UNIV. OF
TORONTO
LIBRARY

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

Finska Vetenskaps Societeten
204-168

BIDRAG

till

KÄNNEDOM AF

FINLANDS NATUR OCH FOLK,

utgifna

af

Finska Vetenskaps-Societeten.

Nionde Häftet.

R. ASTRON. SOC.

HELSINGFORS,

Finska Litteratur-sällskapets tryckeri, 1866.

618563
15.4.55
1872
Q
60
F55
h.9-12

R. ASTRON. SOC.

SKOLVERKET

inom

fordna WIBORGS och nuvarande BORGÅ stift.

Af

Matthias Akiander.

HELSINGFORS,

Finska Litteratur-sällskapets tryckeri, 1866.

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/bidragtillknne912fins

R. ASTRON. SOC.

Förord.

Under en lång följd af år har undertecknad anställt forskningar och samlat materialer till ett så kalladt herdaminne för fordna Wiborgs och nuvarande Borgå stift. Vid påbörjad sammanställning af materialet visade det sig af flere skäl lämpligare att behandla skolan för sig. Under utförandet häraf var det nödigt att under vissa rubriker sammanföra de historiska urkunder, som belysa skolverkets äldre och nyare öden, för att lemna en öfversigt ej mindre om skolornas uppkomst, deras organisation och styrelse än om skolstatens aflöningsvilkor under olika tider. Och som läroverkens natur och undervisningsmethoder, dessa för pädagogikens historia vigtiga omständigheter, säkrast inhemtas ur förra tiders skolordningar och öfriga stadganden, men dessa numera för få skolmän äro tillgängliga, hafva de här blifvit samlade på ett ställe och reproduceras dels in extenso dels in extracto. Sist behandlas i korthet samtliga läroanstalter. Skolorterna ställas i alfabetisk ordning, och för hvarje ort upptagas i chronologisk ordning de läroinrättningar af olika slag, som derstädes förut varit eller ännu äro i gång och som stått under biskopens och kapitlets öfverinseende, hvarvid de lärare uppräknas, som veterligen varit stadde i skolans tjenst. Härvid är att märkas, att årtalet efter en persons namn angifver tiden för hans tjenstgöring; men huru länge han antingen före eller ock efter det uppgifna årtalet innehaft samma tjenst, detta har icke öfverallt kunna utredas.

Om framtida forskare eller bearbetare af skolornas specialhistorier i detta förarbete upptäcka misstag i detaljer i ett eller annat afseende, torde slika brister vinna ursäkt, då jag öppet tillstår, att det, oaktadt all använd möda, för

mig varit omöjligt, att undvika luckor och förebygga misstag, såvida de hjelpkällor jag anlitat dels varit ofullständiga dels differerat i uppgiften om en och samma sak på olika ställen. Jag må exempelvis blott nämna, att jag sett personers födelseår uppgifvas på tre à fyra olika sätt. Likaså i flere andra fall. Men icke destomindre hoppas jag, att arbetet innehåller en mängd säkra notiser, hvilka förgäfves sökas i några förut utgifna skrifter och endast till någon ringa del möjligen återfinnas i ett eller annat skolarkiv. Ty utom de tryckta skrifter, som på sina ställen anföras, har jag samlat mina notiser ur de i kejserliga senatens arkiv förvarade äldre tiders mantals- och landsböcker, afkortnings- och verifikationsböcker, justitie kollegii handlingar och skolverkets i Wiborgs län akter och redovisningar, vidare ur såväl det i Borgå domkapitels arkiv befintliga, af framlidne domprosten M. Alopæus gjorda utdrag ur protokollerna, som ock andra derstädes förvarade skolverket rörande akter samt slutligen ur många kyrkoarkivers historie- och kommunionböcker, äfvensom ur flere andra slags gamla handlingar. Dessa källor äro alla otryckta, och hafva, för att undvika vidlyftighet, ej blifvit citerade för hvarje siffra eller annan uppgift. Likaså hafva ociterade blifvit begagnade Stockholms Post-tidningar och Inrikes tidning till år 1799 och de sedan år 1772 i Finland utgifna tidningar, äfvensom Borgå stifts nyheter, cirkulärer och matriklar för den tid de varit tryckte och sålunda varit för mig tillgängliga.

M. A.

Innehåll.

I. Skolornas uppkomst.

Utom en *kathedral-* eller *domskola* i Åbo funnos under katholska tiden i Finland så kallade *klosterskolor* i Åbo, Raumo och Wiborg. Af dessa skolor är Åbo domskola, hvars uppkomst föres till början af 14:de seklet, den äldsta; dernäst följer *skolan* i Wiborg, som veterligen var i verksamhet redan i början af 15:de seklet. Huruvida Wiborgs skola verkligen var en klosterskola, lemnar *H. G. Porthan* (i *Juustens Chronicon* p. 542 *) oafgjordt och anmärker, att såväl denna skola som det af franciskanerbröderne stiftade *collegium Raumoënse* ända till reformationen stodo i anseende. Landets hufvudort var i alla fall Åbo stad ej mindre derföre, att det låg närmast till rikets hufvudstad än i synnerhet derföre, att de kyrkliga och andliga intressen här hade i biskopen en nitisk sakförare och trogen vårdare. Wiborg åter stod mera än någon annan ort i kommunikation med utlandet och utöfvade genom sina handelsrelationer med Tyskland och Ryssland ett stort inflytande på halfva landets materiella förkofran. Att det religiösa behofvet icke heller här förbisågs, synes deraf, att tvenne kloster i Wiborg hade uppstått, och att man redan år 1361 var betänkt på att i Wiborgs stad tillsätta en biskop, (se *Porthan* p. 238) sannolikt för att skydda katholicismen för intrång och folket för proselytmakeri från den

*) Här anföras citaterna efter nya upplagan, utgifven i Helsingfors 1859. Vi anse oss böra jemväl tillkännagifva, att vi i hela denna historik begagnat de många värderika upplysningar, som finnas i *Jak. Tengströms Afhandling* om presterliga tjenstgöringen och aflöningen i Åbo stift. I delen. Åbo 1820.

grekisk-ryska kyrkans sida, hvars bekännelse Karelens befolkning var tillgifven och hvars sträfvande jemväl gick derpå ut, att genom anläggning af kloster i ödemarkerna locka menniskorna till sin lära. Landets delning i tvenne biskopsdömen gick likväl icke i fullbordan förrän den katholska läran genom reformationen var undanträngd. År 1534 öfvergaf den sista katholska läraren vid Wiborgs skola *Clemens* sin tjenst och 12 mars 1541 fingo Wiborgs borgare tillåtelse att använda klostermurarnes sten och tegel till att dermed förbättra stadens torn och murar. Några andra kloster funnos icke i den landsändan, icke heller känner man någon annan skola derstädes än barnskolan i Borgå stad, hvilken år 1551 flyttades till den nyss anlagda staden vid Wanda ås mynning, som fick namn af *Helsingfors*. Wiborg och Helsingfors blefvo sålunda länge de enda orter inom Wiborgs stift, der ungdomen erbjöds tillfälle, att förvärfva sig någon elementär skolbildning. Näst dessa ser man åter en liten skola i Borgå uppdyka, ty en sådan nämnes redan i första decenniet af 17:de seklet.

Rörande uppkomsten af Wiborgs gymnasium vilje vi här intaga en urkund, som talar om nya läroverks inrättande och deribland äfven nämnde gymnasium.

Biskoparnes och professorernes betänkande om skolors och akademiers plats och antal *).

Om skolor och akademier är vårt ringa betänkande, att der fäderneslandets förmögenhet uti dessa svåra krigstider så tilläte, att ännu *två* eller *tre akademier*, dock något ringare än Upsala samt flere gymnasier blefve upprättade, förhoppas man, att det skulle lända Gudi till ära, församlingarne till uppbyggelse och fäderneslandet till nytta och heder. Såsom först, att Dorpatensis academia blefve transfererad till Refle på domen, en ny blefve upprättad i *Åbo* och en i *Linköping*, hvar om 9 eller 10 professores,

---

*) Finnes tryckt i *P. E. Thyselii Bidrag* till svenska kyrkans och läroverkens historia. Stockholm 1848, s. 43. Betänkandet inlemnades vid riksdagen 1637.

och hade allenast makt att promovera magistros och icke doctores. När dertill lades först det som lectores in gymnasiis dersammastädes eljest hafva skulle, kunde det icke så högt stiga som sedan felas, helst det icke af nöden är, att alla professorer så stora stipendia hafva som i Upsala, utan låta sig benöja med något ringa, såsom i Westerås, och taga somt i lön sin egen förbättring och experiens med spe promotionis till något bättre.

Gymnasia med 4, 5 eller 6 personer, sådane som i Strengnäs och Westerås äro, eller litet ringare, synes ännu högligen behöfvas uti de öfriga biskopsdömen och superintendentier, såsom uti Skara, Wexiö, Wiborg, Kalmar, Mariestad eller Göteborg och kanske i Stockholm. *Triviales scholæ,* der allenast grammatica, rhetorica och arithmetica läses, synas behöfvas uti alla förnämliga städer, som de nu äro, med en rectore, conrectore och collegis, såsom uti Jönköping i Småland, (de öfriga orters namn förbigås här). I Finland och Liffland veta de bäst, hvar de behöfvas, som der vistas. — — — — — — — —

Genom kongl. förordning af den 18 okt. 1638 anbefalltes, att ett gymnasium i Wiborg borde organiseras, hvilket ock gick i verkställighet år 1641. Derjemte bibehölls trivialskolan derstädes i oförändradt skick. Genom samma förordning af 1638 anbefalltes inrättandet af en „god *trivialskola*“ på *Sandön,* (sedermera nya *Helsingfors* kalladt). Wiborg blef sålunda den enda ort i hela landet, som hade ett gymnasium. Trivialskolor funnos under 17:de seklet inom Wiborgs stift endast tvenne, den ena i Wiborg och den andra i Helsingfors. Deremot uppkommo mindre skolor i alla städer, såsom *Kexholm* 1637, *Nyslott* 1639, *Willmanstrand* 1664, *Weckelax* 1675 och *Sortavala* 1692. Dessa skolor hade blott 1 lärare, med undantag af Kexholm, som kort efter dess uppkomst erhöll en annan lärare, och *Borgå* skola, hvilken i seklets slut jemväl sköttes af tvenne lärare. Det är möjligt, att en eller annan af nu uppräknade pädagogier blifvit öppnad något år tidigare. Det uppgifna åratalet antyder, att dessa skolor i gamla handlingar då om-

talas såsom varande i gång. Några spår efter en *tysk skola* i Wiborg förekomma väl i gamla handlingar, som nämna *Johan Heideman* såsom tysk skolmästare i Wiborg 1697, men något vidare hafva vi oss icke bekant om denna skola. Måhända var den blott en privat anstalt. Efter gammal tradition skall grefve *P. Brahe* hafva anlagt en pädagogi i *Pielisjärvi;* men som alla spår deraf försvunnit, kan om dess beskaffenhet här ingenting med visshet anföras *). Likaså blef den pädagogi, som i 17:de seklet fanns i *Kronoborgs* kyrkoby, i början af ryska väldet upphäfven, utan att sedermera återupplifvas. När pädagogin i *Perno* blef stiftad och af hvad orsak den upphörde, är icke heller närmare kändt.

Det har varit östra Finlands beklagansvärda öde, att alltsedan Wiborgs stads anläggning hemsökas af det gräsliga elände, som kriget förer i sina spår. Mindre plundringståg oberäknade, har landets östra del par, tre gånger under hvarje århundrade varit utsatt för fientliga sköflingar. Slutligen kom det långvariga *nordiska kriget,* som hos hela landets befolkning lemnade efter sig vanmakt, fattigdom och uselhet, och som skilde ena hälften af Wiborgs län med allone från Sverige och lade den under Rysslands krona. Kort derpå strök den andra hälften. För de under Sverige qvarblefne delarne af Wiborgs stift upprättades en ny stiftsstyrelse i Borgå stad, der konsistorialsessionerne togo sin början 24 sept. 1724.

Angående läroverken inom det nya *Borgå stift* omnämnes här i korthet, att svenska regeringen, jemte biskopssätets flyttning från Wiborg till Borgå, i denna stad återupprättade Wiborgs förra gymnasium. Detta skedde genom nådig resolution och förklaring af 30 sept. 1723 på de besvär, som å presterskapets vägnar vid samma års riksdag anfördes, att såväl biskopssätet som gymnasium skulle anläggas i Borgå. Lektionerna i gymnasium begyntes om vå-

---

*) Denna pädagogi, som omnämnes i *M. J. Alopæi* Borgå gymnasii historia p. 525, var ännu år 1686 i verksamhet.

ren 1725, men gymnasii lokal blef med högtidlighet invigd den 5 och 6 maj 1726. Lärarnes antal var fem, (se *M. J. Alopæus* Borgå gymnasii historia p. 182). Trivialskolan i Wiborg vandrade från en ort till annan tills hon slutligen stannade i Kuopio nya stad 1788. År 1724 utvidgades pädagogin i Fredrikshamn till två klasser med två lärare, men upphörde år 1741. År 1748 uppkom en pädagogi i *Degerby* *) (sedermera *Lovisa* kalladt). Denna barnskola erhöll 1756 tvenne lärare: rektor och konrektor, och utvidgades slutligen 2 april 1760 till en trivialskola med tre lärare: rektor, konrektor och kollega.

Sålunda hade Borgå stift under 18:de seklet inom sitt område 1 gymnasium, 3 trivialskolor och 1 pädagogi. Några andra barnskolor hade inom stiftet ej uppstått än *soldatbarnskolan* på Sveaborg, som stiftades år 1778 och ägde bestånd till år 1808 samt *Tervike barnskola,* hvilken landshöfdingen *Otto Wilhelm de Geer* år 1763 anlade på sin egendom Tervike i Perno socken. Sistnämnde skolor voro privata inrättningar.

Efter afsöndringen af Wiborgs läns första hälft förblef denna landsort utan alla skolverk. Skattläggningskommissionen eller revisionsdeduktionen, såsom den kallades, hvilken år 1728 reglerade om Wiborgska provinsens räntor och beskattning, föreslog år 1729 i dirigerande senaten, att djeknepenningarne skulle användas till skolors upprättande och underhåll, och 6 dec. 1730 gillade väl senaten både detta förslag och revisionsdeduktionens öfriga hemställningar, men läroverkens återupprättande dröjde ännu många år. Djeknepenningarne blefvo väl år 1740 anslagne till förmån för skolorna; men måste till en början användas till anskaffande af ett skolhus i Wiborg. Det var först år 1744, som statsbudgeten för Wiborgska guvernementet,

---

*) Handlanden i Fredrikshamn *Jakob Forsell* utverkade, att på *Degerby* rusthålls ägor anlades en stapelstad, till hvars förste borgmästare han utsågs. Han besörjde ock derom, att här inrättades en pädagogi. Adlades 24 jan. 1767 jemte sina 3 söner: *Jakob, Henr. Johan* och *Samuel* och kallade sig *af Forselles.* Han dog 27 aug. 1768.

efter konsistoriernas i Wiborg och Fredrikshamn trägna petitioner, upptog en aflöningsstat för skolverket.

Det förslag, som præses consistorii i Wiborg, domprosten *Christian Melartopœus*, rörande skolverket inom Wiborgs stift uppgjorde, hade följande innehåll.

Der Schulstaat in Wiburg.

Unter der schwedischen Regierung ist in Wiburg eine grosse Schule, Gymnasium genannt, verordnet gewesen, allein unter russischer Regierung ist selbige bis diese Zeit in vorigen Stand nicht gesetzt worden. Die Schulgelder, von welchen jährlich bis 260 Rub. gehoben worden und welche von Alters her unter des Consistorii Disposition in Wiburg gewesen, sind zu Folge E:s dirigirenden Senats Ukase von 1740 der Schule zugeschlagen worden, für welche das Consistorium i Wiburg, anstatt des alten Schulhauses, welches zur Magazine emplojeret worden, ein abgebranntes steinernes Haus gekauft und selbiges zur Schule grössten Theils aufgebaut. Und weil die Jugend in Ermangelung solcher Schule dergestalt nicht erzogen und informirt werden könne, dass sie zu Ihro Kayserl. Majestaet und des Reichs Diensten gebührend tüchtig sein sollte, wodurch auch hergeflossen, dass zu Pastores und anderen Bedienungen in den Provincen Ingermanland, Wiburg und Kexholm fremde Leute aus andern Reichen, besonders aber aus dem schwedischen Finnland verordnet werden müssen, die Kinder eigener Unterthanen aber können ihrer Ungeschicklichkeit halber zu nichts emplojeret werden, welches auch künftighin geschehen dürfte, wo nicht gedachte Schule aufgerichtet wird; Derowegen unterstelle ich allerunterthänigst, ob nicht zur Ehre des Namen Gottes und zum ewigwährenden Ruhm Ihro Kayserl. Majestaet und des Reichs Nutzen in Wiburg eine Schule aufgerichtet werden könnte. Und obgleich beim Wiburgschen Gymnasio 7 Lectores und 3 Schulmeistern bis anno 1710 gewesen, welche ohne das Quartier von der Crone an Lohn genossen 780 Rub. 64 Kop., Schulgelder 260 Rub. oder in allem 1040 Rub. 64

Kop., so ist doch meiner Meinung nach am ersten bei der Wiburgschen Schule genug folgende Schulmeistern zu verordnen:

1 Rector	120	Rub.
1 Conrector	100	„
1 Subrector	80	„
1 Subconrector	72	„
1 Russisch-schwedisch und deutscher Sprachmeister	150	„
1 Collega	64	„
1 Schreib- und Rechenmeister	48	„
1 Schulmeister in Kexholm	25	„
Zur Reparat. des Schulhauses jährlich	51	„
	710	Rub.

Aus dieser Summe müssen oberwähnte von E. dirigirenden Senat der Schule zugeschlagene Schulgelder, welche vom Lande à 6 Kop. von jeder Heimath eincassiret werden, excludirt sein:

In allem jährlich	260	Rub.
und also zur selbigen Schule von der Crone zugelegt	450	„
	710	Rub.

Ueber dem geniessen gedachte Schulmeistern von den Eltern der Scholares Bezahlung nach der alten Gewohnheit. Obangeführte Schulmeister sollen in der Theologie, Philosophie, Mathematik, Geometrie und Arithmetik, wie auch in der lateinischen, russischen, schwedischen und deutschen Sprache informiren, und soll der Rector und Conrector bei Erforderung das Consistorium beiwohnen. Ueber sothane Schule soll das Reichs Justitie Collegium der Lief- und Ehstländischen Sachen überhaupt und die Gouvernements Canzeley wie auch das Consistorium ins besondere die Aufsicht haben solchergestalt, dass das Consistorium die Schulbediente durch das Gouvernement dem Reichs Justitie Collegio der Lief- und Ehstländischen Sachen vorschlagen soll. Die Vertheilung der Information aber auf-

richtet das Consistorium durch Communication mit dem Gouvernement.

Sollte diese Schule, welche viel geringer ist als unter der schwedischen Regierung gewesen, nicht aufgerichtet werden, so ist zu befürchten, dass zu Pastores und andere Cronbedienten Leute aus dem schwedischen Finnland verschrieben werden sollen, die Kinder der eigenen Unterthanen aber können zu nichts emplojeret werden, geschweige, dass die Fremden der russischen Sprache nicht fähig sind, welche doch bei allen Gelegenheiten nöthig ist.

Vertiert von *Carl Torckell.*
Translator bei der Wib. Gouvern. Canzeley.

Sedan detta förslag vunnit bifall på högre ort och ett anslag till lärares aflöning blifvit beviljadt, skred konsistorium till besättande af läraretjensterne, och anmälte sedan i guvernementskansliet, huru många och hvilka lärareplatser konsistorium till en början ansåg böra besättas. Med anledning häraf insände guvernementskansliet till justitiekollegium följande skrifvelse:

An Ihro Kayserl. Majestät hocherlauchtes Reichs Justitie Collegium der Lief- und Ehstländischen Sachen, aus der Wiburgschen Gouvernements Canzeley.

Nach dem Inhalte des im dirigirenden Senate für dieses Gouvernement in diesem Jahre approbirten neuen Staat ist unter andern hieselbst eine Schule und zwar mit folgender Schulbedienung bestanden worden, neml. 1 Rector, 1 Conrector, 1 Subrector, 1 Subconrector, 1 Collega, 1 Schreib- und Rechenmeister, 1 Sprachmeister der russischen, schwedischen und deutschen Sprache und 1 Schulmeister in Kexholm, welche die Jugend in der Theologie, Philosophie, Mathematik, Geometrie, Arithmetik und in der lateinischen, russischen, schwedischen und deutschen Sprache informiren sollten. Ueber sothane Schule sollte Ein Kayserl. Reichs Justitie Collegium der Lief- und Ehstländischen Sachen überhaupt, die hiesige Gouvernements Can-

zeley und das hiesige Consistorium aber die specielle Aufsicht haben, mithin auch das Consistorium die Schulbediente durch die Gouvernements Canzeley E. Kayserl. Reichs Justitie Collegio der Lief- und Ehstländischen Sachen vorschlagen.

Diesem zu Folge hat die Wiburgsche Gouvernements Canzeley dem hiesigen Consistorio unter . . . hujus vorerwähnten Staat mit dem Ansinnen communicirt, dass selbiges zu der zum erwähnten Staat erforderlichen Schulbedienung gelehrte und geschickte Candidatos, welche nebst erforderlichen Wissenschaften auch in der deutschen Sprache völlig eingekommen wären, ausfündig machen und der Gouvernements Canzeley ungesäumt vorschlagen sollte.

Hierauf nun hat besagtes Consistorium mittelst einer Unterlegung vom 23 hujus bei der Gouvernements Canzeley angebracht und zu berührten Schulbedienten vorgeschlagen, als 1:o den Pastor der hiesigen deutschen Gemeine *Nicolaum Bützow* zum Rectori, 2:o den Notarium des hiesigen Consistorii *Magnum Alopœum* zum Conrectori, 3:o um die Bedienung des Sprachmeisters hätte der Candidatus *Heinrich Forsman* angehalten, weil er aber der dazu nothwendig erforderlichen russischen Sprache noch nicht mächtig wäre, womit er dennoch innerhalb Jahres Frist einigermassen fertig zu werden versprochen, so dass er dieselbe hernach der Jugend, wie inzwischen die deutsche und französische Sprache beibringen wollte, gleich wie er auch in andern ausländischen Sprachen einige Erfahrung haben sollte; also hat das Consistorium, besonderlich da kein anderer sich dazu gemeldet, dessen Approbation dem Gutbefinden der Gouvernements Canzeley anheim gestellt; 4:o zum Collegat den studiosum theologiæ *Johan Wirilander;* 5:o zum Schreib- und Rechenmeister den hiesigen Stadtschreiber und Rechenmeister *Johan Gottschalk Remmers*, der in der Mathesi, insonderheit der Geometrie und Trigonometrie, auch im Zeichnen versirt wäre; 6:o zum Schulmeister in Kexholm den studiosum theologiæ *Otto Johan Wijkman.* Weil aber daselbst noch kein Schulhaus vor-

handen, als hat das Consistorium gebeten, dass die Gouvernements Canzeley die nöthigen Mittel an die Hand geben möchte, wie möglichster Maassen ein kleines Schulgebäude da angelegt oder erlanget werden könnte. Zum Subrectori und Subconrectori konnte das Consistorium keine Subjecta vorschlagen, theils weil noch keine sich dazu gemeldet theils auch weil das Schulgebäude noch nicht im völligen Stande wäre, auch noch wegen Mangel am Gelde sowohl Schulden als auch einige Podräde zu bezahlen restirte, zu deren Behuf und Befriedigung die Salaria des Subrectoris und Subconrectoris mit den Reparationsgeldern am füglichsten so lange angewandt werden könnten bis das Schulhaus im völligen Stande sein würde. Uebrigens würde das Consistorium, sobald die Confirmation dieser oben vorgeschlagenen Docentium einkäme, sich äusserst zu bemühen angelegen sein lassen, wie sowohl die Lectiones am besten eingerichtet als auch die Information bei der Schule angefangen werden möchte.

Hiernächst hat gemeldetes Consistorium unterm 28 hujus der Gouvernements Canzeley unterlegt, dass, da dasselbe in der obangeführten Unterlegung die nach dem confirmirten Schulstaat bestandene Docentes projectiret, hätte es den in selbigem Staat erwähnten Notarium Consistorii nicht vorschlagen können, weil er vom Consistorio schon längstens wäre angenommen worden; und obgleich derselbe in der erwähnten Unterlegung zum Conrectori projectirt worden, so könnte er doch in den einigen bei seinem Schulamte ledigen Stunden dem Consistorio in dessen Verrichtungen an die Hand gehen, so dass das Consistorium noch völlig mit ihm zufrieden sei. Wannenhero das Consistorium gebeten erwähnten Notarium bei seiner vorigen Bedienung im Consistorio so beizubehalten, dass er zugleich mit den Civilbedienten bei diesem Gouvernement zur Geniessung des in erwähntem Staat dem Notario zugeordneten Salarii kommen könnte.

Was nun die vom obgedachten hiesigen Consistorio in dessen erster Unterlegung vom 23 hujus vorgeschlagene

Candidatos betrifft, so findet die Gouvernements Canzeley wieder dieselbe nichts einzuwenden, sondern hat dieselben also der hohen Approbation E:s Kayserl. Reichs Justitie Collegii der Lief- und Ehstländischen Sachen mit geziemender Hochachtung hiemit unterlegen und von dem approbirten Staat ein Translat hieneben übersenden sollen.

Anbelangend aber den Notarium Consistorii, welchen dasselbe in erwähnter d. 23 hujus eingelegten Unterlegung zum Conrectori projectirt und in der letzten Unterlegung vom 28 hujus gebeten ihm auch bei dem Notariate also beizubehalten, dass er zugleich mit den Civilbedienten dieses Gouvernements die nach dem Staat dem Notario zugeordnete Gage geniessen könnte; so ist es zwar den Verordnungen Ihro Kayserl. Majestät zuwieder, dass einer zweierlei Belohnungen aus Ihro Kayserl. Majestät Cassa haben sollte; jedoch wird auch dieses der hohen Beprüfung E:s Kayserl. Reichs Justitie Collegii der Lief- und Ehstländischen Sachen ergebenst anheim gestellt. Wiburgs Gouvernements Canzeley den 29 Maji Anno 1744.

Fürst George Repnin.

Abr. Haegg.

Härå följde från Justitie Collegium följande svar:

Befehl an die Wiburgsche Gouvernements Canzeley.

Nachdem dieses Ihro Kayserl. Majestäts Reichs Justitie Collegium der Lief- und Ehstländischen Sachen dasjenige, was die Kayserl. Wiburgsche Gouvernements Canzeley wegen der in der Stadt Wiburg, nach dem Inhalt des vom dirigirenden Senat approbirten neuen Staats, einzurichtenden Schule und deren Bedienung diesem Kayserl. Collegio unterlegt, Sich vortragen lassen, und solches in behörige Erwägung genommen, hat dasselbe die vom Wiburgschen Consistorio vorgeschlagene Candidatos nunmehro dermassen bestätigen wollen, dass selbige zu ihren Functiones bei der Schule die Anweisung zu bekommen haben.

Was aber den Notarium Consistorii Alopæus betrifft,

welcher nebst Beibehaltung seines Notariats zum Conrectori bei der Schule vorgeschlagen worden, darüber wird das Kayserl. Collegium, sobald dasselbe benachrichtigt wird, von welchem Fond die 48 Rubel, womit der Notarius beim Consistorio salarirt wird, genommen werden, die fernere Verfügung ergehen lassen. Inzwischen hat die Wiburgsche Gouvernements Canzeley wegen der übrigen Schulbedienten und derselben Installirung zu verordnen, die verlangte Nachricht wegen des Alopæi Notariengage des fordersamsten einzusenden und von der Einrichtung der Information selbst und Approbation anhero zu rapportiren. S:t Petersburg den 11 Julii 1744.

Fr. Emme.
Vice Praeses.

E. G. Glück.	*J. F. Büttner.*	*J. F. Taube.*	*L. Meder.*
Rath.	Rath.	Ass.	Ass.

Kathedralskolan i Wiborg öppnades den 18 januari 1745, och sedan borgaren *Bolins* gård i Kexholms stad blifvit till skollokal derstädes upphandlad och inredd, begynte den utnämnde läraren samma år med undervisningen derstädes. Med anledning af presterskapets, konsistorii och magistratens i Fredrikshamn anhållan biföll dirigerande senaten till organisation af en *trivialskola* i Fredrikshamn med 3 lärare: 1 rektor, 1 konrektor och 1 kollega, som jemväl öppnades år 1745. *Pädagogierna* i denna del af Wiborgska guvernementet, eller i städerna Fredrikshamn, Willmanstrand och Nyslott förblefvo i samma skick som under svenska tiden. Endast Sortavala stad var lemnad utan all skola; stadsboerne förenade sig fördenskull att sjelfve påkosta en *stadsskola*, som år 1756 sattes i gång på pastorsbolet.

Alla dessa skolor reducerades år 1786 till *folkskolor*, hvarmed förstods offentliga lägre elementarläroverk, som voro af tvenne slag: *större* med 4 och *mindre* med 2 klasser. Af dessa kallades de större vanligen *normalskolor*. Större folkskolor stiftades i Wiborg med 4 och i Fredrikshamn

med 3 klasser och mindre i de öfriga kretsstäderna Willmanstrand, Nyslott, Sortavala och Kexholm. De kommo alla i gång år 1788.

Då ett ministerium för folkupplysningen år 1802 uppkom, reorganiserades åter samtliga bildningsanstalter i Ryssland genom kejserlig ukas af den 24 januari 1803, och det finländska guvernementet, som Wiborgs län dåmera kallades, lades under Dorpatska lärodistriktet. Genom nådigst stadfästade statuter för samtliga lärodistrikter af den 5 nov. 1804 upprättades följande läroanstalter derstädes, hvilka alla öppnades år 1805:

Gymnasium i Wiborg med 3 klasser.

Större kretsskola med 3 klasser i Wiborg, Fredrikshamn och Willmanstrand.

Mindre kretsskola med 2 klasser i Nyslott.

Fruntimmersskola med 2 klasser i Wiborg.

Elementarskola med 1 klass i Wiborg.

Under de följande åren tillkommo ytterligare:

Mindre kretsskola med 2 klasser år 1806 i Kexholm och Sortavala.

Elementarskola för gossar år 1809 i Wiborg, Kexholm och Nyslott, år 1810 i Sortavala, 1811 i Fredrikshamn och 1813 i Willmanstrand samt *flickskolor* med 1 klass i Wiborg 1806, Kexholm 1807, Nyslott 1809, Fredrikshamn och Willmanstrand 1810.

Derjemte reducerades större kretsskolan i Willmanstrand år 1810 till en mindre och 2 lärare flyttades derifrån till Nyslott, som sålunda erhöll en högre kretsskola med 3 klasser, och år 1813 blef äfven den mindre kretsskolan i Willmanstrand af brist på tillräckligt antal elever med allone indragen.

År 1819 inrättades en skola på Kotka med 233 rubel 33 kopek s:r i årlig lön för läraren, som skulle undervisa i arithmetik, historie och geografi, ryska och franska språken, men upphäfdes kort derefter eller år 1824.

Antalet af skolor var således ingalunda ringa, då här funnos vida flere läroverk än i hela Borgå stift, hvilket

under den första ryska tiden genom kejserl. bref af 26 mars 1816 ökades endast med en *pädagogi* i Heinola sålunda, att pädagogin från Lojo socken inom Åbo stift flyttades till Heinola residens.

Genom nådig kungörelse af 7 sept. 1814 tillsattes en skolkommission i Åbo, med prokanslern, biskop *Jak. Tengström* till ordförande och följande ledamöter: prokuratorn *M. Calonius*, öfversten *Nath. Gerh. af Schultén*, referendariesekreterarne *Reinh. Wilh. Stierwald* och *Henr. Reinh. Baeck* samt professorerne *Joh. Fr. Wallenius* och *Er. Gabr. Melartin*. Kommissionens uppdrag var, att uppgöra ett förslag till förbättring och reglering af allmänna undervisningsverket i hela Finland. Fördenskull borde undertiden och intilldess denna skolkommission hunne med sitt förslag blifva färdig, alla frågor om nya skolinrättningar hvila, och nya läraretjenster endast på extra stat införas. Nu gick det med denna kommissions verksamhet så till, att hon under 11 år icke hann längre med utförandet af sitt uppdrag, än att hon samlade nödiga upplysningar om skolverket i landet. Kommissionen blef ock fördenskull den 7 mars 1825 upplöst och i dess ställe tillsattes en ny kommission, bestående af prokuratorn *Carl Joh. Wallén*, såsom ordförande, domprosten *M. Alopæus* och professorn *E. G. Melartin*, såsom ledamöter, med föreskrift att med första sammanträda i Helsingfors och fullgöra sitt åliggande. Kommissionen utarbetade då under året 1826 ett fullständigt förslag till läroverkens reorganisation. Emellertid och som Wiborgs läns skolverk komme att undergå mera genomgripande förändringar, förordnade hans maj:t den 5 juni 1832, att då ledige varande och framdeles ledige blifvande läraretjenster inom Wiborgs län och Nyslotts stad icke skulle med ordinarie tjenstemän tillsvidare återbesättas. Och sedan förslaget genom tillsatte granskningskomiteer åren 1829 och 1835 och andra höga personer blifvit genomluttradt och jemkadt, emanerade slutligen 21 juni 1841 flere kejserliga förordningar, hvilka skulle läggas till grund för en ny gymnasii- och skolordning, som derefter borde

utarbetas. Då uppkommo följande bildningsanstalter inom Borgå stift.

Gymnasium i Borgå med 2 klasser och dubbla bildningslinier på hvardera klassen.

Gymnasium i Kuopio likaså.

Gymnasium i Wiborg, i förening med skola, såsom ett fullständigt läroverk, med 6 klasser och dubbla bildningslinier på de 4 öfre klasserna.

5 *Högre elementarskolor:* i Borgå (i st. f. Lovisa), Helsingfors, Kuopio, Nyslott och Fredrikshamn, med 4 klasser och dubbla bildningslinier på begge öfre klasserna.

3 *Lägre elementarskolor* med 2 klasser i Lovisa, Kexholm och Sortavala.

8 *Lägre elementarskolor* med 1 klass i Borgå, Helsingfors, Heinola, Nyslott, Kuopio, Wiborg, Fredrikshamn och Willmanstrand.

2 *Större fruntimmersskolor* med 2 klasser i Helsingfors och Wiborg. Af dessa var den i Helsingfors alldeles ny.

2 *Flickskolor* med 1 klass i Wiborg och Fredrikshamn, hvilka redan förut funnos till.

Sålunda kommo 23 skilda offentliga läroverk i verksamhet. Och som början engång var gjord att öka skolornas antal och bereda hvarje stads ungdom utväg, att på nära håll förvärfva sig hellst någon slags skolbildning, dröjde det icke länge innan nya elementarskolor uppstodo äfven på andra än nyss uppräknade orter. Ty genom kejserl. bref af 13 mars 1847 stiftades en *högre elementarskola* i Heinola och en *lägre elementarskola* i Jyväskylä och S:t Michel, och fruntimmersskolan i Helsingfors utvidgades.

Såväl insigten af det men i undervisningens framgång, som af de öfverdrifna språkstudierna var en följd, som ock petitioner hos regeringen dels om inrättandet af nya dels om utvidgandet af gamla skolor, föranledde till en revision af 1843 års skolordning, hvilken verkställdes af en år 1855 nedsatt kommission, som utarbetade en ny skolordning, hvilken den 7 april 1856 blef till efterlefnad påbjuden. Då

blef Wiborgs sammansatta läroverk åter deladt i ett *civilgymnasium* och en *högre elementarskola.*

Redan året derpå eller 1857 stiftades en *högre elementarskola* i Jyväskylä, med syfte att använda finskan såsom undervisningsspråk i flere ämnen, till befrämjande hvaraf den 30 jan. 1862 förordnades, att skolan skulle utvidgas med 3 gymnasialklasser och sålunda bilda ett rent finskt *fullständigt elementarläroverk* med 7 klasser. Genom samma nådiga förordning indrogs civilgymnasiet i Wiborg, högre elementarskolan i Fredrikshamn flyttades till Lovisa och vid lägre elementarskolan i sistnämnde stad indrogs en klass hvaremot Fredrikshamns lägre elementarskola ökades med en klass.

En *normalskola,* ämnad att bilda ett fullständigt läroverk med tvenne afdelningar, den ena svensk och den andra finsk, och således i större omfång än något annat i landet, blef satt provisoriskt i verket och öppnad 1 sept. 1864. Dess fullständiga organisering har dock ännu icke hunnit sanktioneras på högre ort.

Nådiga reglementet för *finska kadetkorpsen* af 22 mars 1865 stadgade, att lärokursen vid anstaltens trenne allmänna klasser skall motsvara gymnasiernas lärokurs; i följd hvaraf korpsen upphörde att uteslutande vara en krigsmannaskola, och dess elever berättigades, att såframt de ej önska träda i krigstjenst och genomgå inrättningens specialklasser, efter slutad kurs på den öfversta allmänna klassen, anmäla sig till studentexamens undergående.

Vi hafva här hållit oss till uppkomsten af skolorna endast inom ena hälften af landet. Att enahanda reorganisation af äldre läroverk och inrättandet af nya ägt rum i den andra hälften, behöfver icke anmärkas. Mången, som förundrat sig öfver de täta förändringar landets skolverk under de sednast förflutna 25 åren undergått, har menat, att det varit ändamålsenligare genast i början att hellre söka afhjelpa de brister, som den häfdvunna skolordningen af 1724 vidlåda än att i grund förkasta densamma och sålunda åstadkomma en fullkomlig omskapelse af hela läro-

verkssystemet *). Denna åsigt innebär blott en half sanning. Skulle 1843 års skolordning ej fästat sig vid tidens behof och den allmänna kulturens framåtskridande, utan fasthållit samma grundprinciper, hvarpå den gamla skolordningen hvilar, och inskränkt sig endast till en omlappning af densamma, hade den ingalunda förmått hvarken väcka intresse för allmännare skolbildning eller bana väg för naturvetenskapernas grundligare inhemtande, på en tid, då sistnämnde vetenskaper intaga ett så vigtigt rum i den menskliga kulturen. Härmed vare dock ingalunda sagdt, att den nuvarande organisationen af läroverken är fullgod, hvarmed den närvarande tiden och kommande generationer i allo borde åtnöjas. Mycket återstår ännu att önskas och att tillgöras, och vi hoppas, att kommande tider icke heller skola uraktlåta att föra bildningens talan och söka göra den mera allmän bland Suomis folk på landets andra tungomål.

*) Härmed kan jemföras nästan enahanda åsigt hos biskop *O. Wallquist*. Han säger: «jag håller den gamla skolinrättningen god och bättre än de förbättringar jag hört omtalas. — Jag anser derföre den rättelse i skolverket, som så ofta och ifrigt blifver önskad, att skolordningen af 1724 noga efterlefves. I den författningen ligger riktig och full grund till allt det goda, som i skolor och gymnasier kan skaffas och bör begäras.» (Se företalet till 4:de flocken af hans *Ekklesiastika samlingar*).

II. Skolornas inre organisation och verksamhet.

I anseende till den ringa kännedom man numera har om de äldsta *dom-* och *klosterskolornas* i Finland inre organisation, sättet för läroämnens meddelande och beskaffenheten af skolornas verksamhet öfverhufvud, nödgas vi förbigå de katholska läroverken, och vilje deremot nämna något om de åtgärder, som efter evangeliska lärans införande i afseende å skolorna vidtogos. Sedan katholicismens städse hyllade åsigt, att blott det andliga ståndet hade *vetande* och *kunskaper* af nöden, hvaremot lekmän endast behöfde *tro* (clericorum est *intelligere,* laicorum vero *credere)* af reformatorerne blifvit, såsom falsk och ohållbar, förkastad, och den nya kyrkoläran genom *Olaus Petri* predikan vunnit anhängare i Sverige, kunde skolorna icke heller förblifva oberörda af evangelii ljus, hellst en och annan ung man, som studerat i Wittenberg, efter hemkomsten trädde i skolans tjenst. Dock fortforo striderna i flere år, innan konungen och rikets ständer öfvertygades om den lutherska lärans företräde framför den katholska. Vid riksdagen i Westerås år 1527 förklarades omsider den *evangeliska läran* för Sveriges statsreligion, och vid samma riksdag utfärdades en så kallad *ordinantia,* innehållande stadgar om kyrkoväsendet och presterskapets förhållande och derjemte ett påbud, att *i skolestugan skulle efter denna dag läsas evangelium ibland andra lexor, efter de ju äro christeliga skolor* (se *And. Ant. Stiernmans* Riksdagars och mötens beslut, I. 92). Och i förklaringen på ordinantian som *Laurentius Petri* utgaf, säger han: „denna artikeln hafver ock sina skäl med sig; och hafver detta stycket länge sedan varit belefvadt och stadgadt af prelaterna conciliis provincialibus, ändock det hafver föga varit hållet; derföre det ock nu behöfde för-

nyas.“ (Se *P. E. Thyselius, Handlingar,* rörande Sveriges inre förhållanden under Gustaf I. 1 B. 1 häfte s. 98).

Närmare bestämningar härom utfärdade det från alla stift till concilium i Örebro år 1529 församlade presterskapet, som bland annat öfverenskom och beslöt, att „vid domkyrkor skall ju åtminstone hållas en lectio om dagen i den Heliga Skrift, med god och rättsinnig uttydelse, der ej allenast de som vid domkyrkorna äro utan ock jemväl de klerker, som på bygden äro, måge tillsöka och i Guds Ord lärde varda. Detsamma skall ock ske i alla skolestugor, att der skall hvar dag en lectio hafvas i den Heliga Skrift, till hvilka ock måge chorpresterne söka, besynnerligen om dem icke någon annan lectio läses derförutan. — Skola ock vi biskopar besörja hvar vid sina skolor, att djeknarne icke skall fattas det Nya Testamentets böcker på latin, och att i städerna sättas lärde män till kyrkoprester, till hvilka de andra enfaldiga prester, som omkring bo, måge hafva tillflykt, när dem någon undervisning behöfves i Guds Ord, till hvilka han ock understundom må fara och predika i deras samquäm“ (se *Stiernman* l. c. s. 93).

År 1533 utfärdade konung Gustaf I en allvarlig uppmaning till allmogen i alla biskopsstift, att sätta sina barn i skola, för att bildas till prester och att erlägga den skolehjelp, som deras fäder utgjort hade. Detta bref lydde:

Konung Gustaf I:s skrifvelse af år 1533 *).

Vi *Gustaf* med Guds nåd etc. helse eder, dannemän alle, kärliga med Gud etc. Käre vänner, vi gifve eder tillkänna, att vi granneligen förnummit hafve, huru *skolorna* i alla städer här i riket storliga förlagde varda, så att der tillförene plägade vara 2 eller 300 djeknar, der äro neppligen ett halft hundrade, somligestädes äro ock skolorna platt ödelagda, riket till en dråpelig skada och förderf, hvilket största parten kommer deraf, att I, dannemän, icke viljen

*) Finnes tryckt i *S. Wilskmans* Ecclesiastica Verk. Örebro 1781 s. 245—246 och *P. E. Thyselii Handlingar,* rörande svenska kyrkans och läroverkens historia 2 Häftet. Örebro 1841 s. 256.

sätta edra barn till skola, som I tillförene plägade göra, ej heller viljen I nu komma djeknarne så till hjelp med edra allmosor, som I pliktige ären och edra förfäder och föräldrar före eder gjort hafva. Och kommer så dertill, att de lemna ganska få till skola, och de dertill komma måste för fattigdom skull öfvergifva skolan och taga sig annat före, efter de icke kunna få den undsättning af eder, den de skulle uppehålla sig med. Så, käre dannemän alle, hoppas vi, att I nu väl besinna kunnen, hvad skada och förderf eder alla och menige riket deraf komma vill, att skolorna så förläggas. Huru skall christendomen blifva beståndande, när inga födas upp, som deruppå akta skola; ho skall lära och predika Guds Ord för eder och edra efterkommande, ho skall christna edra barn, viga edra brudar och annan tjenst göra eder, som vi hafva måste på christendomens vägnar, medan I icke viljen sätta edra barn till skolan, ej heller kosta något på dem, som gå till skolan; när edra kyrkoprester falla eder ifrån, hvarest viljen I få andra igen? Biskoparne kunna icke viga eder prester och skicka dem eder till kyrkoherrar, alldenstund I icke viljen sjelfve föda dem upp, som dertill kunna tjena. Derföre, käre dannemän alle, råde och förmane vi eder, att I villen lägga der bot uppå, sätta edra barn till skolan och hjelpa dem, som gå till skolan, när de komma till eder, som eder sjelfva allrastörsta makt uppå ligger. Och hafve vi det så beställt med de värdige fäder, biskoparne, att de skola skicka gode och förståndige män dertill, som skolmästare vara skola, så att de som till skolan sättas, skola få den lärdom som både I och de skola näst Guds hjelp vara väl belåtne med; och hvar någon ville annat föra för eder, sägandes, att de intet annat lära än svenska i skolorna, så sätten der ingen tro till, biskoparne skola väl der akta på. Låten ingen brist finnas på eder sida, på lärdomens vägnar skall ingen brist finnas; i hvad måtto vi kunna ramma edert bästa igen, göre vi alltid gerna.

Detta samma upprepas i Westerås ordinantian af år 1544, der orden lyda: „bjöd hans nåd uppå med riksens

råds samtycke, att allmogen skulle sätta deras barn till skola och att menige män skulle hjelpa djeknar med almosor.“ (Se *P. E. Thyselii Handlingar*, rörande Sveriges inre förhållanden 2 B. 1 häft. s. 193).

Vidare må här anföras ett dokument, som utreder, hvilka skäl och orsaker vållade, att konung *Gustaf* ej kunde efter dess önskan fullfölja sina afsigter om läroverkens upphjelpande.

Extract ur konung Gustaf I:s svar till mag. Nils Månsson, dat. Westerås 1 aug. 1538 *).

Vår synnerlige gunst såsom städse tillförene etc. Eder skrifvelse, mag. Nils, utgången af Wittenberg in martio, är oss några veckor efter förlidne påsk tillhändigad, uti hvilken I först gören eder undskyllan, hvarföre I på någon tid tillgörandes oss med edra skrifvelser icke besökt hafven etc., hvilka edra ursäkter vi till godo och fyllest anammat hafve, låtandes oss dermed väl benöja.

Dernäst som I ock berören, hvad snack och rykte I om oss uti några furstars gårdar af de förnämsta lärda män, och i några städer i Tyskland hört och förnummit hafven, så betacke vi Eder, att I sådana lägligheter för oss icke ville fördolda hafva, hvilket vi Eder nu och i framtiden uti all gunst och nåde gerna betänka vilje, otviflandes, hvad I ännu vidare i dessa eller andra saker (de oss anrörandes eller anliggandes äro) erfarande varden, blifver oss icke förhållet, utan troligen meddeladt.

Vidare, som I ock skrifven, att många högförståndige och lärde män i de landsändar (i Tyskland) det endels förundra, att vi här uti riket (såsom andra furstar och potentater uti deras rike, land och furstendömen) icke hafve låtit upprätta ett universitet till rikets meniga nytta, gagn och välfärd etc., hvilket vi ock lätteligen tro kunna, att

*) Finnes tryckt i *Ol. Celsii Monumenta* politico-ecclesiastica. Upsala 1750—1753 sid. 29—32 och fullständigare i *P. E. Thyselii Handlingar*, rörande Sveriges inre förhållanden 2 B. 1 h. s. 103. Denne *Nils Månsson* var hemma från Arboga, blef filosofie magister och juris doktor i Wittenberg, men afled i Marburg 1543 innan han återvände till Sverige.

sådant väl föregifvet blifver; dock när samma gode män och I besynnerligen, som detta rikets lägligheter uppå det allerbästa veten, anse ville rätta grunden och orsaken, hvad brister oss mest omträngt hafva att sådant tillbaka blifvet är, då förhoppas vi att vara undskyllade i denna måtton; anseendes (som I ock utan tvifvel sjelfve uti förfarenheten hafven) ock den tid vi först kommo här till rikets regimente, var här så godt som ett förlamadt och öde rike, så att uti några år derefter hade vi mer än nog beställa, att komma riket till någon rolighet eller bestånd igen. Huru vi sedan både med invärtes och utvärtes obestånd, krig och örlug hafva besvärade och bekymrade varit, är icke behof att förtälja, och utöfver allt detta, hvad bräck och fel här uti riket varit hafver och ännu är på de personer, som sådana höga skolor och universiteter förestå och regera skulle, är eder såväl som oss nogsamt vetterligt. Och för sådana och flere slika orsaker skull hafver oss icke möjligt varit mer att uträtta än som skedt är. Dock gifve Gud, att I och flere unga karlar härifrån Sverige der i landet studera, ville taga saken allvarligen före; icke allenast sjelfve studera deruppå, att veta förestå sådana universiteter, utan ock förskaffa dertill en eller två lärda män och i de saker förståndige, som sig sådan provinciam förestå vilje, då skulle på vår sida i den måtton ingen flit spard blifva. Gud vet, vi hafve dock likväl städse varit till sinnes och äro det ännu att låta sådana fundera och med tillbörlig ränta och uppehälle försörja, så att mangeln i den måtton hos oss icke skall befunnen varda, efter vi dock sjelfve väl besinna kunna, huru märkeligen land och rike genom lärde och förståndige män förbättras och förmeras, och huru skröplig handel och politia på färde är, när sådane män fattas, är oss icke heller ovetterligt, hvilket vi också uti det dagliga bruk och förfarenhet städse röne och förnimme. Gud vet, hvad nöd och trång vi understundom lide, der vi skola bruka någon handel till fremmande land och städer, eller när vi låte några bref på den tyska tungan utgå (hvilket vi esomoftast ingalunda undvika

kunne), efter vi äre med så många fremmande furstar, nationer och städer begränsade; stundom blifva de oss efter vårt behag uträttade och understundom icke, likväl måste vi så låta't ske. Och fördenskull såge vi mycket hellre, att I eller någon annan af våra infödda män, som uti latinet och tyska tungan nogsam förfarenhet hafva, ville uti den måtton tjena oss och riket, då vore vi dess tvifvels frie, att våra och rikets ärender måtte med all flit och troligen ställdte blifva.

Dernäst är icke heller eder ovetterligt, att Gud allsmäktig hafver nådeligen undt och förlänt oss med vår kära framlidne husfru, högborna furstinna, drottning Catharina, högloflig i hågkommelse, en ung son, af Gudi väl skapad, hvilkens ålder med tiden kräfver en god, lärd, snäll och förståndig man, den der vilja, lämpa och lust hade troligen att lära, undervisa och tukta samma vår älskelige unge son; och fördenskull såge vi ganska gerna, att I ville fliteligen vinlägga eder att förskaffa oss en slik ärlig man, den I tänken kunna oss i den måtton nyttig vara. Hvad del I honom på våra vägnar uti hans besoldning förskrifven eller tillsägen, det vilje vi alldeles hålla eder skadeslöse uti och derhos vete vi oss emot honom uti all tillbörlig måtto att skicka och förhålla, begärandes häruppå ett oförsumligt och önskligt svar.

Vidare efter här i riket är en stor brist och mangel på de personer, hvilka något kunna räkna; derföre äre vi till sinnes och vilje låta lära några unga karlar och drengar i den konsten, dermed de framdeles kunde vara riket i den måtto till godo; så är här likväl ingen i landet, den vi uti denna sak veta att bruka och den samma räkenkonst rätt färdigt känner; hvarföre begäre vi gerna, att I också ville förskaffa oss en förståndig man, den både med räknepenningar och i siffror, desslikes på mynt och allahanda annan räkenskap rätt förfaren vore, att han med det allraförsta måtte komma här in i riket. Hvad del I honom lofven och tillsägen uti hans årliga besoldning, skall också obrottsligen hållet blifva.

Item så äro vi ock komne uti sådan erfarenhet, hurulunda några våra wederwärdige, och synnerligen Bernhard von Mielen hafver fast ochristligen och otillbörligen befört oss och kommit oss uti stor argwon hos churfursten af Sachsen, landtgrefven af Hessen och till äfventyrs flere herrar och furstar; och tviflar oss icke att han ju praktiserar allt ondt på oss både der och annorstädes. Och fördenskull är vår begäran, om I någon del förnummit hafven af samma Mielens handling och anslag emot oss eller vårt rike, eller hvad hans bedrift är i den landsända, att I det ville skriftligen gifva oss tillkänna.

Ej mindre under denna tid än länge derefter var skolornas ändamål att bilda män för kyrkans tjenst; fördenskull var svårigheten stor, att kunna med skickliga män bekläda de flere högre embeten och lägre tjenster, som för rikets månggrenade styrelse voro behöfliga. I synnerhet till *konungens kansli* och *räkenkammaren* skulle vid skolorna bildas dugliga subjecta. Härom skref konungen till biskoparne, såsom 17 okt. 1544 och 22 juni 1545 till *Mich. Agricola*, emedan från Åbo skola inga alumner vändt sig till den civila banan *). Denna motvilja för civila befattningar låg dels i tidens allmänna tänkesätt, dels i presterskapets bemödande, att i kyrkans tjenst behålla de qvickare hufvuden och deremot låta de trögare och mindre begåfvade alumner vända sig till den civila banan. Genom praktisk öfning hos kunnigare embetsmän förvärfvade då desse sig nödig tjenstemannaroutin. Huru föga konung *Gustaf* var belåten med de från skolorna dimitterade djeknar, synes af följande skrifvelse till kyrkoherden i Örebro.

Konung Gustaf I:s skrifvelse till hr Nils i Örebro, dat. Räfsnäs 16 aug. 1559 **).

Vår gunst etc. Eder förtänker väl herr Nils, huru Gud

*) Se *P. E. Thyselius, Handlingar*, rörande Sveriges inre förhållanden under konung Gustaf I. 2 delen s. 255, 285.

**) Finnes tryckt i *Celsii Monumenta* s. 41—42 och *P. E. Thyselii Handlingar*, rörande Sveriges inre förhållanden under Gustaf I. 2 B. 2 h. s. 409.

i den Heliga Skrift förbjuder, att man icke skall kasta gull, perlor eller ock ädla stenar för svin och orenliga kreatur, deraf sådana höga Guds gåfvor missbrukade och föraktade varda etc. Och kan denna liknelse efter vårt betänkande dertill brukas och uttydt blifva, att man Guds ord och de andeliga gåfvor icke skall missbruka med obeqvämliga personer, som det icke värde eller dertill kunna tjenlige vara etc. Så borde det ock i lika måtto ske med det verldsliga regimentet och de embeten, som man derutinnan behöfver, och ingalunda umbära kan, som är med kongl. Cancellier, räntekammaren och andra sådana höga embeten, till hvilka icke svin, utan de dugligaste och bäste personer, som af ärligt och dygdesamt folk födde äro och med ett ärligt umgängelse och vittnesbörd begåfvade, med rätta borde tillkallas, de der också hade håg, sinne och vilja till all rättvisa, sanning, trohet och rättrådighet, och med sådana stycken vara benägne och dermed ville tjena sin herre och sitt fädernesland till godo. Så befinne vi dock, att de personer, som oss till hjelp uti förenämnde höga embeten af skolestugorna ju som oftast tillskickas, äro till slika högvigtiga saker fast mindre tjenlige än en som kan duga till perlstickare eller blifva en gullväfvare, så att I och skolmästarn, som härtill medhjelpa och befordra skulle, utleten de slemmaste, som uti hela hopen finnas kunna, nemligen icke andra än drinkare och ölhundar, lösaktige och plumpa benglar, som bättre tjente att gå vid plogen och en trädstock än uti rikets höga och vårdande saker brukade blifva. Men huru möjligt och drägligt det oss är att regera och förestå rikets anliggande nödtorfter med slika odugliga och föraktliga personer, som hvarken ära eller redlighet hafva eller besinna kunna, det gifve vi eder sjelfva och hvar ärlig, förståndig man till att betänka. Derföre vilje vi eder och skolmästaren härmed allvarligen hafva förmanat, att I annorlunda till denne sak ville vara förtänkte, och förskaffa oss de personer, som något förstånd, ingenium och skicklighet med sig hafva, der vi kunne något vara tjente och belåtne med, såframt I viljen, det skall gå något skickligt

och lika till uti regimentet. Der I hafven eder att rätta efter. Datum ut supra.

Samma skrifvelse afgick jemväl till biskoparne uti riket.

En följd af den motvilja för statens tjenst var, att man började med våld uttaga elever från skolan och gifva dem sysselsättning vid skrifvarborden. Då måste åter konungen träda emellan och hejda detta ofog. Sådana skyddsbref för Åbo skola emanerade från regeringen flere gånger under 16:de seklet. Här intages ett af dem:

Konung Erich XIV:s skyddsbref för djeknarne i Åbo skola, dat. Stockholm 16 febr. 1566 *).

Vi *Erich* den fjortonde med Guds nåde etc. göre vetterligt, att efter Vi förnimme, huruledes både frelsemän, fogder och andra uti Finland pläga uttaga af Åbo skola, hvilka personer dem sjelfva synas, uti deras tjenst, Oss, desslikes *ordinario* och skolmästaren der i staden oåtspordt, derutöfver de ock pläga mycket pocka; hvarföre ock menige man blifver mycket ovillig till att låta deras barn komma till skolan, och blifva fördenskull ganska få nu hållne dertill, der de något godt kunna lära; så står Oss sådant ingalunda till att lida, och vilje härmed allvarligen hafva förbjudit alla, eho de hellst vara kunna, det de härefter icke några djeknar af förenämnde Åbo skola taga, med mindre de dertill vårt tillstånd och befallning hafva, derom de ock skola hafva Vårt bref, eller uti Vår frånvaro, de gode mäns, som Vi till ståthållare och kammarråd förordnat hafve. Der hvar och en må veta sig fullkomligen efterrätta. Dat. Stockholm den 16 februari 1566.

Under Vårt kongliga secret.

(L. S.)

Ju mera kyrkorna förlorade sina ägodelar, desto mera sjönk deras glans och prelaternas fordna anseende. Såsom

*) Finnes tryckt i *Jak. Tengströms Handlingar* till upplysning i Finlands kyrkohistoria IV. 12.

af förestående kungabref synes, mäktade biskoparne ej mer med egen maktfullkomlighet skydda skolorna för hvarjehanda intrång. Härtill kom, att adeln trodde sig böra gifva sina barn en annan uppfostran än man i skolor, ämnade för prestbildning, ansåg vara ändamålsenlig. I följd häraf förminskades äfven förtroendet för de offentliga läroverken.

Det gamla klosterspråket, munklatinet, var fortfarande det vigtigaste läroämne. Klassiska författares skrifter, hvilka betraktades såsom hedniska, voro förbjudna att läsas i skolorna under hela katholska tiden. Dock vet man om den sista katholska läraren i Wiborg *Clemens*, att han begynt läsa *Terentius* och *Virgilius* (se *Porthan* Chronicon p. 704). Men den första man, som företog sig, att i skolundervisningen införa grekiskan vid Åbo skola, mistade tjensten för sitt försök. Denne man, vid namn *Erik Herkepæus*, (sedermera biskop i Wiborg) studerade i Wittenberg och återvände derifrån med *Ph. Melanchtons* rekommentationsbref till konung *Gustaf*, hvilken insatte honom till rektor vid Åbo skola år 1555. Här begynte han, efter hvad bruket var vid några Tysklands partikularskolor, att i bredd med latin läsa grekiska med scholares. Denna nyhet begagnade hans ovänner, hörande till konung *Eriks* parti, att afsätta honom från rektorssysslan 1568. Af den äldsta skolordning ser man ock, att hvarken grekiska eller hebraiska föredrogos i skolorna, utan måste dessa språk inhemtas i privat väg. Det var först under konung *Johan* III:s tid, som man begynte fästa mer uppmärksamhet vid skolverkets inre organisation och verksamhet. Ty han anbefallte erkebiskopen i Upsala *Laurentius Petri Nericius* att utarbeta och från trycket utgifva en *kyrko-ordning*. Detta fullgjorde Nericius år 1571, bifogande derjemte, såsom tillägg dertill en artikel: „*Om skolor*“ och derefter en *ordning, huru läsas skall i skolorna*, af följande ordalydelse:

Om skolor*).

Predikarena skola förmana folket, att de sätta deras barn till skolan, på det man må bekomma personer, som till predikoembetet, och hvar eljest behöfves, kunna vara brukliga. Ty några finnas väl med ibland, som hafva den meningen, att en predikare skall hafva nog deraf, att han kan läsa svenska, efter det kyrkotjensten nu mestadels varder hos oss uträttad på svenska. Men denna är en skadlig mening; ty ho som hellst andra väl lära skall, han måste vara dertill öfvad och hafva en besynnerlig skicklighet, hvilken om en skall kunna bekomma, måste han derpå länge och af barndom studera och lära. Ty S:t Paulus skrifver till Timotheum, att biskopar och lärare skola vara skicklige till att undervisa och lära andra. Med hvilket han gifver tillkänna, att sådana personer skola hafva mera skicklighet än lekfolk 1 Tim. 4. Så prisar han ock samma Timotheum derföre, att han af ungdom hade lärt och var uppfödd i trones ord och god lärdom. Ty det är ingen så slätt och ringa konst att kunna klarliga och redliga lära andra, ja, det är omöjligt, att olärda personer det skulle åstadkomma.

Derföre skola ock föräldrarna göra Gudi den pligtiga tjensten, att de sätta deras barn till skola och i så måtto bereda honom folk till, hvilket han ock mångom till godo bruka må. Ty äre vi pligtige, såsom Salomon i ordspråket lärer, att *hedra Gud af våra ägodelar,* Ordspr. 3: 9, kan man väl tänka, att vi honom ock detsamma af våra barn pligtige äro. Så är det ock oss sjelfva både till heder och gagn, när vi detta göre. Ty genom sådana medel kan det med Guds hjelp dertill komma, att våra barn varda lärde och förståndige, ja ock (det som allramest vårdar) gudfruktige män.

I förtiden hafver man plägat sätta och löpa till skolan allenast fördenskull, att man framdeles skulle blifva

*) Afskrifvet ur *Then svenska kyrkeordningen*, tryckt i Stockholm af *Amund Laurentzson*, anno domini MDLXXI.

väl försedd till lekamligt uppehälle, såsom med ett godt gäll, en god praebenda etc. Hvi skulle vi ock icke nu så mycket mer göra detsamma för Guds bud skull, synnerliga medan han lekamlig nödtorft också lofvat hafver, sägande: *söker först efter Guds rike, så skall eder ock allt annat godt tillfalla.* Matth. 6: 33.

I det Gamla Testamentet hade Gud försörjt presterna och leviterna med tionden. Men i det Nya Testamentet är icke så enkannerliga rördt om tionde; dock hvad det sker genom tionde, såsom våra förfäder christeliga hafva ordinerat, eller genom annat sätt, likväl är af Gudi befalldt, att *de som tjena uti evangelio skola ock deraf hafva deras skäliga underhållning* 1 Cor. 9: 14, såsom ock Christus säger: *arbetaren är sin lön värd* Matth. 10: 10. Derföre hvar än den otacksamma verlden föraktar Guds befallning och icke gifver prestomen deras rättighet, så varder likväl Gud icke förgätandes de prester, som troliga stå deras embete före. Ty han hafver lofvat dem deras föda, såsom Esaias skrifver: *se mina tjenare skola äta, men I skolen hungra.* Es. 65: 13.

Och efter det landspresterna pläga ofta få gensvar och insagor af den menige man, när de om densamma saken röra eller rört hafva, måste de vara förtänkte, huru de hvart stycke för sig belägga skola.

Först om man förebär, såsom ske plägar i denna sak, att hvar och en behöfver sina barn sjelf till att drifva arbetet hemma etc., då skall så svaras, att man mer måste se till Guds bud än till sin egen nytta, såsom vi hörde, att Christus säger: *söker först efter Guds rike.* Derföre skole vi ock först taga det af, som tjena skall till Guds ära, sedan skickar Gud det väl så, att det folket, som arbetet drifva måste, skall heller icke fattas, och är det lika mycket, ehvad det sker genom våra egna barn eller annars. Men efter vi detta icke göra vilja och hafve dock ofta godt ämne och råd dertill, skall det då dermed lyktas, att dessa ämnen och många barnen, som Gud gifvit hafver, skola genom pestilentia och andra plågor så förkomma, att vi föga ting skola behålla till båda delarne, nemligen till

att offra Gudi, d. ä. sätta till skolan och drifva vårt arbete med.

Men till det man under tiden plägar gifva före, att en stor hop af dem, som komma till skolan, varda skalkar och bofvar; item komma icke till det föräldrarne hade dem aktat, utan varda tagne derifrån antingen med eller mot sin vilja, svaras, att det kommer oss icke vid, när och hvem Gud vill gifva nåd och lycka; oss bör göra efter Guds befallning och gifva sedan saken honom i händer, att han dermed gör, hvad hans gudomliga vilja tillsäger. Eller skulle man fördenskull icke mera så eller bruka jorden, att så tillgår dermed, som man allmänt märker, nemligen, att neppeligen fjerde parten af det som sådt varder, kommer till sin rätta frukt, utan varder, såsom vår Herre Christus ock säger i liknelsen, somt förtrampadt och uppätet af foglar somt förvissnar och somt förquäfves af tistel och allahanda ogräs. Luc. 8.

Ändock man vållar det ofta sjelf, att föga godt varder om en part af dem, som sättas till skolan; ty här handlas icke troliga med inför Gud, så att man låter komma dem till lärdom, som dertill äro skicklige, utan hvar någon ibland hela hopen, som synes till intet skola duga, honom sätter man då till skolan. Men sådan handel förtryter Gud storliga, såsom man må klarliga märka af Malachiæ profetens ord, som säger: *derföre ären I ock förbannade, så att allting försvinner eder undan händerna, ty I besviken mig,* säger Herren. Mal. 3: 9.

Och skola predikarena hafva sådana tal och förmaningar till folket, icke allenast allmänneliga af predikstolen utan ock besynnerliga till några af de personer, som de märka hafva godt ämne både på barn och på den del, som de kunna hålla dem till skola med.

Och ändock det nu hafver det anseendet, att de med slika förmaningar föga skola kunna uträtta, så skola de likväl detta icke låta eller i saken förtvifla, ty Gud drifver icke sitt verk alltid efter menniskans sinne och dom utan ock ofta annars, ja, tvertemot.

Så skall ock ingen djekne, särdeles der man förmodar något godt skola blifva af och väl lärer, tagas ifrån skolan i otid och emot föräldrarnes vilja, som dem med stor omkostnad och tunga hållit hafva till skolan, på det ingen skall deraf varda ovillig till att sätta eller hålla sitt barn till att lära.

Desslikes måste man ock hafva goda och skickliga och flitiga män till skolmästare, såframt detta ärendet skall hafva något godt lag. Derföre skola ock alltid några personer af hvart stift, flere eller färre, såsom stiften äro stora till, hållas till studium både inrikes och i fremmande land, att några alltid måge vara i förråd, dem man till skolembeten, och hvar eljest behöfves, skicka kan. Och skall desse studenters underhåll tagas utaf kyrkotionden, som till sådana christeliga bruk af våra förfäder stiftad och lagd är.

Der ock någon skall sättas till skolmästare, måste man tillförene hafva kunskap om hans skicklighet och umgängelse. Derföre skall han ock varda förhörd och examinerad. Varder han ock då befunnen tjenlig till sådant embete, synnerliga i det han är en god grammaticus, så skola honom desse efterföljande artiklar varda förehållna:

Först att han skall regera skolan som honom varder befalld, efter den ordning, som härpå gjord och föreskrifven är, hvilka man honom ock strax med skäl skall låta höra eller se. Hvar ock något deruti behöfves efter lägenheten varda förvandladt, så skall han dock intet i så måtto företaga utan hans råd, som är *ordinarius* (= biskop). Och skall han det allenast här söka, som djeknomen kan vara nyttigt och till deras lärdom tjenligt och icke se till det honom sjelf hellst lyster läsa i skolan.

Item att han skall med de djeknar, som växte äro och något kunna, icke annat tala än latin, icke heller städja dem sig emellan annat tala än latin.

Item att han skall föra ett tukteligt, ärligt och nyktert lefverne, på det både han sjelf må vara skicklig till att studera och lära, så ock att han må gifva de unga barn och drengar ett godt exempel och ingen uti någon måtto förarga.

Item att han håller passlig skolnäpst, så att han icke tillstädjer der för mycket sjelfsvåld, icke heller tvertemot är för mycket hård, så att han af bitter harm någon flagellerar. Ty båda delar äro skadliga. Men måttan är bäst. Och skall han synnerligen det akta, att han icke med ohöfligt buller och raseri öfverfaller någon som brottslig är och näpsas skall, utan straffar dugligt, ehvad det ske skall med ord eller ris.

När någon djekne bedrifver någon skalkhet och är dock icke *crimen notorium* eller *capitale,* må det varda straffadt med skolnäpst, som är proban, skolstock, ris och färla. Eljest ligga de grofva laster under öfverhetens dom såväl med skolpersoner som andra.

Skalkar och ribalder, som på landsbygden under djeknenamn gå efter almosor, skola hvarken presterne eller fogdarne lida, utan låta dem bekomma deras tillbörliga straff.

Item skall ock skolmästaren uti kyrkan låta djeknar sjunga och läsa allt efter den ordning, som derpå gjord är eller efter som ordinarius honom föresätter.

Item att han utlofvar hörsamhet och lydnad emot ordentlig öfverhet både för sin egen person till att hålla så ock detsamma med alla andra, så mycket honom möjligt är till att förskaffa.

Och efter det, att arbetaren är sin lön värd, såsom Skriften säger, skola skolmästarena med en redlig underhållning försörjde varda. Ty det är visst, att ingen kan bättre vara värd ett godt underhåll än en trogen och flitig skolmästare. Ty såsom hans arbete i skolan är nödtorfteligt, så är det ock jemligit, ganska tungt och förtretligt.

De skola ock vara frie för gästning och all annan allmännelig tunga.

Så skola ock skolmästarena hafva deras gårdar och beqvämliga våning fritt, hvilka sysslomännerna vid domkyrkorna med all nödtorftig byggning och förbättring besörja skola. Men annorstädes i städerna måga borgmästare och råd det beställa.

Den seden, som här i riket af ålder varit hafver, att

djeknar löpa soknar, efter det de som fattige äro icke annor råd hafva till att hålla sig vid skolan, må ännu så blifva. Ty skola ock landspresterna lysa för de djeknar, som komma till dem med skolmästarens bref.

Hvar ock så kunde ske, att något af tionden dertill lades, att några djeknar, de som godt minne hafva, kunde varda underhållne och desto bättre måtte akta på deras bok och lärdom, vore det rätt och christeligt.

Och efter det, hvad nu är taladt om skolor, går förnämliga på latinska skolor, skall ingen skolmästare vara förpliktad till att något annat läsa eller lära än latin och svenska, så mycket som hörer till tiderna i kyrkan. Ho som hellst annat tungomål grekiska eller hebraiska lära vill, han må sjelf dertill besörja sig præceptores. Så är det icke heller nyttigt att besvära barn och ynglingar med margahanda läxor.

Der någon skolmästare vill vara försumlig och oflitig i sitt embete eller eljest sig icke så skicka, som honom bör och han utlofvat hafver, då skall han först en gång och annan förmanas; och hvar han då icke lägger der böter på, då skall ordinarius sätta honom af och en annan till igen, den derföre tjena kan och det göra vill som honom bör och saken kräfver.

Och är höfveligt och nyttigt, när någon förvandling skall göras med skolmästarena, att det sker uti hela skolans eller alla djeknars närvaro med ceremonier och förmaningar, såsom seden hafver varit.

Ordning,

huru läsas skall i skolorna.

Först måste man, såsom ock tillförene hafver varit sätt, skifta hela skolan i några vissa hopar eller kretsar, tre eller fyra, och sätta hvar krets öfver annan. Den *nedersta* kretsen gör man af de barn och smådrengar, som minst kunna eller ock nu först skola begynna på att lära sig. Den *andra* dernäst göres af dem, som hafva lärt abcboken och dertill *Donatus* innan och utan och nu skola

börja på att lära *regulas grammaticæ*. Den *tredje* af dem, som något äro växte och hafva fått en passlig förfarenhet *in grammatica*. Uti den *fjerde* och öfversta kretsen sätter man dem, som skickligast och lärdast äro.

Sedan de så äro parterade, får skolmästaren dem *lectiones*, hvar part sådana som honom tjenar. Men förrän härom något vidare talas, vill man uppteckna de stunder, på hvilka alla djeknar skola vara tillstädes i skolan och akta på deras läxor. Och hafver det sig dermed efter allmännelig skolsed här i landet alltså:

Hvar dag, när kl. är vid 5 om morgonen, skola alla både små och stora söka till skolan, vinter och sommar. Sedan när de hafva der varit allt intill klockan hafver 8 slagit, gifves derpå en timme till görandes orlof, så att de måste komma igen vid kl. 9. Men de blifva icke heller då dess längre tillstädes än en timme, utan de få orlof strax kl. slår 10 hem igen till middags måltid. Åter komma de igen vid högan middag, när klockan slår 12, och blifva så jemliga tillstädes i skolan in på aftonen, då klockan slår 5, och gå så hem till herberget igen.

Nu efter det de smådrengar af den nedersta kretsen äro, såsom omtaladt är, nykomne till lärdom och kunna fördenskull icke bekymras med många läxor, utan måste allt blifva vid en och samma läxa, nemligen, antingen i abcboken, der *oratio dominica, symbolum, decalogus* etc. uti författade äro, eller när de henne hafva utlärt, läsa de i *Donatus*. Derföre måste de också alla dagar och stunder hålla på med samma läxa intilldess de dessa böcker hafva utläst och nu kunna till något mera vara beqvämlige.

Och skola desse första abcboks djeknar lära samma bok och de stycken, som deruti stå, icke allenast innan utan de måste också lära dem utan bok. Desslikes skola ock de, som Donatum hafva för händer, lära *formulas declinationum et conjugationum*, item *regulas agnitionum* utan bok. Dertill med skall dem ock efter sedvanan hvar dag sättas *glosa*, såsom det kallas, d. ä. 2 eller 3 latinska ord med svenska, under tiden ock en vers eller kort sententia,

hvilka de om dagen skola lära till minnes och om aftonen, förrän orlof gifves, säga henne upp för skolmästaren.

Desse samma smådrengar skall man ock icke allenast höra och föreläsa deras läxor, utan man måste också samma läxor med dem dagliga dags repetera, såframt de icke skola bortglömma det ena, medan de lära det andra. Ty minnet är ännu svagt och ovisst. Och hafver man plägat samma repetition hafva med dem först om morgonen, der må det ock ännu blifva vid. Så skola ock de som läsa i *Donatus*, öfvas till att skrifva, och att de hvar morgon låta skolmästaren se sitt scriptum, vers eller glosa, den de dagen näst tillförene lärt hade.

Men efter desse smådrengar för denna saken skull behöfva mycken tjenst och arbete, så att den som dem höra och lära skall måste jemliga och hela dagen igenom hålla derpå med dem, hvilket skolmästaren, som ock på de andra akta måste, icke kan vara möjligt, vill det vara af nöden, att den seden ock blifver behållen qvar i skolorna, der man af de andra kretsarne hafver tillskickat och hvar dag förnyat dem *instructores,* dem man hafver kallat *informatores.*

Dock måste skolmästaren härmed hafva ett godt uppseende, att de små icke varda antingen försummade eller ock icke rätt instituerade. Hvar detta skall alldeles så tillgå som vanligt är, der man dessa *instructores* icke efter något val förordnar, utan låter det gå omkring med alla. Med hvilket sker, att de ofta varda *instructores*, som föga tjena dertill eller vårda sig något om saken med mindre man desto bättre aktar på dem. Ja, skolmästaren måste ändock sjelf mellanåt höra, hvad och huru de små lära, synnerliga om morgonen, då han deras scripta beskådar och deras *errata emendera* skall. Item om aftonen, då de skola uppsäga för honom deras glosa eller vers. Detta föreskrifna sätt må då med de smådrengar, som lyda till den nedersta kretsen, hållet och brukadt varda.

Men med de andra, som något skickligare vordne äro, vill det hafva ett annat lag. Ty efter de icke alltid blifva

vid samma läxa, såsom de första, eller alla dagar och stunder läsa ett, utan det är med dem en ömsan, derföre behöfva de ock en sådan ordning, som är dem till rättelse, att de hvarje krets för sig måge veta, hvad hvar dag och timme läsas och repeteras skall. Ty vill man ock sätta hvarje dag i veckan med sin ordning för sig, begynnandes på måndagen, som är den första läxdagen i veckan.

Måndagen.

Om måndags morgon skall skolmästaren platt intet annat läsa för någon af de tre kretsar än allenast *in grammatica.* Och läser han först för de drengar som lyda till den andra kretsen *etymologiam,* sedan *syntaxin* för den tredje kretsen och så för den fjerde *prosodiam.* Och är nyttigt, att man till dessa läxor in grammatica allt behåller samma bok, hvilken man, sedan hon är begynt, ordentligen fullföljer och håller dermed fram allt intill ändan. Och sedan hon är lyktad, begynner man henne upp igen på nytt; ty desto lättare kunna de minnas och behålla *regulas,* att de alltid höra och läsa dem vid en och samma form.

Och efter alla lärde män nu gilla grammaticam *Ph. Melanchtonis,* der dessa reglor korteliga och med sköna, klara exempel *ex latinis scriptoribus* varda föregifna, må hon ock alltid i skolorna likasom *ordinaria lectio* läst varda. Alla läxor in grammatica skola djeknarne lära sig utan bok; fördenskull skall ock skolmästaren det sättet behålla, att han först låter hvar krets för sig uppläsa sina läxor memoriter; sedan beser han hvars och ens scriptum och låter dem dermed uppsäga den sententien, som om aftonen näst tillförene satt var, om hvilket derefter taladt varder, och när det är gjordt, begynner han att förklara läxorna.

Men den andra tiden före middagen, den de pläga kalla efter prim, eller under högmessan, d. ä. när djeknarne äro komne i skolan igen vid kl. 9, må den seden ock hållas som varit hafver, nemligen, att skolmästaren först sätter aftonvers och sedan hörer det de kalla *composita,* epistel eller annat. Och brukar man alltid i skolorna till för-

berörda aftonvers *Moralia Catonis.* Dock må man mellanåt i samma staden också bruka något annat såsom *Mimos Publianos,* item några poëtiska *carmina* och *sententias,* så är det dem icke så ledsamt.

Dock skall man ock ömsa *argumentum compositionis,* så att det stundom är *epistolare* stundom *historiale,* stundom ock *fabulosum.* Och skall samma argument gifvas allenast två resor i veckan, första gången om söndags aftonen och den andra om tisdags aftonen. Om söndagen skall det gifvas, som är *argumentum epistolare,* och skall om måndagen och tisdagen nästefter förhördt varda. Men det andra gifves om tisdags aftonen och skall varda förhördt nästa odensdagen och thorsdagen.

Alla de som lyda till den tredje och fjerde kretsen, item de som skickligast äro af den andra kretsen, skola componera. Och skola de som *prosodiam* hafva för morgonläxa författa det argument, som är *historiale* i vers.

De andra måge göra't *oratione soluta.* Samma composita måste skolmästaren, såsom sagdt är, fyra gånger om veckan, nemligen, måndagen, tisdagen, odensdagen och thorsdagen under denna nionde timme ordentliga förhöra och corrigera. Dock på det tiden må desto bättre räcka till, skall han icke mer förhöra hvar dag än halfparten af sina componister, så att han på måndagen hörer en halfpart, den andra på tisdagen. Sammalunda ock på odensdagen den ena och den andra på thorsdagen. Men dessförinnan skolmästaren hörer composita, måge de andra, som icke componera, eller deras composita på den dagen icke läsa,. repetera vid sig sjelfva deras morgonläxor eller annat, hvad de behöfva, att de icke äro fåfänge.

Det hafver ock väl varit sätt, att man under denna timme skulle repetera med några af dem, som ytterst sitta i den andra kretsen, *convenientias vocum, nominis et verbi, adjectivi et substantivi, ut exempli causa: magister legit, Deus bonus* etc. Men hvar det skall ske, så måste drengarne först hafva hört *regulas,* som derpå lyda. Dertill måste också någon af den öfversta kretsen, som tjena kan,

tillskickas, som dessa smådrengar förhörer, på det skolmästaren icke skall varda förhindrad, der han hörer de andras *compositiones;* dock kan han ock väl under tiden göra sig ledig till att se på med denna.

Ytterligare strax efter måltiden ifrån 12—1, skola allesammans, som lyda till den andra, tredje och fjerde kretsen, öfvas in *musica* både *chorali* och *figurativa.* Icke att de allenast sjunga *ex usu,* utan att de ock på samma tid varda underviste in *rudimentis musicæ.* Och skall denna timme brukas till sång, icke måndagen allenast, utan också alla de andra dagarne i veckan.

På den andra timmen, nemligen ifrån 1—2, skall också alla dagar i veckan hållas en läxa *in sacris,* så att skolmästaren annan dag läser någon bok af Skriften och annan in Catechismo. Men af Skriften skola inga andra böcker uti skolorna lästa varda än *evangelium* Matthæi, *1 episteln* till Timotheus, *1 episteln Johannis, proverbia Salomonis* och *psalmi graduum.* Och skall han läsa och exponera den latinska texten grammatice och dervid låta blifva't.

Ifrån kl. 2—3 måge de sitta för sig sjelfva och läsa öfver deras läxor och vers. Men på det ingen af dem skall dessförinnan taga sig lek eller stim före eller ock löpa sin kos, skall *custos,* den de kalla *ostiarium,* hafva der fliteliga akt uppå och uppteckna *ludentes, discedentes, tarde venientes* och *absentes.* Han skall ock hafva akt på, hvad som hvar talar, och der någon talar annat än latin. Item der någon otukteliga talar, det skall han gifva skolmästaren skrifteliga tillkänna, att det må efter skolsätt varda tillbörliga straffadt.

Uti de yttersta två timmarne, som äro från kl. 3—5, låter skolmästaren först läsa utan och sedan konstruera aftonversen, dem synnerliga, som lyda till den andra kretsen. Han skall ock, sedan samma vers med få ord deklarerad är, låta dem några ord deruti deklinera och konjugera och säga der *regulas* uppå både af *Donato* och af deras ordenliga läxa *in etymologia,* men *regulas constructionum* må han också fråga, dock af de andra, som dem in syn-

taxi hört hafva. Och skola aftonverser läsas icke på måndagen allenast, utan också på tisdagen och thorsdagen under samma timme.

Sedan skolmästaren hafver således exercerat dem med aftonversen och dermed skilt den andra kretsen vid sig, går han till den tredje och fjerde och läser för dem något annat, det må vara ömsom *Libellus Erasmi de civilitate morum* och *Joach. Camerarii*, som hafver titeln: *praecepta morum.* På det sista sätter han dem alla till valete någon poetisk vers eller eljest en sentens före, den de om morgonen, när han anammar deras scripta, skola säga honom igen memoriter. Och när han då hafver förhört de små, som äro af den nedersta kretsen, låter han hela skolan sjunga någon christlig hymn eller *antiphen* på latin, sådan som den är, hvilken man hafver plägat sjunga *de ascensione domini,* nemligen, *Jesu nostra redemptio* etc., item *de Sancto Spiritu,* hvilken de om morgonen alltid, såsom vanligt är, sjunga skola. Derpå läser han *collectam* och gifver dem så, när 5 slår, hemlof, förmanandes dem, att de väl öfverläsa deras läxor, som om morgonen skola hafvas för händer.

Tisdagen.

Om tisdags morgon emellan kl. 6—8 skola *fabuli Aesopi,* utsatta på latin af *Joach. Camerario* och emellanåt *Dialogi puerilium colloquiorum Petri Mosellani* eller *Erasmi,* de som dertill bäst tjena, för den andra kretsen lästa varda. Men för den tredje kretsen läser man sedan *Terentius,* under tiden också några *fabulas Plauti,* de som rena äro, såsom *Aulularia, Trinumus, Pseudolus* och andra slika; och sedan läses *Virgilius* för den fjerde kretsen. Och skola dessa två läxor, som äro *in Terentio* och *Virgilio* alltid reciteras utan bok förrän skolmästaren dem exponerar. Derföre skall ock icke mycket företagas deraf i sender. När skolmästaren tycker, så må han under tiden i den staden *Virgilius* plägar läsas, handla något in *dialectica* eller *rhetorica Philippi.*

På de yttersta två aftonstunderna skola, sedan aftonversen är repeterad med den andra kretsen, läsas för

den tredje och fjerde *Officia Ciceronis* och mellanåt *Epistolæ familiares Ciceronis*. De som öfvas in prosodia skola ock då gifva *regulas quantitatum* etc. på aftonversen.

Och skall man detta engång märka, att ändock skolmästaren läser för hvar krets sin besynnerliga läxa, så skola likväl icke, när han för någon krets läser, de andra sitta fåfänga, likasom det icke komme dem vid, utan de skola ock gifva akt derpå. Ty ingen läxa är så ringa, att deruti ju något kan framkomma, som ock de hafva behof att höra.

Odensdagen.

På odensdagen skall öfver hela skolan allt det repeteras, som på de näst föregående tvenne dagar är läst, så att det, som är läst på morgonstunderna, det repeterar man ock om morgonen, och det som är läst på aftonstunderna, det repeteras om aftonen. Sammalunda skall ock repetitio ske *in sacris prima hora,* och skall skolmästaren fråga dem, som äro af den öfversta kretsen, om de förnemligaste stycken, som hafva varit handlade *in lectione sacrae Scripturae.* Desslikes skall han ock repetera allmänt *lectionem Catechismi.*

Thorsdagen och fredagen.

På thorsdagen skall man alldeles blifva vid den samma ordningen, som föreskrifven är om måndagen. Desslikes skall man ock så skicka sig med läxorna på fredagen, som förberördt är om tisdagen, så när som på fredagen läses ingen aftonvers, utan i den staden skola *formulæ declinationum* och *conjugationum ex Donato* öfver alla kretsar repeteras, eftersom det sättet härmed tillförene varit hafver.

Lögerdagen.

På de första två morgonstunderna om lördagen skola alla läxor repeteras, som under de två näst förlidna dagar hafva blifvit lästa både afton och morgon. Dock skall *in sacris* ske repetitio i sin tid *hora prima.* Sedan förrän djeknarne gå till aftonsången måste man förhöra *officia ecclesiastica,* läxor och annat.

Vid den föreskrifna ordningen skall man då både läsa och repetera alla söknedagar i veckan. Hvar ock dessförinnan några helgdagar med ibland, såsom väl under tiden sker, infalla, genom hvilket samma ordning någorlunda varder förhindrad, så kan skolmästaren väl sjelf berama, huruledes det vill då likast med läxor och annat tillgå.

Söndagen.

På söndagen efter aftonsången skola de små examineras in *parvo catechismo.* Så må ock skolmästaren under tiden söndagar och andra helgdagar gifva hela skolan förlof en timme eller två näst efter måltiden, till att leka eller eljest hafva för händer *pro recreatione,* hvad de vilja. Men efter aftonsången må man förhöra särdeles dem, som icke ännu mycket äro öfvade, *tropos tonorum musicalium* och *intonationes psalmorum,* och sedan gifva dem *argumentum compositionis,* såsom tillförene sagdt är.

Så skola ock de af den andra, tredje och fjerde kretsen hafva deras synnerliga *notarios, corycæos, custodes* och *asinos* såsom seden hafver varit. Ty slikt tjenar emot försummelse och oflit, till hvilken hvar och en är benägen.

Den ordning, som behöfves i sången i kyrkan, skola skolmästarena icke heller förgäta, utan alltid låta tillskicka vissa *officiales, horistas, rectores, lectores, versicularios* etc., hvilka sig derpå i tid öfva, så att de måga varda i saken färdige. Sammalunda ock *cantores in figurativis,* när någon stor högtidsdag tillstundar. Desse skola icke heller oöfvade framkomma.

Nu efter ingen skola är så klen eller ringa, att der ju mer arbete falla vill än att en skolperson eller skolmästaren ensam skulle kunna det alltsammans väl uträtta; derföre synes godt vara, att den seden, som här till dags varit hafver med de andra personer, som man hafver plägat kalla *hörare,* ännu så blifver behållen quar vid skolorna.

När då någon skolmästare hafver flere djeknar i skolan än han sjelf allena väl förestå kan, och fördenskull be-

höfver hjelp, må han då, efter som seden hafver varit, taga sig till hörare och medarbetare hvem eller hvilka ibland de andra honom dertill synes vara beqvämligast, gifvandes dem samt med deras tillskickade lokaler, uti kretsar också parterade, hvarjom sitt besynnerliga rum i skolan, och befallandes alla, att de hafva dem för ögonen och äro dem lydige, alldeles såsom sig sjelf, der de eljest skicka sig väl och akta på den del, som skolmästaren hafver dem befallt.

Sedan skola ock då desse samma hörare med läxor och allt annat blifva vid denna skolordning, som här föreställd är och icke sjelfva så fjerran något företaga. Dock hvar lägenheten kräfver med dem något besynnerligt i skolan, skall det efter skolmästarens råd och icke eljest beställdt varda.

Alla både skolmästare och hans hörare eller hjelpare skola hålla samma stunder till att gå in och ut i skolan, hafva ens läxor, dem de alla tillika exponera och med deras lokaler repetera, allenast att dermed är en måtta och beskedlighet, så att ingen ibland dem så högt talar eller ropar, att han dermed gör oljud och är skolmästaren eller sina medbröder till hinder.

Desslikes om någon läxa är för handen, den skolmästaren vill läsa för hela skolan, såsom in *Virgilio, officiis* eller *epistolis Ciceronis, dialectica etc.*, då skola alla hörarena, strax *silentium* slaget varder, hålla upp med deras läxor, vara stilla och samt med de andra i skolan höra deruppå. De måste ock vara tillstädes när skolmästaren läser *in sacris,* på det de måge veta, hvad de uti den läxan med sina lokaler repetera skola.

Hvar ock så händer, att antingen skolmästaren eller några af hörarena få förfall, så att de icke kunna vara tillstädes i skolan, då skola de andra, som tillstädes äro, lägga sig saken så mycket närmare och göra sin flit såväl med de andras lokaler som med sina egna, på det ingen skall varda försummad.

Sammaledes skola de ock ganska fliteliga studera och öfverse läxorna, som de uti skolan läsa och repetera måste,

att de sjelfve måge hafva rätta grunden deruppå och dess bättre och med så mycket mera frukt exponera dem för de andra. Och hvar något uti någon läxa framkommer, det de icke rätteliga väl förstå kunna eller på hvilket de något tvifvelsmål hafva, så skola de icke vara för gode till att bespörja sig deruti med skolmästaren, på det de icke lära skola andra, hvilket de icke sjelfve förstå eller icke äro fullt visse uppå.

Detta må nu här vara nog taladt om skoleordning. Hvar då någon, som sig låter mycket tycka, säga ville, att sådan ordning är ett slätt och ringa ting, honom svaras, att derom må vara, huru det kan, likväl måste hvar och en bekänna, ehuru ringa detta är, så är det likväl ganska mycket af nöden, att barn och ungdomen i tukt och lofliga konster må således instruerade och lärde varda. Derföre skall man sådant icke heller förakta, efter ingen till det som högre är, utan genom dessa ringa stycken komma kan.

Sjelfva grunddragen till nu anförda skolordning äro lånade ur *Ph. Melanchtons* skolordning för Sachsen af år 1528. Början af artikeln „om skolor“ är en öfversättning deraf, men fortsättningen äfvensom den egentliga „ordningen, huru läsas skall i skolorna“ äro mycket omständligare afhandlade i den svenska än i den tyska texten, redan derföre, att i den svenska skolan funnos 4, men i den sachsiska endast 3 klasser. Om läromethoden uti nu ifrågavarande skolordning förtjenar att anmärkas, att för den första undervisningen användes monitör-systemet, hvilket handhades af de högre klassernas elever, under namn af informatorer, och vidare, att undervisningen i latinska språket ej begynte med grammatiken, utan barnen måste först lära sig latinska ord och glosor utantill innan de fingo läsa grammatik, hvaraf dock böjningsformerna meddelades dem muntligen. I allmänhet arbetade man mer på minnets uppöfning än på förståndets utveckling och betraktade sålunda täta repetitioner såsom en hufvudsaklig del af hela under-

visningen, följande härvid den åsigt, att *tantum scimus qvantum memoria tenemus.*

I *Åbo Tidningar* för år 1771 finnes ett utdrag ur 1571 års skolordning, med tillägg af några notiser om läroverkens tillstånd under näst påföljande tid. Vi intaga dem här:

Denna (1571 års) skolordning tjente till föreskrift och efterlefnad allt intilldess det *lithurgiska* väsendet år 1574 började åstadkomma hvarjehanda oroligheter, hvilka ock sträckte sig till skolorna. Detta kan slutas af de om informationsverket sorgfälliga mått, som de uti Upsala år 1595 församlade biskopar, professorer och presterskap vidtogo, hvilka tillstyrkte hertig *Carl*, sedermera konung *Carl* IX och rikets råd en förbättring af skolorna, så att nyttiga böcker uti dem måtte läsas, nemligen: *Lutheri* mindre kateches, och när den vore till slut bragt, *Chytræi* kateches, *Donatus* med svensk förklaring, *Nathanis* latinska och *Clenardi* grekiska grammatik, *Thalai* rhetorik, *Rami* dialektik, *Corderi* dialoger, *Ciceronis* epistolæ ex Sturmio collectae, *Ciceronis* orationes pro Archia, Ligario etc. och *Virgilius*. I anledning häraf var deras åstundan, att vid kathedralskolorna *præpositus cathedralis* skulle läsa för ungdomen *Matthæi* evangelium, 1 episteln till Timotheum, *Johannis* 1 epistel, *Salomos* ordspråk och *psalmi graduum; poenitentiarius* skulle hvart år till slut afhandla *Chytræi* kateches, *decanus* grekiska grammatiken och episteln till Galater. Den myckna i riket vid denna tid uppkomna oro, tillstadde ej detta ärendes företagande och afgörande förrän på riksdagen i Norrköping (icke Örebro, som det står i Åbo Tidningar) år 1604, då konung *Carl* IX, som ej kunde tåla de af papisterne införda namnen, icke finnes hafva gjort någon ändring i det skedda förslaget, utan stadgade allenast, att *præpositus cathedralis* skulle kallas *pastor ecclesiæ cathedralis, pænitentiarius* åter *theologiæ lector* och *decanus,* som uti vetenskapers och det grekiska språkets lärande borde gå rector tillhanda, *conrector.* Så långt Åbo Tidningar.

Angående det sist anförda afskrifvas här ur *Stiernmans* riksdagars och mötens beslut (I. 581) orden, som lyda: „Desslikes hafver Hans Furstliga Nåde ock beviljat, att vid skolestugor, som vid domkyrkorna äro, skall en *lector theologiæ* och en *conrector* vara, som äro skolmästaren till hjelp, att rätt instruera ungdomen, hvilka skola ock hjelpa till att förhöra och uträtta, hvad saker som blifva till kapitlen skjutne, och desamma behålla till lön och uppehälle det underhåll, som *decanus* och *pœnitentiarius* härtill haft hafva; och de embeten, som vid domkyrkorna härtill varit hafva, behålla allenast i år samma underhåll, och sedan afskaffas“.

1571 års skolordning lade grunden till de följande tidernas skolverk. Det märkeliga är, att skolan länge och väl sköttes af en enda man, skolmästaren, med biträde af den högsta klassens lärjungar, såsom ofvanföre är nämndt. Det i sednaste tider anlitade monitör-systemet är således ingen ny uppfinning. Från skolarbetet var icke engång söndagen fritagen, och på söknedagar var man minst i 7 timmars tid sysselsatt, emedan lärjungarne egentligen arbetade inom skolans väggar, der de läste öfver sina lexor och verkställde skrifarbetet under lärotimmarne, med undantag af de öfversta klassernas compositioner eller ämnesskrifningar. En sådan läroplan var nödvändig sålänge man saknade nödigt antal hjelpredor, såsom grammatikor, lexica och andra skolböcker. Läraren nödgades den tiden vara något mer än en torr lexförhörare, ty han måste ersätta läroboken.

Sedan läroverken genom beslutet i Norrköping 1604 erhållit *fasta* lärare till biträde åt skolmästaren, uppkommo derigenom de så kallade *trivialskolorna,* hvilkas benämning härleder sig från de i dessa skolor trakterade hufvudämnen (*disciplinæ* vel *artes triviales*): *grammatica, dialectica* och *rhetorica*, liksom de äldre skolor, i hvilka bedrefvos *fysik* (andra mena *musik*), *arithmetik, geometri* och *astronomi,* buro namn af *scholæ quadriviæ.*

Till en sådan trivialskola blef den Wiborgska skolan redan år 1607 omskapad.

Genom den af presterskapet år 1611 uppgjorda och stadfästade *skolordning* skulle *trivialskolan*, kallad *schola provincialis*, till skilnad af *schola cathedralis*, bestå af 4 klasser: a) *alphabetica*, b) *etymologica*, c) *syntactica* och d) *rektorsklassen*. Der elevernas antal så fordrade, kunde 1 och 3 klasserna delas i tvenne afdelningar, hvardera med sin årskurs. Härtill kommo i kathedralskolan tvenne högre klasser: e) *rhetorica* och *logica* och f) *theologica*. Den 4 klassen i kathedralskolan kallades *græca*. Af kathedralskolornas öfre klasser uppstodo sedan fullständiga *gymnasier* i de flesta stiftsstäder. Såsom förut mindre känd må denna skolordning här försvara sin plats.

Scholae-ordning, gjord och stadfästad af presterskapet, anno 1611 *).

Scholae sunt *provinciales* et *cathedrales*. In eis ejusmodi ordo praelectionum, exercitationum aliarumque constitutionum servabitur.

I. De scholis provincialibus.

In qualibet schola provinciali sint quatuor classes. *Prima classis* eorum, qui primo literis initiantur et *alphabetica* appellatur, in qua singulis annis absolvere debent:

In *praeceptis* 1:o lecturam vernaculi et latini sermonis; 2:o Donatum seu declinationes et conjugationes; 3:o Catechesin Lutheri parvam, vernacula et latina lingua sine explicationibus; 4:o eodem tempore literas pingere seu scribere discant.

In *exercitiis* 1:o vocabula, quorum in quotidiano sermone usus est frequentior, eaque declinare et conjugare; 2:o dialogismos pueriles; 3:o preces matutinas et vespertinas.

Secunda classis, etymologica, in qua annuo spatio absolvere debent:

In *praeceptis* 1:o orthographiam et etymologiam *Na-*

---

*) Finnes tryckt i *P. E. Thyselii Handlingar*, rörande svenska kyrkans och läroverkens historia. 2:dra delen. Örebro 1841, s. 54—69.

than. Chytraei. In musica manus et tonos. 2:o Catechesin Lutheri minorem, vernacula et latina lingua cum explicationibus.

In *exercitiis* 1:o 20 epistolas *Ciceronis* facillimas, accommodatas ad genera causarum, pro hac et sequenti classe deinceps imprimendas, et ex fabulis *Aesopi* 60 antiquae editionis. 2:o Psalmos poenitentiales et 10 capita in proverbiis Salomonis vel libro Sirach. 3:o Pro exercitio stili transferant epistolas et fabulas Aesopi in vernaculam linguam et adsuefaciant se ad earundem imitationem.

Tertia classis, syntactica, in qua annuo spatio absolvere debent:

In *præceptis* 1:o syntaxin et prosodiam et initia græcæ linguæ. In musica compendium musices. 2:o In theologia praecipuas definitiones et distributiones ex locis theologicis Haffenrefferi.

In *exercitiis* 1:o selectissimas *Ciceronis* epistolas, secundum genera causarum digestas. Unam comoediam ex Terentio, Eclogas Virgilii ad finem et Catechesin Lutheri græce, sine explicationibus. 2:o Psalmos sequentes, videlicet 22—24, 34, 69, 91, 103, 118. 3:o Pro exercitio stili interdum themata vernacula in latinum sermonem transferant, interdum epistolas prælectas imitabuntur, nonnunquam carmina in naturalem constructionis ordinem, redacta in metra restituent, vel proprio marte conscribere conentur.

Observatio. Ubi tamen in aliqua schola cathedrali, multitudo discentium necessario postulaverit, ut et collegæ et classes sint plures, prima et tertia subdividantur ita, ut in qualibet duo circuli fiant et duo sint collegæ.

In *primo* quidem primæ classis circuitu discant lecturam vernaculi et latini sermonis cum catechesibus. In *secundo* declinare et conjugare cum praenominatis vocabulis et dialogis. In tertiae classis *primo* circulo audiant syntaxin, epistolas *Ciceronis* et compendium *Haffenrefferi.* In *secundo* prosodiam, initia linguae graecae, Terentium, eclogas Virgilii, psalmos praenominatos et proverbiorum et Siracidis aliquot capita.

Quarta classis rectoris, in qua singulis annis absolvere debent:

In *praeceptis* 1:o grammaticam graecam Clenardi, rhetoricam et logicam P. Rami, musicam H. Fabri. 2:o In theologia locos theologicos Haffenrefferi.

In *exercitiis* 1:o unam orationem Isocratis ad Nicoclem et Demonicum vel Plutarchum de institutione puerorum, vel unam orationem Demosthenis ex Olinthiacis vel Philippicis et primum librum Hesiodi de operibus et diebus. In latinis duas orationes Ciceronis ex sequentibus: pro Marco Marcello, pro Archia, pro Ligario, pro lege Manilia, contra Catilinam, duos libros ex Georgicis vel Aeneidos Virgilii primum et secundum. 2:o Unam epistolam Pauli ad Titum vel Timotheum. 3:o Pro exercitio stili partim imitabuntur Ciceronem in epistolis et orationibus scribendis, partim alia themata vernacula in latinum sermonem transferant. 4:o Disputationes duas quolibet anni quadrante, unam in logicis et alteram in theologicis.

II. De schola cathedrali.

In scholis vero cathedralibus *quarta* classis erit *graeca,* in qua annuo spatio absolvere debent:

In *praeceptis* 1:o grammaticam graecam Clenardi; 2:o in theologia locos theologicos Haffenrefferi.

In *exercitiis* 1:o Isocratis orationes duas ad Nicoclem vel Demonicum, duas Demosthenis ex Olinthiacis vel Philippicis, unum librum Hesiodi de operibus et diebus, vel tragoediam aliquam Euripidis, vel selectum aliquid ex Homero. 2:o Epistolas Pauli ad Titum et Timotheum vel evangelium Matthæi et Johannis, evangelia et epistolas dominicales et festivales. 3:o Pro exercitio stili interdum aliquod ex græco in latinum, interdum ex latino in graecum transferant, subinde etiam epistolia græca conscribere se adsuefaciant. 4:o Disputationes duas qualibet anni quadrante, unam in theologicis, alteram in rhetoricis.

Quinta classis, rhetorica et logica, in qua annuo spatio absolvere debent:

In *praeceptis* 1:o rhetoricam et logicam Rami; 2:o in theologia Haffenrefferi compendium.

In *exercitiis* 1:o duas orationes Ciceronis ex sequentibus: pro Milone, pro Roscio Amerino, Philippicas vel officia Ciceronis, vel de senectute et amicitia. — Duos libros ex Aeneidos Virgilii ordine, Horatium de arte poetica, vel duas priores epistolas, vel aliquot selectas odas. Si aliquid temporis reliquum fuerit ex metamorphosi Ovidii, videlicet vel ex primo libro de diluvio Deucalionis vel ex secundo historiam Phaëtontis vel ex 13 contentionem Ajacis et Ulyssis de armis Achillis. 2:o Pro exercitio stili discant scribere epistolas et oratiunculas ad imitationem Ciceronis solute et ad imitationem Virgilii, Horatii et Ovidii ligate. 3:o Disputationes duas quolibet anni quadrante in logicis.

Observationes. 1. Ubi praeterea lectori aut conrectori aliquid otii fuerit, licebit etiam horis successivis publice vel privatim proponere arithmeticam Busceri etiam in scholis provincialibus, Philippum de anima, sphaeram Johannis de sacro busto, ita tamen, ut nihilo minus singulis annis priores lectiones absolvant. 2:o Ubi vero nullus conrector fuerit, rector illa docebit, quae in scholis provincialibus rectori sunt demandata.

Sexta classis, theologica, in qua lector theologiae annuo spatio absolvere debet:

In *præceptis* 1:o pro iis, qui sunt in classe rectoris et conrectoris, locos theologicos Haffenrefferi nude et simpliciter. 2:o Tria symbola: apostolicum, nicænum, athanasianum et confessionem augustanam aliquando uberius.

In *exercitiis* 1:o uno anno epistolas ad Romanos et Ephesios, altero ad Galatas et Hebræos. 2:o Disputationes duas quolibet anni quadrante in theologia.

Observationes. 1:o Ubi theologo aliquid otii fuerit, potest etiam lecturam et initia hebrææ linguæ suis discipulis tradere. 2:o Theologus etiam commendabit suis discipulis lectionem scriptorum Chemnitii et Hunnii et diligenter prospiciat, ut sui discipuli omnes Biblia et Novum Testamentum graeco-latinum possideant.

III. Singulis diebus et horis legendum.

Omnibus diebus profestis hora 5:ta in praesentia rectoris vel conrectoris et collegarum primo fiant preces, deinde, praemisso argumento, recitabitur sonora voce caput in Bibliis latinis ab iis, qui sunt in classe rectoris. Infimus collega tres horas ante meridiem et tres a meridie docebit.

Diebus Lunae, Martis, Jovis et Veneris.

Hora 6:ta docebit etymologus et conrector: etymologus praecepta orthographica et, eis absolutis, etymologica; conrector praecepta grammatices græcæ.

Hora 7:ma docebit syntacticus et rector: syntacticus priori biduo syntaxin, posteriori prosodiam; rector priori biduo grammaticam græcam, posteriori rhetoricam, eaque absoluta logicam.

Ubi vero conrector aliquis est, qui grammaticam graecam docet, illic rector priori biduo rhetoricam, posteriori logicam docebit.

Hora 9:na theologus symbola, iisque absolutis, in confessione augustana docebit.

Reliqui vero omnes themata suis discipulis exhibebunt et breviora ex tempore composita mox corrigant, longiora sequenti die eadem hora examinabunt, tum etiam versiones et alia scripta corrigent, excepto die Veneris, quando repetitio et recitatio instituitur lectionum theologicarum, quae die Mercurii hora 9:na sunt praelecta.

A meridie hora 12:ma musicam exercebunt: in 1:ma classe psalmos Davidis et Lutheri, praesente illius classis collega; in 2:da cantum choralem, ut kyrie, venite etc., praesente etymologo; in 3:tia et superioribus antiphonas, responsoria et cantum figuratum, praesente rectore, conrectore et supremo collega, per vices.

Hora 1:ma docebit etymologus et conrector: etymologus priori biduo in epistolis Ciceronis, posteriori in fabulis Aesopi; conrector priori biduo in soluta oratione graeca, posteriori in ligata.

Hora 2:da syntacticus et rector: syntacticus priori

biduo in epistolis Ciceronis, altero in Terentio, eoque absoluto in Virgilio; rector priori biduo in exercitiis graecis, posteriori in latinis.

Ubi vero conrector græca tractat, rector utroque biduo in latinis perget.

Hora 3:tia theologus in epistolis Paulinis.

Hora 4:ta repetuntur ab iisdem grammatice, et in rectoris classe insuper logice et rhetorice, quae prima et secunda horis sunt praelecta.

Hora 5:ta recitato eodem capite, quod mane recitabatur ex Bibliis svetice et fusis ad Deum precibus datur venia.

Die Mercurii.

Horis matutinis recitabunt memoriter, quae priori biduo ante et post meridiem praelecta sunt.

Hora 9:na in 2 classe proponentur Catechesis Lutheri, eaque absoluta, psalmi poenitentiales et proverbia; in 3:tia compendium Haffenrefferi, eoque absoluto, reliqua proverbia; in 4 et 5:ta ipse Haffenrefferus.

A meridie hora 12:a interdum proponentur praecepta musices, interdum examinatur cantus et musica.

Hora 1:ma habebuntur disputationes grammaticae, in quibus discipuli per vices respondebunt; disputabitur autem maxime exemplis difficilioribus et anomalis, quorum ratio a respondente quaerenda est. In 1:ma classe, quomodo hoc vel illud vocatur latine? In 2:da de accidentibus partium orationis, videlicet cujus generis, declinationis et conjugationis etc., quomodo habet in praeterito et futuro? In 3:tia, quae regula in syntaxi et prosodia? In 4:ta de exemplis graecis similiter. In 5:ta de tropis et figuris, itemque praeceptis logicis, videlicet, qui tropi, quae figurae in aliqua sententia, quae dispositio, ex quibus locis argumenta petita, in qua specie syllogismus illius sententiae sit?

Die sabbati.

Horis matutinis, sicut die Mercurii, fiat recitatio et repetitio eorum, quae posteriori biduo sunt praelecta.

Hora 8:va recitatur tabula officiariorum, ut vulgo dicitur. Ab octava ad mediam undecimam habebuntur disputationes, una quidem septimana a rectore, altera a conrectore, tertia a theologo, ita ut quolibet anni quadrante, sibi injunctas disputationes absolvant.

Hora 9:na in singulis classibus recitabuntur, quae die Mercurii hora 9:na sunt praelecta, nisi disputatio fiat; tunc enim haec repetitio die Veneris praecedente fiat.

A meridie hora 12:ma fit examen musices et cantus, qui exercebitur festo sequenti per hebdomadarium. Finitis precibus vespertinis proponetur evangelium dominicale: in 1:ma classe svetice, ut lecturae se adsuescant; in 2:da et 3:tia latinum explicabitur svetice et grammatice; in 4 et 5:ta classe evangelium graecum latine et grammatice; in 6:ta resolvetur logice et theologice.

Die dominica et festis.

Diebus festis, ut eo liberius concionibus sacris vacent, nulla exercitia habebuntur ante preces vespertinas, nisi theologus subinde in concionando a prima in secundam pomeridianam velit exercere. Finitis vero precibus vespertinis fiat recitatio et repetitio evangeliorum latine, graece et theologice.

Praeterea, quando dimittitur coetus scholasticus, injungenda est (ut vocant) materia numeri, quam a paroeciis reversi memoriter recitabunt. Pro hac materia una vice recitabunt, quæ elapso intervallo audiverunt in theologicis, altera vice, quod in exercitiis philosophicis audiverunt. Singulis annis omnes lectiones ad dies Philippi et Jacobi absolvent, sequentibus aliquot diebus examen publicum instituitur: in scholis cathedralibus praesente episcopo et capitularibus, in scholis provincialibus praesente episcopo et capitularium legato, qui erit unus ex capitulo cum ministro loci.

Si quis ex lectoribus deprehensus fuerit negligenter officium fecisse, post unam alteramve admonitionem, judicio episcopi et capituli officio privetur.

IV. Quaedam observationes.

1. Quilibet vero in praelectionibus prolixe dictata studiose evitabit, tantum praemittat breve argumentum et dispositionem totius orationis, libri aut tractatus, deinde textum latinum svetice, graecum latine quam propriissime explicabit et grammatice resolvet. — Theologo tamen convenit paulo accuratius singula enodare et commentariis illustrare, ita tamen, ut intra annum suas absolvat lectiones.

2. In repetitionibus praesertim grammaticis, non tam quaerendum, quid est quam quale hoc est; non tam quid genus, quid declinatio, quid conjugatio etc. quam cujus generis, declinationis, conjugationis etc.? Nam res ipsa citius ex nomine et crebris repetitionibus quam ex rei definitione a pueris intelligitur. In superioribus autem classibus dum repetitiones fiunt, diligenter videndum, quomodo intelligant, quae in inferioribus didicerunt.

3. Quod quidem omissis bonis et probatis auctoribus, ex quibus cum laude sententias et dicta citare possumus, et eorum loco interducunt novos, cujusmodi sunt: disciplina puerorum, de civilitate morum, carmina Sulpitii, confabulationes tironum, colloquia Corderi, Erasmi et similes, nemo credit, quanto cum discentium dispendio id faciunt. Nam 1:o non adsuefaciunt se pueri a primis annis ad phrases et genus dictionis, quo Cicero et Terentius cet. utuntur. 2:o Non possunt jam grandiores facti ex eis honeste sententias et sapienter dicta citare. 3:tio Nec phrases et formulas loquendi ex illis probare. 4:to Ita ex manibus discentium boni auctores excutiuntur, quod deinde grandiores natu perlegere et addiscere pudet. — Si quis tamen privatim colloquia Corderi, Erasmi et similes velit perlegere, cum non sit inutile, neque prohibitum esse volumus. Fabulae Aesopi, cum propter verba et res sunt retinendae tum quia jucunditate sua puerorum animos ad studia alliciunt. Terentio nulla colloquia et confabulationes reperiuntur magis idonea. Elegantiam morum pueri citius ex conversatione quam ex praeceptis et institutione discunt.

4. In qualibet classe manebit discipulus ad minimum biennium, ita, si sex annos natus literis initietur septimo et octavo discat declinationes et conjugationes, nono et decimo etymologiam, undecimo et duodecimo syntaxin, decimo tertio et quarto graecam, decimo quinto et sexto logicam et rhetoricam, decimo septimo et octavo theologiam. Si natus annos duodecimos (nam vix natu majores literis initiantur) tamen ad vicesimum quartum aetatis annum hoc curriculum absolvet. Nam annuæ illae translationes in scholis valde sunt perniciosæ, quia quod primo anno aliquis didicerat, etiamsi felicissimi sit ingenii, nisi secundo confirmaverit et exactius memoriae infixerit, facile oblivioni tradit.

5. Qui docebit logicam Rami, uti ad methodum perventum fuerit, auditoribus etiam proponet doctrinam de generibus causarum et partibus orationis ex Lossio vel Philippo, ut auctores harum rerum mentionem facientes, facilius intelligant et orationis conscribendae aliquem modum habeant.

6. Quicunque Rameam philosophiam proponunt, non calumnientur Aristotelem, ut ab ejus studio suos discipulos dehortentur; quin ad eum, tanquam ad fontem ablegabunt: ne si forte alicui ad academias ire contigerit a præconcepto Aristotelis odio ab ejusdem lectione abhorreat. Qui vicissim Aristotelem vel privatim in scholis aut alias in academia proponunt, non debent condemnare logicam Rami, tamquam inutilem, sed tamen ostendere, quid ulterius ex Aristotele utiliter disci possit. Qui denique disputant sive pro P. Rami sive pro Aristotelis sententia, sine acerbitate et conviciis, quod illis verum videtur, candide et modeste faventur. Non enim salutis negotium agitur, sive quis logicam per artem sive per habitum organicum definiverit, sive quis logicam in inventionem et judicium sive in communem et propriam partitus fuerit. De quibusdam aliis eadem est ratio, ut propter haec, odio plus quam vatiniano se invicem persequi necessum habeant, modo hoc constet, Ramum compendiosius scripsisse et tanquam ad juniorum captum magis accommodatum, in scholis proponi debere. Aristotelem

ab eis, qui ingenio valent et ad majora contendunt cum fructu legi et contendi posse.

7. Cavendum etiam, ne absentium et strepentium notarii ex pueris nominentur; hi enim nullum habent judicium, quos notant, sed pro tributo condemnant et absolvunt, atque ita fit, ut saepe insontes plectantur, et ideo scholae et literarum taedio afficiuntur.

8. In scholis etiam certus ludendi locus eligatur et poena statuatur in eum, qui vel alibi ludere vel horis lusui destinatis sine venia quocunque modo abesse sibi præsumserit, ut illic semper alter ex notariis adesse possit, qui jurantes et conviciis ac maledictis alios proscindentes notat, alias, quod experientia constat, pueri inter ludendum jurare et alicui maledicere promtissime discunt.

9. Nullus ad ministerium sacrum proveniet, quin prius biennium in academia aut schola ejus dioecesis cathedrali studuerat; ita enim utrobique major erit frequentia, plures lectiones audiant, episcopo et capitularibus innotescent, an ejusmodi sint, quibus tuto ministerium sacrum committi possit.

10. Nemo recipiatur in aliquam scholam, nisi munitus testimonio rectoris ejus scholae, ubi nuperrime frequentaverit et integrum annum ibi manere velit. In testimonio mentio fiat, quousque in illo curriculo pervenerit et ex qua classe discesserit.

11. Nemo in urbe ultra triduum maneat, antequam suum nomen apud rectorem profiteatur, nisi poenam incurrere velit.

12. Schola non resignetur nisi quater in anno, videlicet ad festum nativitatis Christi, paschatis, Johannis baptistae et Michaëlis; neque absint ulla ratione ultra tres septimanas (exceptis diebus canicularibus), nisi constat tam longe dissitas paroecias peragrasse, ut impossibile foret intra tres septimanas posse reverti.

13. Quando hoc curriculum mediocriter absolverint, rectores eos adhortabuntur, ut ad uberiorem sententiam acquirendam ad academiam se conferant.

14. Episcopi cum consistorio diligenter inquirant, ne quis apud nobiles in urbibus aut pagis paedagogiam habeat, nisi perspectum sit eum nostrae esse religionis et cum venia capituli id facere.

15. Quia stipendium docentium in scholis, quibusdam in locis valde est imminutum, coeperunt quidam, ne vocationem, inopia coacti, deferrent, paroecias sumere. Quia vero paroeciae discentibus sunt deputatae, id ipsum deinceps fieri serio prohibemus, nisi summa urgente necessitate, et sic fiet de sententia et consensu episcopi et capitularium.

16. Quia nonnulli pro materia numeri suis discipulis difficiles materias proponunt et postea ab eis, qui recitare nequeunt, pecuniam exigunt, quod cum discipulorum maxima pernicie est conjunctum; severe praecipimus, ne quis deinceps hoc facere audeat, quin, si materiam numeri non tarditate ingenii sed incuria remoratus, mediocriter aliquis recitare nequeat, eum aliqua parte suæ paroeciae privet et cum alio suæque diligentiori communicet.

17. Quia luxus et levitas in vestitu nimium invalescit, episcopi et capitulares cum rectoribus scholarum prospiciant, ut ejusmodi luxuria abrogetur et scholares vestitu decenti suæque vocationi convenienti utantur.

Af denna skolordning synes, att undervisningsämnen då bestämdes att blifva: läsa, skrifva, Luthers kateches, Bibelkunskap och dogmatisk theologi, arithmetik, grammatik, logik och rhetorik, modersmålet, latin och grekiska, sång och musik. Latinet var i alla fall hufvudämnet och grekiskan, såväl Nya Testamentets som profan, bedrefs ock med allvar, då man gaf 4 klassen namn af grekisk klass och öfversatte Luthers kateches till grekiskan. På flitiga repetitioner, muntliga disputationsöfningar och ämnesskrifningar lades synnerlig vigt. Lärotimmar voro under fyra dagar i veckan 8, nemligen kl. 5—8, 9—10 före middagen och 12—2 och 3—5 efter middagen. Ännu hade *arithmetiken* ej hunnit införas såsom ovilkorligt läroämne, men kunde dock behandlas privatim. De *klassiska språken* kommo deremot i högt anseende, och bibehöllo det sedan under år-

hundraden. Äfven *modersmålet* begynte vinna insteg i den första undervisningen. Läroämnena voro visserligen fördelade i årskurser; men lärjungarnes årliga flyttning från klass till klass ansågs vara skadlig; man behöll dem fördenskull två år på hvarje klass. Lärotiden var sålunda beräknad till 12 år. Intressant är äfven att veta, huru man redan den tiden var betänkt på att vid skolhus inrätta lekplatser för ungdomens rekreation.

Några år senare eller år 1620 den 11 mars framställde konung *Gustaf II Adolf* till presterskapet åtskilliga punkter, rörande akademins, skolornas och hospitalernas reorganisation, med begäran, att presterskapet ville utlåta sig, huru de brister, som vidlåda nämnde inrättningar, kunde beqvämligast blifva botade. Presterskapet föreslog då, att i hvarje stiftsstad skulle inrättas ett *gymnasium* med fem lärare: rektor, theologiae lektor, konrektor och tvenne kollegor, hvilka borde läsa alla artes liberales, locos theologicos, latin och grekiska alldeles efter den ordning, som blifvit gillad och af trycket publicerad. Derjemte ansåg presterskapet vara nödigt, att uti somliga städer, der stora skolor af ålder hafva varit, eller de som från domkyrkorna äro långt aflägsne, upprättas *trivialskolor* med tre lärare: rektor och tvenne hörare eller kollegor, hvilka skulle traktera artes discendi, initia linguæ latinæ et græcae, Catechismum Lutheri och compendium theologiæ efter föreskrifven ordning. Vidare borde uti andra städer finnas *barnskolor* med en praeceptor, der barnen skulle lära sig läsa, skrifva och räkna, grammatik, Luthers kateches och initia linguae latinæ. Öfver alla dessa skolor skulle biskopen hafva inspektionen och årligen hålla examen med skolungdomen.

Då konungen kort derpå uttalade sin mening om förslaget, utgick han från den åsigten, att landet är mera betjent med ett färre antal goda än med många och usla skolanstalter. Fördenskull ville han reducera flere skolor, men bestämde så mycket rundligare aflöningsvilkor för de öfriga, såsom synes af följande:

Kongl. Maj:ts resolution och mening, korteligen och summevis författad, hvarefter Hans Kongl. Maj:t aktar skolorna och akademin att förordna. Actum Upsala den 13 april 1620*).

Om skolorna.

Till det *första.* Hans Kongl. Maj:t, betraktandes, huru högt Guds församling och riket ligger makt uppå, att ungdomen i rättan tid väl blifver informerad, och att de för inländsk ond information skull icke skola nödgas att antingen söka fremmande land hopvis eller alldeles öfvergifva sina studier, såsom ock på det kostnaden icke måtte blifva kronan för besvärlig för skolornas myckenhet skull; hafver Hans Maj:t sig föresatt att kontrahera skolorna öfver hela riket på efterföljande sätt, — och förlägga allas deras inkomster tillsamman till att uppehålla de andra desto bättre. Och vill fördenskull anrätta en *akademi* i Upsala, ett *gymnasium* i Åbo och ett i Linköping; sedan ett halft gymnasium eller *trivialskola* i Westerås, Wexiö, Skara, Wiborg, Calmare och Hernösand eller Uleåborg. Hvad furstendömet vidkommer, vore väl godt att samma ordning hölles, dock låter Hans Kongl. Maj:t det till Hennes Maj:t sin älskeliga fru moders disposition.

Till det *andra.* Uti hvart och ett *gymnasium* må efter presterskapets förslag hållas fem praeceptores.

1. *Rektor,* som läser physicam och astronomiam.
2. *Lector theologiae,* som underrättar ungdomen in locis theologicis och exercerar dem in græca et hebræa lingua.
3. *Konrektor,* som instruerar ungdomen in ethicis et politicis och läser och interpreterar svenska lagböcker.
4. *Kollega,* som läser mathematik och logik.
5. *Kollega,* som läser rhetorik och exercerar ungdo-

*) Finnes tryckt i *P. E. Thyselii Handlingar,* 1 delen. Örebro 1839 s. 28—32. Såsom innefattande endast konungens mening, blef denna resolution ej utfärdad i egenskap af skollag, utan tjente blott till ledning för utarbetandet af en sådan.

men in poësi, lingua latina, atque omni genere orationum. Och kunde än deröfver förordnas en som informerade barnen in grammaticalibus, så mycket som uti begynnelsen behof gjordes.

Till det *tredje*. Stipendium skall vara:

för Rektor . . . . 400 daler
— Theologiæ lektor 200 —

och dertill ett præbende, som hvar capitularis nu hafver.

för Konrektor . . 300 daler
— 1 Kollega . . 200 —
— 1 Kollega . . 200 —
— den sista . . . 100 —

Till det *fjerde*. Så skola ock förenämnde rektor och kollegor hafva fria våningar i gymnasio, de som der hafva lust att bo, och vara frie och exempte ifrån all lands och stads tunga och besvär. Och hvar icke hus allaredan finnas, vill Hans Kongl. Maj:t låta dem uppbygga, och lägga så mycken ränta till skolan, att de kunna uppehållas, såsom ock förordna bibliothecam till upprätthållelse 100 daler årligen.

Till det *femte*. Uti de halfva gymnasier eller *trivialskolor* skola efterskrefne præceptores hållas.

1. *Rektor*, som läser physicam och mathesin.

2. *Lector theologiæ*, som läser locos theologicos och exercerar ungdomen in græca et hebræa lingua.

3. *Konrektor*, som läser logicam och rhetoricam och exercerar ungdomen in lingua latina.

4. *Kollega*, som instruerar barnen in grammaticalibus.

Dessa skola hafva till stipendium:

Rektor . . . . . 300 daler
Lector theologiae . 150 —

Och dertill ett præbende, såsom en annan capitularis.

Konrektor. . . . 150 daler
Kollega . . . . 75 —

Till det *sjette*. Så vill Hans Kongl. Maj:t ock förordna en föreståndare eller fogde, som bär upp gymnasii och skolornas räntor och dem årligen om Johannes hälften och

andra hälften om nyåret hvar och en tillställer utan afkortning.

Till det *sjunde*. Orsaken, hvarföre Hans Kongl. Maj:t vill låta gifva professoribus penningar och icke spanmål, är, att härtill hafva de det ena året fått mycket, andra litet; det ena året gäller spanmåln, det andra litet. Och i den ena provinsen kan spanmåln med nytta föryttras, i den andra med skada. Och är dock skäligt, att de på alla orter, såsom de skola hafva ett omak och besvär, njuta ock i lika måtto ett vilkor. — Förutan det att genom sådana spanmåls förhandlingar hindras de ofta i sin tjenst och embete, hvarföre Hans Kongl. Maj:t vill, att föreståndaren eller fogden bär upp kyrkotionden och föryttrar den i penningar på det dyraste och i rätt tid och låter sedan hvar få sitt ut, görandes för allt reda och räkenskap årligen.

Till det *åttonde*. Inga ferier vill Hans Maj:t vidare bestå i skolorna än ifrån jul till trettonde dagen, ifrån palmsöndagen till nästa söndag efter påsk, så ock pingstveckan och en månad i hundsdagarne.

Till det *nionde*. Kongl. Maj:ts mening kommer ock med presterskapets öfverens med soknegångerne, dock således interpreterad och förstådd, att inga soknegånger tillstädjas och efterlåtas djeknarne vidare ifrån skolorna än på det allrahögsta 6 mil, så att de på en dag kunna gå dit och åter på en dag dädan igen. Och ingen tillstädjes längre att blifva ute än förenämnde ferier sig extendera. Ho icke kommer tillstädes å föresagd dag skall jemte proban det året icke njuta någon ytterligare soknegång.

Till det *tionde*. De andra soknar, som vidare ifrån skolorna äro belägne, måge genom biskopen i visitationerna, sedan ock idkeligen af kyrkoherdarne förmanas och med befallningsmännernes tillhjelp tillhållas att hjelpa och kontribuera årligen två gångor till djeknarnes uppehälle antingen penningar eller matvaror och sådant handfånge kyrkoherden, som det skickar till skolan med en viss längd. Och när det är samladt af alla soknar, skall det efter bi-

skopens och samtliga rektorers och praeceptorers råd och godtycko delas ibland de fattiga och torftiga djeknar. Dock vill Hans Kongl. Maj:t det hafva expresse befallt, att icke någon gifves soknegång eller delas något till af förbemälte almosor, som hafva så rika och förmögna föräldrar, att de honom sjelfve förmå underhålla, utan de som hjelplösa och almosan värde äro.

Till det *elfte.* Kongl. Maj:t vill ock kommittera inspektionen öfver skolorna hvar biskop i sin stift och derjemte förordna en politicum, som är en generalis omnium scholarum inspector *) med biskopen och fordrar skolornas tarfvar. Desse skola årligen examinera ungdomen och erfara, hvad flit professores hafva användt, såsom ock hvar och en djeknes ingenium. Och den de förnimma vara värd promotion, hjelpa till stipendium, den andra afsätta och afvisa; såsom ej heller tillstädja att de, som intet ingenium hafva, nöta der bort sin ungdom och förtära föräldrarnes kost fåfängt eller missbruka christet folks almosa.

Till det *tolfte.* Hvad de små trivialskolorna vidkommer, dem vet Hans Kongl. Maj:t icke, hvartill en sådan omkostnad ex publico skall göras, alldenstund gymnasier allestädes äro till hvarandra så nära belägne, utan må i deras ställe hållas af sjelfva städerne *barnaskolor.* Och der några städer, såsom Stockholm och Falun vid Kopparberget kunna vara så förmögne, att de vilja hålla sjelfve en trivialskola, det är icke otillbörligt och kan Hans Kongl. Maj:t väl lida. Men det presterskapet menar, det Hans Kongl. Maj:t skulle till barnaskolors uppehälle något gifva för den orsak, att borgerskapet icke må kunna sätta till skolmästare, hvem de vilje; så kan detta incommodum med en stadga och särdeles i kyrkoordningen väl förekommas

*) Konung *Gustaf Adolf* tänkte således ställa en *öfverskolinspektor*, som skulle vara en civil person, vid sidan af biskoparne. Måhända strandade utförandet af denna plan emot enahanda hinder, som hans åstundan att organisera ett *generalconsistorium*, bestående af andliga och verldsliga ledamöter.

och remedieras, och Hans Maj:t behöfver för den orsak skull sig och kronan icke besvära *).

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Gustavus Adolphus.

Konungens sålunda uttalade mening lade grunden till det nya system för skolväsendet, som till våra dagar bibehållit sig, nemligen att emellan universitetet och skolan i bildningsväg hafva en mellanstadie, som förmedlar skoltvånget med den akademiska friheten och der ungdomen får trampa ut sina barnaskor, innan den egnar sig åt sjelfständiga studier. Icke heller kunde den vetenskapliga underbygnad, som skolorna voro i tillfälle att meddela, anses vara nog säker, för att derpå stöda högre akademiska studier. Detta insåg man alltför väl, och trodde sig kunna bäst afhjelpa denna brist genom skolans sönderdelning i tvenne från hvarandra oberoende bildningsstadier: *gymnasium* och *trivialskola*. Af benämningen på de lärare, som konungen bestämde för gymnasium, kunde man sluta, att läromethoden med klasslärare, med undantag af den öfversta klassen, skulle äfven vid gymnasium bibehållas; men redan fundationsbrefvet för Strengnäs gymnasium af 3 juni 1626 utvisar, att dervid blefvo facklärare anställde. Fallet blef lika med det kort derpå i Åbo upprättade gymnasium, hvilket jemväl erhöll 6 facklärare, nemligen 2 theologiæ, 1 eloquentiæ och logices, 1 matheseos, 1 physices och botanices och 1 græcæ linguae lektor. Gymnasium i Wiborg organiserades år 1638 på samma fot, med 6 skilda lektorer för de olika disciplinerna. Tvenne nya principer för skolverket gjorde sig sålunda gällande, den ena: skolans delning i tvenne läroverk och den andra införandet af facklärare-systemet i högre läroverk.

Fullständigare än någon af föregående var den skolordning, som drottning *Christina* lät utfärda 7 aug. 1649, och som blifvit betecknad såsom ett jettesteg från 1571 års

*) Det som sedan följer i texten angår akademin och förbigås här.

skollag *). Detta jettesteg tål likväl någon afprutning, om man tager i betraktande alla konung *Gustaf Adolfs* tillgöranden för skolverket, och huru sagde skolordning förbereddes genom stadgarne för Westerås läroverk år 1636 och de förslag, som till riksdagen år 1637 blefvo uppgjorda såväl af consistorium academicum i Upsala som af presterskapet, och hvilka förslag på regeringens anmodan ytterligare granskades och omarbetades af professoren *Lars Stigzelius,* enligt den instruktion, som uti skrifvelse af 21 dec. 1640 honom meddelades **).

Nu ifrågavarande skollag af 1649 finnes tryckt i *P. E. Thyselii Handlingar,* rörande svenska kyrkans och läroverkens historia (2 häftet s. 104—198). För dess vidlyftighet kan den ej här produceras in extenso, utan må ett kort sammandrag deraf göra till fyllest.

Läroverk äro af tre slag: *akademier*, *gymnasier* och *trivialskolor.* De sistnämnda äro antingen *högre* och fullständiga eller *lägre*, vanligen *barnskolor* kallade, och i hvilka lärdes detsamma som i högre trivialskolors lägsta klass.

I. Trivialskolor.

I dessa skolor, som hade 4 klasser, hvilka benämndes 1 *alphabetica* s. *infima,* 2 *donatistica,* 3 *syntactica* och 4 *rhetorica et logica*, voro läroämnen öfverhufvudtaget desamma som i de förra provincial- och cathedralskolorna, endast med de modifikationer, som blefvo en följd af gymnasiernas organisation, och dit en del af skolans läroämnen och lärokurser öfverfördes, för att bereda mera tid för skolkursens noggranna genomgående. Sålunda inskränktes grekiska språket till läsning af brefven till Titus och Epheserna samt Aesopi fabler. Dessa modifikationer i lärokurser synas bäst vid jemförelse af 1611 års läseordning med den af 1649.

---

*) Se *C. U. Broocman Magasin* för föräldrar och lärare, 2 bandets 2 häfte s. 60.

**) Härom kan läsas i *P. E. Thyselii Bidrag* till svenska kyrkans och läroverkens historia. Stockholm 1848.

Kl. 5—6 gemensam bön, hvarefter i 1:sta klassen lärdes att läsa innantill och katechesen, med bibelspråk, i 2:dra (efter grammatica contracta) deklinationer och konjugationer, i 3:dje grammatiken fullständigare jemte prosodin och i 4:de elementerna i logiken och rhetoriken.

Kl. 6—8 lästes i 1 klassen *(Corderi) colloquia* och de enklaste af *Ciceros* epistlar, i 2:dra *Ciceros* bref af 1 ordningen, i 3:dje *Ciceros* bref af 2 ordningen och i 4:de af 3 ordningen och *orationes pro Archia et Marcello.*

Kl. 9—10. I 1:sta klassen förklaring af söndags evangelium, i 2:dra kateches med förklaring och *symbola oecumenica*, i 3:dje *(Haffenrefferi) synopsis locorum theologicorum, confessio augustana* och i 4:de likaledes *synopsis*, *Pauli* bref till Titus och Epheser, Aesopi fabler.

Kl. 12—1 *Cantus choralis* och *figuratus* s. *harmonicus.*

Kl. 1—2 eftermiddag i 1:sta klassen skrifves svensk och latinsk handstil och siffror, i 2:dra skriföfningar, bestående i öfversättning från latin till svenskan och tvertom, i 3:dje enahanda skriföfningar jemte uppsättande af bref och berättelser på latin och i 4:de likasom i 3 och derjemte små orationer.

Kl. 3—5. I 1:sta och 2:dra klassen likasom emellan 6 och 8 på förmiddagen, i 3:dje kl. *Livii* 1 bok, *Virgilii* lättare *ecloger* och i 4:de klassen *Livii* 2 bok; *Cornelius Nepos*, 1 och 2 boken af *Virgilii georgica.*

Utom trivialskolans nu uppräknade klasser, fanns för de barn, som ej önskade fortsätta sina studier, en skild, så kallad *skrifvarklass (classis peculiaris scribarum)* organiserad. Till denna klass intogos gossar, som genomgått trivialskolans lägsta klass, för att här lära sig skrifva snygg svensk och latinsk handstil, uppsätta bref på korrekt språk samt räkna praktiskt. Dessutom lästes i denna klass kateches, Bibeln och fäderneslandets historia, och öfvades i sång.

II. Gymnasier.

Gymnasierna voro inrättade med 4 klasser och 7 lektorer samt tvenne adjunkter.

1. *Theologus primus* trakterade Nya Testamentet på grekiska med logiska, rhetoriska och grammatikaliska förklaringar. Han läste alla paulinska bref.

2. *Theologus secundus* behandlade efter Haffenrefferi compendium *locos theologicos* och elementerna i hebraiska språket samt *genesis*.

3. *Logicus* et *physicus* läste *(P. Rami)* logik jemte 5 boken af *Ciceros quaestiones tusculanæ* och hans *oratio pro l. Manilia* samt *officia*, *Scarphii compendium physicum* jemte botanik och läran om menniskokroppens beståndsdelar.

4. *Rhetor* eller *eloquentiae latinæ lector* läste *(Vossii)* rhetorik, *syntagma orationum*, orationer ur *Curtius* och *Livius*, *Ciceros oratio pro Deiotaro vel Ligario* och hans 1 epistel till *Q. Frater* samt några lättare orationer ur *Plinius*.

5. *Historicus et poëta: Livius, Curtius, Caesar* såsom underlag för historisk undervisning, synopsis af allmänna historien i tabelform, *Virgilii* svårare *ecloger* och *Georgica* samt civilrätt och grunderna till svensk lagfarenhet.

6. *Græcus: Isocratis* orationer till *Demonicus*, *Xenophons cyropædia* och *Plutarchus de institutione puerorum*, *Lucæ evangelium* och *Apostlagerningarne*.

7. *Mathematicus:* Arithmetik, *Euclides* elementer 1 boken (efter *Gestrinius*) och läran om cirkeln, *(Buddei) computus ecclesiasticus*, *(Cluveri)* geografi, himmels och jordgloben.

Der det funnos tvenne adjunkter, skulle den ena af dem tillika vara consistorii notarie och den andra direktor cantus. Dessa tjenster voro extraordinarie.

Lärotimmarnes antal och deras fördelning på dagen förblefvo oförändrade; endast de begge lägsta skolklasserna tillätos, att under vintermånaderna infinna sig i skolan en timme senare eller kl. 6 om morgonen.

De råd, som meddelas om lärometh oder i de olika disciplinerna och framför allt, huru språkundervisningen bör bedrifvas, hafva synbarligen utgått från erfarne och praktiska skolmän. Läsningen af latinska språket bragtes mera i system och bland alla undervisningsämnen använ-

des ock den mesta tid på inhemtandet af detta språk. Af läroämnen, som i Strengnäs skolordning af år 1626 omtalas, upptager denna skolordning bland annat *arithmetik* i skolkursen, samt *historia*, *geografi*, *geometri*, *fysik* och *botanik* i gymnasialkursen, men nämner deremot ej något om *algebra*, *astronomi* och *medicin*, som lästes i Strengnäs.

Nu omtalta skolordning af 1649 tjenade till efterrättelse intill år 1693, då konung *Carl* XI utfärdade en ny. Då denna, ehuru förut tryckt, numera i vårt land är mera sällsynt, skall den här reproduceras in extenso.

Kongl. Maj:ts nådiga förordning, angående gymnasier och skolor i riket. Datum Stockholm den 31 Januari 1693.*)

Vi *Carl* med Guds nåd &c. göre veterligt, att emedan det är Gudi behagligt och för fäderneslandet högnödigt, att ungdomen blifver väl och kristeligen upptuktad, på det man alltid må hafva dem, som till åtskilliga embeten både i andligt och verldsligt stånd kunna skickliga och beqväma vara; och Vi såväl som Våre högloflige förfäder, Sveriges konungar, hafve fördenskull akademier, gymnasier och skolor upprättat samt med vederbörligt underhåll försörjt; allt derföre skola biskoparne med consistoriis den pligtskyldigste åhågan draga, att hvad som här om ungdomens undervisning och upptuktelse stadgadt och föreskrifvet är blifver så troligen, ordentligen och oförsummeligen förrättadt, som de det inför Gud, Oss och hvar redlig man tilltro sig att vilja och kunna ansvara, eftersom eljest ock presterne i gemen åligga skall så af predikstolarne som dessutom ofta förmana föräldrar, att de ingalunda låta sina barn uti lättja, sjelfsvåld och fåfänga förnöta sina ungdomsår, fäderneslandet till skada och vanheder, sig sjelfve till timmeligt och ofta evigt förderf, utan först och förnämligast böra de lära

*) Finnes tryckt i A. A. *Stiernmans* Samling af kongl. bref och förordningar, angående kommers politi och ekonomi. V delen, Stockholm 1766, s. 382—394.

dem sina christendomsstycken och sedan i bokliga konster vidare låta dem fortfara, som dertill synas bequäme. Men de, som icke desto större lust hafva till studier och icke heller dertill synnerligen fallne finnas, böra tillhållas och förmanas, efter som Gud hafver gifvit hvar och en håg och ämne antingen till krigstjenster, köpenskap, åkerbruk, handtverk eller andra lofliga handteringar, och skall med dem, som hopp om sig gifva att kunna något uti studierna uträtta, förhållas, som uti efterföljande kapitel och punkter påbjudet varder.

Kapitel I.

Om läse- och skolmästares tillsättande och hvad dermed någon gemenskap hafver.

§ 1. Såsom Vi om biskoparne och superintendenterne, desslikes consistoriis hafve de nådiga tankar, att de bäst känna de personer i stiftena, som till informatorer uti gymnasier och skolor tjenligast kunna vara; alltså tilltro Vi dem också i nåder, att de för Guds ära, dess församlings och vårt rikes välfärd samt sitt eget samvete skull, vid förefallande vakanser och öppningar så redligen deruti handlandes varda, att de inga andra subjecta Oss föreslå och vidhandengifva än dem Vi tryggeligen med Våra fullmakter till de lediga lectorum uti gymnasierna och rectorum i skolorna ställen förse kunna; tagandes det derjemte i noga akt, att de ingen till sådana tjenster utvälja och nämna, med mindre han vid akademin några år, åtminstone tu eller tre sådan flit och framsteg, som dertill fordras, i studierna visat hafver, och hellst är af det samma stiftet, i hvilket gymnasium eller skolan är belägen.

§ 2. Den som vid akademin bästa profven gjort hafver och bekommit derpå goda vittnesbörd samt visar sig hafva ett tåligt och fogligt sinne, som rätt kan ungdomen handtera, skall för andra anses vid skoltjensternes besättande, och sedan efter några års använda flit och arbete njuta befordring till bättre lägenhet.

§ 3. Om någon, som ett skolembete begär, hafver vid fremmande akademier studerat och ännu icke fått testimonium af den, som sådant gifva bör, då skall han först här hemma förhöras och pröfvas, förrän honom sådan tjenst anförtros.

§ 4. När någon filosofie lektor uti gymnasio skall utväljas, må biskopen med läsemästarens samråd, utse och på ofvanbemälte sätt befordra till sådant embete den, som efter föregångna prof kan tjenlig och värdig befinnas, och när densamma sitt inträde uti gymnasio tager, skall han hålla en oration uti vederbörandes närvaro, förpliktande sig edeligen till den lydnad, trohet och flit, som med sådan beställning följa bör.

§ 5. Ändock Vi nu som för detta nådigst tillåte, att lectores måge uti ordningen succedera hvarannan och alltså från ett nedrigare embete till ett förnämare uti gymnasio uppstiga, så vilje Vi dock härmed hafva befallt, att en lector filosofiae, innan han till lectionem theologicam befordras, skall vid någon vår akademi först hålla en theologisk disputation och alltså lemna en verklig försäkran om sig, att han är väl grundad i de studier, som dertill fordras.

§ 6. Den som till rectoratum eller conrectoratum uti någon skola varder ordentligen kallad bör på vanligt sätt uti några förnäma mäns närvaro af biskopen eller någon annan å hans vägnar inställas och till flit och trohet allvarligen förmanas, hvaruppå han sin ed aflägga skall.

§ 7. När kollega behöfves, må rektor det angifva och några personer föreslå, men ingen sjelfvilligt antaga, utan biskopens och consistorii samtycke.

§ 8. Biskoparne skola sig ombeflita att gymnasier och skolor i deras stift varda försörjde med nödvändiga och i denna ordning upptecknade böcker, som väl och rätt efter de bästa editioner äro tryckte, lagandes, att på dem må alltid för skäligt värde vara ett godt förråd.

§ 9. Hvarest gymnasium och skola eller ettdera är, skall folket af hvarjehanda stånd förmanas hellre att skicka sina barn dit än särskilt antaga præceptorer i sina hus.

Men om de äntligen för vissa skäl det åstunda, då skola de det först consistorio eller rectori gymnasii tillkännagifva, på det en uti lefverne och lärdom dertill skicklig person må utses, såframt de icke sjelfve någon veta att föreslå, som de consistorii ompröfvande kunna underställa.

§ 10. De som fattige äro och derjemte flitige skola framför andra ihågkommas med beneficier, emedan soknegången icke är förunnad alla skolbarn i gemen, utan endast tillåtet de torftiga att samla sådan hjelp och understöd.

§ 11. Ingen må flyttas utur trivialskolan och antagas i gymnasium ej heller släppas utur gymnasium och sändas till akademin med mindre han är vorden noga examinerad både på den orten, tädan han sig förfoga vill och jemväl på den andra, dit han ankommer och beggestädes befunnen tjenlig till att sålunda flyttas. Förbjudandes Vi härmed, att de, som i otid gifva sig ifrån gymnasierna, hvarest de icke lagt de fundamenta som de borde och behöfva, resandes bort antingen utan testimonio eller med ett ringa, skola icke vid akademierna blifva antagne och bland studenter räknade, utan tillbaka visade (likmätigt de akademiska konstitutionerna), på det Guds församling och fäderneslandet icke må genom sådanes fåkunnighet och odugliget samt deraf gemenligen flytande förmätenhet blifva illa betjent, de bokliga konsters öfning både i det andliga och verldsliga ståndet vanhedrad och sjelfva vår religion ställd i våda. Hvaremot varda ock de, som sådana vittnesbörd antingen i gymnasierna eller skolorna meddela, allvarligen och vid deras embetens förlust åtvarnade, att de lämpa vittnesbörden efter hvar och ens förtjenst och inrätta dem icke annorlunda än de, som dem undfå, förskyllt hafva.

Kapitel II.

Om läromästares och disciplars förhållande.

§ 1. De som till skolmästare antagas skola vara gudfruktige, lärde, flitige, nyktre och skicklige personer, af

hvilkas exempel såväl som undervisning ungdomen kan håfva nytta och förkofring.

§ 2. Skola de noga rätta sig efter den ordning uti lärorna, som här föreskrifven finnes och af eget behag deruti intet förändra, utan, om någon ändring skulle behöfvas, böra de derom förfråga sig hos biskopen och consistorium och hans samtycke inhemta och afbida.

§ 3. De måste ej vara vrånge, bittre eller högfärdige, icke banna sina underhafvande disciplar och önska dem ondt eller för hårdt med hugg och slag handtera dem, utan aga och näpsa de otidige och försumlige så fogligt, att de kunna bättra sig och uppmana de flitige, att de uti dygd och lärdom mer och mer tilltaga.

§ 4. De skola alltid låta barnen begynna sina studier med Guds åkallan och derföre, så snart de äro om morgonen samlade, låta dem sjunga och göra bön på svenska, hvilket äfven skall ske hvar afton, då de skiljas åt. Men klockan 10 skall ett kapitel af Salomons ordspråk eller en af Davids psalmer läsas och derpå en vers sjungas. Dessutom skola præceptores vid alla tillfällen förmana disciplarne till att frukta Gud och bedja honom om upplysning och välsignelse, såsom ock till att beflita sig om dygd, ära och goda seder, lämpandes allt hvad de dem föreläsa till samma förnämsta ändamål, att de äfven så tilltaga och förkofra sig uti skicklighet och ett sedligt lefverne som uti studier och bokliga konster.

§ 5. De skola ock allvarligen hålla disciplarne till att gå i kyrkan, med aktsamhet och vördnad höra Guds ord och låta dem alltid, när de komma utur kyrkan, göra redo för det de hört och lärt hafva.

§ 6. I lika måtto skola de med all flit tillhålla dem ifrån första barndomsåren att tala latin, på det de genom en stadig vana måge dess bättre fatta det språkets egenskaper.

§ 7. De skola iakttaga, att de icke öfverhopa disciplarne med mycken utanläsning eller sammanblanda många och åtskilliga saker tillika, hvaraf både lusten och minnet

kan förqväfvas. Mycket mindre skola de för de yngre disciplar proponera det, som dem för svårt är att fatta, utan endast derhän syfta med allt sitt arbete, att den studerande ungdomen ju förr ju hellre må kunna uti språken och sedan i lofliga vetenskaper med all möjlig facilitet en god grund lägga; lärandes förnämligast de stycken, som i det gemena lefvernet och i de med tiden dem tillfallande tjenster kunna vara gagneliga och anständiga.

§ 8. Som de genom goda exempel icke mindre än med trogen undervisning skola alla sina disciplar till dygd och skicklighet vänja, så måste de i synnerhet derom vinlägga sig, att de adeliga barnen, hvilka till skolorna satte varda, blifva på tjenligt sätt uti studierna fliteligen öfvade, på det riket såväl som Guds församling må alltid kunna blifva väl betjent af dem, hvilka i sina unga år till gudsfruktan, vishet och alla dygder hållne äro och derutinnan ett märkeligt framsteg gjort hafva.

§ 9. Rectores skola ej tillstädja sin colleger, att genom resor eller andra sjelftagna sysslor försumma sitt ombetrodda embete.

§ 10. Ej heller skola de, då någon begär dimission ifrån skolan, gifva densamma annat vittnesbörd än de i sitt samvete finna honom förtjent, vid straff, som sådant allaredan här ofvan kap. I § 11 finnes förbjudet.

§ 11. De läromästare, som äro försumlige i sitt embete eller förarglige i lefvernet, fullgörandes icke de stycken, som de utlofvat hafva och pligtige äro, skola en och annan gång af sina förmän med allvar förmanas, och der de då icke bättra sig, afsättas samt all befordring mista.

§ 12. De skola alla ihågkomma det vara Vår allvarliga vilja och befallning, att de med lika flit och åhåga skola undervisa sina ombetrodda disciplar och vårda sig såväl om de fattige som om de rika, icke görandes för väld och vänskap skull sådan åtskilnad, att den enas framsteg med den andras försummelse sökt blifver.

§ 13. Inga studenter, som icke hålla sig till akademier, eller drifte-djeknar, som i otid öfvergifva skolor och

gymnasier, skola i städer och på landet lidne varda, utan, när sådane finnas och de efter förmaning vilja sig ej till behörig ort och undervisning inställa, skola de mista de friheter, hvilka äro studerande personer förunnade och hållas för lösdrifvare.

§ 14. De som så försumlige och tröge äro, att intet hopp är om deras förkofring, skola i tid rådas till att företaga sig något annat lofligt att lära, hvilket ock skall gifvas deras föräldrar eller fränder tillkänna. Men de som äro vanartige och odygdige, så att de ej vilja låta aga och rätta sig eller slå sig till fylleri och annan oskicklighet, måste drifvas utur skolan, på det de icke skola uttrötta præceptorn och förföra andra fromma och enfaldige.

Kapitel III.

Om ungdomens undervisning i skolorna.

§ 1. Alldenstund en rätt method och ordning uti studierna är både gagnelig och nödvändig, så skola docentes noga följa detta föreskrefna sätt, och biskoparne, såsom dem jemväl i kyrko-ordningen befalldt är, hafva derpå flitigt inseende.

§ 2. Skolan bör vara fördelad i vissa klasser och rectores skola sätta hvar och en i det rummet, der han kan sig till nytta fatta och begripa de stycken, som der varda förelästa och ej flytta honom högre upp förrän han detsamma grundeligen och färdigt lärt hafver.

§ 3. Tiderna, som för ungdomen vanliga äro till att samlas i skolan, skola oförsumligen iakttagas, så att hvar och en, både præceptores och disciplar straxt tillstädes äro, nemligen klockan sex om morgonen, fullföljandes sedan hvar och en sina lectiones om dagen intill klockan fem om aftonen.

§ 4. I den *första* klassen, hvarest någon apologista är, skola barnen 1. lära läsa svenska och latin och vänjas till att uttala orden rätt och tydligt, jemväl ock att skrifva en ren, läslig och vacker skrift. 2. Skola de lära den lilla

katechesen med några af konung Davids kortaste psalmer. 3. *Donatum* tillika med *vocabulis* af *nomenclatore Hadriani Junii* eller *Orbe picto* tilldess något tjenligt *vocabularium* kan här blifva sammanfattadt.

§ 5. I den *andra* klassen skola de 1. lära spörsmålen, som förklara catechismum och derjemte korta språk af den Heliga skrift, som stadfästa vår christeliga tros artiklar och äro författade uti *Laurelii synopsi biblica*, sedan den augsburgska bekännelsen på svenska, dock icke allt på ett år, utan det ena efter det andra, såsom tiden och minnet kan tåla. 2. Lära *regulas grammaticae* och *syntaxeos generales* utaf grammatica *Tideri* och visa deras *usum* uti de korta språkens resolverande, som finnas uti *Mercurio bilingui Scioppii.* 3. Explicera några små *fabulas Aesopi* och tjenliga *moralia* utaf *Publi Syri mimis* eller *Portula Seidelii*, hvilka de skola lära utantill. 4. Läsa *minora colloquia Stephanii*, på det att deraf tages tillfälle att öfva dem dess mera *in declinationibus* och *conjugationibus.* 5. Vänjas till att vertera små sententier på svenska samt göra korta *themata latina* och derigenom föra sig *regulas* och *vocabula* dess bättre till minnes och bruk. 6. Hafva en flitig öfning att förbättra sig i skrifvande på svenska och latin.

§ 6. I den *tredje* klassen skola de 1. lära *definitiones articulorum fidei* utaf *compendio Haffenrefferi* och de förnämsta *dicta scripturæ* på latin. 2. Skola de läsa grammaticam hel och hållen. 3. Explicera: a) *dialogos Castellionis* eller *colloquia Helvicii;* b) *Erasmum de civilitate morum;* c) *volumen primum epistolarum Ciceronis*, collectore *Melch. Junio;* d) *disticha Catonis*, af hvilket allt de måste lära uthemta *formulas loquendi, sententias, exempla* och derhos öfva sig dagligen uti stilo.

§ 7. I den *fjerde* klassen skall 1. läsas de lättaste *articuli fidei* af *Haffenrefferi compendio;* 2. *Grammatica graeca Gezelii;* 3. repeteras *grammatica latina,* särdeles *syntaxis* och *prosodia.* 4. Expliceras: a) *Ludovici Vivis introductio ad sapientiam;* b) *Nemesii aliorumque sententiæ græcæ;* c) *Cornelius Nepos,* som genom *exercitia stili* skall föras till

nytta, så att han understundom verteras på svenska och understundom svenskan på latin igen; *item* något af *Ovidii libris tristium* så ock *Phaedri fabulis ex edit. Freinshemiana:* 5. Proponeras utaf arithmetica *quatuor species.*

§ 8. I *femte* klassen skola vara tvenne *circuli.* I den *nedre* läses: 1. *compendium Haffenrefferi,* 2. *elementa rhetorica Vossii, definitiones et canones generales in logica* utaf *encyclopaedia Gezelii; logica contracta Aurivillii* kunde icke heller vara otjenlig. 3. *Grammatica græca* continueras, särdeles syntaxis. 4. Expliceras af konrektor *Ciceronis* böcker *de amicitia et senectute,* såsom ock hans oration *pro Archia.* 5. In græcis något stycke af *Novo Testamento,* enkannerligen de kortaste *epistolæ* s. *apostolorum.* I den *öfre circulo:* 1. läser rektor *Justinum,* några *comoedias* af *Terentio.* edit. *Paris:* och *Laurbergii cronium;* 2. kontinueras uti *Novo Testamento* och *sententiis græcis,* som i classe quarta påbegynt är; 3. proponeras *exercitia epistolaria ad imitationem Ciceronis;* 4. tvenne *eclogæ Virgilii* absolveras årligen eller tre *epistolæ Horatii,* efter hvilkas anledning disciplarne skola öfvas till att göra verser.

§ 9. I skolorna skall yttermera detta iakttagas: 1. Hvar dag från klockan 12 till 1 skola alla öfvas uti *musica chorali,* och de som god röst hafva skola lära *figurativam.* 2. Alla onsdagar skola *concertationes* före middagen hållas uti de 4 *classibus,* så att den ena af disciplarne frågar den andra på latin om de svåraste orden, konstruktioner, *regulis, loquendi formulis, sententiis, definitionibus* etc. 3. Alla lördagar skola *examina* hållas, då *praeceptores* sjelfva repetera med disciplarne de förnämsta stycken, som de hela veckan hafva dem föreläst, men dagligen skola de emendera *themata* och fogligen visa dem, hvaruti de felat hafva. 4. Vid begge terminernas slut skall rector gymnasii med sina collegis examinera alla klasser uti nedra skolan, allvarligen påminna, hvad de finna feladt vara antingen af præceptorer eller disciplar samt uppteckna, huruvida hvar och en klass uti de föreskrifna lektioner hunnit hafver, hvilket skall biskopen i händer gifvas, då han håller examen anniversa-

rium, det han ingalunda något år skall eftersätta. 5. *Vacationes publicae,* (då ungdomen får resa hem eller annorstädes efter sitt underhåll) skola tillåtas två gånger om året, nemligen om vintern från s. Thomæ dag till kyndelmessan och om sommaren från den 6 *dom. Trinit.* till den 12 *dominica;* och de som icke infinna sig i skolan på ofvanskrifne tider skola den nästa termin intet beneficium njuta, såframt de icke hafva dess riktigare attest om något laga förfall. 6. Så ofta disciplarne lemnas ensamme i skolan skall någon fliteligen anteckna dem, som sjelfsvåldige äro och försumma det dem är föresatt att öfverläsa, eller af tresko annat tala med hvarannan än latin.

Kapitel IV.

Om ungdomens information i gymnasier.

§ 1. Uti hvart och ett gymnasio skola vara 7 lectores, nemligen, 2 *theologiæ,* 1 *logices* och *physices,* 1 *historiarum* och *filosofiæ practicæ,* 1 *eloquentiæ* och *poëseos,* 1 *graecae linguæ* och 1 *matheseos,* hvilka på efterskrefne sätt skola förrätta sina embeten.

§ 2. Biskopen med consistorio skall så fördela *auditoria* och timmar från klockan 5 om morgonen till 5 om aftonen, att hvar och en *lector,* besynnerligen *theologiæ,* kan läsa tvenne timmar om dagen, en före och en efter middagen, dragandes den försorg, att den ene icke hindrar den andra, och att de *lectores,* hvilka icke få läsa tvenne timmar, skola på den ena, då de ledige äro, emendera *themata* eller något annat af disciplarnes exercitier.

§ 3. *Primus theologiæ lector* skall lära disciplarne *rudimenta hebrææ linguæ* af grammatica *Buxdorffii* och explicera af V. T. *psalterium* och uti N. T. *historiam evangelicam.*

§ 4. *Secundus theologiæ lector* skall läsa *articulos fidei* utaf *Haffenreffero* och det förnämsta af *historia ecclesiastica Bunonis* eller den som kallas *Edenii,* beflitande sig om, att *historia reformationis* blifver dem väl i minnet intryckt.

§ 5. *Logicus* bör läsa *logicam,* som i nedra skolan är proponerad och ytterligare öfva ungdomen *in doctrina syl-*

logismorum; desslikes visa *usum et explicationem terminorum* uti *metaphysica Scharfii,* såsom ock föresätta något af *physica Sperlingii* och *Franckens speculo botanico.*

§ 6. *Lector historiarum* skall, förutom det han af *Sleidano* gifver ungdomen någon smak af *historia universali,* efterhanden läsa *Caesar, Curtius, Florus,* bredvid *praecepta ethices et politices* af *Ittero,* hvilka med exempel af *Valerio Maximo* och de andra förenämnde *auctoribus* illustreras, så att de unga män måge lära, hvaruti sjelfva *exercitium virtutum moralium* består samt huru högnödigt och hedersamt det är.

§ 7. *Lector eloquentiae et poëseos* explicerar till ungdomens nytta först *syntagma orationum variorum auctorum,* sedan *Horatium de arte poëtica* och några af hans epistlar. Han skall ock vänja disciplarne att skrifva *carmina,* bepröfvandes, hvilka dertill hafva någon besynnerlig *genium,* jemväl ock att författa korta *orationes* till att deklameras, föreställandes dem *Schefferi gymnasium styli* till anledning och de nyttigaste materier till öfning.

§ 8. *Lector graecæ linguæ* skall successive läsa *orationes Isocratis, Plutarchum de institutione puerorum* samt *disticha Catonis ex graeca versione Planudis* eller andra *sententias græcas,* visandes *dialectos* och *anomalias* och försummandes icke att låta dem öfva sig någon gång hvar vecka uti *stylo græco* genom korta *themata.*

§ 9. *Lector matheseos* skall grundeligen lära sina disciplar *arithmetik, computus ecclesiasticus, prima elementa geometriae* och *geografi* utaf *encyclopaedia,* visandes dem med all flit *utriusque globi usum.*

§ 10. Ytterligare skall detta iakttagas uti gymnasierna: 1. Theologerna skola åtminstone hålla hvardera tvenne *exercitia disputatoria* uti gymnasio om året öfver några korta och tydliga theser. 2. Hvar lördag eftermiddag skola lectores tillika med disciplarne församlas i ett auditorium och en gymnasist hålla en kort predikan allenast på en fjerdedels timme, den han efter theologernas anledning hafver sammanskrifvit och de efter skärskådan approberat. 3.

Logicus skall tvenne gånger disputera *in filosoficis* och hålla ungdomen till att argumentera *syllogistice*. 4. De andra lectores disputera hvar sin gång om året och äro dessutom förpliktade till att emendera *themata, orationes, carmina* etc. 5. Lector matheseos skall vara oförtruten till att följa sina disciplar, som af den kapacitet och inklination äro, ut på marken om sommaren och i sjelfva verket demonstrera *usum planimetriæ* jemte andra stycken uti *geometria practica,* jemväl ock om vintern, då ljusan afton är, lära dem *constellationes* och sådant mera, som till astronomin länder. 6. De *auctores,* som här äro både gymnasiis och skolorna föreskrifne, skola enhälligt brukas öfver hela riket och ingen hafve makt att diktera sina egna præcepta eller förnöta tiden med många annotationer och commentarier, utan fortfara med läsningar så skyndsamt som de kunna, dock icke utan disciplarnes nytta och förkofran. 7. Uti gymnasier skall en af lektorerne årligen vara *rektor* och densamma månatligen förhöra, med hvad flit exercitia drifvas, hvarom han bör göra episcopo en trogen berättelse, på det han må hafva tillfälle och orsak till att sjelf dess oftare förnimma och efterse både hvad i nedre skolan och i gymnasio varder förrättadt, och huru allt såväl i ungdomens disciplin som dageligt umgänge och goda seder till dess egen nytta och christendomens förkofran lämpadt och ställdt blifver. 8. Så ofta biskopen kommer uti skolan eller gymnasium, finnandes något nödvändigt och skäligt att påminna om informationen eller andra stycken, då skall rektor uppteckna detsamma i sitt protokoll, sig sjelf och disciplarne till dess bättre efterrättelse, hvilket pädagogerne i de små skolorna i lika måtto skola göra, när *præpositus* eller pastor på embetets vägnar dit kommer. 9. Allestädes i riket skola biskoparne och superintendentes med consistoriis låta sig vårda om gymnasiers och skolors välstånd och förbättring. Men äro desamma långt ifrån biskops eller superintendentssätet aflägsne, då skall prosten och kyrkoherden på den orten göra det och gifva biskopen och superintendenten på vissa tider underrättelse, om någon brist

i en eller annan måtto förspörjes; skolandes desse sedan icke försumma att göra Oss kunnigt det, som så svårt är, att de ej förmå det rätta.

Detta är, hvad Vi om gymnasier och skolor här i riket hafva författa låtit, velandes, att det af alla vederbörande i noga och flitig akt tagas skall. Till yttermera visso etc. Datum ut supra.

Sålänge skolboks litteraturen var fattig, måste läraren ersätta boken genom eget muntligt föredrag och lärjungarne åter nedskrifva och annotera, hvad de ur lärarens mun inhemtade. Genom rikare tillgång på läroböcker underlättades lärarens egen möda, men lärjungarnes deremot ökades, emedan deras hemarbete, bestående dels i utanläsning dels i förberedelse, mera än förut togs i anspråk. Denna myckna utanläsning sökte skolordningen nu förebygga. Huru få lärotimmar gymnasiilärare då för tiden hade, synes deraf, att lektorer ej voro mer än par timmar om dagen anvisade att läsa på gymnasium; men under denna tid måste de „fortfara med läsning“, såsom orden lyda, och „icke hafva makt att diktera sina egna *præcepta*, eller förnöta tiden med många annotationer och commentarier“.

Något nytt läroämne, om man undantager kyrkohistorien och metafysiken, blef genom 1693 års skolordning ej infört i undervisningen. Dock måste de klassiska språken något maka åt sig, för att lemna rum åt mathematiken och naturkunnigheten. De resultater, hvartill naturforskningen då hunnit, voro väl ganska ringa, men i alla fall blef det första steget redan i början af detta sekel taget, att bland skolans läroämnen upptaga naturvetenskaper. Härvid måste grekiska språket släppa till af sina lärotimmar, såvida latinet fortfor att behålla sin företrädesrätt bland alla öfriga ämnen redan derföre, att läroböckerne voro författade på detta språk, och undervisningen fördenskull måste bedrifvas på samma språk och modersmålet i följd deraf stå tillbaka.

Härvid kunna vi icke med tystnad förbigå biskop *J. Gezelii skolordning* af år 1683, som finnes tryckt i *W. G. Lagi Handlingar* till upplysning i Finlands kyrkohistoria II. 62, och innehåller ganska goda råd för lärare i folk- och trivialskolor jemte läroplaner och lärometoder. Han kallade den ock *methodus informandi,* och skref den på svenska, hvad som angick folkskolan, men i öfrigt på latin.

Af det föregående inhemtas, att under 17:de seklet utkommo icke mindre än tre allmänna skolordningar. Den sista af dem, som här ofvan blifvit producerad, efterlefdes icke heller längre än tre decennier, innan den ersattes af den *gymnasii och skolordning,* som utgafs den 4 februari 1724. Jemför man denna skollag med dess föregångare och besinnar man derjemte de ställningar och förhållanden, under hvilka den blef utarbetad, måste man skänka densamma sin beundran för den fullständighet i innehållet, klarhet i uppställningen och bestämdhet i ordalagen, hvilket allt bär vittne om, att den ej var ett i hast hopsatt, löst reglemente. Den uppbars ock af hela 18 århundradets bildning, utan att kunna undanträngas af något annat förslag, ehuru ett sådant uppsattes af uppfostringskommissionen redan år 1760.

1724 års skolordning är ännu i färskt minne, för att behöfva vidlyftigare omordas. Icke heller skiljer den sig i något väsentligt från sina föregångare, hvad läroämnens omfång angår. Endast det må här anmärkas, att med läsning af grekiskan begyntes något tidigare på skolan, nemligen på 3:dje klassen, emedan man ville göra ungdomen mera bekant med Nya Testamentets grundtext. Deri uttalades ock den önskan, att innan någon skilde sig från gymnasium, borde han hafva genomgått hela Nya Test. på grekiska, åtminstone på egen hand de delar, som icke medhunnos i klassen. Bibliska historien var det andra ämnet, på hvars kännedom man i skolan lade mera vigt än dessförinnan, och i gymnasium måste första theologen bibringa sina elever bibelkunskap medelst förklaring af Gamla och Nya Testamentets hufvudsakligaste skrifter, såsom genesis,

psalterium, Esaias, Zacharias, epistlarne till Romare och Galater. Detta härledde sig från tidens anda och religiösa riktning.

Lärotimmarne voro fördelade emellan kl. 6 om morgonen och kl. 5 om aftonen fyra dagar i veckan; onsdag och lördag eftermiddag skedde ingen läsning. Egentliga lärotimmar voro ingen dag öfver 5, nemligen kl. 6—8, 9—10 på förmiddagen och från kl. 3—5 på eftermiddagen, kl. 12—1 öfvades i sång och från 1—2 eftermiddag korrigerades scripta 4 gånger i veckan och om onsdagen lästes geografi och om lördagen perikoper på grekiska i den öfversta klassen under samma tid. De öfriga timmarne voro bestämde till måltids och fritimmar. Denna fördelning hade vid Helsingfors trivialskola blifvit ändrad sålunda, att lärotimmar voro från kl. 7—8 och 9—11 på förmiddagen och från kl. 2—4 på eftermiddagen. Såväl 1724 års som alla föregående skolordningar hade ordnat läsningen så att piltarne ej behöfde sitta på skolbänken mer än två timmar å rad. Denna i sanitärt hänseende sunda princip hafva nyare tidens pädagoger ej velat erkänna och efterfölja, utan sökt förskaffa skolelever rekreation genom gymnastik.

Då skolordningen upptog en läroplan för trivialskolor och gymnasier, hvardera med 4 klasser, skedde det under förutsättning, att hvardera läroverket skulle innehålla nämnde antal klasser. Detta inträffade emellertid icke inom Borgå stift, hvarest gymnasium endast hade 2 klasser med 5 lärare och tvenne trivialskolor (Helsingfors och Kuopio) likaså 3 klasser med 4 lärare och den i Lovisa 2 klasser med 3 lärare. Någon så kallad *apologist klass* fanns ej vid någondera af nämnde skolor förrän i senare tid. Trivialskolorna kunde således ej föra sina elever lika långt i vetenskapernas elementer som trivialskolor annorstädes, utan här måste skolkursen suppleras vid gymnasium. Häraf blef följden, att eleverne vid Borgå stifts trivialskolor ej ansågos mogna för akademiska studier, innan de genomgått Borgå gymnasium, dit de således från skolorna dimitterades.

Genom *kanslersgillets* föranstaltande utarbetade lektor *Joh. Murberg* ett förslag till ny skolordning år 1805, hvilket efter hans död slutfördes af erkebiskop *J. A. Lindblom* och 7 dec. 1807 sanktionerades på försök för 5 år.

Den hann dock icke införas i Finland före krigets utbrott 1808. Icke heller tyckes den i Sverige hafva vunnit mycket bifall, då man redan 10 år derefter eller 1817 sökte ställa om den och utgaf en förbättrad, och 16 dec. 1820 en förnyad skolordning. I Finland gällde 1724 års skollag ända till år 1843.

Härvid kunna vi ej underlåta, att nämna något om nyssberörde *kanslersgille,* som på sin tid var en ganska märklig institution och sannolikt hade kunnat i betydlig mon verka på skolverkets totala reorganisation, om den kommit att hafva längre tids bestånd. *)

Sedan kanslikollegiet, hvarom blir fråga i ett annat kapitel, blifvit upplöst, tillsattes den 17 februari 1801 det så kallade *kanslersgillet,* i afsigt, att reglera om rikets såväl högre som lägre läroinrättningar och föreslå de ändringar, som till uppfostrans och undervisningens ändamålsenliga ordnande kunde pröfvas vara mest tjenliga. Detta gille utgjordes af kanslererne för rikets akademier (Upsala, Lund, Åbo och Greifswald), erkebiskopen samt trenne andra ledamöter, utom korrespondenter i landsorterne. Af den instruktion, som 27 okt. 1801 för gillet utfärdades, inhemtas dess uppdrag hafva varit: 1) att taga i nogaste granskning såväl då gällande skolordning af 1724 som det till dess förbättrande 1760 utgifna projekt, och efter inhemtad fullkomlig kännedom om hela läroverkets tillstånd utarbeta och till kongl. maj:t godkännande ingifva ett förnyadt projekt till en efter dåvarande tids behof afpassad allmän skolordning. 2) Tillse, att tjenliga och enahanda skolböcker måga vid alla skolor af lika beskaffenhet antagas och följas. 3) Att de skickligaste lärare må till skol-

---

*) Hvad här anföres om kanslersgillet, är taget ur *C. U. Broocmans Magasin* för föräldrar och lärare, 1:sta bandet 1810, pag. 58 följ.

sysslor tillsättas. 4) Att en lämplig kontroll må erhållas emot omogna och okunniga informatorer och 5) att undervisningssättet tillika med den derå nödiga tillsyn bringas i det driftiga och uppmuntrande skick, att hvarken för de lärande tiden fruktlöst bortgår och ej heller de lärare, som utmärka sig genom rättskaffens nit och verksamhet, må dervid sakna en välförtjent belöning. Vidare ålades kanslersgillet 6) att öfverse och granska alla akademiers konstitutioner och uppgifva förslag till en för dem alla lämplig stadga. 7) Att förhjelpa sådana privata skolor och pensioner, som förtjente uppmuntran, till en mera gynnande verksamhet och att tillse, det undervisningen derstädes icke stridde emot de grunder, hvarpå en christlig och god uppfostran borde vara bygd, samt 8) att föreslå alla ändringar och jemkningar vid läroverket, som kunde leda till verklig förbättring och gagnande påföljd för vetenskapernas utbredande.

Tillfölje af föreskrifterne i denna instruktion föreslog kanslersgillet hos regeringen först och främst, att vid alla akademier skulle tillsättas en lärostol för *pädagogik och didaktik*, och åstadkom, att professor *M. Fremling* i Lund, professor *Daniel Boëthius* i Upsala och bibliothekarien *Johan Bonsdorff* i Åbo började hålla föreläsningar i förenämnde ämnen. Och för att förmå studerande, hvilka önska egna sig åt lärarekallet att draga nytta af undervisningen, önskade gillet, att kongl. brefvet af 19 dec. 1695, skolordningen af år 1724 (Kap. II § 1) samt kongl. förordningarne af den 13 nov. 1733 och 9 mars 1750 skulle åter upplifvas och till efterlefnad påbjudas, så att studerande, de der vilja åtaga sig barns publika eller enskilda undervisning, åläggas att genom examina visa sina insigter i pädagogik och didaktik äfvensom sina framsteg i de elementarvetenskaper, hvilka för en lärare eller informator äro nödiga samt att ingen studerande må erhålla befattning vid undervisningsverket, förrän han vid undergången examen erhållit vitsord om dertill erforderlig och godkänd skicklighet. Utväg till inhemtande af nödiga insigter borde studerande beredas vid pädagogiska seminarier, som vid

akademier skulle inrättas. Till dessa förslag biföll konungen, som genom förordning af 15 mars 1803 ålade hvarje student, hvilken önskade blifva informator, att taga examen i pädagogik och didaktik innan han finge befatta sig med barns undervisning. Seminarierna sattes ock i gång och erhöllo instruktioner, det i Åbo den 28 aug. 1806 och i Upsala den 10 okt. samma år *). Kanslersgillet indrogs år 1809.

Men låtom oss nu betrakta den landsort, som genom Nystadska freden frånskildes Finland och lades under ryska kronan. Väl lågo alla läroverk i hela landet ner under den *stora ofreden*, men efter vunnen fred kommo de innan kort åter i verksamhet. Bedröfligare såg det deremot ut i Wiborgs län, der emellan åren 1710—1745 alldes icke någon af staten påkostad offentlig skola fanns till. De föräldrar, som voro i stånd dertill, måste sjelfve undervisa sina barn, andra åter besörja derom genom privata lärare och informatorer och sedan skicka dem till högre skolor i andra länder. Enskilda personer hade dock här och der inrättat privatskolor. Sålunda vet man, att *Henrik Limnelius*, pastorsson från Lemo, hållit skola i Wiborg, och under fem års tid med framgång informerat Wiborgs stads ungdom, hvilket räknades honom till förtjenst, då han år 1734 befordrades till pastor i Sakkula **). Med glädje helsades fördenskull året 1745, såsom den tidpunkt, då undervisningsverken inom Wiborgska guvernementet åter kommo i gång. Till inaugurationsfesten, den 12 juni, inbjöd konsistorium stiftets presterskap medelst ett den 4 maj utfärdadt latinskt program.

*) Begge dessa instruktioner äro tryckta, den förra i *G. G. Hällströms Utdrag* af Åbo domkapitels cirkulairer pag. 363 följande och den senare i *F. Öhrströmers Ecklesiastika samlingar*, 3 häftet, pag. 15 följande.

**) I *Borgå Tidning* 1841 n:o 63 uppgifves oriktigt, att *H. Limnelius* varit rektor vid kathedralskolan i Wiborg 1752—1756 och blifvit pastor i Sakkula 1756, samt fått till efterträdare i rektors-embetet *Joh. Saxberg*. Tvertom blef J. Saxberg rektor 1752 efter *N. Bützow*.

Vi kunna ej underlåta att till närmare belysning om ej mindre omfånget af läroämnen än regleringen om undervisningens gång vid kathedralskolan i Wiborg, här producera följande af konsistorium derstädes uppgjorda

Project zur Einrichtung der Wiburgischen Schule.

So wenig als dieses Consistorium sich befugt erachtet bei der Einrichtung der aus hoher Kayserl. Gnade allhier anzuordnenden Schule die ehemaligen bei vorigem Gymnasio allhier gewöhnlichen und in allen Schulen des Grossfürstenthums Finnland eingeführten Verfassungen gänzlich aus den Augen zu setzen; so unumgänglich hat es gleichwohl nöthig befunden bei veränderten Zeiten und Umständen in einigen Stücken von den gewohnten und in alten Zeiten auch allhie gebräuchlichen Verfassungen abzuweichen.

Ihro Kayserl. Majestät eigener Ukase zu Folge sind von uns Classen eingerichtet, an der Zahl fünf, in deren ersten der Rector und Conrector, in der zweiten der Subrector und Subconrector, in der dritten der Sprachmeister, in der vierten der Collega und in der fünften der Schreib- und Rechenmeister seine Anweisung bekommt.

Wenn sich die Docentes bei unserer neuen Schule nur nach dem Captu unserer Schüler, die kein russisch können, accommodiren, so scheint die deutsche Sprache dagegen zum allgemeinen Gebrauche dienlicher zu sein.

Um desto besser der Zeit wahrzunehmen, ist von uns beliebt den Anfang der täglichen Schularbeit um 7 Uhr festzustellen, und das Ende um 11 Uhr, und Nachmittags von 1 bis 5 Uhr, da denn i den Classen, wo zwei Docentes sind, dieselben sich jedesmal ablösen können.

Alle Discentes, die es nicht im Vermögen haben, sind in unserer Schule vor Ausgaben frei; diejenigen aber, die es thun können, bezahlen für Introduction 1 Rub., für Schulgeld 25 Kop. quartaliter und für ein Testimonium 1 Rubel.

Einmal des Jahres wird vom ganzen Consistorio öffentlich ein Examen angestellt, da inzwischen der Herr Domprobst, so oft er es nöthig befindet, die Schule besucht. Vor Weinachten und in den Hundestagen sind 4 Wochen Ferien erlaubt. Mittwoch und Sonnabend von 1 bis 2 Uhr sollen die Discentes in allen Classen im Schreiben sich üben nach der Vorschrift.

In allen Classen wird mit Gesang, Gebet, Bibellesen und Exercitiis pietatis angefangen.

In *Classe V:ta* docirt der Schreib- und Rechenmeister: im Lesen, Schreiben und Rechnen. In der Mathesi privatim.

In IV:ta der Collega, der im Catechismo, in den Rudimentis litterarum, der Latinität, in der Grammatica, im Decliniren und Conjugiren informirt.

In III:tia der Sprachmeister in der russischen, deutschen, französischen und schwedischen Sprache, in den Stunden, die dazu um dienlichsten sind.

In II:da der Subrector und Subconrector fängt an mit einer weitern Erklärung des Catechismi und der biblischen Historie. Liest hernach Cornelium Nepotem, Justinum, Phaedri fabulas, Welleri grammaticam graecam. Dabei kann mit bestem Success getrieben werden Rydelii grammatista philosophans zugleich mit Langii grammatica.

In I:ma Classe der Rector und Conrector dociren: Benzelii Epitome theologiæ, Rudimenta et principia philosophiæ, Historiam, Chronologiam et Geographiam; Ciceronis Epistolas, Officia, Orationes selectas, Curtium, Plinii Epistolas, Tacitum, Livium, Virgilium, Ovidium; Rudimenta linguæ hebraicæ, grammat. Danzii, Rhetoricam et Poësin.

Von wegen des Consistorii:

Christ. Melartopæus.

Gust. Bäck. *Bogislaus Hornborg.*

M. M. Alopæus.

Denna läroplan gillades af justitie kollegium, som derå aflät till svar:

Befehl an die Wiburgsche Gouvernements Canzeley.

Dieses Ihro Kayserl. Majestäts Reichs Justitie Collegium der Lief- und Ehstländischen Rechtssachen hat die vom Wiburgschen Consistorio entworffene und zur fernern Approbation von der Gouvernements Canzeley eingesandte Einrichtung der Wiburgschen Schule und derselben Information in behörige Erwägung genommen und darüber resolvirt es bei demjenigen wie das Consistorium es projectirt zu lassen; nur anstatt des Rydelii grammatistae philosophantis und Benzelii Epitome theologiæ des Freylingshausens Compendium theologiæ und Langii grammatica docirt werde, weil jene daselbst nicht so wohl als diese zu erhalten sein. Es wird demnach der Gouvernements Canzeley hiemit angesonnen nicht allein sothane dieses Reichs Collegii Verfügung dem Wiburgschen Consistorio des fordersamsten bekannt zu machen, sondern auch nach beigelegtem Eidsformular die bereits confirmirten Docentes daselbst behörig in Eid nehmen zu lassen. S:t Petersburg den 15 Novemb. 1744.

Fr. Emme.
Vice Praeses.

E. G. Glück.	*J. F. Büttner.*	*J. F. Taube.*
Rath.	Rath.	Ass.

Den sålunda uppkomna skolan blef ett *fullständigt läroverk*, hvari klasslärare-systemet bibehölls och ungdomen på onsdag och lördag eftermiddagar öfvades i sång och och orgelmusik. *Trivialskolan* i Fredrikshamn blef organiserad i likhet med andra skolor af samma slag, men endast med 2 klasser och 4 lärare, och *pädagogierna* i städerna Willmanstrand, Nyslott och Kexholm bildade här, såsom annorstädes, en bottenskola för de första elementernas inhemtande. I sin tid njöt kathedralskolan i Wiborg allmänhetens förtroende och hade godt rykte om sig, hvilket dock sedermera förlorade sig något i synner-

het för de öfre klasserne. I alla fall svarade både denna skola och trivialskolan i Fredrikshamn emot tidens fordringar i vida högre grad än de nya skolor, hvartill Wiborgska guvernementets läroverk blefvo reorganiserade.

Sedan kejsarinnan *Catharina* II genom *ståthållarskapets* införande fått sin favoritplan realiserad att åstadkomma enahanda rättskipning och administration i hela riket, satte hon sin nya önskan i verket att omskapa lägre undervisningsverken. Det var en hög och skön tanke, att bereda sina undersåtare i alla städer tillfälle till sina barns uppfostran och undervisning åtminstone i vetenskapernas första elementer. I detta uppsåt utfärdades den 5 augusti 1786.

Nådigst fastställdt reglemente för folkskolor.
Den 5 augusti 1786. *)

Barnauppfostran hafva alla kulturfolk hållit för så vigtig, att de betraktat henne såsom enda medlet för grundläggandet och befästandet af det medborgerliga samhällets välfärd. Detta är en obestridlig sanning, emedan uppfostrans föremål, som innefatta klara och sunda begrepp om Gud och Hans heliga lag, välgrundade principer om osviklig trohet för regenten samt sann kärlek till fosterlandet och medmenniskor, utgöra de förnämsta stöd för rikets allmänna välgång. Uppfostran upplyser förmedelst olika kunskaper förståndet och pryder själen, och jemte det hon böjer viljan till det godas utöfning, leder hon menniskan till ett dygdigt lif och bibringar henne sådana begrepp, som hon i samhällslifvet ej kan umbära. Häraf följer, att frön till dessa nödvändiga och nyttiga kunskaper måste under de yngsta åren utsås i barnens hjertan, för att under ynglingaåren utveckla sig och under mannaåldern mogna och bära frukt för samhället. Men som dessa frukter ej kunna annorlunda förökas än genom utvidgad undervisning, varda fördenskull sådana anstalter härmedelst

*) Det ryska originalet finnes tryckt i Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи n:o 16,421.

inrättade, der undervisning kommer att enligt allmänna föreskrifter meddelas ungdomen på modersmålet. Dessa anstalter skola organiseras i alla guvernementer och ståthållaredömen inom ryska riket, under benämning af *folkskolor*, hvilka blifva af tvenne slag: *högre* och *lägre*.

I. Kapitlet.

Om högre folkskolor.

I. Om klasser i högre folkskolor.

§ 1. I hvarje guvernementsstad bör finnas en *högre folkskola*, bestående af 4 klasser, i hvilka barn undervisas på modersmålet i följande ämnen och vetenskaper, nemligen:

§ 2. I *första* klassen läres läsa, skrifva, första grunderna i christna religionen och sedoläran. Man lär barnen först känna bokstäfverna och stafva och sedan läsa abcboken, reglor för skolbarn, kort kateches och biblisk historie. De som sålunda öfvas i innanläsning, begynna under andra hälften af första läseåret skrifva efter förskrift, utsäga och skrifva tal (siffror) både slavänska och romerska, hvarjemte dem bibringas de första grunderna i grammatiken, såvidt läsetabellen om bokstäfvers inlärande, som är intagen i boken med titel: *handledning för lärare i 1 och 2 klassen*, dertill gifver anledning *).

§ 3. De läroböcker, enligt hvilka barnen skola undervisas i de för 1 klassen uppräknade läroämnen, äro följande, på Hennes Kejserl. Maj:ts befallning utgifna: 1. alfabettabell, 2. stafvelse-tabell, 3. rysk abcbok, 4. reglor för skolbarn, 5. kort kateches, 6. biblisk historie, 7. förskrifter och 8 handledning till kalligrafi.

§ 4. I *andra* klassen läres christna religion och sedolära, utförlig kateches utan bevisställen från den Heliga Skrift, boken om menniskans och medborgarens pligter,

---

*) Denna Handledning var en skildt tryckt bok om 9 ark in 8:o, innehållande en utförlig methodik för den första undervisningen, lärarens och elevernes skyldigheter, skoldisciplin m. m.

första delen af arithmetiken. Bibliska historien repeteras, kalligrafi och grammatikaliska reglor inläras, såvidt tabellerna om stafvelsers fördelning, läsning och skrifning, hvilka finnas intagne uti boken: *Handledning för 1 och 2 klassens lärare,* dertill gifva anledning. I denna klass öfvas barnen att rita.

§ 5. De läroböcker, enligt hvilka barnen i denna klass skola undervisas, äro följande, på Hennes Kejserl. Maj:ts befallning utgifna: 1. utförlig kateches, 2. biblisk historie, 3. boken om menniskans och medborgarens pligter, 4. handledning till kalligrafi, 5. förskrifter och 6. första delen af arithmetiken.

§ 6. I *tredje* klassen fortsättes med ritkonsten och läses förklaring af evangelier, repeteras den utförliga katechesen med bevisställen ur den Heliga Skrift; vidare inläras andra delen af arithmetiken, första delen af allmän verldshistorie, inledning till Europas allmänna geografi och derefter begynnes med Ryska rikets geografi och rysk grammatik med öfningar i orthografin.

§ 7. Böcker, som i denna klass begagnas vid undervisningen äro följande, på Hennes Kejserl. Maj:ts befallning utgifna: 1. utförlig kateches, 2. förklaring af evangelier, 3. andra delen af arithmetiken, 4. första delen af allmän verldshistorie, 5. allmän geografi jemte Ryska rikets, 6. allmänna kartor öfver jordklotet, Europa, Asien, Afrika, Amerika och Ryska riket, 7. jordgloben och 8. ryska grammatiken.

§ 8. I *fjerde* klassen: repetition af Rysslands geografi, teckning, allmän verldshistorie, rysk grammatik, hvarjemte ungdomen öfvas att uppsätta uti hvardagslifvet förefallande skrifter, såsom bref, räkningar, quittenser och annat dylikt. Vidare läras Rysslands historie, allmän och mathematisk geografi jemte problemer på globen, elementer i geometrin, mechaniken, fysiken, naturalhistorien och civil architektur. Af mathematiska vetenskaper genomgås under första året geometrin och architekturen och under andra året mechaniken, fysiken och fortsatt architektur jemte planritning.

§ 9. Böcker, som vid undervisningen på denna klass begagnas, äro följande på Hennes Kejserl. Maj:ts befallning utgifna: 1. rysk grammatik, 2. Rysslands geografi, 3. allmän geografi, jemte inledning till jordklotets mathematiska geografi, 4. Rysslands historie, 5. allmän verldshistorie, 2 delen, 6. kartor öfver jordklotet, Europa, Asien, Afrika, Amerika och Ryssland, 7. jordgloben, 8. geometri, 9. architektur, 10. mekanik, 11. fysik och 12. utkast till naturalhistorien.

§ 10. Dessutom förberedas i hvarje högre folkskola de ynglingar, som önska blifva lärare i lägre folkskolor, till läraretjenster. Der böra de inhemta läromethoden, såsom det enda stället i guvernementet, der de pröfvas i sina insigter, och derifrån de sedan med allmänna försorgskollegii bifall erhålla direktorns betyg.

II. Om fremmande språk i högre folkskolor.

§ 11. I hvarje högre folkskola böra, utom reglor i ryska språket, som är modersmålet, grunderna i latinska språket meddelas dem, som åstunda fortsätta sina studier i högre läroanstalter, såsom gymnasier och universiteter, äfvensom det fremmande språk, som talas i grannriket till det ståthållaredöme, der en högre folkskola finnes, och fördenskull, såsom brukligt i hvardagslifvet, är mera nödvändigt.

§ 12. På det inhemtandet af dessa språk må blifva grundligt, bör deras meddelande begynna på högre folkskolans första klass och sedan fortsättas i de följande klasserna.

§ 13. Böcker, efter hvilka dessa språk, meddelas, äro följande: 1. abcbok, 2. orbis pictus, 3. ifrågavarande språks grammatik, 4. förskrifter för samma språk och 5. ordbok.

III. Om läromaterial vid högre folkskolor.

§ 14. För lärare och lärjungar vid högre folkskolan bör finnas följande läromateriel, emedan icke en hvar för sig kan bestå sig ett sådant.

§ 15. Bibliothek, bestående såväl af olika slags utländska och ryska böcker, i synnerhet sådana, som behandla högre folkskolans undervisningsämnen som ock af kartor, nödiga för utvidgande af geografisk kunskap.

§ 16. Samling af naturalier från alla tre naturriken, behöflig för förklaring och åskådligt inhemtande af naturalhistorien, och i synnerhet af alla inhemska naturprodukter i det guvernement, der högre folkskolan är belägen.

§ 17. Samling af geometriska solida figurer, mathematiska och fysikaliska instrumenter, planritningar och modeller till förklaring af architekturen och mechaniken.

IV. Antal af lärare vid högre folkskolan och fördelning af lärotimmar.

§ 18. Vid högre folkskolan anställas sex lärare, hvilka undervisa i vetenskaper efter den fördelning af läroämnen och lärotimmar, som tabellen n:o 1 här nedan utvisar, nemligen: en lärare föredrager på 3:dje klassen: 2:dra delen af arithmetiken, ryska grammatiken och latinska språket och fortsätter i 4:de klassen med ryska grammatiken och latinska språket, der han jemväl lär geometri, architektur, mechanik och fysik, sysselsättande sig 23 timmar i veckan.

§ 19. En lärare föredrager: allmän verlds- och Ryska rikets historie, allmän och Rysslands geografi och naturalhistorie, sysselsättande sig i 3:dje och 4:de klassen 23 timmar i veckan.

§ 20. En lärare på 2:dra klassen undervisar 29 timmar i veckan i de till hans klass hörande läroämnen och i 3:dje klassen: förklaring af evangelier och utförlig kateches.

§ 21. En lärare på 1:sta klassen undervisar 27 timmar i veckan i de till hans klass hörande läroämnen.

§ 22. En ritlärare undervisar i 2:dra, 3:dje och 4:de klasserna 4 timmar i veckan, nemligen onsdag och lördag eftermiddag 2 timmar.

§ 23. En lärare i fremmande språk undervisar 18 timmar i veckan.

II. Kapitlet.

Om lägre folkskolor.

I. Om klasser i lägre folkskolor.

§ 24. Lägre folkskolor äro sådana anstalter, i hvilka barnen undervisas på modersmålet i samma läroämnen, som höra till 1:sta och 2:dra klassens kurs i högre folkskolor, med undantag af fremmande språk, och med den olikhet, att i dessa skolors 2:dra klass genomgås 1 och 2 delen af arithmetiken. Lägre folkskolor inrättas i de guvernementsstäder, der en högre folkskola är otillräcklig och i alla kretsstäder samt der efter allmänna försorgscollegii bepröfvande slika inrättningar befinnas vara behöfliga.

§ 25. De böcker, som vid undervisningen i dessa skolor få begagnas, äro desamma, som för 1:sta och 2:dra klassen i högre folkskolan blifvit på Hennes Kejserl. Maj:ts befallning utgifne och här ofvanföre uppräknade.

II. Om antalet af lärare i lägre folkskolor och fördelning af lärotimmar.

§ 26. I lägre folkskolor böra vara anställde tvenne lärare, en i hvardera klassen, såsom i högre folkskolan; men i fall elevernas antal är ringa, hålles blott en lärare. Ritkonsten handhar den af lärarene, som känner denna konst; i annat fall antages en skild lärare. Antalet af lärotimmar bestämmes efter den fördelning, som här bifogas under n:o 2.

III. Kapitlet.

Om lärarenes åligganden.

I. Allmänna åligganden för alla lärare.

§ 27. Hvarje lärare bör hålla en bok, i hvilken han inskrifver de gossar, som vinna inträde i hans klass, eller som flyttas dit från andra klasser.

§ 28. De böra lära alla i deras klasser intagna gossoch flickelever, utan att fordra någon betalning af dem. Vid undervisningen må de ej vårdslösa fattiga föräldrars barn, utan städse ihågkomma, att de hafva att bilda nyttiga medlemmar för samhället.

§ 29. Lärarene gifva noga och i hvarje tid akt på sina lärotimmar, såsom här bilagde fördelningar n:o 1 och 2 utvisa.

§ 30. Under lärotimmarne hålla de framför sig månadsförteckningar öfver elevernas flit, författade efter formuläret i *Handledning för 1:sta och 2:dra klassens lärare*, och anteckna deri de frånvarande, hvilka följande dagen skola göra redo för sin utevaro, samt ålägga dem att förskaffa sig intyg af sina föräldrar eller anhöriga, att de för sin fattigdom eller någon sjukdom nödgats absentera. Inträffar utevaron oftare, böra lärarene göra sig hos föräldrar eller förmyndare underrättade om orsaken till barnens försumlighet och anteckna orsaken i boken.

§ 31. Vid undervisningens meddelande få lärarene ej inblanda något som ej hör till läroämnet och ännu mindre företaga sig något, hvarigenom undervisningens gång blefve afbruten och elevernas uppmärksamhet störd.

§ 32. Lärarene böra af all förmåga beflita sig derom, att eleverne klart och riktigt fatta läroämnen. Fördenskull kan man en och annan gång säga och skrifva på taflan något med uppsåtliga fel, för att derigenom utröna, huruvida barnen förstå det riktigt sagda, upptäcka felen och veta att rätta dem.

§ 33. Alla lärare böra i allting rätta sig efter den föreskrifna lärometoden och icke begagna andra läroböcker än dem, som i detta reglemente äro bestämde. Och som 1:sta och 2:dra klassens lärare äro förpligtade att med all noggranhet efterlefva alla i Handledningen dem gifna föreskrifter, måste ock alla högre klassers lärare rätta sig efter desamma. Och hvad angår vidmakthållandet af allmän skoldisciplin och fullgörandet af lärarenes skyldigheter, bör allt det iakttagas, som i samma *Handlednings* III del om

lärarenes kall, egenskaper och uppförande samt i VI delen om ordningen i skolan finnes sagdt.

§ 34. Framför allt fordras af lärarene, att de genom eget uppförande och handlingssätt tjena sina elever till föredöme i gudsfruktan, sedlighet, vänlighet, höflighet och flit, undvikande inför barnen allt sådant både i ord och gerning, som kunde väcka förargelse eller gifva anledning till vidskeppelse.

§ 35. Derest läraren antingen af sjukdom eller annat laga skäl hindras att infinna sig i klassen, bör han i god tid derom underrätta direktorn eller inspektorn, som då äger att tillförordna en annan, på det eleverne ej må vara sysslolösa; den andra läraren är då förbunden att utan invändning träda i den frånvarandes ställe.

§ 36. I allmänhet fordras af lärarene, att de bistå hvarandra med råd och dåd och visa skyldig aktning för hvarandra inför elevernas ögon. Lärarene i de högre folkskolorna må ingalunda förakta de lärare, som tjena i lägre folkskolan, ej heller må de nedsätta de undervisningsämnen, som dessa lära hvarken i elevers eller andra fremmande personers närvaro, emedan alla lärare och alla läroämnen utgöra nödiga länkar af en och samma ked; deremot böra lägre klassers lärare vara lika artige emot de lärare, som genom sin vetenskapliga bildning stå öfver dem.

§ 37. Lärare, som bo inom skolhuset, må ej tillbringa natten annorstädes än i sitt hem, med undantag af de tillfällen, då utevarandet har laga orsak. På lika sätt är det dem förment, att utom pensionärer och betjening, qvarhålla hos sig öfver natten eller låta bo hos sig fremmande personer, om de ej derom underrätta sina förmän.

§ 38. Hvar och en lärare är berättigad att efter godtfinnande hålla hos sig i kost pensionärer och gifva dem privatundervisning, utom lärotimmarne. Dessa pensionärer böra likaledes vara inskrifna i skolmatrikeln och besöka klasserna och förhålla sig efter de för skolan föreskrifna lagar. Då de gå till hvila och uppvakna, i början och slutet af lärotimmar, före och efter måltiderna böra de

hålla bön och dertill vänjas genom lärarens eget exempel. För att bevara deras unga hjertan, som genom vidskeppelse eller någon annan förvillelse och oanständighet lätt kunna förderfvas, måste lärarene vakta sig sjelfve och varna sina elever för alla vidskepliga, fabelaktiga och osedliga gerningar och samtal, tala med dem, i synnerhet under måltiderna, om sådana nyttiga ämnen, som förmå stämma deras hjerta för dygd och deras själ för redlighet, hvilket af barn villigt skall följas, om läraren umgås med dem välvilligt och vakar deröfver, att de af tjenstefolket hvarken få se eller höra något osedligt. I månadsberättelserna, som afgå till direktorn eller inspektorn, böra lärarene jemväl underrätta dem om sina pensionärers uppförande, flit och framsteg, med tillkännagifvande derhos, när de kommit i deras kost hvad de vid inträdet hade läst, hvari de blifvit undervisade i klasserna och privatim och med hvilken framgång. Det är lärarene ej tillåtet att anlita sina pensionärer, som af föräldrarne blifvit dem anförtrodde att njuta undervisning och uppfostran, om andra göromål, såsom hemsysslor och språng på ärender, utan fastmer böra de tillse att all deras tid användes, efter föräldrarnes åstundan, till nytta för pensionärer. Lärarene åläggas jemväl att lära sina pensionärer sedesamhet och höflighet, visa dem, huru man skall sitta anständigt, gå, helsa, och be hyggligt och tala vänligt med tjenstefolk. Under promenader visa dem allt märkvärdigt och nyttja hvarje på sedoläran användbart fall dem till lärdom. Om någon af pensionärerne under sön- och helgdagar stannar hemma hos läraren, bör denne för barnet förklara evangeliet för dagen och taga honom med sig till kyrkan, erinra honom, att han der liksom annorstädes må förhålla sig anständigt och framför allt lyssna till evangeliets förklaring och predikan. Likaså måste lärarene vaka deröfver, att deras pensionärer ej må under någon förevändning utan tillstånd aflägsna sig från hemmet.

§ 39. Vid offentliga examina, hvilka ske i slutet af hvarje läsetermin, och hvilka numera anses kunna läm-

pligare hållas före nyåret och Petridagen, gås i öfrigt tillväga, såsom i 5 kapitlet af IV delen i *Handledning för 1:sta och 2:dra klassens lärare* är föreskrifvet. Hvarje lärare bör aflemna till direktorn eller inspektorn en efter formulär författad förteckning på elever i klassen och examinera i lärokursen enligt direktorns eller inspektorns bestämning och slutligen uppräkna de flitiga och sedliga lärjungarnes namn.

§ 40. Läraren bör aflemna till direktorn förteckning på de elever, som han efter slutad examen är sinnad att flytta till en högre klass och förhöra dem ännu särskilt i närvaro af direktorn och den lärare, till hvars klass de komma att öfvergå.

II. Lärarenes vid högre folkskolor särskilta åligganden.

§ 41. Lärarene i 1:sta och 2:dra klassen meddela undervisning efter de föreskrifter, som finnas i boken med titel: *Handledning för 1:sta och 2:dra klassens lärare,* men 3:dje och 4:de klassens lärare efter de föreskrifter, som äro gifna uti *företalet* till deras läroböcker, nemligen grammatik, historie, geografi, geometri, architektur, fysik, naturalhistorie m. fl. Och som hvarje lärjunge i de högre klasserna måste hafva sitt skilda häfte, hvari lärarens förklaringar och anmärkningar under lärotimmarne antecknas, måste läraren flitigt vaka deröfver, att dessa anteckningar äro korrekt gjorda, och om han upptäcker några misstag, rätta desamma.

§ 42. Läroämnen i 1:sta, 2:dra och 3:dje klasserna böra fullständigt genomgås under hvart läseår, men i 4:de klassen under tvenne år.

§ 43. Lärarene i 1:sta och 2:dra klassen måste sjelfve lära sina elever latinska språket, men i 3:dje och 4:de klassen åligger denna skyldighet läraren i mathematiken.

§ 44. Latinska och något grannrikes fremmande språk skall i högre folkskolan, enligt förenämnde instruktion för lärare, bibringas de elever, som önska studera fremmande språk.

§ 45. Ritkonsten skola lärarene handhafva enligt de föreskrifter, som förekomma i den enkom för dem utgifna handledning, bestående af ett litet tryckt häfte.

§ 46. Att ryska rikets historia med tiden må erhålla tillförlitliga minnesmärken, derifrån bevis för tilldragelser, rörande vetenskapernas utbredning må kunna tagas, böra lärarene i de öfre klasserna, nemligen i 3:dje och 4:de klassen, med biträde af direktorn göra anteckningar om högre folkskolor, som allaredan finnas och framdeles komma att inrättas antingen i deras ståthållaredömes guvernementsstad, eller i kretsstäderna eller ock på något annat ställe inom guvernementet eller ståthållaredömet. I dessa anteckningar bör noga observeras åratalet och datum och under hvems regering slika skolor blifvit organiserade, hvem då var generalguvernör, guvernör, direktor, ledamöter i allmänna försorgskollegium, hvilka då voro inspektorer och lärare, som skolorna öppnades, jemte uppgift, hvar desse lärare studerat, hvarifrån de äro hemma, huru stort antal goss- och flickelever då fanns, huru deras antal förökats eller förminskats, hvart de utexaminerade sedermera vändt sig, sedan de genomgått lärokursen i alla eller några läroämnen. I allmänhet böra anföras framstegen i undervisningen och vetenskaperna inom det ståthållaredömet eller guvernementet jemte bibliothekets, naturaliesamlingarnes och det öfriga läromaterialets skick och tillväxt vid högre folkskolor; på hvilka tider och af hvilka förnäma personer skolorna haft besök och hvad anmärkningsvärdt sig då tilldragit; med hvilken framgång offentliga förhör blifvit anställde; huru många lärarekandidater för lägre folkskolor blifvit i de högre förberedde, när och på hvilken ort de blifvit anställde och hvad af regeringen eller privata välgörare blifvit gjordt till förmån för dessa anstalter i ståthållaredömet. För sådan beskrifning nödiga upplysningar kunna lärarene genom sin direktor begära från allmänna försorgskollegium. Denna beskrifning fortsättes sedan årligen och då den till 1 januari blifvit färdig, afsändes en

afskrift deraf till Öfverskolstyrelsen och en annan förvaras i högre folkskolans bibliothek och införes i bokkatalogen.

§ 47. Som sökanderne till läraretjenster vid folkskolan eller till informatorstjenster måste af lärare vid högre folkskolor examineras såväl i de vetenskaper, som de önska föredraga som ock i undervisningsmethoden, böra lärarene i högre folkskolan, då sökandernes kunskaper, vare sig i det ena eller andra fallet befinnas vara underhaltiga, bereda dem både under sina offentliga lärotimmar och privatim, förklara för dem *Handledningen för 1:sta och 2:dra klassens lärare,* och derjemte visa, huru förteckningar, berättelser och andra till läraretjensten hörande ärender skola skriftligen uppsättas.

§ 48. Högre folkskolans lärare äro skyldige att månatligen efter formulär afgifva gemensam rapport till direktorn om undervisningens framgång, elevernas uppförande och om skolans behof.

§ 49. En af högre folkskolans lärare åtager sig på direktorns anmodan, bibliothekarietjensten för att vårda sig om böckerna; de öfriga samlingarne skötas af de lärare, till hvilkas vetenskap de höra. Hvad de dervid hafva att iakttaga, dertill erhålla de af direktorn en skriftlig instruktion.

III. Lärarenes vid lägre folkskolan särskilda åligganden.

§ 50. Lärarenes vid lägre folkskolan åligganden äro desamma som lärarenes i 1:sta och 2:dra klassen af högre folkskolan, med undantag af fremmande språk.

§ 51. De böra genomgå och afsluta lärokursen i klassen under loppet af ett år.

§ 52. De äga att i allt rätta sig efter de föreskrifter, som innehållas i *Handledningen för 1:sta och 2:dra klassens lärare.*

§ 53. Månadsrapporterna om genomgångna kurser, elevernas framsteg och uppförande och om skolans behof

böra de författa efter formulär och aflemna i guvernementsstaden till direktorn och i kretsstäderna till inspektorn.

IV. Om uppmuntringar för lärare.

§ 54. Alla lärare vid folkskolor njuta lön efter staten och anses såsom Hennes Kejserl. Maj:ts tjenstemän, de der kunna räkna på samma belöningar, som genom trägen tjenstgöring vinnas i andra funktioner.

§ 55. Lärarene få hålla i sin kost pensionärer efter frivillig öfverenskommelse med föräldrar och förmyndare, samt meddela dem undervisning utöfver de för skolklasserna bestämda lärotimmar.

§ 56. De äro berättigade att från högre folkskolans bibliothek och samlingar emot qvitto utbekomma böcker och andra apparater, hvilka de sedan måste med nödig varsamhet begagna.

IV. Kapitlet.

Om lärjungar.

I. Lärjungarnes skyldigheter.

§ 57. Alla goss- och flickelever måste iakttaga *de för skolbarn gifna föreskrifter*. Dessa föreskrifter gälla utan undantag alla skolbarn i högre och lägre klasser, hvarföre ock hvarje lärjunge bör, för att känna sina skyldigheter, vara försedd med sagde föreskrifter; föräldrar och förmyndare borde jemväl äga dem.

§ 58. Skolbarnen måste hålla sina lärare i aktning, lyda deras befallningar och fullgöra dem med noggrannhet. För ohörsamhet, vanvördnad och lättja äro de underkastade de bestraffningar, som finnas uppräknade i *Handledning för 1:sta och 2:dra klassens lärare* IV delens 2 kapitel, rörande stränghet i skolorna.

§ 59. Skolbarnen måste förse sig med de till klasskursen hörande läroböcker och derjemte med papper och penna samt öfriga för skrifning, ritning och andra öfningar nödiga tillbehör.

§ 60. Hvarje lärjunge i högre folkskolans öfre klasser måste hålla ett skildt skrifhäfte, deri han under lärotimmarne antecknar lärarens förklaringar.

II. Lärjungarnes uppmuntringar.

§ 61. De lärjungars namn, hvilka genom framsteg i vetenskaper, flit och sedligt uppförande utmärkt sig, böra efter slutad offentlig examen i de tillstädes komna personers närvaro uppropas och sedermera af läraren införas i hans anteckningsbok, för att bevara dessa elevers minne till föresyn för deras framtida kamrater. Slutligen föräras åt hvarje utmärkt elev en lärobok i snyggt band och med egenhändig underskrift af folkskoldirektorn, med tillkännagifvande, att boken blifvit den och den för ådagalagde framsteg, flit och sedligt uppförande förärad af allmänna försorgskollegiet.

§ 62. De lärjungar, som slutat föreskrifven skolkurs och erhållit intyg om sina insigter och goda uppförande med lärarenes och direktorns underskrift, hafva vid anställning till tjensten företräde framför sina medsökande.

V. Kapitlet.

Om kuratorn för folkskolor i guvernementet eller ståthållaredömet.

§ 63. Kurator för folkskolor i hvarje ståthållaredöme är guvernören, hvilken näst generalguvernören har den högsta vård om skolorna. Befrämjande på ort och ställe välståndet i dessa Hennes Kejserl. Maj:ts moderliga inrättningar, som åsyfta ungdomens upplysning och sedliga uppfostran, bör han vara angelägen om att genom sina omsorger uppmuntra ej mindre lärare och lärjungar än dem, som hafva inseendet öfver läroverken. Såsom ordförande i allmänna försorgskollegiet bjuder han till att både med råd och den af lagarne honom gifna makt bistå direktorn och inspektorn uti utförandet af allt, som i detta regle-

mente föreskrifves och som länder skolorna till fördel, men deremot att aflägsna det som skadar deras välgång.

§ 64. Ett af kuratorns första åligganden är, att utbreda folkskolor från den i guvernementsstaden befintliga högre skolan till kretsstäder och andra orter, såvidt tillgångarne sådant medgifva. Fördenskull införskrifver han med generalguvernörens bifall, eller då dennes tjenst är obesatt, sjelf direkte från andliga seminariet i ståthållaredömet skickliga och med direktorns betyg försedde personer att fylla lärareplatser; men om inga hugade sökande finnas, bör han låta direktorn genom undervisning i läromethoden och andra kunskaper bereda dertill unga män och insätta dem sedan i de nyss organiserade skolorna.

§ 65. Med afseende å orten och inbyggarenes ställning och förmögenhet kan kuratorn med generalguvernörens begifvande, utvidga en lägre folkskola till en högre genom tillägg af 3:dje och 4:de klassen, om dertill finnas nödiga medel.

§ 66. På direktorns förslag drager kuratorn derom försorg, att vid högre folkskolor inrättas och kompletteras kabineter för naturalster från alla tre naturriken, i synnerhet sådana, som finnas inom guvernementet eller ståthållaredömet, och för fysikaliska och mathematiska instrumenter, och bibliotheker med böcker, landtkartor och teckningar, uppmanande adeln och medborgare att lemna bidrag dertill.

§ 67. Då kuratorn, i egenskap af guvernör, reser inom guvernementet, och kommer till ställen, der skolor äro belägna, får han ej uraktlåta att personligen inspektera dem såsom inrättningar, hvilka göra lika mycket gagn som andra.

§ 68. Såsom ordförande i allmänna försorgskollegiet vakar kuratorn deröfver, att i hemskolor noga följes den instruktion, som för dem finnes utfärdad.

VI. Kapitlet.

Om direktorn för folkskolorna.

§ 69. Direktorn för folkskolorna utses och tillförordnas af generalguvernören. Han bör vara en vän till veten-

skaper, god ordning och dygd, välvillig emot ungdom och kännare af uppfostrans vigt. Han sitter som ledamot i allmänna försorgskollegiet i skolärender.

§ 70. Direktorn, som sköter sin tjenst med behörigt nit, vakar deröfver, att alla i detta reglemente föreskrifna stadgar och reglor efterlefvas vid alla honom ombetrodda folkskolor i guvernementet och af alla honom underlydande tjenstemän.

§ 71. Han mottager månadsberättelser från lärare vid folkskolor i guvernementsstaden och de som af lärare vid kretsskolor till inspektorer inlemnas. Finner han några brister och behof i skolorna, söker han straxt afhjelpa dem antingen sjelf eller genom anmälan i allmänna försorgskollegium. Af dessa berättelser och förteckningar öfver lärjungarnes flit, som vid offentliga examina afgifvas, sammanställer han i hvarje läsetermins slut en fullständig berättelse om samtliga under hans ledning stående folkskolor, underskrifver densamma och afsänder till allmänna försorgskollegiet, hvilket deraf tager en afskrift för egen räkning och befordrar originalet till Öfverskolstyrelsen.

§ 72. Direktorn måste tillse, att de som befordras till lärare vid folkskolor känna lärομethoden, i synnerhet för 1:sta och 2:dra klassen. Han bör tillåta dem, som önska inhemta denna method, att i högre folkskolan lära sig densamma. Och då någon genom förhör, anställdt af högre folkskolans lärare i hans närvaro, ådagalagt sig äga nödig kännedom i ämnet, tager han skriftliga intyg af lärarene och insänder dem jemte eget utlåtande till allmänna försorgskollegiet, för att efter dess förordnande, utfärda till sökanden betyg med egen underskrift öfver dennes anlag och kunskaper för lärarekallet. I följd häraf vakar han deröfver, att ej någon, som saknar ett sådant betyg, må lemna undervisning i folkskolor.

§ 73. Direktorn, som har omedelbar uppsigt öfver lärarene, bör se dem i sitt hus och umgås vänligt med dem, som åtagit sig den mödosamma och vigtiga skyldigheten att uppfostra fosterlandets söner, och aldrig lemna dem

utan råd och bistånd, vare sig i klassens eller i dess enskilta angelägenheter och allraminst öfvergifva dem under deras sjukdomar. Skulle åter någon lärare, emot all förmodan, befinnas vårdslösa sin tjenst och vara osedlig i sitt lefverne, bör direktorn en eller par gånger förmana honom, men följer derpå ej någon bättring, bör han skilja honom från tjensten och skaffa någon annan i hans ställe, hvilket dock ej får ske annorlunda än med kuratorns bifall och allmänna försorgskollegiets vetskap.

§ 74. I händelse någon lärare insjuknar, besörjer direktorn derom att klassen ej får vara sysslolös, utan sysselsättes af någon bland de snällaste lärjungarne med repetitioner, eller ock, om någon sökande till lärareplatser finnes att tillgå, skötes klassen af en sådan person.

§ 75. Direktorn tillser, att lärarene emottaga och inskrifva i skolan alla de barn, som dertill anmäla sig, förmenande ingen att gå i klassen, med undantag af dem, som äro behäftade med smittosam sjukdom. Detsamma åligger inspektorn att iakttaga i folkskolor inom kretsen.

§ 76. Direktorn, som bör vaka öfver skolbarnens sedlighet såsom ock öfver deras framsteg i lärokurser, bör i sådant fall, att någon elev ej låter af lärarenes upprepade förmaningar rätta sig i sitt förhållande och sina odygder, gifva föräldrar och förmyndare tillkänna om en sådan i ondskan förhärdad pilt och derjemte förklara hans relegation vara oundviklig, såframt någon bättring ej följer, hvilket direktorn efter mogen öfverläggning och oaktadt sin böjelse för mildhet och menniskokärlek, bör sätta i verket genom anmälan i allmänna försorgskollegiet och beskrifning af den skyldiges fel och orsakerna till hans uteslutande. Men sådana lärjungar, som ordentligt sluta sin lärokurs och afgå från skolan, böra af direktorn erhålla betyg öfver inhemtade kunskaper och ådagalagdt godt uppförande, bestyrkt med hans underskrift och allmänna försorgskollegii sigill.

§ 77. Direktorn håller en förteckning öfver alla kronans läroböcker och drager försorg derom, att sådana all-

tid finnas i kollegiet i beredskap för att både säljas och med kollegiets vetskap till fattiga skolbarn gratis utdelas.

§ 78. Direktorn vakar deröfver, att det högre folkskolan tillhöriga läromaterial alltid finnes tillhands, samt att bibliotheker och kabineter för mathematiska, fysiska och naturalhistoriska klasser inrättas och förökas, äfvensom att genom kuratorn utverkas af allmänna försorgskollegiet medel dertill till det belopp skolans lärare och han finner vara nödigt.

§ 79. För att bevara detta läromaterial oförskingradt, uppdrager direktorn någon af högre klassers lärare vården om biblioteket, och om de öfriga samlingarne de lärare, till hvilkas brancher de höra och förser dem med instruktioner. Direktorn håller förteckning öfver alla apparater och böcker, likaså de lärare, som vårda dem. Med denna förteckning inventerar direktorn all skolans tillhörighet, när han för godt finner, och ovilkorligen då någon afgående lärare skall aflefverera dem.

§ 80. Direktorn bör i guvernementsstaden inspektera folkskolorna minst en gång i hvarje vecka, och om tiden medgifver oftare, och i kretsstäderna minst engång om året.

§ 81. Direktorn bör vaka deröfver att i slutet af hvarje läsetermin hålles, enligt föreskrift i *Handledning för 1:sta och 2:dra klassens lärare* IV delen 5 kapitlet, offentlig examen såväl i högre folkskolan som ock i lägre folkskolor i guvernementet två gånger om året emellan 26 december och 6 januari, och emellan 29 juni och 3 juli. Dessa examina bör han sjelf öfvervara uti skolorna i guvernementsstaden och reglera om deras anställande. Efter slutad examen utdelas åt de utmärktaste elever ofvan omförmälda belöningar och verkställes flyttning till högre klass med dem som dertill blifvit mogne. Härtill bestämmer direktorn någon skild dag före följande termins början, då de till flyttning bestämde lärjungar ytterligare förhöras af lärare i den klass, derifrån de skola flyttas och i närvaro af direktorn jemte de lärare, som komma att emottaga dem; och då de vid detta förhör visat sig värdige, sker flyttningen.

§ 82. För att öka högtidligheten i kyrkan och väcka skolbarnens sinne för bön och andakt, bör direktorn vara angelägen derom, att barnen öfvas i kyrkosång, utom skoltimmarne, och att de som blifvit inöfvade deltaga i sången och uppläsandet.

§ 83. Som lärare vid folkskolor äro berättigade att hålla pensionärer hos sig i kost, bör direktorn vaka deröfver, att deras uppehälle och uppfostran sker i öfverensstämmelse med föräldrarnes önskan och de föreskrifter, som i detta reglemente stadgas, emedan desse pensionärers sedesamhet och framsteg kunna lända läraren och skolan till heder.

§ 84. Under direktorns ledning stå äfven de i guvernementet befintliga privata pensioner eller hemskolor, öfver hvilka han äger att utöfva det inseende, som en skild instruktion derom förmäler.

§ 85. Under direktorns bortresa från orten eller då han afgår från tjensten, uppdrager allmänna försorgskollegiet direktorsbefattningen ad interim någon af sina ledamöter.

VII. Kapitlet.

Om inspektorn för folkskolor inom kretsen.

§ 86. I hvarje kretsstad utser kuratorn för folkskolorna någon af stadens innevånare till inspektor, som skall hafva beständig tillsyn öfver de derstädes befintliga skolor.

§ 87. Inspektorns åligganden är, att tillse, det alla i detta reglemente föreskrifna stadgar och reglor, som angå lägre folkskolor, varda noggrannt efterlefvade.

§ 88. Han emottager lärarenes månadsrapporter och afsänder dem till allmänna försorgskollegiet, för att befordras till direktorn.

§ 89. Inspektorn bör besöka skolan två gånger i hvarje vecka och göra sig underrättad, om skolbarnen gå flitigt i skolan; i motsatt fall bör han varna dem och gifva deras föräldrar sådant tillkänna. Derjemte tillser han, att lärarene ej skolka bort läsetimmarne samt att skolbarnen un-

der sön- och helgdagar besöka kyrkan; med ett ord, att allt det fullgöres, som i detta reglemente finnes stadgadt.

§ 90. Inspektorn bör lemna lärarene allt möjligt biträde i angelägenheter, som angå klassen eller dem sjelfve, i synnerhet under sjukdomsfall. Han bör umgås med dem vänligt och artigt; men skulle någon lärare emot förmodan visa sig vara vårdslös i tjensten och osedlig i lefvernet, bör inspektorn en eller par gånger förmana honom, och om han ej ser någon bättring anmäla förhållandet hos direktorn, som förfar efter sin instruktion.

§ 91. Om något brister i skolan, bör inspektorn begära af lärarene förteckning på det nödvändiga och afsända den till allmänna försorgskollegiet samt afbida dess beslut.

§ 92. Vid examina bör inspektorn vara tillstädes och reglera om det, som dertill hörer.

§ 93. Då inspektorn afgår från tjensten, aflemnar han alla akter och skolans inventarier, som han har om händer, enligt förteckning, till sin efterträdare, hvilken då inberättar till allmänna försorgskollegiet, att allt är i ordning och i sin helhet.

VIII. Kapitlet.

Om folkskolornas ekonomi.

§ 94. Som folkskolorna, i kraft af de om guvernementernas styrelse gjorda anordningar, äro ställda under allmänna försorgskollegii ledning, bör detta kollegium icke allenast vaka öfver detta reglementes noggranna efterlefnad, utan ock vårda sig om skolornas underhåll och uttänka nödiga utvägar dertill.

§ 95. Fördenskull har kollegiet under sin omedelbara vård alla skolhus, om hvilkas snygghet, goda stånd och behof det bör hafva beständig omsorg, med iakttagande deraf, att lokalerna för skolor blifva tillräckliga och disponeras på följande sätt.

§ 96. För en högre folkskola behöfves en byggning, innehållande 4 stora klassrum och 4 rum för bibliotheket

och öfriga samlingar, för 2 lärare i de högre klasserna 3 rum och kök för hvardera, för 2 lärare i de lägre klasserna 2 rum och kök för hvardera, en stuga för skolbetjente och dessutom för hvar lärare ett skafferi eller en källare. Dessa rum böra vara så anvisade, att lärareqvarteren och betjeningens rum äro belägne i nedra och klassrummen, bibliotheket och öfriga samlingarne i öfre våningen.

§ 97. Skolhusen i kretsstäderne böra bestå af 2 stora rum för klasser och 2 rum för lärarene jemte kök och skafferier.

§ 98. Från klassrummen får ej vara någon ingång till lärarenes boningsrum, ej heller till köket; alla rum böra hållas rena, osfria och icke vara fuktiga.

§ 99. Skolorna böra vara belägna i granskapet af kyrkan eller midt i staden, eller om de äro flere, midt i den stadsdel, för hvilken de äro inrättade.

§ 100. Den speciella tillsynen öfver skolhusen i guvernementsstaden och deras ißtåndhållande uppdrages direktorn, och i kretsstäderna inspektorerna. Och på det desse alltid må vara förvissade om skolhusens goda skick, lemna de uppsigten öfver hvart hus till den af derstädes boende lärare, som de hafva mest förtroende för.

§ 101. I högre folkskolan hållas tvenne skolbetjente eller drengar, i lägre deremot blott en. Desse drengar måste vara nyktre, hålla våningarne och gårdsplanen rena, förrätta hemsysslor och under lediga stunder betjena lärarene.

§ 102. Allmänna försorgskollegiet utbetalar löner till alla vid skolorna anställda tjenstemän och tjenare, enligt stat, och förser skolhusen och lärarene med bränved och ljus och öfriga behof efter direktorns anordning.

§ 103. Kollegiet skall alltid hålla i beredskap tillräckligt antal skolböcker, som det uppköper i folkskolornas boklåda och förvarar, för att försäljas och gratis utdelas till medellösa skolbarn.

§ 104. Allmänna försorgskollegiet måste föra protokoll öfver alla inkommande och utgående skolärender och

förvara dem under titel: *folk- och privatskolors handlingar*. Efter förloppet af hvar fjerde månad insändes en förteckning öfver dessa handlingar till Öfverskolstyrelsen.

§ 105. I slutet af hvarje läsetermin insänder kollegiet till Öfverskolstyrelsen en af direktorn uppsatt fullständig relation om samtliga inom ståthållaredömet befintliga läroverks tillstånd, jemte sina anmärkningar, rörande lärarene och allt öfrigt, som förtjenar styrelsens uppmärksamhet.

§ 106. Allmänna försorgskollegiet bör hvart år i januari månad insända till Öfverskolstyrelsen redovisning för samtliga skolors inkomster och utgifter.

§ 107. Allmänna försorgskollegiet vakar jemväl deröfver, att vid hemskolor inom guvernementet efterlefves den för dem utfärdade instruktion och rättar sig sjelft derefter.

IX. Kapitlet.

Om Öfverskolstyrelsen.

§ 108. Alla redan inrättade folk- och hemskolor och de som framdeles komma att inrättas lyda under *Öfverskolstyrelsen* i ryska riket, hvilken står omedelbart under Hennes Kejserliga Majestäts ledning och hemställer skolärender direkte till Hennes Majestäts afgörande. (Denna öfverstyrelse är af Hennes Majestät ombetrodd den kommission, som för skolverket inom riket blifvit inrättad). På bestämda dagar sammanträder styrelsen, för att noga öfverlägga om allt, som kan lända till nytta och framstegens befrämjande i skolundervisningen.

§ 109. Öfverskolstyrelsen har sitt kansli och archiv, begagnar eget efter fastställd modell skuret sigill, under hvilket alla bref och kommunikationer gå portofritt i ryska riket.

§ 110. Som Öfverskolstyrelsen måste draga försorg derom, att läroverken blifva försedde med böcker, landtkartor och annat nödigt material, tillåtes styrelsen att anlägga och underhålla ett eget boktryckeri jemte andra mästareverkstäder, som för böckers tryckning, landtkartors

gravering och öfrigt skolmaterials förfärdigande kunna vara behöfliga; eller ock kan styrelsen efter godtfinnande låta trycka böcker och gravera kartor hos andra mästare. Och alldenstund både läro- och andra böckers och landtkartors tryckning och försäljning äro öfverskolstyrelsen tillerkände, kan någon omtryckning af desamma ej tillåtas någon med mindre Öfverskolstyrelsen dertill lemnar sitt samtycke.

§ 111. Öfverskolstyrelsen vakar deröfver, att detta reglementes föreskrifter efterlefvas i hela deras vidd och i alla detaljer, ägande derjemte makt, att i kraft af detta reglemente förordna till läraretjenster skickliga personer.

§ 112. Mot slutet af hvart år afgifver Öfverskolstyrelsen till Hennes Kejserl. Majestät berättelse om tillståndet i samtliga inom kejsaredömet befintliga folk- och hemskolor.

§ 113. På det Öfverskolstyrelsen må blifva förvissad, att allt i detta reglemente stadgadt fullgöres, äger hon att när som helst och dit hon för godt finner sända någon af sina ledamöter eller ock någon af sina underlydande tjenstemän, att visitera skolorna inom ståthållaredömet, meddelande dem instruktion, enligt hvilken de skola anställa visitation och efter återkomsten afgifva noggrann berättelse om det skick, hvari de funnit läroverken jemte egna anmärkningar och utlåtanden, huru desamma kunna bringas i bättre skick. Efter sakens vigt inberättar Öfverskolstyrelsen härom till Hennes Kejserl. Majestät.

Utdrag ur fördelningen af läroämnen och lärotimmar i högre folkskolan. (N:o 1).

Lärotimmarnes antal i veckan utgjorde 30 för hvarje klass, med undantag af rittimmar. Fyra dagar i veckan lästes 6 timmar om dagen, 3 på för- och 3 på eftermiddagen, men onsdag och lördag eftermiddag ritades 2 timmar.

Fördelningen af lärotimmar på de olika ämnen var följande:

På 1:sta klassen använde läraren 25 timmar på sina läroämnen, och om så behöfdes 2 timmar på latinska språ-

ket, således in summa 27 timmar. Härtill kommo språkmästarens 3 timmar i något nyare språk. Summa 30.

På 2:dra klassen använde läraren 21 timmar på andra läroämnen och 3 på latin i egen klass (samt 5 timmar till religionsundervisning på 3:dje klassen). Nyare språk lästes på 2:dra klassen 6 timmar, in summa 30.

På 3:dje klassen undervisade den ena läraren 3 timmar arithmetik, 3 timmar rysk grammatik, 4 timmar latin, och den andra 4 timmar allmän verlds och Rysslands historie, 5 timmar allmän och Rysslands geografi, 2:dra klassens lärare 5 timmar religion, hvarjemte 6 timmar lästes något nyare språk, in summa 30.

På 4:de klassen läste den ena läraren 3 timmar latin, 3 timmar rysk grammatik, 7 timmar geometri, architektur, mechanik och physik, och den andra 4 timmar allmän historie, 2 timmar Rysslands historie, 2 timmar allmän och 1 timme Rysslands geografi, och 5 timmar naturalhistorie, och språkmästaren 3 timmar, summa 30.

Utdrag ur fördelningen af läroämnen och lärotimmar i lägre folkskolan. (N:o 2).

Lärotimmarnes antal i veckan var i lägre folkskolans 1:sta klass 24 och i 2:dra klassen 30, af hvilka 27 användes till egentlig läsning och 3 timmar lördag förmiddag till repetition af veckans lexor. Onsdag och lördag eftermiddag var 1:sta klassen ledig, men 2:dra klassen öfvade sig i ritning. Emedan i denna skola ej lästes något fremmande språk, blefvo alla lästimmar fördenskull använde på klassernas öfriga läroämnen.

Utom tabeller till timfördelningar, hvaraf ofvanstående utdrag utgöra ett kort sammandrag, utfärdades formulärer till skolmatrikel, månadsrapporter, berättelser om skolornas tillstånd och instruktioner för lärare i fremmande språk, för föreståndare af hemskolor och för lärare, som höllo hos sig pensionärer samt ofvan åberopade Handledning för 1:sta och 2:dra klassens lärare.

Fullständigare reglementen och instruktioner än nu anförda torde föga i något annat land hafva på engång emanerat från regeringen. Att de burit någon frukt i de landsändar, der alldeles inga skolor dessförinnan voro i gång, får väl icke betviflas. Men annorlunda var förhållandet i de provinser, der bildningsanstalter för ungdomen redan förut existerade, och der en noggrann efterlefnad af de nya stadgandena hämmade framåtskridandet, och hvad som ännu var värre, förde bildningen tillbaka. Sådant var åtminstone fallet i det Wiborgska ståthållaredömet. Orsakerna härtill skola i korthet anföras.

Redan under kathedralskolans tid hade man småningom infört tyskan, såsom undervisningsspråk vid läroverken i Wiborgs stad; nu skulle ryskan uttränga det förstnämnda språket. Detta hade till påföljd, att personer, som voro klena i ettdera eller ock i hvardera af nämnde språk, fingo anställning såsom lärare för en skolungdom, hvars flertal var föga kunnig i tyskan och ännu mindre i ryskan. Ty såsom samtalsspråk både i städerna och på landsorten begagnades fortfarande svenskan och finskan; kurialspråket var likaså svenskan, med undantag af några högre embetsverk och militär-myndigheter. Hvilken frukt undervisningen skulle bära för skolbarn, då den handhades af den ena läraren på tyska och af den andra på ryska, och läroböckerne jemväl voro författade än på det ena än på det andra af sagde språk, kan man lätt inse. Att erhålla skicklige lärare, dertill funnos inga utvägar, då i hela provinsen ej fanns någon högre läroanstalt än en normal- eller högre folkskola, och de få ynglingar, som voro i tillfälle att studera vid akademin i Åbo, vanligast blefvo prester eller sökte sig förmånligare tjenster än skolan hade att erbjuda. Härtill kom sedan ett förbud från öfverheten af 9 april 1798 att begifva sig öfver gränsen till någon utländsk ort, för att söka högre vetenskaplig bildning. Hvad under då, att skolbildningen i Wiborgska guvernementet gick tillbaka? Vi hafva känt män, som varit aktningsvärda församlingslärare, ehuru deras skolbildning var inskränkt

till det mått af kunskaper, som de vid högre folkskolan förvärfvade sig, och som de sedan under tjenstgöringen i församlingen hunno vidare föröka. Vid tal om presters bildning må det vara oss tillåtet att rädda undan glömskan en man, som gjorde sig förtjent af tacksam hågkomst. Det var en fattig kapellan, vid namn *Fredrik Gustaf Palmæus*, hvilken var subkonrektor i Wiborg och sedermera blef kapellan i Kakkis eller S:t Johannis kapell och pastor insularum. Denne man inrättade i sitt lilla hem en så kallad *prestskola*, deri han meddelade prestkandidater de nödvändigaste insigter i theologiska discipliner. Hans förtjenster om prestkandidaters undervisning erkändes ock af konsistorium i Wiborg genom hans kallelse till assessor consistorii och utnämning till prost.

Hvad här ofvan blifvit nämndt om skolbildningens usla skick under normalskolornas tid, stöder sig på de muntliga yttranden vi under yngre åren hört af trovärdige män. Och att den allmänna opinionen ingalunda gillade normalskolans verksamhet, bestyrkes af det skriftliga yttrande framlidne biskop *M. J. Alopæus* intagit uti ett af sina många utlåtanden, rörande skolverket i Wiborgs län. Hans ord äro: „Under min visitationsresa i Wiborgs län (1812) erfor jag, att många af de äldre prester, som haft tillfälle att vid kathedralskolan grundlägga sina studier och sedermera vid akademin desamma utbilda, voro kunnige och hederlige män, som ännu hade väl bibehållit, hvad de lärt sig i sin ungdom. Sedan kathedralskolan i Wiborg och trivialskolan i Fredrikshamn, vid hvilka många skickliga ämnen bereddes, blifvit upplöste, inrättades så kallade *normalskolor*, hvilka voro för ändamålet mindre tjenlige, och om dessa sistnämnde torde kunna gälla, hvad skoldirektorn *(E. G. Melartin)* säger om de skolor, som före år 1805 existerade, att de nemligen voro ganska förfallne och overksamme“.

Lyckligtvis var folkskolornas tid ej långvarig. Samma år Palmæus afled skedde en total reorganisation af skolverket inom finländska guvernementet. Den högsinte kejsar

Alexander I organiserade ett ministerium för folkupplysningen år 1802, hvilket skulle hafva vård om rikets högre och lägre bildningsanstalter, och förordnade den 24 januari 1803, att ryska riket skulle delas i lika många lärodistrikter, som det fanns universiteter, nemligen det Moskowska, Wilnaska, Charkowska, Kasanska, Dorpatska och dessutom det S:t Petersburgska lärodistriktet samt att hvarje kurator och universitet skulle hafva den närmaste tillsyn öfver de inom deras område belägna läroverk. Genom förordning af den 26 januari samma år bestämdes, att utom universitetet, skulle inom lärodistrikten inrättas följande slags bildningsanstalter: a) *församlingsskolor*, b) *kretsskolor* och c) *guvernementsskolor* eller *gymnasier*. I församlingsskolor skulle läras läsa, skrifva och räkna, religion och sedolära; om kretsskolor och gymnasier skall här straxt nedanföre redogöras. Den 5 nov. 1804 utfärdades statuter för alla läroanstalter i Ryssland, hvilka dock undergingo modifikationer för de läroverk, som hörde till Dorpatska lärodistriktet, dit Wiborgs län då förlades, emedan det Petersburgska, som skulle varit närmare beläget, ännu icke hade något universitet. Liffland, Kurland, Estland och Finland slogos till ett och samma lärodistrikt, sannolikt derföre, att man respekterade den germaniska bildningsmethoden och dess resultater.

Universitetet i Dorpat, som uppkom i anledning af förbudet för ungdomen att studera på utrikes ort år 1798, och som först var ämnadt att upprättas i Mitau, och år 1801 beslöts att inrättas i Dorpat, inaugurerades den 21 och 22 april 1802, och erhöll sitt fundationsbref den 12 dec. samma år och sina statuter den 23 aug. 1803. Såsom nyss skapadt behöfde det tid att komma i ordning med sin egen verksamhet. Medelst reglemente af 21 mars 1804 ålades universitetet att af sina medlemmar bilda en *skolkommission*, att uppgöra stadgar för de olika läroverken samt specialinstruktioner för några af dem. Detta kunde icke genast till alla delar utföras; derföre dröjde det till år 1806, innan universitetet fick sådana modifikationer af de allmänna

statuterna genomdrifna, som för dess lärodistrikt befunnos vara behöfliga. Och som dessa modifikationer äro tillräckligt upplysande för vårt ämne, förbigå vi här de allmänna statuterna, och intaga

Modificationen der Allerhöchst ertheilten Statuten der Lehranstalten, welche den Universitäten untergeordnet sind, für die Gymnasien, welche unter der Direction der Kaiserl. Universität zu Dorpat stehen.

Da die im Laufe mehrerer Jahre bei der Leitung des der Kaiserlichen Universität zu Dorpat anvertrauten Schulwesens in den vier ostseeischen Provinzen eingesammelten vielfältigen Erfahrungen, sie von der Unmöglichkeit überzeugt hatten, bei den obwaltenden, in Localumständen und Verhältnissen gegründeten Schwierigkeiten die Allerhöchst bestätigten Statuten der Lehranstalten in allen ihren Puncten auf den Dörptschen Lehrbezirk anzuwenden, so hielt sie es für unerlässliche Pflicht, einige Modificationen derselben in Vorschlag zu bringen, welche sie in Folgendem gehorsamst zu höherer Bestätigung unterlegt.

Von den Lehrfächern, Lehrgegenständen und Lehrmitteln.

§ 1.

An jedem Gymnasium werden 5 Oberlehrer angestellt, welche in folgenden Unterrichtsfächern in drei Classen ertheilen: 1. Religion und Philosophie, 2. Griechische und lateinische Philologie, 3. Geschichte, Geographie und Statistik, 4. Mathematik und Naturwissenschaften, 5. Allgemeine und deutsche Philologie.

Zwischen diesen verschiedenen Lehrfächern findet kein Rangunterschied statt. Auch ist die Schulcommission bei Vertheilung dieser Lehrfächer an dieser Eintheilung nicht strenge gebunden, sondern sie richtet sich nach den persönlichen Talenten der vorhandenen Lehrer. Ausserdem

wird noch ein Lehrer der russischen und französischen Sprache und ein Lehrer der Zeichenkunst angestellt. Sollte der Fall eintreten, dass nicht ein solcher Lehrer ganz für das Gymnasium angenommen werden kann, so kann auch ein sonstiger Kenner dieser Fächer, der etwa in einem andern Amte steht, den Unterricht ertheilen, und besonders aus der im Etat für dieses Fach bestimmten Summe dafür honorirt werden.

§ 2.

Die nähere Bestimmung dieser Lehrfächer ist folgende:

Religion und *Philosophie.*

Religions unterricht; philologische Erklärung des griechischen neuen Testaments; Unterricht in der ebräischen Sprache, Logik und Moral, beide in Verbindung mit den propädeutischen Kenntnissen der Psychologie; Hodegetik oder Anleitung zu einer guten Einrichtung der Studien auf der Universität.

Griechische und *Lateinische Philologie.*

Sprachunterricht im Griechischen und Lateinischen durch die Grammatik; Erklärung von Autoren und practische Uebungen; griechische und lateinische Prosodie.

Geschichte, Geographie und Statistik.

Universalgeschichte; Geschichte des russischen Reichs; allgemeine Geographie mit dem historisch vorzutragenden mathematischen und physikalischen Theile derselben; Statistik der europaischen Staaten; Geographie und Statistik des russischen Reichs; Mythologie und Alterthümer der Griechen und Römer.

Mathematik und *Naturwissenschaften.*

Specielle Arithmetik theoretisch vorgetragen; Elementar-Geometrie im Sinne Euklids; Algebra, nämlich die Rechnungsarten und die Lehre der Proportionen und Progressionen mit allgemeinen Zeichen; die geradlinigte Trigono-

metrie; die mathematische Geographie und naturhistorische Astronomie; die practische Geometrie; Uebersicht der Naturbeschreibung, nämlich die Mineralogie, Botanik, Zoologie, Anfangsgründe der Physik und Chemie, jene mit vorzüglichster Rücksicht auf die mathematischen Theile der Physik.

Allgemeine und *deutsche Philologie.*

Deutsche Sprachlehre, kritisch-philologische Lectüre classischer deutscher Autoren; Uebungen durch Aufsätze; Theorie des deutschen Styls; deutsche classische Litteratur; Rhetorik und Poëtik; Rede- und Declamations Uebungen. Da diesem Lehrfache weniger Stunden bestimmt sind, so übernimmt dieser Lehrer in der Regel einen Theil des Unterrichts in der alten Philologie.

§ 3.

Dieser gesammte Unterricht, nebst dem Unterrichte in den lebendigen Sprachen und im Zeichnen wird in drei Klassen ertheilt.

§ 4.

Allgemeines Lections-Verzeichniss.

III:te Klasse.

1:tes Halbjahr.		2:tes Halbjahr.	
Moral	2 St.	Religion	2 St.
Religion	2 „	Elementar Logik . . .	2 „
Griechische Grammatik und Lesebuch .	4 „	Griechische Grammatik und Lesebuch .	4 „
Lateinische Syntaxis.	2 „	Lateinische Syntaxis .	2 „
Lateinische Chrestomathie	4 „	Leichte latein. Autoren.	4 „
Specielle Arithmetik .	4 „	Elementar Geometrie	4 „
Naturgeschichte und Technologie	3 „	Naturgeschichte . . .	3 „
Allgem. Geographie .	4 „	Universalgeschichte der alten Welt. . .	4 „

Deutsche Sprachlehre mit Uebungen . . . 3 St.
28 St.

Deutsche Sprachlehre mit Uebungen . . . 3 St.
28 St.

II:te Klasse.

1:tes Halbjahr.

Religiös-moralischer Unterricht	2 St.
Ebräische Sprache . .	(2) „
Griechische Chrestomathie.	4 „
Mythologie der Griechen und Römer .	2 „
Uebersetzung lateinischer Prosaiker . .	4 „
Lateinischer Styl. . .	2 „
Algebra	4 „
Physik	3 „
Statistik der europ. Staaten	3 „
Geographie Russlands	2 „
Uebungen in deutschen Aufsätzen . .	2 „
	28 St.

2:tes Halbjahr.

Religiös-moralischer Unterricht	2 St.
Ebräische Sprache . .	(2) „
Griechische Prosaiker	3 „
Prosodie	2 „
Uebersetzung latein. Dichter	4 „
Uebungen im lateinischen Schreiben und Sprechen	2 „
Ebene Trigonometrie	2 „
Physik	3 „
Universalgeschichte neuerer Zeiten	4 „
Geographie Russlands	2 „
Theorie des deutschen Styls.	2 „
Deutsche prosaische Uebungen und Declamationen	2 „
	28 St.

1:ste Klasse.

1:tes Halbjahr.

Religiös-moralischer Unterricht	2 St.
Erklärung des griech. Neuen Testaments	(2) „
Ebräische Sprache . . .	(2) „
Uebersetzung griechischer Dichter und Prosaiker	5 „

2:tes Halbjahr.

Hodegetik	2 St.
Erklärung des griech. Neuen Testaments	(2) „
Alterthümer der Griechen und Römer . .	4 „
Griechische Autoren .	6 „
Lateinische Autoren .	6 „
Uebungen im Latein-	

Uebersetzung lateinischer Autoren	6 St.
Uebungen im Lateinsprechen und Schreiben	3 „
Rhetorik und Poëtik	2 „
Mathematische Geographie und naturhistorische Astronomie	4 „
Chemie	1 „
Geschichte Russlands	2 „
Uebungen im deutsch. Styl	3 „
	28 St.

sprechen und Schreiben	2 St.
Practische Geometrie	4 „
Ebräische Sprache	(2) „
Deutsche Litteratur	4 „
	28 St.

Die Unterrichtsstunden im Ebräischen und in der Erklärung des Neuen Testaments sind bloss für die künftigen Theologen und deshalb in der Stundenzahl als specieller Unterricht eingeklammert.

§ 5.

Die Lehrer der russischen und französischen Sprache ertheilen wöchentlich jeder drei Stunden in jeder Klasse, der Zeichenmeister zwei Stunden, so dass in Allem 36 Stunden in jeder Klasse, mithin 108 Stunden im ganzen Gymnasium ertheilt werden; daher jeder Oberlehrer im Durchschnitt wöchentlich 17 Stunden überhaupt zu geben hat.

§ 6.

Die Stunden der Oberlehrer und Sprachlehrer werden am Montag, Dienstag, Donnerstag und Freitag Vormittags von 8 bis 12, Nachmittags von 2 bis 5 Uhr, Mittwochs und Sonnabends nur Vormittags ertheilt, so dass jede Klasse wöchentlich 36 Stunden hat.

§ 7.

Der Unterricht in den Gymnasien muss von dem Kinderunterrichte in den niedern Schulen und von den Vorlesungen der Universität gleich entfernt sein. Der Verstand des Gymnasiasten ist schon mehr gebildet als der Verstand des Schülers in den Kreisschulen; daher muss der Vortrag mit weniger Aengstlichkeit, Wiederholungen und Erklärungen begleitet sein. Er muss aber dennoch Schulunterricht bleiben, und darf auf keine Weise sich in eine Vorlesung verwandeln, weil der Gymnasiast erst durch den Unterricht im Gymnasium zu Anhörung der Vorlesungen auf der Universität reift. Der Vortrag kann und soll fliessend und gehaltvoll sein, oft aber durch Fragen an diesen oder jenen und durch kurze Wiederholungen unterbrochen werden, damit der Oberlehrer sich überzeuge, dass er durchaus verstanden ist.

Von der Disciplin.

§ 8.

Jeder neu ankommende Gymnasiast muss entweder einen Schein von einer Kreisschule oder ein obrigkeitliches Zeugniss mitbringen. Die Eltern oder der Vormund desselben wählen einen der Oberlehrer, dem sie ihren Sohn oder Mündel zu besonderer Fürsorge empfehlen, und kein Oberlehrer kann sich den Pflichten, welche aus diesem Zutrauen entspringen, entziehen, ausser im Falle die Anzahl seiner jungen Klienten sich schon auf den 4:ten Theil aller vorhandenen Gymnasiasten beliefe, in welchem Falle man sich an einen andern Oberlehrer zu wenden hat.

§ 9.

In diesem Verhältnisse übernimmt der Oberlehrer einen speciellen Antheil an der Leitung des ihm anvertrauten Schülers, wacht besonders über seinen Fleiss, ist sein Rathgeber in Angelegenheiten seiner Studien und im sittlichen Betragen in Schulverhältnissen. In dieser Hinsicht ist's seine Pflicht die Talente dieser jungen Leute kennen

zu lernen, die Studien derselben so zu leiten, dass die hervorstechenden Talente jedes Subjects am besten benutzt und die tiefer liegenden hervorgelockt werden.

§ 10.

Am Geburtstage Unsers Allerdurchlauchtigsten Kaisers, des Wohlthäters der Jugend, des Beförderers der Moralität, wird eine grosse silberne Medaille demjenigen, der sich im Laufe des Jahres durch seine Moralität am meisten hervorgethan hat, öffentlich und feierlich durch den Director ertheilt. Zur Erhaltung dieser Prämien gehören $^2/_3$ der Stimmen der Oberlehrer und Lehrer und $^2/_3$ der Stimmen aller Gymnasiasten. Die Stimmenzahl wird bei der Feierlichkeit verlesen.

§ 11.

Die Eltern oder Vormünder der Gymnasiasten sind verpflichtet den Empfang der Censurzettel und sonstigen Nachrichten, welche das Gymnasium ihnen von ihren Kindern ertheilt, zu bescheinigen, damit das Gymnasium erfahre, ob ihnen diese Notizen von den Gymnasiasten wirklich eingehändigt worden sind, oder nicht.

§ 12.

Das Detail der Censuren und alles dessen, was zur Erhaltung der Ordnung und zum Besten der Schulen in allen Zweigen ihrer Direction nach den allerhöchsten Statuten erforderlich ist, wird der Universität überlassen, welche die nöthigen Vorschriften ertheilen und sie nach Erforderniss der Umstände modificiren wird.

Von den oekonomischen Verhältnissen.

§ 13.

Für jedes Gymnasium, welches unter der Aufsicht der Dorpatschen Universität steht, wird ein jährliches Einkommen von 6,250 Rbl. angewiesen, dessen Verwendung auf folgende Art bestimmt wird:

Gehalte für 5 Oberlehrer, jeder zu 800 Rbl. .	4000	Rbl.
Gehalt eines Sprachlehrers	600	„
Gehalt eines Lehrers der Zeichenkunst . . .	500	„
Zulage an einen Oberlehrer für die Aufsicht über die Bibliothek	100	„
Für Praemien	150	„
Unterhaltung der Büchersamlung	250	„
Unterhaltung der Sammlung mathematischer und physikalischer Instrumente	100	„
Unterhaltung der Sammlung von Naturalien und Waarenmustern	100	„
Besoldung eines Aufwärters	150	„
Für vermischte Ausgaben mit Inbegriff der Heizung der Klassen	300	„
	6250	Rbl.

Mit dem Original gleichlautend:

M. Hartman.
Gouv. Secret.

Vom Ober-Schul-Directorium authosirt obige Modificationen in Ausübung zu bringen, unterzeichne ich sie hiermit. S:t Petersburg den 3 August 1806.

Friedrich Klinger.

J. Langen.
Secret.

Modificationen der Allerhöchst ertheilten Statuten der Lehranstalten, welche den Universitäten untergeordnet sind, für die Kreisschulen, welche unter der Direction der Kaiserl. Universität zu Dorpat stehen.

Von den Lehrfächern, Lehrstunden und Lehrmitteln.

§ 1.

An jeder *vollständigen* Kreisschule werden 4 Lehrer angestellt, welche in 3 Klassen den Unterricht ertheilen. Die Vertheilung der Stunden und Unterrichtsfächer wird

für jede Schule nach Maasgabe der Fähigkeiten der Lehrer, der Schul-Commission überlassen. Sollten nicht für alle Fächer immer die nöthigen Lehrer gefunden werden, so kann die Schul-Commission den fehlenden Unterricht durch andere geschickte Personen gegen ein billiges Honorarium, jedoch ohne den Etat zu überschreiten, ertheilen lassen. Die Unterrichtsstunden sind: Montag, Dienstag, Donnerstag und Freitag Vormittag von 8 bis 11, Mittwoch und Sonnabend von 8 bis 12. Am Nachmittage aber nur Montag, Dienstag, Donnerstag und Freitag von 2 bis 5 Uhr; also in jeder Klasse wöchentlich 32 Stunden, also in Allem 96 Stunden. Einer dieser vier Lehrer ist der Zeichenmeister, der auch den Unterricht in der Kalligraphie und Uebungen im Rechnen übernimmt. Eine *kleinere* Kreisschule hat 2 Lehrer und 2 Klassen.

§ 2.

Die vier Lehrer der vollständigen Kreisschulen lehren folgendes:

Kalligraphie oder *Schreibekunst.* Da die Schüler aus den Parochialschulen nur mittelmässig werden schreiben können, so wird in den zwei untersten Klassen dieser Unterricht ertheilt, jedoch ohne Künsteleien.

Zeichenkunst. In den zwei untersten Klassen bloss freie Handzeichnung mit Kreide und Tusch, aber durchaus ohne Farben. In der ersten Klasse wird geometrische Zeichnung gelehrt für Architektur und Handwerke, auch die ersten Elemente der perspectivischen Zeichnung bloss practisch nach regulairen Körpern.

Russische Sprache, als Sprache des grössten Theils des russischen Reichs durch alle Klassen hindurch.

Deutsche Sprache, als Muttersprache dieser Provinzen, gleichfalls in allen Klassen, besonders durch Uebungen im richtigen Accentuiren, im bedeutenden und angenehmen Lesen, im Rechtschreiben und in Aufsätzen mannichfaltiger Art.

Lateinische Sprache, als Vorbereitung zum Gymnasium in den 2 obersten Klassen.

Bei allem Sprachunterricht wird für das Memoriren besonders gesorgt.

Arithmetik. Da der Anfang derselben in den Parochialschulen bloss als Kunst getrieben wird, so muss hier die Rechenkunst sich über das bloss Mechanische erheben, jedoch nicht ganz wissenschaftlich vorgetragen werden (weil es hier unmöglich ist). Sie wird in den 2 untersten Klassen gelehrt.

Geometrie wird erst in der 1:sten Klasse gelehrt. Im ersten Halbjahr die leichtesten Sätze theoretisch, jedoch nicht mit euklidischer Schärfe; im zweiten Halbjahr practische Anwendung dieser Sätze.

Naturgeschichte und *Technologie* werden vermischt in den 2 untersten Klassen gelehrt, mit besonderer Rücksicht auf die inländischen Naturproducte und ihre Benutzung. In der ersten Klasse wird die Technologie besonders vorgetragen, in Hinsicht auf Handwerker, Manufacturen und Handlung.

Geographie. In der dritten Klasse und zwar im ersten Halbjahr, wird ein Begriff der Gestalt, Grösse und Bewegung der Erde und der Landcharten (so wie er hier geliefert werden kann) gegeben und dann die allgemeine Eintheilung der Erde nach den Naturgränzen und der politischen Eintheilung. In der zweiten Klasse wird das ganze Jahr hindurch die politische Geographie vorgenommen, mit Anführung der vorzüglichsten Natur- und Kunstproducte der Länder. Die Geographie Russlands wird ausführlicher abgehandelt als die der übrigen Länder.

Geschichte. In der untersten Klasse wird während dem zweiten Semester nur eine Uebersicht der Entstehung und der Fortschritte der Kultur in den Künsten, Wissenschaften, Sitten und gesetzlichen Einrichtungen der Menschen gegeben. Die Völker, welche sich besonders ausgezeichnet haben, werden genannt und die Zeiten ihres Flors. So auch die ausgezeichnetesten Männer, welche

Epochen in der Geschichte gemacht haben. In der ersten Klasse wird dann die allgemeine Weltgeschichte summarisch gelehrt, wobei besonders auf das Memoriren der Epochen und Jahrzahlen geachtet werden muss.

Physik wird nur ganz elementarisch gelehrt und zwar in der ersten Klasse. Im ersten Halbjahr werden die allgemeinen Begriffe der einfachern Maschinen, der Wärme, des Lichts, der chemischen Wirkungen, der Electricität und des Magnets, alles mit einigen Versuchen erläutert. Am meisten hält man sich beim mechanischen Theile auf. Im zweiten Halbjahr wird von den Naturphänomenen auf der Erde gehandelt, jedoch ohne weitläuftige Erklärungen, die ohnehin hier unmöglich sind. Ein Hauptzweck dabei ist die Entfernung der bekannten Vorurtheile.

Anthropologie und *Diätetik,* nämlich das Wesentlichste von der Kenntniss des menschlichen Körpers und der Regeln zur Erhaltung der Gesundheit wird in der ersten Klasse gelehrt.

Kenntniss der vaterländischen Verfassung. Hier wird den Schülern in der ersten Klasse alles von den bürgerlichen Verhältnissen beigebracht, was sie als künftige ruhige und nützliche Bürger in ihrem Berufe zu wissen nöthig haben.

Moralisch-religiöser Unterricht. Er wird in allen Klassen gegeben. In der ersten Klasse wird er zum förmlichen Unterricht in der christlichen Religion, damit die aus den Kreisschulen entlassenen Schüler zum Confirmations-Unterricht hinlänglich vorbereitet sein.

§ 3.

Dieser Unterricht wird in Stunden vertheilt, wie folgt:

III:te Klasse.

Kalligraphie	5 St.
Zeichnen	4 „
Russische Sprache	4 „
Deutsche Sprache	4 „

Arithmetik	4	St.
Naturgeschichte und Technologie	4	„
Geographie und Geschichte	3	„
Moralisch-religiöser Unterricht	4	„
	32	St.

II:te Klasse.

Kalligraphie	3	St.
Zeichnen	3	„
Russische Sprache	4	„
Deutsche Sprache	4	„
Lateinische Sprache	3	„
Arithmetik	4	„
Naturgeschichte und Technologie	4	„
Geographie	4	„
Moralisch-religiöser Unterricht	3	„
	32	St.

I:ste Klasse.

Zeichnen	3	St.
Russische Sprache	3	„
Deutsche Sprache	2	„
Lateinische Sprache	4	„
Geometrie	3	„
Physik	3	„
Technologie	4	„
Anthropologie	1	„
Geschichte	4	„
Vaterländische Verfassung	2	„
Christliche Religion	3	„
	32	St.

§ 4.

Der Unterricht in der Kreisschule muss sich der Fähigkeit der Knaben so viel als möglich nähern; er muss aber nicht in das Kindische fallen, sondern Ernst und Gründlichkeit mit Fasslichkeit vereinigen. Es wird nicht gefordert, dass die angezeigten Fächer weitläuftig durchgeführt werden, sondern dass das Vorgetragene richtig gefasst werde. Die Lehrer werden daher oft dialogisch un-

terrichten und durch Repetition die Wirkung ihrer Vorträge prüfen, und dahin sehen, dass der häusliche Fleiss durch Auswendiglernen und schriftliche Arbeiten mit dem Fortgang des Unterrichts Schritt halte.

§ 5.

Die Lehrbücher in den Wissenschaften werden von einem erlauchten Oberschul-Directorium auf Vorschlag der Schul-Commission, die einzelnen Autoren im philologischen Unterrichte auf Vorschlag des Directors von der Schul-Commission vorgeschrieben.

§ 6.

Jede Kreisschule soll zum Behuf des Unterrichts folgende Sammlungen haben:

Eine kleine *Bibliothek* zum Gebrauche für die Lehrer und die Schüler. Diese erhalten Bücher nur auf Anweisung des Lehrers des Faches, wohin das Buch gehört.

Landcharten und *Globen* bloss zum Gebrauch in den Schulstunden.

Instrumente für Physik und practische Geometrie.

Naturalien aus den drei Naturreichen.

Kunstproducte und *Modelle* zum Unterrichte in der Technologie.

Von der Disciplin.

§ 7.

Jeder neu ankommende Kreisschüler muss entweder einen Schein von einer Parochialschule oder ein obrigkeitliches Zeugniss mitbringen. Die Eltern oder der Vormund desselben wählen einen der Lehrer, dem sie ihren Sohn oder Mündel zu besonderer Fürsorge empfehlen, und kein Lehrer kann sich den Pflichten, welche aus diesem Zutrauen entspringen, entziehen, ausser im Falle die Zahl seiner jungen Klienten sich schon auf den dritten Theil aller vorhandenen Schüler beliefe, in welchem Falle man sich an einen andern Lehrer zu wenden hat.

§ 8.

In diesem Verhältnisse übernimmt der Lehrer einen speciellen Antheil an der Leitung des ihm anvertrauten Schülers, wacht besonders über seinen Fleiss, ist sein Rathgeber in Angelegenheiten seiner Studien und im sittlichen Betragen in Schulverhältnissen. In dieser Hinsicht ist's seine Pflicht die Talente dieser jungen Leute kennen zu lernen, die Studien derselben so zu leiten, dass die hervorstechenden Talente jedes Subjects am besten benutzt und die tiefer liegenden hervorgelockt werden.

§ 9.

Zur Aufmunterung für Talent und Fleiss werden alle Jahre nach dem December-Examen mehrere Praemien vertheilt, welche in zweckmässigen Büchern bestehen und deren Vertheilung durch das gemeinschaftliche Urtheil des Inspectors und der Lehrer, in der Versammlung nach dem Schul-Examen bestimmt wird. Der Lehrer des Fachs hat 2 Stimmen. Sollte die Moralität des Schülers weit hinter dessen wissenschaftlichen Fortschritten zurückstehen, so wird zwar die Praemie nicht versagt, aber bei Austheilung derselben wird das Urtheil über dessen Moralität bekannt gemacht.

§ 10.

Ein aufgenommener Kreisschüler muss alle Stunden, welche in der Kreisschule statutenmässig ertheilt werden, frequentiren, theils weil jedes Talent in der Jugend den Anfang seiner Ausbildung erhalten soll, theils weil sonst Unordnungen in der Stundenfolge und Störungen in den Prüfungen und Translocationen geschehen würden.

§ 11.

Die Eltern und Vormünder der Kreisschüler sind verpflichtet den Empfang der Censurzettel und sonstigen Nachrichten, welche die Kreisschule ihnen von ihren Kindern ertheilt, zu bescheinigen, damit die Kreisschule erfahre, ob diese Notizen ihnen von den Kreisschülern wirk-

lich eingehändigt worden sind, oder nicht. Es ist ferner Pflicht der Eltern oder Vormünder ihre in der Kreisschule aufgenommene Kinder oder Mündel ununterbrochen fort in ihre Klasse zu schicken und dafür zu sorgen, dass keine Lehrstunden versäumt werden. Sollte ein Schüler ohne legale und sogleich dem Inspector oder einem Lehrer gemeldete Ursache, worunter nur eine anhaltende Krankheit zu verstehen ist, über 14 Tage lang die Schule nicht frequentiren, so ist er als ausgeschlossen anzusehen.

Von den oekonomischen Verhältnissen.

§ 12.

Für jede *vollständige* Kreisschule des Dörptschen Universitäts Bezirks wird ein jährliches Einkommen von 2400 Rbl. und für jede *kleinere* Kreisschule desselben Bezirks ein jährliches Einkommen von 1300 Rbl. angewiesen. Die Verwendung dieses jährlichen Fonds wird auf folgende Art bestimmt:

Für eine vollständige Kreisschule.

Gehalte von 3 Lehrern, zu 500 Rbl.	1500	Rbl.
Gehalt des Zeichen- und Schreibmeisters . . .	400	„
Für die Bücher- und Landcharten-Sammlung .	100	„
Für die Naturalien, Kunstproducte und Modelle	100	„
Zu Praemien an die Schüler	100	„
Zur Bedienung und zu vermischten Ausgaben .	200	„
	2400	Rbl.

Für eine kleinere Kreisschule:

Gehalte von 2 Lehrern, zu 500 Rbl.	1000	Rbl.
Für die Sammlung von Büchern, Landcharten, Naturalien und Modellen	100	„
Für Praemien an die Schüler	50	„
Zur Bedienung und zu vermischten Ausgaben .	150	„
	1300	Rbl.

Mit dem Original gleichlautend:

M. Hartmann.
Gouv. Secrs.

Von dem Ober-Schul-Directorium authorisirt obige Modificationen in Ausübung zu bringen, unterzeichne ich sie hiemit. S:t Petersburg den 31 August 1806.

Friedrich Klinger.

J. Langen.
Secrs.

De hufvudsakligaste modifikationer eller afvikelser från stadgandena i de allmänna statuter voro, att i stället för 4 gymnasial- och 2 kretsskolklasser här hade hvardera läroverket 3 klasser, att i stället för politisk ekonomi, landthushållning och forstvetenskap här lästes vid gymnasium grekiska, hebraiska och chemi samt att lärotimmarnes antal i veckan var något olika. I öfrigt gällde de allmänna statuterna i allt, som angick lärares och elevers skyldigheter, offentliga examina, redovisningar för kassan m. m. Det allmänna försorgskollegiets befattning med läroverkens ekonomi hade numera upphört. Men för en verkelig brist måste det betraktas, att inga *sångöfningar* förekommo hvarken vid skolor eller gymnasier. Deremot förtjenar den princip allt erkännande, att lärare, vid den ämnesläsning, som var införd, ej voro strängt bundna vid vissa läroämnen, utan kunde fördelningen af desamma rätta sig efter lärarepersonalens olika skicklighet och förmåga. Sålunda kunde hvarje gång en ny lärare tillträdde sin tjenst, läroämnens fördelning blifva annan än dessförinnan. I afseende å undervisningsspråket, läroplaner och lärokurser förblefvo Wiborgs läns läroverk i oförändradt skick intill den allmänna regleringen af Finlands skolväsende år 1841, då svenskan der gjordes till undervisningsspråk, och svenska språkläraretjensten, inrättad den 7 sept. 1814, såsom obehöflig, indrogs. Deremot gjordes gymnasium och skolorna i detta län till ett experimentalfält för nya försök. Gymnasium och kretsskolan blefvo nemligen sammanslagne till ett *fullständigt läroverk* med 6 klasser och med syfte, att befrämja ryska språkets grundligare inhemtande, och denna läroanstalts alumner lemnades rättighet, att efter fulländad

lärokurs och undergånget särskildt förhör vinna befordran till ryska språkläraretjenster vid landets öfriga skolor. Utom undervisning i språkets theoretiska del anbefalltes, att, till bibringande af praktisk färdighet, ryska litteraturen, samt historie, geografi och statistik skulle läsas på ryska språket. Vid skolorna borde likaledes historie och geografi föredragas på nämnde språk. Denna anordning var dock icke långvarig, emedan skolan genom 1856 års nya skolordning åter skildes från gymnasium, hvilket omskapades till ett så kalladt *civilgymnasium*, d. v. s. gymnasium för civil tjenstemanna-bildning, hvari ryska språkstudierna borde med drift handhafvas. Och då denna reglering icke heller medförde det gagn man väntade sig, blef Wiborgs gymnasium slutligen genom nådig kungörelse af 30 jan. 1862 helt och hållet indraget. Derefter har högre elementarskolan derstädes lyckats åter upparbeta sig till ett fullständigt elementarläroverk sålunda, att årligen en ny klass tillkommit, svarande emot gymnasialklasser.

Genom kejserligt reskript af 18 juni 1812 infördes ryska språket såsom läroämne vid landets samtliga läroverk, men på landets inhemska språk tänkte man hvarken då eller ännu länge derefter. Det måste derföre räknas 1843 års skolordning till förtjenst, att landets begge modersmål gjordes till föremål för undervisning. Sålunda vann finskan insteg i skolan. Kort derpå, eller år 1844, donerade prosten, d:r *Matth. Ingman* i Kuopio en summa penningar, (1750 rubel s:r), hvars årliga ränta skulle användas till aflöning för en lärare vid lägre elementarskolan derstädes, med skyldighet, att meddela undervisning uteslutande på finska språket. Tolf år derefter inrättades en *högre elementarskola* i Jyväskylä, hvari finskan skulle begagnas såsom undervisningsspråk i så många ämnen som möjligt. Derefter uppkommo skolor på andra orter med samma syfte. År 1862 utvidgades Jyväskylä skola med gymnasialklasser till ett *fullständigt elementar-läroverk*, hvari undervisningen

fortgår på finska, och år 1865 præsterade dess alumner studentexamen på finska.

Sist må här ännu nämnas, att genom nådig förordning af 30 januari 1862 uteslötos från läroämnens antal vid gymnasierna fysiologi, geognosi, mekanik, natur- och statsrätt samt allmän statistik, lärokurserna vid högre elementarskolor inskränktes till sitt omfång och af de tre fremmande språken ryskan, tyskan och fransyskan skulle, efter vederbörande målsmäns val, endast ett blifva obligatoriskt läroämne vid fruntimmersskolor. Och genom nådig kungörelse af 9 febr. 1863 förordnades, att ryska språket skulle upphöra att utgöra ett *obligatoriskt* läroämne vid landets elementarläroverk, och komme studium af sagde språk att bero af elevers fria val. Af sköna konster blef teckningskonsten i 1843 års gymnasii- och skolordning införd bland undervisningsämnen vid gymnasium.

III. Skolstyrelsen.

Emedan landets skolverk från äldsta tider stått under biskoparnes och kapitlens inseende, och skolstyrelsens beskaffenhet sålunda är allmänt känd, är derom icke mycket att säga. Regeringen hade likväl icke helt och hållet lemnat vården om läroverken i biskopars och konsistoriers händer, utan utnämnde under lutherska tiden sjelf skolmästare och skolrektorer och i allmänhet högre skollärare. Med visshet vet man ock, att *kansli-kollegiet* under Karl XI:s tid hade att skaffa med skolorna. Och *Sven Wilskman* anför i *Svea rikes ekklesiastika verk* (s. 88), att hans majestäts och rikets *kansli-kollegium* hade inseende, huru studierna i riket idkades och drog med akademiernas och konsistoriernas tillhjelp försorg om, att en nödig inrättning till skickliga ämnens anförande uti bokliga konster skulle författas. Kansli-kollegii bestyr med läroverken inhemtas bland annat af följande:

Kongliga Kansli-kollegii bref till biskopen, d:r Carl Jesper Benzelius af 9 mars 1786. *)

Uti skrifvelse under d. . . förlidet år har hr biskopen kongl. maj:ts och rikets kansli-kollegium föreställt, om icke lästimmarne vid gymnasium och skolorna i Strengnäs stift kunde således få förändras, att, då i följe af skolordningens 7 kap. 11 § förmiddags lektionerna hittills straxt efter morgonbönens slut tagit sin början kl. 6 och fortfarit till kl. 10, desamma hädanefter måge få börjas efter förrättad bön kl. 7 och i dess ställe räcka en timme längre eller till kl. 11. Sedan kongl. kollegium detta hos hans kongl.

---

*) Finnes tryckt i *O. Wallquists Ekklesiastika samlingar*, 1 flocken. Wexiö 1788, pag. 40.

maj:t i underdånighet anmält, har hans kongl. maj:t uti nådigt svar af 23 sistlidne januari tillkännagifvit, det kongl. maj:t, i betraktande af de härvid anförda skäl väl funnit godt att samtycka till den med lästimmarne i Strengnäs stift begärda förändring; men kongl. maj:t dock pröfvat densamma ej böra sträckas till de öfriga stiften i riket, och det i anseende till någon allmän författning om skolverket, som framdeles kommer att vidtagas. Hvilket på nådig befallning kongl. kollegium härmedelst velat hr biskopen till dess och vederbörandes efterrättelse vid handen gifva.

Det var ock samma kollegii åliggande att granska och godkänna de läroböcker, som vid undervisningen finge begagnas. Efter kansli-kollegii upplösning år 1801, tyckes under den tid *kanslersgillet* skulle reglera om läroverken, någon annan myndighet ej haft befattning med skolverket, såvida öfverinseendet öfver desamma år 1809, eller samma år som kanslersgillet indrogs, lemnades åt *kanslistyrelsen.* Biskoparne, såsom läroverkens eforer, utöfvade sin tillsyn genom på stället tillsatte *skolinspektorer,* såsom fallet ännu är i denna stund. Den närmaste vården om undervisningens gång, och disciplinen har varit ombetrodd skolornas rektorer.

Förhållandet med skolverket i Wiborgska guvernementet var under första ryska regeringstiden enahanda med Finlands öfriga skolor, ithy att konsistorierna i Wiborg och Fredrikshamn voro läroverkens närmaste vårdare. Öfver dem stod *justitie-kollegium* i S:t Petersburg såsom högsta instans. Men detta förhållande ändrades genom skolreglementet af 5 aug. 1786, som delade riket i lika många lärodistrikter, som det fanns ståthållaredömen och gaf undervisningsverken likartad verksamhet på alla orter. I spetsen för läroverkens styrelse, ledning och vård ställdes *Öfverskolstyrelsen* (главное училищное правленіе, *Ober-Schul-Directorium),* som stod under hennes kejserl. maj:ts omedelbara ledning. Den ekonomiska delen af skolornas underhåll, lärarnes aflöning m. m. var öfverlemnad åt ett i hvarje

ståthållaredöme organiseradt *allmänt försorgskollegium* (приказъ общественнаго призрѣнія), hvilket, utom skolan, borde vårda sig om hospitaler, barnhus, fattighus, dårhus, arbets- och tukthus. Men administrationen och den pädagogiska verksamheten öfvervakades af *kuratorn* inom hvarje lärodistrikt, som var antingen generalguvernör eller guvernör i ståthållaredömet. Och som ett lärodistrikt kunde omfatta flere guvernementer inom samma ståthållaredöme, tillsattes en *skoldirektor* för hvarje guvernement. På samma sätt hade hvarje krets i guvernementet sin *skolinspektor*, hvilken utöfvade den närmaste lokala tillsyn öfver skolorna i kretsen. Sålunda fanns i hvarje kretsstad en skolinspektor.

Denna reglering ägde bestånd till den 24 jan. 1803, då elementarläroverken ställdes under universiteternas närmaste tillsyn och vård och af hvilka flere, såsom Dorpat, Kasan och Charkow under samma tid stiftades. Till det Dorpatska lärodistriktet räknades jemte de öfriga Östersjöprovinserna äfven finländska guvernementet, och till lärodistriktets och universitetets kurator utnämndes generalmajoren *Friedr. Klinger*. Emedan det ej blef möjligt för universitetskonseljen (= konsistorium), att i sin helhet och omedelbart förvalta aflägsna läroanstalter i ett vidsträckt distrikt, tillsattes vid universitetet en *skolkommission*, bestående af 6 ordinarie professorer såsom ledamöter och universitetets rektor såsom ordförande. Det reglemente, som för denna kommission utgafs, intages här.

Reglemente för universitetet i Dorpat, angående dess inseende öfver läroverken inom distriktet, i nåder fastställdt den 21 mars 1804. *)

I. Kapitlet.

Om universitetets åligganden emot läroinrättningarne.

§ 1. Universitetet utöfvar under *Öfverskolstyrelsens* ledning inseende öfver alla gymnasier, krets- och försam-

*) Det ryska originalet finnes tryckt i Полное Собраніе законовъ Россійской Имперіи. N:o 21,220.

lingsskolor inom guvernementerna Liffland, Kurland, Estland och Finland, samt öfver privata pensioner, med undantag af de läroanstalter, som i nåder blifvit lagde under någon annan auktoritet.

A. Om skolstadgar och läroböcker.

§ 2. Universitetet åligger att uppgöra stadgar för de olikartade skolorna inom distriktet och insända dem till högsta ort, för att sanktioneras. Det upprättar likaså specialinstruktioner för de skolor, hvilkas lokala förhållanden erfordra några afvikelser eller undantag från de allmänna föreskrifterna.

§ 3. Föremål för sagde stadgar äro: 1) lärometlhoden, 2) disciplinen och 3) ekonomin vid allmänna eller kronoskolor.

§ 4. Universitetet bestämmer läroböcker för alla skolor inom distriktet, besörjer deras anskaffande för gångbart pris eller ock utgifver sjelft sådana, som äro tjenliga för ändamålet, då de annorlunda ej kunna erhållas.

B. Om skolornas förmän, lärare och tjenstemän.

§ 5. Universitetet utser för hvarje lärodistrikt en *skoldirektor* för guvernementet och föreslår honom till Öfverskolstyrelsens sanktion. Dessa direktorer räknas till 7:de rangklassen och åtnjuta 1500 rubel i årlig lön, hvaraf dock 300 rubel äro beräknade till resekostnad för skolvisitationer.

§ 6. Guvernements skoldirektorer hafva under sin omedelbara uppsigt gymnasierna, kretsskolorna samt alla privata anstalter inom guvernementet. Förmedelst kretsskolinspektorer styra de jemväl församlingsskolor och afgifva berättelse om allt till universitetet. I sådana fall, att de behöfva handräkning af landets administrativa myndigheter, vända de sig till guvernören.

§ 7. Hvarje guvernement indelas i vissa lärokretsar, för hvilka universitetet omedelbart tillsätter särskilda *skolinspektorer*. De hafva rang i 9:de klassen och 1000 rubel i årlig lön, häri inberäknad resekostnaden för skolvisitationer.

§ 8. Inspektorerne hafva omedelbar tillsyn öfver församlingsskolorna och inberätta om dem till guvernementets skoldirektor. I de fall, då de, angående dessa skolor, behöfva anlita någons bistånd, begära de af adelsmarskalken i kretsen eller af kyrkoföreståndaren eller ock af godsherrn i församlingen nödig assistens.

§ 9. Universitetet, som äger att utse och tillförordna alla lärare vid gymnasier och kretsskolor, bör likväl, om så pröfvas nödigt, affordra skolans lärare deras utlåtande om det förevarande valet.

§ 10. Lärare till församlingsskolor böra efter skedd pröfning och utnämning af inspektorn för kretsskolorna och församlingens pastor, med skriftligt intyg häröfver anmälas hos universitet till erhållande af sanktion. Pastorerne, som meddela undervisning i religion och sedolära, äga att utöfva särskilt inseende öfver församlingsskolorna och i så måtto vara inspektorernes biträden.

§ 11. Universitetet är förpliktadt att antingen för någon tid eller ock med allone skilja från tjensten dem af sina underlydande lärare och tjenstemän (med undantag af pastorer), hvilka efter noga undersökning befinnas för visad vårdslöshet eller dåligt uppförande vara ovärdiga att sköta tjensten. I sådan händelse skall skolkommissionen (hvarom se II Kap.) hemställa till universitets konseljen och anföra alla sina bevisande skäl samt afbida dess slutliga afgörande, hvaröfver sedan inga besvär få äga rum. Men om guvernementets skoldirektor hemställes till kuratorn.

C. Om berättelser, rörande skolangelägenheter.

§ 12. Guvernements skoldirektorer böra efter hvart halft år i början af juni och december månader insända berättelse om skolornas tillstånd. I dessa berättelser redogöres, huru häget skolarbetet fortgått och hvad de vid publika examina utrönt (i afseende å elevernas framsteg, hållna tal, belöningar och bestraffningar); elever, hvilka utmärkt sig genom flit, godt uppförande och goda anlag, liksom ock lärare, hvilka förtjena synnerlig hågkomst, före-

slås till vederbörandes åtanke, och slutligen bilägges fullständig redogörelse för lärokursen under halfåret.

§ 13. På det guvernements skoldirektorer måge vara i stånd att fullgöra nyssberörda åliggande jemväl i afseende å församlingsskolor, böra inspektorerne inom den i § 12 stadgade tid afgifva till dem lika omständliga berättelser.

§ 14. Alla vigtiga förändringar och tilldragelser anmälas af guvernements skoldirektorer oförtöfvadt i universitetet och af inspektorerne hos skoldirektorn. Hvarken direktorn eller inspektorn är berättigad att sjelfmant göra någon ändring i de dem underlydande skolor.

§ 15. Såväl skoldirektorer och inspektorer som lärarene få hvar för sig omedelbart anmäla i universitetet sådant som de anse vara nyttigt för läroverket. Enahanda rättighet tillstädjes äfven lärarene i afseende å klagomål mot sina förmän och inspektorerne emot guvernements skoldirektorer.

§ 16. I hvarje månads slut äfvensom i slutet af hvarje år bör guvernements direktorn till universitetet insända med egen underskrift bestyrkta redovisningar för inkomster till och utgifter från kassan, bekräftade med behöriga verifikationer, vid skolor, som underhållas af kronan. Dessa rapporter sändas från gymnasier och kretsskolor direkte till guvernements direktorn, men från församlingsskolor (der sådana underhållas af kronan) genom inspektorn.

§ 17. Af kronan underhållna läroverk få ej göra någon utbetalning utöfver staten med mindre kuratorn derom förskottsvis utfärdar anordning, till utverkande hvaraf direktorn bör anmäla saken i universitetet och derjemte förklara oundvikligheten eller nyttan af en sådan utgift.

§ 18. Universitetet afgifver till sin kurator berättelser om sina underlydande läroverk för hvart halft år, och i förefallande fall extra berättelser, äfvensom årliga och månatliga redovisningar för fonder.

II. Kapitlet.

Om skolkommissionen vid universitetet.

A. Kommissionens sammansättning.

§ 19. Universitetet styrer de inom guvernementerna af dess lärodistrikt belägna skolor förmedelst en permanent *skolkommission,* bestående af 7 ordinarie professorer, hvaribland rektorn, som förer ordet. Dessa ledamöter väljas af universitetskonseljen efter de i statuterna fastställda grunder, och kommissionen utöfvar sitt kall under universitetets namn och ledning. Jemte det kommissionen lemnar universitetskonseljen del af sina åtgärder, afvaktar hon i vigtigare ärender dess beslut. Men om konseljen finner nödigt att anställa revision med kommissionens ärender, bibehålla hennes ledamöter sitt säte och sin röst i konseljen.

§ 20. Om en ny rektor före valet ej varit ledamot i den beständiga skolkommissionen, lemnar den sjunde ledamoten för tiden sin plats åt rektorn, men träder åter in såsom ledamot i kommissionen, i händelse någon annan tager afsked eller aflider.

§ 21. Skolkommissionen har sitt eget kansli, bestående af en sekreterare, aktuarie, kanslist och vaktmästare.

§ 22. Sekreteraren uppsätter protokollet och föredragningslistan, besörjer om expeditionen af alla ärender och nödiga utdrag ur akter, som skolkommissionen eller dess ledamöter álägga honom, vakar öfver oafgjorda mål och håller arkivet i skick.

§ 23. Aktuarien förer diarium öfver all utgående expedition, kompletterar densamma och håller den i ordning, förer registraturen och renskrifver jemte kanslisten expeditioner.

B. Ärendernas behandling i skolkommissionen.

§ 24. Skolkommissionen begagnar universitetets sigill, under hvars namn och ledning hon behandlar ärender. Hon sänder sina berättelser till rektorn, hvilken, om han

befinner dem vara af den natur, som i §§ 11 och 19 stadgas, affärdar dem och alla andra handlingar till kuratorn.

§ 25. För ärendernas lämpligaste och skyndsammaste behandling i skolkommissionen, stadgas följande fördelning af desamma: åt en ledamot öfverlemnas allmänna ärender, som angå gymnasier, kretsskolor och privata anstalter, åt en annan de som angå församlingsskolor. De öfriga ledamöterne dela sig emellan de speciella skolärenderna efter guvernementerna. Rektor fullgör vanligen ordförandens åligganden. Inkomna ärender införas på hans befallning i diariet för ankomna handlingar. Då något läroverk insänder en berättelse, öfverlemnas den till den ledamot, hvilken har att handlägga speciella ärender från ifrågavarande slag af skolor och denne kommunicerar sig med den ledamot, som för guvernementet är utsedd, hvarefter begge gemensamt föredraga ärendet vid kommissionens första sammanträde. Men om ärendet angår antingen flere eller ock något visst slag af skolor i guvernementet, lemnas berättelsen till den ledamot, som specielt åligger att handlägga sådana mål. Denne ledamot äger då, att med afseende å skolans natur, kommunicera sig med de ledamöter, som närmast hafva slika ärender om händer, hvarefter alla i gemen föredraga ärendet vid kommissionens första sammanträde, och om sakens vigt fordrar det, anmäler kommissionen ärendet i universitetskonseljen, på sätt i § 19 stadgas.*)

§ 26. För behandling af löpande ärender och berättelser af mindre vigt sammanträder rektor med tvenne ledamöter, hvilka månatligen ombytas, tvenne gånger i veckan och oftare, i fall rektor finner det vara nödigt. Dessa begge ledamöter afgifva vid sin afgång berättelse till kommissionen om de ärender de handlagt. I öfrigt sammankallar rektorn i vigtigare fall hela kommissionen, i synnerhet då frågan gäller någon ändring i skolverket eller ombyte af lärare och andra tjenstemän.

---

*) Denna paragraf är icke nog tydlig.

C. Skolvisitationer.

§ 27. Skolkommissionen fördelar årligen visitationerna i distriktets gymnasier och kretsskolor emellan sina ledamöter, för att derigenom inhemta nogare kännedom om läroverkens skick. Hon lemnar icke heller de privata och församlingsskolorna ur sigte, så framt någon visitation i dem blir af nöden. Eljest tillkommer denna visitation egentligen guvernements direktorer och i församlingsskolorna inspektorer. Sålunda kan universitetet erhålla nödig berättelse om allt.

§ 28. Skolkommissionen visiterar två gånger om året skolorna under universitetets ferietid sålunda, att tvenne guvernementer hvarje gång besökas. Om så erfordras, utbeder hon af universitetetskonseljen någon af universitetets ledamöter till biträde för visitatorn.

§ 29. Efter slutad visitation underrättar visitator kommissionen om skolornas tillstånd, hvarefter kommissionen enligt de särskilta berättelserna uppsätter en generalberättelse och afsänder densamma, åtföljd af de skilda rapporterna, till universitetskonseljen, hvilken efter skedd granskning befordrar generalberättelsen till kuratorn, med de anmärkningar konseljen har att göra om det af visitatorn fullgjorda uppdrag.

I stöd af ofvanstående reglemente tillförordnades för finländska guvernementet 1 direktor och 3 skolinspektorer, nemligen 1 för Wiborg och Kexholm, 1 för Fredrikshamn och Willmanstrand och 1 för Nyslott och Sortawala. Öfver desse stodo: skolkommissionen, universitetskonseljen och kuratorn i Dorpat samt öfverskoldirectorium och kultusministern i St. Petersburg, således in summa 9 kontrollerande myndigheter för ett guvernement, som ej hade mer än 1 gymnasium, 6 kretsskolor och 6 elementarskolor för gossar samt 2 fruntimmersskolor. De sistnämndas antal blef dock sedermera ökadt. Ehuru skoldirektorers och inspektorers skyldigheter och åligganden voro stadgade i de

allmänna statuterna af 5 nov. 1804, utfärdade universitetskonseljen i Dorpat dessutom den 11 juni 1807 följande instruktioner för dem.

Instruction für die Gouvernements Schuldirectoren.

§ 1. Der Gouvernements Schuldirector ist diejenige Person, durch welche die Universität und ihre Schulcommission auf das demselben anvertraute Gouvernement wirkt, und daher richtet sie an ihn alle Aufträge, Verordnungen und Befehle, welche das Schulwesen des Gouvernements in allen seinen Theilen betreffen.

§ 2. Der Gouvernements Schuldirector hat für die schnellste Vollziehung dieser Aufträge, Verordnungen und Befehle, sie haben Namen wie sie wollen, emsig Sorge zu tragen, und ist dafür verantwortlich. Er sendet die Auszüge oder Kopien derselben den ihm untergebenen Inspectoren zu und fordert diese im Namen der Schulcommission auf, den Auftrag in Wirklichkeit zu setzen, oder er übernimmt dieses Geschäft selbst.

§ 3. Alles was das Gouvernements Gymnasium betrifft, muss von ihm selbst in Wirklichkeit gesetzt werden, ausser in Fällen einer officiellen Abwesenheit oder Abhaltung. Für dergleichen Fälle ernennt er jährlich, auf seine eigene Verantwortlichkeit, unter den Oberlehrern einen Oberlehrer, welcher seine Aufträge übernimmt und vollzieht.

§ 4. Alle Aufträge in Sachen, die die Gründung und Verwaltung der Parochialschulen betreffen, richtet er an den Inspector des Kreises, zu welchem die Parochie gehört, und der Inspector ist für die Vollziehung derselben veranwortlich.

§ 5. Die Schulcommission wird, damit der Gouvernements Schuldirector von der Lage des ganzen Schulwesens in seinem Gouvernement vollkommen unterrichtet sey, alles was dasselbe betrifft, durch die Hände des Gouvernements Schuldirectors gehen lassen, so wie wiederum alle Schulgeschäfte durch ihn zur Kenntniss der Schulcommission gelangen. Deshalb hat der Gouvernements Schuldirec-

tor ein genaues Journal über seine Geschäftsführung zu halten und für die gehörige Ordnung in seinem Schularchiv Sorge zu tragen. Die Schulcommission wird dieses Archiv durch den jährlich zu sendenden Delegirten revidiren lassen.

§ 6. Der Gouvernements Schuldirector berichtet an die Schulcommission: I) *Tertialiter* (jedoch ohne Einsendung der Bücher und bloss summarisch für jedes Fach der Ausgaben) über den Cassenzustand des Gymnasiums. II) *Halbjährlich* über die im Gymnasio und in den Kreisschulen anzustellenden Examina und Versetzungen in andere Classen. III) *Jährlich* sendet er einen Generalbericht über den Zustand der Lehranstalten seines Gouvernements, verbunden mit einer Conduitenliste der Lehrer, für deren Wahrheit er verantwortlich ist, ein. Dieser Generalbericht wird spätestens 4 Wochen nach vollendeter statutenmässigen Reise des Directors durch das Gouvernement eingeliefert. Die Schulcommission bestimmt als Hauptmomente dieses Berichts folgende Rubriquen: 1) Inspectoren. 2) Oberlehrer und Lehrer. (Ihr Talent und Fleiss, Zufriedenheit mit ihnen, Gunst und Achtung, in welcher sie bei dem Publikum stehen etc.). 3) Schüler. (Frequenz der Schule, allgemeine Fortschritte der Schüler; Censuren, Theilnahme der Aeltern an ihrem Fortgang etc.). 4) Schulrechnungen. 5) Schulgebäude und Wohungen der Lehrer. IV) Endlich berichtet er *jährlich* im Februar über die jährlich vorzunehmenden Baureparaturen, und sendet die Kostenvorschläge an die Schulcommission zur Prüfung und Genehmigung.

§ 7. Die ausserordentlichen Fälle, in welchen der Gouvernements Schuldirector an die Schulcommission berichtet, bestimmen sich durch diese Instruction selbst, indem alle diejenigen darunter gehören, über welche diese Instruction nicht entscheidend spricht, als z. B. Urlaubsgesuche der Lehrer über 8 Tage, anhaltende Krankheiten und Todesfälle der Lehrer, Examina der Candidaten, Klagesachen, Verhandlungen mit andern Behörden etc.

§ 8. Da demnächst dem Gouvernements Schuldirector auch die besondere Leitung des Gouvernements Gymnasiums

übertragen ist, so wird die Aufsicht desselben sich auf die Oekonomie, auf Disciplin und Unterricht beziehen.

§ 9. Was die *Oekonomie* betrifft, so hat der Gouvernements Schuldirector die für die Unterhaltung der ihm untergeordneten Schulen angewiesenen Summen aus dem Kameralhofe seines Gouvernements zu empfangen, die etatsmässigen Einkünfte des Gymnasiums und die andern ihm anvertrauten Cassen streng, nach Vorschrift der Cassenordnung, zu verwalten, so wie auch über die Erhaltung der Gebäude und ihre Reparatur zu wachen, und über beträchtliche Reparaturen der Schulcommission zu berichten. Was nicht über 25 Rub. beträgt, kann er sogleich ausbessern lassen. Ueber alles übrige Eigenthum des Gymnasiums führt er genaue Verzeichnisse.

§ 10. Ein Gleiches findet um so mehr bei den Kreisschulen statt, wo der Schulinspector im Namen des Gouvernements Schuldirectors handelt.

§ 11. Was die *Disciplin* betrifft, so hat er auf die genaue Führung der in den Classen des Gymnasiums und der Kreisschulen zu haltenden Tagebücher zu sehen und muss für die schnelle und zweckmässige Ausfertigung der Censuren und die Haltung derselben in den Gymnasien persönlich, in den Kreisschulen durch den Inspector sorgen.

§ 12. Der Director besucht die ihm untergeordneten in seinem Wohnorte befindliche Schulen in den Lehrstunden so oft als es das Wohl der Anstalten erfordert.

§ 13. Entdeckt er Fehler in Beziehung auf den *Unterricht,* so stellt er diese nach vorhergegangener Deliberation in einer Conferenz mit den Oberlehrern und Lehrern sogleich ab. In diesem Falle, so wie in allen, wo er den Lehrern Bemerkungen zu machen hat, thut er es nie in Gegenwart der Schüler, sondern entweder in der Conferenz oder privatim.

Die Schulcommission wird dem Gouvernements Schuldirector zuweilen Examina von Candidaten des Schulamts für Kreisschulen auftragen. Auch können die Directoren auf blosses Ansuchen der Candidaten solche veranstalten.

Diese Prüfungen bestehen in einem mündlichen Examen und einer Probelection.

Hier wird es ihm nun zur Pflicht gemacht, bei demselben mit strenger Gewissenhaftigkeit zu verfahren und jedesmal zwei Oberlehrer des Gymnasiums als Assistenten einzuladen, die über das mündliche Examen und die Probelection der Candidaten ihr Urtheil, geschrieben und versiegelt, durch den Gouvernements Schuldirector, der diesem das seinige beizufügen hat, einsenden.

Die Candidaten für Oberlehrerstellen an den Gymnasien werden von der Schulcommission selbst examinirt.

Instruktion für die Schulinspectoren in Beziehung auf die Aufsicht über die Kreis- und Volksschulen in den Städten ihres Kreises.

§ 1. Der Schulinspector übernimmt die Aufsicht in den Kreisschulen als Stellvertreter des Gouvernements Schuldirectors, dem er zu berichten hat. Diese Aufsicht erstreckt sich in der Regel auf das Policeiliche in Betreff der Lehrer, auf das Disciplinarische in Betreff der Schüler, auf das Oekonomische in Betreff der Anstalt selbst. Im Fache des Unterrichts nimmt er keine Veränderung ohne Vorwissen des Directors vor.

§ 2. Der Schulinspector hat darüber zu wachen, dass die Lehrstunden regelmässig, den Vorschriften gemäss, gehalten werden, dass in jeder derselben der gehörige Anstand herrsche; und er ist daher verpflichtet von Zeit zu Zeit und unangemeldet die Classen zu besuchen, wenigstens einmal wöchentlich in der Schule des Orts seines Aufenthalts. Hat ein Schulinspector mehr als eine Kreisschule unter seiner Aufsicht, so besucht er die ausserhalb seines Wohnorts sich befindenden Kreisschulen wenigstens einmal monatlich. Sollte die Nachlässigkeit eines Lehrers öftere Besuche nöthig machen, so hat der Inspector an den Director darüber zu berichten.

§ 3. Der Schulinspector soll die Bemerkungen, die er etwa über das Benehmen eines Lehrers zu machen haben

möchte, nie in Gegenwart der Schüler machen, sondern in seinem ganzen Verfahren die gehörige Achtung gegen die Lehrer bezeugen; so wie diese ihn als ihren Vorgesetzten in allen Schulverhältnissen zu betrachten haben. Ueber die etwanigen Ursachen zu klagen, berichtet er dem Director.

§ 4. Sollten Klagen der Aeltern oder Vormünder über Misshandlungen der Schüler von Seiten der Lehrer bei dem Inspector angebracht werden, so untersucht dieser unverzüglich die Sache und berichtet dem Director, in dringenden Fällen zugleich auch directe an die Schulcommission.

§ 5. Bemerkt der Schulinspector Unordnungen von Seiten der Schüler während der Lehrstunden, als Mangel an Aufmerksamkeit oder an den erforderlichen Büchern und Heften, Unreinlichkeit in der Kleidung, Indecenz jeder Art, so macht er den Lehrer in Gegenwart der Schüler darauf aufmerksam und ersucht ihn denselben vorzubeugen. Desgleichen, wenn Unordnungen der Schüler auf dem Wege nach oder von der Schule dem Inspector zu Ohren gekommen sind.

§ 6. So oft der Schulinspector die Schule besucht, übergeben ihm die Lehrer die in den Classen zu führenden Tagebücher über die Schüler mit der Bemerkung, welche ohne legale Ursache oft abwesend sind. Der Schulinspector erlässt daher den saumseligen Aeltern oder Vormündern mündliche Ermahnungen; fruchten diese nichts, so requirirt er ihre Obrigkeit sie anzuhalten, dass ihre Kinder oder Mündel die Schule gehörig besuchen.

§ 7. Der Schulinspector hat die unmittelbare Aufsicht über alle der Kreisschule gehörigen Gebäude und Plätze und berichtet zu rechter Zeit an den Schuldirector über die nothwendigen Ausbesserungen. Kleinigkeiten, deren Kosten nicht über 10 Rub. B. Ass. betragen und nicht durch offenbares Verschulden der Lehrer oder Schüler veranlasst wurden, (in welchem Falle die Schuldigen die Reparaturkosten tragen) soll der Schulinspector aus den Schuleinkünften sogleich besorgen lassen, und nachher dem Director darüber berichten.

§ 8. Was die Oekonomie betrifft, so hat der Inspector die für die Unterhaltung der ihm untergeordneten Schulen angewiesenen Summen, nach Anweisung des Directors zu empfangen, die etatsmässigen Einkünfte und die andern ihm anvertrauten Cassen streng nach Vorschrift der Cassenordnung zu verwalten, so wie auch über die Erhaltung der Gebäude und ihre Reparatur zu wachen.

§ 9. Die Verfassung der Kreisschulen sowohl in den Allerhöchsten Statuten für die Lehranstalten, als auch in den Modificationen für den Dörptschen Lehrbezirk, enthält die übrigen Pflichten der Kreisschul-Inspectoren. In zweifelhaften Fällen haben sie sich an den Schuldirector zu wenden. In dringenden Wohlfahrtsangelegenheiten kann der Inspector einem Lehrer einen Urlaub auf 4 Tage bewilligen.

§ 10. Die Aufsicht der Schulinspectoren über die städtischen Volksschulen betrifft das Policeiliche über die Lehrer und das Disciplinarische über die Schüler und den Unterricht. Die Aufsicht über das Oekonomische kommt den Gemeinden oder Behörden zu, welche die Unterhaltungskosten hergeben. Aber über den Zustand der Schulgebäude im Allgemeinen und über Vernachlässigung in Bezahlung des Gehalts der Lehrer berichtet der Schulinspector halbjährlich an den Director.

§ 11. Der Schulinspector wacht über die regelmässige Haltung der Lehrstunden und besucht daher diese Schulen so oft und wo möglich noch öfter als die Kreisschulen. Es wird ihm zur Pflicht gemacht, da, wo es erforderlich ist, den Lehrern, jedoch nicht in Gegenwart der Schüler, Verweise zu geben, und, im Falle eines widerspenstigen oder sonst moralischen Betragens eines Lehrers, an den Schuldirector sogleich zu berichten. Uebrigens werden die Schulinspectoren den Lehrern Achtung und eine humane Begegnung stets erweisen.

§ 12. Bemerkt der Schulinspector Unordnungen, Unreinlichkeit, Indecenz an den Schülern, während und ausser den Lehrstunden, so rügt er sie in der Classe in Gegenwart des Lehrers und der Schüler und verordnet sogleich das Nöthige hierüber.

§ 13. So oft der Schulinspector die Schule besucht, übergiebt ihm jeder Lehrer die Liste seiner Schüler oder Schülerinnen mit der Bemerkung derjenigen, welche ohne legale Ursache oft und lang abwesend sind. Die Liste der Saumseligen übergiebt er dann dem Magistrat mit der Requisition, die Aeltern oder Vormünder anzuhalten, dass ihre Kinder oder Mündel die Schule gehörig besuchen mögen.

§ 14. Der Schulinspector hat die unmittelbare Aufsicht über den Unterricht in den städtischen Volkschulen, prüft bei seinen Besuchen die Fortschritte der Schüler und die Methode der Lehrer, ertheilt diesen, jedoch nicht in Gegenwart jener, Rathschläge und Vorschriften, da wo die Lehrmethode des Lehrers einer Verbesserung bedarf. Ueber diejenigen Lehrer, welche sich durch Sittlichkeit, Eifer und ungewöhnliches Talent auszeichnen, oder durch Immoralität, Nachlässigkeit, stumpfen Sinn bemerkbar machen, berichtet der Schulinspector an den Director.

§ 15. In Betreff der regelmässigen Berichte, welche die Inspectoren an die Directoren zu senden haben, erhalten sie von den Directoren die Aufträge, denen sie pünktlich Folge leisten müssen.

Inseendet öfver Wiborgs läns bildningsanstalter upphörde för Dorpatska universitetet med år 1812, sedan nämnde län blifvit förenadt med det öfriga Finland. Genom kejserlig förordning af 31 dec. 1811 indrogos många embetsverk och tjenster, för att ersättas af andra, och bland dem ock skoldirektorstjensten. Gymnasium i Wiborg ställdes under biskopens och consistorii i Borgå inseende. Till följe häraf anbefallte domkapitlet i Borgå den 4 mars 1812 vice kontraktsprosten i Wiborg *Jak. Schroeder,* att genom äldsta öfverläraren vid gymnasium affordra samtliga öfverlärare och öfriga tjenstemän vid gymnasium vidimerade afskrifter af deras fullmakter eller konstitutorialer, såsom ock uppgift på fördelningen af läsetimmarne emellan lärarene och insända dem till domkapitlet. Men som den dåvarande

äldste öfverläraren *Ludvig Purgold* vägrade att taga befattning med hvad han visste tillhöra endast gymnasii ännu icke entledigade styresman, som var skoldirektorn, insände denne de infordrade handlingarne och uppgifterna. Den 11 mars samma år anmodade domkapitlet ytterligare nämnde vice kontraktsprost, att å consistorii vägnar öfvervara den inventering å gymnasii och skolornas i Wiborg tillhörigheter, som komme att verkställas, då skoldirektorn aflemnar dem i gymnasii öfverlärares värjo. Emellertid och innan denna inventering hann för sig gå, blef domkapitlet antydt, att icke vidtaga den genom förenämnde förordning detsamma uppdragna styrelsen öfver gymnasium i Wiborg intilldess den för länets organisation tillförordnade komité hunnit uppgöra förslag till läroverkens i samma län framtida reglering.

Skolkommissionen i Dorpat, som saknade all kännedom om den med Wiborgs läns styrelse timade förändring, fortfor fördenskull med förvaltningen af läroverken i sagde län intilldess skoldirektorn, efter erhållen officiel del af den kejserl. förordningen om länets förening med Finland, underrättade skolkommissionen om de nya förhållanden, som i Wiborgs län inträdt. Då blefvo länets läroverk skilda från Dorpatska universitetets jurisdiktion och skoldirektorn ålagd att aflemna gymnasii och skolornas egendom till domkapitlets i Borgå ombud. Detta kunde skoldirektorn likväl icke fullgöra af orsak, att landets generalguvernör baron *F. Steinheil* hade anbefallt skoldirektorn att med sin befattning fortfara, hvarjemte generalguvernören sjelf åtog sig att ad interim hafva öfverinseende öfver läroanstalterna i Wiborgs län, såsom deras högsta styresman. Härmed fortfor han ock till år 1814.

Då nu fråga hade uppstått om reorganisation af Wiborgs läns läroverk, framställde skoldirektorn *(E. G. Melartin)* sina åsigter i ämnet, som bland annat voro: att Wiborgs gymnasium ej borde ställas i subordination under gymnasium i Borgå, hvilket blefve fallet, om lektorerne i Borgå, såsom domkapitlets ledamöter, blefve förmän för gymnasii-

lärarene i Wiborg, utan borde gymnasium i sistnämnde stad stå omedelbart under universitetet i Åbo och dess öfverlärare bilda ett eget consistorium gymnasticum i Wiborg, med rättighet, att styra länets öfriga skolor och besätta läraretjenster. Emot dessa yrkanden protesterade biskopen i Borgå *M. J. Alopæus*, men skoldirektorns åsigter behöllo öfverhanden, emedan genom nådig kungörelse af 7 sept. 1814 förordnades, att undervisningsanstalterna i Wiborgs län skulle bibehållas i sitt förra skick, intilldess den genom samma kungörelse i Åbo stad nedsatta *skolkommission* finge sitt förslag om reglering af skolverket i Finland färdigt och till regeringen inlemnadt.

Skolkommissionen i Åbo erhöll nu öfverinseendet öfver Wiborgs läns skolverk, med ålagd skyldighet, att årligen visitera gymnasium och skolorna derstädes, tillsätta lärare och i öfrigt vaka öfver undervisningens framgång. Vid skolorna uppdrogs den speciella uppsigten öfver anstalten åt första läraren å stället, hvilken sålunda ersatte skolrektorn. Då nu skolinspektors sysslorna ansågos kunna umbäras, blefvo desamma, äfvensom direktors befattningen år 1815 indragne, och den närmaste tillsynen öfver gymnasium uppdrogs den af öfverlärarene, som vid årligt skeende val dertill skulle utses. Han bar då namn af gymnasiirektor och hade derjemte högre fruntimmersskolan i Wiborg under sin vård.

Genom nådig skrifvelse af 13 okt. 1819 frikallade hans kejserl. maj:t skolkommissionen i Åbo, på dess derom gjorda anhållan, från öfverinseendet öfver undervisningsverken i Wiborgs län och förordnade derjemte, att styrelsen öfver Wiborgs gymnasium skulle öfverlemnas till ett derstädes inrättadt consistorium gymnasticum, bestående af stiftets biskop, såsom ordförande och samtliga öfverlärare vid gymnasium, såsom ledamöter. I biskopens frånvaro förde gymnasii rector ordet i consistorium. Domkapitlet i Borgå uppdrogs vården öfver skolorna i sagde län och i Nyslotts stad. Dessa regleringar ägde bestånd ända till år 1841, då Wiborgs gymnasium slutligen kom att lyda under domkapitlet i Borgå.

IV. Aflöningsstat.

Då man ur *Borgå gymnasii historia* (af *M. J. Alopæus*) inhemtar många upplysningar om gymnasii- och skollärares aflöningar, kunde det synas öfverflödigt, att ytterligare upptaga detta ämne. Men som nämnde arbete ej sträcker sig till Wiborgs läns skolverk under ryska tiden, och hvad aflöningsstaten angår, hufvudsakligast utreder beloppet af nämnde stat efter uppkomsten af Wiborgs gymnasium eller från 1640 till 1710 och derefter för de läroverk, som lågo inom Borgå stift, hafva vi trott oss böra i ett sammanhang lemna en öfversigt af det underhåll skolverket i denna landets andra hälft åtnjutit alltsedan reformationstiden ända till våra dagar. I denna öfversigt komma dock icke andra löneförmåner och accidentier i fråga än lärostatens *kronolön* och *djeknepenningar*.

A. Kronolön.

Under katholska tiden hade skolorna sitt underhåll antingen från *klostren* eller de ansenliga inkomster kyrkan hade under namn af *kyrkotionde* tillskansat sig. Vanligast hade *provisores scholarum* och *rectores sententiarum*, såsom skolmästare den tiden kallades, och som tillika voro *kaniker* eller *capitulares*, sin bergning från praebenden vid domkyrkan eller från någon landsförsamling (se *Porthan Chronicon* p. 620, 216, 237). Men genom den nya tingens ordning, som under konung *Gustaf* I uppkom, då kyrkornas och klostrens gods och ägodelar indrogos till kronan och kyrkotionden förminskades, under det kronan eller konungen tillegnade sig största delen deraf, ändrades det gamla sättet för skolornas underhåll. Ty då biskoparne

Johannis Baptistae dag 1527 samtyckte till *Westerås recess*, hvarigenom stadgades, att hvarken biskopar eller kaniker och kyrkoprester skulle hafva större aflöningsvilkor än nödigt var, och biskoparne lofvade vara tillfreds med, „huru rike eller huru fattige konungen ville dem hafva“, skedde den formliga reduktionen af kyrkotionde sålunda, att kyrkan behöll en tredjedel deraf, hvaremot de återstående två tredjedelarne af hela intägten afstodos åt kronan, till konungens disposition. Derifrån härleda sig benämningarne af *tertial* eller *tertialtionde* och *konungs* eller *kronotionde*. Till en början användes kronans andel till betäckande af rikets skulder, men sedermera anslogs deraf underhåll åt kyrkoprester och kapellaner, skolstugor, hospitaler (fattighus) och sjukstugor.

I *Tengströms afhandling* om presterliga tjenstgöringen etc. (I: 387) säges, att „man har velat skylla konung *Gustaf* I och kanske ej alldeles utan skäl, för någon både obekymmersamhet och sparsamhet, i afseende å rikets läroverk, ithy att han ej allenast lät universitetet i Upsala alldeles förfalla, användande dess fonder och inkomster till andra allmänna behof, utan ock underlät att vårda, utvidga och förbättra de af ålder i landet subsisterande lägre undervisningsanstalter, till hvilkas bästa och förkofran likväl den från kyrkor, kloster och de andliga indragne så kallade *kronotionde* väl på goda skäl bordt i synnerhet användas, derom han ock af både *Luther* och *Melanchton* fick flere välmenta påminnelser“. Och sannt är det, att predikanten i Stockholm, som tillika var skolmästare, ännu år 1529 ej undfick annan lön än räntan eller hyran af några hus i staden *). Men hvarföre konungen icke såg sig i stånd att genast upphjelpa universitetet, synes af hans förklaring uti brefvet till *Nils Månsson* (se ofvan p. 21). Och att han ej var likgiltig för lägre läroverks iståndsättande, ådagalägges genom följande:

---

*) Se *P. E. Thyselii Handlingar*, rörande Sveriges inre förhållanden, I Band. 1:sta häftet, pag. 173.

Utdrag ur konung Gustaf I:s förening med erkebiskopen Laurentius Petri om prestegäll, uppenbar skrift, skolors och studenters underhåll. Dat. Stockholm Martini tid (11 nov.) 1533. *)

— — — — — — — — — — — — — —

Efter ordinantian innehåller, att konungen skulle göras räkenskap för inledningen **) äro vi tillfreds, att sådan inledning må komma skolstugan eller ock fattige studenter till hjelp. Item hafve vi också befallt honom att hafva en ytterligare uppsigt på skolstugorna här i stiftet än härtill skedt är, både med skolmästarene och lärdomarne och deras uppehälle, aktandes på, att djeknarne föredrages sannskyldig lärdom icke allenast af den Heliga Skrift, utan ock jemväl den lärdom, som brukas kan pro utilitate reipublicæ. Men skolmästarene skola behålla till deras uppehälle den del, som de tillförene hafva varit vane att uppbära på skolans vägnar, der bispen skall vara dem behjelplig till, att de det redeliga utfå. Och hvar han ännu något råd kunde finna, att förbättra deras lön, såge vi det gerna, besynnerligen de, som lägga någon flit i deras embete. Sammalunda befalle vi honom, att han skall se till med den del, som plägar komma de fattige studenter till hjelp, att de deraf blifve delaktige mer än härtill skedt är. — —

De äldsta uppgifter man har om lärares aflöning i Finland förekomma i *A. J. Arwidssons Handlingar,* till upplysning af Finlands häfder (VII: 173 och 234), innehållande ett öppet bref af 11 nov. 1545 för skolmästaren i Borgå *Bertill Christophersson* å *praebendam S:t Crucis* i Borgå ***), samt ett öppet bref af den 16 jan. 1548 för *Paul Juusten* att förestå skolestugan i Åbo, emot åtnjutande af en del af tionden, som faller vid Wirmo och

---

*) Se *P. E. Thyselius* l. c. II Band. 1:sta häftet, pag. 40.

**) Orden i *Westerås ordinantia* 1527 lyda: »uppenbar skrift sättes så härefter som härtill dags och för penningarne, som tagas i inledningen, göres konungen räkenskap«. Se *Stiernman*, riksdagars och mötens beslut I. 90.

***) Detta bref finnes tryckt äfven hos *P. E. Thyselius* l. c. II Band. 2:dra häftet, pag. 291.

Hvittis kyrkor. Den 7 aug. samma år erhöll *P. Juusten*, såsom skolmästare i Åbo, räntan af *præbenda clericorum* i Åbo *). Om och huru mycket de första skolmästarene i Wiborg njutit i kronolön, är okändt; men den 7 okt. 1557 erhöll skolrektorn räntan från Soniensaari hemman i Wiborgs socken sig tilldelad, och förblef sagde hemman sedermera under skolrektorn, äfven då han uppbar bestämd spanmålslön. Ty genom kongl. bref af den 25 april 1564 erhöll skolrektorn *Laurentius Petri Gunnerus* tre pundlester (= 144 tunnor) spanmål jemte Soniensaari hemman till sitt underhåll. Detta stämmer ock öfverens med *förläningsregistret* af år 1561 **), som upptager underhållet för skolmästaren i Wiborg till tre lester och i Helsingfors till 2 lester (= 96 tunnor). Detta belopp blef sedermera förminskadt, så att rektorn *Nicolaus Magni* den 14 okt. 1607 erhöll två pundlester, likaså hans efterträdare. Uti kongl. brefvet af 21 okt. 1617, hvilket på ett annat ställe skall produceras läsas dessa verba formalia: „skolmästaren vilje Vi med tu pundlester spanmål efter Vår salige, älskelige, käre herr faders gifna bref, dat. 1607, konfirmerat hafva, såsom ock det godset Soniensaari, som under skolan härtill legat hafver". Den första theologie lektorn vid Wiborgs skola *Simon Johannis* uppbar likaledes år 1607 två pundlester till sitt underhåll.

På väl grundade skäl förvandlade konung *Gustaf Adolf* år 1620 spanmålslönerne till kontant. Beloppet af desamma är redan här ofvanföre anfördt (se p. 59). Men i Wiborgs skola beräknades beloppet efter 96 tunnor för rektorn till 216 daler och för konrektorn efter 50 tunnor till 112 daler 16 öre, hvilket fortfor till år 1641.

Då ett gymnasium i Wiborg organiserades, var staten för lärarepersonalens aflöning följande:

2 Theologiæ lektorer á 250 . . . 500 daler.
Dessutom hvardera ett præbendegäll.

*) Se *P. E. Thyselius* l. c. II B. 2:dra häftet, pag. 327.
**) Tryckt i *P. E. Thyselii Handlingar* II B. 2:dra häftet, pag. 414.

1 Eloquentiæ lektor	250	daler.
1 Græcæ linguæ lektor	250	„
1 Logices et politices lektor . . .	250	„
1 Physices et matheseos lektor . .	250	„
1 Musicus	100	„

Præceptorn vid barnskolan i Wiborg, som lärde barnen läsa, skrifva och räkna, hade 39 daler i årlig lön. *)

Vid riksdagen år 1649, då den nya skolordningen utfärdades, reglerades jemväl skolstatens aflöning. I Borgå gymnasii historia (p. 34) anföres, att gymnasii lektorers lön blifvit bestämd till 150 tunnor spanmål eller 337 daler 16 öre, hvarutom theologie lektorer skulle behålla sina præbendegäll och de öfrige sina præbendehemman under vanlig frihet. Den egentliga regleringen af lönerne skedde likväl år 1652, då drottning *Christina* utfärdade en

Underhållsstat för gymnasier och skolor. **)

Wi *Christina* med Guds nåd etc. göre vetterligt, att Oss och riket stor makt uppå ligger, huruledes och med hvad flit fäderneslandets ungdom uti bokliga konster varder informerad och dygdig gjord till att tjena Oss och kronan både i det verldsliga regimentet såväl som bekläda och förestå predikoembetet i Guds församling; alltså och på det läro- och skolmästare samt andra, som med ungdomens undervisning i skolor och gymnasier hafva till att beställa, må hafva deras nödtorftiga underhåll och förrätta sina embeten med all flit och utan någon försummelse: ty hafve Vi öfversett allt det underhåll, som härtill hafver lydt och varit till och under skolor och gymnasier här i Sverige och Göta riket dem till ett visst adjusteradt, och hvad de icke hafva tillräckt, ökat och förmerat med flere andra kyrkotionder i hvarje provins, efter som den nya skolordningen till talet af läse- och skolmästare och andra præceptorer hafver fordrat och uti så måtto gjort på nytt häröfver en viss och varaktig *underhållsstat.* Denne under-

*) Se *M. J. Alopæus, Borgå gymn. historie*, pag. 33.

**) Finnes tryckt i *S. Wilskmans* Ekklesiastika verk, pag. 233.

hållsstat vilje Vi, så ock allvarligen härmed befalla alla, som vederbör, enkannerligen Vårt kammarråd, landshöfdingar, kamrerare, landsbokhållare, befallnings- och uppbördsmän uti alla ofvantalde provinser, att de ställa sig denna Vår förordning till efterrättelse, och sätta henne uti sin tillbörliga exekution och sjelfve icke göra eller genom andra göra och tillfoga låta skolorna och gymnasierna här i riket och deras föreståndare, docentes och præceptores häremot qval eller intrång i någon måtto, men hellre veta vara sin skyldighet, å Våra vägnar, häröfver styf hand hålla och förhjelpa, att desse gjorde beständiga anordningar uti ingen måtto blifva turberade, utan till de orter de af Oss äro förordnade och donerade riktigt lefvererade. Och som berörde kyrkotionder icke alla tider kunna ränta lika, utan draga det ena året mer och det andra mindre, eftersom Gud den allerhögste täckes årsväxten förläna, alltså och oansedt de här i denna skolestat fast ringa äro anslagne, likväl uppdrage Vi biskoparnes och superintendenternes disposition berörde kyrkotionder härmed fullkomligen desamma, att emellan embetena således utdela, som de befinna görligast och skäligast, så att hvart embete sitt vissa kyrkoherberge eller ock en del deraf, som proportionen af deputaten och kyrkotiondens qvantum det fordrar och kräfver, årligen må bekomma, och således stå uti en visshet af ett säkert rum och ort, hvarest hvart officium når sitt underhåll, kyrkoherberget ränte då mer eller mindre, eftersom Guds välsignelse det ena året kan mildeligen uppfylla, hvad uti det andra kan vara afgånget och minskadt. Utöfver allt detta och efter härtill varit i bruk, att theologiæ lectores uti gymnasierna och på somliga orter rektorer och lektorer theologiæ uti skolorna hafva haft sina vissa præbendegäll och pastorater på landet, så hafva Vi nådigst efterlåtit och härmed efterlåte och förunne de tvenne theologiæ lektorer i gymnasierna hvardera ett gäll, som de härtill hafva haft och nu hafva, så ock hvardera lectori philosophiæ ett bondhemman, som dem för detta allt bredvid ofvanbemälte deras lön och deputat så ock alldeles

under lika och samma frihet som de härtill gälden och hemmanen njutit och innehaft hafva. Men ingen af lektorerne i gymnasierna än de tvenne theologer, ej heller skolmästare skall efterlåtet vara hafva något gäll eller pastorat. Och der så vore, att bondehemman icke tillräcka för alla philosophiæ lektorer i gymnasierna, särdeles dem, som ännu ej upprättade äro eller varda, så skola de sig med den här ofvantill på staten införda och deputerade lön utan något hemman benöja låta. Men hvad hemman gymnasierna för detta tilldelta äro och bebrefvade, dem skola lektorer dersammastädes, såvidt de hinna och tillräcka härefter njuta och behålla med vanlig frihet deruppå. Och emedan Vi för rikets tillstånd skull hafva varit förorsakade att låta taga den skolstaten under händerna, som af Oss för någon tid sedan blef stadgad och förordnad och igenkalla under kronan några kyrkotionder, så skall skolorna efterlåtas deras vanliga socknegång igen efter sätt och vis, som alltid tillförene varit hafver med kolleger och andra skolpersoner i trivialskolor såsom ock med pädagoger uti barnskolor. Och skola städerne, der bemälte barnskolor äro, vara betänkte, att så mycket skolmästarens aflöning angår, derutinnan att procedera, som för detta efter vanan och plägseden af städerna är hållet vordet.

Till yttermera bekräftelse nu af allt detta, såsom Vi det af välbetänkt råd hafva stadgat och förordnat, alltså hafve Vi ock detta med egen hand underskrifvit och med Vårt kongliga signet bekräfta låtit. Gifvet på Vårt slott Stockholm 24 december 1652.

Christina.

De rundligare löner, som 1649 års stat upptog för lärare, kunde statsverket icke bära, derföre blefvo desamma år 1652 ansenligen förminskade, hvilket synes af denna öfversigt af

1649 års stat:		1652 års stat:	
Hvarje lektor	150 t:r.	Hvarje lektor	120 t:r.
Rektor	150 „	Rektor	120 „

Konrektor	100 t:r.	Konrektor	70 t:r.
Hvarje kollega . . .	50 „	Ingen kollega.	
Apologist.	50 „	Apologist.	30 „

Sålunda uteslötos kollegorna från all delaktighet i kronolön och måste åtnöja sig med hvad från socknegången inflöt, tills konung *Carl* XI åren 1690 och 1691 anslog dem en del af bibeltryckspanmålen. Det tillkom biskoparne att fördela kronolönerne, hvilket på olika orter tillgick efter olika grunder, i det man än tog hela stiftets gemensamma tiondeinkomst till fördelning, än bestämde vissa kyrkoherbergen till underhåll för vissa läroverk och lärare.*)

Hvad sedan angår Wiborgs gymnasium var dess aflöningsstat, enligt 1641—1699 årens landsböcker följande:**)

	daler.	öre.	pgr.
1 Prim. theologiæ lektor, penningelön . . .	250		
Hemmans ränta	41	11	$8\frac{2}{5}$.
	291	11	$8\frac{2}{5}$.
1 Secund. theologiæ lektor, penningelön . .	250		
Hemmans ränta	27	—	$13\frac{3}{5}$.
	277	—	$13\frac{3}{5}$.
1 Eloquentiæ lektor penningelön	272	16	—
Hemmans ränta	26	27	$17\frac{3}{5}$.
	299	11	$17\frac{3}{5}$.
1 Mathes. et physices lektor penningelön . .	272	16	—
Hemmans ränta	53	31	$2\frac{2}{5}$.
	326	15	$2\frac{2}{5}$.
1 Græcæ linguæ lektor penningelön	272	16	—
Hemmans ränta	36	31	$17\frac{3}{5}$.
	309	15	$17\frac{3}{5}$.
1 Logices et poëseos lektor penningelön . .	272	16	—
Hemmans ränta	27	—	$13\frac{3}{5}$.
	299	16	$13\frac{3}{5}$.

*) Se *C. U. Broocmans* Magasin för föräldrar och lärare 2 B. 2:dra häftet, pag. 61—65.

**) Finnes tryckt i *M. J. Alopæi* Borgå gymn. hist. p. 38 och *G. W. Lagi Handlingar* och uppsatser 3 häftet pag. 64.

1 Hist. et philos. pract. lektor penningelön .	272	16	—
Hemmans ränta	39	28	$7\frac{1}{5}$.
	312	12	$7\frac{1}{5}$.
1 Director cantus penningelön	100	—	—
Summa	2215	19	$8\frac{3}{5}$.

Härvid bör likväl anmärkas, att beloppet af hemmansräntor varierade något under olika år.

Genom allmänt statsanslag reglerades *skollärarenes* löner år 1696 sålunda, att spanmålen beräknades efter kronovärde af $2^1/_4$ daler på tunnan och utbetaltes antingen in natura eller i kontant till följande belopp för samtliga lärare:

1 Rektor	150 daler.
1 Konrektor	100 „
1 Kollega	78 „
1 Præceptor	50 „

År 1721, då skole- och hospitalsstaten i Nylands och Tavastehus län stadfästades, bibehöllo lärarene vid trivialskolan i Helsingfors samma löneanslag, som år 1696 var dem beviljadt. Enahanda blef fallet med den trivialskola, som från Wiborg flyttades först till Nyslott och sedan till Willmanstrand, derifrån till Rantasalmi och sist till Kuopio.

Det i Borgå upprättade nya gymnasium erhöll, enligt Nylands och Tavastehus läns stat för år 1723 och kammarkollegii bref af 14 jan. 1724 följande anslag:

	daler.	öre.	pgr.
1 Theologiæ lektor . . .	250		
Hemmans ränta	40	26	$20\frac{17}{20}$.
Dessutom ett præbendegäll			
1 Theologiæ lektor . . .	250		
Hemmans ränta	35	1	$21\frac{1}{2}$.
1 Lektor	272	16	—
Hemmans ränta	29	30	$4\frac{3}{5}$.
1 Lektor	272	16	—
Hemmans ränta	28	12	2.
1 Lektor	272	16	—
Hemmans ränta	27	11	$10\frac{1}{10}$.

Den 13 oktober 1724 förvandlades den 2 theol. lektion till en filosofie lektion och genom kejserl. reskript af 2 sept. 1814 ökades lärarenes antal med en filosofie och historiæ naturalis lektor, med 121 t:r $3^5/_9$ kappars spanmålslön.

Ofvan uppräknade lektorers kronolöner blefvo genom kongl. bref af den 3 aug. 1756 förvandlade till spanmål, sålunda, att theologie och den yngsta filosofie lektorn erhöll 111 t:r $3^5/_9$ kappar hvardera och de öfriga lektorerne en hvar 121 t:r $3^5/_9$ kappar, samt director cantus 44 t:r $14^2/_9$ kappar. Men enligt kongligt bref af den 3 maj 1774 och 2 maj 1775 reducerades dessa löner till kontant och det belopp, som uti 1696 års stat upptager. I följd häraf utgingo sagde löner efter 36 skilling på tunnan med 83 riksdaler 16 skillingar samt 10 tunnor spanmål för en hvar lektor till år 1786, då hans maj:t konungen genom resolution af den 14 aug. sistsagde år försäkrade gymnasiistaten att varda vid sina förra spanmålslöner bibehållen.

Angående förvandlingen af skollärarnes löner till spanmål, intages här

Kongl. bref till domkapitlet i Borgå af den 30 sept. 1761.

Adolph Friedrich med Guds nåd, vår ynnest etc. som Vi i anledning af rikets ständers underdåniga tillstyrkande uti skrifvelse af den 24 i denna månad i nåder funnit godt att förordna, det skolbetjenterne vid Rantasalmi och Helsingfors trivialskolor uti det Eder i nåder anförtrodda stift, måga få deras nu innehafvande ringa penningelöner på det sättet i spanmål efter kronovärdi hädanefter förvandlade, att rektorn på hvardera stället, i stället för 150 dlr smt erhåller 66 t:r $21^1/_3$ kappe, konrektorn i stället för 100 dlr smt 44 t:r $14^2/_9$ kappe och de öfrige lärarene vid samma skolor en efter deras löner på lika sätt proportionerad förbättring i spanmål utaf kronotionde spanmålen i orten till åtnjutande ifrån och med innevarande år och allt framgent

årligen *), hvarom Vi nu äfven Våra nådiga ordres till Vårt och rikets kammarkollegium och statskontor låtit afgå; så hafve Vi sådant härigenom i Nåder velat tillkännagifva; befallandes Eder Gud allsmäktig nådeligen. Stockholm i rådkammaren den 30 sept. 1761.

Adolph Friedrich.

J. von Duben.

Efter delfående af detta kongl. bref beslöt domkapitlet, att „såvida skolbetjenterne genom förenämnde löneförbättring kunde hafva deras någorlunda utkomst, skulle de socknars djeknepenningar, som dittills hafva stått under berörde betjentes disposition till understödjande af deras eljest alltför svaga penningelöner på staten, åter indragas till sina af höga öfverheten egentligen påsyftade behof, nemligen ungdomens salarier vid gymnasium och skolorne".

Denna åtgärd upphäfdes genom

Kongligt bref till domkapitlet i Borgå, dateradt den 16 januari 1767. **)

Adolph Friedrich med Guds nåd etc. Vi hafve i nåder låtit Oss föredraga Edert underdåniga utlåtande af den 13 okt. 1762, angående lärarnes vid Helsingfors trivialskola, med landshöfdinge-embetets i berörde stad förord beledsagade underdåniga ansökning om nådig ändring uti den författning, som J gjort, sedan Vi i nåder förklarat deras samt lärarnes vid Rantasalmi trivialskola tillförene på staten beståddo penningelöner böra förvandlas i spanmål efter kronovärdi och hvarigenom de af dem jemte lönen åtnjutna så kallade socknegångs- eller djeknepenningar blifvit undandragne, och i stället blifvit anordnade dels till salarier eller en art stipendier för den vid gymnasium och skolorna i Edert anförtrodda stift studerande ungdomen

---

*) Efter samma beräkningsgrund utgjorde den ena kollegans lön 34 t:r $21\frac{1}{3}$ kappe och den andras 22 t:r $7\frac{1}{9}$ kappe.

**) Finnes tryckt i *W. G. Lagi Handlingar* och uppsatser, 5 h. p. 65.

dels till understöd för de skollärare, som härtill alldeles ingen lön på staten åtnjuta. Detta tillika med hvad I angående Ithis sockens djeknepenningar uti underdånigt yttrande af 29 aug. 1760 i underdånighet andragit hafve Vi, sedan Vårt och rikets kanslikollegium deröfver blifvit hördt, uti behörigt öfvervägande tagit; och som Helsingfors och Rantasalmi skolas lärare allt härtills varit i orubbadt åtnjutande af deras andel i djeknepenningar och dessa medel i gemen bland andra behof äfven äro anordnade till förbättring på skolbetjenternas löner, enligt de af landshöfdingeembetet i Helsingfors åberopade författningar, hvarförutan ock, då lönerna för Helsingfors och Rantasalmi blifvit förvandlade till indelta, lärarenas extra förmåner icke blifvit mera upphäfna än för dem vid andra skolor, som en slik nåd åtnjutit; alltså och emedan angeläget är, att lärarene hafva någorlunda tillräcklig utkomst, hvarförutan skickliga ämnen omsider måste saknas vid lärostäderna, och Vi förnummit, att de uti Helsingfors och Rantasalmi skola vara uti torftiga vilkor; ty är härmed till Eder Vår nådiga vilja och befallning, att I hädanefter låten desse lärare njuta deras vanliga andel i djeknepenningar som tillförene, och äfven den tredje läraren vid Lovisa trivialskola de för Ithis socken belöpande djeknepenningar, som I honom redan interimsvis tillagt. Hysande Vi under allt detta till Eder det nådiga förtroende, att denna författning långt ifrån att försvaga Eder uppmärksamhet för medlens förkofran och nyttiga bruk, densamma fast mera lärer upplifva, då Vi förmode, att under Eder vaksamma tillsyn ungdomen blifver nöjaktigt understödd. Vi befalle Eder Gud allsmäktig nådeligen. Stockholm i rådkammaren den 16 jan 1767.

Adolph Friedrich.

P. G. Ehrencrona.

Då spanmålslönerne några år derefter återigen reducerades till kontant, uppgingo lärarenes aflöningar vid trivialskolor till följande belopp:

	Banko rdlr	sk.	Specie rdlr	sk.
För rektor	100		50	
„ konrektor. . . .	66	32.	33	16.
„ kollega superior .	52		26	
„ kollega inferior .	33	16.	16	32.

Denna reglering blef icke heller långvarig, emedan skolstaten genom penningens städse sjunkande värde led förminskning i sina knappa lönevilkor och sökte nödig rättelse i den gjorda anordningen. Härtill biföll ock hans kongl. maj:t, såsom synes af

Kongl. Maj:ts nådiga resolution på konsistorii i Borgå underdåniga anhållan, att lektorerne vid gymnasium samt skolbetjeningen vid Rantasalmi och de öfriga skolorna i Borgå stift måga för framtiden få behålla de spanmålslöner, som åren 1756 och 1761 blifvit dem tillagde. Gifven den 14 aug. 1786.*)

Kongl. Maj:t har detta ansökningsmål, sedan dess och rikets kansli- och kammar-kollegier samt statskontor underdånigt utlåtande deröfver afgifvit, hos sig i nådigt öfvervägande komma låtit, och vill, i anseende till flere härvid andragna skäl och omständigheter ej allenast i nåder hafva bifallit, det gymnasii staten i Borgå, som af ålder ägt sina löner i spanmål, äfven hädanefter, enligt kongl. brefvet af 3 aug. 1756, må berörde löner i spanmål åtnjuta, hvarigenom gymnasii staten åter kommer att undfå enahanda lön med hvad deras vederlikar vid gymnasierna i Sverige uppbära, utan ock nådigst fastställt, att skolbetjeningen vid Rantasalmi skola bibehålles vid de år 1761 dem anslagna spanmålslönerne samt derjemte beviljat, att, enligt konsistorii tillika gjorda underdåniga anhållan, samma förmån äfven må få sträcka sig till de öfrige skolbetjente i Borgå stift, för hvilka lika skäl och omständigheter äro talande,

*) Finnes tryckt i *M. J. Alopæi* Borgå gymn. hist. p. 95.

som för lärarene vid Rantasalmi skola. Hvilket vederbörande till underdånig efterrättelse länder. Datum ut supra.

Gustaf.

E. Schröderheim.

Slutligen intages här

Utdrag af Hans Kejserl. Majestäts allernådigst fastställda stat för Finland, år 1811.

Skolstaten.

Nedannämnde skollärare undfå hädanefter deras spanmålslöner in natura, nemligen:

I Nylands och Tavastehus län.

Helsingfors skola.

				S:r rub.	kop.
1 Rektor	66 tr 21 1/3	kappe kronotionde	=	72	—
1 Konrektor	44 tr 14 2/9	„ „	=	48	—
1 Kollega	34 tr 21 1/3	„ „	=	37	44.
1 Praeceptor	22 tr 7 1/9	„ „	=	24	—

I sammanhang härmed må här nämnas om skolan i *Degerby* (sedermera *Lovisa)*, att pädagogen der först åtnjöt 20 daler s:mt på kronans stat, att skolmästarens lön år 1756 ökades till 40 tr spanmål och 250 daler, hvarjemte åt hans biträde anslogos likaledes 40 tr spannmål och 150 daler, hvilka löner år 1760, då pädagogin förvandlades till trivialskola, tillföllo rektor och konrektor, men den tillsatte kollegan salarierades med djeknemedel.

År 1834 ökades lärarenes antal med en kollega och en apologist på extra stat och skolstatens aflöning blef då:

för Rektor	66 tr 20 k.
„ Konrektor	44 tr 13 1/3 „
„ Kollega sup.	30 tr
„ „ infer.	30 tr
„ Apologist	20 tr

Deremot mistade rektor och konrektor sin kontanta lön.

Skolstatens spanmålslöner gåfvo kammarrättens revisionskontor anledning att år 1800 till kronan indraga de öfvermålskappar, tvenne på hvarje tunna, som gymnasii och skolstaten uppburit, då den emottagit sin lönings spanmål med rågadt mått. Detta afdrag fortfor ända till år 1810, då Hans Kejserl. Maj:t genom resolution af 18 nov. sagde år förklarade gymnasii- och skolstater samt domkyrkokapellanen berättigade, att jemlikt prestaståndets privilegier af 16 okt. 1723 och öfriga författningar, angående betalningssättet af prestaståndets i kronotionde utgående löner, för år 1810 och allt framgent oafkortad utbekomma sin löningsspanmål af berörde tionde.

I sammanhang med frågan om skolstatens underhåll må här nämnas några ord om det bidrag, som lärare på många orter genom begagnande af fria boningsrum åtnjöto. Konung *Gustaf Adolf* förordnade redan år 1620, att „rektor och kollegor böra hafva fria våningar i gymnasio, de som der hafva lust att bo, och vara frie ifrån all lands och stads tunga och besvär. Och hvar icke hus allaredan funnes, ville kongl. maj:t låta dem uppbygga och lägga så mycken ränta till skolan, att de kunde uppehållas.“ Och i prestaståndets privilegier af år 1723 § 7 stadgades, att „pastorer, skolmästare, kapellaner och klockare skola i städerne försörjas med beqvämliga, publika hus och gårdar, såvidt de ej, i mangel af sådana hus, njuta penningehyror.“ Man har härvid i allmänhet följt den princip, att staten påkostat lokal för större läroverk äfvensom lärarenes hela underhåll, hvaremot städernes borgerskap dragit försorg om lägre skolors lokal och deras lärares hyresfria boningar. Trivialskolor, hvilka af Gustaf Adolf betraktades såsom halfva gymnasier, hafva ock alltid räknats till lärda skolor; men de hafva derjemte genom sin apologistklass ersatt borgarskolor eller pädagogier. Derföre hafva lärarene vid desse skolor än erhållit fria boningsrum än hafva städerne vägrat dem sådana. I Helsingfors och Kuopio hade lärarene fritt qvarter inom skolhuset, men i Lovisa deremot icke, såsom synes af följande:

Kongl. bref till landshöfdingen i Kymenegårs län, dat. 7 april 1767.*)

Adolph Friedrich med Guds nåd etc. Vi hafve i nåder låtit Oss föredragas den underdåniga förfrågan, hvarmed Eder företrädare i embetet, numera herr riksrådet och kommendören af Vår svärdsorden baron de Geer under den 19 okt. 1761 till Oss inkommit, huruvida Lovisa stad, i anledning af 1723 års presteprivilegier må kunna påläggas att förse lärarena vid bemälte stads trivialskola med alla för dem erfordeliga hus och boningsrum. Och länder nu Eder häruppå i nåder till svar och behörig efterrättelse, att ehuruväl 7 § af presterskapets år 1723 erhållna privilegier innehåller, det städerne böra förse sina skolmästare med bequämliga publika hus och gårdar, hvilket Lovisa stad äfven finnes hafva fullgjort, sålänge der var allenast en skolmästare; dock emedan bemälte stads pädagogi sedermera blifvit förvandlad till trivialskola och skolmästaren derstädes befordrad till rektor med 160 dal. smt penningelön och 40 tunnor spanmål årligen, samt dessutom fått en konrektor och en kollega sig till hjelp, så att dess vilkor mångfaldigt blifvit förbättrade; ty finne Vi hvarken med berörde § i presteprivilegierna eller eljest skäligt vara, att ålägga ofvannämnda stads borgerskap, att för dem uppbygga boningsrum, utan böra skolbetjenterne sjelfve sig dermed förse, likasom deras vederlikar i de öfriga städer, der trivialskolor äro inrättade. Men som collega scholae i förbemälte stad blifvit i synnerhet på borgerskapets underdåniga ansökning beviljad och han dessutom innehafver en ganska liten lön, så vilje Vi i nåder hafva Eder anbefallt, det I genom tjenliga föreställningar söken förmå borgerskapet att förse honom med nödiga husrum. Låtandes Vi jemväl Vår nådiga skrifvelse härom till konsistorium i Borgå afgå. Stockholm i rådkammaren den 7 april 1767.

Adolph Friedrich.

P. G. Ehrencrona.

---

*) Finnes tryckt i *W. G. Lagi Handlingar* och uppsatser 5 Häft. p. 67.

Vi vända oss nu till skolverket inom Wiborgs län under ryska tiden. Aflöningsstaten för *Wiborgs kathedralskola* är redan i det föregående anförd (se ofvan. p. 7).

Då *trivialskolan i Fredrikshamn* år 1744 organiserades, togs den svenska skolstaten i Willmanstrand till grund för bestämningen af lärarenes aflöning och förvandlades till ryskt mynt samt tillökades med 74 rubel 24 kopek, för att bereda, i synnerhet de lägre lärare, bättre utkomst. Derjemte beviljades dem hyresmedel. Enligt 1745 års landsbok för Kymenegårds provins var lärostatens aflöning följande:

Rektor,	lön	64 rub.		hyresmedel	8 rub.
Konrektor	„	48 „		„	6 „
Kollega	„	41 „	60 k.	„	4 „
Praeceptor	„	41 „	60 „	„	4 „

Pädagogens i Nyslott lön, som under svenska tiden utgick från djeknemedel och bibeltryckesspanmålen, först med 6 daler 21 öre 8 penningar och sedan med 80 daler, förvandlades år 1744 till 25 rubel 60 kop. Lika stor lön hade *pädagogen i Willmanstrand* under svenska tiden, och efter år 1744 likaledes 25 rubel 60 kop. I *Kexholm* var *rektorns* lön under svenska tiden 100 daler smt och kollegans 50 daler mellan åren 1639 och 1661, och derefter endast 40 daler. I 1744 års stat upptogs pädagogens lön till 25 rubel. I *Sortavala* utgjorde *pädagogens* lön under svenska tiden 6 daler 21 öre 8 peng:r, och efter år 1744 lemnades denna stad utan all skola.

Då Wiborgs läns skolor år 1786 förvandlades till *högre folkskolor* med 4 klasser i Wiborg och med 3 klasser i Fredrikshamn och till *lägre folkskolor* med 2 klasser i Willmanstrand, Nyslott, Sortavala och Kexholm, utfärdades den 5 aug. 1786 en för hela riket gällande allmän stat för hvardera slaget af dessa skolor inom hela kejsaredömet.

Stat för en högre folkskola.

1 Direktor i guvernementsstäder.	500 rub.
2 Lärare för de öfversta klasserna, à 400 . .	800 „

1 Lärare för 2:dra klassen	200	rub.
1 Lärare för 1:sta klassen	150	„
1 Lärare för fremmande språk	300	„
För ritning	150	„
Till skolhusets underhåll, ved och ljus, anslag för betjening, böcker, bibliothek och kabineter	900	„
	3000	„

Stat för lägre folkskola med 2 klasser.

1 Lärare i 2:dra klassen	150	rub.
1 Lärare i 1:sta klassen	120	„
För ritning	60	„
Till skolhusets underhåll, ved och ljus, böcker, betjening och öfriga behof	170	„
	500	„

Stat för lägre folkskola med 2 klasser förenade.

1 Lärare	150	rub.
För ritning	60	„
	210	„

Derjemte ålades städerne att kontribuera till lärarenes aflöning vissa summor, som i Wiborgska ståthållaredömet bestämdes för Wiborg till 3000, för Fredrikshamn till 1500 och för hvarje kretsstad till 500 rubel om året. Kronan bestod lön för skoldirektorn, lokal till läsrum och för samlingar, fritt qvarter med ved och ljus för lärare, underhåll för skolhuset och betjening samt nödigt läromaterial för skolan; men lärarenes aflöning utgick från stadskassan till följande belopp:

Wiborgs normalskola.

2 lärare à 500	1000	rub.
2 lärare à 400	800	„
4 lärare à 300	1200	„
	3000	„

Anm. Redan år 1795 fanns i Wiborg en flickskola och lärarinnans lön utgjorde 150 rubel.

Fredrikshamns normalskola.

1 lärare	400	rub.
2 lärare à 300	600	"
1 lärare	200	"
Till öfriga behof	300	"
	1500	"

Willmanstrands folkskola.

2 lärare à 200	400	rub.
Till öfriga behof	100	"
	500	"

Anm. Förste läraren åtnjöt dessutom någon tid en lönetillökning af 75 rubel.

Nyslotts folkskola.

2 lärare à 200	400	rub.
Till öfriga behof	100	"
	500	"

Sortavala folkskola.

2 lärare à 200	400	rub.
Till öfriga behof	100	"
	500	"

Kexholms folkskola.

2 lärare à 200	400	rub.
Till öfriga behof	100	"
	500	"

Vid läroverkens reorganisation år 1804 utfärdades den 21 mars sagde år:

Allmän stat för ett gymnasium inom Dorpats lärodistrikt.

1 Direktor lön och respenningar	1500	rub.
6 Lärare à 800 rubel	4800	"
1 Ritlärare	600	"
Anslag för biblioteket	200	"
D:o för fysikaliska instrumenter	100	"

Anslag till praemier för elever	150	rub.
D:o för betjening och andra behof	400	„
	7750	„

Allmän stat för en kretsskola inom Dorpats lärodistrikt.

3 Lärare à 500 rubel	1500	rub.
1 Rit- och rysk språk-lärare	400	„
Anslag till böcker och teknolog. modeller . .	200	„
D:o till præmier för elever	100	„
D:o för betjening och diverse utgifter . .	200	„
	2400	„

Denna stat blef sedermera ställd något annorlunda såsom pagg. 121 och 128 här ofvanföre utvisa. Ingendera staten upptog likväl några elementarskolor för gossar, icke heller några fruntimmers- eller flickskolor. Emellertid fortforo städerne att erlägga sina kontributioner och staten bestod det öfriga. Totalbeloppet af anslaget för skolverket inom finländska guvernementet under åren 1805—1810 kan här icke precist till siffran uppgifvas, såvida nya elementarskolor årligen uppkommo; men år 1810 var skolverkets underhåll beräknadt till omkring 22,000, och uppgick i sjelfva verket år 1811 till nära nog 27,000 rub. banko assign., såsom synes af nedanstående stat. Efter nämnde läns förening med det öfriga landet undergick skolverket återigen nya förändringar i så måtto, att skolstyrelsen ställdes på annan fot, några tjenster indrogos, somliga skolor upphäfdes och andra åter sammanslogos. Och som lärarepersonalens aflöning derjemte förhöjdes, utfärdades en ny provisionel stat för läroverken i sagde län den 7 sept. 1814 och förordnades, att städernes ofvannämnde skolbidrag skulle derefter inflyta i statskassan, för att betäcka någon del af den ökade staten, som då var beräknad till 30,500 rubel banko ass. för året. Ur skolornas räkenskaper och skoldirektorns redovisningar intages här:

Skolstaten för Wiborgs län.

	År 1811. Rub.	År 1814. Rub.
1 Skoldirektor för Wiborgska guvern. . .	1500.	

Gymnasium i Wiborg.

5 öfverlärare à 800 och 1200	4000.	6000.
1 fransk språklärare.	500.	600.
1 rysk språklärare, som tillika var ritlärare i gymnasium och kretsskolan.	550.	750.
1 svensk språklärare i gymnasium och kretsskolan, som tillika hade kalligrafi . . .		600.
Rektorsarfvode		150.
Arfvode för räkenskapers förande		200.
„ för bibliothekarien	100.	100.
„ för kalligrafin	50.	
Anslag för bibliotheket.	250.	250.
„ för mathem. och fysikal. instrumenter	100.	100.
„ för naturalier och varuprof	100.	100.
„ för præmier	150.	150.
„ för betjening	150.	150.
„ för ved, ljus och diverse utgifter .	300.	350.
	7750.	9500.

Större fruntimmersskolan.

1 lärarinna	400.	550.
1 lärarinna	250.	350.
Lärare arfvoden	650.	675.
Anslag till läromedel (böcker, kartor etc.)	60.	50.
„ till præmier	30.	50.
„ för betjening och diverse utgifter .	180.	200.
	1570.	1875.

Kretsskola.

1 skolinspektor för Wiborg och Kexholm .	1000.	1000.
3 lärare à 500 och 700	1500.	2100.
1 rysk språklärare	400.	600.
Anslag till böcker och kartor	100.	100.

	År 1811.	År 1814.
Anslag till naturalier, konstprodukter och modeller	100.	100.
„ till præmier	100.	100.
„ till betjening och diverse	200.	250.
	3400.	4250.

Flickskola.

1 lärarinna	225.	325.
Lärarearfvode	75.	75.
Anslag till läromedel och præmier. . . .	26.	26.
„ till betjening	74.	74.
	400.	500.

Första elementarskolan.

1 lärare	200.	325.
Anslag till läromedel och præmier . . .	26.	26.
„ till betjening och diverse	99.	74.
	325.	425.

Andra elementarskolan.

Lika stat med föregående	325.	425.

Kexholm.

Kretsskola.

2 lärare à 500 och 700	1000.	1400.
Arfvode för rektorsvården		50.
Anslag till böcker, kartor och modeller . .	100.	100.
„ till præmier	50.	75.
„ till betjening och diverse utgifter .	150.	200.
	1300.	1825.

Flickskola.

1 lärarinna	150.	250.
Lärarearfvode		50.
Anslag till läromedel och præmier . . .	25.	25.
„ till betjening och diverse utgifter .	75.	75.
	250.	400.

Elementarskola.

	År 1811.	År 1814.
1 lärare	150.	250.
Anslag till läromedel och præmier . . .	25.	25.
„ till betjening och diverse utgifter .	75.	75.
	250.	350.

Fredrikshamn.

1 skolinspektor för Fredrikshamn och Willmanstrand	1000.	

Kretsskola.

3 lärare à 500 och 700	1500.	2100.
Arfvode för rektorsvården		100.
1 lärare för ryskan och ritkonsten . . .	400.	700.
Anslag till böcker och kartor	100.	100.
„ till naturalier, konstprodukter och modeller	100.	100.
„ till præmier	100.	100.
„ betjening och diverse utgifter . .	200.	250.
	3400.	3450.

Flickskola.

1 lärarinna	250.	350.
Lärarearfvode	150.	200.
Anslag till läromedel	30.	30.
„ till præmier	50.	50.
„ till betjening, ved, ljus och diverse	120.	120.
	600.	750.

Elementarskola.

1 lärare	200.	300.
Anslag till läromedel och præmier. . . .	25.	25.
„ till betjening och diverse	75.	75.
	300.	400.

Willmanstrand.

Kretsskola.

2 lärare à 500	1000.	

	År 1811.	År 1814.
Anslag till böcker, kartor, naturalier och modeller	100.	
„ till præmier	50.	
„ till betjening och diverse utgifter	150.	
	1300.	

Flickskola, provisorisk.

1 lärarinna	150.	250.
Lärarearfvode	75.	
Anslag till præmier		25.
„ till betjening och diverse utgifter		50.
	225.	325.

Elementarskola.

1 lärare		300.
Arfvode åt inspektorn		50.
Anslag till läromedel och præmier		25.
„ till betjening och diverse utgifter		75.
		450.

Nyslott.

1 Skolinspektor för Nyslott och Sortawala	1000.	

Kretsskola.

Lika stat med Fredrikshamn	3400.	3450.

Flickskola.

1 lärarinna	150.	250.
Lärarearfvode	60.	100.
Anslag till läromedel	15.	25.
„ till præmier	10.	25.
„ till betjening och diverse utgifter	30.	100.
	265.	500.

Elementarskola.

1 lärare	175.	250.
Anslag till läromedel och præmier	20.	25.
„ till betjening och diverse utgifter	40.	75.
	235.	350.

Sortavala.

Kretsskola.

	År 1811.	År 1814.
2 lärare à 500	1000.	
Anslag till böcker, kartor och modeller . .	100.	
„ till præmier	50.	
„ till betjening och diverse	150.	
	1300.	

Flickskola, provisorisk.

Ingen lärarinna.		
Lärarearfvode	150.	
	150.	

Elementarskola.

1 lärare	175.	
Anslag till läromedel och præmier. . . .	20.	
„ till betjening och diverse utgifter .	40.	
	235.	

Krets- och elementarskola förenade.

1 lärare		700.
1 lärare		250.
Anslag till böcker, kartor och modeller . .		100.
„ till præmier		75.
„ till betjening och diverse utgifter .		150.
		1275.
	26,980.	30,500.
År 1829 förvandlades ryska språkläraretjensten vid Wiborgs gymnasium till en lektorstjenst och lönen ökades med . . .		750.

Denna stat gällde i Wiborgs län, hvarest lärarene bebodde hyresfria rum, ända till år 1841, då en allmän skolstat för hela landet utfärdades och ren penningelön öfver allt infördes. Alla öfriga aflöningssätt, äfvensom dubbel tjensteårsberäkning på prestabanan blefvo då afskaffade.

Städerne befriades från skyldigheten att bygga och underhålla andra skollokaler än sådana, som erfordras till inrymmande af lägre elementarskolor och deras lärare.

Hvad i öfrigt angår de anslag till skolor inom Borgå stift, som skett före 1841 års reglering, och som i det föregående ej blifvit anförde, må här tilläggas, att ryska språklärare antogos år 1812 vid gymnasium i Borgå med 800 och vid alla trivialskolor med 600 rubels lön, att gymnasii adjunkten i Borgå 20 dec. 1837 erhöll 400 rubel i årlig aflöning, hvilken summa utgick från bibliotheksfonden och expencemedel, att rektorn vid pädagogin i Borgå den 16 nov. 1839 undfick 15 tr spanmål i kronolön, att vid trivialskolan i Helsingfors år 1820 anställdes en apologist med 25 tunnors spanmålslön, att pädagogens i Heinola lön år 1816 bestämdes till 15 tr spanmål, samt att vid trivialskolan i Kuopio en apologisttjenst år 1839 inrättades med 30 tr spanmål i årlig lön.

Några år efter den nya gymnasii och skolordningens offentliggörande uppkommo *lägre elementarskolor* den 13 mars 1847 i *Jyväskylä* och *S:t Michel* med 120 rubels lön för läraren. Under samma dag anbefalltes organisationen af en *högre elementarskola* i *Heinola*, med följande aflöningsstat för lärarene:

Rektor	450	rub. s:r.
Konrektor	360	„
1:sta Kollega . . .	240	„
2:dra Kollega . .	195	„
3:dje Kollega . .	150	„
Rysk språklärare	350	„

Lägre elementarskolan i Kuopio utvidgades år 1845 med en finsk afdelning, hvars lärare skulle erhålla i lön 200 rubel. Fruntimmersskolan i Helsingfors erhöll 13 mars 1847 ökad stat, då en lärare och en lärarinna tillkommo, hvardera med 230 rubels årlig lön och anslaget i öfrigt ökades. På samma gång anslogs för lägre elementarskolan i Helsingfors lön för en rektor 215 rub. s:r.

Genom 1856 års nya gymnasii- och skolordning uppkommo väl inga nya läroanstalter inom Borgå stift; men aflöningsvilkoren förbättrades derigenom, att lönerne förhöjdes och lärarene tillerkändes hyresmedel. Redan året derpå uppkom en *finsk högre elementarskola* i Jyväskylä, den första i sitt slag i afseende å undervisningsspråk, med följande

Stat för högre elementarskolan i Jyväskylä.

	S:r rub.
Rektor lön 600, hyresmedel 100	700.
Konrektor „ 500, „ 75	575.
Tre kollegor „ 300, „ 50 hvarje . . .	1,050.
Lärare i ryska språket lön 300, hyresmedel 50 . .	350.
Arfvode för sångläraren	100.
„ för gymnastikläraren	100.
Vaktmästarens aflöning	50.
Anslag till uppköp af böcker	20.
„ till ved och ljus	45.
	2,990.

Då denna skola år 1862 utvidgades med 3 gymnasialklasser till ett fullständigt elementarläroverk, ändrades dess stat såsom följer:

Stat för elementarläroverket i Jyväskylä.

	S:r rub.
5 lektorer, lön 600, hyresmedel 100	3,500.
4 kollegor „ 350 „ 75	1,700.
1 lärare i ryska språket lön 400, hyresmedel 100 .	500.
1 lärare i tyska och franska språken, likaså . . .	500.
Arfvode för läraren i sång	150.
„ „ „ i gymnastik	150.
„ „ „ i teckning	150.
Rektorsarfvode	200.
Vaktmästarens aflöning	75.
Anslag till bibliotheket och samlingarne	200.
„ till uppköp af ryska böcker	20.
„ till ved och ljus	80.
„ till mindre reparationer	90.
	7,315.

Nästan årligen har skolstaten under de senaste tiderne blifvit ökad förmedelst nya anslag, som varit nödvändiga till aflönande af lärareduplikanter, hvilka för elevernas stora tillväxt i klasserna ej kunnat undvikas. Sålunda har lägre elementarskolan i Helsingfors sju lärareduplikanter, fruntimmersskolan derstädes två lärare- och 3 lärarinne-duplikanter, lägre elementarskolorna i Borgå 2, i Wiborg 2, i Lovisa 1, i Heinola 1, i Jyväskylä 1 och vid elementarläroverket i sistnämnde stad 1 duplikant, hvilka alla tillkommit efter år 1856.

Kejserliga kungörelsen af 30 jan. 1862 förordnade, att hälften af landets hela lärarekorps, som till tjenstgöringen är äldre, skulle undfå löneförhöjning, beräknad till ett visst belopp efter innehafvande års lön, samt att lärarenes vid högre elementarskolor löner skulle jemkas sålunda, att alla lärare skulle erhålla lika lön, hvilken inom högre elementarskolor komme att uppgå till 425 rubel för en hvar lärare, med undantag af Åbo, Helsingfors och Wiborgs städer, der deras årslön blefve något högre.

B. Djeknepenningar.

Redan under katholska tiden åtnjöto scholares till sitt uppehälle ett understöd, som bar namn af *eleemosyna scholastica.* För att uppmuntra till frikostigare skolhjelp, meddelades till och med 100 dagars aflat dem, som bisprungo fattiga djeknar (se *Porthan, Juustens Chronicon* p. 380).

Efter reformationen har skolhjelpen utgjort ett ganska väsentligt medel för skolors upprätthållande, dels såsom understöd för fattiga elever, dels såsom enda lön, eller ock såsom lönetillskott för lärare. Under lutherdomens första tider blef skolalmosan uteslutande använd till fattiga skolpiltars uppehälle, och såsom bestående af spanmål jemväl af dem sjelfve sålunda uppburen, att de vandrade från gård till gård i den församling, som skolrektorn hade en hvar af dem anvisat. Derföre kallades detta uppbördssätt *soknegång.* Emedan ynglingarne under dessa sina vandringar föröfvade hvarjehanda sjelfsvåld och utsväfningar, beslöts

vid concilium i Örebro år 1529, att „djeknarne icke skall tillstädjas att gå allt för länge på bygden efter deras almosa och skola förvarnas, att de icke föra lögn och drafvels tidender ibland folket, ej heller bedrifva deras ribalderi. Detsamma skall ock skrifvas kyrkopresterne till, dit de sändas, att de taga der vara uppå.“ *)

I *kyrkoordningen* af år 1571 bibehölls stadgandet, som af ålder varit, att djeknar finge löpa soknar, men att landtpresterne borde lysa för de djeknar, som komma till dem med skolmästarens bref. I samma kyrkoordning varnas presterna att hafva akt på sig sjelfva, fly all lättfärdighet samt blifva vid den klädbonad, som deras kall mest höfves; emedan stakota kappor och hofmanshattar, som en part unga prester nu löpa med såväl i kyrkor som annorstädes, hafva med sig stor snöplighet och mången mans förargelse. Men oaktadt alla varningar, tog yppigheten i klädedrägten öfverhanden, så att vid Nyköpings *förening* år 1612 ytterligare förmaningar utfärdades såväl till presterne som lärare i allmänhet. År 1617 öfverenskom presterskapet vid mötet i Örebro om åtskilliga punkter, rörande kyrkotukten och presters förhållande samt föreskref i

Mom. 16. På det presterne med deras flitiga förmaningar måga något hos åhörarena kunna uträtta till att afskaffa den förargeliga klädedrägten, som nu tager öfverhanden och Gud hos Esaias högligen straffar samt okyskhet och högfärd uppväcka; skola presterne, deras hustrur och barn, såsom ock skolmästare och djeknar i skolstugan, fly lättfärdighet uti klädnad med sidentyg, med stora och höga, uppvikna mårdskinsmössor, sammetsärmar, jackor och tröjor med många snören och sölfknappar beprydde, vida och fransösische byxor, stora och puffade skjortkragor, på Hollands vis med remmar vidbundna hofmanshattar, hålskor etc. Item att de icke bära sammets gatubodar på ryggen med stora och vida utslagna kappekragor, såsom ej heller bruka uppflimadt och benadt hår för långt, och an-

*) Se *Stiernman, Riksdagars* och *mötens beslut* I: 93

dra vanskapliga och vederstyggliga klädedrägter. När rectores scholarum och deras discipuli, efter föregångne förmaningar, icke vilja rätta sig i saken, måste rector afstå med sitt embete och djeknarne visas ifrån skolstugan.

Mom. 17. Ingen tiggare (här menas väl djeken) skall härefter besöka fremmande stift om någon hjelp, med mindre han har episcopi och kapitlets föreskrift; eljest driste sig ingen pastor att lysa för en sådan.

Mom. 18. Om djeknar besöka sine rectoris testimonio et decenti habitu scholastico propria (ut vocant) beneficia, blifver pastoribus locorum vid tillbörligt straff till görandes förbjudet sådana ex suggestu hos församlingen promovera.

Mom. 19. Är ock allvarligen afsagdt, att ingen student eller djekne skall efter denna dag ränna omkring uti någon socken och med tiggande begära hjelp in subsidium studiorum, med mindre honom ordinarii (= episcopi) istius dioeceseos och scholae rectoris testimonium meddeladt är. Men der annorledes sker, tages collecta ifrån honom och utskiftas bland fattiga djeknar i närmaste skolstugor. *)

Till nådigt svar på allmogens inlagda punkter vid riksdagen i Stockholm den 7 april 1624 och i stöd af ständernas derom fattade beslut, utfärdade konungen följande

Förordning, rörande soknegången, dat. 7 april 1624. **)

Vi *Gustav Adolph* med Guds nåd &c. — — göre för alla, som detta Vårt öppna bref händer förekomma, kunnigt och vetterligt etc. Efter ibland annat soknegången, såsom ett stort hinder för ungdomens studier och en rot till allahanda odygd, lättja och tiggeri, är godt funnet att afskaffas; derföre, och på det den fattiga ungdomen icke desto mindre må blifva underhållen och försörjd, och icke behöfva sin tid med soknegång onyttigt förnöta; ty hafve Vi

*) Finnes tryckt i *Tengströms Handlingar* till upplysning i Finlands kyrkohistoria I: 20—23.

**) Ordalydelsen är lika med riksdagsbeslutet och biafskedet hos *Stiernman* l. c. I: 765 och 769.

det så beviljat, att hvar man, som på landet sitter och bofast är, han vare sig helgärdsbonde, halfva, tredings eller fjerdings torpare, han vare sig hofman, ryttare eller knekt, ingen undantagandes, skall årligen hjelpa till nästliggande skolas fattige djeknar *sex* öre penningar. Och adeln, som på landet bor af sina gårdar så mycket mera, efter som deras makt och goda vilja det kräfver och tillåter. Och det ville årligen till nyårsdag hvar och en tillställa våra kyrkoherdar och sexmän, hvilka då strax skola skaffa det till nästa skola, der emellan de fattiga bondebarnen att utdelas. Och der någon håller samma penningar hos sig inne, skola kyrkones sexmän hafva makt densamma, dagen efter, att utpanta och lösa så panten igen för 12 öre, innan 3 dagar näst efter, eller sexmännen sälje panten saklöst som de bäst kunna, och lefverere äganden så mycket igen, som öfver 12 öre sig belöper. Datum, Stockholm den 7 april 1624.

Gustavus Adolphus.

Innan vi gå längre i ämnet, vilje vi till besvarande upptaga en fråga, hvartill djeknepenningarne gifva anledning. Frågan lyder:

Kunna de församlingar inom Wiborgs stift, som under någon tid erlade djeknepenningar till Åbo skola, betraktas såsom skilda från Wiborgs stift under samma tid, och har gränsen emellan Finlands begge biskopsdömen i anledning deraf undergått någon reglering?

Erkebiskop *J. Tengström* säger, „det vara af Åbo domkapitels äldre protokoller och brefböcker klart, att än under förra hälften af 1600-talet åtskilliga *nyländska och tavastländska* församlingar, som nu lyda till *Borgå* stift, då legat under Åbo biskopsdistrikt“. *) Utförligare behandlade framlidne kansliрådet *W. G. Lagus* frågan uti en uppsats: *om gränserne emellan Finlands begge stift.* **) Han kommer

---

*) Se *Afhandling* om presterliga tjenstgöringen och aflöningen i Åbo erkestift I: 487.

**) Se W. G. *Lagus, Handlingar* och *uppsatser*, rörande Finlands kyrkohistoria V: 99—105.

till det resultat, att några nyländska och tavastländska församlingar af Wiborgs stift någon tid lydt under biskopen i Åbo, men att desamma efter år 1647 återgått till Wiborgs stift. Ehuru vi dela dessa åsigter, vilje vi icke dess mindre behandla frågan, och försöka ytterligare belysa densamma.

Vid Finlands delning i tvenne biskopsdömen år 1554 lades under det nya stiftet i Wiborg följande delar af landet: *Wiborgs* län, *Nyslotts* län i Savolax, *Borgå* län och *Tavastlands öfra härad* (se *Porthan Chron.* p. 679). Dessa landskap innefattade, enligt det af *Mich. Agricola* år 1541 författade *register öfver räntorna af Åbo domkyrkas praelaturer, kanonier och præbenden,* följande församlingar: *a)* inom Tavastlands *öfre härad:* Hauho, Tuulois, Lampis, Koskis, Hollola, Itima, Sysmä, Koskipää, Padasjoki, Kuhmois, Jämsä; *b)* inom *Karelen:* Savolax, Jokkas, Sääminge, Lappvesi, Jääskis, Eurapää, Kivineb, Nykyrka, Wiborg, Säckjärvi, Wederlax och Weckelax samt *c)* inom *Nyland:* Pyttis, Perno, Borgå, Sibbo och Helsinge.*) I detta register saknas likväl Kymene (1446) och Nastola (1515), så att 30 församlingar år 1541 funnos till. Härtill kommo ytterligare Asikkala och Kärköla 1547, Kuopio 1552 och Rantasalmi 1554, eller in summa 34 församlingar.

Nu är det en känd sak, att biskopsstolen i Wiborg stod ledig från år 1564 till 1568 och att stiftet sedermera var förenadt med Åbo stift och styrdes af en och samma man, biskop *Ericus Erici* från år 1583 till 1618. Sistnämnde år *återupprättade konung Gustaf Adolf* biskopsstolen i Wiborg och utnämnde *Olaus Elimæus* till biskop derstädes. Den instruktion, som för den nya biskopen utfärdades den 22 juli 1618, innehöll, att „efter det hans kongl. maj:t hafver honom till en biskop uti Wiborg insatt och ordinera låtit, så hafver ock hans kongl. maj:t nådigst täckts honom med ett biskopsstift och säte förse och försörja, hvilket så vidt skall räknas och sina gränser hafva, som utaf ålder

*) Se *W. G. Lagus, Handlingar* till upplysning i Finlands kyrko-historia. Ny följd. IV: 10 11.

dertill lydt och legat hafver, räknandes nu dertill Kexholm med dess län. Han skall ock hafva inspektion utöfver Ingermanland intill dess hans kongl. maj:t en särdeles superintendent till Narva och dess län förordnandes varder.“ *)

Enligt denna instruktion bibehöll Wiborgs stift sålunda samma gränser och omfång, som af ålder dertill lydt och legat hade, oaktadt Åbo skola fortfor att behålla sin soknegång inom samma tavastländska församlingar, som dessförinnan under stiftens förening voro derunder lagde.

Helsingfors stad hade alltsedan *Gustaf* I:s tider ådragit sig regeringens uppmärksamhet såsom en lämplig handelsort. Den lilla barnskolan, som uppkommit i Borgå, blef efter Helsingfors stads grundläggning flyttad till sistnämnde stad år 1551. Konung *Gustaf Adolf*, som under landtdagen 1616 besökte Helsingfors, tyckes fattat god tanke om skolan i Helsingfors, efter han önskade vidare upphjelpa henne derigenom, att han, till ersättning för de tavastländska församlingar, hvilka blifvit tagna till Åbo skola, anvisade skolan i Helsingfors flere af Åbo stifts församlingar i Nyland. Detta dokument har hvarken varit tryckt eller kändt af dem, som behandlat frågan och produceras fördenskull här.

Kongl. Bref, rörande de församlingar, som komma att lyda under Helsingfors skola, dat. Stockholm 17 juli 1618. **)

Vi *Gustav Adolph* med Guds nåd etc. göre vetterligt, huruledes Våre undersåter, borgerskapet i Helsingfors såväl som magister *Michael Johannis Savonius,* designatus rector dersammastädes, hafva hos Oss i underdånighet låtit förnimma om några soknar, som till förbemälte stads skolstuga af ålder till unga personers studiers befordran lydt och legat hafva, och äro af biskopen och capitularibus i Åbo

---

*) Se *W. G. Lagus Handlingar och uppsatser* IV: 101.

**) Detta dokument förvaras i Helsingfors rådstugurätts och i skolans arkiv.

ifrån skolan afhände och under Åbo skolstuga lagde, förnämligast genom det tillfället, att ingen biskop på någon tid tillgörandes i Wiborg varit hafver, som om den skolans välstånd och promotion sig beflitat eller omsorg dragit hafver. Så alldenstund oftabemälte skolstuga icke kan mistas eller ödeläggas, dels för det, att den midt i landet är belägen, såväl som ock, att det eljest långt emellan Åbo och Wiborg är, så att den menige man icke så råd och tillfälle hafver deras barn så fjerran från sig uppehålla och föda; eljest med så förnimme Vi, att tillförene många skickliga och nyttiga personer af den skolan komne äro, såsom ock detsamma än ytterligare är att förmoda och nu särdeles för det svenska språkets skull; derföre vilje Vi af konungslig makt och myndighet om oftabemälte Helsingfors skola således stadgat hafva, att efterskrefne soknar, som äro Helsinge, Esbo, Sibbo, Kyrkslätt skola under Helsingfors skola lyda samt med Wichtis, Janakkala, Sjundå, Ingo, Stor-Lojo, Lampis och Hauho; hvarutinnan dock hvar biskop och honom hans rättighet skall oförkränckt vara förbehållen, såvidt *visitationem* och *ordinationem* belangar. Men Helsingfors djeknar skola årligen härefter evärdeligen uti föreskrifne soknar den vanliga almosan samla och utan någons hinder eller förfång uppbära; efter det att under Åbo och Wiborgs skolan, dem förutan, soknar nog äro, hvilka till äfventyrs ofta mångom confereras, som dock fäderneslandet i längden hvarken i en eller annan måtto nyttige blifva. Vi förbjude fördenskull härmed alla, särdeles skolmästaren i Åbo, att göra Helsingfors stad häremot hinder eller förfång, nu eller tillkommande tider, så kärt hvarjom och enom är Vår hämnd och onåd att undvika. Der sig alla hafva att efterrätta. Datum Stockholm den 17 juli 1618.

Gustavus Adolphus.

Jemte det ofvan uppräknade församlingar lades under Helsingfors skola, stadgades derhos uttryckeligen, att hvardera biskopen var deras rätt oförkränckt förbehållen, såvidt

den angick visitationer och ordinationer, d. v. s. den vigtigaste delen af biskopsembetets åligganden i afseende å församlingarnes vård. Biskopen i Wiborg ägde sålunda lika litet befatta sig med de under Helsingfors skola slagna församlingar inom Åbo stift, som biskopen i Åbo med de under samma skola lagda församlingar af Wiborgs stift. Presterskapet i Nyland, som tyckes hafva trott, att den nya biskopen i Wiborg, i samråd med borgerskapet i Helsingfors, sjelfmant gjort denna nya anordning, anhöll hos rikskanslern grefve *Axel Oxenstjerna*, „att hålla Åbo skolstuga i försvar och icke tillstädja, att något derifrån bortkommer till annat stift, såvida de aldrig samtyckt dertill, emedan Helsingfors skola ligger i Wiborgs stift.“ *) Denna protest tyckes hafva förblifvit utan all påföljd.

Sålänge anförda kungabref förblef i sin fulla kraft och verkan, var saken klar, att ingendera biskopen hade någon jurisdiktion i de församlingar, som för läroverkens fortkomst voro anslagna till ett annat stifts skolor. Men häri skedde en ändring genom ett kungabref af följande lydelse:

Konung Gustav Adolphs instiftelsebref för gymnasium i Åbo, dat. 28 jan. 1630.**)

Vi *Gustav Adolph* med Guds nåd etc. göre vetterligt, att efter Vi nådigast vilje, att uti Vår stad Åbo skull inrättas ett *gymnasium*, så hafve Vi, på det samma gymnasium må desto bättre kunna anställas, för godt funnit, att lägga derunder Helsingfors barnskola med Tavasthus län, såsom ock Raumo och Björneborgs skolors underhåll, med den rättighet, som af den förr vanliga soknegången dependerat, eftersom ofvanbemälte orter under Åbo biskopsdöme med all biskoplig jurisdiktion härefter höra och lyda skola. Vi hafva också i lika måtto nådigast beviljat, att djeknarne

*) Se *J. Tengströms Handlingar* till upplysning i Finlands kyrkohistoria IV: 51.

**) Finnes tryckt i Åbo tidningar för år 1792. N:o 10. Om detta läroverks läroplan och lärokurser kan läsas i *J. Tengströms Vita Rothovii* p. 33 följ., *Åbo Tidningar* 1791 och följande årgångar.

uti bemälte Åbo gymnasium måge engång om året besöka pastores och sjelfve upptaga eleemosynam; dock så att konsistorium går i godo derföre, att de förmedelst samma soknegång icke försumma sina studier, eller bruka någon obeskedlighet uti en eller annan måtto. Dertill med bestå Vi de tvenne lectoribus theologiæ dersammastädes Sagu och Lundo soknar till annexer, hvilka de ock otaxerade njuta skola. Vi befalle såväl prester, borgare som den menige allmogen i ofvanbenämnde län samt alla andra vid bemälte skolor, att de rätta sig efter denna vår nådiga disposition, icke görandes deremot åtal, hinder eller förfång uti någor måtto. Gifvet i Westerås den 28 januari 1630.

Gustavus Adolphus.

Detta kungabref lade *Helsingfors skola med Tavasthus län* under Åbo gymnasium, för att bereda dugliga elever till det nya läroverket och utväg till detsammas underhåll medelst vidsträcktare soknegång, samt stadgade, att nämnde orter *derefter skulle lyda under Åbo biskopsdöme med all biskoplig jurisdiktion.* I följd häraf kom biskopen och konsistorium i Åbo att hafva bestyr med tavastländska församlingar af Wiborgs stift och de församlingar i Nyland, som voro lagde under Helsingfors skola, men af hvilka år 1637 endast Helsinge och annexan Nurmijärvi samt en ny socken Borgå voro under skolan; de öfriga tyckas hafva blifvit tagne till gymnasium.*) Erkebiskop *Tengström* uppräknar i *Vita Rothovii* (p. 213) följande församlingar, såsom hörande till Åbo stift under *Rothovii* tid: Helsingfors, Helsinge, Sibbo, Perno, Nurmijärvi, Hollola, Hauho, Padasjoki, Sysmä, Jämsä, Laukkas m. fl., och kanslirådet *W. G. Lagus* har bland äldre ekklesiastika handlingar i Åbo domkapitel påfunnit en år 1639 upprättad *förteckning,* som upptager följande församlingar: Jämsä, Sysmä, Koskipää, Padasjoki, Kuhmois, Hauho, Lampis, Koskis, Hollola, Asikkala, Orimattila, Mörskom, Perno och Borgå. Emot hvardera af

*) Se *J. Tengström Vita Rothovii* p. 33.

dessa förteckningar kan anmärkas, att de på ena sidan upptaga för litet, då man vet, att i Tavastland och Nyland år 1639 funnos långt flere kyrksoknar än de namngifna, och på andra sidan för mycket, då kungabrefvet för Helsingfors skola af 17 juli 1618 ej nämner något hvarken om Borgå eller om Perno, men förteckningen deremot nämner dem. Och beträffande den af Lagus i dess uppsats intagna och af domkapitlet i Åbo år 1639 utfärdade fullmakt för *Johannes Bartholdi* att vara kapellan i Borgå, såsom bevis på Åbo domkapitels vård om denna församling, må här anmärkas, att man i äldre tider ej var så nogräknad med fullmakters och andra rekommendationers utfärdande, då biskopar tvertemot kungabrefvet af 28 juli 1606 *), med förbigående af konungen, gåfvo fullmakter till pastorater. Sålunda befullmäktigade konsistorium i Åbo år 1638 enhälligt *Sven Vigelius* till pastor i Borgå, men konungen upphäfde fullmakten. Af egen myndighet tillsatte biskoparne prester, utan att församlingarnes kallelse eller val kom i fråga, hvaröfver klagan fördes vid riksdagar.**) Till och med konsistorium academicum och procancellern i Åbo trodde sig vara befogade, att prokurera fullmakt för filosofie adjunkten *Johan Salmenius* på Ruokolax pastorat, hvilket han ock i grund deraf högtidligt tillträdde, men nödgades sedermera ändock afstå åt den sannskyldige, hvilken af domkapitlet i Wiborg dertill var föreslagen och af konungen utnämnd.

Åbo biskops interimistiska styrelse öfver en del af Wiborgs stifts församlingar blef icke heller långvarig (1630—1647). Ty på generalguvernören, grefve *Pehr Brahes* bedrifvande undergick landets skolverk betydliga förbättringar. Åbo gymnasium förvandlades till en akademi, i Wiborg upprättades ett gymnasium, Helsingfors pädagogi förvandlades till en trivialskola, hvarutom Kexholm och Ny-

*) Finnes tryckt i *J. Tengströms Handlingar* till upplysning i Finlands kyrkohistoria I: 13.

**) Se *J. Tengströms Vita Rothovii* p. 55, 245.

slott erhöllo barnskolor. Biskopen i Wiborg lyckades ock återvinna de kyrksoknar, som blifvit lagde under Åbo gymnasium. Vi intage här ett af hans bref i denna sak.

Transsumt af biskopens i Wiborg Petri Jonæ Bjuggs bref till rikscancelleren grefve Axel Oxenstjerna om de soknars återfående till Wiborgs stift, som blifvit lagde under Åbo gymnasium, dat. 15 juli 1643. *)

— — — — — — — — — — — — —

Men jag förgat ett, som förnämst var, derom jag eders excellens anmoda skulle och med underdånig begäran på stiftets vägnar bedja, att de soknar, som af ålder under Wiborgs stift legat hafva och för några år sedan blefvo lagde under Åbo, för gymnasii upprättelse skull dersammastädes, måtte till sitt eget stift återkomma, emedan gymnasium nu är transfereradt till Wiborg. Såsom en krigsofficer ringa beröm hafver utan folk, så ock en lärare utan disciplar. Biskopen (*Rothovius* i Åbo) vet väl, att det icke tjenar, att studenter gå soknar, utan gymnasister; derhos, att ju bättre gymnasium kommer i flor, ju bättre varder akademin florerandes. Hans vördighet borde mera befordra gymnasium än förhindra det, ty utan flere soknars tilläggande kan det aldrig fortsättas. Blifver alltså derigenom Guds församling illa konsulerad, höga öfverhetens goda uppsåt förhindradt, bekostnaden på docenter fåfängt använd och den som deröfver inspektion hafva skall, hafver litet eller intet beröm att förvänta. Domkyrkan lider ock icke ringa skada af stiftets stympning. — — — Stockholm den 15 juli 1643.

Hela oredan upphörde omsider med år 1647, då H. K. Maj:t genom nådig resolution af 30 okt. sagde år förordnade, att de soknar, som ifrån Wiborgs stift voro tagne till Åbo gymnasium, skulle restitueras och af gymnasium i Wiborg till godo njutas. Ordalydelsen var:

---

*) Finnes tryckt i *J. Tengströms Handlingar* IV: 55.

„Hvad vidare anbelangar deras (biskopens och consistorialium) ödmjuka anhållande, att H. K. Maj:t ville nådigst låta igenkalla de soknar till Wiborgs stift, som af ålder derunder lydt hafva och för några år sedan lagde äro till Åbo, för gymnasii upprättelse skull dersammastädes, ungdomen till soknegång, uti nådigt betraktande, att gymnasium nu är transfereradt till Wiborg och att ungdomen miste den delen sig till skada, som ringa soknar hafva igen, derföre hafva ock icke allenast de mist djeknepenningarne i Nyland utan ock i Ingermanland, dit man ock måste förordna prester, när nöden så fordrar, af Wiborgs stift. Detta hafver H. K. Maj:t ock tagit uti ett nådigt betänkande, och som H. K. Maj:t befinner det vara skäligt, som consistorium i Wiborg uti detta fallet underdånigst begär; alltså vill H. K. Maj:t låta afgå bref till landshöfdingen och biskopen der in loco, och dem befalla, att de dem derutinnan assistera, och hvad dem ifrån Wiborgs stift taget är restituera och gymnasium i Wiborg samma soknar sedan låta till godo åtnjuta."

De försök, som sedermera gjordes än att få behålla under Helsingfors skola församlingar från Åbo stift än att till Åbo stift återvinna de frångångne församlingarne inom Wiborgs stift, förblefvo utan påföljd. Af domkapitlets i Åbo protokoll för den 3 aug. 1648 synes nemligen, att kapitlet i Åbo lemnade det svar på rektorns i Ny-Helsingfors förfrågan: om soknarne af Nyland kunde än ligga under Helsingfors skola, att Nylands soknar distribueras i Åbo skola denna gång, efter Borgå län nu var efter gammal sed med Hollola under Wiborgs biskop; hvilket ytterligare upprepades den 29 i samma månad, med orden: „att ifrån detta stift ej kunde gifvas soknar till Wiborg". *) Biskop *Terserus* försökte väl sedermera, att återvinna de till Wiborgs stift återgångna soknarne, men sådant lyckades honom icke. Lika litet lyckades Helsingfors stad i sina försök att till skolan återfå församlingarne inom Åbo stift. Ty genom

*) Se *J. Tengström Vita Rothovii* p. 214.

nådig resolution på Helsingfors råds och borgerskaps petita, förklarade hennes kongl. maj:t 8 nov. 1650 „det vara betänkligt, att taga några soknar ifrån Åbo stift och lägga dem under den nya skolan i Helsingfors, utan skulle de soknar, som sal. kongl. maj:t af Wiborgs stift till berörde skola förordnat, derunder förblifva." Biskop *J. Gezelius* utverkade slutligen konglig sanktion på rättigheten för Åbo skola att behålla de omtvistade soknarne, såsom synes af

Kongl. Maj:ts resolution på biskopen i Åbo d:r Joh. Gezelii ingifne supplikationer, dat. Stockholm 23 okt. 1688.*)

— — — — — — — — — — — — —

7.

Skolegångerne uti Åbo stift vill kongl. maj:t nådigst låta trivialskolorna och pædagogierna uti Åbo stift behålla, så att ingen socken dem ifråntages och till något annat stift lägges.

— — — — — — — — — — — — —

Carolus.

[L. S.]

Jacob Wattrang.

I stöd af hvad nu blifvit anfördt besvaras den framställda frågan sålunda, att åtskilliga af ålder till Wiborgs stift hörande församlingar emellan åren 1630—1647 stått under biskopens i Åbo jurisdiktion; men att om någon ny reglering af gränsen mellan landets begge stift aldrig varit fråga.

Hvad sedan angår sättet för djeknemedlens uppbörd, vissa obesuttna personers befrielse från desammas erläggande, derom äfvensom om flere andra närmare stadganden inhemtas nödiga upplysningar ur S. *Wilskmans Ekklesiastika verk,* J. *Tengströms Afhandling* om presterliga tjenstgöringen och aflöningen samt *J. G. von Bonsdorffs Kamerallagfarenhet,* till hvilka vi hänvisa läsaren. Vi tillägge blott,

---

*) Se *J. Tengströms Afhandling* om presterl. tjenstgöringen och aflöningen. 1: 60.

att en återstod af den fordna seden, att efter återkomsten från uppbördsfärden lemna någon gåfva åt läraren, fortlefde sedermera i de så kallade *salarier*, hvilka intill senaste tid terminsvis erlades till läraren; att 6 öre smt svarade emot 2½ kappe spanmål, att 1 tunna spanmål i följd häraf gällde 2¼ daler, samt att vid evalvationen af dalerberäkningen till speciериksdaler, genom kongl. kungörelser af 27 nov. och 6 dec. 1776 stadgades, att alla ända till år 1719 uppkomna skatter skulle utgöras med 3 daler på en specieriksdaler, men de efter år 1719 tillkomna deremot med 6 daler, men att sådant oaktadt genom kongl. cirkulärbref af 6 nov. 1780 förordnades, att djeknepenningarne skulle utgöras efter 6 daler på en specieriksdaler. Tillika ålades kronofogdarne att uppbära dem och insända till landtränteriet. I följd häraf utgöras dessa medel ännu från hvarje rök med 4½ kopek s:r (= 18 penni nuvarande mynt) eller till halfva beloppet emot hvad de af ålder egentligen utgjort. De tillfalla ej heller mer läroverken, utan hafva sedan år 1841 influtit i statskassan, derifrån skolverket numera uppbär hela sin aflöning i kontant.

Redan i 17:de seklet blef en del af djeknehjelpen använd till lärares aflöning. Den utgjorde nästan enda utvägen att inrätta barnskolor eller att öka lärares antal vid äldre skolor. Derföre ser man pädagoger, directores cantus yngre kollegor och gymnasii adjunkten hafva varit salarierade med djeknepenningar, emedan desse åtnjöto ringa eller alldeles ingen kronolön. Sedermera undfingo äfven andra lärare någon löneförbättring af samma medel. Vid skolvisitationen i Helsingfors år 1676 bestämde biskopen, att de för skolan anslagna djeknepenningar skulle delas emellan scholares, rektor och lärare. Denna delning skedde genom anvisning af vissa soknar för en hvar af dem. Sålunda uppburo lärarene vid trivialskolan i Helsingfors under förra seklet och ända till år 1841 djeknepenningar: rektor från Perno, konrektor från Hollola och Kärkola, kollega superior från Lampis och Koskis, kollega inferior från Helsinge, director cantus från Asikkala, Nastola och Hei-

nola och scholares från Padasjoki, Kuhmois, Sibbo, Nurmijärvi, Thusby och Mörskom. År 1802 utgjorde inkomsten af djeknemedlen för rektor 15 rdl 15 skill., konrektor 18: 12, kollega superior 14: 45, kollega inferior 9: 3 och för sångläraren 20 rdl. 42 skill. År 1699 hade rektorn i Wiborg 120, konrektorn och begge kollegorna en hvar 70 daler, såsom löneförhöjning. Rektorn vid Borgå pädagogi hade år 1699 sin lön endast i djeknepenningar från Borgå socken 60 daler och kollegan vid samma skola 13 daler från Sysmä och Hardola socken. Enligt kongl. bref af 2 april 1760 och 16 jan. 1767 fick kollegan i Lovisa sin lön af djeknepenningar från Pyttis, Elimä och Ithis. Under sistnämnde dag lades till förbättring af lärarenes lön vid trivialskolan i Rantasalmi (sedermera Kuopio): Rantasalmi, Heinävesi, Leppävirta, Idensalmi, Pielavesi, Christina och Pieksämäki, Haukivuori, Suonenjoki och en del af Rautalampi socken. Djeknepenningarne från dessa församlingar voro så fördelade, att rektor uppbar från Rantasalmi och Heinävesi, konrektor från Idensalmi och Pielavesi, kollega superior från Christina, kollega inferior från Leppävirta och director cantus från Pieksämäki, Haukivuori, Suonenjoki och ⅓ af Rautalampi socken. Dessa lönetillskott utgjorde år 1841 för rektor 34 rub. 60 ½ kop., konrektor 86 rub. 17 ½ kop., kollega super. 19 rub. 48 ½ kop., kollega inferior 29 rub. 88 kop., och sångläraren 49 rubel silfver. Från de öfriga församlingarne inom stiftet insändes sagde medel till domkapitlet för gymnasii räkning. *) Åtskilliga förändringar i soknars fördelning inträffade likväl tid efter annan.

Räkenskaperna för djeknemedel utvisa, att Borgå gymnasium för år 1840 uppbar 699 rub. 42 ½ kop., trivialskolan i Helsingfors 187 rub. 32 ½ kop.. i Kuopio 203 rub. 10 kop. och i Lovisa 62 rub. 27 k. samt pädagogin i Borgå 78 rub. 12 k., eller in summa 1,230 rub. 24 kop. silfver.

Inom Wiborgska guvernementet användes djeknepen-

---

*) Jfr *M. J. Alopæus* Borgå gymnasii historia p. 40, 167, 168.

ningarne från år 1745 börjandes ända till 1788 till aflöning för lärare (se ofvan p. 6) och understöd för fattiga djeknar. Sedermera, då lärarene fingo kronolön, inflöto djeknepenningarne i statskassan och den 1 juli 1781, då sockneskolors inrättande blef påbjudet, ålades hvarje hemman att till lärarens aflöning betala 2 kappar råg, hvarje torpare och sågare 4 kop. och hvarje inhysing 2 kopek.

V. Skilda läroverk.

BORGÅ.

Näst Wiborgs skola var skolan i Borgå den äldsta läroinrättning i hela östra delen af landet. Tiden för dess uppkomst är väl icke känd, men år 1545 namngifves der en lärare *Bartholdus Christophori*, hvilken sagde år erhöll till sitt underhåll *præbendam Crucis* i Borgå med all den ränta och rättighet, som under samma præbende af ålder legat hade.*) Samma man blef sedan flyttad till den nya staden Helsingfors, och det är möjligt, att skolan i Borgå sålunda upphörde för någon tid. Men i början på 1600-talet vet man en *Erik Alftan* hafva varit pädagog i Borgå, och i slutet på 17:de seklet hade skolan tvenne lärare: 1 *rektor* och 1 *kollega*, hvilket sedan fortfor ända till år 1841, då här inrättades en högre elementarskola, och pädagogin förvandlades till en lägre elementarskola med 1 klass och 1 lärare.

1. Pädagogi.

Pädagoger.

Bartholdus Christophori var här lärare 1545—1551, då han blef skolmästare i Helsingfors.

Ericus Erici Alftanus var skolmästare i Borgå, då han blef lektor vid kathedralskolan i Åbo (1616?).**)

Petrus 1653.

Laurentius 1662—1682.

Jonas Scheperus 1687, 1692, var 1693 död.

*) Se *A. I. Arwidssons Handlingar* till upplysning af Finlands häfder VII p. 173.

**) Se *C. H. Strandberg* Åbo stifts herdaminne I: 169. II: 260.

Rektorer.

David Assenius, var förut kollega i Kexholm, rektor här 1693—1730. Gift med *Kirstin Thoranius* och hade en son *Aaron* f. 1691.

Henrik Lewanus, 1734—1738, blef kapellan i Hauho 1738.

Johan Kerchström, var här kollega förut, rektor 1738 —1744, blef kapellan i Askola 1744.

Johan Packman, var förut kollega, rektor 30 juni 1744. Död 26 maj 1758. Gift med *Helena Bäckman*.

Mag. *Mårten Lundbeck*, rektor här 11 okt. 1758, blef konrektor i Helsingfors 1769.

Erik Nylender, var förut konsistorii vice notarie, rektor 31 mars 1770 och sedan år 1779 tillika domkyrkosyssloman; tog afsked 1803 och dog 18 jun. 1805.

Mag. *Jakob Johan Björkstén*, rektor här 25 jan. 1804, blef lärare vid soldatbarnskolan på Sveaborg.

Mag. *Zacharias Wahlstén*, rektor här 1805, blef kollega superior i Kuopio 1809.

Erik Wilhelm Winter, rektor här 21 apr. 1810, blef ordinerad och tjenstgörande prest 1812.

Wilhelm Björkstén, rektor 31 mars 1813, blef tjenstgörande prest 1815.

Henrik Masalin, rektor 23 aug. 1815, blef kretsskollärare i Nyslott 1817.

Anders Fabian Neovius, rektor 4 febr. 1818, blef kollega i Lovisa 1820.

Mag. *Henrik Johan Lindström*, rektor 16 aug. 1820, blef gymnasii adjunkt 1823.

Mag. *Jakob Herman Sirén*, vikarierande rektor 1823, blef kollega i Lovisa.

Henrik Renquist, vikarierande rektor 1824—1826, blef fånghuspredikant på Svartholm.

Mag. *Sven Nils Hougberg*, tjenstf. rektor 29 aug. 1827, blef pastors adjunkt 1833.

Henrik Johan Paldani, tjenstf. rektor 27 aug. 1834, blef tjenstgörande prest 1839.

Johan Wilhelm Nohrström, tjenstf. rektor 1839, blef kollega i Nyslott 1841.

Kollegor.

Lars Gillstadius var här kollega 1694—1708.

Henrik Lucander, kollega här 1726—1729.

Aaron Åberg, gymnasist, tjenstf. kollega 1733—1735, reste till akademin, blef sedan kollega inferior i Willmanstrand.

Alexander Helsingberg, gymnasist, vikar. kollega 1735—1737, reste till akademin.

Johan Kerchström, kollega 1737—1738, blef rektor 1738.

Herman Porthan, kollega här 1739—1741, blef predikant vid Kymmenegårds bataljon.

Johan Packman, kollega 5 aug. 1741, blef rektor 1744.

Matthias Ingman, kollega 12 okt. 1745, blef kapellan i Askola 1756.

Erik Kerchström, kollega 4 aug. 1756, prestvigd 31 aug. 1757, död i januari 1760.

Erik Byman, kollega 9 febr. 1760, blef kollega i Helsingfors 1767.

Mag. *Otto Reinhold Böökman,* kollega 21 mars 1767, blef kapellan i Laukas.

Mag. *Johan Niclas Gummerus,* kollega 1 juni 1771, blef kollega i Rantasalmi 1774.

Anders Backman, tjenstf. kollega 14 sept. 1774, blef lärare vid barnskolan å Tervike gård 1802.

Carl Fredrik Björkstén, kollega 8 aug. 1804, blef adjunkt hos sin fader i Hollola 1807.

Johan Adolf Neovius, kollega här 1807—1809, blef kollega i Helsingfors.

Erik Wilhelm Winter, tjenstf. kollega 1810—1812, var tillika rektor.

Abraham Ehnroos, kollega 31 mars 1813, blef kollega i Lovisa 1813.

Adolf Boman, tjenstf. kollega 22 okt. 1814 till 1 maj 1817, blef consistorii vice notarie.

Anders Fabian Neovius, kollega 25 aug. 1817, blef rektor 1818.

Johan Magnus Zitting, kollega 4 mars 1818, blef kollega i Lovisa 1821.

Alexander Wehon, kollega 26 mars 1825, död 1 juni 1827.

Adolf Fredrik Sirén, kollega 1 aug. 1827, blef amanuens vid domkapitlet 1830.

Karl Fredrik Barck, tjenstf. kollega 21 april 1830.

Henrik Johan Paldani, vikarierande kollega 8 aug. 1832, blef rektor 1834.

Christian Anders Hackzell, kollega här 6 maj 1835, blef kapellan i Strömfors 1836.

Gustaf Abraham Ancherus, kollega här 24 aug. 1836, blef tjenstgörande prest 1839.

Johan Wilhelm Nohrström, tjenstf. kollega 12 okt. 1839 och tillika tjenstf. rektor till 10 nov. 1841, blef 3:dje kollega i Nyslott 1641.

2. Lägre elementarskola.

Vid *lägre elementarskolan* blef år 1850 anställd en biträdande lärare och år 1862 ytterligare en annan.

Lärare.

Henrik Johan Paldani, lärare vid denna skola 15 dec. 1841. Han var född 27 sept. 1792, vice notarie vid domkapitlet 1813—1816, 1825—1826, tjenstgjorde vid pädagogin 1832—1839, då han blef interimspredikant i Luumäki, derifrån han återvände till Borgå 1841. Död 25 juni 1848.

Johan Bäckman, student 1843, tjenstf. lärare 1 mars 1848, ordinarie 8 nov. 1848, blef lärare vid sokneskolan i Wederlax 1858.

Gustaf Johan Borgman, var förut duplikant, tjenstf. lärare här 1858, ordinarie 1859.

1:sta lärareduplikanter.

Johan Gustaf Borgman, lärareduplikant 22 aug. 1855, blef ordinarie lärare.

Otto Fredrik Linderoos, lärareduplikant 2 juni 1858.

2:dra lärareduplikanter.

Adolf Thure Schulman, 2:dra lärareduplikant 1862, bataljonspredikant.

3. Gymnasium.

Om *Borgå gymnasium* har framlidne biskop *M. J. Alopæus* utgifvit en utförlig historia, till hvilken vi hänvisa läsaren och anmärke härvid blott, att sagde historia ej inskränker sig endast till den tid gymnasiet florerat i Borgå, utan behandlar jemväl tiden för dess tillvaro i Wiborg och således först från år 1641 till 1710 och sedan från år 1724 till 1817. Så länge gymnasium var i Wiborg, voro der 6 lektorer tjenstgörande ända till år 1696, då en historiarum och philosophiæ practicæ lection inrättades och lärarenes antal sålunda blef 7, utom en gymnasii adjunkt, som redan under svenska tiden fanns anställd i Wiborg. Men vid det i Borgå återupprättade gymnasium blefvo endast 5 lektorer antagne på kronans stat, och gymnasii adjunkten bestods ett ringa anslag af djeknemedel ända till år 1837, då honom tillades kronolön på stat. Genom kejserl. reskript af 2 sept. 1814 ökades lektorernes nummer med en sjette, nemligen en philosophiæ och historiæ naturalis lektor. År 1841 bestämdes lektorernes antal vid Borgå fullständiga gymnasium till 7, nemligen 1 lektor i theologin, 1 i den Heliga Skrifts grundspråk, 1 i grekiska litteraturen, 1 i romerska litteraturen, 1 i filosofin och naturalhistorien, 1 i mathematiken och fysiken och 1 i historien, hvarutom gymnasii adjunkten skulle undervisa i finska språket. För moderna språk antogos lärare 1 för ryskan, 1 för tyskan

och 1 för fransyskan. Genom 1856 års gymnasii- och skolordning reducerades antalet åter till 6 och theologie lektorn ålades att undervisa i hebraiskan och derjemte i psykologin och logiken, grekiska lektorn i Nya Testamentets grekiska och lektorn i naturalhistorien i kemi, mineralogi och geognosi. Af de många specialämnen, som den senaste skolordningen upptager, blefvo genom nådig kungörelse af 30 jan. 1862 utgallrade följande: fysiologie, geognosi, mekanik, natur- och statsrätt samt allmän statistik.

Theologiæ lektorer.

Mag. *Bengt Krook,* f. 1682, student i Åbo 1698, magister 1712, konsistorii notarie 1712, konsistorialis 1722, theologiæ lektor 13 okt. 1723, men innan lektionerna kommo i gång, utnämndes han till pastor i Hollola 1724, tillträdde der tjensten och blef 25 juli samma år kontraktsprost. Se *Alopæus* l. c. p. 302.

Isaak Björklund, f. 1686, student i Upsala 1705, filosofie adjunkt i Åbo 1720, theologiæ lektor i Borgå 1 sept. 1725, men tillträdde ej tjensten, utan befordrades till linguarum sacrarum professor i Åbo 23 maj 1728. Se *Alopæus* l. c. p. 303—311. *J. J. Tengströms* Chronologiska För- och Anteckningar p. 200.

Mag. *Johan Nylander,* f. 1698, student i Upsala 1715, konrektor i Helsingfors 1725 och 8 dec. samma år historiarum och moralium lektor i Borgå, theologiæ lektor 17 juni 1728, blef biskop i Borgå 1745. Se *Alopæus* l. c. p. 311—325. *Finlands minnesvärda män* I: 237—256.

Jonas Längreen, f. i Jönköping, student i Åbo 1702, konrektor i Helsingfors 1726, rektor 1729, logices och matheseos lektor i Borgå 23 apr. 1735, eloquentiæ lektor 5 aug. 1741, theologiæ lektor 14 juni 1746. Död 6 aug. 1747. Gift med prosten *Johan Wängs* enka *Hedvig Godenhjelm.* Se *Alopæus* l. c. p. 325—331.

Mag. *Peter Bonsdorff,* f. 1719, student i Åbo 1737, magister 1745, docens i fysiken samma år, gymnasii adjunkt 1746, logices och matheseos lektor 1750, theol. lektor 19

maj samma år, blef pastor i Hauho 1779. Se *Alopæus* l. c. p. 331—338.

Doktor *Johan Borgström*, son till handlanden i Borgå *Henrik Borgström*, f. 1723, student i Åbo 1740, magister 1748, docens i mathematiken, naturalhistorien och ekonomin 1748, matheseos och logices lektor 1750, theologiæ doktor i Greifsvald 1756, eloquentiæ och poëseos lektor 1769, theologiæ lektor 10 febr. 1781. Död 16 jan. 1785.

Gift med kanslirådet *Henrik Hassels* dotter *Katharina Charlotta Hassel.* Deras barn: *Johan*, theologiæ lektor i Borgå; *Lars Gabriel*, studerade medicin, men dog ung 1786; *Georg*, landssekreterare i Kuopio, kollegii assessor, död 24 juni 1834; *Maria*, gift med prosten *Isaak Wallenius* i Mäntsälä; *Sara Charlotta*, gift med prosten *Anders Collin* i Lojo; *Katharina*, gift med kyrkoherden *Mårten Christopher Lindfors* i Kides. Se *Alopæus* l. c. p. 338—342.

Mag. *Magnus Jakob Alopæus*, f. 1743 i Leppävirta, der hans fader *Johan David Alopæus* var kontraktsprost, student i Åbo 1761, magister 1766, docens i mathematiken 1769, matheseos och logices lektor 4 juli 1770, theologiæ lektor 1785, domprost i Borgå 9 maj 1794 och biskop derstädes 1809. Se *Alopæus* l. c. p. 343—352. *Finlands minnesvärda män* p. 52—101.

Mag. *Johan Gabriel Lind*, son till kapellanen i Lampis *Thomas Lind*, f. 26 aug. 1734, student i Åbo 1754, magister 1764, vice notarie vid Borgå konsistorium 4 juli 1770, gymnasii adjunkt 6 nov. 1771, eloquentiæ och poëseos lektor 21 aug. 1782, theologiæ lektor 16 juli 1794, prost 18 nov. 1799. Död 29 aug. 1809.

Gift med *Anna Brita Hamström*, rådmansdotter från Borgå. Hans son *Samuel Johan*, f. 5 juli 1776, blef juris kandidat och dog 1809. Se *Alopæus* l. c. p. 352—354.

Mag. *Johan Borgström*, lektorsson, f. 28 mars 1761, student i Åbo 1781 och i Upsala 1783, magister i Upsala 1785, gymnasii adjunkt 29 mars 1786, eloquentiæ och poëseos lektor 27 febr. 1795, theologiæ lektor 18 april 1810, prost 1 maj 1811, theologiæ doktor 1817. Död 1 sept. 1836.

Gift 1:o med *Maria Charlotta Charpentier*, död 17 dec. 1810; 2:o med *Eva Gustava Uggla* och 3:o med *Dorothea Gustava Winter*. Se *Alopæus* l. c. p. 385—386.

Mag. *Gustaf Henrik Forsius*, f. 3 dec. 1780, son till kyrkoherden i S:t Michel *Henrik Forsius*, magister i Åbo 1802, docens i theologin 6 aug. 1805, gymnasii adjunkt 2 maj 1810, historiarum och moralium lektor 15 jan. 1812, prost 28 dec. 1823, theologiæ doktor 1826, theologiæ lektor 8 febr. 1837. Död 28 sept. 1842. Se *Alopæus* l. c. p. 440.

Gift med *Karolina Henriette Tesche*, handelsmansdotter från Lovisa. Af deras 10 barn dogo de flesta i yngre åren. Af sönerne blef *Karl Henrik* skolrektor i Borgå, *Lorenz Anton Axel* skolkollega dersammastädes och *Kristian Fredrik* medicinæ doktor och provincialläkare.

Mag. *Gabriel Mauritz Wænerberg*, f. 26 jan. 1818, student i Helsingfors 1834, magister 1840, tjenstf. theologiæ lektor 19 okt. 1842, ordinarie 15 nov. 1843, tjenstf. referendariesekreterare i senatens ecklesiastik-expedition 30 nov. 1852, ordinarie 14 april 1853, theologiæ doktor 28 maj 1857.

Gift med *Agatha Sofia Aschan*, kapellansdotter från Jokkas. Se *G. A. Spåre Biografiska anteckningar* om kejserl. senatens ordförande, ledamöter och tjenstemän. Helsingfors 1863 p. 193.

Mag. *Johan Wilhelm Pesonius*, pastorsson från Mäntyharju, f. 22 juli 1819, student 1838, magister 1844, lärare vid fruntimmersskolan i Helsingfors 1844, tjenstf. theologiæ lektor 12 juni 1853, ordinarie 18 jan. 1854. Död 23 nov. 1862.

Mag. *August Wilhelm Frosterus*, son till professoren och kyrkoherden i Wasa och Mustasaari *Benjamin Frosterus*, f. 22 aug. 1828, student 1846, magister 30 maj 1853, theologiæ kandidat 30 maj 1859, tjenstf. theologiæ lektor 22 okt. 1862, ordinarie 8 juli 1863.

Eloquentiæ och poëseos lektorer.

Mag. *Peter Ignatius*, son till prosten i Helsingfors *Anders Ignatius*, f. 20 juni 1687, student i Åbo 1704, ma-

gister 1712, rektor i Helsingfors 1721, eloquentiæ och poëseos lektor 1724, blef pastor i Jämsä 1727. Se *Alopæus* l. c. p. 373—375.

Mag. *Henrik Helsingius*, son till prosten i S:t Michel *Georg Helsingius,* f. 1701, student i Upsala, 1719, magister i Åbo 1726, eloquentiæ lektor 1727, blef pastor i Idensalmi 1733. Se *Alopæus* l. c. p. 375—378.

Mag. *Johan Fortelius,* son till prosten i Ulfsby *Gabriel Fortelius,* f. 9 aug. 1701, student i Åbo 1722, magister 1729, rektor i Nyslott 1731, eloquentiæ och poëseos lektor 20 april 1734, blef pastor i Helsingfors 1741. Se *Alopæus* l. c. p. 378—380.

Jonas Löngreen, eloquentiæ och poëseos lektor 5 aug. 1741, blef theologiæ lektor 1746 (se ofvanföre).

Mag. *Georg Helsingius,* bror till ofvannämnde *Henrik,* student i Åbo 1725, magister 1732, rektor i Willmanstrand 29 april 1734, historiarum och moralium lektor 1742, eloquentiæ lektor 11 aug. 1746, blef pastor i Rantasalmi 1750. Se *Alopæus* l. c. p. 380—382.

Mag. *Paul Krogius,* son till archidiaconus i Borgå *Paul Krogius,* f. 22 mars 1724, student i Åbo 1740, magister 1745, docens i historien och praktiska filosofin, eloquentiæ och poëseos lektor 17 sept. 1752, theologiæ doktor i Greifsvald 1756, blef domprost i Borgå i april 1769, biskop 1789. Se *Alopæus* l. c. p. 382—385.

D:r *Johan Borgström,* eloquentiæ och poëseos lektor 10 aug. 1769, blef theologiæ lektor 1781 (se ofvanföre).

Mag. *Johan Gabriel Lind,* eloquentiæ och poëseos lektor 21 aug. 1782, blef theologiæ lektor 1794 (se ofvanföre).

Mag. *Johan Borgström,* eloquentiæ och poëseos lektor 27 febr. 1795, blef theologiæ lektor 1810 (se ofvanföre).

Mag. *Gustaf Nils Molin,* son till kapellanen *Johan Molin* i Padasjoki, f. 29 mars 1779, student i Åbo 1796, magister 1802, docens i theologin 29 sept. 1805, amanuens vid bibliotheket 1808, eloquentiæ och poëseos lektor 6 mars 1811. Död 29 mars 1824. Se *Alopæus* l. c. p. 386—388.

Gift med *Sara Maria Kreuger,* som dog 12 maj 1836 och efterlemnade 2 döttrar, af hvilka den ena *Adolfina Gustava Carolina* blef 16 jan. 1844 gift med vice konsuln och handelsmannen i Borgå *Jakob Johan Othman.*

Mag. *Henrik Johan Lindström* f. 28 nov. 1798, magister 1819, rektor vid pädagogin i Borgå 4 juni 1820, gymnasii adjunkt 29 jan. 1823, tjenstf. eloquentiæ och poëseos lektor 24 mars 1824, ordinarie 1 maj 1827. Död ogift 29 maj 1836.

Mag. *Johan Ludvig Runeberg,* son till tullförvaltaren *Anton Ludvig Runeberg* och *Katharina Magdalena Tengström,* f. i Jakobstad 5 febr. 1804, magister 1827, docens i vältaligheten 25 aug. 1830, lektor i romerska litteraturen 19 april 1837, transporterad till lektorstjensten i klassisk grekiska 13 april 1842, erhöll professors namn och värdighet 18 dec. 1844. Tog afsked från tjensten såsom emeritus 15 april 1857, theologiæ doktor 13 maj 1857.

Gift 1831 med *Fredrika Charlotta Tengström,* dotter till senatskamreraren *C. F. Tengström* och *A. M. Tengström.*

Mag. *August Lindfors,* f. 10 okt. 1810, magister 1836, gymnasii adjunkt 22 dec. 1838, tjenstf. lektor i romerska litteraturen 1 maj 1842, ordinarie 14 juni 1843, prost 7 april 1858.

Gift med *Fredrika Wilhelmina Standertsköld,* dotter till kapten *Johan Fredrik Standertsköld* och *Johanna Wilhelmina Mellin.*

Historiarum och moralium lektorer.

Johan Wittstock, son till prosten i Nyenskans *Joakim Wittstock,* f. 1682, student i Åbo 1704, historiarum lektor 31 okt. 1724, blef pastor i Tohmajärvi 1725. Se *Alopæus* l. c. p. 396.

Mag. *Johan Nylander,* var förut konrektor i Helsingfors, historiarum och moralium lektor 8 dec. 1725, magister 1726, blef theologiæ lektor 1728 (se ofvanföre).

Mag. *Anders Heinricius,* son till prosten i Rantasalmi *Anders Heinricius,* f. 1700, student i Åbo 27 febr. 1725,

magister 1726, gymnasii adjunkt, historiarum och moralium lektor 17 juni 1728, blef pastor i S:t Michel 1732. Se *Alopæus* l. c. p. 397—399.

Mag. *Gabriel Fortelius*, bror till eloquentiæ lektorn *Johan*, f. i Björneborg 11 aug. 1700, student i Åbo, der han blef magister 1726, gymnasii adjunkt 3 sept. 1728, archidiaconus i Borgå 1729, historiarum och moralium lektor 16 mars 1732, med bibehållande af sitt archidiakonat, pastor i Ulfsby 29 maj 1742, domprost i Borgå 10 juni 1745, biskop 1762. Se *Alopæus* l. c. p. 399—421. *Strandberg* l. c. I: 198.

Mag. *Anders Kraftman*, son till råd- och handelsmannen *Johan Kraftman*, f. 11 maj 1711, student i Åbo 1728, magister 1735, gymnasii adjunkt 13 dec. 1735, historiarum och moralium lektor 11 aug. 1746. Begärde entledigande från tjensten och erhöll 2 mars 1776. Död 22 apr. 1791.

Gift med *Anna Elisabet Heintzius*, pastorsdotter från Sysmä. Deras barn: *Gabriel Fredrik*, f. 1 aug. 1764 var justitie borgmästare i Helsingfors; *Maria Margareta*, gift med löjtnanten *Daniel Rotkirch; Anna Elisabet*, gift med öfverstlöjtnanten *Karl Fredrik Ekestubbe* och *Lovisa Benedicta*, gift med prosten i Idensalmi *Johan Lagus*. Se *Alopæus* l. c. p. 421—431.

Mag. *Sigfrid Porthan*, son till pastorn i Wiitasaari *Sigfrid Porthan*, f. 15 febr. 1741, student i Åbo 1751, magister 2 aug. 1757, docens i litteraturhistorien 1764, docens vid gymnasium 1765, konrektor i Lovisa 1769, konrektor i Helsingfors 1771, tjenstf. gymnasii adjunkt 22 maj 1776, historiarum och moralium lektor 27 nov. 1782. Dog ogift 7 mars 1798. Se *Alopæus* l. c. p. 431—437.

Mag. *Pehr Johan Alopæus*, son till lektorn *Magnus Jakob Alopæus*, f. 8 okt. 1773, student i Åbo 1789, magister 1792, docens i historien 13 febr. 1794, gymnasii adjunkt 6 nov. 1795, historiarum och moralium lektor 15 juni 1795, blef domprost i Borgå 15 juni 1811. Död 23 aug. 1814. Se *Alopæus* l. c. p. 437—440. *Finlands minnesvärda män* II: 102—112.

Mag. *Gustaf Henrik Forsius*, historiarum och moralium lektor, blef theologiæ lektor 1837 (se ofvanföre).

Mag. *Johan Edvard Öhman*, f. i Helsingfors 13 okt. 1809, gymnasii adjunkt 9 mars 1836, magister 1836, tjenstf. lektor i historien 1 okt. 1836, ordinarie 21 mars 1838, prost 19 dec. 1849. Död 27 aug. 1856.

Gift med *Albertina Maria von Fieandt*, dotter till majoren *Johan Fredr. von Fieandt* och *Karolina Albertina Charpentier*. Deras dotter *Ida*, gift med justitiæ rådmannen i Helsingfors *Karl Adolf Öhrnberg*.

Doktor *Otto Mauritz Nordström*, pastorsson från Pyttis, f. 6 juli 1819, student 1836, magister 1844, tjenstf. tysk språklärare 17 dec. 1844, tjenstf. gymnasii adjunkt 23 dec. 1846, ordinarie tysk språklärare 24 maj 1848, filosofie doktor 1850, gymnasii adjunkt 27 nov. 1850, filosofie lektor 29 dec. 1852, lektor i historien 27 maj 1857.

Matheseos och logices lektorer.

Mag. *Joachim Cleve*, son till fortifikations kaptenen och platsmajoren i Wiborg, f. 1681, student i Åbo 1701, magister 1707, blef år 1712 af ett ryskt parti tillfångatagen, men slapp på flykten och begaf sig till Stockholm, der han genom konglig fullmakt af 10 sept. 1721 utnämndes till matheseos lektor i Wiborg. Emellertid blef han af prosten i Borgå *Arvid Alopæus*, som jemväl var på flykten i Medelpad, kallad till embetsbiträde i Borgå, när de finge dit återvända, hvilket ock skedde i slutet på samma år; men innan gymnasium blef återupprättadt, utnämndes han 13 juli 1723 till pastor i Pielisjärvi. Se *Alopæus* l. c. p. 471—475.

Kand. *Karl W. Stålhös*, son till prosten i Alquetsboda i Småland *M. J. Stålhös*, studerade i Upsala och i Åbo, matheseos lektor i Borgå genom kongl. fullmakt år 1724. Död 1734.

Jonas Löngreen, matheseos och logices lektor 23 apr. 1735, blef eloquentiæ lektor 1741 (se ofvanföre).

Mag. *David Starck,* son till pastorn i Jämsä *Gustaf Starck,* f. 14 maj 1710, student i Åbo 1729, magister 1735, moralium docens i Åbo 1736, matheseos och logices lektor 16 febr. 1742, blef pastor i Lovisa 17 jan. 1750. Se *Alopæus* l. c. p. 476—481.

Mag. *Peter Bonsdorff,* matheseos och logices lektor 10 febr. 1750 och samma år theologiæ lektor (se ofvanföre).

Mag. *Johan Borgström,* matheseos och logices lektor 1 sept. 1750, blef eloquentiæ lektor 1769 (se ofvanföre).

Mag. *Magnus Jakob Alopæus,* matheseos och logices lektor 17 maj 1770, blef theologiæ lektor 1785 (se ofvanföre).

Mag. *Karl Fredrik Meinander,* son till kronobefallningsmannen *Johan Wilhelm Meinander,* f. i Sulkava 21 april 1759, student i Åbo 1776, magister 1782, astronomie docens 1784, tjenstf. matheseos lektor 23 mars 1785, ordinarie 6 aug. samma år. Död 9 nov. 1803.

Gift med *Anna Maria Borgström* och hade med henne 5 barn. Se *Alopæus* l. c. p. 481—483.

Mag. *Magnus Alopæus,* lektorsson, f. 17 sept. 1775, student i Åbo 1791, magister 1795, matheseos docens 1797, gymnasii adjunkt 27 jan. 1802, matheseos lektor 7 april 1804, erhöll professors namn och värdighet 24 dec. 1810, domprost i Borgå 25 juli 1817, theologiæ doktor 8 juli samma år. Död 4 maj 1843. Se *Alopæus* l. c. p. 483—485. *Finlands minnesvärda män* II: 113—146.

Mag. *Karl Gustaf Ottelin,* f. 1 maj 1792, studerade i Åbo, magister 1815, docens i filosofin 1817, matheseos lektor i Borgå 14 febr. 1818, prost 1828, theologiæ doktor 1831, blef pastor i Wiborg 14 dec. 1831.

Mag. *Alexander Ferdinand Borenius,* son till prosten i Kivineb *Henrik Borenius,* f. 26 dec. 1807, studerade i Åbo, magister 1832, tjenstf. öfverlärare vid Wiborgs gymnasium från 22 jan. till 6 juni 1833, lektor i mathematiken vid Borgå gymnasium 22 juni 1833, prost 30 aug. 1843.

Gift med *Anna Lovisa Gustava Ehrström,* dotter till prosten *Erik Gustaf Ehrström* och *Ulrika Lovisa Ahlstedt.*

Linguarum sacrarum lektorer.

Petrus Nappenius, son till prosten i Narva *Johan Nappenius*, f. 12 maj 1684, student i Åbo 1701, linguarum sacrarum lektor i Borgå 31 okt. 1724. Tog afsked 31 juli 1753 och afled 10 okt. 1767.

Gift med *Elisabet Custer*, enka efter löjtnant *Elsenberg*. Se *Alopæus* l. c. p. 501—506.

Mag. *Bengt Krook*, pastorsson från Hollola, f. 1720, student i Åbo 1735, magister 1745, docens i Åbo, rektor vid trivialskolan i S:t Michel och sedan i Rantasalmi 1747, tjenstf. lektor i hebraiskan och grekiskan vid Borgå gymnasium 8 okt. 1753, erhöll professors namn och värdighet 17 juni 1755, blef pastor i Perno 1758. Se *Alopæus* l. c. p. 506—509.

Mag. *Gustaf Orræus*, pastorsson från Padasjoki, f. 9 nov. 1723, student i Åbo 1739, magister 1748, gymnasii adjunkt 23 april 1750, tjenstf. lektor i hebraiskan och grekiskan 25 nov. 1758, ordinarie 10 aug. 1769. Död 21 nov. 1782.

Gift med *Ulrika Helena Gudseus*, dotter till domprosten i Fredrikshamn *Fabian Niklas Gudseus*. Deras barn: *Anders Fabian*, referendariesekreterare i regeringskonseljen, sedermera statsråd och prokurator 1816, adlad 1809 kallade han sig *Orrhjelm*, död 2 dec. 1816, ogift; *AnnaK atharina*, gift med handlanden i Borgå *Henrik Sjöberg*; *Ulrika*, gift 1:o med justitieombudsmannen *Georg Eberhard Ekholtz* och 2:o med prosten i Jokkas *Matthias Gottlund*, och *Helena* död ogift 1800. Se *Alopæus* l. c. p. 509—514.

Mag. *Peter Bonsdorff*, son till theol. lektorn *Peter Bonsdorff*, f. i Borgå 27 maj 1756, student i Åbo 1774, magister i Upsala 1779, linguarum orientalium et græcæ docens i Åbo 5 okt. 1782, linguarum sacrarum lektor i Borgå 13 sept. 1783, blef pastor i Pieksämäki 2 sept. 1800. Se *Alopæus* l. c. p. 514—516.

Mag. *Samuel Wilhelm Heurlin*, pastorsson från Jämsä, f. 19 febr. 1775, student i Åbo 1790, magister 1795, histo-

riarum docens 20 maj 1797, gymnasii adjunkt 8 maj 1799, linguarum sacrarum lektor 30 sept. 1801, erhöll namn och värdighet af konglig bibliothekarie 8 april 1803. Död 23 april 1809.

Gif med *Johanna Sofia Cygnæus*, biskopsdotter och enka efter vice advokatfiskalen *Henrik Johan Hassel.* Deras barn: *Nils Johan,* vice landssekreterare i Uleåborg; *Emerentia Sofia,* gift med rådmannen i Borgå *Emil Meinander.* Se *Alopæus* l. c. p. 517.

Mag. *Joakim Adolf Cleve,* pastorsson från Padasjoki, f. 1 febr. 1776, student i Åbo 1793, magister 1798, docens i lärdomshistorien 12 jan. 1801, gymnasii adjunkt 1804, eloquentiæ och poëseos lektor 1804—1809, linguarum sacrarum lektor 14 nov. 1809, blef pastor i Rantasalmi 31 maj 1816. Se *Alopæus* l. c. p. 518—520.

Mag. *Karl Elias Alopæus,* lektorsson, f. 29 okt. 1793, student i Åbo 1808, magister 1815, tjenstf. gymnasii adjunkt 26 aug. 1815, ordinarie 17 juli 1816, linguarum sacrarum lektor 19 juli 1817, blef pastor i Hauho 14 jan. 1835.

Mag. *Karl Fredrik Ticcander,* f. 1 okt. 1805, magister 1827, gymnasii adjunkt 18 aug. 1830, linguarum sacrarum lektor 28 okt. 1835. Död 30 juli 1849, ogift.

Mag. *Samuel Johan Gustaf Smalén,* f. i Nurmijärvi 29 april 1813, student 1827, magister 1840, gymnasii adjunkt 1843, theologiæ kandidat 1844, tjenstf. lektor i den Heliga Skrifts grundspråk 22 april 1846, theol. licentiat 1846, linguarum sacrarum lektor 6 febr. 1850, prost 23 april 1856, theologiæ doktor 1857.

Lektorer i grekiska litteraturen 1856—.

Mag. *Johan Ludvig Runeberg,* lektor i klassisk grekiska 13 april 1842, var förut lektor i romerska litteraturen (se ofvan).

Doktor *Samuel Johan Gustaf Smalén,* lektor i grekiska litteraturen 27 maj 1857, var förut linguarum sacrarum lektor (se ofvan). Njuter tjenstledighet för granskning af finska bibelöfversättningen sedan år 1862.

Doktor *Karl Eugen Grönlund,* f. 13 nov. 1833, student 1847, magister 1853, filologie doktor 1857, tjenstf. lektor i grekiska litteraturen 1 sept 1862.

Philosophiæ och historiæ naturalis lektorer.

Denna läraretjenst inrättades den 2 sept. 1814, hvarefter lektorn i historien upphörde att föredraga moralen och matheseos lektorn logiken.

Mag. *Karl Georg Ekmark,* son till provincialläkaren, assessoren *Karl Daniel Ekmark,* f. i Lovisa 22 mars 1780, student i Åbo 1800, magister 1805, konrektor i Lovisa 6 nov. 1805, gymnasii adjunkt 20 maj 1812, tjenstf. eloquentiæ lektor 1813—1815, filosofie och historiæ naturalis lektor 28 juni 1815, blef referendariesekreterare i senatens ecklesiastik-expedition 30 nov. 1819. Död 17 nov. 1822.

Gift med *Anna Jakobina Bonsdorff,* dotter till theol. professoren *Jakob Bonsdorff.* Se *Alopæus* l. c. p. 520. *G. A. Spåre Biografiska Anteckningar* om kejserl. senatens ordförande, ledamöter och tjenstemän p. 184.

Mag. *Ulrik Ollberg,* f. 10 dec. 1791, student 1811, magister 1815, tjenstf. kollega i Helsingfors 1815, gymnasii adjunkt 4 febr. 1818, filosofie och historiæ naturalis lektor 11 dec. 1821. Död 11 aug. 1825.

Gift med *Ulrika Elisabet Walle,* dotter till kronofogden, assessoren *Daniel Walle* och *Johanna Magdalena Gylling,* utan barn.

Doktor *Daniel Lindh,* f. i Wederlaks 3 sept. 1796, student 1818, magister 1823, lektor i filosofin och naturalhistorien 20 okt. 1827, medicinæ doktor 1832, blef domprost i Borgå 14 juli 1852.

Gift med *Anna Charlotta Boije,* dotter till majoren *Anders Erik Boije* och *Johanna Christina Nordensköld.*

Mag. *Otto Mauritz Nordström,* filosofie lektor 29 dec. 1852, blef lektor i historien 1857 (se ofvanföre).

Lektorer i naturvetenskaperna.

Mag. *Johan Elias Strömborg*, f. i Petäjävesi 13 okt. 1833, student 1852, magister 1857, lektor i naturvetenskaperna 2 dec. 1857.

Gymnasii adjunkter.

Mag. *Anders Heinricius* var här gymnasii adjunkt, då han befordrades till historiarum och moralium lektor 1728 (se ofvan).

Mag. *Gabriel Fortelius*, gymnasii adjunkt 3 sept. 1728, blef historiarum och moralium lektor 1732 (se ofvan).

Mag. *Georg Meurling*, f. i Lunds stift, magister i Rostock 5 nov. 1728, pädagog i Gamla Karleby 1730—1732, gymnasii adjunkt här 16 mars 1732, gjorde föga tjenst, afsade sig sysslan 1735 samt begaf sig till S:t Petersburg. Se *Alopæus* l. c. p. 536.

Mag. *Anders Kraftman*, gymnasii adjunkt 13 dec. 1735, blef historiarum och moralium lektor 1746 (se ofvan).

Mag. *Peter Bonsdorff*, gymnasii adjunkt 11 aug. 1746, blef matheseos och logices lektor 1750 (se ofvan).

Mag. *Gustaf Orræus*, gymnasii adjunkt 23 april 1750, blef linguarum sacrarum lektor 1758 (se ofvan).

Mag. *Peter Solitander*, f. 1725, student i Åbo 1746, magister 1754, kollega superior i Helsingfors 1755, gymnasii adjunkt 13 dec. 1758, blef rektor i Lovisa 2 sept. 1771. Se *Alopæus* l. c. p. 537—543.

Mag. *Johan Gabriel Lind*, gymnasii adjunkt 6 nov. 1771, blef tjenstf. historiarum lektor 1776 och sedermera eloquentiæ lektor 1782 (se ofvan).

Mag. *Sigfrid Porthan*, var förut konrektor i Helsingfors, tjenstf. gymnasii adjunkt 22 maj 1776—1778, blef historiarum och moralium lektor 1782 (se ofvan).

Mag. *Johan Kerchström*, kapellansson från Askola, f. 23 febr. 1750, student 1770, magister 1778, tjenstf. gymnasii adjunkt 23 sept. 1778, ordinarie 9 sept. 1782, utnämndes till rektor i Helsingfors 22 sept. 1784, men dog

12 jan. 1785, innan han tillträdde denna tjenst. Se *Alopæus* l. c. p. 544.

Mag. *Johan Borgström*, gymnasii adjunkt 29 mars 1786, blef eloquentiæ och poëseos lektor 1795 (se ofvan).

Mag. *Pehr Johan Alopæus*, gymnasii adjunkt 6 nov. 1795, blef historiarum och moralium lektor 15 juni 1798 (se ofvan).

Mag. *Samuel Wilhelm Heurlin*, gymnasii adjunkt 8 maj 1799, blef linguarum sacrarum lektor (se ofvan).

Mag. *Magnus Alopæus*, gymnasii adjunkt 27 jan. 1802, blef matheseos och logices lektor (se ofvan).

Mag. *Joakim Adolf Clewe*, gymnasii adjunkt 13 aug. 1804, blef linguarum sacrarum lektor (se ofvan).

Mag. *Gustaf Henrik Forsius*, gymnasii adjunkt 2 maj 1810, blef historiarum och moralium lektor (se ofvan).

Mag. *Karl Georg Ekmark*, gymnasii adjunkt 20 maj 1812, blef filosofie och historiæ naturalis lektor (se ofvan).

Mag. *Karl Elias Alopæus*, gymnasii adjunkt 17 juli 1816, blef linguarum sacrarum lektor (se ofvan).

Mag. *Ulrik Ollberg*, gymnasii adjunkt 4 febr. 1818, blef filosofie och historiæ naturalis lektor (se ofvan).

Mag. *Henrik Johan Lindström*, gymnasii adjunkt 29 jan. 1823, blef eloquentiæ och poëseos lektor (se ofvan).

Mag. *Johan Fredrik Homén*, f. 16 nov. 1797, magister 1823, amanuens vid domkapitlet i Borgå 23 juli 1823, tjenstf. filosofie och historiæ naturalis lektor 24 aug. 1825, gymnasii adjunkt 4 april 1827, rektor i Kuopio 25 nov. 1829.

Mag. *Karl Fredrik Ticcander*, gymnasii adjunkt 18 aug. 1830, blef linguarum sacrarum lektor (se ofvan).

Mag. *Johan Edvard Öhman*, gymnasii adjunkt 9 mars 1836, blef lektor i historien (se ofvan).

Mag. *August Lindfors*, gymnasii adjunkt 22 dec. 1838, blef lektor i romerska litteraturen (se ofvan).

Mag. *Samuel Johan Gustaf Smalén*, gymnasii adjunkt 1843, blef linguarum sacrarum lektor, (se ofvan).

Mag. *Otto Mauritz Nordström*, gymnasii adjunkt 27 nov. 1850, blef filosofie lektor (se ofvan).

Mag. *Gottlieb Leopold Pesonius,* tjenstf. gymnasii adjunkt 1850—1851, blef tysk språklärare.

Mag. *Gustaf Oskar Theodor Nordström,* tjenstf. gymnasii adjunkt från 5 okt. 1853 till 31 jan. 1856, blef konrektor i Fredrikshamn.

Mag. *Fredrik Julius Petersén,* kapellansson, f. i Tuulois 4 april 1820, student 1838, magister 1847, förestod rektors partes vid högre elementarskolan i Helsingfors 1849—53, gymnasii adjunkt 6 juli 1853, men förordnades 15 febr. 1854 att bestrida rektorslektioner och 8 nov. 1854 att förrätta konrektorstjensten vid högre elementarskolan i Helsingfors, hvarmed han fortfor till 30 jan. 1856, då han tillträdde sin gymnasii adjunktstjenst.

Lärare i ryska språket.

Olivier Holm, son till fabrikören Holm i Norrköping, f. 19 mars 1781, student i Upsala 1798, och i Åbo 1801, lärare vid kretsskolan i Willmanstrand 1805—1810, transporterades derifrån till enahanda tjenst i Nyslott 1810, rysk språklärare vid Borgå gymnasium 9 dec. 1812, flyttade till Ryssland och blef år 1820 pastor vid lutherska församlingen Baratajewka vid Wolga inom Nikolajewska kretsen af Moskowska konsistorialdistriktet.

Mag. *Karl Gustaf Ottelin,* förestod jemte matheseos lektionen ryska språkläraretjensten från 23 oktober 1820 till slutet af år 1831.

Philip Jokelin, borgareson från Wiborg, f. 24 april 1807, student 1828, tjenstf. rysk språklärare 28 jan. 1832, ordinarie i aug. samma år. Död 4 sept. 1834.

Mag. *Erik Johan Hongelin,* rusthållareson från Borgå socken, f. 27 febr. 1807, student 1826, magister 1832, rysk språklärare i sept. 1835. Död 19 juni 1843.

Alexander Popow, tjenstf. rysk språklärare 12 juli 1843, ordinarie 24 april 1844. Tog afsked 26 aug. 1846.

August Mauritz Öhman, var först student, sedan underofficer, tjenstf. rysk språklärare vid högre elementarskolan i Borgå 30 april 1844, tjenstf. rysk språklärare vid

gymnasium 1 febr. 1847, ordinarie 1 dec. 1847. Död 21 jan. 1849.

Gabriel Wilhelm Passelberg, tjenstf. rysk språklärare från 31 jan. 1849 till årets slut.

Karl Reinhold Ferdinand Serlachius, f. i Perno 12 april 1822, student 1841, tjenstf. kollega vid högre elementarskolan i Borgå 1 maj 1843, tjenstf. andra lektor i ryska språket vid Wiborgs gymnasium 1 mars 1848, rysk språklärare vid Kuopio gymnasium 10 maj samma år, transporterad till Borgå gymnasium 3 jan. 1850.

Lärare i tyska språket.

Mag. *Karl Kristian Stenius*, tjenstf. tysk språklärare från 1 febr. 1842, ordinarie 8 juni samma år, blef rektor vid högre elementarskolan i Nyslott 1847.

Mag. *Otto Mauritz Nordström*, var förut tjenstf. gymnasii adjunkt, tysk språklärare 24 maj 1848, blef ordinarie gymnasii adjunkt 1850.

Mag. *Gottlieb Leopold Pesonius*, var förut tjenstf. gymnasii adjunkt, tjenstf. tysk språklärare 15 febr. 1851, ordinarie 30 juli 1851, blef rektor vid högre elementarskolan i Jyväskylä 14 juli 1858.

Mag. *Emil Fredrik Maconi*, f. 19 sept. 1827, student 1845, magister 1850, tjenstf. lektor i historien vid gymnasium 2 febr. 1853—1857, tjenstf. tysk språklärare 2 sept. 1858, ordinarie 8 dec. samma år, blef lektor i historien vid elementarläroverket i Jyväskylä 1863.

Mag. *Rudolf Lindblad*, f. i Saratov 12 jan. 1830, student 1849, magister 1857, var förut vikar. kollega i Fredrikshamn, tjenstf. tysk språklärare här 1863, ordinarie 8 juni 1864.

Lärare i franska språket.

François Billiot, fransk språklärare från 25 april 1843 till 13 aug. 1845.

Karl Emil Alexander Mesterton, f. i Orimattila 26 jan. 1817, filosofie kandidat 1844, tjenstf. kollega i Borgå 23 april 1845, tjenstf. fransk språklärare 10 sept. 1845, ordi-

narie 4 febr. 1846. Tjenstledig för sjuklighet från början af år 1851 tills han tog afsked 30 juli 1862. Död 27 maj 1865.

Mag. *Kasper Konrad Carlborg*, f. 2 dec. 1825, student 1843, magister 1850, tjenstf. fransk språklärare 12 mars 1851 till år 1855, blef 28 nov. 1855 lärare vid lägre elementarskolan i Lovisa och 4 juni 1856 2:dra amanuens vid domkapitlet, blef fransk språklärare vid Åbo gymnasium 16 mars 1859.

Lars Adolf Matthias Lefrén, f. 26 okt. 1823, student 1846, tysk språklärare vid Tavasthus gymnasium 31 okt. 1859, fransk språklärare här 1 sept. 1863.

Directores cantus.

Karl Gustaf Stiernitz, var här director cantus till år 1735, då han dog.

Gift med *Katharina Lundborg*. Se *Alopæus* l. c. p. 554.

Otto Reinhold Palmén, student i Åbo 1731, director cantus 23 juni 1737. Död 16 april 1759.

Gift med *Sofia Katharina Hillebrand*. Se *Alopæus*, l. c. p. 555.

Peter Gottsman, f. 1722, student i Åbo 1745, messprest vid domkyrkan 19 april 1753, director cantus 19 okt. 1760, och derjemte domkyrko-syssloman 22 april 1780—1790, tog afsked från director cantus sysslan 27 apr. 1791 och dog 1793.

Gift med *Anna Maria Gottberg*, hemma från Stockholm, död 12 maj 1789. Deras barn: *Johan*, f. 1759, var stadsläkare i Gamla Karleby, gift med *Beata Hongell* och *Peter*, fadrens efterträdare. Se *Alopæus* l. c. p. 555—557.

Peter Gottsman, f. 31 dec. 1763, student i Åbo 1782, director cantus 20 juli 1791. Reste 1792 till Stockholm och blef i Sverige samt fick fördenskull afsked från tjensten 10 april 1793. Se *Alopæus* l. c. p. 557.

Ernst Gabriel Lithander, f. 7 maj 1774 på Dagö, der hans fader magister *Johan Lithander* var pastor. Student i Åbo 1790, director cantus 19 juni 1793, blef derjemte organist vid domkyrkan 30 juni 1802. Död 10 juni 1803.

Gift med *Anna Maria Flensborg*. Se *Alopæus* l. c. p. 558.

Filosofie kandidaten *Karl Gabriel Diederichs*, f. i Österbotten 1777, director cantus 12 dec. 1803 och derjemte organist vid domkyrkan 27 aug. 1804. Död 8 okt. 1804. Se *Alopæus* l. c. p. 559.

Mag. *Sven Peter Thunberg*, f. 26 april 1773 i Jerstorp socken och Jönköpings län, der hans fader *Gustaf Thunberg* var kronolänsman. Student i Lund 1791, magister 1799, director cantus här 19 juni 1805 och derjemte organist 7 jan. 1806. Död 31 aug. 1831.

Gift med *Gustava Sofia Griberg*. Se *Alopæus* l. c. p. 559.

Adolf Fredrik Sirén, f. i Korpilaks 29 april 1807, tjenstf. director cantus 6 okt. 1831, ordinarie 13 juni 1832, blef konsistorii notarie 1846.

Karl Frans Blom, f. i Euraåminne 13 juli 1820, undersånglärare vid högre elementarskolan i Åbo 12 okt. 1842, tjenstf. sånglärare i Borgå 22 jan. 1845, ordinarie 17 febr. 1847, erhöll namn och värdighet af musices director 6 dec. 1854. Död 17 febr 1865.

Selim Gabriel Linsén, sånglärare 26 april 1865.

Lärare i ritkonsten.

Johan Knutson, lärare i ritkonsten 1845.

4. Högre elementarskola.

Vid Lovisa högre elementarskolas år 1841 anbefallda flyttning till Borgå, förblefvo lärarene desamma som i Lovisa.

Rektorer.

Mag. *Gustaf Leonhard Stenbäck*, var rektor i Lovisa, transporterades till rektor i Borgå 15 dec. 1841, blef pastor i Lovisa 1844.

Mag. *Gustaf Wilhelm Riddelin*, var förut konrektor, tjenstf. rektor 30 april 1844, ordinarie 12 febr. 1845. Tog afsked såsom emeritus 1858.

Mag. *Karl Henrik Forsius*, var förut 1:sta kollega i Heinola, rektor här 1859.

Konrektorer.

Mag. *Gustaf Wilhelm Riddelin*, var förut konrektor i Lovisa, konrektor här 15 dec. 1841, blef rektor 1844.

Mag. *Alexander Karl Mauritz Hornborg*, pastorsson från Nykyrka, f. 21 sept. 1813, magister 1840, rysk språklärare i Lovisa 9 sept. 1840, transporterad till enahanda tjenst i Borgå 15 dec. 1841, konrektor 4 okt. 1845. Död 22 juni 1856.

Gift med *Wendla Johanna Lagus*, dotter till theol. professorn *Anders Johan Lagus*.

Mag. *August Fredrik Gyldén*, häradshöfdingeson, f. i St. Michel 18 juni 1818, tjenstf. andra lektor i latinska språket vid Wiborgs gymnasium 16 juni 1843, magister 1844, tjenstf. 3:dje kollega i Helsingfors 18 juni 1844, ordinarie 3:dje kollega i Borgå 2 juli 1845, 2:dra kollega i Heinola 27 sept. 1848, konrektor i Borgå 20 maj 1857. Tog afsked 1865.

1:sta Kollegor, sedermera i historien.

Karl Gustaf Erik Taube, löjtnantsson, f. i Sysmä 14 juni 1812, tjenstf. kollega superior i Helsingfors 7 mars 1836, tjenstf. kollega superior i Lovisa 1 april 1840, ordinarie 9 sept. 1840, 1:sta kollega i Borgå 15 dec. 1841. Död 26 juni 1842.

Mag. *Axel von Brandenburg*, f. i St. Michel 27 febr. 1809, magister 1836, tjenstf. apologist i Lovisa 1 maj 1837, tjenstf. kollega inferior dersammastädes 28 okt. 1840, tjenstf. 2:dra kollega i Borgå 15 dec. 1841, ordinarie 1:sta kollega dersammastädes 10 maj 1843. Tog afsked 16 sept. 1857.

Doktor *Wilhelm Gabriel Lagus*, son till juris professorn *Wilhelm Gabriel Lagus*, f. 7 april 1837, student 1855, filologie magister 1860 och filologie doktor 1860, kollega i historien 9 april 1859.

2:dra Kollegor, sedermera i latinet.

Mag. *Axel von Brandenburg*, tjenstf. 2:dra kollega 15 dec. 1841, blef 1:sta kollega 1843.

Mag. *Karl Paul Kollin Brunou*, pastorsson, f. i Joutseno 12 mars 1815, magister 1840, tjenstf. kollega i Lovisa 1 febr. 1841, tjenstf. linguarum sacrarum lektor i Borgå 11 febr. 1842, ordinarie 2:dra kollega i Borgå 22 nov. 1843, blef konrektor i Heinola 1849.

Mag. *Lorens Anton Axel Forsius*, lektorsson, f. i Borgå 30 okt. 1823, magister 1847, tjenstf. 1:sta kollega i Fredrikshamn från 1 april till 15 dec. 1848, tjenstf. 3:dje kollega i Borgå vårtermin 1849, tjenstf. 2:dra kollega derstädes 14 febr. 1849, ordinarie 19 dec. 1849. Död 1862.

Mag. *Viktor Emil Linderoos*, f. i Lovisa 19 febr. 1832, student 1851, magister 1860, tjenstf. kollega i latin 1862.

Mag. *Bror Erik Wahlström*, f. i Wiborg 16 nov. 1833, student 1851, magister 1857, tjenstgjorde i Kexholm och Wiborg, 2:dra kollega här 1863, blef direktor för finska församlingsskolan i S:t Petersburg 1865.

3:dje Kollegor, sedermera i mathematiken.

Mag. *Joachim Zitting*, f. i Hankasalmi 11 juni 1806, student 1826, magister 1840, tjenstf. kollega vid pädagogin i Borgå 1840, tjenstf. apologist i Lovisa 31 mars 1841, tjenstf. 3:dje kollega i Borgå 15 dec. 1841, ordinarie 8 juni 1842, blef lektor i grekiska litteraturen i Kuopio 1844.

Mag. *August Fredrik Gyldén*, 3:dje kollega 2 juli 1845, blef 2:dra kollega i Heinola 1848.

Mag. *Lorens Anton Axel Forsius*, tjenstf. 3:dje kollega vårtermin 1849, blef 2:dra kollega här samma år.

Karl Henrik Alopæus, f. i Jokkas 5 april 1825, tjenstf. 3:dje kollega 14 febr. 1849, ordinarie 30 maj 1849, prestvigd 4 mars 1855, vice pastor 22 nov. 1859, blef föreståndare för döfstumskolan i Åbo 6 juni 1860.

Mag. *Henrik Filip Modeen*, pastorsson från Tyris i Ingermanland, f. i Tyris 1830, student 1849, magister 1857 tjenstf. kollega i mathematiken 1861.

Lärare i ryska språket.

Mag. *Alexander Karl Mauritz Hornborg*, var förut rysk

språklärare i Lovisa, derifrån han 15 dec. 1841 flyttades till Borgå, blef konrektor 1845.

Peter Wilhelm Thalus, f. i Tyris församling i Ingermanland 5 okt. 1822, tjenstf. rysk språklärare här 29 jan. 1845, ordinarie 4 febr. 1846, blef rysk språklärare vid Wiborgs gymnasium 1857.

Niklas Gulin, f. i Lovisa 18 dec. 1824, tjenstf. rysk språklärare i Nyslott 20 juli 1853, rysk språklärare här 1858.

5. Läroanstalten för döfstumma i Borgå.

Ur det sakrika program matheseos lektorn i Borgå, prosten *A. F. Borenius* år 1863 utfärdade och hvilket innehåller en historik om den första döfstumskolans uppkomst i Borgå, anföres här, att sedan genom infordrade uppgifter den upplysning blef vunnen, att antalet af döfstumma personer i landet år 1848 uppgick inom Åbo erkestift till 803 och inom Borgå stift till 663, och *Karl Oskar Malm*, hvilken, sjelf döfstum, njutit undervisning i döfstuminstitutet på Manilla, 1 okt. 1846 öppnat en *privatskola* för sina vanlottade likar, beviljade hans kejserl. majestät 8 april 1856 åt Malm 200 rubel till underhåll för skolan. Den bestyrelse för skolan, som då bildade sig i Borgå, samlade sedermera frivilliga gåfvor, för att kunna gifva anstalten en ändamålsenligare organisation samt uppgjorde ett reglemente för inrättningen, en läroplan för undervisningen och ett förslag till aflönings- och underhållsstat, hvilka insändes till regeringen, med anhållan, att en fullständig läroanstalt för döfstumma i landet blefve organiserad. Härtill biföll hans kejserl. majestät 16 dec. 1858, och förordnade, att anstalten skulle förläggas till Åbo stad. Den privata döfstumskola, som derintill ägt bestånd i Borgå, blef för läraren Malms flyttning till Åbo den 13 juni 1859 upplöst. Men redan under samma år sattes en ny privatanstalt i Borgå i gång, och har hans kejserl. majestät till dess fortkomst beviljat icke allenast den andel af de, i stöd af nådigt reglemente af 16 dec. 1858, i landets evangelisk lutherska kyrkor

årligen inflytande kollektemedel, som i Borgå stift uppbäras, till läroinrättningens underhåll, utan ock derutöfver 150 rubel af majestätets egna dispositionsmedel, och slutligen genom nådigt reskript af den 3 febr. 1863 samma statsanslag, som döfstumskolan i Kuopio 15 maj 1862 undfått, uppgående till 600 rubel silfver. Af denna summa erhåller lärarinnan 200 rubel och läraren likaledes 200 rubel i årlig lön, hvarutom lärarinnan åtnjuter fria rum i skollokalen och läraren ett tillskott af 150 rubel.

1. Privat döfstumskola.

1846—1859.

Lärare.

Karl Oskar Malm, döfstum, f. i Borgå 12 febr. 1826, pensionär hos döfstumläraren *J. G. Holtz* i Stockholm 7 aug. 1834, elev vid institutet derstädes 14 febr. 1840, biträdande underlärare vid inrättningen 4 sept. 1845, organiserade privata döfstumanstalten i Borgå och förestod den från 1 okt. 1849 till slutet af vårtermin 1859; blef lärare vid dömstumskolan i Åbo 9 febr. 1859.

2. Offentlig döfstumskola.

1859—

Föreståndarinnor.

Selma Ottilia Åkerstedt, f. i Lappträsk 13 apr. 1835, tjenstf. föreståndarinna 24 aug. 1860, utnämnd till samma befattning 15 april 1863.

Lärare.

Akilles Sirén, pastorsson, f. i Lovisa 23 nov. 1831, prestvigd 1 maj 1858, religionslärare vid döfstumskolan härstädes 1860, utnämnd till lärare 15 april 1863.

FREDRIKSHAMN.

Efter uppkomsten af Weckelax köping, organiserades här en skola, först med 1 lärare, sedan efter år 1724 med

2 lärare, af hvilka den ena var rektor och den andra kollega.

1. Pädagogi.

166 —1741.

Pädagoger.

Sigfridus Simonis Rohianus 1675—1682, blef kapellan i Björkö.

Sven Frondelius 1688—1692, blef rektor i Kexholm.

Matthias Jahnsonius 1692—1701, blef vice pastor i Luumäki.

Arwed Cannelinus 1702—1716, blef pastor loci.

Rektorer.

Johan Licéen 1724—1742, kallas rektor. Död 11 maj 1742, 60 år gammal. Gift med *Christina Mattsdr Morschovia*, † 19 okt. 1742. Deras son *Daniel* var född 13 dec. 1737.

Mr *Johan Nymarck* 1738—1740, blef domkyrko syssloman i Borgå 1740. Torde hafva förestått den andras tjenst.

Kollegor.

Johan Strandman 1728.

Carl Willand, 1738, blef kollega i Willmanstrand samma år.

..... *Toicander*, vikarierande kollega 1739.

Anders Kyander, blef kollega 5 juli 1740.

2. Trivialskola.

Då en ny aflöningsstat för år 1744 från kejserliga senaten utkom, var derå en skolstat i Fredrikshamn stad upptagen, bestående af rektor, konrektor, kollega och pædagogus. Consistorium i Fredrikshamn, härom underrättadt, skred till besättandet af de nya tjensterne och utfärdade den 29 november 1744 fullmakter för alla lärare vid trivialskolan. Nu var det nya skolhuset ännu icke färdigt och alla lärare voro icke heller ännu ankomne till ort och ställe, så att skolan hade kunnat inaugureras och läsningen i alla

klasser taga sin början. Fördenskull vägrade guvernementskansliet i Wiborg att utbetala lönerne och ansåg lärarne ej kunna åtnjuta sina löner från annan tid än den, då de tillträda sina tjenster och vidtaga sjelfva tjenstgöringen. Detta gaf consistorium, som yrkade på lönernes utbetalning från fullmakternes datum, anledning, enligt kongl. bref af 11 mars 1735, att hos justitie collegium förfråga sig: 1:o) om det är nödigt, att skolebetjenterne, som consistorium antagit och med fullmakter försett, skola af Eders Kejserl. Majestäts högt förordnade guvernementskansli i Wiborg blifva vidare confirmerade eller ej? hvartill consistorium ej vet någon ukas vara utgången, ej heller gifver någon svensk lag och förordning, hvarvid Eders Kejserl. Majestät allernådigst behagat detta consistorium bibehålla, någon anledning dertill. 2:o) Om berörde skolebetjente skola blifva i mistning af sin första tertials lön, och ej ifrån fullmakternas dato deras underhåll erhålla, hvilket Eders Kejserl. Majestäts högt förordnade guvernementskansli i Wiborg dem afslagit?

Härå följde justitie collegii svar, så lydande:

Befehl an das Friedrichshavensche Consistorium.

Dies I. K. M. R. Justitie Collegium derer Lief- und Ehstländschen Rechtssachen hat dasjenige, was das Friedrichshavensche Consistorium sowohl wegen des Juris confirmandi derer Schulbedienten daselbst, als auch wegen dererselben Gage und von welcher Zeit an solche ihnen ausgezahlet werden solle, imgleichen was die Wiburgsche Gouvernements Cantzeley praevia communicatione darauf in Erklährung an- und beygebracht, Sich behörig vortragen lassen. Wann nun, was das erstere betrifft, das Consistorium sich zwar darauf berufet, dass nach Anleitung der schwedischen Gesetze und Verordnungen die Bezetzung und Confirmation der Schulbedienten an die Wiburgsche Gouvernements Cantzeley nicht gehöre, gleichwohl aber dergleiche Verordnungen und Privilegien nicht beygebracht noch

angezeiget, hingegen vermöge einer aus dem dirigirenden Senat sub d. 13 Martii 1744 ergangenen Ukase der Wiburgschen Gouvernements Cantzeley die Confirmation gedachter Schulbedienten anbefohlen ist; als muss sich auch das Friedrichshavensche Consistorium sothaner Eines dirigirenden Senats Ukase, bis es anders angeordnet wird, conformiren, die aber dagegen vorhandene Verordnungen und Privilegien diesem I. K. M. R. Justitie Collegio in forma probante einschicken, damit erfordernden Falls die Vorstellung an gehörigen Ort geschehen kann. Was aber die denen Schulbedienten zu zahlende Gage anbelanget, demnach die Wiburgsche Gouvernements Cantzeley hierüber erkläret hat, die Veranstaltung zu treffen, dass die Bezahlung der Gage gedachten Bedienten von der Zeit an geschehe, da sie Ihren Dienst angetreten; so findet dieses I. K. M. R. Justitie Collegium vor recht, dass es um so mehr dabey sein Bewenden haben müsse, als solches dem vom Consistorio ad acta gebrachten Königl. Brief d. 11 Martii 1735 ganz conform ist. Wornach sich also das Friedrichshavensche Consistorium zu richten hat. St. Petersburg den 20 Martii 1746.

Fr. Emme.
V. Praeses.

E. G. Glück. Rath. *J. F. Büttner.* Rath. *J. F. Taube.* Ass. *L. Meder.* Ass.

År 1745 öppnades *Trivialskolan* i Fredrikshamn, den enda skola af detta slag inom hela Wiborgska guvernementet. Dess lärarepersonal bestod af rektor, konrektor och tvenne kollegor.

Rektorer.

Rektorslönen utgjorde 200 daler och hyresmedel 25 daler.

Sven Ringh, filosofie kandidat, hemma från Wexiö. Blef den förste rektor vid denna skola 1744, men nödgades, såsom sjuklig, söka bot på annan ort och slutligen taga afsked 1748 samt återvända till sin hemort.

Ericus Sylvin, var konrektor, förestod under Ringhs sjuklighet rektorstjensten ett år, och utnämndes 1 mars 1748 till rektor och den 27 derpå följande maj till pastor i Säkkjärvi.

Mag. *Jonas Backman*, rektor här 22 aug. 1748, blef pastor i Walkeala 1751.

Sigfrid Ignatius, var förut kapellan i Helsinge, rector scholæ 1 juni 1752 och derjemte archidiaconus och kapellan vid svenska stadsförsamlingen. Död 1760.

Esaias Polack, var förut konrektor, rektor här 29 nov. 1760, blef pastor i Jääskis 1763.

Carl Gustaf Nikander, var förut konrektor, rektor här 1 sept. 1765, pastor i Kymene 1768.

Mag. *Swen Gowinius*, var konrektor, rektor 6 maj 1769, pastor i Kymene 1773.

Mag. *Bengt Jakob Ignatius*, rektor här 5 febr. 1774, blef archidiaconus 1780. Tog afsked.

Peter Adolf Europæus, rektor här 1785, blef lärare vid normalskolan 1788, archidiaconus i Fredrikshamn 1790.

Konrektorer.

Konrektorslönen var bestämd till 150 daler, utom 18 daler hyresmedel.

Erik Sylvin, konrektor 29 nov. 1744, förrättade i ett års tid rektorstjensten, rektor 1 mars 1748, blef pastor i Säkkjärvi 27 maj samma år.

Matthias Brachin, student 1742, collega här 1744, konrektor 1749. Död 1750, 30 år gammal.

Esaias Polack, var förut collega, konrektor 28 nov. 1750, blef rektor 29 nov. 1760.

Carl Gustaf Nikander, var förut kollega superior, konrektor 29 nov. 1760, tog afsked 7 april 1764, blef sedan rektor.

Mag. *Sven Gowinius*, konrektor 7 april 1764, blef rektor 1769.

Mag. *Bengt Jakob Ignatius*, konrektor 2 sept. 1769, blef rektor 1774.

Karl Fredrik Rönnholm, son till bokhållaren *Johan Rönnholm* och *Juliana Helena Brusin*. Född 21 aug. 1740, student i Åbo 1762, tillförordnad collega inferior 1765, collega superior och vice konrektor 1769, ordinarie konrektor 5 febr. 1774 och assessor consistorii samma år. Blef borgmästare.

Gift 22 febr. 1771 med *Christina Bruun*, som dog 27 dec. 1826, 75 år gammal. Deras barn voro: 1 *Erik Johan*, f. 6 aug. 1771, medicine doktor, statsråd. 2 *Carl Fredrik*, f. 23 jan. 1773. 3 *Henrik Jakob*, f. 19 okt. 1774, öfverste. 4 *Peter Christian*, f. 12 sept. 1776. 5 *David Wilhelm*, f. och död 1778 och 6 *Gustaf Christian Fredrik*, f. 1780 † 1782. 7 *Robert Reinhold*, f. 7 sept. 1781. 8 *Margareta Juliana*, f. 7 okt. 1782. 9 *Johanna*, ogift. 10 *Anton Ulrik*, f. 20 okt. 1787, pastor i Parikkala och 11 *Fredrika Catharina*, f. 21 sept. 1790.

Claes Peter Lundberg, var cons. not., konrektor 1785, blef pastor vid tyska kolonialförsamlingen i nya Saratowka i Petersburgska guvernementet 1786 och derefter i Saratow.

Collegae superiores.

Matthias Brachin, blef kollega 29 nov. 1744 och konrektor 1749.

Esaias Polack, collega 22 aug. 1748, konrektor 1750.

Carl Gustaf Nikander, kollega 1750, vice konrektors titel 1754, blef konrektor 1760.

Laurentius Bäckström, collega sup. 29 nov. 1760, tog afsked med konrektors titel 1769, och blef oeconomus templi 1769.

Carl Fredrik Rönnholm, var collega inferior förut, kollega superior 1769, blef konrektor.

Ulrik Carmelin, var collega inferior förut, collega superior 5 febr. 1774, consistorii notarie 1776. Skötte begge tjensterne.

Adrian Julius Algén, f. i Björneborg 1754, prestvigd 1779, kollega super. 1785, tog afsked 1788.

Collegae inferiores.

David Björkman, kollega 1744. Död 1758. Han var tillika kantor vid stadsförsamlingen.

Laurentius Bäckström, f. 1719, student 1740, prestvigd 1749, kollega infer. 27 april 1758, blef kollega superior 1760.

Christian Cruciger Ignatius, kollega inf. 29 november 1760—1765.

Carl Fredrik Rönnholm, kollega inferior 1766, blef kollega superior 1769.

Ulrik Carmelin, kollega inferior 28 okt. 1769, blef kollega superior 1774.

Elias Qvist, kollega inferior 14 mars 1774—1782, blef magistrats sekreterare 1784.

Karl Benjamin Långa, koll. inf. 17 juni 1784.

3. Normalskola.

1788—1805.

Normalskolan i Fredrikshamn hade 3 klasser och 4 lärare och öppnades i april 1788.

Lärare i religionen, historien, geografin och latinet.

Peter Adolf Europæus, var rektor förut, blef archidiaconus 1790.

Andreas Schnell, förste lärare 1790, blef pastor i Oranienbaum 1798.

David Georg Åberg, lärare här 1798, blef lärare vid kretsskolan 1805.

Lärare i arithmetiken, geometrin, franska och tyska språken.

. . . . . . *Uttecht*, blef sekreterare vid kejserl. kansliet i Petersburg 1803.

Carl Johan Qvist, f. 1783, lärare här 1803, blef kretsskollärare.

Lärare i ryska språket.

Alexej Obraszow, lärare här tills han blef lärare vid kretsskolan i Willmanstrand 1805.

Lärare i tyska och latinska språken.

Anders Lideborg, blef lärare vid kretsskolan.

4. Kretsskola.

1805—1841.

Kretsskolan i Fredrikshamn öppnades den 2 augusti 1805 med 3 klasser och 4 lärare, hvilka skulle meddela undervisning i latinska, tyska, ryska och franska språken, religion, allmän och Rysslands historie, geografi, geometri, arithmetik, fysik, teknologi, naturalhistorie, anthropologi, fosterländsk lagfarenhet, ritning och kalligrafi. Ehuru ämnesläsning vid alla kretsskolor var införd, voro vissa läroämnen likväl icke stricte fästade vid vissa tjenster, utan ägde lärarene rättighet att sig emellan fördela dem efter skolkommissionens bepröfvande.

Lärare i tyska språket, religionen och naturalhistorien.

David Georg Åberg (Oberg), son till rådmannen *Johan Henr. Åberg* och *Magdalena Starck*. Född 13 mars 1770, student 1787, prestvigd 1793, lärare vid normalskolan 1798 och år 1805 lärare vid kretsskolan. Död 2 okt. 1806. Gift med *Ebba Christina Nikander*, pastorsdotter från Walkeala. Barn: 1 *Johan*, stabsläkare, statsråd † 3 aug. 1861, 2 *Carl Gustaf*, öfverstelöjtnant, 3 *Fredrik*, landskamrer, 4 *David*, officer och 5 *Catharina*, gift med apothekaren *Jakob Platan*.

Anton Ulrik Rönnholm, lärare här 1807, blef kretsskollärare i Nyslott 31 juli 1810.

Christian Wahlberg, lärare i Willmanstrand 1808, här 1809, blef pastor i Sakkula 1824 och afgick 1825.

Mag. *Gustaf Magnus Nordström*, tjenstf. lärare här 1824, ordinarie 1:sta lärare 11 febr. 1826, blef rektor vid högre elementarskolan.

Lärare i mathematiken, fysiken och naturvetenskaperna.

Carl Johan Qvist, var förut lärare vid normalskolan, tog afsked 1808 och blef archidiaconus.

Baron von Bülow, lärare här 5 maj 1818, flyttades till Wiborg 1809.

Fredrik Johan Stråhlman, lärare här 14 aug. 1810, kretsskollärare i Wiborg 1815.

Alexander Björkman, lärarevikarie här 1 april 1815, ordinarie lärare 17 mars 1824, blef konrektor vid högre elementarskolan.

Lärare i latinska språket, historien och geografin.

Anders Lideborg, tog afsked 5 sept. 1805, och reste tillbaka till Sverige.

Mag. *Henrik Krusberg*, kapellansson från Hvittis, f. 15 mars 1779, student i Åbo 1795, magister 1802, prestvigd i Petersburg 4 jan. 1803, lärare 16 juni 1805, tog afsked 26 april 1811 och begaf sig till Ingermanland.

Adelbert Philip Cammerer, lärare 26 aug. 1811, tog afsked 1 aug. 1812.

Elias Holmstein, lärare 3 aug. 1812, blef pastor i Christina 1837.

Carl Fredrik Londén, lärare här 27 maj 1839, blef 1:sta kollega vid högre elementarskolan.

Lärare i ryska och franska språken och ritkonsten.

Iwan Sliwitskij, guvernements-sekreterare, lärare här 1805, flyttades till kretsskolan i Nyslott 8 febr. 1806.

Boris Weleschew, lärare i Nyslott 1794, lärare här 11 jan. 1806, åter i Nyslott 1807.

Gregori Fljorow, titulärråd, lärare här 1807, tog afsked 10 dec. 1811.

Stepan Iskus Gronskoj, stabskapten, lärare här 1812, tog afsked 1 febr. 1820, och blef lärare i Ruotsensalmi fästning.

Adolf Fredrik Cremer, lärare här 17 maj 1820, blef pastor i Pyttis 4 mars 1835.

Carl Clayhills, vikarierande lärare här 22 juli 1835 —1841.

5. Högre elementarskola.

1841—1862.

Genom nådig förordning af den 21 juni 1841 förvandlades kretsskolan i Fredrikshamn till en *högre elementarskola* med tre klasser och 6 lärare: 1 rektor, 1 konrektor, 2 kollegor, 1 lärare i historie och geografi, som skulle föredragas på ryska språket och 1 rysk språklärare. Genom den nya gymnasii- och skolordningen af den 7 april 1856 ställdes högre elementarskolan i Fredrikshamn på samma fot som landets öfriga läroverk af samma slag. I följd häraf bibehölls här 1 rektor, 1 konrektor, 3 kollegor och 1 rysk språklärare. Ryskan upphörde att vara undervisningsspråk för historie och geografi, och af kollegorna skulle en lära latin, en annan historie och geografi och en tredje mathematik och naturalhistorie. Denna skola flyttades till Lovisa 30 jan. 1862.

Rektorer.

Mag. *Gustaf Magnus Nordström*, blef pastor i Jämsä 1842.

Mag. *Carl Fredrik Nordström*, var förut andra lektor i latinet vid Wiborgs gymnasium, rektor här 26 juli 1843. Blef pastor i Lampis 1856.

Carl Fredrik Londén, var förut konrektor, rektor 15 juli 1857. Blef pastor i Ruokolax 1862.

Konrektorer.

Alexander Björkman, var förut lärare vid kretsskolan, konrektor 15 dec. 1841. Tog afsked 29 mars 1848.

Carl Fredrik Londén, var förut kollega, konrektor 27 sept. 1848, blef rektor.

Mag. *Gustaf Oskar Theodor Nordström*, var förut tjenstf. gymnasii adjunkt, tjenstf. konrektor 1857, ordinarie 7 april 1858.

1:sta Kollegor, sedermera i latinet.

Carl Fredrik Londén, var förut lärare vid kretsskolan, kollega här 15 dec. 1841, blef konrektor.

Mag. *Erik Johan Blom*, var förut tjenstf. konrektor i Heinola, tjenstf. förste kollega här 27 jan. 1849, ordinarie 28 febr. samma år. Tjenstfri 1851.

Mag. *Adolf Fredrik Gräsbeck*, var förut tjenstf. rektor vid lägre elementarskolan i Kexholm, tjenstf. förste kollega vid högre elementarskolan i Fredrikshamn 14 jan. 1852, blef ordinarie andra kollega vid samma skola 1853.

Mag. *Rafael Fredrik Mansner*, kapellansson från Hiitola, f. 29 april 1809, filosofie magister 1840, tjenstgjorde såsom lärare vid kadetkorpsen i Fredrikshamn, elementarskolorna i Nyslott och Heinola, blef 2:dra kollega i Fredrikshamn 7 juni 1848, och 1:sta kollega 12 jan. 1853. Död 11 maj 1857. Gift med *Hedvig Sofia Jack*, som dog 11 juli 1860.

Mag. *Adolf Edvard Winter*, tjenstf. kollega i latinet 15 aug. 1857, död 1 juni 1858.

Mag. *Gustaf Ferdinand Ferrin*, vikarierande kollega 24 febr. 1858, blef kollega i Jyväskylä.

Mag. *Rudolf Lindblad*, kollega här 1859, blef tysk språklärare vid Borgå gymnasium.

Mag. *Karl Gustaf Levander*, lärareduplikant i Heinola 1860, tjenstf. konrektor här 1862, kollega 1863.

2:dra Kollegor, sedermera i mathematiken.

Mag. *Carl Henrik Forsius*, var förut vikarierande rektor vid trivialskolan i Lovisa, tjenstf. andra kollega här 15 dec. 1841, ordinarie 9 nov. 1842, förste kollega i Heinola 1 dec. 1847.

Mag. *Rafael Fredrik Mansner*, var tjenstf. andra kollega i Heinola, ordinarie andra kollega här 7 juni 1848, blef första kollega.

Mag. *Adolf Fredrik Gräsbeck*, ordinarie andra kollega här 20 juli 1853, blef stadskapellan i Fredrikshamn 1857.

Mag. *Feodor Lebedew*, tjenstf. kollega i mathematiken 15 aug. 1857, blef direktor för realskolan i Åbo 8 nov. 1859.

Peter Niklas Crohns, tjenstf. kollega här 1859, blef kollega i Heinola 1860.

Mag. *Gustaf Willehad Calonius,* f. i Kexholm 27 okt. 1828, student 1848, magister 1860, kollega här 1861.

Lärare i historien och geografin.

Mitrofan Brjänzew, rysk pastor, tillförordnad 1841.

Timotheus Henrik Alexander Hintze, student 1844, tjenstf. lärare i historie och geografi 11 dec. 1844, tjenstf. andra lektor i historie och geografi vid Wiborgs gymnasium 4 mars 1846.

Wasilij Woronow, tjenstf. andra lektor i historie och geografi vid Wiborgs gymnasium 9 april 1845, tjenstf. lärare i historie och geografi här 4 mars 1846, ordinarie lärare här 27 juni 1846. Tog afsked 9 okt. 1850.

Henrik Daniel Poppius, var förut rysk språklärare i Kuopio, lärare i historie och geografi här 24 sept. 1851.

Kollegor i historie och geografi.

Henrik Daniel Poppius, 1857.

Ryska språklärare.

Karl Clayhills, var vikarierande kretsskollärare, blef 15 dec. 1841 tjenstf. rysk språklärare här och 1850 pastorsadjunkt i Pyttis.

Gustaf Fredrik Canth, var rysk språklärare vid Kuopio skola, rysk språklärare här 1 sept. 1851, blef rysk språklärare vid Tavastehus gymnasium.

Kuno Jakob Olivier Björkstén, lärare här 1859.

6. Elementarskola.

1811—1862.

Den 1 maj 1811 inrättades i Fredrikshamn en elementarskola med 1 klass, hvari lärdes innanläsning, stilskrifning, arithmetik, tyska och ryska språken jemte öfning att skrifva efter dictamen på hvardera språket. Läraren uppbar sin lön från stadskassan och hade fria husrum. År 1841 benämndes skolan *lägre elementarskola*.

Lärare.

Carl Janger, antogs till lärare 1811, dog 30 okt. 1812.

Johan Sterenius, lärare här 30 jan. 1813, blef rysk språklärare i Wasa 30 april 1813.

Anders Nopander, lärare här från 1 maj 1813 till år 1820.

Johan Tengain (Tengén), lärare här 24 jan. 1821, och fortfor med denna tjenst till 12 nov. 1825.

Carl Gröhn, lärare här från 13 nov. 1825 till 28 maj 1827.

Johan Tengén, ånyo lärare här från 28 maj 1827 till år 1830, då han blef kapellan i Weckelax.

Carl Clayhills, ordinarie lärare här 9 febr. 1831, blef tjenstf. kretsskollärare 1835.

Adolf Fredrik Mennander, vikarierande lärare 1835—1837.

Carl Fredrik Londén, lärarevikarie 1837.

Alexander Wahlberg, lärare här 1 aug. 1837, blef kapellan i Idensalmi 1852.

Mag. *Viktor Mortimer Gadding*, lärare här 10 mars 1852, blef lärare i Heinola 1856.

Evald Joachim Fredrik Streng, lärare här 26 nov. 1856, blef rektor vid lägre elementarskolan.

7. Lägre elementarskola.

1862—

Genom nådig förordning af den 30 jan. 1862, indrogs högre elementarskolan i denna stad och tillsattes en annan lärare vid lägre elementarskolan.

Rektorer.

Evald Joachim Fredrik Streng, blef den förste rektor vid denna skola 1862.

Lärare.

Alexander Björkqvist, lärarevikarie här 1862, 1863, erhöll dimission till S:t Petersburgs stift.

Frans Ludvig Bengelsdorff, tjenstf. lärare.

8. Fruntimmersskola.

Fruntimmersskolan i Fredrikshamn organiserades 25 okt. 1810 med 1 klass, hvari lärdes tyska, ryska och franska språken, innanläsning, stilskrifning, religion, historie, geografi, arithmetik, ritning och handarbeten. Lärarinnans lön utgick från stadskassan, och lärarearfvoden med 150 rubel likaledes derifrån. Såsom påkostad af staden lemnades denna skola vid läroverkens allmänna reorganisation år 1841 i sitt förra skick, utan all ändring. Men 10 okt. 1857 förhöjdes lärarinnans lön till 175 rubel silfver, hvarjemte en annan biträdande lärarinna anställdes med 100 rubels årlig lön. Den 14 febr. 1861 ökades lärarearfvodet till 200 rubel.

Lärarinnor.

Helena Amalia Hulkovius, lärarinna här 1810, tog afsked 21 febr. 1855.

Blondina Stråhlman, lärarinna 11 juli 1855.

Biträdande lärarinna.

Ida Londén, anställd 1863.

HEINOLA.

Uppkomsten af den första skolan i Heinola var sådan, att prosten i Hollola Zach. Cygnæus hos landshöfdingen i Heinola anmälte nödvändigheten af en skolinrättning i Heinola och anhöll, att landshöfdingen derom ville med konsistorium samråda, hellst Hans Kejs. Maj:t i regleringen af staten för år 1811 i nåder hade förordnat, att pädagoger i alla städer inom Åbo stift skulle i årlig lön erhålla 15 tunnor spanmål. Med anledning af landshöfdingens skrifvelse härom anhöll konsistorium hos Hans Kejs. Maj:t år 1812 om tillstånd, att i Heinola inrätta en pädagogi med 15 tunnor spanmål i lön för läraren, så mycket mera som i Åbo stift funnos 13 pädagogier, men i östra delen af landet icke någon enda pädagog med kronolön. Härpå resolverade Hans Kejs. Maj:t den 16 mars 1816, att sedan

pädagogin i Lojo blifvit indragen, skulle samma pädagogi flyttas till Heinola, med 15 tunnor spanmål i årlig lön för läraren derstädes. — Men i brist af lokal eller skolhus, som stadsboerne ej mäktade uppföra, kom denna pädagogi icke förr i gång än Hans Kejs. Maj:t den 6 juni 1820 biföll till att den från år 1814 besparade lön för pädagogen skulle användas till uppförande af ett skolhus.

År 1841 förvandlades pädagogin till en lägre elementarskola, hvars lärare erhöll samma penningelön som andra elementarlärare. År 1860 tillförordnades här en lärareduplikant.

1. Pädagogi.

Pädagoger.

Johan Björkström, var förut lärare vid barnskolan i Tervike och sedan vikarierande kollega i Lovisa, pädagog här 25 okt. 1820, blef kapellan i Perno 1828.

Gustaf Hahl, f. 1 okt. 1795, tjenstf. pädagog här 8 febr. 1826, ordinarie 10 dec. 1828, prestvigd 19 dec. 1834.

2. Lägre elementarskola.

Lärare.

Gustaf Hahl, utnämnd till tjenstf. lärare vid lägre elementarskolan 15 dec. 1841, ordinarie 11 maj 1842. Död 5 juli 1843.

Adolf Fredrik Bökman, tjenstf. lärare här 26 augusti 1843, ordinarie 28 aug. 1844—1850.

Viktor Mortimer Gadding, tjenstf. lärare här från 1 maj 1850 till 24 aug. 1851, blef elementarlärare i Fredrikshamn 1852.

Evald Joakim Fredrik Streng, tjenstf. lärare här 23 aug. 1852, blef elementarlärare i Fredrikshamn 1856.

Mag. *Viktor Mortimer Gadding*, kaptensson. Född 2 maj 1825, student 1844, tjenstf. tredje kollega i Helsingfors 1849, tjenstf. lärare här från 1 maj 1850 till 24 aug. 1851, elementarlärare i Fredrikshamn 1852, magister 1853, blef lärare här 18 juni 1856.

Lärareduplikanter.

Mag. *Karl Gustaf Levander*, lärareduplikant här 1860, blef kollega i Fredrikshamn.

Sedermera var tjensten länge vakant och torde numera vara indragen.

3. Högre elementarskola.

Den 13 mars 1847 anbefalltes organisationen af en *högre elementarskola* i Heinola med lika många klasser och lärare, som landets öfriga skolor af enahanda art.

Denna skola öppnades om hösten 1847.

Rektorer.

Mag. *Bror Ernst Hannibal Schildt*, var förut konrektor i Kuopio, rektor här 17 maj 1848.

Konrektorer.

Mag. *Erik Johan Blom*, tjenstf. konrektor 21 juli 1847, blef kollega i Fredrikshamn.

Mag. *Karl Paul Kollin Brunou*, var förut kollega i Borgå, konrektor här 10 jan. 1849.

1:sta Kollegor, sedermera i historien och geografin.

Mag. *Karl Henrik Forsius*, var förut 2:dra kollega i Fredrikshamn, 1:sta kollega här 1 dec. 1847, blef rektor i Borgå.

Mag. *Carl Wilhelm Ferdinand Boisman*, f. i Sysmä 17 okt. 1831, student 1851, magister 1860, kollega i historie och geografi 5 okt. 1860.

2:dra Kollegor, sedermera i mathematiken.

Karl Henrik Johan Gardberg, tjenstf. 2:dra kollega 18 juni 1847, blef 3:dje kollega härstädes.

Mag. *August Fredrik Gyldén*, var förut 3:dje kollega i Borgå, 2:dra kollega här 26 juli 1848, blef konrektor i Borgå.

Mag. *Peter Niklas Crohns*, f. i Helsingfors 11 april

1833, student 1853, magister 1860, tjenstf. kollega i Fredrikshamn 1859, kollega i mathematik här 1860.

3:dje Kollegor, sedermera i latinet.

Karl Henrik Johan Gardberg, var förut tjenstf. 2:dra kollega här, 3:dje kollega 1 dec. 1847, blef pastor i Heinola 1862.

Mag. *Johan Edvard Swahn*, f. i Malaks 31 mars 1837, student 1856, kollega i latin 8 juli 1863, tog afsked 1865.

Mag. *August Reinhold Hirn*, f. i Helsingfors 1840, student 1859, magister 1864, tjenstf. kollega här 1865.

Lärare i ryska språket.

Karl Fredrik Wilhelm Forstén, var förut länetranslator i S:t Michel, rysk språklärare här 22 sept. 1847.

HELSINGFORS.

Efter Helsingfors stads anläggning flyttades *barnskolan* från Borgå till denna nya stad. Under första tiden hade skolan blott en lärare, sedermera tvenne, och detta var fallet ända till år 1638, då i stöd af följande dokument här inrättades en *trivialskola* med flere lärare.

Konyliga Majestäts bref till riksrådet och generalguvernören, grefve Pehr Brahe, dat. 18 oktober 1638.*)

Christina, med Guds nåd etc. Vi hafve för detta genom Vår skrifvelse af den 24 juli låtit eder veta, hr generalguvernör, Oss då nyligen vara tillkommen eder relation öfver den finska statens vilkor, kontesterade då det nådiga behag Vi dertill buro, och lofvade med första vilja deruppå resolvera; så hafve Vi nu, så mycket andra Våra och rikets högtangelägne ärender medgifva velat, tagit Oss någon tid före den noga till att öfverlägga, så ock här-

*) Finnes tryckt i *Åbo Tidningar* för år 1782 p. 10 följ.

jemte gifva eder Vår förklaring i de saker, den eder till någon rättelse kan behöfvas.

1. Så mycket den andeliga staten vidkommer, befinne Vi till att bota och redressera de sjukdomar och oordningar, som deruti finnas, intet bättre eller tjenligare expedient att vara än genom en akademis och några goda skolors inrättande der uti landet. Ty såsom J visserligen och väl judiceren, om någon allvarlig och beständig civilitet der skall kunna vara till inbringa, och om man utaf sjelfva nationen skall få dugliga och kapable män så uti det andeliga som verldsliga ståndet, så vill fuller intet annars skicka sig, utan att man härpå såsom rätta seminariis tänka måste och ju förr det ske kan ju hellre dermed göra en begynnelse. Edert förslag dertill befinne Vi vara skäligt och godt och hafve nu låtit öfverlägga om en *akademia* i Åbo till upprätta, om professorernes tal och arbete jemte andra uti bemälte akademia nödiga officianter, så ock, hvad Vi hvarjom och enom vilje bestå till underhåll, eftersom detta allt utaf hosfogade designation utförligen är till förnimma. Vill ock härjemte vara af nöden, att medlen till bemälte akademis underhåll nu in antecessum blefve verificerade, sedan att auditoria med hvad dertill hörer efter handen tillagas och färdiga göras. Hvilket allt sålunda är Vår dessein på eller påminnelse, derefter Vi ock hafve låtit göra dispositionen. Men alldenstund Vi, förrän den kommer till att inrättas, först måste veta om nödige personer till samma tjenster; ty ville J, sedan saken med bispen i Åbo är öfverlagd, gifva Oss eder advis, huru många der finnas och till hvad profession hvardera äro att brukas, på det man om de öfrige sig uti tid sedan må betänka. Eljest vilje Vi icke, det en eller annan deruppå skall få något underhåll, förrän allt fullkomligen blifver ställdt uti verket och hvar och en sitt arbete kan begynna. Nu i detta hafve Vi ock funnit godt att upprätta ett *gymnasium* i Wiborg, en god *trivialskola* på Sandön, en uti Björneborg, så ock att en liten skola härefter må vara i Åbo, deruppå Vi ock en specifikation så om läropersonerne som

deras underhåll härhos fogad hafve låtit författa, och kan framdeles, när man först vet kapable personer att tillgå med gymnasio göras begynnelse; men med skolorna kan hafvas mindre betänkande, eftersom de dem förestå skola, snarare kunna vara till bekomma. Vi förmode ock, när allt kommer uti det lag, såsom sig bör, och bisperne förmedelst en trägen, allvarsam inspektion göra sitt med till uti saken, såsom deras skyldighet och embete fordrar, då skall uti allt kunna spörjas en märkelig förändring, och Gud så mycket mera förorsakas att sin välsignelse öfver land och folket komma låta. Så mycket eljest, hvad presterskapet i gemen anlangar och att dermed synnerligen i Wiborgs stift så slätt skall förevetta; ty är nödigt, att bisperne se icke allenast på åhörarene och deras oskickliga lefverne utan ock gifva noga och tillbörlig akt på lärarene i anseende dertill, att sålänge de få lefva impune, såsom de vilja, så kan ock ingen frukt eller bättring ibland deras åhörare vara till att förmoda. Och hafve Vi fördenskull aktat nödigt att remonstrera bisperne i Finland detta genom Vår skrifvelse så ock pålägga dem sådant till att remediera och bota. I ville på eder ort ock icke underlåta att göra derom tillbörlig påminnelse. Eljest om kyrkorna äre Vi med eder ense, dem uti ett så vidt begripet land, som Finland är, allt för få att vara, och ibland icke litet tillfälle gifva till gudstjenstens nederliggande dersammastädes, förutan det ock, att Vi befinne, om flere församlingar der vore, kunde flere i prediko-embetet stå till att underhålla, flere af ungdomen, som studera, göra sig hopp derigenom att blifva försörjde, flere ock af åhörarene bättre till deras salighet än härtill underrättade blifva. Och hålle Vi derföre nödigt, att I öfverläggen med bisperne om hvart och ett prestegälls vilkor och lägenhet der uti Finland, och der de befinnas för stora att vara, dela och särskilja dem uti två eller tre församlingar, eftersom gället kan vara stort och vidlyftigt till, der då hvar församling kan blifva försörjd med sin särdeles pastore, och till hvart pastorat förordnas ett eller tu ödeshemman att göra der prestgård af.

Hvilket allt I ville hafva eder rekommenderat och så laga, att dermed forderligt till sin behöriga effekt må komma.

— — — — — — — — — — — — —

Af Stockholm den 18 oktober 1638.

Högstbemälte Hennes Kongl. Maj:ts samt Sveriges rikes respektive förmyndare och regering:

Matthias Soop. I riks drotsens ställe. *Jacobus de la Gardie.* Svea rikes marsk. *Claes Fleming.* I riksamiralens ställe.

Axel Oxenstjerna. Svea rikes kansler. *Gabriel Oxenstjerna.* Svea rikes skattmästare.

Genom samma kungabref påbjöds flyttningen af Helsingfors stad till *Sandön.* *) Denna flyttning och valet af ett annat ställe än det först påtänkta Sandö, der en stapelstad skulle anläggas, och hvartill först utsågs *Södernäs udd,* på sätt Helsingfors stads privilegier af 2 okt. 1639 utvisa**) och sedermera den ort, der staden för närvarande är belägen, vållade, att den nya *trivialskolan* icke kunde träda i verksamhet förrän år 1641. Antalet af lärare bestämdes genom följande

Kongl. bref till biskop Is. Rothovius i Åbo, dat. 15 april 1641.***)

Vi *Christina* etc. Vår gunst etc. Eder är nogsamt veterligt, hr biskop, huruledes Vi hafve en lång tid derefter traktat, på hvad sätt bokliga konster, goda seder och dygder mera än härtill måtte florera uti Vårt storfurstendöme Finland och allt barbariskt oväsende dersammastädes kunna stå till att afskaffa. Som nu dertill icke några tjenliga medel kunna finnas än genom goda skolor, såsom derutur de andra ofvantalade saker draga deras första ursprung och begynnelse, och eljest tjena till att styrka och stadfästa alla regimenter i verlden till deras bättre vidmakthållande; alltså hafve Vi nådigst godt funnit, förutan det att i förli-

*) Torde vara samma holme, som kallas *Sandhamn.*

**) Se *Suomi* för år 1842. 3 häft. p. 21.

***) Se *Vita Rothovii* p. 31.

det år en akademi i vår stad Åbo är upprättad, att härjemte låta anordna tre goda trivialskolor uti Åbo biskopsdöme, nemligen en uti Åbo stad, den andra uti Björneborg, den tredje uti Nya Helsingfors *) och uti hvardera skall vara en rektor, en subrektor, tvenne kollegor och en præceptor, som lär barnen skrifva och räkna, på hvilka Vi deras vissa deputat och lön uti staten hafva förordnat.

Och är fördenskull Vår nådiga vilja och befallning, att I låten eder vara angeläget, såvida det härtill icke är skedt, att kunna samma skolor med första inrätta, dragande deröfver högsta bekymmer och åhåga att få sådana personer till hvart och ett embete, som förstå deras verk och det med tillbörlig lämpa, ifver och flit kunna drifva, till deras eget beröm och ungdomens nytta och förkofran. Och befalle eder etc. Stockholm den 15 april 1641.

P. Brahe. Jak. De la Gardie. Eric Ryning.
A. Oxenstjerna. Gab. Oxenstjerna.
J. M. S.

Trivialskolan i Helsingfors öppnades sålunda med 5 lärare, men af orsaker, som ej äro kände, tyckes en kollegatjenst här icke alltid varit besatt, emedan præceptorer endast under par första decennier finnas namngifna. Möjligen kunde ock kollega inferiors- och præceptorstjensterne varit sammanslagne. Men i slutet på 17:de seklet var en director cantus vid skolan anställd, och denne tyckes hafva besörjt om præceptorstjenstens bestridande. Åtminstone voro sånglärare studerade män och hade sedan medlet af 18:de seklet sig ålagdt att betjena ungdomen på lägsta klassen med undervisning intill dess en kollega tertius eller apologist år 1820 blef antagen med kronolön på stat. År 1841 förvandlades trivialskolan till en högre elementarskola med 4 klasser och 6 lärare, och apologistklassen skildes derifrån och gjordes till en lägre elementarskola.

---

*) I det föregående (p. 184) är det förklaradt, af hvilken anledning Helsingfors skola under denna tid räknades till Åbo stift.

1. Pädagogi.

1551—1641.

Pädagoger eller skolmästare.

Bartholdus Christophori, var förut i Borgå, pädagog här 1551—1558.

Henricus Laurentii, skolmästare 1559, 1560.

Petrus Thomæ, skolmästare 1563, 1564.

Simon Laurentii, skolmästare 29 sept. 1574—1577.

Johannes Olai, utnämnd genom kongl. bref af 11 september 1579.

Henricus, skolmästare 1587, 1588.

Bartholdus Michaelis, 1592—1596.

Michael Bartholdi Gunnerus, 1598—1606, blef pastor i Wåno. Se *C. H. Strandberg* Åbo stifts Herdaminne I. 327.

Mag. *Marcus Caspari*, skolmästare 1607.

Ericus Erici, utnämnd af consistorium i Åbo 1609.

Mag. *Michael Johannis Savonius*, savonia-carelius, kallas i kongl. brefvet af 17 juli 1618 designatus rector (se ofvan p. 182). Fick genom kongl. bref af 5 juni 1621 sanktion på sin tjenst och 2 pundlester (96 t:r) spanmål till underhåll. Blef logices och ethices professor i Dorpat 1624 (?), derifrån han för sin höga ålder tog afsked och genom kongl. bref af 22 aug. 1654 fick hela sin lön 300 daler s:mt i pension. Han är den första af *H. Forsius* kända rektor. *)

Gift med *Gertrud Reyer*.

Andreas Nicolai Neoclander, aboënsis, filosofie kandidat i Upsala 1633, rector scholæ i Helsingfors kort derpå, blef eloqventiæ lector vid Åbo gymnasium 1636, pastor i

---

*) Mag. *Henr. Forsius*, skolrektor i Helsingfors, utgaf en disputation 1755 *de Helsingforsia, celebri Nylandi emporio*, hvilken blef af assessor *F. J. Rabbe* öfversatt till svenskan och intagen i tidskriften *Suomi* 1842. Häft. III p. 3 följ. Se om *Savonius J. F. Recke* och *K. E. Napiersky* Schriftsteller und Gelehrten Lexicon IV. 41, *Åbo Tidningar* 1772 p. 243. *Suomi* 1844 p. 256. Flere af i det följande uppräknade rektorer voro för Forsius okände.

Raumo 1641. Se *C. H. Strandberg* Åbo Stifts herdaminne I. 192. II. 251. *J. Tengström* Vita Rothovii p. 89. *Suomi* 1844 p. 257.

Nicolaus Magni Hammarman var här lärare förut och förestod en kortare tid rektorstjensten 1641—1642 och blef pastor i Somero 1642.

Præceptorer.

Någon fullständig uppgift på de personer, som vid Helsingfors skola varit kollegor, hafva vi ej fått reda på, och namngifva fördenskull endast de få, hvilka vi känna.

Matthias Laurentii, f. i Nummis by af Lojo socken, lärare här 1619—1624, blef pastor i Lojo 1624 och dog derstädes som prost. Se *Alopæi* Borgå gymnasii historia p. 234. *Strandberg* l. c. I. 345.

Nicolaus Magni Hammarman var här lärare till år 1641, då han blef rektor.

2. Trivialskola.

1641—1841.

Rektorer.

Mag. *Nicolaus Lindormi*, smolandus, tjenstf. lektor vid Åbo gymnasium 1637, rektor vid trivialskolan i Helsingfors 1642, blef år 1653 magister och 1655 pastor i Pyttis. Se *Strandberg* l. c. II. 251. *Aboa litterata* p. 14. *Vita Rothovii* p. 91.

Matthias Laurentii Rothovius, var förut konrektor, rektor här 1655, blef rektor vid Åbo skola 1661. Se *J. Tengström* Vita Rothovii p. 268, *Strandberg* II. 258.

Mag. *Johannes Martini Gråå*, mag. 1650, konrektor här 1656, rektor 1662, blef pastor i Pyttis 1674.

Mag. *Andreas Matthiæ Ignatius*, pastorsson från Jokkas, rektor här 1674—1688, blef pastor loci.

Matthias Martinius, utverkade sig konungens befallning till konsistorium att befordra honom till rektor i Helsingfors eller ock till något pastorat och undfick 6 jan. 1687 konglig fullmakt på rektorssysslan, men knnde ej tillträda

tjensten, emedan konungen uti bref af 17 aug. 1688 befallte konsistorium att dertill installera den följande. Se *Alopæus* l. c. p. 291.

Mag. *Georg Kijhl*, son till gårdsfogden *Gabriel Kijhl*, magister 1688, rektor här samma år, blef pastor i Jämsä 1698.

Peter Nicander, smålänning, konrektor 1687, rektor 1698, blef för tjenstefel skild från tjensten år 1701 och dog 3 maj samma år.

Af hans söner var *Magnus* fänrik vid Elimä kompagni 1720 och tog afsked 1724.

Abraham Petri Carstenius, var förut extraordinarie lektor vid Wiborgs gymnasium, erhöll 25 april 1701 konungens förordnande till rektor i Helsingfors, blef pastor i Sääminge 1706. Se *Alopæus* l. c. p. 269, 524.

Mag. *Gustaf Martini Brodzenius*, f. 29 juni 1679 i Helsingfors, der hans fader var kollega, studerade i Åbo och blef magister 1700, rektor här 1707. Dog i pesten 3 nov. 1710.

Mag. *Johan Wång*, var historiarum och moralium lektor i Wiborg, der han efter stadens belägring 1710 hölls under 4 månaders tid i fångenskap; förvaltade enligt kongl. rådens förordnande af 23 juni 1711 rektorstjensten här till år 1713, då han flyktade undan till Stockholm, blef pastor i Helsingfors 1721. Se *Alopæus* l. c. p. 393.

Mag. *Peter Ignatius*, rektorsson, f. 20 juni 1687, magister 1712, rektor 15 dec. 1721, blef eloquentiæ lektor i Borgå 1724. Se *Alopæus* l. c. p. 373.

Christopher Herkepæus, var förut konrektor, rektor 1725, blef utnämnd till pastor i Jämsä, men afled 13 april 1729, förrän han tillträdde lägenheten.

Gift 1711 med *Helena Hagert*, konrektors enka.

Jonas Löngreen var konrektor förut, blef rektor 23 jan. 1729, blef logices och matheseos lektor 1735. Se *Alopæus* l. c. p. 325.

Isaak Ross, professorsson, f. 1706, student 1723, rektor här 7 juni 1735, blef theologiæ adjunkt 1738 och seder-

mera 1758 linguarum och sist theologie professor i Åbo 1771. Se *Alopæus* l. c. p. 423. *Strandberg* l. c. I. 80, 130. *J. J. Tengström* För- och Anteckningar p. 234.

Mag. *Jacob Malléen*, smedson från Lojo, f. 1702, student 1722, magister 1732, konrektor här 1732, prestvigd 28 jan. 1737, rektor 19 april 1738, blef pastor i Jämsä 1741.

Olof Mjöd, var förut konrektor, rektor 22 dec. 1741, blef pastor i Orimattila 1750.

Mag. *Jonas Krook*, f. 1725 i Nyland, mag. 1748, theologiæ docens i Åbo 1749, rektor 10 juli 1750, blef pastor i Ithis 6 sept. 1759.

Mag. *Gabriel Melartopæus*, var konrektor förut, rektor 29 mars 1760, blef pastor i Libelits 1768.

Mag. *Henrik Forsius* var förut konrektor, rektor 8 mars 1769, blef pastor i St. Michel 1781.

Mag. *Peter Solitander*, var förut rektor vid Lovisa skola, rektor här 22 aug. 1782, fick för sin sjuklighet tjenstledighet för lifstid, med bibehållande af sin halfva lön. Död i Borgå 8 jan. 1797. Se *Alopæus* l. c. p. 537.

Mag. *Johan Kerchström* var förut gymnasii adjunkt, rektor här 22 sept. 1784, men dog förrän han tillträdde tjensten den 12 jan. 1785. Se *Alopæus* l. c. p. 544.

Mag. *Karl Henrik Brunou*, f. i Rantasalmi 1 maj 1761, student 1778, magister 1782, konrektor 28 april 1783, rektor 24 aug. 1785, var derjemte konstituerad till landtmätare. Död 11 mars 1791. Se *Alopæus* l. c. p. 133.

Mag. *Karl Gustaf Argillander*, magister 1782, konrektor i Lovisa 1783, rektor här 11 maj 1791. Död 13 aug. 1804.

Matthias Ingman, var förut rektor i Lovisa, rektor här 12 dec. 1804, blef rektor i Kuopio 3 dec. 1813.

Mag. *Zacharias Uhlenius*, f. 1768, magister 1795, prestvigd 22 jan. 1796 till extraordinarie bataljonspredikant vid Stakelbergska regimentet, kollega i Lovisa 19 april 1797, konrektor i Helsingfors 2 aug. 1801, rektor i Lovisa 4 nov. 1812, rektor här 19 mars 1814. Död 19 aug. 1835. Under hans sjuklighet bestriddes tjensten af konrektorn.

Gift med *Margareta Sofia Leisten*, f. 22 jan. 1780, död 17 okt. 1821. Deras barn: *Gustaf Adolf*, f. 5 juni 1802, mag. 1827, universitets sekreterare 1849, student inspektor 1859, hugnad med hofråds namn och värdighet 1862. *Otto Zachris*, f. 4 febr. 1805, tjenstf. konrektor i Helsingfors 1830—1835. *Sofia Juliana*, f. 3 okt. 1809, dog 19 sept. 1858. *Carl August*, f. 17 okt. 1815, dog som student.

Matthias Akiander var förut rysk språklärare vid skolan, tjenstf. rektor 11 nov. 1835, ordinarie rektor 6 juli 1836, lektor i ryska språket vid universitetet 23 juli 1836. Förestod rektorstjensten till slutet af vårtermin 1839.

Mag. *Fredrik Cygnæus*, biskopsson, f. 1 april 1807, magister 1832, lärare vid kadetkorpsen 28 mars 1833—1838, rektor här 7 aug. 1839, historiarum docens 17 okt. samma år.

Konrektorer.

Ericus Francisci, konrektor, död 1641.

Michael Matthiæ Stenberg 1642—1644, blef kapellan i Haliko och sedan pastor derstädes. Se *Strandberg* l. c. I. 419, 421.

Mag. *Matthias Laurentii Rothovius*, konrektor här 1644, blef rektor 1655.

Mag. *Johan Martini Gråå*, konrektor 1656, blef rektor 1662.

Mag. *Johan Fraxenius*, konrektor 1663—1666.

Johan Wisenius, konrektor 1667—1674, blef kapellan i Helsingfors 1674.

Fabian Jacobi Gudseus, pastorsson från Lappträsk, konrektor 1675—1685, blef pastor i Lappträsk 1685.

Peter Nicander, konrektor 1687—1698, blef rektor.

Erik Broserus, var förut kollega inferior, konrektor 1698, blef pastor i Mäntsälä 1705.

Claudius Johannis Schultz, var förut kollega inferior, konrektor 5 sept. 1705. Död 18 maj 1710.

Gift 1705 med *Helena Hagert.*

Christopher Herkepæus, konrektor 1722—25, blef rektor.

Mag. *Johan Nylander*, konrektor 14 jan. 1725, blef

historiarum och moralium lektor 8 dec. samma år. Se *Alopæus* l. c. 311.

Jonas Löngreen, konrektor 12 jan. 1726, blef rektor 23 jan. 1729.

Mag. *Johan Laurentii Gezelius*, pastorsson från Wörå, konrektor 1729, blef vice pastor i Wörå 1732.

Gift med *Beata Kjemmer*, pastorsdotter från Gamla Karleby. Se *Strandberg* II. 81, 117.

Mag. *Jacob Malléen*, konrektor 1732, blef rektor 1738.

Olof Mjödh, var förut kollega inferior, konrektor 26 april 1738, blef rektor 1741.

Mag. *Jakob Heinricius*, pastorsson från Rantasalmi, magister 1735, konrektor i juni 1742. Död 13 maj 1746. Se *Alopæus* l. c. p. 370.

Henrik Heinricius, bror till företrädaren, student i Åbo 1734, i Upsala 1735, konrektor 19 dec. 1746, blef konrektor i S:t Michel 1747, död 25 jan. 1748. Se *Alopæus* l. c. p. 371.

Mag. *Gabriel Melartopæus*, son till kronofogden i Sääksmäki härad *Gabriel Melartopæus*, f. 1721, magister 1745, konrektor 28 nov. 1747, blef rektor 1760.

Mag. *Henrik Forsius*, son till borgaren i Helsingfors *Henrik Forsius* och *Barbro Helena Schogster*, f. 13 jan. 1733, magister 1757, konrektor 19 april 1760, blef rektor 1769.

Mag. *Mårten Lundbeck*, magister 1757, rektor vid pedagogin i Borgå 1758, konrektor här 20 dec. 1769. Död 13 april 1771, 39 år gammal.

Gift med *Helena Borgström*, utan barn.

Mag. *Sigfrid Porthan*, var förut konrektor i Lovisa, konrektor här 16 okt. 1771, blef historiarum lektor i Borgå 1782. Se *Alopæus* l. c. p. 431.

Mag. *Karl Henrik Brunou*, konrektor 28 april 1783, blef rektor 1785.

Henrik Fegman, f. 1745, konsistorii vice notarie 1782, konrektor här 22 okt. 1785. Död 30 jan. 1790.

Matthias Ingman, var förut kollega i Lovisa, konrektor här 17 april 1790, blef rektor i Lovisa 1801.

Mag. *Zacharias Uhlenius*, var förut kollega i Lovisa, konrektor här 2 aug. 1801, blef rektor i Lovisa 1812.

Johan Adolf Neovius, kapellansson från Luhango, f. 4 jan. 1787, kollega inferior i Helsingfors 18 febr. 1809, kollega i Lovisa 1811, konrektor här 22 sept. 1813, blef pastor i Sortavala 1829.

Mag. *Arndt Gerhard Lindforss*, pastorsson från Kides, f. 28 okt. 1804, tjenstf. kollega inferior här 7 febr. 1827, magister samma år, ordinarie kollega inferior 9 juli 1828, konrektor 7 april 1830, förestod rektorsvården 1830—1835, blef pastor i Impilax 1840.

Collegæ superiores.

Nicolaus Magni Hammarman lärare här 1640, blef rektor 1641.

Bartholdus Canuti, kollega här 1641—1645.

Gabriel Matthiæ Pernovius, kollega här 1645—1647.

Samuel Reuter, kollega här 1648—1650, blef konsistorii notarie och director cantus i Wiborg 1650.

Henricus Henrici Koskman, var förut præceptor, kollega 1653—1654, blef kapellan i Borgå.

Martinus Matthiæ Brodzenius, kollega här 1655—1682. Af hans tre söner blef den yngsta rektor här (se ofvan).

Nils Burtz, kollega 1686—1700, blef pastor i Sysmä 1700.

Daniel Kijhl, kollega 1701—1704, blef utnämnd till kapellan i Hauho 25 april 1704, men kom under tilltal för lägersmål och fick ej tillträda lägenheten.

Zachris Erici Achrinius (Acrinius skref han sjelf sitt namn) kollega superior 1704. Död i okt. 1722.

Gift 1701 med *Maria Streng*. Af deras 10 barn var *Zachris*, f. 25 juli 1706, prest och förestod kapellanstjensten i Esbo 1737—1742 och *Karl* var handlande och gift med *Anna Maria Ingman*.

Gottfried Gnospelius 1726—1727.

Johan Cojander, kapellansson från Luopiois, var kol-

lega inferior förut, kollega superior 1728—1731, blef pastor i Ruokolax.

Carl Peter Sund, kollega superior 1731—1735. Angifven för sabbatsbrott och för att hafva missfirmat sin svärmoder, dömdes han af hofrätten till 100 daler s:mts böter och uppenbar kyrkoplikt. Sedan han undergått det senare straffet blef han afsatt 20 aug. 1735.

Gift med *Maria Wester*. Af deras barn känner man till namnet sönerne: *Karl Peter* och *Fredrik August*.

Gabriel Maxenius, f. i Lojo, var förut pastorsadjunkt i Helsingfors, kollega superior 1736—1742. Tog afsked 1742.

Alexander Helsingberg, var förut director cantus, kollega superior 24 maj 1742, blef kapellan i Helsingfors 1744.

Henrik Forsman, blef som student kollega superior 26 nov. 1743. Erhöll kallelse till Wiborg och afsade sig denna tjenst 22 febr. 1744.

Benedikt Ignatius, pastorsson från Thusby, blef som student kollega sup. 22 febr. 1744, och år 1755 sin faders substitut i Thusby, der han afled 2 maj 1765.

Gift med *Christina Malm*, pastorsdotter från Wichtis. Deras barn *Bengt Jacob*, dog som pastor i Ulfsby och *Anders Herman* dog som sokneadjunkt i Sahalax.

Mag. *Peter Solitander*, kollega sup. 4 april 1755, blef gymnasii adjunkt 1758.

Mag. *Henrik Forsius*, förestod kollega superioris tjensten åren 1756 och 1759 och blef konrektor 1760.

Erik Gottsman, Nyl. prestvigd 9 juni 1757, kollega sup. 3 okt. 1759. Död 22 juni 1770.

Gift med *Hedvig Löngreen*.

Erik Byman, var förut kollega inferior, kollega sup. 8 juli 1771. Död 15 april 1790.

Karl Henrik Nordström, f. i Helsingfors 6 okt. 1746, student 1767, kollega extraord. 1770, tjenstf. kollega inferior 1773, konsistorii vice notarie 1774, kollega i Lovisa 1775, kollega inferior i Rantasalmi 1781, kollega inferior här 1787, kollega superior 9 juni 1790. Under hans höga

ålder bestriddes tjensten af vikarier från 1815—1820. Död 25 dec. 1820.

Gift med *Maria Christina Elisab. Wessman*, f. 27 aug. 1779, död 12 maj 1820. Deras son *Karl Gustaf* var pastor i Puumala.

Anders Fabian Neovius, kapellansson från Joutsa, var förut kollega i Lovisa, kollega sup. här 18 juli 1821, blef pastor i Pielavesi 1830.

Mag. *Arndt Gerhard Lindfors*, tjenstf. kollega super. från 29 juli 1829 till 7 april 1830, då han befordrades till konrektor.

Mag. *Bror Karl Julius Witting*, f. 4 juli 1804, apologist i Helsingfors 23 april 1829, kollega sup. 2 juni 1830, magister 1832, blef lärare vid kadetkorpsen i Fredrikshamn, 1834. Död efter långvarigt lidande 18 maj 1843.

Gift år 1834 med *Margaretha Charlotta von Konow*, dotter till löjtnanten *Berndt Fredrik von Konow* och *Christ. Elisab. Witting*.

Mag. *Henrik Samuel Savenius*, kapellansson från Luopiois, f. 9 april 1805, student 1826, tjenstf. kollega inferior här 3 febr. 1830, ordinarie i sept. samma år, magister 1832, kollega superior 1834, blef för liderlighet och oskickligt förhållande i tjensten afsatt genom nådigt utslag af 21 aug. 1839, sedan han under påstående aktion varit aflägsnad från tjenstens utöfning från år 1836.

Baron *Karl August Rehbinder*, var förut apologist, kollega super. 11 juli 1840, blef samma år predikant vid 1 finska sjöequipaget.

Lars Broman, var förut kollega inferior, kollega superior 29 juni 1841.

Collegæ inferiores.

Ericus Michaelis Sappinus, kollega här 1641—1648, blef predikant vid Wiborgska militien 1648.

Martinus Matthiæ Brodzenius, till år 1655, då han blef kollega superior.

Thomas M. Gestrinius, kollega här 1656—1669, då han blef pastor i Nurmijärvi.

Arvid Henrici Favonius, kollega 1669—1684, dog som kollega.

Eric Broserus, kollega 1687—1698, då han blef konrektor.

Zachris Erici Achrinius, kollega inferior 1698, blef kollega superior 1704.

Claudius Schultz, kollega inferior 6 maj 1704, konrektor 1705.

Andreas Luscinius, kollega inferior 1707—1708, blef kapellan i Helsingfors.

Eric Georg Gramerus, kollega inferior 1711—1722, blef kapellan i Nurmijärvi.

Johan Normarck, kallas 1724 praeceptor. Dog 8 okt. 1724. Gift med *Maria Cremer.* Deras son *Johan* var pastor i Hauho.

Johan Cojander, var præceptor 1726, 1728, blef kollega superior 1728.

Simon Molin (*Mulinus* skref han sig sjelf), kollega 1729, 1730, blef kapellan i Borgå 1730.

Magnus Philmerus, kollega 1730 till 1 okt. 1737. Fick, såsom oförmögen att sköta sin tjenst, afsked 1737, och dog på fattighuset i Helsingfors 1769.

Gift med *Anna Margareta Colliander.*

Olaus Mjödh, kollega 1 okt. 1737, blef konrektor 1738.

Henrik Strömborg, præceptor 10 maj 1738, blef konsistorii vice notarie 1741.

Karl Forsman, kollega och apologista 1741. Död 5 april 1742.

Claudius Collan, kollega 24 maj 1742, blef kapellan i Rantasalmi 1766.

Erik Byman, var förut kollega vid pädagogin i Borgå, kollega här 1767, blef kollega superior 1771.

Mag. *Daniel Wiinqvist*, kollega inferior 9 sept. 1771, blef konrektor i Lovisa 1779.

Anders Eric Asp, prestson, f. 4 april 1745, student 1764, kollega inferior 6 juli 1776. Död 20 april 1787.

Karl Henrik Nordström, var förut kollega i Rantasalmi, kollega här 1787, blef kollega superior 1790.

Mag. *Johan Henrik Norring*, tjenstf. kollega inferior 4 sept. 1790, blef kollega i Lovisa 1791.

Otto Magnus Appelroth, kollega och apologist här 16 mars 1791, konrektor i Lovisa 10 sept. 1795.

Adolph Bergman, f. 1765, var förut kollega i Lovisa, kollega inferior här 21 dec. 1796. Död 12 juni 1807.

Johan Åström, skomakareson från Borgå, f. 1769, student 1794, prestvigd 16 dec. 1796, kollega i Lovisa 13 jan. 1802, kollega här 14 okt. 1807. Död 15 nov. 1808.

Gift med *Katharina Christina Zandelin.*

Johan Adolf Neovius, kollega här 18 febr. 1809, kollega i Lovisa 1811.

Mag. *Jonas Peron*, tullförvaltareson från Lovisa, f. 16 jan. 1778, student 1798, magister 1805, kollega i Lovisa 10 febr. 1808, kollega här 22 mars 1809, extraordin. kassör vid finska banken 1820, ordinarie 1825.

Gift med *Amalia Lizelles.*

Johan Gustaf Strengell, tjenstf. collega inferior 25 april 1820, ordinarie 4 okt. 1826, blef pastor i Sakkola samma år.

Karl Löwegren, var kollega tertius eller apologist, förestod inferiorstjensten från 5 maj 1827 till 20 jan. 1828, då han dog.

Mag. *Arndt Gerhard Lindforss*, kollega inferior 9 juli 1828, blef konrektor 1830.

Mag. *Henrik Samuel Sawenius*, kollega inferior 3 febr. 1830, blef kollega superior 1834.

Lars Broman, kollega inferior 25 nov. 1835, blef kollega superior 29 juni 1841.

Præceptorer.

Gabriel Matthiæ 1645, blef kollega superior 1645.

Samuel Laurentii Reuter 1646, blef kollega.

Martinus Matthiæ Brodzenius, præceptor 1648, blef collega inferior.

Ericus Koppar 1649.
Henricus Koskman 1650, blef kollega inferior 1650.
Thomas Brodzenius, 1662.

Directores cantus.

Bartholdus Härtz 1691—1702, blef director cantus i Wiborg.

Erich Felander 1702.

Johan Cojander var derjemte collega inferior 1725—1729.

Gabriel Maxenius till år 1736, blef kollega superior.

Matthias Asp, pastorsadjunkt och director cantus 1736, blef kapellan i Sibbo 1740.

Alexander Helsingberg, director cantus 22 nov. 1740, blef kollega superior 1742.

Nizelius, var klockare i staden, director cantus 1744—1746, entledigades såsom mindre kapabel.

Henrik Nordström, 1746—1750, blef först hospitalspredikant i Helsingfors och derefter kapellan i Thusby.

Simon Olin, student, tjenstf. director cantus 1750, blef för sitt förargeliga lefverne skild från tjensten 1753.

Elias Forsander, studerade i 11 års tid i Åbo, director cantus 20 febr. 1754, med åtagen skyldighet, att såsom kollega betjena ungdomen på 1:sta klassen med 3 timmars undervisning om dagen.

Eric Gottsman 1757—1759, var director cantus med samma vilkor som företrädaren och derjemte kapellans adjunkt, blef kollega superior 1759.

Simon Olin, antogs å nyo år 1759, sedan han lemnat bevis på dess goda frejd och uppbygliga lefverne, blef derjemte stadsklockare 1761, och skötte begge tjensterne till år 1781.

Johan Christian Stridbeck, studerade i Lund och gjorde tjenst vid akademins musikaliska kapell, director cantus här 1781, blef fältkanslist under generalbefälet i Helsingfors 1783.

— — — — — — — — — — — — — — —

Henrik Wikman, 179 . 18 . .

Gustaf Lukander, organist, förestod länge tjensten, innan han derå erhöll fullmakt 5 dec. 1832. Död 22 febr. 1838.

Gift med . . . . . *Liljefors*.

Johan Simelius, f. 26 maj 1816, student 1834, tjenstf. sånglärare 1838—1839, magister 1844.

Fredrik August Ehrström, organist, sånglärare.

Collegae infimi eller Apologister.

Karl Löwegren, borgareson, f. i Helsingfors 15 mars 1795, studerade i Åbo, kollega infimus 2 nov. 1822, tjenstf. kollega inferior 1827.

Mag. *Arndt Gerhard Lindforss*, tjenstf. kollega inferior här 7 febr. 1827, kollega infimus 14 maj 1828 och samma år ordinarie kollega inferior.

Bror Karl Julius Witting, apologist 22 april 1829, blef kollega superior 2 juni 1830.

Lars Broman, tjenstf. kollega infimus 1 okt. 1828, ordinarie 29 dec. 1830, blef kollega inferior 1835.

Baron *Karl August Rehbinder*, f. i Pelkäne 3 juni 1810, prestvigd 22 juni 1833, tjenstf. kollega inferior 12 mars 1834, tjenstf. kollega infimus 5 dec. 1835, ordinarie 12 april 1837, blef kollega superior 1840.

Mag. *Johan Matthias Hackzell*, tjenstf. kollega infimus 13 febr. 1840, ordinarie 21 april 1841.

Ryska språklärare.

Peter Fredrik Wacklin, f. 15 jan. 1789 i Kexholm, der fadren var sekreterare, rysk språklärare här 14 aug. 1813, erhöll fullmakt på kapellanstjensten i Leppävirta 11 aug. 1824, men afhände sig lifvet 17 dec. 1825.

Adam Höijer, f. 21 dec. 1796, prestvigd 23 april 1818, och tjenstgjorde i flere församlingar, rysk språklärare här 1 juni 1824, blef pastor i Kexholm 1830.

Matthias Akiander, f. 17 juni 1802, student 1822, rysk translator vid landshöfdinge-embetet i Åbo 1825—1830,

tjenstf. rysk språklärare här 18 aug. 1830, ordinarie 6 juli 1831, tjenstf. rektor 11 nov. 1835, ordinarie rektor 6 juli 1836.

Mag. *Jakob Adolf Cajanus,* f. 27 febr. 1807, student 1825, magister 1832, rysk språklärare 8 febr. 1837.

3. Högre elementarskola.

1841—1866.

Genom nådig kungörelse af den 30 jan. 1862 blef denna skola anbefalld att indragas sålunda, att eleverna från dess öfversta klass skulle årligen dimitteras till den nya normalskolan och att inga nya elever vidare skulle på de lägre klasserna emottagas.

Rektorer.

Mag. *Fredrik Cygnæus,* skolrektor 1839, blef professor i estetik och nyare litteratur 21 jan. 1854.

Mag. *Johan Matthias Hackzell,* var konrektor förut, rektor 21 juni 1854, blef pastor i Mola 1859.

Mag. *Karl Reinhold Lindberg,* f. 7 dec. 1818, magister 1844, tjenstf. andra lektor i latinet vid Wiborgs gymnasium 1846—1848, ordinarie 12 juli 1848, 2:dra kollega här 27 juni 1849, kollega i latinet 1856, konrektor 15 juli 1857, rektor 1860—1866.

Konrektorer.

Mag. *Karl Adolf Bygdén,* f. 5 april 1810, student 1827, magister 1836, tjenstf. konrektor här 1 febr. 1842, ordinarie 30 mars samma år, blef lektor i romerska litteraturen vid Kuopio gymnasium 31 jan. 1846.

Mag. *Johan Matthias Hackzell,* var förut 3:dje kollega, konrektor 24 mars 1847, blef rektor 1854.

Mag. *Karl Wilhelm Enckell,* var förut docens i grekiska litteraturen vid universitetet, konrektor 8 nov. 1854, blef pastor i Fredrikshamn 1856.

Mag. *Karl Reinhold Lindberg,* var förut 2:dra kollega här, konrektor 15 juli 1857, blef rektor 1860.

Mag. *Karl Achates Aschan,* kapellansson från Jokkas, f. 21 aug. 1827, student 1845, magister 1850, tjenstf. 2:dra kollega här 27 aug. 1851, ordinarie 3:dje kollega 12 jan. 1853, konrektor 1861—1866.

1:sta Kollegor, sedermera i mathematiken.

Lars Broman, f. i Borgå 15 jan. 1806, tjenstf. kollega infimus 1 okt. 1828, ordinarie 29 dec. 1830, kollega inferior 25 nov. 1835, kollega superior 29 juni 1841, transporterad till 1 kollega vid högre elementarskolan 15 dec. 1841, kollega i mathematik 1856—1866.

2:dra Kollegor, sedermera i latinet.

Mag. *Erik Johan Blom,* 2:dra kollega 14 juni 1843, tjenstf. 1:sta kollega i Kuopio 20 jan. 1847.

Mag. *Adolf Fredrik Malmborg,* magister 1847, tjenstf. 2:dra kollega 25 aug. 1847.

Mag. *Karl Reinhold Lindberg,* 2:dra kollega här 27 juni 1849, kollega i latinet 1856, blef konrektor 1857.

Doktor *Karl Eugen Grönlund,* f. i Helsingfors 13 nov. 1831, student 1847, magister 1853, doktor 1857, tjenstf. kollega i latinet 15 aug. 1857, ordinarie 6 okt. 1858, blef tjenstf. lektor i grekiska litteraturen vid Borgå gymnasium 1 sept. 1862.

Kand. *Robert Viktor Aurén,* f. 1835, student 1854, tjenstf. kollega i latinet 1862, magister 1864. Dränkte sig i Imatra vattenfall i augusti 1864.

Mag. *Klas August Reinhold Tötterman,* f. i Pyhäjärvi 1835, student 1855, tjenstf. kollega i latinet från 1 sept. 1864 till sista dec. 1865.

3:dje Kollegor, sedermera i historien och geografin.

Mag. *Johan Matthias Hackzell,* 3:dje kollega 15 dec. 1841, blef konrektor 1847.

Mag. *Karl Nylenius,* tjenstf. 3:dje kollega 18 juni 1847, ordinarie 10 maj 1848, blef 3:dje kollega i Nyslott 1850.

Mag. *Axel Gabriel Corander,* 3:dje kollega här 17 maj

1851, men tjenstgjorde vid lägre elementarskolan, blef 2:dra lektor i mathematiken vid Wiborgs gymnasium 1852.

Mag. *Karl Achates Aschan*, 3:dje kollega 12 jan. 1853, kollega i historien och geografin 1856, blef konrektor 1861.

Mag. *Karl Gotthard Streng*, f. i Heinola 1833, student 1854, tjenstf. kollega i historien 1862, magister 1864. Död i Amerika 1864.

Mag. *Gustaf Ferdinand Grönberg*, f. i Nystad 25 april 1834, student 1856, magister 1860, vikarierande kollega i historien 1863—1865.

Ryska språklärare.

Mag. *Jakob Adolf Cajanus*, var förut språklärare vid trivialskolan, blef först tjenstf. predikant och kort derpå pastor vid finska sjöequipaget 14 dec. 1842.

Gift med *Amalia Elfving*, pastorsdotter från Lohteå.

Jonas Hendunen, student 1840, tjenstf. rysk språklärare 1843—1845, blef tjenstf. rysk språklärare vid Kuopio gymnasium 1845.

Mag. *Iwan Beläjeff*, f. 18 april 1819, student 1835, magister 1844, rysk språklärare 28 maj 1845, tog afsked 10 febr. 1847, blef medicine doktor 1847 och begaf sig till S:t Petersburg.

Erik Wilhelm Johan Boisman, f. i Sysmä 3 nov. 1821, student 1841, tjenstf. rysk språklärare 10 febr. 1847, ordinarie 18 juni 1847—1866.

Gift med *Henriette Maria Wadenstjerna*, häradshöfdingedotter.

Sånglärare.

Fredrik August Ehrström, kapellansson från Larsmo, f. 12 jan. 1801, student 1823, organist i Helsingfors 1840, sånglärare vid högre elementarskolan 1841. Död 19 mars 1850.

Gift med *Emilia Augusta Mattheiszen*.

Mag. *Erik August Hagfors*, f. i Ingo 28 sept. 1827, student 1848, tjenstf. sånglärare 1850—1851, magister 1853.

Mag. *Alexander Fredrik Roos*, kapellansson, f. 3 jan.

1822, student 1842, magister 1850, sånglärare 8 jan. 1851, tog afsked 26 aug. 1857.

Rudolf Theodor Lagi, organist vid Nikolaikyrkan, sånglärare från höstterminsbörjan 1857—1866.

Emedan Helsingfors fordna trivialskola med år 1866 slutade sin verksamhet och ersattes af en läroanstalt med vidsträcktare verkningskrets, bifogas här några statistiska notiser om frequensen vid skolan under äldre och senare tider. År 1688 besöktes skolan af 75, år 1708 af 110 och år 1730 af 123 gossar. Under senast förflutna 95 år (1770—1864) var elevernas antal

Vid trivialskolan.

Emellan åren.	högst.		minst.		i medeltal.
1770—1779	1775	136	1779	81	$103\frac{3}{5}$.
1780—1789	1788	81	1780	72	$75\frac{4}{5}$.
1790—1799	1793	107	1790	62	$93\frac{3}{10}$.
1800—1808	1806	102	1802	69	$75\frac{2}{3}$.
1811—1820	1817	137	1811	68	$106\frac{9}{10}$.
1821—1830	1828	152	1821	115	$135\frac{1}{10}$.
1831—1841	1832	122	1839	73	$87\frac{8}{11}$.

Under krigsåren 1808, 1809 och efter den brand, som om hösten 1809 öfvergick staden, var skolan så godt som tillsluten.

Vid högre elementarskolan.

1842—1851	1848	130	1843	94	$114\frac{1}{5}$.
1852—1864	1863	106	1853	89	$97\frac{8}{13}$.

Läseåren 1864—1866, då skolan ej mer var fullständig, äro här ej tagne i beräkning.

Tillkomsten af en apologistklass år 1820 ökade elevernas antal betydligt, men uppkomsten af en lägre elementarskola äfvensom af en vexelundervisningsskola förminskade sedermera deras antal, som sökte undervisning i högre elementarskolan.

4. Lägre elementarskola.

Redan år 1847 blef den lägre elementarskola, som uppkom i Helsingfors år 1841, utvidgad med en klass och

en lärare. År 1857 tillkommo 2 lärareduplikanter, hvilka skulle biträda ordinarie lärare vid undervisningen i 2 parallelklasser, år 1863 ytterligare 3 nya och 20 juli 1865 ännu 2 lärareduplikanter. Emedan skolan för närvarande håller på att utveckla sig till en *borgar* eller *realskola*, hafva deri blifvit bildade flere klasser, så att skolan numera utgöres af 5 ordinarie och 2 parallelklasser, utom den finska afdelningen, som består af 2 klasser.

Lärare.

Karl Fredrik Stockus, f. i Perno 25 maj 1817, lärare vid lägre elementarskolan i Helsingfors 24 aug. 1842—1847.

Rektorer.

Karl Fredrik Stockus, rektor här 1 dec. 1847, blef pastor i Luumäki 1861.

Mag. *Anders Wilhelm Melart*, f. 21 juli 1824, student 1847, magister 1853, lärare här 1 febr. 1854, tjenstf. rektor 1863—64, ordinarie rektor 25 maj 1864.

Lärare.

Mag. *Karl Axel von Pfaler*, f. i Heinola 5 jan. 1826, student 1845, tjenstf. lärare här 25 aug. 1847, ordinarie 12 juli 1848, magister 1850, blef predikant vid finska sjöequipaget 18 maj 1853.

Gift med *Thalia Maria Olivia Mellgren*.

Mag. *Anders Wilhelm Melart*, tjenstf. lärare 1 febr. 1854, ordinarie 9 jan. 1856, blef rektor.

Mag. *Gustaf Magnus Cederhvarf*, f. i Borgå 20 aug. 1834, student 1851, magister 1857, var förut lärareduplikant, lärare 1864.

1:sta Lärareduplikanter.

Mag. *Gustaf Magnus Cederhvarf*, tillförordnad lärareduplikant 2 sept. 1857, konstituerad 2 dec. 1857, blef ordinarie lärare.

Mag. *Anders Törneroos*, f. i Ithis 2 mars 1835, student 1858, magister 1864, tillförordnad lärareduplikant.

2:dra Lärareduplikant.

Ismael Edvard Nyberg, f. 7 okt. 1830, student 1855, bestred en kollegas tjenst vid högre elementarskolan under 2 lästerminer 1856—1857, tillförordnad lärareduplikant 2 sept. 1857, konstituerad 2 dec. 1857.

3:dje Lärareduplikant.

Mag. *Viktor Reinhold Kockström*, f. i Jääskis 25 sept. 1835, student 1859, magister 1864, tillförordnad lärareduplikant 1863.

4:de Lärareduplikant.

Mag. *Alexander Hellgren*, f. i Loppis 26 febr. 1834, student 1857, magister 1864, tillförordnad lärareduplikant 1863.

5:te Lärareduplikant.

Viktor Leonard Cajander, f. i Lovisa 1837, student 1858, tillförordnad lärareduplikant 1863.

6:te Lärareduplikant.

Mag. *Karl Axel Bergholm*, f. i Sibbo 6 nov. 1841, student 1859, magister 1864, tillförordnad lärareduplikant 1865.

7:de Lärareduplikant.

Mag. *Paul Oskar Salonius*, f. i Tyrvis 26 febr. 1839, student 1859, magister 1864, tillförordnad lärareduplikant 1865.

5. Fruntimmersskola.

Genom kejserlig förordning af 21 juni 1841 inrättades i Helsingfors en fruntimmersskola med 2 klasser och 2 lärarinnor och 1 lärare för vetenskaper, utom lärare i nyare språk. Den 13 mars 1847 utvidgades skolan med en tredje klass, då 1 lärarinna och 1 lärare blefvo anställde, och 16 dec. 1858 antogos ytterligare 1 lärarinne- och 1 lärareduplikant samt år 1862 ännu 2 lärarinneduplikanter och 1 lärareduplikant. Skolan blef då fördelad i 7 klassafdelningar,

en hvar med enårig lärokurs, och undervisningen har blifvit bestridd af 6 klassdamer, 1 lärarinna för franska språket, 2 ordinarie lärare och 1 lärareduplikant för vetenskaper samt 1 lärare för svenska, 1 för finska, 1 för tyska, 1 för engelska och 1 för ryska språket och 1 för sång. Genom nådig skrifvelse af 29 dec. 1863 anbefalltes, att skolans föreståndarinna skulle framgent meddela den öfversta klassens elever undervisning i pädagogik, hvarmed gjordes början år 1865.

Föreståndarinnor och 1:sta Lärarinnor.

Demoiselle *Amalia Elisabet Katharina Ertman*, född i Wiborg 10 nov. 1800, 1:sta lärarinna och föreståndarinna för skolan 24 aug. 1844. Död 14 dec. 1863.

Demoiselle *Anna Charlotta Elisabet Blomqvist*, professorsdotter, f. i Helsingfors 17 febr. 1827, 1:sta lärarinna och föreståndarinna 21 dec. 1864.

2:dra Lärarinnor.

Demoiselle *Viktoria Åberg*, f. 23 febr. 1824, antogs till biträdande lärarinna om hösten 1846, blef ordinarie 2:dra lärarinna 29 dec. 1847. Har för sin talangs utbildning i måleriet åtnjutit flerårig tjenstledighet och vistats på utrikes ort, hvarunder hennes tjenst bestridts af:

Demoiselle *Selma Emilia Granstedt*, från vårtermins början 1859 till vårtermins slut 1860. Hon är född i Helsingfors 9 dec. 1837.

Fru *Amanda Mathilda Nygrén*, läseåret 1861—62.

Fröken *Augusta Pipping*, f. 17 jan. 1829, tjenstf. lärarinna från 1 sept. 1863 till 15 oktober 1865 och från 15 jan. 1866.

3:dje Lärarinnor.

Enkefru kyrkoherdska *Gustava Maria Charlotta Neovius*, f. (Burman) 19 april 1802, 2:dra lärarinna 17 juli 1844—1847, men vid en 3:dje lärarinnas tillsättande valde hon att blifva 3:dje lärarinna och undervisa barnen på lägsta klassen. Åtnjöt för sjuklighet längre tids tjenstledighet tills hon 8 dec. 1858 tog afsked.

Enkefru konrektorska *Fredrika Emilia Bergstadi*, f. (Wallenius) 13 dec. 1822, vikarierande lärarinna från hösttermins början 1855 till år 1859, då hon den 20 april sistsagde år befordrades till ordinarie 3:dje lärarinna. Bestridde under 1:sta lärarinnans sjuklighet och efter hennes död 1:sta lärarinnetjensten vid skolan från hösttermins början 1863 till slutet af år 1864, under hvilken tid hennes egen tjenst sköttes af

Demoiselle *Selma Emilia Granstedt*, som år 1865 blef 3:dje lärarinna vid fruntimmersskolan i Uleåborg.

1:sta Biträdande lärarinna.

Demoiselle *Emilia Olivia Gustavson*, f. i Helsingfors 15 aug. 1833, biträdande lärarinna på 2:dra klassens öfre afdelning från hösttermins början 1858 till 1859, biträdande lärarinna på 3:dje klassens nedre afdelning 1859.

2:dra Biträdande lärarinna.

Fru *Amanda Mathilda Nygren*, f. Böcker, föddes i Åbo 2 okt. 1829, vikarierande lärarinna läseåret 1861—1862, 2:dra biträdande lärarinna 14 aug. 1862.

3:dje Biträdande lärarinna.

Demoiselle *Anna Sofia Meron*, borgmästaredotter från Kexholm, f. 14 okt. 1838, 3:dje biträdande lärarinna 14 aug. 1862.

1:sta Lärare.

Mag. *Klas Collan*, pastorsson från Idensalmi, f. 8 febr. 1816, magister 1840, lärare i ryska språket vid fruntimmersskolan 18 juni 1844, tjenstf. lärare i vetenskaper 14 aug. samma år, ordinarie lärare 17 dec. 1844, 1:sta lärare 1847, blef religionslärare vid kadetkorpsen 1 aug. 1850.

Mag. *Johan Wilhelm Pesonius*, var förut 2:dra lärare, tjenstf. 1:sta lärare 15 sept. 1850, ordinarie 28 juli 1852, blef theologie lektor vid Borgå gymnasium 12 jan. 1853.

Mag. *Karl Collan*, bror till förenämnde, f. 3 jan. 1828, student 1842, magister 1850, tjenstf. 1:sta lärare från 1

febr. 1850 till 10 mars 1852, då han utnämndes till 2:dra lärare, tjenstf. 1:sta lärare 12 jan. 1853, ordinarie 15 nov. 1854, blef lektor i tyska språket vid universitetet 30 april 1859.

Mag. *Israel Joachim Sucksdorff*, f. i Lovisa 22 april 1822, tjenstf. lärare vid fruntimmersskolan under höstermin 1849, magister 1850, tjenstgjorde sedan i Lovisa och Borgå, tjenstf. 2:dra lärare vid fruntimmersskolan här 12 jan. 1853, ordinarie 21 mars 1855, blef 1:sta lärare 1859.

2:dra Lärare.

Mag. *Johan Wilhelm Pesonius*, f. i Wekkelaks 22 juli 1819, magister 1844, tillförordnad tysk språklärare vid fruntimmersskolan här 28 aug. 1844, tjenstf. 2:dra lärare 14 aug. 1846, ordinarie 1 dec. 1847, blef 1:sta lärare 1850.

Mag. *Karl Collan*, var förut tjenstf. 1:sta lärare, 2:dra lärare 10 mars 1852, blef 1:sta lärare 1854.

Mag. *Israel Joachim Sucksdorff*, tjenstf. 2:dra lärare 12 jan. 1853, ordinarie 1855, blef 1:sta lärare 1859.

Mag. *Anders Wilhelm Floman*, f. i Nyslott 5 maj 1833, student 1852, magister 1857, vikarierande biträdande lärare 4 april 1860, ordinarie 2:dra lärare samma år.

Lärare i franska språket.

Pierre Devienne, hofråd, fransk språklärare 23 juni 1844 till år 1857, då en lärarinna i detta språk anställdes.

Lärarinna i franska språket.

Demoiselle *Helena Christina Simelius*, f. i Helsingfors 5 aug. 1821, lärarinna i franska språket 15 juli 1857.

Lärare i tyska språket.

Mag. *Johan Wilhelm Pesonius*, tillförordnad tysk språklärare 24 aug. 1844—1853.

Mag. *Karl Collan*, tjenstf. tysk språklärare 1853—58.

Mag. *Wilhelm Lawonius*, häradshöfdingeson, f. i Wiborg 14 febr. 1832, student 1850, magister 1857, tillförordnad tysk språklärare 28 febr. 1858—60.

Mag. *Karl Gabriel Thiodolf Rein,* professorsson, född i Helsingfors 28 febr. 1838, student 1853, magister 1860, tillförordnad tysk språklärare 1860—61.

Erik Viktor Pettersson, född på Karlö 26 mars 1834, student 1857, tjenstf. tysk språklärare 1862—63.

Mag. *Valentin Anders Alexander Boehm,* f. i Sortavala 5 febr. 1834, student 1853, magister 1860, konstituerad tysk språklärare 1863.

Lärare i ryska språket.

Mag. *Klas Collan,* tjenstf. rysk språklärare 18 juni 1844.

Erik Wilhelm Johan Boisman, tjenstf. rysk språklärare i sept. 1849.

Lärare i engelska språket.

Rudolf Theodor Lagi, f. 27 febr. 1823, tjenstf. engelsk språklärare 1 sept. 1857, konstituerad 4 nov. 1857.

Lärare i finska språket.

Redan förrän finska språket var anbefalldt att läsas i fruntimmersskolor åtnjöto eleverna undervisning i detta språk af en man, som åtog sig att utan ersättning gå elevernas uttalade önskan till mötes. År 1862 beviljades finska språkläraren ett arfvode af 100 rubel silfver.

Karl Gustaf Borg, pastorsson, f. 23 okt. 1823, student 1842, extraordinarie lektor i finska språket vid universitet, begynte att meddela undervisning i finska språket år 1857, konstituerad finsk språklärare 14 maj 1862, tog afsked 1865.

Mag. *Adolf Waldemar Jahnsson,* f. i Töfsala 21 febr. 1841, student 1860, magister 1864, konstituerad finsk språklärare 7 juni 1865.

Biträdande lärare, i svenska språket.

Då skolan genom en ny biträdande lärares anställning erhöll 3 lärare för vetenskaper, nemligen 1 för religion, 1 för historie och geografi och 1 för arithmetik och

naturkunnighet, lemnades modersmålet och dess litteratur åt den andra biträdande läraren, som tillsattes år 1862.

Karl Viktor Bremer, född i Lojo 1836, student 1854, tillförordnad biträdande lärare 13 nov. 1861.

Biträdande lärare, sedan i arithm. och naturkunnighet.

Med erkännande af såväl behofvet som nyttan af kännedom i naturkunnighet för flickor, öfverenskommo skolans begge ordinarie lärare att aflöna en skild lärare för nämnde vetenskap. Detta ägde rum åren 1855—59, då en biträdande lärare vid skolan blef anställd, och hvilken derefter borde handhafva sagde läroämnes olika delar, nemligen naturalhistorie, fysik och kemi.

Mag. *Knut Theodor Pipping*, professorsson, f. i Åbo 15 aug. 1826, student 1842, magister 1847, doktor 1857, biträdande lärare i naturkunnighet från 1 febr. 1855 till vårtermins slut 1857. Blef kapten vid ingeniörkorpsen.

Mag. *Johan Jakob Chydenius*, assessorsson, f. i Helsingfors 17 aug. 1836, student 1851, magister 1857, biträdande lärare i naturkunnighet 1 sept. 1857—1859, blef docens i kemin vid universitetet 1861.

Mag. *Robert August Montgomery*, f. i Kajana 29 juni 1834, student 1852, magister 1860, tillförordnad biträdande lärare för historie 2 febr. 1859 till vårtermins slut 1860.

Mag. *Johan Gabriel Fabritius*, var förut lektor vid Wiborgs gymnasium, tillförordnad lärare i naturkunnighet 1 sept. 1859, skilde sig 1861.

Josef Gabriel Hårdh, f. i Kalajoki 18 aug. 1837, student 1856, tillförordnad lärare i naturkunnighet 1 sept. 1861—63.

Mag. *Gottfrid Edvard Boehm*, f. i Sortavala 3 aug. 1836, student 1854, magister 1860, tillförordnad lärare i arithmetik 1 sept. 1862 och derjemte i naturkunnighet 1 sept. 1863—64.

Mag. *Berndt Axel Nyberg*, f. i Helsingfors 31 mars 1840, student 1861, magister 1864, tillförordnad lärare i arithmetik och naturkunnighet 28 sept. 1864.

6. Normalskola.

Genom nådig förordning af 30 jan. 1862 påbjöds inrättandet af en *normalskola* i Helsingfors stad, för att bereda lärarekandidater tillfälle, att under de vid denna skola anställde öfverlärares ledning praktiskt utbilda sig för lärarekallet. Och ehuru det förslag till reglemente för skolan, som år 1864 uppgjordes, ännu icke blifvit i dess helhet högöfverhetligen sanktioneradt, har regeringen i alla fall låtit sätta skolan provisionelt i gång med 3 ordinarie *öfverlärare,* nemligen 1 för mathematik- och naturvetenskaper, 1 för historiska vetenskaper och 1 för språkundervisning. Genom högtidlig akt blef normalskolan sålunda öppnad den 1 sept. 1864, vid hvilket tillfälle dess första öfverlärare blefvo insatte i sina tjenster. Under första året voro eleverne fördelade på tvenne klasser *), men under andra läseåret voro redan 5 klasser i verksamhet. År 1866 antogs en öfverlärare för religionsundervisningen.

Öfverlärare i mathematiken och naturvetenskaperna.

Mag. *Julius Efraim Bergroth,* f. 10 sept. 1819, student 1835, magister 1844, lektor i mathematik och fysik vid Wasa gymnasium 19 aug. 1844, öfverlärare vid normalskolan 1864.

Öfverlärare i historiska vetenskaper.

Mag. *Henrik Leopold Melander,* f. 11 nov. 1819, student 1836, magister 1844, konrektor i Kuopio 26 april 1851, rektor derstädes 26 nov. 1855, öfverlärare här 1864.

Öfverlärare i språken.

Mag. *Karl Johan Lindeqvist,* f. i Padasjoki 6 okt. 1834, student 1854, magister 1860, amanuens vid universitets konsistorium 5 nov. 1859, öfverlärare i språkkunskapen 1864.

Öfverlärare i religionskunskapen.

Alfred Kihlman, f. 13 maj 1825, student 1843, prestvigd 1846, förestod många befattningar tills han blef tysk

*) Se härom *J. E. Bergroth, berättelse* om normalskolan i Helsingfors, afgifven 29 maj 1865.

språklärare vid Wasa gymnasium 1856, öfverlärare i religion vid normalskolan 1866.

JYVÄSKYLÄ.

Den första läroanstalt, som 13 mars 1847 organiserades i Jyväskylä, var en *lägre elementarskola* med 1 klass och 1 lärare. Detta var gryningen till denna orts bestämmelse, att blifva en centralpunkt för utbredande af kultur och hyfsning bland landets finska befolkning. Ty inom någon tid uppkommo här läroverk af olika slag, och äfven denna första skola måste utvidgas med 1 klass, hvilket skedde år 1862.

1. Lägre elementarskola.

1848—

Lärare.

Peter Probus Heinricius, utnämndes till lärare här 20 dec. 1848, blef tjenstf. kollega i Kuopio 1849, utan att tillträda tjensten här.

Fredrik Otto Grahn, f. i Jämsä 27 nov. 1809, prestvigd 1841, tjenstf. lärare 18 juni 1847 och 27 jan. 1849, ordinarie 22 sept. 1852. Död 1864.

Herman Evert Lindbohm, var förut lärareduplikant här, lärare 1865.

Lärareduplikanter.

Isaak Alexis Wallenius, var förut pastorsadjunkt, lärareduplikant här 1862—1863, tog afsked.

Herman Evert Lindbohm, lärareduplikant 1863, blef lärare.

Gustaf Oskar Schöneman, stadspredikant, tjenstf. lärareduplikant 1865.

2. Högre elementarskola.

Genom kejserligt bref af 9 sept. 1857 inrättades i Jyväskylä en *finsk högre elementarskola* med samma anslag som i Heinola, 2990 rubel för året. Läroverket öppnades 1 okt. 1858.

Rektor.

Mag. *Gottlieb Leopold Pesonius*, var förut tysk språklärare vid Borgå gymnasium, rektor vid denna nya skola 14 juli 1858.

Konrektor.

Klas Fredrik Corander, var kollega i Kuopio förut, konrektor här 1858.

Kollega i latinet.

Mag. *Johan Gabriel Geitlin*, f. i Helsingfors 12 febr. 1836, student 1853, magister 1857, kollega 28 april 1858, filologiedoktor 1860.

Kollegor i historien och geografin.

Mag. *Gustaf Ferdinand Ferrin*, f. i Impilax 12 juli 1829, student 1849, magister 1857, kollega här 22 maj 1858. Död 20 maj 1859.

Mag. *Fredrik Wilhelm Boucht*, tjenstf. kollega här 1859, ordinarie 13 mars 1861.

Kollegor i mathematiken och naturalhistorien.

Mag. *Fredrik Wilhelm Boucht*, tjenstf. kollega 1858, blef kollega i historien.

Mag. *Karl Henrik Kahelin*, f. i Wiitasaari 13 jan. 1832, student 1850, kollega här 24 aug. 1859, magister 1860.

Rysk språklärare.

Alexander Georg Weilin, var förut lärare i Kexholm, rysk språklärare här 28 april 1858.

3. Elementarläroverk.

1862—

Genom kejserlig kungörelse af 30 jan. 1862 utvidgades högre elementarskolan i Jyväskylä till ett fullständigt *elementarläroverk* medelst tillägg af 3 gymnasialklasser till skolans 4 klasser, i hvilka undervisningen skulle skötas af 5 lektorer, 4 kollegor samt 1 rysk och 1 tysk och fransk språklärare. Val af rektor och prorektor skulle verkställas

i samma ordning som vid gymnasier. Den 20 juli 1865 biföll kejserl. senaten till anställande af en lärareduplikant vid detta läroverk.

Lektor i grekiska och hebraiska språken.

Mag. *Gottlieb Leopold Pesonius*, f. 15 nov. 1823, student 1843, magister 1850, tysk språklärare vid Borgå gymnasium 1851, rektor vid högre elementarskolan här 1858, lektor i okt. 1862.

Lektor i theologin.

Otto Henrik Cleve, f. i Rantasalmi 3 sept. 1826, tjenstgjorde som vikarierande lärare i Sortavala och Nyslott 1850—1851, prestvigd 1852, lektor i theologin här i dec. 1863.

Lektor i latin.

Dokt. *Johan Gabriel Geitlin*, var förut kollega, tjenstf. lektor 1 sept. 1862, ordinarie i december samma år.

Lektor i historien.

Mag. *Emil Fredrik Maconi*, var förut tysk språklärare vid Borgå gymnasium, lektor här 1863.

Lektor i mathematiken och naturvetenskaperna.

Mag. *Karl Henrik Kahelin*, lektor 1863, var förut kollega vid skolan.

Kollega i svenska och finska språken.

Klas Fredrik Corander, var förut konrektor.

Kollega i latinet.

Moses Marttinen, f. 1838, student 1860, tjenstf. kollega 1 sept. 1862, ordinarie 1865.

Kollega i historien och geografin.

Mag. *Fredrik Wilhelm Boucht*, f. i Hollola 30 sept. 1829, student 1850, magister 1857 (se ofvan).

Kollega i mathematiken och naturalhistorien.

Karl Robert Bonsdorff, f. i Fredrikshamn 1838, student 1859, tjenstf. kollega 1863, ordinarie 1864.

Lärare i ryska språket.

Alexander Georg Weilin.

Lärare i tyska och franska språken.

Mag. *Richard Engelbrekt Hirn*, f. i Borgå 16 sept. 1831, student 1851, magister 1857, tjenstf. lärare 1 sept. 1862, ordinarie i december 1862.

Lärareduplikanter.

Den 20 juli 1865 biföll kejserl. senaten till anställande af en läraredupIikant vid elementarläroverket härstädes emot ett årligt arfvode af 1300 finska mark.

Läraretjensterne i sång- och ritkonsten hafva ej varit ordinariter besatta, utan bestridts af öfriga lärare.

KEXHOLM.

1. Den äldsta skolan.

1637—1710.

Redan i första hälften af 17:de seklet inrättades en skola i Kexholm, hvilken i början hade blott en lärare, som kallades skolmästare. År 1639 tillsatte grefve Brahe här en annan lärare under namn af *hörare*. Desse begge lärare kallades sedermera den ena *rektor* och den andra *konrektor*, stundom ock *kollega*. Grefve Brahes fullmakt för den första konrektorn hade följande ordalydelse:

Vi *Peder Brahe*, grefve till Wisingsborg, friherre till Rydboholm och Lindholm etc. göre vetterligt, att efter såsom en barnaskola är nu vorden inrättad uti Kexholms stad, och på det att ungdomen dersammastädes må så mycket bättre blifva instituerad, hafve vi funnit godt att en särdeles hörare eller konrektor, skolmästaren till adsistens och bistånd, förordnas måtte, eftersom vi med hans ärevördig-

het biskopens samt capitularium censur och inrådande nu härmed och uti detta brefs kraft tillbetro och förordne brefvisaren *Johannem Canuti* samma hörare embete att förestå. Och skall han i förstone bevisa H. K. Maj:t och Sveriges krono all trohet, lydno och rättrådighet, Hennes K. Maj:ts bästa i allo måtto söka, skada och förderf, der han det förnimmer, afvärja och i tid tillkännagifva; sedan vara förpliktad tillika med rectore scholae med all flit lära och informera ungdomen uti bokliga konster och andra exercitiis, hafvandes de tider och stunder i akt, när sådant skall trakteras; i synnerhet att dem läres catechism och det svenska språket, såsom ock väl att räkna och skrifva, item sjunga med hvad mera som han befinner deras ingenia kunna medgifva, eftersom han all vidare information och rättelse hos skolmästaren derom bekommandes varder, så att de sedan, när de någon progress der gjort hafva, kunna besöka andra trivialskolor; in summa, sig beflita, att ungdomen icke allenast af hans lärdom och lära utan ock af hans skickeliga lefverne må uppbygd och förbättrad blifva och han det inför Gud och hvar ärlig man vill och kan till svars stånda. Och alldenstund Tiurala, Räisälä, Pyhäjärvi och Sakkula soknar äro med den rättighet, som af förra vanliga soknegången dependerar, nu lagde till förbemälte skola, hvilka djeknerne sjelfve efter den distribution, som deruti årligen gjord blifver, skola upptaga, alltså måste förbemälte konrektor tillika med skolmästaren observera uti distributionen, att dermed rättligen omgås, att samma soknegång, såsom det är en eleemosyna, användes till de fattiges barns uppehälle, och de rike underhålle sjelfve sina barn. Och på det att han samma sin tjenst desto bättre må kunna förestå, hafve vi uppå H. K. Maj:ts nådiga behag och vidare ratifikation beviljat honom till årlig lön och uppehälle femtio daler silfvermynt, hvilka penningar Hendrich Hendrichsson af 1635 års rest för södra länet honom detta första året tillställa och lefverera skall. Vi bjude fördenskull uppå högstbemälte H. K. Maj:ts vägnar skolemästaren dersammastädes, att han antager förbemälte Johannem Ca-

nuti för sin conrectore, så att han på ofvanbemälte sätt må blifva accommoderad. Der både han och alla de detta vidkommer hafva sig att efterrätta. Signatum Wiborgs slott den 12 martii anno 1639.

Per Brahe.

Jons Schmidt.

Rektorer.

Magister *Johannes Caspari Köcher* 1638, begaf sig till Ingermanland och blef der 1667 pastor i Duderhof.

Olaus Nicolai Walingius 1638—1653, var förut pädagog i Nöteborg.

Martinus Prehn 1654—1658, blef predikant vid öfverste Gynterbergs regimente och derefter svensk kapellan i Nyskans.

Johannes Canuti 1660—1662, förut konrektor, blef pastor i Salmis 1661, dit han afflyttade 1662.

Martinus Georgii Crispinus 1663—1666, var förut rektor i Narwa.

Nicolaus Nycopensis 1669—1672, var förut kollega härstädes, blef pastor i Nykyrka 1672.

Johan Rachlitius 1672—1673, blef pastor i Kronoborg.

Reinhold Hartz 1674—1690, blef pastor i Jaachimvaara.

Sven Frondelius 1692—1696, var förut pädagog i Wekkelax och dog här år 1696. Enkan hette *Christina Hermigier.*

Johan Hollander 1697—1701, blef pastor i Kronoborg.

Gustavus Matthiae Solitander 1701—1708.

Anders Montanus 1709—1710, var förut kollega, blef afförd till fångenskap i Moskva, der han afled 1711.

Konrektorer eller kollegor.

Johannes Canuti 1639—1660, blef rektor.

Andreas Jacobi 1663—1664, blef pädagog i Nöteborg.

Johannes Johannis Escinius 1664—1667, blef kollega i Narva.

Nicolaus Nycopensis 1668, blef rektor.

Christiernus Costianus 1668—1673.

Magnus Gunnari Gromærus 1673—1676, förut kollega i Narva.

Carl Kultanus 1677—1688.

David Assenius 1690—1692, blef pædagogie rektor i Borgå.

Erik Barck 1692.

Thomas Kelcinius 1698—1700, blef kapellan i Nurmijärvi.

Anders Montanus 1700—1705, blef rektor.

Mag. *Sven Dahlman* c. 1700, blef konrektor i Wiborg 1709. Gift med *Maria Franzén*, som dog den 27 mars 1764, 75 år gammal.

2. Pädagogi.

1745—1788.

Till skollokal för pädagogin köpte kronan år 1745 borgaren Bolins gård för 20 rubel.

Otto Johan Wijkman 1744, skilde sig innan skolan hann öppnas 1745.

Peter Beckborg, pädagog här den 15 febr. 1745. Afsatt 1746. Var förut sokneadjunkt i Mörskom.

Jacob Passelberg 1746—1748, dog 2 april 1748, 24 år gammal.

Gabriel Åberg 1748—1750, student från svenska sidan, blef ministerii adjunkt i Wiborg och sedan subrektor derstädes.

Peter Wirenius, pädagog här från 9 febr. 1750 till 1764, blef kapellan i Sakkola.

Johan Wirenius, den förres bror, pädagog här till år 1767, då han blef pastor i Serebetta.

Anders Jokelin 1767—1771, blef lärare vid finska skolan i St. Petersburg och sedermera pastor i Ruokolax.

Michael Wirenius 1773—1782, blef kapellan i Björkö 1782.

Jakob Åkerstedt 1782, var förut kollega i Wiborg, blef lärare vid folkskolan härstädes 1788.

3. Folkskola.

1788—1806.

Den förra pädagogin förvandlades till en *folkskola* med tvenne lärare och öppnades i maj 1788.

1:sta Lärare.

Jacob Åkerstedt 1788—1792, blef kapellan i Rautus 1792 och sedan pastor derstädes.

Johan Christoffer Voelker, lärare 1794—1798.

Henrik Esaias Mondén 1798—1799, var förut kapellan i Uguniemi och dog här 1799. Gift med *Amalia Johanna Ursinus*.

Peter Fredrik Wirenius, pastorsson från Sakkola, lärare här 1799.

Johan Pakarinen till år 1803, då han dog.

Johan Ahlberg, f. 23 juni 1773, lärare här 1804—1805, blef pastorsadjunkt hos *Toppelius* i Toksowa och sist pastor i Joutseno.

2:dra Läraren.

Gregori Fljorow 1804—1806, blef 2:dra lärare vid kretsskolan.

4. Kretsskola.

1806—1841.

Den 28 juni 1806 inrättades här en *kretsskola* med tvenne klasser och tvenne lärare, hvilka hvardera åtnjöto i lön 500 rubel och fria husrum. Läroämnen voro: religion, fysik, geometri, arithmetik, historie, geografi, naturalhistorie, teknologi, latinska, tyska och ryska språken och kalligrafi.

1:sta Lärare.

N. Hüner 1806—1808, var förut lärare i Liffland, tog afsked 1807 och afgick 1808, blef organist vid tyska kyrkan i Wiborg, der han inrättade en privatskola för gossar.

Jacob Alexander Stråhlman 1809—1813, blef biskopens vice pastor i Lappvesi 1813 och år 1820 ordinarie pastor dersammastädes.

Johan Gustaf Löfberg 1814—1822, var förut lärare i Willmanstrand, och blef pastor i Taipalsaari 1822.

Mag. *Gustaf Magnus Nordström* 1822—1824, var här vikarierande 1:ste lärare. Blef lärare i Fredrikshamn.

Johan Magnus Zitting 1824—1835, var förut kollega i Lovisa och blef pastor i Pyhäjärvi.

Mag. *Gustaf Gottfried Heintzie* 1837—1840, blef 1:sta lärare i Nyslott 1840.

Mag. *Rabbe Gottfried Ruuth* 1840, blef samma år 1:sta lärare i Nyslott.

Jakob Fredrik Lyra 1840—1841, var förut 2:dra lärare härstädes och blef tjenstf. rektor vid lägre elementarskolan 1841.

2:dra Lärare.

Gregori Fljorow 1806—1807, blef lärare i Fredrikshamn.

Carl Wirenius 1808—1813, fadren häradshöfding. Han var född 16 mars 1772, student i Moskva 1790, ingick vid semenovska gardet 1793 och blef stabskapten, rysk lärare i Kexholm 1808—1813, rysk språklärare och länetranslator i Tavastehus 1813, tog afsked från sin läraretjenst 1826. Blef länetranslator i Helsingfors och kollegii assessor. Död 1835.

Anders Leopold Melart blef 2:dra lärare den 25 augusti 1813 och afgick den 15 april 1821, då han blef pastor i Koprina.

Wilhelm Löfberg 1822—1830, blef pastor i Rautus.

Jacob Fredrik Lyra 1830—1840, blef 1:sta lärare.

Mag. *Christian Stenberg* 1840—1841, blef tjenstf. konrektor i Nyslott.

5. Lägre elementarskola.

1841—

År 1841 förvandlades kretsskolan till en lägre elementarskola med tvenne lärare; en *rektor* och en *lärare* för ryska språket, historie och geografi, hvilka sistnämnde läroämnen skulle föredragas på ryska språket.

Rektorer.

Jakob Fredrik Lyra 1841—1851, blef pastor i Kexholm.

Mag. *Henrik Constantin Corander* 1851—1852, blef 2:dra lektor i theologin vid Wiborgs gymnasium 1852.

Carl Johan Moberg 1852—1865, var förut tjenstf. lärare vid lägre elementarskolan i Kuopio.

Lärare.

Fredrik Wilhelm Fabritius, kapellansson från Tohmajärvi, född 24 juni 1816, student 1833, tjenstf. lärare här den 24 augusti 1842. Död den 23 juni 1848.

Alexander Georg Weilin, f. i Nyslott 22 sept. 1823, tjenstf. lärare här 3 oktober 1849, ordinarie 13 aug. 1851, rysk språklärare i Jyväskylä 28 april 1858.

Mag. *Bror Erik Wahlström,* tjenstf. lärare här 11 augusti 1858, ordinarie 1860, blef 2:dra lärare vid fruntimmersskolan i Wiborg 1861.

Nils Alfred Zitting, pädag. kand., vikarier. lärare 1 sept. 1862.

Karl Henrik Gotthard Corander, f. i St. Michel 1841, student 1860, lärare 1865.

6. Elementarskola.

1809—1841.

Den 15 maj 1809 organiserade Kexholms stad en elementarskola med 1 lärare och bestod honom lön och fria rum.

Jakob Wederhorn, född i Kronoborg den 8 febr. 1780, lärare här den 9 maj 1809, guvernements sekreterare den 15 mars 1825, kollegii sekreterare namn och värdighet den 14 augusti 1830. Då denna skola indrogs, erhöll han afsked med pension den 16 november 1842.

7. Flickskola.

1807—1841.

Redan förrän någon flickskola här organiserades på stat, fanns här en sådan privatanstalt inrättad sedan år 1807. Der voro lärarinnor:

Fru kollegii assessorskan *Wenzell* 1807—1808.

Demoiselle *Bertram* 1808—1809. Tog afsked 1809.

Enkefru majorskan *Katharina Dohrdet* 1810, blef lärarinna vid den nya skolan.

Den 15 augusti 1810 stiftade staden en flickskola och bestod åt lärarinnan lön och fria husrum. Läroämnen voro innanläsning, kalligrafi, ryska och tyska språken, geografi, arithmetik och handarbeten.

Lärarinnor.

Catharina Dohrdet, majorsenka, 1810—1828. Tog afsked.

Mamsell *Sofia Dreyer*, borgmästaredotter, var tjenstf. lärarinna från 16 januari till 30 september 1829.

Fröken *Charlotta Elisabet Tavast*, blef lärarinna den 1 oktober 1829 och tog afsked 1840.

Gustava Forsblom var här lärarinna från 28 oktober 1840 till 31 januari 1841.

Elisabet Wederhorn, lärarinna från 1 febr. 1841 till 3 augusti 1841.

Helena Fabritius, lärarinna från 4 aug. 1841 tills skolan blef indragen.

KRONOBORG.

Om den i Kronoborgs köping uppkomna pädagogi saknas närmare notiser, endast dess sista lärare äro till namnet kända.

Pädagoger.

Anders Neglick, pädagog 1693, blef kapellan i Kronoborg 1705.

Benedikt Svensche, pädagog efter Neglick 17 juli 1705.

KUOPIO.

Sex år efter Kuopio stads anläggning förordnade kongl. maj:t den 18 dec. 1782, att trivialskolan i Rantasalmi skulle flyttas till Kuopio stad. Åtgärder vidtogos att uppföra en skollokal på Tuhkaniemi udde och med början af år 1788 öppnades trivialskolan med 4 lärare, som voro rektor, konrektor och 2 kollegor. Utom den år 1761 för skolbetjente

bestämda spanmålslön, åtnjöto lärarene fria boningsrum inom skollokalen och uppburo efter den för Rantasalmi skola gjorda fördelning löneförhöjning af djeknepenningar. Medellösa skolpiltar hade sig anvisade fria boningsrum i skolgården. Då skolhuset med dess tillbyggnader den 4 april 1815 förstördes af elden, upphörde nyssnämnde förmån för elever och läsningen fortsattes i hyrd lokal intilldess en ny stenhusbygnad år 1826 kunde för skolan upplåtas. Den ambulatoriska skola, som i 60 års tid sökt sig fristad, vandrande från Wiborg till Nyslott, sedan till Willmanstrand, vidare till S:t Michel och Rantasalmi och som sist hamnade i Kuopio stad, lyckades här in i landet fästa sina bopålar fastare än annorstädes. Lärarenes antal har sedermera ökats genom kejserl. reskript af 18 juni 1812 med en rysk språklärare och genom nådig resolution af 16 nov. 1839 med en apologist.

1. Trivialskola.

1788—1841.

Rektorer.

Mag. *Georg Winter*, blef pastor i Puumala 1796.

Mag. *Johan Molander*, var förut konrektor och stadskapellan, derefter pastor vid Savolax regemente och derjemte konrektor. Rektor 3 jan. 1797. Blef pastor i Ilomants 16 april 1800.

Mag. *Daniel Wiinqvist*, student i Åbo 1760, filosofie magister 24 juli 1766, kollega inferior i Helsingfors 9 sept. 1771. Förestod kollega superiors tjensten derstädes 1776—1778. Konrektor i Lovisa 6 febr. 1779, rektor derstädes 26 okt. 1782, rektor här 17 sept. 1800. Död 4 juli 1813.

Matthias Ingman, var förut rektor i Helsingfors, rektor här 3 dec. 1813, blef pastor i Kuopio 13 juli 1817.

Mag. *Aaron Wenell*, var förut konrektor här, rektor 10 dec. 1817, blef pastor i Nurmis 21 aug. 1828.

Mag. *Johan Fredrik Homén*, var förut gymnasii adjunkt i Borgå, rektor här 18 mars 1829, blef pastor i Pieksämäki 19 sept. 1842.

Konrektorer.

Mag. *Johan Molander,* konrektor 19 juni 1787, blef rektor 1797.

Mag. *Adolf Henrik Winter,* konrektor 18 okt. 1797, blef pastor i Nurmis 24 sept. 1812.

Mag. *Aaron Wenell,* konrektor 31 mars 1813, blef rektor 1817.

Johan Henrik Wahlstén, var förut kollega superior, konrektor 18 nov. 1818, blef pastor i Pielisjärvi 1834.

Erik Johan Andelin, var förut kollega superior, konrektor 28 jan. 1835, blef pastor i Tohmajärvi 1841.

Collegae superiores.

Mag. *Johan Niklas Gummerus,* länsmansson från Idensalmi, student 1764, filosofie magister 1769, pädagog i Borgå 1 juni 1771, kollega superior i Rantasalmi 15 juni 1774, derifrån han flyttade med skolan till Kuopio. Blef år 1808 i Idensalmi, der han låg sjuk, under bataljen träffad af en muskötkula, hvaraf han några dagar derefter den 10 maj ljöt döden.

Gift med *Brita Lovisa Jack,* med hvilken han hade flere barn.

Mag. *Erik Wenell,* bondson, född 1776, student 1797, filosofie magister 1802, prestvigd 15 maj 1803, predikant vid Strömsdals jernbruk 1804, kollega inferior här 19 juni 1805, kollega superior 1809, död 27 april samma år.

Mag. *Zacharias Wahlstén,* var förut pädagogie rektor i Borgå, kollega superior här 30 aug. 1809, blef pastor i Jorois 1811.

Mag. *Aaron Wenell,* var förut kollega inferior, kollega superior 15 jan. 1812, blef konrektor.

Jakob Fredrik Neovius, var förut kollega inferior, kollega superior 4 aug. 1813, blef konrektor i Lovisa 1815.

Johan Henrik Wahlstén, var förut kollega inferior, kollega superior 15 nov. 1815, blef konrektor.

Abraham Ehnroos, var förut kollega i Lovisa, kollega superior här 16 juni 1819, blef pastor i Mäntsälä 24 okt. 1827.

Johan Adolf Ottelin, var förut kollega inferior, kollega superior 26 mars 1828, blef kapellan i Koskis 29 april 1829.

Erik Johan Andelin, var förut kollega inferior, kollega superior 7 okt. 1829, blef konrektor.

Gregorius Aminoff, var förut fånghuspredikant i Kuopio, kollega superior 12 okt. 1836, blef kretsskollärare i Nyslott 5 dec. 1838.

Mag. *Johan von Becker*, var förut kollega inferior, kollega superior 17 april 1839, blef 1:sta kollega vid högre elementarskolan.

Collegae inferiores.

Henrik Winter, var förut kollega i Lovisa, kollega här 1787, blef pastor i Libelits 14 febr. 1805.

Mag. *Erik Wenell*, kollega 19 juni 1805, blef kollega superior 1809.

Mag. *Aaron Wenell*, kollega 16 aug. 1809, blef kollega superior 1812.

Jakob Fredrik Neovius, kollega 20 maj 1812, blef kollega superior 1813.

Johan Henrik Wahlstén, kollega 15 dec. 1813, blef kollega superior 1815.

Mag. *Adolf Fredrik Holm*, kollega 26 juni 1816, blef öfverlärare vid Wiborgs gymnasium 15 nov. 1821.

Johan Adolf Ottelin, kollega 15 maj 1822, blef kollega superior 1828.

Erik Johan Andelin, kollega 1 maj 1828, blef kollega superior 1829.

Mag. *Johan von Becker*, kollega 9 nov. 1831, blef kollega superior 17 april 1839.

Mag. *Wilhelm Boxström*, pastorsson från Rautalampi, född 28 febr. 1810, filosofie magister 1836, tjenstf. kollega i Helsingfors 1833—1834, tjenstf. kollega här 24 aug. 1836, ordinarie 21 aug. 1839, blef 2:dra kollega vid högre elementarskolan härstädes 15 dec. 1841.

Apologister.

Jakob Zitting, var pastorsadjunkt förut, apologist 27 maj 1840, blef 3:dje kollega vid högre elementarskolan härstädes 15 dec. 1841.

Ryska språklärare.

Peter Mikander, var elementarlärare i Nyslott 1809—1812, språklärare här 14 okt. 1812. Död 13 nov. 1824. Gift med *Anna Ulrika Malmström*, och hade med henne 5 barn.

Gabriel Alopæus, var förut tjenstf. lärare vid finska kadetkorpsen, språklärare här 15 jan. 1825, blef pastor i Kesälax 1834.

Adolf Fredrik Hjelmman, var förut tjenstf. rysk språklärare vid Borgå gymnasium, språklärare här 6 maj 1835, men blef pastor i Nilsiä 31 dec. samma år, utan att tillträda språkläraretjensten.

Georg Magnus Kiljander, språkläraravikarie här från 1 april 1835, ordinarie 11 maj 1836, blef kapellan i Thusniemi 17 mars 1841.

2. Gymnasium.

1844—1850.

Vid reorganisationen af landets elementarläroverk genom kejserl. förordningar af 21 juni 1841 inrättades i Kuopio ett gymnasium med 5 lektorer, 1 gymnasii adjunkt, 1 lärare för ryska, 1 för tyska och 1 för franska språket, hvarjemte arfvode anslogs för 1 lärare i sång, 1 i ritkonsten och 1 i gymnastiken. Gymnasium trädde i verksamhet 24 aug. 1844. Genom nådig kungörelse af 4 mars 1846 förhöjdes ryska språklärarens lön från 180 till 400 rubel silfver, och då genom nådigt manifest af den 6 mars 1850 förordnades, att ett tredje biskopsstift i landet skulle bildas med säte för stiftsstyrelsen i Kuopio stad, förökades i sammanhang dermed lektorernes antal från 5 till 7, hvarigenom en lektion i den Heliga Skrifts grundspråk och en annan i filosofin och naturalhistorien uppkommo. Genom

gymnasii- och skolordningen af 7 april 1856, reducerades antalet till sex sålunda, att lektorstjensten för den Heliga Skrifts grundspråk genom en ny fördelning af läroämnen lektorerne emellan kunde umbäras.

Lektor i theologin och hebraiskan.

Mag. *Julius Immanuel Bergh,* kapellansson från Suonenjoki, född 30 mars 1810, student 26 okt. 1832, filosofie magister 1836, docens i hebraiska språket och litteraturen 30 juli 1839, theologie kandidat 24 maj 1844, tjenstf. lektor i theologin och hebraiska språket 18 juni 1844, ordinarie 17 dec. 1845, honorarie prost 17 juni 1857, blef pastor i Limingo 16 okt. 1861.

Gift med *Olivia Wilhelmina Bergroth,* pastorsdotter från Ruovesi.

Lektor i romerska litteraturen.

Mag. *Carl Adolf Bygdén,* född 5 april 1810, student 22 juni 1827, filosofie magister 1836, konrektor i Helsingfors 30 mars 1842, lektor här 11 febr. 1846. Död 28 aug. 1854.

Gift med *Selma Gustava Runeberg.*

Lektor i grekiska litteraturen.

Mag. *Joachim Zitting,* var förut 3:dje kollega i Lovisa, lektor här 28 aug. 1844.

Lektorer i historien.

Mag. *Fabian Collan,* pastorsson från Idensalmi, född 18 dec. 1817, student 17 maj 1834, filosofie magister 20 juli 1840, magister docens i historien 4 aug. 1843, lektor här 18 juni 1844, filosofie doktor 1850, adjunkt i filosofin vid universitetet 15 aug. 1850. Död 17 febr. 1851.

Mag. *Magnus Hongelin,* född i Borgå socken 22 sept. 1816, student 12 dec. 1835, filosofie magister 20 juli 1840, gymnasii adjunkt i Kuopio 18 juni 1844, lektor här 17 sept. 1851. Tog afsked för sjuklighet 3 febr. 1862.

Lektor i mathematiken.

Mag. *Peter Adolf Aschan*, vikarierande lektor här 18 juni 1844, ordinarie 25 febr. 1846.

Lektor i filosofin och naturvetenskaperna.

D:r *Zachris Joachim Cleve*, pastorsson från Rantasalmi, född 3 dec. 1820, student 22 juni 1838, filosofie magister 1844, docens i filosofin 15 maj 1848, filosofie doktor 19 juni 1850, vikarierande lektor i filosofin här 24 aug. 1851, ordinarie 10 dec. 1851. Då filosofin år 1856 påfördes theologie lektorn, öfvertog doktor Cleve lektionen i naturvetenskaperna. Blef pädagogie professor i Helsingfors 1861.

Lektor i den Heliga Skrifts grundspråk.

Mag. *Julius Ursin*, professorsson, född i Åbo 13 jan. 1816, student 8 febr. 1834. filosofie magister 1840, theologie kandidat 8 juni 1847, vikarierande lektor i Borgå 1847—1848, derefter tjenstgjorde han i Wiborg 1849 och i Åbo 1851, och i Kuopio tills han 2 febr. 1852 blef ordinarie lektor i den Heliga Skrifts grundspråk vid Kuopio gymnasium. Då denna lektion indrogs 1856, afgick han med pension 1 sept. 1856.

Gift med *Maria Charlotta Lybeck*.

Gymnasii adjunkter.

Mag. *Magnus Hongelin*, gymnasii adjunkt 30 juli 1845, blef lektor i historien.

Mag. *Abraham Johan Poppius*, häradshöfdingeson, f. 15 febr. 1822, student 21 juni 1841, filosofie magister 19 juni 1850, gymnasii adjunkt 29 juni 1853. Död 1 mars 1857.

Lärare i ryska språket.

Mag. *Knut Gustaf Reinhold Blåfjeld*, tjenstf. rysk språklärare 18 juni 1844.

Jonas Hendunen, vikarierande rysk språklärare 16 juli 1845—48.

Carl Reinhold Ferdinand Serlachius, var förut 2:dra lektor i ryska språket vid Wiborgs gymnasium, språklärare

här 10 maj 1848, erhöll transport till Borgå gymnasium 3 jan. 1850.

Otto Argillander, vikarierande språklärare här 15 maj 1850, ordinarie 14 aug. samma år.

Lärare i tyska språket.

Robert Immanuel Wallenius, var förut pastor i Liissilä i Ingermanland, tysk språklärare här 28 aug. 1844, blef kapellan i Sumiais 1847.

Rudolf Theodor Lagi, vikarierande tysk språklärare från 1 febr. 1846 till 30 april 1848.

Mag. *Carl Edvard Elfström*, född i Wiborg, student 1841, filosofie magister 1847, tysk språklärare här 20 dec. 1848. Tog afsked 23 mars 1853.

Lärare i franska språket.

Johan Grönlund, vikarierande fransk språklärare 18 juni 1844, fick afsked 17 dec. 1844.

Mag. *Knut Gustaf Reinhold Blåfjeld*, häradshöfdingeson, f. 26 sept. 1817, filosofie magister 1840, fransk språklärare här 2 juli 1845, tjenstf. bönehuspredikant i Lapinlax 1851, tjenstledig för sjuklighet 1852 tills han 20 maj 1857 afgick med pension.

Sånglärare.

Johan Reinhold Enckell, tjenstf. sånglärare 17 juli 1844, orgelnist.

Rudolf Theodor Lagi, sånglärare 17 dec. 1845, blef orgelnist vid Nikolaikyrkan i Helsingfors 1852.

Lärare i ritkonsten.

Berndt August Pettersson, rysk translator, tjenstf. lärare i ritkonsten 17 juli 1844, död 26 jan. 1853.

3. Högre elementarskola.

1841—1850.

Den förra trivialskolans namn ändrades genom nådig förordning af 21 juni 1841 och gymnasii och skolordnin-

gen af 6 nov. 1843 till *högre elemantarskola*. Skolan bibehöll samma lärarepersonal som förut, nemligen rektor, konrektor, 3 kollegor och en rysk språklärare, hvartill kommo en sång- och en gymnastiklärare.

Rektorer.

Mag. *Johan Wilhelm Snellman*, son till sjökapten C. H. Snellman, f. 12 maj 1806, student i Åbo 1822, filosofie magister 21 juni 1832, docens i filosofin i Helsingfors 11 aug. 1835, rektor här 10 maj 1843. Tog afsked 10 okt. 1849.

Mag. *Henrik Gottlieb Perander*, var förut konrektor, rektor 2 mars 1850, blef lektor vid gymnasium 1855.

Konrektorer.

Mag. *Bror Ernst Hannibal Schildt*, var förut tjenstf. rysk språklärare, tjenstf. konrektor 1843, ordinarie 15 mars 1843, blef rektor i Heinola 1848.

Mag. *Henrik Gottlieb Perander*, var tjenstf. konrektor 1848—49, blef rektor 1850.

Mag. *Henrik Leopold Melander*, var förut 3:dje kollega, konrektor 26 april 1851, blef rektor 1855.

1:sta Kollegor.

Mag. *Johan von Becker*, var förut kollega superior, 1:sta kollega 15 dec. 1841, blef pastor i Pelgjärvi 1846.

Carl Arnold Therman, vikarierande 1:sta kollega 1847—1849.

Mag. *Carl Gabriel Savander*, var förut 3:dje kollega i Nyslott, 1:sta kollega här 8 aug. 1849.

Gift med *Clara Salonius*, dotter till magasinsförvalt. *Gustaf Salonius* och *Katharina Sofia Wallens*.

2:dra Kollegor.

Mag. *Wilhelm Boxström*, var förut kollega inferior, blef 2:dra kollega 15 dec. 1841, tog afsked 21 maj 1845, och dog 18 sept. 1845.

Gift med *Gustava Winter*, pastorsdotter från Nurmis.

Mag. *Henrik Leopold Melander*, 2:dra kollega 29 juli 1845, blef konrektor 1851.

3:dje Kollegor.

Jakob Zitting, var apologist förut, 3:dje kollega 15 dec. 1841, blef pastor i Rautus 1 april 1846.

Klas Fredrik Corander, 3:dje kollega här 18 aug. 1847, blef 2:dra kollega 1851.

Ryska språklärare.

Mag. *Bror Ernst Hannibal Schildt,* tjenstf. 1841—43, blef konrektor i Kuopio.

Adolf Edvard Rongain, tjenstf. 1843—47, blef lärare vid lägre elementarskolan i Kuopio 1847.

Casimir Constantin Stråhlman, tjenstf. 1848, blef 2:dra lektor vid Wiborgs gymnasium.

Zachris Cygnæus, tjenstf. 1849, afgick samma år och dog 31 mars 1854.

Gustaf Fredrik Canth, ordin. lärare 1849—51, blef språklärare i Fredrikshamn 1851.

Henrik Daniel Poppius, ordinarie 28 maj 1851, blef lärare i historie och geografi i Fredrikshamn.

Johan Paavilain, tjenstf. 1851, ordinarie 27 jan. 1853.

4. Lägre elementarskola.

1842—1850.

Den lägre elementarskola, som här organiserades år 1841 med 1 klass och öppnades 24 aug. 1842, blef i grund af pastorns i församlingen, doktor *M. Ingmans* år 1844 gjorda donation, stor 1750 rub. silfver, äfvensom hans förbindelse, att dessutom under lifstiden årligen erlägga 100 rub. silfver till aflöning af en särskild finsk lärare vid skolan, enligt Hans Kejs. Maj:ts reskript af 2 maj 1845, delad i tvenne afdelningar: en svensk och en finsk, hvilka hvardera skulle skötas af en skild lärare.

1. Svenska afdelningen.

Lärare.

Anders Rosberg, 1842—46, blef prest och tog afsked från läraresysslan.

Torsten Ferdinand Molander, tjenst. 1846—47. Död 1847.
Adolf Edvard Rongain, lärare här 1 sept. 1847, förrättade derjemte många andra läraretjenster till år 1852 och tog afsked 15 sept. 1858.

2. Finska afdelningen.

1845—

Gabriel Wilhelm Melart, tjenstf. lärare 12 juni 1844, ordinarie 12 nov. 1845, blef prestvigd 11 sept. 1852 och tjenstgjorde derefter mest i församlingar, tills han 31 jan. 1855 tog afsked från läraresysslan.

LOVISA.

Genom konglig resolution af 26 juni 1745 fingo de från Fredrikshamn bortflyktade borgare tillstånd att nedsätta sig på *Degerby* rusthåll, som blef inlöst till anläggning af en ny stapelstad, hvilken stad år 1752 fick namn efter drottningen *Lovisa.* *) Kort efter stadens anläggning eller år 1748 uppkom der en pädagogi med 1 lärare, hvilken 28 sept. 1756 erhöll sig till biträde en kollega. Den 2 april 1760 förvandlades pädagogin till en trivialskola med 3 lärare: *rektor, konrektor* och *kollega.* År 1834 utvidgades skolan med tvenne klasser och tvenne lärare: en *collega inferior* och en *apologist* och samtlige lärare fingo då bestämd spanmålslön, hvaremot de lönetillskott i kontant, som för rektor utgjorde 26 riksd. 32 skill., och för konrektor 10 rdlr specie, indrogos till kronan.

År 1841 flyttades trivialskolan från Lovisa till Borgå.

1. Pädagogi.

1748—1760.

Pädagoger.

Peter Heinricius, pädagog här 3 juli 1750, blef konrektor i Rantasalmi 19 jan. 1754.

*) Om Lovisa stad och skola finnas urkunder och upplysningar i *W. G. Lagi Handlingar* och uppsatser V. 54—94.

Gustaf Fredrik Aurenius, pädagogie rektor 18 febr. 1754, promoverad filosofie magister samma år, blef rektor vid trivialskolan härstädes.

Kollega.

Mag. *Johan Lagus*, tjenstf. kollega 1756, ordinarie 5 mars 1758, filosofie magister 1757, titulerad konrektor 15 mars 1758, blef konrektor vid trivialskolan härstädes.

2. Trivialskola.

1760—1841.

Rektorer.

Mag. *Gustaf Fredrik Aurenius,* den förste rektor vid trivialskolan 1760, blef pastor i Leppävirta 1769.

Mag. *Johan Lagus*, var förut konrektor, rektor 24 maj 1769, blef pastor i Idensalmi 1771.

Mag. *Peter Solitander*, var förut gymnasii adjunkt, rektor här 2 sept. 1771, blef rektor i Helsingfors 1782.

Mag. *Daniel Wiinqvist,* var förut konrektor härstädes, rektor 26 okt. 1782, blef rektor i Kuopio 1800.

Matthias Ingman, var förut konrektor i Helsingfors, rektor här 15 jan. 1801, blef rektor i Helsingfors 1804.

Otto Magnus Appelroth, var förut konrektor här, rektor 10 april 1805, blef pastor i Lampis 1811.

Mag. *Zacharias Uhlenius,* var förut konrektor i Helsingfors, rektor här 4 nov. 1812, blef rektor i Helsingfors 1814.

Mag. *Gustaf Neclair,* var förut konrektor här, rektor 9 nov. 1814, blef pastor i Lampis 1831.

Mag. *Gustaf Leonard Stenbäck,* var förut tjenstf. kollega här, rektor 3 april 1833, blef pastor i Lovisa 1844.

Konrektorer.

Mag. *Johan Lagus,* var förut kollega vid pädagogin, den första konrektor 2 april 1760, blef rektor 1769.

Mag. *Sigfrid Porthan*, var förut docens vid Borgå gymnasium, konrektor 9 aug. 1769, blef konrektor i Helsingfors 1771.

Mag. *Isaak Wallenius,* konrektor 18 dec. 1771, blef pastor i Mäntsälä 1778.

Mag. *Daniel Wiinqvist,* var förut kollega inferior i Helsingfors, konrektor 16 febr. 1779, blef rektor 1782.

Mag. *Carl Gustaf Argillander,* konrektor här 12 febr. 1783, blef rektor i Helsingfors 1791.

Mag. *Johan Boxström,* var förut domkyrko adjunkt, konrektor här 28 sept. 1791, blef pastor i Wiitasaari 1794.

Otto Magnus Appelroth, var förut kollega i Helsingfors, konrektor här 10 sept. 1795, blef rektor 1805.

Mag. *Carl Georg Ekmark,* konrektor här 6 nov. 1805, blef gymnasii adjunkt i Borgå 1812.

Mag. *Gustaf Neclair,* konrektor 25 jan. 1813, blef rektor 1814.

Jakob Fredrik Neovius, var förut koll. super. i Kuopio, konrektor här 22 mars 1815, blef pastor i Sulkava 1826.

Mag. *Jakob Herman Sirén,* var förut kollega här, konrektor 8 aug. 1827, blef pastor i Björkö 1834.

Mag. *Gustaf Wilhelm Riddelin,* var förut kollega här, konrektor 25 nov. 1835.

Kollegor.

Mag. *Karl Fredrik Leopold,* kollega här 8 okt. 1760, blef kapellan i Ithis 1765.

Mag. *Jonas Norrgren,* pastorsson från Ilomants, född 19 febr. 1733, filosofie magister 1760, kollega här 15 jan. 1766, tog afsked 1775.

Karl Henrik Nordström, var förut consistorii vice notarie i Borgå, kollega här 1 mars 1775, blef kollega inferior i Rantasalmi 1781.

Henrik Winter, kollega här 19 april 1781, blef kollega inferior i Kuopio 1787.

Matthias Ingman, kollega här 30 jan. 1788, blef konrektor i Helsingfors 1790.

Mag. *Johan Henrik Norring,* tjenstf. kollega i Helsingfors 1790, här 12 febr. 1791, ordinarie 28 jan. 1793, blef kapellan i S:t Michel 1794.

Adolf Bergman, kollega här 17 febr. 1795, blef kollega inferior i Helsingfors 1796.

Mag. *Zacharias Uhlenius,* var förut extraordin. bataljons predikant vid Stakelbergska regementet, kollega här 19 april 1797, blef konrektor i Helsingfors 1801.

Johan Åström, kollega här 13 jan. 1802, blef kollega inferior i Helsingfors 1807.

Mag. *Jonas Peron,* kollega här 10 febr. 1808, blef kollega inferior i Helsingfors 1809.

Johan Adolf Neovius, var förut tjenstf. kollega i Helsingfors, kollega här 20 april 1811, blef konrektor i Helsingfors 1813.

Abraham Ehnroos, var förut kollega i Borgå, tjenstf. kollega här 2 okt. 1813, ordinarie 5 febr. 1814, blef kollega superior i Kuopio 1819.

Anders Fabian Neovius, var förut pädagogie rektor i Borgå, kollega här 12 april 1820, blef kollega superior i Helsingfors 1821.

Johan Magnus Zitting, var förut kollega vid pädagogin i Borgå, kollega här 18 nov. 1821, blef 1:ste lärare i Kexholm 1824.

Mag. *Jakob Herman Sirén,* var förut tjenstf. pädagogie rektor i Borgå, kollega här 24 aug. 1824, blef konrektor 1827.

Mag. *Gustaf Wilhelm Riddelin,* kollega här 1 aug. 1827, blef tjenstf. konrektor 1831—33.

Karl Adolf Lindholm, var förut domkyrko adjunkt, kollega här 14 febr. 1835, blef vicepastor i Mörskom 1840.

Karl Gustaf Erik Taube, var förut tjenstf. kollega i Helsingfors, kollega här 1 april 1840.

Collegae inferiores.

Mag. *Gustaf Wilhelm Riddelin,* vikarierande kollega 28 jan. 1835, blef konrektor samma år.

Herman Olivier Roschier, var förut tjenstf. apologist, kollega inferior 3 aug. 1835, blef kapell. i Christina 1837.

Mag. *Rabbe Gottfried Ruuth,* var förut tjenstf. apolo-

gist, tjenstf. kollega inferior 27 aug. 1837, blef 1:ste lärare i Kexholm 1840.

Mag. *Axel von Brandenburg*, var vikar. apologist förut, tjenstf. kollega inferior 28 okt. 1840.

Apologister.

Herman Olivier Roschier, tjenstf. apologist 28 jan. 1835, blef kollega inferior samma år.

Mag. *Axel von Brandenburg*, tjenstf. apologist 1 maj 1837, blef kollega inferior 1840.

Mag. *Erik Johan Blom*, tjenstf. apologist 22 okt. 1840, blef tjenstf. konrektor i Kuopio 1841.

Mag. *Joachim Zitting*, var förut kollega vid pädagogin i Borgå, apologist här 31 mars 1841.

Ryska språklärare.

Karl Fredrik Wahlberg, f. 1794, tjenstf. rysk språklärare här 14 april 1813, ordinarie 30 juli 1814, blef pastor i Södra Catharinenstadt i Saratow 1821.

Anders Joseph Europæus, tjenstf. rysk språklärare 28 febr. 1821, blef kretsskollärare i Nyslott 1822.

D:r *Gabriel Wilhelm Hougberg*, rysk språklärare här 9 jan. 1822, blef pastor i Joutseno 8 jan. 1840.

Mag. *Alexander Karl Mauritz Hornborg*, rysk språklärare här 9 sept. 1840.

3. Lägre elementarskola.

1841—

Denna skola organiserades år 1841 med 2 lärare och 2 klasser och öppnades 1 febr. 1842. Den 30 jan. 1862 indrogs rektorstjensten och skolan erhöll blott en lärare, men redan året derpå eller 1863 måste en lärareduplikant här tillförordnas.

Rektorer.

Filos. kandidat *Nils Konstantin Olsoni*, son till kronofogden Karl Fredr. Olsoni och S. M. Ahnger, född 12 nov.

1814, tjenstf. rektor här 8 jan. 1842, var sjuklig och njöt tjenstledighet tills han 22 aug. 1849 tog afsked och 3 maj 1861 afled. Gift med *Julia Elisabet Stråhle.*

Gabriel Wilhelm Melart, tjenstf. rektor 2 nov. 1842, blef tjenstf. lärare här 1843.

Abraham Walda, född 7 mars 1817, student 1842, tjenstf. lärare här 1 febr. 1842, ordinarie 24 aug. 1842, prestvigd 18 dec. 1844, tjenstf. rektor här 19 aug. 1846, erhöll fullmakt 8 maj 1850 och skötte tjensten till 8 okt. 1856. Död 27 nov. 1858.

Karl Gustaf Ruuth, född 11 juni 1827 i Perno, var förut lärare här, tjenstf. rektor 8 okt. 1856, ordinarie 28 juli 1858.

Lärare.

Abraham Walda, tjenstf. lärare här 8 jan. 1842, ordinarie 24 aug. 1842—43, blef pastors adjunkt.

Gabriel Wilhelm Melart, lärare här 1843—44.

Otto Argillander, tjenstf. lärare 1845—46.

Karl Gustaf Ruuth, tjenstf. lärare 23 aug. 1848—51.

Mag. *Karl Johan Ekroos,* lärare 1851.

Anton Wilhelm Ekroos, lärare 1853—55.

Mag. *Kasper Konrad Carlborg,* lärare 1855—56.

Pehr Eberh. Heribert Rudolf af Enehjelm, lärare 1857—1860. Blef kollega i Nyslott.

Alexander Björkqvist, tjenstf. lärare 1860. Då läraretjensten indrogs, flyttade han till Fredrikshamn.

Lärareduplikanter.

Karl Wilhelm Hougberg, vikar. duplikant 1864—65.

Mamsell *Eva Sofia Elisabet Stenbäck,* vikar. duplikant 1865.

4. Högre elementarskola.

1862—

Genom nådig kungörelse af 30 januari 1862 flyttades högre elementarskolan i Fredrikshamn till Lovisa stad, som förbandt sig att bestå lokal för skolan och fria rum åt rektorn. Skolan trädde här i verksamhet 1 sept. 1862.

Rektorer.

Mag. *Gustaf Oskar Theodor Nordström*, född 12 maj 1830, student 1848, magister 1853, tjenstf. gymnasii adjunkt 1853—56, konrektor i Fredrikshamn 1857, tjenstf. rektor vid denna nya skola 19 mars 1862.

Kollegor i latinet.

Mag. *Rudolf Lindblad*, var förut kollega i Fredrikshamn, blef tysk språklärare vid Borgå gymnasium 1864.

Mag. *Viktor Emil Linderoos*, tjenstf. kollega här 1863.

Kollega i mathematiken.

Mag. *Gustaf Willehad Calonius*, var förut kollega i Fredrikshamn.

Kollega i historien.

Henrik Daniel Poppius, var förut kollega i Fredrikshamn, skolans konrektor 1863.

Kollega i latinet, svenska, finska och tyska språken.

Mag. *Karl Gustaf Levander*, född i Hauho 30 juli 1835, student 1856, magister 1860, var förut kollega i Fredrikshamn.

Lärare i ryska språket.

Kuno Jakob Olivier Björkstén, var förut rysk språklärare i Fredrikshamn.

NYSLOTT.

Generalguvernören grefve Peer Brahe föreslog hos regeringen den 22 april 1639, att barnskolor skulle inrättas i Tavastehus, Nyslott och Kexholm. Detta förslag vann bifall och sanktion, såsom synes af regeringens under den 30 maj 1639 aflåtna svar, deri orden lyda: „eljest finne vi eder disposition med de tre barnskolorna vid Nyslott, Tavasthus och Kexholm att vara god.“ Den sålunda uppkomna mindre skolan i Nyslott egde bestånd ända till år 1788, då den förvandlades till en normalskola.

1. Pädagogi.

1639—1788.

Lärare.

Matthias Nicolai Ignatius, 1647—1649, erhöll af grefve Brahe sitt hemman fritt från krigshjelp, enligt följande urkund:

Peer Brahe, grefve till Visingsborg etc. generalgubernator utöfver storfurstendömet Finland med Åland och Österbottn.

Eftersom brefvisaren, hederlig och vällärde dom. *Matthias Nicolai* hafver varit förordnad att vara konrektor uti skolan vid Nyslott och nu uti tu år ensam skolan förestått och varit comminister på slottet, hvilket hafver fallit honom för svårt att utstå för sin ringa lägenhet skull och inkomst af Cuopio soknegång. Fördenskull, att han desto bättre sin ombetrodda tjenst må kunna förestå, hafve vi uppå H. K. Maj:ts nådiga behag beviljat honom, så länge han vid skolmästaretjensten är, det hemmanet fritt för visst och ovisst extraordinarie krigshjelp: undantagandes som han sjelf hafver af öde nyligen upptagit i Säminge sokn och Tolvaniemi by om tre skattmarker land. Här alle som vederbör varde sig fullkomligt efterrättandes. Af Åbo slott 16 sept. 1648.

Peer Brahe.

Efter någon tids tjenstgöring i Nyslott blef *Matthias Ignatius* andra kapellan i Wiborg 1649.

Bartholdus Georgii kallas *moderator scholæ* 1653.

Henricus Christierni, skolmästare 1660—1662, blef kapellan i Idensalmi.

Christiernus Sigfridi Elimæus var pädagog och hospitalspredikant tillika, 1667—1680. Död 1680.

Johan Nigræus 1688.

Ericus Norringh, pädagog 1694—1705. Dog 1705. Gift med *Sofia Påhlsdotter Costiana.*

Bartholdus Dichæus 1706—1708. Var prestvigd och förestod skolan med berömlig flit till sin död, som inträffade

3 mars 1708, vid 27 års ålder. Gift med *Elin Kultana*, hvilken sedermera trädde i nytt gifte med kapellanen i Sääminge *Jordan Lawonius*. Dichæi son *Carl* var först landskontorist i Willmanstrand och sedan häradshöfding och dog 1763, 56 år gammal.

Jonas Molenius var prest och skolmästare tillika 1708, 1709. Död efter ett halft års tjenstgöring vid skolan 12 april 1709.

Jordan Lawonius 1709—1713, blef kapellan i Sääminge. Under stora ofreden upplöstes skolan härstädes; men år 1724 öppnades den i Wiborg likaledes upplösta *trivialskolan* i Nyslott, och pädagogin tyckes sålunda hafva upphört ända till år 1735.

Henrik Winter 1735, pastorsson från Kides, blef kapellan i Kides.

Anders Winter, pastorsson från Kides, pädadog här 1736—1746. Blef kyrkoherde i Kides 1746.

Johan Buschman, barnfödd i Hollola, pädagog här 1747—1760. Vid visitationen 20 jan. 1753 tilltaltes pädagogen och åtvarnades, att om han ej inom derpå följande Johannis dag kan anskaffa sig sådana disciplar, som hans embete competerar och lagar skolan i gång, hvilket hr kyrkoherden, af consistorium förordnad, medelst ett anställdt examen äger att ompröfva, skall han med allone blifva sin syssla förlustig och en annan, den sin skyldighet bättre iakttager, till sysslan förordnas. Detta skedde med anledning deraf, att ståndspersoner här å orten sända sina barn till andra skolor, ja ock på den svenska sidan, så att våra egna skolor, dem likväl öfverheten till allas gemensamma nytta inrättat, derigenom komma i förakt, m. m. som till förekommande af den oredighet, som igenom hans oförsvarliga förhållande vid denna hans sysslas förvaltning yppats, kunde anföras. År 1760 intygade presterskapet vid visitationen, att Buschman under den nu förflutna tiden visat all möjlig sorgfällighet och åhåga i utöfningen af sin tjenst. Gift 27 sept. 1747 med enkan *Anna Sophia Christ. Lindgreen*.

Peter Kjellberg 23 jan. 1764—1770. Blef 1770 råd-

man i Willmanstrand. Gift 26 dec. 1766 med *Ulrika Åberg.* Deras barn: *Aaron Johan,* f. 11 dec. 1767 och *Herman Gustaf* f. 7 maj 1771.

Salomon Bruun, ordinerad 1746, kapellan i Kymene, men afsattes 1763; återfick sin tjenst s. år. Ånyo afsatt 1765. Pädagog här 6 sept. 1772—1780. Död.

Mag. *Daniel Gestrin*, prestvigd 17 jan. 1770, promoverad till filosofie magister 1776, pädagog här 24 jan. 1782. Död ogift 12 april 1787.

2. Trivialskola.

1724—1732.

Sedan Wiborgs stad genom Nystadska freden tillfallit Ryssland, upprättade svenska regeringen genom nådig resolution af den 30 sept. 1723 den i Wiborg upplösta trivialskolan i Nyslott, derifrån den likväl redan år 1732 flyttades till Willmanstrand.

Rektorer.

Erik Frondell rektor här 1724—1731, blef sistnämnde år pastor i Pieksämäki.

Mag. *Johan Fortelius*, rektor här 1731, flyttade till Willmanstrand.

Konrektorer.

Hindrich Sallmenius, konrektor här 1724—1732 och blef pastor i Joutseno 1732.

Collega superior.

Laurentius Nordmarck, kollega här 1727—1732, flyttade med skolan till Willmanstrand.

Collega inferior.

Jeremias Argillander, kollega inferior och director cantus här 1726, prestvigd i Sääminge kyrka af biskop Johan Gezelius 25 febr. 1728. Flyttade till Willmanstrand.

3. Folkskola.

I Nyslott öppnades en *folkskola* med tvenne lärare och tvenne klasser den 1 mars 1788.

1:sta Lärare.

Fredrik Grenqvist lärare här 1 jan. 1803, transporterades till lärare i Kexholm 8 febr. 1806, men tog afsked 31 maj 1806 och blef interimspredikant i Kuolemajärvi.

2:dra Lärare.

Boris Weleschew, lärare här 3 mars 1794, transporterad till Fredrikshamn 11 jan. 1806.

4. Kretsskola.

1805—1841.

Kretsskolan i Nyslott öppnades 5 aug. 1805 med 2 klasser och 2 lärare, men redan den 1 aug. 1810 utvidgades skolan till en fullständig kretsskola med 3 klasser och 4 lärare. Läroämnen och lärarnes aflöning voro i Nyslott desamma som i Fredrikshamn.

Lärare i geometrin, stereometrin, arithmetiken och fysiken.

Mag. *Jacob Ståhle*, f. i Uleåborg 26 jan. 1781, filosofie magister 1802, lärare här 8 febr. 1805, blef rysk språklärare i Uleåborg 5 april 1813. Han var förut informator för postexpeditören, titulärrådet Gustaf von Tavasts barn och höll privatskola i Nyslott. Gift med enkan *Maria Elisabeth Burghausen*, f. *Sawenius*.

Johan Tykén från 24 juni 1813 till 1826, då han blef kyrkoherde i Sääminge.

Mag. *Isaak Ahlholm*, lärare här 5 jan. 1828, blef pastor i Rantasalmi 12 febr. 1838.

Gabriel Winter lärare-vikarie 1838—1839.

Mag. *Gustaf Gottfried Heintzie*, f. 15 febr. 1811, student 24 maj 1828, filosofie magister 21 juni 1836, tjenstf. kollega superior vid trivialskolan i Helsingfors om våren 1832, 1:ste lärare vid kretsskolan i Kexholm i februari

1837, den 8 jan. 1840 1:ste lärare vid kretsskolan i Nyslott. Död 26 juni 1840. Gift med *Elise Ulrika Lagi.*

Lärare i tyska språket, religion och geografin.

Olivier Holm, var förut i Willmanstrand, lärare här 1810—1812, blef rysk språklärare vid Borgå gymnasium 1812.

Gabriel Johan Fabritius, lärare-vikarie 1816—1819.

Josef Wegelius, lärare här 20 febr. 1814—1816 och 1818—1819, blef öfverlärare vid Wiborgs gymnasium 1819.

Gabriel Johan Fabritius, lärare här ånyo 15 jan. 1820, blef pastor i Sortavala 1834.

Mag. *Berndt Wilhelm Brunou*, vikarierande lärare här 1835, blef 1:sta kollega.

Lärare i historien, latinska och franska språken.

Anton Ulrik Rönnholm, var förut i Fredrikshamn, lärare här 31 juli 1810, blef öfverlärare vid Wiborgs gymnasium 1816.

Henrik Masalin, lärare här 20 okt. 1817, blef pastor i Wederlax 1839.

Mag. *Carl Christian Stenius*, tjenstf. lärare här 1839.

Gregorius Aminoff, lärare här 5 dec. 1838, blef 2:dra kollega.

Lärare i naturalhistorien, ryska språket och ritkonsten.

Iwan Slivitskij, var förut i Fredrikshamn, transporterad hit 8 febr. 1806. Tog afsked 1807.

Boris Weleschew, var en kort tid lärare i Fredrikshamn och flyttades tillbaka hit 1807, och härifrån till Willmanstrand 1810.

Johan Tykén, lärare här 1 aug. 1812—1813.

Alexander Schening, lärare här 1 aug. 1813, tog afsked 18 jan. 1814.

Boris Weleschew, f. 1764 i guvernementet Woronesh, der hans fader var prest. Lärare i ryska språket vid Spasska folkskolan i S:t Petersburg 31 dec. 1788, derifrån trans-

porterad till en lika beställning vid Konstantinska skolan derstädes 6 sept. 1792, vidare till en lika tjenst i Wiborg 21 mars 1793 och derifrån till Nyslott 3 mars 1794. Blef tjensteman af 14 klassen 18 maj 1799, af 12 klassen 9 juni 1800 och af 9 klassen 24 sept. 1801. Lärare i Fredrikshamn 11 jan. 1806, lärare i Nyslott 1807, i Willmanstrand 1810 och sist här 1814. Tog afsked, såsom kollegii assessor 1822.

Mag. *Anders Josef Europæus*, lärare här 23 jan. 1822, blef öfverlärare vid Wiborgs gymnasium 1825.

Gustaf Stråhlman, lärare här 17 maj 1826, blef kapellan i Kronoborg 1 dec. 1841.

5. Högre elementarskola.

I likhet med de öfriga kretsskolorna i Wiborgs län, förvandlades äfven kretsskolan i Nyslott år 1841 till en *högre elementarskola* med 6 lärare.

Rektorer.

Mag. *Rabbe Gottfried Ruuth*, f. 14 jan. 1814, student 1832, filosofie magister 21 juni 1836, tjenstf. kollega inferior i Lovisa 1838, vikarierande 1:sta lärare vid kretsskolan i Kexholm 4 mars 1840, erhöll enahanda befattning i Nyslott i dec. 1840, ordinarie rektor 11 maj 1842. Död 7 jan. 1847.

Mag. *Karl Kristian Stenius*, var förut tysk språklärare vid Borgå gymnasium, rektor här 24 nov. 1847, blef pastor i Saarijärvi 22 juni 1853.

Mag. *Kristian Stenberg*, f. i Fredrikshamn 14 febr. 1814, filosofie magister 20 juli 1840, tjenstgjorde sedan såsom lärarevikarie i Nyslott och Kexholm, ordinarie 1:sta kollega i Nyslott 26 juli 1843, tjenstf. rektor här 1847—1850, ordinarie rektor 18 mars 1854.

Gift med *Maria Sofia Kiljander*, kapellansdotter, död 4 juni 1865.

Konrektorer.

Mag. *Berndt Wilhelm Brunou*, f. i Rantasalmi 23 aug. 1805, filosofie magister 21 juni 1832, elementarlärare i Sor-

tavala 30 okt. 1831, vikarierande kretsskollärare i Nyslott 25 nov. 1835, t. f. 1:sta kollega 15 dec. 1841, konrektor här 23 nov. 1842. Död 19 okt. 1856.

Mag. *Carl Nylenius,* f. i Mörskom 23 jan. 1822, student 1841, filos. mag. 22 juni 1847, tjenstf. 3:dje kollega i H:fors 18 juni 1847, ordinarie d:o 10 maj 1848, ordinarie 3:dje kollega i Nyslott 23 okt. 1850, konrektor 25 nov. 1857.

1:sta Kollegor, sedermera i latinet.

Mag. *Berndt Wilhelm Brunou,* 1:sta kollega 15 dec. 1841, blef konrektor 1842.

Mag. *Christian Stenberg,* 1:ste kollega 26 juli 1843, blef rektor.

Carl Johan Moberg, vikarierande kollega 1848—1850.

Johan Wilhelm Nohrström, son till ryttmästaren vid Nylands dragoner *Carl Henr. Nohrström* och *Johanna Elis. Palmsten,* f. 13 april 1812, student 1838, collega i Borgå 1839, tredje kollega här 15 dec. 1841, andra kollega 13 sept. 1843 och första kollega 26 juli 1854.

2:dra Kollegor, sedermera i historien.

Gregorius Aminoff, 2:dra kollega här 15 dec. 1841, blef kapellan i Pielisjärvi 5 april 1843.

Carl Henrik Johan Gardberg, lärarevikarie här 1843, blef tjenstf. 3:dje kollega här samma år.

Johan Wilhelm Nohrström, 2:dra kollega här 1843—1854, blef 1:sta kollega.

Paul Maconi, 2:dra kollega 7 febr. 1855.

3:dje Kollegor, sedermera i mathematiken.

Johan Wilhelm Nohrström, 3:dje kollega 15 dec. 1841, blef 2:dra kollega.

Carl Henrik Johan Gardberg, vikarierande kollega 13 sept. 1843, blef kollega i Heinola.

Mag. *Carl Gabriel Savander,* 3:dje kollega här 10 april 1844, blef 1:sta kollega i Kuopio 8 aug. 1849.

Mag. *Carl Nylenius,* 3:dje kollega här 23 okt. 1850, blef konrektor.

Pehr Eberhard Heribert Rudolf af Enehjelm, kollega här 1860.

Lärare i ryska språket.

Rafael Fredrik Mansner, språklärare vikarie 1841—1847, blef kollega i Heinola.

Conrad Gabriel Streng, t. f. rysk språklärare här 1 sept. 1847, ordinarie 12 juli 1848. Åtnjuter tjenstledighet för sjuklighet.

Niklas Gulin, vikarierande språklärare 1853, blef språklärare i Borgå 1858.

Carl Alexander Abraham Hintze, vikarierande språklärare 1859—1860.

Johan Edvard Hellman, student 1855, tjenstf. språklärare här 1860.

6. Elementarskola.

1809—

Denna skola inrättades 24 maj 1809 med 1 klass och följande läroämnen: religion, arithmetik, tyska och ryska läse- och skriföfningar. Efter år 1841 kallades skolan *lägre elementarskola.*

Lärare.

Peter Mikander, bondson, f. 12 aug. 1787 i Sääminge, lärare här 24 maj 1809—1812, då han blef rysk språklärare i Kuopio.

Ludvig Friedrich Berdan, var förut lärare i Reval, och i början af år 1813 vikarie här, men förafskedades 16 mars 1813.

Georg Aaron Weilin, lärare 1 aug. 1813, blef postmästare i Nyslott 1825. Gift med *Katharina Wirilander.*

Nikolai Kalugin, lärarevikarie 1825.

Jakob Fredrik Lyra, lärare här 1 okt. 1825, blef kretsskollärare i Kexholm 23 dec. 1829.

Gabriel Winter, lärare 1 maj 1830. Död 7 mars 1840. Gift med *Angelina Elfvengren.*

Gottlieb Wiese, vikarie 1 april 1838, men blef sjuk och afgick.

Michael Tovén, vikarie 1838. Begge sistnämnde förrättade tjensten under den tid G. Winter förestod en kretsskollärare tjenst.

Paul Maconi, lärare här 2 febr. 1842, blef 2:dra kollega 1855.

Mag. *Adolf Edvard Winter*, f. i Hollola 18 aug. 1824, filos. mag. 1850, tjenstgjorde såsom lärare vikarie i Borgå, Fredrikshamn och Wiborg. Lärare här 28 maj 1855.

Karl Edvard Roschier, vikarie här 1857, ordinarie 1859.

7. Flickskola.

1809—1841.

Denna skola öppnades 15 nov. 1809 med 1 klass, hvari lärdes religion, moral, tyska, ryska och franska språken, naturalhistoria, geografi, arithmetik, ritning, kalligrafi och handarbeten.

Lärarinnor.

Elisabeth von Roediger, f. Lüdecke, enkefru öfverstinna, från 14 nov. 1809 till 6 febr. 1816, då hon blef lärarinna i S:t Petersburg.

Wilhelmina von Tavast, f. Lüdecke, kollegii assessorska, f. 1778, lärarinna från 16 mars 1816 till år 1841, då skolan indrogs.

PERNO.

I 17:de seklet fanns i Perno en pädagogi, om hvars uppkomst och öfriga öden alla notiser saknas.

Pädagoger.

Nicolaus Haquini Hylthén, pädagog i Perno 1675, 1676.

RANTASALMI.

Den *trivialskola*, som intill Wiborgs stads intagning 1710 fanns i denna stad, upprättades efter den stora ofreden i Nyslott, men flyttades kort derpå till Willmanstrand. Och sedan jemväl denna stad kommit under ryskt välde, förordnade kongl. majestät genom resolution af den 30 januari

1747, att en trvialskola skulle inrättas i *S:t Michels* socken med den stat, som derintill varit anslagen för Willmanstrand. Men samma år skolan här begynte sin verksamhet, gjorde biskop *Nylander* en visitationsresa i Savolax och inhemtade derunder, att Rantasalmi vore för skolan „en till belägenheten mycket bequämligare ort“ än S:t Michel, såvida den sistnämnde socken låge mera aflägset från landskapets öfre trakter än Rantasalmi, med hvilken senare ort kommunikationen öfver sjöar och vattendrag den tiden var vida lättare och lifligare, hvarutom Rantasalmi erbjöd tjenligare utvägar till både lärarepersonalens underhåll och elevernas inqvartering. Och som både landshöfdingen och andra af landsortens inbyggare tillstyrkte skolans flyttning innan betydligare kostnader hunne till dess fullständiga iståndsättande nedläggas, utverkade konsistorium konungens tillstånd af den 6 december 1748 till trivialskolans flyttning från S:t Michel till Rantasalmi, der hon ock inom kort tid kom i gång. Men det blef icke beskärdt denna ambulatoriska skola, att ens på denna ort kunna fästa sina bopålar för längre tid. Det visade sig nemligen snart för kringliggande orter, att skolan ej gjorde sig förtjent af ett allmännare förtroende eller förmådde tillvinna sig något sådant anseende, att föräldrar velat öfverlemna åt henne sina barns uppfostran och bildning. Ty redan tjugu år efter skolans öppnande anförde Jokkas boerne, „att det för dem, såsom närmast boende till Rantasalmi, vore nogsamt bekant, att skolan derstädes alltifrån dess första inrättning ej svarat emot ändamålet, i det ganska få och stundom ingen gosse funnits i skolan. Ej heller hade man framdeles att förvänta någon större samling af ungdom, för svårigheten att underhålla sina barn der på orten, ifall der ock blefve flera hus uppbygda, emedan gossarnes underhåll der faller sig dyrare än i Lovisa och Borgå, hvarest ungdomen har nöjaktig bequämlighet och bättre undervisning och öfning, hvilket synes deraf, att ifrån dessa läroställen skickliga ämnen alltid blifvit afsände till akademin, men ifrån Rantasalmi i senare tider allsingen utkommit.“ Att förhållandet

likväl under de första tio åren ej var sådant som nu öfverklagades, vet man deraf, att Rantasalmi skola under nämnde tid dimitterade till gymnasium flere elever än någondera af skolorna i Helsingfors och Lovisa. Det var först senare som skolan kom på förfall och i vanrykte, så att hon i sjelfva verket ej mäktade att under loppet af 14 år (1759—1773) dimittera mer än tre elever till gymnasium i Borgå. Då nu skolan sålunda gick sin upplösning till mötes, föreslogo S:t Michelsboerne, att hon skulle delas i trenne pädagogier sålunda, att tvenne lärare skulle qvarlemnas i Rantasalmi, tvenne flyttas till S:t Michel och en till Karelen, hvaremot länets höfding, som skref till konsistorium, „att han med största förundran sett Rantasalmi trivialskolas släta tillstånd och hvad ringa nytta den gör åt landet, der den likvisst kostar kronan ansenliga penningar vid aflönandet af en hop onödiga lärare, som gjort stort ingenting, hvarom i hela landet med åtlöje omtalas och öfverklagas“, gjorde hos konungen hemställan om trivialskolans förvandling till ett sjukhus för länet. Och då frågan om denna skola behandlades i konsistorium, androg lektor Kraftman: „jag anser mig icke behöfva bevisa skolans yttersta undergång, ty den är mer än solklar, utan nu är frågan, hvaraf den beklagligen har sin rätta upprinnelse. Jag nödgas blifva vid min förut fattade tanka, att skulden bör i synnerhet skrifvas på lärarenes räkning, som antingen varit alldeles försumlige eller oskicklige, eller det som principalast lärer vara, att en del varit allmänt noterade för fel på sina fem sinnen, så att man också försport ett svårt raseri ... Och enär konsistorium behörigen luttrat och förafskedat större delen af nuvarande lärare vid skolan och andra mera skicklige och muntre i deras ställe tillsatt, vill jag afgifva mina välmenta tankar, huru den af Hans Kongl. Maj:t nådigst påsyftade förmån måtte allralättast och säkrast kunna vinnas.“ Konsistorium lyckades emellertid motverka både landshöfdingens förslag om skolans förvandling till ett sjukhus och S:t Michelsboernes anhållan om dess delning i pädagogier, samt utverka konungens bifall af den

18 januari 1774, att skolan i Rantasalmi skulle tillsvidare bibehållas utan rubbning. Men genom nådigt förordnande af den 18 dec. 1782 transporterades skolan till den kort förut anlagda staden Kuopio, der den öppnades 1788.

Trivialskola.

1748—1782.

Rektorer.

Mag. *Bengt Krook*, blef den första rektor i S:t Michel 28 nov. 1727, och lektor i Borgå 1753.

Mag. *Nils Agander*, var konrektor förut, rektor 21 aug. 1753, blef sin svärfars vice pastor i Idensalmi 1757 och sedan pastor i Christina.

Peter Heinricius, son till pastorn i Rantasalmi *Anders Heinricius* och *Maria Rosendahl*, f. 1716, pädagog vid Degerby (Lovisa) skola 3 juli 1750, konrektor i Rantasalmi 19 jan. 1754, rektor 4 mars 1758, tog för sjuklighet afsked 15 jan. 1774 och dog 7 dec. 1787, i sitt 72 ålders år. Han var en skicklig skollärare och en redlig och allvarsam man. Gift med *Lovisa Kyander*, pastorsdotter från Rantasalmi, död 1 maj 1804. Deras barn: *Johan* f. 1765, stud. 1785, *Gabriel* f. 1775, stud. 1798 var vicehäradshöfding och vice landskamrer i Kuopio.

Mag. *Georg Winter*, rektor 13 april 1774, blef rektor i Kuopio.

Konrektorer.

Henrik Heinricius, son till pastorn i Rantasalmi och bror till förenämnde rektor, student, i Åbo 1734 och i Upsala 1735, konrektor i Helsingfors 19 dec. 1746, konrektor i S:t Michel 28 nov. 1747, död 25 jan. 1748.

Mag. *Niklas Agander*, konrektor i S:t Michel 3 maj 1748, blef rektor 1753.

Peter Heinricius, konrektor 19 jan. 1754, rektor 1758.

Mag. *Gabriel Krogius*, konrektor 6 mars 1758, pastor i Rautalampi 1773.

Mag. *Georg Helsingius*, son till pastorn i Idensalmi *Henr. Helsingius*, promoverad 1760, consistorii vice notarie

30 okt. 1765, kollega inferior här 29 juni 1770, konrektor 13 april 1774. Suspenderad från tjensten ett halft år 1781 för dess oordentlighet och fick afsked 1782. Död 11 maj 1806.

Elias Henrik Paldanius, var förut consistorii vice notarie, konrektor här 1782, död 17 april 1786, 32 år gammal.

Collegae superiores.

Mag. *Carl Brusin*, kollega superior 11 juni 1748, fick konrektors titel 6 mars 1758, tog afsked 15 jan. 1774 och dog samma år den 1 augusti.

Gift med *Maria Collan*. De hade 2 söner, af hvilka den yngre *Erik Adolf* föddes 1752 och blef student 1773.

Mag. *Johan Niclas Gummerus*, var förut kollega i Borgå, kollega superior här 15 juni 1774, flyttade med skolan till Kuopio.

Collegae inferiores.

Henrik Printz, var förut kollega inferior i Willmanstrand och fick här samma beställning 1747, som han beklädde till 1755. Var en klen lärare.

Henrik Prochman, var förut consistorii vice notarie, kollega inferior här 1755 med konrektors titel. Död 7 sept. 1759.

Johan Montan, kollega här 9 okt. 1760, blef kapellan i Sulkawa 1766.

Mag. *Gustaf Orræus*, kollega här 8 okt. 1766, död 6 dec. 1768.

Mag. *Georg Helsingius*, kollega 15 april 1769, konrektor 1774.

Abraham Lind, kollega här 14 sept. 1774, kapellan i Pieksämäki 1780.

Carl Henrik Nordström, kollega här 24 jan. 1781, blef kollega i Helsingfors 1787.

Sanct Michel.

Till följe af kejserl. bref 13 mars 1847 inrättades en *lägre elementarskola* i S:t Michel.

Lärare.

Adolf Emerik Olsoni, son till kronofogden i Pieksämäki *Karl Fredr. Olsoni* och *S. M. Ahnger*, f. 21 aug. 1823, tjenstgjorde som lärarevikarie i Borgå, Kuopio och Nyslott 1844—1847, tillförordnad lärare här 18 juni 1847, ordinarie 7 juni 1848, prestvigd 1850, blef pastor vid 2:dra finska sjöekipaget 5 mars 1855.

Mag. *Elis Wilhelm Grenman*, f. 21 dec. 1827, student 1846, magister 1853, tillförordnad lärare här 4 april 1855, ordinarie 12 sept. 1855.

SORTAVALA.

Ehuru stadsfläcken Sortavala omtalas redan i början på 1600-talet, tyckes någon skola derstädes ej hafva kommit i gång förrän år 1692, då en pädagogstjenst med 6 daler 21 öre 8 pgr smt i årlig lön inrättades.

1. Pädagogi.

1692—1710.

Petrus Pumaelius (Pomaelius) var här pädagog från år 1692 till år 1710, då skolan upphörde.

2. Stadsskola.

1756–1788.

Allt sedan ryska väldets början år 1710 fanns i Sortavala stad ingen skola ända till år 1756, då stadsförsamlingens medlemmar beslöto att aflöna en lärare och bilda en *stadsskola*, hvilken genast skulle öppnas på pastorsbolet.

Lärare.

Simon Sahlqvist var den af församlingen år 1756 anställde första läraren vid stadsskolan.

Anton Mahlman 1763 var tillika pastorsadjunkt, blef kapellan i Impilax.

Peter Wahlberg 1777, blef sedan kapellan i Kerimäki.

Gabriel Passelberg, pastorsadjunkt, 1778, blef skolmästare vid finska församlingens skola i S:t Petersburg och sedermera pastor i Ingeris.

Jakob Johan Wirzenius, kapellansson från Jaakimvaara, född 1756, student i Åbo 1776, skolmästare här 1779.

Wastin. I fall denne Wastin hette *Jakob Johan*, var han pastorsson från Uguniemi, f. 1757, student i Åbo 1781, lärare här 1783, bataljonspredikant 178.. Död 1791, 33 år gammal. Gift 1:o 1784 med *Catharina Otteliana Lindén*, död 1785. 2:o med *Rosina Lovisa Kyllén.*

3. Folkskola.

1788—1806.

Vid läroverkens reorganisation under ståthållarskaps författningen uppkom i Sortavala en folkskola med tvenne lärare.

1:sta Lärare.

Johan Schumacher, lärare här 30 maj 1793, guvernementssekreterare 1803. År 1805 nödgades han afgå af orsak, att han ej kunde göra sig begriplig för gossarne, hvilka hvarken förstodo tyska eller ryska språket, utan endast finska. Dessutom hade hans mor klagat hos skoldirektorn deröfver, att han misshandlat henne för det hon anmärkt om hans olofliga umgänge med en annan mans hustru.

2:dra Läraren.

Adrian Jakubowskij, prestson från Kiewska guvernementet, studerade vid lärareseminariet i Petersburg, lärare här 14 nov. 1788, blef lärare vid kretsskolan.

4. Kretsskola.

1806—1814.

Kretsskolan inrättades den 1 juli 1806 med 2 klasser och 2 lärare, hvardera med 500 rubels lön och fria rum. Undervisning meddelades i religion, moral, historie och geografi, geometri, arithmetik, naturalhistoria, latinska, tyska och ryska språken, ritning, kalligrafi och deklamation.

1:sta Lärare.

Peter Henrik Melart, pastorsson från Jaakimvaara, lärare här 15 jan. 1806, blef kretsskollärare i Wiborg 1813.

Johan Adolf Melart, från 1 aug. 1813 till 25 juli 1814. Då han tog afsked, indrogs den andra lärarens befattning.

2:dra Lärare.

Adrian Jakubowskij, tog afsked 1810 med en tredjedels lön i pension och flyttade till Petersburg.

Gustaf Ferdinand Melart, son till pastorn i Jaakimvaara, f. 4 juli 1785, tjenstf. kretsskollärare i Sortavala 27 uli 1810, ordinarie den 21 sept. 1810.

5. Elementarskola.

1810—1814.

I Sortavala inrättades den 1 december 1810 en elementarskola med 1 klass, hvari lärdes religion, arithmetik, innanläsning i ryska och tyska språken och kalligrafi. Lärarens lön, 175 rubel, utgick från stadskassan. Den 7 sept. 1814 sammanslogs denna skola med kretsskolan.

Lärare.

Fredrik Saukko, var förut skrifvare vid magistraten, blef elementarlärare vid kretsskolan 1814.

6. Krets- och elementarskola i förening.

1814—1841.

Då den förra kretsskolan och den nya elementarskolan år 1814 sammanslogos till en gemensam skola, bestämdes, enligt den nya stat, som den 7 sept. 1814 utfärdades, 1:sta lärarens lön till 700 rubel och den 2:dra lärarens lön till 250 rubel bankoassignationer, hvarutom hvardera undfick fria boningsrum.

Kretsskollärare.

Gustaf Ferdinand Melart, var förut 2:dra lärare. Död 18 april 1842.

Elementarskollärare.

Fredrik Saukko 1814—1828. Tog afsked 1828.

Henrik Hasselqvist 1828—1831, var tjenstf. lärare till 1 febr. 1831, då han afgick.

Mag. *Berndt Wilhelm Brunou* 1831—1836. Född 23 augusti 1805, fullmakt å elementarläraretjensten i Sortavala 5 jan. 1831, blef tjenstf. kretsskollärare i Nyslott.

Carl Fredrik Londén, vikarierande elementarlärare här 10 maj 1837, blef vikarierande kretsskollärare i Fredrikshamn 1839.

Michael Towén, vikarierande elementarlärare här 20 maj 1840.

7. Lägre elementarskola.

Genom kejserlig förordning af 21 juni 1841, förvandlades skolan i Sortavala till en *lägre elementarskola* med 2 klasser och 2 lärare, af hvilka den förra erhöll i lön 200 rubel och den senare 140 rubel silfver för året.

Rektorer.

Alexander Ferdinand Åkerblom, född 8 november 1816, prestvigd 16 december 1840, tjenstf. rektor vid lägre elementarskolan härstädes 11 maj 1842, erhöll fullmakt å samma tjenst 25 febr. 1843, blef tjenstf. rektor för högre elementarskolan i Joensuu 1866.

Lärare.

Från år 1841 till 1856 ålåg läraren att undervisa i ryska språkets grammatik samt föredraga historie och geografi på ryska språket.

Michael Towén, född 21 aug. 1813, tjenstf. elementarlärare 20 maj 1840, tjenstf. lärare i ryska språket, historie och geografi 15 dec. 1841, ordinarie 29 okt. 1851, 2:dra lärare vid lägre elementarskolan i Sortavala 27 maj 1857.

8. Flickskola.

1811—1814.

Denna skola inrättades af staden provisoriskt den 8 maj 1811 med 1 klass, hvari skulle läras rysk och tysk innanläsning och grammatik, arithmetik, geografi och ritning, men indrogs redan 25 juli 1814 af orsak, att staden

ej mäktade underhålla skolan, hvartill i lärarearfvoden erfordrades 150 rubel. Någon lärarinna var vid skolan icke anställd.

SVEABORG.

Skola för soldatbarn.

Denna skola stiftades år 1778 af regements pastorn vid dåvarande Flemingska garnisonsregimentet *Erik Stigzelius*, hvilken donerade dertill ett kapital af 333 rdlr 16 sk. svenskt banko. Sedan inrättningen vunnit kongl. maj:ts nådiga stadfästelse den 2 mars 1778, beviljades skolan hyresfria rum samt ved och ljus och till aflöning för lärare samt uppköp af läromaterial vissa på fästningen inflytande medel, såsom portafgifter, sterbhusprocenter, straffböter, kollekter m. m., hvarjemte kompanicheferne genom frivilliga tillskott förökade skolfonden, öfver hvars förvaltning en särskild direktion af kongl. maj:t tillförordnades, bestående af fästningens kommendant samt de på stället varande regimentschefer.

Skolan var fördelad i 3 klasser, af hvilka i den 1:sta lärdes att känna bokstäfverna och stafva, i den 2:dra att med färdighet läsa i bok, utanläsning af Luthers lilla kateches samt början med skrifkonsten och i den 3:dje Möllers större kateches, skrif- och räkneöfningar. Hvarje lördag höllos praktiska föreläsningar i religion och sedoläran. Sedan år 1783 hade hvarje klass sin egen lärare, af hvilka en kallades öfverlärare. Skolan upphörde år 1808, och skolfonden tillföll fattighusinrättningen i Helsingfors år 1816. *)

Lärare.

Jakob Johan Hollenius, var bataljonspredikant vid enkedrottningens lifregemente, lärare 5 april 1780, blef pastor vid regimentet och afsade sig tjensten 1781.

Mag. *Erik Stigzelius*, skolans stiftare, blef lärare 11

*) Se *Åbo Tidningar* år 1805 n:o 21 och 1816 n:o 129.

juli 1781, med biträde af sin son, studenten Lars Johan Stigzelius. Död 4 april 1811, nära 90 år gammal.

Lars Johan Stigzelius, öfverlärare här 24 maj 1783. Död 1 juli 1803.

Mag. *Johan Anders Qviding*, född i Nettra by i Blekingen inom Lunds stift 10 sept. 1778, studerade i Åbo och blef magister, öfverlärare 19 dec. 1803, befordrades till rektor vid trivialskolan i Carlskrona 1807.

Mag. *Jakob Johan Björkstén*, född 14 nov. 1780, magister 1802, rektor vid pädagogin i Borgå 28 jan. 1804, prestvigd 1805, öfverlärare här 6 juni 1807, blef kapellan i Helsinge 1809.

TERVIKE.

Landshöfdingen öfver Nyslotts och Kymenegårds län, riksrådet *Otto Wilhelm de Geer*, inrättade på sin egendom vid *Tervikegård* år 1763 en *barnskola* och bestämde till lärarens underhåll 360 daler kopparmynt i kontant, 6 tunnor råg, 2 tunnor korn, 2 lispund smör, fritt qvarter med ved, 1 vinterlass hö och 2 tjog halm. Barnen skulle undervisas i innanläsning och kristendomskunskap under sockneprester-skapets inseende. Läraren tillerkändes tur till befordran lika med kollegor vid pädagogier och adjunkter. *)

Lärare.

Mag. *Peter Sanngren*, ordinerad 1757, lärare här 1763 —1769, blef kapellan i Thusby.

Erik Johan Lönnroth, lärare här 27 okt. 1769, prestvigd 1770, blef kapellan i Perno 1776.

Simon Jusselius, lärare här 22 nov. 1777, blef kapellan i Thusby 1778.

Gabriel Lyra, prestvigd 1775, lärare här 14 okt. 1778, blef kapellan i Sibbo 1782.

---

*) Se *Inrikes tidningar* för år 1763 n:o 73, *A. J. Hippings Beskrifning* om Perno socken.

Johan Henrik Forsskåhl, prestvigd 1776, lärare här 1782, blef predikant vid Forsby bruk 1790.

Efter honom stod tjensten af brist på sökande ledig till år 1802.

Anders Backman, var förut tjenstf. kollega vid Borgå pädagogi, lärare här 24 nov. 1802. Död 10 juni 1809.

Johan Björkström, lärare här 30 sept. 1809—1818, blef pädagog i Heinola 1820.

Johan Pehrman, sågbokhållare, f. 7 okt. 1756, lärare här 17 nov. 1824. Död 10 april 1832.

Johan Lindfors, var förut betjent hos grefve R. de Geer, lärare 24 sept. 1834.

WIBORG.

I det föregående är redan nämndt, att den andra skolanstalt, som näst den i Åbo i landet uppstod, var skolan i Wiborg. Till sin organisation var den lik andra under katholska tiden vanliga läroverk och dess föreståndare kallades *skolmästare* (se *Porthan Chronicon* p. 542, *Arvidsson Handlingar* I. 54). Sedan början af 1500 talet buro skolans föreståndare mest namn af *rektorer*, hvilket antyder, att flere lärare handhade undervisningen vid skolan och att en bland dem hade vården och ledningen af det hela om händer. Ty med rektor menade man något mer än med *hörare* eller *præceptor*, af hvilka den förra var rektorns biträde vid en större, och den senare ensam lärare vid en liten barnskola. Emellertid hafva de personers namn, som i Wiborg arbetat i skolans tjenst ända till reformationen, förblifvit på några få undantag när okända. Det är först från år 1540 man har reda på skolans rektorer. År 1607 antogs en theologie lektor och år 1635 en konrektor, de öfrige lärarene tyckas dessförinnan varit *hörare* eller *kollegor*. Då ett gymnasium i Wiborg år 1638 stiftades, skedde det icke genom trivialskolans förvandling till ett högre läroverk, så att skolan derigenom blifvit indragen eller upphört med sin verksamhet. Tvertom bibehöll sig den förra läroinrättningen i sitt gamla skick, eller blef möjli-

gen utvidgad, såvida dervid mot slutet af 1600 talet voro utom rektorn 1 konrektor och 3 kollegor tjenstgörande, då Helsingfors trivialskola ej hade någonsin mer än 2 kollegor. Dessutom fanns i Wiborg en *præceptor* eller *apologist*, om hvars klass man ej har sig bekant, huruvida den stod i omedelbart sammanhang med trivialskolan eller bildade en skild räkenklass för sig. Deremot vet man, att gymnasii lektorer, åtminstone under det första decenniet efter gymnasii öppnande, tillika voro rektorer för trivialskolan.

1. Den äldsta skolan.

1409—1534.

Skolmästare.

Jop Jönisson 1409. *Porthan* p. 542. *Alopæus* Borgå gymnasii historia p. 8.

Jacobus Bodebeck 1485. *Arvidsson* Handlingar I. 54.

Ericus förmodas af *Grönblad, (Nya källor* till medeltidens historia p. 516) hafva varit skolmästare i Wiborg före år 1510.

Johannes Erasmi, blef sekreterare hos biskopen *Martinus Skytte* i Åbo. *Porthan* 676, 704. *Alopæus* l. c. p. 8, 9.

Clemens, till börden dansk, var förut predikant hos konung *Gustafs* svåger, grefve *Johan af Hoija*, skolmästare här till år 1534, då han begaf sig till Reval. Han anses hafva varit den sista katholska skolmästare.

2. Trivialskola.

1534—1641.

Rektorer.

Mag. *Johannes Laeistius*, var den förste evangeliska skolmästare. Se *Alopæus* l. c. p. 11.

Simeon Leth 1540. *Porthan* p. 706. *Alopæus* l. c. p. 13.

Paul Juusten, tjenstf. rektor 1541—1542. *Porthan* p. 706. *Alopæus* l. c. p. 13 och 14.

Theobaldus Sigfridi 1543, blef pastor i Wiborg samma år. *Alopæus* l. c. p. 11.

Enevaldus Sigfridi, torde hafva varit rektor innan han blef pastor i Wiborg. *Alopæus* l. c. p. 25.

Laurentius Andreæ Bjur till 25 sept. 1560, då han blef pastor i Nykyrka. Erhöll 7 okt. 1557 Soniensaari hemman sig till underhåll. *Alopæus* l. c. p. 14.

Olaus Sigfridi, rektor 13 aug. 1560, död 21 april 1563. *Porthan* p. 625. *Alopæus* l. c. p. 15.

Laurentius Petri Gunnerus, Helsingensis, förordnades till rektor och vidtog tjensten 6 nov. 1563, blef 1571 pastor i Wiborg. Erhöll genom kongl. bref af 25 april 1564 till sitt underhåll 3 pundlester spanmål och Soniensaari hemman. *Porthan* p. 626. *Alopæus* l. c. p. 15.

Thomas Laurentii, Tammelensis, 1571—1581, blef pastor i Hauho. *Porthan* p. 626. *Alopæus* l. c. p. 16.

Ericus Olai, 1582—1584, var förut kollega, stadfästades i rektorsembetet genom konglig fullmakt af 13 okt. 1582. *Alopæus* l. c. p. 18.

Mag. *Gregorius Clementis*, tjenstf. rektor under 5 månader år 1584. *Alopæus* l. c. p. 18.

Mag. *Christianus Bartholdi* 1584—1604, rektor genom konglig fullmakt af 20 nov. 1584, som tillade honom till underhåll Soniensaari hemman och 3 lester spanmål, som andra skolmästare derstädes före honom haft. *Alopæus* l. c. p. 19. *Lagus* Handlingar och uppsatser IV. 106. Gift med *Anna Larsdotter*.

Johannes 1604—1606. Död i nov. 1612.

Mag. *Nicolaus Magni* efterträdde *Jöns*, hvars tjenst han förut hade förestått. Erhöll genom kongl. bref 17 okt. 1607 två pund lester spanmål till sitt underhåll, i stället för halfannan, som han förut haft. Blef pastor i Wiborg genom kongl. kollationsbref af 11 jan. 1616, således hvarken 1613 eller 1615, såsom anföres hos *Alopæus* l. c. p. 19, 20.

Mag. *Henricus Martini Fatebur*, rektor genom följande kongliga fullmakt:

Vi *Gustaf Adolph* etc. göre veterligt, att Vi hafve förskickat och tillbetrott, såsom Vi nu med detta Vårt öppna bref tillskicka och tillbetro hederlig och vällärde

magister *Henricus Martini* till skolmästare här uti Wiborgs stads skola. Och skall han uti sitt ombetrodda kall och embete vara förpligtad att lära och instruera den ungdom, som der nu är eller framdeles kommande varder i en rätt upptuktelse och nödtorftig, allvarsam disciplin och lärdom, och med största flit, utan all försummelse det så förestå, som han sig i den måtto emot Gud och Oss förpligtat hafver, flitigt och noga inseende, att uti alla sedvanliga tider söka skolestugan, vakta sig för drycker och svärmeri och icke gifva sina discipuli onda exempel och förargelse. Och för sådant hans embete och omak hafve Vi nådigst efterlåtit honom till årligt underhåll, nemligen spanmål tu pundlester, hvilka Vår fogde i Jääskis honom årligen och utan upphållning lefverera skall. Vi vilje ock nådigst hafva konfirmerat honom hemmanet Soniensaari uti Wiborgs socken, som hans antecessor före konom hafver haft till att njuta och bruka och fritt behålla, sålänge han sig här för skolmästare bruka låter.

Förbjude fördenskull härmed Vårt kammarråd, ståthållare, kamrerare, fogdar och alla andra att göra honom häremot hinder eller förfång i någon måtto. Der hvar och en vete sig att efterrätta. Gifvet i Wiborg den 11 januari 1616.

Gustavus Adolphus.

Fatebur blef pastor i Nyskans 1632. Se *Alopæus* l. c. pag. 20. *Akiander* Bidrag till kännedom om Ingermanlands stift pag. 83.

Mag. *Martinus Henrici Stodius,* f. i Åbo 9 nov. 1590, magister i Wittenberg, konrektor i Åbo 1628, rektor här 1632, blef græcæ linguæ lektor vid Åbo gymnasium 1633 och sist theologie professor derstädes. *Alopæus* l. c. p. 22 och 23. *J. J. Tengström* Chronologiska För- och Anteckningar p. 127. *Strandberg* Åbo stifts Herdaminne I. 110.

Mag. *Henrik Boisman,* rektor 27 nov. 1635. Uti kongl. resolution på domkapitlets andraganden af nyssnämnde datum lyda orden: (Hennes kongl. maj:t) „hafver ock godt funnit, att utaf de hit rekommenderade personer magister

Henricus Boisman uti rektoratet konfirmerad och magister *Claudius Thesleff* konrektor blifver". Kongl. rådets beslut af 21 nov. 1635, att *Thesleff* skulle blifva rektor och *Seseman* konrektor i Wiborg (se *Tigerstedts* Handlingar p. 435) gick sålunda ej i verkställighet. Boisman befordrades sedan till eloquentie lektor vid gymnasium år 1641, men fortfor derjemte att vara skolrektor till år 1648. *Alopæus* l. c. pag. 24 och 279.

Theologiae lektorer.

Simon Johannis, theologie lektor 1607. Död 1610. *Alopæus* l. c. pag. 25.

Andreas Johannis, Sculptorio-Carelius, 1610—1616, blef pastor i Pyttis. *Alopæus* l. c. pag. 25.

Mag. *Matthias Jacobæus Tolia* 1619—1631, blef pastor i Wiborg. *Alopæus* l. c. pag. 26 och 211.

Mag. *Christiern Winter* 1634—1641, blef 2:dra theologie lektor vid gymnasium. *Alopæus* l. c. pag. 26 och 278.

Konrektorer.

Mag. *Claudius Thesleff*, konrektor genom kongl. fullmakt af 25 nov. 1635. Han blef ethices, politices och logices lektor 1641 och år 1644 physices lektor. *Alopæus* l. c. pag. 27 och 219.

Kollegor.

Henricus Matthiæ 1557 kallar sig rektor Bjures collaborator och säger sig hafva kommit från Helsingfors till Wiborg. *Porthan* Chronicon p. 625. *Alopæus* l. c. p. 14.

Ericus Olai kallas kollega, då han blef rektor 1582. *Alopæus* l. c. pag. 18.

3. Gymnasium.

1641—1710.

Den 18 oktober 1638 förordnade förmyndare-regeringen på grefve *Brahes* framställning, att en akademi skulle upprättas i Åbo, ett gymnasium i Wiborg och en god tri-

vialskola på Sandö (Helsingfors) och en i Björneborg. I grund häraf blef ett gymnasium i Wiborg högtidligen invigdt och öppnadt den 10 aug. 1641. Alla lärareplatser hunno väl icke genast ordinariter besättas, hvarföre ock läroämnens fördelning var lämpad efter de tjenstgörande personernes duglighet. Sålunda trakterade 2 lektorer de theologiska disciplinerna och den Heliga Skrifts grundspråk, 1 lektor eloquentien eller latinska språket, 1 lektor moralen, de historiska (politiska) vetenskaperna och logiken samt 1 lektor mathematiken, poësin och grekiska språket. Då *Thesleff* år 1644 blef lektor i fysiken, lemnades åt den då utnämnde 6:te lektorn *Clingius* logik, en branche, hvilken sedermera efter Clingii afgång föredrogs än af eloquentie lektorn *Wattrangius,* (1648—1650) än af extraordin. lektorn *Lacman,* tills den blef förenad med fysiken. I profan grekiska anställdes en ordinarie lärare omkring år 1648, hvarefter undervisningen vid gymnasium sköttes af 2 theologer och 4 filosofer, nemligen eloquentien af en, profan grekiskan af en, fysiken och logiken af en samt mathematiken och poësin af en lektor, på sätt derom vid gymnasii stiftelse var föreskrifvet. År 1696 tillkom en sjunde lektor för historie och moral och derefter bildade mathematiken och fysiken en lektion och logiken och poësin en annan. (Se utdrag ur 1699 års landsbok ofvan pag. 157).

År 1644 den 4 juli resolverade kongl. maj:t, att „hvad gymnasii bygnaden beträffar, landshöfdingen skulle få befallning att för gymnasii behof uppföra ett beqvämt auditorium, der icke allenast gymnasii exercitia må kunna förrättas utan ock conventus synodales blifva hållne“. Med anledning häraf inlöstes af *Johan Grelssons* arfvingar ett stenhus och *Jakob Tunnbindares* gård för en sammanräknad summa af 10,500 daler, för att evärdeligen under kronan brukas till gymnasiihus.

Såsom ofvanföre är nämndt, voro lektorernes löner bestämde till 250 daler, svarande emot 111 tunnor spanmål. Genom sistberörde kongl. resolution ökades 2:dra theologie lektorns lön med 30 tunnor eller 67 daler 16 öre och hvar-

dera af filosofiska lektorernas lön med 10 tunnor spannmål eller 22 daler 16 öre i kontant. Härtill kommo sedan räntor från præbendehemman, enligt följande

Utdrag ur kongl. maj:ts nådiga resolution och förklaring på biskopens och consistorialium i Wiborg inlefvererade underdåniga besvär och postulata. Stockholm den 30 okt. 1647.

— — — — — — — — — — — — —

Belangande samtliga consistorii Wiburgensis underdåniga postulatum i den 2:dra punkten, att kyrkorna och gymnasium i Wiborg måtte njuta till godo det bref, som å Hennes kongl. maj:ts vägnar dem af den kongliga regeringen år 1642 på 2000 daler smt af saköresponningar till den ändan var gifvet, att klosterkyrkan, som synes vilja förfalla, kunde tillfyllest repareras och gymnasium förbättras både för ungdomens bästa, som studerar, som ock för presterskapets skull, när det sina synodales conventus hålla skall. Nu såsom H. K. Maj:t hafver berörde bref låtit sig föreläsa och det godt och väl funderadt befunnit, alltså vill ock H. K. Maj:t i lika måtto landshöfdingen derom tillskrifva låta och honom befallning gifva att räcka consistorio handen, det de sitt af välbemälte den kongliga regeringen undfångna bref måge tillbörligen njuta tillgodo.

Hvad vidkommer det de underdånigst begära uti den 3:dje punkten, att eftersom pastor civitatis blifver för åldrig, som primarius lector theologiæ är, ock icke orkar vidare arbeta i gymnasio, utan en annan måste beträda hans ställe, att den dertill kommer måtte ock få några tunnor spanmål, såsom den andra lectori theologiæ förordnadt är, emedan de inga annexer eller præbendegäll hafva; och att H. K. Maj:t nådigst ville lectorum salaria förbättra, emedan de ringa lägenhet hafva till att uppehålla sig, hustrur och barn med, såsom ock hvardera unna ett litet hemman på landet, deraf de sig förskaffa kunna foder för sina kor och hästar, som de nödgas i staden hålla. Hvad nu det ena vidkommer, vore H. K. Maj:t icke obenägen ho-

nom, som i pastoris ställe till lecturam kommandes varder, med någon spanmålshjelp allernådigst att beneficera; men som det faller H. K. Maj:t för de stora och margfaldiga besvär och denna gång olägliga diffikulteters skull, som staten vid denna tid är på alla sidor så in- som utrikes behäftad och öfverlastad med; alltså förser H. K. Maj:t sig till sina trogna undersåtare allernådigst, att de sådant tillbörligen betraktandes varda, hos sig sjelfva undskyllande, der H. K. Maj:t icke kan så allom i sender uti deras underdåniga petitis villfara, sig derhos försäkrandes, att der staten sådant framdeles tillåtandes varder, vill H. K. Maj:t sig den saken allernådigst rekommenderad hafva. Men belangande eljest den förbättring, som de underdånigst begära uppå lectorum salaria samtligen, så ändock H. K. Maj:t i lika måtto svårligen och icke utan afsaknad för andra rikets tarfvor kan dem vid denna tiden dermed benåda; likväl hafver H. K. Maj:t, till att betyga sin dragande höga kongliga vilja och benägenhet till att hjelpa sina trogna undersåter uti allt det, som görligt vara kan, härmed allernådigst beviljat, att förbemälte lectores i Wiborgs gymnasio skola till deras förriga årliga salarier hvardera med hemman benådade och försörjde blifva.

1. Theologiae lektorer.

Mag. *Matthias Jacobæus Tolia,* son till borgaren i Wiborg *Jakob Andersson Tolia,* f. 1582, prestvigd 1610, blef predikant hos ståthållaren *Arvid Tönneson,* och år 1611 fältpredikant hos *Jakob de la Gardie,* studerade derefter i Wittenberg, der han blef magister 1617, theologie lektor vid trivialskolan i Wiborg 1619—1631, pastor derstädes 1631, förordnad 1639 att tillika vara primarius theologie lektor, från hvilken tjenst han tog afsked 1648. *Alopæus* l. c. p. 211—219.

Mag. *Christiernus Olai Winter*, var förut theologie lektor vid skolan, 2:dra theol. lektor 1641; 1:sta theol. lektor 1648, blef år 1652 pastor i Jääskis. *Alopæus* l. c. p. 278.

Mag. *Claudius Thesleff,* var förut physices lektor, theo-

logie lektor 1653, blef domprost 1657 och skötte begge tjensterne till sin död 1666. *Alopæus* l. c. p. 219—229.

Mag. *Andreas Henrici Heinricius*, var förut logices och physices lektor, 1:sta theologie lektor 1668—1670, men nödgades afstå lektoratet till pastorn i Wiborg och åtnöja sig endast med sitt præbendegäll Jääskis, som han erhöll tillsammans med theologie lektionen. *Alopæus* l. c. p. 229—233.

Mag. *Henrik Carstenius*, var förut pastor i Borgå, derifrån han befordrades till domprost i Wiborg 9 febr. 1667 och derjemte till primarius theologiæ lector 1670, blef biskop i Wiborg 1679. *Alopæus* l. c. p. 233—246.

Mag. *Arvid Forstadius*, var förut supremus kollega vid skolan och derefter græcæ linguæ lector 1652. Invecklad i en långvarig rättegång, rörande kabbalistik och trolldom, blef han suspenderad från tjensten 1656—1658; 2:dra theologie lektor 1659 och primarius theol. lektor och domprost 1679. *Alopæus* l. c. p. 246—272.

Mag. *Petrus Carstenius*, var förut pastor i Nyskans, domprost och primarius theol. lektor i Wiborg 21 mars 1683. Blef för någon olaga sammanvigning suspenderad från tjensten och dog 1712. *Alopæus* l. c. p. 262—277.

2. Theologiae lektorer.

Mag. *Christiern Winter*, var förut theologie lektor vid skolan, 2:dra theologie lektor vid gymnasium 1641, primarius theol. lektor 1648, blef pastor i Jääskis. *Alopæus* l. c. p. 278.

Mag. *Henrik Boisman*, var förut eloquentie lektor, 2:dra theologie lektor 1648, blef pastor i Kexholm 1653. *Alopæus* l. c. p. 279.

Mag. *Michael Johan Wattrangius*, var förut eloquentie lektor, 2:dra theol. lektor 1653, blef domprost 1656, men dog kort derpå. *Alopæus* l. c. p. 279—281.

Mag. *Arvid Forstadius*, kallar sig 3:dje theologie lektor år 1652, lektor i profan grekiska 1653, 2:dra theologie lektor 1659, blef domprost 1679. *Alopæus* l. c. p. 246—262.

Petrus Serlachius, född i Borgå socken 16 mars 1655,

2:dra theologie lektor 3 nov. 1680, men tillträdde ej lägenheten innan han blef utnämnd till pastor i Perno 8 juni 1681. *Alopæus* l. c. p. 282. Finlands minnesvärde män I: p. 108.

Mag. *Henricus Martini Winter,* son till borgaren i Wiborg Mårten Winter, student i Åbo 1672, rektor vid trivialskolan i Wiborg 1676, matheseos lektor 1679, magister samma år, 2:dra theologie lektor 1682, med Säkkjärvi till annex. Död 16 maj 1694. *Alopæus* l. c. p. 287.

Mag. *Magnus Laghe,* smålänning, student i Åbo 1665, magister 1672, lektor linguarum 1681, 2:dra theologie lektor 1694, men dog kort derpå. *Alopæus* l. c. p. 288.

Matthias Martinius, var förut logices och physices lektor, 2:dra theologie lektor 1697, med Säkkjärvi till annex, blef pastor i Hauho 1711. *Alopæus* l. c. p. 289—302.

Eloquentiae lektorer.

Mag. *Henrik Boisman,* var förut rektor vid skolan, eloq. lektor 1641, blef 2:dra theol. lektor 1652, (se ofvan).

Mag. *Michael Johan Wattrangius,* var förut logices lektor, eloquentie lektor 1652, blef 2:dra theologie lektor 1653 (se ofvan).

Mag. *Bartholdus Johannis Lacman,* var förut extraordinarie lektor och director cantus, eloquentie lektor 1653. Erhöll genom kongl. bref af den 2 okt. 1675 20 tunnor spanmål till löneförhöjning af 2:dra theologie lektorns lön, såvida denne erhållit annexa. Blef pastor i Jääskis 1679. *Alopæus* l. c. p. 355—357.

Mag. *Gustaf Johan Berner,* student i Åbo 1673, magister 1679, eloquentie lektor 1680, blef matheseos lektor 1682, men gick tillbaka till eloquentie lektionen 1685. Blef pastor i Hollola 1688. *Alopæus* l. c. p. 358.

Samuel Nilsson Nycopensis, student i Åbo 1674, eloquentie lektor 1682, blef pastor i Jougio (Jouhio, Parikkala). *Alopæus* l. c. p. 359.

Mag. *Arvid Alopæus,* var förut konrektor vid skolan i Wiborg, eloquentie lektor 24 aug. 1688, blef pastor i Borgå 1698. *Alopæus* l. c. p. 360—368.

Mag. *Anders Heinricius*, var förut consistorii notarie, eloquentie lektor 1698, blef pastor i Rantasalmi 1704. *Alopæus* l. c. p. 368.

Mag. *Karl Laurbecchius*, biskopsson, född 1677, student i Åbo 1691, magister 1703, eloquentie lektor 1704. Efter sin flykt från Wiborg blef han lektor vid gymnasium i Linköping. *Alopæus* l. c. p. 371.

Matheseos och poëseos lektorer.

Efter år 1696 behandlade matheseos lektorer derjemte fysiken.

Mag. *Johannes Casparides Rachlitius*, född i Bauzen i Lausitz, matheseos och poëseos lektor 1641—1657, förestod derjemte grekiska lektionen 1641—1645 och directoris cantus tjensten 1641—1649. Död 1657. *Alopæus* l. c. p. 442.

Gift med *Elisabet Brockhoff*, som dog 1673, och hade med henne 2 söner: *Johan* och *Jakob*.

Mag. *Martinus Erici Agrelius*, sörmlänning, student i Åbo 1652, matheseos lektor i Wiborg 22 aug. 1659, magister 1661 och död samma år. *Alopæus* l. c. p. 443.

Gift med biskopsdottern *Kirstin Nilsdotter Nycopensis*.

Mag. *Joachim Nilsson Nycopensis*, biskopsson, student i Åbo 1650, matheseos lektor i Wiborg 1662, magister i Åbo 1664, blef physices och logices lektor 1668. *Alopæus* l. c. p. 443.

Mag. *Anders J. Strandenius*, wiburg., student i Åbo 1662, magister 1667, rektor vid skolan i Wiborg, matheseos och poëseos lektor 1669, blef pastor i S:t Michel 1678. *Alopæus* l. c. p. 444.

Mag. *Henricus Martini Winter*, var förut rektor vid trivialskolan, matheseos lektor 1679, blef 2:dra theologie lektor 1682, (se ofvan).

Mag. *Gustaf Johan Berner*, var matheseos lektor 1682—1685 och blef eloquentie lektor 1685, (se ofvan).

Mag. *Johan Serlachius*, nyländing, student i Åbo 1674, prestvigd i Stockholm 1681 till riksrådet *Claes Rålambs* predikant, magister i Åbo 1682, extraordin. lektor i Wi-

borg 1683, matheseos och poeseos lektor 1685, blef pastor i Kexholm 5 febr. 1689. *Alopæus* l. c. p. 450—456.

Mag. *Lars Stachæus*, pastorsson från Perno, student i Åbo 1679, magister 1688, extraordin. lektor i Wiborg 1688, matheseos lektor genom kongl. fullmakt af år 1689, blef pastor i Borgå 1694. *Alopæus* l. c. p. 456.

Mag. *Nils Limatius*, student i Åbo 1684, magister i Dorpat 1693, matheseos lektor 1694, död 13 okt. 1705. *Alopæus* l. c. p. 460.

Gift med *Margareta Thorwoest.*

Mag. *Magnus Alopæus*, kapellansson från Jääskis, f. 1 dec. 1675, student i Åbo 1695, magister 1700, extraordin. lektor i Wiborg 1705, matheseos lektor genom kongl. fullmakt af 20 nov. 1705, blef pastor i Wiborg 1710. *Alopæus* l. c. p. 460—466.

Logices och physices lektorer.

Då fysiken förenades med mathematiken, lemnades poësin åt logices lektorn. Den första läraren, som föredrog logiken, hade derjemte moralen och historien på sin anpart. Detta var fallet endast under de första åren, eller till år 1644, då både logiken och fysiken fingo sina skilda lärare för någon tid och intilldess logiken och fysiken förenades på en hand.

Mag. *Claudius Thesleff*, var förut konrektor vid skolan, lektor i fysiken och logiken 1641, men sjelf kallade han sig i sina underskrifter ethices, politices et logices lektor till år 1644, hvarefter han tecknar sig physices lektor; blef primarius theologiæ lektor 1653. *Alopæus* l. c. p. 219. Hans stjuffader hette *Herman Böök* och ägde ett hemman i Nisalax by af Säkkjärvi socken, hvilket hemman Thesleff jemte ½ skatt jord i Niemelä och ¾ skatt i Kaukiala by den 19 okt. 1650 erhöll under adelig frihet för sin och sin hustrus lifstid. Då han erhöll Niemelä, var han tysk predikant i Wiborg.

Mag. *Magnus Clingius*, (sjelf skref han sig icke: *Klingius)*, blef lektor i logiken 1644 och gjorde tjenst såsom

sådan till år 1648, då han tyckes hafva tagit afsked. *Alopæus* l. c. p. 466.

Gift med *Anna Bjugge*, biskopsdotter.

Mag. *Michael Johan Wattrangius*, logices lektor 1648 och derjemte eloquentie lektor, blef 2:dra theol. lektor 1653. *Alopæus* l. c. p. 279.

Anm. Under Clingii och Wattrangii tid föredrogs fysiken af Cl. Thesleff.

Mag. *Bengt Ristelius*, östgöte, var kollega supremus vid Wiborgs skola, græcæ linguæ lektor 1648, logices och physices lektor 1652. Död 1655. *Alopæus* l. c. p. 466.

Gift med *Karin Bjugge*, som år 1703 togs på Wiborgs hospital, såsom blind och vanför.

Mag. *Andreas Henrici Heinricius*, var kapellan i Taipalsaari, tjenstf. logices och physices lektor före år 1660, magister 1661, ordinarie lektor 1661, blef primarius theol. lektor och pastor i Jääskis 1668, (se ofvan).

Mag. *Joachim Nicolai Nycopensis*, var förut matheseos lektor, logices och physices lektor 1668, död 30 nov. 1671. *Alopæus* l. c. p. 443.

Mag. *Petrus Carstenius*, logices och physices lektor 1672, men bytte tjenst med rektorn vid skolan Jak. Ursinus 1673. *Alopæus* l. c. p. 262.

Mag. *Jakob Ursinus*, sadelmakareson från Wiborg, student 1662, kollega vid skolan 1666, magister 1667, rektor vid skolan 1668, logices och physices lektor 1673, blef pastor i Kerimäki. *Alopæus* l. c. p. 467.

Mag. *Abraham Thauwonius*, biskopsson, student i Åbo 1665, magister 1682, logices och physices lektor 1679, blef pastor i S:t Michel 1688. *Alopæus* l. c. p. 469.

Matthias Martinius, blef 1688 först utnämnd till eloquentie lektor och kort derpå till lektor i logiken och fysiken, år 1693 förordnad af konungen till lektor i metafysiken, blef 2:dra theol. lektor 1697. *Alopæus* l. c. p. 289.

Mag. *Erik Eriksson Brumerus*, nyländning, student i Åbo 1692, magister 1697, philosophiæ theoreticæ lektor vid Wiborgs gymnasium 1698—1710. *Alopæus* l. c. p. 470.

Gift med *Katharina Burtz* från Helsingfors och hade med henne flere barn.

Graecae linguae lektorer.

Mag. *Johannes Casparides Rachlitius*, matheseos och poeseos lektor, förestod grekiska lektionen 1641—1645, (se ofvan).

Mag. *Bengt Ristelius*, græcæ linguæ lektor 1648, blef lektor i logiken och fysiken 1652, (se ofvan).

Mag. *Arvid Henr. Forstadius*, græcæ linguæ lektor 1652, blef 2:dra theol. lektor 1659, (se ofvan).

Graecae et hebreae linguae lektorer.

Mag. *Benjamin Simonsson Krook*, född i Nöteborg, studerade i Dorpat och Upsala, linguarum sacrarum lektor i Wiborg 1659, magister i Åbo 1664, blef pastor i Nyskans 1668. *Alopæus* l. c. p. 485. *Akiander* om Ingermanlands stift p. 83.

Mag. *Marcus Helsingius*, var förut rektor vid skolan, linguarum sacrarum lektor 1668, blef pastor i Jääskis. *Alopæus* l. c. p. 488.

Peter Carstenius, var rektor scholæ förut, linguarum hebreæ och græcæ lektor 3 maj 1675, blef pastor i Nyskans 1676. *Alopæus* l. c. p. 262.

Mag. *Paul Heintzius*, var förut rektor scholæ, linguarum lektor 1676, blef pastor i Jääskis 1680. *Alopæus* l. c. pag. 489.

Mag. *Magnus Laghe*, linguarum lektor 1681, blef 2:dra theol. lektor 1694. *Alopæus* l. c. p. 288.

Mag. *Georg Helsingius*, var förut consistorii notarie, linguarum lektor 1694, blef pastor i Wiborgs slotts och norra förstads församling 1695. *Alopæus* l. c. p. 490.

Mag. *Anders Peuronius*, tavastlänning, student i Åbo 1687, magister 1694, linguarum lektor 1695, död 25 mars 1697. *Alopæus* l. c. p. 496.

Mag. *Ernst Gestrinius*, född i Nyland, student 1687, magister 1694, rektor vid skolan 1696, linguarum lektor 1698, blef pastor i Jääskis 1705. *Alopæus* l. c. p. 497.

Mag. *Nils Larsson Bruzelius*, son till bonden *Lars Nilsson*, född 12 juni 1669 i Småland, Östbo härad, Hångeryds socken och Bruzås gård, hvaraf tillnamnet är taget, student i Åbo 1694, rektor scholæ i Wiborg 26 april 1699, magister 1700, linguarum lektor 19 juni 1705, prestvigd första gången i Wiborg af vice praeses consistorii lektor M. Martinius år 1710, med ed för ryska tsaren, hvilken ordination sedermera ansågs vara ogiltig, efter han år 1711 den 24 sept. prestvigdes af biskop *Dav. Lund* för andra gången i Borgå. Blef pastor i Huaruds och Svensköps församlingar inom Lunds stift 21 okt. 1712. Död 5 sept. 1737. *Alopæus* l. c. p. 499. *A. Kahl* Minnesord och biografiska handlingar, rörande Bruzeliska slägten p. 30—38.

Gift med *Katharina Prysz*, pastorsdotter från Kimito.

Historiarum et moralium lektorer.

Jakob Printz, var förut rektor vid Wiborgs skola, förordnades af konungen 9 dec. 1696 till den förste historiarum och philosophiæ practicæ lektor, blef kyrkoherde i Pyttis 1701. *Alopæus* l. c. p. 388.

Mag. *Erik Dahlman*, var förut consistorii notarie i Wiborg, histor. et moral. lektor med kongl. fullmakt af 1701, blef pastor i Weckelax 1709. *Alopæus* l. c. p. 390.

Johan Wång, född i Nykyrka af Åbo stift, student i Åbo 1695, histor. et moral. lektor i Wiborg 1710, prestvigd i Borgå 24 sept. 1711, blef rektor scholæ i Helsingfors 1711. *Alopæus* l. c. p. 393.

Gymnasii adjunkter eller extraordinarie lektorer.

Mag. *Bartholdus Johansson Lacmannus*, pastorsson från Jääskis, student i Åbo 1641, magister 1650 och samma år extraordinarie lektor i Wiborg, blef eloquentie lektor 1653 (se ofvan).

— — — — — — — — — — — — — —

Mag. *Johan Serlachius*, extraordinarie lektor i Wiborg 1683, blef matheseos och poeseos lektor 1685, (se ofvan).

Mag. *Arvid Alopæus*, extraordinarie lektor 1684, blef

konrektor i Wiborg 1687 och eloquentie lektor 1688, (se ofvan).

Mag. *Johan Auricola,* nyländning, magister i Åbo 1682, extraord. lektor 1686, blef pastor i Kymmene. *Alopæus* l. c. pag. 523.

Mag. *Lars Stachæus,* extraordinarie lektor 1688, blef matheseos lektor 1689, (se ofvan).

— — — — — — — — — — — — —

Abraham Carstenius, son till förenämnde *Peter Carstenius,* extraordin. lektor i Wiborg till år 1701, då han blef rektor scholæ i Helsingfors. *Alopæus* l. c. p. 524.

Mag. *Johan Norrgren,* pastorsson från Ilomants, student i Åbo 1696, magister 1700, undervisade gymnasii ungdomen publice och privatim och fick derföre karakter af extraord. lektor philosophiæ 18 aug. 1703, blef sedan pastor i Lampis 1722. *Alopæus* l. c. p. 524—534.

Mag. *Magnus Alopæus,* var förut konsistorii notarie och förordnades derjemte till extraord. lektor 22 mars 1705, men fick 20 nov. samma år kongl. fullmakt på matheseos lektionen, (se ofvan).

Mag. *Johan Muur,* magister 1700, skall hafva någon tid varit extraord. lektor, blef konsistorii notarie. *Alopæus* l. c. p. 534.

Mag. *Anders Herkepæus.* *Alopæus* l. c. p. 535.

Directores cantus.

Mag. *Johannes Casparides Rachlitius,* matheseos lektor, bestridde direktor cantus tjensten 1641—1649.

Mag. *Bartholdus Johannis Lacmannus,* direktor cantus och konsistorii notarie 1649—1651, blef eloquentie lektor, (se ofvan).

Samuel Reuter, konsistorii notarie och derjemte direktor cantus 1652—1659, blef pastor vid slotts- och norra förstadsförsamlingen 1659. *Alopaeus* l. c. p. 547—553.

Mag. *Marcus Helsingius,* rektor scholæ och derjemte direktor cantus vid gymnasium och skola 1659—1668, blef linguarum lektor 1668, (se ofvan).

Thomas Agander, direktor cantus 1669—1679, blef kapellan vid slotts- och norra förstads församling.

Petrus Härtz, direktor cantus 1681—1704, blef pastor i Uguniemi.

Bartholdus Härtz, var förut sånglärare vid Helsingfors skola, direktor cantus här 1702. *Alopaeus* l. c. p. 554. Gift med *Elisabet Bjugg*.

Johan Cajander, var den sista sångläraren vid gymnasium.

4. Trivialskola.

1641—1710.

Emedan vi ej fått reda på, hvilka alla varit konrektorer och kollegæ supremi vid Wiborgs skola under åren 1641—1710, nödgas vi lemna oafgjordt, huruvida begge nämnde lärare verkligen voro fortfarande anställda för skolans tjenst. Men mot slutet af nämnde tiderymd handhades undervisningen vid skolan af 5 lärare: rektor, konrektor, 3 kollegor och dessutom en præceptor eller apollogist.

Rektorer.

Mag. *Henrik Boisman*, fortfor att vara skolrektor äfven under den tid han var eloquentie lektor 1641—1648. Erhöll genom kongl. bref af 10 april 1647 ¼ hemman i Tervajoki by fritt från utlagor för egen och sin hustrus lifstid.

Anm. Efter honom voro gymnasii lektorer hvar efter annan skolrektorer intill år 1659.

Mag. *Marcus Helsingius*, skolrektor 1659—1668, blef linguarum lektor, (se ofvan).

Mag. *Anders Joh. Strandenius*, var ett halft år rektor 1668, och blef matheseos lektor 1669, (se ofvan).

Mag. *Jakob Ursinus*, var förut kollega superior, rektor 1668, blef logices och physices lektor 1673, (se ofvan).

Mag. *Peter Carstenius*, rektor vid skolan 1673, blef linguarum lektor 1675, (se ofvan).

Mag. *Paul Heintzius*, student 1667, magister 1677,

rektor vid skolan 1675 och kort derpå linguarum lektor, (se ofvan).

Mag. *Henricus Martini Winter,* student 1672, skolrektor 1676, blef matheseos lektor 1679, (se ofvan).

Olaus Samuelis Krogerus, student i Åbo 1671, skolrektor 1680—1692, blef pastor i Kerimäki.

Jakob Printz, född i Kexholm, student i Åbo 1677, skolrektor 1692, blef historiarum och philos. practicæ lektor 1696, (se ofvan).

Ernst Gestrinius, skolrektor 1696, blef linguarum lektor 1698, (se ofvan).

Mag. *Nils Bruzelius,* skolrektor 1699, linguarum lektor 1705, (se ofvan).

Nicolaus Sylvius, var förut konrektor, rektor 1705—1710.

Konrektorer.

— — — — — — — — — — — — —

Jonas Thorinus, var konrektor till år 1686, då han blef pastor i Nykyrka.

Mag. *Arvid Alopæus,* var extraordin. lektor förut, konrektor 1687, blef eloquentie lektor, (se ofvan).

Nicolaus Sylvius, var förut kollega supremus, konrektor 1697, blef rektor 1705.

Mag. *Sven Dahlman,* son till borgmästaren i Wekkelax *Michael Martinsson Dahlman,* student i Åbo 1685, kollega i Kexholm till år 1709, då han blef konrektor i Wiborg. Prestvigd i Wiborg af prosten *Martinius* 1710 med trohetsed för ryska tsaren, men ordinationen blef förnyad den 24 sept. 1711 af biskop *Dav. Lund* i Borgå kyrka. *Alopæus* l. c. p. 500.

Collegae supremi eller primarii.

Mag. *Bengt Ristelius,* kollega supremus vid Wiborgs skola till år 1648, då han blef græcæ linguæ lektor, (se ofvan).

Mag. *Arvid Forstadius,* kollega supremus 1648—1652, blef græcæ linguæ lektor, (se ofvan).

Ericus Matthiæ Hermigier, kollega supremus 1655—, blef stadspredikant i Wekkelax.

Petrus J. Kylander, kollega 1658.

Johan Erici, kollega supremus till sin död 1665.

— — — — — — — — — — — — — —

Nicolaus Sylvius, var förut kollega inferior, kollega supremus 1692—1695, blef konrektor.

Bartholdus Ithimæus, student 1692, kollega supremus 1696—1703, blef pastor i Joutseno.

Georg Willander, kollega supremus 1703, blef esquadrons predikant och tog afsked samma år.

Henrik Winter, kollega supremus 1703—1705, blef kapellan i Rantasalmi.

Henrik Langell eller *Langelius,* hans fader hette *Henrik Wargh,* apologist 1703, kollega supremus 1705—1710, blef pastor i Savitaipal. *Alopæus* l. c. p. 69.

Collegae superiores eller secundi.

Johan G. Forselius, var kollega superior till år 1654. Gift med *Elina Vogel,* dotter till handlanden *Johan Vogel* och *Elisabet Croel. Alopæus* l. c. p. 623.

Michael 1655.

Johannes Etholaenius 1657.

Laurentius Aridlander 1663.

Johan Kettunius, var här kollega, men tiden kan ej nogare uppgifvas. *Alopæus* l. c. p. 524.

Mag. *Jakob Ursinus,* kollega här 1666—1668, blef rektor, (se ofvan).

Hans Norcopius, var här kollega till år 1672, då han dog.

Simon Ericius Sculptorius 1677—1685, blef pastor i Pieksämäki.

Paul Jakob Krogius 1689, blef vice pastor i Kakkis.

Christiernus Christierni Winter, student i Åbo 1672, apologist i Wiborg 1675, predikant i Pantsarlax hospital 1688, kollega 1692—1701. Död 1701.

Henrik Winter 1702, blef kollega supremus.

Peter Johan Berg, kollega 1702—1703, blef esquadrons predikant vid öfverste Mellins regimente.

Michael (Olai) *Ohlsson*, kollega 1703—1712.

Collegae inferiores eller tertii.

Nicolaus Sylvius, kollega inferior till år 1692, då han blef kollega supremus.

Andreas König, 1693, blef afsatt 1699.

Peter Johan Berg, 1699, blef kollega superior 1702.

Michael Ohlsson, blef kollega superior 1703.

Johan Brotherus, 1703—05, blef kapellan i Kakkis 1705.

Samuel Lacman, 1705, blef kapellan i Sortavala.

Erich Candelin, var adjunkt, kollega 1705—1706, blef esquadrons predikant.

Johan Eenberg, var förut apologist, kollega tertius 1707.

Praeceptores eller Apologistae.

Marcus, praeceptor 1649, är väl sannolikt samma *Marcus Helsingius,* som sedermera blef rektor.

Anders Copiander, praeceptor scholæ till år 1658.

Georgius Jacobi, 1659—1663.

Matthias Erici Molenius, 1665—1668, blef pastor i Sääminge.

Jöran Nirkko, son till slottsskrifvaren i Wiborg *Abraham Nirkko,* praeceptor 1669, blef slottsskrifvare.

Johannes Matthiæ, 1671—1675.

Christiernus Winter, 1675—1688, blef kollega superior.

Joachim Brask (Brasch), 1689—1693.

Adolf Hollender, 1693—1703, blef pastor i Jaakimvaara.

Henrik Langelius, 1703, blef kollega supremus.

Johan Alopœus, apologist 1705—1707, var sedan notarie vid consistorium extraordinarium i S:t Michel, der han afled 1713. Hans enka *Elisabet Helsingius* blef sedan gift med kyrkoherden i Malax *Michael Fant. Alopœus* l. c. p. 360.

Johan Eenberg, 1706—1707, blef kollega tertius. *Alopaeus* l. c. p. 69.

Jakob Dahlman, 1708, blef pastor i Nykyrka.

5. Kathedralskola.

1745—1788.

Kathedralskolan i Wiborg var ett fullständigt läroverk med 5 klasser och följande 7 lärare: rektor, konrektor, subrektor, subkonrektor, kollega, språkmästare och räkenmästare. Här bibehölls samma klassläraresystem som i landets öfriga trivialskolor. Räkenmästaren, språkmästaren och kollegan skötte en hvar sin klass, hvaremot de högre lärarene turade med hvarandra i de begge öfversta klasserna sålunda, att rektor läste måndag, onsdag och fredag förmiddag och tisdag och thorsdag eftermiddag i *prima* och subrektor i *secunda* och konrektor tisdag, thorsdag och lördag förmiddag samt måndag och fredag eftermiddag i *prima* och subkonrektor i *secunda*. Den öfriga tiden af veckoarbetet använde desse 4 lärare att meddela undervisning i de lägre klasserna. Oaktadt onsdag och lördag eftermiddagar voro bestämde till öfningar i sång och orgelmusik, utgjorde lästimmarne under veckan icke mindre än 40 och fortgingo kl. 7—11 före och kl. 1—5 efter middagen under 4 dagar i veckan. Språkmästaren hade ryska, franska, tyska och svenska språken på sin anpart.

Rektorer.

Nicolaus Bützow, 1745—1752, var tillika tysk pastor, blef pastor vid S:t Petri tyska församling i S:t Petersburg 1752. *Grots* Bemerkungen I. 354. *Borgå Tidning* 1841 n:o 63. *) *Akiander* om Ingermanlands stift p. 104.

Johan Saxberg, var förut konsistorii notarie, rektor 19 aug. 1752, blef pastor i Kronoborg 1758. *Borgå Tidning* l. c.

Mag. *Johan Petri Stråhlman*, var förut konrektor, rektor 30 april 1759, blef pastor i Mola 1773. *Borgå Tidn.* l. c.

Anders Nessin, var förut konrektor, rektor 22 mars 1773, blef pastor i Lappvesi 1781. *Borgå Tidning* l. c.

---

*) De misstag och luckor, som förekomma uti förteckningen på kathedralskolans lärare, tryckt i Borgå Tidning 1841, n:o 63, hafva här blifvit rättade.

Abraham Forssman, var förut språkmästare, rektor 12 mars 1781, blef pastor i Björkö 1788. *Borgå Tidning* l. c.

Konrektorer.

Magnus Alopæus, son till pastor loci, född 1716, student i Åbo 1734, sedan i Halle, konsistorii notarie 1740, konrektor 1745, blef vice pastor i Kakkis 11 okt. 1745. *Borgå Tidning* l. c.

Henrik Sartelius, var förut subrektor, konrektor 1746, blef pastor i Toksowa 1747. *Akiander* om Ingermanlands stift pag. 133.

Jakob Boström, var förut subrektor, konrektor 13 mars 1747, blef rådman i Wiborg 1753. *Borgå Tidning* l. c.

Johan Henrik Krogius, var förut subrektor, konrektor 18 juni 1753, blef pastor vid finska församlingen i S:t Petersburg 1755. *Borgå Tidning* l. c. *Akiander* l. c. p. 116.

Mag. *Johan Petri Stråhlman,* konrektor 1756—1759, då han blef rektor. *Borgå Tidning* l. c.

Anders Corsberg, född i Åbo 23 nov. 1723, prestvigd 1753, konrektor 30 april 1759, blef diakonus i Wiborg 1762. *Borgå Tidning* l. c.

David Deutsch, pastorsson från Kivinebb, född 29 april 1736, subkonrektor förut, konrektor 1762, lemnade för dess sjuklighet lärarebanan och blef rådman. *Borgå Tidning* l. c.

Mag. *Abraham Lawonius,* pastorsson från Sääminge, född 19 april 1740, student i Åbo 1759, magister 1763, konrektor 5 nov. 1763, blef vice pastor hos sin fader 1769. *Borgå Tidning* l. c.

Karl Johan Melart, kapellansson från Sortavala, född 1739, studerade i Göttingen, subkonrektor, konrektor 1769, blef kapellan i Sortavala 1770. *Borgå Tidning* l. c.

Anders Nessin, borgareson från Wiborg, född 1750, student i Åbo 1766, konrektor 1770, blef rektor 1773.

Johan Caroli Stråhlman, pastorsson från Walkjärvi, född 23 april 1749, subkonrektor förut, konrektor 22 mars 1773, blef pastor i Walkjärvi 1780. En biografi om honom läses i *Borgå Tidning* för år 1840, n:o 20.

Mag. *Christian Schwindt*, pastorsson från S:t Andreæ, född 23 febr. 1747, student i Åbo 1767, magister 1775, subkonrektor 1773, subrektor 1774, konrektor 22 maj 1780, blef pastor i Rautus 1788.

Subrektorer.

Henrik Sartelius, subrektor 1745, blef konrektor 1746.

Jakob Boström, kom från Helsingfors, subrektor 1747, blef konrektor samma år.

Isaak Hougberg, var förut subkonrektor, subrektor 13 mars 1747, blef konsistorii notarie 3 mars 1748 och sedan pastor vid svenska församlingen i S:t Petersburg. *Akiander* l. c. p. 113.

Johan Allenius, var förut subkonrektor, subrektor 3 mars 1748, blef diaconus 1751. *Borgå Tidning* 1841 n:o 63.

Johan Henrik Krogius, son till archidiaconus i Wiborg *Samuel Krogius*, född 1 jan. 1728, student i Åbo 1745, derefter i Kiel 1748 och i Jena 1750, subrektor 10 okt. 1751, blef konrektor 18 juni 1753.

Gabriel Åberg, var förut pädagog i Kexholm, subrektor 18 juni 1753.

Thomas Hulkovius, borgareson från Sortavala, född 1729, student i Åbo 1748, subkonrektor 1751, subrektor 175 ., blef kapellan i Parikkala 1755. *Borgå Tidning* l. c.

Henrik Johan Schwindt, pastorsson från S:t Andreæ, född 2 juli 1731, student i Åbo 1750, subkonrektor 175 ., subrektor 20 okt. 1755, blef pastor i Räisälä 1774. *Borgå Tidning* l. c.

Mag. *Christian Schwindt*, bror till företrädaren, var förut subkonrektor, subrektor 1774, blef konrektor 1780.

Karl Stråhlman, pastorsson från Walkjärvi, född 1756, student i Åbo 1775, subrektor 20 maj 1780, blef pastor i Hiitola.

Subkonrektorer.

Karl Stråhlman, pastorsson från Kerimäki, född 12 okt. 1719, student i Åbo 1740, derefter i Rostock 1743,

subkonrektor 10 okt. 1745, blef pastor i Walkjärvi 2 okt. 1746. *Borgå Tidning* 1841 n:o 63.

Isaak Hougberg, son till majoren Hougberg och Maria Fontell, född i Karkku 14 febr. 1722, student i Åbo 1739, subkonrektor 3 dec. 1746, blef subrektor.

Johan Wirilander, var förut kollega, subkonrektor 13 mars 1747, blef kapellan i Toksowa 13 maj 1747. *Akiander* l. c. p. 134.

Johan Allenius, pastorsson från Walkjärvi, kollega 1747, subkonrektor samma år, blef subrektor.

Fredrik Pomaelius, var förut kollega, subkonrektor 3 mars 1748, blef kapellan i Parikkala 1750.

Anders Strandman, pastorsson från Pyhäjärvi, född 1724, student i Åbo 1744, kollega 1748, subkonrektor 1750, blef pastor i Pyhäjärvi 1751. *Borgå Tidning* l. c.

Thomas Hulkowius, subkonrektor 10 okt. 1751, blef subrektor 175 .

Henrik Johan Schwindt, subkonrektor till år 1755, då han blef subrektor.

David Deutsch, subkonrektor till år 1762, då han blef konrektor.

Laurentius Rothenberg, subkonrektor 21 maj 1762, blef pastor i Kexholm 1766.

Karl Johan Melart, subkonrektor 1767, blef konrektor 1769.

Johan Stråhlman, subkonrektor 18 augusti 1769, blef konrektor 1773.

Mag. *Christian Schwindt,* subkonrektor 22 mars 1773, blef subrektor 1774.

Fredrik Gustaf Palmaeus, född 21 mars 1741, ordinerad 1772, subkonrektor 1774, blef kapellan i Kakkis 1779.

Johan Bergstein, var förut räkenmästare eller apologist, subkonrektor 1779, blef pastor i Kivineb 1785.

Karl Gustaf Schwindt, var förut kollega secundus, subkonrektor 1785.

Kollegor.

Johan Wirilander, kollega 1745, blef subkonrektor 1747.

Johan Allenius, kollega 13 mars 1747, blef subkonrektor samma år.

Fredrik Pomælius, kollega 19 juni 1747, blef subkonrektor 1748.

Anders Strandman, kollega 3 mars 1748, blef subkonrektor 1750.

Johan Laurenius, född i Nyslott 6 okt. 1724, kollega 1750, blef kapellan i Hiitola 1752.

Henrik Forsander, kollega 3 dec. 1752, blef pastor i Walkiansaari 1763. *Borgå Tidning* l. c. *Akiander* l. c. p. 130.

Benedikt Krook, kollega 27 sept. 1764—1767, blef landtmätare.

Peter Johan Passelberg, kapellansson från Sortavala, född 1745, student i Åbo 1764, kollega 1767.

Gabriel Passelberg, företrädarens bror, född 1750, student 1764, kollega 24 sept. 1770, blef adjunkt vid finska församlingen i S:t Petersburg och lärare vid dess skola 1774.

Johan Wolter, född 1753, kollega 1774—1780.

Jakob Åkerstedt, född i Kaukola 25 mars 1757, student 1775, prestvigd 1780, kollega 10 dec. 1780, blef pädagog i Kexholm 1782.

Karl Tawast, kollega 1782, blef svensk pastor i S:t Petersburg. *Akiander,* l. c. p. 114.

Språkmästare i franskan, ryskan, tyskan och svenskan, också collegae secundi kallade.

Henrik Forsman, var förut kollega i Helsingfors, språkmästare 1745, men blef sekreterare vid ståthållare-embetet den 21 sept. 1745.

Samuel Alopaeus, pastorsson från Gubanits, född 9 jan. 1721, studerade i Åbo och Halle, språkmästare 29 nov. 1745, tog afsked 1747, blef prest och sedan pastor vid finska församlingen i S:t Petersburg. *Borgå Tidning* l. c. *Akiander* l. c. p. 116.

Werner Fredrik Krompein, var förut kanslist vid guvernements kansliet, språkmästare 17 dec. 1747, blef magistratssekreterare 1751.

Karl Gustaf Melart, son till domprosten Christ. Melartopæus, studerade i Rostock, språkmästare eller kollega secundus 1751, blef rådman 1767 och handlande i Wiborg.

Abraham Forssman, f. i S:t Petersburg 24 april 1739, student i Åbo 1759, språkmästare i Wiborg 16 okt. 1767, blef rektor 1781.

Peter Adolf Europaeus, pastorsson från Nykyrka, född 31 juli 1753, student i Åbo 1771, språkmästare här 14 maj 1781, blef rektor scholæ i Fredrikshamn 1784.

Karl Gustaf Schwindt, kollega secundus 1784, blef subkonrektor.

Räkenmästare eller collegae tertii.

Johan Gottschalk Remmers, hemma från Lübeck, förskrefs af magistraten till stadens skrif- och räkenmästare 1745, tog afsked 1748.

Johan Berghult, född i Åbo, var förut kommissarie, blef räkenmästare 13 maj 1748, tog tjenst hos öfverste Korsakow i S:t Petersburg och fördenskull afsked från skolsysslan 28 sept. 1749.

Peter Rennerus, räkenmästare 1750, blef stadskassör i Fredrikshamn 1752.

Peter Masalin, räkenmästare 3 dec. 1752, blef pastor i Impilax 1773.

Johan Bergstein, räkenmästare 1773—1779, blef subkonrektor 1779.

Karl Tawast, f. 1759, räkenmästare 1780, blef koll. 1782.

Jakob Wirzenius, kapellansson från Jaakimvaara, född 1756, student i Åbo 1776, lärare vid stadsskolan i Sortavala 1779, räkenmästare här 1782.

Christian Enberg, född i Åbo 3 jan. 1760, student 1778, ordin. 1783, räkenmästare här 1784, blef kapellan i Räisälä 1788.

6. Normalskola.

1788—1804.

Normalskolan i Wiborg bestod af 4 klasser, i hvilka 8 lärare meddelade undervisning (se ofvan p. 167). Den

ofvanföre p. 88—91 och p. 109 anförda fördelning af läroämnen och lärotimmar blef likväl här annorlunda ordnad än reglementet innehöll. I de begge öfre klasserna var ämnesläsning anbefalld, så att trenne lärare föredrogo sina gifna ämnen i hvardera klassen, men i begge lägre klasserna sköttes undervisningen dels af klasslärare dels af språklärare. Det var endast i nyare språk som en och samma lärare undervisade i alla klasser, och likaså ritläraren.

Lärare för högre klasser.

Christian Friedrich Mattha, pastorsson, född 1749 i Mühlberg uti Chur-Sachsen, magister 1773, hofmästare i Dresden och Liffland 1773, rektor och assessor konsistorii samt prest i Narva 1777, lärare i religion och grekiska språket vid normalskolan här 1790, och derjemte prest vid tyska församlingen, prost 1801, blef öfverlärare vid gymnasium 1805.

Gustav Friderici, lärare i historie, geografi, latin och tyska 19 nov. 1791, tog afsked 1805.

Bogislaus Tideböhl, lärare i arithmetik, mathematik, fysik, rhetorik, logik och mythologi 1789, blef skoldirektor i Estland 1804.

Lärare i franska språket.

Peter Trinité, lärare i franskan 1788—1804, blef fransk språklärare vid gymnasium 1805.

Lärare i ryska språket och ritkonsten.

Boris Weleschew, lärare i ryskan och ritkonsten 21 mars 1793, lärare i Nyslott 1794.

Stepan Tatschalow, lärare i ryskan på 4:de och i ritkonsten på 1:sta klassen.

Iwan Sliwitskij, 1799—1805, flyttades till lärare i Fredrikshamn 1805 och derifrån till Nyslott.

Lärare för lägre klasser.

Johan Hansson, lärare i arithmetik, tyska och latin 1793, blef lärare vid kretsskolan 1805.

Johan Thesleff, lär. i arithmetik på 1:sta och 3:dje klassen, samt tyska och latin på lägsta klassen. Tog afsked 1803.

Gottfried Thieme, organist, lärare i sång, och sedan Thesleffs efterträdare.

7. Gymnasium.

1805—1841.

Den $\frac{13}{25}$ januari 1805 öppnades ett gymnasium i Wiborg med 3 klasser och 5 öfverlärare, 1 rysk och 1 fransk språklärare, hvartill sedermera år 1814 kom en svensk språklärare samt år 1829 1 rysk lektor i stället för rysk språklärare.

Öfverlärare i religionen, filosofin, anthropologin och bibliska exegesen.

D:r *August Wilhelm Tappe,* 1804—1810, blef lärare vid S:t Petri skola i S:t Petersburg. *Recke* och *Napiersky* Schriftsteller und Gelehrten Lexicon IV. 345.

Gustav Carl Girgensohn, född 23 mars 1786, var förut lärare vid kretsskolan i Wenden, utnämnd till öfverlärare här 8 okt. 1810, tillträdde tjensten 23 jan. 1811, skilde sig 31 juli 1812 och blef år 1814 öfverlärare i klassiska litteraturen vid gymnasium i Dorpat. *Recke* och *Napierskij* II. 59.

Johann Gottlieb Loebnitz, f. i Jüterbogk 27 sept. 1783, lärare vid kretsskolan i Wiborg 1809, skolinspektor i Nyslott och Sortavala 1811, tjenstf. öfverlärare vid gymnasium 1813, ordinarie 1815. Tog afsked 1840, flyttade till sin födelseort, der han afled 15 juli 1854. Ogift.

Mag. *Karl Henrik Ståhlberg,* f. 15 april 1799, student 1819, magister 1832, vikarierande öfverlärare 4 febr. 1841.

Öfverlärare i romerska språket och litteraturen.

Christian Friedrich Mattha, var förut lärare vid normalskolan, öfverlärare 1804—1808, afgick med pension 17 maj 1808, efter 31 årig tjenstgöring vid skolverket. Död 1827.

D:r *Georg Ernst Plate,* född i Göttingen 28 maj 1784, studerade i Göttingen, blef lärare för baron Mengdens barn

i Liffland 1803, kretsskollärare i Wiborg 1805, öfverlärare i latinet 18 maj 1808 och i historien och geografin 1810.

Friedrich Werther, var förut öfverlärare i historien, öfverlärare i romerska litteraturen 1810, blef svårmodig och tog afsked 19 febr. 1814.

Diedrich Andreas Mangelus, född i Mitau 20 april 1783. Fadren var borgare. Vid 12 års ålder mistade han sin venstra arm genom aflossning af ett gammalt gevär, som han ej visste vara laddadt; armen blef amputerad. Studerade i Dorpat och blef kretsskollärare i Wiborg 1808, skolinspektor i Fredrikshamn 1810, öfverlärare vid Wiborgs gymnasium 1813. Död 17 maj 1832.

Gift med *Fredrika Suppius*, bokbindaredotter.

Mag. *Fredrik Joachim Ekman*, född 1 sept. 1798, student 1818, magister 1823, lärare i svenska språket och kalligrafin vid gymnasium och kretsskolan i Wiborg 1829, vikarierande öfverlärare 12 juni 1834—1839, blef tjenstgörande prest inom Åbo stift.

Mag. *Samuel Henrik Nordström*, vikar. öfverlärare 21 okt. 1839.

Öfverlärare i tyska och grekiska filologin, rhetoriken och poësin.

Ludvig Purgold, född 8 maj 1780, öfverlärare här 30 nov. 1804, tog afsked från tjensten 1816 och blef adjunkt vid kongl. bibliotheket i Berlin. Död 11 aug. 1821. *Recke* och *Napiersky* III. 451.

Anton Ulrik Rönnholm, född 20 okt. 1787, student i Dorpat 1805, kretsskollärare i Fredrikshamn 1807, flyttad till enahanda tjenst i Nyslott 1810, öfverlärare vid Wiborgs gymnasium 22 april 1816, blef pastor i Parikkala 1819.

Mag. *Josef Wegelius*, född 25 juni 1794, kretsskollärare i Nyslott 1814, magister 1819, tjenstf. öfverlärare i tysk och grekisk filologi m. m. 1819, ordinarie 15 nov. 1821, blef pastor i Ruokolax 1837.

Mag. *Johan Gabriel Fabritius*, född 27 sept. 1812, magister 1836, tjenstf. rysk lektor 7 dec. 1836 till 16 juni

1837, tjenstf. öfverlärare i tysk och grekisk filologi 11 juni 1837—1841.

Gift med *Emilie Dannenberg*.

Öfverlärare i mathematiken, fysiken och naturalhistorien.

Mag. *Erik Gabriel Melartin*, född 11 jan. 1780, student 1797, magister 1802, docens i grekiska litteraturen 1804, öfverlärare i mathematiken och naturvetenskaperna 3 juli 1805, blef gymnasii och skoldirektor 1810, theologie professor 1812.

Magnus Georg Pauker, pastorsson från Wesenberg i Estland, född 15 nov. 1787, student i Dorpat 1805, öfverlärare här 16 nov. 1810, blef observator och extraordinarie professor i Dorpat 9 juli 1811. *Recke* och *Napiersky* III. 390.

Ferdinand August Muhlert, var förut kretsskollärare i Wolmar uti Liffland, öfverlärare här 16 juli 1811, tog afsked 12 nov. 1814 och flyttade till Göttingen. *Recke* och *Napiersky* III. 293.

Alexander Joachim Tesche, var kretsskollärare, men tillförordnad att bestrida öfverläraretjensten i mathematik och naturkunnighet från 20 jan. 1815 till 20 okt. 1821.

Fredrik Johan Stråhlman, var förut kretsskollärare i Wiborg, tjenstf. öfverlärare 18 okt. 1821, ordinarie 9 sept. 1823, blef pastor i Mola 1835.

Magnus Erik Alopæus, född 15 aug. 1806, magister 1832, tjenstf. svensk språklärare 1834, tjenstf. öfverlärare i mathematiken m. m. 18 april 1836—1841.

Öfverlärare i historien, geografin och statistiken.

Friedrich Werther, öfverlärare i historien m. m. 30 nov. 1804, blef öfverlärare i romerska litteraturen 1810.

Georg Ernst Plate, var förut öfverlärare i romerska litteraturen, öfverlärare i historien m. m. 1810, blef studii direktor vid Jacquinots uppfostringsanstalt i S:t Petersburg i dec. 1815, öfverlärare vid Petri skolan derstädes 1816, lärare vid den 1817 inrättade skolan i Bremen år 1818, lärare vid handelsskolan i Bremen 1828 och föreståndare

för sistberörde skola 1833. Död 20 juni 1856. Se *das Inland* 1856 n:o 34. *Recke* och *Napiersky* III. 421.

Mag. *Henrik Longström*, född 1790, student 1809, magister 1815, vikarierande öfverlärare från 1 jan. till 31 juli 1816, blef rektor i Tavastehus 1816. *Strandberg* II. 281.

Mag. *Anders Johan Rönnbäck*, född 2 sept. 1778, student 1797, magister 1802, tjenstf. lektor i Åbo skola 1805, öfverlärare vid Wiborgs gymnasium 20 juni 1816, blef pastor i Wirmo 1819.

Mag. *Adolf Fredrik Holm*, son till postkommissarien i Abborfors, född 2 april 1789, student 1806, magister 1815, kollega i Kuopio 1816, öfverlärare vid Wiborgs gymnasium 1821. Tog afsked 1824. Död 27 sept. 1855.

Mag. *Gustaf Magnus Nordström*, tjenstf. öfverlärare år 1825, blef 1:sta kretsskollärare i Fredrikshamn 1826.

Mag. *Anders Josef Europæus*, f. 29 nov. 1797, tjenstf. rysk språklärare i Lovisa 1821, lärare i ryska och franska språken vid kretsskolan i Nyslott 1822, magister 1823, öfverlärare i historien m. m. 5 sept. 1825, blef pastor i Libelits 1832.

Mag. *Uno Wilhelm Telén*, f. 24 sept. 1807, magister 1832, tjenstf. kretsskollärare i Wiborg 1832, tjenstf. öfverlärare i historien m. m. 12 juni 1834, blef kapellan i Kides 1835.

Mag. *Karl Wilhelm Ahrenberg*, f. 7 maj 1807, magister 1832, vikarierande öfverlärare 1 dec. 1836 till 1841.

Lärare i ryska språket och ritkonsten.

Stepan Tatschalow, språk- och ritlärare 1805, tog afsked 1809.

Gustav Gottfried Ferdinand Iversen, seminarist, ritlärare vid kretsskolan 6 mars 1809, rysk språklärare och ritmästare vid gymnasium samma år, blef förvaltare af storfursten Konstantins apanager 18 april 1825 och sedermera magasinsförvaltare i Wiborg 1837.

Peter Henrik Melart, pastorsson från Jaakimvaara, f. 2 juli 1779, kretsskollärare i Sortavala 1806, tjenstf. rysk

språklärare vid kretsskolan i Wiborg 1813, tjenstf. rysk språklärare vid gymnasium 4 april 1825.

Lektor i ryska språket och litteraturen.

Johan Lorenz Lagus, f. 10 okt. 1805, lektor i ryska språket och litteraturen 7 april 1829—1841.

Lärare i franska språket vid gymnasium och kretsskolan.

Peter Trinité, var förut lärare vid normalskolan i Wiborg, fransk språklärare vid gymnasium 1805. Afgick med pension 31 maj 1808.

Carl Josef Vetter, förestod franska språkläraretjensten från 28 juli 1808 till årets slut.

Anm. Efter Vetter bestreds franska språkläraretjensten af någon bland gymnasii eller skolans öfriga lärare. Detta var äfven fallet många gånger efteråt.

Anders Ephraim Björnstedt, fransk språklärare 1 dec. 1817, till 22 aug. 1818, då han, såsom begifven på starka drycker, måste taga afsked.

Fredrik Ferdinand Fröberg, tjenstf. fransk språklärare vid gymnasium och kretsskolan 29 aug. 1833, blef vikarierande kretsskollärare 1835.

Adolf Relander, klockareson från Tohmajärvi, född 29 sept. 1804, vikarierande fransk språklärare vid gymnasium 15 juni 1836—1841.

Lärare i svenska språket och kalligrafin vid gymnasium och kretsskolan.

Mag. *Fredrik Rönnbäck*, född 14 juli 1786, magister 1815, lärare i svenska språket och kalligrafin 28 juni 1815, blef pastor i Pyttis 1829.

Mag. *Fredrik Joachim Ekman*, från 10 nov. 1829 till 12 juni 1834, då han blef vikarierande öfverlärare i romerska litteraturen.

Mag. *Magnus Erik Alopæus*, tjenstf. svensk språklärare 15 sept. 1834 till 18 april 1836.

Axel Emanuel Berner, född 1 juli 1810, tjenstf. svensk språklärare 4 mars 1837—1841.

8. Kretsskola.

1805—1841.

Kretsskolan i Wiborg, som öppnades 13 jan. 1805, var indelad i 3 klasser, uti hvilka ämnesläsningen var införd, som handhades af 4 lärare, utom ritmästaren, som var gemensam med gymnasium. Likaså var fallet med svenska språkläraren efter år 1815. År 1810 lemnades skolinspektorer rättighet att meddela undervisning.

Lärare i tyska språket, religionen och geografin.

Gottfried Thieme, f. i Sachsen 1 jan. 1773, var först privat lärare i Finland 1796—1799, blef sedan lärare vid normalskolan i Wiborg 1799 och vid kretsskolan 12 dec. 1804, blef skolinspektor i Sortavala 4 jan. 1808.

Johann Gottlieb Loebnitz, lärare här 2 okt. 1809, blef skolinspektor för Nyslott och Sortavala 28 okt. 1811 och öfverlärare vid gymnasium 1813, (se ofvan).

Alexander Wulffert, var förut lärare i Willmanstrand, lärare här 1 sept. 1811, tog afsked 23 sept. 1813. Dog som postdirektor och verkligt statsråd 9 dec. 1855.

Gottfried Thieme, var förut skolinspektor i Sortavala, skolinspektor för Wiborg och Kexholm 28 okt. (9 nov.) 1811, blef derjemte lärare 23 sept. 1813. Död 20 okt. 1832. Gift med *Augusta Fredrica Elisabeth Calonius*.

Mag. *Uno Wilhelm Telén*, vikarierande kretsskollärare 31 okt. 1832, blef vikarierande öfverlärare vid gymnasium, (se ofvan).

Mag. *Samuel Henrik Nordström*, vikarierande kretsskollärare från 8 sept. 1834 till 30 juni 1835.

Fredrik Ferdinand Fröberg, vikar. lärare 13 maj 1835 till 1841.

Lärare i latinska språket, historien och geografin.

Georg Ernst Plate, lärare vid kretsskolan 1805, blef öfverlärare vid gymnasium 1808, (se ofvan).

Diedrich Andreas Mangelus, kretsskollärare 5 maj 1808, blef skolinspektor för Fredrikshamn och Willmanstrand 1810 och sedan öfverlärare vid gymnasium, (se ofvan).

Johann Carl Evert, född 21 mars 1773, lärare vid 1 elementarskolan för gossar i Wiborg 1 maj 1809, lärare vid kretsskolan 8 okt. 1810. Död 12 mars 1831.

Gift med *Wilhelmina Watke.*

Mag. *Karl Fredrik Nordström,* född 6 nov. 1806, magister 1827, tjenstf. kretsskollärare 23 mars 1831, ordinarie 9 nov. samma år till år 1841.

Lärare i mathematiken, fysiken och naturvetenskaperna.

Johan Hansson, var förut lärare vid normalskolan, kretsskollärare 1805, flyttades 1808 till Fredrikshamn, men tog afsked 3 mars 1809.

Baron *von Bülow,* forstmästare, var förut lärare i Fredrikshamn, lärare här 1809. Tog afsked samma år.

Carl Gottlob Scherber, kretsskollärare 1809—1811, tog afsked 11 aug. 1811.

Alexander Joachim Tesche, född 26 mars g. st. 1791, kretsskollärare 28 okt. 1811, tjenstf. öfverlärare vid gymnasium 1815—1821, då han åter vidtog sin tjenst vid kretsskolan.

Fredrik Johan Stråhlman, var vikarierande lärare under tiden (1815—1821) som Tesche förestod en öfverlärare tjenst, hvilken Stråhlman sedermera fick på ordinarie fot.

Lärare i ryska språket.

Stepan Tatschalow, 1805—1809, var tillika rysk språklärare vid gymnasium, (se ofvan).

Alexej Obraszow, var förut kretsskollärare i Willmanstrand, lärare här 1 aug. 1810, tog afsked 30 april 1813 och flyttade till Nowgorod.

Peter Henrik Melart, var förut kretsskollärare i Sortavala, lärare här 1 aug. 1813—1841.

9. Första Elementarskolan.

1809—1841.

Den 1 maj 1809 inrättades *första elementarskolan* i Wiborg, för att bereda mognare elever till kretsskolan eller

ock bibringa de barn något mera kunskaper, hvilka ämnade vända sig till näringarne. I denna skola lärdes religion, arithmetik, hufvudräkning, tyska och ryska språken samt kalligrafi.

Lärare.

Johann Carl Evert, den förste lärare, 1 maj 1809 till 8 okt. 1810, då han blef kretsskollärare.

Karl Sederholm, lärare 2 nov. 1810 till 1 sept. 1811, blef pastor för lutheraner i Twer, Tula, Orel och Kaluga.

Erik Gabriel Sederholm, bror till den föregående, lärare här första gången från 1 sept. 1811 till 11 mars 1812 och andra gången från 1 aug. 1813 till 24 juli 1815, då han blef landtbrukare och arrendator af Koitsanlax boställe i Parikkala.

Gift med *Fredrika Johanna Lassenius*.

Joachim Torkell, lärare 24 april 1812, tog afsked 31 juli 1813. Blef sedan postmästare på Kastelholm.

Gift med *Maria Elisabet Woivalin*, från Åbo.

Karl Homan, skräddareson från Wiborg, f. 4 juni 1792, student i Dorpat 1815, lärare 1 aug. 1815. Tog afsked 1827.

Fredrik Wilhelm Homan, bror till företrädaren, född 29 sept. 1800, student i Åbo 1822, tjenstf. lärare 1827, ordinarie 14 maj 1828—41.

10. Andra Elementarskolan.

1805—1838.

Den 19 april 1805 stiftades elementarskolan i Wiborg med 1 klass, hvilken skola efter år 1809 benämndes den *andra elementarskolan* och meddelade undervisning i ryska och tyska språkens innanläsning, kalligrafi och quatuor species i arithmetiken. Denna skola förvandlades år 1838 till en bellancastersk skola.

Lärare.

Lorenz Christian Lignell, son till räntmästaren i Willmanstrand *David Lignell* och *Helena Christina Åkesen*, född 5 aug. 1766, lärare här 1805, tog afsked 1820.

Gift med *Helena Elers*, perukmakaredotter.

Wilhelm Suppius, bokbindareson, född 12 nov. 1798, lärare här 15 jan. 1821. Död 23 juli 1838, ogift.

11. Bellancastersk elementarskola.

I andra elementarskolan infördes bellancastersk lärométhod år 1838, men skolan indrogs 1841.

Lärare.

Gustaf Sattler, son till senatsledamoten, kollegiirådet *Karl Adolf Sattler* och *Sofia Dorothea Lilius*, född 9 sept. 1810, lärare vid denna skola 23 jan. 1839, blef lärare vid fruntimmersskolan 1841.

12. Gymnasium i förening med skola.

1841—1856.

Genom kejserlig förordning af 21 juni 1841 bildades i Wiborg genom sammanslagning af gymnasium och kretsskola ett *fullständigt läroverk* med 6 klasser och 11 lektorer, 1 gymnasii adjunkt och 2 språklärare, för undervisningens handhafvande. De begge öfversta klasserna räknades till gymnasial- och de 4 öfriga till skolkursen. Men denna reglering ägde bestånd endast till år 1856, då gymnasium och skola åter skildes åt.

1:sta Lektor i theologin.

Mag. *Karl Henrik Ståhlberg*, var förut öfverlärare vid gymnasium, 1:ste lektor i theologin 15 december 1841, blef pastor i Pielavesi 30 nov. 1855.

1:sta Lektorer i grekiska och hebraiska språken.

Mag. *Johan Gabriel Fabritius*, var förut öfverlärare vid gymnasium, lektor i grekiska och hebraiska språken 15 dec. 1841.

Mag. och theol. kandidaten *Johan Christian Lampén*, 1:sta lektor 6 sept. 1854 till 24 aug. 1855.

1:sta Lektor i latinska språket.

Mag. *Carl Wilhelm Ahrenberg,* var öfverlärare vid gymnasium, 1:ste lektor i latinska språket 15 dec. 1841—56.

1:sta Lektorer i ryska språket.

Johan Lorenz Lagus, var förut lektor i ryska språket, transporterad till 1:sta lektor vid detta läroverk 15 dec. 1841, blef pastor i Lampis 20 maj 1842.

Peter Henrik Melart, var förut rysk språklärare vid kretsskolan och sedan 2:dra lektor i ryska språket, 1:ste lektor 1842, tog afsked 23 febr. 1848.

Gift med *Helena Melartopaeus,* enka efter pastor Åkerstedt i Lempala, och hade med henne 1 son och 5 döttrar.

Peter Wilhelm Nokelin, född i S:t Petersburg 22 jan. 1816, tjenstf. 2:dra lektor i historien vid Wiborgs gymnasium 15 dec. 1841, ordinarie 11 maj 1842, ordinarie 2:dra lektor i ryska språket 5 april 1843, tjenstf. 1:ste lektor 1 mars 1848, ordinarie 12 juli samma år. Tog afsked 1857.

1:sta Lektor i historien.

Mag. *Alexander Edvard Modeen,* pastorsson från Tyris, född i Narva 18 mars 1817, magister 1840, tjenstf. 1:ste lektor i historien m. m. 15 dec. 1841, ordinarie 8 juni 1842.

1:sta Lektorer i mathematiken.

Mag. *Magnus Erik Alopæus*, var förut öfverlärare vid gymnasium, tjenstf. 1:ste lektor 15 dec. 1841, ordinarie 11 maj 1842, blef pastor i Jokkas 1846.

Mag. *Karl Wilhelm Lille*, född i Heinola 6 mars 1821, magister 1844, docens i fysiken 20 juli 1846, tjenstf. 1:ste lektor i mathematiken 26 aug. 1846, ordinarie 26 mars 1848.

Gymnasii adjunkter.

Karl Henrik Jakob Ignatius, pastorsson, född 23 dec. 1809, prestvigd 1833, fånghuspredikant i Wiborg 1836, tjenstf. gymnasii adjunkt 15 dec. 1841, ordinarie 9 nov. 1842. Död 11 okt. 1856.

Gift med *Selma Favorin*, och hade med henne 1 son och 2 döttrar.

2:dra Lektorer i theologin.

Alexander Joachim Tesche, var förut lärare vid kretsskolan, tjenstf. 2:dra lektor i theologin 15 dec. 1841, ordinarie 11 maj 1842, blef pastor i Jääskis 20 juni 1842.

Axel Emanuel Berner, var förut vikar. 2:dra lektor i mathematiken, 2:dra lektor i theologin 9 juli 1842, blef kapellan i Mäntyharju 1851.

Mag. *Henrik Konstantin Corander*, var förut rektor för lägre elementarskolan i Kexholm, 2:dra lektor här 28 jan. 1852.

2:dra Lektorer i latinska språket.

Mag. *Karl Fredrik Nordström*, var förut kretsskollärare i Wiborg, 2:dra lektor i latinska språket 15 dec. 1841, blef rektor vid högre elementarskolan i Fredrikshamn 1843.

Mag. *Karl Wilhelm Enckell*, var förut vikarier. 2:dra lektor i mathematiken, tjenstf. 2:dra lektor i latinska språket 15 april 1844, ordinarie 17 juli samma år och tjenstgjorde till slutet af år 1845, magister 1844, tog afsked 2 febr. 1848, blef docens i grekiska litteraturen 1848.

Mag. *Karl Reinhold Lindberg*, född 7 dec. 1618, magister 1844, tjenstf. 2:dra lektor i latinska språket 1846—1848, ordinarie 12 juli 1848, blef 2:dra kollega vid högre elementarskolan i Helsingfors 27 juni 1849.

Mag. *Jakob Gabriel Leistenius*, född i Karkku 15 april 1821, tjenstf. 2:dra lektor här 13 juni 1849, ordinarie 14 aug. 1850, magister 1853, blef konrektor 1857.

2:dra Lektorer i ryska språket.

Peter Henrik Melart, var förut kretsskollärare, tjenstf. 2:dra lektor i ryska språket 15 dec. 1841, ordinarie 27 juli 1842, blef 1:sta lektor i samma språk 16 november 1842, (se ofvan).

Peter Wilhelm Nokelin, var förut vikar. 2:dra lektor i historien, 2:dra lektor i ryska språket 5 april 1843, blef 1:sta lektor 1848.

Kasimir K. Stråhlman, f. i Wiborg 1 dec. 1821, tjenstf. 2:dra lektor här 17 jan. 1849, ordinarie 30 maj samma år.

2:dra Lektorer i historien.

Peter Wilhelm Nokelin, tjenstf. 2:dra lektor i historien 15 dec. 1841, ordinarie 11 maj 1842, blef 2:dra lektor i ryska språket 1843.

Wasilij Woronow, vikar. 2:dra lektor i historien från 9 apr. 1845 till 4 mars 1846, då han blef lärare i Fredrikshamn.

Timotheus Henrik Alexander Hintze, född i Kakkis 25 sept. 1820, student i Helsingfors 1844, tjenstf. lärare i historien och geografin uti Fredrikshamn 11 dec. 1844, tjenstf. 2:dra lektor i samma ämnen här 4 mars 1846, ordinarie 22 juli 1846.

2:dra Lektorer i mathematiken.

Axel Emanuel Berner, var förut svensk språklärare vid gymnasium, tjenstf. 2:dra lektor i mathematiken 15 dec. 1841, blef tjenstf. 2:dra lektor i theologin 9 juli 1842.

Karl Wilhelm Enckell, född i Helsinge 4 sept. 1818, tjenstf. 2:dra lektor i mathematiken från 24 aug. 1842 till 1843 års slut.

Mag. *Henrik Konstantin Corander,* född i S:t Michel 21 sept. 1814, magister 1836, prestvigd 1837, tjenstgjorde i många församlingar 1837—43, 2:dra lektor i mathematiken 8 nov. 1843, blef rektor för lägre elementarskolan i Kexholm 22 okt. 1851.

Mag. *Axel Gabriel Corander,* född 23 mars 1827, student 1845, magister 1850, tjenstf. 3:dje kollega i Helsingfors 1851, 2:dra lektor i mathematiken 11 aug. 1852.

Lärare i tyska språket.

Fredrik Ferdinand Fröberg, var förut kretsskollärare, lärare i tyska språket vid gymnasium 15 dec. 1841—1856.

Lärare i franska språket.

Adolf Relander, var förut vikar. fransk språklärare vid förra gymnasium, ordinarie lärare i samma språk vid nya gymnasium 15 dec. 1841.

Lärare i sångkonsten.

Gotthard Johann Dieberg, kapellmästare, lärare i sångkonsten vid gymnasium 11 maj 1842. Död 1 nov. 1857.

13. Civilgymnasium.

1857—1862.

Genom 1856 års gymnasii och skolordning delades det *fullständiga läroverket* i Wiborg i tvenne skilda läroanstalter: ett gymnasium för civila tjenstemäns bildning och en högre elementarskola. Vid gymnasium, som öppnades 1 sept. 1857, lästes inga gamla språk, hvaremot de moderna språken skulle desto flitigare behandlas. Antalet af lärare bestod sålunda af 4 lektorer, neml. 1 för religionskunskapen, 1 för historien, 1 för mathematiken och 1 för naturvetenskaperna samt 1 för ryska och 1 för franska språket och 1 gymnasii adjunkt, som skulle lära tyska och finska. Redan år 1857 antogs likväl en skild lärare för tyska språket. De första lektorer i gamla språk, som ej behöfde användas vid civilgymnasium, ägde domkapitlet transportera till andra tjenster, men 2:dra lektorer deremot flytta till den nya högre elementarskolan. Civilgymnasium indrogs 30 jan. 1862.

Lektor i theologin.

Theologie kandidaten, magister *Johan Christian Lampén,* var förut tjenstf. 1:sta lektor i grekiska och hebraiska språken, tjenstf. lektor i theologin 22 april 1857, ordinarie 15 juli samma år.

Lektor i historien.

Mag. *Alexander Edvard Modeen,* transporterades från det fullständiga läroverket till lektor i historien m. m. vid civilgymnasium 27 maj 1857.

Lektor i mathematiken.

Mag. *Karl Wilhelm Lille*, transporterades likaledes från förra läroverket till civilgymnasium 27 maj 1857.

Lektor i naturvetenskaperna.

Mag. *Johan Hugo Emerik Nervander*, professorsson, magister 1857, tjenstf. lektor i naturvetenskaperna vid civilgymnasium 29 juli 1857, ordinarie 1859.

Gymnasii adjunkt.

Doktor *Henrik Konstantin Corander*, var förut 2:dra lektor i theologin, gymnasii adjunkt 24 febr. 1858—62.

Lärare i ryska språket.

Peter Wilhelm Thalus, född i Tyris inom Ingermanland 5 okt. 1822, tjenstf. rysk språklärare vid högre elementarskolan i Borgå 29 jan. 1845, ordinarie 4 febr. 1846, utnämnd till rysk språklärare vid civilgymnasium 15 aug. 1857, befullmäktigad 24 mars 1858.

Lärare i franska språket.

Adolf Relander, som var fransk språklärare vid det förra gymnasium, förestod enahanda tjenst vid civilgymnasium från 28 mars 1857—58.

Louis Alexandre Perret, fransk språklärare 24 nov. 1858.

Lärare i tyska språket.

Carl Edvard Elfström, var tysk språklärare vid Kuopio gymnasium, men tog derifrån afsked 1853, och blef lärare vid lägre elementarskolan i Wiborg 1854, tysk språklärare vid civilgymnasium i Wiborg 24 mars 1858, var tjenstledig för sjuklighet från 1861—63, då han tog afsked.

14. Högre elementarskola.

1857—1862.

Med skiljande af egentliga skolklasser från det fullständiga läroverket, som bar namn af gymnasium, bildades

af sagde klasser en skola för sig, som i likhet med andra elementarläroverk benämndes *högre elementarskola* och öppnades till begagnande 1 sept. 1857. De så kallade *andra lektorer* vid gymnasiet flyttades till skolan, hvari undervisningen skulle skötas af 1 rektor, 1 konrektor, 3 kollegor och 1 rysk språklärare.

Rektor.

Mag. *Karl Wilhelm Ahrenberg*, var förut 1:sta lektor i latinska språket, rektor vid högre elementarskolan 27 maj 1857.

Konrektorer.

Mag. *Jakob Gabriel Leistenius*, var förut 2:dra lektor i latinska språket, konrektor 27 maj 1857, död 4 januari 1858.

Mag. *Axel Gabriel Corander*, var förut kollega i mathematiken, konrektor 1859.

Kollega i latinet.

Mag. *Karl Severin Emeleus*, född i Wasa 28 mars 1830, student 1849, magister 1857, tjenstf. kollega 20 maj 1857, ordinarie 1859.

Kollegor i historien.

Timotheus Henrik Alexander Hintze, var förut 2:dra lektor i historien vid gymnasium, tjenstf. kollega här 27 maj 1857, ordinarie 1859. Drunknade 11 juli 1862.

Mag. *Alexander Edvard Modeen*, var förut lektor i historien vid civilgymnasium, kollega här 1862.

Kollegor i mathematiken.

Mag. *Axel Gabriel Corander*, var förut 2:dra lektor i mathematiken, tjenstf. kollega här 27 maj 1857, blef konrektor 1859.

Johan Richard Relander, född i Mörskom 1839, stud. 1858, tjenstf. kollega tills han blef ordinarie i febr. 1862.

Rysk språklärare.

Kasimir K. Stråhlman, f. i Wiborg 1 dec. 1821, 2:dra lektor i ryska språket 1849, språklärare vid högre elementarskolan 27 maj 1857.

Lärare i sångkonsten.

Henrik Wächter, lärare i sångkonsten 23 dec. 1857.

15. Fullständigt elementarläroverk.

Då civilgymnasium i Wiborg år 1862 bestämdes att indragas, anhöllo såväl Wiborgs stadsboer som åtskillige andra personer från kringliggande trakter, att denna landsort ej blefve lemnad utan all högre läroinrättning och föreslogo, att högre elementarskolan borde fördenskull med några gymnasialklasser utvidgas. Med bifall härtill förordnade hans kejs. maj:t, att högre elementarskolan skulle till en början med en femte klass och derefter i mon af behof med flere klasser utvidgas, hvarjemte de från civilgymnasium entledigade lärare anbefalltes, att tjenstgöra vid elementarläroverkets öfre- eller gymnasialklasser. Utom ofvan uppräknade lärare vid skolan, äro numera följande af fordna gymnasii lärare tillförordnade, att såsom extraordinarier biträda vid *fullständiga elementarläroverket*.

I historien och geografin.

Mag. *Alexander Edvard Modeen*, (se ofvan).

I grekiska och hebraiska språken.

Mag. *Johan Gabriel Fabritius*, (se ofvan).

I mathematiken och fysiken.

Mag. *Karl Wilhelm Lille*, (se ofvan).

I naturalhistorien och kemin.

Mag. *Johan Hugo Emerik Nervander*, (se ofvan).

I finska språket.

Doktor *Henrik Konstantin Corander*, (se ofvan).

I ryska språket.

Peter Wilhelm Thalus, (se ofvan).

I franska och tyska språken.

Louis Alexandre Perret, (se ofvan).

16. Lägre elementarskola.

1842—

Af de tvenne elementarskolor, som ända till år 1841 funnos i Wiborg, bibehölls den ena och kallades *lägre elementarskola*. Skolbarnens årligen tillväxande antal har gjort lärareduplikanters anställande nödvändigt, så att undervisningen numera skötes af 1 ordinarie lärare och 2 lärareduplikanter.

Lärare.

Fredrik Wilhelm Homan, var förut lärare vid 1:sta elementarskolan, lärare vid lägre elementarskolan 11 maj 1842. Död 6 sept. 1854.

Gift med *Johanna Nordberg*.

Mag. *Karl Edvard Elfström*, var förut tysk språklärare vid Kuopio gymnasium, tjenstf. lärare vid lägre elementarskolan här 11 okt. 1854, ordinarie 7 febr. 1855, blef tysk språklärare vid gymnasium 1858.

Fredrik Michael Saukko, tjenstf. lärare 24 mars 1858, ordinarie 1859, tog afsked 1861 och blef direktor för svenska församlingens skola i S:t Petersburg.

Anton Wilhelm Ekroos, var förut vikar. kollega i Heinola, lärare här 1861, död 7 maj 1864.

Klaes Jsrael Joachim Molander, var förut lärareduplikant, tillförordnad lärare 1864.

1:sta Lärareduplikanter.

Klaes Israel Joachim Molander, lärareduplikant i okt. 1862, blef ordinarie lärare 1864.

Karl Oskar August Appelroth, född i Joutseno 1845, student 1863, vikar. lärareduplikant 1864.

2:dra Lärareduplikanter.

Karl Wilhelm Alopæus, student 1860, vikar. lärareduplikant 1863.

Mag. *Johan Magnus Alopæus*, f. i Wiborg 15 dec. 1837, stud. 1856, mag. 1864, tjenstf. lärareduplikant 1864—65.

Karl Wilhelm Weman, f. i Pyttis 1838, student 1860, vikar. lärareduplikant 1865.

17. Större fruntimmersskola eller Töchterschule.

Enligt reglementet för folkskolor af år 1786 hade sannolikt en skola för flickor uppstått i Wiborg, men vi sakna derom närmare kännedom ändatill år 1795, då skolan tyckes hafva bestått blott af 1 klass. Men år 1800 var skolan delad i tvenne klasser, hvilka hvardera hade sin klassdam, som utom handarbeten lärde eleverna språk och på lägre klassen kateches. Denna skola bibehölls vid regleringen af läroverken år 1804 med 2 klasser och 2 lärarinnor samt nödigt lärarebiträde. Undervisning meddelades i religion och moral, historie och geografi, arithmetik (räkning på tafla och i hufvud), naturalhistorie, franska, tyska och ryska språken, kalligrafi, teckning, deklamation och handarbeten. Af dessa läroämnen föredrog 1:sta lärarinnan franska i begge klasser, tyska språket och geografi i 2:dra klassen, och 2:dra lärarinnan hufvud- och tafvelräkning och rysk kalligrafi i 2:dra klassen. De öfriga ämnen behandlades af gymnasiilärare på den öfre och af kretsskollärare på den nedre klassen, emot skildt arfvode. Någon ordinarie lärare fanns här icke anställd förrän efter år 1841. År 1856 utvidgades skolan med en tredje klass, 1 lärarinna och 1 lärare.

1:sta Lärarinnor.

Demoiselle *Ernestine Lehmann*, dotter till professor Lehmann vid kejserl. akademin i S:t Petersburg, blef lärarinna 1800. Hon undervisade på öfre klassen i franska, tyska och ryska språken och handarbeten. Såsom utmärkt lärarinna lyckades hon bringa skolan i stort anseende. Tog afsked 1839.

Fru *Elisabeth Fröberg*, 1840—60, tog afsked 1860 och flyttade med sin man, kyrkoherden *Fröberg*, till Hiitola.

Enkefru *Emilia Christina Perander*, född *Ehrström*, 1:sta lärarinna 1860.

2:dra Lärarinnor.

Demoiselle *Concordia A. Couper*, pastorsdotter, blef lärarinna 1795 och lärde på nedre klassen tyska, kateches och handarbeten, blef lärarinna för flickskolan 1806.

Demoiselle *Dorothea Bartram*, 2:dra lärarinna 1807, blef gift med stabschirurgen *Hasse* och enka efter honom. Död 10 nov. 1832. Hennes dotter blef gift med löjtnanten baron *Klinkowström*, hvilken dog såsom generalmajor.

Demoiselle *Natalia Nikkanen*, dotter till postinspektoren *Johan Nikkanen*, 2:dra lärarinna 1832. Afgick 1866.

3:dje Lärarinna.

Demoiselle *Alexandra Wilhelmina Soldan*, 3:dje lärarinna 29 juli 1857.

Lärare.

Gustaf Sattler, lärare vid 2:dra elementarskolan för gossar 1839, tjenstf. lärare vid fruntimmersskolan 15 dec. 1841, ordinarie 11 maj 1842. Blef 2:dra lärare år 1857.

1:sta Lärare.

Mag. *Gustaf Oskar Theodor Nordström*, var förut tjenstf. gymnasii adjunkt, tillförordnad 1:sta lärare 21 okt. 1857, blef konrektor i Fredrikshamn.

Mag. *Niklas August Zilliacus*, född i Kexholm 29 sept. 1828, tjenstf. 2:dra lektor i theologin vid gymnasium 1852, magister 1853, tjenstf. gymnasii adjunkt 1854, tillförordnad 1:sta lärare här 24 nov. 1858.

2:dra Lärare.

Gustaf Sattler, 2:dra lärare 1857, tog afsked 1860.

Mag. *Bror Erik Wahlström*, var förut lärare vid lägre elementarskolan i Kexholm, vikarierande 2:dra lärare här 1861, blef kollega i Borgå 1863.

August Wilhelm Erik Modeen, tillförordnad 2:dra lärare 1863.

Lärare i franska språket.

Adolf Relander, fransk språklärare vid gymnasium, meddelade här undervisning i franskan 1837—1865, hvarefter 1:sta lärarinnan åtog sig att sköta de franska lektionerna.

Lärare i tyska språket.

Fredrik Ferdinand Fröberg, bestred den tyska språkundervisningen från år 1834—58.

Mag. *Niklas August Zilliacus*, 1:sta lärare, meddelar undervisning i tyskan sedan 14 juli 1858.

Lärare i ryska språket.

Gustav Gottfried Ferdinand Iversen, gaf undervisning i ryska språket till år 1825.

Peter Henrik Melart, 1825—1843.

Peter Wilhelm Nokelin, 1843—1857.

Kasimir Stråhlman, 1857.

18. Flickskola eller Mädchenschule.

En mindre skola för flickor öppnades här 1 januari 1806. Der lärdes barnen att läsa och skrifva tyska och ryska, att räkna i hufvud och på taflan, handarbeten och religion.

Lärarinnor.

Demoiselle *Concordia Augusta Couper*, var förut 2:dra lärarinna vid större fruntimmersskolan, lärarinna här 1806—1822. Tog afsked 1822.

Enkefru *Christina Elisabet von Roediger*, dotter till öfverkamreraren, kollegii assessorn Ch. Friedr. Lüdecke, född i Wiborg 7 nov. 1773, gift 1792 med majoren Philip Roediger, som dog 15 juli 1807 såsom öfverste. Lärarinna vid fruntimmersskolan i Nyslott 20 nov. 1809—1816, blef lärarinna vid *Neumeisters* flickpension i S:t Petersburg 12 okt. 1816, lärarinna här 22 jan. 1823. Fick afsked med pension 21 maj 1842. Död i Nowgorod 7 juli 1848.

Enkefru *Augusta Fredrika Elisabet Thieme,* enka efter skolinspektorn G. Thieme, vikarie för företrädarinnan från 1835—42, ordinarie lärarinna 9 juli 1842. Tog afsked 1860.

Demoiselle *Augusta Thieme,* dotter till företrädarinnan, bestred såsom vikarie hennes tjenst 1857—1860, ordinarie lärarinna 1860.

Lärare.

Johann Carl Evert, kretsskollärare, gaf derjemte undervisning i denna skola 1809—31.

Gustaf Sattler, lärare vid fruntimmersskolan 1841—60.

Otto Wilhelm Segersvärd, fånghuspredikant, lärare här 1861.

WILLMANSTRAND.

Kort efter Willmanstrand stads uppkomst i medlet af 17:de seklet inrättades här en *pädagogi.* Genom kongl. maj:ts nådiga förklaring af 24 nov. 1660 lades under Willmanstrand stad till mulbete och en fattig pädagog till hjelp $\frac{1}{24}$ skatt jord.

1. Pädagogi.

1660—1788.

Michael Bartholdi, 1664, pädagogus.

Petrus Tornander, 1690.

Johannes Harmonius, 1694.

Grels Ripsander, 1697.

Henrik Hordiander, 1701, 1705.

Olaus Wång till år 1729.

Fabian Oleander, 1729—1731, blef prest och sist kapellan i Säkkjärvi.

Matthias Severin, 1748—1750.

Anders Bethulin, pädagog 11 juni 1754—1759, blef prest 1759 och 17 aug. 1760 kapellan i Walkeala.

Sven Warell, pädagog 26 sept. 1760. Död 1764.

Carl Johan Langell, pädagog 23 jan. 1764, blef kapellan i Rautjärvi 1768.

Nils Mellberg, 10 jan. 1769—1772, blef prest 1772 och sockneadjunkt i Walkeala.

Petrus Laurstedt, prestvigd 1759, pädagog här 6 sept. 1773—1780.

Abraham Langell, 18 juli 1782, blef kapellan i Taipalsaari 1784.

Henrik Magnus Wahrenberg, 1784, blef kapellan i Wederlax 1787.

2. Trivialskola.

1732—1741.

Den *trivialskola*, som under svenska tiden fanns i Wiborg, upplöste sig vid stadens eröfring år 1710. Genom nådig resolution af 30 sept. 1723 flyttades skolan till Nyslott, och ytterligare genom nådig resolution 26 sept. 1732 till Willmanstrand, der den öppnades året derpå, och ägde bestånd till år 1741, då denna stad kom under ryskt välde.

Rektorer.

Mag. *Johan Fortelius*, blef lektor i Borgå 1734.
Mag. *Georg Helsingius*, 1734—41, blef lektor i Borgå.

Konrektorer.

Mag. *Gustaf Christiani Fabritius*, son till borgaren i Piteå Christian Fabritius, född 1698, filosofie magister 1729, konrektor i Willmanstrand 1733, blef pastor i Ijå 1736.

Gift 1:o med företrädaren, kyrkoherden i Ijå *Stenstrands* dotter, och 2:o med *Margaretha Gabrielsdotter Cajanus*.

Jordan Lawonius, konrektor här 13 aug. 1737. Död 30 april 1739.

Mag. *Jacob Heinricius*, konrektor 9 maj 1739, blef konrektor i Helsingfors.

Aaron Limatius, tjenstf. konrektor 1741, blef vice pastor i Padasjoki.

Collegæ superiores.

Laurentius Nordmarck, afsade sig tjensten 1734 och flyttade till Sverige.

Jordan Lawonius, kollega 25 sept. 1734, blef konrektor.
Henrik Printz, tjenstf. kollega superior 1736—1737.

Aaron Åberg, kollega inferior förut, tjenstf. kollega superior 1737—1738. Död 1738.

Carl Willand, 1738—1742, flyktade under kriget till Sverige, der han ansattes af häftiga sjukdomar och fick derigenom fel både på målföret och synförmågan, hvilka gjorde honom oförmögen att sköta tjensten; och då han efter kriget ej inställde sig till tjenstgöring, fick han afsked den 13 jan. 1748.

Collegæ inferiores.

Jeremias Argillander, afsatt från tjensten för fylleri den 19 okt. 1734.

Henrik Printz, 1735—1736, blef vikar. kollega superior, men måste träda till sin tjenst tillbaka: 1737—1741.

Aaron Åberg, 1736—37, blef tjenstf. kollega superior.

3. Folkskola.

1788—1805.

Folkskolan i Willmanstrand öppnades 24 mars 1788 med 2 klasser och 2 lärare.

1:sta Lärare.

. . . . *Enden,* 1788.

Mag. *Nils Adolf Donner,* son till fänriken vid Kalmare regimentet *Carl David Donner,* född 18 april 1766, studerade i Upsala och Åbo, magister i Åbo 1795, lärare vid folkskolan härstädes 1797, prestvigd i Petersburg 6 maj 1798 och pastor vid S:t Catharinæ svenska församling derstädes 9 maj samma år.

Fredrik Emanuel Strandman, lärare här 2 juni 1799, pastors substitut i S:t Andreæ 1803.

. . . . *Westenius,* lärare 1803, tog afsked för sjuklighet 4 sept. 1804.

Jakob Alexander Stråhlman, lärare här 20 okt. 1803, lärare vid kretsskolan härstädes 1805.

2:dra Lärare.

. . . . . . *Moltschanow,* 1788.

4. Kretsskola.

1805—1814.

I Willmanstrand organiserades en större kretsskola med 3 klasser och 4 lärare den 4 augusti 1805, hvari skulle läras latinska, tyska, franska och ryska språken, religion, historie och geografi, mathematik, fysik och naturvetenskaper samt ritkonsten. Men skolan reducerades den 1 augusti 1810 till en mindre kretsskola med 2 klasser och 2 lärare, hvilka skulle undervisa i religion, latinska, tyska och ryska språken, historie och geografi, geometri, arithmetik, naturalhistorie, teknologi, ritkonsten och kalligrafi. De begge andra läraretjensterne flyttades till kretsskolan i Nyslott. Med år 1813 upphörde kretsskolan helt och hållet.

Lärare i latinska språket och historien.

Jakob Alexander Stråhlman, var lärare vid normalskolan och blef lärare vid kretsskolan 21 december 1805, lärare i Kexholm 1809.

Olivier Holm, 1809—10, blef lärare i Nyslott.

Johan Gustaf Löfberg, landtmätareson, född 11 maj 1789, student i Dorpat 1809, lärare 1 augusti 1810, blef lärare i Kexholm 1 jan. 1814, då tjensten här indrogs.

Lärare i mathematiken, fysiken och naturvetenskaperna.

Ludvig Zilliacus, gymnasist, lärare här i oktober 1806, död 1808, 19 år gammal.

Christian Wahlberg, kapellansson från Luumäki, född 12 febr. 1789, student i Åbo 1803, i Dorpat 1805, lärare här 1808—09, blef lärare i Fredrikshamn 6 mars 1809.

Carl Jacob Ignatius, lärare här 20 april 1809, afgick om våren 1810, då han tillträdde Joutseno pastorat.

Fredrik Johan Stråhlman, född i Wiborg 14 okt. 1790, student i Dorpat 1808, lärare 14 juni 1810, den 14 aug. samma år transporterad till kretsskollärare i Fredrikshamn, och tjensten indrogs.

Lärare i tyska språket, religionen och geografin.

Olivier Holm, 1805—1809, blef lärare i latinet.

Alexander Wulffert, lärare här 25 mars 1809, tog afsked 1810, då tjensten indrogs, men blef samma år på ny ansökning anställd såsom lärare vid kretsskolan i Wiborg.

Lärare i ryska och franska språken och ritkonsten.

Alexej Obraszow, förut lär. vid normalskolan i Fredrikshamn, lärare här 1805, blef kretsskollärare i Wiborg 1810.

Boris Weleschew, lärare här 1810—1814, blef lärare i Nyslott 1814.

5. Elementarskola.

1814—

Efter kretsskolans indragning öppnades här i början af år 1814 en *elementarskola,* med 1 lärare, hvars lön enligt fastställd aflöningsstat af den 7 sept. 1814 utgjorde 300 rubel banko assignationer. Undervisningsämnen voro: religion, arithmetik, läseöfningar i tyska och ryska språken, första grunderna i latinet, geografi, ritning och kalligrafi. År 1841 fick denna skola benämning af *lägre elementarskola.*

Lärare.

Adolf Fredrik Ahlberg, tog afsked 12 maj 1814 och blef hattmakare i Fredrikshamn.

Emanuel Platan, landtmätareson från Klemis, lärare 12 maj 1814, död 20 november 1814.

Johan Haweman, löjtnant, lärare här 20 nov. 1814, tog afsked 31 maj 1817. Gift med *Catharina Åkeson.*

Carl Henrik Londén, postmästare, kollegii sekreterare, tjenstf. lärare här 31 maj 1817, blef postmästare i Kexholm och afgick 29 aug. 1818.

Fredrik Londén, länsmansson från Walkeala, den förres brorson, tjensteman vid postverket, kollegiiregistrator, lärare 1818—19.

Anders Johan Sælan, lärare 6 juni 1819 och tillika spinnhuspredikant i Willmanstrand 3 maj 1820, blef pastor i Jämsä 1836.

Carl Fredrik Londén, vikarierande lärare här från 8 aug. 1836 till 13 mars 1837, då han blef tjenstf. lärare i Fredrikshamn.

Adolf Fredrik Mennander, född 10 aug. 1809, tjenstf. lärare i Fredrikshamn 17 sept. 1835, vikarierande lärare här 8 febr. 1837, lärare vid lägre elementarskolan härstädes 15 dec. 1841, ordinarie 11 maj 1842.

6. Flickskola.

Denna skola uppkom 9 nov. 1810 med 1 klass, hvari lärdes religion, historie, geografi, innanläsning och grammatik i ryska, tyska och franska språken, arithmetik, naturalhistorie, kalligrafi, ritning och handarbeten. Staden aflönade en lärarinna med 150 rubel och bestod dessutom i arfvode åt lärare 75 rubel. Enligt 1814 års aflöningsstat var denna skola ställd på indragning vid första lärarinneledighet.

Lärarinna.

Maria Maslén, 1810—14, blef år 1814 gift med handlanden Markow i Åbo, hvarefter skolan indrogs.

Namnregister.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

J.

K.

M.

Q.

R.

S.

Rättelser.

Sidan 12	raden 24	står:	1 kollega	läs:	2 kollegor
„ „	„ 26	utgår:	Fredrikshamn.		
„ 86	„ 30	står:	2 klasser	läs:	3 klasser
„ 111	„ 18	„	kunnig	„	kunnigt
„ 160	„ 7	„	J. von Duben.	„	J. von Düben.
„ 203	„ 34	„	15 juni 1795	„	15 juni 1798
„ 282	„ 18	„	3:dje	„	2:dra

BIDRAG

till

KÄNNEDOM AF

FINLANDS NATUR OCH FOLK,

utgifna

af

Finska Vetenskaps-Societeten.

Tionde Häftet.

R. ASTRON. SOC.

HELSINGFORS,

Finska Litteratur-sällskapets tryckeri, 1867.

MATERIALIER

TILL UTREDANDE

AF

FINLANDS STATISTIK,

af

Gabriel Rein.

II.

ULEÅBORGS LAN.

HELSINGFORS,

Finska Litteratur-sällskapets tryckeri, 1867.

R. ASTRON. SOC.

Förord.

Föreliggande material till en statistik öfver Uleåborgs län har tillkommit under en år 1863 af mig på Regeringens föranstaltande till orten företagen resa och derunder af enskilte personer vänskapsfullt meddelade upplysningar, samt i synnerhet genom Guvernörsembetets derstädes då och sednare med utmärkt beredvillighet meddelade underrättelser, äfvensom andra öfver länet utkomna officiella handlingar; hvarutom Kejs. Senatens archiv förnämligast anlitats. För upplysande af länets tillstånd under innevarande sekels förra hälft har jag haft lyckan af Senatorn Hr. Geheimerådet K. Cronstedt emottaga en af dess afl. svåger f. d. Landshöfdingen i länet Joh. Abr. Stjernschantz efterlemnad statistisk samling för 1820 och början af 1830-talet, och af Hr. Kapten R. Lagerborg dess aflidne fader Guvernören Rob. Wilh. Lagerborgs efterlemnade embetsberättelser ifrån 1839 och långt inpå 1840-talet; måste dock beklaga att fruktan att för mycket utvidga det äfven annars voluminösa arbetet hindrat mig att begagna dessa samlingar i hela sin detalj. Öfver städerna hafva borgmästarene benäget lemnat värderika upplysningar.

Helsingfors d. 27 Maj 1867.

G. R.

Innehåll.

Gränser, beståndsdelar, omfång, indelning, historik.

Uleåborgs, Finlands nordligaste och till arealen vidsträcktaste län, innefattar norra delen af Österbotten, den i öster om Torneå och Muonio elfvar belägna andelen af Westerbotten, hela Kemi samt en del af Torneå Lappmark. I norr begränsas länet af Norska Finmarken, i nordost på en liten sträcka likaledes af detta landskap, i öster af de ryska guvernementerne Archangel och Olonets, i söder af Kuopio och Wasa län, samt i vester af Bottniska viken och Sverige. Gränsen emot Norrige utgöres af den något i söder om den egenteliga norska fjällryggen framstrykande höjdsträckning, som bildar vattenskilnad emellan Ishafvet och Bottenviken, och är utstakad till följe af en emellan Svenska och Danska regeringarne år 1751 i Strömstad afslutad traktat [1]). Den begynner ytterst i nordvest om den finska andelen af Torneå Lappmark under 69° lat. och 38° long. (?) på fjällen emellan tvenne berg, Koltha-Pahta och Paikasvaara, vid Koltha-Pahta stenröse i granskapet af det stället der ån Radje-Johka har sitt ursprung ifrån sjön Koltajaur, samt fortgår först i flere krökningar med hufvudrigtning åt nordost, och sedan åt sydost, söder och åter sydost längs med fjällryggen och en mängd fjälltoppar ibland hvilka Haldefjälld,

[1]) Aftryckt i „Utdrag af de emellan H. Kgl. M. o. Cronan Sverige å ena och Utrikes magter å andra sidan sedan 1718 slutna Alliance Tractater och Afhandl. Sthlm 1761, s. 308 ff.

Korsevaara, Akkievaara, Possesvaara, Salvasvaddo (1750–60 fot öfver hafvet) Muderoivi, Sattoivi, Muotasoivi och Peldovaddo, (Peldovadda) vid 68° 31′ lat. och 42° 25′ long. gränsens högsta punkt. Der afviker gränssträckningen ifrån landtryggen, stryker åt sydost längs med Schekskemjoki bäck, samt Tenojoki eller Tana elf till Skolajock eller Skorajoki röset, hvilket bildar Finlands yttersta punkt åt norr och uppges endast vara 40 verst aflägset ifrån Ishafvet och 200 verst från nordkap. Ifrån Skorajoki vänder sig gränssträckningen mot Norrige åt sydost och stryker öfver ett hörn af Pulmajäyri (Pulmangijärvi) sjö, öfver Neutamajoki bäck till Kolmisoivi Madakjätsä ett tretoppigt berg [1]) och Mutkavaara i öster om Enare träsk, samt Pasvigs elf; der gränsen emot Norrige slutar. Den åt sydost strykande gränslinien åtskiljer finska området ifrån det såkallade Fällaeds distriktet, en emellan Norska Finnmarken och Ryska Lappmarken belägen landsträcka, som under århundraden fortfor att vara samfält emellan Ryssland och Norrige, samt ännu 1823 beboddes af 23 hushåll ryska Lappar och 13 norska hushåll, af hvilka hvardera parten betalte skatt till sin öfverhet, men hvilket sednare helt och hållet blifvit af Ryssland till Norrige öfverlåtet. År 1846 blef denna gräns under tillsyn af finska och norska kommissarier å nyo uppgången och upphuggen. Länets östra gräns mot Ryssland vidrör Guvernementerne Archangel och Olonets. Mot förstnämnde guvernement uppgicks och utstakades densamma åren 1827, 1829 och 1830 och stadfästades genom Kejs. bref d. 29 Juli 1833. Den fortgår från Mutkavaara och öfver Pasvigs elf med hufvudrigtning åt söder till Talkunaoivi, s. o. Kovatunturi, s. s. o. Waatimenovivi, s. v. Sie-

[1]) Angående gränsen mot Norrige är en år 1823 af d. v. Landsh. i Uleåb. S. F. von Born afgifven berättelse aftryckt i Suomi f. år 1843.

pitunturi, s. o. Paanajärvenpää, Paanajärvi sjös utlopp åt öster, s. Sivalkovaara, s. v. öfver Pistojoki till Närängävaara höga landtås, hvarifrån gränsen med hufvudrigtning åt söder tager ett mera oregelbundet och slingrande lopp och derunder vidrör Sarvitaipal, Wuokinpää, Miinankivi och Simonansuonraja, hvarest Archangelska guvernementet slutar och det Olonetsska vidtager. Dess gräns uppgicks och bestämdes under sommaren 1839 och stadfästades 1841, samt vidrör Hoikanjoki, Raikutuslampi, Rajanvaara och träffar Kuopio län vid Möntövaara [1]). Länets södra gräns mot Kuopio är förut i detta läns statistik uppgifven. Åt Wasa län begynner gränsen vid Kuopio läns gräns nära Koivujärvi sjö och åtföljer den del af Maanselkä eller landtryggen som på nyare kartor bär namn af Suomenselkä med hufvudrigtning åt vester, och der hufvudåsen emellan Kalajanjärvi och Lestijärvi sjöar vänder åt söder, fortgår gränsen längs efter den mindre höjdsträckning som löper åt nordvest och midtemot Hevoskari skär slutar vid hafvet. I vester begränsas länet af Bottenvikens nordöstra hörn och dess tvenne större bugter Limingo eller Kembeleviken och Uleåbugten, samt högre upp i norr af Torneå såkallade stadsvik, Torneå elfs vestra nu uppgrundade utloppsgren, den såkallade Näran, samt Torneå elfs strömfåra ända till Muonio elfs inflöde vid Äväri-koski forss; sedan Muonio elf uppföre och till dess begynnelse genom Köngämä och Letas Eno bäckars förening, uppför den förstnämnde, till dess utlopp ur Alanen Kilpisjaur, uppför samma och Ylinen Kilpisjaur, långs åt Kuokimajohka eller Radiajohka bäck till Koltajärvi träsk, der norska gränsen möter.

Inom denna begränsning utgöres länet af norra delen

[1]) Gränsebestämningen mot Ryssland aftryckt i Suomi för 1843.

af Österbotten med Kajana, de redan under svenska tiden till länet hörande andelar af Kemi Lappmark, Kuusamo och Kemi träsk, samt de genom Fredrikshamnska freden af Sverige afträdda delar af Westerbottens län, innefattande återstoden af Kemi Lappmark, nemligen Sodankylä och Enare, östra delen af Torneå Lappmark eller Utsjoki, Enontekis och Muonioniska, samt den i öster om Torneå och Muonio belägna del af Wester- eller Norrbotten, utgörande andelar af Neder-Torneå och Pajala eller numera Turttola kapell, Karl Gustafs eller Karuna och Öfver-Torneå socknar.

Gränsen emellan Österbotten och Westerbotten uppges af Mathesius hafva utgjorts af Kallikangas höjdsträckning och bäcken Kakama. Närmare utstakas den uti ett råbref af år 1686, der gränsens begynnelse uppges „uti sjön på ett grund, Östergrundet kalladt, och derifrån åt n. n. o. öfver Björkholmen och Leppäluoto sund uti det lilla å-mynnet som löper af fasta landet in i nämnde sund och kallas på finska Rajajoki eller på svenska Råbäcken. Men ifrån Rajajoki löper råskilnaden igenom landet, så långt Kakama och Rådsalla byamål sträcka sig och sedan allt uppföre“ till Mandojärvi träsk och dess utlopp i Kemi elf [1]).

Länet sträcker sig ifrån 63° 24′ till 70° 6′ nordl. lat. således 6° 42′ eller inemot 700 verst = 100 geogr. mil ifrån söder till norr, samt vid dess södra gräns 41° 21′ — 48° 15′ ostlig long. eller 6° 54′ och longitud-graden här uppe af 6½ geogr. mil, omkring 45 geogr. mil eller 315 verst ifrån vester till öster.

I detta omfång fördelas länet i 6 härader:

1) Salo härad, sträckande sig långs med kusten ifrån

[1]) Mathesius beskrifn. om Österb. öfvers. af Ticklén, i Suomi 1843 s. 121. — Sjögrén, Anteckn. om Kemi Lappmark s. 286 ff.

sydliga gränsen emot Wasa upp åt Uleå bugt, och innefattande:

	Tunnland.		Qv. verst.		Ge. q. mil.
Kalajoki socken med Alavieska och Rautio kapeller	177045	=	765,011	=	15,875.
Ylivieska socken . . .	106589	"	674,767	"	14,002.
Sievi eller Evijärvi socken	156160	"	460,570	"	9,558.
Pyhäjoki med Merijoki och Oulais kapeller	270145	"	1167,296	"	24,223.
Salo socken med Salo och Wihandi kapeller	191281	"	826,524	"	17,152.
Siikajoki socken med Revolax, Paavola och Frantsila kapeller .	336922	"	1455,839	"	30,211.
Karlö socken	29593	"	127,871	"	2,653.
S:a	1267735	"	5457,878(80)	"	113,674.

2) Haapajärvi härad, beläget i öster om det förra, i norr och vester om hufvudlandtryggen Suomenselkä, innefattar:

	Tunnland.		Qv. verst.		Ge. q. mil.
Haapajärvi socken med Reisjärvi och Pidisjärvi kapeller	359824	=	1554,799	=	32,265.
Pyhäjärvi socken . . .	286153	"	1236,466	"	25,659.
Kärsämäki	126576	"	546,935	"	11,349.
Haapavesi (för. Haapajärvi kapell)	209102	"	903,529	"	18,751.
Piippola socken med Pulkkila och Gestilä kapeller	430574	"	1860,509	"	38,608.
S:a	1412229	"	6102,239	"	126,632.

3) Uleå härad, beläget i norr om de bägge föregående häraderne och sträckande sig ifrån hafvet inåt landet till bergsryggen och Archangelska gränsen, innefattande

	Tunnland.		Qv. verst.		Ge. q. mil.
Limingo socken med Kembele, Tornäva, Temmes och Lumijoki kapeller	309142	=	1335,802	=	27,720.
Uleå socken med Uleå Salo kapell.	149807	„	647,31(57)	„	13,433.
Muhos socken med Utajärvi kapell	676446	„	2922,922	„	60,655.
Kimingi socken (förut Neder Kimigi kapell) med Haukipudas och Öfver-Kimingi kapeller	260484	„	1125,55(09)	„	23,357.
Ijå socken med Kuivaniemi kapell	515377	„	2226,948	„	46,217.
Pudasjärvi socken med Jokijärvi kapell . . .	2402042	„	10379,219	„	215,385.
Kuusamo socken	2074000	„	8961,75(05)	„	185,971.
S:a	6387298	„	27599,504	„	572,788.

4) Kajana härad, omgifven i öster af Ryssland, i söder af Kuopio län, i vester af Haapajärvi och i norr af Uleå härad, utgöres af

	Tunnland.		Qv. verst.		Ge. q. mil.
Paldamo socken med Kajana och Säresniemi kapeller	763657	=	3299,76(06)1	=	68,475.
Hyrynsalmi socken med Puolango och Ristijärvi kapeller	973816	„	4207,857	„	87,320.

Suomussalmi socken . .	1375402	=	5943,109	=	123,329.
Sotkamo och Kuhmoniemi socknar	1553058	„	6710,761	„	139,259.
S:a	4665933	„	20161,488	„	418,383.

5) Kemi härad, sträckande sig ifrån Bottenvikens yttersta nordöstra hörn åt norr och nordost, omgifves af Uleå härad i söder, Ryssland i öster, Lappmarken i norr och Sverige i vester, och innefattar:

	Tunnland.		Qv. verst.		Ge. q. mil.
Kemi socken med Simo kapell och Tervola s:n	999576	=	4319,166	=	89,530.
Neder-Torneå o. Karungi (Karl Gufstafs) s:r	244542	„	1056,665	„	21,927.
Öfver-Torneå med Turttola eller Pajala och Kolari kapeller	1342046	„	5798,978	„	120,347.
Rovaniemi socken	1783048	„	7704,547	„	159,882.
Kemiträsk och Kuolajärvi socknar	3309411	„	14299,959	„	296,747.
S:a	7678623	„	33179,317(315)	„	688,533.

6) Lappmarkens härad omgifvet af Sverige, Norrige, Ryssland och Kemi härad, innefattar:

	Tunnland.		Qv. verst.		Ge. q. mil.
Muonioniska socken . . .	408074	=	1763,287	=	36,591.
Enontekis kapell.	1977000	„	8542,613	„	177,273.
Sodankylä och Kittila församlingar	2955000	„	12768,550	„	264,968.
Utsjoki socken med Enare kapell	4457000	„	19258,689	„	399,652.
S:a	9797074	„	42333,140(39)	„	878,484.

Länets area utgör således, enligt Landtmäteri-öfverstyrelsens sednaste uppgifter, 31208892 tunneland, hvilket åter, då 231,428 tunneland belöpa sig på en qvadratverst, utgör

134853,57 qv. verst och efter 11152,3 tunneland på milen: 2798,4265 geogr. qvadratmil.

Äldre beräkningar skilja sig ganska betydligt ifrån denna. Den af Prof. Borenius med ledning af den Ekelundska kartan funna arean utgjorde 3012 och af Öfverdirektören Statsrådet Gyldén uppgafs den i början på 1850-talet till 3097,3 geogr. qvadratmil. De af samma hand benäget meddelade, på ny beräkning grundade och ofvanföre socknevis meddelade uppgifterne på arealen, skilja sig således ifrån de äldre med 300 qvadrat mil. Skälet till denna skiljaktighet är att medelst, under sednaste år, verkställda astronomiska bestämningar större noggrannhet vunnits. Ett ännu påliteligare resultat hoppas man vinna sedan det nu under utgifning varande stora kartverket hunnit fullbordas.

Vår afsigt kan icke vara att ingå uti en detaljerad framställning af dessa nordliga trakters forntid, vi åtnöja oss med att endast vidröra hufvudmomenterne. Då historien först begynner upplysa dem, uppgifvas Lappar, Karelare och Kväner såsom ströfvande derstädes redan på 9:e seklet (?). Den sistnämnda benämningen har äfven öfvergått på landet, hvilket af den södra befolkningen benämndes Kainunmaa, medan innevånarene kallades Kainulaiset. Med närmare kännedom om landet flyttades dock denna benämning allt högre åt norr, så att för närvarande trakten kring Kalix af finnarne benämnes Kainu och Helsinge by i Öfver-Torneå Kainunkylä. I namnet på Kajana har dock minnet deraf bibehållit sig. Påliteligare underrättelser om dessa trakter begynna först med Kristendomens införande, utan att dock tiden då sådant först inträffade med bestämdhet kan uppges. På 1270-talet befinnas ännu Lappar intill hafskusten genomtåga det öfre landet, mot medlet på 1300-talet befinnas Karelare bosatte i Kemi, Simo och Uleå, påminnande det första nam-

net om Kem vid Hvita hafvet, hvars sydvestra kust af ålder bar namn af Karelska stranden. År 1329 nämnas Salo och Kemi såsom de enda kristna församlingar i norra Österbotten; de torde icke tillkommit mycket långt förut; ifrån dem skiljdes efter hand de öfriga, allt efter som befolkningen tillväxte.

Ifrån Salo skiljdes:

- **Limingo omkr. 1490.**
  - Kajana trakten eller Uleå träsk, sednare Paldamo kalladt, 1560.
    - Sotkamo 1647.
      - Kuhmoniemi 1856.
    - Hyrynsalmi 1783.
      - Suomussalmi eller Kiando 1856.
  - Uleå 1660
    - Muhos 1766.
- **Kalajoki 1525.**
  - Haapajärvi 1838, Ylivieska 1861, Evijärvi 1862.
- **Pyhäjoki före 1573.**
  - Kärsämäki 1856, Pyhäjärvi 1861.
- **Karlö före 1573.**
- **Siikajoki 1690.**
  - Pippola 1845.

Ifrån Kemi skiljdes:

- Ijå 1477
  - Pudasjärvi 1639.
  - Kiminge 1858.
- Kuusamo 1675.
  - Sodankylä 1747.
    - Kittilä 1854.
- Kemi träsk 1776.
  - Kuolajärvi 1857.
- Rovaniemi 1785.
- Tervola 1860.
- Enare lades 1747 som kapell under Utsjoki förut till Kautokeino under Hernösands stift hörande kyrkogäll, hvilket nu underlades Åbo stift.

Af de genom 1809 års fredstraktat af Sverige afträdda samt medelst Kejs. Br. d. 14 Nov. 1809 Åbo stift och Uleåborgs län underlagde pastoratsandelar af Neder-Torneå, Karl Gustafs eller Karungi, Öfver-Torneå och Enontekis, bildadades tre pastorater:

a) Neder-Torneå, som tillökades med den i öster om Torneå belägna andel af Karl Gustafs eller Karungi socken. Enligt Kejs. reskript af d. 21 Nov. 1859 kommer Karungi att åter skiljas till särskildt pastorat.

b) Öfver-Torneå pastorat, sammansatt af de ifrån Sverige afträdda andelar af Pajala, Öfver-Torneå och Hjetaniemi kyrkogäll, med Turtola och Kolari kapeller.

c) Muonioniska pastorat bildadt af en del af Pajala kapell samt Enontekis lappmarks församling, till två kyrkogäll Muonioniska och Enontekis.

Till Neder-Torneå befinnes Kristendomen hafva framträngt i medlet på 1300-talet; i Raumola by i Enontekis skall år 1530 en kyrka funnits, dock skall förnämligast Karl IX ombesörjt kyrkors uppbyggande i Torneå Lappmark.

I äldre tid utgjorde hela Österbotten ett gemensamt höfdingedöme, styrdt af ståthållare dels på Korsholm, dels på Uleå slott, dels också af gemensam ståthållare med Westerbotten. Den förste kände ståthållare uppges hafva varit Erik Puke, hvilken i Eriks af Pommern och Engelbrechts tider styrde landet. År 1570 nämnes Pehr Bagge såsom förste styresman på Uleå då anlagde borg. I 1634 års regeringsform uppräknas landshöfdingen i Österbotten, såsom den adertonde „öfver allt Österbotten, residerandes i Uleåborg.“ Icke dess mindre finna vi under seklets lopp Österbotten styrdt dels gemensamt med Westerbotten, dels särskildt antingen från Wasa eller Uleåborg, någon gång äfven från Ny-Karleby, tidtals äfven norra och södra Österbotten styras af

skiljda höfdingar. Enligt Stjernman upphörde förbindelsen med Westerbotten för alltid år 1674, då Uleåborg blef höfdinge-residens intill 1687, hvarefter landshöfdingen residerade i Wasa. På denna tid var dock största delen af landet afhändt ifrån Kronan och förlänadt åt privata personer.

Enligt 1651 års landsbok innehade:

Grefve Pehr Brahe, såsom friherreskap, i Kajana socken 85 $\frac{17}{24}$ hemman;

Grefve Lennart Torstenson, uppå sin riksråds beställning, i förläning i Kemi 59 och i Ijå 41, in summa 100 hemman;

Riksrådet Matthias Soop, i samma egenskap i Limingo 70 hemman; hvilken possession följande år förökades till 116 $\frac{13}{24}$ och förvandlades till friherreskap samt sluteligen innefattade 129 $\frac{3}{8}$ hemman;

medan Henr. Wulfsköld (myntmästaren Henr. Wulfensköld?) dersammastädes under Norrköpings besluts vilkor innehade 8 $\frac{7}{24}$ hemman;

Grefve Johan Oxenstjerna i Salo 67 hemman;

Åke Hansson Ulfsparre i Ijå 4 $\frac{1}{2}$, i Uleå 75 $\frac{1}{6}$, i Karlö 23 $\frac{11}{24}$, i Limingo 37 $\frac{1}{2}$, summa 140 $\frac{5}{8}$ hemman.

År 1652 befinnes Grefve Brahes friherreskap genom köp förökadt medelst 96 $\frac{13}{24}$ hemman i Salo;

Riksmarsken Åke Axelsson Natt och Dag belänad med 112 hemman, sednare ökade till 147 $\frac{1}{3}$, till evärdeligt frälse under friherreskap i Ijå och Pudasjärvi;

Riksrådet Erik Gyllenstjerna med 66 $\frac{1}{4}$ hemman såsom friherreskap i Uleå, hvilket 1661 befinnes utgöra 74 $\frac{11}{24}$ och 1667: 79 $\frac{17}{24}$ hemman;

medan hofrådet Sveder Diedrich Cleihe, under Norrköpings besluts vilkor, i samma socken innehade 19 $\frac{1}{3}$ hemman.

Arffursten Karl Gustafs guvernör Karl Bjelkenstjerna innehade friherreskap af 76 $\frac{1}{12}$ hemman i Pyhäjoki, medan, under Norrköpings riksdags besluts vilkor, derstädes i förläning innehades af Revisions-Sekreteraren Joh. Stjernhöök 7 $\frac{1}{12}$ och af drottningens lifmedicus Dr. Joh. Munctelius (adlad Lagercrona) 7 $\frac{1}{6}$ hemman.

Riksrådet Johan Schering Rosenhane innehade såsom friherreskap i Kalajoki 129 $\frac{11}{24}$ (Ikalaborg).

Följande år finna vi Öfversten och estländska landtrådet Berndt Taube innehafva Karlö såsom friherreskap, och uppå Norrköpings besluts vilkor innehades

af Landshöfdingen Baron Klas Stjernsköld 102 $\frac{2}{3}$ hemman i Kemi, (1667 ökade till 124 $\frac{23}{24}$);

af Landshöfdingen Thure Ribbing i Limingo 7 $\frac{13}{24}$, i Pyhäjoki 1 $\frac{1}{6}$;

af Öfversten And. Munck i Limingo 6 $\frac{5}{6}$, i Pyhäjoki, 1 $\frac{1}{2}$ hemman;

af Joh. Pett. Kirstenius? i Pyhäjoki 3 $\frac{3}{4}$;

af Joh. Burgdan? (Burghaus?) dersammastädes 3 hemman.

Mindre förläningar att förtiga. År 1653 voro i nuvarande Uleåborgs läns österbottniska andel icke mindre än 959 $\frac{11}{24}$ hemman evärdeligen såsom friherreskap bortförlänade, och enligt Norrköpings besluts vilkor 117 $\frac{3}{8}$ hemman, förutom förläningar på lifstid, behaglig tid, på aflöning (beställning), prestestommar m. m. De kronan behållna hemmanens antal utgjorde endast 74 $\frac{13}{24}$.

År 1661 utgjorde de ärfteligen förlänade godsen 1019 hemman af inalles 1138 $\frac{13}{24}$, ibland hvilka dock äfven åtskilliga såsom förläningar på lifstid, eller på behaglig tid eller ock annorlunda voro disponerade. Nämnde år finna vi Grefve P. Brahe innehafva såsom friherreskap, oberäknade de i Savolax och Karelen belägne andelarne:

I Kajana	89 $\frac{1}{8}$	hemman.
I Salo	125	〃
S:a	214 $\frac{1}{8}$	〃
Riksrådet Åke Axelsons arfvingar som friherreskap i Ijå	140 $\frac{3}{4}$	〃
Riksrådet Erik Gyllenstjernas d:o som d:o i Uleå	74 $\frac{11}{24}$	〃
Landtrådet Berndt Taubes d:o d:o i Karlö	36	〃
Riksrådet N. Soops d:o d:o i Limingo	125 $\frac{11}{24}$	〃
Riksrådet J. Schering Rosenhanes d:o Ikalaborg i Kalajoki	145 $\frac{5}{12}$	〃
Grefve Joh. Axelsson Oxenstjernas arfvingar genom byte med Bjelkenstjernas arfvingar i Pyhäjoki	83 $\frac{7}{8}$	〃
S:a	820 $\frac{1}{12}$	〃
Under Norrköpings besluts vilkor:		
Baron Klas Stjernskölds arfvingar innehafva i Kemi	124 $\frac{23}{24}$	〃
Hofrådet Cleihe i Uleå	20 $\frac{1}{2}$	〃
Landsh. Th. Ribbing i Limingo 6 $\frac{1}{6}$, i Pähäjoki 3	9 $\frac{1}{6}$	〃
Öfverste A. Munck d:o 6 $\frac{5}{6}$, d:o 1 $\frac{1}{2}$	8 $\frac{1}{3}$	〃
Myntmäst. H. Wulffensköld d:o	10 $\frac{7}{8}$	〃
Rev.-Sekret. Joh. Stjernhöök d:o	8 $\frac{11}{12}$	〃
Lifmedicus J. Lagercrona d:o	6	〃
Joh. Pett. Kirstenius (?) d:o	5 $\frac{1}{6}$	〃
Kapten Pehr Andersson d:o	2	〃
Johan Burgdan? (Burghaus?) d:o	3	〃
	198 $\frac{11}{12}$	〃
S:a	1019	〃

Under årens lopp voro förläningarne allt i tilltagande; år 1669 befinnes:

Ijå baroni förökadt	till 147 $\frac{1}{2}$	hemman.
Uleå	101 $\frac{3}{8}$	"
Limingo	129 $\frac{3}{8}$	"
Oxenstjernas donation i Pyhäjoki	85 $\frac{19}{24}$	"
Kalajoki eller Ikalaborgs baroni	149 $\frac{7}{12}$	"
Lagercronas donation	7	"

hvaremot några andra mindre donationer försvunnit, men de ärfteligen bortdonerade hemmanen icke dess mindre utgjorde 1039 $\frac{1}{3}$ hemman.

Annorlunda hade förhållanderne gestaltat sig 1680, medan reductionen pågick. Endast Pyhäjoki donation hade förökats till 122 $\frac{7}{24}$ hemman och fortfor att som „allodial possederas" af Joh. Oxenstjernas arfvingar, äfvensom Salo jemte Kajana ännu uppräknas som „salig Riksdrotsens donation." Af de öfriga donationerne voro Kemi till större delen samt Ijå och Uleå förpantade till kommissarien (vid amiralitetet?) v. Strietbäck (v. Streitbach), samt Karlö, Limingo till någon del och Kalajoki till riksräntemästaren Jak. Sneckenberg. Det öfriga var restitueradt till kronan. Denna restitution fortgick under de följande åren och 1690 finna vi densamma verkställd. Året förut hade den sista ärftliga donation, bestående af endast tvenne hemman å Karlö, till kronan återgått; endast mindre lifstidsdonationer återstodo, hvilka efter hand försvunno.

Under denna tid indelades hela höfdingedömet i fyra fögderier, af hvilka tvenne samt en del af det tredje innefattade det nuvarande Uleåborgs läns Österbottniska andel, nemligen Kajaneborgs, motsvarande det nuvarande Kajana härad, Österbottens norra fögderi, sträckande sig ifrån Kemi till och med Salo socken, och Österbottens medle-fögderi, omfattande Pyhäjoki och Kalajoki i deras dåvarande omfång, jemte de nordliga socknarne af det nuvarande Wasa län.

År 1700 uppräknas inom höfdingedömet 3 län, deraf Uleåborgs, bestående af 2 fögderier: Uleåborgs norra och södra, Korsholms norra och södra, samt Kajaneborgs bestående af ett fögderi.

Österbotten fortfor att styras af gemensam landshöfding intill dess den 20 Juni 1775 af Kon. Gustaf III förordning om ny länefördelning i Finland utfärdades, samt Österbottens norra del erhöll särskild styrelse i Uleåborg, och dess sammansättning och indelning i 4 härader närmare bestämdes, medelst Kongl. bref till Landshöfdingen i länet af d. 11 Martii 1776. Af länets härader lågo tre vid kusten: 1) Salo härad innefattande kustsocknarne jemte deras kapeller inåt landet, ifrån och med Kalajoki invid Wasa läns gräns till och med Siikajoki; 2) Uleå härad ifrån Limingo till Ijå, jemte Muhos och Karlö; 3) Kemi härad: Kemi, Kemiträsk, Pudasjärvi och Kuusamo, samt 4) Kajana län eller härad. Genom den 1809 skedde förening af de Westerbottniska och Lappska andelarne tillkom ett 5:e, det såkallade Torneå härad. Genom Kejserl. kungörelse af d. 25 Apr. 1838 skedde, i ändamål att befrämja en bättre ordning i Finska Lappmarken, och hvarmedelst detsamma afskiljdes till särskildt fögderi eller härad, en ny administrativ fördelning i länet, likväl så att häradernes antal bibehölls. Enligt den skulle Lappska häradet innefatta de egentliga Lappmarkska socknarne: Utsjoki, Enare, Sodankylä, Kittilä och Enontekis Lappmarker, jemte Muonioniska moderkyrkogäll; resten af det fordna Torneå härad förenas med Kemi, samt utgöras af Öfver- och Neder-Torneå, Kemi, Rovaniemi och Kemiträsk socknar, samt Kuolajärvi Lappmarks församling. De öfriga häraderne skulle undergå den förändring att Uleå härad förökades med Pudasjärvi och Kuusamo, men förlorade Karlö, hvilken socken öfvergick till Salo härad.

1863 inträffade Salo härads klyfning i Salo och Haapajärvi och länets fördelning i sex härader, af hvilka för närvarande (1865) Salo härad innefattar 5, Haapajärvi 4, Uleå 8, Kajana 6, Kemi 6 och Lappmarkens härad 5, in summa 34 länsmansdistrikter.

I lagskipningsväg räknades Österbotten af ålder till Norrfinne Lagsaga, och underlydde, sedan Åbo hofrätts instiftelse, dess jurisdiktion, intill dess Gustaf III inrättade en särskild hofrätt i Wasa för Österbotten samt Savolax och Karelens län; då Österbotten äfven blef särskild lagsaga, hvarunder lydde 4 domsagor, deraf 2 och en del af den 3:dje hörande till Uleåborgs län: *a)* Kemi och Kajana domsaga, innefattande häraderne af samma namn; *b)* Uleåborgs eller Österbottens norra domsaga inbegripande Uleå och Salo härader med undantag af Kalajoki socken, hvilken sistnämnde med Wasa läns norra socknar utgjorde särskild domsaga. Westerbottniska och Lappska andelarnes förening föranledde en ny domsagas tillkomst. Medelst kung. af d. 9 Apr. 1832 delades Österbotten i 2 lagsagor; då Uleå lagsaga skulle komma att innefatta hela Uleåborgs län utom delar af Wasa och Kuopio län, men den förra indelningen af 5 domsagor inom länet bibehölls, nemligen Torneå, Kemi, Uleå, Salo och Kajana. År 1847 förordnades om Torneå domsagas klyfning och inrättande af en särskild, Lappmarkens domsaga; äfven vidtogs någon reglering af de norra domsagorne. Genom Nådig kung. af d. 26 Aug. 1862 angående allmän reglering af domsagorne i Finland, fördelades Uleå lagsaga, så vidt den omfattar Uleåborgs län, i sju domsagor, då af, ifrån Uleå och Salo domsagor, frånskiljda delar Piippola domsaga inrättades; med den 1 Juli 1864 borde regleringen vara verkställd.

I ecklesiastikt afseende underlydde Österbotten och Kemi

Lappmark biskopen och domkapitlet i Åbo, i äldre tid biträdd af en landtprost, hvilket embete vanligen beklädædes af pastor i Kemi. Westerbotten och Torneå Lappmarker styrdes i kyrkligt afseende ända till 1809 först från Upsala sedan ifrån Hernösand, med undantag af Utsjoki och Sodankylä, hvilka, ehuru de underlydde Westerbottens höfdingedöme, räknades till Åbo stift. Sedan till följe af Kejs. Manifest d. 6 Mars 1850 ett nytt biskopsstift för norra Finland blifvit inrättadt och Stiftsstyrelsen med d. 1 Aug. 1851 trädt i verksamhet i Kuopio stad, underlyder hela länet numera Kuopio stift och befinnes för närvarande (1865) indeladt i Brahestads prosteri med 4, Kalajoki med 5, Uleåborgs med 6, Kajana med 3, Kemi med 6 och Lappska med 3 pastorater, in summa 6 prosterier med 28 pastorater.

Ytans naturliga beskaffenhet.

Länets österbottniska och vesterbottniska andel, samt största delen af Lappmarken utgöres af en ifrån norr, nordost, öster och sydost åt Bottniska viken koncentrerad sluttande kitteldal, hvilken vid sin periferi, såsom i Kajana, Kuusamo och Muonioniska höjer sig till 7, 8 à 900 fots höjd, och genomskäres af en mängd ifrån norr, nordost, öster och sydost till hafvet flytande, genom mindre höjdsträckningar skiljda floder och åar. Endast i yttersta norden, i Enare och Utsjoki, och vid den östra gränsen i Kuolajärvi, Kuusamo och Kajana sluttar landet dels åt Ishafvet, dels åt Hvita hafvet. Kusten är icke betäckt af någon sammanhängande skärgård, utan endast af spridda holmar, af hvilka Karlö störst. Utmed hafskusten tillväxer arean medelst tillandningar och är marken derstädes, samt i synnerhet i länets södra del i Salo och större delen af Uleå härad mera jemn. Högre åt norr får kusten genom de många till en del mäktiga vattendragen, dälderne och dem begränsande mindre höjdsträckningarne en mera vågformig yta, ställvis afbruten af sandmoar och kärr ända till Kemi. På andra sidan om denna elf vidtager en lång höjdsträckning, Kallinkangas, hvilken mot Torneå till sluttar åt hafvet, samt bildar en kärrsänkning med stenblock och enstaka klipphöjder. Inåt landet och ju längre dess mera tillväxa höjderne eller ombytas genom vidsträckta moar, kärr, myror och sjöar. Den länet omgifvande landtryggen företer naturen ännu i sitt råa oodlade skick; klippor, grus-

höjder omvexla med högmossor. I allmänhet är jordmonen svag, sand och mojord, med klapper, mest rådande. Om de skiljda socknarne hafva vi funnit följande anteckningar. I Kalajoki sandmylla, på sina ställen lerjord; i Pyhäjoki sand- och lermylla, i Salo $\frac{2}{3}$ sandjord, $\frac{1}{6}$ stenbunden mark med grusbotten och $\frac{1}{6}$ mylla med lerbotten. Inåt landet i Pidisjärvi vidsträcktare ängsmark; i Haapajärvi socken genom Kalajärvi sjös fällning ängsmarker beredda. I Pyhäjärvi vid landtryggen stenblandad dock fruktbar mylla, på sina ställen äfven stenfri lermylla (Jokikylä), tillfälle till ängsodling genom sjöfällningar. I Haapajärvi kapell mest mylla på lerbotten, äfven svartmylla på sandbotten, stundom stenig men bördig. Inom Siikajoki moderkyrka sand, i kapellerne Revolax och Paavola sandblandad mylla; i Frantsila lera, i Piippola socken lera, i Pulkkila kapell sandblandad mylla; i Limingo moderkyrkogäll lera och lermylla, i kapellerne sandblandad; å Karlö sand och jäslera. I Uleå moderkyrkoförsamling utgöres marken till större delen af ofruktbar sandjord, på sina ställen mer och mindre blandad med lera och mull, äfven förekommer moss- och kärrjord; i kapellet, Uleå Salo, uppges marken vara något bördigare; i Muhos socken inom kyrkobyn lermylla mer och mindre blandad med jäslera, mylla och sand, åt nordost icke ofruktbar sandmylla på hård och stenbunden mark, dock besvärad af myror och kärr, andra trakter förete dock ytterst mager och stadig botten saknande sandjord. Jjå eger likaså en ytterst mager och stadig botten saknande sandjord, i synnerhet socknens norra del; förmonligare mark bestående af mylla förekommer dock äfven; bättre åkerjord eger ock Kiimingi. I Pudasjärvi förekommer mest sandmylla, på några ställen lerblandad och temligen bördig; i Kajana mest lergrund och bördig, genomskuren af landtåsar och vattendrag, samt be-

täckt af mossar och kärr, der isen ofta icke ens under sommarn smälter. I Kemi råder sandjorden, vid elfven dock icke saknande bördighet, till följd af flitig odling; annorlunda dock inåt landet. Vid Torneå elf befinnes sanden blandad med svartmylla och ganska fertil, i Neder-Torneå förekommer ock ler- och stenblandad mylla, i Öfver-Torneå lerblandad sandmylla, mer eller mindre stenbunden; torr sandjord eller mager lera nästan alldeles icke; i Kemiträsk ler- och sandmylla, oftast stenblandad, i Rovaniemi rödaktig och moblandad mylla, samt lera; i Kuusamo kärr-mark, bergshöjder och sandhedar. I Lappmarken utgöres jordmånen af torra och sandiga moar och hedar, omvexlande med berg och steniga höjder, sanka myror och kärr, med mellanliggande större och mindre träsk och vattendrag. Den nordligaste delen eller Utsjoki utgöres af mycket torr och steril med renmossa beväxt jordmon, af runda och långsluttande fjällkullar utan några betydliga branter, och ju högre åt norr, dess tätare invid hvarandra belägna, samt endast skiljde genom smala kärraktiga dälder, inom hvilka äfvensom på nedre hälften af sluttningarne låga och glesa björkbuskar framspira. Der fjällarne äro brantare och bättre skydda de mellanliggande dalarne mot klimatets hårdhet, såsom i Tana elfs dalen, höjer sig björken till träd och bildar en gles och låg skog, hvilken dock lägre ned blifvit förstörd och endast bibehållit sig högre upp vid källorne och källfloderne. Vid de större vattendragen förekommer jemväl ställvis tallskog, hvaraf dock få träd uppnå den tjocklek, att de blifva tjenliga för byggnadsvirke, och inga blifva så tjocka att de kunna användas för sågning. Mera åt söder i Enare sänka sig fjällarne, förekomma ock mindre tätt till hvarandra; deremot visa sig här torra skogsberg, också betäckes landet af en myckenhet sjöar, hvaremot kärrens antal här är ringare.

Den öfriga marken är torr och mager samt uppfyld af stora jordstenar; endast tillandningarne vid elfvarnes stränder och utlopp göra ett fördelaktigt undantag, isynnerhet Ivalojoki, Kaamasjoki, Joenjoki och en del af Patsjoki, hvilka genomflyta leraktiga och gyttjefulla samt med lättruttnade vegetabilier beväxta trakter och med sitt vatten befrämja växtligheten. Å Heikkilä hemman i Kyrö by torde för närvarande vara den nordligaste sädesodling i Finland. Ett Lappmarken genomstrykande bälte, som hittills trotsat alla den menskliga ansträngningens och flitens odlingsförsök utgör den höjdsträckning, förnämligast högmossa som skiljer Enare ifrån det södra landet, och der en ödemark af tre dagsresors bredd skiljer de norra och södra inbyggarene. Söder om detta bälte i Sodankylä och Kittilä, förekommer väl äfven fjällbildning, dock mera enstaka, hvaremot vattenrika och djupa, samt ofta om sommaren för menniskor och djur otillgängliga kärr och myror upptaga vidsträckta ytor, lemnande, der de äro tillgängliga, rikt kreatursbete. Den emellan myrorne herrskande jordmånen utgöres af sand, dels blandad med gul skogsjord upp i landet, dels mera fin och ren vid de större elfvarne; klappersten visar sig vid forssarne. Äfven Enontekis Lappmark betäckes till större delen af myror och kärr, emellan hvilka berg och fjäll med elfvar och träsk omvexla.

Det allmänna omdömet, så vidt det kan lämpas på en så vidsträckt yta som hela Uleåborgs län, blir således, att marken utgöres af svag sand och mojord, klapper och sandmylla, på sina ställen äfven af lera och lermylla, samt endast på några få punkter, ibland hvilka enstaka ställen i Salo härad, Limingo, Öfver- och Neder-Torneå, samt Kuusamo och Pudasjärvi nämnas, svartmylla, och således i allmänhet är föga bördig. Icke dess mindre har äfven sandjorden med

uthållighet odlad kunnat bringas till växtlighet, och sålunda har, genom under århundraden nedlagda mödor, odlingen framskridit, ödemarkerne blifvit tillbakaträngde allt längre till det inre landet, Bottenhafvets kuster och de dit ledande vattendragens stränder äfvensom enskilta trakter högre upp beredde för jordbruk och varaktig om också ännu med naturhinder kämpande bergning.

Länets allmänna geologiska karaktär uppges sålunda, att långs med strandvägen ifrån gränsen af Wasa till Pyhäjoki fältspat, granit och sienit dels grusformigt, dels i flata klipphöjder förekomma, dessutom i Kalajoki svart skiffer i stora massor. Dessa höjder blifva vidare åt norr allt lägre och under fortsättningen vidtager kärrbildning ända till Uleå elf, hvilken jemväl i norr om elfven fortfar till Jukuri, närmaste gästgifveri ifrån Uleåborg, hvarpå sandmoar och kärr omväxla med låga kullriga klipphöjder hvilkas antal vid annalkandet till Kemi elf tilltager. Vid elfvens stränder förekommer lerskiffer. I norr om Uleå förekommer för öfrigt sienitgrus, hvarpå lerskiffer vidtager, hornbländsten med qvarts och kalkspatådror samt insprängd svafvelkis till norr om Ijå kyrka, hvarpå svart skifferberg af granitblandad gneis, gneissienit, hornblände, qvartssienit och kornig granit följa intill Torneå. På vägen ifrån Uleåborg åt Kuopio uppräknas granitsienit, gneissienit omkring Uleå träsk och granitgneis intill länets gräns. Herskande bergarter i Kuusamo äro syenit och granit, den förre öfvervägande, äfven förekomma skifferberg mest lerskiffer, men äfven talk, glimmer, chloritskiffer och gneis [1]). I allmänhet gäller att länets geologiska karaktär föga skiljer sig ifrån det öfriga landets.

Länets högst belägna trakter äro de norra och östra,

---

[1]) Engelhart och Holmberg.

nemligen det Lappska, Kemi och Kajana härader. Den vid den norska bergåsen begynnande fjällbildning fortsättes genom Enontekis, Utsjoki och Enare, glesare åt söder, här och der förekommande i Kittilä och Sodankylä. Den höjdsträckning som under den allmänna benämningen af Maanselkä omgifver landet, har redan vid teckningen af gränsen så vidt den omger landet blifvit omtalad. De höjdsträckningar som i skiljda riktningar genomkorsa länet utgöras af ställvis smala, ställvis till högslätter sig utbredande, ofta af berg, men ofta äfven af sand, grus och klapper bildade, också af kärr och sjöar betäckta eller genomskurna och afbrutna, på sina ställen skogbeväxta åsar. Den längsta och ansenligaste är det redan omnämnda högbälte som genomskär Lappmarken. Det begynner vid Peldovaddo bergstopp under $68\frac{1}{2}$ ° lat. och $41\frac{1}{2}$ ° long., stryker åt sydost, bildande gräns emellan Enare och Enontekis, till inemot Peldovuomatunturi, vänder sig sedan bildande högmossa åt öster, åtskiljer Ishafvets och Bottenvikens vattendrag, återtar längre åt öster fjällbildning, samt uppnår Archangelska gränsen vid Talkunaoivi och Nuortitunturi. Denna höjdsträcka, af äldre geografer kallad Enare landtrygg bär på nyare kartor namnet Suolaselkä. Medan gränssträckningen jemte dess höjder fortgår åt sydost, skiljer sig hufvudåsen den egenteliga Maanselkä vid Talkunaoivi derifrån och fortgår åt söder och sydost genom Sombio andel af Sodankylä och genom Kuolajärvi till Kuusamo, dervid bildande Amatunturi, Roggivaara, Sallavaara eller Sallatunturi, Wilmavaara, Kätkyvaara och Kirkkotunturi höjdpunkter. I norr om Kitkajärvi sjö svänger sig landtryggen åt vester och skiljer genom en halfcirkelformig båge i norr, vester och söder en del af Kuusamo vattendragen ifrån det öfriga länets, fortlöper i söder om nämnde sockens kyrka och uppnår åter länegränsen i söder om Pisto-

joki vid Iivaara berg. Dessa trakter, innefattande Kuusamo, tillhöra de mest kuperade i länet, med omvexlande höga bergstoppar, samt mellanliggande stora och djupa kärr, och har man derföre velat benämna dem nordens Sveits. Vid Iivaara delar sig höjdsträckningen åter i tvenne grenar, och medan den ena framstryker dels nära intill, dels långs med gränsen, framgår den andra i dels sydvestlig, dels sydlig riktning, under namn af Kainunselkä genom Suomussalmi och Hyrynsalmi åt Paldamo och Uleå träsk, derunder bildande höjderne Tuomivaara och Paljakkavaara, kringränder träsket och träder i kommunikation med Kuopio läns gränshöjd; samt utsänder i öster om Paldamo en åt nordost löpande bergshöjd om vid pass 900′ höjd, Wuokkiselkä, till ryska gränsen. Ibland enskilta höjdsträckningar inom länet, som bilda vattenskilnaden emellan flodområden är den ifrån Enontekis Lappmark och i öster om Muonioniska åt söder framlöpande ås, som åtskiljer Kemi och Torneå elfvarnes vattenområden, bland hvilka Jeristunturi är högst, och hvilken åtminstone i söder bär namn af Kallinkangas. — Kivalo ås framstryker i vester om Kuusamo och bildar vattenskilnad emellan Kemi och Simo elfvar.

Märkeligare höjdpunkter, så vidt de blifvit uppmätta äro:

Peldoivi i Utsjoki . . . 2200′ öfver hafvet.
Jeristunturi i Muonioniska 2200′.
Ounastunturi i Enontekis 2124′, andra uppgifter: 1931 pariserfot.
Leppävaara . . . . . . 1,800′.
Wuokatti i Sotkamo enl. Djurberg och Tuneld 1200′, enl. Planman 840′, enl. Gyldéns uppgift 1043′,27.
Teiriharju i Hyrynsalmi enl. Woldstedt 1153′, enl. Gyldén 1095′.
Saukkovara d:o d:o 1129′,5 d:o 1073′.

Kivesvaara i Paldamo	. . . . .	1024',5.
Rupukkavaara d:o	. . . . .	963',5.
Lehtovaara d:o	. . . . .	953'.
Naarasmäki i Sotkamo	. . . . .	840'.
Murtomäki invid gränsen af Kuopio		778'.
Rokuavaara på gränsen emellan Paldamo och Muhos	. . . . .	680',5.
Otanmäki i Paldamo	. . . . .	670',5.
Pöllövaara, 4 verst fr. Kajana	. .	650',17.

Åtskilliga icke mätta bergstoppar såsom i Kuusamo Iivaara, Närängävaara, Nuottivaara, måste dock uppnå betydlig höjd, emedan midnattssolen om sommaren från deras toppar synes, ehuru de ligga söder om polcirkeln. På Iivaara skola ock stundom å skuggrika ställen snöfläckar hela sommaren igenom blifva qvarliggande. I Hyrynsalmi nämnas ock som märkeliga berg Korpivaara, Siikavaara, Lapio-, Kuoret-, Rähky-, Pyssy- och Äylivaara; i Pudasjärvi Inattivaara, Pyhitysvaara, Syötenvaara, i Kemi Wiisivaara, i Uleå, Metelinvaara. I Kalajoki nämnes Luovetvuori, som tjenar inbyggarene å orten såsom vederleksspåman, emedan de efter snöns qvarblifvande eller bortgång på norra sidan om berget, dömma om tiden för vårsåddens anställande; Huhmarmäki och Rautavuori äro märkeliga för sina hålor, underjordiska gångar och jättegrytor.

I historiskt och vetenskapligt afseende är anmärkningsvärdt Avasaksa berg, beläget å den landtudde, som bildas af Torneå elf och Tengeliö deruti fallande bielf, beräknadt att höja sig 747' öfver hafvet, och kändt för de besök, der anställas af resande för beskådande af middnattssolen, äfvensom de gradmätningar, som der anställdes åren 1736 och 1737 af Maupertius, Celsius m. fl. samt 1801—03 af Svanberg, Palander m. fl. Nära intill ligger Huitaperi, der äf-

ven middnattssolen är synlig och hvarest också observationer vid gradmätning blifvit anställde. Äfven är berget anmärkningsvärdt för sina hålor.

Enligt å generallandtmäterikontoret anställd beräkning utgöra bergen i den hitintills refvade delen af länet 139590 tunneland, svarande således emot 603,165 qvadratverst eller 12,513 geografiska qvadratmil. Deraf belöpa sig på

	Refvade tunneland.	Tunneland berg.		Qv. verst.		Ge. qv. mil.
Salo härads . .	1265660:	28502	=	123,157	=	2,555.
Haapajärvi . .	1298454:	29433	"	127,1799	"	2,689.
Uleå	2634581:	12121	"	52,374(5)	"	1,086.
(Med undantag af det orefvade Kuusamo).						
Kemi	1427275:	24211	"	104,6156	"	2,170.
(Kemiträsk och Kuolajärvi undantagne).						
Kajana	2573133:	45220	"	195,895	"	4,054.
Muonioniska s:n af Lappmarks härad	44114:	103	"	0,445	"	0,009.
	9243217:	139590	"	603,165(8)	"	12,518(6).

Antages den orefvade delen af de uppräknade häraderne, som sannolikt är, hafva enahanda naturlig beskaffenhet, och således i samma förhållande upptagas af berg, så skulle bergens area utgöra vid pass

	Tunneland.		Qv. verst.		Ge. qv. mil.
i Salo härad . . .	28544	=	123,338		2,559.
i Haapajärvi : : : :	32012	"	138,324	"	2,871.
i Uleå : :	29375	"	126,929	"	2,634.
i Kemi . . . . : .	130953	"	565,847	"	11,742.

i Kajana	82037	=	354,481	=	7,356.
Muonioniska socken af Lappmarken	953	„	4,118	„	0,085.
	303874	„	1313,037(9)	„	27,247(8).

Med undantag af Muonioniska sakna vi för den öfriga Lappmarken alla data att ens approximatift kunna bestämma bergens area.

Större slätter förekomma få i landet. Ibland sådana uppräknas i guvernörens embetsberättelse för 1840: 1) Omgifningen af Kalajoki kyrka, som uppges utgöra en slätt af vid pass 70—80 qvadratverst; 2) Pattijoki malm med kringliggande åkrar, ängar och skogbeväxta malmer i trakten af Brahestad, 15 verst lång och 5—7 bred; 3) Limingolötan, i närheten af Limingo kyrka, af 4—5 qvadratversters omfång; 4) Kembelenkangas, belägen 12 verst söderut ifrån Uleåborg i Kembele by af Limingo socken, bestående af en 2 verst lång och ½ verst bred sandås; 5) Vid Paldamo kyrka af 6—7 qvadratversters omfång, till en del beväxt med gles tallskog; 6) Vid Säresniemi kapellkyrka i vester om Uleå träsk, af omkring 30 qvadratversters omfång, beväxt med gles och späd tallskog.

Uti Hällströms bekanta afhandling om nattfrosterne i Finland uppges i början af detta sekel mossornes area i det dåvarande Uleåborgs län förhålla sig till länets hela vidd, som 0,30 till 1; i guvernörsembetets berättelse för 1840 uppskattas jemväl kärrens och mossornas omfång i den icke Lappska andelen af länet till en tredjedel af arean. Å generallandtmäterikontoret, på grund af der befinteliga kartor, anställda beräkningar, uppges å den refvade delen af länet kärren och mossorne intaga följande omfång:

	Tunneland.		Qv. verst.		Ge. qv. mil.
i Salo härad	414059	=	1789,14	=	37,12.
i Haapajärvi	544311	„	2361,53	„	48,80.

i Uleå	978312	=	4229,29	=	87,72.
i Kemi	503442	"	2175,87	"	45,14.
i Kajana	932175	"	4028,92	"	83,58.
i Muonioniska socken . .	16174	"	69,88	"	1,45.

Således borde kärren och mossorne innefatta:

af Salo härads refvade yta	32,714(5)	procent.
" Haapajärvi	41,919	"
" Uleå härad, utom Kuusamo	37,438	"
" Kemi " " Kemiträsk och Kuolajärvi	35,273	"
" Kajana härads refvade yta	36,227	"
" Muonioniska sockens	36,664	"

Mossornes och kärrens fördelning på hela arean antagen stå i samma förhållande, som å den refvade delen, blir deras omfång:

	Tunneland.		Qv. verst.		Qv. mil.
å Salo härads hela yta	414718	=	1792,08	=	37,19.
" Haapajärvi "	592005	"	2560,21	"	53,19.
" Uleå "	2371826	"	10248,66	"	212,67.
" Kemi "	2708476(7)	"	11703,40	"	242,86.
" Kajana "	1686452	"	7279,00	"	145,84.
" Muonioniska socken	149616	"	646,49	"	13,41.

I förenämnde 5 härader jemte Muonioniska borde således kärren och mossorne innefatta en sammanräknad area af 7923113 tld = 34235,714 qv. verst = 710,446 ge. qv. mil, och då hela landsträckan omfattar 21819892 tld, skulle således denna area förhålla sig till kärr- och mossländerne som 100: 36,311.

Äfven med dessa osäkra uppgifter bör man kunna anse det otvifvelaktigt, att mera än tredje delen af det ifrågavarande området upptages af kärr och mossa. Uti en tabell, som åtföljde strömrensnings-direktionens d. 17 Okt. 1860 af-

gifna underdåniga berättelse till Kejsaren, uppges sumpmarkernes area öfver hela länet, Lappmarken inberäknad, till icke mindre än 16025000 tunneland, hvilket således skulle utgöra något mera än halfva arean. Om dessa uppgifter har visserligen general-landtmäterikontoret med skäl anmärkt att de icke kunna vara alldeles exakta, dels emedan de data, på hvilka i de öster- och vesterbottniska andelarne beräkningarne grunda sig, bero på äldre mätningar och kartor och sedermera åtskilliga kärr och vattendränkta marker kunnat förvandlas till odlad och bördig jord, dels ock emedan, i synnerhet i Lappmarken, noggrannare mätning och undersökning ännu icke hunnit verkställas. Att de dock, i synnerhet i den icke-lappska andelen, icke böra anses vara alldeles afvikande ifrån verkliga förhållandet, kan man taga för afgjordt, emedan de sednare verkställda kärruttorkningarne och odlingarne proportionsvis böra vara af mindre omfång i förhållande till de vattendränkta markernes ofantliga yta. För hela landet, men som dock svårligen torde kunna gälla Uleåborgs län, förmodar landtmäterikontoret att möjligen 20 à 25 procent af kärren genom odling blifvit uttorkade.

För öfrigt sakna vi detaljerade uppgifter om kärr- och mossodlingen i länet, och måste åtnöja oss att meddela det lilla vi derom lyckats inhemta. Att sådana företag redan på ett och annat ställe varit påtänkta under sistlidne sekel är säkert. Uti en år 1802 författad handskrifven beskrifning om Kemi socken upplyser dåv. kontraktsprosten Matth. Castrén att åren 1786 och 1787 på dåv. Landshöfdingen Baron Joh. Fr. Carpelans föranstaltande en del af Kemi kompagni blifvit använd till uttorkande af Törmäjänkä mossa, belägen i vester om Kemi elf och 1 mil från kyrkan af samma namn. Han nämner ock att åtskilliga Kemiboer varit lyck-

lige nog att betydligen fria sina åkrar ifrån köldens skadliga verkan, som kring desamma borthuggit skogen och haft vilja och förmögenhet att utdika de nära liggande kärren; men att för öfrigt inom socken under 12 år, eller ifrån 1790 till 1801 blott 3 varit fria ifrån frostnätternes skadliga inverkan på den växande säden. På enahanda sätt har Iso-Sosso i Muhos och Waivastensuo i Paldamo, sistnämnde om 900 tld uppodlingsmark, blifvit bearbetade. Om Hyrynsalmi berättas år 1828 af dåv. pastor Joh. Wegelius att omkring 40 eller 50 år förut, personer ifrån sydligare orter varit ditkallade för att göra försök med kärrodlingen, som dock icke haft vidare framgång, tvärtom skall företaget „helt och hållet misslyckats, så att alla vidare försök ifrån den tiden afstannat. Väl hade dessa uppodlingar gifvit halm men ingen säd, emedan tidiga frostnätter skadat den.“ Förf. tillägger: „Om på orten skulle finnas folk med förmögenhet som ej räknade såsnart ersättning för möda och kostnad, skulle det otvifvelaktigt stå annorlunda till med uppodlingarne i landet, men då bonden så mycket räknar på sitt jordförderfliga och omåttliga svedjande och tjärubrännande, hvilka näringar snarast kunna ersätta hans nedlagda möda och kostnad, så vill han ej åtaga sig en uppodling, som är kostsammare och fordrar längre tid.“ Icke dess mindre slutar han sitt betänkande i ämnet dermed att han icke tviflade att under förändrade förhållanden, „kärrbruket äfven der å orten med fördel kunde bedrifvas.“ Det misslyckade försöket med kärrodlingen torde således böra tillskrifvas hellre bristande uthållighet i företagets fullbordan och ofullständig kännedom i förfarandet dervid, kanske ock otjenligt vald jordmon, än omöjlighet i allmänhet att dermed lyckas, helst förf. derjemte intygar att sjöfällning med framgång blifvit försökt, då „Hiisijärvi träsk i Ristijärvi kapell och Hietujärvi träsk inom

Suomussalmi för längre tid sedan blifvit uttorkade och derigenom till bördigaste ängar förvandlade" [1]). Vid pass samma tid förmäles ifrån Rovaniemi af Curamgerens derstädes Er. Krist. Castrén att mossor och sanka kärr af ganska få blifvit upparbetade, men att seden dock icke var okänd. På 1820-talet omtalas jemväl mossodling i Ijå. Med 1830-talet tyckes man begynt fästa större uppmärksamhet åt densamma. Efter i början på nämnde decennium inträffad missväxt begynte man, och verkställde emellan åren 1832—1838 vidlyftigare kärrdikningar med allmänna medel, hvaraf följden uppgafs vara att åtskilliga landsorter mer och mer fredats för frosten och förmått bringa sig upp till större välmåga. Öfverallt hade dock icke samma fördel genast visat sig; troligen af orsak att man icke fullföljt företaget. Sålunda hade Lapinjänkkä vidsträckta mossa i Tervola kapell af Kemi socken åren 1833 och 1834 blifvit upptorkad, så att en tät löfskog derstädes uppväxt och för boskapen godt bete blifvit beredt; men som diken icke underhållits utan igengrott, var man nödsakad att 1849 å densamma nedlägga nytt arbete, likaså 1852 och några följande år. Vid användandet af det år 1842 för de nordliga länen beviljade årsanslag af 1200 rub. till understöd af kärr- och mossodlingar, och hvilket 1858 fördubblades, vidhölls den princip att utdela det endast för att uttorka sådana kärr och mossmarker, hvilka ligga omkring hemmanens bolåkrar och förty äro mest skadliga, och tilldelades det vanligen i tour häraderne emellan. I medlet på 1840-talet användes det till uppdikningar af mindre kärr i Salo och Pyhäjoki socknar, 1848 lemnades understöd åt 7 hemmansåboer i Kemi och Lappmarks härader, 1849 åt 39 sådana i Kajana och 1850 åt 34 i Salo härad, 1851 åt 35 i Uleå, 1852

---

[1]) Dessa och nästföljande notiser i Stjernschantzska samlingarne.

åt 8 i Kemi och 20 i Lappmarken, 1853: 43 i Kajana, 1854: 36 i Salo, 1855: 35 i Uleå, 1856: 35 i Uleå, 1857: 16 i Kemi och 7 i Lappmarken, 1858: 32 i Kajana, 1859: 66 i i Salo, 1860: 81 i Uleå. Ifrån Kuusamo skrifves 1863 att sedan några år förut en herreman gifvit exemplet, vid pass $\frac{1}{6}$:del af lägenhetsinnehafvare begynt med mossodling. Ibland kärr och mossodlingsarbeten af större omfång under de sednare åren omnämnas vidtagna åtgärder för: 1) uttorkning af en mängd sammanhängande mossor i Pudasjärvi socken, ibland dem Kylmänperäsuo, Turkisuo, Paavolansuo och Alaojakuvetsuo (?), upptagande en vidd af 3695 $\frac{1}{2}$ tunneland, hvarmedelst äfven åtskilliga af dem innefattade och till större delen grunda sjöar uppskattade, förutom 60 tunneland skogsholmar, till 2844 tunneland till större delen kunde uttömmas; 2) utdikning af Kurkelanneva, Waivasenneva, Multalanneva och Ruostetneva mossor i Piippola sockens Tavastkengä by, samt 3) af Ahmanneva i nämnde sockens Gestilä by. Följande år nämnes utdikning af Laminsuo i Muhos; en mossa i Karsikoa by af Haapavesi, en mossa i Paaskaja by af samma socken; Kangasniemi mossa i Pulkkila, Niitynsuo i Muhos, Munakkasuo i Kuusamo, Karjusuo i Sotkamo, Housusuo i Puolango. Det kärr hvarvid största uppmärksamhet varit fästad, är Pelso mossa, belägen emellan Muhos, Paldamo, Piippola och Limingo socknar, och beräknad till 59955 tunneland, till hvars utdikning år 1856: 70800 rub. af styrelsen blifvit anslagne, hvarpå arbetet nämnde år begynts och sedermera fortgått. I allmänhet uppges mossodlingen ifrigast bedrifvas i öfre delen af Salo, det nybildade Haapajärvi härad och i Törnävä kapell samt Muhos och Ijå af Uleå härad.

För uppgifvet ändamål att vidtaga kärrodlingar hade bankolån af enskilda blifvit anlitade. För åren 1848—50

uppgåfvos nästan uteslutande i Salo och Uleå härader 1688 tunneland, med tillhjelp af bankolån, vara under bearbetning. I de öfriga häraderne är kärrodlingen föga idkad; i Kemi ehuru för längre tid sedan försökt, har den sedermera länge varit åsidosatt och först de sednare åren, också nu i mindre omfång och med allmänt understöd, blifvit upptaget; fördelaktigast har den visat sig i Tervola och Simo, der kärrens jordmon visat större bördighet än på de flesta andra ställen. I Lappmarken är den endast på enskilta punkter försökt. En större mossa invid Kittilä kyrka har för flere år sedan blifvit på Kronans bekostnad dikad, för att aflägsna froster, dock utan ringaste framgång [1]). I Kajana härad är kärrodlingen alldeles i sin början. Sjöfällning der å orten har dock för längre tid sedan varit känd. Åtminstone berättar Erik Castrén i sin 1752 utgifna beskrifning öfver Cajaneborgs län att några år förut en sjö i Mieslax by i Paldamo blifvit aftappad samt lemnat godt och ymnigt höslag. Öfver sjöfällningarne vilja vi här nedanföre i sammanhang med vattendragen redogöra.

[1]) Guv. Alfthans dagboksanteckningar 1864.

Vattendrag.

Af länets floder och sjöar hafva de i norra delen af Lappmarken, Utsjoki och Enare och skiljda genom den i söder derom framstrykande landtryggen sitt aflopp till ishafvet. Betydligast ibland dem är gränsfloden mot Norrige *Tanaelf, Tenojoki,* som uppstår genom förening af den ifrån Norrige kommande Karasjoki med den längs åt gränsen framflytande och genom den ifrån Peldovaddo kommande 45 verst långa Skekkemjoki eller Skekskemjoki förstärkta, 70 verst långa Enarijoki, upptager Utsjoki å m. fl., och vid Finlands nordligaste snut, der hvarest Skorajoki faller i den, afgår till Norrige, der den efter 40 versters lopp utfaller i Tanafjord. Denna vattenstråt, som under 235 verst uppges utgöra gräns emellan Norrige och Finland, ehuru besvärad af forsar, af hvilka dock endast Öfver- och Neder-Kyngäs äro ofarbara, så att båtarne der dels måste framsläpas öfver land, dels med lina dragas längs med stränderne, utgör norra Lappmarkens förnämsta kommunikationsväg med Ishafvet, på befolkningens fiskeri- och handelsfärder. En annan kommunikationsstråt med Ishafvet samt Wardöhus och Wadsö för Lappmarkens norra inbyggare bildar *Neitaan-* eller *Neutamajoki* ur Ijärvi med flere träsk och med utlopp i Warangerfjordens södra vik, Neudenfjärd; en tredje *Patsjoki* eller *Pasvigself*, som afleder Lapplands största sjö Enareträsk, 150 verst lång, 80 v. bred, 11—23 famnar djup, hvilken ifrån sydvest upptager Ivalajoki (Auveljok) ifrån Kursujärvi

vid landtryggen samt ifrån Skekkemvaara höjd Waskojoki, som faller i Padarjärvi och derifrån under namn af Jokienjoki i Enare. Patsjoki utflyter genom Patsjoenniska vid Enare östra strand och lemnar snart Finlands område, bildar gräns emellan Ryssland och Norrige, samt utfaller nedan om Boris och Glebs kyrka, på norskt område i Pasvigsfjorden, söder om Warangerfjord. Åt Ishafvet sträfva äfven tvenne i Finska Lappmarken upprinnande källfloder *Luttojoki* och *Nuortijoki* med några flere, hvilka förenade under namn af *Tulomajoki* vid staden Kola i ryska Lappmarken utfalla.

Länets östra högland, Kuolajärvi och Kuusamo, afbördar till en del sina vatten till Hvita hafvet och dess nordvestra bugt, Kandalax viken. Ibland dessa nämnas *Koutajoki* ur *Wuorijärvi* i Kuolajärvi socken till Koutajärvi på ryska sidan och derifrån vid Kouta i Kandalax viken; *Kitkajoki* ur Posio och Kitkajärvi till Paanajärvi och derifrån öfver gränsen, samt ur Kuusamojärvi och dess tillflöde *Pistojoki,* hvilken förenad med andra på ryska gebitet infallande floder under namn af Kem vid den ryska kretsstaden af samma namn utfaller. Dessa vattendrag hafva af ålder förmedlat en om ock genom vattenfall och grund besvärad handelsförbindelse med Hvita hafvet och det „varurika" Archangel. Sjöfällningar i Kuusamo uppges hafva bedrifvits i större skala af bildade bolag i början af innevarande århundrade, och hafva sedan långsamt blifvit fortsatte. Träskens botten utgöres af „vellingstunn" 2, 3 á 4 alnar tjockt lager fin, för höväxt tjenlig gyttja. Kitka och Posiojärvi hafva i sednare tid varit föremål för fällningsarbete till vinnande af ängsmark.

År 1840 uppgafs af Guvernörsembetet ibland Kuusamo vattnen:

Kitkäjärvi vara 40 verst lång 10 verst bred 5 famnar djup.
Livo „ 25 „ „ 3 „ „ $3\frac{1}{2}$ „ „

Kuusamo	vara	20	verst lång	3	verst bred	3 ½	famnar djup.
Muo	"	23	"	" 4	"	" 4	"	"
Kiitimä	"	15	"	" 5	"	" 5	"	"

De sedermera anställda fällningarne torde minskat några sjöars area. Gyldén uppger 1863 arean

af	Kitkajärvi	till	420	qvadratverst.
"	Paanajärvi	"	100	"
"	Kuusamo	"	125	"
"	Muo	"	150	"

En ringa del af Kajana trakten samt södra delen af länet sluttar emot Kuopio län och Saimens vattensystem.

Hela det öfriga landet afbördar sina rika vattenmassor, medelst koncentriskt utflytande floder, i Bottenviken, kallas derföre ock i gamla ryska tideböcker de tio floders land.

Det yttersta nordvestra vattendrag, som bildar Finlands gräns mot Sverige, begynner vid Norska gränsen vid Koltajauriträsk, med en bäck som bär namn af Kuokimajohka, hvilken ock kallas Radjajohka, genomflyter i sydostlig rigtning sjöarne Ylinen Kilpisjaur, der båtfärd begynner, och Alanen Kilpisjaur, antager namnet *Köngömä* och fortlöper i förenämnd rigtning till Enontekis kyrka, der den upptar bifloden Letaseno och antager namnet *Muonio*. Denna flyter i sydostlig och sydlig direktion, tills den i söder om Kengis på svenskt område belägna bruk utfaller i *Torneå* från nordost kommande elf. Der denne vidrör Finland vänder den sig åt söder och bildar gräns intill dess utlopp i hafvet, fyra verst nedan om Torneå stad. Afståndet ifrån Enontekis kyrka till Torneå uppges af Grape längs efter elfvarne till 42 ½ sv. mil [1]). Gyldén beräknar hela vattendragets längd till 450 verst [2])

[1]) Sv. Vet.-Akad. Handl. 1803 s. 201.

[2]) I Suomi f. 1863: Suomenmaan joet ja järvet, hvilka uppgifter vi i det följande förnämligast följa.

och flodområdet till 12000 qvadratverst (245 ge. qvadr.-mil). Uti en år 1824, af dåv. kommissionslandtmätaren Matth. Hackzell, författad beskrifning öfver vattendraget uppräknas icke mindre än 192 forssar, hvilka ifrån källan till mynningen besvära detsamma. Ibland dem större och svårare emellan Torneå stad och Öfver-Torneå kyrka Jylhä, Matkakoski och Wuoenankoski. Emellan Öfver-Torneå till Muonios' sammanflöde: Kattilakoski, Hirvakoski, Puroskoski, Jarhonen, Alanen Lappia, Ääver- eller Ävärikoski, der Torneå och Muonio mötas och landttransport begagnas. Inom Muonio elf är betydligast Muonio forss, bildande 7 särskilta svåra fall, en svensk mil lång. Emellan Muonio och Enontekis kyrkor Wisantokoski, Noijan Pola, Kelokurkio, Ylinen Tapokoski, Ollisakoski, Kuttasen Kurkio, Jatunikorva, Gunnarinkorva. Ofvanom Enontekis kyrka inom Köngömä tilltar antalet af stora forssar, ibland dem Pahta-koski, Kattilakoski, Lina Kurkio, Kelotti Luspa, Wesipola, Rautu Kurkio, Pätikkäkoski ofarbar, Naimakka Luspa, Ainavarpenlinkka, Lammaskoski med 7 svåra fall, till en del ofarbar, Saarikoski, Peräkurkio, Kilpisluspa till största delen ofarbar. Oaktadt dessa svårigheter har dock elfven af ålder blifvit begagnad till kommunikationsväg emellan det öfre landet och Torneå, i synnerhet till nerforslande af tunga skogsprodukter med tillhjelp af öfvade styrmän. Sedan åren 1838—1840 preliminära undersökningar skett och förslag blifvit uppgjorda, väcktes 1841 fråga om båtledfartens förbättrande medelst strömrensningar, ehuru de många andra företag, med hvilka strömrensningens tjenstemän och personal varit sysselsatte vållat uppskof. Dock hade å Torneå biflod Tengeliö, hvilken norr om Avakaksa faller i hufvudelfven, redan i början af 1820-talet, genom rensning af Portimokoski, Juopukoski, Luoniokoski, Keskikorva och Kuurimokoski, lättare aflopp blifvit

beredt, och sålunda skogsprodukters utförsel befrämjad. Vid utloppet bildar Torneå elf en temligen vidsträckt skärgård. Dess vanliga bredd omväxlar emellan 300—800 famnar, samt djupleken, utom forssarne ifrån 6—12 fot. Vattnets hastighet uppges till 4 verst i timmen. Bottengrunden består dels af sand, klapper och sten, dels af lera och gyttja. Stränderne äro till större delen låga och sumpiga, utom vid forssarne, der de äro högre och på många ställen äfven omgifna af berg och klippor. På låga ställen äro de nästan öfverallt gräsbärande och voro på högre samt sandiga trakter för 25 år sedan skogbeväxta, hvilket sednare förhållande dock numera betydligen förändrats. Elfven flödar efter snösmältningen vanligen i medlet af Maj, hvilket påstår omtrent 2 veckor. Under flodtiden är dess bredd 1000—1200 famnar och djupleken ända till 18 fot, samt vattnets hastighet $6\frac{1}{2}$ verst i timmen. Floden har vanligen inga andra påföljder än att ängslador och hägnader på lågländta ställen någon gång förstöras. Kommunikationen öfver elfven är allestädes, der forssar icke finnas, ganska lätt med vanliga båtar och afbrytes blott för några dagar under islossnings- och isläggningstiderne [1]). Inga broar finnas anlagda öfver elfven; kommunikationen underhålles medelst pråmar. Sådana finnas från Torneå stad, och å landsbyggden vid Påta. Öfver Tengeliö finnes likaså pråm.

Kemi elf, enligt Gyldén 400 verst lång och flodområdet 44767 qv.-verst, (913,624 ge. qv. mil), ifrån länets östra gräns Wuomapää och Talkunaoivi vid landtryggen, i sydvestlig och sydlig rigtning genom Kemiträsk 35 v. l., 25 v. br., 4—5 famnar djup, nedanom Kemi kyrka i tvenne grenar i hafvet, bildande dervid en betydlig skärgård, förstärkt med

[1]) Guv. emb. berätt. 1844.

en mängd vattenrika bifloder. Ibland svåra forssar nämnas Taivalkoski som störst, förbi hvilken varutransporten måste ske öfver land, samt vidare, som passeras med styrmän, Narkaus och Osauskoski i Kemi socken; i Rovaniemi, Pirttikoski, Säpsä, Juotas, Wantaus, Purosenkorva, Eilinkokoski, Niskokorva, Petäjäkoski; i Kemiträsk Neitikoski, Härjänkoski, Kuukkonen, Seitakorva, Juukoski, Wyörymä, Piriö, Pirttikoski. Ibland bifloder äro störst: Kuolajoki från Kuolajärvi, Luirojoki, Kittinen med Jessiö ifrån Sodankylä, och Ounasjoki ifrån Ounasjärvi i Enontekis, genom Kittilä, med flere bifloder, och forssarne Molkonköngäs, Patokoski, Marraskoski och Aapiskoski. Ounasjoki faller i Kemi elf vid Rovaniemi kyrka. Kemi elfs bredd växlar emellan 100—650 famnar, djupleken ifrån 12—30 fot, med undantag af forssarne, uti hvilka vatten ofta icke finnes till mer än 2 fots djup. Vattnets hastighet 4 verst i timmen; vårfloden i medlet af Maj, 1—1½ månad, då vattnet stiger 8—15 fot, bredden vexlar emellan 170—1000 famnar, och vattnets hastighet uppgår till 7½ verst i timmen. Någon gång inträffa högre vårflöden. 1859 stod den 30 fot öfver lägsta vattenståndet ofvanom Taivalkoski forss; nedanom 18—20 fot, och i trakterne af Kemi kyrka endast 13—14. Inom Rovaniemi och Tervola hade vårfloden förstört åbyggnader, samt vållat annan betydlig skada. En del forssar och strida ställen tillfrysa aldrig. Bottengrunden består dels af lera, gyttja och sand, dels af klapper och bullersten, samt släta bergshällar. Stränderna till det mesta branta och bergiga, på bebodda ställen odlade, på obebodda till en del bevuxna med ortens vanliga trädslag. Allestädes äro stränderne, med få undantag, så beskaffade att de, med å orten brukliga farkoster, lämpa sig till öfverfartsställen. Färje-inrättningar finnas vid Kemi kyrka å allmänna strandvägen, vid Rantahirmula i Kemi

socken, vid Tossava och Kähkönen i Tervola, vid Ruottala i Kemiträsk. Öfver Kemi elfs bifloder: Ounasjoki vid Ruokanen och Koriutte i Rovaniemi, och vid Kittilä Alakylä by; öfver Ounasjärvi, i Hetta by af Enontekis, samt öfver Jessiö elf vid Emaus hemman i Sodankylä. Broar saknas. Redan mot slutet på 1820-talet befinnes fråga vara väckt om detta vattendrags upprensning; andra företag hafva dock vållat uppskof; 1860 företogs saken åter isynnerhet med afseende å lättare flötning af skogsprodukter. Arbetet begynte 1863 och var afsigten att upprensa Taivalkoski, Osaus- och Petäjäkoski m. fl. För ändamålet hafva sagde år derjemte 26 särskilda bifloder och förgreningar af Kemi elf blifvit undersökte.

Simojoki från källor invid landtåsen vid Kuusamo sockens vestra gräns, genom Simojärvi i Pudasjärvi socken i sydvestlig rigtning efter 150 versters lopp med utfall nära Simo kyrka. Färgeställe å allmänna strandvägen. Obetydlig, dock starkt flödande om våren.

Kuivajoki eller *Kuivaniemi elf*, ibland de mindre, ifrån Oijärvi träsk i Ijå socken, farbar för lastade farkoster endast 1000 famnar ifrån dess utlopp och kan ofvanföre på flere ställen öfvervadas. Bottnet stenigt, stränderne 3—4 famnar höga bestå af sandjord; hög vårflod. Öfverfart med pråm å stora strandvägen.

Iijoki, Ijå elf, ifrån Naamango och Iijärvi sjöar vid Kuusamo landtrygg, i sydvestlig och vestlig rigtning genom flere sjöar, förbi Pudasjärvi kyrka, upptagande från norr Livojoki och Sjuruajoki, 230 versters lopp med ett flodområde af 8346 qvadratverst, med utfall vid Ijå kyrka genom ett deltaland af flere små holmar, emellan hvilka segelleden går till sjös. Stränderna äro mycket olika till höjd, och bestå nästan uteslutande af sand, omgifna till en del af barr

och björkskog. Elfvens bredd är ifrån 50—250 famnar, djupleken ifrån 6—16 fot, utom i forssarne, som vanligast äro mycket grunda. Vattnets hastighet uppges ifrån 3—5 verst i timmen. Flodtiden, som ifrån medlet af Maj fortfar i 2—4 veckor, vigtig för transport af skogsprodukter, emedan flodfarten under den öfriga tiden försvåras genom våldsamma, grunda och steniga forssar.

Enligt åren 1828 och 1829 af Fr. Hällström anställda afvägningar, räknades forssarnes antal inom Ijå elf till 107 och uppgafs källsjön Iijärvi vara belägen 810,67' öfver hafvet. Högst ibland forssarne, räknade ifrån mynningen uppåt, befanns Raasakka 19,71', Maalisma 22,22', Purkajankoski 50,05, Pahkakoski 112,10', Alakursi 21,70', Ylikursi 28,08', Weittikoski 23,35', Jurmokoski 31,92', Turvakka 22,45', Taivalkoski 22,15', Javetkurki 24,30'. Svårast ännu i våra dagar att passera anses vara de omnämnda Raasakka, Maalisma, Pahkakoski, samt vidare Ikko, 12,04', Lallinkoski 6,20', samt Huovinen, hvilka passeras med tillhjelp af inlärda styrmän. Enahanda är förhållandet med Kyrönkoski och Saarikoski i Sjurua bielf.

År 1859 begyntes med fällning af Alajokijärvi sjö i Pudasjärvi medelst rensning af Hevoiskoski, Niskakoski och Taljakoski forssar i Ijå elf. Undersökningar till ytterligare rensning inom Ijå elf anställdes 1861 och 1862 i Livo bielf för att åvägabringa stockflötning ifrån Livojärvi i Kuusamo till dess förening med Ijå, på en sträcka af 12 mil, hvarvid 25 forssar afvägdes. Öfverfart med färja öfver elfven å stora strandvägen samt vid Nynäs gästgifveri i Pudasjärvi och öfver Siuruajoki vid Tannila hemman i Ijå.

Haukipudas eller *Kiimingi elf*, 140 verst lång, 2000 qv. versters flodområde, ifrån Salmijärvi i Puolango af Hyrynsalmi pastorat, genom Öfver- och Neder-Kiimingi vid Hau-

kipudas kyrka i hafvet. Flodens djuplek ifrån 2—15 fot och bredden ifrån 10—75 famnar; vattnets hastighet i medeltal 5 verst på timmen. Bottengrunden sten och sand, stränderne vid öfre elfven flacka, omgifna af mossar och kärr, lägre ner bestående af sand och stenhölster, till en del beväxta med barrskog. Emellan forssarne öfverallt farbar med vanliga båtar, under vårfloden på hela dess sträckning. Ifrån mynningen 3 verst farbar för lastade båtar och jakter. Ibland forssar störst och ofarbar Koiteli, ½ mil ofvanom Kiimingi kyrka. Färjeställen å allmänna strandvägen, vid Talonpoika hemman i Jokikylä by och vid Ukkola i Neder-Kiimingi.

Uleå elf, Oulujoki, länets för den inre trafiken betydligaste vattendrag, som, 150—300 famnar bred, samt 6—18 fot djup utom forssarne, med en hastighet af 4 verst, under flodtiden 6 i timmen, i nordvestlig rigtning under ett lopp af 95 verst afleder Uleå träsks vatten till utfallet vid Uleåborg, med en mängd mägtiga källfloder ifrån landtryggen vid länets östra gräns. Hela flodområdet beräknas till 21195 qvadratverst. Ibland dess källådror äro mägtigast: *a)* Sotkamo vattenstråt, som upprinner invid landtryggen vid länets östra gräns, der guvernementerne Archangel och Olonets stöta till och hvarest åtskilliga små sjöar och bäckar såsom Korkanajärvi, Rauvanjärvi, Säynäjärvi, Säynäjoki med flere upprinna och förena sig i Änetti träsk, ifrån hvilket, ungefär 160 verst ifrån Uleå träsk under vårtiden tjärutransport idkas, och derifrån vattendraget nedflyter genom Lendira och Ivandira till Lendua sjö [1]). Till denna sjö infaller äfven ett annat vattendrag ifrån landtryggen, beskrifvet af Fr. Hällström, med anledning af år 1827 väckt fråga om möjligheteten af en båtkommunikation emellan Uleå elfs

[1]) Sjögren har i sina Anteckningar om församl. i Kemi Lappmark med sin vanliga noggrannhet beskrifvit dessa vattendrag.

vattendrag och Hvita hafvet, och tillfölje deraf anställd undersökning. Detta vattendrag begynner invid landtryggen i Wiiksijärvi sjö, som utfaller genom Wiiksimo å. Sedan utvidgar sig ån till mindre träsk och faller genom några små grunda forssar uti Wesijärvi, som står i förening med Allantenjärvi och genom Savanjoki och åtskilliga sjöar flyter till nedannämnde Lenduajärvi. Beträffande kommunikationen från detta håll med Ryssland upplyser Hällström att afståndet emellan de finska och ryska vattendragen utgör endast $\frac{1}{4}$ svensk mil, att landtryggen ifrån Wiiksimo å på en sträcka af 3000 alnar höjer sig 40 fot, och derpå sänker sig 20 fot, på en sträcka af 1500 alnar, då Miinajärvi sjö på ryska sidan möter, samt att den mellanliggande landthöjden utgöres dels af mossa, dels af sand och stenhölster, emellan hvilka några obetydliga vattengölar bildat sig. På ryska sidan står Miinajärvi i förbindelse med Kivijoki som utfaller i Kirmusjärvi och i Nuoskijärvi, hvilken genom Kemijoki faller i Jyskijärvi på 11$\frac{1}{2}$ sv. mils afstånd ifrån finska gränsen; ifrån Jyskijärvi begagnades å Kemfloden båtfärd på 12 mils färd med full last och tillbörlig säkerhet till staden Kem. Äfven ifrån Jyskijärvi uppåt till Miinajärvi har af ålder vattenkommunikation blifvit begagnad, hvarpå båtarne öfver landtryggen blifvit släpade till Wiiksamo å, hvarifrån den egenteliga farleden på finska sidan begynner. Denna sjökommunikation besvärades dock å ryska sidan ifrån Jyskjärvi uppåt af omkring 89 mer eller mindre svåra forssar, af hvilka endast några få, i deras nuvarande skick, kunna med toma båtar, de öfriga alldeles icke befaras. På finska sidan åter utgörande intill Kajana 15$\frac{1}{2}$ sv. mil, skulle 43 forssar möta. Kostnaden för dessa många forssars upprensning beräknades af Hällström till 221000 Rub. B:co Ass.; hvilken summa då ansågs vida öfverstiga Strömrensnings-direktionens till-

gångar. En genomgräfning af landtryggen beräknades vara än kostsammare, hellst nödigt kanalvatten saknades. Under sådana förhållanden afstyrktes företaget samt förföll. Så mycket vi känna har någon fråga om en förening af orterne på hvardera sidan om landtryggen, vare sig på denna eller någon annan punkt icke vidare blifvit väckt. Förr eller sednare torde den dock uppstå, då tätare befolkning dertill uppmanar och rikare tillgångar kunna anlitas. Ifrån Lenduajärvi fortgår vattendraget genom Lammasjärvi, förbi Kuhmoniemi kyrka, genom Ontojärvi, Kiimasjärvi, Pirttijärvi, förbi Sotkamo kyrka, genom Nuasjärvi, Rehjä träsk och Kajana elf, förbi Kajana stad, derifrån den fortlöper omkring 7 verst till Paltajärvi träsk, hvilket 3 verst längre bort, genom Leppiniemi sund förenar sig med Uleå träsk. Denna farled, som från norr och söder, i synnerhet från landtryggen mot Savolax och Karelen erhåller mindre förstärkningar, har vunnit större trygghet för båtar genom de i Koivukoski och Ämmä forssar invid Kajana stad på 1830 och 1840-talet anlagda och d. 3 Sept. 1846 öppnade kanaler jemte slussar; äfvensom åtskilliga i de öfre vattnen anställda forsrensningar, såsom af Kuurnakoski, Petäinkoski (Petäjänk?) Oudakoski, Siikakoski m. fl. Af de till denna vattenstråt hörande sjöar uppges Laakajärvi vara 20 v. l. 5 v. br., Kiimasjärvi 20 v. l. 5 v. br., Ontojärvi 18 v. l. 8 v. br., Lendua 15 v. l. 10 v. br., samt alla 5—10 famnar djupa. *b)* Hyrynsalmi eller Kiehimä vattenstråt, från norr, der Maanselkä och Kainunselkä landtåsar åtskiljas, i sydlig rigtning genom Iijärvi, Saarijärvi, Kiantojärvi, år 1840 uppgifven vara 35 verst lång och 30 bred, förbi Suomussalmi kyrka, Hyrynjärvi, förbi Hyrynsalmi kyrka, Ristijärvi, förbi kyrkan af samma namn, genom Kiehimänsuu i Paltajärvi och Uleå träsk. Dess största biflod Wuokkijoki ifrån Wuokkijärvi och

gränsåsen. Hyrynsalmi vattendrag har allt sedan 1835 varit föremål för rensningar, hvarmedelst för en mängd forssar, ibland dem Aitokoski, Leppikoski, Iikoski, Seitenoikia, Haarakoski, Siiti, Pitkäkoski, Pystykoski, Kyynäspää, Kynäkoski, Patakoski m. fl. äfvensom Wuokkikoski i Wuokkijoki, blifvit dels lättare vattenaflopp och farled beredd, dels ock dragvägar vid sidorne anlagde. Vid Aito, Siiti, Seitenoikia och Leppikoski begagnas dock ännu styrmän. Centralsjön som upptar och förenar dessa jemte några mindre af det Kajanska höglandets vattenmassor, Uleå träsk uppges omfatta 70 verst i längd, 50 i bredd, 5—10 famnars djup samt 15,3 geogr. qv. mil i areal och vara beläget 390' öfver hafvet. Bottengrunden uppges bestå af sand, lera, dy och jernmalm. Sjön delas genom Manamansalo stora 10 verst långa och 5 v. breda ö i tvänne fjärdar, Ärjänselkä i öster och Niskanselkä i vester, samt utfaller vid den sistnämndes nordöstra hörn mellan Waala by och Paaso gästgifvaregård, nära Myllyranta jernbruk, i Uleå elf, hvilken under sitt lopp, förutom åtskilliga mindre, bildar fyra stora forssar: 1) öfverst vid utfallet Niskakoski, 1 svensk mil lång, Ahmaskoski $\frac{1}{4}$ mil, Pyhäkoski 2 mil och Merikoski vid sitt utlopp i hafvet vid Uleåborg $\frac{1}{4}$ mil lång. Såsom ur ett af Prosten i Paldamo K. Fr. Aejmelæus år 1803 till Porthan aflåtet bref synes, var redan i början på seklet fråga väckt att rensa Niskakoski; först några och 20 år sednare kom planen till verkställighet. Allt sedan 1824 hafva dessa forssar, under en lång följd af år utgjort föremål för strömrensningsarbeten, i afsigt att betrygga de från det öfre landet till Uleåborg nerkommande tjärbåtarne, samt att lätta deras återfärd medelst vid forssarnes stränder anbragta uppgångsrännor och dragvägar. Ändamålet har så till vida vunnits, att nerfarten numera öfverallt utan omlastning och större fara med

tillhjelp af inlärda forsstyrmän kan verkställas och båtarne äfven på svårare ställen uppföre kunna stakas eller med linor dragas, med undantag dock af Pyhäkoski, der de på en sträcka af $\frac{3}{4}$ mil emellan Laitila och Syväys gästgifverier med hästkraft måste släpas öfver land. Ännu årligen föranleder isgångens häftighet och genom densamma i farvattnet störtade stenar, samt sidomurarnes vid strändernes rubbning nya svårigheter och måste genom strömrensningsverkets vidtagna åtgärder undanrödjas. Öfver Uleå elf leda fem färjor: vid Paaso gästgifveri i Niska by, flodens utlopp ur träsket, vid Laitila gästgifveri i Utajärvi, vid Nokkola torp och från Tuiru i Uleå socken, samt från Uleåborgs stad, nedan om Merikoski för stora strandvägen. Senast har till kommunikationens stora lättnad beslut fattats, att ersätta den sistnämnde medelst brobyggnad.

Siikajoki ifrån landthöjden vid Kuopio läns gräns genom Iso-Lamu sjö, i nordvestlig rigtning, förbi Piippola, Pulkkila, Frantsila, Paavola och Revolax kyrkor, vid Siikajoki kyrka, efter 148 versters lopp, i hafvet. Flodområde 4169 qv. verst. Öfver elfven begagnas färjor i Paavola och Frantsila. Nästan årligen inträffa öfversvämningar; 1838 steg en sådan till 19—20 fot öfver det vanliga vattenståndet, hvarvid öfver 20 boskapskreatur dränktes, och folket räddade sig på bakugnar och byggnadstak. Till förekommande af dessa olyckor äro strömrensningar vidtagna i Amunetkoski, Hyrynkoski, Hytinkoski, Koskelankoski eller Autiokoski, Greuksenkoski, Merisalonkoski, Maisenkoski, Waresneva.

Pyhäjoki, ifrån Pyhäjärvi sjö vid landtryggen, i hörnet der Kuopio och Wasa mötas med Uleåborgs län, åt nordvest förbi Pyhäjärvi, Kärsämäki, Haapavesi och Oulais kyrkor, vid Pyhäjoki kyrka i hafvet; längd 155 verst, flodområde 3497 qv. verst. Färjor öfver elfven begagnas vid Haa-

pavesi kyrka, samt vid Lampi uti Kärsämäki. Inom detta vattendrags öfre tillflöden har allmogen visat mycket nit med sjöuttappningar. Enligt Landshöfding Stjerncrantz's anteckningar hade på 1820-talet i Pyhäjärvi dåvarande kapell Särkjärvi, Witorin (?) Komujärvi, Selkäjärvi, Parkimojärvi dels blifvit fällde, dels voro de under fällning; i Haapajärvi åter „träsktappningar" påbörjade i Ainalijärvi, Ossmangi, Suojärvi och Wattjujärvi. Sedan 1829 äro på Strömrensningsverkets föranstaltande arbeten företagna till beredande af lättare affall för vattnet, förekommande af öfversvämningar samt uttorkande af kärr medelst rensningen i Märändö, Säynäkari och Lapinkoski forssar. På 1860-talet har man arbetat på fällning af Merijärvi och Tähkäjärvi med Pyhäjoki i förening stående sjöar, medelst uppgräfning af en kanal genom Walli- och Tähjänkoski forssar i Tähjänjoki biflod, samt genom enahanda kanalgräfning i Tyngilä, Kallio och Myllykankaankoski forssar i hufvudelfven, hvarigenom öfverflödsvattnet skulle afledas samt tillstötande vattensjuka mossar och kärr blifva odlingsbara. Källsjön Pyhäjärvi, ur hvilken Pyhäjoki upprinner, uppges 1840 af guvernörsembetet vara 28 verst lång, 3½ bred, samt 1—9 famnar djup, och till bottengrund hafva sten, dy, lera, sand.

Kalajoki elf, ur tvenne källfloder, den större Isojoki ur Reisjärvi sjö vid landtryggen på gränsen åt Wasa, genom Kalajanjärvi, Haapajärvi, Pidisjärvi sjöar, förbi Reisjärvi, Haapajärvi, Ylivieska och Alavieska kyrkor; den mindre likaså från landtryggen mot Wasa län, under namn af Wääräjoki ur Pitkäjärvi, förbi Sievi och Rautio kyrkor, förenade vid Tyngä by, der de antaga det gemensamma namnet Kalajoki och vid kyrkan af samma namn utfalla i hafvet. Längd 115 verst, flodområde 3291 qv. verst. Inom detta vattendrag äro till förekommande af öfversvämningar och förbere-

dande af kärrodling strömrensningar anställda i Pylväkönoja och Mertuanoja bäckar, i Padingikoski, Yppiökoski och Papinniemi forssar samt Wuotenkari ström; 1847—48 begyntes med fällning af Alavieska sjö medelst kanal af 2 verst till Kalajoki elf och afslutades 1858. 1860 beslöts att fälla Kalaja sjö inom Reisjärvi kapell, och skulle arbetet inom fem år fullbordas.

År 1863 uppgafs af General-landtmäterikontoret sjöarnes och flodernes area i den ditintills uppmätta och refvade delen af länet utgöra 417761 tunneland = 1885,10 qv. verst eller 37,369 ge. qv. mil. Men af länets yta eller 31208892 tunneland voro nämnde tid endast 9243117 tunneland eller 29,616 procent refvade, hvaremot 70,384 proc. eller 21965775 tunneland voro orefvade och till ytans beskaffenhet okända. Vore vattenmassan på den orefvade arean fördelad i samma förhållande som på den refvade, så borde densamma på den orefvade marken utgöra 992865 tld = 4290,16 qv. v. = 89,03 ge. qv. mil och på hela länet 1410626 tld = 6095,3 qv. v. = 126,49 ge. qv. mil. Men som länets vattenrikaste trakter, hela Lappmarken, Kuusamo, Kemiträsk och Kuolajärvi, största delen af Rovaniemi samt Kajana härad ännu höra till de orefvade, öfvertygas man lätt att den verkliga vattenmassan måste vara betydligt större, än de hittills verkställda refningarne gifva anvisning till.

I de skiljda häraderne och socknarne, så vidt de voro refvade uppskattades vattendragen:

I Salo härad:

		Tunneland.		Qv. verst.		Ge. qv. mil.
Kalajoki socken med kapeller helt och hållet refvade	till	1941	=	8,387	=	0,174.
Ylivieska socken fullt refvad	„	576	„	2,488	„	0,051.

		Tunne-land.		Qvadrat-verst.		Ge. qv. mil.
Sievi eller Evijärvi (fullt refvad) . .	till	5306	=	22,927	=	0,476.
Pyhäjoki med kapeller (fullt refvade) .	„	7918	„	34,217	„	0,709.
Salo socken med kapeller (deraf 2075 tld. orefvade) . .	„	3733	„	16,130	„	0,335.
Siikajoki socken med kapeller (fullt refvade)	„	4485	„	19,379	„	0,402.
Karlö s:n (fullt refvad)	„	182	„	0,786	„	0,016.
	Summa	24141	„	104,313(4)	„	2,163(4).

I Haapajärvi härad:

Haapajärvi s:n med kapeller, (11650 orefv.)	till	17504	=	75,634	=	1,569.
Pyhäjärvi s:n (63425 tld orefv.) . . .	„	32254	„	139,369	„	2,892.
Kärsämäki s:n (6500 tld orefv.) . . .	„	1049	„	4,533	„	0,094.
Haapavesi s:n (775 tld orefv.)	„	7669	„	33,137	„	0,687.
Piippola s:n (31525 tld orefv.)	„	9746	„	42,112	„	0,874.
	Summa	68222	„	294,785(7)	„	6,116(7).

Uleå härad:

Limingo s:n (allt refv.)	till	2437	=	10,530	=	0,218.
Uleå s:n (allt refv.) .	„	5453	„	23,562	„	0,489.
Muhos (134000 tld orefv.)	„	12392	„	53,545	„	1,111.
Kimingi s:n (allt refv.)	„	9443	„	40,803	„	0,846.
Ijå s:n (235117 orefv.)	„	13652	„	58,990	„	1,224.

		Tunneland.		Qvadrat-verst.		Ge. qv. mil.
Pudasjärvi (1309600 tld orefv.) . . .	"	78827	"	340,611	"	7,068.
Kuusamo (allt orefv. 2074000)	"	—	"	—	"	—
Summa		122204	"	528,041(3)	"	10,956(7).
Kajana härad:						
Paldamo socken (31200 tld orefv.) . . .	till	23508	=	101,578	=	2,108.
Hyrynsalmi socken (229600 tld orefv.)	"	48044	"	207,598	"	4,308.
Suomussalmi socken (986800 tld orefv.)	"	27285	"	117,898	"	2,446.
Sotkamo och Kuhmoniemi s:r (845200 tld orefv.) . . .	"	39780	"	171,889	"	3,567.
Summa		138617	"	598,963	"	12,929.
Kemi härad:						
Kemi socken (707600 tld orefv.) . . .	till	10814	=	46,727	=	0,969.
Neder-Torneå (allt refvadt)	"	14623	"	63,186	"	1,311.
Öfver-Torneå (1056737 orefv.)	"	8396	"	36,279	"	0,752.
Rovaniemi (1177600 orefv.)	"	28471	"	123,023	"	2,552.
Kemiträsk o. Kuolajärvi (allt orefv. 3309411 tld	"	—	"	—	"	—
Summa		62304	"	269,215	"	5,585(6).
Muonioniska socken af Lappska häradet (363960 orefv.) .	"	2273	"	9,821	"	0,203(4).
Summa		417761	"	1805143(4)	"	37,457(9).

Hafvet.

Bottniska viken, som utgör största delen af länets vestra gräns, bildar en mest låg och grund med sten och stenref uppfyld öppen kust, utan skärbildning, med endast tvenne något i landet inträngande genom Oulunsalo halfö från hvarandra skiljda öppna bugter, Uleåborgs och Kembele vikarne, hvarföre landsättningen äfven med mindre fartyg icke sällan möter svårighet. Antalet af lempliga hamnar är ringa, ibland hvilka de, invid hvilka sjöstäderne äro belägna, äfven äro de mest begagnade. Den beqvämaste, säkraste och djupaste är hamnen vid Brahestad, belägen tätt invid staden med 3 goda inlopp och lätt åtkomlig; isbelägges äfven sednare och öppnar sig tidigare än de öfrige städernes. Uleåborgs hamn är fem verst ifrån staden belägen och icke behörigen skyddad mot stormar, så att fartygen kunna löpa fara att råka i drift, samt stadna på grund och sandbankar, af hvilka den besväras. Inloppen äro två, begge dock ganska svåra och endast med tillhjelp af lots begagneliga. Genom uppmuddringar och kaibyggnader har handelskorpsen under sednare år sökt åstadkomma större trygghet. Oaktadt de mötande svårigheterne är handelsrörelsen i Uleåborgs hamn en af de mest lifliga i vårt land. Torneå stads hamn, Räytä eller Sällö ligger vid pass 8 verst ifrån staden, hvaremellan landsättningen är svår i anseende dels till stark ström, dels vattnets grundhet och mötande sandbankar. Dessutom är hamnen öppen, osäker och grund, har tvenne inlopp, det

ena från finska sidan, som endast af kustseglare begagnas, det andra allmänt begagnade utmed vestra vallen och svenska sidan nedanom holmen Malören. Å Sällö har nyss en ångsåg blifvit uppförd. Andra hamnar, som hittills endast begagnats af smärre fartyg, erbjuda Kemi och Ijå elfvars utlopp. Vid förra stället befinnes dock en rymlig och djup hamn vid Sauvonsaari till anläggning af en ny stad utsedde holme. Ijå elfs utlopp tjenar till upplagsplats för de ifrån det öfre vattendraget nerforslade skogsprodukterne. Äfven Kalajoki elfs mynning begagnas som hamn, är dock än grundare. De öfriga flodmynningarne såsom af Pyhäjoki, Siikajoki, Haukipudas, Kuivaniemi och Simo elfvar erbjuda äfven landningsställen för mindre farkoster. Utom förenämnde hamnar finnes icke ankarplatser annorstädes än omkring Karlö, der äfven för sjöfartens betryggande Marjaniemi känningsbåk på vestra udden af Karlö-landet vid inloppsfarleden till Uleåborg blifvit uppförd. Samma farled betecknas vidare af Kannuksenniemi sjömärke på vestra sidan af Karlö, Marjaniemi portpricksfartyg i nordvest ifrån känningsbåken, samt Marjaniemi sjömärke i NO från båken, af Keskiniemi känningsbåk på nordöstra udden af Karlö, samt Laitakari känningsbåk på ett stenskär emellan Santonen holme och fasta landet. Farleden från sjön till Nyby glasbruk i Ijå, samt hamnarne vid Maksniemi och Ykskuusi i Simo kapell betecknas genom Ijå-Ulkogrunni sjömärke. Till betryggande af farvattnen emellan Uleåborg och Torneå hafva sedan 1850-talet sjömätningar derstädes blifvit anställde men ej afslutade. Sjöfarten till Brahestad betecknas genom Kembele känningsbåk, vid sydvestra, Iso Kraateli vid vestra eller mellersta, samt Tasku känningsbåk vid norra inloppsfarleden till nämnde stad.

Klimat.

Då polcirkeln genomskär landet, är naturligtvis polarklimatet rådande. Den isotermlinea som betecknar 0 graders medeltemperatur uppges inträda ifrån öster vid omkring 65° 30′ latitud och stryka i söder om Kuusamo åt vestnord-vest till Turttola, och i söder om denna kapellkyrka vid 66° skära Kemi elf, samt sedan åt nordvest, emellan Öfver-Torneå och Alkkula skära Torneå elf, framlöpa åt svenska Lappmarken, men återvända i norr om Muonioniska kyrka 68° lat., skära Munio elf och sedan i nordostlig rigtning framlöpa ungefär långs åt Tana elf till trakten af Utsjoki kyrka, nära 70° lat. De inom denna koniska linea belägna och af den i sydvest, vester och nordvest begränsade orter, nemligen delar af Kuusamo, samt Kemiträsk och Kuolajärvi, Rovaniemi, Sodankylä och Kittilä, delar af Öfver-Torneå och Muonioniska, samt Enare och södra delen af Utsjoki skulle hafva en medeltemperatur under fryspunkten, hvaremot landets yttersta utsträckningar i norr, trakterne vid Utsjoki kyrka, åtskilliga ställen vid Tenojoki och Enontekis, der norra Oceanens sjöklimat och den ljumma hafsströmmen vid Norriges kust mildrande torde inverka, samt socknarne i norr om Bottenviken uppges förete en medeltemperatur öfver fryspunkten [1]). Mångåriga observationer och på dem grundade beräkningar tarfvas dock för att med full bestämdhet uppge förhållandet. Några bidrag dertill vilja vi här lemna.

[1]) Moberg, Vet. Soc. förhandl. III, 27 f.

Vid anställd beräkning af 7 års termometer-observationer i Muonioniska, beläget under 67° 57′ 9″,8 nordlig lat. och 41° 19′ 50″,6 ostl. long. ifrån Ferro, anställde af Kyrkoherden Liljeblad ifrån 1849—1852 och Prosten Pfaler ifrån 1856—1858, hafva vi funnit följande resultat uttryckt i Celsii grader:

År.	Januari.	Februari.	Mars.	April.	Maj.	Juni.	Juli.	Augusti.	September.	Oktober.	November.	December.	Årets medeltemperatur.
1849	— 26°,6	— 11°,8	— 13°,5	— 2,9	+ 3,1	+ 9,1	+ 13,9	+ 10,9	+ 4,7	— 3,5	— 9,9	— 15,7	— 3,5
1850	— 20 —	— 14,8	— 14,2	— 1,1	+ 3,7	+ 9,8	+ 14,4	+ 11,3	+ 3,5	— 1,4	— 10,1	— 15,6	— 2,7
1851	— 13,8	— 13,6	— 15,4	— 2,5	+ 2,9	+ 11,1	+ 14,4	+ 9,6	+ 7,1	+ 1,4	— 8,6	— 9,4	— 1,4
1852	— 19,8	— 15,3	— 7,8	— 5,4	+ 6,2	+ 12,7	+ 14,9	+ 11,6	+ 6,2	— 5,8	— 13,3	— 14,3	— 2,5
1856	— 19,1	— 16,1	— 12,9	— 3,5	+ 1,7	+ 9,6	+ 12,3	+ 7,9	+ 4,7	— 3,2	— 13,3	— 20,4	— 4,5
1857	— 22,5	— 11,5	— 10,2	— 2,3	+ 2,9	+ 8,7	+ 12,9	+ 11,3	+ 3,1	— 1,8	— 6,4	— 10,7	— 2,2
1858	— 9,9	— 13,9	— 9,0	— 3,4	+ 4,3	+ 11,6	+ 17,2	+ 12,7	— 0,9 [1]	— 1,3	— 14,4	— 10,9	— 1,5
Medeltemperatur.	— 18,81	— 13,86	— 11,78	— 3,01	+ 3,54	+ 10,37	+ 14,28	+ 10,76	+ 4,37	— 2,23	— 11,14	— 13,26	— 2,6

[1]) Blott 4 dagars observationer.

För Sodankylä kyrkoby (67° 24′ 46″ lat. och 44° 16′ 15″,3 ostl. long.) lemnade 6 års af Kronolänsman Ekroos å Emaus nybygge anställda observationer följande temperaturtabell:

År	Januari.	Februari.	Mars.	April.	Maj.	Juni.	Juli.	Augusti.	September.	Oktober.	November.	December.	Medeltemperatur.
1857	— 21,5	— 9,0	— 7,8	— 1,9	+ 3,9	+ 10,1	+ 14,4	+ 13,2	+ 4,2	— 0,8	— 5,8	— 11,2	— 1,0
1858	— 9,2	— 11,0	— 7,8	— 2,9	+ 6,3	+ 13,4	+ 17,4	+ 12,7	+ 6,3	— 0,4	— 12,3	— 11,9	+ 0,1
1860	— 15,3	— 17,8	— 6,6	— 0,6	+ 4,5	+ 10,9	+ 16,1	+ 13,3	+ 5,7	— 0,3	— 6,7	— 18,5	— 1,3
1861	— 17,8	— 13,5	— 5,6	— 2,5	+ 3,9	+ 15,3	+ 18,6	+ 14,3	+ 1,6 [1])	+ 0,9	— 11,7	— 7,5	— 0,3
1862	— 23,2	— 20,9	— 15,6	— 0,6	+ 4,8	+ 11,3	+ 13,8	+ 9,2	+ 6,0	— 0,7	— 4,1	— 13,2	— 2,8
1863	— 9,3	— 7,5	— 8,7 [2])	— 1,2	+ 3,9	+ 13,9	+ 12,7	+ 9,9	+ 9,2	+ 0,1	— 7,2	— 13,8	+ 0,4
Medeltemperatur.	— 16,0	— 13,3	— 8,7	— 1,2	+ 4,5	+ 12,5	+ 15,5	+ 12,1	+ 5,5	— 0,07	— 7,9	— 12,7	— 0,8

[1]) Endast grundad på 7 dagars observationer.

[2]) I anseende till observatorns frånvaro från hemmet saknas anteckningar för hela månaden; uppgiften är medeltalet af de 5 öfriga årens temperaturgrad för Mars månad.

Borgmästar Cedermans i Torneå stad (65° 50′ 54″,9 lat. och 41° 49′ 0″8) anställda observationer lemna, för de 10 år vi varit i tillfälle att beräkna, följande resultat:

År.	Januari.	Februari.	Mars.	April.	Maj.	Juni.	Juli.	Augusti.	September.	Oktober.	November.	December.	Medeltemperatur.
1852	— 13,2	— 12,0	— 6,0	— 3,7	+ 5,2	+ 13,9	+ 15,5	+ 13,0	+ 9,2	— 3,8	— 10,9	— 11,8	— 0,5
1854	— 12,4	— 12,6	— 3,6	— 0,8	+ 6,0	+ 13,8	+ 15,7	+ 14,9	+ 5,0	+ 2,3	— 5,1	— 7,2	+ 1,3
1855	— 12,3	— 17,9	— 8,8	— 0,3	+ 5,2	+ 13,4	+ 18,1	+ 12,6	+ 6,9	— 0,2	— 5,0	— 14,2	— 0,2
1856	— 14,9	— 13,5	— 10,7	— 0,9	+ 3,5	+ 11,2	+ 15,4	+ 10,0	+ 6,9	+ 1,3	— 10,9	— 16,0	— 1,7
1857	— 17,8	— 8,4	— 4,7	— 2,5	+ 4,5	+ 10,9	+ 15,9	+ 15,3	+ 5,8	+ 2,6	— 2,3	— 5,4	+ 1,1
1858	— 5,3	— 8,8	— 6,3	— 1,4	+ 6,0	+ 13,5	+ 19,5	+ 14,7	+ 9,2	+ 3,1	— 7,4	— 7,9	+ 2,4
1859	— 6,2	— 5,9	— 7,1	— 2,7	+ 4,4	+ 12,5	+ 17,6	+ 13,4	+ 9,2	+ 0,5	— 3,1	— 7,8	+ 2,0
1860	— 11,9	— 13,5	— 5,6	— 1,1	+ 4,6	+ 14,5	+ 16,4	+ 14,7	+ 7,6	+ 3,9	— 2,9	— 14,2	+ 1,2
1861	— 14,9	— 11,0	— 4,4	— 1,4	+ 4,9	+ 14,1	+ 21,4	+ 15,2	+ 7,0	+ 2,8	— 7,0	— 4,8	+ 1,8
1862	— 17,8	— 16,9	— 12,1	— 1,3	+ 5,4	+ 12,9	+ 14,3	+ 10,9	+ 8,4	+ 2,7	— 0,3	— 7,8	— 0,1
Medeltemperatur.	— 12,87	— 12,05	— 6,98	— 1,61	+ 1,97	+ 13,67	+ 16,98	+ 13,47	+ 7,52	+ 1,72	— 5,49	— 9,71	+ 0,7

Å' Malmgrenska provincial-apotheket i Kajana (64 ° 13' 30' lat.) anställda observationer utvisade:

År.	Januari.	Februari.	Mars.	April.	Maj.	Juni.	Juli.	Augusti.	September.	Oktober.	November.	December.	Medel-temperatur.
1857	— 16,0	— 7,0	— 5,4	— 0,7	+ 2,8	+ 11,3	+ 13,7	+ 12,2	+ 6,4	+ 2,6	— 3,5	— 4,8	+ 1,2
1858	— 6,4	— 8,9	— 7,0	— 1,1	+ 9,1	+ 14,6	+ 19,2	+ 14,7	+ 9,3	+ 3,3	— 8,2	— 6,3	+ 2,7
1860	— 10,0	— 14,8	— 5,3	+ 1,6	+ 6,0	+ 16,2	+ 17,6	+ 14,6	+ 8,8	+ 2,5	— 2,9	— 14,3	+ 1,7
1861	— 17,7	— 8,9	— 2,1	— 1,1	+ 5,9	+ 15,2	+ 20,5	+ 16,2	+ 7,5	+ 4,0	— 7,4	— 6,9	+ 2,1
	— 12,52	— 9,90	— 4,95	— 0,32	+ 5,95	+ 14,32	+ 17,75	+ 14,42	+ 8,0	+ 3,10	— 5,45	— 8,07	+ 1,9

Uleåborgs stad är den ort i detta landskap, der veterligen de äldsta termometer-observationer blifvit anställde. Enligt uti Svenska Vetenskaps Akademiens handlingar för år 1789 af dåv. apothekaren å orten, sluteligen Akademie-apothekaren i Åbo Joh. Julin meddelade 12 års observationer utgjorde termometerns medelhöjd:

År.	Januari.	Februari.	Mars.	April.	Maj.	Juni.	Juli.	Augusti.	September.	Oktober.	November.	December.	Medeltemperatur.
1776	— 15,6	— 12,6	— 11,5	— 4,1	+ 3,6	+ 12,6	+ 16,3	+ 13,9	+ 3,9	— 0,7	— 7,4	— 10,2	— 0,9
1777	— 13,3	— 18,0	— 12,8	— 5,1	+ 5,2	+ 10,8	+ 13,5	+ 10,2	+ 2,2	— 2,6	— 5,8	— 10,5	— 2,2
1778	— 14,7	— 9,9	— 12,6	— 2,5	+ 3,0	+ 9,9	+ 14,9	+ 9,5	+ 6,3	— 6,9	— 12,1	— 14,5	— 2,5
1779	— 13,8	— 12,1	— 6,0	— 5,0	+ 3,9	+ 11,0	+ 13,9	+ 12,6	+ 5,5	+ 1,6	— 7,9	— 15,2	— 0,9
1780	— 18,9	— 16,0	— 11,8	— 10,1	+ 0,9	+ 9,5	+ 15,1	+ 10,2	+ 2,3	— 0,1	— 10,3	— 11,0	— 3,4
1781	— 16,6	— 14,9	— 11,5	— 4,5	— 1,2	+ 7,9	+ 12,0	+ 11,6	+ 7,0	— 2,9	— 4,5	— 16,9	— 3,0
1782	— 13,4	— 15,9	— 16,5	— 2,2	+ 6,7	+ 13,5	+ 16,8	+ 16,1	+ 8,8	+ 1,4	— 8,1	— 6,8	— 0,1
1783	— 16,1	— 8,1	— 11,8	— 10,3	+ 1,4	+ 9,6	+ 15,1	+ 10,1	+ 2,3	— 0,8	— 10,3	— 11,3	— 2,5
1784	— 19,8	— 12,6	— 16,8	— 0,3	+ 1,0	+ 8,1	+ 12,2	+ 8,2	+ 7,1	+ 2,8	— 2,8	— 11,3	— 1,9
1785	— 11,0	— 12,1	— 11,6	— 3,2	+ 2,8	+ 14,0	+ 18,3	+ 14,6	+ 5,7	+ 2,3	— 4,2	— 9,6	+ 0,5
1786	— 16,1	— 9,3	— 9,4	— 0,2	+ 6,2	+ 13,8	+ 17,5	+ 17,8	+ 10,2	+ 2,0	— 2,2	— 12,2	+ 1,0
1787	— 8,0	— 8,3	— 4,3	— 0,7	+ 6,8	+ 15,6	+ 17,3	+ 13,8	+ 7,2	+ 6,5	— 7,2	— 12,4	+ 2,2
Medeltemperatur.	— 14,8	— 12,7	— 11,4	— 4,0	+ 3,5	+ 11,4	+ 15,2	+ 12,4	+ 5,7	+ 0,2	— 7,2	— 11,8	+ 1,1

På 1850 och 1860-talet å Westerlundska apotheket dersammastädes anställda 8 års termometer-observationer lemnade följande medeltemperatur:

År.	Januari.	Februari.	Mars.	April.	Maj.	Juni.	Juli.	Augusti.	September.	Oktober.	November.	December.	Medeltemperatur.
1855	— 10,8	— 16,3	— 7,0	+ 1,8	+ 7,5	+ 14,5	+ 19,6	+ 13,6	+ 7,6	+ 0,8	— 1,5	— 9,0	+ 1,7
1856	— 12,4	— 12,9	— 11,0	— 0,8	+ 5,0	+ 11,9	+ 19,2	+ 11,0	+ 7,7	+ 1,9	— 9,7	— 12,8	— 0,2
1857	— 14,6	— 6,4	— 4,2	— 0,5	+ 5,2	+ 12,3	+ 15,8	+ 15,9	+ 6,9	+ 3,4	— 2,7	— 4,2	+ 2,2
1858	— 5,7	— 7,6	— 5,1	— 0,6	+ 9,0	+ 14,5	+ 20,4	+ 15,6	+ 9,8	+ 6,8	— 6,1	— 5,1	+ 3,8
1860	— 8,9	— 11,8	— 3,9	+ 1,8	+ 6,5	+ 14,7	+ 17,4	+ 15,4	+ 9,6	+ 2,6	— 1,3	— 11,9	+ 2,5
1861	— 15,0	— 8,3	— 1,3	+ 2,9	+ 5,8	+ 13,9	+ 20,4	+ 16,2	+ 8,5	+ 5,2	— 5,4	— 5,1	+ 3,1
1862	— 16,9	— 14,5	— 10,6	+ 1,9	+ 6,2	+ 13,3	+ 15,2	+ 12,4	+ 8,5	+ 3,7	— 1,7	— 7,9	+ 0,8
1863	— 4,6	— 4,2	— 3,2	+ 1,8	+ 7,1	+ 15,0	+ 15,0	+ 12,8	+ 12,0	+ 4,4	— 1,3	— 7,8	+ 3,9
Medeltemperatur.	— 11,11	— 10,25	— 5,78	+ 1,02	+ 6,54	+ 13,76	+ 17,87	+ 14,11	+ 8,82	+ 3,6	— 3,71	— 7,97	+ 2,2

På 1770 och 1780-talet visade sig således årets medeltemperatur i Uleåborg stå under fryspunkten med något öfver en grad, på 1850 och 1860-talet med något öfver två grader öfver densamma. Huruvida detta förhållande, hvilket skulle bevittna temperaturens förmildring under de förflutna 70 à 80 åren med omkring 3 grader är stabilt, eller om detta fenomen blifvit föranledt af någon periodisk fluktuation i temperaturen måste fortsatta observationer utreda.

Å Karlö utgjorde enligt 20 års, eller ifrån 1817 1836 anställda observationer medeltemperaturen

för Januari	— 11,2,	Februari	— 9,6,	Mars	— 5,6,
„ April	+ 0,7,	Maj	+ 6,6,	Juni	+ 13,6,
„ Juli	+ 17,7,	Augusti	+ 15,1,	September	+ 9,4,
„ Oktober	+ 3,6,	November	— 2,9,	December	— 7,9,

således årets medeltemperatur + 2,4 [1]).

För länets ej mindre nordligaste trakter såsom Utsjoki och Enontekis, äfvensom dess sydligaste delar saknas fortgående termometer-observationer. Man har dock beräknat att marken är frusen i Kuusamo 227 dygn = 7½ månad af året, i Kemi 204 dygn = 6⅔, å Karlö 183 dygn = 6 1/10 månad och i Kalajoki 181 dygn = 6 1/30 månad. Anteckningarne om islossning och isläggning samt växt- och djurlifvet lemna följande resultat: [2])

	Islossning inträffade i medeltal.	Isläggning.
I Kalajoki	1—2/V	4/XI
„ Pyhäjoki	6/V	—

[1]) Observationerne anställde af Prosten E. J. Frosterus och meddelade af Hällström i Vet. Akad. Akter Tom 11, s. 119 ff.

[2]) Förnämligast enligt Prof. Mobergs klimatologiska daganteckningar i Notiser ur Sällskpts pro Fauna et Flora Fenn. förhandl. H. III, och samme Förf:s „Klimatol. iakttagelser" uti bidrag till Finlands Naturkännedom af F. Vet. Soc. H. VII.

	Islossning.	Isläggning.
I Siikajoki	12—13/V	—
„ Kemi elf	13—14/V	15/XI
„ Torneå	14/V	21/X [1]
„ Muonio elf i Enontekis	29/V	22—23/X
„ Kittinen i Sodankylä	15/V	—
„ Tana elf	1/VI	30/X

Rågen:

	Axbildning.	Blomning.	Mognad.
I Kalajoki	14—15/VI	1/VII	12/VIII
„ Karlö	15—16/VI	3/VII	16—17/VIII
„ Uleåborg	—	7/VII	—
„ Kuusamo	23—24/VI	11—12/VII	—

Kornet:

	Sås.	Bildar ax.	Mognar.
„ Kalajoki	19—20/V	10/VII	—
å Karlö	19—20/V	5/VII	—
I Limingo, Siikajoki, Puolango	22/V	—	29—30/VIII
„ Uleåborg	25/V	—	—
„ Neder-Torneå	31/V	—	7/IX
„ Öfver-Torneå, „ Rovaniemi	24/V	—	3—4/IX
„ Kuusamo, „ Sodankylä, „ Kitttilä	21/V	—	—

[1]) Det inträffade dock att den första isläggningen åter bröts och med ny isläggning fördröjdes intill sednare hälften af November.

I Muonioniska	22–23/V	—	—
„ Enontekis	27–28/V	—	26/VIII

Potatis:

	Planteras.	Blommar.
I Limingo, Siikajoki, Puolango	28–29/V	28/VII
„ Kemi och Neder-Torneå	6/VI	26/VII
„ Öfver-Torneå, Rovaniemi	5/VI	29/VII
„ Kemiträsk	24–25/V	26/VII
„ Muonioniska	2–3/VI	—
„ Enare	30/V	7/VIII
„ Utsjoki	12–13/VI	—

Björken:

	Löfsprickning.	Löffällning.
„ Limingo, Siikajoki, Puolango	28/V	28/IX
„ Kemi, Neder-Torneå	28–29/V	26–27/IX
„ Öfver-Torneå, Rovaniemi	28/V	27/IX
„ Kemiträsk	4/VI	—
„ Enontekis	17–18/VI	24/IX
„ Enare	3/VI	24/IX
„ Utsjoki	10/VI	18/IX

Rönn:

	Löfsprickning.	Blomning.	Löffällning.
I Limingo, Puolango	25/V	20–21/VI	23–24/IX
„ Neder-Torneå	28/V	23–24/VI	2–3/X
„ Öfver-Torneå, Rovaniemi	3/VI	27/VI	3/X
„ Enare	11/VI	9/VII	—
„ Utsjoki	14–15/VI	14/VII	17–18/IX

Lärkan:

	Ankomst.
Limingo, Puolango	4/V.
Kemi, Neder-Torneå	21—22/IV.
Öfver-Torneå, Rovaniemi	6/V.
Kemiträsk	12/V.
Muonioniska	14/V.

Svalan:

	Ankomst.	Affärd.
Puolango	21/V.	3/IX.
Kemi, Neder-Torneå	19—20/V.	—
Öfver-Torneå, Rovaniemi	19/V.	12—13/IX.
Muonioniska	28/V.	—
Enontekis	24/V.	1—2/IX.
Enare	19/V.	30/VIII.
Utsjoki	10/V.	27/VIII.

Göken:

	Galar första gången.	Upphör gala.
Limingo, Siikajoki, Puolango	22/V.	—
Kemi, Neder-Torneå	26—27/V.	—
Öfver-Torneå, Rovaniemi	24/V.	—
Sodankylä, Kittilä	28/V.	—
Muonioniska	3/VI.	28/VII.
Enontekis	27—28/V.	—
Enare	29/V.	—
Utsjoki	5/VI.	28/VII.

Tranan:

	Ankomst.	Affärd.
Limingo, Puolango	30/IV.	16/IX.
Neder-Torneå	1/V.	—
Öfver-Torneå, Rovaniemi . .	4—5/V.	24/IX.
Sodankylä	3—4/V.	—
Muonioniska	12—13/V.	—

Svanan:

	Ankomst.	Aflåg.
Limingo, Puolango	14—15/IV.	6/X.
Kemi, Neder-Torneå . . .	12/IV.	—
Öfver-Torneå, Rovaniemi . .	12/IV.	22/IX.
Enare	3/IV.	—
Utsjoki	7/V.	—

Anorganiska naturalster.

Ibland produkter ur mineralriket intar ur statistisk synpunkt, liksom öfverallt i landet, äfven i detta län, jernet första rummet. Såsom jernmalm förande berg omnämnas i Öfver-Torneå Rovavaara, Juokainen, Yllästunteri, Jesse och Siekuavaara, hvilka fordom varit insynta under Kengis i vester om Torneå elf belägna jernbruk. Malmen tyckes dock varit dels för fattig och litet uthållande, dels befunnits innehålla många fremmande ämnen, hvilkas undanskaffande torde öfverstigit produktionsvärdet. På Karhujupukka jerntillgång, samt sjö och myrmalmer, grundlades Karanäs masugn i Öfver-Torneå, men egde icke bestånd. Den privilegierades 1795, byggdes först 1804 men afstadnade redan 1807. Juokainen eller Juokaisenmaa, utgörande en smal bergsås af 800 alnars längd vid Nierajoki ofvanom Kolari i Muonio elf utfallande å, skall redan mot slutet på 1600-talet varit som jernhaltigt kändt; blef 1840 åter inmutadt, men öfvergafs redan 1843. Jernförande uppgifvas äfven vara följande berg: Jupukkakallio i Öfver-Torneå, Palovaari i Kolari kapell, 35 verst från Torneå stad, Kivalo-berget i Kemi, Kauhuavaara och Kemihaara i Rovaniemi, Levitunturi och Kätketunturi i Sodankylä, Pistovaara och Iivaara i Kuusamo, Kivesvaara, Korpivaara, Siikavaara, Nuottivaara, Leipävaara m. fl. i Kajana härad. Om dessa gäller dock i allmänhet samma omdöme som om Öfver-Torneå bergen, och der försök till bearbetning blifvit gjorda, hafva de befunnits föga lönande, så 1847

i Kivivaara i Paltamo och 1857 i Kätketunturi i Sodankylä. Jernmalmfält, omfattande fyra bergshöjder: Porkanen, Pahlavaara, Silmänpaistama och Kuoreslaki hafva 1865 blifvit upptäckta i Kittilä, 4—5 mil i nordost ifrån kyrkan, men ännu icke hunnit närmare undersökas. Bättre resultater har deremot myr- och sjömalm lemnat, och det är i synnerhet länets östra del, som innehåller en ofantelig mängd som jernhaltiga kända sjöar. Rikast är enligt Holmbergs uppgifter Kajana härad.

Det innehåller i Paltamo: Kangasjärvi, Kivesj. —, Laakaj. —, Nuasj. —, Osmaj. —, Ottermaj. —, Paatinjärvi, Raudanvesi, Rutuj. —, Saarij. —, Turaj. — och Wiinijärvi. — I Hyrynsalmi och Kianto: Akkojärvi, Alajärvi, Alundajärvi, Auhoj. —, Hamppuj. —, Hiettaj. —, Hossaj. —, Iso Aittoj. —, Iso Salmij. —, Kalhamoj. —, Kiantoi. —, Kivarinj. —, Koveroj. —, Kulmaj. —, Kuorij. —, Kymäj. —, Naamangajärvi, Nissaselkä, Näljängä, Parvajärvi, Perungaj. —, Pesiäj. —, Pieni Aittoj. —, Pieni Salmij. —, Pirttij. —, Pispaj. —, Pistoj. —, Poikeusj. —, Purasj. —, Pärsämäj. —, Saarij. —, Saukkoj. —, Suolij. —, Tormuaj. —, Wihaj. —, Wilpusj. — Wuokkij. och Wuotijärvi. — I Sotkamo och Kuhmois: Aittoj. —, Alaj. —, Hakoj. —, Hiirenjärvi, Hiito Kieki, Ivandira, Jättöä, Kelloj. —, Kuiva, Kupsunen, Kurtaja, Kuusamo, Käkkij. —, Käränj. —, Lammasj. —, Lenduanjärvi, Lutia, Matala, Matalalotto, Murtojärvi, Mustaj. —, Mäntyj. —, Nuasj. —, Outojärvi, Pesonen, Petäjäinen, Pirttijärvi, Pitkäjärvi, Rehjäjärvi, Saanij. —, Saunajärvi, Sintio, Syvälotto, Tulij. —, Ukonj. —, Änettijärvi.

I länets södra del i Salo och Haapajärvi härader uppgifvas Haapajärvi, Iso-Lammasj. —, Kalajanj. —, Komuj. —, Kuonoj. —, Kuusaj. —, Lähväjärvi, Pahakkala, Parkimo, Pitkäj. —, Pyhäj. —, Rauvanj. —, Reisj. —, Wattjusjärvi.

I Uleå härad, Muhos socken: Ahoj. —, Hamarij. —, Hokojärvi, Jourkunta, Kolhamajärvi, Kivijärvi, Koitanen, Marttinen, Pirttijärvi, Torvijärvi. — I Pudasjärvi: Ala Siikalampi, Hirvasj. —, Inattij. —, Jongujärvi, Jongunsuvanto, Juurakkajärvi, Kangasj. —, Keskij. — Kivarij. —, Kosamoj. —, Kostoj. —, Korpij. —, Koutoj. —, Kynsij. —, Lampi, Mainua, Näljangä, Ontamo, Putasjärvi, Puhosj. —, Rukosj., Sarajärvi, Siikalampi, Suolijärvi, Suvikkolampi, Tuulijärvi, Yli Siikalampi. — I Kuusamo Suiningi, Suolijärvi o. s. v.

Myrmalm uppges äfven ymnigt förekomma i nämnde Suiningi trakt, vid Miekkojojärvi och Palojoki.

I Kemi härad, Öfver-Torneå socken: Iso-Wiettonen, Kaunajärvi, Miekkojärvi, Wäha Wiettonen. — I Rovaniemi socken: Ala Nampojärvi, Jyrhämäj. —, Kallioj. —, Karvattilampi, Kielij. —, Käyryj. —, Missij. —, Olkoj. —, Pirttij. —, Uraj. —, Wenej. —, Wikaj. —, Yli Nampojärvi, enligt Holmberg; Deutsch omnämner som jernhaltiga Sinattijärvi och Raudanjoki trakten. Myrmalm uppges förekomma vid Norvajoki, Karronautio, Kostoniemi m. m.

Om Lappmarken saknas noggrannare kännedom, dock uppger Deutsch att vid Kaukas i Kittilä och Kellontekemä skall outöslig tillgång gifvas på myrmalm [1]).

Jernberedning af myr- och sjömalm är en hos folket från ålder känd handtering, om också endast bedrifven för husbehof. I sin 1754 utgifna beskrifning öfver Cajaneborgs län lemnar E. Castrén en teckning af tillgången härvid: „Malmen, säger han, upptages ifrån sjöbotten med en dylik hof, som brukas af fiskare, och är bunden af tätt bundit nät. Jerntillverkningen sker på detta sättet: Innan malmen förlägges i ugnen, lägges den

---

[1]) Oekonom. Anteckn. om norra delen af Uleåborgs län, i Hush.-sällsk. handl. III, s. 335.

i en hög ofvan uppå en till detta behof af grof och lång huggen torr ved gjord lafva, som sedan antändes och uppbrännes tillika med en hop af samma ved, som är lagd omkring och ofvan uppå lafvan och malmen, på det den derigenom må ränsas af den mesta vidhängande ärgen, och således beredas till bättre smältning i ugnen. Sedan strös jernämnet ungefär till ett stop i sänder ofvan uppå glöden i hyttan, som står i ständig låga. Hyttan är utan uppå en famn i qvadrat kringbygd med timmer ungefär till 4 alnars höjd, och med en liten lucka neder vid grunden. Denna byggnad är innanföre kringmurad med gråsten, och emellan muren och väggen fylld med sand, som bevarar väggarne för brand. I anseende till dess innanrymme är ugnen ofvantill något vidare; midt uppå allenast 3 qvarter i diameter och vid botten åter vidare, som består allenast af tätt ihopslagen mull, hvarifrån smältningen lättare kan uttagas igenom förberörde lucka, och jernet desto mindre får tillfälle att undanrinna. Smältningen uti hyttan påstår ej längre än ½ dygn, hvarunder uti hyttan häfves ömsom kol och malm, under ständigt blåsande med en något stor smedjebälg, som med sitt rör bör vara ställd der hyttan är trångast. Hela tillverkningen uppsmältes på nytt uti ässjan, på det all rost och ärg desto nogare må derifrån afskiljas. Så framt med allt detta rigtigt tillgår, och hyttan eljest blifver oskadd, samt intet svårt regn öfverfaller, så blir afkastningen för ½ dygn 3 à 4 L℔ och af malmen kan vara åtgången 30 à 40 L℔. Håller således denna sjömalm jern till 10 procent. Detta jernet berömmes allmänneligen af smederne, sedan det tillräckeligen af slagg blifvit renadt, och stålet, som här tillverkas, bruka de till ägg på yxor och knifvar långt heldre och framför något svenskt, som de ej lärt sig att utblanda och uppbruka.“ Författaren omnämner Nälangä by der sjömalm,

samt Rietijärvi och Murtomäki byar i Paldamo, dit Hyrynsalmi då äfven hörde, der myrmalm sålunda bereddes till jern.

Sedan jernbruk i landet uppstått och lättheten att erhålla varan utifrån tilltagit, torde allmogens egen jernproduktion mindre komma till användning, på många ställen också alldeles hafva upphört, såsom förhållandet uppges vara i Pyhäjärvi. Äldsta jernverksanläggning i länet säges varit påtänkt år 1788, då åt fänriken F. M. Clementioff meddelades tillstånd att vid „Sinettiäjoki" elf i Rovaniemi socken uppbygga en myrjerns blästerugn. Denna plan tyckes dock alldrig kommit till verkställighet. Andra liknande företag synes icke heller kommit till fullbordan. Först mot slutet på 1830-talet och derefter vunno de mera framgång.

Till följe af Guvernörens i Uleåborg d. 29 Sept. 1838 beviljade tillstånd, anlades vid en gren af Uleå elfs öfversta fall, Niska i Utajärvi kapell, af Landskamreren Assessor Bergbom Myllyranta blästerverk med en hammare och förenades dermed tvenne hjelphyttor, Kiveskoski och Säresmäki, med hvad derunder lydde i Muhos och Paldamo socknar. Sedan inrättningen 1857 gått i andra händer ansöktes och privilegierades uppbyggandet af masugn, puddlings och vällugn, en öppen räckarehärd, en mumlings och räckarehammare, samt ett valsverk för 3 par stolar, äfvensom ett spik och knippverk med tillsammans 4 hamrar. Efter att år 1859 ytterligare hafva ombytt egare och öfvergått till en i S:t Petersburg bildad association under benämning af Myllyranta såg- och jernverksbolag i S:t Petersburg, ansöktes och förunnades tillstånd att förflytta härstädes till anläggning privilegierade masugn till Waresniemi eller Wanha Myllykoski fors i Waresjoki å inom Paldamo socken. Den tillämnade flyttningen, äfvensom en process, som uppstått emellan det sist bildade bolaget och de fordna egarene, har dock under de

senare åren vållat att verksamheten på stället åtminstone tills vidare afstadnat, och flyttningstiden till Waresniemi blifvit försutten. Af hjelpblästerverken var Kiveskoski beläget vid strömfallet af samma namn i Waresjoki å af Paldamo socken, utgjordes af hytta med tvenne pipor, och det der smälta harkjernet har lemnat godt stångjern; men är nu nedrifvet. Säresniemi blästerhytta vid Säresjoki vattendrag af Säresniemi kapell utgöres likaledes af tvenne pipor, men harkorne derifrån skola gifvit kallbräckt jern. 1850 uppgafs tillverkningen å Myllyranta uppgå till 68 Sk℔, å Säresniemi till 55 Sk℔.

För 1859 uppges om Myllyranta bruks verksamhet, att dervid arbetat 2 smeder, en koldreng och 304 handtlangare, samt tillverkats 119 Sk℔ 13 L℔ jern. Å manufakturverket derstädes förfärdigades båtspik 2000 stycken;

ek- och skeppsspik:

18 tums.	15 t:s.	13 t:s.	12 t:s.	9 t:s.	8 t:s.
357 st.	400 st.	10 st.	830 st.	2720 st.	2010 st.

7 tums.	6 t:s.
16750 st.	16940 st.

Furuspik:

7 tums.	5 t:s.	4 t:s.	3 t:s.
5000 st.	12220 st.	29900 st.	28390 st.,

samt diverse jernarbeten till vigt af 13 Sk℔ 13 L℔ 14 ℔. Produkternes hela vigt uppgick till 41 Sk℔ 11 L℔.

Petäjäkoski blästerverk, anlagdt i stöd af resolution af den 29 Sept. 1838 af vice Pastor Adolf Forbus, Koll.-assessorn Joh. Krist. Wichman och Postmästaren Karl Gosman å Jokela om $\frac{1}{12}$:dels, Kaukkari om $\frac{1}{8}$:dels och Korpila om $\frac{1}{16}$:dels mantal krono- sedermera skatteköpta hemman i Laakajärvi by af Sotkamo socken. Eges numera af Kommerserådet P. Wahl & C:o, som tillhandlat sig verket för 20000 Rub. s:r. Utgöres af hytta med 2 pipor uppdragen af telgsten ifrån Kivikangas berg inom Jormas byamål i Sotkamo,

en stångjernshammare med 2 härdar samt 1 knipphammare och 1 härd, hvilka begagnas vid utsmidet af slädstänger och bandjern. Malmen vinnes ur inmutade träsk; brännmaterialet dels ur för verket utsynade skogar, dels byalagets gemensamma oskiftade marker. Afsättning i Kajana, Kuopio och kringliggande trakt. Tillverkningen 1850 uppgafs utgöra 50 Sk℔ 8 L℔; 1858 till 891 Sk℔ 2 L℔ 10 ℔ harkjern samt 485 Sk℔ 2 L℔ stångjern; 1859 räknades 3 smeder, 2 koldrengar, 2 harkblåsare, 63 kolare, 6 handtlangare. Sjömalmtillgången utgjorde 2713 Sk℔, tillverkningen af harkjern 884 Sk℔ 8 L℔ 10 ℔; af stångjern 579 Sk℔ 19 L℔ 10 ℔; 1860 upptogs 3120 Sk℔ sjömalm och förbrukades lika mycket samt tillverkades 850 Sk℔ 12 L℔ harkjern och 541 Sk℔ 10 L℔ stångjern; 1861 upptogs sjömalm 4970 Sk℔ och förbrukades 3388 Sk℔; tillverkningen af harkjern utgjorde 880 samt af stång- och ämnesjern 571,85 Sk℔. Arbetarnes antal utgjorde 58. År 1862 upptagen sjömalm 3825, förbrukad 3814 Sk℔, tillverkadt harkjern 953,70, stång- och ämnesjern 563,675 Sk℔; arbetare 60. 1863 upptagen sjömalm 5468,75 förbrukad 4659,60, tillverkad harkjern 1164,9, stång- och ämnesjern 688,46 Sk℔; arbetare 57. 1865 tillverkadt: 713 Sk℔ harkjern och 499,43 stångjern; 7 arbetare.

Timonen blästerverk anlades, till följe af Guvernörens i Uleåborg utslag d. 16 Aug. 1841, vid Hirvaskoski strömfall å Inattijärvi bys i Pudasjärvi socken samfälliga mark af Handlanderne And. Wilh. och Karl Ramberg; öfvergick 1859 till ¼:del till Bruksidkaren Aug. Ekman och till ¾:delar till Handlanden i Uleåborg, Konsul L. Candelin. Verkstäder: hytta med 2 pipor, 1 stångjernshammare och 2 härdar; malmtäckt i inmutade träsk, bränmaterial dels af socknens oskiftade skogsmarker, dels af bakar från en å stället befintelig sågqvarn. Tillverkningen 1850 beräknades till 246 Sk℔ 7 L℔.

1858 tillverkades harkjern 362 Sk🙰 19 L🙰, stångjern 198 Sk🙰 3,9 L🙰.

1859 åtgick sjömalm 2105 Sk🙰 10 L🙰, tillverkades harkjern 473 Sk🙰, stångjern 307 Sk🙰 12 L🙰 8 🙰.

1860 upptogs och förbrukades 1783 Sk🙰 sjö- och 60 Sk🙰 myrmalm, tillverkades 417 Sk🙰 10 L🙰 harkjern samt 272 Sk🙰 19 L🙰 12 🙰 stångjern.

1861 upptogs 3128,75, förbrukades 1865 Sk🙰 sjömalm, tillverkades harkjern 375, stång- och ämnesjern 224,7925 Sk🙰.

1862 upptagen och förbrukad sjömalm 1780 Sk🙰, tillverkades harkjern 390,50, stång- och ämnesjern 213,7750 Sk🙰.

1863 upptagen och förbrukad sjömalm 1300 L🙰, tillverkadt harkjern 307,75, stång- och ämnesjern 186,98 Sk🙰.

1864: Harkjern 335, stångjern 218,21 Sk🙰; 1865: Harkjern 350, stångjern 210,13; arbetare 5.

Arbetare uppgafs 1859: 5, 1860: 31, 1861: 38, 1862: 35 och 1863: 30. — Afsättning på stället och i Uleåborg.

Wesikoski blästerverk anlagdt till följe af Guvernörs utslag af d. 2 Okt. 1840 vid Wesikoski fors i Pyhäjoki elf å Koskela hemmans mark i Pyhäjärvi socken af Handlanderne Z. Durchman och Z. Lacke. Inköptes 1856 af Possessionaten Henr. Sjöberg. Malmtäkt i inmutade träsk. Myrmalm, ehuru å många ställen nära verket anträffad, icke begagnad. — Afsättning i Brahestad, Uleåborg, Gamla Karleby, Wasa.

1850 med 1 pipa, 1 hammare och 2 härdar, tillverkning 76 Sk🙰 10 L🙰.

1858: tillverkning harkjern 462 Sk🙰 8,18 L🙰, stångjern 308 Sk🙰 3 L🙰.

1859: åtgång 1106 Sk🙰 8 L🙰, tillverkning harkjern 538,4, stångjern 294 Sk🙰.

1860 upptagen sjömalm 2336,25, förbrukad 1405 Sk℔, tillverkning: harkjern 642 Sk℔ 15 L℔, stångjern 350 Sk℔ 10 L℔.

1861 upptagen sjömalm 2318,75, förbrukad 1179, tillverkadt harkjern 535,625, stång- och ämnesjern 283,72 Sk℔.

1862 upptagen sjömalm 2265,63, förbrukad 990 Sk℔, tillverkadt harkjern 425, stång- och ämnesjern 261,5 Sk℔.

1863 upptagen sjömalm 1985, förbrukad 1472, tillverkadt harkjern 643,4, stång- och ämnesjern 348 Sk℔.

1864: Harkjern 742,5 Sk℔, stångjern 377, knipp- och bultjern 5,70, diverse tillverkning 41,65, spik 37,40 Sk℔.

1865: Harkjern 520 Sk℔, stångjern 263,1, spik 55,3, diverse 2 Sk℔; arbetare 14. — Arbetare åren 1859 och 1860: 6, 1861—63: 8.

Ämmä jernverk anlagdt vid Ämmä fors i Ämmäjoki elf inom Kiando byamål och Suomussalmi socken, i enlighet med Guvernörens tillstånd d. 3 Juni 1841 till Prosten Johan Wegelius, att uppföra ett blästerverk med upplagsplats af Kronans odisponerade jord 8 tunneland. Sedan verket 1857 blifvit inköpt af Kommerseråderne F. Granberg och F. J. Franzén, samt Konsulerne Joh. Gust. Bergbom och M. E. Ringvall, ansöktes och beviljades privilegium till uppbyggande af en masugn, ett puddlingsverk med puddlings och vällugn, öppen härd, en mumlings och en räckhammare samt ett valsverk för 3 par stolar, äfvensom ett knipp- och spikverk för 3 hamrar, hvilka alla inom 3 år borde vara i fullt skick. Malmtäkt ur inmutade träsk. Brännmaterial dels genom köp af allmogen, dels från verket underslagna 6370 tunneland skogsmark, hvilka från Hyrynsalmi och Suomussalmi socknars odisponerade kronojord blifvit för brukets behof utbrutne. År 1863 öfvergick verket genom köp till Fabrikör Dahlström i Jyväskylä.

1850 med 1 pipa, 1 hammare och 2 härdar, tillverkades 241 Sk℔ 16 L℔.

1859 åtgick 1490 Sk℔ sjömalm och tillverkades 322,0 Sk℔ harkjern samt 212 Sk℔ 5 L℔ stångjern.

1860 upptogs och förbrukades sjömalm 1532 Sk℔, tillverkades harkjern 300 Sk℔ 12 L℔, stångjern 200 Sk℔ 4 L℔ 3 ℔.

1861 åtgången sjömalm 1348, tillv. harkjern 247,650, stång- och ämnesjern 165,1; vid manufakturverket:

Furuspik:

7 tums.	6 t:s.	5 t:s.	4 t:s.	3 t:s.
4500 st.	94575 st.	52375 st.	115600 st.	80000 st.

och denna tillverknings vigt 22,6450 Sk℔.

1862 upptogs och förbrukades 1968,75 Sk℔ sjömalm, samt tillverkades å blästerverket: harkjern 371,79, stång- och ämnesjern 244,5975 Sk℔;

å manufakturverket furuspik:

7 tums.	6 t:s.	5 t:s.	4 t:s.	3 t:s.	2 t:s.
30 st.	13525 st.	18000 st.	241000 st.	282000 st.	15050 st.

och manufakturtillverkningens vigt utgjorde 73,4750 Sk℔.

1863: upptogs sjömalm 4661,25, förbrukades 4250,83 Sk℔; tackjernsblåsningens hela belopp i tackjern och gjutgods = 1041 Sk. Harkjern tillverkadt 89,95, stång- och ämnesjern 64,0075 Sk℔.

Manufakturtillverkning, ek- eller skeppsspik:

8 tums.	7 t:s.	6 t:s.
1000 st.	1140 st.	7070 st.

Furuspik:

6 tums.	5 t:s.	4 t:s.	3 t:s.	2 t:s.
700 st.	28000 st.	178280 st.	330000 st.	100 st.

Båtspik à 1 tum: 59860 st. Tillverkningens vigt = 36,0550 Sk℔.

1864 tillverkades 58,75 Sk℔ spik; 1865: använda 7012 Sk℔ sjömalm; tillverkade: tackjern 2370 Sk℔, stångjern 144,6,

spik 76,5 Sk℔; arbetare 17. — Arbetare uppgåfvos 1859—60: till 6, 1861 till 41, 1862 till 47, 1863 till 52.

Genom Guvernörens i Uleåborg utslag d. 13 Nov. 1854 erhöllo handlanden Adolf Laurell, Rådman Matts Sandström, Byggmästar Joh. Edv. Strömberg och Bruksinspektoren Ax. Backman tillstånd att vid Kurimuskoski fors i Kiimingi elf inom Särkijärvi byamål i Utajärvi kapell och Muhos socken anlägga ett blästerverk. Derjemte beviljades besittningsrätt af Kronans andel i berörde strömfall, samt till densamma å norra sidan tillstötande 2 tunne 2½ kappeland mark af Kronans derstädes odisponerade öfverloppsjord, hvarutom nämnde personer genom åren 1852 och 1853 med åboerne afslutade kontrakter på 50 år tillarrenderat sig 2 hemmansandelar i forsen och marken å södra sidan om densamma. 1858 privilegierades anläggningen af en masugn med 15 frihetsår och 1861 anläggningen af ett valsverk med 2 par stolar, jemte 2 puddlingsugnar, 1 vällugn, 1 mumlingshammare, 1 räckhammare för stångjern, 2 spikhamrar och 1 härd. Malm upptages ur 15 inmutade sjöar och 3 myror. Kol, tillverkadt å Kronans genom våldeld förstörda mark, uppköpes af allmogen. Till verket behöflig kalk och limsten erhålles inom Wäyrylä byamål i Puolango kapell.

I Kurimuskoski:

upptogs och förbrukades 1860: 7650 Sk℔ sjömalm, och beloppet af tillverkadt tackjern och gjutgods utgjorde 3500 Sk℔.

1861 upptogs och förbrukades 7292 Sk℔ sjö- och 138 Sk℔ myrmalm. Det tillverkade tackjernet och gjutgodset uppgick till 3800 Sk℔.

1862 upptogs och förbrukades 7140 Sk℔ sjömalm och hela beloppet af tackjern och gjutgods uppgick till 3140 Sk℔.

1863 uppges å puddlings och valsverket tillverkadt stångjern till 600 Sk℔, och smältsten till 940 Sk℔. Arbetare voro 1860: 42, 1861: 44, 1863: 17.

1864: stångjern 1200 Sk℔, smältsten 1914, smidestackjern och gjutgods 5900 Sk℔. Använde 13440 Sk℔ sjömalm.

1865: Använde 8857 Sk℔ sjömalm, tillverkade 3543 Sk℔ tackjern och 2900 stångjern. Arbetare 48.

Spår på koppar har väl förekommit, dock icke någonstädes så rikhaltigt, att det föranledt till stadig bearbetning. I Öfver-Torneå socken förekommer 3 verst ifrån Lohivaara berg en gneisås på hvars vestra sida körtlar af kopparkis framstå, hvilka fordom föranledt sprängningar å stället. Enahanda kopparanledningar har man äfven funnit i samma socken i Mustavaara berg och i Paarovaara vid Tengeliö elf; vid Kätkettunturi i Sodankylä, Jenisjero (?) vid Kittilä, Ylijääskö i Rovaniemi. I Inatti- eller Waskivaara, 4 mil från Pudasjärvi kyrka, försöktes i början på 1700-talet med ett kopparverk, men öfvergafs senare; 1760 upptogs arbetet åter af ett bolag i Uleåborg, ibland hvars deltagare omnämnas Kronofogden Joh. Bergbom och Målaren Toppelius, hvilka nämnde år vid Korna fors uppförde en hytta för malmens nedsmältning. Smältningen upphörde dock åter och arbetet nedlades 1779 för malmens ringa halt. Grufvan tyckes egenteligen på ytan varit malmfyndig, men icke på djupet. Äfven i Hahtomäki berg å Melalahti bys egor i Paltamo socken förekommer en ödelemnad för kopparmalm bruten grufva. Kopparanvisningar å Saunavaara berg, hvarest Kuusingi och Oulanganjoki sammanflyta i Kuusamo. Folksägen vill ock i Kivalanotta vid Kemihaara i Rovaniemi, samt i det närmast belägna Kaihuavaara, vid Raudanjoki m. m. hafva funnit silfver, utan att förhållandet dock blifvit närmare utredt. Silfveranledningar uppgifvas ock förekomma

vid Pahtavaara i Enontekis, å Wiiriberget i Kemi och vid Matzäby (?) i Kalajoki.

Folksägnen om tillvaro af guld i dessa trakter tycktes bekräfta sig genom en år 1837 vid högra stranden af Kemi elf och nära dess utlopp påfunnen islolerad talkhaltig kalksten eller dolomit, innehållande gediget guld jemte svafvelkis, kopparkis och blyglans. Detta föranledde till närmare forskningar, först af finska bergstjenstemän och år 1844, uppå Finans-expeditionens derom gjorda förslag, af Öfversten vid Ryska bergsingeniör-korpsen Dr. E. Hoffman. „Dessa undersökningar, om hvilka vi förut vid ett annat tillfälle redogjort [1]), sträckte sig uppföre Kemi elf, sextio verst ofvanom Kemi kyrka, och i nordvest till Torneå elf samt dennes vattendrag uppföre till granitbergen i Turttola. Dervid fann man bergarterne förete alldeles enahanda formation, som vid guldvaskerierne i Ural, vid Slatoust och Katarinenburg, äfvensom i östra Siberien vid Birussa och Moroshna, d. ä. de befunnos bestå af lerskiffer, gråvaska och kalk, genombrutna af grönsten, som håller svafvelkis; men oaktadt gräfningar anställdes på 40 särskilta ställen, och vid vaskningen i de flesta fall den guldlagren vanligen ålföljande svarta jernsanden, slig kallad, återstod, lyckades man dock icke att finna guld. Det syntes således sannolikt att de fina guldkornen om sådana funnos spridt sig öfver de i trakten befinteliga vidsträckta kärren och trögt rinnande vattendragen, så att de ingenstädes i större mängd samlat sig. Oaktadt bergformationernes likhet i Kemi och de Siberiska guldlagren, företer sig nemligen den skiljaktighet, att medan å sistnämnde orter de ifrån bergen nedströmmande och gullkorn medförande vattendragen samla sig i trånga dalbäddar,

---

[1]) Stat. teckning. af Finland 1853, I, s. 57.

dit äfven guldet af det strida vattnet framföres och liksom koncentreras, å förenämnde ort deremot de vid bergens fot uppqvällande vattnen sprida sig öfver vidsträckta stagnerande kärr eller större sjöar. Då likväl uppmärksamheten en gång var väckt åt detta håll och jemväl de östra trakterne af Uleåborgs län företedde enahanda formationer som de Uraliska, föranstaltades 1847 och följande året en geologisk expedition till de norr om Uleå elf belägna trakter under ledning af dåv. bergskonduktören Holmberg. Undersökningen skulle begynna och fortgå längs med det vattendrag som ifrån nordost utfaller i Uleå träsk, och genom Hyrynsalmi och Suomussalmi leder upp till Kuusamo, samt, så framt omständigheterna och de geologiska formationerna icke föranledde till afvikelser, fortsättas till landtryggen och Archangelska gränsen, samt derefter till alla de inom Finland belägna trakter, hvilka genom Kuusamo sockens vatten kommunicera med Paanajärvi, hvarefter vägen borde tagas öfver Kemiträsk, samt derifrån utmed vattendragen till Rovaniemi och fortsättas till Kemi elfs utlopp. Tillföljje häraf begynte arbeten om sommaren 1847 vid Kiehimäjokis utlopp i Uleå träsk och fortsattes vattendragen uppåt utan att något spår till guld påträffades. Först sedan man flyttat arbetet till östra sidan om den Kuusamo genomstrykande landtryggen, upptäcktes vid bäcken Walijoki, som ifrån vester utfaller i Kuusamojärvi, de första spåren af guld, dock endast några få korn, och utan att, ehuru arbetet på stället en vecka fortsattes, något vidare påfanns. Efter det man med arbetet framskridit närmare åt Paanajärvi, funnos åter vid de uti Wuotungijärvi inflytande bäckar flera spår af gullets närvaro. Följande år undersöktes omkring halfva arealen eller den del af Kuusamo, som ligger öster om landtryggen, med undantag af Kitkajärvi och dess tillflöden. Öf-

verallt, med få undantag, funnos gull-alluvier aflagrade, ehuru ingenstädes i så rika lager, att arbetet derå skulle lönat sig. Om sommaren 1850 fortsattes ytterligare, under ledning af Bergskonduktören Toreld, med arbetet i Kitkajärvi trakten af Kuusamo socken, och undersöktes dervid 19 åar, 127 bäckar och 9 dalar eller under sommartiden vanligen uttorkade bäckar, af hvilka alla åar, 110 bäckar och 8 dalar befunnos guldförande, ehuru också af lika ringa halt, som de förut undersökta. Störst visade sig guldfyndigheten vid Haakovaara berg, vid Akanpersenpuro, vid Joutunkoski och Konttikoski, hvarest flere större korn utvaskades, än de vanliga och dagliga fynden, som utgjorts af ett eller par mikroskopiska korn. Också anmärktes, att ibland de i Hyypiopuro förekommande stenarne förefunnits guldhaltig dolomit, blandad med grönsten och svafvelkis, fullkomligen lik den deri Kemi gullstuffen upptäcktes." Härmed hafva dessa undersökningar upphört, planen att fortsätta dem i vester om Kuusamo landtrygg och utmed vattendragen till Kemi, blef icke vidare fullföljd; resultaterne hade icke motsvarat förhoppningarne. Möjligen kunde dock framtida undersökningar utfalla gynsammare, helst på Levitunturi i det till Kemi elfs vattenområde hörande Sodankylä en bergsformation innehåller dolomit „af mycket stor likhet med den å Kemi elfs strand funna gullförande dolomiten" [1]) och i motsatt fall kunde man hafva full visshet att, oaktadt de gifna anledningarne, någon rikare guldhalt i Finlands jord icke förekommer.

Ibland andra nyttiga och begagnade mineralier förekommer kalk. Ymnigast finnes den å den höjdstreckning som skiljer Kemi socken ifrån Neder-Torneå, derå Kaakama

[1]) Holmberg, Materialier till Finlands geognosi, s. 193.

bys utmark inom sistnämnde socken, 19 verst från Kemi kyrka, det såkallade Kalkinmaa är beläget, och utgöres „af en mängd små obetydligt från jordytan framstående kullar och hymplar som fördela kalkfältet i 3 parallelstockar, af hvilka den mellersta utmärker sig genom ljus, nästan hvit marmor, under det marmorn i de tvenne andra har en mer eller mindre grågul eller grå färg. Denna sednare art anses af allmogen renast. Till kalkbränning användes i synnerhet lösa stenblock, hvilka i massa förekomma, och uppges vara renare än stenen i fast klyft. Dock förråda äfven de vid kalkugnarne qvarliggande stora hoparne af qvartsskärfvor ett mindre rent råämne.“ Ortens rikedom på kalk borde kunna föranleda en inbringande handelsrörelse. Kalk uppges vidare förekomma vid Roneoja och Kokkoniva i Öfver-Torneå, vid Aakemusjoki i Kittilä, vid Luiro by emellan Kemiträsk och Sodankylä, i Ijå, Muhos, vid Melalax i Paldamo, på en holme nära Paavola, Tervola och Heikkilä byar i samma socken; på Wäyrylä bys egor i Hyrynsalmi. Kallinkangas bergsås i Kemi utgöres dels af tät qvartsit, dels med qvartscement kammankittade större och mindre qvartskorn, som ge berget ett sandstenslikt utseende, hvilket, för sin benägenhet att sönderfalla i tjockare och tunnare skifvor, lemnat tjenligt materiel till byggnader och blifvit användt till uppförande af kyrkor, broar m. m. Den sten som ligger lös uppe i dagen är mera hård och icke öfverallt så jemn, som den hvilken ligger inne i berget, och med tillhjelp af jernstör lätteligen låter bryta sig. Väl måste en i slutet på förra seklet af detta material uppförd kyrka i Kemi, för i densamma uppkomna farliga remnor på 1820-talet nerrifvas; detta missöde tillskrifves dock icke byggnadsmaterialet, utan felaktig grundläggning. Dr. Castrén i sin beskrifning öfver socknen beklagar att detta ypperliga bygg-

nadsmaterial å den aflägsna landsorten skulle ligga så föga begagnadt.

Inom samma Kemi socken förekommer vid Taivalkoski fors och elfvens stränder lerskiffer, som begagnas till eldstäder i pörten, rior, kokhus, badstugor; den tros dock äfven vara begagnelig till tak, golf, räknetaflor m. m. [1]). Ofvan och nedanom forsen förekommer långs med stränderne samma stenart, dock mjukare, så att den utan svårighet kan behandlas med såg, hyfvel och yxa. Skifriga bergarter som talk- och lerskiffer omnämnas för öfrigt på flere orter, såsom i Uleå, Kuusamo, Sotkamo. Lerskiffern uppges på sina ställen innehålla 20—30 procent jern. Svart skiffer förefinnes i Kalajoki och Ijå. Qvarnstenar vinnas å Kallingas i Kemi, dock för sin hårdhet mindre goda, bättre i Lukkarivaara berg emellan Pudasjärvi och Puolango, vid Frantsila kapellkyrka, å Haapavuori i Pulkkila, Piiskovaara i Kuusamo, Ristivaara i Hyrynsalmi. Å samma ställen äfven brynsten. Slipsten af god beskaffenhet vinnes i Savivaara till Wuokatti hörande bergshöjd i Sotkamo, men är för hård till brynsten. Den å orten värderade såkallade Kitka-slipsten vinnes vid Tohkolampi lilla träsk i Kuusamo. Ställsten, begagnelig till masugnar, finnes i Melajärvi och Kolari i Öfver-Torneå. Tälgsten förekommer å flere ställen i Sotkamo inom Wuokatti och dess sidogrenar; vid Wuokatti hårdare, grå till färgen, vid Talvivaara och dess sidogren Kivikallio mjukare, till färgen ljus, begagnas till kokkärl, hällar m. m. Tälgstensstocken uppges här intaga en längd af nära en verst och kunde stenbrytning å stället i större skala möjligen föranleda en lönande industrigren. Vid Rekivaara är stenen af grönaktigt grå färg, lätt behandlad med såg och yxa, och

---

[1]) Deutsch.

har sedan urminnes tid blifvit begagnad till eldstäder. Å Hyllävä skogsmark på begge sidor om Talvijoki å förekommer äfven tälgsten. I Paldamo socken vinnes tälgsten vid Melalahti. Äfven i Hyrynsalmi förekommer den, men begagnas ej. Ljusgrå jernfast piplera uppges förekomma i Paldamo; derstädes, äfvensom i Pyhäjärvi, äfven röd ochra. I samma sockens Hiidenniemi by skall i en källa förekomma gul ochra. Tillvaron af bränntorf i Limingo och några andra kustorter omtalas af några äldre geologer.

Organiska naturalster.

Växtriket, Skogen.

Landets höga polhöjd och arktiska klimat måste naturenligt hämmande inverka på vegetationen. Lappmarkens fjällformationer alstra fjällväxter och den hvita renmossan betäcker kullarne. Mot slutet på förra seklet antecknade dock Kyrkoherden S. Castrén i Utsjoki 96 species örter och växter, hvilkas vegetation han observerat; Prosten Fellman uppger 386 fanerorganer såsom växande i finska Lappmarken. Matth. Castrén uppräknar i Kemi 180 species, hvilkas växtlighetsperioder han antecknat. Ju längre åt söder dess mera närmar sig länets flora till arter och antal det öfriga landets. Specialforskningar i ämnet sakna vi dock.

Landets vanliga trädslag, tallen, så väl den högväxta och ståtliga furan, som den qvistiga och lågväxta gårtallen, i statsekonomiskt afseende vigtigast och mest spridd, vidare gran, en, björk, asp, al, rönn, hägg, vide och sälg förekomma öfver hela länet, om ock upp i Lappmarken och ju högre upp allt mera nödväxte och lidande af klimatets hårdhet [1]). Bortom Maanselkä landtås vid omkring 68½ ° lat. förekommer ännu furu och sträcker sig i sydost om Enare träsk och utför Patsjoki elfdal åt nordost och Ishafvet, men blir der kortväxt och konisk, tjenlig dock till husbyggnad,

---

[1]) Vi följa här förnämligast Statsr. Gyldéns embetsberättelse om kronoskogarne i Uleåborgs län, afgifven 1859.

men ej till försågning eller skeppsvirke. Spår till gröfre virke förekommer dock, 1851 fälldes i Enare ett furuträd, som innehöll 265 safringar och ifrån skäret till toppen mätte 53 fot. Sjögren uppger i söder och öster om Enare ännu ansenliga granskogar. Detta trädslag visar sig dock redan ifrån 67° uppåt nödväxt, klent och spensligt, knappt tjenligt till byggnader. Längre åt norr, i vester om Enare träsk, försvinner granen, men tallen fortfar någon tid; dess växtlighets gräns uppges vara Petrikojaur, Tallsjön, vid gränsen emellan Utsjoki och Enare, och begynner den högre upp inom Utsjoki att vantrifvas och lemnar herraväldet åt björken, hvilken, om ock krympaktig och dvergartad, högst i norr är det rådande trädslaget, ehuru äfven en och annan tall, om också endast manshög, växer vid Utsjoki kyrka (70°) och norr om densamma. Qvarliggande stubbar vittna dock att tallen äfven här fordom uppnått större tjocklek och höjd. Uti dälder och flodbäddar förekommer ock vide, al, hägg och asp, äfvensom enen både i dälder och på fjällen skall vara nog allmän. Norr om landtryggen förblir dock skogen i allmänhet klen och för större behofver otjenlig. Också i Enontekis uppges skogen vara nödväxt. I söder om landtryggen tilltager den i omfång, täthet och trädmassa. Nedan om 68 graden begynner tallen lemna tjenligt virke till husbyggnad, försågning och skeppsbyggeri, men till gröfre masteträd sällan norr om 66°. Dess mognadstid utgör 300 år, i de nordligare trakterne såsom Torneå och Kemi elfdalar; på förmonligare växtplatser äfvensom i mellersta delen af länet 250 samt i länets södra delar 200 år. Till tjärved begagnelig tall uppskjuter på 20 år, om fröträd till återväxt qvarlemnas.

I allmänhet äro länets norra, nordöstra och östra delar skogrikare än de södra och vestra samt kustorterne. De största skogar förekomma i Simo och Tervola kapeller af

Kemi socken, Rovaniemi, Kemiträsk, Sodankylä, Kuolajärvi, Kuusamo, Suomussalmi, Kuhmoniemi, samt öfre delarne af Öfver-Torneå, Pudasjärvi, Hyrynsalmi och Sotkamo. Skogens gemensamhet och det ringa värde densamma i denna aflägsna landsort likasom öfverallt i vårt land haft, behofvet att genom svedjande föröka spanmålsafkastningen ifrån den ringa åkern, tjärbränning, stock och vedhygge utan plan och beräkning, samt ofta förekommande skogseldar hafva förminskat de ursprungligen rika skogstillgångarne och låtit på åtskilliga orter brist uppstå. Så klagas redan åren 1826 och 1827 ifrån Pyhäjoki att med den oskiftade skogen „beklageligen så rasande förfares både af bönder och inhyseshjon, såsom om alla kommit öfverens att alldeles utöda den, det fortaste som möjligt blir;" ifrån Salo öfver brist på penningeförtjenst „sedan skogarne blifvit medtagne genom tjäru- och pottasketillverkning"; ifrån Limingo att jordbrukaren „på 3 mils afstånd nödgas släpa den köpta gärdselen, hvarmed han skall hägna sina ängar och åkrar;" ifrån Uleå att „hemskogen blifvit uthuggen och förstörd"; ifrån Muhos att trakter funnos „der skogen blifvit så medtagen, att bränsel af tall- och grankäflingar afhemtas på $\frac{5}{4}$:dels vägs afstånd;" ifrån Paldamo att „skogarne så mycket mera missvårdas, som intet skogsskifte skett ens emellan byalagen, hvarföre byar, som gränsa till hvarandra, täfla att genom katning och tjärbränning ödelägga skogarne" och att „timmer lika litet skonas som andra träd;" ifrån Hyrynsalmi att „skogarne med tjärubruk och ett idkeligt svedjande samt annan misshushållning i så mycken del blifvit minskade och utödde att på dugligt timmer redan var brist" o. s. v. [1]).

För början på 1850-talet finna vi om skogens tillstånd i de skilda socknarne följande anteckningar:

[1]) Berättelser ibland Stjernschantzska samlingen.

Salo härad:

Kalajoki: ved icke brist; byggnadsvirke endast till smärre uthus; icke sved; tjära och pottaska till mindre qvantitet.

Pyhäjoki: något ved; icke sved; tjära in summa 1100 tunnor.

Salo: icke brist på ved, afsalu till Brahestad; brist på timmer; icke sved; tjära 600 tunnor.

Siikajoki: ved på några ställen till öfverflöd, på andra till husbehof; virke dels till husbehof, dels brist; icke sved; tjära 150 t:r; något terpentin.

Karlö: ved till nödtorft; brist på virke; icke sved.

Haapajärvi härad:

Haapajärvi: på ved och mindre virke icke brist; bjelkar till Gamla Karleby och Brahestad.

Pyhäjärvi: ved och virke saknas ej; icke sved; tjära något till husbehof; litet terpentin.

Piippola: ved till öfverflöd; timmer till husbehof; sved icke. Skeppsvirke och masteträd samt sågstock till afsalu.

Uleå härad:

Uleå: icke brist på ved, men väl på virke; någon vedförsäljning till Uleåborg.

Limingo: ved nödtorftigt, brist på virke; icke sved.

Muhos: ved till behof; virke brist; icke sved.

Ijå: ingen brist på ved och virke; på sina ställen öfverflöd; sågstock; tjära 2000 tunnor; icke sved; något pottaska och terpentin.

Kimingi: ved dels öfverflöd, dels till nödtorft. Ved, virke, stock afsättas; tjära 5000 tunnor.

Pudasjärvi: öfverflöd på ved och virke; sågstock och skeppsvirke; tjära 10000 tunnor; sved tillfälligt och obetydligt.

Kuusamo: på bränved ingen brist; men väl å några ställen på virke. Vid Paanajärvi sjö öfverflöd på virke, stock

och ved; från Irnijärvi träsk 1000 stock till Taivalkoski i Pudasjärvi. Tjära 200 tunnor; sved tillfälligt.

Kajana härad:

Paldamo: ved och virke till husbehof, föga till afsalu; kolning till bruk; sved tillfälligt; tjära 7800 tunnor. — Säresniemi kapell: ved till behof och deröfver, virke till nödtorft, kolförsäljning; tjära 3800—4000 t:r.

Sotkamo: ved och virke till husbehof, sågstock; tjära 3000 tunnor; kolförsäljning; sved $\frac{1}{6}$:del mot åkern.

Kuhmoniemi: ved till öfverflöd; virke till husbehof; tjära 3000 t:r; sved $\frac{1}{4}$ mot åkern.

Hyrynsalmi: ved och virke i öfverflöd, sågstock och bjelkar; tjära 11880—12000 tunnor; svedjandet brukas, dock i aftagande.

Kemi härad:

Kemi: ved till nödtorft; virke brist.

Neder-Torneå: ved tillräckeligt, brist på virke, icke sved.

Öfver-Torneå: öfverflöd samt till afsalu ved, virke, stock; tjära af stubbar och rötter 500 tunnor.

Rovaniemi: ved och virke till husbehof, ehuru ofta på längre afstånd; något tjära af rötter och stubbar.

Kemiträsk: på ved och virke icke brist; icke sved; tjära af rötter och stubbar till husbehof.

Lappmarkens härad:

Muonioniska: ved och virke nödtorftigt; icke sved; 150 t:r tjära af stubbar och rötter.

Sodankylä: ved och virke ymnigt; icke sved. Från Kittinens stränder tallskogen försvunnit; endast björk och gran äro qvar.

Kittilä: öfverflöd på ved och virke; icke sved; tjära 130 t:r af rötter och stubbar.

Enare: ved och virke tillräckligt, i nordliga fjälltrakter endast björk; tjära till husbehof.

Enligt en å Forstöfverstyrelsen, med ledning af sednaste undersökningar, till betecknande af skogstillgången färglagd karta befinnes:

Den ymnigaste skog i en del af Torneå elfdal, i trakten af Torneå och Muonio elfvars förening, i norra delen af Turttola, samt i Kolari kapell norr om 67° lat., derifrån den åt öster utvidgar sig i söder och norr öfver Torneås bifloder, vattenskilnaden emellan Torneå och Kemi, Ounasjokis nedre och Kemi elfs mellersta lopp, ifrån norr om 68° lat. till Rovaniemi kyrka i söder, der polcirkeln stryker fram, samt längre åt öster, med allt större dimensioner åt söder, upptar länets hela östra sida intill gränsen emot Ryssland ifrån Nuortitunturi till Kuopio läns norra gräns. I denna utsträckning upptar skogen den redan nämnda delen af Turttola, Kolari, östra delarne af Muonio och Öfver-Torneå, största delen af Kittilä och Sodankylä, norra och östra Rovaniemi, Kemiträsk, Kuolajärvi, Kuusamo, norra och östra delarne af Pudasjärvi, samt af Kajana härad Suomussalmi, Hyrynsalmi, Kuhmoniemi och delar af Sotkamo och Paldamo, äfvensom östra delen af Haapajärri härad vid gränsen åt Kuopio län. Denna jordmassa uppges innehålla *„öfverflöd på skog.“*

Den begränsas i norr, vester och sydvest af ett smalare skogsbälte, betäckande nordligaste delarne af Sodankylä och Kittilä ända upp till den landtås som genomskär Lappmarken, vidare Muonioniska långs efter Torneå elf, en del af Öfver-Torneå socken, större delen af sydvestra och södra Rovaniemi, mellersta delen af Pudasjärvi och Ijå elfs mellersta lopp, vestra trakterne af Kajana härad, eller en del af Puolango, Paldamo samt de häradet genomskärande

vattendragens stränder; vidare östra och södra delarne af Haapajärvi härad, innefattande delar af Piippola, Kärsämäki, Pyhäjärvi och Haapajärvi, samt sluteligen sydöstra delen af Sievi vid Wasa läns gräns. Detta bälte uppges innehålla *„betydligt öfverskott på brännved och smått virke, men timmer endast till nödtorft.“*

Derpå vidtager ett skogsbälte som uppges innehålla *„öfverskott på brännved och smått virke men hafva knappt om timmer.“* Detta sträcker sig i norr om Lappska landtryggen till södra och sydöstra stranden af Enare träsk, samt i nordvest öfver hela Enontekis; vidare öfver södra delen af Öfver-Torneå, nordöstra af Neder-Torneå, södra af Rovaniemi, nordöstra af Kemi, norra och östra af Ijå med Kuivaniemi, södra af Pudasjärvi, östra af Kimingi och Muhos, Säresniemi kapell af Paldamo, nordvestra delen af Piippola, sydöstra af Haapavesi, nordvestra af Haapajärvi, samt Ylivieska och Sievi.

Närmare åt kusten aftager skogsförrådet ytterligare, dock uppges skog förekomma *„tillräckligt till brännved och smått virke, men på timmer vara brist“* vid kusten i Kalajoki och Pyhäjoki, inåt landet i Wihandi, Paavola, Frantsila, Temmes och Utajärvi kapeller, Kimingi socken och vid kusten af Haukipudas kapell, Ijå socken, mellersta delen af Kemi, samt Neder-Torneå ifrån hafvet ända upp till Alkkula, samt sluteligen Lappmarken i norra delen af Enare och hela Utsjoki.

Än fattigare på skog är kuststräckan emellan Kemi och Simo elfvar, det i hafvet belägna Karlö, Uleå elfs nedre lopp i Uleå och Muhos socknar, Törnävä och delar af Temmes kapeller, Siikajoki med Revolax äfvensom Salo och Brahestads trakten, hvilka uppges hafva *„knappt om brännved och smått virke samt brist på timmer.“*

„Total skogsbrist“ uppges sluteligen förefinnas i Limingo ifrån Uleå sockens gräns i norr, långs åt Kembele viken till söder om Limingo kyrka.

Länets rikaste och för verldshandeln vigtigaste skogstillgångar äro således belägna i de norra och östra ödemarkerne, der aflägsenheten samt bristande arbetsstyrka i de folktoma trakterne försvåra åtkomsten. Deremot kan tillgången lättas genom de landet i allmänhet och likaså ock dessa aflägsna trakter genomskärande bäckar och åar, hvilka leta sig fram till de åt hafvet strömmande floderne, derest genom strömrensningar ändamålsenliga flötningsvägar beredas. Det är för detta ändamål rensningar i Torneå elfs bifloder, i synnerhet Tengeliöjoki, Kemi elfs vattendrag äfvensom i Ijå elf förnämligast dels blifvit företagne dels påtänkta.

Att bestämma omfånget af den skogväxande marken möter svårighet, emedan af länets 31208892 tunneland ännu 21965775 tld, deribland hela Lappmarken och stora sträckor af det öfriga länet, äro orefvade och till sin beskaffenhet okända. Vi vilja dock försöka att med ledning af uppgifterne om den kända arean åtminstone approximatift söka vinna något sannolikt resultat om den okändes beskaffenhet, i det vi jemföra de refvade moarnes, svedjemarkernes och skogväxande kärrens omfång med hela arean, och under förutsättning att den orefvade delen till sin beskaffenhet föga afviker ifrån den refvade, sluta till skogsmarkens hela area. Den skog som alstras på bergen hafva vi uteslutit ifrån beräkningen, såsom till qvantitet mindre betydlig. Den å moar, svedje- och kärrländer uti den refvade delen af länet förekommande skogsmark beräknas af General-landtmäterikontoret år 1863 till 5406498 tunneland. Deraf:

	Mo tunneland.	Svedjemark tld.	Kärr tld.	Summa.
I Salo härad:				
Kalajoki socken	39421	45511	6564	91496
Ylivieska „	11685	31784	4725	48194
Sievi „	50398	18600	497	69495
Pyhäjoki „	136424	9775	4628	150827
Salo „	55661	18533	13782	87976
Siikajoki „	74023	85265	9177	168465
Karlö „	1277	18164	1137	20578
Summa häradet	368889	227632	40510	637031
I Haapajärvi härad:				
Haapajärvi socken . . .	128498	5905	9869	144272
Pyhäjärvi „ . . .	67300	8507	21329	97136
Kärsämäki „ . . .	43368	700	2000	46068
Haapavesi „ . . .	86004	2224	4431	92659
Piippola „ . . .	88736	48328	8191	145255
Summa häradet	413906	65664	45820	525390
Uleå härad:				
Uleå socken	67617	—	2671	70288
Limingo „	119006	76431	8704	204141
Muhos „	284181	—	25167	309348
Ijå „	126439	—	7695	134134
Kiimingi „	128333	—	3406	131739
Pudasjärvi „	488623	37816	153636	680075
Summa häradet	1214199	114247	201279	1529725
Kajana härad:				
Paldamo	336484	15113	70129	421726
Hyrynsalmi	273017	70589	159679	503285
Suomussalmi	198529	43437	49453	291419

Sotkamo och Kuhmoniemi	206595	150000	183133	539728
Summa häradet	1014625	279139	462394	1756158
Kemi härad:				
Kemi socken . .	111978	5997	20704	138679
Neder-Torneå „ . .	62176	24758	40976	127910
Öfver-Torneå „ . .	122066	—	52065	174131
Rovaniemi „ . .	418091	—	70620	488711
Summa häradet	714311	30755	184385	929431
Muonioniska socken af Lappmarks härad . .	22314	188	6261	28763
Länets refvade jord innefattade således . . .	3748244	717625	940629	5406498

Den refvade och orefvade marken tillsammans borde derföre innefatta skogsmark:

	Mo tld.	Svedjemark tld.	Kärr tld.	Summa tld.
I Salo härad:				
Kalajoki socken	39421	45511	6564	91496
Ylivieska „	11685	31784	4725	48194
Sievi „	50398	18600	497	69495
Pyhäjoki „	136424	9775	4628	150827
Salo (orefvade 2075 tld)	56271	18736	13933	88940
Siikajoki socken	74023	85265	9177	168265
Karlö „	1277	18164	1137	20578
Summa häradet	369499	227835	40661	637995
Haapajärvi härad:				
Haapajärvi socken (orefvade 11650 tld) . . .	132797	6102	10199	149098

Pyhäjärvi s:n (orefvade 63425 tld)	86464	10929	27402	124795
Kärsämäki s:n (orefvade 6500 tld)	45716	737	2108	48561
Haapavesi s:n (orefvade 775 tld)	86323	2232	4447	93002
Piippola s:n (orefvade 31525 tld)	95746	52145	8838	156729
Summa häradet	447046	72145	52994	572185
Uleå härad:				
Uleå socken	67617	—	2671	70288
Limingo "	119006	76431	8704	204141
Muhos " (orefvade 134000 tld)	354382	—	31383	385765
Ijå s:n (orefvade 235117 tld)	232511	—	14150	246661
Kiimingi s:n	128333	—	3406	131739
Pudasjärvi s:n (orefvade 1309600 tld)	1074375	83149	337812	1495336
Summa	1976224	159580	398126	2533930

I Kuusamo jemväl till Uleå härad hörande socken hade alldeles ingen refning föregått, hvarföre ofvanföre begagnade method till bestämmande af skogsmarkens area derstädes icke kan användas. Approximatift uppskattas dock i ofvanåberopade berättelse af år 1859 Kronans andel af Kuusamo skogsmark innefatta 400000 tld af socknens kronomark eller 1200000 tld; hvilket således på socknens hela area eller 2074000 tld skulle utgöra 691333 tunneland.

Uleå härads hela skogsmark skulle således utgöra vid pass 3225263 tunneland.

Kajana härad:				
Paldamo socken (orefvadt 31200 tld)	350817	15756	73116	439689
Hyrynsalmi (oref. 229600 tld)	357246	92366	208941	658553
Suomussalmi (orefvadt 986800 tld)	702665	153739	175031	1031435
Sotkamo och Kuhmoniemi (orefv. 845200 tld)	453274	329103	401798	1184175
Summa häradet	1864002	590964	858886	3313852
Kemi härad:				
Kemi s:n (orefv. 707600 tld)	383355	20530	70879	474764
Neder-Torneå	62176	24758	40976	127910
Öfver-Torneå (orefvadt 1056737 tld)	574178	—	244905	819083
Rovaniemi (orefvade 1177600 tld)	1231280	—	207976	1439256
Summa	2250989	45288	564736	2861013

De till häradet hörande socknarne Kemiträsk och Kuolajärvi äro alldeles orefvade. Som likväl den till 2800000 tld beräknade kronojorden halkylerats innehålla 900000 tld skogsmark, borde af begge socknarnes hela area eller 3309400 tld, närmare tredje delen eller 1063737 tld utgöras af skogbärande mark.

Hela häradets skogsmark borde således omfatta 3924750 tunneland.

I Lappmarks härad:				
Muonioniska s:n (orefv. 363960 tld)	206414	1739	57917	266070

Hela det öfriga häradet är ännu orefvadt. Antages skogsmarken i det till Muonioniska gränsande Enontekis stå i samma förhållande till hela arean som i förstnämnde socken, eller utgöra vid pass 65 procent deraf, så borde af hela Enontekis eller dess 1977000 tunneland vid pass 1289000 utgöras af skogsmark. Anse vi de likaledes orefvade socknarne Sodankylä och Kittilä till sin jordmon öfverensstämma med de tillgränsande Kemiträsk och Kuolajärvi, och således innehålla skogsmark i samma förhållande som de, så borde på 2955000 tunnelands area belöpa sig vid pass 949800 tld skogsmark. Lappmarkens härad skulle således, då Utsjoki och Enare såsom mindre skogalstrande, emedan endast i södra delen och å holmarne i sjöarne af sistnämnde landskap bättre skogar förekomma, lemnas ur kalkylen, innefatta vid pass 2504070 eller 2504000 tunneland skogsmark.

Enligt denna beräkning borde således länets hela skogsmark, då Enare och Utsjoki afdragas, omfatta vid pass 14178115 eller i rund summa 14178000 tunneland, eller närmast 53 procent af dess, efter nämnde afdrag, 26751892 tunneland utgörande area.

Vidden af skogsmark å kronojord uppges af Gyldén

i Salo och Haapajärvi härader till		233921	tld.
i Uleå	härad . . . . „	1182571	„
i Kajana	„ . . . . „	1075000	„
i Kemi	„ . . . . „	2675227	„
i Lappmarkens	„ . . . . „	1600000	„
	Summa	6766719.	

Om bestämmandet af skogsmarkens area möter svårigheter, så blifva dessa än större då fråga väckes att uppgifva den nuvarande skogstillgången. Endast kronans skogar äro i detta afseende undersökta och om dem några ehuru ännu otillräckeliga endast approximativa data tillgängliga;

om enskiltes skogar känna vi blott det allmänna omdömet om deras vanvård, men sakna alla specialuppgifter. I sitt nuvarande genom misshushållning förödda tillstånd hafva Finlands skogar, utgörande 39722765 tunneland, beräknats kunna årligen till afverkning lefverera 3300000 mogna om minst 180 år, samt 55600000 yngre trädstammar, dock öfver 30 år gamla, afkastande i groft virke 165, och i mindre träd 795 millioner kub.-fot [1]) Enligt denna kalkyl borde Uleåborgs läns 14178000 tunneland skogsmark årligen kunna till afverkning lemna 1177848 (1177800) mogna och 19844962 (19844900) yngre trädstammar. Deraf de förra beräknad stocken till 50 kub.-fot skulle afkasta 58890000,

de seduare 283752000.

Summa 342642000 kub.-fot.

Antages den mogna stocken endast afkasta 40 kub.-fot, hvilket vid länets polhöjd torde komma det verkliga förhållandet närmare, så blefve dess virkesmassa vid pass 47114000 och hela årsförrådet 330866000 kubikfot. Skogstillgång saknas således icke. Svårigheten ligger endast i skogarnes aflägsenhet från mera bebodda orter och kusten, samt de hinder som möta virkets framforslande. Fördeladt på häraderne borde således årsförrådet utgöra i runda tal:

		Mogna stammar.	Yngre stammar.	Summa stammar.
I Salo	härad	53000.	893000.	946000.
„ Haapajärvi	„	47500.	786800.	834300.
„ Uleå	„	267900.	4514400.	4782300.
„ Kajana	„	275300.	4638400.	4913700.
„ Kemi	„	326000.	5493500.	5819500.
„ Lappmarkens	„	208000.	3504800.	3712800.

Härmed hafva vi naturligtvis icke velat påstå, att skogen skall vara jemt lika så fördelad som kalkylen antagit.

[1]) Soldan, om Tjärutillverkning, s. 37 f.

Tvärtom kunna orter förekomma der den betydligt understiger de uppgifna summorne, hvaremot åter andra kunna finnas der skogstillgången öfverstiger de genom kalkylen antydda talen. Vi hafva endast velat på Uleåborgs län tillämpa, hvad som på uppgifna grunder under nuvarande förhållanden ansetts lemna det säkraste, om också blott approximativa resultat på skogstillgången. Således endast 1 moget träd på 12 tunneland, och 1 yngre afverkbart på 1 tunneland.

Att denna beräkning åtminstone icke är för högt tilltagen, utan heldre för lågt, synes af de undersökningar som i kronoskogen blifvit anställde. År 1859 nppges den årliga stocktillgången af mogen furu i Kronans skogar utgöra [1]):

I Kemi elfs flodområde, eller Kemidalen beräknad till 235986 tld, dit Kemiträsk, Sodankylä, Kittilä, samt delar af Enontekis, Rovaniemi och Kuusamo höra, till 785000 eller 1 stock på 3 tunneland.

Dernäst i Uleå flodområde, beräknad till 881700 tld och innefattande största delen af Kajana härad, samt delar af Kuusamo och Muhos till 529000 stock, = 1 stock på 1,6 tld;

i Ijå elfdal, utgörande delar af Ijå, Pudasjärvi, Kuusamo och Hyrynsalmi till 456000; = 1 stock på 1,7 tld;

i Torneå elfdals öfre del, innefattande Öfver-Torneå, Muonio, samt delar af Rovaniemi och Enontekis, och beräknad innefatta 1332545 tld till 444000; = 1 stock på 3 tunneland;

i Simo elfdal 177000 tunneland, vidrörande delar af Pudasjärvi, Rovaniemi och Kemi, 166000; = 1 stock på 1,6 tld;

i Siikajoki elfdal, omfattande på 113351 tld Siikajoki och Salo, samt delar af Piippola och Paldamo, 113000; = 1 stock på 1 tld;

[1]) Gyldén, a. st. s. 7 f.

i Haukipudas elfdal, 185567 tld; innefattande delar af Ijå, Pudasjärvi, Muhos och Hyrynsalmi, 110000; = 1 stock på 1,6 tld;

i Kalajoki elfdal, inom Kalajoki och Haapavesi 98000; = 1 stock på tunnelandet;

i Pyhäjoki elfdal, inom Pyhäjärvi och Kärsämäki, 50000; = 1 stock på tunnelandet, samt

i Kuivaniemi elfdal inom Ijå 49000 tld = 29000 stock eller 1 på 1,7 tld. In summa inom de elfdalar som slutta åt Bottenviken 2781000 stycken mogen stock i årlig afkastning, svarande efter 40 kubikfot på stammen mot 111240000 kubikfot trädvirke. Detta förråd inom Kronans skogar uppges dock vara att påräkna endast i den händelse att de ordentligen vårdas. Hälften af denna trädmassa anses dock genast utan afsaknad kunna afverkas. Inom kronans skogar, som slutta åt Is- och Hvita hafvet, med uppgifven area af 620000 tld beräknas det årliga stockförrådet till 206000 stock = 8240000 kub.-fot eller 1 stock på 3 tld, och de åt Saimens vattendrag sluttande uppges kunna prestera 23000 stock = 920000 kub.-fot = 1 stock på 1,65 tld årligen.

Sednare undersökningar hafva på åtskilliga orter lemnat ännu bättre resultater. Inom Wieksi skogstrakt i Sotkamo kunde öfver 30 stock på tunnlandet till sågvirke utstämplas och lefvereras eller ifrån 450 tld närmare 14000 block, utgörande öfver 232000 kub.-fot; i Palkinkangas i Haukipudas stämplades likaså 30 stock på tunnelandet eller 3000 på 100 tld; i Muljuvaara i Simo 24 på tld eller 6000 fr. 250; i Palovaara dersammastädes och Mustiovaara i Haukipudas 20 på tunnelandet. I mindre tätt beväxta trakten vanns ifrån 4—10 och 15 stock på tunnelandet, innefattande blocket i medeltal 29 kubikfot [1]).

[1]) Strömberg, Om Uleåborgs län och Forstväsendet, s. 8.

Vid år 1865 verkställd skogsuppskattning, så vidt den medhunnits, uppgafs

Inom Kemi inspektionsdistrikt:

	Sågstock.	Sleepers.
en del af Torneå revier innehålla .	400150.	16600.
Kemi 〃 〃 .	292395.	4500.
Muonio 〃 〃 .	420610.	27977.
Ounasjoki 〃 〃 .	175990.	123453.
Rovaniemi 〃 〃 .	803210.	58000.
Kemiträsk 〃 〃 .	700130.	111030.
Sodankylä 〃 〃 .	775800.	593300.
Summa	3568285.	934860.

Inom Ijå inspektionsdistrikt:

Inom Simo revier på en yta af 275105 tunneland	585810.	1320590.
En del af Ijå revier	288215.	74225.
〃 〃 〃 Haukipudas revier på 26452 tunneland	14763.	20368.
〃 〃 〃 Kuusamo revier omkring 69300 tunneland	138900.	34800.
Summa	1027688.	1449983.

Inom Kajana inspektionsdistrikt:

Inom Paldamo revier, ungefärliga arean 238152 tld	78080.	26770.
En del af Sotkamo revier (125000 tld)	32940.	15415.
Hyrynsalmi	206000.	66000.
Summa	317020.	108185.

Om derföre också orter finnas der förhållandet är alldeles motsatt, skogstillgången ringa, och bristen känbar, någon gång tryckande, bör dock, när länet i sin helhet betraktas, skogen och dess alster ännu länge betraktas såsom dess största rikedom, säkraste inkomstkälla och under missväxt och nöd enda subsistensmedel. Antages också skogstillgån-

gen, fördelad på hela länet, motsvara den låga beräkning vi ofvanföre anställt, och hvarunder den, enligt de upplysningar som vunnits, i ingen händelse kan gå, så utgör förrådet dock vida mera, än man hittills, oaktadt all slösaktighet och vanvård, förmått afverka och förstöra. Den fara som hotade landsortens bestånd, derest denna sköfling ohejdad fick fortfara, och emedan fullbordandet af det pågående storskiftet och deraf följande bättre vård af skogen än fordrade en lång följd af år, framkallade insigten om nödvändigheten att genast vidtaga åtgärder till dess noggrannare vård, hvilka om de ock till en början störande ingrepo i den dittills rådande skogshushållningen, likväl inneburo den enda möjlighet för framtida bättre ordning. Efter forststatens inrättande indelades länets kronoskogar i fyra inspektionsdistrikter med tillsammans 18 skogsrevierer, och den nya ordningen begynte sin verksamhet, visserligen till landets och folkets framtida gagn, dock icke utan olägenhet för den nuvarande generationen. Sågegarene klagade öfver inskränkning i stockhandeln och stegrade priser, tjärubrännarene, att de genom kronoskogens afskiljande ifrån allmänningen förlorat hälften af den mark, som förut lemnat dem virke för yrket, medan de i skogarne bosatte kolonisterne, år 1864 uppgifna till inemot 4200 personer, nödsakades underkasta sig de i lag stadgade påbud om skogens vård. Det är med reglering af dessa stridiga intressen, samt med åtgärder hvarmedelst det allmänna bästa lämpligast kunde förenas med enskildes välfärd och bestånd, man för närvarande är sysselsatt.

Att medelst försäljning och export af bjelkar, plankor och bräder åt landet bereda någon vinst af dess ursprungligen rika skogsförråd, tyckes, åtminstone sedan skogarne vid kusten hunnit utödas, i anseende till den svårighet som mötte varans längre transport ifrån det inre landet, varit

mindre allmänt och icke i stort bedrifvet. I början på 1790-talet uppgafs brädexporten ifrån Uleåborg till 5—600 tolfter; år 1808 förekomma för de nästföregångne åren samma siffror; exporten hade således icke ökats. För Brahestad uppgifves för början på 1790-talet *något* plankor och bräder; exporten måste således varit mindre än i Uleåborg, då man icke ens ansåg värdt att uppgifva beloppet. Lika så litet uppges exporten 1808 [1]). Då den tredje nu till länet hörande sjöstaden Torneås förnämsta exportvaror för 1791 uppräknas, omnämnas icke ens plankor och bräder. Virkets ringa pris å utskeppningsorterne uppmuntrade ock föga till den mödosamma transporten utför vattendragen. Ännu 1814 och 1815 betaltes för en nerforslad timmerstock 8 —12 skilling och för en 4 famnars bjelke 24 till 32 sk.; ett 11 famnars masteträd betaltes med 4 riksdaler.

I medlet af förra seklet fanns i länet endast 1 såg invid Uleåborg; i slutet på förra och början af innevarande endast fyra.

Under årens lopp har denna näringsgren tillväxt och vunnit större utsträckning. I den äldsta mig tillgängliga berättelse om länets tillstånd af år 1825 omnämnas 5 skattlagda sågverk, af hvilka hvarje uppges årligen producera 1800, således in summa 9000 tolfter enkla bräder; år 1839 uppger Guvernören 8 skattlagda samt 3 husbehofssågar, hvilkas tillverkningar af plankor och bräder efter ortens gångbara pris uppskattades till 70000 Rub. Bco.

1840 års produktionsvärde af 9 skattlagda och 3 husbehofssågar uppgafs till 22000 Rub. s:r. Från annat håll beräknas årets tillverkning till 8000 tolfter bräder; tolften skulle således på stället värderats till 2 Rub. 75 kop. s:r.

---

[1]) Tuneld och Djurberg.

Samma antal sågar producerade följande år endast till ett värde af 16000 Rub. s:r „för bristande stocktillförsel." 1847 afverkade 13 sågverk till ett värde af 26000 Rubel.

1848 och följande år uppräknas följande sågverk:

Namn och belägenhet.	Bifall till anläggning år.	Skattlagd år.	Antal ramar.	Antal stock som årligen får sågas.	Skogstillgång.
Hauru i Pyhäjoki	1844	1846	2	4000	Skog från Pyhäjärvi och Kärsämäki med årlig tillgång af 4022 träd.
Pruukinkoski eller Ruukinkoski i Paavola kapell af Siikajoki . .	1846	1846	2	3000	stock ifrån Piippola, Pulkkila och Frantsila, med årlig tillgång af 7391 — 7991 träd.
Hirvaskoski i Ijå, 1854 flyttad till Ailio i samma socken	1839	1840	2	2000	enskilde och kronan tillhörige skogstrakter och öfverloppsjordar i Ijå, inalles 74884 tunnel. med årlig tillgång af 3672 träd.

Kyngäs i Pudasjärvi	1803	1803	4	3500	Kronan tillhöriga skogstrakter inom Pudasjärvi socken, långs med Livo elf.
Timonen i Pudasjärvi	1841 och 1845	1841 och 1846	2	5000	skogar i Pudasjärvi till en area af 132153 tunneland, med årlig tillgång af 7991 stock.
Taivalkoski i Pudasjärvi . . .	1839	1840	2	3000	skogar i Pudasjärvi och Kuusamo.
Ämmä invid Kajana stad . .	1844	1845	2	5000	enskilta hemmansegare och kronan tillhöriga skogstrakter inom Hyrynsalmi, Paldamo och Sotkamo, innehållande tillsammans 131144 tunneland mark, med årlig tillgång af 10215 träd af flere stocklängder.
Kalliokoski i Kemi	1841	1842	2	4000	Kronans och enskiltas skogar i Kemi på ömse sidor om Simo elf, tillsammans 68589 tunneland mark, med årlig tillgång af 3511 träd.

Louvetjoki i Tervola kapell	1846	1846	2	5850	Oskiftade allmänningsskogar inom Kemi af 75621 tunnld 16 kappld, samt årlig tillgång af 2750 stockträd, och i Rovaniemi af 123751 tunnld 16 kappld med årlig tillgång af 3596 träd.
Hakoköngäs i Rovaniemi . . .	1839	1841	2	4000	Kronans och enskiltas skogar i Rovaniemi, om tillsammans 144225 tld mark och årlig tillgång af 5334 träd.
Sinettäjoki i Rovaniemi	1782	1786	2	2500	Kronan tillhöriga skogar i Rovaniemi upp med Ounasjoki elf inåt Sodankylä, med årlig tillgång af 3000 träd.
Meldaus i Rovaniemi	1846	1848	2	4000	skogar inom Rovaniemi, utgörande en vidd af 157825 tunnld 15 kappld, med årlig tillgång af 996294 träd; äfvensom skogstillgångar i Sodankylä.

Kristineström (Pirttikoski) i Öfver-Torneå .	1760	1841	2	2000	kringliggande skattehemmans och odisponerade kronoallmänningars skogar.

Således 13 sågar med tillsammans 28 ramar och årligt försågningsprivilegium af 47850 stock, svarande emot vid pass 40000 furustammar. Då de till försågning använda stockar öfverhufvud uppskattas innehålla 40 kubikfot trädvirke, så skulle sålunda årligen tillverkats 1600000 kubikfot, förnämligast hemtade ifrån länets nordöstra del.

Dessa sågar uppgifvas hafva tillverkat:

		Tolfter plankor.	Tolfter bräder.
1848.	Hauru	200.	150.
	Ruukinkoski . . .	$416\frac{2}{3}$.	$666\frac{2}{3}$.
	Hirvaskoski . . .	107.	258.
	Kyngäs	670.	144.
	Timonen	680.	520.
	Taivalkoski . . .	295.	490.
	Ämmä	830.	1660.
	Kalliokoski	250.	400.
	Louvetjoki	200.	400.
	Hakoköngäs . . .	320.	200.
	Sinettä . . .	350.	220.
	Meldaus	280.	200.
	Kristineström .	0.	0.
		$4598\frac{2}{3}$.	$5308\frac{2}{3}$.
1849.	Hauru	500.	$666\frac{2}{3}$.
	Ruukinkoski . . .	$416\frac{2}{3}$.	$666\frac{2}{3}$.

		Tolfter plankor.	Tolfter bräder.
	Hirvaskoski . .	91.	327.
	Kyngäs . . .	530.	105.
	Timonen . . .	600.	550.
	Taivalkoski . .	250.	500.
	Ämmä	830.	1660.
	Kalliokoski . .	250.	400.
	Louvetjoki . .	200.	400.
	Hakoköngäs . .	400.	320.
	Sinettä . . .	307.	190.
	Meldaus . . .	300.	220.
	Kristineström .	120.	300.
		$4794\frac{2}{3}$.	$6305\frac{1}{3}$.
1850.	Hauru	500.	$666\frac{2}{3}$.
	Ruukinkoski . .	$416\frac{2}{3}$.	$666\frac{2}{3}$.
	Hirvaskoski . .	40.	20.
	Kyngäs . . .	580.	130.
	Timonen . . .	589.	660.
	Taivalkoski . .	269.	509.
	Ämmä	830.	1660.
	Kalliokoski . .	250.	400.
	Louvetjoki . .	200.	400.
	Hakoköngäs . .	300.	200.
	Sinettä . . .	333.	200.
	Meldaus . . .	200.	180.
	Kristineström .	350.	420.
		$4857\frac{2}{3}$.	$6112\frac{1}{3}$.
1851.	Hauru	450.	150.
	Ruukinkoski . .	416.	666.
	Hirvaskoski . .	80.	90.
	Kyngäs . . .	458.	140.
	Timonen . . .	540.	630.

		Tolfter plankor.	Tolfter bräder.
	Taivalkoski	200.	260.
	Ämmä	200.	800.
	Kalliokoski	200.	250.
	Louvetjoki	200.	200.
	Hakoköngäs	0.	0.
	Sinettä	250.	300.
	Meldaus	700.	550.
	Kristineström	350.	364.
		4044.	4400.
1852.	Hauru	0.	0.
	Ruukinkoski	416.	666.
	Hirvaskoski	80.	90.
	Kyngäs	230.	50.
	Timonen	751.	505.
	Taivalkoski	270.	300.
	Ämmä	200.	800.
	Kalliokoski	100.	100.
	Louvetjoki	180.	200.
	Hakoköngäs	0.	0.
	Sinettä	250.	300.
	Meldaus	700.	550.
	Kristineström	320.	200.
		3497.	3761.
1853.	Hauru	860.	300.
	Ruukinkoski	416.	666.
	Hirvaskoski	270.	70.
	Kyngäs	650.	120.
	Timonen	1081.	675.
	Taivalkoski	250.	500.
	Ämmä	200.	800.
	Kalliokoski	600.	600.

		Tolfter plankor.	Tolfter bräder.
	Louvetjoki . . .	300.	300.
	Hakoköngäs . . .	300.	200.
	Sinettä	333.	270.
	Meldaus	700.	550.
	Kristineström . .	350.	200.
		6310.	5251.
1854.	Hauru	136.	80.
	Ruukinkoski . .	416.	666.
	Hirvaskoski under flyttning till Ailio.		
	Kyngäs	570.	260.
	Timonen	903.	485.
	Taivalkoski . . .	250.	500.
	Ämmä	200.	800.
	Kalliokoski	120.	200.
	Louvetjoki . . .	60.	100.
	Hakoköngäs . . .	290.	140.
	Sinettä	333.	270.
	Meldaus	700.	554.
	Kristineström .	400.	350.
		4378.	4405.
1855.	Hauru	465.	634.
	Ruukinkoski . .	416.	666.
	Ailio	270.	70.
	Kyngäs	510.	90.
	Timonen	872.	484.
	Taivalkoski . . .	250.	500.
	Ämmä	200.	800.
	Kalliokoski	250.	250.
	Louvetjoki . . .	100.	200.
	Hakoköngäs . . .	400.	500.
	Sinettä	333.	270.

Meldaus	700.	554.
Kristineström	160.	80.
	4926.	5098.

Att dessa uppgifter likväl icke vore alldeles öfverensstämmande med verkliga förhållandet kunde man tro af en större qvantitet exporterade bräder och plankor, än försågningen uppger. Så t. ex. uppgafs försågningen

år 1851	till 8444	tolfter,	exporten till 14330	tolfter plankor och bräder.
„ 1852	„ 7258	„	„ „ 17365	„
„ 1853	„ 11561	„	„ „ 12798	„

Detta låter dock förklara sig sålunda att äfven handsågad vara blifvit exporterad.

Under loppet af de följande åren uppges Kristineströms sågningsprivilegium förökadt till 4000 stock, och antingen gamla sågar åter iståndsatte eller nya tillkomna, ibland dem, tillfölje af 1857 års författning om begagnande af ångkraft vid sågverks bedrifvande, några ångsågar vid sådana elfvars mynning der stocktillförseln är rikligast.

Ibland vattensågar nämnes: Sahansaari, invid Uleåborgs stad, gammal inrättning redan ifrån förra seklet, som dock länge varit i förfall, åter uppbyggd efter engelskt mönster och satt i gång om hösten 1859, samt privilegieradt för 10000 stock.

Koitele i Neder-Kimingi af Ijå, numera Kimingi moderförsamling, gammal inrättning, afbrunnen 1848, åter iståndsatt 1859 och privilegierad för 2000 stock.

Kurimus i Muhos, ny, byggd 1858, privilegierad för 3000 stock.

Ångsåg vid Ijå elfsmynning å Gestilä hemmans mark, anlagd 1859, privilegierad för 16000 stock.

Laitakari ångsåg vid Kemi elfs utlopp.

Räyttä ångsåg vid Torneå stads hamn.

Då genom 1861 års författning de bestämningar som inskränkt sågningsbeloppet till ett visst antal stock för alla sågar upphört, är icke heller för de två sistnämnde något särskildt sågningsqvantum uppgifvet. 1859 räknar Gyldén salusågarnes antal till 22, deras sågningsprivilegium till 119750, och årskonsumtionen af stock till 100000 furustammar eller 4 millioner kub.-fot. I allmänhet äro uppgifterne om stockåtgången genom försågning högst stridiga. Medan den i Oulun Wiikko Sanomia för 1862 uppgifves till 30 à 40000 under de föregångne åren, uppskattas den af en annan till 105 á 120000, och ännu af en tredje till 150000 stammar. Äfven denna högst uppgifna konsumtion skulle dock endast medtaga 6 milloner kub.-fot af länets lägst beräknade årsförråd på mogen stock eller 47 millioner kub.-fot. Uti oss lemnad förteckning på sågar för 1861 uppräknas följande:

I Haapajärvi: 2 husbehofssågar.
„ Pyhäjärvi: Hauru.
„ Siikajoki (Paavola) Pruukinkoski.
„ Uleå—Uleåborgs (Sahansaari).
„ Ijå (Kimingi) Koitele.
„ „ Hirvikoski.
„ „ ångsåg (Gestilä).
„ Pudasjärvi: Kyngäs.
„ „ Hirvaskoski.
„ „ Taivalkoski.
„ Paldamo: Ämmä.
„ „ Myllyranta.
„ Hyrynsalmi: 2 husbehofssågar.
„ Sotkamo: 1 husbehofssåg.
„ Kemi: Saari (Louvetjoki).
„ „ Kalliokoski.

I Kemi: ångsåg (Laitakari).
„ Rovaniemi: Sinetti.
„ „ Meltaus.
„ „ Hakoköngäs.
„ Öfver-Torneå: Pirttikoski (Kristineström); in summa 23 sågar, hvartill ännu kommer Räyttä ångsåg, hvilken uppges årligen försåga 3010 tolfter plankor. I 1862 års embetsberättelse omnämner Guvernören 20 sågar (i verksamhet varande?) och deras tillverkningsvärde till öfver 100000 Rubel. 1863 omnämnas samma antal sågar med tillägg att af 8 sågar i Uleå härad inom året blifvit tillverkade 13943 tolfter plankor och 9156 tolfter bräder, värde 329940 Mark 66 penni, och af 7 sågar i Kemi härad 6597 tolfter plankor och 4579 tolfter bräder, hvilka, enligt Kronofogdens uppgift, på stället skall blifvit betalte planktolften med 12—16 och brädtolften med 4—8 Mark. Antaga vi medeltalet, eller 14 Mark för plankorne och 6 Mark för bräderne såsom normalpris, så skulle plankornes värde utgöra 92358 och brädernes 27474, in summa häradets sågtillverkning å stället 119832 Mark, och 15 af länets 20 sågar tillverkat vara för 449772 Mark 66 penni.

Det antal sågstock, som Staten kan påräkna att årligen ifrån sina skogar afyttra till sågarne i länet beräknades [1]):

Sågar.	Minimum.	Maximum.	Medeltal.
Torneå ångsåg	40000	50000	45000
Ijå "	20000	25000	22500
Uleåborgå vattensåg	20000	20000	20000
Saaris	8000	12000	10000
Hakokyngäs	8000	12000	10000
Meldaus	12000	18000	15000
Simo	10000	15000	12500
Ailio	8000	12000	10000
Kyngäs	10000	15000	12500
Hirvaskoski	10000	20000	15000
Maunu	10000	20000	15000
Koitele	12000	20000	16000
Kajana	8000	12000	10000
Kristineström	20000	30000	25000
Laitakaari ångsåg	30000	40000	35000
Sinetti vattensåg	8000	12000	10000
Taivalkoski	8000	12000	10000
Kurimus	8000	12000	10000
Summa	250000	357000	303500
Baserad på stock ifrån enskild skog:			
Bruukinkoski	8000	12000	10000
Hauru	8000	12000	10000
Puuperä i Pudasjärvi, sednast tillkommen, konsumtion okänd.			
Summa åtgående stock	266000	381000	323500

[1]) Af Guv. Alfthan meddeladt.

Efter under åren 1862 och 1863 i länet verkställde arbeten beräknades kostnaden för fällning, släpning och kubering af virke uti kronoskogarne som följande tabell utvisar:

Revier. Kronoarbete.	Antal sågblock.	Kubikfot.	Fällning, släpning till flötbart vattendrag och kubering; penni för 1 kub.-fot.	Anmärkningar, släpning.
1. Rovaniemi . .	5688	119816,8	5,20	½ à 4 verst
2. Kemi	5139	108269,4	6,52	5 à 6 „
3. Torneå	1239	21356	6,56	1½ à 3 „
4. Ounasjoki . .	250	3879,3	5,16	3 à 5 „
5. Sodankylä . .	4219	76703,1	4	2 „
6. D:o . .	1309	23684	4,80	2 à 2½ „
Enskildt arbete:				
7. Sodankylä . .	15197	254854	5,21	Aftrummade af 13099 stammar.
Summa	33038	608562,8	eller 18,4 kub.-fot på 1 sågstock	
Kronoarbete	stammar			
8. Kuusamo . . .	15800	373565	3,72	2 à 6 verst släpning till närmaste flötled.
9. Haukipudas	2551	57137	5,16	
10. Simo	1500	29061,9	6	
11. d:o	1571	30499,5	7,10	
12. d:o	1947	32066,3	7,40	
13. d:o	426	7320,6	6,40	
14. d:o	985	16000	9,60	¾ mils afstånd från vattendrag.
Summa	24780	545650,3	—	
medelpris	—	—	5,61	

Skeppsbyggeri är en gammal näringsgren i Österbotten. Under Amerikanska frihetskriget, då handelskonjunk-

turerne voro synnerligen gynnsamma, utvecklade den sig företrädesvis; omkring 1782 egde Uleåborg 20—30 stora skepp om vid pass 4500 läster. År 1794 uppges dock åter endast 11 à 12. Vid samma tid hade Brahestad 14 skepp om $1055\frac{1}{2}$ läster. År 1805 egde Uleåborg 23 skepp, och hade år 1804 nybyggt 7; samma tid hade Brahestad 9, hvaraf 5—6 gingo på utrikes orter. För de följande åren sakna vi uppgifter. År 1839 uppger Guvernören att i länet årligen omkring 8—10 nya handelsfartyg byggdes samt 5—6 försåldes, och hela handelsflottan beräknades 1840 till 71 fartyg om 7936 läster, jemte en ångskonert af 35 hästars kraft. Emellan 1845—47 hade för städernes handelsflotter 20 nya fartyg blifvit byggde om 2849 läster.

För de följande åren hafva vi mera detaljerade uppgifter om skeppsbyggeriet:

	Stadsfartyg.						Landtmannafartyg.					
	Uleåborg.		Brahestad.		Torneå.		Ijå.		Kemi.		Kalajoki.	
	Antal.	Lästetal.	Antal.	Lästetal.	Antal.	Lästetal	Antal.	Lästetal.	Antal.	Lästetal.	Antal.	Lästetal
1848	5	766	4	$434\frac{1}{2}$	—	—	6	$162\frac{1}{2}$	2	37	—	—
1849	2	115	1	214	—	—	4	113	—	—	—	—
1850	1	178	2	361	—	—	3	83	1	40	—	—
1851	2	$433\frac{1}{2}$	4	712	1	32	2	50	2	90	1	6
1852	6	470	1	234	—	—	4	$124\frac{1}{2}$	1	45	—	—
1853	3	640	2	479	1	112	1	$35\frac{45}{112}$	—	—	—	—
1854	nybyggnaderne förstördes af Engelsmännen dels å varfven dels i hamnarne.				—	—	2	76	1	30	—	—
1855	2	40	8	151	—	—	7	206	1	60	—	—
1856	6	$640\frac{1}{2}$	4	983	1	$153\frac{2}{3}$	5	$116\frac{1}{6}$	1	35	—	—

1857	9	2230	8	1535	1	71	3	38	11	507	—	—
1858	7	$1744\frac{1}{2}$	3	533	—	—	1	25	—	—	—	—
1859	5	1204	3	828	—	—	4	$90\frac{1}{6}$	—	—	—	—
1860	?	?	4	1039	—	—	2	60	—	—	—	—
1862	3	?	3	?	—	—	?	?	—	—	—	—
1863	5	1580	7	1600	—	—	—	—	—	—	—	—

Å ett år 1811 privilegieradt å Uleåborgs stadsmark på Kokko-Siku och Wasikkasaari holmar anlagdt, Kommerserådet Ferd. Granberg samt aflidne Kommerserådet och Handl. Kl. Niskas rättsinnehafvare tillhöriga skeppsvarf, byggdes

1856	fartyg	af	184	arbetare	för	ett	värde	af	20000 Rubel.
1857	〃	〃	64	〃	〃	〃	〃	〃	8000 〃
1858	〃	〃	122	〃	〃	〃	〃	〃	15500 〃
1859	〃	〃	47	〃	〃	〃	〃	〃	3000 〃
									46500 〃

År 1861 var varfvet försedt med 2 bäddar, 2 kaserner, smedja, arbetareboningar, basugn och kokhus, samt byggdes ett skepp värdt 30000 Rubel.

Å Warjakka år 1854 för Kommerserådet Fr. Joh. Franzén privilegierade skeppsvarf, inom Uleåsalo kapell, arbetades

1856	af	41	arbetare	för	2000 Rubel.
1857	〃	131	〃	〃	50000 〃
1858	〃	63	〃	〃	60073 〃
1859	〃	43	〃	〃	4500 〃
				S:a	116573 〃

År 1861 funnos å stället tvenne skeppsbäddar, en smedja af tegel, 2 kaserner, 3 magasiner, 2 basugnar med öfverbyggda rännor, ett kokhus äfvensom boningsrum för varfsförestândare, byggmästare och arbetare, och var der under nämnde år under byggnad ett skepp värdt 25000 Rubel.

Å Patenniemi skeppsvarf, beläget inom Ijå sockens Kello by, priv. 1857 för ett bolag, kalladt „Uleåborgs stora skeppsvarfs och rederibolag" byggdes fartyg:

1858	af	100	arbetare	för	25000 Rubel.
1859	„	41	„	„	4500 „
				S:a	29500 „

År 1860 begyntes och 1861 fortsattes med byggnad af en örlogskorvett för Ryska kronans räkning. Sistnämnde år funnos å varfvet uppförda: en större och en mindre skeppsbädd, en magasinsbyggnad i 4 afdelningar, en kasern i 3 våningar, för båtbyggare, segelsömmare och takelmakare, en större kasern för upplag af bättre virke, en smedja af sten med 5 härdar, tvenne öfverbyggda basrännor, en bassin för för fartygen, samt nödiga boningsrum för byggmästare, qvartersmän och arbetare.

År 1863 uppgafs Uleåborgs handelsflotta till 40 stora handelsfartyg om 7761½, Brahestads till 39 om 7526 och Torneå stads till 1 brigg, 1 skonert och 1 slup om 238 läster, eller in summa stads fartyg till 82 om 15525½ läster, utgörande fjerdedelen af hela finska handelsflottans lästetal, medan 52 landtmannafartyg om vid pass 1290 läster bedrefvo kustfarten. För bestämmandet af den skogsqvantitet, som årligen åtgått till skeppsbyggnaderne, äfvensom under en lång följd af år till denna industrigren blifvit använd, sakna vi speciella data. Dock har hela landets årsbehof af skeppsvirke blifvit beräknadt till 1200000 kubikfot och som fjerde delen deraf belöper sig på Uleåborgs län, borde dess behof utgöra 300000 kubikfot eller, efter 40 kubikfot på stocken, 7500 stock. Detta virke uppgifves vara hemtadt förnämligast ifrån Pyhäjärvi, Kärsämäki och Piippola, äfvensom ifrån Ijå, Pudasjärvi och Torneå öfverbygd, men också, i synnerhet massivare vara utom länet ifrån Idensalmi och Piela-

vesi [1]). Värdet af i Uleåborg föryttradt skeppsvirke uppges ifrån Pulkkila, Piippola och Idensalmi till 10000 och ifrån Ijå elfs mynning, jemte utskeppningsbjelk till 10 à 20000 Rubel s:r årligen [2]).

Tjärtillverkningen är en gammal näringsgren öfver hela Österbotten, och redan för mera än ett sekel sedan, såsom skogsödande, af den tidens statsekonomer, åtminstone i de dimensioner den tagit, med ogillande ansedd. År 1747 uppskattar Mennander tjärtillverkningen i hela Österbotten till 80000 tunnor och skogsåtgången till icke mindre än 5120000 stammar, hvaraf han förutspår skogens totala förstöring. Af den uppgifna tjärqvantiteten ansågs fjerdedelen eller 20000 t:r och 1280000 stammar skogskonsumtion böra beräknas på den del af landskapet, som omfattas af nuvarande Uleåborgs län, och förnämligast vunnit afsättning i dess begge dåvarande sjöstäder Brahestad och Uleåborg, medan den öfriga tillverkningen afsattes i det nuvarande Wasa läns fem sjöstäder. I norra Österbotten uppges tjärbränningen redan hafva tillbakaträngts till 6 à 7 mil ifrån kusten, der den mest bedrefs i de inre delarne af kustsocknarne, Kalajoki, Pyhäjoki, Siikajoki, Uleå och Ijå; på sina ställen hade den dock äfven framträngt djupare in, 12—15 mil i landet, t. ex. Paldamo. Om tjärbrännandet derstädes förmäler E. Castrén, i sin under Kalms presidium 1754 utgifna beskrifning öfver Cajaneborgs län: „I dessa förflutna åren, då tjäran väl lönat mödan, hafva skogarne (i nedre trakten af socknen) blifvit så alldeles uthuggne, att invånarene derstädes inom kort lära vara nödsakade, att ej allenast öfvergifva tjärubrännandet, utan ock sakna nödig skog till timmer och bränsle, derest icke tjärubrännandet i tid inskränkes och dertill alle-

---

[1]) Strömborg, Uleåborgs län och forstväsendet, s. 6.

[2]) Kommerserådet J. V. Snellman.

nast nyttjas rötter och till annat behof mindre dugliga träd; då likväl nu för tiden den gröfsta furuskogen utan åtskilnad katas till tjäruved". Högre upp åt öster, till öfre delen af socknen hade dock tjärubränningen ännu icke hunnit, och om Sotkamo säges att derstädes sällan tjära tillverkas, i anseende till transportens svårighet, hvilken hindrades genom Ämmä och Koivukoski forssar vid Kajana. Omkring 40 år sednare, på 1790-talet exporterades ifrån länets begge sjöstäder öfver 40000 tunnor, och ett halft sekel derefter 1840 uppges af Guvernörsembetet tjärfabrikationen till 80000 tunnor. För en rad af följande år hafva vi uppgifter, väl ej öfver totalproduktionen, men öfver exporten af tjära, hvarefter man åtminstone approximatift bör kunna sluta till produktionen. Enligt Guvernörsembetets berättelser exporterades ur länets tre sjöstäder:

1848: 80007	t:r.	1853: 66890	t:r.	1858:	58815.
1849: 64068	"	1854: 52879	"	1859:	70092½.
1850: 64882½	"	1855: 78195	"	1860:	63811½.
				S:a	854487 t:r.
1851: 66313	"	1856: 49656	"		
1852: 51759	"	1857: 87518½	"		

således under 13 år den årliga medelexporten 65760 tunnor. Räkna vi härtill den årliga husbehofskonsumtionen och antaga, lågt nog, 1 tunna på hvarje af länets 11600 hemmansrökar eller 11600 tunnors åtgång, samt det tjäruqvantum som åtgår vid skepps- och båtbyggnad äfvensom fartygens reseprovision, så kan väl ett årsbehof af 90000 tunnor icke vara för högt tilltaget. Det har beräknats att 50 stammar af 3—8 tums diameter skulle åtgå till en tunna tjära [1]). Tjärindustrin i länet skulle således erfordra af den yngre

[1]) Soldan, Om Finlands tjäruindustri, s. 21. — Strömborg, s. 8.

skogen 450000 stammar, hvarje stam beräknad till 2,52 kub.-fot, svarande emot en fast trädmassa af 11340000 kub.-fot. Väl produceras icke all tjära af vexande stammar, en ringa del äfven af rötter, men då man betänker att utom den till tjära brända veden, trädvirke äfven åtgår till tunnors förfärdigande, så torde dessas trädmassa fullt uppväga hvad genom rötters begagnande besparats. Den mesta tjära tillverkas för närvarande i Kajana härad, Paldamo, Sotkamo, Kuhmoniemi och Hyrynsalmi, samt af Uleå härad i Pudasjärvi och Kuusamo, å hvilka trakter tjärubränning hitintills utgjort befolkningens hufvudnäring. Såsom binäring förekommer den i Haapajärvi, Kärsämäki och Piippola af Haapajärvi härad; i Frantsila kapell af Salo härad, i Muhos af Uleå härad, invid Torneå och Muonio, samt Ounas och Kemi elfvars stränder inom Kemi och Lappmarks härader. Ifrån Haapajärvi härad torde den producerade tjäran afsättas förnämligast i Brahestad; — emellan 1856 och 62 endast 5270 tunnor i medeltal årligen —, den med åren minskade exporten vittnar om denna näringsgrens aftagande i dessa numera förnämligast för jordbruk och kärrodling äflande trakter. Ifrån Piippola och Pulkkila, samt Frantsila af Siikajoki socken afsättes tjära, åtminstone till en del, äfven i Uleåborg; i allmänhet dock ett mindre betydligt qvantum. För Uleå och Ijå elfvars flodområden, omfattande det förra Kajana härad och Muhos, det sednare Ijå, Pudasjärvi och vestra Kuusamo, har Uleåborg länge varit afsättningsort. Till det såkallade tjärhofvet i Uleåborg inkom förnämligast ut med

Uleå elf 1840	37447	t:r.
ifrån Ijå	9515	„
	46962	„
1845: utmed Uleå elf	39984	„
ifrån Ijå	10179	„

1850:	utmed Uleå	39952	t:r.
	ifrån Ijå	9651	"
		49603	"
1855:	utmed Uleå	43329	"
	ifrån Ijå; krigsår, obetydl.	—	
		43329	"
1860:	utmed Uleå	43799	"
	ifrån Ijå	12441	"
		56240	"
1862:	utmed Uleå	53652	"
	ifrån Ijå	11800	"
		65452	" [1]).

I de nordligare orterne är produktionen proportionsvis ringa. Ifrån Torneå, der Torneå-dalens tjärtillverkning afsättes, exporterades i medeltal emellan 1856 och 1860 årligen 2770 tunnor. Den beredes i Öfver-Torneå och Muonioniska. Väl torde en del af den finska tjäran afsättas i gränsestaden Haaparanda; det är dock upplyst att Torneådalens hela produktion å Svenska och Finska sidan tillsammans icke öfverskrider 5000 tunnor [2]). För år 1863 uppger Kronofogden å orten tjäruförsäljningen i Muonioniska och Enontekis till 1350 tunnor; ifrån Kittilä vid Ounasjoki, Kemi elfs biflod till 2000.

Tjära tillverkas i Torneå-dalen och Kittilä af stubbar, rötter och vindfällen; likaså i Kemi, Rovaniemi, Kemiträsk, der den i sednare år förehafts i mindre mon, men också med mindre framgång, emedan rätta tillverkningsmethoden varit okänd. I det öfriga länet tillverkas tjära medelst den skogförödande katningsmethoden. Väl hafva försök blifvit gjorda, t. ex. å Manamansalo i Uleå träsk, att för ändamå-

[1]) Kom.-råd. Snellmans meddelande.

[2]) Soldan, s. 5.

let använda rötter, men misslyckats för bristande kännedom om förfaringssättet. Äfven i Ijå har på sednare år tjärberedning af stubbar begynt; katningsmethoden fortfor dock att vara den rådande. I de mest tjärubrännande orter Kajana härad och Pudasjärvi iakttogs dock den ordning, att blekning och fällning till tjära skedde traktvis på alla der växande träd, af 2—5 tums diameter, och å samma ställe förnyades efter 20—30 års förlopp, som fordrats till skogens återväxt till samma storlek, medan andra trakter fredades för tjärbränning. Men i samma mon som befolkningen och tjärbruket tillväxt, har man öfverskridit denna begränsning och utvidgat blekningen till skogar, som förut icke anlitats, hvarvid äfven stockskog icke alltid skonats, och då storskiftet begynte och pågick uppkom här, som annorstädes, en täflan att begagna skogarne så länge de än voro gemensamma, till enskild vinning, hvarigenom oaktadt bestående författningar och lagbud en större förstöring under de sednare åren öfvergått dem, än förut torde varit fallet [1]). Afsättningen ifrån Kemi-dalen sker också mest i Torneå. Ifrån produktionsorten vid Torneå och Ounas elfvars stränder nedflötas varan medelst af sjelfva tjärtunnorne bildade flottor om 80—100 stycken. Till resan fram och tillbaka ifrån Lohiniva nybygge i Kittilä uppges åtgå 2½ vecka. Nedanför Ijå elf sker transporten sålunda att tunnorne radas å stockflottor, hvilka derjemte till föryttring exporteras, och ifrån elfmynningen af kustfarare forslas till Uleåborg. Nerforslingen utanför elfven måste verkställas under vårflodstiden, emedan den annars hindras genom det grunda vattnet i floden. Långs med Uleå elfs vattendrag, och allt ifrån länets östra gränser verkställes transporten till Uleåborg uppå

---

[1]) Guv:s berättelse f. 1848—50.

enkom för detta ändamål af mycket tunnt virke byggda långa och smala några och tjugu tunnor bärande båtar, nog böjliga att med tillhjelp af skicklige styrmän slingra sig igenom så väl de öfre vattendragens som Uleå elfs våldsamma forsar. I de södra trakterne verkställes transporten mest landväg om vintern.

Till följe af de under de sednast förflutna åren, till förekommande af skogens sköfling, vidtagna författningar och sedan kronoskogen blifvit afskiljd ifrån allmänningarne, kommer tjäruindustrin att, om icke alldeles upphöra, åtminstone inskränkas till ganska ringa dimensioner, hvilket å de landsorter, der den i en lång följd af år lemnat så godt som den enda penningeförtjenst, och under de tätt på hvarandra följande missväxterne de enda medlen för lifvets bergning, framkallat icke ringa bekymmer och stor missbelåtenhet. Enligt Guvernörens uppgift tillverkade Kajana härad och Pudasjärvi socken under de föregångne åren tjära till ett värde af 250—400000 Rub. och utbetalte Uleåborg ensamt år 1862 för tjära 400000 silfver Rubel, hvilka medel förnämligast kommo dessa länets mest blottställda trakter till godo. Väl var tjärupriset nämnde år ovanligt högt, men om inkomsten som landet uppbär för sin tjära under vanliga år också endast uppgår till halfva summan, utgör den, fördelad på Kajana härads och Pudasjärvi sockens 15 à 1600 hemmansrökar, dock sina 120 à 130 silfver Rubel på hvar, med hvilka i nödens tid en och annan rågtunna och mjölmatta kan köpas och lifvet bergas. Under 1862 års missväxt erfor man, att, medan södra delen af länet, der jordbruket numera är så godt som den enda näringsgren, var svårt ansatt, Kajanaboerne dock hade lösen för sin tjära att använda för brödfödan. Härmed hafva vi dock alldeles icke velat yrka, att tjärindustrin med all sin skogsförödelse ostördt bör få fortfara, vi

hafva endast velat påpeka nödvändigheten att vid reformen gå varsamt tillväga, dels genom användande, jemte rötter och skator, af endast sådan skog, som till annat ändamål är otjenlig, dels ock genom bättre mera vinstgifvande methoder, genom beredning äfven af andra med tjärtillverkningsprocessen förenliga och beslägtade skogsprodukter.

Genom nåd. bref af d. 9 Aug. 1865 har också blifvit förordnadt, att å lägenheter af krononatur inom Kajana härad och Pudasjärvi socken, hvilka undergått behörigen faststälIdt storskifte och skattläggning, samt erhållit genom utpålning bestämda gränser, tillsvidare må, i stället för det nu till visst tunneland upptagna belopp tjära, som efter beräkning af rotemantalet derstädes tillverkas, till sådant ändamål, efter af vederbörande landtmätare, på grund af Guvernörens förordnande, en gång för alla skeende utsyning och bestämmande, i årligt omlopp användas stående skog å en femtiondedel af den lägenheten tillhörande skogsmark, med vilkor likväl att omkring 40 friska och raka stammar fördelade på tunnelandet, qvarlemnas till fröträd; dock att der femtioårig skog icke finnes, katning till tjära får vidtaga och fortgå å de till växtligheten äldsta bestånden.

Med anledning af underdånig ansökning beviljades äfven Suomussalmiboerne d. 8 Febr. 1866 tillstånd att under vissa vilkor å Kronans inom socknen befinteliga öfverloppsjordar få verkställa katning till tjärbruk samt idka svedjebruk å dertill tjenliga marker.

Den af Ständerne föreslagne och af styrelsen sednast tillsatta komité att taga närmare kännedom om våra skogsförhållanden, har för ändamål att föreslå de utvägar genom hvilka det allmännas behof af skogsbesparing kunde förenas med den enskildes behof af skogens tillgodogörande.

En annan näringsgren, som under århundraden bidra-

git att föröda skogarne i vårt land, svedjandet har i Uleåborgs län till allt inskränktare gränser blifvit tillbakaträngd och har de sednare tiderne idkats endast i 3 socknar nemligen i Sotkamo, Hyrynsalmi och Kuhmoniemi af Kajana samt Kuusamo och Pudasjärvi af Uleå härad. Sedan genom förordning af d. 9 Sept. 1851 svedjandet genom nya lagbud blifvit inskränkt, har detsamma, enligt Guvernörens berättelse af år 1861, icke heller idkats, utom i hemlighet på ett och annat ställe i de aflägsna ödemarkerne i nyssnämnde landsorter. Från Sotkamo skrifver pastor derstädes Prosten Ståhlberg år 1863, att svedjandet derstädes numera är ganska obetydligt, och ifrån Hyrynsalmi samma år Prosten Saxbäck: „svedjebruk har idkats af *somliga*, der tillfälle till tjenlig mark funnits, men måste nu upphöra.“ Uti af domhafvanden å orten, Häradshöfding Cajanus meddelade af annan hand författade underrättelser heter det om Kuusamo: „Svedjebruket har fordom varit allmänt, men i ständigt aftagande; detta icke af allmogens böjelse, utan af de band som nådiga författningar utsatt, hvadan detsamma numera alldeles upphört.“ I Pudasjoki förmäles svedjandet vara i aftagande, dock för en del af socknen ännu oumbärligt. Till följd af dessa enstämmiga utsagor måste man således anse svedjandet numera inskränkt till ganska ringa dimensioner. Af forstmännen uppges skogskonsumtionen genom sved inom länet utgöra 5 millioner kub.-fot [1]).

Den till byggnader åtgående virkesmassa å ett hemman har blifvit beräknadt till 20000 kubikfot [2]). I sådan händelse skulle länets 11600 hemman fordra 232000000 kubikfot virke och som byggnaderne i medeltal hvart 40:e år tarfva ombyggnad, skulle årsbehofvet å landet utgöra 5800000

[1]) Strömberg, s. 7.

[2]) Soldan, s. 41. — Strömborg, s. 2 och 6.

kub.-fot. Antagas torpbyggnaderne konsumera hälften och backstugusittares m. fl. boningar fjerdedelen af hemmanens behof, så skulle till 6000 torp åtgå 1850000, och till byggnader för 11600 backstuguhjon m. m. 1400000 kub.-fot, in summa således åtgå 8850000 kub.-fot. Anses den vid byggnaderne använda stocken i medeltal innehålla 30 kubikfot på stammen, skulle således årligen erfordras 295000 stammar. Tillägga vi byggnaderna i städerne, hvilkas befolkning utgör vid pass $\frac{1}{15}$:del af landets och anse behofvet af stock der proportionsvis lika stort med hemmanens, så skulle stockbehofvet ytterligare ökas med 386666 kub.-fot eller 12889 stammar. Hela stockbehofvet skulle således utgöra 9236666 kub.-fot eller 307888 stammar, af 30 kub.-fot hvarje.

Åtgången af trädvirke för husbyggnad, stängsel och slöjd tillsammantagen har blifvit uppgifven till $27\frac{2}{7}$ [1]) millioner eller vid pass 27285700 kub.-fot; för de två sistnämde posterne skulle således, efter afdrag af ofvanupptagna byggnadsbehof, återstå 18435700 kub.-fot. Härtill kommer husbehofsbränsel samt vedåtgången vid industriella företag beräknade till 79000000 kub.-fot, in summa således vid pass 97500000 kub.-fot yngre och klenare till en del löfskog.

Enligt dessa uppgifter skulle således länets årliga skogskonsumtion utgöra:

Sågningsvirke (högst)	6	mill.	—	kub.fot.
Skeppsbyggnad	—	„	300000	„
Tjära	11	„	340000	„
Byggnadsvirke	9	„	237000	„
Stängsel och slöjd	18	„	436700	„
Bränsel till husbehof och fabriker	97	„	500000	„
Sved	5	„	—	
	147	„	813000	„

[1]) Strömborg, s. 7.

således endast något öfver tredje delen af årets lägst tagna skogsförråd. Väl bidraga äfven ofta nog förekommande fareldar till skogens minskande. Under heta och torra somrar kunna de blifva mycket vidsträckta. Så beräknades att skogseldar härjat 1852: 365000, 1855: 77000, 1858: 51000 tunneland. Den egenteliga skogsförlusten finnes icke uppgifven. Det bör dock ihågkommas att fareldarne vanligen endast förstöra den späda skogen.

Kronans skogar i länet fördelas för närvarande i följande inspektionsdistrikter och revierer:

I. Kemi inspektions- eller öfverforstmästare-distrikt innefattande:

	Beräknad area i tunneland.	Bestående af
1. Muonio revier	2009190	Muonioniska och vestra Enontekis.
2. Torneå "	1088569	Öfver-Torneå och Kolari.
3. Ounasjoki "	2581000	Kittilä och östra delen af Enontekis.
4. Sodankylä "	2141084	Sodankylä.
5. Kemiträsk "	2883000	Kemiträsk, Kuolajärvi och nordvestra Kuusamo.
6. Rovaniemi "	1101000	Nordöstra Rovaniemi, vestra Kemiträsk och sydvestra Sodankylä.
7. Kemi "	551600	Tervola kapell och sydvestra delen af Rovaniemi.
Summa	12355443	

II. Ijå öfverforstmätare- eller inspektionsdistrikt innefattande:

	Area tld.	Bestående af
1. Simo 〃	805000	Simo och Kuivaniemi kapeller samt nordvestra Pudasjärvi.
2. Ijå 〃	732000	Ijå och mellersta delen af Pudasjärvi.
3. Kuusamo 〃	2043634	Kuusamo och sydöstra Pudasjärvi.
4. Haukipudas 〃	430300	Haukipudas, Puolango och södra Pudasjärvi.
Summa	4010934	

III. Kajana öfverforstmätare- eller inspektionsdistrikt innefattande:

	Area tld.	Bestående af
1. Paldamo revier.	212300	Paldamo socken.
2. Sotkamo 〃	800000	Sotkamo 〃
3. Hyrynsalmi 〃	1097000	Hyrynsalmi och sydligaste delen af Kuusamo.
Summa	2109300	

IV. Uleå öfverforstmästare- eller inspektionsdistrikt innefattande:

	Area tld.	Bestående af
1. Muhos revier	197162	Utajärvi kapell och vestra Säresniemi.
2. Siikajoki 〃	324955	Siikajoki och Piippola socknar.
3. Pyhäjoki 〃	85865	Pyhäjoki och Kärsämäki socknar.
4. Kalajoki 〃	197219	Kalajoki och Haapajärvi socknar.
Summa	805201	

Härvid bör dock anmärkas att då genom senare mätningar länets area på de äldre kartorne befunnits för högt tilltagen, äfven dessa uppgifter på kronoskogens area tyckas vara för höga. Enligt närmare beräkning uppgafs 1865 kronoskogen uti Ijå öfverforstmästare-distrikt till 2830550,754 tunneland, samt oskiftad samfällighet, hvaraf en del kommer att Kronan tillfalla, till 410425 tld. Deraf belopp sig på

		Kronojord tld.	Oskift. samfäll. tld.
Simo	revier	839850.	39700.
Ijå	„	1187801,791.	141925.
Kuusamo	„	507046,633.	228800.
Haukipudas	„	295852,83.	—

Deremot i Kemi öfverforstmästare-distrikt än högre än förut:

		Tld.
1) Kemi	revier	608509.
2) Torneå	„	1140348.
3) Muonio	„	2348480.
4) Ounasjoki	„	2142600.
5) Rovaniemi	„	1805000.
6) Kemiträsk	„	3659600.
7) Sodankylä	„	3120510.
	Summa	14825082.

Gräsväxt. Äng.

Länet alstrar de i Finland vanliga grässlagen hårdvall, sälting, tåtel, fräken, starr, mosshö, säf. Växtligheten utvecklar sig för klimatets hårdhet sent på våren och hämmas tidigt om hösten. Omkring Uleåborg kan boskapen sällan före Juni månads ingång släppas på bete, och måste i September åter intagas. De långa sommardagarne påskynda dock vegetationens hastiga utveckling. Mycken skiljaktighet, så väl socknar som byar emellan, företer sig i afseende å gräsväxten. Vid hafskusten, stränderne af elfvar, bäckar och sjöar, samt inom dem belägna holmar, der om våren öfversvämningar inträffa och den af vattnet medförda gyttjan göder marken, är gräsväxten ymnigast; hvaremot de från vattendragen aflägsnare högre belägna markerne äro föga gräsväxande. Ringa är äfven gräsväxten å en del kärr och mossar, hvilka dock som ängar måste begagnas och uppgifvas till omfång utgöra en tredjedel af ängarne. Medan en del af dem årligen kan bergas och lemnar försvarlig afkastning, tål en annan del sådant icke oftare än hvart annat eller tredje år, då de gifva litet, och, såsom spridda vidt omkring ofta aflägset från boningarne, högst mödosamt samladt och dertill ganska dåligt foder. Ängarnes skötsel inskränker sig ock vanligen endast till buskars borttrödjande och tufvors jemnande, hvilka arbeten dock förrättas öfver höfvan „sparsamt"; dikning kommer sällan ifråga; mossängarne äro ock dels alldeles icke, dels högst bristfälligt inhägnade. Den

erfarenhet att öfversvämning befordrar växtlighet har dock i de gräsfattigare trakterne i så måtto framkallat en egendomlig nog allmänt antagen method för ängsskötsel, att man medelst fördämningar leder vattnet öfver mossarne och sålunda bereder frodigare gräsväxt. Denna sed skall leda sitt ursprung ifrån Kuusamo och derifrån spridt sig vidt omkring, t. ex. till Ijå, Pudasjärvi, Hyrynsalmi, Rovaniemi, Kuolajärvi m. fl. orter.

Hvad de skiljda orterne beträffar, så förekomma gräsrika ställen redan vid Utsjoki vattendrag, i synnerhet der träsken blifvit uppgrundade och elfvarne flöda öfver, och ehuru jordmonen i Enare i allmänhet är ganska steril, förefinnes der likväl vid de största elfvarnes utlopp någorlunda gräsväxt. Tillfälle att genom odling och med måttlig kostnad bereda betydliga jordsträckor till gräsväxt förekommer vid Waskojoki, öster om Tana elfs öfversta lopp, vid Suolisjärvi träsk samt Wattioja och Karvaoja invid vägen ifrån Kittilä till Enare i denna sockens sydvestra del. Också hafva här fiskarelapparne begynt rödja äng och idka boskapsskötsel. Vid Padarsjö i vester om Enare har likaså ängsodling med framgång blifvit bedrifven. Deremot uppges socknens östra och norra delar utgöras af stenhölster, der ett höstrå är mera sällsynt och der det anses icke stå i mensklig förmåga att befrämja boskapsskötsel[1]). I Sodankylä och Kittilä finnes jemväl långs med breddarne af myrorne och elfvarnes stränder god grästillgång och erbjuder sig en obeskriflig myckenhet ypperliga „ängsmarker till uppodling genom uppdämning, öfversilning och kyttande;" hvilka methoder dock alla här äro obegagnade. Ängsholmarne i Torneå elf och dess stränder, Kemi elfs stränder vid Rovaniemi kyrka, in-

[1]) Kronof. Planting.

loppet till Kemiträsk, flere ställen i Pudasjärvi befordra stark höväxt, stundom till manshöjd, samt 180—240 L℔ på tunnelandet, hvaremot andra trakter i Pudasjärvi äfvensom Kuusamo med sitt höga läge (900 fot öfver hafvet) och vidsträckta mossor är gräsfattigt och på samma jordvidd endast alstrar 30 L℔. Om Kuusamo skrifves 1863: „Endast en ringa del består af åstränder, som bergas årligen; något mera tillandningsängar, hvilka efter markens hårdhet bergas dels årligen, dels hvart annat år, och gifva medelmåttig afkastning, men största delen af ängar består af dels flacka af naturen gräsbärande mossor, spridda åt alla väderstreck från hemmanet på flere mils afstånd, och dels af genom öfversilning och dämning till höväxt bringade mossor, kärr och andra marker, de der lemna ringa afkastning och bergas endast hvartannat år. — Höafkastningen motsvarar ej behofvet." Inom Kajana härad visar sig den ymnigaste höväxten i det af skogsbäckar vattnade Sotkamo. Vid kusten finnas de vidsträcktaste ängsfält i det genom tillandningar efter hand på hafvet inkräktande Limingo. Till undsättningsarbete med anledning af 1862 års missväxt användes ett statsanslag af 5000 Rub. till utdikning af Limingo äng, hvaraf förväntades betydlig förökning i höäringen. I Siikajoki moderförsamling uppges till en del samma växtlighet förekomma som i Torneådalen, likaså i Mangila by af Frantsila kapell. I länets södra härader Salo och Haapajärvi har man mest beflitat sig om ängsmarkens förökande medelst sjöfällning, kärrodling och rödjning. Sjöfällning för detta ändamål har äfven på andra orter blifvit använd, om också mindre allmänt. År 1826 skrifves ifrån Hyrynsalmi om Hiisijärvi i Ristijärvi kapell och Hjetujärvi i Suomussalmi, hvilka „för längre tid sedan blifvit uttorkade och till bördiga ängar förvandlade." Likaså omnämnes fällning af mindre träsk till

höbol i Kuusamo, Kemiträsk och Kittilä under sednare år. Åboen å Trasti hemman i nämnde socken har under en rad af år på egen hand arbetat på fällning af Kuivasalmi sjö och fortsätter än ifrigt dermed, på sednare år understödd af ett mindre statsanslag. Å Niilakkavaara hemman är på egen hand en med båt farbar kanal om 2 versters längd gräfd genom en äng, för att uttorka densamma. Egenteliga kärrodlingar äro vidtagne i Salo och Haapajärvi härader, i Limingo, Uleå, Muhos och Ijå socknar af Uleå härad, samt Wenetheitto by i Paldamo med framgång och vinst. I sednaste tid hafva de med ifver blifvit påbegynta i Kuusamo. Kärrodling begyntes af der stationerade forstmästare å Randaniemi hemman om sommaren 1860, hvarefter allmogen den ena efter den andra företagit sig enahanda arbete och enligt trovärdig mans uppgift hade intill Augusti månad 1863 ungefärligen en sjette del af lägenhetsinnehafvare begynt med mossodlingar. Denna ifver framkallades sannolikt genom den svårighet som för framtiden möter det förut idkade skogsbruket, men innebär en glädjande företeelse, vittnande om dervarande allmoges omtänksamhet och drift. I den öfriga delen af länet äro kärrodlingar ännu mindre vanliga, på åtskilliga ställen knappt begynta, och der de företagits har det vanligen skett under missväxtår, såsom undsättningsarbete för nödställda på statens bekostnad, styrelsens föranstaltande och under dess tillsyn; icke heller alltid med åsyftad verkan. Så berättas 1864 ifrån Kittilä: „Mossodlingar okända; en större mossa invid kyrkan har för flere år sedan blifvit på Kronans bekostnad dikad, för att aflägsna froster; å den har i flere år å rad försökts odling, dock utan ringaste framgång.“ Vanliga ängsrödjningar förekomma dock ända högt upp åt norden, och idkas äfven af fiskarelapparne i Enare [1]).

[1]) Guvernören Alfthans reseanteckningar.

Artificiell ängsodling är ganska litet idkad och står allt ännu på ståndpunkten af försök heldre än verkelig industri. Länets hushållningssällskap har dock i flere tiotal år hållit särskilda sorter höfrö till salu och 1860 anskaffades sådant på Kronans bekostnad och utdelades kostnadsfritt. I Kalajoki, Siikajoki, Limingo, Uleå och Kemi socknar hafva enskilte begynt att så höfrö; ännu hafva dock några märkeligare resultater icke vunnits. Företrädesvis hafva jordegare af herremannaklassen fästat uppmärksamhet dervid. Odling af timothei omnämnes i Hyrynsalmi redan på 1820-talet med den framgång att 6—7 lass vanns på tunnelandet. Vid Torneå elf har i sednare år artificiell odling af alopecurus och timothei med framgång blifvit försökt af handlande i Torneå, hvilka der lagt sig till egendomar. Äfven vid Muonio elf, 2 mil norr om Kolari, således norr om 67:de latitudsgraden, har försöket lyckats.

Af länets 9243117 tunneland refvad jord uppgåfvos år 1863 af äng och ängsmark:

I Salo härad:

Kalajoki socken,	allt refvadt	. . . . .	=	27264 tld.
Ylivieska "	" "	. . . . .	"	15115 "
Sievi "	" "	. . . . .	"	16191 "
Pyhäjoki "	" "	. . . . .	"	38300 "
Salo "	refvadt	189206 tld .	"	22901 "
Siikajoki "	allt refvadt	. . . . .	"	48869 "
Karlö "	" "	. . . . .	"	5559 "
			Summa	174199 "

Haapajärvi härad:

Haapajärvi socken,	"	348174 tld .	"	42822 "
Pyhäjärvi "	"	222728 " .	"	24051 "
Kärsämäki "	"	120076 " .	"	6402 "

Haapavesi	socken, refvadt	208327	. . =	20068 tld.
Piippola	" "	399049	. . "	62190 "
			Summa	155533 "

I Uleå härad:

Uleå	socken, allt refvadt	. . . . .	"	10845 "
Limingo	" " "	" " "	"	46542 "
Muhos	" refvadt	542446 tld.	"	32603 "
Ijå	" "	280260 " .	"	18778 "
Kimingi	" allt refvadt	. . . . .	"	17696 "
Pudasjärvi	" refvadt	1092442 " .	"	42516 "
			Summa	168980 "

I Kajana härad:

Paldamo	socken, "	732457 " .	"	58733 "
Hyrynsalmi	" "	744216 " .	"	37970 "
Suomussalmi	" "	388602 " .	"	14954 "
Sotkamo och Kuhmoniemi	" "	707858 " .	"	29764 "
			Summa	141421 "

I Kemi härad:

Kemi	socken, "	291976 " .	"	18361 "
Neder-Torneå	" allt refvadt	. . . . .	"	25525 "
Öfver-Torneå	" refvadt	285309 " .	"	14576 "
Rovaniemi	" "	605448 " .	"	23646 "
			Summa	82108 "

I Lappmarkens härad:

Muonioniska	socken, "	44114 " .	"	2759 "
			Summa ängsmark å refvad jord	725000 "

Antages ängsmarken å den orefvade delen af socknarne vara fördelad i samma förhållande som å den refvade, så blefve summan af ängsmark som följer:

	Af socknen refvadt tld.	Af socknen orefvadt tld.	Deraf ängsmark tld.
I Salo härad:			
Kalajoki socken . . .	177045	0	27264
Ylivieska „ . . .	106589	0	15115
Sievi „ . . .	156160	0	16191
Pyhäjoki „ . . .	270145	0	38300
Salo „ . . .	189206	2075	23152
Siikajoki „ . . .	336922	0	48869
Karlö „ . . .	29593	0	5559
	1265660	2075	174450
	1267735		
I Haapajärvi härad:			
Haapajärvi socken . .	348174	11650	44254
Pyhäjärvi „ . .	222728	63425	30899
Kärsämäki „ . .	120076	6500	6748
Haapavesi „ . .	208327	775	20142
Piippola „ . .	399049	31525	67103
	1298354	113875	169146
	1412229		
Uleå härad:			
Uleå socken . . .	149807	0	10845
Limingo „ . . .	309142	0	46542
Muhos „ . . .	542446	134000	40656
Ijå „ . . .	280260	235117	34531
Kimingi „ . . .	260484	0	17696
Pudasjärvi „ . . .	1092442	1309600	93483
	2634581	1678717	243753
	4313298		

Då, som förut antydt är, i Kuusamo alldeles ingen refning skett, och således all anvisning saknas att med kännedom om en del leda sig till bestämmande af det helas omfång, äfvensom förhållandet i de angränsande socknarne dels också är okändt, dels företer ett annat skaplynne, befara vi, att ett försök att, om äfven blott approximativt, bestämma ängsarean derstädes, skulle leda oss för långt ifrån verkligheten, och nödgas derföre lemna frågan obesvarad.

Kajana härad:			
Paldamo socken . .	732457	31200	61234
Hyrynsalmi „ . .	744216	229600	49684
Suomussalmi „ . .	388602	986800	52927
Sotkamo och Kuhmoniemi s:r	707858	845200	65302
	2573133	2092800	229147
	4665933		
Kemi härad:			
Kemi socken . .	291976	707600	62858
Neder-Torneå „ . .	244542	0	25525
Öfver-Torneå „ . .	285309	1056737	68563
Rovaniemi „ . .	605448	1177600	69637
	1427275	2941937	226583
	4369212		

Vidden af ängsmarken uti hithörande Kemiträsk och Kuolajärvi kunna vi af ofvanuppgifna skäl icke bestämma.

I Lappmarkens härad:			
Muonioniska socken . .	44114	363960	25521
	408074		

För Enontekis, Kittilä, Sodankylä, Enare och Utsjoki kan ängsmarken icke bestämmas.

Af 16436481 tunneland af länets area, innefattande Salo, Haapajärvi och Kajana härader i sin helhet, Uleå härad med undantag af Kuusamo, och Kemi härad med undantag af Kemiträsk och Kuolajärvi, samt af Lappmarkens härad Muonioniska, beräknades således 1068600 tld eller 6,5 procent utgöras af ängsmark. För de återstående 14772411 tunneland af länets omfång måste vi lemna frågan obesvarad. Fördelad på häraderne företer sig dock den till äng tjenliga markens area högst olika. Medan de södra häraderne och i synnerhet de vid kusten belägna socknarne befinnas rikare på ängsmark, så att t. ex. Karlö socken innefattar öfver 18, Kalajoki öfver 15, Ylivieska, Pyhäjoki och Siikajoki 14, Salo 12 och Sievi 10 samt hela häradet 14 procent af dess vidd; i Haapajärvi härad Piippola socken, ehuru beläget aflägset från hafvet, 15, Haapajärvi 12, Pyhäjärvi 10, Haapavesi 9 och Kärsämäki 5, samt hela häradet 10 proc., räknas deremot i Uleå, ehuru det gräsproducerande Limingo med 15 proc. deri innefattas, på hela häradet endast 7 proc. ängsmark, emedan på Uleå socken endast komma 7, på Muhos, Ijå och Kimingi 6 och på Pudasjärvi mellan 3—4. I Kajana härad räknas på Paldamo socken 8, Hyrynsalmi 5, Sotkamo med Kuhmoniemi 4 och Suomussalmi emellan 3—4, samt för hela häradet 5 procent. I den refvade delen af Kemi härad uppskattas ängsjordens hela vidd till 6 procent, och innefattar Neder-Torneå 10, Kemi 6, Öfver-Torneå 5 och Rovaniemi 3—4. Muonioniska, i Lappmarkens härad, 6 procent.

Härmed hafva vi endast kunnat bestämma omfånget af den till äng tjenliga marken i de uppräknade socknarne; huru mycket deraf verkeligen som äng begagnas, kan af brist på data icke bestämmas. Då likväl klagan föres öfver ofta förekommande foderbrist, är det att förmoda att så stor del som möjligt af den gräsväxande marken anlitats. Också är det

kändt att vinnande af vidsträcktare höbol utgjort ett synnerligt föremål för folkets omtanke. Det bör derföre tagas för gifvet att ängarne varit i ständig tillväxt. År 1840 uppgafs ängsvidden af Guvernörsembetet till 571131 tunneland, år 1852 af Gyldén till 694000; tillväxten skulle således på 12 år utgjort närmare 122900 tunnland. Med skäl kunna vi beräkna åtminstone enahanda tillväxt under den sedermera förflutna tiden och derföre uppge ängens vidd för närvarande till vid pass 817000 tunnland.

Hvad den årliga höafkastningen beträffar, så uppges den i de Böckerska samlingarne för åren 1824, 1825 och 1827 i medeltal öfver hela länet till 209140 parmar eller, efter 48 L℔ på parmen, till 10038720 Lispund. Deraf producerade Salo härad i dess dåvarande omfång, omfattande jemväl det nuvarande Haapajärvi härad:

76893 parmar = 3690864 L℔.

Fördelad på socknarne i deras dåvarande omfång, afkastade

Kalajoki	22372	parmar	= 1073856	L℔.
Pyhäjoki	22027	„	„ 1057296	„
Siikajoki och Piippola . .	13944	„	„ 669312	„
Salo	9899	„	„ 475152	„
Haapajärvi . . .	6705	„	„ 321840	„
Karlö	1946	„	„ 93408	„
	76893		3690864	„

Uleå härad i dess dåvarande sockneindelning afkastade 49634 parmar = 2382432 Lispund; deraf

Uleå	socken . . .	2107	parmar	= 101136	L℔.
Limingo	„ . . .	11773	„	„ 565104	„
Muhos	„ . . .	5497	„	„ 263856	„
Ijå	„ . . .	11444	„	„ 549312	„

Pudasjärvi socken . . .	6856	parmar	=	329088 L℔.
Kuusamo „ . . .	11957	„	„	573936 „
	49634	„	„	2382432 „

Kajana härads dåvarande tre socknar afkastade 15544 parmar = 746112 L℔; deraf

Paldamo socken . . .	5054	parmar	=	242592 L℔.
Sotkamo „ . . .	4439	„	„	213072 „
Hyrynsalmi „ . . .	6051	„	„	290448 „
	15544			746112 „

Lappska och Kemi härader tillsammans 67069 parmar = 3219312 L℔; deraf afkastade

Neder-Torneå socken . .	27469	parmar	=	1318512 L℔.
Öfver-Torneå och Muonioniska	22271	„	„	1069008 „
Enontekis, Utsjoki, Enare, Sodankylä och Kittilä .	8793	„	„	422064 „
Kemiträsk	3405	„	„	163440 „
Rovaniemi	2700	„	„	129600 „
Kemi	2431	„	„	116688 „
	67069			3219312 „

Då år 1840 materialier för militär-statistiken samlades uppgaf Guvernörsembetet „ängsäringen" i årligt medeltal till 10653738 L℔. Deraf beräknades på

dåv. Salo härad	5089230	L℔.
Uleå „	2800000	„
Kajana „	755758	„
Kemi „	1632000	„
Lapplands „	376750	„
	10653738	„

Ängsäringen uppskattades således på vid pass 15 år vara förökad för hela länet med 615018 L℔ eller 6,1 procent.
„ Salo härad „ 1398366 „ „ 37,9 „

För Uleå härad med 417568 L℔ eller 17,5 procent.
" Kajana " " 9646 " " 1,2 "
deremot underskattas 1840 höproduktion ifrån Lappmarkens och Kemi härader mot hvad den uppgafs 15 år förut med icke mindre än 1210562 L℔ eller 62 procent.

Då, som ofvanföre uppgifvet är, ängsvidden på samma tid beräknades till 571131 tunneland, befinnes äringen på hvarje högst ringa eller endast emellan 18 och 19 L℔.

För de följande åren saknas specialuppgifter. I Guvernörsembetets berättelser ifrån 1840 till 1860 förekomma visserligen allmänna uppgifter för hvarje år då höväxten varit knapp, eller medelmåttig eller också deröfver, men alldrig uppgift om afkastningens belopp. Svårigheten att erhålla uppgifterne någorlunda pålitliga torde förklara denna försummelse. Först de sednaste åren göra härifrån ett undantag. För år 1862 finna vi antecknadt att höafkastningen varit under medelmåttan, samt foderbrist i Kemi och Lappmarken, hvaraf ladugårdens minskning blifvit en följd. Derjemte uppges att i de skiljda häraderne bergats i Salo och

Haapajärvi:	282650	lass à 30 L℔	=	8479500	L℔.
Uleå	136110	" " " "	"	4083300	"
Kajana	48166	" " " "	"	1444980	"
Kemi	55300	" " " "	"	1659000	"
Lappmarkens	14592	" " " "	"	437760	"
Summa länet:	536818	" " " "	"	16104540	"

Oacktadt årets knappa höväxt visade sig dock en förökning utöfver medelväxten några och 20 år förut

i hela länet . . .	af mera än	5450000	L℔ =	51	proc.
i Salo och Haapajärvi	" " "	3390000	" "	66,6	"
i Uleå	" " "	1280000	" "	45,7	"
i Kajana	" " "	689000	" "	91	"

i Kemi	jemnt	37000 L℔	=	1,6 proc.
i Lappmarken . .	af mera än	61000 ″	″	16,2 ″

År 1863 då höäringen i allmänhet ännu knappare utföll, och missväxt drabbade de södra häraderne samt en del af Lappmarken, i synnerhet Muonioniska, uppges afkastningen i hela länet till 524806 lass à 30 L℔ = 15744180 L℔, deraf

i Salo	härad till	84440 lass	=	2533200 L℔.
i Haapajärvi	″ ″	112229 ″	″	3366870 ″
i Uleå	″ ″	148098 ″	″	4442940 ″
i Kajana	″ ″	68635 ″	″	2059050 ″
i Kemi	″ ″	90590 ″	″	2717700 ″
i Lappmarkens	″ ″	20814 ″	″	624420 ″

Enligt detta års afkastning skulle således höäringen i Kemi och Lappmarkens härader hafva tillväxt med öfver 1330000 L℔ eller 66,3 procent mot hvad den varit några och 20 år förut.

Jemfördt med förhållandet i medlet på 1820-talet, eller för närmare 40 år öfverskjuter

1862 års höafkastning den af 1825:

i Salo och Haapajärvi härader med 4788636 L℔ = 129,7 proc.

1863 års höafkastning den af 1825:

i Uleå	härad med	2060508 L℔	=	86,4 proc.
i Kajana . . .	″ ″	1312938 ″	″	175,9 ″
i Kemi och Lappmarkens . . .	härader ″	122808 ″	″	3,8 ″
1862 för hela länet		6065820 ″	″	60,4 ″

För de södra häraderne sakna vi uppgift på hötillgången i de skiljda socknarne, för Kemi och Lappmarken uppge Kronofogdarne för år 1863:

I Kemi härad:

Öfver-Torneå	socken	12685 lass	=	380550 L℔.
Neder-Torneå	″	25900 ″	″	777000 ″

Kemi	socken	21000	lass	=	630000	L℔.
Rovaniemi	„	12000	„	„	360000	„
Kemiträsk	„	12000	„	„	360000	„
Kuolajärvi	„	7005	„	„	210150	„
		90590	„	„	2717700	„

I Lappmarkens härad:

Sodankylä	socken	7958	lass	=	238740	L℔.
Kittilä	„	8020	„	„	240600	„
Muonioniska	„	2214	„	„	66420	„
Enontekis	„	1822	„	„	54660	„
Enare	„	550	„	„	16500	„
Utsjoki	„	250	„	„	7500	„
		20814	„	„	624420	„

Utgör, såsom vi som sannolikt antagit, den nuvarande ängsarean 817000 tunneland, så skulle af 1862 års afkastning endast 19—20 L℔ i medeltal belöpa sig på tunnelandet; ett ytterst klent resultat. Ihågkommas bör dock att vi tala om ett missväxtår, uppgifterne för 1840 visa dock, som vi nyss sett, än ringare äring, ehuru utgörande medeltal i vanliga år. Höafkastningen på tunnelandet beräknas åtminstone i Pudasjärvi till 8 såtor och såtan till 6 L℔, således 48 L℔ på tunnelandet, hvilket, ängsarean år 1862 beräknad till 817000 tld, i medelväxt borde afkasta 39216000 L℔.

Åkerbruk.

Å den refvade delen af länet uppgafs af General-landtmäterikontoret år 1863 åker- och åkerjord utgöra:

I Salo härad:

Kalajoki	socken	. . . . . allt refvadt	=	4903 tld.
Ylivieska	„	. . . . . . d:o	„	4742 „
Sievi	„	. . . . . . d:o	„	3089 „
Pyhäjoki	„	. . . . . d:o	„	5270 „
Salo	„	. . . refvadt 189206 tld	„	2464 „
Siikajoki	„	. . . . . . allt refvadt	„	3832 „
Karlö	„	. . . . . . d:o	„	1130 „
				25430 „

I Haapajärvi härad:

Haapajärvi	socken	. .	refvade	348174 tld	=	9406 tld.
Pyhäjärvi	„	. .	„	222723 „	„	2909 „
Kärsämäki	„	. .	„	120076 „	„	700 „
Haapavesi	„	. .	„	208327 „	„	1882 „
Piippola	„	. .	„	399049 „	„	3946 „
						18843 „

I Uleå härad:

Uleå	socken	. . . . . allt refvadt	=	4654 tld.
Limingo	„	. . . . . d:o	„	5023 „
Muhos	„	. . refvade 542446 tld	„	4673 „
Ijå	„	. . „ 280260 „	„	2272 „
Kimingi	„	. . . . . allt refvadt	„	2293 „
Pudasjärvi	„	. . refvade 1092442 tld	„	2745 „
				21620 „

I Kajana härad:

Paldamo socken . .	refvade	732457 tld	=	5969	tld
Hyrynsalmi „ . .	„	744216 „	„	3543	„
Suomussalmi „ . .	„	388602 „	„	1369	„
Sotkamo o. Kuhmoniemi s:r	„	707858 „	„	8342	„
				19223	„

I Kemi härad:

Kemi socken . .	refvade	291976 tld	=	3442	tld
Neder-Torneå „		allt refvadt	„	1945	„
Öfver-Torneå „ . .	refvade	285309 tld	„	1543	„
Rovaniemi „ . .	„	605448 „	„	2065	„
				8995	„

Lappmarkens härad:

Muonioniska socken . .	refvade	44114 tld	=	2759	tld.
				96870	„

Åkerjorden å den orefvade delen af socknarne antagen vara fördelad i samma förhållande som å den refvade, blir summan af åkerjord som följer:

	Deraf socknen		Deraf åker och åkerjord: tunnland.
	refvade tld.	orefvade tld.	
I Salo härad:			
Kalajoki socken	177045	0	4903
Ylivieska „	106589	0	4742
Sievi „	156160	0	3089
Pyhäjoki „	270145	0	5270
Salo „	189206	2075	2491
Siikajoki „	336922	0	3832
Karlö „	29593	0	1130
	1265660	2075	25457
	1267735		

I Haapajärvi härad:			
Haapajärvi socken . . .	348174	11650	9720
Pyhäjärvi " . . .	222728	63425	3737
Kärsämäki " . . .	120076	6500	737
Haapavesi " . . .	208327	775	1889
Piippola " . . .	399049	31525	4257
	1298354	113875	20340
	1412229		
Uleå härad:			
Uleå socken	149807	0	4654
Limingo "	309142	0	5023
Muhos "	542446	134000	5827
Ijå "	280260	235117	4178
Kiimingi "	260484	0	2293
Pudasjärvi "	1092442	1309600	6035
	2634581	1678717	28010
	4313298		

För hithörande Kuusamo socken, der refning icke ens hunnit påbörjas, måste vi lemna åker-arean obestämd.

Kajana härad:			
Paldamo socken . . .	732457	31200	6223
Hyrynsalmi " . . .	744216	229600	4636
Suomussalmi " . . .	388602	986800	4845
Sotkamo och Kuhmoniemi s:r	707858	845200	18302
	2573133	2092800	34006
	4665933		
Kemi härad:			
Kemi socken . .	291976	707600	11783
Neder-Torneå " . .	244542	0	1945

Öfver-Torneå socken . .	285309	1056737	7258
Rovaniemi „ . .	605448	1177600	6081
	1427275	2941937	27067
	4369212		
Hithörande Kemiträsk och Kuolajärvi alldeles orefvade.			
Lappmarkens härad:			
Muonioniska socken . . .	44114	363960	2645
	408074		

Lappmarkens öfriga socknar orefvade och åkerjordens vidd okänd.

Å 16436481 tunneland af länets area skulle således belöpa sig på åker och åkerjord endast 137525 tld eller 0,836 procent af ofvannämnde jordmassa. I de särskilta häraderne och socknarne företer sig dock betydlig skiljaktighet.

			Proc. af arean.
	Salo härad innehåller åker och åkerjord	=	2,008.
deraf	Ylivieska socken	„ „ „ „	4,391.
„	Karlö „	„ „ „ „	3,818.
„	Kalajoki „	„ „ „ „	2,769.
„	Sievi „	„ „ „ „	1,978.
„	Pyhäjoki „	„ „ „ „	1,950.
„	Salo „	„ „ „ „	1,302.
„	Siikajoki „	„ „ „ „	1,107.
	Haapajärvi härad inneh.	„ „ „ „	1,440.
„	Haapajärvi socken	„ „ „ „	2,702.
„	Pyhäjärvi „	„ „ „ „	1,305.
„	Piippola „	„ „ „ „	0,988.
„	Haapavesi „	„ „ „ „	0,903.
„	Kärsämäki „	„ „ „ „	0,582.
	Uleå härad innehåller	„ „ „ „	0;649.

							Proc. af arean.
deraf	Uleå	socken	åker	och	åkerjord	=	3,046.
„	Limingo	„	„	„	„	„	1,646.
„	Kimingi	„	„	„	„	„	0,884.
„	Muhos	„	„	„	„	„	0,861.
„	Ijå	„	„	„	„	„	0,810.
„	Pudasjärvi	„	„	„	„	„	0,251.
	Kajana härad innehåller		„	„	„	„	0,728.
„	Sotkamo och Kuhmoniemi socknar		„	„	„	„	1,107.
„	Paldamo	socken	„	„	„	„	0,814.
„	Hyrynsalmi	„	„	„	„	„	0,431.
„	Suomussalmi	„	„	„	„	„	0,352.
	Kemi härad innehåller		„	„	„	„	0,619.
„	Kemi	socken	„	„	„	„	1,178.
„	Neder-Torneå	„	„	„	„	„	0,795.
„	Öfver-Torneå	„	„	„	„	„	0,540.
„	Rovaniemi	„	„	„	„	„	0,341.
	Lappmarkens härad:						
„	Muonioniska socken		„	„	„	„	0,648.

För den öfriga delen af länets area eller 14772411 tunneland kan tills vidare den till åker tjenliga jordens vidd icke bestämmas, och höra hit Kuusamo socken af Uleå, Kemiträsk och Kuolajärvi af Kemi, samt Enontekis, Kittilä, Sodankylä, Enare och Utsjoki af Lappmarkens härad.

Den till åker tjenliga jorden begagnas på olika orter mycket olika. De mest sädesodling idkande delar af länet äro de södra. Med alfvar och omsorg bedrifves jordbruket i Salo härad, i synnerhet Ylivieska, Kalajoki och Siikajoki socknar, hvaremot i Salo och Pyhäjoki fisket ännu täflar med jordbruket. Å Karlö idkas mera fiske, än jordbruk, vinnes

dock under goda år säd utöfver eget behof. I Haapajärvi härad uppges jordbruket längst framskridit i Haapajärvi, Pyhäjärvi och Kärsämäki. I Limingo, Uleå, Muhos och Kimingi af Uleå härad och Wenetheitto by i Paldamo användes likaså mycken omtanke på jordbruket, och anses detsamma derstädes stå i jemnbredd med större delen af det öfriga Finlands. I Uleå härads öfriga socknar såsom i Ijå sockens nedre del, der allmogen mera egnat sig åt fiske och sjöfart, äfvensom det inre landet, öfre Ijå, Pudasjärvi och Kuusamo, der tjär- och svedjebruk, samt afsättning af skogsprodukter varit rådande näringsgren, har åkerskötseln mera vanvårdats. Enahanda har förhållandet varit i Kajana härad, ty ehuru åkern årligen utvidgats, förnämligast i delar af Paldamo och Sotkamo, anses dock här, såsom öfverallt i de mindre åkerbrukande socknarne af länet, åkerns tegläggning och dikens renhållning såsom både för mycket mödosamt och gagnlöst, äfvensom gödslingen och häfden i öfrigt mycket vårdsslösas, så att växten blir klen och lätt skadas af både torka och frost. För att skydda sig mot den sistnämnde har man företrädesvis valt sina åkrar på högländta ställen. I Kemi samt Neder- och Öfver-Torneå socknar af Kemi härad göra fiske- och handelslynne intrång på en alfvarligare omsorg om jordbruket, men i Rovaniemi och Kemiträsk gör detsamma raskare framsteg, om också dess sednare uppkomst å dessa trakter ännu låter dem stå efter de gamla kulturorterne. Än mera är detta fallet i det aflägsna Kuolajärvi. Nedre delen af Lappmarkens härad, Muonioniska, Kittilä och Sodankylä förkofra jemväl synbarligen sitt jordbruk, ehuru utan annan skötsel och beredning, än den plöjning och harfning, hvilka vid såningstiden verkställas. Sodankylä var under förra seklets tidigare hälft ännu af Lappar bebodt. Finska kolonister hafva efterhand undanträngt dem.

och ifrån att hafva idkat boskaps- och renskötsel samt vildrens jagt hafva inbyggarene blifvit åkerbrukare, ehuru boskapsskötseln framgent utgör hufvudyrket. Enahanda är fallet i det i sednare tid ifrån Sodankylä åtskiljda Kittilä, å hvars södra hälft sädesodlingen slagit djupa rötter och på ett vanligt hemman 6—10 tunnor kunna sås. I norra delen af Kittilä, närmare landtryggen, står det deremot ännu ganska klent till med jordbruket. Nybyggare utgöra halfva socken och lemna hopp om odlingens om också långsamma fortskridande. Sådant sker dock icke utan mödosamt ofta fåfängt nedlagt arbete. Så har ej långt ifrån norra landtryggen der Jalkajoki faller i Kittinen å Pokka nybygge kornskörden i fyra år å rad förstörts af frosten, men man har icke tröttnat att fortsätta och sluteligen skall väl skördens dag gry. I dessa aflägsna trakter kan ännu den tid uppges då det första kornet såddes och de vunna resultaterne öfverses. Niilovaara hemman, för 80 år sedan först upptaget af nuvarande egarens farfar, sår nu 12 och skörder 50—70 t:r korn, och af 1 kappe råg någongång 1 tunna, samt åtnjuter nu det anseende att benämnas ortens kornbod [1]). Men visst har der arbete blifvit nedlagdt. Den Lappmarken genomskärande landtrygg bildar en på sina ställen tre dagsresor bred obebodd öken, der försök till odling knappt blifvit gjorda och ingen menniskoboning förefinnes. I norr om densamma i Enare förekommer jordkultur blott sporadiskt och torde svårligen någonsin kunna bli allmän. Vid stränderne af elfvarne, hvilka då de genomströmma leraktiga och gyttjefulla träsk i synnerhet under vårfloden medföra en bördig gyttja, som lägrat sig öfver den lågländtare marken, och efterhand betäckt den underliggande sterila sanden med ett lager fruktbar jord, till

---

[1]) Guv, Alfthans reseanteckningar.

tjocklek af ¼ eller ½, på sina ställen till och med 3 alnar, har jordbruket blifvit hemmastadt. Till Ivalajoki elfs stränder och nära dess utlopp i Enareträsk, hafva år 1758 ursprungligen ifrån Lillkyro härstammande, sednast i Kittilä bosatte åkerbrukare inflyttat och byggt Kyro by, samt begynt och med framgång fortsatt kornodling under 68° 46′ latitud. Å Heikkilä hemman i nämnde by har i mannaminne ingen nattfrost skadat grödan. Försök att vid Kamasjoki i vester om Enareträsk idka jordbruk, hvarom tidigare författare nämnt, tyckes icke haft framgång. I Enontekis äflas man något med åkerbruk och uppges detsamma sträcka sig i södra delen af kapellet till Palovesi (Palojärvi 68° 45′); det är dock i det hela obetydligt, och hafva de sednaste missväxtåren ibland de finska nybyggarne bragt nöden till sin höjd. I Utsjoki är sädesodling okänd.

Ibland sädesslagen trifves kornet bäst under denna höga polhöjd, såsom varande minst ömtåligt för frost och hastigare mognande än vårt lands allmännaste sädesslag rågen. Kornet sträcker sig högst åt norr, der jordbruk förekommer till Enontekis och Enare; dernäst odlas råg, sträcker sig dock icke lika högt, alldeles icke till sistnämnde landsorter, i Muonioniska först de sednaste åren obetydligt begynt, i Sodankylä och Kittilä också till ringare qvantitet, emedan den oftare der misslyckas. I hela Lappmarkens härad såddes 1863 endast 40 tunnor, utgörande endast $\frac{1}{34}$:del eller icke fullt 3 procent mot kornsådden. Öfver hela länet var kornodlingen öfvervägande öfver rågens, och utgjorde den sednare nämnde år endast 40 procent emot den förra. Sednare har hafreodligen blifvit vanlig men till betydligt mindre qvantitet, endast till 5 procent mot kornets och endast i Salo, Haapajärvi och Uleå härader samt obetydligt i Kemi härad. I länets sydligare delar har ock under de sednare åren od-

ling af sommarhvete begynt, dock så obetydligt, att det icke ens ingått i beräkningen på afkastningen. Af andra matnyttiga växter tilltager potatisodlingen år från år och har genom länets hushållningssällskap blifvit spridd ända till Utsjoki. Rofkulturen, fordom bedrifven å svedjeländer, har med dem aftagit dock icke upphört, utan fortfar att odlas vanligen till husbehof samt förekommer ända upp i Lappland. Kryddgårdsväxter odlas endast i städerne och å herrgårdar; ibland sådana växter än salat, lök och morötter under 69° 11½′ lat. å Enare länsmansgård. Linet kultiveres i mindre mon endast i länets södra härader, i Kajana och södra delar af Uleå härad; högre upp såsom i Öfver-Torneå obetydligt. Jordens otjenlighet och klimatets hårdhet hindra odlingens spridande. Hampa förekommer allmännare äfven i de nordligare trakterne, utan att dock produktionen fyller länets stora behof; hvarföre såväl hampa som lin ifrån de södra länen införas. Likaså äro humlegårdar sällsynta, hvaremot tobaken af allmogen planteres till eget behof. Bristen på fruktträd, hvilkas odling det hårda klimatet här ännu mera än i det södra landet hindrar, ersättes till någon del genom rikedom på bär. Ända in i Lappska häradet växer en myckenhet hjortron; i ödemarkerne norr om Lappska landtryggen omtalas „ypperliga“ hjortronfält; åkerbär, hvilka bäst trifvas kring Torneå, sträcka sig ända till Utsjoki, lida dock icke sällan af frost. Äfven andra vilda bärslag, såsom lingon och blåbär förekomma ända till landets nordligaste trakter. Äfven vinbär växa i Utsjoki, mogna dock sällan.

Der jordbruket hunnit längre visar sig också förbättring i afdikning och gödsling; i sednaste tider har äfven håg för bättre redskap yppats, men väsentliga framsteg härutinnan äro ännu icke gjorda. Gaffelplogen och pinnharfven äro ännu de vanligast förekommande redskapen, ett fram-

steg är harfven med jerntenar, der den å stenfri mark är användbar. Enskilta exempel förekomma dock i Kalajoki, Siikajoki, Limingo, Uleå och Kemi socknar, att man lagt sig till förbättrade jordbruksredskap, t. ex. Skottska plogar. Allmännaste odlingssättet är treskifte, utom i Kajana härad, der fyrskifte begagnas sålunda att två skiften årligen äro i växt, besådde med råg och korn och två i träde. I Muhos har åtminstone för en tid sedan samma bruk iakttagits. I Neder-Torneå och Kuolajärvi herrskar samma sed. I Öfver-Torneå besås hela den inskränkta åkervidden, trädes sällan; enahanda är förhållandet i Lappska häradet. Likväl har man äfven här tagit ett stort steg framåt, då i början på 1840-talet plogen öfverallt uttrangde spaden, hvilken förut vanligen begagnades till åkerns vändande och bearbetande. Sådant var förut äfven förhållandet i Kemi, der numera icke blott plogen allmänt begagnas utan äfven treskifte är brukligt [1]).

I allmänhet har jordbruket numera så framskridit att spanmålsäringen i de begge södra och de flesta delar af Uleå härad med medelmåttig god årsväxt fyller inbyggarenes behof af brödföda, samt att i mera gynnsamma år några trakter hafva att föryttra någon ringare del af afkastningen. I kustsocknarne af Kemi härad i Neder-Torneå och Kemi förslå i vanliga år de egna förråderne „i det närmaste och knappast." I Rovaniemi uppges utan inskränkning vid vanlig växt behofvet kunna tillfredsställas. Annorlunda är förhållandet i Kajana och Lappmarkens samt de öfre delarne af Kemi härad. I Sotkamo är afkastningen i vanliga år otillräckelig för behofvet, i Hyrynsalmi alltid. I Öfver-Torneå är äfven under de bästa år spanmålsafkastningen otillräcklig och missväxter inträffa hvart 3:e eller 4:e år. I Kuolajärvi

[1]) Guv:s berätt. 1842.

skall afkastningen i vanliga år „nära nog" motsvara behofvet, likväl sålunda att af flere ibland allmogen alltid, äfven då förråd finnes, såsom surrogat stampadt halm och bark blandas i brödet. I Lappmarken är spanmålsodlingen för mycket inskränkt, än att deraf årets bergning ännu på länge skulle kunna påräknas.

För att förekomma spanmålsbristen har i Sotkamo och Hyrynsalmi samt de ifrån dem afskiljda socknarne Kuhmoniemi och Suomussalmi äfvensom i Kuusamo och öfre delen af Pudasjärvi ända till sednare år svedjebruk varit brukligt. Till följe af författningarne till förekommande af skogsförstöring har denna näringsgren måst upphöra eller bedrifves endast obetydligt i hemlighet, då åverkaren ofta hemsökes af lagens straff. Följden blir derföre att svedjandet inom kort kommer att höra till en förgången ståndpunkt af jordkulturen. I 1862 års berättelse säger Guvernören härom: Denna åtgärd är egnad att åstadkomma en fullkomlig omhvälfning i folkets hushållning, emedan den tvingar allmogen att vinlägga sig om jordbruk och ladugårdsskötsel. *Denna öfvergång kan likvist icke hastigt försiggå,* åtgärden är äfven med missnöje emottagen, emedan den föranleder momental förlust för folket. Icke dess mindre anses det för Hyrynsalmi, en del af Pudasjärvi samt Kuusamo ännu för oumbärligt. Från sistnämnde ort skrifves: „då i betraktande tages att i socknen finnes med gran och björk beväxta ödemarker, hvilka hvarken nu eller i en framtid på lång tid, äro nyttiga hvarken för kronan eller enskilde, utan tvärtemot skadliga derigenom att de underhålla köld, så synes att tillstånd till slika markers svedjande skulle medföra dubbel nytta, men ingen skada." Något anstånd med författningarnes stränga efterlefnad kan derföre vara billigt intill dess de med ifver begynta kärrodlingarne hunnit bära frukt.

Som vi ofanföre anfört hafva också några leuterationer i författningarnes efterlefnad blifvit beviljade. För öfrigt är det endast en ganska ringa del af länet, der svedjandet hitintills varit idkadt. På åtskilliga orter, der det ännu i mannaminne bedrefs, såsom i Paldamo och Muhos, har det alldeles upphört, men på de flesta andra orter långt förut, om det ens någonsin varit brukligt, då det uppges nu vara alldeles okändt.

Åkervidden uppges af Djurberg år 1808 till 38320 tld År 1810 uppskattades uti presterskapets qvinqvenniitabeller åkerns ungefärliga area eller den såkallade „öppna jorden" i det till omfång förökade länet:

Å städernes mark.

I Brahestad	till	150	tunneland.
„ Uleåborg	„	950	„
„ Kajana	„	144	„
„ Torneå	„	28	„
	Summa	1272	„

Och å landsbyggden:

I Brahestads prosteri, innefattande:

Kalajoki	socken	till	5688	tld.
Pyhäjoki	„	„	4868	„
Salo	„	„	720	„
Siikajoki	„	„	2297	„
Karlö	„	„	350	„
		Summa	13923	„

I Uleåborgs prosteri, innefattande:

Limingo	socken	till	3199	tld.
Uleå	„	„	1386	„
Muhos	„	„	4040	„
Ijå	„	„	1117	„
Pudasjärvi	„	„	1500	„
		Summa	11242	„

I Kajana prosteri, innefattande:

Paldamo	socken	till	2900	tld.
Sotkamo	„	„	4000	„
Hyrynsalmi	„	„	1600	„
		Summa	8500	„

I Kemi prosteri, innefattande:

Kemi	socken	till	1576	tld.
Rovaniemi	„	„	700	„
Kemiträsk	„	„	520	„
Kuusamo	„	„	600	„
Sodankylä	„	„	200	„
Utsjoki	„	„	0	„
Enare	„	„	2	„
Neder-Torneå	„	„	890	„
Karl Gustafs	„	„	200	„
Öfver-Torneå	„	„	690	„
Muonioniska	„	„	60	„
Enontekis	„	„	15	„
		Summa	5453	„
		Summa summarum	40390	„

Af denna area besåddes årligen:

I Brahestad	$\frac{1}{2}$	:delar.
„ Uleåborg	$\frac{5}{8}$	„
„ Kajana	$\frac{1}{2}$	„
„ Torneå	$\frac{9}{10}$	„
„ Brahestads prosteri	$\frac{2}{3}$	„
utom i Piippola hvarest årligen besåddes	$\frac{3}{4}$	„
„ Uleåborgs prosteri	$\frac{2}{3}$	„
utom i Muhos	$\frac{1}{2}$	„
„ Kajana prosteri	$\frac{1}{2}$	„
Inom Kemi prosteri:		
„ Kemi socken	$\frac{3}{4}$	„

I Rovaniemi socken „ Enare kapell	. .	¾:delar.
„ Kuusamo	„ . . .	⅔ „
„ Neder-Torneå	„ . . .	$\frac{9}{10}$ „
„ Sodankylä „ Karl Gustafs „ Neder-Torneå „ Muonioniska	hela åkern.	

I statistiskt afseende måste man beklaga att dessa upplysningar öfver landets ekonomiska ställning blifvit ifrån de sednare tabellerna uteslutna. Månne deras meddelande hade tagit den för högre ändamål dyrbara tiden alltför mycket i anspråk?

För år 1825 förmäles att uti ett så vidsträckt land, der många socknar finnas, som alldrig blifvit ordentligen affattade, refvade och mätta, det vore omöjligt att med visshet komma till kännedom om åkervidden, men att den efter sannolik beräkning borde uppgå till 45000 geometriska tld [1]).

Enligt uppgifter för åren 1824, 1825 och 1827 såddes i medeltal:

		Råg tunnor.	Korn tunnor.
I Lappska häradet med undantag af Muonioniska		1⅓.	186⅔.
„ Muonioniska af Lappska och Öfver-Torneå af Kemi härad		5⅓.	1105⅔.
„ Kemi härad:	Neder-Torneå socken	26⅔.	1824⅔.
	Kemi „	141½.	1222½.
	Kemiträsk „	25.	396½.
	Rovaniemi „	101.	775.
Sådden i Lappska och Kemi härader in summa		300⅚.	5511.

[1]) Landsh. Stjernschantz's samlingar.

		Råg tunnor.	Korn tunnor.
I Kajana härad:	Paldamo socken . .	249.	$628\frac{2}{3}$.
	Sotkamo 〃 . .	$407\frac{1}{3}$.	1074.
	Hyrynsalmi 〃 . .	$310\frac{2}{3}$.	976.
	Summa utsäde i Kajana härad	967.	$2678\frac{2}{3}$.
I Uleå härad:	Uleå socken . . .	$248\frac{2}{3}$.	$502\frac{2}{3}$.
	Limingo 〃 . . .	1390.	$2888\frac{2}{3}$.
	Muhos 〃 . . .	$400\frac{2}{3}$.	$799\frac{2}{3}$.
	Ijå 〃 . . .	199.	$767\frac{1}{3}$.
	Pudasjärvi 〃 . . .	230.	577.
	Kuusamo 〃 . . .	195.	661.
	Summa utsäde i Uleå härad	$2663\frac{1}{3}$.	$6196\frac{1}{3}$.
I Salo härad:	Kalajoki socken . . .	1419	2394.
	Haapajärvi 〃 . . .	425	$646\frac{1}{2}$.
	Pyhäjoki 〃 . . .	$1221\frac{1}{2}$.	2103.
	Salo 〃 . . .	$456\frac{1}{2}$.	$932\frac{1}{2}$.
	Siikajoki och Piippola s:r	$1210\frac{1}{2}$.	$2316\frac{1}{2}$.
	Karlö socken	$144\frac{2}{3}$.	$328\frac{2}{3}$.
	Summa utsäde i Salo härad	$4877\frac{1}{6}$.	$8721\frac{1}{6}$.
	Summa länets utsäde	$8808\frac{1}{3}$.	$23107\frac{1}{6}$.

Hafra såddes ännu obetydligt, endast i de södra häraderne.

Antages i medeltal rågen afkasta 8 och kornet 6 gånger utsädet, blefve årsskörden 70464 tunnor råg och 115535 tunnor korn, summa 185999 tunnor spanmål; hvilka fördelade på länets dåvarande befolkning skulle gifva 1,636 tunna på personen.

Beräkna vi åkervidden efter denna utsädesqvantitet och dervid antaga att $\frac{2}{3}$:delar af åkern årligen besås, äfvensom att gemenligen en half tunna råg sås på ett geometriskt tunneland och en hel tunna korn på lika stor area, medan en tredjedel af åkern ligger i träde, så hade ofvannämnde

8808 tunnor råg	bordt upptaga	17616	tunneland.
23107 „ korn	„ „	23107	„
trädet		20351	„
	Summa åker	61084	„

Denna summa tål dock reduktion emedan i Kajana samt Pudasjärvi och Kuusamo socknar af Uleå härad hälften af den besådda jorden då ännu torde utgjorts af sved, icke åker. Man torde dock icke afvika alldeles mycket ifrån sanningen om man approximatift antar, att den dåvarande åkervidden belupit sig till vid pass 50000 tunneland; hvilket icke mycket afviker ifrån ofvananförde uppgift.

Uti af Guvernörsembetet aflemnad berättelse till Ryska generalstaben, innehållande material för en militärstatistik, uppges femton år sednare eller omkring 1840:

	Utsädet tunnor.		Skörden tunnor.	
	Råg.	Korn.	Råg.	Korn.
I Salo härad till . .	4937	8955	44433	53730
„ Uleå „ „ . .	3698	7136	33282	42816
„ Kajana „ „ . .	1205	2954	10845	17724
„ Kemi „ „ . .	493	5693	4930	34158
„ Lappska „ „ . .	50	500	500	3000
Summa	10383	25238	93990	151428
			245418.	

Jemföras uppgifterne för utsädets belopp i medlet på 1820-talet och år 1840, skulle detsamma hafva ökats:

	Rågen med		Kornet med	
	tunnor	procent.	tunnor	procent.
I hela länet	1575	17,881	2130	9,217
„ Salo härad	60	1,280	234	2,683
„ Uleå „	1035	38,865	939	15,152
„ Kajana „	238	24,612	275	10,265
„ Kemi och Lapplands härader	242	80,398	682	12,375

1840 års spanmålsafkastning, fördelad på länets dåvarande befolkning, skulle ge 1,862 tunna på person.

Beräknas åkerns vidd med ledning af det uppgifna utsädet sålunda att för Lappmarken och Kemi härad trädet uteslutes, samt för Kajana härad, då ännu, en tredjedel af utsädet beräknas på sved, så borde nämnde tid åkerjorden hafva utgjort

i Lappmarkens	härad	vid	pass	=	600	tunneland.
„ Kemi	„	„	„	„	6680	„
„ Kajana	„	„	„	„	5360	„
„ Uleå	„	„	„	„	21950 [1])	„
„ Salo	„	„	„	„	28240	„
				Summa	62830	„

Deremot uppgifves åkerns area i Guvernörens officiella berättelse för samma tid:

i Salo	härad	=	31640	tunneland.
„ Uleå	„	„	18108	„
„ Kajana	„	„	8082	„
„ Kemi	„	„	11938	„
„ Lappmarkens	„	„	200	„
		Summa	69968	„

Åkervidden för tiden torde således utan misstag kunna uppskattas till emellan 60—70000 tunneland.

Enligt finansexpeditionens redogörelse för 1846 års skörd vanns:

		Råg.		Korn.	
i Salo	härad	6—7	kornet.	6	kornet.
„ Uleå	„	8—9	„	5—6	„
„ Kajana	„	8	„	6	„
„ Kemi	„	12	„	6	„

[1]) Härifrån borde dock svedjesåddens area för Pudasjärvi och Kuusamo afdragas, hvilket af brist på specialuppgifter för dessa socknar icke kan ske.

År 1847:

		Råg.		Korn.	
i Salo	härad	6—7	kornet.	4—5	kornet.
„ Uleå	„	7	„	4—5	„
„ Kajana	„	8—12	„	5	„
„ Kemi	„	7—8	„	3—4	„

För Lappmarken saknades uppgifter.

Ifrån 1848 års början hafva vi årliga detaljuppgifter öfver spanmålsafkastningen att tillgå. Under triennium från 1848—1850 utgjorde densamma:

	1848.			1849.			1850.		
	Råg.	Korn.	Hafra.	Råg.	Korn.	Hafra.	Råg.	Korn.	Hafra.
Städerne underlagd jord:									
Uleåborg	703	1358	95	731	1505	106	830	1387	61
Brahestad . . .	87	355	50	83	391	33	77	457	10
Kajana	145	225	7	150	311	4	294	402	6
Torneå	8	82	—	6	90	—	10	105	1
Summa	943	2020	152	970	2297	143	1211	2351	78
Salo härad:									
Kalajoki socken	18420	18560	405	16905	18090	330	18530	18600	450
Haapajärvi „	1615	5550	130	2020	5550	120	4041	6660	145
Pyhäjoki „	10509	18990	450	10406	19290	338	13065	23978	300
Salo „	5700	10400	350	5200	10600	240	5200	11400	240
Siikajoki „	9300	18600	930	13020	14880	920	14880	18600	1200
Piippola „	4500	6800	80	5200	7800	90	6300	8900	180
Karlö „	220	440	50	670	1348	40	240	1328	100
Summa	50264	79340	2395	53421	77558	2075	62256	89466	2165
Uleå härad:									
Uleå socken	3645	4125	459	3695	5175	466	3860	5522	544
Limingo „	10940	21015	3480	11300	24750	3300	17218	25206	3672
Muhos „	3517	4533	400	2683	6233	600	3117	7366	430
Ijå „	2910	5944	20	4215	7995	40	5732	9433	50

	1848.			1849.			1850.		
	Råg.	Korn.	Hafra.	Råg.	Korn.	Hafra.	Råg.	Korn.	Hafra.
Pudasjärvi s:n	1600	2000	—	3200	6000	—	3300	6800	—
Kuusamo „	500	3200	—	1800	6200	—	2750	6000	—
Summa	23112	40817	4359	27893	56353	4406	35977	60327	4696
Kajana härad:									
Paldamo s:n	3180	4740	—	4600	7700	—	5200	9100	—
Sotkamo „	3900	5000	—	5000	6100	—	6000	7200	—
Hyrynsalmi „	1300	3930	—	2726	6480	—	5380	7343	—
Summa	8380	13670	—	12326	20280	—	14780	23643	—
Kemi härad:									
Kemi s:n	1000	13500	100	1000	13500	100	800	14000	100
Neder-Torneå „	400	7000	25	400	6500	30	450	6500	30
Öfver-Torneå „	40	5300	—	55	6600	—	50	6200	—
Rovaniemi „	260	3240	165	800	3000	30	900	3150	30
Kemiträsk „	200	2600	—	500	3150	—	520	3250	—
Summa	1900	31640	290	2755	32750	160	2720	33100	160
Lappmarkens härad:									
Muonioniska s:n	—	400	—	—	1000	—	—	1250	—
Enontekis kapell	—	20	—	—	150	—	—	250	—
Kittilä s:n	2	240	—	15	1150	—	21	1240	—
Sodankylä „	26	327	—	135	1392	—	176	1680	—
Enare kapell	—	20	—	—	80	—	—	90	—
Summa	28	1007	—	150	3872	—	197	4510	—
Summa hela länet	84627	168494	7196	97515	193110	6784	117141	213397	7549

	Medelafkastning för åren 1848—1850 Råg tunnor.	Korn tunnor.	Hafra t:r.	Summa sädestillgång t:r.	Afkastningen fördelad på 1850 års befolkning. tunna på person.
Å städernes jord:					
Uleåborg	751[1])	1417	87	2255	0,379
Brahestad	82	401	31	514	0,228
Kajana	196	313	6	515	0,996
Torneå	8	92	1	101	0,167
Summa	1037	2223	125	3385	0,364
Salo härad:					
Kalajoki socken	17952	18417	395	36764	2,993
Haapajärvi "	2559	5920	132	8611	1,004
Pyhäjoki "	11327	20753	362	32442	2,015
Salo "	5367	10800	277	16444	3,080
Siikajoki "	12400	17360	1017	30777	4,301
Piippola "	5333	7833	117	13283	2,699
Karlö "	377	1039	63	1479	1,040
Summa	55315	82122	2363	139800	2,489
Uleå härad:					
Uleå socken	3733	4941	490	9164	3,768
Limingo "	13153	23657	3484	40294	4,818
Muhos "	3439	6044	477	9960	1,967
Ijå "	4286	7791	37	12114	1,423
Pudasjärvi "	2700	4933	—	7633	1,527
Kuusamo "	1683	5133	—	6816	1,465
Summa	28994	52499	4488	85981	2,528

[1]) Vi utesluta bråken och upptaga närmaste tunnetalet.

Kajana härad:					
Paldamo socken	4327	7180	—	11507	1,865
Sotkamo "	4967	6100	—	11067	1,328
Hyrynsalmi "	2535	5918	—	8453	1,016
Summa	11829	19198	—	31027	1,359
Kemi härad:					
Kemi socken	933	13667	100	14700	2,794
Neder-Torneå "	417	6667	28	7112	1,402
Öfver-Torneå "	48	6033	—	6081	1,611
Rovaniemi "	653	3130	75	3858	1,448
Kemiträsk "	407	3000	—	3407	1,045
Summa	2458	32497	203	35158	1,755
Lappmarkens härad:					
Muonioniska s:n	—	917	—	917	1,306
Enontekis kapell	—	140	—	140	0,319
Kittilä socken	13	877	—	890	0,724
Sodankylä "	112	1133	—	1245	0,767
Enare kapell	—	63	—	63	0,098
Utjoki socken	ingen spanmålsodling				
Summa	125	3130	—	3255	0,694
Summa hela länet	99758	191669	7179	298606	2,031

Det allmänna omdömet om dessa tre år uppger: att skörden år 1848 varit litet under medelmåttan i kustorterne af Salo och Uleå härader, samt allt klenare ju längre upp i landet och norrut, så att uti Lappmarkens härad samt Kemiträsk, Kuusamo och en del af Pudasjärvi socknar total missväxt inträffat: att 1849 skörden utfallit medelmåttig och år 1850 mera ymnig. Medelafkastningen för dessa tre år kan derföre anses för den normala under vanliga år. Denna

afkastning jemförd med afkastningen 10 år förut visar en förökning:

för hela länet	. . .	af: 53188	tunnor	eller 21,672	procent.
„ Salo	härad . .	„ 41637	„	„ 42,416	„
„ Uleå	„ . . .	„ 9883	„	„ 12,987	„
„ Kajana	„ . . .	„ 2458	„	„ 8,603	„

Deremot företer sig en minskning på afkastningen i de begge nordliga häraderne

för Kemi	härad	af: 3930	tunnor	eller 10	procent.
„ Lappmarkens	„	„ 245	„	„ 7	„

Under de följande åren hemsöktes länet i allmänhet af klen årsväxt; 1851, 1852 och 1853 uppges den varit under medelmåttan, utom i Lappmarkens härad år 1852 der den undantagsvis var mycket god. Åren 1854 och 1855 var växten af råg förmånlig, men klen af korn och hafra. Efterföljande tabell lemnar specialuppgifterne:

Städerne underlydande jord:	1851.			1852.			1853.			1854.			1855.		
	Råg.	Korn.	Hafra.	Råg.	Korn.	Hafra.	Råg.	Korn.	Hafra.	Råg.	Korn.	Hafra.	Råg.	Korn.	Hafra.
Uleåborg	683	1003	121	616	1306	119	850	1280	105	807	1090	79	675	1070	55
Brahestad	54	306	45	66	312	50	58	311	36	78	435	73	106	278	54
Kajana	257	305	11	360	352	21	270	292	8	340	299	6	289	279	10
Torneå	—	80	—	—	85	—	—	83	—	—	99	—	—	78	—
Summa	994	1694	177	1042	2855	190	1178	1966	149	1225	1923	158	1070	1705	119
Salo härad:															
Kalajoki socken	18630	18700	500	18800	18700	500	18700	18700	500	18750	18700	500	18900	18650	600
Haapajärvi "	4041	6660	145	4082	6690	165	4500	8380	270	8933	13575	390	7973	8710	350
Pyhäjoki "	10816	18640	350	11828	15540	210	9140	20600	350	15440	23000	420	12275	15250	380
Salo "	3500	5500	200	4000	5700	200	3560	5900	230	4200	6000	250	3850	5750	240
Siikajoki "	7000	14000	600	11520	14400	600	9000	15000	780	12800	15000	1050	8500	9300	600
Piippola "	5000	6800	150	5800	7300	200	6000	7500	240	6300	6000	280	4460	3050	220
Karlö "	220	440	50	220	440	50	610	1348	40	610	1348	40	241	1328	100
Summa	49207	70740	1995	56250	68770	1925	51510	77478	2410	67033	83623	2930	56199	62038	2490
Uleå härad:															
Uleå socken	3000	5000	450	3200	4700	480	2800	5100	500	3400	4500	400	3500	3900	430
Limingo "	12600	24700	2100	11200	16400	1800	15700	27000	4200	22500	15000	3000	22500	15700	3800
Muhos "	4400	6000	250	4200	5800	300	6600	10000	450	9800	8400	400	10200	8000	280
Ijå "	6300	7500	—	6500	8500	—	7500	9100	—	8400	7600	—	8000	5600	—
Pudasjärvi "	2100	3000	—	3200	5100	—	1400	3300	—	2800	1800	—	2900	1700	—
Kuusamo "	1500	5800	—	2800	6500	—	1200	6300	—	3600	3500	—	3500	3400	—
Summa	29900	52000	2800	31100	47000	2580	35200	60800	5150	50500	40800	3800	51600	38300	4230

	1851.			1852.			1853.			1854.			1855.		
	Råg.	Korn	Hafra.	Råg.	Korn.	Hafra.	Råg.	Korn.	Hafra.	Råg.	Korn.	Hafra.	Råg.	Korn.	Hafra.
Kajana härad:															
Paldamo socken	5127	6703	109	5480	6150	118	4450	5450	107	4765	5875	128	5292	5540	121
Sotkamo "	6300	5450	—	6280	7628	—	6205	6720	—	6810	5980	—	6600	4500	—
Hyrynsalmi "	3730	6540	—	4080	7460	—	2500	7300	—	4010	7080	—	4030	6310	8
Summa	15157	18693	109	15840	21238	118	13155	19470	107	15585	18935	128	15922	16350	129
Kemi härad:															
Kemi socken . . .	2225	15000	—	2405	15235	—	2425	15500	—	2340	17550	—	2490	19300	—
Neder-Torneå " . . .	500	13000	—	600	15000	—	800	17875	—	1040	16350	—	1300	18070	—
Öfver-Torneå " . . .	400	7000	3	240	9500	8	314	12881	21	351	10617	4	280	11400	17
Rovaniemi " . . .	500	2000	10	1000	3000	—	750	2500	—	1250	1900	—	1400	3000	—
Kemiträsk " . . .	650	2501	—	775	2515	—	687	2598	—	550	2315	—	674	2987	—
Summa	4275	39501	13	5020	45250	8	4976	57354	21	5531	48732	4	6144	54757	17
Lappmarkens härad:															
Muonioniska socken	—	1050	—	—	1070	—	—	1401	—	—	1300	—	—	1095	—
Enontekis kapell	—	150	—	—	149	—	—	268	—	—	219	—	—	126	—
Kittilä socken	20	1000	—	51	1542	—	55	3000	—	47	2040	—	49	1028	—
Sodankylä "	110	300	—	180	1300	—	170	2900	—	180	938	—	241	1175	—
Enare kapell	—	20	—	—	21	—	—	120	—	—	90	—	—	15	—
Summa	130	2520	—	231	4082	—	225	7689	—	227	4587	—	290	3439	—
Summa hela länet	99663	185148	5094	109483	188395	4821	106244	218757	7837	140101	198600	7020	131225	176589	6985
	289905			302699			332838			345721			314799		

Ifrån städerne underlydande jord:	Medelafkastning för åren 1851—1855. Råg tunnor.	Korn tunnor.	Hafra t:r.	Summa sädestillgång t:r.	Afkastningen fördelad på 1855 års befolkning, tunna på person.
Uleåborg	726	1150	96	1972	0,314
Brahestad	72	328	51	451	0,185
Kajana	303	305	11	619	1,101
Torneå	—	85	—	85	0,127
Summa	1101	1868	158	3127	0,314
Salo härad:					
Kalajoki socken	18756	18690	520	37966	2,875
Haapajärvi "	5906	8803	264	14973	1,524
Pyhäjoki "	11920	18606	342	30868	1,713
Salo "	3822	5770	224	9816	1,585
Siikajoki "	9764	13540	716	24020	2,969
Piippola "	5512	6130	218	11860	1,944
Karlö "	380	981	56	1417	0,958
Summa	56060	72520	2340	130920	2,078
Uleå härad:					
Uleå socken	3180	4640	456	8276	2,853
Limingo "	16900	19760	2980	39640	4,061
Muhos "	7240	7640	336	15216	2,503
Ijå "	7340	7660	—	15000	1,508
Pudasjärvi "	2480	2980	—	5460	0,868
Kuusamo "	2520	5100	—	7620	1,472
Summa	39660	47780	3772	91212	2,279
Kajana härad:					
Paldamo socken	5025	5943	116	11084	1,401

Sotkamo socken	6439	6055	—	12494	1,119
Hyrynsalmi „	3670	6938	—	10608	0,992
Summa	15134	18938	116	34186	1,148
Kemi härad:					
Kemi s:n	2377	16517	—	18894	3,025
Neder-Torneå „	848	16059	—	16907	3,008
Öfver-Torneå „	317	10279	10	10606	2,587
Rovaniemi „	980	2480	2	3462	1,050
Kemiträsk „	667	2573	—	3240	0,874
Summa	5189	47908	12	53109	2,304
Lappmarkens härad:					
Muonioniska s:n	—	1183	—	1183	1,034
Enontekis kapell	—	182	—	182	
Kittilä socken	44	1722	—	1766	0,982
Sodankylä „	176	1322	—	1498	
Enare kapell	—	53	—	53	0,049
Utsjoki socken	ingen spanmålsodling				
Summa	220	4462	—	4682	0,818
Summa länet	117364	193474	6498	317236	1,850

Dessa i allmänhet genom mindre förmånlig årsväxt betecknade fem år lemna dock en tillväxt af medelafkastningen för hela länet, äfvensom de nordligare häraderne i synnerhet Kemi och Lappmarkens, hvaremot i Salo härad, i dess dåvarande omfång, minskning visar sig, och som öfverallt folkökningen stigit i större progression än afkastningen, tillgången för fyllande af spanmålsbehofvet öfverallt minskats:

		Tunnor.		Proc.
För hela länet	. . . . utgjorde förökningen	18630	=	6,205.
„ Uleå härad	. . „ „	5231	„	6,084.
„ Kajana „	. . „ „	3159	„	10,181.

		Tunnor.		Proc.
För Kemi	härad utgjorde förökningen	17951	=	51,058.
„ Lappmarkens	„ „ „	1427	„	43,840.
	Summa	27768		
hvaremot minskningen utgjorde				
i Salo härad	. . . .	8880	„	6,352.
å städernes jord	. . . .	258	„	7,621.
	Summa	9138		

Äfven under de följande åren fortforo de ogynsamma växtlighetsförhållanden; år 1856 var ibland de strängare missväxter som i mannaminne inträffat, år 1857 äfven mera dålig skörd och i Uleå härad missväxt, 1858 medelmåttig, 1859 något derunder, och år 1860 medelmåttig, i några trakter god. Hela spanmålsafkastningen uppges till det belopp följande tabell utvisar:

	1856.			1857.			1858.			1859.			1860.		
	Råg.	Korn.	Hafra.	Råg.	Korn.	Hafra.	Råg.	Korn.	Hafra.	Råg.	Korn.	Hafra.	Råg.	Korn.	Hafra.
Städernes jord:															
Uleåborg	675	1070	55	500	727	65	600	775	35	625	1070	76	578	951	141
Brahestad	109	306	24	163	551	22	226	332	6	178	399	42	173	440	49
Kajana	128	100	—	238	286	23	276	267	19	302	264	12	289	255	21
Torneå	—	50	—	—	36	—	—	34	—	—	57	—	—	66	—
Summa	912	1526	79	901	1600	110	1102	1408	60	1105	1790	130	1040	1712	211
Salo härad:															
Kalajoki socken	10400	14100	600	9280	12400	775	11750	18800	800	14220	19040	825	12050	24100	850
Haapajärvi "	3480	4000	400	5300	11700	480	3880	4656	360	4250	5600	285	5375	10350	1400
Karsämäki "	1980	2880	—	2200	4230	—	4530	4510	—	3925	6300	—	4150	9390	—
Pyhäjoki "	5100	8100	180	6000	11400	—	10250	11000	180	11700	10500	300	12000	11000	300
Salo "	2000	3600	200	2000	3600	180	3000	5600	240	3250	7250	250	3500	9000	300
Siikajoki "	6920	9450	300	10800	16250	300	9000	9750	300	11100	13000	680	11550	19650	680
Piippola "	4000	3000	100	2714	4510	38	7049	8000	60	5000	8000	60	5085	8720	180
Karlö "	910	1790	60	1200	2350	45	1500	2400	80	1800	2400	80	1800	2400	80
Summa	34790	46920	1840	39494	66440	1818	50959	64716	2020	55245	72090	2480	55510	94610	3790
Uleå härad:															
Uleå socken	1975	2375	160	2135	4625	210	2135	4625	210	2380	4000	425	4241	3505	380
Limingo "	8750	18500	2100	11750	18000	1500	18400	20250	2000	17500	22750	2500	18603	21914	4337
Muhos "	4200	3600	180	5600	8000	280	14400	11000	350	9000	8800	320	5500	9500	500
Ijå "	3150	5083	20	3250	8583	30	5703	10007	35	6653	9090	35	5649	8589	47
Pudasjärvi "	650	970	—	610	1740	—	2600	3400	12	2950	3700	10	1900	4100	16
Kuusamo "	460	740	—	1020	1300	—	2730	3100	—	3450	2600	—	3250	4550	—
Summa	19185	31268	2460	24365	42248	2020	45968	52382	2607	41933	50940	3290	39173	52158	5280

	1856.			1857.			1858.			1859.			1860.		
	Råg.	Korn.	Hafra.	Råg.	Korn.	Hafra.	Råg.	Korn.	Hafra.	Råg.	Korn.	Hafra.	Råg.	Korn.	Hafra.
Kajana härad:															
Paldamo socken	2160	2700	—	2580	2700	—	4700	6200	—	4740	6320	—	4740	7475	—
Sotkamo „	3500	2800	—	4500	5000	—	6000	8000	—	5000	7000	—	7000	8000	—
Hyrynsalmi „	2000	3700	—	2200	4175	—	4300	6500	—	5900	10100	—	6075	14600	—
Summa	7660	9200	—	9280	11875	—	15000	20700	—	15640	23420	—	17815	30075	—
Kemi härad:															
Kemi socken . . .	300	9000	—	150	7500	—	2580	20900	—	2900	21600	—	3000	21800	—
Neder-Torneå „ . . .	480	8275	—	240	16500	50	325	13600	60	1600	17500	150	1080	14200	200
Öfver-Torneå „ . . .	262	2752	22	250	9000	20	330	12000	25	360	7700	15	90	11900	10
Rovavaniemi „ . . .	81	60	—	—	3900	—	3000	5600	—	1200	2000	—	3500	7500	—
Kemiträsk och Kuolajärvi s:r	320	1100	—	—	2565	—	2190	1776	—	840	1109	—	1513	4500	—
Summa	1443	21187	22	640	39465	70	8425	53876	85	6900	49909	165	9183	59900	210
Lappmarkens härad:															
Muonioniska socken	—	51	—	—	960	—	17	1090	—	—	864	—	22	1407	—
Enontekis „	—	6	—	—	190	—	—	198	—	—	80	—	—	258	—
Kittilä „	4	556	—	10	1780	—	67	1952	—	40	1179	—	162	2514	—
Sodankylä „	18	198	—	54	1577	—	184	1924	—	138	1157	—	395	2500	—
Enare och Utsjoki s:r . . .	—	—	—	—	60	—	—	65	—	—	50	—	—	55	—
Summa	22	811	—	64	4567	—	268	5229	—	178	3330	—	579	6734	—
Summa hela länet	64012	110912	4401	74744	166195	4018	121722	198311	4772	121001	201479	6065	123300	245189	9491
	179325			244957			324805			328545			377980		

Medelafkastningen under femårsperioden 1856—1860 visar följande tabell:

Städerne underlydande jord:	Råg tunnor.	Korn tunnor.	Hafra t:r.	Summa sädestillgång tunnor.	Afkastningen fördelad på 1860 års befolkning, tunnor på person.
Uleåborg	595	918	74	1587	0,226
Brahestad	170	405	28	603	0,237
Kajana	246	234	15	495	0,879
Torneå	—	48	—	48	0,069
Summa	1011	1605	117	2733	0,252
Salo härad:					
Kalajoki socken	11540	17688	770	29998	2,116
Haapajärvi „	4457	7261	585	12303	1,209
Kärsämäki „	3357	5462	—	8819	1,431
Pyhäjoki „	9010	10400	192	19602	1,588
Salo „	2750	5810	234	8794	1,399
Siikajoki „	9874	13620	452	23946	2,849
Piippola „	4770	6446	88	11304	1,898
Karlö „	1442	2268	69	3779	2,411
Summa	47200	68955	2390	118545	1,821
Uleå härad:					
Uleå socken	2573	3826	277	6676	2,245
Limingo „	15000	20283	2487	37770	3,728
Muhos „	7740	8180	326	16246	2,609
Ijå „	4881	8270	33	13184	1,276
Pudasjärvi „	1742	2782	8	4532	0,682
Kuusamo „	2188	2458	—	4646	0,875
Summa	34124	45799	3131	83054	2,192

Kajana härad:					
Paldamo socken	3784	5079	—	8863	1,089
Sotkamo "	5200	6160	—	11360	0,985
Hyrynsalmi "	4095	7815	—	11910	1,071
Summa	13079	19054	—	32133	1,076
Kemi härad:					
Kemi s:n	1786	16160	—	17946	2,506
Neder-Torneå "	745	14015	92	14852	2,450
Öfver-Torneå "	258	8670	18	8946	1,978
Rovaniemi "	1556	3812	—	5368	1,475
Kemiträsk o. Kuolajärvi socknar	972	2210	—	3182	0,845
Summa	5317	44867	110	50294	1,975
Lappmarkens härad:					
Muonioniska s:n	8	854	—	862	1,032
Enontekis kapell	—	146	—	146	0,245
Kittilä socken	56	1596	—	1652	1,042
Sodankylä "	158	1471	—	1629	0,851
Enare och Utsjoki socknar . . .	—	46	—	46	0,050
Summa	222	4113	—	4335	0,701
Summa länet	100953	184393	5748	291094	1,618

Det företer sig således en minskning i afkastningen, utgörande mot förhållandet fem år förut för hela länet 26142 tunnor = 8,240 procent, deraf

för städernes jord . . . . 394 tunnor = 12,593 procent.
" Salo härad . . . 12375 " " 9,452 "
" Uleå " . . 8158 " " 8,932 "
" Kajana " . . 2053 " " 6,005 "

för Kemi härad . . 2815 tunnor = 5,300 procent.
„ Lappmarkens „ . . 347 „ „ 7,411 „

Redan 1850 års medelafkastning öfverstiger den för 1860 med 7512 tunnor, minskningen på 10 år utgör således 2,515 procent. Denna minskning gäller uteslutande de södra häraderne och stadsjorden, utgörande för

stadsjorden . . . . . 652 tunnor = 19,261 procent.
dåvarande Salo härad . . 21255 „ „ 15,208 „
Uleå „ . . 2927 „ „ 3,404 „

Deremot företer sig en ganska betydlig förökning för de norra häraderne:

I Kajana härad 1106 tunnor = 3,564 procent.
„ Kemi „ 15136 „ „ 43,051 „
„ Lappmarkens „ 1080 „ „ 33,179 „

Det allmänna omdömet om det sistförflutna eller innevarande sekels sjette årtionde måste således bli, att det varit en missväxtens och bristens tid för länet. Sorgligt nog har den nu framskridna hälften af det sjunde årtiondet föga nog ymnigare tillgångar att erbjuda. År 1861 utgjorde:

	Utsädet.			Afkastningen.			Spannemål på person t:a.
	Råg t:r.	Korn t:r.	Hafra t:r.	Råg t:r.	Korn t:r.	Hafra t:r.	
Å städernes jord:							
Uleåborg	122	170	5½	490	850	41	0,190
Brahestad.	17½	40	6	140	278	42	0,178
Kajana	85	65	—	299	261	—	1,005
Torneå	—	10	—	—	51	—	0,072
Häraderne:							
Salo	9715	18486	830	54915	77439	3500	2,056
Uleå	6811	11454	975	43963	55294	4400	2,447
Kajana	2310	6500	—	15930	28290	—	1,406
Kemi	1248	13175	45	11165	57464	220	2,696
Lappmarkens	30	1523½	—	562	4176	—	0,793
Summa	19688½	51423½	1861½	127464	224103	8203	1,972
				359770			

då rågafkastningen i medeltal gaf något öfver 6:e, kornet

5:e och hafran något öfver 4:e kornet, samt uppskattades dels såsom medelmåttig, dels under medelmåttan.

Då årsbehofvet på en person uppskattas till 2,5 tunna spanmål, skulle länets spanmålsbehof på årets befolkning eller 182497 personer utgöra 456243 tunnor, eller 96473 mera än afkastningen för året, hvilket behof genom andra matnyttiga växter, lån ifrån krono och socknemagasinerne samt någon tillförsel utifrån fylldes. 1861 års utsäde beräknadt till medelafkastning eller rågen 7 samt kornet och hafran 5 faldigt, skulle lemna en spanmålstillgång af 404244,5 tunnor eller på person 2,215 tunna.

Beräkna vi, med ledning af utsädet, åkervidden, antagande treskiftet för det allmännast rådande, samt såddens täthet vara densamma, som ofvanföre uppgifvits; att i Kemi och Lappmarken träde föga förekommer, men att svedjandet i Kajana härad äfvensom i Pudasjärvi och Kuusamo tillfölje af utkomna författningar nedgått till allt ringare dimensioner, vi antaga en åttondedel af den besådda marken, så skulle den till sädeskultur begagnade åkern ifrågavarande tid böra utgöra:

Uleåborgs	stadsjord	omkring	630	tunneland.
Brahestads	"	"	120	"
Kajana	"	"	202	"
Torneå	"	"	10	"
Salo	härad	"	58119	"
Uleå	"	"	39076	"
Kajana	"	"	14595	"
Kemi	"	"	14468	"
Lappmarkens	"	"	1583	"
			128803	"

hvarifrån likväl äfven borde afdragas den i Kuusamo och Pudasjärvi besådda svedjearea, hvilken vi dock af brist på

data icke ens approximatift våga bestämma. Antaga vi åkerarean vid medlet af 1820-talet varit 50000 och 1840 vid pass 65000 tunneland, och densamma således på 15 år hafva tillväxt med 15000 tunneland, så borde om samma tillväxt fortfarit under de sednast förflutna 25 åren åkervidden numera böra göra vid pass 140800 tunneland. — Då 1861 års utsäde upptog 92652 tunneland, och till de tre södra häraderna 38326 tunneland träde tillägges, borde länets åkerarea utgöra 130978 tunneland, med afdrag dock af svedjemarken i Kajana och Uleå härader.

År 1862 inträffade åter ett svårt missväxtår, då sådden utgjorde:

Å städernes jord:

		Råg t:r.	Korn t:r.	Hafra t:r.
I Uleåborg	. . . .	157.	156.	$5\frac{1}{2}$.
„ Brahestad	. . . .	13.	51.	$2\frac{1}{2}$.
„ Kajana	. . . . .	35.	65.	—
„ Torneå	. . . . .	—	$9\frac{1}{2}$.	—

I häraderne:

		Råg t:r.	Korn t:r.	Hafra t:r.
Salo	härad .	10117.	18645.	1027.
Uleå	„ .	6293.	11552.	1038.
Kajana	„ .	2314.	6593.	—
Kemi	„ .	1340.	13280.	40.
Lappmarkens	„ .	$37\frac{1}{2}$.	1597.	—
	Summa	$20306\frac{1}{2}$.	$51948\frac{1}{2}$.	2113;

hvaraf om medelväxt inträffat 412453 tunnor utgörande 2.225 tunna på person kunnat vinnas. Deremot skördades endast:

Å städernes jord:

		Råg t:r.	Korn t:r.	Hafra t:r.
Uleåborg	. . . . .	507.	636.	26.
Brahestad	. . . . .	80.	356.	14.
Kajana	. . . . .	63.	90.	—
Torneå	. . . . .	—	46.	—

Å landet:

		Råg t:r.	Korn t:r.	Hafra t:r.
Salo	härad	18420.	39940.	3180.
Uleå	"	15036.	22497.	1888.
Kajana	"	6851.	13954.	—
Kemi	"	1790.	30430.	55.
Lappmarkens . . .	"	158½.	2811.	—
	Summa	42905½.	110760.	5163.
		158828½;		

således af råg 2½, korn 2, och hafra 2½ gångor utsädet. Nattfroster i början på Augusti och som förnyades och fortforo inpå September, frammanade allmän brist. Endast i några få kustsocknar, såsom Neder-Torneå, Kemi, Uleå, Limingo och Siikajoki blef missväxten icke total.

Afkastningen fördelad på befolkningen gaf på person:

I Uleåborg	1169	t:r.	7464	inv.	0,156	tunna.
" Brahestad . . .	450	"	2552	"	0,176	"
" Kajana	153	"	565	"	0,271	"
" Torneå	46	"	688	"	0,066	"
Salo och Haapajärvi . . . härad	61540	"	66882	"	0,920	"
Uleå . . . "	39421	"	43043	"	0,915	"
Kajana . . "	20805	"	32180	"	0,646	"
Kemi . . . "	32275	"	25762	"	1,252	"
Lappmarkens "	2969½	"	6163	"	0,481	"
	158828½	"	185299	"	0,857	"

Bristen utgjorde således

för Uleåborg	17491	tunnor.
" Brahestad	5930	"
" Kajana	1259,5	"
" Torneå	1674	"
" Salo och Haapajärvi härad	105665	"
" Uleå . . . . "	68186,5	"

för Kajana	härad	59645	tunnor.
„ Kemi	„	32130	„
„ Lappmarkens	„	12438	„
	Summa brist	304419	„

1863 utgjorde utsädet:

Å städernes mark:

	Råg t:r.	Korn t:r.	Hafra t:r.
I Uleåborg	150.	204.	7.
„ Brahestad	17.	50.	5.
„ Kajana	30.	70.	—
„ Torneå	—	16.	—
Å landet:			
„ Salo härad	5924.	12030.	1010.
„ Haapajärvi „	4480.	6175.	450.
„ Uleå „	6472.	11525.	1046.
„ Kajana „	2277.	6685.	—
„ Kemi „	1288.	12539.	46.
„ Lappmarkens „	40.	1354.	—
Summa	20678.	50648.	2564.

Af detta utsäde hade, om medelmåttig växt inträffat, bordt kunna vinnas 410806 tunnor eller på person 2,214 t:a, hvaremot endast skördades:

Å städernes jord:

	Råg t:r.	Korn t:r.	Hafra t:r.
I Uleåborg	603.	1620.	43.
„ Brahestad	120.	412.	38.
„ Kajana	344.	309.	—
„ Torneå	—	81.	—
Å landet:			
„ Salo härad	16222.	39570.	3940.
„ Haapajärvi „	8280.	10575.	1155.
„ Uleå „	25440.	37525.	3209.
„ Kajana „	13257.	21045.	—

I Kemi	härad	3616.	46905.	271.	
„ Lappmarkens	„	528.	5616.	—	
	Summa	68410.	163658.	8656.	
			240724 t:r;		

lemnade sålunda 50 procents bättre skörd, än det föregångne år, likväl på långt när icke tillräckelig för behofvet; medelafkastningen för råg utgjorde endast 3½ kornet; för korn och hafra 3:e.

Årets afkastning fördelad på befolkningen lemnade på 1 person:

I Uleåborg		2266	t:r.	7557	inv.	0,299	t:a.
„ Brahestad		570	„	2592	„	0,219	„
„ Kajana		653	„	564	„	1,157	„
„ Torneå		81	„	680	„	0,119	„
„ Salo	härad	59732	„	38982	„	1,532	„
„ Haapajärvi	„	20010	„	27246	„	0,734	„
„ Uleå	„	66174	„	42844	„	1,544	„
„ Kajana	„	34302	„	32338	„	1,060	„
„ Kemi	„	50792	„	26074	„	1,947	„
„ Lappmarkens	„	6144	„	6176	„	0,994	„
	Summa	240724	„	185053	„	1,300	„

Bristen för året utgjorde således:

I städerne:

				På hvarje person.	
I Uleåborg		16625,5	t:r.	2,201	t:a.
„ Brahestad		5910	„	2,281	„
„ Kajana		757	„	1,343	„
„ Torneå		1619	„	1,381	„
Å landsbyggden:					
„ Salo	härad	37723	„	0,968	„
„ Haapajärvi	„	48105	„	1,766	„
„ Uleå	„	40936	„	0,956	„

„ Kajana	härad	46543 t:r	. . . .	1,440 t:a.
„ Kemi	„	14393 „	. . . .	0,558 „
„ Lappmarkens	„	9296 „	. . . .	1,506 „
Summa brist		221908,5 „	i hela länet närmast	1,200 „

Korntalet för året utgjorde:

		Af råg.	Af korn.	Af hafra.
Å Uleåborgs . . .	stadsmark	4:e.	7—8:e.	6:e.
„ Brahestads . .	„	7:e.	8—9.	7—8.
„ Kajana	„	11—12.	4—5.	—
„ Torneå . . .	„	—	5:e.	—
I Salo	härad	2—3.	3.e.	3—4.
„ Haapajärvi . .	„	1—2.	1—2.	2—3.
„ Uleå	„	3—4.	3:e.	3:e.
„ Kajana	„	5—6.	3:e.	—
„ Kemi	„	2—3.	3—4.	5—6.
„ Lappmarkens	„	13:e.	4:e.	—

Såsom synes är det i de mera odlade sydliga häraderne Haapajärvi, Salo och Uleå der korntalet till följe af ogynsamma klimatiska förhållanden varit ringast, hvartill orsaken bör sökas i de med ifver och nit bra allmänt påbegynta men ännu oafslutade sjöfällningarne och kärrodlingarne, såsom under detta öfvergångsstadium mest frostömma. Sedan under fortsatt odling markerne hunnit behörigen uttorkas, bör man hoppas att efterhand förbättra klimatet och i likhet med hvad i de södra delarne af vårt land inträffat, göra frostskadorna sällsyntare.

Att sluta efter utsädets qvantum har den med säd besådda marken bordt utgöra:

Å Uleåborgs . . .	stadsmark	511	tunneland.
„ Brahestads . .	„	89	„
„ Kajana	„	130	„
„ Torneå	„	16	„

I Salo	härad	24888	tunneland.
„ Haapajärvi . .	„	15565	„
„ Uleå	„	25515	„
„ Kajana	„	11239	„
„ Kemi	„	15161	„
„ Lappmarkens . .	„	1434	„
	Summa	94548	„

I medelväxt beräknad rågen till 7:e, samt kornet och hafran till 5:e kornet, hade afkastningen år 1863 bordt utgöra: Af råg 144746, af korn 253240, af hafra 12820, summa 410806 tunnor, hvilka fördelade på länets 185053 innevånare, skulle lemnat 2,219 tunna på person. Det till fyllande af spanmålsbehofvet nödiga qvantum af 0,281 tunna på person hade dels genom andra matnyttiga växter, dels fiske och boskapsskötsel dels ock med, genom skogsindustrier, förvärfvade tillgångar bordt kunna anskaffas. De omtalade årens afkastning understeg dock till den grad behofvet att återigen till bristens aflägsnande utomordentliga åtgärder blefvo behöfliga.

Medelafkastningen för dessa tre år utgjorde nemligen:

	Råg tunnor.	Korn tunnor.	Hafra tunnor.	Summa spanmål tunnor.
Å städernes mark:				
Uleåborg	533	1035	37	1605
Brahestad	113	349	31	493
Kajana	235	220	—	455
Torneå	—	59	—	59
Å landsbyggden:				
Salo . . . . härad Haapajärvi . . . . „	32612	55841	3925	92378
Uleå . . . . „	28146	38405	3166	69717
Kajana . . . . . . „	12013	21096	—	33109
Kemi . . . . „	5524	44933	182	50639
Lappmarkens . . „	416	4201	—	4617
Summa	79592	166139	7341	253072

Jemförd med medelafkastningen under sistlidne årtiondes sednare hälft företer denna summa en ytterligare minskning af rågen med . . . . 21361 t:r
och kornet „ . . . . 18254 „
Summa 39615 „
hvaremot afkastningen af hafra ökats med 1593 „ och den effektiva minskningen gjorde . . . . 38022 „

Denna minskning uppkom sålunda att:
för Uleåborgs stad afkastningen minskades
på råg . . . . . med 62 t:r,
„ hafra . . . . . „ 37 „
Summa 99 „
men ökades på kornet med 117 „ således en förökning af 18 tunnor;
för Brahestad minskades
på råg . . . . . med 57 t:r,
„ korn . . . . . . „ 56 „
Summa 113 „
men ökades på hafra med 3 „ således minskning af 110 tunnor;
för Kajana minskades
på råg . . . . . med 11 t:r,
„ korn . . . . . „ 14 „
„ hafra . . . . . „ 15 „ summa minskning 40 tunnor;
för Torneå ökades på korn med 11 tunnor.

Således för städerne en minskning af 121 tunnor.

I häraderne:
Salo och Haapajärvi minskning:
råg 14588 tunnor,
korn 13114 „
Summa 27702 „

förökning:

hafra 1535 „

effektif minskning . . . . 26167 t:r.

Uleå minskning:

råg 5978 tunnor,

korn 7394 „

Summa 13372 „

förökning:

hafra 35 „

effektif minskning . . . . 13337 t:r,

minskning 39625 „

Kajana minskning:

råg 1066 tunnor,

förökning:

korn 2042 „ . . . . förökning 976 t:r.

Kemi förökning:

af råg 207 tunnor,

„ korn 66 „

„ hafra 72 „ . . . förökning 345 t:r.

Lappmarkens förökning:

af råg 194 tunnor,

„ korn 88 „ . . . . 882 t:r,

förökning 1603 „

effektif minskning inom hela länet 38022 „

Af andra matnyttiga växter är det endast om poteterne som speciellare uppgifter och äfven dessa endast för de senare åren förefinnas. Poteterne voro dock redan i början på seklet nog allmänt kända, om ock med odlingen långsamt fortskred, dels emedan man var okunnig om planteringssättet, dels saknade källare och gropar att förvara dem för frost. Efter hand har odlingen blifvit allmännare. År 1844 lät länets hushållningssällskap, understödt af ett penningeanslag af regeringen, utdela skrifter innehållande an-

visningar till potatisodling, samt afsände instruktörer till Kajana och Lappmarken, hvarigenom växten och dess odling numera blifvit spridd till de nordligaste trakter. Guvernörens berättelser för de sednare åren upplysa att poteter:

	1861.			1862.			1863.		
	Såddes tunnor.	Skördades tunnor.	Afkastade i korntal.	Såddes tunnor.	Skördades tunnor.	Afkastade i korntal.	Såddes tunnor.	Skördades tunnor.	Afkastade i korntal.
Å städernes jord:									
Uleåborg	280	2620	9:e	330	1650	5:e	320	1280	4:e
Brahestad	375	3000	8:e	289	2300	8:e	375	3000	8:e
Kajana	185	1100	6:e	186	mindre än utsädet	0	186	2000	10—11:e
Torneå	158½	822	5:e	163	860	5:e	135	1000	7:e
I häraderne:									
Salo och	—	—	—	—	—	—	4992	15060	3:e
Haapajärvi . . härad	9380	54520	5—6:e	9090	19700	2:a	3170	5590	1—2:a
Uleå . . . . . . 〃	4604	31853	6—7:e	5040	20619	4:e	5032	23125	4—5:e
Kajana . . . . . 〃	4375	30070	6—7:e	3835	11434	3:e	4072	18173	4—5:e
Kemi . . . . . . 〃	3443	30500	8—9:e	3500	9215	2—3:e	3206	14930	4—5:e
Lappmarkens . 〃	415	2340	5—6:e	500½	1470½	2—3:e	453	2276	5:e
Summa	23215½	156825	6—7:e	22933½	67248½	c. 3:e	21941	86434	3—4:e

Potatesafkastningen fördelad på befolkningen lemnar

för år 1861 på person 0,859 tunna.

〃 〃 1862 〃 〃 0,363 〃

〃 〃 1863 〃 〃 0,467 〃

Då en tunna potates anses innehålla lika stor qvantitet födoämne som en half tunna råg, motsvarar

1861 års potatesafkastning 78412,5 tunnor råg.

1862 〃 〃 33624,25 〃 〃

1863 〃 〃 43217 〃 〃

hvarigenom spanmålstillgången förökes:

År 1861 för länet till 438182,5 t:r och på person till 2,401 t:a.

〃 1862 〃 〃 〃 192452,75 〃 〃 〃 〃 〃 1,039 〃

〃 1863 〃 〃 〃 283941 〃 〃 〃 〃 〃 1,534 〃

och bristen minskas

〃 1861 för länet till 18060 〃 〃 〃 〃 〃 0,099 〃

〃 1862 〃 〃 〃 270794,75 〃 〃 〃 〃 〃 1,461 〃

〃 1863 〃 〃 〃 178691,5 〃 〃 〃 〃 〃 0,966 〃

Potatesafkastningen efter medelväxt eller 8:e kornet, hade kunnat utgöra

1861: 185724 tunnor, svarande mot 92862 tunnor råg.

1862: 183468 〃 〃 〃 91734 〃 〃

1863: 175528 〃 〃 〃 87764 〃 〃

Hade äfven spanmålen gifvit medelväxt, skulle afkastningen kunnat blifva

1861 = 497106,5 tunnor spanmål eller på person 2,723 tunna.

1862 〃 504187 〃 〃 〃 〃 〃 2,720 〃

1863 〃 498570 〃 〃 〃 〃 〃 2,694 〃

hvaraf således synes att vid spanmålens och poteternes medelväxt afkastningen bör kunna blifva tillräckelig för folkets bergning. Det beror således uppå att genom fortsatt idoghet aflägsna de oblida klimatiska förhållanderne. År 1865 hemsöktes länet dock åter af missväxt. Af ett utsäde utgörande

		Tunnor			
		Råg.	Korn.	Hafra.	Poteter.
I Salo . . .	härad	5825.	11355.	1040.	4850.
„ Haapajärvi .	„	5040.	8400.	1930.	4450.
„ Uleå . . .	„	5898.	11566.	984.	5540.
„ Kajana . .	„	2255.	6377.	—	3605.
„ Kemi . . .	„	1270.	12130.	20.	3320.
„ Lappmarkens	„	30.	1406.	—	528.
	Summa	20318.	51234.	3974.	22293.

Skördades tunnor:

		Råg.	Korn.	Hafra.	Poteter.
„ Salo . . .	härad	11870.	52900.	3270.	22990.
„ Haapajärvi .	„	3660.	35260.	7140.	15000.
„ Uleå . . .	„	17689.	41257.	2651.	28295.
„ Kajana . .	„	2685.	13989.	—	13003.
„ Kemi . . .	„	1005.	46345.	85.	21045.
„ Lappmarkens	„	166.	4017.	—	2243.
	Summa	42075.	193768.	13146.	102576.

Således af rågen allenast andra och af kornet nära fjerde kornet, hvarjemte hafran gifvit 3½ och poteterne 4½ gångor utsädet.

På afkastningen af öfriga matväxter saknas uppgifter; kändt är ock att odlingen af dem i allmänhet är obetydlig. Endast rofvor fortfara ännu att å en del orter i det inre landet till större ymnighet odlas. Men som rofvans födande förmåga beräknas endast utgöra en fjerdedel af rågens, skulle en mycket betydligare rofodling, än den nu brukliga, erfordras, för att vid inträffande spanmålsbrist kunna fylla behofvet.

Enligt Kejserl. Kung. af d. 3 Okt. 1821 angående Kronans allmänna samt lånemagasinsinrättning anslogs till fond för den förra eller allmänna magasinsinrättningen i Uleåborgs län 4000 tunnor råg och 6000 tunnor korn, och för

den sednare eller lånemagasinsinrättningen 8000 tunnor råg. Dessa förråder utgjorde vid 1840 års utgång 6589 tunnor råg och mjöl samt 5821 tunnor korn, hvarutom kontanta behållningen besteg sig i allmänna magasinsfonden till 13410 Rub. 30 kop. och i allmänna lånefonden till 11465 Rub. 85 kop. Vid 1845 års utgång egde kronomagasinerne 10850 t:r råg och 17848 t:r korn, samt i landtränteriet nedsatta penningar för allmänna magasins- och lånefonderne. Med anläggande af socknelånemagasiner, hvarom redan 1810 blifvit stadgadt, hade dock i Uleåborgs län dragit ut på tiden i anseende till i detta nordliga luftstreck ofta inträffade missväxter och deraf förorsakad oförmåga att sammanskjuta spanmål till magasinerne; hvarföre kronans förråder vid inträffande behof genast måste anlitas. Först då mot sednare hälften af 1840-talet några spanmålsrikare år inträffat fann man förråderne räcka till att i synnerhet i de södra och mellersta delarne af länet ingå föreningar till bildande af socknelånemagasiner, hvilka efterhand också sträckte sig till de nordligare socknarne.

Vid utgången af år 1850 voro i länet 17 socknemagasiner organiserade, innehållande nedannämnde spanmålsförråder:

	Råg		Korn	
	tunnor	kappar.	tunnor	kappar.
I Salo härad:				
I Haapajärvi . . socken	177	26	173	17
„ Kalajoki . . . „	278	26	280	4
„ Pyhäjoki nedre distrikt	283	21	281	13
„ „ öfra „	113	28	114	—
„ Salo . . . . socken	126	4	123	15
„ Siikajoki . . . „	184	6	175	22
„ Piippola . . . „	101	18	105	29

I Uleå härad:				
I Limingo . . . socken	250	10	253	6
„ Muhos . . . . „	152	14	153	2
„ Uleå . . . . . „	142	10	135	10
„ Ijå . . . . „	115	20	121	28
I Kajana härad:				
„ Hyrynsalmi . . socken	74	22¼	72	23¼
„ Paldamo . . . „	79	29¾	79	29¾
„ Sotkamo nedra distrikt	84	—	84	—
„ „ öfra „	59	—	59	—
I Kemi härad:				
„ Kemi . . . . . socken	98	4¼	294	4
„ Neder-Torneå „	—	—	224	20
Summa	2322	29¼	2728	13

Socknemagasinernes tillgångar utgjorde år 1855:

	Råg		Korn	
	tunnor	kappar.	tunnor	kappar.
I Salo härad:				
I Haapajärvi . . socken	247	26½	229	18½
„ Kalajoki . . . „	404	13½	404	19½
„ Pyhäjoki nedra distrikt	414	18½	411	1
„ „ öfra „	159	¼	161	25
„ Salo . . . . . socken	172	¼	165	3
„ Siikajoki . . . „	248	27	216	5
„ Piippola . . . „	137	2⅔	135	24
I Uleå härad:				
„ Limingo . . . . socken	371	¾	346	21½
„ Muhos . . . . „	208	2	217	14
„ Uleå . . . . . . „	241	1	209	28½
„ Ijå . . . . „	177	16½	185	11

I Kajana härad:				
I Hyrynsalmi . . socken	200	4	198	20
„ Paldamo . . . „	102	¾	102	7½
„ Sotkamo nedra distrikt	115	—	111	—
„ „ öfra „	240	22½	240	5½
I Kemi härad:				
„ Kemi . . . . . socken	119	28	365	17¼
„ Neder-Torneå „	—	—	346	22
Summa	3559	14⅙	4048	3¼

1856 års svåra missväxt, och hvilket ännu menligt inverkade på följande året, icke blott uttömde förråderne utan gjorde ock utomordentliga åtgärder till nödens afhjelpande nödvändiga. Som erfarenheten derjemte under den landet öfvergångna missväxt ådagalagt, att socknemagasinerne förfelat det med dem afsedda ändamål, att endast då vara en tillflykt då verkelig nöd inträffade, emedan lättheten att undfå lån föranledt till misshushållning med egna tillgångar och lättsinnig skuldsättning, hvarföre vid inträffande allmännare brist magasinerne befunnos toma, utfärdades d. 23 Maj 1857 Nådig kungörelse angående inrättande af tvenne särskilda magasinsinrättningar, en för utsäde och en för undsättning; af hvilka de förra borde vara sammanbragda inom 1860 års utgång, derest icke synnerliga hinder inträffade. Till följe deraf uppgafs nämnde tid utsädesmagasinerne så vidt de hunnit iståndsättas i Uleåborgs län innehålla 2981 t:r 24¾ k:r råg och 4092 t:r 12 k:r korn, samt undsättningsmagasinerne 3071 t:r 21¾ k:r råg och 3321 t:r 15¾ k:r korn; men hela spanmålstillgången i de 1860 till ett antal af 22 förökade socknemagasinerne utgjorde:

	Råg		Korn	
	tunnor	kappar.	tunnor	kappar.
I Salo härad:				
I Haapajärvi . . socken	291	6	264	19
„ Kalajoki . . . „	607	10	606	1½
„ Pyhäjoki nedra distrikt	828	7¼	1025	19
„ „ öfra „	544	18	550	27¾
„ Salo . . . . . socken	298	28¾	338	29¾
„ Siikajoki . . . „	617	13¾	580	9
„ Piippola . . . „	193	29½	182	23¼
I Uleå härad:				
„ Limingo . . . socken	558	23½	514	12½
„ Muhos . . . . „	551	20	560	23½
„ Uleå . . . . . „	186	27½	155	16
„ Kimingi . . . . „	182	23½	162	2½
„ Ijå . . . . . . „	233	21¼	245	13
„ Pudasjärvi . . „	170	—	280	—
I Kajana härad:				
„ Hyrynsalmi . . socken	270	10	269	7
„ Suomussalmi . „	253	20	266	3
„ Paldamo . . . „	274	21¼	286	11¼
„ Sotkamo . . . „	154	—	147	—
„ Kuhmoniemi . „	400	16	400	9
I Kemi härad:				
„ Kemi . . . . . socken	151	20	430	12
„ Neder-Torneå „	—	—	394	2¾
I Lappmarkens härad:				
„ Sodankylä . . socken	—	—	192	22
„ Kittilä . . . . „	—	—	128	10½
Summa	6764	16¼	7982	4¼

Vid nämnde års utgång utgjorde behållningen i Kronans magasiner 22877 t:r råg, 18363 t:r korn och 7218 mat-

tor rågmjöl, och allmänna magasins samt lånefondens å landtränteriet deponerade tillgångar 7291 Rub. 38 kop.

Vid 1861 års slut uppgafs behållningen i kronomagasinerne till 17934⅔ t:r råg, 1453 t:r korn, 2772½ mattor mjöl, i socknemagasinerne till 5523 t:r råg och 7688 t:r korn, och 1862 års behållning:

i kronomagasinerne 170 mattor mjöl, 4682 t:r ¼ k:e råg, 16250 t:r 10¾ k:r korn och 23 t:r 11¾ k:r hafra;

i socknemagasinerne 1085 t:r 12¼ k:r råg och 2588 t:r 17½ k:r korn.

Vid detta års svåra missväxt voro dock de vanliga förråderne alldeles otillräckliga och snart förbrukade, hvarföre utomordentliga undsättningsåtgärder måste vidtagas, genom hvilka 140000 tunnor spanmål till brödföda och utsäde sammanbragtes, samt mossuttorkning, vägabyggnad, tjärubränning m. m. uppmuntrades, påkostades och understöddes. Ymnigheten af skogsprodukter i länets östra och norra delar, i förening med det då rådande höga tjärupriset af 8 Rub. för tunnan, gjorde att innevånarene i Kemi och Kajana härader samt i Pudasjärvi utan synnerlig känning öfverstodo missväxtåret. I Utsjoki och Enare lemnade en ymnigare fiskfångst undsättning. Svårast voro de företrädesvis jordbrukande häraderne Salo, Haapajärvi och en del af Uleå af missväxter hemsökte. År 1863 blefvo också nya understöd behöfliga, hvilka dels af regeringen påkostades, dels genom gåfvor inom och utom landet sammanbragtes. Under hösten 1862 och intill 1863 års slut inflöto i gåfvor:

	Finskt mynt		Mattor mjöl.	Råg t:r.	Korn t:r.	Hafra t:r.	Salt t:r.
	Mark	penni.					
Ifrån Finland	227582	9	15	748	312	161	265
„ Ryssland	172647	73	100	—	—	—	—
„ Sverige	55913	37	—	282	544	—	—

Ifrån Tyskland . . .	2952	72	—	—	—	—	—
„ England	1329	92	—	—	—	—	—
„ Danmark . . .	200	—	—	—	—	—	—
	460625	83	115	1030	856	161	265

Dessa rikeliga gåfvor voro icke endast tillräckeliga för afhjelpande af stundens behof, utan lemnade ock en behållning af 254799 Mark 94 penni, af hvilka en särskild nödhjelpsfond för framtida missväxtår bildades. Beklagligtvis hafva dock dessa medel vid 1865 inträffade missväxt likväl blifvit åtminstone till en del otillgängliga, emedan de varit inom kommunerne utlånade och i behofvets tid icke kunnat utfås. Om våren 1866 uppgafs dock af Guvernören 100000 Mark såsom för ändamålet disponibla. Denna gång drabbades Kajana härad hårdast af missväxten emedan priserne på tjäran betydligen fallit och derföre icke lemnade lika rundelig undsättning som de föregångne åren. Likaså hörde Piippola socken till de svårast ansatte. „Hösten 1865 aflopp emellertid, så länge förråderne räckte till temmeligen lyckligt, och från styrelsens sida erfordrades icke andra undsättningsåtgärder än utlåningen af 2004 t:r utsädesråg. För betryggande af befolkningens utkomst till öppnandet af 1866 års seglation, importerades af länets handlande ända till 40000 t:r spanmål och mjöl, hvarförutan behållningen uti kronomagasinerna vid årets slut utgjorde 4748 tunnor 17 kappar råg, 6179 tunnor 15 kappar korn, 6 tunnor 24 kappar hafra och 10 mattor mjöl, samt uti socknemagasinerna 2218 tunnor råg och 3150 tunnor korn. Missväxtens olyckliga följder började i högre grad visa sig först efter nyåret, då verksamma åtgärder måste ofördröjligen vidtagas, ej mindre mot den hotande hungersnöden än ock för hämmande af de med anledning deraf uppkomne epidemierne" [1]). Öf-

[1]) Guv:s berättelse f. 1865.

ver de speciella utvägarne för undsättning sakna vi dock uppgifter.

De tillfölje af förordningen af d. 7 Sept. 1856 i länet inrättade jordbruksskolor, den ena å Jokisaari kronohemman i Pidisjärvi kapell af Haapajärvi socken och den andra Koivikko skola å Walkonen hemman i Laitasaari by af Muhos socken hafva ännu föga förmått inverka, emedan den förra till följe deraf att till dess grundläggning större summa åtgått, än beräknad varit, och deraf uppkommen brist, tills vidare åter blifvit tillsluten och den sednare än besökts af ett mindre antal elever, år 1862 af 4 manliga och 6 qvinliga och 1863 af 12 manliga och 5 qvinliga, 1864: 15 manliga och 4 qvinliga, 1865: 10 manliga och 4 qvinliga. Guvernören förmäler att de upptagna elevernes ringa kunskapsgrad försvårar den theoretiska undervisningen, hvaremot den praktiska visat sig mera tillfredsställande. Ett större inflytande har det år 1828 under ordförandeskap af dåvarande landshöfdingen å orten Abr. Stjernschantz instiftade länehushållningssällskapet utvecklat, så vidt dess inskränkta tillgångar medgifvit, och hvars ändamål uppgafs vara „att omfatta hvarje gren inom ekonomins område, som för Uleåborgs län kan medföra nytta och förkofran och sålunda medverka till enskildt och allmänt gagn, samt att genom efterdömen, råd och upplysningar, dels genom kringspridande af uti ifrågavarande ämnen nyttiga afhandlingar, modeller och redskap, dels också genom förskott af medel, belöningar och utmärkelser" befrämja landtbruket. Såväl förmedelst en genom ledamotsafgifter bildad fond, som med af regeringen beviljade medel har detta samfund låtit sprida skrifter med anvisning till potateskulturen, åt det fattigare folket gratis utdelat utsädespoteter, utsändt instruktörer för potatesodling och kärrbruk, införskrifvit och folket tillhandahållit frön af hvarjehanda grässlag, ändamålsenliga hushållsredskap, och sålunda i förhål-

lande till sina ringa tillgångar förvärfvat sig väsenteliga förtjenster om länet. Under sednaste år har sällskapet låtit uppmaningar utgå att bilda sektioner för årliga lokalmöten till diskuterande öfver föremål i landthushållningen, och förena dem med expositioner af jordbruksalster. Dessa uppmaningar hafva ock med synnerlig tillfredsställelse blifvit omfattade och så beskaffade underafdelningar af hushållningssällskapet bildat sig i Paldamo, Limingo, Pudasdasjärvi, Muhos, Salo m. fl. Under marknadstiden i Uleåborg om hösten 1864 öppnades en exposition af jordbruks och slöjdalster och hölls ett jordbruksmöte. Enahanda exposition för trakten af Torneå öppnades derstädes af ett särskildt, så kalladt nordfinskt jordbrukssällskap, och vid begge expositionerne utdelades premier ur anslag, som af allmänna Kejs. Finska hushållningssällskapet blifvit beviljade. De nyaste underrättelser om jordbrukets tillstånd i länet hafva vi erhållit ur Guvernörsembetets d. 13 Nov. 1866 afgifna berättelse för år 1865, deri det förmäles: „Sjelfva tillämpningen af nyare idéer på jordbruket visar sig till en början endast i form af enstaka försök: så har exempelvis åkerdikningen särdeles förkofrat sig i Kalajoki socken och begynt derifrån sprida sig äfven till andra orter; här och hvar har man också begynt beså de flerstädes särdeles vidsträckta åkerfälten med gräsfrö och dermed är också första grunden till införandet af Skottska plogar laggd. Uti Kajana härad och Pudasjärvi socken, hvilka landsorter stå efter andra i jordbruk, har sedan kronoskogarnes frånskiljande och storskiftets forskridande, befolkningens håg alltmera vändt sig till åkerbruket, ehuru konsten att gräfva diken derstädes först börjar blifva känd. Kärr- och mossodlingar hvilka en tid hastigt utbredde sig öfver länets tre vestra härader, hafva till följe af sednaste missväxter något afstadnat; man kan dock hoppas, att denna nyttiga näringsgren med tiden åter upplifvas."

Fauna.

Ibland vilda djur förekomma i skogstrakterne de i det öfriga Finland vanliga, såsom björn, varg, filfras, räf, lo, hermelin, mård, utter, hare, ekorre, samt derjemte ehuru numera mycket i aftagande vilda renar. Ännu för 30 år sedan omtalades bäfvern såsom någon gång förekommande i ödemarkerne, numera påträffas den ytterst sällan. I äldre tider uppgafs vargen vara sällsyntare i Lappmarken, emedan den hade svårt att färdas i de djupa snömassorne, numera har densamma dock derstädes förökat sig till stora skockar, hvilka hota att alldeles göra slut på renhjordarne. Möjligen har den ifrån södern framskridande odlingen förmått dessa vilddjur att draga sig längre åt norr. I Kemi och Torneå uppges de vara sällsynta. Äfven björnen uppges i sednaste tid i Lappmarken förökat sig till den myckenhet, att den hotar Lappens existens; hvarföre jagten efter vilddjuren med mera drift och omtanke borde bedrifvas än nu förhållandet är. I allmänhet gäller att rofdjuren i de södra och kusttrakterne blifvit mera sällsynta och numera dragit sig till de inre och norra. Jagten på dem uppgifves derföre i Ijå, Kemi, Neder-Torneå vara ringa och år från år i aftagande; i Öfver-Torneå talas om 2—4 björnar som årligen skjutas. Näst björnen är filfrasen föremål för jagt. Allmännare tyckes jagten idkas i Rovaniemi, Kemiträsk, Kuolajärvi samt i Lappmarkens härad äfven på varg, räf, mård, utter. Dock klagas öfver att de begge sistnämnde djurslagen hålla på att

dö ut. Bra allmänt skjutas harar och ekorrar äfven i många kusttrakter. Anmärkningsvärdt är att å Karlö inga ekorrar skola förekomma; de torde der blifvit utrotade. Björnhuden betalas vanligen med 48—72 Mark, skinn af varg med 8—12, på några orter 15, räf med 12—16, 20, filfras med 16, utter med 20, mård med 12 Mark. Harskinn betalas med 40 och ekorrskinn med 16—32 penni.

Så vidt till Guvernörens kunskap kommit hade ifrån och med 1848 till och med 1860 i länet blifvit nergjorde 613 björnar de flesta i Kemi och Lappmarkens samt Pudasjärvi och Kuusamo socknar af Uleå härad; i Salo ganska få, endast 2 på 13 år och i Kajana jemväl ett inskränkt antal, 25 på samma tid. Filfrasar uppges till 752, vargar till endast 233, säkert mycket under verkliga förhållandet. För åren 1848—1850 uppgafs de fångade räfvarnes antal till 1688. För de öfriga åren saknas uppgift. Värdet af de veterligen skjutna djurens skinn skulle således utgöra omkring 50000 Mark eller 12—13000 Rubel.

Under de följande åren ifrån 1861 till och med 1864 uppges 144 fällda björnar, 306 räfvar, 103 filfrasar samt ett mindre antal vargar, uttrar, lodjur.

Den vinst rofdjursjagten lemnar ersätter för ingen del den skada de göra. Under 13 år ifrån 1848—1860 hafva af dem blifvit dödade:

330 hästar, 1085 nöt, 3474 får och 9300 renar, hvarigenom landet en förlust blifvit tillskyndad, som lindrigt uppskattad bör värderas till 40 à 50000 Rubel.

1863 uppges af rofdjur dödade:

hästar till 40, nöt till 111 och får till 309 förutom en mängd renar, och deremot fällde

34 björnar, 2 vargar, 21 filfrasar, 9 uttrar, 176 räfvar;

1864 dödades hästar 20, nöt 40, får 247, förutom renar till ouppgifvet antal, och deremot fällde

björnar 56, vargar 5, lodjur 2, filfrasar 33, uttrar 7 och räfvar 130.

År 1865 uppräknas 35 björnar, 11 björnungar, 11 vargar, 21 filfrasar, 84 räfvar, 7 uttrar, såsom fällde.

Vigtigast uppges i Lappmarken och dess granskap vara jagten på vilda renar, likväl år ifrån år alltmera i aftagande. För ett fjerdedels sekel sedan voro Sodankyläboerne företrädesvis vildrens jägare; jagtens aftagande har gjort dem till jordbrukare. Såsom sällsynthet omnämnes att 1864 tre bäfrar blifvit skjutne.

För kustallmogen utgör skjälskyttet en icke oväsentelig näringsgren, uppgående årligen till 3—400 skjälar. I synnerhet för Karlöboerne har detsamma länge utgjort en ganska besvärlig och äfventyrlig födokrok. Om tillgången dervid förmäles uti en på 1820-talet författad beskrifning öfver Karlö: „Så snart vårblidan infaller begifva sig skälskyttarne, vanligen i slutet af April eller i början af Maj men sist i medlet deraf, ut och föras jemte sina båtar med hästar till öppna sjön, hvarest de sedan hålla sig på större isstycken och med dem vanka af och an, medförande sina båtar, till dess isen bortsmälter, hvarefter de ungefärligen midsommartiden hemkomma och kunna då hafva med sig, om fångsten varit mycket lycklig, omkring 100 stycken större och mindre skjälar på båten, men ibland ej mera än 20 à 30. Efter hemkomsten flås skjälen, hvarefter köttet väl skjöldt och rengjordt uti flere vatten, saltas, rökes samt ätes af dem med mycken begärlighet. Specket dels saltas, dels lägges sönderskuret i bitar uti tunnor att småningom smälta till tran och hudarne utspännas och utspikas på väggar, uti drag-

fulla uthus att torka." I sednare tid klagas öfver skjälskyttets aftagande.

Af skogsfogel fångas tjäder, orre, hjerppe och snöripa. Tjädern uppges åtminstone i Torneåtrakten vara mindre än den vanliga. Vissa år förekommer fogel i stor myckenhet, i de mera bebodda trakterne dock sällan till afsalu, såsom i Kemi ock Torneå, mera i de mindre odlade socknarne såsom i Kajanatrakten, Rovaniemi, Kemiträsk, Kuolajärvi, i synnerhet i Kuusamo, hvarifrån afsättning sker i Uleåborg och Ryssland till betydliga qvantiteter. Under vintern 1865—66 utgjorde den mängd snöripor som infunnit sig i Enontekis och den öfriga Lappmarken en rikelig hjelp och bidrog att rädda befolkningen från svält i synnerhet å förstnämnde ort. Af sjöfogel vinnes gäss, änder och svanor.

En af de vigtigaste näringsgrenar utgör fisket såväl i hafvet, som sjöar och floder. De flesta i landet förekommande fiskslag fångas äfven här, såsom lax, sik, braxen, id, gös, forell, gedda, aborre, harr, lake, mört, seip eller siklöija, vanligen muikka kallad samt löija. Mest lönande är laxfisket förnämligast i Kemi, dernäst i Torneå, Uleå, Ijå och Simo, något äfven i öfriga elfvar; öfverallt likväl i aftagande. För åren 1848 till 1850 uppgafs laxfångsten till 8930 tunnor, deraf mest eller 7440 för Kemi, 1440 för Uleå och endast 50 tunnor för Salo härad, således vid pass 2977 tunnor årligen, hvaraf 2480 för Kemi härad, 480 för Uleå och $16\frac{2}{3}$ för Salo. Ifrån 1851 till 1855 beräknades hela laxfångsten till vid pass 5260, årligen således till endast 1052 tunnor. Under femårsperioden 1856—1860 uppges årliga laxfisket

i Salo	härad	till	19	tunnor.
„ Uleå	„	„	540	„
„ Kemi	„	„	500	„
		Summa	1059	„

Årliga laxfångsten i Uleå elf, hvilken delats emellan Uleå och Muhos socknar samt Uleåborgs gemensamma laxfiskebolag uppges [1]):

År.	Försåld färsk lax värd: Silfver		Insaltad lax till delning:		
	Rub.	kop.	L℔.	℔.	
1844	2178	89	2223	—	Pris 57 à 71 kop. för L℔.
1845	2675	—	1255	10	
1846	2985	30	2046	—	
1847	3678	15	3278	—	
1848	2915	55	190	—	
1849	3255	—	548	—	
1850	4712	31	—	—	All lax utsåld.
1851	5793	90	837	—	
1852	8742	—	—	—	D:o. Pris 1 Rub. för L℔.
1853	3794	40	380	—	
1854	3301	50	2139	—	
1855	4839	72	1674	—	
1856	5840	40	930	—	
1857	5079	66	—	—	D:o d:o.
1858	7049	40	941	—	
1859	3978	54	—	—	D:o d:o.
1860	8755	95	651	—	
1861	10192	80	95	—	
1862	8923	35	—	—	All lax utsåld; pris 1 Rub. 60 kop. pr L℔.
1863	8854	53	—	—	D:o d:o.

Afdraget för patuvirke, arbetslöner, fiskbragder och fiskarelöner beräknades till omkring 10 procent.

[1]) Af Hr Kontraktsprosten Fogelholm benäget meddeladt.

För 1864 uppges laxfångsten:		för 1865:
i Torneå elf till	496 t:r.	630 t:r salt lax.
„ Kemi „ „	945 „	1190 „ „ „
„ Ijå „ „	430 „	300 „ „ „
„ Uleå „ „	381 „	350 „ „ „
„ elfvarne söder om Uleå . . .	13 „	— „ „ „
Summa	2265 „	2470 „ „ „

1864 efter 120 Mark för tunnan, värde 271800 Mark.
1685 „ 100 „ „ „ „ 247000 „

Utom inom landet, afsättes laxen i Sverige och Ryssland.

För fiskodlingen blef under loppet af år 1864 en laxkläckningsanstalt anlagd vid mynningen af Uleå elf. — Laxfisket i Kemi elf räcker ifrån mynningen ända upp till Rovaniemi kyrka, och i Torneå elf till Muonioniska, ehuru i aftagande ju högre upp. I de till Ishafvet utfallande elfvar Tana och Utsjoki är laxfisket sommarn om nog förmonligt och Fiskarelapparnes förnämsta födokrok. — Sikfångsten i synnerhet inom Kemi härad uppskattas till 2—300 t:r årligen. 1865 fångades i länet 565 tunnor sik, värde 28250 Mark.

Strömmingsfisket i hafvet och dess skärgårdar varierar i Salo härad emellan 4—600, i Uleå emellan 180 och 435 och i Kemi emellan 250 och 400 tunnor årligen. Såsom fiskalägen der strömmingsfiske ifrån ålder blifvit idkadt omnämnas Kallankari, beläget utanför Kalajoki och Lochteå socknar, der Pyhäjoki och Kalajoki jemte Lochteåboarne brukat fiska. Jemte det Karlöboerne idkat fiske vid egna stränder, har strömmingsfångst af dem ifrån ålder bedrifvits vid Malören, en 6 mil utanför Torneå stad och tolf mil ifrån Karlön uti öppna hafvet inom svenskt område belägen kal holme, dit Karlöboerne begåfvo sig i början af Juli och hemkommo i slutet af Augusti. Väl uppges uti en för fyratio år sedan författad beskrifning öfver ön, att Karlöboernes rätt

att der idka fiske sedan 1810 års gränsereglering upphört; icke dess mindre berättades ännu 1863 i Torneå, att de med denna näringsgren fortforo.

Af upplands-allmogen idkas i insjöarne och högre upp i elfvarne ett mera eller mindre lönande fiske, vanligast för eget behof, på vissa orter äfven till afsalu. I södra delen af länet såsom i Kalajoki, Haapajärvi, Pyhäjoki och Kärsämäki är fisket i elfvarne obetydligt, men större i Pyhäjärvi, Haapajärvi och Reisjärvi sjöar. I det vattenrika Kuusamo förekommer en stor och fet sik nästan i alla träsk, som icke blott fångas till husbehof, utan om vintern under isen med nät till afsalu. Årligen säljas 4—500 L℔ för ett pris af 1 —1 Rub. 50 kop. åt ryska uppköpare. Träsklax eller taimen förekommer der jemväl i Kitka, Kuusamo, Muojärvi och Paanajärvi sjöar. Öfver större delen af länet är muikkan bra allmän och tjenar icke blott till husbehof, utan jemväl och i synnerhet muikrom till afsalu. I Uleå träsk bedrifves stark muikfångst. I Lappmarkens härad utgör fisket en ibland de förnämsta näringskällor. Uti Muonioniska, Enontekis, Sodankylä och Kittilä äro de inom kommun belägna fiskevatten gemensamma för alla dess inbyggare, men i Enare och Utsjoki hafva elfvar och träsk blifvit fördelade hushållen emellan. I Sombiotrakten af Sodankylä bedrifves ett rikt insjöfiske, i Utsjoki och Tana elfvar lönande laxfiske. Dessa fisken motsvara dock ej behofvet. Det förnämsta fisket, i synnerhet torskfångst, idkas derföre af Lappmarkens inbyggare sedan äldre tider uti ishafvets vikar vid Norska kusten, i synnerhet Warangerfjord, oftast vid Wadsö, oaktadt de derstädes icke hafva fiskerirätt för egen räkning, utan såsom arrende nödgas afstå största delen af fångsten åt Norrmännen. Det är vanligen endast en tredjedel af fångsten som tillfaller finska inbyggare. De som idka detta fiske be-

gifva sig hemifrån i Martii och återkomma i Juli, någon gång med 50 à 60 speciedalers behållning, men ofta äfven med ringa fördel. Norrmännen hafva i sednare tid också företagit sig att, förutom de nog svåra vilkoren med båtsredaren, debitera alla finska infödingar som idka fiske på deras kust, om ock på ringa anpart och endast några veckor, för kommunala utskylder med 2 à 3 speciedaler för person. Å ena sidan nödvändigheten för Lappmarkens inbyggare, att medelst fiske i ishafvet bereda sig bergning, och å den andra de svårigheter hvilka derstädes möta dem som fremmande statsundersåter, hafva redan i äldre tid men i synnerhet under sednare missväxtår föranledt åtskilliga såväl Lappar som Finnar, att med hustru och barn alldeles öfverflytta på norskt område och derstädes för alltid förblifva. De årliga fiskarefärderne uppges menligt inverka på sedligheten och i synnerhet befordra dryckenskap.

Enligt hvad kronofogden för Lappmarken inberättar finnes uti de af finnarne besökta fiskelägen en såkallad handel, hvarest äfven starka drycker utminuteras. Under sysslolöshet, då hafvet är oroligt ofta under flere veckor och fiskandet derigenom hindras, är kortspel och fylleri fiskarenes enda sysselsättning. Dessutom har man i Wadsö anvisat dem en skiljd trakt till bonings- och vistelseställe, hvarest de sig sjelfve öfverlemnade och utan ringaste tillsyn vänja sig vid ett utsväfvande lefnadssätt, och derifrån hemföra sina vanarter. Dessa olägenheter gör det önskvärdt att åt finska inbyggare en egen särskild kuststräcka för idkande af sjelfständigt fiske kunde vinnas och har för detta ändamål blifvit föreslagen en del af ryska-lappska kusten invid Jakobs elfs mynning samt i öster derom en bugt, Stolboaviken kallad, den såkallade fiskare-halfön och vidare till Falkfjorden; hvarom nedanföre utförligare kommer att ordas.

I åtskilliga vattendrag, såsom i Luttojoki, Neutamajoki af Enare socken, Kaihuajoki i Rovaniemi, i Listomojoki, Saukoja och Tumsa i Kemiträsk, i Asku och Maskusjoki samt vid Pousu i Kuusamo äfvensom på åtskilliga ställen i Hyrynsalmi och i länets södra del i Kalajoki samt många andra skogsbäckar förekomma perlmusslor, hvilka på sina ställen fiskas. Detta fiske idkas antingen sålunda att fiskaren vadar naken i vattnet under de små forssarne der snäckorne uppehålla sig, eller ock nyttjas en stocklafva med hål i ändan, hvarigenom fiskaren, liggande på lafvan, ser i botten. Lafvan framskjutes efter behof och snäckorna upptagas med en fyrgrenig gaffel. Enligt hvad Dr. Dentsch intygar, betaltes i hans tid för mindre perlor 8—16 skillingar, för sådana som voro af en ärts storlek 2 Riksd. bko. Då likväl hundrade musslor kunna upptagas och öppnas innan någon perla finnes, denna också ofta är liten, omogen och utan allt värde, så anses detta fiske vanligen vara föga lönande.

Af husdjur förekomma de i landet vanliga, jemte renen. Hästen är i södra den af länet den enda dragare emedan dragoxar allt mera kommit ur bruk; i norr begagnas på sina ställen dragoxar och ersätter renen någongång hästens ställe, samt är i norra Lappmarken den enda dragaren. Hästarne dels uppfödas hemma, dels uppköpas förnämligast ifrån Savolax; omkring $\frac{2}{3}$:delar uppges vara hemväxta. För år 1807 uppgaf Djurberg i det då till omfång mindre länet hästarne till 14320. Under 1808 års krig och genom den kreaturspest som sedermera härjade i Österbotten, blef deras antal minskadt, hvarföre de enligt 1810 års folkmängdstabell uppgafs:

Å landsbygden:

i Brahestads prosteri till 5042.

i Uleåborgs prosteri till		2468.
„ Kajana „ „		1930.
„ Kemi „ „		2498.

samt i städerne:

i Brahestad	86.
„ Uleåborg	150.
„ Kajana	34.
„ Torneå	40.

Summa 12248 på en befolkning af 95284 eller 1 häst på 7—8 personer.

Sjutton år sednare uppskattades hästarnes antal enligt uppgift i de Böckerska samlingarne till endast 11150. Då på samma tid befolkningen utgjorde 118788 personer, så belopp sig 1 häst på 10 à 11 personer. Vid pass 13 år sednare eller omkring 1840 uppgafs hästarnes antal till 14476, eller 1 häst på 9 personer. Fördelade på häraderne räknades

i Salo	5790	hästar.
„ Uleå	4017	„
„ Kajana	1978	„
„ Kemi	2041	„
„ Lappmarkens . . .	650	„

Tio år sednare eller 1850 uppgafs hästarnes antal:

I städerne:		I Salo härad:		I Uleå härad:		Kajana härad:	
Uleåborg	218	Haapajärvi	1225	Limingo . .	1250	Paldamo	800
Brahestad	80	Kalajoki . .	1860	Muhos	720	Sotkamo	1100
Kajana . .	54	Pyhäjoki . .	2098	Uleå	338	Hyrynsalmi	1000
Torneå . .	36	Salo	650	Ijå	970		
		Siikajoki . .	1050	Pudasjärvi	670		
		Piippola . .	590	Kuusamo .	610		
		Karlö	174				
	388		7647		4558		2900.

I Kemi härad:		I Lappmarkens härad:	
Kemi	790	Muonioniska . . .	70
Rovaniemi . .	500	Enontekis	17
Kemiträsk . .	350	Kittilä	145
Neder-Torneå	640	Sodankylä	262
Öfver-Torneå	600	Enare	15
	2880	Utsjoki	0
			509 = 18882 hästar,

hvilka fördelade på landets befolkning eller 157010 personer skulle gifva 1 häst på 8 personer.

1860 räknades hästar:

I städerne:		I Salo härad:		I Uleå härad:		
Uleåborg	168	Haapajärvi . .	1175	Limingo . .	1318	
Brahestad	78	Kalajoki . . .	1863	Muhos . . .	740	
Kajana . .	62	Pyhäjoki . . .	1450	Uleå	383	
Torneå . .	52	Kärsämäki . .	930	Ijå	1086	
		Salo	650	Pudasjärvi .	816	
		Siikajoki . . .	860	Kuusamo .	658	
		Piippola . . .	819			
		Karlö	200			
Summa	360		7947		5001	= 13308.
I Kajana härad:		I Kemi härad:		I Lappmarkens härad:		
Paldamo	775	Kemi	950	Muonioniska	62	
Sotkamo	1060	Rovaniemi . .	290	Enontekis . .	18	
Hyrynsalmi . . .	839	Kemiträsk . .	300	Kittilä . . .	193	
		Kuolajärvi . .	286	Sodankylä . .	315	
		Neder-Torneå	1025	Enare	15	
		Öfver-Torneå	540	Utsjoki . . .	1	
Summa	2674		3391		604	= 6669.
						Summa 19977,

eller 1 häst på 8—9 personer. Emellan 1827 och 1860, 33 år eller ett tredjedels sekel hade hästarnes antal således tillväxt med 79 procent. Hästarne fördelade på länets 8222 hemman skulle lemna 2,4 på ett hemman, samt 10,78 på hvarje af länets 1851,447 mantal.

Hästarne fördelade på häraderne ger

		på hemmanet.	på mantalet.
I Salo	härad	2,878.	10,424.
„ Uleå	„	2,431.	8,387.
„ Kajana	„	1,908.	16,738.
„ Kemi	„	2,297.	11,993.
„ Lappmarkens	„	1,156.	Till ganska ringa del ännu i mantal satt.

År 1864 befinnes hästarnes antal uppgifvet:			År 1865:
i Uleåborgs	stad till	138.	„ 150.
„ Brahestad	„ „	66.	„ 67.
„ Kajana	„ „	51.	„ 49.
„ Torneå	„ „	51.	„ 46.
„ Salo	härad „	4170.	„ 3917.
„ Haapajärvi	„ „	4120.	„ 4560.
„ Uleå	„ „	5510.	„ 5319.
„ Kajana	„ „	2773.	„ 2955.
„ Kemi	„ „	3575.	„ 3720.
„ Lappmarkens	„ „	652.	„ 686.
		Summa 21106.	Summa 21469.

Till följe af nådig Kungörelse af d. 28 Okt. 1840 äro af medel anslagne till hästafvelns förädling under en rad af år premier utdelade för bättre vårdade föl, och enligt Kung. af 1845 kronohingstar i åtskilliga delar af länet underhållne, utan att dock ännu någon allmännare förbättring af hästrasen förmärkts.

Boskapsskötseln utgör näst åkerbruket länets vigtigaste näringsgren, nötkreaturen allmogens betydligaste egendom. I allmänhet hålles ladugården större än höbolet skulle tillåta, hvarföre till dess uppfodring utom den vanliga födan af hö och råghalm, begagnas renmossa, hästspillning, kornhalm, agnar, löf, lafvar, tallbark och qvistar, öfver hvilka ämnen kokning vintern om dagligen sker. En bättre method iakttages dock i landets norra del, der ljusa med eldstad och murgryta försedda fähus förekomma. I Torneådalen, der äfven det rika sommarbetet fördelaktigt inverkar, och de bördiga ängarne lemna ymnigt vinterförråd, äfvensom i en del af Lappmarkens härad, i Rovaniemi, Kemiträsk och Kuusamo, der klimatet försvårar åkerbruket, drifves boskapsskötseln med mera omsorg. Ehuru inga bättre utländska racer införts, har allmogen derstädes genom mindre afseende å kreaturens mängd, än å deras ymnigare uppfodring och uppmärksamma skötsel lyckats uppdrifva mjölkafkastningen, så att å dessa orter, hvarje ko beräknas gifva 4—5 L℔ smör årligen. I öfriga socknar af Kemi härad närmar sig afkastningen till ofvanuppgifna resultater. Men i de andra socknarne af Uleå, äfvensom i Salo och Haapajärvi härader, blir, oaktadt mycken uppmärksamhet åt denna hushållsgren egnas, då kreaturen under vintern födas knappt och betesmarkerna under sommaren äro sämre, vinsten af boskapsskötseln vida mindre. Uti Kajana härad är detta än mera fallet, i synnerhet emedan kreaturen under vintern ytterst svagt uppfordras. I samma förhållande af mera eller mindre omsorgsfull boskapsskötsel, vårdar sig också allmogen mera eller mindre om bättre smör och bereder sig derigenom större eller mindre penningeinkomst. Ingenstädes förstår man sig på att bereda denna vara såsom ske borde för att kunna täfla med utlänningens. De af länets hushåll-

ningssällskap i ämnet utgifna och spridda undervisningsskrifter hafva åtminstone icke ännu inverkat till någon märkbar förbättring af smörproduktionen.

Icke dess mindre har, oaktadt den rådande bristen tvungit att minska kreaturens antal, den allt mera tilltagande efterfrågan efter smör, förmodeligen ock behofvet af penningeförtjenst, förmått allmogen att egna större uppmärksamhet på mjölkhushållningen och föröka smörproduktionen, som vunnit afsättning i landets städer äfvensom i Ryssland och utrikes orter. Smörproduktionen utöfver befolkningens eget behof beräknades aproximativt

1863 till 61850 L℔.
1864 „ 64530 „

1865 i	Salo	härad till	7000	L℔.
„	Haapajärvi . . .	„ „	12000	„
„	Uleå	„ „	6800	„
„	Kajana	„ „	3000	„
„	Kemi	„ „	32725	„
„	Lappmarkens . .	„ „	7460	„
		Summa	70985	„

för hvilken vara, till följe af det under år 1865 gällande priset af ända till 12 Mark för lispundet, länets inkomst beräknas till 851820 Mark.

Nötkreaturens antal uppgafs 1807 till 47850 således 3 nöt mot 1 häst.

År 1810 räknades nöt:

Å landet:

i Brahestads	prosteri	14809.
„ Uleå	„	9274.
„ Kajana . .	„	8445.
„ Kemi . . .	„	16191.

I städerne:

I Brahestad	160.
„ Uleåborg	197.
„ Kajana	130.
„ Torneå	65.

Summa 49271 = 4 nöt på 1 häst, eller 1 nöt på närmare 2 personer.

År 1827 räknades 55103, eller närmare 5 kor på 1 häst.

År 1840 för Salo . . .	härad	23766	nöt.
„ Uleå . . .	„	15718	„
„ Kajana . .	„	6595	„
„ Kemi . . .	„	10130	„
„ Lappska .	„	2090	„
Summa		58299	„ eller 3 på 1 häst.

År 1850 räknades:

	Oxar och tjurar.	Kor.	Ungnöt.	Summa nötkreatur.
I städerne:				
Uleåborg	4	459	55	518
Brahestad	1	232	13	246
Kajana	6	147	20	173
Torneå	4	150	25	179
Summa	15	988	113	1116
I Salo härad:				
Haapajärvi	400	3782	1000	5182
Kalajoki	106	5940	2112	8158
Pyhäjoki	623	10029	2320	12972
Salo	260	3600	400	4260
Siikajoki	450	4500	1300	6250
Piippola	300	2800	600	3700
Karlö	20	650	160	830
Summa	2159	31301	7892	41352

Uleå härad:				
Limingo	120	5300	920	6340
Muhos	209	2947	982	4138
Uleå	85	1643	268	1996
Ijå	158	4361	945	5464
Pudasjärvi	150	2590	490	3230
Kuusamo	172	2708	810	3690
Summa	894	19549	4415	24858
Kajana härad:				
Paldamo	260	3200	710	4170
Sotkamo	410	4400	980	5790
Hyrynsalmi	195	4000	1300	5495
Summa	865	11600	2990	15455
Kemi härad:				
Kemi	200	3300	800	4300
Rovaniemi	30	1400	600	2030
Kemiträsk	60	1000	300	1380
Neder-Torneå	60	2560	435	3055
Öfver-Torneå	50	2450	700	3200
Summa	400	10710	2835	13945
Lappmarkens härad:				
Muonioniska	34	452	80	566
Enontekis	16	244	55	315
Kittilä	54	798	193	1045
Sodankylä	90	1140	385	1615
Enare	12	130	30	172
Utsjoki	48	136	55	239
Summa	254	2900	798	3952
Summa summarum	4587	77048	19043	100678

eller något öfver 5 kor på 1 häst.

1860 räknades nötkreatur:

	Oxar och tjurar.	Kor.	Ungnöt.	Summa nöt.
I städerne:				
Uleåborg	7	472	8	487
Brahestad	—	270	15	285
Kajana	3	155	13	171
Torneå	1	130	6	137
Summa	11	1027	42	1080
I Salo härad:				
Haapajärvi	200	4425	450	5075
Kalajoki	78	6092	1765	7935
Pyhäjoki	220	7400	1750	9370
Kärsämäki	360	3010	1450	4820
Salo	120	2610	270	3000
Siikajoki	170	3740	360	4270
Piippola	200	3536	300	4036
Karlö	50	1025	125	1200
Summa	1398	31838	6470	39706
I Uleå härad:				
Limingo	147	1894	1315	3356
Muhos	160	3000	750	3910
Uleå	287	5710	404	6401
Ijå	180	4200	650	5030
Pudasjärvi	296	3210	812	4318
Kuusamo	195	2266	619	3080
Summa	1265	20280	4550	26095
I Kajana härad:				
Paldamo	290	2428	875	3593
Sotkamo	390	3650	600	4640
Hyrynsalmi	204	3910	535	4649
Summa	884	9988	2010	12882

I Kemi härad:				
Kemi	155	4000	860	5015
Rovaniemi	25	1000	300	1325
Kemiträsk	40	1400	400	1840
Kuolajärvi	51	681	180	912
Neder-Torneå	70	3875	390	4335
Öfver-Torneå	85	3000	580	3665
Summa	426	13956	2710	17092
I Lappmarkens härad:				
Muonioniska	14	413	107	534
Enontekis	26	302	78	406
Kittilä	70	967	329	1366
Sodankylä	134	1385	371	1890
Enare	16	163	10	189
Utsjoki	54	128	12	194
Summa	314	3358	907	4579
Summa summarum	4298	80447	16689	101434

eller likasom 10 år förut 5 nöt på 1 häst.

På trettiotre år eller sedan 1827 hade nötkreaturens antal således tillväxt med 46331 eller 84 procent; och nöten förhöllo sig till befolkningen som 1 till 1,76.

Fördelade på hemman och mantal inom de särskildta häraderne belöpte sig nötkreaturen

		på hemmanet.	på mantalet.
I Salo	härad	14,884.	52,082.
„ Uleå	„	12,685.	43,767.
„ Kajana	„	9,168.	63,688.
„ Kemi	„	11,579.	60,471.
„ Lappmarkens	„	8,755.	Till ringa del i mantal satt.

1864 uppges följande på de flesta orter förökade antal nöt:

	I Uleåborgs	stad	521.
	„ Brahe	„	282.
	„ Kajana	„	182.
	„ Torneå	„	112.
	„ Salo	härad	23920.
	„ Haapajärvi	„	16980.
	„ Uleå	„	28576.
	„ Kajana	„	13269.
	„ Kemi	„	16652.
	„ Lappmarkens	„	4283.
			104777.
1865:	„ Uleåborg		561.
	„ Brahestad		312.
	„ Kajana		175.
	„ Torneå		96.
	„ Salo	härad	22346.
	„ Haapajärvi	„	16621.
	„ Uleå	„	25575.
	„ Kajana	„	13165.
	„ Kemi	„	16391.
	„ Lappmarkens	„	4639.
			99883.

Således minskning på ett år 4894 stycken.

Får hållas till större delen endast till eget behof, emedan den af inhemsk race vunna grofva ullen har mindre afnämare, än det af nötkreaturen vunna smöret, dock hafva uppsocknarne något ull och vallmar till afsalu. Också hafva under åren de såkallade tyska och spanska fårracerne något tilltagit i antal. Den årliga afkastningen beräknades till 4 à 5 marker på fåret och fårens antal år 1810 till 45574, 1827 till 64439. År 1860 räknades 89072 får. Deras antal

hade således på 33 år tillväxt med 24633 eller 38 procent, och förhöllo sig fårens antal till befolkningen sistnämnde år som 1 till 2,011. Fyra år sednare uppges fårens antal betydligt högre eller till 102957, hvilka fördelade på årets befolkning eller 187701 personer, skulle utgöra 1 får på 1,82 personer. Den större differensen på fårens antal 1860 och 1864 låter dock för ettdera året förmoda en större missräkning.

1865 räknades får:

Uleåborg		17.
Brahestad		50.
Kajana		200.
Torneå		44.
Salo	härad	. 22230.
Haapajärvi . . .	„	. 20221.
Uleå	„	. 25850.
Kajana	„	. 10180.
Kemi	„	. 12613.
Lappmarkens . .	„	. 6087.
		97492.

Andra mindre husdjur såsom svinkreatur och getter underhållas endast i mindre qvantitet, af de förra år 1860 3453,

deraf i städerne . .		68.
i Salo . . .	härad	1960.
„ Uleå	„	619.
„ Kajana . . .	„	785.
„ Kemi	„	21.

„ Lappmarkens alldeles inga. 1864 räknades 4088; år 1865: 3989.

Getter hålles obetydligt, uppgafs till endast 71 stycken, deraf mest i Haapajärvi och Neder-Torneå. I Lappmarken alldeles icke.

Det nordligaste husdjur utgör fortfarande renen icke blott hos de nomadiserande eller Fjäll-lapparne, hvilkas enda subsistensmedel den ifrån ålder utgjort, utan jemväl hos Fiskare-lappar och jordbrukande Finnar. År 1822 uppgaf Fellman de tama renarnes antal i Utsjoki till 10000 och 1834 räknades i de Böckerska samlingarne renarne i Utsjoki till 12—15000, i Enare till 3500, i Sodankylä till 300, i Kittilä till 300, i Kuolajärvi till 1200, i Kuusamo till 80 o. s. v. Det egenteliga nomadlifvet, nästan uteslutande inskränkt till Utsjoki, är dock numera i aftagande och Fjäll-lappfamiljer, ibland hvilka de rikaste kunna ega 1500 renar, och hvilka idkeligen tåga omkring med sina hjordar samt i Djurbergs tid utgjorde 32 familjer, räknas numera endast till 14 à 15. Kronofogden i Lappmarken berättar derföre 1864: Renskötseln, grundvalen för det egenteliga Lappska folkets bestånd bedrifves såsom sådan endast i Utsjoki och Enare, men nutiden lutar den starkt åt sin undergång. Deremot tyckes renafveln hos Fiskarelappar och nybyggare vara i tilltagande, ehuru klagan förts öfver den skada rofdjuren gjort på renhjordarne. Renar underhållas i norra och östra delen af Uleå, norra af Kajana samt i alla socknar af Kemi och Lappmarkens härader. 1860 uppgifvas:

I Uleå härad:

„ Ijå	socken	430	renar.
„ Pudasjärvi .	„	2050	„
„ Kuusamo . .	„	4022	„
	S:a	6502	„

I Kajana härad:

„ Hyrynsalmi .	socken	60	„
	S:a	60	„

I Kemi härad:

„ Kemi . . .	socken	1500	„

I Rovaniemi . . .	socken	800	renar.
„ Kemiträsk	„	350	„
„ Kuolajärvi	„	2121	„
„ Neder-Torneå	„	33	„
„ Öfver-Torneå . .	„	1000	„
	S:a	5804	„
I Lappmarkens härad:			
„ Muonioniska . . .	socken	619	„
„ Enontekis	„	2585	„
„ Kittilä	„	748	„
„ Sodankylä . . .	„	2221	„
„ Enare	„	2000	„
„ Utsjoki	„	4000	„
		12173	„
	Summa summarum	24537	„

1864 uppges renarnes antal förökadt

i Uleå	härad	till	8542.
„ Kajana	„	„	200.
„ Kemi	„	„	10525.
„ Lappmarkens . .	„	„	18357.
		Summa	37624.

Uppgifternes olikhet emellan åren 1860 och 1864 framkallar samma anmärkning som ofvanföre blifvit gjord om fåren. Det sednare årets uppgift torde dock komma sanningen närmare, emedan följande årets räkning med densamma närmare öfverensstämmer.

1865 räknades nemligen

i Uleå	härad	7400	renar.
„ Kajana . . .	„	178	„
„ Kemi . . .	„	13717	„
„ Lappmarkens .	„	15979	„
	Summa	35274	„

Hemslöjd, handtverkerier, fabriker.

De förnämsta af folkets binäringar såsom jagt och fiske, jernhandtering, tjärubränning, sågrörelse och skeppsbyggerier hafva ofvanföre på behöriga ställen blifvit omtalade. Till binäring bör vidare räknas hemslöjden, förfärdigande af trädkärl af alla slag, kör-, jordbruks- och hushålls- samt fiskeriredskap nästan allmänt öfver länet till husbehof; af båtar förfärdigas årligen i Pudasjärvi en mängd, som med vårfloden nerforslas till Ijå och der försäljas, mest till städernes handlande. Tervolaboerne äro händige att förfärdiga fisksaltningskärl, hvilka försäljas vidt omkring. Såsom en i sednare tid tillkommen lätt afsättelig hemslöjdsprodukt omnämnes fabrikationen af takpertor, hvilken allt mera sprider sig. I skiljda trakter idkas slip- och qvarnstenshuggning, på sina ställen, såsom i Kemiträsk: telgstensarbeten. Korgflätning af rötter, mattflätning af säf och halm bedrifves nog allmänt, mest till husbehof och afyttring i närmaste städer och landsbyggd. Väfskedar i Kalajoki och Salo. Jernsmidet är ibland allmogen nog spridd, på sina ställen äfven af bössor och pistoler.

Gelbgjuteriarbeten, såsom af klockor, bjellror, ljusstakar m. m. förfärdigas af några personer i synnerhet i Salo härad, såsom i Kalajoki och Siikajoki, men äfven i Kajana härad; ifrån förstnämnde orter äfven något till afsalu utom länet, ej blott inom eget land utan jemväl i S:t Petersburg. I mindre mån tillverkas äfven väggur. Spånads-, väfnads-

och stickningsarbeten af ull, hampa och lin idkas öfverallt till husbehof, och på sina ställen, såsom i Kalajoki, Pyhäjoki och Siikajoki socknar af Salo härad äfven till afsalu; äfvensom i Uleåborg och Brahestad af utländskt bomullsgarn; väfnader tillverkas utöfver dessa städers eget behof. I Lappmarken och några andra af länets norra trakter förrättas limkokning af renhorn och förfärdigas lappskor, muddar och handskar af renskinn, alltsammans mest till husbehof, men också i större eller mindre mån till försäljning, förnämligast inom länet. Sålunda tillverkar allmogen sjelf sina flesta behof, utan att dervid dock utveckla någon utmärktare skicklighet. Deras antal som uteslutande egnat sig åt viss handaslöjd eller egenteliga handtverkares antal är deremot ringa. År 1805 räknades inom Uleåborgs läns dåvarande omfång tillsammans 146 handtverkare eller 1 på 631 af befolkningen; deraf 117 på de tre städerne eller 1 på 41 stadsinvånare och endast 29 på landsbyggden, eller 1 på 3012 personer. Fyrtio år sednare eller 1845 utgjorde i det till omfång förökade länet antalet af handtverkare å landet 170, eller 1 handtverkare ibland 795 personer, och i länets fyra städer 358 eller 1 ibland 23 à 24 invånare. År 1860 utgjorde handtverkare å landsbyggden i hela länet endast 341, eller endast 1 af 493 ibland landsbefolkningen. Af dem voro färgare 6, garfvare 3, glasmästare 8, hofslagare 1, kruk- och kakelmakare 5, murare 18, målare 4, sadelmakare 5, skomakare 53, skräddare 132, smeder 57, snickare 48, svarfvare 1. Uti länets fyra städer funnos på samma tid 182 handtverkareverkstäder, nemligen af bagare 14, bleckslagare 1, bokbindare 1, färgare 20, garfvare 17, gelbgjutare 2, glasmästare 2, guld- och silfverarbetare 8, hattmakare 3, hofslagare 1, instrumentmakare 1, kakelugns- och krukmakare 1, kopparslagare 5, körsnärer 1, murare 3, må-

lare 7, repslagare 3, sadelmakare 11, skomakare 18, skräddare 17, smeder 8, snickare 16, sockerbagare 2, svarfvare 6, sämsk- och handskmakare 2, urmakare 3, vagnmakare 2, och stadshandtverkare af alla slag utgjorde 476, hvilka fördelade på städernes invånare eller 10809, gör 1 handtverkare på 22—23 invånare. I hela länet funnos således 817 handtverkare, hvilka fördelade på dåvarande 179096 invånare gör 1 handtverkare på 219 personer. Handtverkeriernes produktionsvärde är okändt.

Andra fabriks- och manufakturinrättningar än de redan ofvanföre omtalade, äro få till antal samt af ringare omfång och betydelse. I början på seklet omtalas några beckbruk och färgerier, en tobaksfabrik och ett glasbruk, hvilka begge sistnämnde dock icke voro i gång. Glasbruket anlagdt 1783 å ett frälsenybygge Nyby i Ijå socken hade årligen lefvererat vara för 20 à 30000 Riksd.; men genom öfversvämning och eldsvåda råkat i förfall och 1805 blifvit nedlagdt. I början på 1840-talet omnämnas 2:ne beckbruk i Uleåborg och ett enahanda i Brahestad, hvilka årligen tillverkade omkring 4000 tunnor beck, ofvannämnde åter iståndsatte glasbruk, tillverkande årligen omtrent 400 kistor fensterglas jemte mindre glasarbeten; samt 2:ne klädesfabriker af mindre betydenhet. I Manufaktur-direktionens första i tryck utkomna berättelse om industrins tillstånd i landet för åren 1842 och 1843, omnämnas i Uleåborgs län Nyby glasbruk med 16 arbetare producerande vara för 7200 Rub. silfver, samt en medelst skiljda privilegier af 1817, 1841 och 1843 tillkommen, af Handlanden Fr. Lithovius anlagd tobaksfabrik i Uleåborg med 8 arbetare och 1450 Rub. produktionsvärde. 1850 uppger samma Direktionsberättelse Nyby glasbruk med 34 arbetare och 9000 Rubels produktionsvärde och Uleåborgs tobaksfabrik med 9 arbetare och 1000 Rub:s

produktionsvärde. I guvernörsembetets berättelse för samma år uppräknas utöfver dessa fabriker en åkdonsfabrik i Uleåborg, privilegierad 1847 med 6 arbetare och 1750 Rubel årligt produktionsvärde äfvensom en tobaksfabrik i Brahestad, hvilken med 6 arbetare sedan dess 1848 erhållna privilegium producerat vara för 562 Rubel. Under följande årtionde uppgafs nedannämnde förhållande med hallrätt underlydande fabriker i länet:

Nyby glasbruk:

År	1851	arbetare	34,	produktionsvärde		9000	Rub.
"	1852	"	38	"		8000	"
"	1853	"	46	"		8000	"
"	1854	"	21	"		5000	"
"	1855	"	18	"		2600	"
"	1856	"	12	"		5700	"
"	1857	"	18	"		6100	"
"	1858	"	18	"		6500	"
"	1859	"	18	"		6500	"
"	1860	"	20	"		4500	"
					S:a	61900	"

Enligt Magistratens i Uleåborg årsberättelse förfärdigades å bruket 1861 med 8 mästare och 12 handtlangare 457 kistor fensterglas, 8025 stycken bouteljer, 1096 st. flaskor, 512 muggar, 65 dussin dricks- och 60 d:o spetsglas samt 195 st. bunkar allt af grönt glas, för ett sammanräknadt värde af 5025 Rub. s:r, och afsattes afverkningen dels inom landet, dels också i Ryssland och Sverige. Tillhörde Rådmannen Abr. Fellman. 1865: 16000 Mark tillverkningsvärde.

Tobaksfabriken i Uleåborg:

År	1851	arbetare	8,	produktionsvärde	1000	Rub.
"	1852	"	20	"	3000	"
"	1853	"	20	"	3000	"

År 1854	arbetare	22,	produktionsvärde	3486	Rub.
„ 1855	„	22	„	3060	„
„ 1856	„	38	„	4540	„
„ 1857	„	40	„	5258	„
„ 1858	„	45	„	10390	„
„ 1859	„	43	„	10835	„
„ 1860	„	40	„	8975	„
				S:a 53544	„

År 1861 sysselsattes å bruket 15 arbetare, och förbrukades dels utländska, dels ryska tobaksblad och stjelk, samt tillverkades 15000 ℔ kardustobak, 150000 st. cigarrer och 450 ℔ tuggtobak, för ett tillverkningsvärde af 4500 Rubel.

Åkdonsfabrik derstädes:

År 1851	arbetare	11,	produktionsvärde	4500	Rub.
„ 1852	„	11	„	4000	„
„ 1853	„	11	„	1200	„
„ 1854	„	13	„	1000	„
„ 1855	„	13	„	900	„
„ 1856	„	12	„	3900	„
„ 1857	„	12	„	4000	„
„ 1858	„	12	„	4080	„
„ 1859	„	2	„	1405	„
„ 1860	„	3	„	1507	„
				S:a 26492	„

År 1861 uppgafs arbetsvärdet till 1000 Rubel. Ägdes af Sadelmakaren Elias Åström.

En tillfölje af nådig resolution af d. 23 Jan. 1861 af Vagnmakaregesällen K. F. Berlin i Uleåborg anlagd åkdons- och möbelfabrik tillverkade samma år med 2 arbetare vara för 726 Rubel.

Om en, till följe af åren 1853 och 1857 utfärdade privilegier, af Handlanden H. E. Höckert m. fl. i Uleåborg in-

rättad fajansfabrik finnes antecknadt, att den producerat vara:

År 1856 med 3 arbetare för 300 Rubel.
„ 1857 „ 3 „ „ 300 „
„ 1858 „ 3 „ „ 400 „

men att den tillfölje af en inrättningen sedermera öfvergången brand afstadnat.

En 1861 till följe af d. 23 Jan. samma år utfärdade privilegier, af Snickaregesällen H. Zellberg dersammastädes inrättad fabrik för möbler och andra snickarearbeten lefvererade vara med 3 arbetare för 600 Rubel.

Vid ett, jemlikt tillstånds resolution d. 25 Jan. 1840, af Jo. Leon. Helander i Uleåborg anlagdt brons- och messingsgjuteri, som sysselsatte 2 arbetare, förfärdigades brons- och messingskronor och ljusstakar, landtmäteri-instrumenter, galvaniserade arbeten, och arbeten för skeppsbyggnader, år 1861 med en arbetsförtjenst af 565 Rubel.

En af förre Tulluppsyningsman A. J. Granqvist derstädes anlagd fabrik för tillverkning af tändstickor uppges

1858 med 5 arbetare förfärdigat vara för 450 Rubel.
1859 „ 5 „ „ „ „ 625 „
1860 „ 4 „ „ „ „ 550 „
1861 „ ? „ „ „ „ 630 „

Ett af samma Granqvist, till följe af år 1850 erhållet privilegium, inrättadt ölbryggeri uppges

år 1858 med 2 arbetare hafva producerat vara för 1100 Rub.
„ 1859 „ 1 „ „ „ „ „ 600 „
„ 1860 „ 1 „ „ „ „ „ 400 „
„ 1861 förfärdigat 3200 kannor i värde . . . 576 „

Ett annat af ett bolag år 1857 inrättadt ölbryggeri i Uleåborg hade

år 1858 med 6 arbetare brygt öl för 5000 Rubel.

år 1859 med 6 arbetare brygt öl för 6500 Rubel.
„ 1860 „ 6 „ „ „ „ 7250 „

samt år 1861 med användande af 527 tunnor korn och 11558 ℔ humla brygt 165000 buteljer öl, värde 8250 Rubel silfver.

Å ett Källarmästar C. W. Westerlund tillhörigt porter- och ättiksbryggeri i Uleåborg producerades vara år 1858 för 200 och 1859 likaså för 200 Rub. För 1860 var produktionsvärdet ouppgifvet och 1861 var inrättningen icke i verksamhet.

Tobaksfabriken i Brahestad privilegierad år 1848, producerade

år	1851	med	6	arbetare vara för	570	Rub.	—	kop.
„	1852	„	6	„ „ „	1460	„	—	„
„	1853	„	4	„ „ „	755	„	90	„
„	1854	„	6	„ „ „	1576	„	—	„
„	1855	„	6	„ „ „	463	„	—	„
„	1856	„	8	„ „ „	627	„	—	„
„	1857	„	11	„ „ „	1515	„	—	„
„	1858	„	6	„ „ „	1005	„	—	„
„	1859	„	7	„ „ „	1055	„	—	„
„	1860	„	6	„ „ „	940	„	—	„
„	1861	„	2	„ „ „	1055	„	—	„
				Summa	11021	„	90	„

En, 1851 privilegierad, i Brahestad inrättad fabrik för metall- och bronsarbeten producerade

1853	med	3	arbetare vara för	961	Rubel.
1854	„	3	„ „ „	404	„
1855	„	2	„ „ „	197	„
1856	„	1	„ „ „	214	„
1857	„	1	„ „ „	151	„
			Summa	1932	„

Upphörde i anledning af fabrikantens bortflyttning utom länet.

Ett 1857 i Brahestad anlagdt ölbryggeri producerade

år 1858	med 3	arbetare	vara för	1000 Rub.	—	kop.
„ 1859	„ 3	„	„ „	1000 „	—	„
„ 1860	„ 3	„	„ „	1499 „	76	„

och år 1861 omkring 5000 kannor öl.

En i Torneå stad år 1850 inrättad fabrik, för beredning af pelterier och klippingsskinn, nedlades åter 1855 efter anläggarens inträffade död, sedan den med 3 arbetare in summa producerat vara för 2434 Rub. 59 kop.

Å ett ölbryggeri i Pirkkiö by af Neder-Torneå socken producerades

1858	af 2	arbetare	vara för	510 Rub.	s:r.
1859	„ 2	„	„ „	600 „	„
1860	„ 2	„	„ „	640 „	„

År 1863 producerades derstädes 11000 bouteljer öl för 770 Rub. s:r, hvilka åtgingo i Torneå stad och Neder-Torneå socken.

Kameralindelning och beskattning.

Uleåborgs län som, enligt hvad förut nämndt är, efter Fredrikshamnska freden erhöll sitt nuvarande omfång, innefattade 1810:

1) i Salo härad:

		Mantal: Skatte.	Krono.	Frälse.		Summa.
Kalajoki . .	socken	135,5104.	42,5937.		=	178,1041.
Pyhäjoki . .	"	138,9062.	76,9583.		"	215,8645.
Salo . .	"	50,4583.	19,8542.		"	70,3125.
Siikajoki . .	"	129,2083.	64,4896.		"	193,6979.
	Summa	454,0832(3).	203,8958.		"	657,9790.

2) i Uleå härad:

		Skatte.	Krono.	Frälse.		Summa.
Limingo . .	socken	170,8645(6).	32,4271.	—	"	203,2917.
Uleå . . .	"	50,3958.	13,9583.	—	"	64,3541.
Muhos . . .	"	58,25	48,8125.	—	"	107,0625.
Ijå	"	83,4062(3).	36,6771.	1,5.	"	121,5833.
Karlö . . .	"	16,2917.	9,3333.	—	"	25,6250.
	Summa	379,2083(4).	141,2083.	1,5.	"	521,9166.

3) i Kajana härad:

		Skatte.	Krono.	Frälse.		Summa.
Paldamo . .	socken	42,5417.	8,6458.	—	"	51,1875.
Hyrynsalmi .	"	22,6458.	32,5833.	—	"	55,2291.
Sotkamo . .	"	26,2083.	43,5.	0,5.	"	70,2083.
	Summa	91,3958.	84,7291.	0,5.	"	176,6249.

4) i Kemi härad:

		Skatte.	Krono.	Frälse.		Summa.
Kemiträsk .	socken	6,5208.	3,3125.	—	"	9,8333.
Rovaniemi .	"	21,5938.	15,7396.	—	"	37,3334.

15

		Mantal:			
	Krono.	Skatte.	Frälse.		Summa.
Kemi . . . socken	66,2708.	16,75.	—	=	83,0208.
Pudasjärvi . „	14,0625.	24,6667.	—	„	38,7292.
Summa	108,4479.	60,4688.	—	„	168,9167.
Torneå härad:					
Öfver-Torneå socken	36,6875.	8,4583.	—	„	43,1458.
Karl Gustafs „	9,375.	3,2083.	—	„	12,5833.
Neder-Torneå „	61,4688.	8,5521.	—	„	70,0209.
Summa	107,5813.	18,2187.	—	„	125,7500.
S:a länets mantal	1140,6665.	508,5207.	2.	„	1651,1872.

Rökarnes antal utgjorde:

Salo härad:	Behållne.	Afkortade [1].	Summa.
Kalajoki . . . . . socken	1021	91	1112
Pyhäjoki . . . . . „	896	118	1014
Salo . . . . „	339	18	357
Siikajoki . . . . . „	713	70	783
Summa	2969	297	3266
Uleå härad:	**Hemmans.**	**Icke jordegande [2].**	**Summa.**
Limingo . . . . . socken	527	68	595
Uleå . . . . „	140	16	156
Muhos . . . . . . „	327	20	347
Ijå . . . . „	425	35	460
Karlö . . . . „	91	4	95
Summa	1510	143	1653 [2])
Kajana härad:	**Behållne.**	**Afkortade [1].**	**Summa.**
Paldamo . . . . . socken	321	21	342
Sotkamo . . . . . „	595	68	663
Hyrynsalmi . . . „	402	50	452
Summa	1318	139	1457

[1]) Hemmans och andra rökar särskiljas icke.
[2]) Behållne alla.

Kemi härad:	Behållne.	Afkortade [1].	Summa.
Kemiträsk . . . . socken	112	24	136
Rovaniemi . . . . 〃	116	44	160
Kemi . . . . 〃	330	29	359
Pudasjärvi . . . . 〃	227	59	286
Summa	785	156	941

Torneå härad:	Hemmans.	Icke hemmans-brukegande.	Summa.
Öfver-Torneå . . socken	299	6	305
Karl Gustafs . . 〃	75½	10	85½
Neder-Torneå . . 〃	298	66	364
Summa	672½	82	754½ [2]
Summa uppges	behållne rökar 7479½	afkortade 529	8071½

Mantalskrifne:

	Betalande.	Uteslutne från betalningsskyldighet: för öfverårighet och andra orsaker.	för minderårighet.	summa uteslutne.	Summa mantalsskrifne.
Salo härad:					
Kalajoki . socken	5122	520	2818	3338	8460
Pyhäjoki . 〃	4302	722	2864	3586	7888
Salo . . . . 〃	1461	244	866	1110	2571
Siikajoki . 〃	3190	369	1638	2007	5197
Summa	14075	1855	8186	10041	24116
Uleå härad:					
Limingo . socken	2184	207	920	1127	3311
Uleå . . . 〃	678	102	329	431	1109

[1]) Hemmans och andra rökar särskiljas icke.
[2]) Behållne alla.

Muhos . . socken	1333	168	731	899	2232
Ijå . . . . „	1982	228	1147	1375	3357
Karlö . . . „	443	19	167	186	629
Summa	6620	724	3294	4018	10638[1])
Kajana härad:					
Paldamo . socken	1608	323	920	1243	2851
Sotkamo . „	2973	367	1778	2145	5118
Hyrynsalmi „	2126	454	1350	1804	3930
Summa	6707	1144	4048	5192	11899
Kemi härad:					
Kemiträsk socken	619	32	166	198	817
Rovaniemi „	704	59	187	246	950
Kemi . . . „	1570	104	411	515	2085
Pudasjärvi „	1520	136	552	688	2208
Summa	4413	331	1316	1647	6060
Torneå härad:					
Öfver-Torneå . s:n	872	150	712	862	1734
Karl Gustafs . „	272	22	180	202	474
Neder-Torneå „	1175	68	594	662	1837
Summa	2319	240	1486	1726	4045
Summa landet	34134	4294	18330	22624	56758
Uleåborg	1397	103	561	664	2061
Brahestad	532	24	283	307	839
Kajana	145	52	99	151	296
Torneå	335	27	136	163	498
Summa städerne	2409	206	1079	1285	3694
S:a summarum	36543	4500	19409	23909	60452[2])

[1]) I mantalsförteckningen 10624, emedan 14 adeliga personer icke blifvit inberäknade.

[2]) Mantalslängden har 60418, emedan 34 adeliga personer i förteckningen icke ingått.

Som 1810 äfvensom åtskilliga följande års uppbördsrelationer öfver Kronans räntor och medel för Uleåborgs län uti Kejserl. Senatens archiv saknas, äro vi icke i tillfälle att dem meddela. Men enligt landtränteriets kapitalräkning för 1810 utgjorde Kronans intrader för länet som följer:

	Silfver Rub.	kop.
Ordinarie ränta	19083:	69.
Kronotionde	2931:	44½.
Arrendemedel	6914:	95¾.
Mantalspenningar	7503:	12.
Lagmans- och häradshöfdingeränta	2041:	87½.
Båtsmanspenningar	622:	80.
Knektelösenspenningar i Kajana län	2277:	75.
Handtverkares gärningsören	15:	36.
Krono sakören	805:	24.
Vites- och ensaksböter	887:	17.
Fraktpenningar	404:	64½.
Kronans gevinst	47981:	16¼.
Slottsbyggnadshjelp	1591:	35½.
Sterbhus-inventarii procent	142:	47¾.
Bränvinsbränningsarrende	14168:	54¼.
Medicinalfond	105:	94¾.
Karte-sigillate-medel	1484:	18.
Karte-sigillate-rekognition	6:	24.
Skatterättsmedel	17:	18¼.
Kontroll-stämpelmedel	25:	5.
Postmedel	194:	46½.
Tullmedel	6191:	95¼.
Anmärkningsmedel	1139:	82.
Konvoi-medel	1959:	5¼.
Lappskole-medel	757:	44.

	Rub. kop.
Barnhusmedel	178: 25¾.
Forlön	355: 28¼.
Allmänna magasinsmedel	1517: 51½.
Kronobesparing	7942: 73 5/12.
Påföringspost	66: 30.
Summa	129313: 30 11/12.

År 1815 uppräknas mantal:

		Skatte.	Krono.	Frälse.		Summa.
I Salo . .	härad	455,6042.	203,0417.	—	—	658,6459.
„ Uleå . .	„	380,1667.	140,375.	1,5.	„	522,0417.
„ Kajana .	„	91,3958.	86,8125.	0,5.	„	178,2028.
„ Kemi .	„	109,875.	59,25.	—	„	169,125.
„ Torneå .	„	107,5813.	19,7812.	—	„	127,3125.
	Summa	1144,5730.	508,7604.	2.	„	1655,3334.

Rökar.			
		Behållne.	Afkortade.
I Salo . . .	härad . . .	3024. . . .	235.
		Hemmans.	Icke hemmans.
„ Uleå	„	1516. . . .	221.
		Behållne.	Afkortade.
„ Kajana . . .	„	1188. . . .	166.
„ Kemi	„	812. . . .	95.
		Hemmans.	Icke hemmans.
„ Torneå . . .	„	727. . . .	173.
		Summa 8157,	

deribland 7661 behållne och 496 afkortade.

Samma år vid mantalskrifning antecknade personer:

	Betalande.	Ifrån betalningsskyldighet befriade: för öfverårighet och andra orsaker.	minderårige.	summa befriade.	Summa personer.
Salo härad	14844	2352	7558	9910	24754
Uleå	7310	1023	3362	4385	11695
Kajana	6189	1007	2933	3940	10129
Kemi	4051	179	1360	1539	5590
Torneå	3070	305	1586	1891	4961
S:a landsbygden	35464	4866	16799	21665	57129
Uleåborg	1761	178	640	818	2579
Brahestad	635	49	283	332	967
Kajana	154	51	111	162	316
Torneå	428	45	171	216	644
Summa städerne	2978	323	1205	1528	4506
Summa summarum	38442	5189	18004	23193	61635

Inkomsten af statsmedlen beräknades för året enligt landskontorets kapitalräkning till 91654 Rub. $41\frac{1}{18}$ och militiemedlen till 20223 Rub. $95\frac{7}{12}$ kop.; således summa intrader till 111878 Rub. $37\frac{23}{36}$ kop. Deraf utgjorde

Ordinarie ränta	19150	Rub.	57	kop.
Kronotionde	2558	„	91	„
Laxarrende	4483	„	$34\frac{1}{2}$	„
Mantalspenningar	8060	„	82	„
Lagmans- och häradshöfdingeränta .	2078	„	$32\frac{1}{2}$	„
Slottsbyggnadshjelp	1682	„	$60\frac{1}{2}$	„
Kronosakören	1057	„	$35\frac{1}{3}$	„
Bränvinsbränningsarrende	13945	„	$37\frac{1}{4}$	„
Kronans gevinst	21019	„	$62\frac{2}{3}$	„

Karte-sigillate-medel . . 2571 Rub. 61 kop.
Tullmedel . . . . 6150 „ — „ o. s. v.

Enligt 1820 års jordebok fördelades länet som följer:

1) Salo härad:

		Mantal:				
		Skatte.	Krono.	Frälse.		Summa.
Kalajoki . . .	s:n	135,6771.	43,8438.	—	=	179,5209.
Pyhäjoki . . .	„	140,5312.	75,9583.	—	„	216,4895.
Salo	„	50,7917.	19,5208.	—	„	70,3125.
Siikajoki . . .	„	130,3646.	63,4167.	—	„	193,7813.
	Summa	457,3646.	202,7396.	—	„	660,1042.

2) Uleå härad:

Limingo . . .	s:n	170,8645.	32,4271.	—	„	203,2917.
Uleå	„	51,1875.	13,1667.	—	„	64,3542.
Muhos	„	58,5417.	48,8958.	—	„	107,4875.
Ijå	„	83,6563.	36,6771.	1.5.	„	121,8333.
Karlö	„	16,2917.	9,3333.	—	„	25,6250.
	Summa	380,5417.	140,5000.	1,5.	„	522,5417.

3) Kajana härad:

Paldamo . . .	s:n	42,6667.	8,8125.	—	„	51,4792.
Sotkamo . . .	„	26,3333.	47,1458.	0.5.	„	73,9791.
Hyrynsalmi .	„	22,6458.	32,5833.	—	„	55,2291.
	Summa	91,6458.	88,5416.	0,5.	„	180,6874(5).

4) Kemi härad:

Kemiträsk . .	s:n	7,0416.	2,875.	—	„	9,9166.
Rovaniemi . .	„	22,7917.	14,5416.	—	„	37,3333.
Kemi	„	68,625.	14,5208.	—	„	83,1458.
Pudasjärvi .	„	14,2708(9).	24,7083.	—	„	38,9792.
	Summa	112,7291(2).	56,6457(8).	—	„	169,3750.

5) Torneå härad:

Öfver-Torneå	s:n	36,6875.	8,3021.	—	„	44,9896.

Karl Gustafs s:n	9,375.	3,8541(2).	—	=	13,2291(2).
Neder-Toaneå "	61,5312(3).	9,4271.	—	"	70,9588.
Summa	107,5937(8).	21,5833(4).	—	"	129,1770(1).
S:a summarum	1149,8749.	510,0104.	2.	"	1661,3852.

Rökarne 1820;

	Behållne.	Afkortade.	Summa.
Salo . . . . härad	3580½	158½	3739
Uleå . . . . "	1843	—	1843
Kajana . . . . "	1351	149	1500
Kemi . . . . "	978	67	1045
Torneå . . . . "	972	—	972
Summa rökar	8724½	374½	9099

Mantalskrifne:

	Betalande.	Från betalningsskyldighet befriade: för öfverårighet m. m.	minderårige.	summa befriade.	Summa personer.
Salo . . . . härad	17457	2959	9922	12881	30338
Uleå . . . . "	8959	1016	4141	5157	14116
Kajana . . . "	7075	964	4167	5131	12206
Kemi . . . . "	4784	397	1545	1942	6726
Torneå . . . "	3361	490	1812	2302	5663
Summa landet	41636	5826	21587	27413	69049
Uleåborg	1961	291	837	1128	3089
Brahestad	806	61	354	415	1221
Kajana	215	42	104	146	361
Torneå	349	50	150	200	549
Summa städerne	3331	444	1445	1889	5220
Summa länet	44967	6270	23032	29302	74269

Landskontorets kapitalräkning beräknar intraderne till 116914 Rub. 47$\frac{67}{72}$ kop.; deraf

Spanmålsinkomst under diverse titlar	18888	Rub.	52$\frac{11}{36}$	kop.
Upphandlad spanmål	3322	„	66$\frac{1}{2}$	„
Ordinarie ränta	19185	„	29$\frac{11}{12}$	„
Kronotionde	2519	„	28	„
Arrendemedel	2762	„	1$\frac{11}{12}$	„
Mantalspenningar	9479	„	34	„
Lagmans- och häradshöfdingeränta	2361	„	55$\frac{1}{2}$	„
Slottsbyggnadshjelp	1963	„	27	„
Kronosakören	1041	„	10$\frac{1}{3}$	„
Bränvinsbränningsarrende	12249	„	27$\frac{1}{6}$	„
Kronans gevinst	16797	„	97$\frac{3}{4}$	„
Karte-sigillate-medel	3146	„	94$\frac{1}{3}$	„
Tullmedel	11160	„	—	„

o. s. v.

År 1825 funnos enligt Landsboken:

		Mantal:			
	Skatte.	Krono.	Frälse.		Summa.
I Salo . . . härad	460,1042.	201,2708.	—	=	661,875.
„ Uleå . . . „	383,75.	137,4167.	1,5.	„	522,6667.
„ Kajana . . „	91,6458.	94,1042.	0,5.	„	186,25.
„ Kemi . . . „	113,7847.	55,6736.	—	„	169,4583.
„ Torneå . . . „	107,8437.	24,9479.	—	„	132,2916.
Summa	1156,6284.	513,4182.	2.	„	1672,0416.

Samma tid räknades hemman:

	Skatte.	Krono.	Frälse.	Summa.
I Salo . . . . härad	2041.	1100.	—	3141.
„ Uleå . . . . „	1222.	511.	3.	1736.
„ Kajana . . . . . . „	592.	714.	2.	1308.
„ Kemi . . . . „	546.	712.	—	1258.
„ Torneå . . . . . . „	536.	493.	—	1029.
Summa	4937.	3530.	5.	8472.

Samt hemmans, torpare och inhysesrökarne tillsammans:

	Behållne.	Afkortade.	Summa.
I Salo . . . härad	4368.	155.	4523.
„ Uleå . . . „	2744.	—	2744.
„ Kajana . . „	1668.	167.	1835.
„ Kemi . . . „	1187.	41.	1228.
„ Torneå . . „	1249.	38.	1287.
Summa	11216.	401.	11617.

Vid mantalskrifning antecknade personer år 1825:

	Betalande,	Från betalningsskyldighet befriade: för öfverårighet m. m.	minderårige.	summa befriade.	Summa personer.
I Salo . . . härad	19080	3033	13343	16376	35456
„ Uleå . . „	10215	1189	6095	7284	17499
„ Kajana . „	7564	1381	6280	7661	15225
„ Kemi . . „	5212	673	3133	3806	9018
„ Torneå . „	3886	585	2326	2911	6797
Summa landet	45957	6861	31177	38038	83995
Uleåborg	2122	276	1047	1323	3445
Brahestad	867	79	420	499	1366
Kajana	199	56	115	171	370
Torneå	365	70	183	253	618
Summa städerne	3553	481	1765	2246	5799
Summa summarum	49510	7342	32942	40284	89794

Landskontorets kapitalräkning specificerar för 1825 följande intrader:

Jordeboks och hemmansräntor . . 19249 Rub. $76\frac{5}{12}$ kop.

Kronotionde . . . . 2571 „ $31\frac{1}{2}$ „

Arrendemedel	2806	Rub.	$88\frac{3}{4}$	kop.
Mantalspenningar	10773	"	—	"
Lagmans- och häradshöfdingeränta .	3030	"	21	"
Handtverkares gärningsören . . .	39	"	84	"
Krono sakören	1830	"	$25\frac{7}{12}$	"
Ensaks- och vitesböter	1151	"	52	"
Slottsbyggnadshjelp	2129	"	$85\frac{1}{2}$	"
Forlön	417	"	$38\frac{1}{4}$	"
Lappskatt från Kuusamo	427	"	10	"
Medicinalafgift	142	"	$95\frac{1}{4}$	"
Karte-sigillate-medel	2551	"	$15\frac{7}{8}$	"
Sterbhusinventarii-procent	46	"	$75\frac{7}{12}$	"
Tullmedel	13900	"	—	"
Spinnhusmedel	8	"	4	"
Bränvinsbränningsmedel	12726	"	$12\frac{3}{4}$	"
Kronans gevinst	30826	"	$32\frac{7}{24}$	"
Dödsfalls- och avance-besparingsmedel	154	"	$82\frac{3}{4}$	"
Kronans besparingsmedel	3967	"	$70\frac{5}{72}$	"
Anmärkningsmedel	453	"	$17\frac{1}{4}$	"
Karte-sigillate-rekognition	25	"	14	"
Skattelösen	29	"	$83\frac{1}{2}$	"
Hyresmedel för Kronans hus . . .	48	"	—	"
Nyttjorätt af ängsholmar i Torneå härad	1	"	$66\frac{2}{3}$	"
Påföring	719	"	$49\frac{25}{36}$	"
Brandförsäkringsmedel	3972	"	$88\frac{2}{3}$	"
Summa	113996	"	$21\frac{1}{4}$	"

1830 års jordebok fördelar länet i

1) Salo härad:

		Mantal:			
		Skatte.	Krono.		Summa.
Kalajoki	. . socken	136,9271.	43,4063.	— —	180,3334.
Pyhäjoki	. "	141,125.	76,0521.	— "	217,1771.

		Skatte.	Krono.	Frälse.		Summa.
Salo	socken	51,875.	18,4375.	—	=	70,3125.
Siikajoki .	„	132,1354.	62,0208.	—	„	194,1562.
	Summa	462,0625.	199,9167.	—	„	661,9192.
2) Uleå härad:						
Limingo . .	socken	175,0521.	28,3645.	—	„	203,4166.
Uleå	„	52,2291.	12,6042.	—	„	64,8333.
Muhos . . .	„	61,6667.	46,0833.	—	„	107,75.
Ijå	„	86,2396.	35,9479.	1,5.	„	123,6875.
Karlö . . .	„	18,4687.	8,2813.	—	„	26,75.
	Summa	393,6562.	131,2812.	1,5.	„	526,4874.
3) Kajana härad:						
Paldamo . .	socken	43,2708.	9,5	—	„	52,7708.
Sotkamo . .	„	28,3854.	48,1979.	0,5.	„	77,0833.
Hyrynsalmi	„	24,1458.	32,25.	—	„	56,3958.
	Summa	95,8020.	89,9479.	0,5.	„	186,2499.
4) Kemi härad:						
Kemiträsk .	socken	9,7292.	9,3646.	—	„	19,0938.
Rovaniemi .	„	24,0833.	13,25.	—	„	37,3333.
Kemi . . .	„	69,2292.	13,9166.	—	„	83,1458.
Pudasjärvi .	„	14,8263.	24,2986.	—	„	39,1249.
Kuusamo .	„	6,9218(9).	33,2343(4).	—	„	40,1563.
	Summa	124,7899.	94,0642.	—	„	218,8541.
5) Torneå härad:						
Neder-Torneå .	s:n	71,9062.	13,6146.	—	„	85,5208.
Öfver-Torneå .	„	33,9687.	8,7813.	—	„	42,75.
Muonioniska . .	„	2,5312.	0,6979.	—	„	3,2291.
	Summa	108,4061.	23,0938.	—	„	131,4999.
Summa summarum		1184,7167.	538,3038.	2.	„	1725,0205,

utöfver hvilket mantalsbelopp, jordboken upptager såsom ännu icke behörigen i mantal satte så kallade Lappska Kronohemman:

i Muonioniska 2,5987.

i Sodankylä 30,2708.
„ Utsjoki . . 0,875.
Summa 33,2395.

Rökarne beräknades 1830:

	Behållne.	Afkortade.		Summa.
I Salo . . . . härad	5674.	179.	=	5853.
„ Uleå . . . . „	Hemmans. 1889. Icke hemmans. 1773.	43.	„	3705.
	Behållne.			
„ Kajana . . „	1803.	148.	„	1951.
„ Kemi . . . „	1470.	49.	„	1519.
„ Torneå. . . „	1277.	37.	„	1314.
Summa	13886.	456.	„	14342.

Vid mantalskrifning upptecknade 1830:

	Betalande.	Uteslutne från betalningsskyldighet: för öfverårighet och andra orsaker.	minderårige.	summa uteslutne.	Summa upptecknade personer.
Salo . . . härad	21731	3965	16528	20493	42224
Uleå . . . „	11655	1669	7842	9511	21166
Kajana . „	8234	2912	9413	12325	20559
Kemi . . „	5674	1310	4517	5827	11501
Torneå . „	3856	587	2358	2945	6801
Summa landet	51150	10443	40658	51101	102251
Uleåborg	2544	277	1367	1644	4188
Brahestad . . .	954	97	513	610	1564
Kajana	219	48	144	192	411
Torneå	423	45	173	218	641
Spridde af adel	—	9	—	9	9
Summa städerne	4140	476	2197	2673	6813
S:a summarum	52290	10910	42855	53774	109064

Uppbörden af allmänna kronomedlen för året utgjorde enligt kapitalräkningen: 129164 Rub. $48\frac{5}{24}$ kop. silfver, deraf

Jordeboksränta	19287	Rub.	$2\frac{5}{24}$	kop.
Kronotionde	3237	"	$65\frac{1}{4}$	"
Arrendemedel	3163	"	$45\frac{2}{3}$	"
Mantalspenningar	12459	"	6	"
Lagmans- och häradshöfdingeränta .	3752	"	46	"
Krono sakören	1615	"	12	"
Slottsbyggnadshjelp	2360	"	$70\frac{1}{2}$	"
Karte-sigillate-medel	2908	"	26	"
Tullmedel	18450	"	—	"
Bränvinsbränningsafgift	10654	"	$17\frac{1}{6}$	"
Kronans gevinst	33070	"	$36\frac{1}{12}$	"
" besparingsmedel	2874	"	$4\frac{1}{2}$	"
Påföring	12277	"	$33\frac{5}{12}$	"
Diverse mindre poster	3054	"	$82\frac{7}{12}$	"

Då vi sakna tillgång till 1830 års uppbördsberättelse, vilja vi meddela en sådan för 1831 der

i Debet beräknades

1831 års uppbördssumma	76844	Rub.	68	kop.
Förra årens rester	2042	"	$86\frac{1}{2}$	"
Summa	78887	"	$54\frac{1}{2}$	"

och å Kreditsidan:

afkortades	3067	"	60	"
anordnades	5918	"	$97\frac{3}{4}$	"
lefvererades	65361	"	$2\frac{1}{2}$	"
och resterade	4539	"	$94\frac{1}{4}$	"
Summa	78887	"	$54\frac{1}{2}$	"

År 1835 utgjorde mantalen:

	Skatte.	Krono.	Frälse.		Summa.
I Salo . . . härad	463,2917.	197.	—	=	660,2917.
" Uleå . . . "	396,8021.	129,6978.	1,5.	"	527,9999.

I Kajana . . härad	98,1875.	86,6458.	0,5.	=	185,3333.
„ Kemi . . . „	119,4097.	51,6632.	—	„	171,0729.
„ Torneå . . „	109,0104.	24,2292.	—	„	133,2396.
Summa	1186,7014.	489,2360.	2.	„	1677,9374.

Rökarne:

	Behållne.	Afkortade.	Summa rökar.
Salo . . . . . härad	5244.	169.	5413.
	Hemmans.	Icke hemmans.	
Uleå . . . . . „	1958.	1950.	3908.
	Behållne.	Afkortade.	
Kajana . . . . „	1897.	176.	2073.
Kemi . . . . . „	1413.	66.	1479.
Lappmarkens . . „	1391.	51.	1442.

Rökarnes antal utgjorde således 14315; af dem uppgåfvos 13853 vara behållne och 462 afkortade. Huru många hemmansrökar uppges ej.

Mantalskrifne:

	Betalande.	Uteslutne från betalningsskyldighet: för öfverårighet m. m	Uteslutne från betalningsskyldighet: minderårige.	Uteslutne från betalningsskyldighet: summa uteslutne.	summa personer.
Salo . . härad	20682	4637	12473	17110	37792
Uleå . . „	11942	2219	7737	9956	21898
Kajana . „	8775	1729	6556	8285	17060
Kemi . . „	5335	1688	4616	6304	11639
Lappm:s „	3670	1144	2655	3799	7469
Summa landet	50404	11417	34037	45454	95858
Uleåborg	2505	388	1341	1729	4234
Brahestad . . .	965	110	511	621	1586
Kajana	204	21	115	136	340
Torneå	378	29	151	180	558
Summa	4052	548	2118	2666	6718
Hvartill komma spridda i länet och ofvanföre icke upptagne af Ridd. och Adel	—	13	—	13	13
S:a summarum	54456	11978	36155	48133	102589

Enligt 1835 års uppbördsrelation öfver kronoräntorne uppgafs:

Debet.		Credit.									
		Afkortade.		Anordnade.		Lefvererade.		Resterande.		Summa.	
90039	$91\frac{1}{4}$	4785	$68\frac{1}{2}\frac{1}{4}$	6254	$40\frac{3}{4}$	75928	$70\frac{1}{4}$	3071	$11\frac{7}{8}$	90039	$91\frac{1}{4}$

Men uppbörden från hela länet beräknades enligt landskontorets kapitalräkning till 110308 Rub. $84\frac{11}{12}$ kop.

Deraf:

	Silfver Rub.	kop.
Ordinarie ränta	42740:	$58\frac{1}{2}$.
Kronotionde	3378:	27.
Kronans vinst å af räntebetalarene inlöst Tionde spanmål	3743:	99.
Mantalspenningar	12152:	88.
Lagmans- och häradshöfdingeränta	3753:	—
Krono sakören	1402:	$22\frac{2}{3}$.
Slottsbyggnadshjelp	2332:	73.
Kronobesparingsmedel	4327:	$2\frac{2}{3}$.
Bränvinsbränningsarrende	11784:	$56\frac{1}{12}$.
Tullmedel	15500:	—
Karte-sigillate-medel	2565:	8.
Lefverering	2160:	—

m. m.

Efter 1838 föregången ny häradsreglering inom länet, uppges år 1840 mantalen i

Salo härad:

	Mantal: Skatte.	Krono.	Frälse.	Summa.
Kalajoki . . . . socken	101,75.	22,2708.	—	124,0208.
Haapajärvi . . . 〃	35,3229.	24,9792.	—	60,3021.
Pyhäjoki . . . . 〃	139,3958.	71,6146.	—	211,0104.
Salo . . . . . . 〃	51,2083.	16,5208.	—	67,7291.

16

		Skatte.	Krono.	Frälse.	Summa.
Siikajoki	socken	130,7917.	52,0937.	—	182,8854.
Karlö	„	19,8646.	7,5104.	—	26,875.
	Summa	477,8833.	194,9895.	—	672,8288.
Uleå härad:					
Limingo	socken	176,4068.	26,6354.	—	203,0417.
Uleå	„	52,375.	11,1562.	—	63,5312.
Muhos	„	62,2917.	40,6875.	—	102,9792.
Ijå	„	88,3437.	30,8021.	1,5.	120,1458.
Pudasjärvi . . .	„	15,3055.	22,9182.	—	38,2187.
	Summa	394,7222.	131,6944.	1,5.	527,9166.
Kajana härad:					
Paldamo	socken	44,9375.	10,625.	—	55,5625.
Sotkamo	„	28,875.	44,4167.	0,5.	73,2917.
Hyrynsalmi . .	„	25,125.	31,3541.	—	56,4791.
	Summa	98,4375.	86,3958.	0,5.	185,3333.
Kemi härad:					
Kemi	„	70,3125.	11,8541.	—	82,1666.
Kemiträsk . . .	„	8,125.	2,6146.	—	10,7396.
Rovaniemi . . .	„	27,2292.	8,8646.	—	36,0938.
Neder-Torneå .	„	69,7291.	12,7917.	—	82,5208.
Öfver-Torneå .	„	34,1667.	8,6458.	—	42,8125.
	Summa	209,5625.	44,7708.	—	254,3333.
Lappmarkens härad:					
Muonioniska . .	socken	2,2187.	0,7396.	—	2,9583.
Summa summarum		1182,7742.	458,5401.	2.	1643,3643.

Samma tid beräknades rökarne:

	Rökar.						
	Behållne.			Afkortade.		Summa hemmans-rökar.	Summa rökar.
Salo härad:	Hemmans.	Torpare.	Inhyses.	Hemmans.	Andra.		
Kalajoki . . , socken	897	34	441	130	284	1027	1786
Haapajoki . . „	447	13	443	129	231	576	1263
Pyhäjoki . . . „	1122	43	487	117	547	1239	2316
Salo . . . . . „	336	69	214	16	228	352	863
Siikajoki . . . „	779	231	473	45	466	824	1994
Karlö . . . . „	115	7	66	6	42	121	236
Summa	3696	397	2124	443	1798	4139	8458
Uleå härad:							
Limingo . . . socken	601	298	671	18	497	619	2085
Uleå . . . . . „	160	78	235	11	78	171	562
Muhos . . . „	395	100	274	35	266	430	1070
Ijå . . . . . . „	715	131	481	36	236	751	1599
Pudasjärvi . „	313	22	214	49	49	362	647
Summa	2184	629	1875	149	1126	2333	5963
Kajana härad:							
Paldamo . . socken	304	177	166	32	183	336	862
Sotkamo . . „	495	218	275	83	132	578	1203
Hyrynsalmi . „	378½	226	129	37½	140	416	911
Summa	1177½	621	570	152½	455	1330	2976
Kemi härad:							
Kemi . . . . socken	344	29	438	11	206	355	1028
Kemiträsk . . „	159	10	47	11	71	170	298
Rovaniemi . . „	148	15	169	13	40	161	385
Neder-Torneå „	501	61	411	11	334	512	1318
Öfver-Torneå „	323	26	226	22	186	345	823
Summa	1475	141	1331	68	837	1543	3852
Af Lappmarkens härad:							
Muonioniska socken	47	1	23	8	7	55	86
Summa summarum	8579½	1789	5923	820½	4223	9400	21335

Mantalskrifne 1840:

	Betalande.	Uteslutne			Summa personer.
		för öfverårighet m. m.	minderårige.	summa uteslutne.	
Salo härad:					
Kalajoki . . s:n	5394	1077	3818	4895	10289
Haapajärvi . "	3245	623	2498	3121	6366
Pyhäjoki . . "	6693	1480	4919	6399	13092
Salo . . . . "	2117	633	1610	2243	4360
Siikajoki . . "	4753	1264	3374	4638	9391
Karlö . . . . "	648	149	472	621	1269
Summa	22850	5226	16691	21917	44767
Uleå härad:					
Limingo . . s:n	4150	921	2468	3389	7539
Uleå . . . . "	1285	191	709	900	2185
Muhos . . . "	2539	590	1757	2347	4886
Ijå . . . . . "	4223	641	2661	3302	7525
Pudasjärvi . "	2293	351	1556	1907	4200
Summa	14490	2694	9151	11845	26335
Kajana härad:					
Paldamo . . s:n	2856	512	1759	2271	5127
Sotkamo . . "	3909	630	2487	3117	7026
Hyrynsalmi "	3674	620	2401	3021	6695
Summa	10439	1762	6647	8409	18848
Kemi härad:					
Kemi . . . . s:n	2205	692	1560	2252	4457
Kemiträsk . "	787	204	600	804	1591
Rovaniemi . "	1004	278	714	992	1996
Neder-Torneå "	2321	649	1391	2040	4361
Öfver-Torneå "	1604	492	1121	1613	3217
Summa	7921	2315	5386	7701	15622

Muonioniska s:n af Lappmarkens härad	231	46	168	214	445
Summa	55931	12043	38043	50086	106017
I städerne:					
Uleåborg	2734	430	1390	1820	4554
Brahestad . . .	1091	112	594	706	1797
Kajana	263	27	124	151	414
Torneå	408	24	158	182	590
Summa	4496	593	2266	2859	7355
S:a summarum	60427	12636	40309	52945	113372[1]

[1]) Mantalslängderne uppge 114376, emedan befolkningen för Kajana och Torneå tillsammans 1004 blifvit dubbelt tagen, såväl under de härader hvarinom de äro belägne, som särskildt ibland städerne.

Länets, på grund af denna kamerala fördelning och den vid mantalskrifning antecknade befolkning uppgående beskattning lemnar följande relation öfver Kronans räntor och medel:

	Debet.						Credit.									
	1840 års debitering.		Förra årens rester och balans.		Summa debitering.		Afkortning.		Anordning.		Lefverering.		Innestående hos de betalningsskyldige.		Summa.	
	Rub.	kop.	Rub.	kop.	Rub.	kop.	Rub.	kop.	Rub.	kop.	Rub.	kop.	Rub.	kop.	Rub.	kop.
Salo . . . . härad	37880	79½	1284	66¼	39165	45¾	1703	47¾	874	47¼	35902	19¼	687	31½	39165	45¾
Uleå . . . . „	29413	88¾	15	70½	29429	59¼	1272	7½	2323	23	25818	40¾	15	88	29429	59¼
Kajana . . . . . . „	8653	57½	38	—	8691	57½	607	76¼	295	84	7769	91½	18	5¾	8691	57½
Kemi . . . . „	15656	38	85	1¾	15741	39¾	633	57½	1599	66½	13440	83¼	67	32	15741	39¾
Lappmarkens . . „	664	91¾	—	—	664	91¾	7	47¼	19	61¾	562	79½	75	3¼	664	91¾
Uleåborgs . . . . stad	2374	80¾	12	56¼	2387	37	275	69½	247	43¼	1857	9	7	15¼	2387	37
Brahe . . . . „	926	68½	17	59	944	27½	95	62½	124	72	721	18½	2	74½	944	27½
Kajana . . . . . . „	232	90½	—	—	232	90½	5	33	74	89¼	152	68½	—	—	232	90½
Torneå . . . . . . „	284	12½	5	69	289	81½	—	—	1	2	282	6	6	73½	289	81½
Summa	96088	7¾	1459	22¾	97547	30½	4601	1¼	5558	89	86507	16½	880	23¾	97547	30½

Kronans hela inkomst inom länet beräknades enligt Landskontorets kapitalräkning som följer:

	Silfver Rub.	kop.
Ordinarie ränta	39830:	51.
Kronotionde	6642:	49¼.
Fraktpenningar	497:	64¼.
Boställs och andra lägenheters samt fiskeverks-arrendemedel	3033:	8.
Lappmarks skatt	796:	23½.
Vakansafgift	10593:	30½.
Knekte frihetsafgift	1816:	34¾.
Kajana Landskaptens indelning	421:	23¾.
Sågräntor	308:	99.
Mjölqvarnsräntor	4:	80.
Mantalspenningar	13746:	42.
Lagmans- och häradshöfdingeränta	4067:	28.
Slottsbyggnadshjelp	2589:	75.
Medicinalfond	175:	82½.
Handtverkares gärningsören	56:	16.
Tullmedel	37800:	—
Karte-sigillate-medel	2534:	38.
Bränvinsbränningsafgift	11225:	41½.
Karte-sigillate-rekognition	29:	66.
Sterbhusprocent	80:	34¼.
Krono sakören	1747:	81½.
Barnhusfondsböter	123:	43.
Ensaks och vitesböter	622:	41.
Skatterättsmedel	50:	15.
Anmärkningsmedel	140:	66.
Kronobesparing	1523:	35¾.
Utskylder för i Ryssland vistande finska undersåter	53:	32¾.

	Rub.	kop.
Spinnhusmedel	4:	64.
Återbetalte medel	152:	21½.
Växtkappar af utlånad spannmål	373:	22.
Souveränitetsafgift	1:	33¼.
Lefverering	440:	49½.
Summa	142103:	56.

1845 års jordebok uppger nedannämnde specificerade kamerala fördelning:

1) Salo härad:

		Mantal:				
		Skatte.	Krono.	Frälse.		Summa.
Kalajoki . . .	s:n	102,4875.	40,8646.	—	=	143,3021.
Haapajärvi . .	„	35,8854.	56,8333.	—	„	92,2187.
Pyhäjoki . . .	„	139,2517.	79,6128.	—	„	218,8645.
Salo	„	50,9792.	16,5833.	—	„	67,5625.
Siikajoki . . .	„	130,8542.	60,9588.	—	„	191,8125.
Karlö	„	20,3229.	6,5521.	—	„	26,8750.
Summa		478,7809.	261,4044(5).	—	„	740,1358.

2) Uleå härad:

Limingo . . .	s:n	177,6562.	25,1146.	—	„	202,7708.
Uleå	„	53,0208.	10,6146.	—	„	63,6354.
Muhos	„	63,625.	39,3333.	—	„	102,9583.
Ijå	„	90,4479.	32,9479.	1,5.	„	124,8958.
Pudasjärvi . .	„	16,5903.	20,2847.	—	„	36,8750.
Kuusamo . .	„	8,2969.	32,9843.	—	„	41,2812.
Summa		409,6871.	161,2794.	1,5.	„	572,4165.

3) Kajana härad:

Paldamo . . .	s:n	45,1875.	10,625.	—	„	55,8125.
Sotkamo . . .	„	29,1458.	44,6042.	0,5.	„	74,25.
Hyrynsalmi .	„	24,6458.	32,5417.	—	„	57,1875.
Summa		98,9791.	87,7709.	0,5.	„	187,2500.

4) Kemi härad:

Kemi	s:n	71,6875.	10,1875.	—	„	81,8750.

	Skatte.	Krono.	Frälse.		Summa.
Kemiträsk . . s:n	10,7187(8).	8,25.	—	=	18,9787(8).
Rovaniemi . „	27,6875.	7,4479.	—	„	35,1354.
Neder-Torneå „	71,3437.	13,75.	—	„	85,0937(8).
Öfver-Torneå „	35,1354.	14,3854.	—	„	49,5208.
Summa	216,5728(9).	54,0208.	—	„	270,5936(8).
5) Lappmarkens härad:					
Muonioniska s:n	2,6145(6).	5,8229.	—	„	8,4374(5).
Sodankylä . . „	1,0625.	33,0208.	—	„	34,0833.
Utsjoki . . . „	0.	1,125.	—	„	1,125.
Summa	3,6770(1).	39,9687.	—	„	43,6457(8).
S:a summarum	1207,5971(2).	604,4443(4).	2.	„	1814,0414(6).

Rökarnes antal utgjorde 1845:

	Behållne.			Afkortade.		Summa hemmans-rökar.	Summa rökar.
	Hem-mans.	Tor-pare.	Inhy-ses.	Hem-mans.	Andra.		
I Salo härad:							
Kalajoki . . . socken	897	34	441	130	284	1027	1786
Haapajärvi . . . „	447	13	443	129	231	576	1263
Pyhäjoki . . . „	1122	43	487	117	547	1239	2316
Salo . . . . . „	336	69	214	16	228	352	863
Siikajoki . . . „	779	231	473	45	466	824	1994
Karlö . . . . „	115	7	66	6	42	121	236
Summa	3696	397	2124	443	1798	4139	8458
I Uleå härad:							
Limingo . . . socken	601	298	671	18	497	619	2085
Uleå . . . . . „	160	78	235	11	78	171	562
Muhos . . . . „	395	100	274	35	266	430	1070
Ijå . . . . . . „	715	131	481	36	236	751	1599
Pudasjärvi . . „	313	22	214	49	49	362	647
Summa	2184	629	1875	149	1126	2333	5963
I Kajana härad:							
Paldamo . . . socken	313	177	166	32	183	345	871
Sotkamo . . . „	507	218	275	83	132	590	1215
Hyrynsalmi . „	387	226	129	37½	140	424½	919½
Summa	1207	621	570	152½	455	1359½	3005½

Kemi härad:							
Kemi . . . . . socken	344	29	438	11	206	355	1028
Kemiträsk . . „	159	10	47	11	71	170	298
Rovaniemi . . „	148	15	169	13	40	161	385
Neder-Torneå „	501	61	411	11	334	512	1318
Öfver-Torneå „	323	26	266	22	186	345	823
Summa	1475	141	1331	68	837	1543	3852
Lappmarkens härad:							
Muonioniska socken	48	12	18	7	8	55	93
Summa summarum	8610	1800	5918	819½	4224	9429½	21371½

Samma år mantalskrefvos:

	Betalande.	Uteslutne från betalningsskyldighet: för öfverårighet och andra orsaker.	minderårige.	summa uteslutne.	Summa mantalskrifne.
I Salo härad:					
Kalajoki . . s:n	5781	1364	4516	5880	11661
Haapajärvi . „	3674	860	3231	4091	7765
Pyhäjoki . . „	6929	1481	5518	6999	13928
Salo . . . . „	2363	666	1915	2581	4944
Siikajoki . . „	5267	1149	3860	5009	10276
Karlö . . . . „	676	163	488	651	1327
Summa	24690	5683	19528	25211	49901
I Uleå härad:					
Limingo . . s:n	4519	1053	2641	3694	8213
Uleå . . . . „	1345	193	765	958	2303
Muhos . . . „	2640	659	1905	2564	5204
Ijå . . . . . „	4672	751	3105	3856	8528
Pudasjärvi . „	2801	336	1719	2055	4856
Summa	15977	2992	10135	13127	29104

Kajana härad:					
Paldamo . . s:n	3008	652	2108	2760	5768
Sotkamo . . „	4389	672	2916	3588	7977
Hyrynsalmi . „	4021	791	2571	3362	7383
Summa	14118	2115	7595	9710	21128
Kemi härad:					
Kemi . . . . s:n	2615	659	1624	2283	4898
Kemiträsk . „	955	241	745	986	1941
Rovaniemi . „	1297	208	828	1036	2333
Neder-Torneå „	2350	804	1386	2190	4540
Öfver-Torneå „	1799	463	1084	1547	3346
Summa	9016	2375	5667	8042	17058
Lappmarkens härad:					
Muonioniska s:n	279	48	207	255	534
Summa landet	61380	13213	43132	56345	117725
Uleåborg	2991	449	1397	1846	4837
Brahestad . . .	1161	116	646	762	1923
Kajana	276	33	171	204	480
Torneå	355	31	118	149	504
Summa städerne	4783	629	2332	2961	7744
S:a summarum	66163	13842	45464	59306	125469

Kronouppbörden, saköresmedlen sammanslagne, beräknades för 1845 enligt uppbördsrelation till 108994 Rub. 19¼ kop.; deraf afkortades 5301 Rub. 82¼ kop., anordnades 2153 Rub. 72¼ kop., lefvererades 101263 Rub. 80¼, samt utestod som rest 274 Rub. 84½ kop.

Länets totalinkomst enligt Landskontorets kapitalräkning = 192255 Rub. 70 kop. silfver, deraf

Ordinarie ränta	44502 Rub.	19¾ kop.
Kronotionde	6920 „	27 „

Arrendemedel	2936	Rub.	90	kop.
Vakansafgift	11343	„	91¾	„
Knektefrihetsafgift	1797	„	62¼	„
Mantalspenningar	15146	„	22	„
Lagmans- och häradshöfdingeränta .	4405	„	99½	„
Slottsbyggnadshjelp	2834	„	13	„
Tullmedel	74205	„	61½	„
Karte-sigillate-medel	6165	„	24	„
Bränvinsbränningsafgift	10326	„	53	„
Kronosakören	2209	„	42	„
Ensaksböter	1011	„	22¾	„
Kronobesparingsmedel	4104	„	33	„
			m. m.	

Fem år sednare, eller för 1850 uppges

	Mantal:				
	Skatte.	Krono.	Frälse.		Summa.
I Salo . . . . . härad	499,9858.	252,4914.	—	=	752,2272.
„ Uleå . . . . . „	418,2205.	160,7586.	1,5.	„	580,4791.
„ Kajana . . . „	99,4791.	87,1667.	0,5.	„	187,1458.
„ Kemi . . . . „	225,625.	51,4791.	—	„	277,1041.
„ Lappmarkens „	2,6146.	3,9583.	—	„	6,5729.
Summa	1245,8760.	555,8541.	2.	„	1803,7291.

Hemmansrökar:

	Behållne.	Afkortade.	Summa.
Salo . . . . härad	3773.	588.	4361.
Uleå . . . . „	2205.	191.	2396.
Kajana . . . . „	1220.	148.	1368.
Kemi . . . . „	1519.	150.	1669.
Muonioniska socken af Lappmarkens . . . „	57.	9.	66.
Summa	8774.	1086.	9860.

Samma år mantalskrifne:

	Betalande.	Uteslutne: för öfverårighet m. m.	Uteslutne: minderårige.	Summa uteslutne.	Summa personer.
På landet:					
Salo . . . härad	24601	8268	23282	31550	56151
Uleå . . . 〃	15147	3910	10299	14209	29356
Kajana . 〃	11430	3115	8788	11903	23333
Kemi . . 〃	8689	3541	6557	10098	18787
Muonioniska s:n af Lappmarkens härad	310	95	271	366	676
S:a på landet	60177	18929	49197	68126	128303
I städerne:					
Uleåborg	3222	610	1495	2105	5327
Brahestad . . .	1274	191	688	879	2153
Kajana	269	64	184	248	517
Torneå	401	42	162	204	605
Summa	5166	907	2529	3436	8602
S:a summarum	65343	19836	51726	71562	136905

1850 års kronoutskylder enligt uppbördsrelation:

	Debet.		Credit.									
			Afkortning.		Anordning.		Lefverering.		Utestående som rest.		Summa.	
	Rub.	kop	Rub.	kop	Rub.	kop.	Rub.	kop.	Rub.	kop.	Rub.	kop.
	117143	58	7557	66¼	2622	83¼	106803	84	159	24½	117143	58
Saköresmedlen för året.												
	3683	¼	1904	4¾	—	—	1557	19½	221	76	3683	¼
S:a	120826	58¼	9461	71	2622	83¼	108361	3½	381	½	120826	58¼

Kronans samteliga intrader ifrån länet enligt kapitalräkningen:

1) Skatter af jord och lägenheter å landet	81941	Rub.	30¼	kop.
2) Skatter af förädlingsverk	1456	„	3¾	„
3) Personella utskylder	23074	„	27¼	„
4) Indirekta skatter	95672	„	61	„
5) Tillfälliga intrader	8893	„	3½	„
6) Påföring	1192	„	71	„
Summa	212229	„	95¾	„

1855 års jordebok uppräknar:

1) Salo härad:

		Mantal:				
		Skatte.	Krono.	Frälse.		Summa.
Kalajoki	s:n	123,0888.	22,9687.	—	=	146,0520(1).
Pyhäjoki	„	114,1094.	42,3593.	—	„	156,4687.
Salo	„	51,7708.	15,7917.	—	„	67,5625.
Siikajoki	„	89,7917.	29,7188.	—	„	119,5104.
Karlö	„	20,8021.	6,0729.	—	„	26,875.
Haapajärvi	„	42,25.	55,5312.	—	„	97,7812.
Kärsämäki	„	27,9444.	36,4097.	—	„	64,3541.
Piippola	„	44,9236.	31,9410.	—	„	76,8646.
Summa		514,6753.	240,7983.	—	„	755,4686.

2 Uleå härad:

Limingo	s:n	181,4688.	21,3229.	—	„	202,7917.
Uleå	„	54,5833.	9,0521.	—	„	63,6354.
Muhos	„	65,9583.	37,0625.	—	„	103,0208.
Ijå	„	98,9688.	37,5937.	1,5,	„	138,0625.
Pudasjärvi	„	18,7049.	21,3785.	—	„	40,0834.
Kuusamo	„	9,8542.	36,6875.	—	„	46,5417.
Summa		429,5383.	163,0972.	1,5.	„	594,1355.

3) Kajana härad:

Paldamo	s:n	47,9583.	11,8125.	—	„	59,2708.

	Skatte.	Krono.	Frälse.		Summa.
Sotkamo . . . s:n	37,9583.	46,5417.	0,5.	=	85,0000.
Hyrynsalmi . . „	24,8958.	32,625.	—	„	57,5208.
Summa	110,8124.	90,4792.	0,5.	„	201,7916.

4) Kemi härad:

Kemi . . . . . s:n	73,5417.	11,2292.	—	„	84,7709.
Kemiträsk . . . „	11,5.	10,1145.	—	„	21,6145.
Rovaniemi . . . „	28,7187.	8,4166.	—	„	37,1353.
Neder-Torneå . „	81,6771.	3,4167.	—	„	85,0938.
Öfver-Torneå . „	39,5416.	12,5521.	—	„	52,0937.
Summa	234,9791.	45,7291.	—	„	280,7082.

5) Lappmarkens härad:

Muonioniska . . s:n	2,9896.	8,9895.	—	„	11,9791.
Kittilä . . . . . „	1,2917.	20,5833.	—	„	21,8750.
Sodankylä . . . „	2,9479.	23,1563.	—	„	26,1042.
Utsjoki . . . . . „	0,2708.	3,3125.	—	„	3,5833.
Summa	7,5000.	56,0416.	—	„	63,5416.
S:a summarum	1297,5051.	596,1405(6).	2.	„	1895,6456.

Rökar beräknades år 1855:

	Behållne.			Afkortade.		Summa hemmans.	Summa rökar.
	Hemmans.	Torpares.	Inhyses.	Hemmans.	Icke hemmans.		
Salo härad:							
Kalajoki . . . socken	975	96	385	134	389	1109	1979
Pyhäjoki . . . „	1229	179	488	146	631	1375	2673
(jemte Kärsämäki).							
Salo . . . . . socken	334	131	223	15	175	349	878
Siikajoki . . . „	472	292	425	19	395	491	1603
Karlö . . . . . „	454	87	385	178	265	632	1369
Haapajärvi . . . „	115	13	61	4	55	119	248
Piippola . . . „	305	155	263	96	250	401	1069
Summa	3884	953	2230	592	2160	4476	9819

Uleå härad:							
Limingo . . . socken	583	534	589	19	569	602	2294
Uleå . . . . . „	150	122	166	13	143	163	594
Muhos . . . . „	407	183	346	35	224	442	1195
Ijå . . . . . . „	765	185	462	110	315	875	1837
Pudasjärvi . . „	353	97	189	46	89	399	774
Kuusamo . . „	saknas uppgift.						
Summa	2258	1121	1752	223	1340	2481	6694
Kajana härad:							
Paldamo . . . socken	322	181	257	23	302	345	1085
Sotkamo . . . „	521	223	427	75	247	596	1493
Hyrynsalmi . „	405	214	279	24	279	429	1201
Summa	1248	618	963	122	828	1370	3779
Kemi härad:							
Kemi . . . . . socken	371	209	442	35	232	406	1289
Kemiträsk . . „	176	29	90	22	60	198	377
Rovaniemi . . „	159½	86	231	41½	70	201	588
Neder-Torneå „	503	243	334	22	291	525	1393
Öfver-Torneå „	333	122	214	63	192	396	924
Summa	1542½	689	1311	183½	845	1726	4571
Lappmarkens härad:							
Muonioniska . . . s:n	56	7	35	35	15	91	148
För öfriga socknar saknas uppgifter.							
Summa	56	7	35	35	15	91	148
Summa summarum	8988½	3388	6291	1155½	5188	10144	25011

Mantalskrifne 1855:

	Betalande.	Uteslutne från betalningsskyldighet: för öfverårighet och andra skäl.	Uteslutne från betalningsskyldighet: minderårige.	Uteslutne från betalningsskyldighet: summa uteslutne.	Summa mantalskrifne personer.
Salo härad:					
Kalajoki . . s:n	5767	1690	5751	7441	13208
Pyhäjoki . . „	7405	2591	8053	10644	18049
Salo . . . . „	2232	935	2538	3473	5705

Siikajoki . . s:n	3326	1212	3310	4522	7848
Karlö . . . . „	670	196	646	842	1512
Haapajärvi . „	4202	1152	4307	5459	9661
Piippola . . „	2466	855	2495	3350	5816
Summa	26068	8631	27100	35731	61799
Uleå härad:					
Limingo . . s:n	4302	1430	3280	4710	9012
Uleå . . . . „	1157	391	953	1344	2501
Muhos . . . „	2552	945	2211	3156	5708
Ijå . . . . . „	4468	1344	3535	4879	9347
Pudasjärvi . „	2771	702	2252	2954	5725
Summa	15250	4812	12231	17043	32293
Kajana härad:					
Paldamo . . s:n	3162	1066	2777	3843	7005
Sotkamo . . „	4660	1396	3862	5258	9918
Hyrynsalmi . „	4166	1341	3624	4965	9131
Summa	11988	3803	10263	14066	26054
Kemi härad:					
Kemi . . . . s:n	2669	1004	2161	3165	5834
Kemiträsk . „	986	359	892	1251	2237
Rovaniemi . „	1441	471	1251	1722	3163
Neder-Torneå „	2438	1036	1789	2825	5263
Öfver-Torneå „	1874	705	1476	2181	4055
Summa	9408	3575	7569	11144	20552
Lappmarkens härad:					
Muonioniska s:n	305	151	314	465	770
Summa landet	63019	20972	57477	78449	141468
Uleåborg	3147	761	1691	2452	5599
Brahestad . . .	1284	190	742	932	2216

Kajana	333	38	196	234	567
Torneå	405	57	171	228	633
Summa städerne	5169	1046	2800	3846	9015
S:a summarum	68188	22018	60277	82295	150483

1855 års uppbördsberättelse öfver kronomedlen:

	Debet.		Credit.									
			Afkortning.		Anordning.		Lefverering.		Utestående rest.		Summa.	
	Rub.	kop.	Rub.	kop.	Rub.	kop	Rub.	kop.	Rub.	kop.	Rub.	kop.
Salo . . härad	45452	94¾	4691	5¼	838	13¾	39749	27½	174	48¼	45452	94¾
Uleå . . 〃	39329	73	4299	26½	645	5½	34361	83¼	23	57¾	39329	73
Kajana . 〃	11478	22½	300	17¾	683	16¼	10494	88½	—	—	11478	22½
Kemi . . 〃	19470	82¾	2894	20½	173	49	16382	26½	20	86¾	19470	82¾
Lappmark:s 〃	550	40½	114	58¼	13	95½	421	86¾	—	—	550	40½
Summa landet	116282	13½	12299	28¼	2353	80	101410	12½	218	92¾	116282	13½
Uleåborg	3216	47¼	51	44	382	95½	2760	40¾	21	67	3216	47¼
Brahestad . . .	1152	66½	87	60	103	73	938	49½	22	84	1152	66½
Kajana	336	38½	18	90¾	141	84¼	175	63½	—	—	336	38½
Torneå	441	11¼	1	44¼	—	—	439	67	—	—	441	11¼
S:a städerne	5146	63½	159	39	628	52¾	4314	20¾	44	51	5146	63½
S:a summarum	121428	77	12458	67¼	2982	32¾	105724	33¼	263	43¾	121428	77

1855 års sakörestäkning visade följande resultat:

	Debet.		Credit.							
			Afkortning.		Lefverering.		Utestående rest.		Summa.	
	Rub.	kop.	Rub.	kop.	Rub.	kop.	Rub.	kop.	Rub.	kop.
Salo . . . . härad	1686	$4\frac{3}{4}$	1008	36	441	$77\frac{1}{2}$	235	$91\frac{1}{4}$	1686	$4\frac{3}{4}$
Uleå . . . . 〃	4237	$94\frac{7}{8}$	2753	$84\frac{1}{4}$	1136	$91\frac{1}{2}$	347	$19\frac{1}{8}$	4237	$94\frac{7}{8}$
Kajana . . . . 〃	1238	$54\frac{1}{4}$	254	$35\frac{3}{4}$	117	$35\frac{1}{4}$	866	$83\frac{1}{4}$	1238	$54\frac{1}{4}$
Kemi . . . . 〃	578	$77\frac{1}{2}$	265	39	232	$14\frac{1}{2}$	81	24	578	$77\frac{1}{2}$
Lappmarkens . . . . 〃	226	$13\frac{3}{4}$	165	13	35	52	25	$48\frac{3}{4}$	226	$13\frac{3}{4}$
Summa landet	7967	$45\frac{1}{8}$	4447	8	1963	$70\frac{3}{4}$	1556	$66\frac{3}{8}$	7967	$45\frac{1}{8}$
Uleåborg	758	81	609	$24\frac{1}{4}$	138	$20\frac{3}{4}$	11	36	758	81
Brahestad	322	—	69	51	222	69	29	80	322	—
Kajana	17	$51\frac{3}{4}$	13	$91\frac{3}{4}$	3	60	—	—	17	$51\frac{3}{4}$
Torneå	—	20	—	—	—	20	—	—	—	20
Summa städerne	1098	$52\frac{3}{4}$	692	67	364	$69\frac{3}{4}$	41	16	1098	$52\frac{3}{4}$
Summa summarum	9065	$97\frac{7}{8}$	5139	75	2328	$40\frac{1}{2}$	1597	$82\frac{3}{8}$	9065	97_{8}

Samteliga intraderne ifrån länet specificeras i Landskontorets kapitalräkning, som här nedanföre följer:

1) Skatter af jord och lägenheter å landet:

	Silfver Rub.	kop.	
Ordinarie ränta	56184:	42¼.	
Kronotionde	9955:	43.	
Fraktpenningar	244:	70½.	
Stubböre	220:	—.	
Arrendemedel	4717:	85¾.	
Lappmarks skatt	158:	35.	
Vakansafgift	12247:	20½.	
Rotefrihetsafgift	26:	15½.	
Kajana Landskaptensindelning .	490:	46½.	84244: 59.

2) Skatter af förädlingsverk:

Ränta af mjölqvarn och stampverk	410:	99.	
Sågverksränta	1531:	43½.	1942: 42½.

3) Personella utskylder:

Mantalspenningar	15137:	82.	
Slottshjelp	2918:	46.	
Medicinalfond	199:	9¾.	
Lagmans- och häradshöfdingeränta	5033:	47½.	
Djeknepenningar	522:	58½.	
Handtverksmäns gärningsören . .	132:	48.	23943: 91¾.

4) Indirekta skatter:

Bränvinsbränningsafgift	10419:	9½.	
Karte-sigillate-rekognition . . .	98:	85.	
Sterbhus-inventarii procent . . .	198:	26¾.	
Tullmedel	108407:	12.	
Karte-sigillate-medel	5941:	13.	125064: 46¼.

5) Tillfälliga intrader:

	Rub.	kop.	
Saköresmedel	2077:	59½.	
Skatterättsmedel	285:	74½.	
Återbetalte	60:	—.	
Ersättning för skogsåverkan	2:	80.	
Växtkappar	190:	12¼.	
Rågarne å kyrkoherdarnes vederlag	22:	70¾.	
Utskylder för personer vid Saima kanal	—	94.	
Krono besparingsmedel	4858:	12½.	
Kronans vinst å spanmålsförvaltningen	3118:	69¾.	10616: 73¼.
Påföring			5895: 73¼.
		Summa	251707: 86.

År 1860 innefattade

Salo härad:

		Mantal:				
		Skatte.	Krono.	Frälse.		Summa.
Kalajoki	s:n	123,0833.	22,9688.	—	=	146,0521.
Haapajärvi	"	42,375.	55,4063.	—	"	97,7813.
Pyhäjoki	"	114,2969.	42,1718.	—	"	156,4687.
Kärsämäki	"	31,1181.	38,4444.	—	"	69,5625.
Salo	"	52,1875.	15,375.	—	"	67,5625.
Siikajoki	"	90,9583.	28,5521.	—	"	119,5104.
Piippola	"	45,2361.	31,6285.	—	"	76,8646.
Karlö	"	20,8021.	6,0729.	—	"	26,8750.
	Summa	520,0573.	240,6198.	—	"	760,6771.

Uleå härad:

Limingo	s:n	181,9271.	20,8646.	—	"	202,7917.
Uleå	"	54,5833.	9,0521.	—	"	63,6354.
Muhos	"	66,3333.	36,6875.	—	"	103,0208.

	Skatte.	Krono.	Frälse.		Summa.
Ijå . . . . s:n	99,6979.	36,9896.	1,5.	"	138,1875.
Pudasjärvi . . . "	18,7048.	21,3785.	—	"	40,0833.
Summa	421,2464.	124,9723.	1,5.	"	547,7187.
Kuusamo Lappmarks församling	10,4792.	36,1667.	—	"	46,6459.
Summa	431,7256.	161,1390.	1,5.	"	594,3646.
Kajana härad:					
Paldamo . . . . s:n	48,125.	10,875.	—	"	59,0000.
Kajana stads donationsjord	—	0,25.	—	"	0,25.
Sotkamo . . . . "	39,4792.	45,5.	0,5.	"	85,4792.
Hyrynsalmi . . . "	24,8958.	32,625.	—	"	57,5208.
Summa	112,5000.	89,250.	0,5.	"	202,2500.
Kemi härad:					
Kemi . . . . . . s:n	73,6458.	11.	—	"	84,6458.
Kemiträsk . . . "	8,5833.	3,5104.	—	"	12,0937.
Rovaniemi . . . "	29,0104.	9,5208.	—	"	38,5312.
Neder-Torneå . "	82,1354.	2,9583.	—	"	85,0937.
Öfver-Torneå . . "	40,8438.	11,25.	—	"	52,0938.
Summa	234,2187.	38,2395.	—	"	272,4582.
Kuolajärvi Lappmarks församling	2,9167.	7,3958.	—	"	10,3125.
Summa	237,1354.	45,6353.	—	"	282,7707.
Lappmarkens härad:					
Muonioniska . . s:n	2,8333.	4,9271.	—	"	7,7604.
Enontekis . kapell	0,2812.	6,5417.	—	"	6,8229.
Kittilä . . . . . s:n	2,1042.	21,6458.	—	"	23,7500.
Sodankylä . . . "	3,4427.	24,6615.	—	"	28,1042.
Enare . . . kapell	0,1875.	2,9375.	—	"	3,1250.
Utsjoki . . . . s:n	0,125.	1,625.	—	"	1,7500.
Summa	8,9739.	62,8386.	—	"	71,8125.
Summa summarum	1310,3928.	598,9826(7).	2,0.	"	1911,8749.

Rökarne utgjorde 1860:

	Behållne. Hemmans.	Behållne. Torpares.	Behållne. Inhyses.	Afkortade. Hemmans.	Afkortade. Torp. m. fl.	Summa hemmans.	Summa rökar.
Salo . . . . . härad	4118	1141	1355	495	2473	4613	9582
Uleå . . . . . "	2251	929	1671	222	1784	2473	6857
Kuusamo Lappmark	330	—	410	103	96	433	939
Summa Uleå härad	2581	929	2081	325	1880	2906	7796
Kajana . . . . härad	1269	543	860	123	1143	1392	3938
Kemi . . . . . "	1605	741	397	173	2235	1778	5151
Kuolajärvi Lappmark	—	—	—	129	77	129	206
Summa Kemi härad	1605	741	397	302	2312	1907	5357
Lappmarkens härad:							
Enare . . . . kapell	—	—	26	42	39	42	107
Enontekis . . . "	36	—	1	29	34	65	100
Kittilä . . . . socken	117	6	93	103	39	220	358
Muonioniska . "	55	18	47	39	19	94	178
Sodankylä . . "	161	3	76	66	28	227	334
Utsjoki . . . . "	—	—	20	18	45	18	83
S:a Lappmarks härad	369	27	263	297	204	666	1160
Summa rökar	9942	3381	4956	1542	8012	11484	27833

1860 års mantalskrifning:

	Betalande.	Befriade från betalningsskyldighet: för öfverårighet och andra orsaker.	Befriade från betalningsskyldighet: minderårige.	Befriade från betalningsskyldighet: summa befriade.	Summa personer.
På landet:					
Salo . . . . . . härad	26315	8893	22547	31440	57755
Uleå . . . . . . "	14935	5033	12396	17429	32364
hithörande Kuusamo Lappmark	675	2471	1983	4454	5129
Summa Uleå härad	15610	7504	14379	21883	37493

På landet:					
Kajana . . . . . härad	11591	4183	10459	14642	26233
Kemi . . . . „	9832	4146	8432	12578	22410
hithörande Kuolajarvi Lappmark	58	651	569	1220	1278
Summa Kemi härad	9890	4797	9001	13798	23688
Lappmarkens . härad	614	1885	2356	4241	4855
Summa landet	64020	27262	58742	86004	150024
I städerne:					
Uleåborg	3363	850	1805	2655	6018
Brahestad	1325	272	741	1013	2338
Kajana	323	61	196	257	580
Torneå	410	62	193	255	665
Summa städerne	5421	1245	2935	4180	9601
Summa summarum	69441	28507	61677	90184	159625

1860 års uppbördsberättelse öfver Stats- samt Krigsmanshus- och Militie-boställskassa-medlen i länet:

	Debet.		Credit.									
			Afkortning.		Anordning.		Lefverering.		Utestående rest.		Summa.	
	Rub.	kop.	Rub.	kop.	Rub.	kop.	Rub.	kop.	Rub.	kop.	Rub.	kop.
Salo . . . . härad	55952	80¼	6927	28	1013	39½	47884	15½	127	97¼	55952	80¼
Uleå . . . . „	45545	41¼	4783	94½	487	22¼	40149	22¾	125	1¾	45545	41¼
Kajana . . . . „	12988	44¼	535	52½	69	79½	12383	12¼	—	—	12988	44¼
Kemi . . . . „	23802	3½	2148	8½	382	2½	21201	86¾	70	5¾	23802	3½
Lappmarkens . . . . „	747	41	138	31¾	31	78	548	56¾	28	74½	747	41
Uleåborgs . . . . . . stad	2764	89½	226	71¼	420	18	2100	61	17	39¼	2764	89½
Brahe . . . . „	1240	69¾	108	24¼	180	34¾	951	25¾	—	85	1240	69¾
Kajana . . . . „	372	73	3	75	163	28¾	205	69¼	—	—	372	73
Torneå . . . . „	359	76½	3	60	—	—	356	16½	—	—	359	76½
Summa	143774	19	14875	45¾	2748	3¼	125780	66½	370	3½	143774	19

Saköresmedlen för året:

	Debet Rub.	Debet kop.	Afkortning Rub.	Afkortning kop.	Anordning Rub.	Anordning kop.	Lefverering Rub.	Lefverering kop.	Utestående rest Rub.	Utestående rest kop.	Summa Rub.	Summa kop.
Salo . . . . härad	1588	29¾	598	33¼	—	—	707	85	282	11½	1588	29¾
Uleå . . . . „	831	8½	402	32½	9	89¼	289	21½	129	65¼	831	8½
Kajana . . . . „	204	66	89	4½	—	—	98	31½	17	30	204	66
Kemi . . . . „	788	69	336	11¼	—	—	347	61	104	96¾	788	69
Lappmarkens . . . . „	96	27½	57	10	29	87½	—	—	9	30	96	27½
Uleåborg	327	59¾	194	71¾	21	31	80	37	31	20	327	59¾
Brahestad	11	10	7	15	—	—	2	35	1	60	11	10
Kajana	32	4¾	8	66¾	5	28	14	—	4	10	32	4¾
Summa summarum	3879	75¼	1693	45	66	35¾	1539	71	580	23½	3879	75¼

Kronans totalinkomst från länet enligt kapitalräkningen:

1) Skatter af jord och lägenheter å landet:

	Silfver Rub.	kop.	Rub.	kop.
Ordinarie ränta	65221:	35½.		
Kronotionde	11638:	61½.		
Fraktpenningar	158:	37½.		
Arrenden	6297:	55½.		
Inkomster af Kronans skogar, parker och öfverloppsjordar . . .	4433:	88¾.		
Lappmarks skatt	165:	24¼.		
Vakansafgift	16482:	39¼.		
Rotefrihetsafgift	53:	65.		
Kajana Landskaptens indelning .	562:	80.	105013:	87¼.
2) Skatter af förädlingsverk:				
Ränta af mjölqvarn och stampverk	722:	49.		
Sågverksränta	2309:	5¼.	3031:	54¼.
3) Personella utskylder:				
Mantalspenningar	15766:	80.		
Slottshjelp	2983:	88.		
Medicinalfond	202:	11¾.		
Lagmans- och häradshöfdingeränta	4584:	87.		
Djeknepenningar	552:	87.		
Handtverkares gärningsören . .	139:	68.	24230:	21¾.
4) Indirekta skatter:				
Bränvinsarrende	12997:	97¼.		
Karte-sigillate-afgift	8131:	79¼.		
Karte-sigillate-rekognition . . .	111:	67.		
Sterbhusinventarii-procent . . .	99:	67¼.		
Tullmedel	95400:	—		
Sjöfartsafgift	2959:	91:		
Fraktupplagsafgift	195:	32.	119896:	33¾.

5) Tillfälliga intrader:

	Rub.	kop.		
Saköresmedel	1585:	$70\frac{3}{4}$.		
Skatterättsmedel	298:	84.		
Skolebidragsmedel	540:	—		
Anmärkningsmedel	139:	65.		
Ersättning för åverkan i kronoskog	407:	96.		
Återbetalte medel	5400:	96.		
Ersättning för försåld spanmål .	177:	13.		
Växtkappar	518:	$71\frac{1}{4}$.		
Kajana häradsmagasins-räkning .	6860:	91.		
Inbetalte mjöl-lån	12963:	$22\frac{1}{2}$.		
Kronobesparingsmedel	20682:	$97\frac{1}{2}$.		
Diverse inkomstposter	439:	$81\frac{3}{4}$.	50015:	$88\frac{3}{4}$.
Påföring			9795:	$\frac{3}{4}$.
		Summa	311982:	$86\frac{1}{2}$.

Enligt sednaste oss tillgängliga eller 1863 års mantalslängd innehåller:

Salo härad:

		Mantal:			
		Krono.	Skatte.	Frälse.	Summa.
Kalajoki . . .	s:n	123,3333.	22,7187.	—	146,0520.
Haapajärvi . .	„	43,5833.	54,1979.	— „	97,7812.
Pyhäjoki . . .	„	115,4010.	41,0677.	— „	156,4687.
Kärsämäki . .	„	34,6389.	36,6111.	— „	71,2500.
Salo	„	52,3125.	15,25.	— „	67,5625.
Siikajoki . . .	„	92,5938.	26,9167.	— „	119,5105.
Piippola	„	46,7257.	30,1389.	— „	76,8646.
Karlö	„	21,7604.	5,1146.	— „	26,875.
Summa		530,3489.	232,0156.	— „	762,3645.

Uleå härad:

Limingo	s:n	183,1979.	19,5938.	— „	202,7917.
Uleå	„	55,0833.	8,5521.	— „	63,6354.
Muhos	„	68.	35,0208.	— „	103,0208.

	Skatte.	Krono.	Frälse.		Summa.
Ijå . . . . s:n	101,1667.	35,6042.	1,5.	=	138,2709.
Pudasjärvi . . „	25,3507.	25,9340.	—	„	51,2847.
Summa	432,7986.	124,7049.	1,5.	„	559,0035.
Kuusamo Lappmarks församling	11,1979.	38,6979.	—	„	49,8958.
Summa	443,9965.	163,4028.	1,5.	„	608,8993.
Kajana härad:					
Paldamo . . . s:n	75,0309.	19,8648.	—	„	94,8957(8).
Kajana stadsjord	—	0,25.	—	„	0,25.
Sotkamo . . . s:n	52,3333.	31,6042.	0,5.	„	84,4375.
Hyrynsalmi . . „	32,8542.	34,9583.	—	„	67,8125.
Summa	160,2184(5).	86,6773.	0,5.	„	247,3957(8).
Kemi härad:					
Kemi . . . . . s:n	75,25.	9,3958.	—	„	84,6458.
Kemiträsk . . . „	8,5833,	3,5104.	—	„	12,0937.
Rovaniemi . . „	29,3645(6).	9,1667.	—	„	38,5313.
Neder-Torneå . „	82,1771.	2,9167.	—	„	85,0938.
Öfver-Torneå . „	41,4479.	10,8333.	--	„	52,2812.
Summa	236,8229.	53,8229.	—	„	272,6458.
Kuolajärvi Lappmarks församling	2,1875.	7,1458.	—	„	9,3333.
Summa	239,0104.	62,9687.	—	„	281,9791.
Lappmarkens härad:					
Muonioniska församling	3,1224.	5,1823.	—	„	8,3047.
Enontekis . kapell	0,6563.	6,75.	—	„	7,4063.
Kittilä . . socken	2,2917.	23,6042.	—	„	25,8959.
Sodankylä „	3,8802.	25,4739.	—	„	29,3541.
Enare . . . kapell	0,1875.	2,6458.	—	„	2,8333.
Utsjoki församling	0,125.	0,625.	—	„	0,750.
Summa	10,2631.	64,2812.	—	„	74,5443.
Summa summarum	1383,8871(8).	589,8456.	2.	„	1975,1827(9).

Rökarne utgjorde 1863:

	Behållne.			Afkortade.		Summa hemmans.	Summa rökar.
	Hemmans.	Torpare.	Inhyses.	Hemmans.	Icke hemmans.		
Salo härad:							
Kalajoki . . . socken	1105	316	370	51	508	1156	2350
Haapajärvi . . „	555	272	351	111	386	666	1675
Pyhäjoki . . . . „	871	321	247	54	542	925	2035
Kärsämäki . . „	393	66	202	57	280	450	998
Salo . . . . . . „	381	198	177	11	402	392	1169
Siikajoki . . . „	463	346	251	20	597	483	1677
Piippola . . . „	332	138	203	73	417	405	1163
Karlö . . . . „	114	17	30	4	81	118	246
Summa	4214	1674	1831	381	3213	4595	11313
Uleå härad:							
Limingo . . . socken	572	559	600	21	826	593	2578
Uleå . . . . . „	153	94	171	11	204	164	633
Muhos . . . . „	430	178	437	23	433	453	1501
Ijå . . . . . . „	812	133	350	116	680	928	2091
Pudasjärvi . „	397	82	301	64	193	461	1037
Summa	2364	1046	1859	235	2336	2599	7840
Kuusamo Lappmark	337	—	—	85	460	422	882
Summa häradet	2701	1046	1859	320	2796	3021	8722
Kajana härad:							
Paldamo . . . socken	324	157	387	78	479	402	1425
Sotkamo . . . . „	560	155	463	50	498	610	1726
Hyrynsalmi . . „	419	217	338	36	402	455	1412
Summa	1303	529	1188	164	1379	1467	4563
Kemi härad:							
Kemi . . . . socken	397	204	502	34	207	431	1344
Kemiträsk . . „	182	18	128	25	98	207	451
Rovaniemi . . „	196	102	260	34	137	230	729
Neder-Torneå „	512	287	395	15	290	527	1499
Öfver-Torneå „	365	152	277	47	274	412	1115
Summa	1652	763	1562	155	1006	1807	5138

Kuolajärvi Lappm:s församling	—	—	—	125	90	125	215
Summa häradet	1652	763	1562	280	1096	1932	5353
Lappmarkens härad:							
Muonioniska socken	67	14	29	31	26	98	167
Enontekis . . kapell	39	—	14	30	32	69	115
Kittilä . . . . socken	123	10	74	107	30	230	344
Sodankylä . „	161	6	69	64	46	225	346
Enare . . . . kapell	—	—	9	34	86	34	129
Utsjoki . . . socken	—	—	6	51	46	51	103
Summa	390	30	201	317	266	707	1204
Summa summarum	10260	4042	6641	1462	8750	11722	31155

Vid 1863 års mantalskrifning uppgåfvos:

I Salo och Haapajärvi härader:	Betalningsskyldige.	Befriade ifrån betalningsskyldighet: för öfverårighet och andra orsaker.	minderårige.	summa befriade personer.	Summa personer.
Kalajoki . . s:n	6282	2251	5342	7593	13875
Haapajärvi . „	4582	1383	3940	5323	9905
Pyhäjoki . . „	5526	2199	4613	6812	12338
Kärsämäki . „	2668	1017	2345	3362	6030
Salo . . . . „	2399	1239	2250	3489	5888
Siikajoki . . „	3406	1545	3129	4674	8080
Piippola . . „	2392	1199	2447	3646	6038
Karlö . . . . „	645	276	633	909	1554
S:a häraderne	27900	11109	24699	35808	63708
Uleå härad:					
Limingo . . s:n	4110	1975	3810	5785	9895
Uleå . . . . „	1197	406	973	1379	2576
Muhos . . . „	2700	1118	2339	3457	6157

Ijå . . . . . s:n	4587	1850	4062	5912	10499
Pudasjärvi . „	3087	937	2601	3538	6625
Summa	15681	6286	13785	20071	35752
Kuusamo Lappmarks församling	302	3020	2275	5295	5597
S:a häradet	15983	9306	16060	25366	41349
Kajana härad:					
Paldamo . . s:n	3414	1285	3071	4256	7770
Sotkamo . . „	4770	1853	4371	6224	10994
Hyrynsalmi. „	4558	1695	4266	5961	10519
S:a häradet	12742	4833	11708	16541	29283
Kemi härad:					
Kemi . . . . s:n	2755	1227	2447	3674	6429
Kemiträsk . „	1082	409	923	1332	2414
Rovaniemi . „	1599	605	1421	2026	3625
Neder-Torneå „	2557	981	2083	3064	5621
Öfver-Torneå „	2196	787	1747	2534	4730
Summa	10189	4009	8621	12630	22819
Kuolajärvi Lappmarks församling	67	710	572	1282	1349
S:a häradet	10256	4719	9193	13912	24168
Lappmarkens härad:					
Muonioniska s:n	324	200	328	528	852
Enontekis kapell	33	307	246	553	586
Kittilä . socken	109	871	664	1535	1644

Sodankylä . s:n	121	326	794	1120	1241[1])
Enare . . kapell	68	362	253	615	683
Utsjoki . socken	13	263	130	393	406
S:a häradet	668	2329	2415	4744	5412
Städerne:					
Uleåborg . . .	3710	859	2060	2919	6629
Brahestad . . .	1445	287	798	1085	2530
Kajana	342	81	216	297	639
Torneå	410	53	204	257	667
S:a städerne	5907	1280	3278	4558	10465
S:a summarum	73456	33576	67353	100929	174385

[1]) Mantalsförteckningen uppger i denna kolumn summa personer 1989; vi förstå ej på hvad grund, då de förestående kolumnernes summa endast ger ofvanstående 1241.

1863 års uppbördsberättelse öfver allmänna Stats- samt Krigsmanshus- och Militie-boställs-kassa-medlen.

		Debet.		Credit.									
				Afkortning.		Anordning.		Lefverering.		Utest. rester.		Summa.	
		Mark.	p:i.	Mark.	p:i.	Mark.	p:i.	Mark.	p:i.	Mark.	p:i.	Mark.	p:i.
Salo	härad	151309	12	12348	21	2880	1	132480	48	3600	42	151309	12
Haapajärvi	"	90029	43	14002	40	1150	62	74729	13	147	28	90029	43
Uleå	"	187632	66	17654	56	1905	25	165467	50	2605	35	187632	66
Kajana	"	61057	67	4380	21	371	99	56061	25	244	22	61057	67
Kemi	"	98640	48	6097	56	1188	17	90608	14	746	61	98640	48
Lappmarkens	"	3169	36	586	40	127	57	2455	39	—	—	3169	36
Uleåborgs	stad	15805	92	1324	40	1955	50	12306	62	219	40	15805	92
Brahe	"	4849	74	591	58	670	18	3551	43	36	55	4849	74
Kajana	"	1621	22	4	75	829	13	787	34	—	—	1621	22
Torneå	"	1441	51	25	47	—	—	1416	4	—	—	1441	51
	Summa	615557	11	57015	54	11078	42	539863	32	7599	83	615557	11

Krono sakÖres medel.

		Debet Mark.	p:i.	Afkortning Mark.	p:i.	Anordning Mark.	p:i.	Lefverering Mark.	p:i.	Utest. rester Mark.	p:i.	Summa Mark.	p:i.
Salo	härad	4479	86	1825	50	10	60	780	15	1863	61	4479	86
Haapajärvi	"	2603	1	637	57	—	—	1179	57	785	87	2603	1
Uleå	"	4933	25	2464	83	34	29	1213	43	1220	70	4933	25
Kajana	"	1836	61	577	36	—	—	868	90	390	35	1836	61
Kemi	"	4143	64	2558	63	—	—	1296	40	288	61	4143	64
Lappmarkens	"	130	16	—	—	117	76	—	—	12	40	130	16
Uleåborgs	stad	1671	21	639	32	64	87	352	92	614	10	1671	21
Brahe	"	254	34	79	88	—	—	156	49	17	97	254	34
Kajana	"	541	83	527	86	1	17	—	—	12	80	541	83
Torneå	"	Kronans sakören donerade till staden.											
	Summa	20593	91	9310	95	228	69	5847	86	5206	41	20593	91

Enligt Landskontorets kapitalräkning utgjorde Kronans hela inkomst ifrån länet för år 1863, beräknad efter Finska mark:

1) Skatter af jord och lägenheter å landet:

	Mark	penni.	
Ordinarie ränta	282935:	52.	
Kronotionde	51036:	32.	
Inkomster från kronoparker och öfloppsjordar:			
Forstmedel	209385:	80.	
Fraktpenningar	522:	76.	
Arrendemedel	29684:	—	
Lappmarks skatt	688:	32.	
Vakansafgift	71268:	17.	
Rotefrihetsafgift	383:	94.	
Kajana landtkaptensafgift . . .	2530:	43.	648435: 26.

2 Skatter af förädlingsverk:

Räntor af mjölqvarn och stampverk	7289:	2.	
Hammarskatt och tionde jern . .	330:	46.	7619: 48.

3) Personella utskylder:

Mantalspenningar	68206:	80.	
Lagmans- och häradshöfdingeränta	24475:	80.	
Djeknepenningar	2312:	82.	
Slottsbyggnadshjelp	12673:	46.	
Medicinalfond	858:	28.	
Handtverkares gärningsören . .	489:	60.	109016: 76.

4) Indirekta skatter:

Tullmedel	419889:	64:	
Transitupplagsafgift	921:	64:	
Sågningsafgift	26904:	29.	
Sjöfartsafgift	14438:	83.	

Karte-sigillate-medel	36246: 18.	
Bränvinsbränningsafgift	50658: 93.	
Karte-sigillate-rekognition . . .	1768: 44.	
Justitiestatens sterbhusprocent . .	3666: 12.	
Apothekareafgift	1200: —	
Afgift för handelsrättigheter å landet	1200: —	556894: 7.
5) Tillfälliga intrader:		
Krono sakören	6040: 43.	
Skatterättsmedel	3604: 20.	
Skolemedel	888: —	
Anmärkningsmedel	152: 35.	
Återbetalningsmedel	167: 31.	
Ränta å fördröjd inbetalning af försäljningspriset för Kronans spanmål	7580: 82.	
Öfvermål å nederlagsspanmål . .	96: 79.	
Växtkappar	42450: 19.	
Upphandling af spanmål	726856: 8.	
Ersättningsmedel	260: 40.	
Återlefvererad spanmål	12: 56.	788109: 13.
Kronans besparingsmedel		81588: 39.
Lefverering		720000: —
Påföring.		— 28.
	Summa	2911663: 37,

= 727915 Rubel 84¼ kopek silfver.

Sålunda se vi länets kameralvärde, under fortgående mätning och skattläggning, eftersom odlingen fortgått och de upptagne nybyggen hunnit blifva skattdragande, under den omtalade tiden af något mera än ett halft sekel hafva tillväxt ifrån 1651 till vid pass 1975 eller med omkring 324 mantal. Likväl så att under det första årtiondet, eller emel-

lan 1810 och 1820 endast något öfver 10 mantal tillkommit, under det andra intill 1830: 64, men under det 3:dje årtionde eller till 1840 en minskning inträffat af icke mindre än 82 mantal, föranledd genom nödiga befunna förmedlingar af sådana hemman, som blifvit allt för högt mantalsatte, och sålunda för drygt samt utöfver sin betalningsförmåga beskattade. Följden hade blifvit, att många hemman, oförmögne att erlägga utskylderne, råkat i ödesmål. Redan i början på denna period eller 1812 uppger Landshöfdingen ensamt i Salo härad ödeshemmanens antal till 182, hvilka icke kunnat med nya åboer besättas, emedan de dem åsamkade resterne varit större, än någon tilltrott sig mägta betala, hvarföre han hemställer om nya, ifrån 5—15 frihetsår. Ehuru sålunda i enskilta fall ett antal hemman må åter kommit sig före, fortfor det onda likväl i stort att hindra odlingens fortskridande och välmågans utveckling, helst många af de vid skattläggningen påräknade tillgångarne, såsom skogsafkastning, fiske, djurfångst, på åtskilliga orter under årens lopp allt mera aftagit, utan att jordens odling och produktionsförmåga i samma förhållande tillväxt. År 1825 räknades derföre i länet 137 ödeshemman, svarande emot 26 mantal, år 1826 i Salo härad 50, i Uleå 17, i Kajana 33, i Kemi 51, i Torneå 4 ödeshemman, svarande tillsammans emot närmare 31 mantal, och vid 1834 års utgång uppgick ödeshemmanens antal till 281. Till följe af dessa oroande företeelser och „i anledning af gjord underdånig framställning om den fattigdom som i följd af ojemn beskattning funnits rådande hos krono-nybyggare i allmänhet uti Uleåborgs län, jemte några andra orter i landet" hade d. 21 Mars 1833 förordnats om skatteförmedlingsundersökningar, hvarjemte stadgats, "att vid framdeles skeende nybygges skattläggningar, uti de till klimat. jordmon och läge

mindre väl lottade delar af Österbotten, nemligen Kemiträsk, Kuusamo, Pudasjärvi, Rovaniemi, Muhos, Salo och Siikajoki socknar i stället för dem på ett mantal förut bestämda egovidd af högst 1200 tunneland, i likhet med hvad äfven å andra orter blifvit tillåtet, ifrån 600 till och med 1700 tunneland skattbar jord måtte beräknas på hvarje mantal, utom det i Kgl. brefvet d. 31 Martii 1786 medgifna tillskott af högst 300 tunneland, såsom ersättning för smärre ourskiljda impedimenter; hvarjemte, der lägenheter med ringa odlade ägor och uppodlingsställen till så betydlig vidd innehafva oländig skogsmark, att denne icke utan äfventyr för hemmanets bestånd kan hel och hållen till mantal skattläggas, den del af skogsmarken, som öfverstiger hvad å ett efter den odlingsbara jorden skäligen lämpadt mantal sig belöper, beskattas till skogsränta. I fall vid skatteförmedlingsundersökningarne erfares, att ett nybygge, i saknad af nödig uppodlingsjord, icke kan ega bestånd såsom särskildt hemman af minst ett tolftedels mantal, hvartill, men icke derunder, ett hemman fick förmedlas, borde ett sådant antingen sammanslås med ett annat nybygge eller hemman, eller ock inrättas till ett såkalladt kronotorp utan mantal, med efter ägornes beskaffenhet lämpad stadgad ränta i penningar och spanmål." Medelst Kejs. reglementet af den 15 Maj 1848 beviljades ofvannämnde ägovidd för hela Uleåborgs län, hvarutom hela Kajana härad äfvensom Pudasjärvi, Kuusamo och Kemiträsk socknar tillades en förökning på mantalet ända till 2700, samt Lappmarkens härad jemte Kuolajärvi socken ända till 3700 tunneland.

År 1834 begyntes med de föreskrifna åtgärderne, de redan 1790 afstadnade och sedermera endast provisoriskt verkställda skattläggningarne vidtogos nu åter med större allvar, och storskiftet påskyndades. En följd af dessa för-

medlingar var den ofvanföre uppgifna minskningen af mantalen på 1830-talet. Ehuru äfven sednare förmedlingar föregått, hafva dock de, under odlingens vidare fortskridande åt norr och öster, tillkomna nya i mantal satte hemmanen mera än ersatt den genom förmedlingarne inträffade minskningen af mantalens antal, hvilka som ofvanföre synes ifrån 1840—1850 ökades med 120, under följande årtionde med 108 och under de sista tre åren för hvilka hittills uppgifter varit oss tillgängliga med 64 mantal, eller ifrån 1810—1863 med 324 mantal, hvilket på 53 år gör en tillväxt af 19 procent, eller i Salo härad af 25, i Uleå af 13, Kajana af 36, samt i Kemi och Torneå eller, som det sednare kallades, Lappmarkens härad tillsammans 19 procent. Ihågkommas bör dock att den egenteliga Lappmarken år 1810 ännu icke kom ifråga, då inga mantalssättningar der föregått. I vida vägnar högre grad hade rökarne förökats, nemligen med öfver 285 procent, de mantalskrifne personerne, så väl betalningsskyldige och befriade med 172, och Kronans intrader ifrån länet med 563 procent.

Om storskiftet, på hvilket beskattningen hufvudsakligast baserar sig, meddelar Guvernören d. 31 Mars 1866:

I *Kajana härad* samt Pudasjärvi och Rovaniemi är af 43 stora samhälligheter storskiftet de-

finitift afslutadt	uti	5	samhälligheter.
Skiftet verkställdt, men delvis ännu icke utpåladt och rörlagdt	„	9	„
Skattläggningsförslagen färdiga, men uti en del ännu icke granskade och stadfästade	„	16	„
Refningen afslutad, så när som på en obetydlig återstod	„	13	„
	Summa	43	„

I *Haapajärvi härad* är storskiftet år 1865 afslutadt, utom någon rörläggning i Norr-Haapajärvi, Pulkkila och Lomu skifteslag.

I *Kemi härad* länge sedan slutförd, förutom Kemiträsk, hvarest ännu icke begynt och ofvannämnde Rovaniemi.

I *Salo härad* kunde kompletteringen af de äldre storskiften i Salo och Siikajoki socknar förmedelst rörläggning påskyndas, om icke, som jordegarene anhållit, de gamla skiften behöfde regleras. Sålunda återstår endast regleringen af storskiftet i Kalajoki moderkyrkoförsamling och slutförandet af storskiften å Karlö, samt af

Uleå härad i några samhälligheter af Ijå, Uleå och Muhos.

I *Lappmarkens härad* äro refnings-, skattläggnings- och storskiftsgöromålen ännu ovidrörda, dock är början med mätningar och åvägabringande af ett geografiskt kartverk redan gjord, i det närmaste hela Kittilä redan mätt och å karta affattadt i skala af 10000 fot på en decimaltum, äfvensom Sodankylä socken framdeles på enahanda sätt torde komma att affattas. — Ett annat försök i enahanda syfte verkställdes 1862 uti några samhälligheter af Kajana härad, då ock för kronoskogarnes provisionella afrösande, under loppet af en sommar, stora vidder affattades i skala af dels 8000, dels 10000 fot på tummen. Emedan en sådan skala redan tillåter att, förutom sjöar och vattendrag, införa äfven större moar och fjällar, med ledning af hvilka provisionella skogsskiften kunde utbrytas, så blefve det möjligt, att med fördel tillämpa ett sådant förfarande jemväl på Kemiträsk, Kuolajärvi och Kuusamo."

Då uppbördsberättelserne, upptagande intraderne från jorden, jemte personal-utskylderne, eller den egenteliga ordinarie uppbörden för de tidigare åren icke varit för oss

tillgängliga, kunna vi icke uppge jord- och personalskatten före år 1825. Nämnde år utgjorde, enligt uppgift i Stjernschantzska samlingarna, kronoutskylderne för ett mantal på hela länet 46 Rub. 43 kop. silfver samt 2 tunnor 17 kappar spanmål; olika dock i de skiljda häraderne, nemligen

i Salo	härad	=	48,74	Rub.	och	2,401	tunnor;
„ Uleå	„	„	42,18	„	„	2,887	„
„ Kajana	„	„	37,67	„	„	3,155	„
„ Kemi	„	„	56,82	„	„	1,618	„
„ Torneå	„	„	51,58	„	„	3,211	„

och på hvarje vid mantalskrifning anmäld person å landet utgjorde ordinarie skatten 92,48 kop. och 1,6 kappe, eller

i Salo . . .	härad	=	—	90,87	kop.	och	1,40	kappe.
„ Uleå . . .	„	„	1 Rb.	25,81	„	„	2,29	„
„ Kajana . . .	„	„	—	46,06	„	„	1,23	„
„ Kemi . . .	härad	=	1 Rb.	5,88	kop.	och	0,97	kappe.
„ Torneå . . .	„	„	1 „	0,4	„	„	2,56	„

Tillägga vi, då uppgift för 1825 saknas, städernes i nyssnämnda samlingar uppgifna utskylder för år 1828, hvilka icke synnerligen kunna differera ifrån förenämnde år, så blir uppbörden, fördelad på hvarje vid mantalskrifning antecknad person i länet 89,8 kop. och i spanmål 1,5 kappe.

I Uleåborg	utgjorde	kronouppbörden	53,22	kop.	på	person.
„ Brahestad	„	„	48,80	„	„	„
„ Kajana	„	„	44,84	„	„	„
„ Torneå	„	„	56,44	„	„	„

År 1863 utgjorde ordinarie skatten jemte sakören, enligt uppbördsberättelsen på hvarje mantal i länet 80 Rb. 35 kp.,

eller i Salo och Haapajärvi	härad	81	Rub.	50	kop.
„ Uleå	„	79	„	5	„
„ Kajana	„	63	„	66	„

i Kemi	„ 91	„ 12	„
„ Lappmarkens . . .	„ 10	„ 99	„

och på hvarje vid mantalskrifning anmäld person:

På hela länet		91,99	kop. eller
„ Salo och Haapajärvi . . . härad	—	97,39	„
„ Uleå . . . . „	1 Rb.	16,42	„
„ Kajana . . . . „	—	53,69	„
„ Kemi . . . . „	1 Rb.	6,32	„
„ Lappmarkens . . . . . . „	—	15,24	„
I Uleåborgs stad		69,68	„
„ Brahestad		50,44	„
„ Kajana stad		84,62	„
„ Torneå „		54,04	„

Oaktadt skatterne, såsom ur föregångna framställning synes, till följd af odlingens och befolkningens tillväxt, i så hög grad stigit, hade dock förmedlingarne och en längre rad af gynsamma årsväxter den verkan att resterne som år 1831 utgjorde 4540 Rubel, eller vid pass 2 Rub. 57 kop. på mantalet och 4,16 kop. på person, nedgingo

år 1835	till 3071	Rb. =	1 Rb.	83	kp.	på mantalet	eller	2,01	kp.	på person.
„ 1840	„ 880	„ „	„	59	„	„	„	0,77	„	„ „
„ 1845	„ 275	„ „	„	15	„	„	„	0,21	„	„ „
„ 1850	„ 381	„ „	„	21	„	„	„	0,20	„	„ „
„ 1855	„ 263	„ „	„	14	„	„	„	0,10	„	„ „

Med 1856 års missväxt begynte åter svårare tider och resterne att stiga. De utgjorde 1860 950 Rub. = 50 kop. på mantalet eller 0,66 kop. på person, stego 1861 till 1104 Rub., år 1862 till 1241 och 1863 till 3199, som utgjorde på mantalet 1 Rub. 62 kop. och på hvarje person 1,83 kop. År 1864 beräknades resterne till 4128 Rubel, och hafva de under 1865 års missväxt ytterligare stigit.

Också finner man de för öfverårighet, andra laga orsaker och fattigdom ifrån betalningsskyldighet befriades för-

hållande till alla vid mantalskrifning anmälde personers antal vara i nästan oafbrutet stigande, och då de öfveråriges och för andra laga orsaker befriades numerär mindre varierar, bör denna tillväxt förnämligast tillskrifvas en förökning af sådana personer, hvilka för fattigdom ansetts oförmögne att mantalspenningar erlägga.

Alla mantalskrifnes antal förhöll sig till de uti ifrågavarande kolumn upptagnes

år 1810 = 100	7,4439,	hvarvid dock anmärkas bör, att den fattigaste eller Lappmarkens befolkning ännu icke var mantalskrifven.
„ 1815 „ „	8,4189.	
„ 1820 „ „	8,4415.	
„ 1825 „ „	8,1765.	
„ 1830 „ „	10,0115.	
„ 1835 „ „	11,6757.	
„ 1840 „ „	11,1456.	
„ 1845 „ „	11,0822.	
„ 1850 „ „	14,0415.	
„ 1855 „ „	14,6315.	

År 1860 afskrefs af ordinarie kronouppbörden för fattigdom	258	Rubel.
„ 1861	512	„
„ 1862	693	„
„ 1863	830	„
„ 1864	1258	„

För att ytterligare underlätta allmogens genom missväxterne uppkomna betryckta ställning verkställdes år 1865 sådan reglering med dess till betalning förfallna spanmålslån ifrån Kronan, att den alltefter de olika församlingarnes större eller mindre tillgångar fördeltes på 3, 5 eller till och

med 7 år, hvarigenom de besuttne beredes möjlighet att afbörda sig sina skulder till enskilte personer och inrättningar.

De under rubrik af öfveråriga, andra laga orsaker och fattiga upptagnes antal tillväxte ytterligare och förhöll sig de mantalskrifnes hela antal till dem

år 1860 som 100: 17,2322.

〃 1863 〃 〃 19,2539, hvilken förökning dock, jemte fattigdom, äfven bör tillskrifvas den 1855 uppsatte ifrån mantalspenningars betalning befriade finska indelta militären.

Enligt af Guvernörsembetet benäget lemnad uppgift utgjorde Kronans inkomster i länet år 1864:

	Skatter af jord.		Skatter af förädlingsverk.		Personella utskylder.		Bränvins-arrende.		Sterbhus-inventarii-procent.		Sakores-medel.		Skatterätts-medel.		Tullmedel.		Karte-sigillate-medel.		Summa.		
	Mark.	p.	M:k.	p.	M:k.	p.	M:k.	p.	M:k.	p.	M:k.	p.	M:k.	p.	M:k.	p.	M:k.	p.	M:k.	p.	
Salo . . . . . härad	110783	91	1603	21	22033	58	15359	22	14	30	1090	16	515	24	—	—	—	—	151399	62	
Haapajärvi . . „	66070	32	544	27	15915	7	8203	68	—	—	1366	82	1165	54	—	—	—	—	93265	70	
Uleå . . . . . „	149547	44	1680	2	23451	62	15703	7	—	—	1484	13	416	97	—	—	—	—	192283	25	
Kajana . . . . „	35548	31	1105	67	18278	2	6435	86	—	—	1678	36	199	93	—	—	—	—	63246	15	
Kemi . . . . . „	73041	46	1214	71	16268	43	8389	17	4	59	1078	93	141	99	—	—	—	—	100139	28	
Lappmarkens „	1511	1	—	—	974	54	153	9	—	—	52	16	7	96	—	—	—	—	2698	76	
Uleåborgs . . stad	3196	86	—	—	7174	41	1906	25	371	94	668	50	1447	38	262000	—	41079	46	317844	80	
Brahe . . . . „	801	53	—	—	2842	99	542	43	10	16	104	1	—	—	60000	—	—	—	64301	12	
Kajana . . . . „	874	38	—	—	681	90	196	47	52	50	12	80	—	—	—	—	—	—	1818	5	
Torneå . . . . „	511	84	—	—	757	15	178	50	8	99	20	—	—	—	23400	—	—	—	24876	28	
Summa	441887	6	6147	88	108377	71	57067	54	462	48	7555	87	3895	1	345400	—	41079	46	1011873	1	= 252843 Rb. 25¼ kp. s:r.

Sluteligen vilja vi meddela Länebokhållare-kontorets i Uleåborg den 15 Nov. 1866 afgifna beräkning öfver Kronans inkomster och utgifter, för hvarje femte år sedan 1825. Afvikelserne ifrån ofvanstående uppgifter torde härleda sig deraf att de äro beräknade efter kalenderåret, då de förra afse redogörelseåret.

	1825.		1830.		1835.		1840.		1845.		1850.		1855.		1860.	
	Mark.	p:i.	Mark.	p:i.	Mark.	p:i.	Mark.	p:i.	Mark.	p:i.	Mark.	p:i.	Mark.	p:i.	Mark.	p:i.
Skatter af jord	222513	76	239189	—	207354	68	254523	40	278308	74	327765	21	336978	36	409131	3
Skatter af förädlingsverk	—	—	—	—	—	—	1255	16	3694	20	5824	15	7769	70	12126	17
Personal-utskylder	64463	42	75136	76	73816	78	82541	74	92567	62	92297	9	95775	67	96830	87
Bränvinsarrende	50904	51	42616	68	47138	24	44901	66	41306	12	39382	14	41676	38	51991	89
Sterbhusinventarii-procent	187	2	61	72	346	33	321	37	256	51	763	31	793	7	395	79
Saköresmedel	11927	10	10433	36	9306	58	9974	62	13026	59	5036	93	8310	38	6342	83
Skatterättsmedel	119	34	640	35	304	3	200	60	896	52	5666	14	1142	98	1195	36
Tullmedel	55600	—	73800	—	62000	—	151200	—	296822	46	313000	16	433628	48	369600	—
Karte-sigillate-medel	10204	64	11633	4	10260	32	10137	52	24660	96	29078	99	23764	52	32527	17
Andra tillfälliga intrader	1812	68	1924	92	3120	23	5365	56	858	68	131051	90	13976	46	?	?
Summa inkomst	417732	47	455435	83	413647	19	560421	63	752398	40	949866	2	963816	—	980141	11

Deremot beräknades utgifterne:

		Mark	p:i.				Mark	p:i.
1825	till	304841:	43,	och	årsbehållningen	till	112891:	4.
1830	„	308712:	60	„	„	„	146723:	23.
1835	„	351005:	4	„	„	„	62642:	15.
1840	„	235450:	37	„	„	„	224971:	26.
1845	„	250585:	18	„	„	„	501813:	22.
1850	„	375557:	8	„	„	„	574308:	94.
1855	„	644707:	14	„	„	„	319108:	86.
1860	„	1266719:	16	„	årets brist	„	286578:	5.

För år 1863 uppges:

Inkomsterne till 1068858 Mark 27 penni, utgifterne till 1449863 Mark 12 penni, länets årsbrist således 381004 Mark 25 penni.

1864 års ofvanupptagne inkomster utgörande 1011873 Mark 1 penni, jemförda med Kronans utgifter för länet belöpande sig till 1596588 Mark 52 penni, lemnar likaså en brist af 437990 Mark 11 penni.

År 1865 debiterades kronouppbörden till	1189741	M:k	5	p:i;
deraf influtit	1033028	„	56	„
afkortats enligt författningarne . . .	54201	„	46	„
återstår rest	102510	„	73	„
Om ifrån de influtne medlen afräknas de utanordnade, blir öfverskottet eller Statsverkets behållning . . .	18790	„	19	„

Den uppgifna resten utestod ännu i Juli månad 1866 emedan med afseende å de föregångne missväxtåren och deraf föranledd skuldsättning nådigt tillstånd meddelats, att till hösten utlysa nya uppbördsstämmor. Sedermera beviljades de skattskyldige ännu andra lättnader, i det dem tilläts afbörda en del af sina rester med spanmål, äfven-

som att i afräkning aflemna de bränvinsredskap, som blifvit umbärliga genom husbehofsbränningens afskaffande. I November 1866 hade omkring hälften af 1865 års rester influtit.

Befolkning.

Länets äldre kända befolkning, Lapparne hafva efter hand blifvit tillbakaträngde till de yttersta nordliga trakterne, till Enare och Utsjoki, och deras äldsta nomadiserande lefnadssätt inskränkt inom allt trängre gränser. Det idkas numera endast i det af vid pass 350 personer bebodda Utsjoki, och äfven der af blott 14—15 Lappfamiljer, hvilka med sina renhjordar jemt tåga omkring, om sommarn, oaktadt utkomna förbud, till undvikande af mygg, vistas å de höga fjällarne (deraf benämningen Fjällappar) i Norige och vid hafskusten, men om vintern för betets skull återvända på finskt område, dervid åtföljde af Norska och Svenska Lappar. Renhjordarne såsom enda subsistensmedel för nomadlifvet, uppges allt fortfarande vara i aftagande. Redan för mera än 40 år sedan klagas att rofdjuren, isynnerhet vargarne, hvilka, bortskrämde ifrån mera bebodda trakter, dragit sig undan till dessa ödemarker, oåtkomliga för den ringa befolkningen, endast under sommarn 1822 nedgjort 2000 renar [1]). Detta onda har icke blott fortfarit utan tilltagit. För 20 år sedan uppgafs de förmögnare fjällapparne kunna äga hvar omkring 2000 renar, numera högst 1500, men de fleste betydligt mindre. Ett vanligt lapphushåll anses böra äga minst 3—400 renar för att kunna lifnära sig. Der renantalet går derunder nödgas Lappen öfverge sitt nomadlif

[1]) Fellmans anteckningar i Stjernschantzska samlingarne.

och söka annat näringsfång, blifva fiskare, likasom många af hans landsmän förut. I Enare socken höra alla der boende Lappar, 470 till antal, kanske på något enda undantag när, till denna klass. De underhålla endast ett mindre antal af 20—60, någon gång 100 renar, hvilka om sommaren hållas i skog, derifrån de dock ofta söka rymma till de norska fjällarne, och om vintern tjudrade vid boningarne, der de framskrapa den till bete tjenande mossan under snön. För öfrigt lifnära sig desse Lappar med fiske i Enare stora sjö, i Padar och Muddusjäyri, i Teno by vid Tchechskemjoki, i Menesjärvi, Sautsjärvi, samt i Patsjoki by vid nämnde flods utlopp ur Enare. I denna trakt bo de såkallade Skoltarne (Konto Lappalaisia), 7—8 Lappfamiljer, för hvilka 6 verst ifrån ryska gränsen nyss ett bönehus blifvit uppbygdt. Fiskare-lapparne underhålla derjemte några kor och odla något rofvor och poteter, samt bilda sålunda öfvergången till inbyggare med stadigvarande boningsplatser. Insjö- och flodfiskets otillräcklighet har dock ifrån äldre tider gjort fisket i Ishafvet till en nödvändighet, och hafva fiskarefärder dit ifrån ålder varit brukliga och om dem uti äldre traktater emellan Sverige och Danmark blifvit stipuleradt. I sednare tider hafva dock såväl Fiskare- som Fjäll-lapparnes äfvensom andra finska inbyggares fiskarefärder och vandringar mött svårigheter inom Norskt område, hvarest man naift nog anser de för sin lifsbergning ditfärdande för politiskt och nationelt farliga. År 1839 inberättar derföre Guvernören i Uleåborg till regeringen: „Ifrån Utsjoki och Enare Lappmarker har blifvit inberättadt, att fiskandet vid Ishafvets kuster i Norige, som ifrån urminnes tider varit våra Lappar tillåtet, och derföre man de sednare decennierne företagit sig derstädes, att af dem uppbära såkallad fisketionde, svarande emot cirka en tredjedel af fångsten, numera blifvit

helt och hållet förbjudet för största delen af Finska Lapparne, och att befallning i anledning deraf i Norige emanerat om deras vräkande ifrån fiskeplatserne; äfvensom att den byteshandel, som ifrån äldre tider varit finska Lappallmogen medgifven att bedrifva med Norska Lapparne likaledes blifvit strängeligen förbjuden, samt denna allmoge endast tillåtet att afsätta sina varor hos Norske handlande." Sednare med anledning häraf regeringarne emellan bedrifna underhandlingar hafva icke ledt till önskadt resultat.

Uti ett af Kejs. Wasa Hofrätt d. 23 Aug. 1852, på befallning, utfärdadt cirkulär heter det derföre:

„Med anledning af de hinder, som Styrelsen i Norige lagt i vägen för den Finske Lappallmogen att lika med de Norska Lapparne idka fiske och jagt uti Warangerfjorden, oaktadt rättighet dertill blifvit de Finska Lapparne tillagd medelst traktaten om gränseverket emellan konungarikene Sverige och Norige af den 21 Sept. 1751, hafva under loppet af längre tid diplomatiska underhandlingar egt rum med Kgl. Svenska och Norska regeringen, men som desamma icke ledt till önskadt resultat, har Hans Kejserl. Majestät funnit godt i Nåder förordna:

1) Från den $\frac{3}{15}$ Sept. innevarande år skall riksgränsen vara stängd för de Norska Lapparnes renhjordar samt Finske Lappmarkens inbyggare jemväl tillkännagifvas, att de efter nämnde tid icke äro berättigade att beta sina renar inom Norska området, eller derstädes idka jagt och fiske.

2) För att i möjligaste måtto förekomma stridigheter, må, derest Norska Lappmarkens invånare begagna renbete å Finskt område inom ett afstånd af fem verst ifrån riksgränsen vid de ställen, der densamma icke är naturlig, det vill säga ej utgöres af floder, tydliga höjdsträckningar och dylikt, sådant likväl icke betraktas såsom brott emot det i

första punkten omnämnda förbud, i händelse samma undseende inom Norska området vederfares de Finska Lapparne; dock att slikt begagnande af renbete inom fremmande land icke får anses såsom rättighet."

Då inbyggarenes i Lappmarkens gamla rätt att i Norige fiska och jaga upphört kan det för dem nödvändiga fisket endast bedrifvas medelst öfverenskommelser med Norrmännen, och sålunda hafva fiskarefärderne till Norrige, oaktadt förbudet, allt framgent fortgått, likasom renhjordarne om ock olofligen intränga från ömse sidor öfver den fremmande gränsen; men då ogenheten och svårigheterne år ifrån år ökats, hafva många af Finska Lappmarkens inbyggare funnit sig föranledde att alldeles öfverflytta till Norrige. Sådant har visserligen icke heller förut varit ovanligt, har dock i sednare tid oftare inträffat, och påstås att de sista årens missväxter ökat utvandringen. Dessa svårigheter hafva föranledt planen att åt den Finska Lappmarkens inbyggare bereda möjlighet till bergning vid Ishafvets kust inom ryskt område och år 1854 erhöllo de ock nådigt tillstånd att utmed den Norge närmast belägna kusten af Ishafvet inom Archangelska guvernementet idka fiske och skälfångst. Också hafva de omnämnde Skoltarne företagit sig att om somrarne för idkande af fiske vistas vid ryska hafskusten, förnämligast vid Stolboa-viken och den såkallade fiskare-halfön, Rybatskij poluostrow. Här önskade man på omkring 220 versters afstånd ifrån Utsjoki och 260 ifrån Enare bereda ett allmänt fiskeläge för Finska Lappmarkens invånare, och närmare utstaka de rättsförhållanden, under hvilka de derstädes skulle få idka sin näring. Den 17 Maj 1862 hemställdes derföre af Kejs. Senaten att för sådant ändamål åt Finske Lappar skulle *skattefritt* och under *uteslutande nyttjorätt efter finsk lag* upplåtas kuststräckan från Jakobs elf åt öster utmed

Stolboaviken och Falkfjorden till omkring 2 verst bortom sistnämnde vik, och der på uppgifna ställen för dem inrättas egna fiskelägen, samt att dem måtte tillåtas inom ryskt område begagna bete och använda skog till husbehof, äfvensom vid Boris' och Gliebs grekisk-ryska kyrka hafva egen upplagsplats och för öfrigt fritt drifva handel med afkomsten af sin handtering och införa för deras eget behof erforderliga förnödenheter. Innan detta förslag kunde föreläggas Kejsaren, borde det för utlåtandes inhemtande kommuniceras med ministern för riksdomänerne och finansministern i Kejsaredömet, och blef deras yttrande, att emedan de Finska Lapparne redan år 1854 undfått nådigt tillstånd att utmed den det Norska området närmast belägna kusten af Ishafvet inom Archangelska guvernementet idka fiske och skälfångst, förefunnes ej hinder att derstädes för deras räkning inrätta fiskelägen å de uti Senatens hemställan föreslagne ställen, likväl med undantag af ej mindre Jakobs elfs mynning, som enligt strandrätt borde tillhöra inbyggarene, än de platser, hvilka begagnades af ortens befolkning och hvarest fiskelägen förut af enskilde näringsidkare blifvit inrättade, samt under vilkor att Finska Lappar uti de till deras fiskelägen stötande vattendrag *icke* tillegnade sig *uteslutande rätt* till fiske och skälfångst, som borde få fritt af alla utöfvas, såsom ock att Lapparne under vistelsen inom Kejsaredömets område skulle vara underkastade der gällande lagar och författningar; hvarhos dem kunde under de första 12 åren medgifvas: 1) skatterätt för de till deras fiskelägen upptagna platser; 2) rättighet att i händelse vid Boris' och Gliebs kyrka finnes någon af andra ännu icke intagen mark, begagna densamma utan ersättning till upplagsplats i mån af verkeligt behof, och 3) tillåtelse att vid färder till och ifrån fiskelägena och under vistelsen derstädes beta sina

kreatur och inberga foder å närmaste af enskild person icke intagna ställen, äfvensom använda skog till husbehof, enligt lokalmyndigheternes för riksdomänerne anvisning; hvaremot förslaget att fritt och utom afgifter drifva handel med afkomsten af sin näring och förse sig med behöfliga förnödenheter ansetts icke vara verkställbart. — Genom sednare underhandlingar hafva inga vidare medgifvanden vunnits, hvarföre Senaten funnit att den Lapparne sålunda beviljade rätt icke motsvarar hvad de förlorat genom gränsens stängning emot Norige, då de utan eget förvållande beröfvats den af dem förut traktatenligt utöfvade rätt att fiska och jaga inom Norskt område, enär Lapparne utan egen hamn och hamnordning samt till deras uteslutande begagnande upplåtna fiskeställen ej skola deraf draga någon väsentelig nytta. Men enär bemälde ministerier funnit några vidsträcktare förmoner icke kunna dem beviljas, har Senaten i anseende till de Finska Lapparnes iråkade nödställda belägenhet, ansett det borde de af nämnde ministerier erbjudna vilkor antagas, hvarom underdånig hemställan d. 7 Maj 1866 till Kejsaren afgått.

Spridda förekomma Lappar ännu i de närmast belägna socknarne åt söder. En Lappsk nomadfamilj uppgafs år 1863 vistas i Öfver-Torneå och Muonioniska; för öfrigt tjena de såsom herdar (raider) för de i de södra socknarne underhållna renarne. En del har ock alldeles öfvergått till nybyggareyrket. Lappborgaren Olof Padar, vid sjön af samma namn, har uppfört en ordentlig stuga invid lappkåtan, samt odlar poteter och äng. Lappen skildras såsom „icke på något sätt se betryckt ut, tvärtom vara fallen för skämt och prat. Något oborstadt och vildt lyser dock fram ur blicken och det okammade långa håret; frånvaron af skjorta och linnekläder förökar osnygghet; fallenhet för starka drycker och granna kläder äro herrskande. I sistnämnde afseende

herrskar verkelig lyx, ithy att ganska dyrbara ylletyger, hvita, i paradkostym scharlakansfärgade och blåa med gula och röda garneringar äro i allmänt bruk, hvartill komma brokiga hufvudbonader och med blå och gul söm stickade kängor, med uppåt vända snibbar." „I hvardagslag bäres om sommaren en grof vadmalskolt närmast lifvet, som påträdes likasom en skjorta, hvilka plagg af Lappen alldeles icke nyttjas. Kolten har en hög stående krage, som skyddar emot blåst och mygg, utstyrd med bjert färgadt kläde; vidare vadmalsbyxor och fotplagg af renskinn. Vintertiden nyttjas sommarplaggen till nästkläder, öfver hvilka renskinnsmudden trädes och andra skinnplagg påklädas. I stället för strumpor nyttja alla nordboer inom fotplaggen af renskinn hö eller starrarter, de der väl bråkas för att bli mjuka." Boningen består om sommaren af såkallade lappkåtor, betäckta af ett tak nästan intill marken. I midten underhålles elden och rundt omkring lägra sig de fullvuxne, barn och hundar allt om hvaran. För vintern nyttjas små stugor med eldstad i något hörn [1]).

Utom det att den Lappska befolkningen minskas genom utvandring, sker det ock, och i ännu större mon, genom sammansmältning med de allmera åt norr framträngande finska nybyggarene. I Enare förstå redan alla Lappar finska; i de af ålder såkallade Lappmarks församlingarne Kuusamo, Kuolajärvi, Sodankylä och Kittilä voro de egenteliga Lapparne redan för tjugu år sedan till större delen försvunna, eller sammansmälte med Finnar, ehuru ansigtsbildningen visade på många trakter att inbyggarene voro bländningen, såsom i Kuolajärvi der ännu både finska och lapp-

---

[1]) Guv. Alfthans dagboksanteckningar. Dr. Soldans årsberätt. i Läkaresällskapets Handl. f. 1860.

ska talades [1]). Icke blott i norra Österbotten utan äfven på åtskilliga andra trakter af det östra landet förekomma spår af slägtskap med Lapparne. I anseende till den Lappska befolkningens ringa antal i landet, kan den tid icke vara synnerligen aflägsen, då detta folk såsom sådant inom det finska området alldeles skall hafva sammansmält med det finska och Lapparne endast ännu förekomma nordligare vid Ishafvets kuster på ryskt och norskt område.

Länets vida vägnar talrikaste befolkning utgöres af Finnar, hvilka i kusttrakterne, ifrån Kalajoki uppåt till Ijå, Kemi och Rovaniemi begagna den Tavastländska, i det inre landet, Haapajärvi och Kajana härader, i Muhos, Pudasjärvi och Kemiträsk samt vidare åt norr den Savolax-Karelska språk-dialekten, likväl med mindre för Österbottningen egendomliga skiljaktigheter såväl ifrån den ena som den andra (kainu dialent) [2]). En sådan skiljaktighet höres i den till Tavastländskan sig närmande Kemidialekten; äfven i Muonioniska förekommer särskild dialekt; i Kuusamo mötas tre dialekter [3]).

Den allmänna finska nationalkarakteren visar sig äfven här rådande. Den finska befolkningen är starkt byggd, af medelmåttig kroppsstorlek, härdad mot klimatets stränghet, trög till företag men otröttlig i deras utförande, under sommarn och andetiden ifrån tidigt på morgonen till sent på aftonen sysselsatt med strängt arbete, deremot om vintern gerna öfverlemnande sig åt sysslolöshet och lättja, eller färdande omkring på marknader eller landthandel, tilltagsen i faror, föga medlidsam men fredlig, ofta äfven då den retas, men en gång uppretad, ej sällan oblidkelig och våldsam,

---

[1]) Warelius i Suomi för år 1847.

[2]) Warelius, Suomi 1847, s. 84.

[3]) Häradsh. Cajani uppgifter.

kär i förfädrens seder och vidskepelig, för öfrigt begripelig, slug och tänkande och genom dessa egenskaper öfverträffande flere af sina sydligare landsmän. I allmänhet äro dock drift och omtanke mera rådande i länets vestra än dess östra delar, der tröghet och flegma öfverväga. Ibland osedligheter räknas nog allmänt fylleri, brott mot sjunde budet, otukt. Vidkommande länets skiljda trakter lemna provincial-läkarene i sina årsberättelser följande uppgifter. I länets sydligaste trakter eller Kalajoki provincialläkare-distrikt, innefattande: Kalajoki, Haapajärvi, Pyhäjoki och Kärsämäki socknar, är hyfsningen högst i Kalajoki, lägre i de öfre till Savolax gränsande orterne Pyhäjärvi, Haapajärvi och Reisjärvi. I Pidasjärvi visar sig större våldsamhet i lynnet. Lefnadssättet i allmänhet osnyggt, hvilket i anseende till det sammanträngda boningssättet skulle verka än menligare, om icke den flitigt anlitade badstugan utgjorde en helsosam motvigt. Jordbruket hufvudnäring; fisket i elfvarne obetydligt, något större i träsken, betydligt vid hafskusten, der sik och strömming förnämligast vinnes. Den sistnämnde, saltad, både sommar och vinter hufvudnäring i sofvelmat, hvartill komma annan salt fisk och salt kött; färsk anmalisk föda undantagsvis; bröd af råg och korn blandade vanligast, mjölk och mjölkmat, poteter, något rofvor, andra rot- och skidfrukter alldeles icke. Betydligare slöjdkunnighet endast i Kalajoki. Varma rum endast hos de förmögnare utom boningsstugan, numera på de flesta ställen försedd med öppen dragspisel; rökpörten till större antal endast i Pyhäjärvi och Reisjärvi.

I Brahestads distrikt, utgörande Salo, Siikajoki, Piippola och Karlö, varierar efter tillgångarne brödfödan emellan råg, korn, stamp och bark, dessutom begagnas till föda fisk och kött, mjölrätter, poteter och något rofvor; smör icke i hvardagslag; mesta fattigdom rådande i Gestilä och Piip-

pola, der ock rökpörten ännu äro herrskande; i Frantsila och Pulkkila mera utvidgadt jordbruk; fylleri mest herrskande i sistnämnde kapell. De många tätt på hvarandra följande missväxtåren hafva i allmänhet gjort allmogen betryckt. Karlöboerne äro kände för mera raskhet och sjelfkänsla än fasta landets inbyggare.

Uleåborgs distrikt omfattar Uleå, Limingo, Muhos och Ijå. Vid kusten idkas det mesta jordbruk. I Limingo, Haukipudas och Muhos utefter Uleå elf, vidsträckta åkerfält, boskapsskötsel isynnerhet i Uleå och Kembele, i allmänhet dock vanvårdad, mjölkförsäljning till Uleåborg; fiske; biförtjenst lemnar skeppsbyggeriet; inåt landet större fattigdom. Skog och kärr ännu rådande, dock deras bearbetning begynt. I Utajärvi lemnar sågrörelsen förtjenst, förut också Myllyranta, nu afstadnade, jernbruk; i Kimingi förfärdigas trädkärl till afsalu; i Ijå moderkyrkoförsamling godt och inbringande fiske. Bildningen uti kust- och närmare staden belägna församlingarne icke låg; klädsel, boningar och födoämnen snygga och goda; annorlunda dock inåt landet, isynnerhet bland den obesuttna befolkningen och mindre bemedlade hemmansegare, hvilkas enda boning utgöres af det gemensamma förtet, på många ställen ännu rökpörten. År 1864 räknades i distriktet 113 sinnessvaga personer.

Pudasjärvi distrikt innefattande Pudasjärvi och Kuusamo, betäckt af kärr och ofta sanka sjöar, dålig jordmon, vanligen hemsökt af frost och missväxt. Mjöl köpes derföre vanligen, i Pudasjärvi ifrån Uleåborg, i Kuusamo ifrån Archangel. Pudasjärviboen trög och flegmatisk, begifven på starka drycker, sysselsättande sig förnämligast med tjärbränning, något med renskötsel, till klädsel och boning smutsig, i allmänhet fattig. Kuusamobon lifligare till lynnet, raskare i sina rörelser, snygg i klädsel och boning, fiffig och spekulativ,

nykter, sysselsättande sig mindre med tjärubränning, mest med ren- och boskapsskötsel, fiske, jagt och handel. Betydliga qvantiteter smör, fisk, fiskrom, fjäder och renkött föryttras. Mången kringvandrande såkallad Archanglare är Kuusamobo. I födan ingå poteter och rofvor. 1864 funnos veterligen 11 sinnessjuka personer i distriktet.

I Kajana distrikt, omfattande häradet af samma namn, är allmogen trög men godmodig; dock fallen för bedrägerier. Fylleriet å orten uppges vara i aftagande, ehuru lönnbränning idkas i ödemarkerne. Rökpörten, af omkring 4—6 famnar i qvadrat mest vanliga, nästan utan undantag fulla af torokaner och annan osnygghet. Jemte jordbruk, tjärubränning herrskande; fisket af ringare betydenhet. Födan utgöres af råg och kornbröd, så länge tillgången medgifver, sedan blandadt med halm och bark; vidare af smör då det finnes, salt fisk, fogel, rofvor, poteter och ytterst sur mjölk; öfverallt fattigt, utom i Säresniemi kapell.

I Torneå distrikt, som utgöres af Öfver-Torneå, Neder-Torneå med Torneå stad, Kemi, Rovaniemi, Kemiträsk och Kuolajärvi, uppges folklynnet vara mera djerft och driftigt, någon gång sträft och skrytsamt. Utmärkt snygghet i boningar, husgeråd och kläder, till och med lyx hos de förmögnare i kusttrakten och ännu upp åt Rovaniemi; annorlunda längre in i landet och hos de fattiga, dock äro rökpörten sällsynta. Lurendrejeriet verkar depravation, hvarföre mindre redlighet i handel. Karlarne hafva genom sina handelsresor vunnit mycken slughet och verldsvana, men större hyfsning förspörjes blott hos de rika handel idkande bondmagnaterne. Näringar: jordbruk, boskapsskötsel, fiske. Af sädesslag odlas förnämligast korn; råg, i mindre mon, ännu i Öfver-Torneå, Rovaniemi och Kemiträsk, dock ofta förstörd af frost; hafra obetydligt; utom sädesslagen endast

poteter; vid elfvarne mera lönande än inåt landet, för jordens större bördighet. Jordbruket eftersättes dock ofta för laxfisket. Boskapsskötseln en vigtig näringsgren; åt den, i synnerhet nötkreaturen, egnas omsorgsfull vård i rymliga, ljusa, med eldstad och murgryta försedda fähus. Med sin matredning är allmogen mycket tarflig. I kustsocknarne rent rågbröd, i Kemiträsk och Turtola endast på stora högtider; i de öfriga socknarne mest kornbröd, detta oftast, och alltid hos de fattige, halmblandadt. Sur mjölk stående anrättning; komma härtill strömming eller muikkor, så är måltiden färdig; smör och kokad mat endast om söndagarne, kött blott på stora högtider. Deremot är bruket af kaffe mycket allmänt. Handel idkas nästan af hvarje bonde, smör, talg, kött, deribland renkött, lim, fisk, deribland lax, föryttras. I skogstrakterne slöjdas slädor, trädkärl, skidor, åror m. m. äfven till afsalu. Fylleriet har upphört der läseriet vunnit inflytande. Dessa religiösa rörelser framträdde i början nog fanatiskt och förmäler Guvernören om dem i sin berättelse för 1840 att de framkallade förakt för den allmänna gudstjensten, sidvördnad för lokalmyndigheterne, oro och jäsning uti sinnen, söndring och split emellan äkta makar, föräldrar och barn, husbönder och tjenare, bodrägt och offring öfver förmågan till ledarene, kringstrykande och nattliga svärmerier, för religiösa sammankomster. I sednare år hafva de såkallade väckte mera sansadt uppträdt och välgörande inverkat på sedligheten. Dock fortfar fylleriet ännu mångestädes; i Neder-Torneå uppges qvinnorne vara mera benägna derpå än karlarne. För otukt äro Neder-Torneå, Rovaniemi och Simo mest vanryktade.

I Lappmarkens eller Kittilä distrikt „utgöres födan hos Lapparne af kött och fisk; endera färskt eller vädertorkadt; salt nyttjas föga. Till frukost intages torr fisk, kött eller

frusen mjölk; men till qvällsvard, som Lappens andra och hufvudmåltid, kokas supanmat, vanligen välling af renblod; dertill lägges fett och kött, äfven mjöl, samt nästan alltid i Enare det innersta af tallbarken. Om sommaren vid tillgång förtäres fisk, mjölk och bär, såsom lingon, blåbär, röda vinbär, kråkbär och isynnerhet hjortron. Af renmjölken tillredes äfven ost." Detta lefnadssätt föres naturligtvis endast då tillgång finnes, och torde förnämligast gälla om de förmögnare fjällapparne. Annorlunda är förhållandet då missväxt hemsöker den finske nybyggaren och fisket tryter för fiskarelappen. En sorglig teckning om nybyggarenes tillstånd i Enontekis under de sistförflutna åren lemnar kronofogden å orten uti en reseberättelse af d. 14 April 1866. „Ehuru åkerbruket här är obetydligt, så hafva dock de sednaste missväxtåren gjort ett känbart intryck på den ifrågavarande finska befolkningens tillstånd; fast sällan har det varit dess bättre och föga nog blir det framdeles heller. Här har menniskans elände uppnått sin höjd. Lifsuppehållet består förnämligast uti de onaturliga födoämnen halm, der sådant finnes, och gräsväxter till brödföda. Sur mjölk, då sådant är att tillgå, i förening med salt, uppehåller lifvet på ett förundransvärdt sätt. Ängsmarkerne, bestående i mossfläckar kringspridde i de vidsträckta fjälltrakterne, äro usla, hösorten svag, boskapen fåtalig och nödvuxen. Smörberedningen, ehuru ringa, enda penningeinkomst. Sådant oaktadt måste de små och dyrbara tillgångarne i nödens stund tillgripas åtminstone åt de hungrande små barnen till hjelp vid den torra stampbetans nedsväljning; så att den del af denna artikel, som sluteligen försäljes är obetydlig. Med de penningar derifrån erhålles köpes då och då en ringa qvantitet mjöl, som anskaffas på 30—40 mils afstånd ifrån Torneå eller Norge; ingen har större förråd deraf. Under

sistl. Jan. och Febr. månader (1866) har dock en ovanlig myckenhet snöripor infunnit sig i trakten, till de nödlidandes räddning, hvadan ingen veterligen ännu dött i svält. Ett och annat rendjur, åtkommet i skogen, utan afseende derpå, hvem det tillhört, har också bidragit till svältdöds afvärjande.“ Mera lugnande lyder berättelsen om Lapparne, hvilka icke haft känning af missväxt, utan tvärtom haft fördel deraf, då de med sina renar framsläpa mjöl och spanmål från Norge och Torneå, samt för god betalning skjutsa folk på deras vandring till Norige. En olägenhet uppges dock hafva varit den myckenhet norska renar, hvilka under vintern 1866 trängt på finskt område. De klagomål, som ifrån denna yttersta emellan Sverige och Norige framskjutande smala landspets försports öfver den skada rendjur, som från Sverige intränga öfver gränsen förorsaka Enontekisboerne, i det de beta den växande renmossan och inbyggarens om sommaren insamlade höstackar, hafva varit föremål för diplomatisk korrespondens, ehuru de icke ännu torde vara slutförde. Vid sednast förehafd öfverläggning i ämnet den 19 Martii 1866 har Finlands Senat ansett påbudet om stängandet af riksgränsen mot Svenska Lappar tillhöriga renars inträngande på finskt område vara ändamålslöst, emedan det vore omöjligt att bevaka påbudets efterlefnad; hvarföre Senaten föreslår påbud om inhägnande af Finska nybyggares höförråder, i enlighet med ett enahanda stadgande i Sverige. Guvernörens i Uleåborg förslag om lindrig afgift för hägnadernes uppförande och begagnande af renbetet anser Senaten väl billigt och önskvärdt, men att den knappt med någon utsigt till framgång torde kunna begäras. — Mindre bekymmersam befinnes Enare nybyggarenes ställning, emedan de hade bättre höbol och om äfven jordbruket icke var stort framom Enontekisboernes, dock hafva flere ressurser till bergning, dels

emedan de bodde närmare sjökusten för att förse sig med sina behofver, hvilka der aldrig blifva så dyra som i Enontekis, dels hafva tillfälle att genom skjutsning och forsling förtjena. Under vintern 1866 har folket haft god förtjenst på den renmossa som blifvit släpad till Norge. På Byggfjords marknad vid Syd-Waranger har i början af Febr. för ett renlass om 5 våg renmossa betalts 2 våg ryskt mjöl. Svårare skildras dock Fiskarelapparnes belägenhet; äfven der hade snöripornes myckenhet under vintern 1866 beredt behöflig hjelp. I Utsjoki gaf laxfisket i elfvarne något ymnigare bergning. Bäst mådde Fjällapparne, framtågande isynnerhet i öster om Tana elf såväl i Utsjoki som Enare. Kaffedrickandet har isynnerhet ibland dem bra allmänt spridt sig, men äfven eljest i Lappmarken. Äfven thédrickning förekommer ibland Lapparne, hvilka bruka slefva det med sked. Hos nybyggarene i norra Kittilä uppges samma elände vara rådande som i Enontekis.

Ibland herrskande sjukdomar i länet uppges allmännast förekomma kardialgi, rheumatiska åkommor, gikt, frossor, kroniska ögonsjukdomar, bleksot, menstruationsfel, skroflor, rachitis; under fattiga år har landet nog allmänt hemsökts af typhus.

Ibland boskapssjukdomar förekomma oftast hos hästar springorm och qvarka, hos nöten mjeltbrand, blodig diarrhé, också ramollition af ryggraden.

År 1864 blefvo vaccinerade:

I Uleåborgs	provincialläkaredistrikt	769	barn.
„ Pudasjärvi	„	275	„
„ Brahestads	„	392	„
„ Kalajoki	„	627	„
„ Kajana	„	736	„

I Torneå provincialläkaredistrikt	622	barn.
„ Kittilä „	149	„
Summa	3570	„

I det under föreningen med Sverige till omfång mindre länet uppgaf Djurberg folkökningen ifrån 1795—1805, på 10 år till 14,6 procent, eller 1,46 för året. Sistnämnde år steg folkstocken till 92173 personer, hvilka fördelade på länets dåvarande 1592 geogr. qv.-mil, utgjorde 57—58 personer på qvadratmilen. Fem år sednare uppgick, enligt 1810 års folkräkning, befolkningen i det till omfång, ehuru till stor del med de Lappska obyggderne, med mera än 1200 qvadratmil förökade länet till 95284 personer, deribland mankön 45862 och 49422 qvinkön, fördelade på länets socknar och härader enligt följande tabell:

I Salo härad, enligt dess nuvarande omfång:	Mankön.	Qvinkön.	Summa.
Kalajoki . . . . . . socken	1102	1332	2434
Alavieska . . . . . kapell	524	517	1041
Ylivieska . . . . . . „	820	828	1648
Sievi . . . . . . „	645	669	1314
Rautio . . . . . „	241	249	490
Pyhäjoki . . . . . . socken	1065	1208	2273
Merijärvi . . . . . . kapell	369	401	770
Oulais . . . . . . „	862	803	1665
Salo . . . . . . socken	578	616	1194
Salo . . . . . . kapell	354	393	747
Wihandi . . . . . . „	621	637	1258
Siikajoki . . . . . . socken	430	482	912
Revolax . . . . . . kapell	337	387	724
Paavola . . . . . . „	863	952	1815

	Mankön.	Qvinkön.	Summa.
Frantsila . . . . kapell	738	839	1577
Karlö . . . . socken	501	526	1027
Summa	10050	10839	20889
Brahestad	501	561	1062
Summa befolkning inom häradet	10551	11400	21951
I Haapajärvi härads nuvarande område:			
Haapajärvi . . . . . socken	582	563	1145
Pidisjärvi . . . . . . kapell	735	779	1514
Reisjärvi . . . . „	454	464	918
Pyhäjärvi . . . . . . socken	1027	1007	2034
Kärsämäki . . . . . . „	395	430	825
Haapavesi (förut Haapajärvi) „	979	1119	2098
Piippola . . . . „	571	611	1182
Pulkkila . . . . kapell	849	914	1763
Gestilä kapells befolkning inne-	—	—	—
fattas i de begge förutnämndes	—	—	—
Summa häradets befolkning	5592	5887	11479
Uleå härad:			
Limingo . . . . socken	809	936	1745
Törnäva . . . . kapell	804	1007	1811
Temmes . . . . „	308	373	681
Lumijoki . . . . „	666	710	1376
Kembele . . . . „	252	260	512
Uleå . . . . socken	570	630	1200
Uleåsalo . . . . kapell	273	280	553
Muhos . . . . socken	1161	1287	2448
Utajärvi . . . . kapell	819	824	1643
Kimingi (Neder-Kimingi) socken	330	333	663
Haukipudas . . . . . . kapell	793	849	1642

	Mankön.	Qvinkön.	Summa.
Öfver-Kimingi . . . . kapell	460	428	888
Ijå . . . . . . socken	812	848	1660
Kuivaniemi . . . . . kapell	182	198	380
Pudasjärvi . . . . . socken	1560	1561	3121
Kuusamo . . . . . „	1523	1498	3021
Summa	11322	12022	23344
Uleåborgs . . . . . . stad	1295	1742	3037
Summa	12617	13764	26381
Kajana härad:			
Paldamo . . . . . . socken	828	867	1695
Kajana . . . . . . kapell	454	473	927
Säresniemi . . . . . „	710	741	1451
Sotkamo . . . . . . socken	1938	2146	4084
Kuhmoniemi . . . . . „	1541	1622	3163
Hyrynsalmi . . . . . „	518	497	1015
Ristijärvi . . . . . . kapell	551	558	1109
Suomussalmi . . . . socken	1213	1211	2424
Puolango . . . . . . kapell	943	964	1907
Summa	8696	9079	17775
Kajana . . . . stad	168	172	340
Summa befolkning inom häradet	8864	9251	18115
I Kemi härad enligt dess nuvarande omfång:			
Kemi . . . . socken	761	900	1661
Simo . . . . kapell	273	329	602
Tervola . . . . „	468	590	1058
Neder-Torneå . . . . socken	1417	1601	3018
Karungi (Karl Gustafs) . „	329	347	676
Öfver-Torneå . . . . . „	759	816	1575
Pajala . . . . kapell	176	180	356

	Mankön.	Qvinkön.	Summa.
Hietaniemi . . . . . kapell	396	457	853
Rovaniemi . . . . . socken	798	809	1607
Kemiträsk och Kuolajärvi socknar	992	1045	2037
Summa	6369	7074	13443
Torneå . . . . stad	303	384	687
Summa befolkning inom häradet	6672	7458	14130
I nuvarande Lappmarkens härad:			
Muonioniska . . . . socken	171	139	310
Enontekis . . . . . kapell	215	211	426
Sodankylä och Kittilä . socknar	872	951	1823
Enare . . . . kapell	191	241	432
Utsjoki . . . . socken	117	120	237
Summa häradet	1566	1662	3228
Summa	45862	49422	95284

Länets, enligt sednaste beräkning, till 2798 ge. qvadratmil stigande area innefattade således endast 34 personer på 1 qv.-mil. Det nuvarande Salo härads område beboddes då, Brahestads innevånare inneslutne, af 10551 mankön, 11400 qvinkön = 21951 personer eller 192 personer på hvarje ge. qv.-mil.

		Mankön.	Qvinkön.	Personer.	Personer på 1 qv.-mil.
Haapajärvi härad . .	af	5592.	5887.	11479.	90.
Uleå härad med Uleåborgs stad	„	12617.	13764.	26381.	46.
Kajana härad med Kajana stad	„	8864.	9251.	18115.	43.
Kemi härad med Torneå stad	„	6672.	7458.	14130.	20.
Lappmarkens härad . .	„	1566.	1662.	3228.	3—4.

Hushållen å landet beräknades till 12034, i städerne till 989, summa 13023, i medeltal 7 personer på hvarje.

Fördelad efter stånd utgjorde befolkningen:

	Mankön.	Qvinkön.	Summa.
Af Ridderskap och Adel . . .	26.	27.	53.
„ Läroståndet	204.	227.	431.
„ Andra ståndspersoner . . .	305.	310.	615.
„ Borgareståndet	632.	655.	1287.
„ Bondeståndet	40948.	43618.	84566.
„ alla andra [1]	3747.	4585.	8332.
Summa	45862.	49422.	95284.

Uti rubriken alla andra ingå här äfven:

	Mankön.	Qvinkön.	Summa.
Lappar som hafva renar . . .	139.	220.	359.
„ utan renar . . .	171.	320.	491.
Summa	310.	540.	850.

Af hela befolkningen utgjorde således

Bondeståndet	88,752	procent.
Till lägre samhällsklasserne hörande så kallade „alla andra“	8,744	„
Borgare	1,351	„
Ståndspersoner	0,645	„
Läroståndet	0,452	„
Ridderskap och Adel	0,056	„

---

[1]) Som bekant räknas hit soldater, sjömän, lots-, fyr-, båk-, kyrko-, bro-, färje- och dykeribetjening, fabriksfolk, timmermän, handtverksgesäller och lärlingar, vaktbetjening vid stater och korpser, arbetare och tjenstefolk, fångar och hospitalshjon.

Fördelad efter ålder utgjorde befolkningen å landet:

	I Salo och Haapajarvi härader.			I Uleå härad med undantag af Kuusamo.			I Kajana härad.			I Kemi och Lappmarkens härader.			Summa.		
	Mank.	Qvink.	S:a.	Mank.	Qvink.	S:a.	Mank.	Qvink.	S:a.	Mank.	Qvink.	S:a.	Mank.	Qvink.	S:a.
Under 1 år	624	614	1238	350	334	684	313	295	608	299	354	653	1586	1597	3183
Emellan 1 och 3 år	719	755	1474	413	399	812	341	356	697	416	420	836	1889	1930	3819
„ 3 „ 5 „	884	926	1810	467	488	955	464	445	909	486	528	1014	2301	2387	4688
„ 5 „ 10 „	1922	1900	3822	1169	1092	2261	984	1005	1989	1105	1152	2257	5180	5149	10329
„ 10 „ 15 „	1802	1809	3611	1086	1118	2204	993	1001	1994	1036	1094	2130	4917	5022	9939
Summa barna-ålder	5951	6004	11955	3485	3431	6916	3095	3102	6197	3342	3548	6890	15873	16085	31958
Mellan 15 och 20 år	1682	1664	3346	985	984	1969	926	855	1781	985	1046	2031	4578	4549	9127
„ 20 „ 25 „	1411	1514	2925	849	931	1780	896	952	1848	763	874	1637	3919	4271	8190
Summa ynglinga-ålder	3093	3178	6271	1834	1915	3749	1822	1807	3629	1748	1920	3668	8497	8820	17317
Mellan 25 och 30 år	1318	1421	2739	889	937	1826	822	896	1718	701	824	1525	3730	4078	7808
„ 30 „ 35 „	1121	1256	2377	735	791	1526	716	831	1547	686	743	1429	3258	3621	6879
„ 35 „ 40 „	931	1088	2019	639	736	1375	547	594	1141	586	588	1174	2703	3006	5709
„ 40 „ 45 „	932	918	1850	578	653	1231	478	437	915	536	595	1131	2524	2603	5127
„ 45 „ 50 „	774	840	1614	513	622	1135	371	405	776	506	504	1010	2164	2371	4535
„ 50 „ 55 „	580	734	1314	439	497	936	330	355	685	415	455	870	1764	2041	3805
„ 55 „ 60 „	425	547	972	281	390	671	255	282	537	375	386	761	1336	1605	2911
Summa mogen ålder	6081	6804	12885	4074	4626	8700	3519	3800	7319	3805	4095	7900	17479	19325	36804
Mellan 60 och 65 år	248	330	578	174	229	403	144	199	343	210	255	465	776	1013	1789
„ 65 „ 70 „	122	197	319	105	132	237	70	101	171	133	155	288	430	585	1015
„ 70 „ 75 „	85	127	212	68	94	162	34	51	85	118	125	243	305	397	702
„ 75 „ 80 „	39	56	95	38	69	107	7	13	20	58	73	131	142	211	353
„ 80 „ 85 „	17	22	39	14	20	34	3	6	9	35	46	81	69	94	163
„ 85 „ 90 „	5	7	12	6	8	14	2	—	2	9	14	23	22	29	51
„ 90 „ 95 „	1	1	2	1	—	1	—	—	—	—	2	2	2	3	5
„ 95 „ 100 „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	1	1
Summa ålderdom	517	740	1257	406	552	958	260	370	630	563	671	1234	1746	2333	4079
Summa landet	15642	16726	32368	9799	10524	20323	8696	9079	17775	9458	10234	19692	43595	46563	90158

Befolkningen i städerne:

	Uleåborgs stad.			Brahestad.			Kajana stad.			Torneå stad.			Summa.		
	Mank.	Qvink.	S:a.	Mank.	Qvink.	S:a.	Mank.	Qvink.	S:a.	Mank.	Qvink.	S:a.	Mank.	Qvink.	S:a.
Under 1 år	47	42	89	29	30	59	9	5	14	8	10	18	93	87	180
Mellan 1 och 3 år	49	50	99	35	49	84	8	11	19	6	8	14	98	118	216
„ 3 „ 5 „	61	53	114	23	23	46	9	7	16	19	16	35	112	99	211
„ 5 „ 10 „	126	125	251	52	51	103	20	20	40	33	39	72	231	235	466
„ 10 „ 15 „	128	129	257	43	34	77	18	15	33	22	31	53	211	209	420
Summa barna-ålder	411	399	810	182	187	369	64	58	122	88	104	192	745	748	1493
Mellan 15 och 20 år	114	140	254	26	38	64	14	9	23	19	25	44	173	212	385
„ 20 „ 25 „	89	148	237	49	47	96	14	15	29	27	23	50	179	233	412
Summa ynglinga-ålder	203	288	491	75	85	160	28	24	52	46	48	94	352	445	797
Mellan 25 och 30 år	95	152	247	56	64	120	3	13	16	29	39	68	183	268	451
„ 30 „ 35 „	129	146	275	41	46	87	18	17	35	36	47	83	224	256	480
„ 35 „ 40 „	95	133	228	40	50	90	14	14	28	23	25	48	172	222	394
„ 40 „ 45 „	89	160	249	32	40	72	11	15	26	16	23	39	148	238	386
„ 45 „ 50 „	80	117	197	19	29	48	13	15	28	20	25	45	132	186	318
„ 50 „ 55 „	63	98	161	18	22	40	9	10	19	17	26	43	107	156	263
„ 55 „ 60 „	52	80	132	13	7	20	3	2	5	13	18	31	81	107	188
Summa mogen ålder	603	886	1489	219	258	477	71	86	157	154	203	357	1047	1433	2480
Mellan 60 och 65 år	35	69	104	9	11	20	4	4	8	8	12	20	56	96	152
„ 65 „ 70 „	19	68	87	13	8	21	1	—	1	5	5	10	38	81	119
„ 70 „ 75 „	12	17	29	2	8	10	—	—	—	1	6	7	15	31	46
„ 75 „ 80 „	10	11	21	1	4	5	—	—	—	1	5	6	12	20	32
„ 80 „ 85 „	2	4	6	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2	5	7
Summa ålderdom	78	169	247	25	31	56	5	4	9	15	29	44	123	233	356
Summa städerne	1295	1742	3037	501	561	1662	168	172	340	303	384	687	2267	2859	5126
Barndom													16618	16833	33451
Ungdom													8849	9265	18114
Mannaålder													18526	20758	39284
Ålderdom													1869	2566	4435
Summa summarum													45862	49422	95284

Hela befolkningen antagen till 100, utgjorde

barndomen	35,106628	procent.
ungdomen	19,010537	"
mogen ålder	41,228328	"
ålderdomen	4,654407	"

Med afseende å gift och ogift stånd funnos å landsbyggden:

	Mankön.	Qvinkön.	Summa.
Gifta	14079.	14108.	28187.
Enklingar och enkor . . .	1771.	4300.	6071.
Ogifta öfver 15 år	11872.	12070.	23942.
Ungdom under 15 år . . .	15873.	16085.	31958.
Summa	43595.	46563.	90158,

eller gifta	31,2640	procent.
enklingar och enkor . .	6,7387	"
ogifta öfver 15 år .	26,5556	"
ungdom under 15 år	35,4467	"

I städerne:

	Mankön.	Qvinkön.	Summa.	Procent.
Gifta	813.	810.	1623.	31,6621.
Enklingar ock enkor .	113.	318.	431.	8,4082.
Ogifta öfver 15 år . .	596.	983.	1579.	30,8037.
Ungdom under 15 år .	745.	748.	1493.	29:1260.
Summa	2267.	2859.	5126,	

eller för hela landet:	Gifta	31,2854	procent.
	Enklingar och enkor	6,8238	"
	Ogifta öfver 15 år .	26,7842	"
	Ungdom under 15 år	35,1066	"

År 1815 utgjorde befolkningen 46075 mankön och 49758 qvinkön, tillsammans 95833 personer, hade således på de sistförflutna fem åren haft den ringa tillväxt af några hundrade, endast 0,57 procent. Orsaken ligger i de under denna tid, isynnerhet 1810 och 1812 inträffade missväxtåren, som

föranledde mycket folk att flytta bort till Ryssland, Norge och de södra finska orterne. Ifrån Kuusamo hade sålunda närmare 500 personer utvandrat, ifrån Kemiträsk öfver 200, ifrån Sodankylä likaså många. Starka voro äfven utflyttningarne ifrån Sotkamo och Hyrynsalmi, hvilka förnämligast utflyttade till Karelen och Savolax, dock äfven till Ryssland och andra orter. Äfven ifrån det öfriga länet skedde utflyttningar ehuru i mindre omfång.

	Män.	Qvinnor.	Personer.	Procent af förökn.
1820	51453.	55088.	106541.	12,22.
1825	54874.	59122.	113996.	6,99.
1830	60838.	65587.	126425.	10,90.

Genom missväxt, hungersnöd och deraf föranledde farsoter och utvandringar hade befolkningen under nästpåföljande 5 år eller år 1835 minskats till: 60172 män och 64942 qvinnor = 125114 personer — 1,04 procent.

	Män.	Qvinnor.	Personer.	Procent af förökn.
1840	63515.	68249.	131764.	5,32.
1845	69310.	74501.	143811.	9,14.
1850	75869.	81141.	157010.	9,17.
1855	83363.	88159.	171522.	9,30.

Enligt 1860 års beräkning uppgafs befolkningen:

I Salo härad:		Mankön.	Qvinkön.	Summa.
Kalajoki	socken	2003	2043	4046
Alavieska	kapell	1048	1086	2134
Ylivieska	"	1874	1925	3799
Sievi	"	1475	1486	2961
Rautio	"	502	582	1084
Pyhäjoki	socken	1794	1848	3642
Merijärvi	kapell	593	635	1228
Oulais	"	1598	1714	3312
Salo	socken	1249	1413	2662

	Mankön.	Qvinkön.	Summa.
Salo . . . . kapell	690	747	1437
Wihandi . . . . "	1182	1239	2421
Siikajoki . . . . . . socken	688	827	1515
Revolax . . . . kapell	619	674	1293
Paavola . . . . "	1475	1558	3033
Frantsila . . . . "	1273	1358	2631
Karlö . . . . socken	761	811	1572
Summa	18824	19770	38770
Brahestad	1160	1352	2512
Summa befolkning inom häradet	19984	21298	41282

På hvarje af häradets 114 ge. qv.-mil således i det närmaste 362 personer. På ett halft sekel eller sedan 1810 hade häradets befolkning tillväxt med 88 procent.

I Haapajärvi härad:			
Haapajärvi . . . . . socken	1740	1760	3500
Pidisjärvi . . . . . . kapell	2178	2340	4518
Reisjärvi . . . . "	1013	1022	2035
Pyhäjärvi . . . . . . socken	2031	2111	4142
Kärsämäki . . . . . . "	1051	1003	2054
Haapavesi . . . . . . "	2095	2302	4397
Piippola . . . . "	1146	1162	2308
Pulkkila . . . . kapell	1053	1147	2200
Gestilä . . . . "	922	966	1888
Summa	13229	13813	27042

På hvarje af häradets 127 qv.-mil = 213 personer. Befolkningens tillväxt sedan 1810 = 137 procent. Begge häraderne beboddes af 9984 hushåll; i medeltal således emellan 6 och 7 personer på hushållet. Brahestad af 615 hushåll à 4 personer.

Uleå härad:	Mankön.	Qvinkön.	Summa.
Limingo . . . . . . socken	1289	1471	2760
Törnävä . . . . . . kapell	1593	1643	3236
Temmes . . . . . . "	539	627	1166
Lumijoki . . . . . . "	950	1074	2024
Kembele . . . . . . "	446	523	969
Uleå . . . . socken	987	1167	2154
Uleåsalo . . . . . . kapell	376	414	790
Muhos . . . . . . socken	1522	1701	3223
Utajärvi . . . . . . kapell	1457	1530	2987
Kimingi . . . . "	566	594	1160
Haukipudas . . . . . "	1301	1373	2674
Öfver-Kimingi . . . . "	665	667	1332
Ijå . . . . socken	2002	2118	4120
Kuivaniemi . . . . . kapell	512	534	1046
Pudasjärvi . . . . . socken	3375	3268	6643
Kuusamo . . . . . . "	2551	2787	5338
Summa	20131	21491	41622
Uleåborgs stad	3369	3649	7018
Summa	23500	25140	48640

På hvarje af häradets 573 ge. qv.-mil = 85 personer och tillväxt likaså 85 procent. Fördelad på de skilda socknarne visade sig stor skiljaktighet emellan kusten och det inre landet. Medan Limingo med sina kapeller räknade 363, Uleå landsförsamling med kapell 226, Kimingi med kapeller 225; bodde i Pudasjärvi 31 och i Kuusamo 29 personer på qv.milen. Hushåll i häradet 6009 = 6—7 personer på hvarje; i Uleåborg 1314 hushåll = 5 personer.

Kajana härad:			
Paldamo . . . . . . socken	1504	1523	3027
Kajana . . . . . . kapell	1201	1240	2441

		Mankön.	Qvinkön.	Summa.
Säresniemi	kapell	1279	1356	2635
Sotkamo	socken	3114	3210	6324
Kuhmoniemi	„	2555	2659	5214
Hyrynsalmi	„	699	684	1383
Puolango	kapell	1575	1594	3169
Ristijärvi	„	874	896	1770
Suomussalmi	socken	2342	2407	4749
	Summa	15143	15569	30712
Kajana stad		268	295	563
	Summa	15411	15864	31275

Fördelade på 418 qvadratmil 75 personer på hvarje; tillväxt 74 procent. Å landet 3565 hushåll = 8; i Kajana stad 99 hushåll = 5—6 personer på hvarje.

Kemi härad:				
Kemi	socken	1532	1608	3140
Simo	kapell	792	730	1522
Tervola	socken	1019	1051	2070
Neder-Torneå	„	2181	2392	4573
Karungi	„	673	730	1403
Öfver-Torneå	„	1235	1394	2629
Turtola	kapell	526	547	1073
Kolari	„	442	410	852
Rovaniemi	socken	1787	1849	3636
Kemiträsk	„	1201	1259	2460
Kuolajärvi	„	681	726	1407
	Summa	12069	12696	24765
Torneå stad		293	400	693
	Summa	12362	13096	25458

Af häradets 688 g. ge. qv.-mil 37 personer på hvarje, likväl så att i det välbefolkade Neder-Torneå med Karungi

räknades 271, i Kemi 75, i Öfver-Torneå med dess kapeller 38, i Rovaniemi 22—23, samt i Kemiträsk och Kuolajärvi endast 13 personer. Å landet 3451 hushåll = 7 personer på hvarje, i Torneå 133 = 5 personer på hushållet.

Lappmarkens härad:		Mankön.	Qvinkön.	Summa.
Muonioniska	socken	415	420[1])	835
Enontekis	kapell	298	279	577
Kittilä	socken	807	759	1566
Sodankylä	"	1024	1049	2073
Enare	kapell	350	351	701
Utsjoki	socken	229	202	431
	Summa	3123	3060	6183

På hvarje af häradets 878 qv.-mil jemt fördelade 7 personer; så dock att i Muonioniska komma 23, i Sodankylä och Kittilä 13—14, i Enontekis 3 och i Utsjoki med Enare 2—3 personer på hvar mil. Hushåll voro 969 eller 6 personer på hvart.

Hela länets till 87609 mankön och 92271 qvinkön = 179880 personer uppgående befolkning utgjorde jemt fördelad 64 personer på geographiska qvadratmilen och hade under de nästförflutna fem åren folkstocken ökats med 4,872 och på ett halft sekel eller sedan 1810 med 88 procent.

Fördelad efter stånd utgjordes befolkningen:

	Mankön.	Qvinkön.	Summa.
Af Ridderskap och Adel	18.	22.	40.
" Läroståndet	320.	384.	704.
" andra Ståndspersoner	454.	558.	1012.
" Borgareståndet	867.	958.	1825.
" Bondeståndet	79643.	83492.	163135.
" alla andra	6307.	6857.	13164.
Summa	87609.	92271.	179880.

[1]) I tabellen står 410, tyckes dock vara miss-skrifning.

I rubriken alla andra ingå äfven

	Mankön.	Qvinkön.	Summa.
Lappar med renar	82.	82.	164.
„ utan „	218.	229.	447.
Lappdrengar och gossar	99.	—	99.
Lapp-pigor	—	101.	101.
Summa	399.	412.	811.

Af befolkningen utgjorde

Bondeståndet	90,691	procent.
Till lägre samhällsklasserne hörande „andra"	7,318	„
Borgareståndet	1,015	„
Ståndspersoner	0,563	„
Läroståndet	0,391	„
Ridderskap och Adel	0,022	„

Bondeståndet utgjorde således i förhållande till hela befolkningen 1,989 procent mera än år 1810, hvaremot de öfrige utgjorde mindre:

Ridderskap och Adel	0,034	procent.
Lärostånd	0,061	„
Ståndspersoner . .	0,082	„
Borgare	0,886	„
Alla andra	1,426	„

Fördelad efter ålder utgjorde år 1860 folkstocken å landsbyggden:

	Salo och Haapajoki härader.			Uleå härad.			Kajana härad.			Kemi härad.			Lappmarkens härad.			Summa.		
	Mank.	Qvink.	S:a.	Mank.	Qvink.	S:a.	Mank.	Qvink.	S:a.	Mank.	Qvink.	S:a.	Mank.	Qv.k.	S:a.	Mank.	Qvink.	S:a.
Under 1 år . . .	1111	1151	2262	678	673	1351	510	513	1023	433	427	860	82	69	151	2814	2833	5647
Mellan 1 o. 3 år	2183	2141	4324	1201	1209	2410	1099	1124	2223	761	789	1550	211	187	398	5455	5450	10905
„ 3 „ 5 „	1815	1894	3709	1013	1111	2124	877	882	1759	652	680	1332	171	159	330	4528	4726	9254
„ 5 „ 10 „	3902	3891	7793	2531	2644	5175	1883	1958	3841	1527	1509	3036	417	439	856	10260	10441	20701
„ 10 „ 15 „	3496	3499	6995	2210	2294	4504	1702	1663	3365	1332	1362	2694	365	330	695	9105	9148	18253
S:a barnaålder	12507	12576	25083	7633	7931	15564	6071	6140	12211	4705	4767	9472	1246	1184	2430	32162	32598	64760
Mellan 15 o. 20 år	3128	3178	6306	1963	1988	3951	1380	1431	2811	1076	1174	2250	315	322	637	7862	8093	15955
„ 20 „ 25 „	2532	2666	5198	1637	1644	3281	1264	1225	2489	908	899	1807	232	233	465	6573	6667	13240
S:a ynglingaålder	5660	5844	11504	3600	3632	7232	2644	2656	5300	1984	2073	4057	547	555	1102	14435	14760	29195
Mellan 25 o. 30 år	2189	2392	4581	1365	1515	2880	1235	1248	2483	814	826	1640	230	217	447	5833	6198	12031
„ 30 „ 35 „	2223	2396	4619	1535	1649	3184	1100	1181	2281	915	922	1837	218	218	436	5991	6366	12357
„ 35 „ 40 „	1994	2141	4135	1323	1444	2767	952	857	1809	819	859	1878	210	196	406	5298	5497	10795
„ 40 „ 45 „	1968	1937	3905	1195	1282	2477	830	885	1715	689	694	1383	183	154	337	4865	4952	9817
„ 45 „ 50 „	1350	1509	2859	796	855	1651	586	597	1183	450	487	937	106	106	212	3288	3554	6842
„ 50 „ 55 „	1058	1180	2238	634	723	1357	456	490	946	401	462	863	91	100	191	2640	2955	5595
„ 55 „ 60 „	1068	1141	2209	670	729	1399	423	439	862	375	493	868	77	95	172	2613	2897	5510
S:a mogen ålder	11850	12696	24546	7518	8197	15715	5582	5697	11279	4463	4743	9206	1115	1086	2201	30528	32419	62947
Mellan 60 o. 65 år	885	1021	1906	617	696	1313	358	385	743	346	407	753	88	89	177	2294	2598	4892
„ 65 „ 70 „	564	690	1254	389	456	845	230	292	522	272	297	569	71	68	139	1526	1803	3329
„ 70 „ 75 „	326	492	818	212	286	498	151	205	356	139	182	321	32	38	70	860	1203	2063
„ 75 „ 80 „	172	263	435	101	190	291	72	118	190	90	137	227	11	22	33	446	730	1176
„ 80 „ 85 „	72	135	207	46	85	131	25	52	77	53	65	118	8	15	23	204	352	556
„ 85 „ 90 „	16	35	51	12	16	28	10	21	31	13	25	38	3	3	6	54	100	154
„ 90 „ 95 „	1	6	7	3	2	5	—	2	2	3	—	3	2	—	2	9	10	19
„ 95 „ 100 „	—	1	1	—	—	—	—	1	1	1	—	1	—	—	—	1	2	3
S:a ålderdom	2036	2643	4679	1380	1731	3111	846	1076	1922	917	1113	2030	215	235	450	5394	6798	12192
S:a landsbyggden	32053	33759	65812	20131	21491	41622	15143	15569	30712	12069	12696	24765	3123	3060	6183	82519	86575	169094

I städerne fördelades folkstocken efter ålder:

	Uleåborg.			Brahestad.			Kajana.			Torneå.			Summa.		
	Mank.	Qvink.	S:a.	Mank.	Qvink.	S:a.	Mank.	Qvink.	S:a.	Mank.	Qvink.	S:a.	Mank.	Qvink.	S:a.
Under 1 år	103	125	228	37	26	63	7	8	15	11	12	23	158	171	329
Mellan 1 och 3 år	177	160	337	75	78	153	17	11	28	23	21	44	292	270	562
„ 3 „ 5 „	200	180	380	74	67	141	13	12	25	11	15	26	298	274	572
„ 5 „ 10 „	304	297	601	80	105	185	26	37	63	31	32	63	441	471	912
„ 10 „ 15 „	250	264	514	96	94	190	32	33	65	23	26	49	401	417	812
Summa barnaålder	1034	1026	2060	362	370	732	95	101	196	99	106	205	1590	1603	3193
Mellan 15 och 20 år	357	291	648	110	120	230	28	36	64	20	31	51	515	478	993
„ 20 „ 25 „	352	391	743	143	153	296	19	31	50	20	30	50	534	605	1139
Summa ynglingaålder	709	682	1391	253	273	526	47	67	114	40	61	101	1049	1083	2132
Mellan 25 och 30 år	403	354	757	150	110	260	28	18	46	27	36	63	608	518	1126
„ 30 „ 35 „	313	326	639	94	136	230	19	10	29	23	29	52	449	501	950
„ 35 „ 40 „	300	279	579	54	78	132	19	21	40	29	27	56	402	405	807
„ 40 „ 45 „	191	249	440	44	76	120	17	11	28	29	22	51	281	358	639
„ 45 „ 50 „	142	176	318	85	101	186	10	19	29	12	14	26	249	310	559
„ 50 „ 55 „	72	133	205	38	57	95	13	9	22	12	24	36	135	223	358
„ 55 „ 60 „	73	131	204	34	36	70	12	18	30	13	28	41	132	213	345
Summa mogen ålder	1494	1648	3142	499	594	1093	118	106	224	145	180	325	2256	2528	4784
Mellan 60 och 65 år	57	129	186	15	41	56	4	10	14	5	16	21	81	196	277
„ 65 „ 70 „	43	77	120	18	26	44	3	5	8	—	14	14	64	122	186
„ 70 „ 75 „	22	43	65	6	20	26	1	—	1	1	10	11	30	73	103
„ 75 „ 80 „	7	22	29	4	18	22	—	5	5	1	6	7	12	51	63
„ 80 „ 85 „	1	14	15	3	6	9	—	1	1	1	5	6	5	26	31
„ 85 „ 90 „	1	5	6	—	4	4	—	—	—	1	1	2	2	10	12
„ 90 „ 95 „	1	3	4	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	4	5
Summa ålderdom	132	293	425	46	115	161	8	21	29	9	53	62	195	482	677
Summa städerne	3369	3649	7018	1160	1352	2512	268	295	563	293	400	693	5090	5696	10786

	Mankön.	Qvinkön.	Summa.
Barndom	33752.	34201.	67953.
Ungdom	15484.	15843.	31327.
Mogen ålder . . .	32784.	34947.	67731.
Ålderdom	5589.	7280.	12869.
Summa summarum	87609.	92271.	179880,

eller barndom . . . . . 37,7769 procent,
ungdom . . . . . 17,4155 „
mogen ålder . . . . 37,6534 „
ålderdom . . . . 7,1542 „

Af de skiljde åldersklasserne utgjorde således år 1860:
Barnaålder . . 2,6703 procent mera,
Ungdom . . . . 1,5950 „ mindre,
Mogen ålder . . 3,5649 „ „ och
Ålderdom . . . 2,4997 „ mera, än förhållandet varit 50 år förut.

Fördelade efter gift och ogift stånd:

	Under 15 år.			Ogifte öfver 15 år.			Gifte.			Enklingar och Enkor.			Lägrade ogifta qvinnor.
Kalajoki . . . . . . prosteri	8361	8272	16633	4561	4516	9077	7264	7264	14528	809	1384	2193	421
Brahestads . . . . „ [1]	4146	4304	8450	2657	2597	5254	3771	3771	7542	484	785	1269	445
Uleå . . . . „	7633	7931	15564	5029	4475	9504	6708	6708	13416	761	1497	2258	880
Kajana . . . . „	6071	6140	12211	3840	3464	7304	4780	4780	9560	452	926	1378	259
Kemi . . . . „	4705	4767	9472	2798	2385	5183	4116	4116	8232	450	806	1256	622
Lappmarkens . . . „	1246	1184	2430	856	719	1575	939	939	1878	82	162	244	56
Uleåborgs . . . . stad	1034	1026	2060	1424	1147	2571	831	831	1662	80	380	460	265
Brabe . . . . „	362	370	732	305	423	728	416	416	832	77	92	169	51
Kajana . . . . „	95	101	196	78	65	143	85	85	170	10	39	49	5
Torneå . . . . „	99	106	205	92	113	205	93	93	186	9	58	67	30
Summa	33752	34201	67953	21640	19904	41544	29003	29003	58006	3214	6129	9343	3034

[1]) Kalajoki och Brahestads prosterier svarande emot Salo och Haapajärvi härader; de öfrige prosterierne innefatta hvart det lika benämnda häradet.

Af hela befolkningen eller 179880 personer utgjorde således ungdom under 15 år . . . . . 37,7769 procent.

ogifta öfver 15 år . . . . . . 23,0955 „

gifta . . . . 32,2470 „

enklingar och enkor . . . . . 5,1940 „

ogifta lägrade qvinnor . . . . . 1,6866 „

Enligt den sednaste femårsberäkningen utgjorde länets folkstock år 1865:

Salo härad:	Mankön.	Qvinkön.	Summa.
Kalajoki . . . . . . socken	2078	2258	4336
Alavieska . . . . . kapell	1045	1084	2129
Ylivieska . . . . . . „	1961	1973	3934
Sievi . . . . „	1475	1492	2967
Rautio . . . . . . „	500	572	1072
Pyhäjoki . . . . . . socken	1802	1845	3647
Merijärvi . . . . . . kapell	625	627	1252
Oulais . . . . . . „	1585	1749	3334
Salo . . socken med kapeller	3057	3301	6358
Siikajoki . „ „ „	4129	4511	8640
Karlö . . . . socken	807	898	1705
Summa	19064	20310	39374
Brahestad	1205	1415	2620
Summa	20269	21725	41994
Haapajärvi härad:			
Haapajärvi . . . . . socken	1802	1848	3650
Pidisjärvi . . . . . kapell	2218	2368	4586
Reisjärvi . . . . . . „	1079	1071	2150
Pyhäjärvi . . . . . socken	2110	2229	4339
Kärsämäki . . . . . „	1035	985	2020
Haapavesi . . . . . „	2228	2277	4505
Piippola . socken med kapeller	3218	3385	6603
Summa	13690	14163	27853

Uleå härad:	Mankön.	Qvinkön.	Summa.
Uleå . . . . landsförsamling	1046	1201	2247
Uleåsalo . . . . kapell	395	434	829
Muhos . . . . socken	1607	1716	3323
Utajärvi . . . . . . kapell	1517	1607	3124
Limingo . . . . . . socken	1306	1556	2862
Törnävä . . . . . . kapell	1391	1468	2859
Temmes . . . . „	551	634	1185
Lumijoki . . . . . . „	981	1105	2086
Kembele . . . . . . „	426	510	936
Kimingi . . . . . . socken	635	634	1269
Haukipudas . . . . . kapell	1403	1439	2842
Öfver-Kimingi . . . . „	718	708	1426
Ijå . . . . socken	2054	2218	4272
Kuivaniemi . . . . . kapell	556	557	1113
Pudasjärvi . . . . . socken	3725	3652	7377
Kuusamo . . . . . . „	2880	3086	5966
Summa	21191	22525	43716
Uleåborgs stad	3648	3954	7602
Summa	24839	26479	51318
Kajana härad:			
Paldamo . . . . . . socken	1647	1658	3305
Kajana . . . landsförsamling	1220	1277	2497
Säresniemi . . . . . kapell	1430	1492	2922
Hyrynsalmi . . . . . socken	766	754	1520
Puolango . . . . . kapell	1749	1762	3511
Ristijärvi . . . . . . „	944	980	1924
Suomussalmi . . . . socken	2576	2674	5250
Sotkamo . . . . . . „	3442	3626	7068
Kuhmoniemi . . . . . „	2780	2850	5630
Summa	16554	17073	33627
Kajana stad	319	340	659
Summa	16873	17413	34286

	Mankön.	Qvinkön.	Summa.
Kemi härad:			
Kemi . . . . socken	1573	1693	3266
Simo . . . . kapell	858	779	1637
Tervola . . . . "	1050	1086	2136
Neder-Torneå . . . . socken	2238	2466	4704
Karungi . . . . kapell	737	750	1487
Öfver-Torneå . . . . socken	1379	1462	2841
Turtola . . . . kapell	560	588	1148
Kolari . . . . "	464	405	869
Rovaniemi . . . . . socken	1954	1937	3891
Kemiträsk . . . . . . "	1318	1262	2580
Kuolajärvi . . . . . . "	764	787	1551
Summa	12895	13215	26110
Torneå stad	330	411	741
Summa	13225	13626	26851
Lappmarkens härad:			
Muonioniska . . . . socken	410	437	847
Enontekis . . . . . . kapell	304	293	597
Sodankylä . . . . . socken	1044	1046	2090
Kittilä . . . . "	867	814	1681
Utsjoki . . . . "	219	209	428
Enare . . . . kapell	381	391	772
Summa	3225	3190	6415
Summa folkmängd:			
Landsbyggden	86619	90476	177095
Städerne	5502	6120	11622
Summa summarum	92121	96596	188717

Oaktadt missväxt och brist såväl under detta som näst-föregångna qvinqvennium hemsökt länet, hade befolkningen icke dessmindre tillväxt, om också i ringare grad än under

vanliga förhållanden, och utgjorde folkökningen ifrån 1861 —1865: 8837 personer = 4,913 procent, eller 0,983 på året. Deraf hade folkstocken å landsbyggden ökats på 5 år med 8046 personer = 4,759 procent, olika dock i de skilda häraderne:

I Salo	härad	med	604	personer	=	1,042	procent.
„ Haapajärvi . .	„	„	811	„	„	2,888	„
„ Uleå	„	„	2094	„	„	5,081	„
„ Kajana . . .	„	„	2915	„	„	9,491	„
„ Kemi	„	„	1345	„	„	5,431	„
„ Lappmarkens .	„	„	232	„	„	3,752	„

Förökningen visade sig således minst i de företrädesvis jordbrukande häraderne, störst i det tjärubrännande Kajana. I Uleå härad inträffar det fall, att medan i det mera odlade Limingo befolkningen minskats med 227 personer = — 2,225 procent, i Uleå socken ökats med endast 132 personer = 4,483(4), i Muhos med 237 personer = 3,819, i Ijå med 211 personer = 4,239, i Kimingi med 371 personer = 7,181; uppgick folkökningen i Pudasjärvi till 734 personer = 11,049 och i Kuusamo till 628 personer = 11,765 procent; således ju ringare odling dess mindre hindrade missväxten befolkningens tillökning.

Till sin ålder fördelades befolkningen år 1865 å landsbyggden:

	Kalajoki prosteri.		Brahestads prosteri.		Uleå prosteri.		Kajana prosteri.		Kemi prosteri.		Lappska prosteriet.		Summa.		
	Mank.	Qvink.	Mank.	Qvink.	Mank.	Qvink.	Mank.	Qvink.	Mank.	Qvink.	Mank.	Qvink.	Mank.	Qvink.	Summarum
Under 1 år	730	719	367	423	625	691	598	589	398	383	86	91	2804	2896	5700
Emellan 1 och 3 år	1446	1389	686	709	1196	1193	1117	1146	848	714	186	182	5479	5333	10812
〃 3 〃 5 〃	1242	1218	621	594	1084	1135	1081	1135	694	640	158	181	4880	4903	9783
〃 5 〃 10 〃	2556	2474	1267	1331	2581	2635	1886	1966	1590	1639	408	376	10288	10421	20709
〃 10 〃 15 〃	2364	2355	1185	1225	2436	2526	1836	1976	1507	1459	383	414	9711	9955	19666
〃 15 〃 20 〃	2152	2194	1098	1140	2059	2164	1623	1609	1284	1299	328	297	8544	8703	17247
〃 20 〃 25 〃	1916	2008	1040	986	1841	1943	1411	1392	1033	1116	302	285	7543	7730	15273
〃 25 〃 30 〃	1580	1604	863	942	1506	1569	1319	1340	871	867	232	225	6371	6547	12918
〃 30 〃 35 〃	1295	1392	673	845	1283	1414	1032	1081	768	767	201	190	5252	5689	10941
〃 35 〃 40 〃	1240	1378	698	739	1423	1518	1005	1035	848	907	176	196	5390	5773	11163
〃 40 〃 45 〃	1238	1322	586	688	1264	1408	957	890	758	762	224	162	5027	5232	10259
〃 45 〃 50 〃	1049	1089	679	679	1099	1176	785	839	618	631	159	160	4389	4574	8963
〃 50 〃 55 〃	766	819	436	487	757	797	536	532	422	453	99	96	3016	3184	6200
〃 55 〃 60 〃	608	684	295	332	568	638	407	456	334	420	67	83	2279	2613	4892
〃 60 〃 65 〃	542	629	266	286	580	602	376	393	321	409	67	79	2152	2398	4550
〃 65 〃 70 〃	414	484	217	296	454	512	290	315	254	317	80	76	1709	2000	3709
〃 70 〃 75 〃	211	323	114	183	255	332	169	196	200	205	46	43	995	1282	2277
〃 75 〃 80 〃	138	188	77	107	118	160	90	111	87	131	19	35	529	732	1261
〃 80 〃 85 〃	45	85	25	70	49	85	27	52	39	66	2	9	187	367	554
〃 85 〃 90 〃	10	19	14	26	12	23	9	17	20	22	1	9	66	116	182
〃 90 〃 95 〃	1	5	4	7	1	4	—	3	—	8	1	1	7	28	35
〃 95 〃 100 〃	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—
Summa	21543	22378	11211	12095	21191	22525	16554	17073	12895	13215	3225	3190	86619	90476	
Summa summarum	43921		23306		43716		33627		26110		6415		177095		

Befolkningens ålder i städerne:

	Uleåborg.		Brahestad.		Kajana.		Torneå.		Summa.		Summa summarum.
	Mankön.	Qv.-kön.	Mankön.	Qv.-kön.	Mankön.	Qv.-kön.	Mankön.	Qv.-kön.	Mankön.	Qv.-kön.	
Under 1 år	118	140	41	32	12	8	13	5	184	185	369
Mellan 1 och 3 år	178	166	76	79	25	19	28	18	307	282	589
„ 3 „ 5 „	210	190	71	66	16	9	19	20	316	285	601
„ 5 „ 10 „	214	227	83	107	35	33	37	43	369	410	779
„ 10 „ 15 „	250	279	98	96	27	29	31	27	406	431	837
„ 15 „ 20 „	370	357	111	120	28	32	23	31	532	540	1072
„ 20 „ 25 „	364	393	140	158	33	36	27	36	564	623	1187
„ 25 „ 30 „	419	415	150	112	24	38	27	28	620	593	1213
„ 30 „ 35 „	332	362	96	138	29	23	25	34	482	557	1039
„ 35 „ 40 „	340	352	56	79	20	19	24	32	440	482	922
„ 40 „ 45 „	221	254	40	78	19	22	28	26	308	380	688
„ 45 „ 50 „	263	237	89	104	14	9	20	21	386	371	757
„ 50 „ 55 „	92	123	36	59	11	20	8	14	147	216	363
„ 55 „ 60 „	133	141	33	38	12	14	8	19	186	212	398
„ 60 „ 65 „	65	130	26	46	12	16	5	21	108	213	321
„ 65 „ 70 „	44	90	23	29	2	4	4	8	73	131	204
„ 70 „ 75 „	22	47	20	31	—	7	—	16	42	101	143
„ 75 „ 80 „	10	28	5	22	—	1	1	9	16	60	76
„ 80 „ 85 „	3	16	6	10	—	1	1	—	10	27	37
„ 85 „ 90 „	—	7	3	6	—	—	1	3	4	16	20
„ 90 „ 95 „	—	—	2	5	—	—	—	—	2	5	7
Summa	3648	3954	1205	1415	319	340	330	411	5502	6120	11622
Summa summarum	7602		2620		659		741		11622		

Skolverk.

Läroverk för allmän bildning äro inrättade i länets fyra städer.

En paedagogi i Uleåborg med rektor och en kollega stiftades af Konung Karl IX redan år 1611 och förvandlades af biskop Gezelius år 1682 till trivialskola med 5 lärare. Som sådan fortfor den, på sidstone förökad med särskild lärare för ryska språket, intill 1840-talet. Nämnde år funnos 6 lärare och 95, följande år 109 lärjungar. Till följe af Nådiga förordningen af d. 21 Juni 1841 samt Kejs. Gymnasii och Skolordningen d. 6 Nov. 1843 förvandlades densamma till högre elementarskola med 4 klasser, hvilket

1842	sköttes	af	7	lärare	och	räknade	109	lärjungar.
1843	〃	〃	〃	〃	〃	〃	106	〃
1844	〃	〃	8	〃	〃	〃	101	〃
1845	〃	〃	〃	〃	〃	〃	95	〃
1846	〃	〃	7	〃	〃	〃	102	〃
1847	〃	〃	〃	〃	〃	〃	108	〃
1848	〃	〃	〃	〃	〃	〃	106	〃
1849	〃	〃	〃	〃	〃	〃	110	〃
1850	〃	〃	〃	〃	〃	〃	111	〃
1851	〃	〃	〃	〃	〃	〃	51 [1])	〃
1852	〃	〃	〃	〃	〃	〃	93	〃
1853	〃	〃	〃	〃	〃	〃	93	〃
1854	〃	〃	〃	〃	〃	〃	89	〃

[1]) Uppgiften, jemförd med föregående och följande årens numerär af elever synes misstänklig, grundar sig dock på Guvernörsembetets 3 års berättelse.

1855	sköttes	af	7	lärare	och	räknade	110	lärjungar.
1856	"	"	"	"	"	"	114	"
1857	"	"	"	"	"	"	90	"
1858	"	"	"	"	"	"	87	"
1859	"	"	"	"	"	"	74	"
1860	"	"	"	"	"	"	77	"
1861	"	"	8	"	"	"	81	"
1862	"	"	"	"	"	"	79	"
1863	"	"	"	"	"	"	98	"

Sistnämnde år omorganiserades skolan till ett såkalladt Elementarläroverk med gymnasialklasser och en fullständig förberedelsekurs till universitetet. Undervisningen var ämnad att bestridas af 13 lärare; tillväxten af lärjungarnes antal har gjort en förökning medelst duplikanter behöflig.

Elevernes antal utgjorde under läseåret 1863—1864 = 128.
" " " " " 1864—1865 " 161.
" " " " " 1865—1866 " 185.

Den till följe af 1841 års författning inrättade lägre elementarskolan i Uleåborg med 1 lärare besöktes

1842	af	25	lärjungar	. . .	1854 . . .	af	68	lärjungar.
1843	"	55	"	. . .	1855 . . .	"	67	"
1844	"	77	"	. . .	1856 . . .	"	59	"
1845	"	37	"	. . .	1857 . . .	"	63	"
1846	"	48	"	. . .	1858 . . .	"	—	"
1847	"	48	"	. . .	med 2 lärare	"	182	"
1848	"	36	"	. . .	1859 . . .	"	115	"
1849	"	32	"	. . .	1860 3 lärare	"	140	"
1850	"	42	"	. . .	1861 . . .	"	115	"
					1862—63 .	"	105	"
1851	"	43	"	. . .	1863—64 .	"	100	"
1852	"	39	"	. . .	1864—65 .	"	110	"
1853	"	61	"		1865—66 4 lärare .	"	167	"

För år 1865 uppger Guvernörens berättelse 151 elever.

Paedagogien i Brahestad, inrättad snart efter stadens grundläggning år 1651, fortfor som sådan långt inpå innevarande sekel, och räknade 1840 2 lärare med 36 elever. Till följe af 1841 års förordning förvandlades den till lägre elementarskola med 3 lärare,

samt besöktes	1842	af 53	elever.	1856 . . .	af 47	elever.
〃 〃	1843	〃 80	〃	1857 . . .	〃 40	〃
〃 〃	1844	〃 83	〃	1858 . . .	〃 —	〃
〃 〃	1845	〃 94	〃	med 2 lärare	〃 46	〃
〃 〃	1846	〃 50	〃	1859 . . .	〃 49	〃
〃 〃	1847	〃 49	〃	1860 . . .	〃 42	〃
〃 〃	1848	〃 64	〃	1861 . . .	〃 37	〃
〃 〃	1849	〃 78	〃	1862 . . .	〃 35	〃
〃 〃	1850	〃 80	〃	1863 . . .	〃 39	〃
〃 〃	1851	〃 67	〃	1864—65 .	〃 69	〃
〃 〃	1852	〃 65	〃	1865—66 .	〃 74	〃
〃 〃	1853	〃 59	〃	För 1865 uppger Guver-		
〃 〃	1854	〃 67	〃	nören 69 elever.		
〃 〃	1855	〃 61	〃			

Paedagogien i Kajana, som inrättades af Grefve Brahe straxt efter stadens grundläggning och hade 1840 en lärare med 10 elever, förvandlades 1841 till lägre elementarskola, som 1842 hade 1 lärare med 15 elever, 1843: 18, 1844: 14, 1845 2 lärare med 19, 1846: 21, 1847: 31, 1848: 21, 1849: 14, 1850: 36, 1851: 41, 1852: 21, 1853: 19, 1854: 16, 1855: 21, 1856: 27, 1857: 28, 1858: 23, 1859: 20, 1860: 26, 1861: 33, 1862: 23, 1863: 31, 1864—65: 39, 1865—66: 69; för 1865 uppger Guvernören 64.

I Torneå inrättades en paedagogi år 1630, och hade den år 1840 en lärare med 21 elever, kallades sedan 1841 lägre elementarskola och hade 1842: 1 lärare med 30 ele-

ver; år 1843: 40, 1844: 40, 1845 2 lärare med 35 elever, 1846: 30, 1847: 35, 1848: 27, 1849: 18, 1850: 22, 1851: 25, 1852: 29, 1853: 30, 1854: 26, 1855: 28, 1856: 30, 1857: 30, 1858: 32, 1859: 29, 1860: 32, 1862: 30, 1864—65: 27, 1865—1866: 43. Guvernören uppger för 1865 31.

Till följe af nådigt reskript af d. 15 April 1858 inrättades i Uleåborg en fruntimmersskola med 2 lärarinnor och 1 lärare, hvilken 1861 räknade 56, 1864—65: 77 och 1865—66 äfven 77 elever.

Till Brahestad har framlidna Friherrinnan Sofie Lybecker, född Franzén, i lifstiden, genom gåfvobref af d. 14 Febr. 1843 donerat ett kapital stort 2285 Rub. 71$\frac{3}{4}$ kop. silfver för inrättande af en skola för flickor å orten. Denna trädde påföljande år i verksamhet och har sedermera erhållit egen lokal, då Landskamreraren Karl Gust. Bergbom och dess fru Helena Bergbom, född Franzén, år 1859 till skolan donerade en gård i staden. Skolan är bestämd för 25 elever.

Söndagsskolor funnos:

I Uleåborg	1861	med	3	lärare	och	81	elever.
„	1862	„	3	„	„	87	„
„	1863	„	4	„	„	59	„
„	1864	„	4	„	„	81	„
„	1865	„	4	„	„	70	„
I Brahestad	1861	med	2	lärare	och	54	elever.
„	1862	„	2	„	„	76	„
„	1863	„	2	„	„	100	„
„	1864	„	2	„	„	82	„
„	1865	„	2	„	„	71	„
I Kajana	1863	med	1	lärare	och	23	elever.
„	1864	„	1	„	„	25	„
„	1865	„	1	„	„	12	„

I Torneå	1861	med	1	lärare	och	25	elever.
"	1862	"	2	"	"	31	"
"	1863	"	2	"	"	30	"
"	1864	"	2	"	"	36	"
"	1865	"	2	"	"	36	"

Dessutom funnos nämnde år:

I Uleåborg en småbarnsskola med 2 lärarinnor och 138 elever.
" en s. k. folkskola (kansan koulu) med 1 lärare och 45 elever.
" en flickskola för arbetsklassen med 1 lärarinna och 60 elever.

I Brahestad d:o d:o med 1 lärarinna och 25 elever.

I Kajana d:o d:o med 1 lärarinna och 41 elever.

Genom nådigt reskript af den 27 Jan. 1862 har en handelsskola för köpmäns utbildning i Uleåborg blifvit till anläggning fastställd, med 3400 marks årligt bidrag af staten i tio års tid, men för öfrigt på stadens och handelssocietetens gemensamma bekostnad. Skolan delas i 2 klasser, har 2 ordinarie lärare och besöktes 1863 af 8, 1864 af 6 och 1865 af 10 elever.

Uti Brahestad har handlanden derstädes Joh. Fellman d. 14 Jan. 1863 till grundfond för en blifvande borgare- och handelsskola förärat sina andelar i 12 större fartyg, jemte skeppsvirke och kontanta penningar, till ett sammanräknadt värde af 298328 mark, och derjemte förordnat att denna donation skall förvaltas af stadens handelssocietet, samt att $\frac{3}{4}$:delar af grundfonden skall göras fruktbar genom dess användande till skeppsrederirörelse, hvilket äfven med den framgång skett, att fonden vid 1865 års utgång stigit till 505411 mark. Ehuru vidare föreskrifvits, att den egenteliga stora skolan icke får öppnas innan fonden stigit till en million

mark, så torde dock numera vara fråga om att i hyrd lokal inrätta en mindre anstalt med 8000 marks årsanslag [1]).

Ett på denna landsort länge kändt behof har genom en navigationsskolas öppnande i Uleåborg blifvit tillfredsställdt. Sedan dess tillkomst har den räknat

1863	4	lärare och	15	elever.
1864	4	„ „	21	„
1865	4	„ „	13	„

Den religiösa folkbildningen och läskunnigheten å landet fortfar, såsom öfverallt annorstädes hos oss, att förberedas i föräldrahemmet samt ledas af presterskapet. Uti Lappmarkens och Kajana härader äfvensom i Kuusamo och Kuolajärvi socknar äro dock derjemte 21 ambulatoriska folkskolelärare eller såkallade katecheter anställde med en årlig aflöning af 100 till 200 mark, emot skyldighet att besöka byarne för att meddela ungdomen läskunnighet. Medelst en af numera aflidne Häradshöfdingen Zach. Alopæus i lifstiden donerad fond af 16000 Rubel Banko Assign. har uti socknarne af fordna Salo domsaga undervisning påkostats åt ett antal fattiga och värnlösa barn [2]). Några permanenta folkskolor å landet finnas icke i länet. Om förhållandet med jordbruksskolorne hafva vi ofvanföre ordat.

---

[1]) Guvernörens berättelse.

[2]) Suomi för år 1841, 1, 6, s. 28.

Städerne. Uleåborg.

Redan 1530 omnämnes å den ort der Uleåborgs stad nu är belägen en bebygd, sjöfart och handel idkande köping. År 1570 lät Konung Johan III på en holme vid Uleå elfs utlopp anlägga ett slott af träd, hvilket 1590 ombyggdes af sten och bar namnet Uleåborg. År 1670 förstördes slottet genom vådeld och förföll efterhand, så att år 1793, jemte sammanstörtade stenmassor, endast några få boningshus och en krutkällare voro i behåll, som jemväl nämnde år den 1 Aug. förstördes, då blixten nedslog i källaren, hvarest då 500 L℔ krut jemte annat krigsbehof förvarades. Den 8 April 1605 förordnade Konung Karl IX om anläggningen af en stad på södra stranden om elfven och utfärdade stadsprivilegier d. 26 Sept. 1610. Stadens lyckliga läge vid hafvet och en djupt ifrån det inre af landet tillströmmande elf har gjort den till det norra Österbottens förnämsta stapelort, hvars handelsförbindelse sträcker sig till Maanselkä och ryska gränsen och fordom innan Wiborg åter förenades med det öfriga Finland, äfven omfattade Savolax och Karelen. Den 3 Dec. 1765 tilldelades densamma stapelrätt, och är den sedan 1776 ständig landshöfdinge- eller guvernörsresidens.

Dels genom fiendtliga anfall, dels genom eldsvådor har orten genomgått förstörelse år 1498, 1517, 1589, 1592, 1653, 1654, 1705, 1714, 1743, och 1773 då den led tre eldsvådor. Den sista stora eldsvåda som hemsökte staden inträffade d. 23 Maj 1822. Efter denna förstöring stadfästades

d. 22 Febr. 1825 ny stadsplan och indelades staden i 533 tomter, innefattande 210 tunneland. Den 1—3 Juni 1854 hemsöktes den af den fiendtliga engelska flottan, af hvilken de i hamnen liggande fartygen brändes, deribland 6 större å stapel, vidare 7 skeppsvarf med å dem befinteligt virke, bostäder, kaserner med masteträd, smidjor m. m., tjärhofvet med omkring 15000 tunnor tjära, 15—20 skeppsläster virke, plankor och stockar, 60 magasiner med i dem befinteliga egodelar, flere tusende famnar kastved och hela den kostsama hamnpålningen med sina bråbankar; hvarutom magasiner med glas, salt och skinnvaror plundrades. Hela förlusten genom fienden på fartyg under kriget, dels i hamn, dels på fremmande ort, räknas till 23 och deras värde till 154475 rubel silfver. Vid 1865 års utgång räknades åter 43 fartyg om 8917½ läster, 30 skeppare och 566 sjömän. — Den till staden donerade jord utgör $5\frac{7}{12}$ mantal om 9745 tunneland, hvaraf 8375 tld. skattbar mark, deribland 768 tld. åker och 435 tld. äng, utom särskilda urfjällsängar i Limingo. År 1783 inköptes af handelssocieteten Toppila skattehemman om ¼ mantal norr om staden, hvarest floden år 1724 genomskurit en sandbank till flere famnars djup, och bildat en för mindre fartyg begagnelig hamn, medan större fartyg ankra längre ut på redden. Detta sund af omkring en versts längd utgör Uleå elfs hufvudmynning i hafvet och har blifvit försedt med pålverk och kajer af träd. Då det likväl, genom af den våldsama floden medfördt grus och jord, visat benägenhet att åter uppgrundas, hvilket tidt och ofta påkallat kostsama uppmuddringsarbeten, har man blifvit betänkt att åt den tillströmmande vattenmassan bereda ett nytt sydligare aflopp och i detta afseende låtit anställa undersökningar. Ett länge kändt behof att bereda lättare kommunikation emellan staden och såväl hamnen som det norra

landet, än hitintills medelst färja öfver det breda sundet varit fallet, hafva åtgärder blifvit vidtagna till uppförande af en brobyggnad genom ett bolag, deri staden med något mera än hälften af aktierne deltagit. Härtill skulle bolaget af statsverket erhålla ett anslag af omkring 40000 mark kontant och färdigt huggen sten till ett värde af 30000 mark, samt rättighet att efter fastställd taxa få uppbära bropenningar, hvarjemte staden för enskild del ifrån Finlands bank upplånat 42000 mark. Stadens donerade jord disponeras såväl i åker och äng af stadens innevånare af alla klasser, efter en hvars förvärfvade besittningsrätt, dels genom uppodling, dels genom köp, arf, skifte eller annat laga fång, men eganderätten är staden tillförsäkrad och förbehållen. Deremot begagnas skogen och tvenne betesmarker gemensamt och större delen af urfjellsängarne på grund af arrenderätt. För längre tid sedan hade dock klagan förts öfver ringheten af den skatt som af innehafvarene betalts för stadens åker och ängsmark samt tomtören, och deraf uppkommande otillräcklighet för betäckande af stadens med åren alltmera tillväxande behof. Först den 12 Jan. 1865 beslöts en förhöjning af denna skatt, hvilken omedelbart ökades med 5801 mark årligen, hvarjemte bestämdes att densamma efter 5 år skulle förhöjas med 50, och efter 10 år med ytterligare 50 proc. En staden tillhörig holme, Mustasaari kallad, har under årets lopp blifvit af landtmätare å karta affattad och skiftad i lotter, hvilka sedermera å offentlig auktion på 15 år utarrenderats, och framdeles komma att inbringa staden inemot 500 marks årlig inkomst. Uleåborgs stadskassa egde

vid 1864 års slut	21228	mark	64	penni,
hade inkomster år 1865	75531	„	46	„
och utgifter	65039	„	—	„
behållningen utgjorde således	31721	„	10	„

Dessutom egde staden:

	Den 31 December 1864.		Den 31 December 1865.	
	Mark.	penni.	Mark.	penni.
Qvarnkassan	1390	82	1690	—
Handelskassan	12752	78	16436	85
Mudderkassan (skuld)	50556	9	45336	24
Allmänna byggnadsfonden ..	33329	8	34481	31
Småbarnsskole-kassan	19637	67	19467	56
Sjömanshuskassan	30383	—	33351	40
Handelssocietetens pensions-kassa	65533	—	73022	19

Förhållandet med stadens kassor var dock sådant, att den specielt såkallade, förutom en skuld af 40000 mark till privat person, låntagit hela byggnadsfonden. Emedan största delen af denna skuld tillkommit genom utgifter i och för uppförande af kaserner och truppers inqvartering, så har man varit betänkt uppå att på samteliga inqvarteringsskyldige innevånare i staden öfverföra nämnde skuld, hvilket genom inrättandet af en skild inqvarteringskomité år 1865 äfven blifvit verkställdt. Qvarnkassan häftar för en skuld af 16000 mark, och då, så länge qvarnrörelsen bedrifves såsom härintill, ingen utväg till betalande af nämnde skuld förefinnes, har stadsstyrelsen för afsigt att utarrendera qvarnen till enskild man.

Ett fjerdedels sekel förut eller 1840, utgjorde inkomsterne, som uppburos under benämning af tomtören, åker och ängsskatt, hållskjutsafgift, boskapspenningar, tolagsafgift, mullbetespenningar, stadsmedici lön, kyrkostatsaflöning, lots-, bro-, hamn- och vågpenningar, brandvaktsafgift, tionde-qvarntulls-arrende samt källarefrihetsmedel 6580 rub. silfver, utom

särskildt uttaxerade 4000 rubel till fattiges underhåll och amortiserande af skulden för kyrkans ånyo uppbyggande.

Den i Uleåborg genom privata personers bidrag d. 21 Maj 1845 stiftade och d. 18 Okt. nämnde år med ett grundkapital af 1411 rub. 8 kop. silfver eller 5644 mark 32 penni öppnade, förnämligast för arbetsklassen inrättade, sparbank egde vid 1865 års slut ett kapital af 152892 mark 32 penni.

Då vi ofvanföre redogjort för handtverkerierne i länet i allmänhet och de staden underlydande manufakturinrättningar samt stadens handel och sjöfart blifvit uti en landets handel i allmänhet utredande skrift af statistiska byrån behandlad, kunna vi för närvarande förbigå den. Nämnas må endast att staden vid 1865 års utgång räknade 12 grosshandlande, 67 minuthandlande, 3 hökare och 78 handtverkare på en befolkning af 7740 personer. Tio år förut eller 1855 räknades 15 grosshandlare, 88 minuthandlande och 3 hökare, samt 101 handtverkare på 6261 invånare.

Brahestad.

Af f. d. Borgmästaren å orten, numera Landssekreteraren i Uleåborg Hr K. Hildén har oss välvilligt blifvit meddelad en historik öfver staden, hvilken vi här låta inflyta:

„Att Salo socken är den äldsta i Norra Österbotten och att sagde socken haft egen pastor redan före 1335 bevises af Konung Magni stadga om presterskapets rättigheter i Österbotten, daterad Stockholm Anno efter Herrans börd 1335 på Vårfrudags Nativitatis.

Den handel som i äldre tider ifrån aflägsna orter idkades uti en nära Salo gamla kyrka belägen urgammal hamn och handelsplats, kallad „Satama" (hamn), har sannolikt gifvit anledning till anläggning af denne stad.

Till denna hamn, som numera är alldeles uppgrundad, infunno sig fordomdags handlande ifrån Ingermanland, Lifland, Lybeck, Norrköping, Stockholm och Åbo; sannolikt besöktes den äfven stundom af någon spekulativ Holländare.

Sedan berörde Satama hamn begynte blifva otjenlig till handelsplats och Grefve Pehr Brahe bland sina stora förläningar undfått jemväl Salo socken, började den verksamma och för landets förkofran nitälskande mannen tänka på en ny handelsplats.

Grefvens utskickade ernade dertill först utse den så kallade Salo eller Kulju viken, som från hafvet inskjutes emot Salo kyrka, men som viken vid Brahestad, vid anställd undersökning, befanns vara vida beqvämare och bättre

anlades här först en marknadsplats och en boningsort för handtverkare, hvarefter Grefve Brahe, den 5 December 1649 utfärdade ett fundationsbref för en stad derstädes, som jemlikt bemälde Grefves bref af den 2 Martii 1651 benämndes „Sahlo stad" och erhöll till vapen, som the uti signetet och annorstädes der som behöfves, staden till prydnad kunna bruka, *„en sadlad och upptömmad häst, samt hamn på ena och hafvet på andra sidan,"* samt hugnades med 12 års frihet från alla, såsom orden lyda: „vissa och ovissa utlagor"; men sedan såväl Salo socken som staden med samma namn den 8 Maji 1652 underlades Friherreskapet Kajana, och detta allt förlänades Grefve Brahe, förordnade Grefven den 3 November 1652 att berörde stad framdeles borde benämnas „Brahestad", hvarhos Grefven, jemte det han confirmerade ofvanåberopade stadsprivilegier, förunnade alla dem som ville sig i staden nedsätta och burskap söka, ytterligare tio års frihet från alla onera, hvarjemte staden „till muhlbete" donerades tvenne byar i Salo socken, nemligen Savolax by $3\frac{7}{12}$ skattehemman, eller mantal, och Palo by $2\frac{2}{3}$ skattehemman, hvilkas skatt tillhopa utgjorde 115 daler 23 skillingar $10\frac{1}{5}$ penningar „sölfvermynt".

Genom särskilda Kongl. bref af den 15 April 1676 och 11 November 1680, stadsfästades stadens privilegier, fri och rättigheter, äfvensom öfverlåtelsen af de till staden donerade hemman godkändes, hvilket allt ytterligare bekräftas genom Kongl. brefven af den 25 November och 20 December 1682, hvarjemte Kongl. Majestät, „i anledning af Landshöfdingens förklaring, Biskopens påminnelse och sjelfva landsortens deromkring enständiga begäran, för den välbyggda kyrkans conservation och stadens beqväma belägenhet" i nåder beslutat och förordnat, att Brahestad skulle blifva stående, ehuruväl Kongl. Majestät, uppå Landshöfdingen i Österbotten, Fri-

herre Didriech Wrangels framställning vid 1680 års Riksdag förklarat, „att Brahestad skulle „*aflysas*“ och borgerskapet inom viss förelagd tid till andra närmast belägne städer“ afflytta.

Ehuru staden genom ofvanåberopade handlingar donerades med 6¼ mantal jord, blef denna ägovidd genom Reduktionskommissionens bref till Landshöfdingen af den 21 September 1690 och Kongl. Resolution på stadens besvär af den 18 Nov. 1693 förminskad till endast 1⅝ mantal, som ännu i dag utgör stadens donationsjord och består af 394 tunneland åker och 319 tunneland äng, samt 2934 tunneland skog med inom detsamma belägne kärrmarker, hvilka under sednast förflutne år blifvit till största delen uppodlade till icke ringa nytta för deras innehafvare och staden.

Att en skråmessig intolerans i handeln, gränsande till afund emellan grannstäderne, fordom varit i högsta grad framstående, visar sig deraf, att borgerskapet i GamleCarleby hos Kongl. Majestät sökt utverka, att Brahestads privilegier måtte till kraft och verkan upphäfvas, och borgerskapet förbjudas att besöka marknaderne i Pyhäjoki och Kalajoki samt der uppköpa och upplägga tjära, uti hvilken sistnämnde anhållan Uleåborgs och Wasa städers fullmäktiga sig jemväl förenat, på den grund att Uleå och GamleCarleby städer undfått Kongl. Majestäts tillstånd att bevista desse marknader redan förr än Brahestad funderades; men dessa försök misslyckades och Kongl. Majestät beviljade genom Resolution af den 1 September 1727 Brahestads borgerskap rättighet att, i likhet med öfrige städer, bevista berörde marknader, och der drifva laglig handel.

Stadens handel var dock ännu inskränkt endast till Stockholm, men genom Kongliga resolution af den 3 December 1763 beviljades staden fri och obehindrad inrikes

seglation, som sedermera den 7 April 1791 utsträcktes till rättighet att idka utrikes handel. I följd af denna stapelstads rättighet, inrättades jemväl egen sjötullkammare i staden.

Antalet af de i staden desse tider befinteliga fartyg eller utsträckningen af dess handel kan numera icke ens approximativt uppgifvas, emedan alla staden rörande äldre handlingar blifvit förstörda dels under den så kallade stora ofreden, dels genom den allmänna brand som år 1810 öfvergick staden, hvarföre Rådstufvurättens och Magistratens arkiv icke heller innehålla några handlingar af äldre data än domböcker ifrån och med år 1808.

Till och med originalerne till stadens fundationsbref och öfriga ofvanåberopade historiska handlingar äro förstörda, men hafva till någon del på sednare tider blifvit ersatta genom afskrifter från Riksarkivet i Stockholm och Länestyrelsen i Uleåborg.

Redan år 1650 inrättades i staden egen Rådstufvurätt och Magistrat, bestående af Borgmästare och fem Rådmän, och skulle desse tjenstemän, enligt Kongl. Majestäts stat af den 8 Julii 1698 i årlig lön åtnjuta, Borgmästare 200 daler och hvarje Rådman 20 daler silfvermynt.

År 1650 grundlades stadens nuvarande kyrka som begagnas af såväl stads- som landsförsamlingen, af hvilka den äfven gemensamt underhålles. I denne kyrka finnes en mängd vapensköldar och andra antika prydnader samt en utmärkt väl arbetad predikostol med årtalet 1649.

Denna kyrka undergick betydlig reparation invändigt under åren 1854 och 1855.

En paedagoi inrättades i staden någon tid efter stadens anläggning.

År 1757 uppförde staden ett tvåvåningshus för nämnde skolinrättnings behof; men sedan detta nedbrann, uppfördes

ett envåningshus på norra sidan om kyrkan år 1790, hvilken byggnad, sedan pædagogin förändrades till lägre elementarskola med tvenne lärare, år 1844 tillbyggdes, så att skolhuset nu innehåller jemte tvenne lärosalar, rum för begge lärarene samt nödiga uthus för tvenne mindre hushåll.

Den första kända pædagog härstädes har, enligt Prosten Thomas Stenbäcks tryckta beskrifning öfver Brahestad och Salo, varit Casperus Casperi Forbus år 1654, som tillika tjenstgjorde såsom Kapellan; till denna skolmästares underhåll bestods då för tiden af Kronan 6 tunnor spanmål och 20 daler silfvermynt årligen, samt af staden och Salo socken 18 öre kopparmynt i djeknepenningar från hvarje hushåll. Uti ofvanberörde pædagogi, eller numera lägre elementarskola meddelas författningsenligt undervisning åt gossar från staden och äfven landsorter; hvaremot någon läroanstalt för flickebarn af arbetsklassen, ehuru högeligen af behofvet påkallad, alldeles saknades, ända till dess numera aflidne Kommerserådet Zachris Franzéns jemväl aflidna dotter Sofia Franzén, gift med ännu lefvande Generalmajoren Friherre Georg Lybecker, på sin bröllopsdag den 14 Februari 1843 förärade 2285 rubel 71$\frac{3}{4}$ kopek silfver till en fond för underhållet af en skola för medellösa flickebarn.

Ofvanåberopade gåfvobref, hvartill originalet förvaras i Magistratens arkiv, lyder sålunda:

„Som ungdomens handledning till gudsfruktan och dygd, jemte undervisning i sådane yrken hvarigenom de, i förhållande till det stånd och den belägenhet de innehafva i samhället, kunna vinna fortkomst och bergning i framtiden, samt såmedelst undgå att falla offer för de laster och brott hvartill okunnighet och behof ofta föranleda, bör utgöra föremålet för hvarje ädel menniskas sträfvande i lifvet, och denna min kära födelsebygd ännu icke eger någon under-

visningsanstalt hvarest flickebarn, hörande till den fattigare delen af befolkningen, vore i tillfälle att, i omnämnde delar njuta uppfostran, så har jag i ändamål att, efter råd och lägenhet, söka afhjelpa denna brist samt efter dertill af min älskade make erhållit tillstånd, beslutit till följande donation:

1:o) Gifver och donerar jag härigenom och i kraft af detta öppna bref, nu och för everdeliga tider en summa stor tvåtusende tvåhundrade åttatiofem (2285) rubel 71$\frac{3}{7}$ kopek silfver, till en stående fond, hvaraf den årliga räntan användes till inrättande af en så beskaffad skola, hvarest endast fattiga och medellösa flickebarn inom Brahestads stadsförsamling äro i tillfälle att njuta undervisning ej mindre i religion samt räkna och skrifva, än vanliga qvinnoslöjder eller sådana handarbeten, hvilka i allmänhet tjena till den fattigare folkklassens lifsbergning.

2:o) Bör sagde skolinrättning träda i verksamhet ett år härefter eller den 14 Februari 1844 då min hulda fader, Kommerserådet Zachris Franzén, som emellertid berättigas att förvalta berörde kapital, icke allenast utbetalar detsamma utan äfven erlägger den derföre upplupna räntan, beräknadt efter fyra procent.

3:o) Öfverlemnar jag, med full tillförsigt att detta mitt uppdrag med välvilja omfattas, uppå Borgerskapets Äldste, att, gemensamt och i samråd med Magistratens ordförande, icke allenast öfverlägga och besluta rörande det af mig i ofvanstående måtto donerade kapitalets behöriga förräntande och handhafvande i framtiden, eller sedan detsamma af min fader till Borgerskapets Äldste blifvit utbetaldt, hvarunder likväl ränteberäkningen aldrig får understiga fyra procent, utan ock att vidtaga författning om anskaffande af tjenlig lokal för skolan och hvad dertill i öfrigt nödvändigt erfor-

dras, såsom ljus och ved med mera, äfvensom att, ej mindre utse lärare och lärarinnor, hvilka meddela den af mig bestämda undervisning, om lönevilkoren med dem öfverenskomma, samt lönerna till dem utbetala, än jemväl att, efter godtfinnande utvälja en eller flere aktningsvärda medborgare eller medborgarinnor, hvilka tillkommer att hålla närmaste uppsigten och vården öfver nämnde inrättning, hvarföre, likaså litet som för det af mig uppå Borgerskapets Äldste öfverdragne besvär, någon ersättning ej bör komma ifråga och

4:o) Förbehåller jag mig sluteligen att härtill få göra de tillägg, hvartill omständigheterne framdeles kunde föranleda, hvilket allt med min underskrift och mitt sigill bekräftas.

Brahestad, den 14 Februari 1843.

Sophie Lybecker, född Franzén.

(Sigill).

Till hvad min kära hustru i ofvanstående måtto förordnat, bifaller jag i allt. Brahestad, som ofvan.

Georg Lybecker.

(Sigill).

Enligt den ädla gifvarinnans förordnande har ofvanberörde skolinrättning varit i oafbruten verksamhet sedan den 14 Februari 1844.

För närvarande meddelas i skolan undervisning af en lärarinna och tvenne lärare åt 25 elever, uti innanläsning, kristendom, biblisk historia, Finlands historia och geografi, arithmetik, skrifning efter föreskrift och diktamen samt hvarjehanda efter elevernes ålder och stånd lämpade handslöjder.

Att denna skolinrättning varit och är ändamålsenlig och välsignelserik, derom äro icke meningarne delade, och att densamma jemväl tillvunnit sig den ofta icke sitt sanna

väl inseende arbetande klassens förtroende, ådagalägges deraf, att vid hvarje hösttermins början, då nya elever, i de afgångnas ställe, intagas, flere anmält sig utöfver det nu bestämda högsta antalet 25.

Detta antal elever torde dock innan kort komma att ökas, sedan skolan numera genom afhandling af den 8 Februari 1859 af Herr Landskamreraren och Riddaren Carl Gustaf Bergbom och dess Fru Helena Bergbom, född Franzén, fått i gåfva emottaga gården N:o 59 i denne stads andra qvarter, bestående af sal och tre kamrar samt en rymlig bagarstuga, uti hvilken klappande väfstolar och surrande spinnrockar nu gifva den inträdande åskådaren ett lifligt begrepp om den verksamhet som råder bland skoleleverne.

Såsom ofvanintagne gåfvobref utvisar, åtnjuta eleverne fullkomligt kostnadsfri undervisning uti allt hvad i skolan kan dem meddelas, hvarutom de medellösaste och stundom nästan alla elever, årligen undfå en fullständig omgång kläder, som bekostas, dels af elevernes slöjdarbeten, som försäljas, dels af enskildta medel, insamlade genom lotteri för omförmälde goda ändamål.

Inseendet öfver denna undervisningsanstalt handhafves på sätt gåfvobrefvet antyder.

Att den ädla gifvarinnans grundfond icke blifvit illa förvaltad ådagalägges af skolfondens årligen granskade räkenskaper, hvilka förlidit år utvisade en kassabehållning af 3337 rubel 21 kopek, ett kapital som framdeles ännu mera förökes sedan skolan undfått egen lokal och således kan inbespara årliga hyran för en sådan.

Utom ofvanbeskrifna tvenne läroanstalter finnes i staden en publik söndagsskola, som besökes af omkring 50 elever, af hvilka knappt en femtedel äro handtverkslärlingar,

men deremot sjömans- och arbetskarlssöner, samt några privata anstalter dels uteslutande för flickor, dels för begge könen.

Till ortens bildningsanstalter bör jemväl räknas ett år 1847 genom enskildta bidrag bildadt Finskt lånebibliothek, egenteligen afsedt för arbetsklassen.

Detta bibliothek, som för närvarande består af 428 volumer, har hitintills flitigt blifvit begagnadt af de arbetande klasserne, äfvensom något af ståndspersoner för sina tjenstehjon. Bibliotheket underhålles, utan någon stående grundfond, af frivillige gåfvor och årliga afgifter af de lånande, nemligen 25 kopek för arbetsfolk och 40 kopek för ståndspersoner. Önskligt vore, att någon för detta medel för bildning nitälskande man, genom någon donation, helst af några hundra rubel, en lumpen summa i mångens hand, ville betrygga bibliothekets framtid, ty att detta i icke ringa mån skall utöfva en välgörande verkan på folkbildningen, är otvifvelaktigt. Vården om detta bibliothek samt utlånandet af böcker från detsamma, har hitintills välvilligt, utan alla anspråk på ersättning, handhafts af läraren vid stadens söndagsskola, till hvilken samhället står i förbindelse för denna beredvillighet.

Från ofvanstående korta skildring af våra bildningsanstalter, vilja vi öfvergå till medlen för stadens materiella bestånd. Dessa hafva i fordna tider utgjort förnämligast export af skogsprodukter, i synnerhet tjära och pottaska; men i mån af skogarnes förstöring genom tanklös misshushållning och härjande skogseldar, har tillförseln af skogsprodukter årligen minskats och har under de sednaste fem åren i medeltal utgjort 10000 tunnor tjära, 9000 L℔ pottaska, 300 dussin plankor ifrån Hauru såg i Pyhäjoki socken, den enda hvars afverkning numera utskeppas härifrån, samt några hundra bjelkor etc., hvarutom 10 à 11000 lispund smör, sta-

dens förnämligaste exportvara, under sednare åren afgått förnämligast till Stockholm.

Importen från utlandet är obetydlig och synes aftaga årligen; dess värde kan i medeltal beräknas till 140000 rubel, för hvilken summa i tull erlägges omkring 20000 rubel, och då denna ex- och import fördelas på 38 handlande och 13 handlandeenkor finner man klarligen att förtjensten ej kan blifva stor för en hvar, derföre är våra handlandes uppmärksamhet förnämligast riktad på skeppsrederi och frakthandel på utrikes orter.

Stadens handelsflotta som under kriget alldeles förstördes och skingrades, har nu åter blifvit uppbygd och uppnått ett större lästetal än någonsin härförinnan.

Nedanstående tabell utvisar handelsflottans ståndpunkt under olika tider:

	Skepp.	Briggar.	Skonertar.	Galeaser.	Jakter.	Summa.	
						Antal.	Läster.
1839	9	6	4	3	—	22	2324
1840	10	6	4	2	—	22	2567
1842	12	4	5	1	1	23	2842
1844	11	4	3	1	1	20	2622
1846	10	6	3	2	7	28	2811
1848	11	7	4	1	7	30	3444
1850	12	9	5	1	6	33	3939
1851	11	9	6	1	5	32	3873
1852	12	11	5	1	5	34	4428
1853	12	10	4	1	5	32	4249
1856	1	1	1	3	—	6	515
1858	8	4	4	6	2	24	3297
1859	10	5	4	6	2	27	4125
1860	13	6	4	6	2	31	5176

I följd af det år 1854 inbrytande kriget skingrades stadens handelsflotta sålunda, att 9 skepp, 7 briggar, en skonert och en galeas försåldes samt 4 skepp, 2 skonertar, 2 galeaser och 3 jakter dels uppbrändes i stadens hamn och å dess varf den 30 Maj 1854, dels uppbringades och förstördes af fienden under loppet af kriget.

Att skeppsrederiet i denna stad med fördubblad styrka uppblomstrat efter kriget bevises deraf, att stadens handelsflotta, hvars största lästetal före kriget år 1852 utgjorde 4428, inom fyra år, endast genom nybyggda fartyg, öfverstigit nämnde lästetal, och torde Brahestads handelsflotta vid detta års utgång i lästetal öfverträffas endast af Åbo och grannstaden Uleåborg och således innehafva tredje rummet.

Alla fartyg byggas i denna stad på beting, uteslutande af timmermän från staden och närmast belägna socknar, anförde af byggmästare från Pedersöre socken; att detta byggnadssätt är ganska förmånligt både för rederiet och timmermännen är otvifvelaktigt; men huruvida fartygen genom slikt beting kunna i duglighet jemföras med dem som byggas af legda arbetare det betvifla vi; öfverlemna dock afgörandet häraf åt män af facket.

Såsom redan nämndes, innehafva icke mindre än 38 handlande och 13 enkor burskap å ut- och inrikes handel i denna stad, af hvilka likväl en handlande och 4 enkor numera icke drifva någon rörelse.

Handtverkerierne representeras af 2:ne bagare, tre garfvare, tre färgare, tre skräddare, fem skomakare, två sadelmakare, två guldsmeder, en klensmed, en repslagare, en kopparslagare, en målare och två bokbindare, eller tillhopa 22 mästare och 4 enkor, hvilka under förlidet år kunnat sysselsätta endast femton gesäller och lika många lärlingar, ett

bevis på att skråhandtverkerierne ej äro i något synnerligt blomstrande skick.

Bland öfriga industriella inrättningar förtjenar omnämnas en år 1848 privilegierad tobaksfabrik, hvars tillverkning under sistlidet år uppgick till endast 1055 rubel, samt ett ölbryggeri anlagdt år 1857, som tillverkar omkring 5000 kannor stundom ganska drickbart öl, hvilket oaktadt betydliga qvantiteter öl införas från Jakobstad och Uleåborg.

Vidkommande åter stadens folkmängd, så utvisade af presterskapet förda tabeller, hvilka vi för de sednaste förflutne 40 åren rådfrågat och anlitat, att folkmängden i medeltal vunnit en tillökning af 30 personer årligen, och för att närmare belysa ofvanberörde förhållande inom stadsförsamlingen hafva vi upprättat nedanstående tabell:

	Födde barn.		Döde.	Vigde par.	Upplösta äktenskap.	Summa folkmängd.
	Äkta.	Oäkta.				
1820	—	—	—	—	—	1306
1824	32	8	29	16	10	—
1825	37	—	36	18	10	1471
1826	51	5	31	20	8	—
1827	45	7	39	22	11	—
1828	45	5	28	18	9	—
1829	50	5	29	18	7	—
1830	63	3	40	13	9	1658
1831	49	1	35	6	13	—
1832	37	5	49	10	8	—
1833	41	7	86	14	19	—
1834	59	4	35	11	10	—
1835	41	5	41	16	14	1828
1836	57	8	47	16	18	—
1837	50	2	57	12	12	—

1838	39	4	34	14	10	—
1839	52	4	25	9	8	—
1840	58	5	45	21	15	1984
1841	62	3	28	26	2	—
1842	62	10	40	28	7	—
1843	57	3	48	22	16	—
1844	63	4	45	22	12	—
1845	uppgifter saknas.					2145
1847	59	3	38	23	16	—
1848—1852	saknas tabeller.					
1850	—	—	—	—	—	2301
1853	64	5	58	29	21	—
1854	63	11	63	21	10	—
1855	92	8	54	14	17	2429
1856	62	7	61	14	8	2498
1857	87	3	57	20	10	2565
1858	65	8	81	8	25	2560
1859	59	6	56	9	9	2572

Orsaken till den ovanligt stora dödlighet som ägde rum år 1833 förefinnes uti den sagde år härjande rödsoten, som nämnde år skördat 25 offer, till stor del personer i sin kraftfullaste ålder.

Under år 1853 visade sig några spridda fall ganska svårartad kolera, och under åren 1854 och 1855 härjade smittkopparne, utan att dock vara särdeles dödande, hvaremot en mängd barn under 1858 afledo i charlakansfeber, en på denna ort ofta förekommande barnsjukdom.

Ofvanstående tabell utvisar, att stadens folkmängd under de sednast förflutne 40 åren vunnit en tillökning af 1266 personer, eller i det närmaste fördubblats; och kunde man hoppas att denna tillökning i folkmängden varit vida större,

så framt icke rymningar från fartygs tjenst å utrikes orter i icke ringa mån menligt inverkat härpå; och för att närmare belysa dessa förhållanden hafva vi uppgjort följande tabell, utvisande antalet af ifrån denna stads fartyg rymde och till landet återkomna sjömän, under de sednast förflutna 20 åren.

Förrymde sjömän ifrån och med 1840 till närvarande tid:

1840	1841	1842	1843	1844	1845	1846	1847	1848	1849	1850	Årtal.
18	5	3	13	6	5	16	28	11	6	17	Antal.
1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858	1859	1860		Årtal.
25	23	20	25	—	2	5	10	41	9		Antal.

Af dem hafva sjelfmant återvändt:

1840	1841	1842	1843	1844	1845	1846	1847	1848	1849	1850	Årtal.
—	—	2	6	3	2	6	4	12	—	5	Antal.
1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858	1859	1860		Årtal.
5	6	18	—	—	3	1	—	2	3		Antal.

Af sålunda förrymde 279 sjömän hafva endast 73 återvändt, ehuru de, på grund af nådigt pardonsplakat, under år 1856 kunnat utan fruktan för straff återvända till hemorten.

De flesta rymningar inträffa bland jungmän, emedan desse äro sämst aflönade och oerfarna och således lätt falla i de så kallade *„Krymparenes“* skändeliga snaror; de flesta hafva återvändt lika fattiga som de begifvit sig ut. Under förlidet och detta år hafva några dels rymda dels från försålda fartyg utrikes lemnade sjömän återvändt från Kalifornien, der de, såsom guldsökare, lyckats samla någon förmögenhet.

Att Hans Kejserliga Majestäts Nådiga förordning af den 41 Augusti 1851 genom skärpt ansvar för rymningsbrott

icke kunnat förekomma det onda, utvisar ofvanstående tabell för 1859, då icke mindre än 41 man af omkring 250 utresta sjömän förlupo sin tjenst, hvartill ännu kommer, att det stränga ansvaret afskräcker mången i obetänksam ungdomsyrsel förrymd yngling, att återvända till hemlandet, som i alla händelser, oaktadt Kaliforniens guld, måste vara dem kärt.

Tabell utvisande exporter från Brahestad under åren 1851—1862:

	Beck.	Tjära.	Smör.	Talg.	Pottaska.	Bjelk.	Plankor.	Spannmål.
	Tunnor.	Tunnor	Lispund.	Lispund	Lispund.	Stycken	Dussin	Tunnor.
1851	737	11900	6806	601	7933	260	4850	—
1852	1304	9504	9950	1822	9811	396	1373	—
1853	2137	11895	14000	198	4660	963	2860	—
1854	—	433	20	—	—	—	—	—
1855	—	—	252	—	—	—	—	—
1856	256	9275	6650	1021	4706	252	1783	—
1857	530	11809	11589	58	13176	1377	3669	—
1858	302	4977	11567	105	7576	173	303	—
1859	481	7878	9241	251	11300	213	663	—
1860	204	4769	13560	20	2360	2024	1395	—
1861	74	3848	13062	114	5130	195	—	8400
1862	36	4900	16000	333	6300	—	—	—

Konst. Hildén."

1865 utgjorde handlande 44 och handtverkare 26. År 1855 uppgafs 52 handlande och 29 handtverkare.

Stadens fonder utgjorde år 1865:

	Mark	p:i
Rådhusbyggnadsfonden	12496:	70.
Sjömanshuskassan	35042:	48.
Handelssocietetens pensionskassa	13687:	70.

	Mark	p:i.
Handtverkarenes pensionskassa	2072:	56.
Hackzellska fonden för arbetsklassens pensionering	3873:	16.
Handelsskolefonden (Fellmans)	505411:	—
I Brahestads stadskassa befanns vid 1864 års slut	2160:	—
Inkomster under 1865	27153:	68.
Utgifter	22746:	70.
Summa behållning	6566:	98.

Sparbanksinrättningen egde 1865:

Grundfond	10058:	33.
Redovisningskapital	31008:	93.

Kajana,

beläget under 64° 13′ 30″ nordlig latitud, på venstra stranden af det strömdrag, som, ifrån gränsen mot Ryssland och Sotkamo socken, leder till Uleå träsk och invid staden afbrytes af Koivukoski och Ämma vattenfall. På en liten holme emellan begge fallen förordnade Konung Karl IX, på krigshöfdingen Clemens Erikssons förslag, år 1607 om anläggande af en fästning till den östra gränsens försvar, hvilken genast påbegyntes och kallades Kajaneborg, men först 1666 genom Grefve Pehr Brahes försorg fullbordades. Enligt en äldre handskrifven beskrifning författad af pastor å orten L. H. Backman år 1739 [1]) har slottet „varit till sjelfva bröstmuren af två famnars tjocklek och stora gråstenar uppmurad till fyra famnars höjd, förutom torfvallen och batterierna ofvanuppå, hafvandes allt till Kommendantens och Öfverstelöjtnantens Meurmans tid bestått af tvenne torn, ett på östra och det andra på vestra rundelen. Men välbemälte Herr Öfverstelöjtnant har under sista fientlighet, åren 1714 och 1715 låtit berörde torn nerrifva samt i deras ställe uppsätta batterier, jemväl ock befästa slottet ofvanuppå murarne med torfvall till två famnars höjd och utan omkring med redou-

---

[1]) Jemte andra Kajana rörande upplysningar benäget meddeladt af f. d. Borgmästaren, numera Häradshöfdingen i Jyväskylä domsaga Hr. Ad. Fredr. Flander.

ter, stormbalkar och vallnålar, samt ofvanför östra rundelen med stenkista och spanska ryttare i strömmen till att förhindra fiendens stormflotta, såsom ock låtit göra sjelfva slottet bombfritt." — Detta hindrade dock icke slottets intagande genom Ryssarne år 1716, efter en månads belägring, vid hvilket tillfälle en del af detsamma sprängdes i luften. Sedermera har det småningom förfallit; kommendant derstädes bibehölls dock intill 1788. Numera utgör det en ruin öfver hvilken vägen till Paldamo framstryker. Några underjordiska hvalf begagnas till förvaringsrum.

Sedan Grefve Brahe erhållit detta landskap i förläning, anlades år 1651 Kajana stad och försågs med privilegier, samt styrdes af en såkallad Hoppman eller Kommendant öfver slottet och länet med biträde af en Kamererare, en Sekreterare, en Bokhållare och en Vaktmästare; efter reduktionen minskades staten och utom Kommendanten bestods för slottet endast en slottsskrifvare och en vaktmästare med fyra slottsknektar, hvaremot staden och det kringliggande landet underlydde den allmänna förvaltningen.

Den nuvarande stadsplanen uppges innefatta 30 tunneland indelad i 80 tomter, af hvilka dock icke alla bebyggda, och innehåller ett torg, 2 lång- och 4 tvärgator, alla ostenlagda. Å den staden tillhörande mark uppskattas åkervidden till 100 och ängsvidden till 150 tunneland. Stadens egor, af hvilka inga blifvit till allmänna inrättningar upplåtna, eges af enskilta personer; förutan fyra ängslotter, hvilka utarrenderas på vissa år. Inom stadsjorden i närheten af staden finnas ock tre såkallade ladugårdar, ifrån hvilka enahanda utskylder som ifrån gårdarne i staden erläggas. Förutom nämnde lägenheter underlyda staden tvenne hemman om $\frac{1}{8}$:dels mantal hvardera, på 11 versters afstånd, vid råen emellan stadsplanen och Mainua by i Paldamo.

Dessa hemman, donerade till staden genom Kongl. brefvet af d. 20 April 1681, eges jemväl för närvarande af enskilta personer, erlägga förutom donationsräntan efter mantalet, kronotionde spannemålen, på samma grund som ifrån stadens åkrar, eller två kappar för tunnan af årets afkastning. Genom Kejserl. resolution af d. 8 Juli 1819 har staden undfått eftergift för kronotionden, jemte förläning af kronans sakören. Stadens inkomster utgöras af saköresmedlen, tomtören, åker- och ängsskatten, mulbetespenningar, brandvaktsafgift, källar-, våg- och krutförsäljningsarrenden, marknadsståndspenningar, domfäste afgiften för ett å stadens mark varande sågverk äfvensom arrende för stadens tullmjölqvarn. Betydligast äro marknadsstånds-penningarne och arrendemedlen, dock kunde inkomsterne förökas om vederbörande taxerades till den afgift, som de enligt författningarne äro skyldige efter deras handel och näring till staden erlägga, hvilken afgift hitintills icke blifvit erlagd.

Stadskassan hade behållning vid 1864 års slut	54	m.	20 p.
Inkomster under år 1865	4119	„	20 „
Utgifter d:o	3505	„	37 „
Behållning till 1866	613	„	83 „

Fattigkassan hade vid 1863 års början en behållning af 974 mark 79 penni.

Stadens näring inskränker sig till den ringa handel den drifver, dels med Uleåborg, derifrån förnämligast mjölet köpes, dels på Ryssland, der ifrån Kem och Olonets lin och hampa importerats. Denna handel har förmedlats genom de i staden två gånger om året i Februari och December hållna marknader, hvilka varit flitigt besökte och för invånarene utgjort en betydlig inkomstkälla. Marknadernes depraverande inflytande på sedligheten har dock föranledt December-marknadens indragande, så att framdeles blott en sådan kom-

mer att hållas. För öfrigt utgöra jordbruk, handtverkerier och ett ringa fiske de torftige invånarenes näringsfångst. 1865 funnos 10 handlande och 18 handtverkare. Staden egde 2 fartyg, om 50 och 15 lästers drägt, som med bräder färdades öfver Uleå träsk.

Fordom utgjorde nerforslingen af de ifrån det öfra landet till Uleåborg färdande tjärbåtar genom de invid belägna Koivukoski och Ämmä forssar en icke obetydlig inkomst; denna har dock numera upphört. Sedan nemligen redan några tiotal af år genom enskild person försök med inrättande af rännor blifvit gjorde, genom hvilka båtarne nedsläpptes utför strömfallen och deri äfven lyckats, visade sig dock svårighet att behörigen underhålla sådana rännor af träd, hvaraf följde dels att deras begagnande tidt och ofta var afbruten, dels ock att de efter någon tid alldeles förföllo. Med anledning häraf väcktes fråga om dylika rännors inrättande af sten, hvilket äfven till verkställighet företogs af direktionen för väg- och vattenkommunikationerne i landet, som dock under arbetets fortgång ändrade planen derhän, att tvenne slussar byggdes, nemligen en uti Koivukoski af träd och en annan i Ämmä, sprängd genom ett vid norra stranden emot strömfallet utskjutande berg. Begge dessa slussar, 8 fot breda och 50 fot långa, fullbordades 1846 och öppnades till begagnande d. 2 September nämnde år. För närvarande har en ombyggnad af Koivukoski sluss befunnits nödig, och begyntes med detta företag om hösten 1866, sedan Öfverstyrelsen för väg- och vattenkommunikationerne dertill anslagit 18500 mark.

Torneå*),

belägen under 65° 50′ 50″ latitud, på Svensarö holme eller numera halfö, gammal handelsort, men först af Konung Gustaf II Adolf d. 12 Maj 1621 med stadsprivilegier försedd. Dessa privilegier bevilja staden rättighet att välja borgmästare och råd samt att i sigillet begagna ett torn, tillägga densamma 3 mantal jord dels å Svensarö i Torneå elf belägna holme, der staden är uppförd, dels annorstädes, hälften af i staden fallande sakören, handels och seglationsfrihet lika med andra svenska städers, särskildt handelsrättighet i Öfver- och Neder-Torneå samt Kalix socknar och Lappmarken, tionde-penningen af det arf som föres ur staden, $\frac{1}{3}$:del af från staden bortflyttande borgares lösegendom, samt befrielse ifrån allmänna skjutsfärder. Äfven tilldelades staden Svensarö laxfiske i Torneå elf. Den 16 Febr. 1627 tilldelades af samma konung staden rättighet att handla i Kemi socken på och utom marknaden; hvarom ytterligare en förklaring utfärdades af Drottning Kristina d. 24 Dec. 1642.

Vidare har staden fått emottaga följande privilegier:

Den 24 Dec. 1652: Drottning Kristinas resolution, hvarigenom hemmanen i Mattila by om $4\frac{1}{12}$ mantal donerades åt staden till utrymme och mulbete, samt räntan och hemmanens rätt till laxfiske bestämdes till magistratens aflöning;

---

1) Underrättelserna välvilligt meddelade af Borgmästaren å orten Hr Cederman.

hvilka hemman dock vid sednaste gränsereglering med Sverige frångått staden.

Den 18 Mart. 1689: Konung Karl XI:s resolution, hvarigenom ett penningebelopp af 133 daler 9 öre silfvermynt, under namn af vinkällare-frihetsmedel, anslogs till magistratens aflöning.

Den 20 Juni 1820: Kejsar Alexander I:s resolution, som berättigar stadens borgerskap, att, utom å frimarknaderne, jemväl vid ting och uppbördsstämmor, föryttra varor i Lappmarken; kronans hela andel i sakören, med undantag af böter för lurendrejerier, tullförsnillning och seglationsbrott, äfvensom staden förunnas befrielse ifrån militärinqvarteringsskyldighet.

Den 23 Juli 1823: Kejs. Alexander I:s resolution, hvarigenom stapelrätt i nåder förunnades staden.

Den 21 Sept. 1825: Nådigt donationsbref å Sällö och Puuluoto sammanslagna skattehemman i Björkö by, samt Pulkkinen skattehemman i Påta by af Neder-Torneå socken, om tillsammans $1\frac{11}{96}$ mantal för evärdeliga tider till staden, dock att räntan af dem tillfaller magistraten.

Den 28 Nov. 1832: Nådigt donationsbref på Ylitalo och Alatalo skattehemman om $\frac{1}{2}$ mantal i Påta by af Neder-Torneå, med vilkor att räntan likaså tillhandahålles magistraten.

Den 29 Mart. 1838: Nådigt reskript, som tillägger staden $2\frac{15}{32}$ mantals hemmansräntor, samt värdet för en half tunnas laxtaxa.

Lappikari laxfiske i Torneå elf är äfven doneradt till staden, tiden för donationens tillkomst är dock okänd; af tillgängliga handlingar synes dock att staden innehaft detsamma allt sedan medlet af 1600-talet.

Stadens donationsjord utgöres af 22 tunneland, $14\frac{3}{4}$

kappeland gårdstomter, 142 tunneland 3¼ kpld. åker och åkerlindor, 440 tld. 24¾ kpld. äng, 8863 tld. 17¼ kpld. skog och 5688 tld. 29¾ kpld. impedimenter. År 1866 beräknades arean något lägre, eller till 15114 tunneland.

Beräknade efter medeltal under åren 1858—1863 utgjorde inkomsterne ifrån stadens donationer årligen som följer:

	Rub.	kp.
1) Laxfisket i Torneå elf	2878:	97.
2) Arrendet för laxfisket i Kirkkopudas elfsgren	30:	—
3) Af donationsjorden å Svensarö har en del blifvit af magistraten fördelad i 90 åker- och lika många ängslotter, hvilka innehafvas af borgare samt magistratens tjenstemän och betjente å lön. Hvarje lott anses årligen skänka innehafvaren en nettobehållning af 10 rubel, tillsammans	1800:	—
4) Af donationsjorden utom Svensarö är likaledes en del på enahanda sätt afskild till ängslotter, 120 till antalet, af hvilka hvarje årligen anses afkasta i nettobehållning 2 rub. 60 kop. in summa	312:	—
5) För åtskilliga andra till donationsjorden hörande egor och marker erhåller staden årligen i arrende vid pass	574:	—
6) Vin- och källarefrihetsmedel utgå ifrån landtränteriet årligen med	54:	80.
7) Ersättningen för staden frångångne Mattila hemmansräntorne lyftas likaledes från ränteriet årligen med vid pass	50:	23.
8) Donationshemmanens befrielse ifrån deltagande i kostnaderne för soldat- och soldattorp kan		

	Rub.	kp.
beräknas såsom motsvarande årlig vinst af vid pass	100:	—
9) Stadens befrielse ifrån inqvarteringsskyldighet kan, såvida kronan uppbyggt särskild militärkasern och till densammas underhåll årligen tillställer staden 91 rub. 90 kop., beräknas till minst	200:	—
Summa	6000:	—
Då härifrån afdrages det ungefärliga beloppet af stadens årliga utgifter för donationshemmanen, stort vid pass	300:	—
Återstod behållning	5700:	—

År 1865 uppgåfvos stadens inkomster:

	Mark.	p:i.		
Ifrån donationsjorden	3918:	40.		
Hamnpenningar	629:	94.		
Vågpenningar	681:	59.		
Mätarepenningar	446:	4.		
Ståndpenningar vid marknaden . . .	67:	40.		
Burskapsafgifter	115:	20.		
Gesäll d:o	7:	92.		
Bötesmedel	104:	45.		
Diverse	291:	88.	2344:	42.

Vidare har uppburits:

a) Af stadens innevånare till preste- och kyrkobetjenteaflöning	1236:	78.		
b) Af stadens tomt- och lottinnehafvare till landsväga underhåll	35:	37.		
c) Af gårdsegare till sotares aflöning .	186:	—	1458:	15.
Räntor på utlånade kapitaler			3284:	89.

Stadskassans totala inkomst för året, oberäknadt borg-

mästarens andel i laxfisket uppgifves sålunda till 15739 mark 31 penni, likväl med afdrag af 1156 mark 37 penni utestående rester.

Stadskassans utgifter för året voro:

	Mark.	p:i.
För lagskipningen, polisen och uppbörden . .	3531:	31.
„ prester och kyrkobetjente	1275:	87.
„ skolväsendet	1333:	27.
„ helsovården	800:	—
„ brandväsendet	796:	78.
„ fångvården	563:	5.
„ torg, gator, vägar, broar och färjor . . .	771:	8.
Onera för stadens laxfiske	114:	81.
D:o d:o hemman i Neder-Torneå socken	1307:	30.
Diverse	814:	84.
Summa	11328:	31.

Med tillägg af utestående resterne, visar räkenskapernes utgiftskonto ett belopp af 12485 mark 68 penni.

Stadskassans inkomster öfverstego sålunda utgifterne med 3254 mark 63 penni, och kunde kassans inkomster stiga betydligt, om all sjelfskrifvenhet till ofvannämnde egolotters besittning skulle försvinna och de deremot upplåtas å arrende till de mestbjudande.

De publika kassornes behållning utgjorde vid 1866 års ingång:

	Mark.	p:i.
Stadskassan	71040:	35.
Handelskassan	995:	76.
Elementarskolekassan	739:	85.
Söndags d:o	3670:	—
Skomakare-embetets kassa	40:	—
Fattigkassan	1679:	77.

Ehuru den kringliggande landsorten, Torneå och Kemi elfvars flodområden till export hafva att erbjuda lax, smör, skinnvaror, renkött, renhorn, lim, fjäder m. m., behofvet af import från Ryssland och utrikes orter likaså är betydligt, befinnes stadens handel och derpå beroende välstånd likvist vara i ständigt aftagande, af orsak att landtbefolkningen blott till ringa del försäljer sina produkter till staden och likaså obetydligt i staden uppköper sina behofver, emedan dess handlande hvarken vid inköp kunna tillhandahålla säljarene samma pris, som dem annorstädes, t. ex. det närabelägna Haaparanta erbjudes, eller vid försäljning bevilja lika hög betalning som nämnde stad. Befolkningen i det kringliggande till Finland hörande området brukar derföre med förbigående af egen stad och utan att af den fåtaliga gränsebevakningen kunna hindras, föryttra sina varor och inköpa sina behofver i Haaparanta. Enligt uppgift blifva ganska betydliga qvantiteter särskilda varor ifrån finska sidan till Sverige insmugglade. En ogynsam tullagstiftning hos oss uppges föranleda det ogynsamma förhållande. Endast under senaste krigsår, då vårt lands kuster voro blokerade af fiendens flottor, företer sig en liflig men snart åter afbruten handelsrörelse å orten. Allmogen brukar ock sjelf utskeppa sina varor till S:t Petersburg, Stockholm och andra utrikes orter och varuuppköpare å landet öfverbjuda köpmännen. Skinnhandeln ligger i händerne på köpmän ifrån städerne i östra Finland eller kringvandrande Archangelska bönder.

Dels till bestyrkande af hvad ofvanföre anfördt blifvit, dels till belysning af stadens nuvarande tillstånd låta vi här nedanföre följa magistratens oss benäget meddelade

„Berättelse om handelns, landskulturens och näringarnes tillstånd i Torneå stad, åren 1861—1865, afgifven den 6 Augusti 1866.

1:o) Stadens tillstånd i materielt hänseende har under denna period hvarken till- eller aftagit, utan befinner sig ungefär på lika svag punkt som förut, det vill säga, något egentligt välstånd finnes icke till, såframt man med välstånd förstår en sådan ekonomisk ställning, som ej allenast utesluter allt behof af skuldsättning, utan äfven derutöfver skänker viss och säker bergning.

Det är två källor, utur hvilka välstånd, sådant som Magistraten nyss definierat, vanligen leder sin uppkomst. Den ena är arbete, den andra är sparsamhet. Dessa faktorer förutan kan gerna ej något välstånd, åtminstone icke ett varaktigt, vinnas.

Men ingendera af dessa faktorer har här, så fruktar Magistraten, haft sin fulla utöfning.

Hvad nu beträffar handel och handtverk, detta stadsmanna-arbete, så förhåller sig dermed så, att staden i följd af sitt geografiska läge, haft till medtäflare en grannstad, som den icke förmått besegra. Denna grannstad, ehuru ej mer än några hundra alnar aflägsen, tillhör dock ett utland, hvarest, med afseende å liberalare lagar, importvaror stå i lägre, men exportvaror, till en del åtminstone, i högre pris. Detta har till följd, att ortens befolkning, begagnade sig af lättheten att komma öfver till grannriket, och för det mesta vände sig dit både för afsättning af nödiga kolonial-, manufaktur-, handtverks- och andra varor. Torneå stad är sålunda likasom skjuten å sido, dess verksamhet förlamad.

Att åstadkomma förändring i detta ogynsamma förhållande, utan föregången nedsättning af åtskilliga nu gällande tullsatser, torde icke låta göra sig; och det sannolika är,

att om Bottniska viken emellan Torneå och Åland vore lika lätt att öfverstiga som Torneå elf, så skulle hvarje vid densamma belägen finsk stad sjunka till samma ringhet som Torneå.

Hvad sedan beträffar det andra vilkoret för uppkomsten af välstånd, nemligen sparsamhet, så kan väl icke sägas, att lefnadssättet här, jemfördt med det i andra städer, är öfverflödigt. Men har man afseende på resurserna här, så torde man finna sparsamhetens lag icke vara tillräckligt iakttagen, för att kunna framkalla välstånd.

Såsom allmän regel torde man få antaga: äro inkomsterna små, så måste utgifterna vara ännu mindre. Sålunda skapas välstånd äfven med små resurser.

2:o) Om årsvexten är föga att yttra, alldenstund af sädesslag ej odlas annat än korn, och detta till ganska ringa belopp. Men potatisafkastningen och höfångsten uppmärksammas något mera, såvida stadens odlade jord är använd åt dessa håll.

Beträffande skörden af korn under denna period har afkastningen hvarje år varit medelmåttig, såsom synes af följande tabell:

Af 13 t:r	20 kprs	kornutsäde	skördades	år	1861	66 t:r	5 kpr.
„ 10 „	11 „	„	„	„	1862	51 „	5 „
„ 9 „	17 „	„	„	„	1863	46 „	5 „
„ 16 „	5 „	„	„	„	1864	81 „	10 „
„ 12 „	9 „	„	„	„	1865	60 „	25 „
					Summa	305 „	10 „

I fråga om potatisafkastning, så är under denna period medelmåttig afkastning, i förhållande till utsäde, erhållen.

Höfångsten utföll åren 1861, 62 och 63 knapp, men de öfriga åren ymnigare.

3:o) Kronans intrader hafva utgått sålunda:

	Debiterad uppbörds-summa.		Restantier.	
	Mark.	p:i.	Mark.	p:i.
För år 1861 genom Magistraten	1491	12	21	—
" " 1861 " tullkammaren	45661	48	—	—
" " 1862 " Magistraten	1834	60	21	24
" " 1862 " tullkammaren	54228	—	—	—
" " 1863 " Magistraten	1421	60	—	—
" " 1863 " tullkammaren	28267	40	—	—
" " 1864 " Magistraten	1476	31	32	84
" " 1864 " tullkammaren	37034	2	—	—
" " 1865 " Magistraten	1425	62	24	—
" " 1865 " tullkammaren	40365	12	—	—

4:o) Moss och kärrodlingar på allmän eller enskild bekostnad hafva ej egt rum.

5:o) Såsom ofvan är nämndt, är åkerbruket en obetydlighet; koppel eller vexelbruk är icke begagnadt, ej heller hafva nya arbetsmethoder eller åkerredskap införts. Potatisodlingen och ängsskötseln drifves ej heller till den grad, att stadsboernes behof tillfredsställes, och andra nyttiga närings- och fabriksvexter odlas icke alls.

6:o) Boskapsskötseln bedrifves i någon mån, men några förbättrade kreatursraser äro ej införskaffade.

Vid utgången af förlidet år innehade stadsboerne:

Hästar	51	stycken.
Oxar	2	"
Kor	110	"
Kalfvar	10	"
Får	40	"

Getter . . . . 20 stycken.
Svin . . . . 2 „

Inga allmänna farsoter eller pestfall bland husdjuren hafva inträffat, ej heller något kreatur fällts af rofdjur.

7:o) Hushållningen med stadens skogar har iakttagits i så måtto, att blott vindfällen och torra träd huggits till bränsle, men timmervirke är icke aflåtet. Trakthuggning, skogssådd och trädplantering hafva ej införts och skulle svårligen medföra gynnsamt resultat, såvida skogen är belägen på 40 à 60 versts afstånd från staden och sålunda icke kan utan ofantlig kostnad tillbörligen vårdas, men deremot äro tre skogsvaktare anstälde till skogens fredande mot åverkan.

8:o) Särskildt fiskevatten eger staden ej; i följd hvaraf några åtgärder till fiskeafvelns befrämjande icke heller kunnat komma ifråga. I Torneå elfs allmänna laxfiskebolag har staden visserligen del; men dervidlag är staden, i afseende å fiskesättet och fiskeynglets fredande, underkastad de reglor, som bolaget föreskrifvit. Samma fiske har dock skänkt staden betydliga inkomster.

9:o) Hemslöjder idkas icke ens till eget behof, än mindre till afsalu.

10:o) Tillförseln af landtmannaprodukter och slöjdealster har i allmänhet motsvarat stadsboernes behof.

11:o) Genom skeppsbyggeri har intet fartyg tillkommit, ej heller något genom inköp af sådant.

Ingen sjöskada har inträffat.

Seglationen har anställts sålunda:

	Inom Östersjön seglande fartyg.		Utom Östersjön seglande fartyg.		Summa fartyg.	
	Antal.	Lästetal.	Antal.	Lästetal.	Antal.	Lästetal.
Vid 1860 års ingång	0	0	2	224$\frac{2}{3}$	2	224$\frac{2}{3}$
Tillkomna	0	0	0	0	0	0
Summa	0	0	2	224$\frac{2}{3}$	2	224$\frac{2}{3}$
Afgångne genom skeppsbrott eller slopning	0	0	0	0	0	0
Afgångne genom försäljning	0	0	1	71	1	71
Vid 1865 års utgång	0	0	1	15$\frac{2}{3}$	1	153$\frac{2}{3}$
Summa	0	0	2	224$\frac{2}{3}$	2	224$\frac{2}{3}$

Dessutom vid 1865 års utgång 1 slup, af 13 lästers drägt, som gjort sjöresor i skärgården.

Sjömanshus finnes icke, och sjöfarten har bedrifvits med manskap dels från andra städer, dels från landsorterne i stadens grannskap.

	Handlande med obegränsad handelsrätt.	Nipperhandlande.	Hökare och borgarehandlande.	Handtverkare.
Vid utgången af 1860 funnos	29	1	3	43
Tillkomna	3	0	0	3
Summa	32	1	3	46
Afgångne	2	0	0	8
Vid utgången af år 1865	30	1	3	38
Summa	32	1	3	46

Af de vid 1865 års utgång qvarstående handlande och handtverkare hafva 17 handlande, 1 hökare och 15 handtverkare upphört med utöfning af sin borgerliga rörelse, dels

derföre att de valt annan sysselsättning, dels ock derföre att de för fattigdoms skull försatts utur tillfälle dertill.

12:o) Bränvinsbränning har ej idkats i staden, utan har stadens behof af denna vara införts från andra orter — tvifvelsutan från Sverige.

13:o) Industri och byggnadsföretag eller anläggningar med publikt understöd hafva ej egt rum.

14:o) I anseende till stadens ringa handel har penningerörelsen också varit ringa; men att efterfrågan på penningar varit större än förut, ligger utom allt tvifvel. Af stadens handlande hafva få lemnat förskotter åt allmogen och dessa till obetydliga belopp, men deremot hafva flere bland handlanderne anlitat kredit hos utlänningar vid införskrifning af handelsvaror.

Sparbank eller annan bankinrättning har ej funnits i staden.

15:o) Folkmängden och de fattigas antal utgjorde:

	Folkmängden.	Fattigas antal.
Vid 1860 års utgång	691.	10.
Tillökning	46.	—
Vid 1865 års utgång	737.	4.
Minskning	—	6.

Denna tabell upptager blott sådana fattiga, som hela året igenom uteslutande lefvat på fattigkassans bekostnad. Antalet af de fattiga, som blott åtnjutit bidrag till sitt uppehälle, är mycket stort.

Handhafvande af fattigvården i staden är organiserad i enlighet med gällande författning; och kostnaden för fattigförsörjningen har dels utgått från stadskassan, dels genom taxering tillskjutits af stadsboerne.

Af lösdrifvare har staden varit föga besvärad. Den arbetande, icke besuttna befolkningen har visserligen tillökts med några personer, men efterfrågan på arbetsfolk är dock under sommarmånaderne ganska stor, så att stadens behof icke kan fyllas annorlunda än genom inkallande af arbetare från andra orter. Arbetslegan anses också derföre vara högt uppdrifven, ty för ett vanligt karladagsverke vid nyssnämnda tider betalas omkring 3 mark. Under vintermånaderna åter är arbetsfolket föga anlitadt. Det lefver då förnämligast hvad af föregående sommar hopsparats. Men lefnadssättet är också mycket tarfligt, och derigenom uppstår möjligheten att komma till rätta intill följande sommar, då bättre tillfälle till arbetsförtjenst åter yppar sig.

Någon egentlig brist på det för lifvets bergning nödvändiga förefinnes derföre icke, och sålunda aflägsnas frestelse till stöld och annan oredlighet. Det är nära nog en gifven sak, att fattigdom, ehvad den uppkommit af luxyriöst lefnadssätt eller af sysslolöshet, i de flesta fall är orsaken till brott af nyssnämnda slag.

Beträffande befolkningens uppförande i öfrigt, så är äfven derom ej något ondt att anmärka. Benägenheten för njutning af starka drycker, som förr varit så allmän, har nu efterträdts af den för bruket af kaffe; det enda, hvari öfverflöd visar sig.

Folkundervisningen i religiöst hänseende bestrides af presterskapet vid Neder-Torneå moderkyrka, hvartill staden i så fall lyder.

16:o) Helsotillståndet bestrides af den i staden bosatte provincial-läkaren, vaccinationen af den i Öfver-Torneå bosatte vaccinatören i distriktet. Helsotillståndet har i allmänhet varit ganska godt; epidemier hafva ej egt rum, men väl spridda fall af febersmitta.

17:o) Fattigvården har kostat staden:

	Mark.	p:i.
År 1861	1109:	—
„ 1862	1072:	—
„ 1863	1176:	70.
„ 1864	1267:	84.
„ 1865	1880:	17.

18:o) Stadens allmänna byggnader bestå af kyrka med klockstapel, rådhus, skolhus, fånghus samt pack- och våghus jemte konfiskationsmagasin, alla af träd. Deras underhåll har årligen kostat stadskassan vid pass 900 mark tillsammans.

19:o) Strömrensning, sjöuttappning och kanalarbeten hafva ej egt rum.

20:o) Stadens allmänna väg, som är belägen emellan stadens norra tull och svensk-finska riksgränsen och har en längd af 2,200 alnar, är i afseende å underhåll fördelad på innehafvarene af gårdar och ägolotter.

21:o) Brobyggnadsarbeten hafva ej förevarit.

Sedan medelst nådig förordning af den 18 Sept. 1856, till befrämjande af handelsrörelsen i landet, stadgadt blifvit om anläggning af särskilta städer i landet, och ibland dem om en å Sauvonsaari vid Kemi elfs utgång, hade i Nov. 1866 de förberedande åtgärderne angående sistnämnde tillämnade stad så långt framskridit, att ärendet ansågs innevarande år, i afseende å nådig stadfästelse, kunna till Kejserliga Senaten insändas.

Tryckfel:

Sidan 143,	sista raden,	står:	21620,	läs: 21660.
„ 144,	raden 14,	„	2759,	„ 286.
„ „	„ 15,	„	96870,	„ 94434.

BIDRAG

till

KÄNNEDOM AF

FINLANDS NATUR OCH FOLK,

utgifna

af

Finska Vetenskaps-Societeten.

Elfte Häftet.

R. ASTRON. SOC.

HELSINGFORS,

Finska Litteratur-sällskapets tryckeri, 1868.

Företedt: *L. Heimbürger.*

Innehåll:

OM SVENSKA ORTNAMN

i

EGENTLIGA FINLAND.

Med en sidoblick på dem, som förekomma i

Satakunda och **Österbotten.**

En undersökning

af

A. O. Freudenthal.

Finska Vetenskaps-societeten meddelad den 19 Mars 1867.

Om vi jämnföra ortnamnen i Egentliga Finlands svenska socknar med de nyländska, om hvilka jag för ett år tillbaka meddelat societeten*) en undersökning, så tränger sig snart den öfvertygelse på oss att den svenska bosättningen i det förra landskapet ovilkorligen måtte vara af ett yngre datum än den i Nyland, såvida åtminstone af ortnamnen någon slutsats i denna fråga kan dragas. Ty hvarken kunna de svenska ortnamnen i Egentliga Finland uppvisa så många fornsvenska nomina appellativa i sina sammansättningar, ej heller så många forntida personsnamn, för att ej ens tala om de hedniska gudanamnen, bland hvilka endast ett, Thors, ingår i dessa trakters ortnamn och det dessutom blott i ett enda, hvilket förekommer i Kimito, landskapets grannsocken emot Nyland. Deremot vimla dessa socknar af dels rent finska namn, dels förvrängningar af sådana, hvilka tydligen ådagalägga att före svenskarnes ankomst en icke fåtalig finsk befolkning måtte varit bosatt i dessa nejder, hvilken under tidernas lopp dels blifvit undanträngd, dels försvenskats. Redan sjelfva socknarnes namn ådagalägga detta, bland hvilka ej ett enda är svenskt, men alla mer eller mindre rådbråkade och förändrade finska. De äro: *Kimito,* fattigast på finska byanamn och derföre troligen den äldsta af de svenska bosättningarne i detta landskap; namnet skrefs förut Kymette (1514) och Kymitto (1540);

---

*) Finska Vetenskaps-societetens Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk, åttonde häftet.

Pargas, som skrifves Pargasa i Svartboken; *Nagu,* skrifvet Naugu i 1600 års jordabok och *Korpo.* Vidare de till en mindre del svenska: *Bjerno,* år 1618 skrifvet Biörnö, *Sagu,* i 1600 års jordabok skrifvet Saugu och i Svartboken Saw, samt *Töfsala.* Härtill kommer *Kustö* kapell (Kuusisto) hörande till Piikkis socken. Att uppvisa dessa socknenamns ursprungliga finska form ligger utom denna afhandlings syfte: jag öfvergår derföre till en undersökning af de i dessa socknar förekommande svenska ortnamnen, såvidt jag af förhandenvarande källor, hvilka senare skola uppräknas, af dem fått kännedom, samt vill vid deras klassificering och tydning gå tillväga på samma sätt som förut vid min undersökning af Nylands svenska ortnamn varit fallet.

Början må derföre göras med de ortnamn, som hänföra sig till landets *uppodling och bebyggande* af svenskar. Sådana namn äro sammansatta med:

Bod fornn. búð: t. ex. Hamarsboda (om första leden i sammansättningen af detta namn mera nedan), Helgeboda, Björkboda, alla i Kimito, Emboda på Kustö. Boda är i dessa namn egentligen en gammal genitivus pluralis med underförstådt gård eller by, fastän ett förderfvadt språkbruk i Finland begynnt använda denna form för nominativus singularis med pluralen "bodor". — Vidare Bodzböle äfven i Kimito.

Bro: t. ex. Broända Bj.

By: t. ex. Byholm, Engelsby Ki. allmänt såväl i förra som senare leden af sammansättningen.

Böle: likaså allmänt såväl i sammansatta som enkla ortnamn.

Býli är ett fornnordiskt ord betydande bostad och beslägtadt med ofvananförda böle, fornn. boeli. Häraf är t. ex. Billeböle Ki sammansatt. Flera exempel finnas

anförda i min afhandling om Nylands svenska ortnamn, hvilka göra denna förvrängning bille af býli sannolik.

Gård: t. ex. Gamblegordh Pa., Runegård Sa.

Hof, som egentligen betecknade afgudatempel, men här näppeligen är annat än synonymt med gård; t. ex. Finnhofva Ki., Hofvas Pa.

Pörte, förvridning af det finska pirtti: Pörtenäs Ki.

Ruda, ett namn i Kimito, är antingen i likhet med det ofvannämnda boda gen. plur. med underförstådt gård, by eller dylikt af den gamla starka nominativen ruþ: afrödjad mark, hvilken t. ex. ingår i nyländska byanamnet Baggerud, eller snarare en svag nominativ ruda, som äfven återfinnes i landskapslagarna och af Ihre i Gloss. Svio-Gothicum öfversättes med: locus sationi accomodatus per excisionem arborum. — Birkeruda var år 1430 namnet på en äng, som låg under Helgeboda i Kimito enl. Svartboken.

Skale hus, koja fornn. skáli; deraf Skalböle Ki. nu Skålböle.

Stad ofta förkortadt till sta: Bollsta äldre Bolstad Pa.

Vret fornn. reitr åkertäppa, förekommer i gen. plur. som ett ortnamn i Kimito: Vreta. Genitiven förklaras här på samma sätt som Boda, Ruda här ofvan eller Kila, hvarom se längre fram. Jfr namnet Vreta (kloster) i Östergötland.

Äng och *åker* äro vanliga i ortnamnen t. ex. Keldäng Na., Biursäng Pa., Björnfallsäng Na., Godåker, äldre Godhoker Pa., Åkerskulla Sa.

Svedjande har i vårt land gifvit upphof måhända åt de flesta bygder; detta ord ingår derföre i en mängd byanamn äfven i detta landskap t. ex. Svidja Ki., Girmunsvidja nu Germundsvidja Bj.

Bränna är dermed analogt: Brändkärre Sa., Brändskär Na.

Bryta har gifvit upphof åt sådana namn som t. ex. Bryteböle, Bröteböle Sa., hvilket i 1794 års jordabok heter Britzböle.

Ibland detta landskaps svenska ortnamn har jag ej påträffat några vare sig enkla eller sammansatta benämningar efter *borg* och *slott*, hvilka deremot i Nyland ganska ofta förekomma; äfven denna omständighet tyckes mig obestridligen vittna om den svenska bosättningens i Egentliga Finland yngre ålder. Deremot är möjligen det i Krus' förteckning omnämnda Linnarnäs i Kimito en sammansättning af det finska linna: borg. —

En talrik klass af ortnamn bildas af dem, som uppstått genom benämningar på *vatten* och *land* eller delar deraf. Bland de förra märka vi:

Brunn eller, som det i några svenska allmogemål uttalas, brund, jfr det danska brönd; deraf Brundskär Ko.

Bäck: t. ex. Lurbäck Sa.

Fjärd: t. ex. Vestanfjärd Ki.

Glo, ett dialektord utmärkande en mindre vattenyta; ingår t. ex. i Ormaglosö Ki., Gloskär Na.

Hamn t. ex. Berghamn Na. & Ko.

Källa fornn. & dial. kelda: Keldevik Pa., Keldäng Na., Keldö Na.

Mar betecknar ett stillastående vatten, se min afh. om nyländska ortnamnen, der ordets språkliga frändskap närmare är utredd; häraf Marskär Na.

Minne = mynning, jfr danska minde, fornn. mynni afledt från munnr: mun; ex. Åminne på Kustö.

Sjö vanligen = lacus, men ock stundom förvridning af ö t. ex. Gådelsjö äldre Godelsö Tö.

Ström: t. ex. Ströma Ki., Ström Tö.
Sund: t. ex. Terffuesund Pa.
Träsk: t. ex. Träskö Ki.
Vik: t. ex. Langvik Ki., Vikom Na., hvilket senare är en gammal dat. plur. uppkommen af ett bortfallet *i*; jfr härom afh. om Nylands svenska ortnamn s. 7.
Å: t. ex. Nordanå Ki.

Benämningar på *land* och delar deraf, som ingå i Egentliga Finlands ortnamn, äro:

Arf, ett gammalt ord betydande jord, jordagods jfr det latinska arvum; kan dock äfven, som bekant, vara liktydigt med qvarlåtenskap och torde isynnerhet få tagas i denna senare bemärkelse, då det ingår i ett sammansatt ortnamn, hvars förra led utgöres af ett mansnamn. Det kan då jämnföras med de i Sverige och Danmark vanliga ändelserna -lev, -löf. Namnet Finnarf Bj. har häraf uppstått, men i hvilkendera betydelsen arf här uppträder är icke någon lätt sak att afgöra, enär Finn likaväl kan vara ett mans- som ett folkslagsnamn.
Berg, hvaraf Berga Ki. (gen. plur.)
Dal: t. ex. Dalen, Elmedal Ki.
Drag = ett näs, hvaröfver båtar kunna dragas; deraf t. ex. Dragsfjärd, kapell under Kimito; kapellkyrkan ligger på ett „drag".
Ed har samma betydelse som drag; ingår t. ex. i Edsböle Sa.
Hamar fornn. hamarr: brant klippa, sedan hammare, äfven, enligt Ihre, lucus, nemus petrosum, i hvilken betydelse Uppländingarne ännu på hans tid skola användt ordet. Enligt Rietz skall hammar i vissa dialekter äfven betyda "i hafvet utskjutande tvär landtudde". Det ingår ofta nog i ortnamnen t. ex. Hamarsboda Ki. och före-

kommer äfven i Nyland t. ex. Hammars, Borgå stads lastageplats och varf, ehuru det i min ofvanciterade afhandling blifvit uteglömdt. Jfr de i Sverige förekommande Stenhammar, Östhammar, Målhammar o. fl. a.

Holm t. ex. Birkholm Ki.; föröfrigt mycket allmänt.

Hult d. ä. skogsbacke, hvaraf Hulta Ki. är gen. plur. med underförstådt gård, se Boda, Kila o. fl. Att detta namn verkligen är en pluralform ses till yttermera visso deraf att det på ett annat ställe förekommer i en annan pluralkasus nämnligen dativus, styrd af præpositionen i: *Olaus i Hultom* omtalas i Svartboken år 1406.

Kil: "terræ quævis portio in angustiam desinens", Ihre. Häraf den plurala genitivformen Kila, ett ortnamn i Kimito. Om detta namn är uti afhandlingen om Nylands svenska ortnamn min åsigt omständligare framställd och här må endast anföras såsom ett ytterligare och öfvertygande bevis för densammas riktighet att jag senare, efter tryckningen af nämnda afhandling, funnit namnet Kila äfven i dativus plur., hvilket alltså ådagalägger att det verkligen är en pluralform af svenska ordet kil fornn. kíll, men ingalunda någon förvridning af det finska kylä. I Grönblads nya källor till Finlands medeltidshistoria finnes nämnligen intagen en akt, der *Pæder i Kilom* omtalas anno 1405. — Det fornnordiska ordet kíll utmärker icke, såsom vårt kil, en smal landsträcka, utan en smal arm eller vik af hafvet eller af en sjö.

Kulle: Lamkulla Ki., Kullaby Pa.

Kärr: Misskärr Ki., Kärrom på Kustö (jfr ofvan Vikom).

Lid fornn. hlíð: skog- eller gräsbevuxen fjällsluttning; ingår särdeles ofta i norska ortnamn och återfinnes i Egentliga Finland i namnen Liden Sa., Lidäng Pa.

Mark, ett gammalt ord betydande skog. Deraf äro sammansatta Vester- och Öster-Mark Ki., Markom (dat. plur.) Ko. Det sista är alldeles samma ord som det nyländska socknenamnet Mörskom och olikheten dem emellan beror blott på (det eljest för fornsvenskan främmande) *u*-omljudet af *a* samt helsingedialektens inskjutande af *s* mellan *r* och *k*, hvarom jfr min oftaciterade afhandling sid. 7 f. Att det för fornnorskan egendomliga *u*-omljudet af *a* förekommer i ett fornsvenskt namn såsom Mörskom kan ha sin förklaring deri att Helsingland mest koloniserades från Norge. Således åter en vink om Helsingars invandring till Nyland! — Men jag återgår till ortnamnen i Egentliga Finland, der namnet Markarböle Bj. förefaller särdeles märkeligt och ålderdomligt, emedan det ända till en jämnförelsevis sen tid skulle bevarat den gamla genitivus singularis på -ar, något högst sällsynt. Men ehuru namnet under denna form förekommer i en af de äldsta jordaböckerna (år 1575), torde det dock vara missskrifning, ty i den äldsta (af år 1540) är det skrifvet Makarböle och är förmodligen samma namn som det nuvarande Makarla. Längre fram komma vi likvisst att sysselsätta oss med ett annat ortnamn, som otvifvelaktigt intill närvarande dag bibehållit denna forntida genitivändelse.

Mo: deraf t. ex. Högmo Ki., Södermo Pa.

Mosse fornn. mosi; häraf utgöres byanamnet Mosa Ki., som är antingen gen. plur. eller gen. sing., emedan dessa kasus af detta ord i fornspråket äro likaljudande; by eller gård underförstås äfven här.

Myr: t. ex. Myreby Pa.

Näs: t. ex. Langenäs Ki.

Paþi; om detta fornåldriga, numera utdöda ord se min afhandling om svenska ortnamn i Nyland. Det är sannolikt att det ingår i byanamnen Öfver- och Neder-Padas Sa., ehuru, om dessa hetat Pada, de redan skulle haft genitivändelse i likhet med det i nämnda afhandling omtalade Finnpada i Ingå. Men likasom den förvridna formen Kilo i Esbo uppstått till följe af ett förderfvadt språksinne (se nämnde afh. sid. 16), så har väl också det starka genitivmärket *s* här blifvit tillagdt, sedan den redan i namnet Pada befintliga svaga genitivändelsen *a* blifvit för örat främmande och man i anledning deraf trodde sig ha att göra med en för flexion emottaglig nominativus singularis.

Sand: t. ex. Sandholm Na.

Skog: Skinnfällsskog Ki. Ett underligt namn, vid hvars förklaring man möjligen får erinra om det hos allmogen vanliga talesättet: mörkt som under en skinnfäll. Jag tror derföre detta namn tyda på att skogen är eller fordom varit mycket tät och mörk.

Skär: Brändskär Na.

Sten: Stenskär Na.

Strand: Strandby Pa.

Udde: Uddeböle Sa.

Ö: Biskopsö Ki.

Orternas *läge* har gifvit upphof åt åtskilliga namn dels efter *väderstrecken* t. ex. Nordanå, Sunnanvik, Östermark, Vestanfjärd alla i Kimito, dels efter det *inbördes* läget orterna emellan, t. ex. Nedergård Ki., Öfverby Bj., Medalby nu Medelby Ko., Middolby Tö., Ytterstholm Na. o. a.

Storlek, ålder och andra egenskaper antydas genom ortnamnens sammansättning med:

Blek eller black: t. ex. Bleknäs Tö. enligt 1794 års jordabok,

hvilket förut enl. Jesper Krus' förteckning af år 1616 hette Blacknäs.

Brant fornn. & dial. brattr, t. ex. Brattnäs Pa.

Bred: t. ex. Bredsböle Bj. (?)

Diger: t. ex. Digerdal Ki. enl. 1540 års jordabok. Att detta diger, såsom jag påstått i afh. om Nylands svenska ortnamn sid. 10, är detsamma som *deger* i de nuvarande ortnamnen bevisade jag l. c. med ett exempel. Jag vill här anföra några andra, hvilka ställa saken utom allt tvifvel. Det här ofvan nämnda Digerdal hette nämnligen så år 1540; i 1542 års jordabok skrifves deremot detta namn Dägrdal, i 1575 och 1602 års förekommer igen Digerdal och i 1794 års slutligen Degerdal, såsom stället nu heter. Likaså vexla för ett och samma ortnamn i Pargas formerna Digrby, Degrby och Degerby, och den nuvarande ön Degerö i nyländska socknen Karis hette enligt Grönblads nya källor till Finlands medeltidshistoria Digræöö år 1405.

Gammal, hvaraf Gammelgård Pa., Gammelby Ki.

God: Godåker Pa.

Liten fornn. lítill, hvilket af Egentliga Finlands svenskar torde uttalas, eller åtminstone förr hafva uttalats, litsl såsom i åtskilliga andra svenska trakter och äldre skrifter är fallet, hvarom se utförligare min oftanämnda afhandling. Exempel på häraf sammansatta byanamn och på detta uttal äro: Lislemelo Pa., Lisle eller Lidzle Kusto Bj., Litslaböle äldre Litsleböle Bj., Lisleby i Piikkis.

Lång fornn. langr: Langenäs, Langvik, båda i Kimito.

Mörk: t. ex. Mörkvik, Mörkby, båda i Pargas.

Skarp: t. ex. Skarpböle Ki. (?)

Stor: t. ex. Storby på Kustö.

Dessutom ingå namn på *färger* i: Gråböle Bj., Grönvik Tö., Rödvik Ki., (hvilket dock i äldre jordaböcker skrifves Rövik och således torde komma af rö, arundo), Svartböle Sa., Hvithjelp Ko.

Sjöfarten och de i sammanhang dermed stående mangfaldiga benämningar på *fartyg*, hvaraf vårt fornspråk öfverflödar, ha i Nyland gifvit upphof åt en stor mängd ortnamn. Med kännedom af det stora antal fartyg, som i våra dagar eges af Egentliga Finlands kustsvenskar, och den ansenliga sjöfart, som af dem nu bedrifves, är det förunderligt att finna det ett motsatt förhållande här eger rum i afseende å ortnamnen. Såsom en anledning till sådana har jag nämnligen här funnit blott en enda benämning på skepp: *kuggr*, betydande ett större handelsfartyg, hvilket ord ingår i ortnamnen Kuggböle Ki. & Sa., Kuggön Pa.

Ur naturens trenne riken hafva här likasom i Nyland anledningar till ortnamn blifvit tagna. Bland dem ur djurriket finna vi äfven i detta landskap ett par, hvilka utmärka nu längesedan i dessa nejder utdöda djurarter, men de flesta äro alldagliga bekanta. Jag anför ur *djurriket* tagna:

Baggböle Bj., Bjursäng Pa. (bjur = bäfver). Biörnascogh Bj. (år 1330 enl. Svartboken), Biörnfallsäng Na., Bockböle Sa., Falkeberg Bj., Fårskär Na., Galtarby Ki., ganska märkeligt, emedan vi här utan tvifvel hafva singularis genitivform på -ar qvar, hvilken redan omnämndes vid behandlingen af ordet Mark, men hvars tillvaro i byanamnet Markarböle på anförda skäl betviflades. Galtarby deremot är ett ännu i dag i Kimito befinteligt ortnamn och härledes af det fornn. göltr gen. galtar: galt (den fornsv. formen är galter). Prof på en nyare sammansättning med samma djurs namn lemnar Galteby Ko. — Vidare Grisböle Sa., Gåsharun

Ko., Haraskär Na., Hästö Bj., Hönsenäs Ko., Kalfholm Na., Killingharun Ko., Korpskär Na., Kråkvik Ki., Labböle Ki., Lambkulla Ki., Myggskär Na., Ormaglosö Ki., Räfskär Na., Silldal Pa., Själskär Ki. *), Transkär Ko. (hvilket dock kan komma likaväl af tran som af trana, grus), Vargskär Na.

I afseende å de här uppräknade Killingharun, Gåsharun m. fl. må nämnas att dessa namn icke hafva något att skaffa med ordet *hare,* lepus, utan bildas senare delen af deras sammansättning utaf ett dialektord *har,* som Ihre öfversätter med: locus lapidosus, ubi solum glarea et silicibus constat. Äfven i Nyland förekommer detta dialektord bland ortnamnen, t. ex. Gråhara (båk) utanför Helsingfors, men vanligare är här benämningen *ör.* Ihre säger att isynnerhet Uppländingarne begagna sig af ordet har, men angifver ej dess genus, hvilket, enligt Rietz, är masc. eller neutr. Enligt sistnämnde förf. förekommer ordet äfven i andra svenska landskap (Vesterbotten, Ångermanland, Helsingland). Jag delar ej hans gissning att det möjligen kan härledas ur fornn. ordet hár: hög, altus (det står hárr, hvilket förmodligen är tryckfel, ty hárr betyder gråhårig), emedan *a*'et i Gråhara m. fl. är kort, i hár deremot långt. Om det ofvan uppräknade namnet Haraskär i Nagu är sammansatt af *har* eller *hare* kan ej utan lokalkännedom afgöras.

Från *växtriket* lånade ortnamn äro:

Alskär Na., Aspö Ko., Apaldholm Ki. (d. ä. Äppleträholm af apaldr = äppleträ). Bastböle Bj., Björkboda, äldre Birkeboda Ki., Ekkulla Bj., Elmenäs Tö., Granvik Pa. & Tö., Hafverö Na., Humleholm Na., Hjortronharun Na., Kålsö Bj., (som dock snarare är sammansatt af mansnamnet Kol), Linberg Pa., Löfböle Bj., Lökholm Na., Masurböle Bj., Ro-

*) Man må ej tro själ här vara en ortografisk bock i st. f. „skjäl!“

sendal Ki., Rönnharun Na., Tallböle Sa., Vallmonäs Na., Videkulla Pa.

Af benämningar på *metaller* komma dessa ortnamn: Gullkrona klippa Na., Kopparböle Pa., (hvilket dock i äldsta jordaboken skrifves Kopoböle), Kopparholm Na., Kopparö Pa., Tennäs Pa.

Några ortnamn härledas från olika slag af *födoämnen* t. ex. Grötö Na., Pölseböle Pa., Smörvik Sa., Vällingharun Ko., Korfkulla Ki.

Märkeliga äro — anmärker N. M. Petersen i sin afhandling om danske og norske stedsnavne — sådana ortnamn, i hvilka *staf, stock, stång*, fornn. stafr, stokkr, stöng, eller andra af samma betydelse förekomma, emedan de synas hafva afseende på något framstående, uppskjutande såsom uppresta gränsepålar o. d., t. ex. Stafangr, nu Stavanger, Stokkhólmr nu Stockholm, Stangaholt på Island. I Pemar och Sagu socknar af Egentliga Finland hafva vi ett ortnamn af detta slag: Stangberg, och i Österbotten förekommer i Mustasaari socken Staffuersby (enl. en äldre jordabok), i nyare tider Starsby, hvarmed kan jämnföras Staffuersby vid Hindsgavl på Fyen i Danmark.

Af en beslägtad betydelse är ordet *måla*, som icke sällan ingår i sammansatta ortnamn i Sverige. Det utgör nämnligen genitivus pluralis af *mål*, som Ihre öfversätter med: limes, utpote qvi signis positis determinari solet. Deraf byamål: villæ terminus. Dock finnes äfven ett annat *måla:* donativum, pensio, tributum, och det är ej alltid en lätt sak att afgöra hvilketdera af dessa ord ingår i ett ortnamn, enär båda ganska väl kunna försvara sin plats. Bland Finlands svenska ortnamn har jag ej funnit något sammansatt med måla, undantagande i Pargas socken af Egentliga Finland, der ett Skörmåla är beläget. Men en stark anledning att

betvifla detta namns fornåldriga ursprung ligger deri att jag ej lyckats återfinna det i någon af de äldre jordaböckerna och jag drager derföre knappast i betänkande att förklara det för en förvridning af något äldre namn, ovisst hvilket.

Af *titlar* och *yrken* äro i detta landskap åtskilliga namn härledda, t. ex. Biskopsö Ki., Bondenäs Pa. & Ko., Borgareböle Pa., Domarby Pa. & Bj., Klockaräng Pa., Knapböle Sa., Kungsholm Tö., Munkby och Munkeäng på Kustö, Munkbacka Pa., Piparby Na., Prostvik Na., Röfvarenäs Pa., Skinnarvik Ki., Skräddareböle Ki., Smedskulla Ki., Smedsgård Pa. o. fl.

Folkslags namn, som i Nyland ganska ofta ingå i ortnamnen, äro i detta landskap jämnförelsevis sällsynta. *Finne* är äfven här likasom i Nyland det vanligaste, såsom sjelffallet är, och jag har antecknat följande dermed sammansatta ortnamn: Finneby på Kustö, i Pargas och Bjerno, Finnö Ko., Finsö Ki., Mustfinnö Pa., Finnarf Ki., Finnhofva Ki. — Andra folkslagsnamn äro: *Lapp*, som ingår i Lapplax Pa., Lappnäs Ki. & Bj., Lappdal Ki., Lappmark Sa. *Tavast* i Tavastruna Ki., hvilket 1370 i Svartboken kallas Tavestarma; *Dalkarl* i Dalkarby Ki. & Na. *Helsing* i Helsingby Tö. — *Fris* ingår måhända i Frijsensby Tö. nu Frisilä och i Svartboken år 1416 Frisikylä; om *Ryss* ingår i Rysis Na. är så mycket tvifvelaktigare som detta namn nu skrifves Riisis.

Den klass af ortnamn, som bildas af *persons-*, särdeles *mansnamn*, är äfven i Egentliga Finland den talrikaste, ehuru ej jämnförlig med den motsvarande i Nyland, der jag med större eller mindre säkerhet i ortnamnen återfunnit mycket flera än hundrade till större delen ganska ålderdomliga mansnamn, jfr min ofta citerade afhandling om Nylands svenska ortnamn. Men äfven bland Egentliga Finlands ortnamn kunna

icke få uppvisas. hvilka i anseende till sin sammansättning med i forntiden brukliga svenska personsnamn måste tillerkännas en ganska hög ålder. Jag vill här uppräkna de personsnamn, som jag bland Egentliga Finlands ortbenämningar trott mig med någon säkerhet kunna spåra, dervid med tecknet * utmärkande dem, hvarpå jag ej är fullt säker af samma anledningar, som i afhandlingen om nyländska ortnamnen föranledt detta teckens användande (se sid. 24 derstädes).

Albrekt, Alf, som i danska ortnamn öfvergår till Als- och derföre ex analogia torde återfinnas i Alsböle Sa., Anders eller Ante, Arvid, *Bessi, *Breide, *Finn, Germund, som på runstenar återfinnes såväl i den brutna formen Kairmuntr Lilj. 910, som i den äldre obrutna Kirmunr ibdm 8, om hvilken senare det i en gammal jordabok förekommande Girmunsvidja, nu Germundsvidja Bj. påminner; Gest, Gregers, Gudmund runst. Kuþmuntr, Gunde, Gunnar runst. Kunar, Helge runst. Halki, hvilket ingår i Helgeboda Ki., Helgå Bj., hvilket sistnämnda dock kanske rättare härledes från qvinnonamnet Helga runst. Halka, emedan det enligt Arvidsons Handlingar år 1444 skrefs Helghuaa: Helgu är nämnligen genit. af Helga; Hemming runst. Hemikr, Himinkr; Henrik, hvaraf förmodligen Hinckeböle Bj., enär Hincku åtminstone i Nyland är en vanlig förvridning af Henrik; Holsten, som ingår i Holsteböle Sa. (lika som i Holstenes i Sjundeå i Nyland), *Hörd eller Herd, Inge runst. Inki, Ingild, hvaraf Engelsby Ki. sannolikt är sammansatt, enär äfven i Danmark denna öfvergång från *i* till *e* i detta namn eger rum t. ex. Engelstrup förut Ingelstorp; *Kol (jfr ofvan det om namnet Kålsö sagda), *Krokr, Matts eller Matte, Mickel, Nils, Osmund runst. Osmuntr, Pade (i Pajböle Ki. se afh. om nyl. ortnamnen sid. 24), Peder, Påfval, Ramunder (i Ramsö Na. se nyss citerade afh.

sid. 24), Sigge, Simon, *Skegge, *Smiþ, Staffan *), hvilket ingår i Stansholm Tö., som i äldre jordaböcker skrifves Staffansholm; *Sutari, *Thole, Thomas, Thora runst. Þura eller Þora; Throud, hvaraf Trontzöö nu Trunsjö Na. torde vara sammansatt, emedan äfven i danska ortnamn Throud öfvergår till Trund enligt Petersens ofvanciterade afhandling; Thord runst. Þurþr eller Þorþr, hvilket ingår i Tordby Ki., som i en gammal jordabok så skrifves (år 1542); enär dock i den äldsta, af år 1540, står Trodby och det derefter heter Trotteby, Trotby, så är det sannolikt att läsearten Tordby beror på misskrifning. *Östen runst. Aistain. Detta sista namn ingår möjligen i Östansöö, som förekommer i de äldre jordaböckerna, förmodligen samma ö, som nu är upptagen under namnet Ostingsholm Tö.

Återstår slutligen den klass af ortnamn, som upptager sammansättningar med de hedniska *gudarnes* och andra mythiska personligheters benämningar. Såsom i början af denna uppsats nämndes, är Egentliga Finland i detta afseende särdeles fattigt och i min tanke utgör denna omständighet i förening med de många här förekommande dels rent finska, dels från finskan förvridna ortnamnen i numera svenska socknar ett tydligt bevis uppå att den svenska befolkningen i detta landskap är vida yngre än den i Nyland, i hvars svenska del finska namn höra till undantagen, ja i vissa socknar äro ytterst sällsynta. — *Thor,* hvars namn ensamt i en enda nyländsk socken, Karis, förekommer på fyra skilda ställen **),

*) Vid behandlingen af Nylands svenska ortnamn blefvo af förbiseende de med Staffan sammansatta utelemnade. De äro talrika isynnerhet i Helsinge socken, der jag antecknat: Staffansby, Staffas och Stansvik, om hvilket sista namn jfr texten här ofvan.

**) Ehuru jag redan engång förut (i beskrifningen öfver en fotresa genom Nylands svenska socknar, inlemnad till consistorium academicum

har i detta landskap gifvit upphof åt blott *ett* ortnamn Thorsböle, hvilket dessutom förekommer i Kimito, som är grannsocken emot Nyland. Toresund är visserligen namnet på en sätesgård i Nagu, som uppräknas i Jesper Krus' förteckning, men namnet är förmodligen detsamma som Thoras, hvilket förekommer i 1540 års jordabok (d. v. s. mer än 70 år före nämnda förteckning) och Thoras heter stället ännu i dag; det härledes från det ofvan bland personsnamnen uppräknade qvinnonamnet Thora. — *Troll* har gifvit upphof åt namnen Trollskär Ki., Stora Trullön Pa. och af *Neck* fornn. Hnikarr, Nikarr, Hnikuðr kommer möjligen Nickenäs, Nyckenäs Ko. — Flera spår af hedniskt-mythiska föreställningars uppträdande i dessa trakters svenska ortnamn hafva icke de af mig anlitade urkunder haft att uppvisa.

Innan jag lemnar de i vestra delen af Finland bosatte svenskarnes ortnamn, må några ord egnas åt dem, som förekomma i landskapen *Satakunda* och *Österbotten*. Detta sker mera för fullständighetens skuld samt för att icke med tystnad förbigå dem och derigenom kanhända lemna rum för oriktiga föreställningar om deras beskaffenhet, än derföre att dessa namn skulle erbjuda den svenske språk- eller fornforskaren något af intresse, ty åtminstone fem sjettedelar af dessa

år 1860 och publicerad i tidningen Folkvännen för år 1862) fästat uppmärksamheten vid de i Snappertuna kapell af Karis socken i byn Sodeby på Degerö förekommande hemmansnamnen Odinsnäs, Valhalla och Asaborg, om hvilka jag lemnat den upplysning att de först på 1830-talet tillkommit, sannolikt genom någon romantisk häradsskrifvares nyck, och förut helt prosaiskt hetat Nybondas m. m., så vill jag dock begagna mig af tillfället att här ytterligare göra detta förhållande kändt, eftersom dessa namn ännu i senaste häfte af tidskriften Suomi spökat som minnen från hednadagar.

trakters i äldre jordaböcker upptagna byanamn äro finska eller förvrängda finska benämningar. Några flera svenska namn kunde väl ur de nyare jordaböckerna och andra handlingar rörande dessa bygder hopletas, men såsom härrörande från yngre tider kunna de ej lemna något ämne för språklig behandling, enär allt dervid beror på att komma namnets urform så nära som möjligt med aflägsnande af alla nyare tiders af vårdslöst uttal eller förderfvadt språksinne förorsakade förvrängningar. Med något anspråk på fullständighet uppträder derföre icke följande korta namnlista.

By och *Böle* äro de enda svenska namn, som i de äldre jordaböckerna befinnas ingå i den klass, hvilken jag benämnt efter uppodling och bebyggande. Hit hör kanske ock byanamnet Rödzöö i Karleby socken, hvilket möjligen kommer af rödja. Om Staffuersby i Mustasaari, hvilket också kunde hänföras till denna klass, är ofvan taladt.

De benämningar på *vatten* och *land* och deras delar, som jag bland dessa ortnamn funnit, äro: bäck, fjärd, göl, källa, ström, sund, vik, å; samt backe, berg, böte (= berg), dal, grund, holm, lund, mark (= skog), mo, näs, strand, ö.

Från *växtriket* tagna namn äro: Björkön i Mustasaari, Löfön i Pedersö, Palms i Wörå, Rosnäs i Ulfsby, Stubbebacka nu Ståbacka i Nerpes. — Af *djurs* namn, som ingå i dessa namns sammansättningar, har jag i de äldre jordaböckerna ej återfunnit andra än Varg, hvaraf Vargön i Nerpes och Ulf i Ulfsby.

Af *folkslags* namn äro sammansatta: Lappfjärd, Lappforsen, Finnby, Helsingby, Ryssby och kanske Est i Esteröö i Pedersö socken.

Personsnamn ingå i följande sammansättningar: *Clemens* i Clemetzöö uti Mustasaari, *Kar* eller *Kari* i Karis uti Karleby s:n och Karsvik, Karsmark i Ulfsby, *Karl* i Karleby,

Inge i Ingvik uti Karleby s:n, *Gunnar* i Gunnarsholm ibdm, *Signe* i Signesby uti Mustasaari, *Ragvald* i Ravaldsby uti Ulfsby och Nerpes, *Sven* i Svensby uti Ulfsby, och *Östen* i Östensö uti Karleby socken. — Osäkra äro: *Dag* i Dagsmark, *Klas* i Klasmark, och *Smed* eller Smip i Smedsby. — Flera personsnamn upptaga icke de i de äldre jordaböckerna öfver Satakunda och Österbotten befintliga ortnamnen.

Öfriga klasser af ortnamn äro i dessa landskap antingen alls icke eller ytterst fattigt representerade, hvarföre de här förbigås, och af de intressanta sammansättningarna med hedniska gudanamn finnes ej en enda *). Alla tecken tyda fördenskull på att den nu i dessa trakter så talrika svenska befolkningen undanträngt förut här bosatta finnar i en tid, som jämnförd med tidpunkten för den svenska invandringen till Nyland kan med allt skäl kallas ny.

Förkortningar af Egentliga Finlands socknenamn.

Bj. = Bjerno. — Ki. = Kimito. — Ko. = Korpo. — Na. = Nagu. — Pa. = Pargas. — Sa. = Sagu. — Tö. = Töfsala.

Källor.

a) *För Egentliga Finland.*

Senatsarchivet i	Helsingfors	N:o	485	jordabok	af år 1540.
D:o	d:o	N:o	491	d:o	„ år 1542.
D:o	d:o	N:o	593	d:o	„ år 1555.
D:o	d:o	N:o	1282	d:o	„ år 1575.

*) Namnet Frö-nås i Nerpes återfinnes ej i de äldre jordaböckerna och är således i sin nuvarande form tvifvelaktigt. Likaså hemmansnamnen Stor- och Lill-vi m. fl. a.

Senatsarchivet i Helsingfors		N:o 1587	jordabok	af	år 1600.
D:o	d:o	N:o 1616	d:o	„	år 1602.

1794 års jordabok. Arvidssons Handlingar. Grönblads nya källor till Finlands medeltidshistoria. Jesper Mattsson Krus' förteckning utg. af Lagus. Åbo domkyrkas Svartbok förvarad i Universitets-bibliotheket. Petersens Afhandling om Danske og Norske Stedsnavne i Nordisk Tidskrift f. Oldkyndighed, II. Landtmäterikontorets nya karta öfver Åbo län.

b) *För Satakunda och Österbotten.*

Senatsarchivet i Helsingfors		N:o 1920	jordabok	af	år 1540.
D:o	d:o	N:o 1927	d:o	„	år 1546.
D:o	d:o	N:o 1952	d:o	„	år 1552.
D:o	d:o	N:o 4545	d:o	„	år 1552.
D:o	d:o	N:o 4548	d:o	„	år 1553.
D:o	d:o	N:o 4835	d:o	„	år 1604.
D:o	d:o	N:o 4855	d:o	„	år 1607.

OM

ÅLANDS ORTNAMN.

En Undersökning

af

A. O. Freudenthal.

(Föredr. den 21 Oktober 1867).

Efter att i tvenne föregående afhandlingar hafva försökt tydningen af några bland de svenska ortnamn, som förekomma i landskapen Nyland *) och Egentliga Finland, Satakunda samt Österbotten, **) ärnar jag här företaga en skärskådning af de ortnamn, som förefinnas i det mest svenska, men äfven till sin vidd minsta af Finlands landskap: ögruppen *Åland.* Från urminnes tider har här varit svensk bygd, såsom de från hednatiden qvarstående ättehögarne med sina fynd tydligen ådagalägga, och a priori kunna vi derföre sluta till att ortnamnen i detta landskap skola erbjuda mycket ålderdomligt och för språkforskaren af interesse. Men äfven här, likasom vid de förut nämnda undersökningarna, läggas stora hinder i vägen af bristen på äldre handlingar, hvilka skulle innehålla namnens ursprungliga former, enär dessa i sitt nuvarande skick högst sällan tillåta någon säker tydning. Ej heller är forskningen här, så svenskt landskapet än är numera, betryggad för misstag emellan svenska och finska ord, ty som ojäfaktiga vittnen om finnars vistelse i forna tider på dessa öar qvarstå till denna dag ortnamn sådana som Jomala, Jurmo, Koskenpää, Lappo, Lappvesi o. fl. Men tillvaron af dessa omisskänneligen finska namn ger tydligen vid handen att äfven bland de nu till utseendet svenska, men med tillhjelp af fornspråket eller allmogemålen otyd-

---

*) Se Finska Vetenskaps-societetens Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk, åttonde häftet, Helsingfors 1866.

**) Se nästföregående afhandling i detta häfte af samma „Bidrag".

bara, flera måtte finnas, hvilka äro förvridningar från finskan, ehuru man nu i brist på äldre former måste stanna i villrådighet derom; jag får i det följande tillfälle att framhålla några sådana och har äfven i ett par fall, trots ringa insigter i det finska tungomålet, vågat deruppå stödda tydningar, hvilka synts mig sannolikare än de, jag möjligen skulle kunnat hemta från fornnordiskan eller nysvenskans allmogemål. Men i de flesta sådana fall har jag ansett lämpligare vara att lemna ordet åt på detta område mera hemmastadde granskare, än att upptaga utrymmet med lösa gissningar. Derhos har äfven en annan omständighet varit mig ganska hinderlig, nämnligen bristande lokalkännedom, hvarföre jag äfven då och då nödgats taga min tillflykt till alternativa förklaringar, underställda deras bepröfvande, som på orten äro hemmastadde. Det stora flertalet af åländska ortnamn tror jag mig ändock, trots allt detta, hafva lyckats tyda och klassificera enligt de grunder, jag äfven vid mina föregående likartade undersökningar fasthållit.

Tages först till ämne för undersökningen *landskapets* namn, Åland, så befinnes detta vara en sammansättning af *land,* terra, med *a,* ett fornsvenskt ord, som enligt Ihres Gloss. Svio-Goth. "aqvam in genere et strictiori significatu fluvium apud veteres denotavit;" fornn. á, gen. ár; got. ahva, fornhögt. aha, forneng. eá, jfr lat. aqva, fran. eau. Åland betyder således ett vattuland, ett land omflutet af vatten, såsom det i sjelfva verket är. Dess finska benämning är Ahvenanmaa, hvilket må nämnas eftersom det är alldeles sjelfständigt och icke utgör någon öfversättning af den svenska benämningen: det betyder abborrlandet. Ordet *abborre* är, likasom Åland, en sammansättning af det fornn. á: på norska heter det å-borr och vårt svenska abborre är en sammandragning af det äldre agh-borre, som återfinnes t. ex. i

några gamla anteckningar till en pergamentcodex af Vestgötalagen (se Collins & Schlyters edition pag. XIV). Det mösogotiska ordets *h* har således i fornnordiskan först öfvergått till *g*, hvarpå äfven flera andra exempel finnas, och derpå har denna konsonants bortkastning föranledt vokalens accentuering.

Af Ålands socknenamn möter oss i den alfabetiska ordningsföljden först *Finström*, äldre Fynneström, Finnestrom. Det är sammansatt antingen (och troligast) med folknamnet och utgör i sådant fall ett ytterligare bevis på att finnar fordomdags varit på Åland bosatte, eller ock återfinnes deri mansnamnet Finn, men näppeligen, såsom Weckström i sitt geograf.-statistiska lexikon öfver Finland 1:sta hft förmenar, det fornnordiska ordet fen. Hela detta nog allmänna antagande af någon språklig frändskap mellan folknamnet finnar och subst. fen, kärr, synes mig temligen ohållbart och mera skenbart än verkligt motiveradt genom ljudlikheten mellan fornn. fen och lat. fenni samt likheten i betydelsen af fen och det finska suo (fenni, finnar = suomalaiset på samma sätt som fen, kärr = suo). Mycket närmare ligger att härleda detta folknamn ur det starka vb. finna, got. finþan, hvaraf finnr (*nn* är i fornn. en assimilation af ett äldre *nþ*, *nd*, alltså finþr, findr) en finnare, en fintlig, kunnig (gemenligen *troll*kunnig) man. Med sådana egenskaper uppträda finnarne ofta i de fornnordiska sagorna.

Namnet *Föglö* är ett dunkelt ord. Men med ledning af de äldre formerna Föögel, Fögeld och framför allt Fyghelde, hvilket sista förekommer i en "Navigatio ex Dania per mare Balthicum ad Estoniam circa 1270" intagen i Langebeks Scriptores rerum Danicarum medii ævi tom. V pag. 622 (till hvilket märkeliga dokument jag längre fram skall återkomma), torde det icke vara så obefogadt att ställa detta

namn i förbindelse med det gamla subst. n. fyghli, fjäderfä, foglar (deriveradt af fornn. fugl, got. fugls, fht. fogal, fe. fugul, fugel) och en ytterligare bekräftelse vinner en sådan sammanställning deraf att Weckström l. c. säger att "namnet tros vara härledt af den mängd sjöfogel, som vistas här om våren". — Ordet fygli betyder dessutom, enligt Fritzner, fogelfångst.

Hammarland, äldre Hamarland, kommer af det fornn. hamarr, brant klippa, dial. hamar, hvarom mera nedan. — *Jomala* är förmodligen det finska jumala, som betyder gud; jfr byanamnet Jumalvik i Nyland.

Kumlinge, äldre Kumblinge, härledes af det fornn. kumbl eller kuml: kummel. Hvarifrån Weckström i anf. arb. tagit att "inge" skulle betyda "uppröjd mark" vet jag icke, men säkert är att det här endast är en afledningsändelse, fornn. ingi, som är ganska vanlig i svenska ortnamn, t. ex. Skenninge, äldre Skæningi, Blekinge. Det senare namnet hade dock i äldre tider afledningsändelsen -onger, -ing: Blekonger, Bleiking. Flera exempel må för jämnförelsens skuld anföras: Göinge, Björklinge, Skyllinge i Sverige; Enklinge, Seglinge på Åland; Pellinge, Sellinge, Willinge i Nyland.

Namnet *Lemland* uppgifver Weckström "en fornsägen på orten härleda från ett dialektord *lem* eller *lemme,* som der betecknar bräde eller spång, emedan man fordom på sådana kommit dit öfver Lemström, fordom en ström, nu ett näs emellan Jomala och Lemland. — Jag lemnar denna sägen i sitt värde, men emedan socknens äldre namnformer äro Lemeland, Lemmeland och äldst, enligt Arvidssons Handlingar, del II, anno 1431, Lymæland, vill jag försöka en annan härledning, som med sistnämnda form står i bättre öfverensstämmelse. I fornnordiskan finnas följande ord: lim f. gren; lim n. (utan plur.) grenar och löf på trän; limr m.

gren. Och Ihre i Gloss. Svio-Goth. säger: superest vocula hæc (lima) hodieqve apud Gotlandos Dalekarlosqve. Skåningarne skola, enligt samme författare, uttala det lyme, hvilken form fullkomligt öfverensstämmer med socknenamnet af år 1431: Lymæland. Dessutom vill jag erinra om att *i* och *y* skrefvos ömsom för hvarandra i äldre tider, jfr t. ex. här ofvan Finnestrom och Fynneström. Namnet Lymæland, Lemland skulle alltså ursprungligen beteckna ett på löfskog rikt land, jfr kapellnamnet Bromarf i Nyland (min afh. om svenska ortnamn i Nyland sid. 9). Huruvida denna härledning finner stöd äfven i de nuvarande naturförhållandena i socknen, må den i trakten hemmastadde afgöra. — Eller ock, om vi fasthålla limr i betydelsen gren, kan Lymæland beteckna ett grenland, ett land, som grenar sig ut åt många håll, hvilket, enligt kartan, är fallet med socknen och dithörande kapell. Denna förklaring är kanske sannolikare, helst den vinner stöd af det analoga namnet Limafjörðr nu Limfjorden i Danmark, hvilken likaledes löper ut i många grenar och vikar och deraf erhållit sitt namn. Jfr kanhända ock Lima, ett socknenamn i Dalarne, och Limgarðr i det gamla Norge.

Men ännu en tredje förklaring påkallas af namnet på ett berg inom socknen, Lemböte, som i ofvanciterade "Navigatio ad Estoniam a:o 1270" kallas Lynæböte, Linöbötæ och Lynæbetæ. Har nu detta Lynæ under tidernas lopp kunnat förvrängas till Lem uti bergnamnet, så synes det mera än sannolikt att äfven socknenamnet ursprungligen varit Lynæland, icke Lymæland. Det är då att förklaras som en sammansättning med fornn. subst. hlynr m. lönn, Gotl. dial. lyn. — Hvilken tydning, som nu är den rätta, kan jag i anseende till de vexlande fornformerna icke afgöra.

Saltvik är ett lättförstådt namn och likaså *Sund*. Den senare socknen hette i äldre tider Sunda, som är genitivus

pluralis och alltså betyder sundens, nämnligen socken eller bygd. Denna plurala form vinner ytterligare bekräftelse deraf att i Svartboken anno 1414 står i Sundom (dat. plur.) d. ä. i Sunden, i Sundens bygd.

Åland, såsom varande en grupp af ofta långt från hvarandra skilda öar och holmar, är indeladt i en mängd församlingar. Utom de nu omtalade socknarne finnes derföre ett stort antal kapeller, hvilkas namn nu skola närmare skärskådas.

Brändö, kapell under Kumlinge socken, är ett lättförstådt namn. Icke så *Eckerö*, hörande till Hammarlands socken. Detta namn skrifves i äldre jordaböcker Ekerö och den äldsta mig bekanta form deraf finnes i Arvidssons Handlingar vol. II anno 1431, nämnligen Aekrö. Sannolikast synes mig att detta är en förvridning af ett ursprungligt Eikarey (så hette t. ex. en ö i Norge, nu Egerö) af eik, gen. eikar, ek, och kan dermed ytterligare jämnföras norska ortnamnet á Aeikium, senare a Aekom, *Aeker*, nu Eger. Äfven tyckes denna härledning vinna stöd deraf att Weckström i anf. arb. uppgifver (dock med reservation) att "der förr funnits en större mängd ekar, som varit anslagna till varfven". Formen "Akerön", som finnes i det af Weckström ur Tidningar utgifne af et sällskap i Åbo 1784 n:o 33 aftryckta Cort Hartvigssons testamente (a:o 1484), skulle gifva hemul för en helt annan förklaring, som icke heller skulle kullkastas af det nyssciterade tidigare (a:o 1431) förekommande Aekrö, enär i svenska handskrifter från medeltiden *æ* mycket ofta står för *a*, men vid efterseende i sagda tidningsnummer fann jag att Akerön är ett förvillande tryckfel i stället för Åkerön, hvilket jag ansett mig böra omnämna. Sjelfva handskriften, hvilken lärer förvaras i Finströms kyrka, har jag ej varit i tillfälle att se.

Geta, kapell under Finström, hette i äldre tider Geto, Gettöö och kan härledas ur djurnamnet, hvarom nedan.

Kökar heter ett kapell under Föglö socken, hvars äldre namnformer äro Työckar, Tiöckar, och i den redan citerade "navigatio a:o 1270" förekommer den äldsta mig bekanta, som är Thiyckekarl, Thiyckækarl. Då de i detta dokument befintliga namnens ortografi är ganska vacklande, torde det icke kunna anses som alltför djerft att antaga namnet hafva varit Thiyckækarla (gen. plur.), nämnligen bygd eller hemvist, och härleda detta från det fornn. adj. þykkr, också þjukkr, þjokkr, þjökkr, betydande tjock, dan. tyk. Namnet skulle alltså antyda en i ögonen fallande egendomlighet hos traktens inbyggare och betyda: de tjocke karlarnes bygd eller bostad.

Till Föglö hör ännu ett annat kapell, *Sottunga,* som dock i 1531 års jordabok hänföres till Kumlinge socken; namnet är svårt att med tillhjelp af fornnordiskan förklara och detsamma är fallet med *Lumparland,* kapell under Lemlands socken. Detta får måhända anses som en sammansättning af det finska ordet lumme, genit. lumpeen, som betyder neckblad (nymphæa). — Med Sunds socken är förenad kapellförsamlingen *Vårdö,* hvilket namn härledes ur fornn. varðr och längre fram skall blifva omordadt.

Härmed har jag framställt försök till tydningar af Ålands sockne- och kapell-namn samt öfvergår nu till undersökningen af dess byanamn, hvilka jag vill klassificera så som skett i mina förut nämnda afhandlingar; jag tager derföre först i betraktande dem, som tyda på landets *uppodling* och *bebyggande.*

Bo fn. bú: Sonaboo nu Sonboda Fö. Finnbo i Ekerö.

Bod fn. búð: Björsboda, hvarom mera längre fram, Granboda, begge i Föglö. Hastersboda Fö., som i 1531 års

jordabok skrifves Hastensboda, se nedan. Skogboda Fö. Boda Ha., Le. Bodvik nu Bovik Ha.

Borg, hvaraf Borgboda Sa. Stället har fått sitt namn af en forntida borgmur, 400 alnar i omkrets enl. Weckström, hvarmed ett enstaka berg på alla sidor är omgifvet. Stenarne i muren äro ej hopfogade med murbruk, utan löst staplade på hvarandra och enligt nysseiterade förf. "finnes en grof jernring inhuggen i berget".

By fn. býr förekommer allmänt. Namnet Bistorp i Lemland skrifves i äldre jordaböcker Bystorp, men är ändock icke sammansatt med by, utan med dialektordet *bisi*, en gammal gubbe. Detta ådagaläigges af dess äldsta mig bekanta form, som är Bisatorp (anno 1433 enl. Arvidssons Handlingar vol. II).

Af *bränna* kommer Brändö Fö., Ku. Brändbolsta Su., anno 1431 enl. Arvidssons Handlingar skrifvet Brendabulstad.

Böle fn. boeli, egentligen betydande läger, vistelseort, tillhåll. Häraf åtskilliga sammansättningar.

Castell fn. kastali af lat. castellum, dim. af castrum, ingår i namnet Castelholm Su.

Gård fn. garðr, allmänt. Härmed sammansatt är bl. a. Åsgårda Sa., hvilket är gen. plur., ty i Svartboken förekommer namnet i en annan otvetydig pluralkasus nämnligen dativus: i Aasgardhum. Om förra leden i sammansättningen längre fram.

Hus t. ex. Husö Fö.

Hage t. ex. Måshaga Ku. I äldre tider skrefs detta namn Musshagha, Musseha(g)ha och förra leden af sammansättningen är derföre troligen mosse fn. mosi, icke mås fn. már eller máfr: larus. Namnet bör derföre rätteligen skrifvas Mosshaga.

Af verbum *lösa,* redimere, kommer namnet Daglösa Sa. Detta må man lika litet som de flesta andra i de nordiska länderna förekommande liknande ortnamn härleda ur det i sammansättningar vanliga gamla ordet -lösa (fornn. leysi n.), som betyder brist på eller frånvaro af något, t. ex. rætlösa: olaglighet, saklösa: oskuld, menlösa: menlöshet, i hvilket fall namnet Daglösa skulle utmärka en ort, der ingen dag finnes. Ty utom det osannolika i att ställen skulle blifvit benämnda just efter ett ting, som de sakna, skulle slika ortnamn blifva rent af orimliga då första leden i sammansättningen, såsom ofta inträffar, är ett mansnamn, enär ju med namnet icke kan uttryckas att stället saknade en så benämnd man, utan tvärtom att han egde eller namngifvit stället. Så måste också vara fallet med ifrågavarande ortnamn Daglösa (för resten det enda i hela Finland af detta slag, så vidt jag känner), hvars förra sammansättningsled är mansnamnet Dag, se nedan; Daglösa är alltså den gård, den lägenhet, som Dag tillöst sig. Rydqvist tager derföre, enligt min tanke, miste, då han i Svenska Språkets lagar vol. II sid. 280 anser det -lösa, som ingår i ortnamn, vara att jämnföra med det ofvannämnda -lösa, betydande brist, afsaknad. Likvisst måste medgifvas att ett antal ortnamn finnes, der man kan råka i tvifvelsmål om hvilken betydelse man bör tillerkänna det i dem ingående -lösa, ja, der tillochmed sannolikare synes att namnet har sitt upphof i ställets brist på det ting, som i namnets förra sammansättningsled nämnes, t. ex. Vatnleysa på Island: ett ställe saknande vatten, Veiðileysa ibdm: ett ställe saknande fiske. — Jfr Petersens Afhandling om danske og norske stedsnavne i Nordisk Tidskr. f. Oldkyndigh. 2: det B. 1:ste H. p. 88 f.

Qvarn fn. kvern, deraf Qvarnbo, äldre Qvärnebo Sa.

Af fornn. starka vb. hrjóða l. rjóða härledas subst. ruþ eller svag form ruþa (se min afh. om svenska ortnamn i Egentliga Finland sid. 5) och svaga vb. hryðja l. ryðja: upprödja. Det förra ordet ingår i ortnamnet Hammarrud eller som det äfven, i äldre tider, skrefs Hammarruda Jo. Dock förekommer redan i gamla jordaböcker Hamarudda och nu heter stället Hammarudda; det är derföre svårt att bestämma om senare leden af detta namns sammansättning är ruþ, ruþa eller udde. Af ordet ryðja: rödja kommer sannolikt det nuvarande namnet Ryssö Sa., hvilket i de äldre jordaböckerna skrifves Rösszö, Rosszö. Folkslagsnamnet ryss ingår deremot i det i samma socken förekommande byanamnet Ryssböle, som i äldre tider skrefs Rissaböle, hvarom längre fram.

Sal tyckes utgöra mellersta leden af sammansättningen i namnet Thors-sal-by, som, skrifvet Torsalby, förekommer anno 1431 i Arvidssons Handlingar. Äfven i en af de äldsta jordaböckerna från 16:de århundradet förekommer det i denna form. I de öfriga står vårdslöst Tosalby, Tossalleby, Torssarby och nu heter stället Tosarby Su. Mera derom längre fram.

Skale fn. skáli betyder i fornspråket hus, hydda. Det förekommer ej i de nuvarande åländska ortnamnen, men granska vi deras fornformer, så finna vi att en by i Finström, som nu heter Bartsgårda, i äldre jordaböcker hette Barskola och i Arvidssons Handlingar vol. II återfinnes den äldsta formen (anno 1431), som är Barkaskala, hvilket namns senare led uppenbarligen är gen. (sing. l. plur.) af skale. Förra leden af sammansättningen skall nedan afhandlas, då fråga blir om ort-

namn härledda af benämningar på skepp. — Ett annat bland de nuvarande ortnamnen är Granboda i Lemland, hvilket enligt Arvidssons Handlingar anno 1433 hade en form tydligen innehållande ordet skale: der förekommer nämnligen *i Grenskalabodom,* hvilket är sammansatt af fn. greni: gran, skale: hus och bod, hvarom ofvan är taladt. Detta betyder alltså i granhusbodar, en pleonasm, som i nyare tider undvikits genom att förkorta namnet till Granboda.

Stad fn. staðr, nu ofta förkortadt till sta: ställe. Deraf t. ex. Endebolstad nu Enbollsta Fi., Törnebolsta Fi. anno 1429 enligt Arvidssons Handlingar skrifvet Ternabulstad, hvarom mera längre fram. — Det n. v. Bokstafsö Sa. lemnar ett exempel på förvirrande vrängningar af ortnamnen, enär det rätteligen enligt äldre jordaböcker heter Bokstadsö och således är att härleda från stad.

Verbum *taga,* fn. taka, har gifvit upphof åt subst. tägt, plur. tägter, hvilket ingår i t. ex. Mångstägta Su. Förra leden af detta namns sammansättning är mansnamnet Måns eller Magnus, såsom synes af de äldre formerna: Monstekta i 1531 års jordabok, in Magnustække anno 1432 enligt Arvidssons Handlingar och j Magnustektum ibdm anno 1431. Den sist anförda formen af detta namn öfvertygar oss om att tägta är gen. plur. med underförstådt by, gård eller något dylikt.

Torp, fn. þorp, egentligen höjd, backe, sedan en samling hus: förekommer ensamt såsom byanamn i Eckerö, Hammarland och Jomala. Vidare äfven sammansatt: Stentorp Fö. Staffanstorp Ha.

Vård, fn. varðr, fornsv. varþer, værþer, fornd. varder, vord, (hvaraf t. ex. Vordingsborg, äldre Vorðungaborg); af detta ord är kapellnamnet Vårdö sammansatt. Jfr Pe-

tersens ofvanciterade afhandling sid. 84, der ordets språkliga frändskapsförhållanden närmare äro utredda.

Åker, fn. akr, hvaraf t. ex. Ofvanåker Su. I Arvidssons Handlingar omtalas en by i Sunds socken, som fanns till år 1431 och hette "j bjornsakrum". Björnsåkra hade den således nu bort heta, men redan i den äldsta jordaboken (af år 1531) förekommer intet sådant namn. Deremot finnes der Björnsnes, hvilket namn numera ej heller i socknen återfinnes: dessa begge byanamn äro kanske derföre att betrakta såsom ett och samma. Det n. v. Björby i samma socken hette 1531 Björneby, hvarom mera nedan.

Äng: Ängö Su. Vesterängas Le., äldre Vester-Engia, som är gen. plur. af det fn. eng, gen. engjar, plur. engjar, gen. engja. En pluralform har här sålunda förvandlats till singular, något vid ortnamnens förändringar ganska ovanligt. Jfr de i detta afseende analoga Kilo i Nyland, Padas i Egentliga Finland.

På Åland, likasom i de begge nyssnämnda landskapen, finnas ganska många ortnamn bildade af benämningar på *vatten och land* och deras delar. Sådana äro, bland de förra, de, som äro sammansatta med

Bäck, t. ex. Norsabek Fi. enligt 1531 års jordabok; nu är namnet försvunnet.

Glo, ett dialektord utmärkande en mindre vattensamling; deraf Gloskär Ha.

Göl: Gölby Jo.

Hamn: Hamnö Fö.

Mar, fn. marr: haf, se min afh. om svenska ortnamn i Nyland sid. 13. Deraf komma Marby i Eckerö k:ll, Svartsmara Fi., som i 1531 års jordabok skrifves Svartingxmara, och i Svartboken förekommer anno 1386 "i

Svartingxmarum" (dat. plur.). — I Jomala socken funnos enligt äldre jordaböcker tvenne byar, som hette Vester- och Öster-Kalmar. Som detta är ett ganska dunkelt namn, vill jag anföra alla de olika former deraf, som jag i äldre urkunder lyckats hopsamla. I 1531 års jordabok (den äldsta) står *Kalmarna,* i Arvidssons Handlingar vol. II år 1433 *i calmarna,* ibdm anno 1431 omtalas en *Waldemar i calmara* och ibdm anno 1431 förekommer *i Ö. Calmarna.* Då Rydqvist i Svenska Språkets lagar bd 2 sid. 281 f. egnat detta äfven i Sverige förekommande namn en särdeles grundlig undersökning och kommit till en ganska probabel konjektur, vill jag här citera hans ord. Han säger: "Särskild pröfning erfordrar ett i plur. ofta förekommande namn: *Kalmar.* Isl. författare omtala, jemte *Kalmarsnes* eller *Kalmarnes,* ett mångskiftande *Kalmarir, Kalmara, Calmarnir* (Sn. Ol. S. s. 170, ack.), *Karlmarnir, Kalmanar, Kalmarnar* (Sturleson III. 302), *Kalmarver,* utan att dermed alltid tydligen utmärka staden Kalmar eller Kalmar Sund, det senare af isländare ock kalladt *Kalmarmar.* I våra landskapslagar finnes härom ingenting antecknadt. Uti lat. diplom. heter det om Kalmar socken i Uppland *de Kalmare* (Sv. Dipl. III. 147), *Kalmari* dat. (269); om det till Linköpings domkyrka hörande *in Kalmarum* (IV. 380); en summa testamenteras "sacerdotj *de Kalmar*" (I. 640). Ytterligare anföra vi ur Run-Urk. 968 *i Kalmarna sūtum* (= sundum), Magn. Er. Test. *i Kalmarnum,* ett permebref af år 1377 *j Calmarnom,* (i Kalmar kloster), Magn. Er. Lands. L. (membr. B. 5 b.) Kg. B. 11 *j Karmarnum* (i Kalmar stad), *aff Karmarna foghathy,* Kristof. Lands L. Kg. B. 11 *j Calmarna, aff Calmarna fogheti,* St.

Rimkr. 9: 2 *til en stad heyter Kalmara*, 34: 2 *aff Calmara, til Kalmarna*. Enheten i denna mångfald af både Svenska och Isl. former kan vara en sg. *Kalmar*, med samma böjning som personnamn på *-ar;* alltså i gen. *Kalmars*, dat. *-ari, (are)*, pl. *-arar*, best. *-arnir* o. s. v. — Ännu ovissare än om detta namns rätta bildning är man om dess ursprung. Den nya härledningen från eng. *calm*, fr. *calme*, ital. *calma*, nyt. *kalm* (Dieterich Runen-Sprach-Schatz s. 150) synes föga mindre vågad än den gamla från ungerska (magyariska) *kalmar*, köpman. Är man tillfredsställd med blott yttre ljudlikhet, så kan man få den på närmare håll och derjemte lika mycket inre motsvarighet. Ej långt från Kalmar, i Blekingen, lefver fortfarande ett subst. *kalm* (sten, kummel, stenröse), äfven kändt på Gottland, och ifall namnets senare del hvarken är plur. af *kalm* eller afledningen *-ar*, utan *mar*, så fins detta ord i fornspråket såväl i betydelsen af skog som haf. I Tyska personnamn är *mar* välbekant, och det framträder i staden *Vismar*. Om accenten kan gifva någon ledning, är *Kalmar*, med akut tonfall på sitt första *a*, hvarken pl. eller sammansättning".

Af fornn. *saggi* sv. m. fuktighet kommer kanske namnet Saggeö, nu Saggö Sa. Ihre har ej ordet i sitt Gloss., men det hos honom upptagna *sagla:* qv. dicitur de infantibus, ubi salivam per oris sinus effluere patiuntur, är uppenbarligen derifrån afledt. — Saggö skulle dock möjligen äfven kunna härledas från det fn. sög, gen. sag-ar: såg.

Ström: deraf Bjerström Fi. Ströma Ha., Sa. Strömbolstad Su.

Sund: t. ex. Vargsunda Jo., Grundsunda Su.

Träsk: t. ex. Vestanträsk Fi.

Vik, hvaraf Bodevik Ha., nu Bovik; Djurvik Jo. Löfvik Su. Tranvik Su., äldre Tranavik, Trenevik.

A, fn. á, vatten, togs redan i betraktande, då talet var om namnet Åland. Man får möjligen deraf härleda äfven byanamnet Åfva Ku., som äldre hette Oovadha, Offuadeby, Åffuadh; senare leden i sammansättningen vore då förmodligen vad, fn. vað: ett vadställe. Detta är dock endast en lös gissning, enär namnet påtagligen är förvrängdt; dess äldsta mig bekanta form förekommer i Svartboken år 1401: i Affwodhum, hvilket, i händelse det är ortografiskt riktigare än de nämnda Oovadha, Åffuadh gör den framställda gissningen till intet.

Benämningar på *land* och delar deraf, som gifvit upphof åt åländska ortnamn, äro:

Arf betyder qvarlåtenskap och jord, jordagods jfr det lat. arvum och se om ordet utförligare mina begge förutnämnda afhandlingar om svenska ortnamn i Nyland och Egentliga Finland. Uti de n. v. ortnamnen på Åland ingår detta ord icke, men enligt Arvidssons Handlingar vol. II hette det nuvarande Sonnröda eller Sonneröda Sa. år 1431 Sonarffödha. Troligt är att ifrågavarande ord *arf* utgör mellersta leden i detta namns sammansättning, mansnamnet Sonne, Sone eller Sune (alla tre formerna förekomma) första leden och det gammalsv. öd, fornn. auðr, egendom, (hvarom mera längre fram) sista leden. Namnet skulle då betyda: den egendom, som utgöres af Sones qvarlåtenskap eller jord.

Berg, fn. bjarg & berg, dan. bjerg, sv. dial. bjerg: deraf t. ex. Bjerström Fi., i äldre tider skrifvet Bjergström, Bergström. Bergö äldre Bjergö Su.

Böte kallas i Nyland ett högt berg (t. ex. Hagnäsböte på Pellinge ö i Borgå socken) och är anledningen dertill

troligen den att vid fiendtliga inbrott vårdkasar upptändes på bergen, landsfolket till varning. Böta är nämnligen i fornsvenskan = accendere ignem, enl. Ihre, som i sitt Gloss. Svio-Goth. anför flera exempel på detta ord ur svenska medeltidsskrifter. Enligt samme förf. "ostrobotniensibus *bote* montem significat" och han gissar anledningen dertill vara den nyssanförda. Lemböte är ett byanamn i Lemlands socken och det nära byn belägna höga berg, som kallas *Bläsan*, är troligen det *böte*, hvarefter byn namngifvits. Om namnets förra led se ofvan under socknenamnen.

Ed eller ede, fn. eið, landtunga; häraf Edha Sa. (1531), Dragedet, ett näs, jfr Dragseið i Norge.

Flisa, fn. flís: Flisö Fö.

Hamar, fn. hamarr, brant klippa, sedan hammare. Ordet fortlefver i sin grundbemärkelse i åtskilliga svenska dialekter, jfr min afh. om svenska ortnamn i Egentliga Finland sid. 7 f. På Åland återfinnes det i sammansättningen af socknenamnet Hammarland, se ofvan, och af byanamnet Hammarudda, äldre Hamaruda, Hammarud, se ofvan ordet ruþ.

Holm förekommer allmänt, t. ex. Keefflingxholm Fi. (enl. 1531 års jordabok); namnets förra del är kätling: bacillus, Ihre. — Horsholma Fö. se nedan.

Hufvud, dan. hoved & höfde, fn. höfði, utmärker i ortnamn detsamma som udde, t. ex. Björnhufvud i Eckerö k:ll, anno 1431 enligt Arvidssons Handlingar skrifvet Biornahowd.

Hult fn. holt, skogsbacke: Hulta Su. (gen. plur.)

Häll ingår i Hällansby, Hellesby Ha., Hellestorp Le. Dessa namn kunna dock lika väl härledas af ett mansnamn, såsom nedan skall omtalas. Byanamnet Hellsö i Kö-

kar k:ll har, såsom vi längre fram skola se, intet med *Häll* att skaffa.

Kil, terræ qvævis portio in angustiam desinens, Ihre; fn. kíll. Häraf är ortnamnet Kila Jo. gen. plur. Se om detta ord utförligare mina begge oftaciterade afhandlingar.

Krok, fn. krókr = "det Stykke af et Land, som löber ud i Söen i Skikkelse af et retvinkligt Hjörne; ligeledes den Deel af Söen, der i samme Skikkelse gaaer ind i Landet", Boesen i Helsingörs Beskr. cit. af N. M. Petersen i hans afh. om danske og norske Stedsnavne sid. 69. Häraf kanhända Krogstad Le., i äldre jordaböcker skrifvet Krockstadha, Krokstad. Kan dock äfven komma af mansnamnet Krokr, se nedan.

Kulle: Kulla Fi., Su.

Lista är ett fornord, som betyder rand, kant och torde få anses ligga till grund för namnen Listr, ett landskap, som låg emellan Bleikingr och Skáney i Sverige, samt Lista eller Listir, nu Lister, en halfö i det gamla Egðafylki i Norge. Formen Listir, som är plur. af ett list st. f., skulle väl snarare tyckas hänvisa på detta såsom upphof till ortnamnen, om icke dess betydelse (konst, list) gjorde detta osannolikt. — Lista = rand, kant stämmer deremot väl öfverens med de nämnda trakternas läge. Har derföre *lista* i Sverige och Norge gifvit upphof åt namnen Listr, Lister, torde man ock få anse byanamnet Listersby i Sunds socken på Åland vara dermed sammansatt.

Mor, tät skog, jfr min afh. om svenska ortnamn i Nyland sid. 15 f. Deraf kommer kanske namnet Mörby Ha., emedan det i en äldre jordabok skrifves Moreby.

Myr eller myra: palus, locus uliginosus, Ihre; fornn. mýrr, mýri. Deraf Vestermyra Ha.

Näs: Emnäs Fi. Detta skrifves anno 1428 enligt Arvidssons Handlingar Aembanæs och ibdm 1431 Embenæs. Då enligt all sannolikhet en ännu äldre och renare form måtte funnits, som nu är obekant, skulle jag om första leden i denna sammansättning, sådan den här förekommer, endast kunna meddela lösa gissningar. Sådant är äfven förhållandet i afseende å namnet Emkarby i samma socken, som visserligen kan uppvisa de äldre formerna Emptkarby, Emptekarby och enligt Arvidssons Handlingar anno 1431 hette Emptakarlby, men i alla fall ej sätter mig i stånd att afgifva någon på dessa former stödd fullt tillfredsställande förklaring.

Sand: Sandö Su., Fö.

Skag, fn. skagi: långt framskjutande udde, t. ex. Skagen i Jutland, ett namn, som alltså visar sig egentligen vara ett appellativum. På Åland finnes enligt 1794 års jordabok ett ortnamn Skag Le.

Skog: Skogboda Fö.

Skär: Signildsskär Ha., Skerbaggeböle Sa., enligt 1531 års jordabok.

Sten: Stentorp Fö.

Ö är allmänt i denna skärgårdsnejd; ingår t. ex. i Dingö Fi., som enligt Arvidssons Handlingar vol. IV anno 1431 skrefs Dynghö, senare Dyngeö. Vidare utgör ö förra sammansättningsleden i byanamnet Ööyaby Fi. (enligt 1531 års jordabok); öya, fn. eyja, är gen. plur.

Öd, fn. auðr: possessio enl. Ihre. Uppsala-*öd* innehåller detta ord och bör *så* skrifvas, icke *öde,* hvilket är dat. sing. (auði); detta "öde" har man (bl. a. Dalin i sin svenska ordbok) derjämnte gjort till neutrum, förmodligen genom förvexling med det *öde,* som betyder fatum. — Öd förekommer i åtskilliga åländska ortnamn

i genit. plur. t. ex. det förut afhandlade Sonarffödha Sa., Syllöda ibdm, äldre Sildödhe enligt Svartboken år 1425. Det n. v. Tängsöda, äfven i Saltvik, hette i 1531 års jordabok Tengxö. Månne förra leden af detta namn vara en omkastning af thægns fn. þegns: en fri bondes, odalmans? Längre fram, då det blir fråga om de personsnamn, hvilka i de åländska ortnamnen ingå, skall dock en annan förklaring framställas. — Ordet öd ingår måhända ock i ortnamnet Ödkarby Sa., hvilket enligt Arvidssons Handlingar vol. II anno 1438 skrefs Ödhekarlaby; lika möjligt är dock att vi här hafva för oss adj. öde, fornn. auðr, hvarom se nedan.

Byarnes *läge* inbördes bestämmes dels genom namnens sammansättning med öfver, ofvan, ytter, upp, neder, näst, mellan o. a., dels lånas dessa bestämningar från väderstrecken t. ex. Nordanberg Ha., Södersunda Jo., Österäs Sa., Vestanträsk Fi. — Österbygge i Kökar är ett till denna klass hörande namn, hvars senare del kunde gifva anledning till ett missförstånd. Denna utgöres nämnligen icke, såsom man af det nuvarande namnet skulle vara frestad att tro, af det neutrala subst. *bygge*, som ingår t. ex. i ordet nybygge, utan af fornn. subst. mascul. byggi, gen. byggja, plur. byggjar, hvilket blott förekommer i sammansättningar. Detta framgår deraf att namnet i de äldsta jordaböckerna skrifves Österbigja, Österbyggieöö, Östbyggeö, och det betyder derföre *de österut boendes ö.* Detta byggjar återfinnes under formen bigjar i den dialekt, som talas af svenskarne i Estland (Eibofolket) t. ex. Aisterbigjar, Aimbigjar, Gambigjar, Rosbigjar (invånarne i byn Roslep), af hvilka benämningar den sista åtminstone till det yttre sammanfaller med Rospiggar (invånarne i Roslagen); se Rydqvist, Svenska Spr. Lag. bd. II sid. 628. — Ett annat åländskt byanamn får kanhända äf-

ven hänföras till denna klass nämnligen det nuvarande Wassböle Sa., som i äldre tider skrifves Wastaböle, Wasteböle. Man kunde visserligen vid detta namns tydning tänka på det fn. subst. vöst gen. vast-ar: fiskegrund, men till kännares af det finska språket pröfning må det hemställas om icke förra leden af sammansättningen snarare utgöres af det finska ordet *vasta:* gentemot stående. Namnet skulle i det fallet blifva analogt med det på någon annan ort (jag minnes ej nu hvilken) förekommande Genböle. — Äfven den med byns belägenhet och förhållanden bekante kan måhända afgöra hvilkendera härledningen har företräde, ifall öfverhufvud någondera kan gillas.

Storlek, ålder och andra egenskaper uttryckas genom ortnamnens sammansättningar med följande adjektiver:

Bred, t. ex. Bredbollsta Ha.

Deger, fn. digr: stor, ansenlig, diger. Ingår i Degerby Fö.; se mina afh. om svenska ortnamn i Nyland och Egentliga Finland, hvilka närmare ådagalägga denna öfvergång från ett äldre diger, dygher till det i n. v. ortnamn så vanliga deger.

Flack eller måhända subst. *flake:* res qvævis lata, Ihre, har gifvit upphof åt byanamnet Flacka Le., som äfven nu stundom skrifves Flaka, en form, som eljest förekommer anno 1431 enl. Arvidssons Handlingar.

Främmande, hvilket rättare borde uttalas och skrifvas *främmade* jfr got. framaþis, fht. framadi, fe. fremed, dan. fremmed, torde ingå i ortnamnet Främmanby Sa., i 1531 års jordabok skrifvet Fremendaby.

God: Godby Fi.

Grund: Grundsunda Su., som år 1432 enligt Arvidssons Handlingar skrefs Grunnasunda.

Hög: Högbolstad Su.

Liten, fn. lítill, deraf Lillbolstad Ha., äldre lille eller lisle bolstad.

Lång: Långbergsöda Sa., som 1531 hette Longbergsö.

Möckel är en förvridning af mykil, fn. mikill: stor, utmärkt, mycken. Härmed sammansatta äro: Möckelgräs Fi., förut Mööklagres, Myckelgräs; Möckelby Jo., förut Möklaby, Mögleby och äldst enligt Arvidssons Handlingar anno 1438 Myklaby; Möckelö Jo., äldre Möökläö, Möckleö.

Ny: Nyhamn Le.

Skarp: Skarpnotö Ha. (?)

Stor: Storby i Eckerö k:ll.

Svart igenfinnes måhända i Svartsmara Fi.; namnets äldre form var dock Svartingxmara, se ofvan.

Torr: Torrbollsta Fi.

Öde, fn. auðr, desertus; deraf kanske Ödhekarlaby, nu Ödkarby Sa., jfr ofvan. I de äldre jordaböckerna upptages ett byanamn i Föglö, som skrifves dels Öoddhö, dels Öddeöö. Nuvarande form af namnet (om det ens mera finnes) är mig obekant, men dessa gamla former synas, så osäker deras ortografi än är, hänvisa på adj. öde. Af substant. auðn: öde ställe eller öde tillstånd kommer deremot Ödanböle Jo., äldre Ödneböle, Öödhenaböle.

Ålands läge och den otillräckliga afkastningen af dess jordbruk hafva i förening med dess innevånares skandinaviska, företagsamma lynne otvifvelaktigt redan tidigt gjort *sjöfart och skeppsbyggeri* till en vigtig förvärfskälla derstädes, såsom de ännu i dag äro. Anledning till undran lemnar det derföre att finna det så få af de åländska ortnamnen äro sammansatta med benämningar på skepp och delar deraf, isynnerhet som i Nyland en talrik klass af ortnamn

häraf fått sitt upphof. De flesta af nedanstående ord, som jag uppletat ur de åländska ortnamn, hvilka möjligen kunna hit hänföras, äro dessutom tvetydiga och osäkra.

Bark, scapha enl. Ihre, fn. barkr och svagt barki; deraf kan det enligt Arvidssons Handlingar anno 1431 förekommande Barkaskala, nu Bartsgårda Fi., härledas. Lika väl kan dock namnet komma af bark, cortex, fn. börkr, gen. bark-ar. Jfr om dess senare del ordet skale här ofvan.

Bars, fartyg: Barsgrund Sa.

Brandr m. Så kallade våra förfäder den krokiga, uppåt böjda spetsen på drakskeppen, hvilken vanligen pryddes med ett gapande drakehufvud eller något dylikt. Häraf kunde möjligen Brandsböle Fi., nu Brantsböle, anses komma. Likvisst kan äfven, såsom längre fram skall visas, ett mansnamn *Bram* tagas såsom namnets förra sammansättningsdel.

Buz, fn. bussa, dan. busse: ett större skepp. Deraf Bussö eller Budzö Su.

Kuggr, ett större handelsskepp, har gifvit upphof åt namnen Kuggböle, förut Kuggaböle Sa. Kuggsund, ett vattendrag ibdm.

Rangr förekommer i Gotl. L. i betydelsen costa navis, enl. Ihre. Deraf får man måhända anse namnet Rangsby Sa. hafva uppkommit, men sannolikare tyckes mig dock den nedan gjorda härledningen från ett mansnamn.

Af *segel,* fn. segl, är byanamnet Seglinge Ku. afledt.

Snäcka, fn. snekkja: cochlea vel navigii genus Ihre. Från hvilkendera betydelsen namnet Snäckö Fi. uppkommit kan möjligen den i trakten hemmastadde afgöra, i händelse nämnligen ön vore bekant för sin snäckrikedom.

Ur *djur- och växt-verlden* hafva åtskilliga anledningar till ortnamn blifvit tagna. T. ex. ur den förra:

Björby Su., äldre Björneby, Björsboda Fö., Björnholma Ku., Björsby Jo. Alla dessa äro sammansatta med subst. *björn,* ehuru i de flesta *n*'et blifvit bortkastadt. Äfven i den nyländska och åtskilliga andra svenska dialekter förekommer samma benägenhet att bortkasta *n*, då det står mellan två andra konsonanter, t. ex. (nyl.) barsloger: barnslig, Björsby, namn i Pojo. Likaså i det *norska* folkspråket, se Ivar Aasens Norske Grammatik sid. 43. Tillochmed i det svenska skriftspråket röjes denna egenhet t. ex. *jämt, nämligen*, som oftare nyttjas än de riktiga *jämnt, nämnligen.* Ja, stundom ser man *hämd, nämd* m. fl. d., ehuru rättvisligen stämplade (fastän ej af Dalin!) som vårdslösheter. — Vidare: Baggholma Ku., förut Baggaholm. Djurvik Jo. (*djur* betecknar i åtskilliga svenska allmogemål *rådjur*); Fiskö Ku. Geta, äldre Geto, Gettöö; Hjortö Sa. (eget att *elgen* icke gifvit anledning till något byanamn på Åland!); Horsholma Fö. (af *hors* eller *hross,* ett gammalt ord betydande häst, se min afh. om svenska ortnamn i Nyland sid. 19). Hummersö är ett byanamn i Föglö, men som det i äldre tider skrefs Humbersszö, är det sannolikt att icke *hummer* (cancer gammarus), utan mansnamnet Humbert utgör namnets förra del. Hökböle, äldre Höökaböle Fi. Idskär Fi. Kråkböle Ha., äldre Kråkaböle. Kattby Ha., äldre Kattaby. Labbanes Fi. Norsabek ibd. (1531). *Själ,* phoca, ingår måhända i det dunkla namnet Simsjäla Su., äldst enligt Arvidssons Handlingar vol. II skriffvet Symæsala, (anno 1431), derefter (enl. 1531 års jordabok) Symesiel, sedan Sunesiäll, Simesiela. Det är omöjligt att ur denna mångfald af former, troligen dessutom alla förvridna, utfinna namnets rätta härledning. — Snäckö Fi., jfr ofvan. Svinö Le. Tranvik Su., äldre Tranavik, Trenevik. Ter-

nabulstad, enligt Arvidssons Handlingar vol. II år 1429, nu Törnebolstad Fi. Det kan dock icke utfinnas om detta namn är härledt från *tärna,* fn. þerna: ancilla, eller från den betydelse samma ord har af sterna hirundo, fn. þerna eller kría, hvilket senare ännu fortlefver i nyländska allmogemålet, deri *tira* är ett annat namn på samma fogel. — Vidare: Ulfversö Fö., Ulfsby Jo., hvilka dock kunna komma af ett mansnamn, se nedan. Vargasund Jo., nu Vargsunda.

Det n. v. Rågetsböle Fi. lemnar ett exempel på de förunderliga förvrängningar ortnamnen ofta äro underkastade. Detta namn har med rågetter ingenting att skaffa, utan har småningom antagit denna förvillande form på följande sätt, som af de äldre jordaböckerna kan inhemtas: Rågelsböle, Rogelsböle, Rodgerdzböle, hvilket sista förekommer i 1531 års jordabok och i likhet med den i Arvidssons Handlingar upptagna vårdslösare formen från år 1431 Rodgeersböle härledes ur gamla ordet roþer, fn. róðr: rodd och gærþ: gärd, utgörande, som är afledt af st. vb. gæra: göra; fn. gerð af gera l. göra.

Ur *växtriket* tagna åländska ortnamn äro:

Bastö Fi. Björkö Ku., äldre Birkeö. Bokstadsö Sa. nu Bokstafsö, Boxö. Buskaböle Jo., Bönö Fö. (osäkert är dock om detta namn kan till denna klass hänföras, emedan dess äldre former äro Benö, Bännöö, Benneöö). Eckerö se ofvan. Espholm Jo. Granboda Fö. & Le. Hesslö Fi. Löfvik Su. Lökskär Ha. Nötö Fö. — Asterholm Ku. är näppeligen sammansatt med den bekanta trägårdsblommans namn, utan torde kanske hellre få härledas från det fornn. subst. ást: kärlek; i Ast-er skulle vi då hafva en reminiscens af den gamla genitiv-formen *ar,* ástar, något ganska sällsynt. Namnet Asterholm vore alltså det fn. Ástarhólmr d. ä. Kärleksholm.

Värdigheter och yrken hafva gifvit upphof åt följande namn i detta landskap:

Konungsböle Jo. Domarböle Su. Lagmansby Sa. Knappböle Ha. (enligt 1531 års jordabok). Djekenböle Ha. (1602). Skinnarböle Fi. Skräddarböle ibdm. Smedsböle Su. — Det i Föglö och Lemland förekommande ortnamnet Jersö torde ej få härledas af titeln jarl (såsom skett med samma ortnamn i Nyland i enlighet med Jersö i Norge, fordom Jarlsey, se min afh. om svenska ortnamn i Nyland sid. 21), emedan Jersö i Föglö i äldre jordaböcker skrifves Järssuda, Järssyda och Jersö i Lemland enligt Arvidssons Handlingar vol. II anno 1431 hette Jerpsö.

Folkslags namn, som ingå i de åländska ortnamnen, äro:

Finne, hvilket är talrikast äfven i detta landskap, likasom förhållandet befanns vara i Nyland och Egentliga Finland; namn dermed sammansatta äro: Finbo i Eckerö k:ll, Finnö Fi. & Fö. Finholma Fö. Finströms socken. Finby Su. — *Lapp,* hvaraf Lappaböle Fi. (enligt 1531 års jordabok), Lappböle Su. — *Dalkarl* ingår i Dalkarby Jo., som i Svartboken år 1330 skrifves Dalakalaby. — *Helsing* i Hellsö uti Kökar k:ll, hvilket i 1531 års jordabok skrifves Helsingxö och således är sammansatt med folkslagsnamnet icke med *häll,* såsom det nuvarande namnet skulle föranleda att tro. *Gestrikar* hafva befolkat Gæstrikaby, hvilken i Svartboken anno 1448 omtalas såsom belägen i Jomala socken; möjligen är det densamma, som nu heter Gesterby, men är befintlig i Sunds socken. — *Öningar* = insulares, proprie qvi Ölandiæ incolæ erant, Ihre. Jfr kon. Kristoffers Lands L. Kp. B. 6. Det nuvarande Önningby Jo. bör af detta folknamn härledas, emedan dess äldsta form enligt Svartboken år 1338 var Öningiaby. — *Jute* ingår i Jutskär Fö.; om anledningen till namnet går på Åland en sägen, som berättas

af Weckström i hans här förut citerade arbete sid. 35. — *Ryss* återfinnes i Ryssböle Sa., äldre Rissaböle, Rysseböle; Ryssö ibdm har jag deremot ansett troligare komma från vb. rödja, se ofvan. — Om namnet Sviby Jo. innehåller folknamnet *Svíar* eller möjligen endast är af samma dunkla upprinnelse som detta kan jag icke afgöra; i äldre tider skrifves det Svijby, Swieby, Svieby.

Thiod eller thiud är ett gammalt ord betydande *folk* och skrifves þiuþ Ö.G. L., þiauþ Gotl. L., fn. þjóð, got. þiuda, fht. thiota, thiot, fe. þeód. Såsom första led i sammansatta ord har detta substantiv i fornspråket en förstärkande betydelse t. ex. þjóð-á, en stor å eller flod, hufvudflod; þjóðgata, hufvudväg, stor landsväg, þiuþuægher Ö.G. L. B.B.; þjóðland, ett land, som bebos af ett helt folk, rike; þjóðráð, ett ypperligt, utmärkt råd; þjóðsmiðr, en för sin konstfärdighet särdeles berömd man o. s. v. Detta thiud eller þjóð torde ingå i Tjudö Fi., äldre (1531) Tywdö och enligt Svartboken år 1381 Tiudhö, alltså en stor, ansenlig ö; Tiudnäs enligt Svartboken år 1330, Thiudanæs anf. urkund 1322: alltså ett stort, ansenligt näs. Enligt Weckström är Thiudanæs det n. v. Tjudö.

I språkligt ej mindre än i historiskt hänseende särdeles märkelig är den talrika grupp af ortnamn, hvilken har att uppvisa sammansättningar med *persons-* och mest *mansnamn*. Ganska många af hög ålder och numera längesedan ur bruk gångna återfinnas här, ehuru ej sällan så förvrängda att de endast med ledning af äldre jordaböcker och urkunder kunna igenkännas. — Jag vill till en början uppräkna och tyda några af de mest invecklade.

Bram är ett mansnamn, som enligt N. M. Petersens här ofta citerade afhandling om danske stedsnavne plägar i danska ortnamn öfvergå till Brang-, Brand-; ex analogia

torde man derföre vara berättigad att anse byanamnet Brandsböle Fi. vara dermed sammansatt.

Fastulfr ingår såsom första sammansättningsled i byanamnet Fastersby i Sund, hvilket i 1531 års jordabok finnes upptaget. Detta skrefs nämnligen i ännu äldre tider Fastelsby enligt Arvidssons Handlingar år 1431, Fastolsby enligt Svartboken år 1376 och år 1377 förekommer i sistnämnda urkundsamling den fullständiga, ortografiskt riktigare formen Fastolffby, som otvifvelaktigt uppvisar mansnamnet Fastulfr.

Gregers finnes, förvandladt till Grels, i Grelsby Fi., äldre Grägersböle. I Arvidssons Handlingar vol. II år 1431 förekommer namnet under formen Greersaby, troligen missskrifning eller tryckfel för Gregersaby, såsom det ibdm anno 1438 är upptaget. — Gräggnäs Fi. uppvisar en annan förkortning af Gregers (= Gregorius).

Hasten fn. Hásteinn ingår i Hastensboda, nu Hastersboda Fi.

Helge, runst. Halki, är enligt Petersens nyssanförda afhandling i de danska ortnamnen ofta förvridet till Helle; dermed torde derföre namnen Hellesby Ha., Hellestorp Le. vara sammansatta. Hvad deremot Hellsö i Kökar beträffar, se ofvan under folkslags-namnen.

Det Jud-, Jyd-, hvarmed åtskilliga danska ortnamn begynna, är enligt Petersen en förvridning af qvinnonamnet *Juta:* törhända får det åländska ortnamnet Juddö Fö. härigenom sin förklaring.

Lafsi är ett på runstenar förekommande mansnamn, se t. ex. Liljegr. Run-Urk. 212; deraf Lafsböle Sa., äldre Laffseböle; i äldsta jordaboken (1531) står dock Lapssaböle, hvilken form, om den vore pålitlig, skulle motsätta sig denna härledning.

Ragnar ingår påtagligen i byanamnet Ragnarsby, som i Svartboken omtalas såsom anno 1322 befintligt i Jomala socken, och i Arvidssons Handlingar vol. II nämnes år 1438 en person vid namn Ragnö i Ragnasböle ibdm. Men redan i 1531 års jordabok letar man fåfängt efter detta namn och det vore omöjligt att afgöra hvilket af de derstädes upptagna eller nu förekommande namnen skulle motsvara detta förlorade Ragnarsby, om ej den i sanning förundransvärda analogin i ortnamnens förvrängningar här och i Danmark, hvilken jag ofta äfven i Nyland och Egentliga Finland varit i tillfälle att iakttaga, skulle komma undersökningen till hjelp. Der öfvergår nämnligen namnet Ragnar till Ring i de nyare ortnamnen och ganska riktigt återfinnes i Jomala socken än i dag byn Ringsböle, som i 1531 års jordabok äfvenledes så heter. För att visa denna vid första ögonkastet högst osannolika öfvergång (hvarochen skulle väl känna sig frestad att hellre härleda Ringsböle från mansnamnet Ring), vill jag, efter Petersens förut omnämnda afhandling, framställa ett exempel. Det nuvarande Ringkjöbings äldre namn var Ræengkjöbing, Rænnuköping (Langeb. Script. V. 538) och gå vi ännu längre tillbaka i tiden, så befinnes orten i Knytlinga Saga kap. 33 heta Ragnarsstaðir, med det uttryckliga tillägg att Sven Ulfssons (eller Estridssons) vän Ragnar bodde der. Detta bestämda historiska exempel ådagalägger, såsom det synes med största tydlighet, att det nuvarande Ring i ortnamns begynnelse, om ej alltid, likväl ofta kan vara en förvridning af Ragnar, såsom det i ifrågavarande namn Ringsböle i Jomala efter all sannolikhet verkligen är. — Om det i 1531 års jordabok upptagna Ringsböle i Finström (numera, så vidt jag vet, ej der befintligt) kommer af Ragnar eller af Ring kan jag ej afgöra i brist på äldre former af namnet.

Ett annat nästan lika märkeligt exempel på ortnamnens förändringar erbjuder namnet Rangsby Sa. Detta har jag visserligen ofvan förslagsvis härledt från rangr: costa navis, men föga tvifvel anser jag det vara underkastadt att mansnamnet *Ragvald* här fördöljer sig. Bland åländska ortnamn uppräknas nämnligen i Svartboken år 1397 Ragualsby och i förening med byanamn i Saltviks socken Raghualsby i Arvidssons Handlingar vol. II anno 1429. Numera återfinnes icke på hela Åland någon by med detta namn och ej ens i den äldsta jordaboken (af år 1531) kan man spåra detsamma. Men i Nerpes socken i Österbotten finnes ett Rangsby, hvilket, såsom med äldre jordaböcker kan ådagaläggas, förut hetat Ravaldsby d. ä. Ragvaldsby. Hvad är då sannolikare än att det nu i Saltvik befintliga Rangsby just motsvarar detta i Svartboken och Arvidssons Handlingar omtalade, nu försvunna Ragvalsby?

Rolf, fn. Hrólfr, sammandragning af Hróðulfr, återfinnes i Roolfztorp Le., hvilket namn så skrifves i en gammal jordabok. I den äldsta står dock Rwlstorp, hvilket nu förvandlats till Rörstorp under förmedling af de mellanliggande formerna Rolztorp, Rölztorp.

Thole, Tule öfvergår i danska ortnamn till Tol-, Tul-; deraf måhända det i äldre jordaböcker förekommande Tolzholm, som nu heter Thorsholma Ku., en form, som kunde vilseleda till gissning på gudanamnet Thor. Emedan dock i den äldsta jordaboken (1531) namnet skrifves Tolffzholmen, är härledningen från Thole osäker och vore det än mer, ifall ej ortografin i nämnda urkund vore så vårdslös som den är.

Huruvida mansnamnet *Wikar* ingår i Wikarskär Su., eller om icke detta fastmer är att härleda från dialektordet vikare = själ (phoca) kan icke afgöras.

Þengill eller Thingel är ett forntida mansnamn, som gifvit upphof åt namnen Thængilstorp på Laaland, Þengilsstaðr i Norge, Tengslemarkæ ibdm, se Petersens Afh. sid. 98. Man kunde frestas att häraf söka tyda det redan ofvan afhandlade Tängsöda Sa., äldre Tengxö; i brist på äldre former nödgas man dock här inskränka sig endast till en gissning.

Sedan jag nu sökt tyda de mest invecklade ortnamnen af denna klass, vill jag i korthet uppräkna de öfriga personsnamn, som jag tror hafva gifvit anledning till åländska ortnamn. Som emellertid många nomina propria äro ursprungligen appellativa, vill jag med tecknet * utmärka dem, som dels af denna, dels af andra orsaker hafva tyckts mig tvetydiga eller osäkra.

Anders eller Ante, Bengt, *Björn, Clemens, Dag, *Finn, Germund, Gunnar, Harald, Henrik eller Hinder, *Humbert, Håkan, Inge, Isak, Jöns eller Jösse (Jussböle Su., äldre Jösseböle), Karl, Knut, *Krókr, Magnus eller Måns (Mångstägta Su., äldre Monstekta, Magnustekta, se ofvan), Markus, Mickel, Olof, Pehr, Påval, *Ring, Sibbe (Sibby Su. hette enligt Arvidssons Handlingar anno 1432 Sybbaby), Signild, *Smed, Sone eller Sune, Staffan, *Sten, Sven, *Ulf, Vifast (Vifvastby Su., äldre Vifasteby).

Bland hemmansnamnen finnas åtskilliga tagna af personsnamn, men som de äro af yngre uppkomst än byanamnen och icke finnas i de gamla jordaböckerna eller andra äldre handlingar, så har jag här, likasom i mina afhandlingar om Nylands och Egentliga Finlands svenska ortnamn, i allmänhet icke fästat någon uppmärksamhet vid dem.

De namn på hedniska *gudar* och andra den fornnordiska mythens öfvernaturliga väsenden, hvilka i de åländska ortnamnen återfinnas, äro både få och osäkra samt kunna på intet sätt hvarken i antal eller märkvärdighet mäta sig

med dem, hvilka gifvit anledning till nyländska ortnamn af samma slag. Detta är så mycket mera undransvärdt som Åland utan tvifvel redan i hednatiden var en svensk bygd och låter sig näppeligen annorlunda förklara än genom antagande af samma ålder för äfven den svenska bosättningen i Nyland, ett ämne, hvars behandling emellertid ligger utom omfånget af denna undersökning. — *Thor* är det enda gudanamn, som med någon säkerhet kan anses här vara för handen, nämnligen i byanamnet Tosarby Su., hvilket äldre hette Tossalleby, Tosalby och äldst enligt Arvidssons Handlingar anno 1431 Torsalby. Mellersta leden i sammansättningen är ordet *sal,* som i äldre språket icke blott hade sin nuvarande betydelse, utan också betecknade hus, byggnad, förmodligen derföre att de gamles byggnader oftast innehöllo blott *ett* rum, en sal eller stuga. Fördenskull användes ock pluralis *salir* (t. ex. Upp-salir) för att utmärka en stad, en mängd af salar d. ä. byggnader. I namnet Thorsholma Ku. ingår deremot icke gudanamnet Thor, emedan det är en förvridning af ett äldre Tolffzholma, Tolzholma, hvarom se ofvan bland mansnamnen. I Hammarland finnes ock ett Thorsholma, men enär det endast är en liten ö med ett torp, som bär detta namn, så förekommer det icke i de äldre jordaböckerna och jag kan derföre icke afgöra om det verkligen är sammansättning af Thor eller utgör en förvrängning af något äldre namn. Icke stort bättre säkerhet erbjuder det märkeliga namnet *Balderö* i Sund; dock förekommer det under denna form redan 1667 uti presterskapets berättelse om Monumenter och Antiqviteter, hvadan möjligt är att man verkligen här har för sig en sammansättning af gudanamnet Balder. *Freyr,* hvars fornsvenska form bör vara Frö, såsom namnen Frövi, Frötuna, Fröslunda m. fl. ådagalägga, ingår måhända i Frebbenby Ha., emedan detta namns äldre for-

mer äro Fröbönby, Fröbeneby. Som dock senare delen af sammansättningen är otydlig och namnet alltså påtagligen förvrängdt, kan icke med säkerhet något derom sägas. — Tvetydigt är byanamnet Åsgårda Sa., hvilket lika väl kan anses sammansatt med áss pl. æsir, gud, som med áss pl. ásar, ås, bjelke. — Slutligen må med hänseende till det nuvarande namnet Jättböle i Jomala framhållas att det *icke* är härledt från jätte, emedan det i äldre jordaböcker skrifves Jeckaböle, Jäckeböle, Jeckeböle. —

Härmed har jag nu slutfört min undersökning af Ålands ortnamn så fullständigt, de mig till buds stående urkundernas fattigdom tillåtit. Och emedan jag i tvenne förut utgifna afhandlingar tagit i betraktande de svenska ortnamn, som i Nyland, Egentliga Finland, Satakunda och Österbotten förekomma, återstår på detta område inom Finland intet vidare att tillgöra än möjligen införandet af rättelser och kompletteringar grundade på de namnformer, hvilka från äldre tider måhända ännu någonstädes kunna upptäckas. Skulle den fosterländska häfdateckningen ur de nu framlaggda resultaterna af dessa undersökningar kunna hemta några upplysningar öfver vårt lands äldre eller kanske äldsta historia, vore det ändamål uppnådt, med hänseende till hvilket de blifvit företagna.

Förkortningar af socknenamnen.

Fi. = Finström. — Fö. = Föglö. — Ha. = Hammarland. — Jo. = Jomala. — Ku. = Kumlinge. — Le. = Lemland. — Sa. = Saltvik. — Su. = Sund.

Källor.

Senatsarchivet i Helsingfors N:o 2598 jordabok af år 1531.
D:o d:o N:o 2606 d:o „ år 1545.

Senatsarchivet i Helsingfors N:o 2729 jordabok af år 1561.
D:o d:o N:o 2733 d:o „ år 1561.
D:o d:o N:o 2826 d:o „ år 1602.
D:o d:o jordaboken af år 1794.
Arvidssons Handlingar. Åbo domkyrkas Svartbok förvarad i universitets-bibliotheket. Langebek script. rer. dan. med. ævi tom. V. Petersens afhandling om danske og norske stedsnavne i Nordisk Tidskrift for Oldkyndighed bd. 2. Rydqvist Svenska språkets Lagar bd. 2 sidd. 269—283.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

GEOGNOSTISKA IAKTTAGELSER

under en resa i sydvestra Finland

af

F. J. Wiik.

Ehuru det visserligen icke kan nekas, att noggranna och detaljerade undersökningar äro högst nödvändiga för att lemna någon insigt i och upplysning om de i så hög grad invecklade förhållanden, hvilka Finland i geognostiskt hänseende företer, så måste det dock äfven å andra sidan medgifvas, att det icke är mindre vigtigt, isynnerhet i theoretiskt hänseende, att erhålla en allmän öfversigt af dessa förhållanden, emedan utan en sådan, vid ett alltför mycket ingående i detaljer, det hela lätt förloras ur sigte, eller så att säga skogen icke ses för idel träd.

För att erhålla en sådan öfverblick öfver sydvestra Finlands geologiska förhållanden företog jag en resa genom de i geologiskt hänseende intressantare socknarna i denna del af Finland, och det är de derunder gjorda iakttagelserna, som jag här meddelar. De slutsatser jag ansett mig kunna draga af dem tillika med förut gjorda iakttagelser *), har jag icke ansett mig böra utesluta. I en vetenskap sådan som geologin, der man icke alltid har tillgång till nödiga fakta, ja der det stundom är omöjligt att erhålla sådana, måste man icke sällan sluta sig till dessa på grund af förut gifna och spekulationen blir sålunda ett nödvändigt supplement till observationen, samt kan också ofta nog blifva

*) Bland dessa äro de af Westling år 1829 gjorda de förnämsta. Hvad de öfriga beträffar, så måste jag hänvisa läsaren till den af Holmberg i hans „Materialier till Finlands geognosi" meddelade litteraturöfversigt.

af stor vigt och betydelse såsom en slags sporre till uppdagandet af nya data. Åtminstone kunna de på sådant sätt uppkomna hypoteserna aldrig skada vetenskapen, om man blott vet att skilja dem från iakttagelserna, samt f. ö. icke lägger större vigt på dem än de förtjena. „Så länge icke det redan erkända motsäger dem (hypoteserna) samt dessa öfverhufvudtaget stå i harmoni med naturlagarna och blott tjena såsom förkännings- och uppäggelsemedel (Fühler und Anreger) äro de t. o. m. af stor nytta.“ (B. Cotta).

Från Helsingfors reste jag först till Tavastehus, och erhöll derunder ytterligare bekräftelse på en åsigt, till hvilken jag kommit genom föregående resor i Janakkala, Tammela, Mäntsälä m. fl. socknar, nemligen att den rådande bergarten i dessa trakter är en granit, som delvis antar en gneislik d. ä. skiffrig struktur, men som genom ganska ofta deri inneslutna fragmenter af gneis äfvensom genom sina lägringsförhållanden i öfrigt måste betraktas såsom en eruptiv bergart, samt anses motsvara de norska geologernas gneisgranit. På sina ställen förekomma större och mindre partier af verklig gneis, så att man lättast kan föreställa sig det hela såsom ett stort gneisgranitgebit med här och der inbäddade partier af gneis.

De massor af yngre granit, som anträffas på åtskilliga ställen, äro i jemförelse med detta ofantliga gneisgranitgebit ganska obetydliga. En sådan är den vid Tavastehus uppträdande syeniten eller rättare syenitgraniten. Qvarz saknas nemligen aldrig deri, ej heller glimmer mer eller mindre substituerande hornblendet. Fältspaten är dels röd dels hvit, samt utgöres både af orthoklas och oligoklas. Den är ofta utbildad till små rektangulära kristaller dock med något otydlig begränsning, hvilka i sitt inre äro mörkare

färgade samt matta, under det att omkretsen är hvit och klar. Detta egendomliga förhållande, som sålunda utgör en fullkomlig motsats till det bekanta förhållandet hos fältspatskristallerna i rapakivi, är f. ö. icke något enstaka fall: det anträffas hos åtskilliga granit- och felsitporfyrer t. ex. de från Niederschöna vid Freiberg, Uebelberg, Stützerbach m. fl. ställen vid Thüringerwald, hos hvilka förvittringen ofta gått så långt, att den inre kärnan helt och hållet är utvittrad, med lemning endast af ett tunnt skal (Cotta, Senft).

I likhet med hvad jag funnit hos syenitgraniten vid Upsala innehåller äfven den vid Tavastehus smärre polyëdriska och otydligt begränsade partier bestående äfvenledes af fältspat, hornblende, glimmer och qvarz, men strukturn är mera finkornig än i den omgifvande bergarten, hvarföre också dessa partier hafva en mörkare färg än denna sistnämnda. Huruvida de verkligen, såsom jag tillförene antagit, äro fragmenter af någon annan bergart, eller om de icke snarare måste betraktas såsom konkretioner, är svårt att med bestämdhet afgöra.

Epidotdrummer genomsvärma äfven denna syenitgranit, likasom den vid Upsala, och på sidorna af dem är fältspaten i bergarten rödfärgad, ett tecken till en påbörjad förvittring. — Äfven röd laumontit anträffas ofta i denna bergart såsom sprickfyllnad.

Från Tavastehus reste jag till Kalvola och derifrån till Lempois samt sedan sjövägen till Tammerfors.

Syeniten skönjes, ehuru endast i större och mindre lösa stenar, ända till Parola och Luolais. Vid Sattula i Hattula socken möter man den första lerskiffern i fast klyft. Den har här ONO-lig strykning samt SSO-lig lutning. Den fortgår sedan genom Kalvola socken, dock för det mesta skönjbar endast i större eller mindre lösa block. Bland

de många varieteter, hvilka jag här på en jemförelsevis liten terräng insamlade må nämnas: en med finfjällig textur innehållande långa och smala konkretioner, gående i olika riktningar, samt en tät innehållande på sina ställen fina, hvita glimmerfjäll samt gifvande svart streck (således en art alunskiffer). Äfven skiffringens riktning samt lutningen synas variera mycket att döma af den inskränkta terräng, uppå hvilken jag var i tillfälle att iakttaga dem *).

Ännu några verst från Keikkala finner man skiffer med OV-lig strykning i ett par enstaka stående berg. Terrängen är f. ö. flack och jemn. Först i Sääksmäki begynner ett mera kuperadt land, och fortgår vidare norrut. Här (ung. 8 verst från Keikkala) anträffas äfven gneisgranit, hvilken sedan fortgår med varierande och ganska otydlig skiffringsriktning ända till Lempois. Så t. ex. är denna några verst från Akkas kyrkoby OV-lig, ytterligare några verst derifrån går den åter ungefär från N till S.

Vid Lempois anträffas hälleflinteartad, delvis skifferartad gneis strykande i N 10°—20° V **) Den innehåller i likhet med gneisen på många andra ställen (t. ex. hornblendegneisen vid Helsingfors och Kongsberg) qvarzdrummer, hvilka t. f. af sin större motståndskraft mot förvittringen stå ut som ådror ur bergytan. Bergarten är f. ö. förklyftad vertikalt mot skiffringens riktning.

Denna resa var alltför kort för att skifferns förhållande

---

*) Af stuffer förvarade på universitetets mineralkabinett finner man, att äfven lineär parallelstruktur, uppkommen genom en fin rynkning på skiffringsplanerna, äfvensom transversal skiffring förekomma hos lerskiffern från Kalvola.

**) De i denna afhandling upptagna gradtalen angifva afvikningen från kompassnålens nordända. Deklinationen är härvid icke tagen i betraktande.

till gneisen och gneisgraniten skulle kunnat utrönas, hvilket också har sina svårigheter, då man tar i betraktande den varierande skiffringsriktningen. Men betraktar man åter den ganska stora utsträckning, som skiffern har, så kan man icke annat än anse densamma såsom en sjelfständig formation motvarande Naumanns „urskifferformation.“ Den gneis, som enligt Westling *) förekommer jemte skiffern, kan då endast betraktas såsom en underordnad länk i denna formation likasom fallet är med den i den egentliga gneisformationen förekommande skiffern.

Bergarten vid Tammerfors är en grå gneisgranit, som på ett och annat ställe t. ex. straxt norr om staden antar en fullkomlig granitstruktur, men vanligtvis dock är mer eller mindre tydligt skiffrig med ungefär O—V-lig strykning (N 80—90° O), så att den äfven på sina ställen kunde betecknas såsom en flasrig gneis, om icke dess stora likformighet öfverhufvudtaget skulle utvisa, att den bör identifieras med gneisgraniten. Denna dess gneisgranitnatur är isynnerhet tydligt utpräglad i den temligen höga bergssträckningen $\frac{1}{3}$ mil söder om staden, der äfven oregelbundna partier af en tätare och mörkfärgad gneisartad bergart (synbarligen brottstycken) förekomma.

Ett särdeles anmärkningsvärdt förhållande med afseende på denna gneisgranit äro de ofta 1′ och derutöfver men vanligen endast $\frac{1}{2}$ fot långa, ellipsoïdiska körtlar gående i skiffringens riktning, som deri förekomma, och hvilka bestå af en tätare bergart än den egentliga bergmassan, och derföre utan svårighet skiljas derifrån samt tydligen måste betraktas så-

---

*) Holmberg, Materialier etc. pag. 136. — De af Westling anmärkta svafvelkisförande gneis- och skifferskikterna äro troligen analoga med de vid Kongsberg och äfven annorstädes förekommande „Fahlbanden.“

som ett slags konkretioner. De äro f. ö. dels af en lösare, dels fastare beskaffenhet, hvilket röjer sig i deras större eller mindre benägenhet att förvittra, samt innehålla stundom små grafitfjäll insprängda*).

Såväl den gneis- som den granitartade delen af gneisgraniten genomdrages af större och mindre pegmatitgångar ifrån en fots ända till en famns mäktighet. Denna pegmatit, hvars beståndsdelar i de större gångarna äro utsöndrade i ganska stora partier, innehåller icke sällan smärre kristaller af en grön apatit. — Hvarken i gneis- eller pegmatitgraniten kunde jag upptäcka någon röd fältspat.

Åsbildningen är i trakten omkring Tammerfors synnerligen tydligt utpräglad. Att åsarna i Finland uppkommit genom hafsvågors eller strömmars kraft, såsom också N. Nordenskiöld ansett, och icke gerna kunna betraktas såsom förorsakade af glacierer, synes här ganska tydligt**). Sandskikterna, hvilka äro af omvexlande gröfre och finare korn, luta nedåt sidorna af åsen och påminna mycket om de sandbäddar, hvilka jag bland annat varit i tillfälle att observera vid stranden af Wettern i närheten af Jönköping.

Af rullstensblock äro de af skiffer bestående de allmännare, samt äro f. ö. till sin storlek ganska varierande. — Norr om staden synas vid stranden af Näsijärvi stora och breda refflor gående i N 30° V.

---

*) Vid Radeberg nära Dresden observerade jag i gneisen analoga afrundade konkretioner, men större än de ofvannämnda.

**) Äfven Fr. Schmidt åtskiljer i Estland „Grandrücken" (motsvarande åsarna i Skandinavien och Finland) såsom varande fordna strandvallar från „Richk" (motsvarande krosstensgruset i dessa länder samt „Till" och „Boulder clay" i England och Skottland), som han anser böra hänföras till glacialtiden. (Bulletin de l'Acad. des Sc. de S:t Petersburg, 8 T. 1865.)

Från Tammerfors begaf jag mig till Haveri grufva i Wiljakkala, dervid tillika besökande Kyrofors.

Mellan Tammerfors och Yläjärvi träffas för det mesta blott lösa block af gneis, granit och skiffer. Först tre verst ungefär från Yläjärvi synes skiffer i fast klyft men med otydlig skiffring, så att man har svårt att afgöra, om de 2—3 tum mäktiga i N 30° O gående skikterna äro verkliga sådana eller blott afsöndringsstycken. Vid Yläjärvi finner man deremot skiffer, hvars skiktning tydligen synes på den vittrade ytan t. f. af de smala omvexlande ljusare och mörkare skikterna och denna går här i N 70° V med ungefär 70° lutning i NNO.

Denna skiffer är genomdragen af qvarzdrummer samt företer på sina ställen en egendomlig variolitstruktur t. f. af små, aflånga, i skiffringens riktning gående och tätt sittande konkretioner, hvilka genom sin ljusare färg lätt skiljas från den omgifvande massan isynnerhet på den vittrade ytan.

Ett par verst från Yläjärvi åt Muotiola till anträffas ett större block af grofkornig porfyrartad till färgen brunröd granit*), men icke någon fast klyft förr än ungefär 1 mil från det förstnämnda stället. Man finner nemligen här en köttfärgad syenitgranit bestående af fältspat, qvarz, glimmer och hornblende. Denna syenitgranit innehåller äfven en mängd större och mindre oregelbundna samt temligen väl begränsade konkretioner, uti hvilka beståndsdelarna äro små och mera sammanträngda, dock med här och der utpräglade större fältspatskristaller, hvarigenom en porfyrartad struktur uppkommer. Fältspaten är i denna likasom i syenitgraniten vid Tavastehus både oligoklas och orthoklas; den

*) Det synes mig icke utan vigt att anmärka mera framstående lösa block för att sålunda möjligen kunna leda sig till deras ursprungliga fyndort.

förra är mest oklar och vanligen gul delvis äfven rödfärgad, den sednare är merendels klar och färglös samt synes till qvantiteten vara underordnad den förra. Att döma af lösa stenar samt här och der förekommande fast klyft fortsättes denna syenitgranit ända till Muotiola. Ja ännu i närheten af Tavastkyro moderkyrka, vid Myllymäki, synes densamma.

Vid Kyrofors förekommer en ganska skiffrig gneis gående i N 50° V samt lutande 70° mot SV. Men derjemte anträffas här en grå granit af medelkornighet, hvilken likasom den nyssnämnda syenitgraniten innehåller en mängd mörkare konkretioner, och som derföre torde kunna betraktas såsom en fortsättning deraf eller utgörande samma bildning. Här synes sålunda gränsen mellan syenitgraniten och gneisen gå. Också finner man dessa bergarter här omvexla med hvarandra i smala lager utan att man dock kan tala om någon öfvergång dem emellan. Ty ehuru visserligen äfven graniten på sina ställen blir något skiffrig i samma riktning, och dess konkretioner i sådant fall visa sig utdragna på längden i skiffringens riktning, så är likväl gränsen mellan gneisen och graniten städse tydlig och skarp. — Här inträffar således alldeles detsamma som t. ex. med syenitgraniten vid Upsala, hvilken äfvenledes på gränsen mot gneisen blir något skiffrig, utan att man dock derföre kan anse den ena öfvergå i den andra.

Vid vägen mellan Wiljakkala kyrkoby och Haveri grufva är gneisen äfven ganska skiffrig nästan skifferartad samt mycket förvittrad och t. f. deraf brunfärgad*). Dess skiffringsriktning är N 40° V således nära nog lika med gneisens vid Kyrofors, med hvilken den också torde sammanhänga;

---

*) Denna bergart benämnes af Albrecht hornblendesten likasom äfven sjelfva gångarten („Berättelser“ af G. Albrecht p. 214.)

lutningen är likväl olik dennes: nemligen ungefär 45° i NO. Den genomdrages likasom gneisen och skiffern på flere andra ställen af qvarzdrummer.

Bergarten vid Haveri grufva eller den s. k. gångarten*), uti hvilken magnetjernet förekommer ojemnt fördelat, liknar på ytan ganska mycket den nyssnämnda: den är brunfärgad och genomsvärmad af ådror, men är icke skiffrig eller åtminstone högst otydligt. Något norrut vid vägen till Inkula förekommer samma bergart, men synes icke här mer innehålla någon malm. Ådrorna gå här för det mesta i NO-lig riktning, i hvilken riktning bergarten äfven synes vara skiktad eller måhända rättare förklyftad, alldenstund dylika ådror vanligen, såsom t. ex. bland annat vid Helsingfors, visat sig gå vertikalt mot skiffringens eller skiktningens riktning, och denna således äfven här skulle vara NV-lig.

Betraktar man de här sig företeende förhållandena, så finner man snart, att de äro helt annorlunda än de t. ex. vid Stansvik m. fl. jernmalmsfält i södra Finland förekommande. Uti dessa är nemligen gångarten granatfels, som vanligen är åtföljd af en ganska stor mängd främmande mineralier. Här är den grönsten, i hvilken utom magnetjernet endast några kiser förekomma insprängda. Granatfelsen är sannolikt en eruptiv bildning. Man finner nemligen, såsom Kjerulf och Dahll ådagalagt beträffande de Arendalska malmfälten, och hvarom jag äfven öfvertygat mig hvad malmfältet vid Stansvik vidkommer, att nemligen gneisskikterna kröka sig bågformigt omkring granatfelsen. Huruvida nu detsamma är fallet med grönstenen vid Haveri, är på grund af den otydliga skiffringen och de få blottade ställena svårt att afgöra. Tar man dock i betraktande dess lik-

*) Se Holmberg, Materialier etc. p. 105.

het i petrografiskt hänseende med den omgifvande kisförande och förvittrade bergarter, så vore man böjd att anse den såsom inlägrad deri.

Invid Haveri grufva förekomma några otydliga refflor, hvilka dock t. f. af kompassens missvisning på detta ställe icke kunde mätas.

Från Haveri reste jag till Lammintaka i Karkku och derifrån till Punola i Wambula.

Straxt invid Tavastkyro kyrka och således icke långt från den ofvanför nämnda syenitgraniten vid Myllymäki ser man en vacker och tydlig profil af skifferskikter blottad. Strykningen är till höger N 20° V lutningen 30° mot NO; till venster blifva deremot skikterna nära nog horisontela.

Vid Kyröspohja förekommer en sandstensartad gneis (analog med den vid Mjölö nära Helsingfors m. fl. ställen förekommande) med otydlig skiffring gående i N 60° O. Pegmatitgångar äfvensom körtlar af qvarz anträffas i denna gneis.

Vid vägen till Häijä träffar man på en flasrig gneis, snarlik Freiberger normalgneisen, med en lutning af endast 10° NO. Här begynner äfven en mängd lösa stenar af syenitgranit att visa sig, och ungefär vid gränsen mellan Tavastkyro och Mouhijärvi socknar framträder denna bergart i fast klyft till utseendet så godt som fullkomligt öfverensstämmande med den ofvannämnda mellan Yläjärvi och Kyrofors förekommande, med hvilken den således utan tvifvel sammanhänger. Den är här delvis temligen mörk t. f. af hornblendets och glimmerns mängd samt genomsvärmas af qvarzdrummer.

Trakten omkring Häijä by är ganska vacker. Ån, som slingrar sig derigenom, begränsas af branta stränder, hvilket påminner om konfigurationen i Erzgebirge. Terrängen utgöres också här af gneis med olika utseende och skiffrings-

riktning: så är t. ex. denna nära invid byn N 70°—75° O med nästan vertikalt stående skikter; ett par verst derifrån åt Salmis till förekommer åter en sandstensartad gneis med dels NO-lig, dels N-lig strykning.

Jordmånen utgöres här likasom i vestra delen af Tavastkyro mest af lera. Vid vägen mellan Häijä och Salmis förekommer ett lager af grå lera, som innehåller rostfärgade fläckar och konkretioner af flere former. Sådana konkretioner äro visserligen icke sällsynta, men deras mångfaldiga och väl utpräglade former göra dem här förtjenta af att omnämnas. De äro dels ellipsoïdiska eller päronformiga, dels mer eller mindre runda mera sällan rörformiga. Likväl genomgås de alla af ett fint rör, hvilket bevisar att de bildats omkring stänglar, strån o. dyl. De äro ända till 1″ i diameter och bestå merendels af omvexlande mörkare och ljusare koncentriska ringar. I en liten bäck, som flyter förbi lagret, ligga en mängd lösa sådana konkretioner och dessa äro merendels ganska hårda.

På åsen till höger om ån vid Häijä förekommer en mängd ovanligt stora, kantiga block sammanhopade, bestående af en grofkornig röd, ofta porfyrartadt utbildad granit, liknande den vid Yläjärvi såsom löst block förekommande (se ofv.). Under vägen till Lammintaka ser man större och mindre block af denna porfyrartade granit. Dessa utgöra nästan de enda lösa stenar i denna trakt, hvaraf jag drog den slutsats, att denna bergart måste finnas i närheten i fast klyft. Också fann jag den verkligen 2—3 verst från Häijä. Den företer här en antydning till skiffrighet, ehuru så otydlig, att dess riktning icke kunde bestämmas.

Denna bergart synes icke hafva mycken utsträckning. Ty ehuru den visserligen ännu förekommer här och der såsom lösa block, synes den icke mer i fast klyft, utan kort

derpå varseblir man en slags hälleflinteartad gneis och flere lösa stenar af en art skiffer (talk- eller glimmerskiffer). Gneisen fortsättes sedan med N-lig (vid vägskilnaden till Tammerfors) eller NNO-lig strykning; skikterna stå stelt samt äro här och der genom förvittring brunfärgade; 11 verst från Häijä stryka de i N 35° O samt äro ganska olikartade. De innehålla här äfven långsträckta körtlar i likhet med gneisgraniten vid Tammerfors, hvilka vanligen äro i omkretsen genom förvittring urholkade. — Här mätte jag äfven refflor, hvilkas riktning var N 15—20° V.

Vid Lammintaka blir bergartens likhet med den vid Tammerfors ännu mera iögonenfallande. Man finner nemligen här gneis med N 45°—50° O-lig strykning, genomdragen af hvita pegmatitgångar, fullkomligt analoga med dem vid Tammerfors. Skiffrigheten är på sina ställen ganska oregelbunden; lutningen är 70—75° NV, hvilken riktning dock icke bibehåller sig, i det den nemligen på andra ställen blir vertikal eller SO-lig. Så t. ex. stryker gneisen vid stranden af Rautavesi i N 41° O samt lutar ungefär 70° i SO. Den har f. ö. här vanligen en kornigt skiffrig struktur, delvis sandstensartad, men antar dock på sina ställen en flasrig, och får då en stor likhet med den gneisartade delen af bergarten vid Tammerfors. Äfven de ellipsoïdiska körtlarna saknas icke här. Då härtill dessutom kommer, att den verkligen på sina ställen är fullkomligt granitartad, att dessa granitartade partier innehålla uteslutande hvit fältspat, samt att de äro mer eller mindre skarpt skilda å ena sidan från gneisen, å den andra från pegmatiten, så är väl intet tvifvel om, att dessa bergarter verkligen äro antingen identiska med eller stå i ett visst genetiskt samband till de vid Tammerfors förekommande, hvarvid likväl bör märkas, att vid Tam-

merfors gneisgraniten, vid Lammintaka åter gneisen är den öfvervägande bergarten.

Ännu 7—8 verst från Lammintaka vid Kalliala finner man gneis med N 20—30° V-lig strykning och nära nog vertikalt stående skikter samt dels skiffrig, dels flasrig struktur. Men längre fram blir bergarten mera granitartad utan att dock förlora sin skiffrighet, hvars riktning ännu 12 verst från Lammintaka är NV-lig eller NNV-lig.

Ungefär ½ mil från Paavi åt Kiviniemi till förekomma ett par höga berg, bestående af en hvit granit med otydlig skiffrighet, ganska lik den vanliga gneisgraniten, men innehållande äfven något hornblende. Denna hornhlendehaltiga granit fortsättes, och innehåller längre fram långsträckta konkretioner gående ungefär från N till S eller NNO—SSV. Den finkorniga och t. f. deraf mörka massa, hvaraf de utgöras, är delvis äfven porfyrartad, i det nemligen små rektangulära kristaller af en hvit oligoklas afskilja sig deri. — En mil från Paavi, vid Keikiö kyrka, observerade jag refflor, hvilkas riktning i medeltal är N 56° V. Denna riktning bibehåller sig ännu vid Kiviniemi, der stora och breda refflor förekomma. Bergarten är här densamma som nyss förut (gneisartad granit) med ungefär N—S-lig riktning hos skiffringen, samt genomdrages af pegmatitådror och gångar.

Denna formation fortsättes såsom det synes ända till Lautakylä. Den utmärkes genom sin uteslutande hvita fältspat, och torde på grund deraf kunna anses stå i förbindelse med den vid Lammintaka och Tammerfors förekommande gneisgraniten.

Icke långt från Lautakylä åt Punola till anträffas gneis med NO-lig strykning och genomdragen utaf gångar af hvit pegmatit. Äfven här synas refflor ehuru något otydliga gående i N 60° V.

Vid Punola eller rättare vid Soinila i Wambula finner man nere vid elfstranden äfvenledes smala refflor; men dessa gå i olika riktningar: N 40° V (den tydligaste); N 48° V; N 55° V; N 57° V. Något nordligare och högre upp ha de en riktning af N 60° V.

Bergarten i trakten af dessa byar är en tydlig gneis, bestående af omvexlande större och mindre lager af hornblende- och qvarzit- eller felsit-gneis*). Dessa bergarter äro fullkomligt analoga med de gneisvarieteter, som uppträda i Helsingforstrakten. Skikterna äro i allmänhet vertikala, men stupa dock på sina ställen mot söder på andra åter i norr (45°—73°). Äfven skiffringsriktningen är ganska varierande, men kan i medeltal sägas vara O—V-lig eller noggrannare N 80° V-lig. Skiffringen är i allmänhet icke mycket tydlig, men i dess ställe finner man på flere ställen en ganska tydlig förklyftning i vanligen qvarterstjocka plattor, hvilkas sträckning är nära nog vinkelrät mot skikternas stryknings-riktning; på några ställen, der jag mätte den, var deras riktning N 26° V, N 13° V, N 5—10° V, N 10° O. Gneisskikterna genomdragas af ådror och gångar utaf pegmatit innehållande både röd och hvit fältspat (orthoklas och oligoklas) samt här och der insprängd jernmalm, hvilken sistnämnda äfven stundom anträffas hos felsitgneisen.

Ungefär ½ mil vester om Punola förekommer det af Lauraeus upptäckta stora malmfältet på Susimäki**), hvilket

*) Det är genom en sådan omvexling af olikartade lager, som gneisen förnämligast åtskiljes från gneisgraniten.

**) Holmberg, Materialier etc. p. 99. — Holmberg anmärker, att detta malmfält för malmens titanhalt icke ger några förhoppningar för framtiden. Det synes mig dock som om detta icke vore så alldeles gifvet. Som bekant exporteras till England malm från de stora titanjernmalmsanledningarna på Norges södra kust, och enl. derstädes gjorda för-

jag äfven besökte. Under vägen dit ser man allt fortfarande hornblendegneis omvexla med felsitgneis, men deras skiffringsriktning blir något annorlunda, i början ONO-lig, sedermera NO-lig (N 35°—40° O).

Bergarten, som åtföljer den titanhaltiga malmen på Susimäki, är icke mycket synlig, och der den uppträder i dagen, är den vanligtvis mycket förvittrad, så att det är något svårt att bestämma dess rätta natur. Den har emedlertid blifvit betecknad såsom hypersthenfels (l. c.); att den fältspatsartade beståndsdelen är labrador är visserligen ganska sannolikt, men den pyroxenartade torde åtminstone till en del böra anses vara diallag eller bronzit, och det hela sålunda en varietet af gabbro. I alla fall kan denna bergart icke anses vara identisk med den nedanföre omnämnda hyperiten, hvilken i så stor skala uppträder i sydvestra delen af Satakunda. Icke blott dessa bergarters olikhet i petrografiskt hänseende utan äfven den omständighet, att den förra genomdrages af pegmatitgångar och ådror, hvilka icke förekomma i den sednare, tala emot en sådan förening.

Hos denna gabbroartade bergart kan för öfrigt tvenne texturmodifikationer särskiljas, hvilka äro temligen väl begränsade från hvarandra: en gröfre och en finare kornig; den sednare är till färgen mörkare, samt vanligen mera förvittrad än den förra, hvarföre den också lätt åtskiljes från denna, i hvilken den inskjuter utan någon bestämd ordning.

Slutligen bör märkas, att denna bergart, som gemenligen är fullkomligt massformig likväl på sina ställen antar

---

sök skall ett tillslag af 5 % utaf denna malm vid masugnsbeskickning verka ganska gynnsamt på tackjernets beskaffenhet samt göra detsamma ganska egnadt för stålberedning. Man torde derföre kunna hoppas på, att äfven malmfältet i Wambula ännu skall hafva en framtid för sig.

en mer eller mindre skiffrig struktur derigenom att beståndsdelarna äro något utdragna i N—S.

Huruvida nu denna bergart, i hvilken jernmalmen förekommer insprängd i större och mindre partier, skall anses såsom en inlägring i, d. ä. samtidig med gneisen, eller tillkommande genom en sednare eruption, måste lemnas derhän; ehuru visserligen dess petrografiska förhållanden tala för dess eruptiva natur.

Deremot är det s. k. Tammare kalklagret (l. c.), som anträffas ungefär ½ mil SO om Punola, sannolikt att anse såsom samtidig med den omgifvande hornblendegneisen, hvars skikter här stryka i N 10° O och luta 75°, samt genomdragas af pegmatitgångar. Det s. k. kalkbrottet består f. ö. af en fristående liten bergkupp, som dock innehåller ganska ringa kalksten utan hufvudsakligen består af hvit storspatig malakolit.

Från Punola reste jag till Eura öfver Wirtsanoja och Säkylä samt derifrån till Björneborg öfver Irjante och Ruhade.

¾ mil från Punola fann jag ännu en flasrig gneis med föga eller intet hornblende men deremot innehållande granat, samt med N 60° O-lig strykning. Refflor syntes här i riktning af N 35°—40° V.

Derpå vidtager en enformig sandhed, som fortsättes ända till Säkylä. Blott på ett par ställen finner man fast klyft (utgörande dels en grå gneis, dels en ljusare gneisgranit). Deremot finner man här en talrik mängd flyttblock, bland hvilka jag fäste mig vid ett par större; det ena bestående af en porfyrartad granit, det andra af en granathaltig gneis med hvit pegmatit.

Vid Säkylä byar utgöras de på stranden af Pyhäjärvi hopade, af vågorna afrundade stenarna nästan uteslutande af sandsten; endast ett mindre antal bestå af rapakivi. Sand-

stenen är en slags arkos: den består nemligen af en röd, vanligen temligen frisk, fåltspat och qvarz till ungefär lika mängd, och i mer eller mindre afrundade korn, samt förenade genom ett hvitt kaolinartadt bindemedel; endast obetydligt, merendels hvit glimmer synes i denna blandning. Strukturen är för det mesta grofkornig, och mer eller mindre tydligt skiffrig. — Den härstädes förekommande rapakivi består åter af den vanliga karakteristiska rödbruna fältspaten, hvit qvarz och något svart glimmer, men innehåller ganska litet oligoklas.

Redan här blir det troligt, nemligen då man betraktar likheten mellan fältspaten hos arkosen och rapakivi, att den förra härstammar från den sednare, en åsigt som redan blifvit framhållen i en år 1801 under Joh. Gadolin utgifven disp.: „Anmärkningar om Säkylä qvarnstensbrott“ hvari författaren ganska noga beskrifvit den här förekommande sandstenen, och de deraf fabricerade qvarnstenarna. Att likväl denna sandsten icke gerna kan betraktas såsom någon slags regenerad granit, en åsigt, som författaren synes vilja antaga, utan måste anses utgöra eller rättare utgjort en verklig aflagring, finner man af dess ofta ganska tydliga skiffring och skiktning samt de vanligen något afrundade qvarz- och fältspatskornen. Att så verkligen förhåller sig, derpå erhöll jag längre fram ännu tydligare bevis.

Här vid stranden af Pyhäjärvi syntes tydligt åsarnes bildning genom vågsvallet. Långsmed stranden stryker nemligen en temligen hög rullstensås, tydligen skiktad och bestående såväl af finare sand som lösa stenar (mest sandsten och rapakivi). — Denna ås är på sjösidan afdelad i ett par afsatser eller terrasser och nederst vid vattenbrynet finner man ännu en tredje eller rättare en ås i miniatur endast här och der märkbar såsom en obetydlig upphöjning. Of-

vanpå den egentliga åsen finnas några större block dels bestående af rapakivi dels af en syenitgranit, som ganska mycket närmar sig en verklig syenit; den består nemligen af en hvit fältspat och svart hornblende med ganska litet qvarz.

Denna ås fortlöper långsmed stranden af Pyhäjärvi ända in i Eura socken på östra sidan af Eura å än sänkande än åter höjande sig, ja i Eura är den ofta afbruten och fortlöper såsom en rad af kullar. Sandsten är allt fortfarande den rådande stenen deri likasom i allmänhet i hela trakten öster om Pyhäjärvi och Eurajoki.

Vester om denna sistnämnda i trakten af Eura kyrkoby äro åter rapakiviblock de allmännaste, oftast af en ganska betydlig storlek, ehuru visserligen äfven här ett och annat block utgöres af sandsten eller syenit. Detta synes utvisa, att rapakivi i denna trakt uppträder i fast klyft. Också finner man icke långt ifrån byn, vid Kauttua, rapakivi sålunda uppträda. Den i denna rapakivi förekommande oligoklasen omgifver sällan orthoklasen i form af verkliga ringar, utan anträffas såsom enstaka individer och smärre partier, mer eller mindre ymnigt inströdda mellan de öfriga beståndsdelarna, samt är på ytan städse genom förvittringen hvit och matt.

Utom rapakivi uppträder vid Kauttua ännu en annan bergart, som förtjenar en närmare beskrifning. Den består af en hvit, stundom något i blått stötande genomskinande triklinisk fältspat, som genom sin lätta smältbarhet och löslighet i saltsyra visar sig vara labrador, och som i form af tunna lameller omgifver ett svart mineral, hvilken att döma af dess tydliga spjelkbarhet i en riktning, samt den starka halfmetalliska glansen i densamma, äfvensom dess lätta smältbarhet för blåsröret icke kan vara annat än en jernhaltig

hypersthen; och denna bergart är således enl. all sannolikhet *hyperit* *).

Utom de tvenne hufvudbeståndsdelarna förekomma ännu såsom konstant inblandning ett gulgrönt, stundom gulbrunt, genomskinligt mineral, som mörknar för blåsröret utan att smälta och tydligen är *olivin*. Dessutom förekommer deri jernmalm och ehuru mera sällan koppar- och svafvelkis samt här och der äfven glimmer. Labradorlamellerna gå vanligen icke i någon bestämd riktning, men stundom intaga de en mer eller mindre parallel ställning, hvarigenom en viss parallelstruktur uppkommer. Bergarten varierar f. ö. ganska mycket i afseende på sin struktur: gemenligen är den medelkornig, men blir dock på sina ställen ganska grofkornig, mera sällan finkornig. Ofta finner man den brunfärgad t. f. af en mer eller mindre långt drifven förvittring.

Denna hyperit uppträder vid Kauttua i några från hvarandra genom smala dälder afskilda bergkupper, hvilka i vester och söder äro omslutna af rapakivi, i NO åter troligen af sandsten. De två största af dem på hvar sin sida om ån belägna bestå helt och hållet af hyperit, de tvenne SV om dem liggande deremot endast till sin norra del, i det nemligen den södra delen utgöres af rapakivi, hvilken är afskild från hyperiten genom en liten dalsänkning af på sin höjd ett par famnars bredd samt fylld med jord och sten, så att den egentliga gränsen mellan dessa båda bergarter icke kunde ses. — Alla dessa hyperitkupper bilda sammantagna en ellips, hvars längre axel går från NO till SV.

I hyperitkuppen vester om ån är bergarten ofta ganska tydligt förklyftad i ungefär 2—3′ mäktiga plattor, hvilka luta

*) Eichwald (Beiträge zur Kenntniss des Russischen Reiches 1843 VIII p. 125) anför denna bergart under namn af syenit och uppgifver den bestå af albit och hornblende.

något mot SV. I den öster om ån belägna kuppen luta åter hyperitens klyftstycken åt motsatt håll, så att man deraf kunde sluta till att dessa båda kupper ursprungligen utgjort en enda, såsom följande ideala genomskärning utvisar.

Hyperitkupper vid Kauttua.

Utom denna plattformiga afsöndring förekommer ännu hos denna hyperit en sfäroïdisk afsöndring, hvilken isynnerhet hos den mera förvittrade blir ganska tydlig. Man finner den då afsöndrad i stora klot, flere fot i diameter och med koncentrisk skålig struktur. Vid ännu längre framskriden förvittring är hela bergarten upplöst i en mängd smärre knölformiga stycken, afskilda genom finare grus. — Ofta finner man mellan de större ännu temligen oförändrade klyftplattorna mindre sådana, hvilka äro sålunda helt och hållet förvittrade.

Denna bergart omtalas icke af Westling i hans ofvannämnda reseberättelse; men deremot nämner han, att emellan Tiperjärvi (Kiperjärvi), en numera utfälld sjö invid vägen till Hinnerjoki, och Pyhäjärvi ett „syenitlager“ förekommer, som „till 8 alns djup blifvit medelst sprängning genombrutet till träskets uttorkande.“ Då han dessutom anför, att på samma ställe sandsten sannolikt uppträder i fast klyft, så hade jag allt skäl att företaga en utflygt dit.

1—2 v. från Nuorante gästgifveri således icke långt från Kauttua anträffas vid vägen till Hinnerjoki rapakivi i större mängd blottad, af samma petrografiska beskaffenhet,

som den i de lösa blocken vid Eura kyrkoby; den består nemligen af stora fältspatskristaller omgifna af grå t. e. d. otydligt kristalliserad qvarz, något svart glimmer samt fläcktals, grågrön på ytan förvittrad oligoklas. Ehuru denna rapakivi f. ö. är temligen frisk förekomma dock ställen, der den till större eller mindre djup är förvandlad till ett groft grus, i det nemligen de stora fältspatskristallerna fallit åtskils, eller åtminstone vid slag af hammaren med lätthet kunna bringas dertill.

I en af de förvittrade bergsklackarna finner man en gång af endast några tums bredd, innehållande samma beståndsdelar som den omgifvande bergarten, men i en finkornig blandning, hvilken t. f. deraf är ganska skarpt afskild från denna, från hvilken den äfven skiljer sig genom sin större friskhet. Gången är ganska lång, samt stryker i NV och nästan vertikalt, med temligen konstant bibehållen mäktighet.

Denna rapakivi har icke synnerligen stor utsträckning åt söder, ty snart höjer sig vägen och i och med detsamma visar sig en annan bergart, men denna är icke syenit utan hyperit, fullkomligt analog med den vid Kauttua. Äfven här bildar den dock endast en fristående kupp, vid hvars södra sida rapakivi åter vidtager för att snart ånyo i sin tur afbrytas af en annan hyperitstock af såsom det synes något större utsträckning. Det är denna sednare, som är genombruten på ofvananförda sätt.

Westling, som således i likhet med Eichwald förblandat hyperit med syenit, anför f. ö. om detta ställe följande: „På östra sluttningen af syenitlagret löper vattnet öfver en stenhäll, ifrån hvars yttre kant det faller $1\frac{1}{4}$ aln. — Denna stenhäll är sandsten och sannolikt fast klyft till några qvadratfamnars vidd bar och åskådlig, på sidorna täckt af damjord, hvilande på syeniten, något fallande åt vester åt Pyhäjärvi

afbruten och bortförd.“ Sedan den tid Westling besökte stället (år 1829) synes det dock synbarligt förändrats; jag fann nemligen icke sandstenen blottad mer än på sin höjd till några qvadratfots vidd, hvilket dock torde vara tillräckligt för att visa riktigheten af Westlings förmodan, att den verkligen utgör fast klyft. Deremot synes det mig tvifvelaktigt, huruvida den hvilar på hyperiten och icke snarare tvärtom. Den framträder nemligen i form af några tunna skikter af 2—3 tums mäktighet, hvilka luta på sin höjd 5° mot öster; litet högre upp finner man hyperit förklyftad i ungefär 1′ mäktiga plattor, hvilka deremot luta 20° i samma riktning, såsom följande profil utvisar:

Ehuru jag visserligen icke kunde se den omedelbara gränsen mellan de båda formationerna t. f. af den starka betäckningen af sand och stenar, anser jag det dock på grund af nyssnämnda förhållande sannolikt, att hyperiten hvilar på sandstenen, och således är yngre än denna, hvilket f. ö. äfven bevisas deraf, att ingen af hyperitens men väl rapakivis beståndsdelar anträffas deri. Denna sandsten liknar nemligen den vid Säkylä, samt utmärker sig särskildt genom sin utomordentliga fasthet och hårdhet, tydligen en följd af hyperitens närhet och ett ytterligare bevis för dennes sednare datum och eruptiva natur*).

*) Här bör äfven nämnas, att i Universitetets samling af finska mineralier finnas några stuffer från ifrågavarande intressanta ställe: nemli-

Att hyperiten åter är yngre än rapakivi, det skönjes tydligt af dess uppträdande deri i form af större och mindre stockformiga massor, hvilka merendels alltid skjuta öfver densamma såsom mer eller mindre branta och höga bergkupper. Att äfven fragmenter af rapakivi förekomma i hyperiten det synes bevisas deraf, att jag i en af de lössprängda hyperitstenarna vid Tiperjärvi fann rapakivis karakteristiska rödbruna fältspat på ett eget sätt inblandad bland hyperitens beståndsdelar. Ett tydligare bevis härpå skall anföras längre fram.

Hyperitens förvittring är här delvis ganska långt gången. Man finner nemligen hela ehuru smalare klyftplattor förvandlade i en mörkgrön serpentinartad substans, hvari här och der ännu spår af de ursprungliga beståndsdelarna synes, och hvilken genomdrages af drummer, innehållande ett ljusgrönt något hårdare mineral.

Jag utsträckte icke min exkursion längre än till ifrågavarande ställe. — Här kan dock nämnas, att enl. Westling rapakivi åter anträffas vid Mestilä, der den „öfvergår till syenit", hvilken utsago tydligen beror på den likhet, som båda bergarterna erhålla, då de uppnått en hög grad af förvittring; och enligt Westling äro också på detta ställe „båda bergarterna så vittrade, att man har svårt att igenkänna dem." — En verklig öfvergång dem emellan har jag ingenstädes funnit.

I bergskontorets geognostiska samling finnes stuffer ifrån Mäentaka by (på gränsen mellan Letala och Lappo socknar) bestående af en hyperit*), som till utseendet full-

---

gen en sandstensstuff med påskrift: „Tiperjärvi, Eura, fast klyft", samt stycken af hyperiten såväl i dess friska som förvittrade tillstånd.

*) Etiketten uppgifver den såsom syenit.

komligt liknar den ofvanförnämnda, och som således utan tvifvel är identisk dermed. Härvid kan anmärkas, att denna ort ligger SV om Kauttua, hvaraf således synes, att hyperiten i denna trakt bildar en följd af kupper gående i riktning från NO till SV.

Men denna bergart är icke inskränkt endast till denna trakt. Af den af Westling uppgjorda öfversigtskartan öfver Raumotrakten finner man, att „syeniten“ (= hyperit) uppträder i en oafbruten följd vid kuststräckan mellan Luvia och Raumo; och vid min resa från Nuorante till Björneborg fann jag den tvenne gånger uppträda i temligen betydlig utsträckning.

Först anträffade jag den ungefär ¼ mil från Waanis; ända dittills hade ingen bergart i fast klyft förekommit, endast lösa sandstenar dels isolerade, dels hopade tillsammans i en ås icke långt från Waanis, hvaraf kan slutas, att denna terräng utgöres af sandsten. Hyperiten uppträder här som vanligt i temligen höga bergkupper, hvarföre också vägen här är något backig. Den sfäroïdiska och koncentriskt skåliga afsöndringen synes här på sina ställen, nemligen der bergarten är mera förvittrad, ganska tydligt.

Icke långt från gränsen mot Euraåminne socken möter man åter rapakivi, hvilken fortfar ända till Sydänmaa gästgifveri, der den blir porfyrartad i det nemligen enskilda större fältspatskristaller afskilja sig i en mera finkornig grundmassa. Ehuru denna porfyrartade bergart till utseendet ganska mycket skiljer sig från den egentliga rapakivi, så är den väl dock intet annat än en texturmodifikation deraf, då ingen tydlig gräns dem emellan kunde skönjas och de f. ö. hafva samma beståndsdelar. Här förekommer äfven en gång af en hälleflinteartad bergart med enskilda mindre fältspats- och qvarzkristaller utskilda, således en slags felsitporfyr.

Under resan till Irjante och Ruhade syntes i början samma bergart, men sedan anträffades icke mer någon fast klyft, endast lösa stenar af rapakivi, gneis och hyperit. Först ett par verst från Irjante åt Ruhade till möter man hyperit i fast klyft, hvilken sedan fortfar ända till Leistilä, dels i form af låga kupper, dels såsom lösa stenar. Någon väsendtlig skilnad mellan denna och den i Eura förekommande i petrografiskt hänseende kunde jag icke märka.

Vid Leistilä vidtager en jemn sandslätt, som fortfar ända till Björneborg här och der betäckt af lös sandsten.

Denna sandsten är i trakten omkring Björneborg i allmänhet mera finkornig och mindre fältspatshaltig än den i Eura och Säkylä förekommande. Dock förekommer äfven grofkorniga ja t. o. m. konglomeratartade varieteter. Till färgen är den antingen röd eller hvit, hvilka färger ofta omvexla med hvarandra, hvarigenom den får ett randigt eller fläckigt utseende. — Att äfven denna sandsten i likhet med den i det föregående omnämnda utgjort en aflagring på ort och ställe och icke sednare ditsvämmad blir sannolikt, då man tar i betraktande traktens yttre konfiguration, äfvensom den stora mängden af öfver densamma kringspridda sandstensstycken.

Sandslätten vid Björneborg fortsättes ännu några verst norr om staden, men här begränsas den af en i NV-lig riktning löpande bergssträckning bestående af gneisgranit med än ganska tydlig än otydlig skiffring, hvilken vid Toukari norr om staden har N 35° V-lig riktning samt 65° lutning i NO, vid Ruosniemi (NO derom) åter N 40—50° V-lig med ungefär 50° lutning i NO. I denna gneisgranit, som på sina ställen innehåller ymnigt granater i trapezoëderform, synes icke någon röd fältspat förekomma, utan en hvit, klar (orthoklas), och en ljusgul, oklar, på ytan förvittrad (oligoklas).

Deremot förekommer på sina ställen röd fältspat i den uti graniten uppträdande pegmatiten.

Att bergarten f. ö. verkligen är en gneisgranit finner man af de deri förekommande skikterna och fragmenterna af gneis, hvilken ofta är hornblendehaltig. Skiffringen hos de sednare är ganska oregelbunden, men går dock i allmänhet i samma riktning som gneisgranitens; detsamma är fallet med gneisskikternas riktning.

Slutligen bör märkas, att äfven här likasom vid Tammerfors m. fl. ställen här och der smärre konkretioner anträffas af dels aflång, dels afrundad form, bestående antingen helt och hållet eller blott till sin omkrets af hornblende.

Från Björneborg afreste jag sjövägen till Helsingfors.

På Räfsö fann jag både gneis och hyperit. Den förra har vid den SV:stra stranden ungefär N—S-lig strykning, samt är dels skiffrig (hornblendegneis), dels flasrig och genomdrages af pegmatitgångar, men äfven af en mera finkornig granit. Hyperiten, som uppträder i det SÖ:stra hörnet af ön, har det vanliga utseendet. Den är här mera blottad än på någon af de föregående ställen, der jag varit i tillfälle att iakttaga den. Grofkorniga partier uppträda deri vanligen utan någon bestämd form eller tydlig begränsning; stundom hafva de dock en mer eller mindre afrundad form och mera bestämda konturer, samt antaga då utseendet af konkretioner. I ett sådant parti af en mera långsträckt form fann jag i det inre brunröd orthoklas, hvilket icke gerna kan förklaras annorlunda än såsom varande ett fragment af rapakivi, i hvars omkrets hyperiten antagit en mera grofkornig struktur.

Ett par större flyttblock anmärkte jag här: det ena bestående af en porfyrartad gneis eller gneisgranit med smala pegmatitgångar, det andra af sandstensskiffer, hvilken delvis

är utbildad till ett mycket grofkornigt konglomerat. Dessutom förekomma här ett och annat rapakiviblock samt f. ö. för det mesta lösa vanligen afrundade sandstensstycken, af vågorna sammanhopade till en liten vall utmed stranden, hvilket synes utvisa, att sandsten äfven här förekommer i fast klyft invid ön.

Refflor syntes här ganska tydligt såväl på gneisen som på hyperiten; de gingo i riktning af N 55° V. Vid Björneborg (Ruosniemi), der jag äfven mätte sådana, ehuru mera otydliga, hade de ungefär N 35° V-lig riktning. Äfven vid Nystad — der en ljus, otydligt skiffrig (O—V) gneis (eller gneisgranit) förekommer med deri uppträdande stockformig röd och hvit pegmatit — mätte jag refflornas riktning, hvilken i medeltal befanns vara N 45° V.

Tryckfel:

Sid. 48 rad. 15 nerifrån står st. vb. läs sv. vb.

BIDRAG

till

KÄNNEDOM AF

FINLANDS NATUR OCH FOLK,

utgifna

af

Finska Vetenskaps-Societeten.

Tolfte Häftet.

R. ASTRON. SOC.

HELSINGFORS,

Finska Litteratur-sällskapets tryckeri, 1868.

NATURHISTORIENS STUDIUM

I

FINLAND

under sjuttonde och adertonde seklet,

tecknadt

af

OTTO E. A. HJELT.

I.

Tiden före Linné.

R. ASTRON. SOC.

Föreledt: *L. Heimbürger.*

R. ASTRON. SOC.

Förord.

För tjugufem år tillbaka utgaf författaren början till en skildring af „Naturhistoriens studium i Finland före Linné". Från denna tid har förf. ägt samlingar rörande denna del af vårt lands kulturhistoria. Oaktadt flerfalldiga uppmaningar af män, hvilkas namn är kärt för hvar och en, som älskar fosterlandets minnen, har förf. likväl tvekat att offentliggöra dessa sina ungdomsforskningar, emedan han dels önskat blifva i tillfälle att gifva dem en större fulländning, dels hoppats att någon annan skulle upptaga detta ämne. Hvardera af dessa önskningar har dock förblifvit ouppfylld. Då förf. likväl nu låter dessa sina ungdomsstudier framträda inför offentligheten, så sker det under förhoppning, att de äfven i sin nuvarande form skola blifva till någon tjenst för dem, som framdeles egna sig åt undersökningen af vårt lands litteraturhistoria. Förf. vågar nemligen hoppas, att i dessa anteckningar upplysningar finnas inströdda, hvilka endast med mycken svårighet och möda kunna vinnas.

Författaren har ordnat dessa samlingar i tvenne hufvudafdelningar. Den förra afdelningen, som omfattar perioden före Linné, utgör en omarbetning af den teckning förf. förut lemnat af „Naturhistoriens studium i Finland", men innehåller tillika fortsättningen deraf ända till den tidpunkt, då Linné gaf vetenskapen ett nytt utseende och en ny riktning. Den sednare afdelningen, som upptager det 18:de seklets återstående hälft, är hufvudsakligen af biografiskt och litteraturhistoriskt innehåll. I lefnadsteckningarne af de män, hvilkas skrifter tillhöra denna period, har förf., under hänvisning till källorna, endast i korthet upptagit mera kända biografiska förhållanden, men deremot utförligare framhållit de omständigheter, som mer eller mindre beröra dessa mäns natur-

vetenskapliga utveckling och verksamhet. Likaså har förf. sökt lemna en så fullständig uppgift, som möjligt, på alla skrifter och afhandlingar, som falla inom naturhistoriens område under denna tid, äfvensom här och der i ett sammanhang meddelat anteckningar om de upptagne författarenas öfriga arbeten, då en fullständig sammanställning af den litterära verksamheten hos flere af dem ännu saknas. De till disputationslitteraturen hörande afhandlingar har förf. ansett sig böra upptaga under deras namn, hvilka præsiderat för desamma, då endast derigenom en lättare öfversigt af dessa skrifter vinnes och det i de flesta fall torde vara svårt att afgöra, huru stor del præses haft i deras utarbetning.

Anmärkningsvärdt är, att den späda finska litteraturen då för tiden icke var okänd i den öfriga bildade verlden. Man kan icke undertrycka en känsla af förundran, då man finner, att utlandets periodiska tidskrifter för den tiden ganska noggrannt följde med densamma och skyndade att till vidare kretsar sprida kännedomen om dess innehåll. Den nyvaknade forskningen inom alla länder och litteraturens inskränkthet öfverhufvud kan till någon del förklara detta, måhända icke förut hos oss uppmärksammade förhållande. Den gryende vetenskapliga litteraturen kände sig då ännu liksom solidariskt förbunden och inom det allmänna kulturarbetet stod icke heller den finska vetenskapen isolerad. För att tydliggöra den nära förbindelse, hvilken då ägde rum emellan utlandet och den finska vetenskapen, har förf. ansett sig böra meddela alla de litteraturhistoriska upplysningar, hvilka under studium af hithörande källor och tidskrifter vunnits.

Under förhoppning att hvarje, äfven det minsta, bidrag till utredande af frågor rörande fosterlandet icke borde anses fruktlöst, framträda dessa anspråkslösa blad, hvilka åtminstone i sin ursprungliga bearbetning icke för tidigt äflats med offentligheten, utan mer än fördubbladt följt Horatii bekanta: nonum prematur in annum.

Helsingfors den 9 April 1868.

O. E. A. H.

Sufficit tamen calcar aliis addidisse.
Elias Tillandz.

Vid skildringen af naturhistoriens studium i vårt fädernesland behöfver man icke länge tveka om en passande utgångspunkt. Så länge den vetenskapliga bildningen saknade ett gemensamt hem i eget land, kan hon icke kallas fosterländsk. Icke blott att hennes första rötter voro ett utländskt lån, hon kunde icke engång hemma vinna den näring, hennes unga lif så väl behöfde. Det fremmande skaplynne, den litterära verksamheten hos oss derigenom i hög grad iklädde sig, inskränkte dess inflytande på den allmänna bildningen. Man kan derföre icke öfverskatta vigten af den finska högskolans uppkomst, om man vid framställningen af naturhistoriens utbildning i vårt land anknyter den vid det finska universitetets stiftelse [1]). Redan vid början af dess tillvaro finner

1) Härmed hafva vi icke för någon del velat neka, att ju före universitetets i Åbo stiftelse naturvetenskaperne blifvit till större eller mindre del idkade, men de torftiga underrättelser vi äga icke blott om vårt fäderneslands undervisningsverk, utan äfven om den vetenskapliga bildningen öfverhufvud under äldre tider, tillåta likväl icke en närmare undersökning i detta afseende. Skulle också några spår till ett sådant förhållande visa sig, tro vi dock för vår del, dem blifva ingenting mindre än tillfredsställande. Så omtalas t. ex. vid gymnasium i Åbo en Physices lector Johannes Birgeri Orbergius, men af hvilken beskaffenhet hans litterära verksamhet för öfrigt varit, är icke kändt (jfr J. Tengström, *Vita et Merita Is. Rothov.* 92). Enligt Kongl. Maj:ts resolution och mening, dat. Upsala den 13 April 1620 (i P. E. Thyselii *Handlingar rör. Sv. kyrk. och lärov. hist.* I. Örebro 1839. 28—32) skulle rektor vid gymnasium och skola läsa „physicam et astronomiam".

man, att de till den förenade professionen i Physik och Botanik[2]) utnämnde lärarne offentligt föredragit[3]) grunderna för sistnämnda vetenskap. Likväl inse vi lätt, att dess studium ej kunde vara af någon betydenhet, då naturhistorien såsom vetenskap i allmänhet stod lågt, och kännedomen af den europeiska bildningens fortgång genom bristen på de mångfaldiga litterära förbindelser, hvilka vår tid äger, var i hög grad försvårad, samt då norden ännu icke var mogen för den sjelfständigare forskning, som började visa sig verksam hos tidens lärde. Det låg i den nordiska bildningens förhållande till kyrkan ett väsendtligt hinder för hvarje utom det theologiska området liggande vetenskaps utveckling. Samtiden hade genom den nära förbindelse, hvari stat och kyrka stodo till hvarandra, småningom vändt hela sin uppmärksamhet på de theologiska studierna; allt vetenskapligt sträfvande, som icke i dem hade sin rot och sin förklaring, ansågs förfeladt, liksom det var sällsynt under en tid, som låg förstelnad i orthodoxiens liflösa former. Motverkade således

---

2) I likhet med de af konung Gustaf II Adolf den 20 Juni 1626 för Upsala universitet utfärdade stadgar (ehuru physiken och botaniken der hörde till medicinska faculteten „alter Medicorum Magiri physicam doceret, addita herbarum et partium corporis humani explicatione“ jfr Ol. Knös, *Hist. Ac. Ups.* P. IV. p. 15 not. p.), hvilka enl. Kl. Br. af d. 26 Mars 1640 och 23 October 1646 mom. 2 blefvo tagna till föresyn för det nybildade finska universitetets inrättningar (jfr J. Tengström, *Vita et Mer. Is. Roth.* 157. f.) Dock voro endast de tre förste lärarene i physik, Georg Alanus, Abrah Thauvonius och Anders Thuronius, tillika utnämnde till lärare i botanik; jfr *Cons. Ac. prot.* för den 22 Maj och 25 Sept. 1644, d. 17 Juni 1646, d. 13 Dec. 1651 och den 7 Apr. 1660. (enl. J. Fr. Wallenius, *Hort. Ac. Ab.* 51).

3) Under det första läseåret lär likväl icke någon undervisning i botanik blifvit meddelad, att dömma af J. Tengström, *Vita* etc. 184. — *Cons. Ac. Prot.* d. 25 Sept. 1644 upplyser, att nämnde Alanus jemte physik äfven föredragit botanik hvarje dag, till dess *Cons. Ac.* ålade honom att antingen hvarannan dag eller den ena hälften af veckan föredraga densamma; jfr J. Fr. Wallenius, *Hort.* etc. 51.

tidsandan den vetenskapliga verksamheten öfverhufvud, var detta så mycket mera förhållandet med naturvetenskaperna, hvilka genom sin på empirism grundade utveckling bekämpade tidens vantro och fördomar; de voro derföre i allmänhet icke aktade, utan antingen af okunnighet förbisedda, eller, genom sitt anspråk på forskning och sjelfständighet, föremål för misstroende.

Sinnade att antyda den allmänna karakteren af naturhistoriens studium i Finland före Linnés tid, nödgas vi anmärka, att vi icke kunna ingå på en utförlig och uttömmande framställning af dåtidens uppfattning och behandling af vetenskapen i hela dess omfång eller en närmare bestämning af alla de åsigter, som voro densamma egna, utan skola vi inskränka oss ofta till en blott kort redogörelse för innehållet af hithörande skrifter. Dock vilja vi, när tillfälle erbjuder sig och sakens beskaffenhet så fordrar, jemförelsevis antyda de på denna tid gällande åsigters samband och förhållande dels till föregående, dels till följande tider, och sålunda sätta läsaren i tillfälle att gifva hvarje sak och hvarje tid sin tillbörliga uppskattning. Öfverhufvud omfatta de skrifter, som denna gång kunna blifva föremål för vår granskning, mindre det enskildta, hvars behöriga utredning städse fordrar en närmare bekantskap med naturen i dess särskilda former, och hvars noggranna kännedom är ett oeftergifligt vilkor för vetenskapens möjliga framsteg, än de tränga sig in på den allmänna naturbetraktelsens område och söka bestämma lifvets lagar, hellre än dess företeelser. Såsom bevis derpå förekomma i det följande några, ur de få skrifter, som den finska naturhistoriens bearbetare under denna tidrymd lemnat oss, hemtade abstrakta satser, framställande och icke utan lycka besvarande några af biologiens djupaste frågor.

Dessa ur deras skrifter hemtade föreställningar och idéer, som vilja synas sjelfständigt abstraherade ur naturen, äro likväl icke de finske vetenskapsmännens egendomliga tillhörighet och kunna vara det billigtvis ej heller på en tid, som, sedan det sekler långa, djupa mörkret ändtligen vikit för ljusets nytändning, ännu sett sig med egna ögon så litet omkring på detaljforskningens vida fält, utan nödgas vi söka deras källa hos äldre sagesmän i vetenskapen, bland dem i främsta rummet Aristoteles. Om också naturhistoriens behandling öfverhufvud under ifrågavarande tid till större eller mindre del var oberoende af hans grundsatser, så kan dock den finska naturforskningen under denna period till sin sanning fattas blott i förbindelse med de af Aristoteles hyllade åsigter, då hon ännu med förkärlek fästade sig vid denna hans naturåskådning, som, ehuru af en sednare tid misskänd, på vetenskapens framsteg ägt ett oberäkneligt inflytande. „Likasom den nyare filosofien, yttrar Elias Fries, erkänner i honom sin mästare, så bör naturalhistorien alltid i honom vörda sin fader. Måhända skola genom denna föreningspunkt dessa båda forskningens aristokratiske bröder, som i striden om det rika arfvet inbördes hatat och förkättrat hvarandra, åter kunna försonas, liksom båda i endrägt bodde tillsammans i fädernehuset: Aristoteles' stora själ. Aristoteles öfverträffar alla efterföljande naturforskare i filosofisk skarpsinnighet, alla filosofer i djup, allt omfattande, genom egen forskning förvärfvad naturhistorisk kunskap, hvilket är det som gör honom till ett så märkvärdigt undantag bland de öfrige äldre skriftställarne. Aristoteles var kanske den förste, som insåg observationens vigt, ehuru han, beröfvad alla vår tids instrumenter och yttre hjelpmedel, måste med snillets blick fatta i flykten de förbiskymtande fenomenerna (och huru många stora sanningar har han ej

utsagt, som först i nyare tider blifvit insedde och uppgifne för nya vigtiga upptäckter" [4]). Vi finna likväl, att samme män, som troget förmådde följa den store grekiska naturforskaren och filosofen i spåren på spekulationens vägar, dock på samma gång helt och hållet lemnade åsido den egna iakttagelsen och pröfningen. De försummade sålunda observationen, som på en visserligen mödosammare, men dock alltid säkrare väg, leder till målet, då de icke ännu insågo, att det är blott genom en mängd detaljundersökningar forskningen går framåt. För de af dem emellertid hyllade fysiologiska filosofemer, blott man icke afsigtligt vill missförstå dessa, äfvensom för den meditation de dervid sjelfve ådagalägga, om man ej med fördomsfullt sinne vill utan undersökning bedömma densamma såsom underhaltig, behöfver man ej alltför mycket rodna. Vi kunne med ett ord försäkra, att de finske männen i det sjuttonde århundradet med mera klarhet än man kanske tilltror dem, uppfattat många hithörande spekulativa frågor på naturforskningens område.

Ju närmare vi nalkas det adertonde seklet, desto svagare röjer sig inflytelsen af det abstrakta elementets öfvervägande inflytelse, och med få undantag kunna sedermera alla hithörande skrifter göra anspråk på att vara rent naturhistoriska, om också spår till fordna tiders framställningssätt icke uteblifvit. De lida dock allt ännu af samma brist

---

4) El. Fries, *Grunddragen af Aristotelis Växtlära.* Ups. 1842. 19 f. — Detta omdöme gäller Aristoteles såsom naturforskare öfverhufvud, men i synnerhet äger det sin tillämpning på hans zoologiska skrifter, der man är villrådig, om man skall beundra mera den djupa aningen af klassificationens verkliga grund, hvilken han fattade nästan lika klart som de nyare systematikerne, eller den beundransvärda föreningen af fysiologi och psykologi, som han tillvägabragt. I det allmänt tillgängliga *Bibl. i Populär Naturk.* XXXIII. *Band.* 259—285, 297—311 förekommer en intressant, ehuru mindre på djupet gående jemförelse emellan Aristoteles och Cuvier; äfven må jemföras v. Haller, *Method.* 51 f.

på undersökning och pröfning. Man träffar sällan hos dem någon sjelfständighet, vunnen genom bekantskap med naturen; med blind hängifvenhet för auktoriteter, sökte de ur spridda författare sammanleta en mängd underrättelser om sitt ämne och sedermera ordna dessa ofta stridiga uppgifter. Af denna fullkomliga brist på empirisk grund var ett ängsligt bemödande att antaga och bevisa föregående författares påståenden en nödvändig följd [5]), och i sammanhang dermed stod en blind hyllning af alla då gällande fördomar och herrskande åsigter. Sådan är, i allmänna drag tecknad, den bild af naturhistoriskt vetande, som denna afhandling i sin förra del söker att uppvisa, och under fortgången af vår framställning skall en närmare förklaring af denna i kontur utkastade teckning vinnas.

När forskningen engång fästat sin uppmärksamhet på naturen och hennes former, är också frågan, hvarest grunden till desammas uppkomst bör sökas, snart gifven. Hon framträder med vetenskapens första försök att under en allmän lag samla spridda iakttagelser och att genom reflexion gifva sig enhet och sammanhang. Då likväl naturforskarnes förmåga att följa naturen i dess utbildning allt ännu var otillräcklig, sökte de gerna en förklaring i sina egna förutsättningar. Såsom sådan måste de gamles antagande af generatio aequivoca anses, om också en sednare tid, ehuru på andra grunder, hyllat densamma. Den först utnämnde

---

5) „Alle Menschliche Kentnisse hatten bis nahe an das Ende des siebenzehnten Jahrhunderts den Fehler, dass sie keine Gultigkeit und keinen Glauben hatten, wenn sie nicht auf Auctoritäten stützten"; Eichhorn, *Gesch. d. Litt.* II B. 2:te Hälfte 610. — *Cons. Ac. prot.* den 14 Maj 1642 innehåller „att hvar och en Professor achtar sigh för all tingh therfore, att han icke något nytt proponerar till then ändan, att han skulle synas något mera eller battre kunna göra än the andre, theraf tvifvelsutan förargelse och osenija kan sedhan förorsakas" jfr J. J. Tengstrom, *Gezelii d. y. Minne*, 87.

Physices och Botanices professorn Georg Alanus [6]) börjar serien af Finlands naturalhistoriska litteratur med en afhandling *„de generationibus et corruptionibus corporum naturalium“* (1643) [7]), deruti han antager en generatio aequivoca, ehuru med den inskränkning, att frön till organismer, hvilka eljest ansågos vara blott vexlande krafters spel, redan förut blifvit öfver hela naturen kringspridda och endast väntade på det gynnande ögonblickets inflytelse, för att genom sin egen kraft utveckla sig. Med denna afhandling sammanhänger en sednare utgifven *„de generatione viventium“* (1647) [8]),

---

6) Georg Alanus var född den 12 Febr. 1604 i Jomala; student i Upsala 1627. Blef promoverad magister 1635, hvarefter han 1637 befordrades till Matheseos lektor vid Åbo gymnasium. Blef Physices och Botanices Professor i Åbo 1640; flyttades 1648 till theologiska faculteten och dog sluteligen såsom förste theol. prof. 1664 d. 15 Juli. Fullständigt utarbetade biografier äro här öfverflödiga, då vi icke vilja sammanställa alla kända historiska uppgifter och då man finner dem i J. J. Tengströms *„Chronologiska Förteckningar och Anteckningar“*. Biografiska underrättelser om Alanus förekomma för öfrigt hos Stjernman, *Ab. Litt.* 60. Radloff, *Beskr. öfver Åland.* 253, J. Tengström, *Vita Is. Rothov.* 91, 167, 184, Tengström, *Terseri Minne* 76, 88, 97, Porthan, *de Proff. Reg. Ac. Ab.* 42 f. J. Tengström, *Program* af den 14 Juni 1818, Strandberg, *Herdaminne* I. 40, J. J. Tengström, *Chronol. fört.* 111 o. s. v. Alani skrifter uppräknas i Stjernman, *Ab. Litt.* 60, Porthan l. c. 42, Lidén *Cat.* 15 f. Marklin, *Suppl.* 40. Warmholz uppgifver i *Bibl. Sv.* N:o 9306 *„Oratio funebris in Ejus obitum, publico nomine habita a* Mart. Miltopaeo *(Acced. carmina variora)* 4:o *Ab.* 1664 *pl.* 5½.“

7) *De Generationibus et Corruptionibus corporum naturalium. G.* Pet. S. Lidenius *Smol.* 3. 4:o *Ab.* 1643. — Vi hafva icke varit i tillfälle att se denna disputation, utan grunda vårt omdöme på G. Paykull, *Tal om Djurkännedomens Historia före Linnés tid*, hållet vid præsid. nedläggande uti Sv. Vet. Akad. den 28 Maj 1796 etc. s. 16; hvaremot alla i det följande upptagna afhandlingar med få undantag varit oss tillgängliga.

8) *Disp. physica de Generatione Viventium, praes.* G. Alano, *Resp.* Laur. Andreae Kempio, *placidae censurae submissa d. 6 Nov. 1647. Ab. Excud. P. Wald 1647.* 4½ vel 31 pgg. except. tit. et dedicat. 4:o. Alanus har ytterligare utgifvit *Disp. physica de formarum origine Resp.* M. J. Jurvelius. Aboae 1647. I §§ 30—36 afhandlas vexternas fortplantning.

hvilken fördelaktigt utmärker sig genom en väl ordnad plan och lycklig bearbetning. Den sönderfaller i tre delar: om de lefvande varelsernas alstring i allmänhet, om växternas och djurens uppkomst och om menniskans daning. Alstringen är verkan af ett lefvande väsende, som ur ett fruktbärande frö frambringar sin like, för att artens fortbestånd må äga rum. Frö är ett af den alstrande så frambragdt ämne, att det, ehuru skildt, likväl kan för sig fortvexa och åter frambringa nya individer, hvilket andra vextens lösryckta delar merendels icke kunna göra. „Hvad vexternas alstring beträffar", yttrar sig Alanus, „så bör anmärkas, att, emedan det hos dem gifves ingen könskillnad, för deras alstring fröet af en enda verksam producerande individ är tillräckligt. Vexternas frö består af tvenne delar, den ena, som egenteligen förtjenar kallas frö, är dess vigtigaste beståndsdel, den andra delen utgör blott betäckning. Den förra delen är organiserad af själ (den ideella delen, anima), som är grunden för vextens lif och utveckling, och materie, hvarifrån vextens rot och första skott utskjuta, och som innehåller vextens hela grundritning samt kallas i allmänhet corculum; den andra delen utgör likasom fröets omklädnad, skyddar detsamma mot yttre våld och svarar emot stammens bark och äggens hinnor." Vi skulle förmoda, att Alanus vid dessa bestämningar af fröbyggnaden hufvudsakligen följt Caesalpinus (ehuru visserligen Aristoteles redan uppgifvit [9]) fröets vigtigaste och mest i ögonen fallande beståndsdelar), såvida det var han, som gaf de första noggranna underrättelser om detsamma och Alanus' uppgifter i vissa afseenden äro fullständigare, än de af Aristoteles lemnade, i fall ej Alanus förnekat möjligheten af någon könskilnad hos vexterne, hvartill

---

9) Arist., *Gener. Anim.* II. 2, 4. I 23.

redan Caesalpinus trodde sig hos somliga vexter finna spår [10]). Alanus deremot synes i likhet med Aristoteles (efter Empedocles) antaga att könen icke finnas hos dem åtskilde. Sin i den föregående afhandlingen uppställda sats om öfverallt kringspridda organiska frön, hvilken sedermera länge qvarstod i den uppfattning af lifvets utveckling, som gör sig gällande under vetenskapens första tider, bevisar Alanus på följande sätt: man bör skilja, yttrar han, emellan tydliga och latenta frön (semina manifesta et occulta). Frön finnas alltid förhanden, ehuru de ofta undgå vår uppmärksamhet. Alla de vexter, hvilka man i allmänhet anser frambringas utan frö, uppkomma antingen ur ett frö, som, ehuru det icke visar materielt substrat, likväl förefinnes i form af atomer, hvilka innesluta artens idé och länge kunna finnas outvecklade under gas- eller solid form [11]). Långt ifrån att grodden skulle i dem secundärt bildas af en på materielt sätt för sig gången bildnings akt, är det tvertom slägtets hos densamma i latent tillstånd förefunna idé med sin inneboende lifskraft, som allena gör att fröet blir fruktsamt, eller frambringas de af en form, som, der

10) Sprengel, *Gesch. d. Botanik* I. s. 361.

11) Upplysningsvis må anföras, hvad J. Gottl. Gleditsch yttrar i en afhandling „*Experience concernant la Generation des champignons,*“ införd i *Historie de l'Academie Royale des Sciences et Belles Lettres. Année 1749* (sedermera öfversatt på tyska i *Hamb. Magaz. 8 Band.* 409): „Les semences de Byssus qui flottent dans l'air avec de petits oeufs d'insectes, et des vapeurs de differente espèce, sont tantot plus legères, tantot plus pesantes, suivant les divers changemens de l'air; et par conséquent en se desséchant dans un air plus rare elles montent, et en s'appesantissant dans un air humide et abondant en vapeurs elles descendent.“ — „Ces petites plantes vivent à l'air, eller échapent aux yeux, elles s'atttachent de toutes parts aux Animaux et aux Plantes tant vivantes que mortes, nous les respirons avec l'air par le nés et par la bouche sans nous en appercevoir, toutes nos boissons en fourmillent, et nous les engloutissons en mangeant & en buvant“ s. 31 och 32.

plantan är af ädlare natur, likväl specifikt tillhörde det närmast liggande materie-området och derjemte det i och med detta qväfda lifvet. En sådan lägre form är det nu, som sedan hon hittills liksom legat qväfd och saknat sin specifika natur, här återtager sin fulla egendomlighet, och utbildar sig i en ny organisation efter sin art. Såsom bevis härpå anför Alanus svamparna, hvilka gömma sin existens, så länge de ogynnsamma inflytelserna räcka, i ett undertryckt liggande cell-lager (svamplager), men sedan plötsligt skjuta fram och utbilda sig [12]). Likartade åsigter hyllades af en långt sednare tid [13]).

Likaså anser Alanus alla djur uppkomma antingen ur ett frö eller en befruktande princip och omnämner derpå det

---

12) För att sätta läsaren i tillfälle att sjelf döma, om vi rätt fattat Alanus' mening, anföra vi hans egna ord: „Distinguendum est inter semen manifestum et occultum. Adsunt semina, quamvis primo non spectentur intuitu. Siquidem Plantae, quae sponte absque omni semine oriri putantur, vel proveniunt ex semine, quod licet in corpore conspicuo non sit, est tamen in minimis corpusculis animam ejusdem speciei continentibus, quae in vaporibus et terra diu latere possunt. Neque enim certo modo facta conformatio semen constituit primario, sed anima in eo latens cum spiritu insito, qui foecunda facit semina: vel proveniunt a forma, quae in planta nobiliore loco materiae proximae, et subjectæ animae specifica fuit. Haec quippe forma inferior, quae antea superiori instar materiae suberat, specifica forma amissa, sui juris facta materiam vivificat, sibique conveniens domicilium fabricatur. Hoc modo fungi oriuntur, et muscus in arboribus nascitur. Huc referri potest degeneratio plantarum, cum planta una in aliam mutatur et degenerat, sic triticum in lolium, hordeum in avenam, ocymum in serpillum, rapum in Raphanum, testis est experientia."

13) Så skrifver t. ex. Joh. Bapt. Triumfetti i sin mot Malpighi riktade stridskrift „*Vindiciae veritatis a castigationibus quorundam propositionum, quae habentur in opusculo de ortu ac vegetatione plantarum. Romae 1703.*" 196: „Optimo jure Plinius scribere potuit, ex arborum pituita Fungos oriri, pro qua non placet cum clar. C. Bauhino intelligere: Arborum, lignorum putridorum, aliarumque putrilaginum humiditates superfluas, sed potius vera et essentialia principia vegetabilia salino sulphurea, quae in lignis, etiam aridis, exigua portione delitescunt, unde quoties longo temporis spatio ligni compages fatiscit, accedentibus praesertim aëris, caloris aliorumque circumstantiis continui solutionem adjuvantibus, excarcerantur a spatiolis, in quibus delitescebant, et simul coëuntia propriæ

redan af Aristoteles kända [14]) befruktningssättet hos fiskarne samt indelar slutligen djuren i „Animalia Vivipara och Ovipara.“ „Icke så få, yttrar han, äro af den meningen, att flere mindre utvecklade djur uppkomma icke af frö, utan af vextlemningar eller annan orenlighet eller ock af stoft, förmultnande jord eller hafvets skum. Men vi anse det mera öfverensstämmande med såväl den heliga skrifts vittnesbörd, som förnuftets fordringar, att icke något djur framalstras af förruttnelsen i och för sig, utan att alla djurarter ha sitt ursprung i ett frö eller en befruktande kraft. Det som möjligen kan uppkomma i ett förmultnande ämne, bör tillskrifvas de deruti inneslutna formerna. Rörande foglarne, yttrar han, kunna förmedelst äggen ungarne inom kort tid utbildas, så att hvad som fordrat fyra eller sex månader, om ungarne burits i moderlifvet, nu afslutas inom en månad. Vi anse derföre, att den blifvande ungen bildas ur hvitan, men näres och växer medelst gulan, till dess vid skalets bristning den framträder i dagen.“

Vi finna således att redan Alanus tviflat på generatio aequivoca, ehuru denna lära var då ännu lika så högt skattad och ansedd, som af den näst derpå följande tiden förkastad. Det var nemligen något sednare, som Harvey uppträdde med sitt bekanta „omne vivum ex ovo“, och då Linné sedermera obetingadt antog denna sats, var också under en lång tid hvarje tanke på möjligheten af en generatio aequivoca bannlyst.

Georg Alanus' efterträdare Abraham Thauvonius [15]) är anmärkningsvärd såsom den, hvilken först sökte leda upp-

---

activitati, quae otiari nescit, indulgent, et juxta proportionem, qua tunc valent, vegetationem moliuntur.

14) Arist. *Hist. Anim.* 6: 13.

15) Abraham Thauvonius var född i Haliko 1622. Blef i Dorpat promoverad till magister 1647, samt utnämndes 1649 till Phys. och Bot. prof. vid Åbo akademi. Flyttades 1659 till tredje, samt året derpå

märksamheten på en närmare bekantskap med naturens företeelser; åtföljd af sina åhörare företog han ofta botaniska exkursioner, och förberedde med erkännandet af den rena iakttagelsens nödvändighet möjligheten af vetenskapens framsteg. Men äfven i spekulation stod Thauvonius icke efter sin föregångare. Ur en afhandling „*de Forma*“ (1650) [16], der Thauvonius låter form vara lika med den inre orsak (grund), hvaraf en naturkropp blir till såsom bestämd, anföra vi följande: den fysiska formen (i naturhistorisk betydelse) delas i generisk och specifik; denna indelning är grundad i naturen sjelf, som, hvad formen beträffar, icke älskar idel likhet öfverallt, utan skall en vara den verksamma och herrskande, men derjemte en mängd hvilande och underlydande finnas med denna i förening. Ty en form är essentielt till på det ena, formelt blott på det andra stället. Essentielt kan den vara till hvar som helst, men formelt blott i det material, som hon närmast tillformar, och det sålunda att hon ger uppkomst åt en art (species), i det hon gifver den form. Sålunda äro elementernas former till både essentielt och formelt, men i den menskliga organisationen, försätta de sig endast essentielt i det material de bilda, ty den menskliga själen är derstädes den verksamma. Den generiska formen

---

till andra theol. prof. Promov. theol. D:r 1665. Efter att sedan 1667 hafva varit superintendent i Narva, befordrades han till biskop i Wiborg 1672, der han dog den 27 Jan. 1679. Biografiska underrättelser om Thauvonius anträffas hos Stjernman, *Ab. litt.* 80 f. Rhyzelius, *Episcop.* II. 55. J. Tengström, *Progr.* af d. 14 Juni 1818. Strandberg, *Herdam.* I. 118. J. J. Tengström, *Chron. Fört.* 128 o. s. v. Strödda underrättelser om honom finnas i *Handl. till uppl. i Finl. Kyrkoh.* 8 14 f. Tengström, *Terseri minne*, 55. 68 ff. Warmholz uppgifter i *Bibl. Sv.* n. 2141 „Er. Stenbergii *Oratio parentalis in Ejus memoriam Ab. in fol.* och Joh. Flachsenii *Programma in Ejus funere.*“

16) *Diss. Phys. de Forma, quam — sub. praesidio — Dn.* Abrah. G. Thauvonii — *publice ventilandam sistit* — Johan S. Forsenius *Nyl. Ab. impr. Petr. Wald 1650.* 12 pgg. exc. 2 tit., et dedicat.

är sålunda den, som, afseende mera materien än formen, icke bestämmer en art (species), medan den specifika formen deremot utgör artens egendomlighet. En sednare afhandling *„de Anima in genere“* (1652)[17]) kan betraktas liksom en fortsättning af den föregående; der anser Thauvonius likaså själen vara „grundbestämningen till fortsatt verksamhet i en organiserad naturkropp,“ men framställer nu dess olika grader. Själen kan betraktas såsom vegetativ, sensitiv och rationel. Den vegetativa själen är grundbestämningen till fortsatt verksamhet hos en organisk kropp, hvarmedelst den träder i lifvet, tager till sig och njuter föda, ökas och framalstrar sin like. Hon är således det lägsta uttrycket af själ och det gemensamma i allt lefvande, men den kan bestå för sig och tillfredsställa såsom sådan vextorganismens fordringar, d. v. s. att vara dess form. Den sensitiva är själsidéns vunna formfulländning (ἐντελέχεια), hvarutinnan hon redan förnimmer och uppmärksammar en yttre verld, föremål för hennes sinnen, rigtar sig till hvad som för henne är helsosamt och har drift till rörelse, hon tillkommer således djuren.

Några år sednare (1656) utkom under inseende af Juris Prof. Michael Wexionius (GyllenStålpe) en gradual-

---

17) *Disp. physica de Anima in genere, quam — sub Praesidio — Dn.* Abrah. Thauvonii — *publice proponit* Daniel Bernhardi Rosander *Smol. ad diem 16 Octob. 1652. Ab. Excus. ap. P. Wald.* 13 pgg. exc. 3 tit. et gratul. 4:o. Ytterligare må här upptagas: *„Fasciculus physicæ, ejusdem illustriores definitiones, divisiones atque nobiliores controversias axiomatibus nonnullis insertas brevibusque rationibus firmatas ac enodatas continens. Resp.* P. Warelius *O. G.* Aboae 1652. 7. 8:o. äfvensom *Disp. philosophica, theoremata quædam de anima vegetativa continens. Resp.* G. J. Thuronius. Kyroens. 1 4:o. Aboæ 1656. Utom dessa afhandlingar finnes under inseende af Thauvonius utkommen ännu en disputation *De Monstris, G.* Petrus Magni Gyllenius *Wermel., ad diem 9 Junii 1655,* 2, 4:o, i hvilken författarens (troligen Respond:s) afsigt synes gått derpå ut, att kunna sammanleta de mest vidunderliga berättelser, utan att några spår

disputation „*de regno vegetabili in genere*“ [18]). Författaren Jacob Flachsenius [19]) synes hufvudsakligen hafva följt Aristoteles' bestämningar och kan hans uppfattning af vextlifvet ses af följande framställning. — Hvarje frö, som funnit de med hennes natur öfverensstämmande och för hennes utveckling nödvändiga yttre vilkoren, skjuter, i kraft af sin inneboende själ (lifsprincip) och underhjelpt af såväl inre, naturlig (*οἰκεῖος φυσικός*), som yttre, tillfällig värme, rot. Fröets tvenne öfver hvarandra liggande skal brista och från deras föreningspunkt utskjuter en till ljus och luft sträfvande del (brodden) uppåt och en annan jorden sökande (rotämnet) nedåt. Denna, liksom all utveckling, allt lif, förutsätter funktioner eller som man äfven benämner dem, vextsjälens särskildta krafter, i hvilka hon yttrar sig såsom lif. De af Flachsenius angifna, hos den fulländade vexten först i sin helhet framträdande, vextlifvets funktioner uppställa vi, för att undvika vidlyftighet, schematiskt sålunda. De äro dels *primära*, såsom Nutrition (animae vegetativae Facultas altrix), det första vilkoret för lifvets verksamhet, för bibehållande af dess qualiteter, Evolution och Involution (Auctrix), den bestämda utvecklingen samt Production, (Procrea-

till undersökning eller pröfning af deras tillförlitlighet röja sig, ens i sådana fall, der det sunda menniskoförståndet varit en nog säker domare; förf. yrkar t. ex. att leoparden är en hybriditet af lejoninna och panther, att förvandlingar från det ena könet till det andra ofta inträffa (ehuru redan Alanus hade bevisat omöjligheten deraf) o. s. v. — Thauvonii öfriga skrifter uppräknas i *Aboa litt.* 80, Liden, *Cat.* 195, Marklin *Suppl.* 70. Ett tal hos Warmh. n:o 9440.

18) *Disp. inaugur. de Regno vegetabili in Genere, quam — sub praesidio* — Dn. Michaelis Wexionii (Gyllenstålpe), *publicae ventilationi ad diem 20 Maji sistit* Jacobus H. Flachsenius *Vemoens. Ab. Impr. a Petr. Hansson* 1½ 4:o 1656.

19) Jakob Flachsenius föddes 1633 i Wehmo socken. Efter att hafva blifvit i Åbo 1656 promoverad till magister, utnämndes han 1658 till Filos. adjunct och 1665 till Logices och Metaphysices professor. Flyt-

trix), den ädlaste och högsta funktion af lifvet, dess yttersta mål, dels *sekundära*, hvilka underordnas de primära: så underhjelpes Nutritionen af Ingestiviteten (Attractrix och Retentrix), Assimilationen (Concoctrix) och Egestiviteten, Reductionen (Expultrix); Productionen betjenas af Generationen (Formatrix), kallad *δύναμις πλαστική*, den inneboende idén tillskapande sin egendomliga nya form. Dessa funktioner förutsätta organer, medelst hvilka de verka. Dessa organer äro antingen *enkla*, såsom fibrer, vener, (hvarigenom vextens safter kringföras), köttet (hvilket Flachsenius förliknar med djurens tela mucosa eller cellväfnad), medulla (märgen), veden och barken, eller *sammansatta*, hvilka åter äro af olika beskaffenhet. Dels äro de konstanta, såsom roten (motsvarande djurens hufvud och mun), och stammen (caudex) med dess förgreningar, dels öfvergående (vicissitudinariae), såsom bladen, hvilka tjena till skydd och beklädnad för vexten, blomman, som utvecklar sig, då fröbildningen är för handen, och frukten eller fröet. Ehuru Aristoteles redan hade yttrat att „vexternas frö alstras hvarken af det masculina eller det feminina ensamt; utan af bådas förening („ἔχουσι ἐν αὐτοῖς τὸ ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ“)[20]), likasom fostret hos djuren, och att könen derföre, att generationen hos vexterne är en passiv handling, måste vara typiskt förenade hos dem[21]), antager likväl icke Flachsenius

---

lades 1679 till theolog. fac. och dog såsom förste Theol. prof. den 18 Febr. 1694. Flachsenii arbeten igenfinnas hos Scheffer, *Sv. Litt.* 322, Stjernman *Ab. Litt.* 54. *Svenska Bibl.* 2 p. 355, Lidén *Cat.* 55, Markl. *Suppl.* p. 43. Biografiska underrättelser om Flachsenius anträffas hos Stjernman, *Ab. Litt.* 54, Gezelius, *Biogr. Lex.* I. 289. J. Tengström, *Progr.* af d. 14 Juni 1818, Hammarsköld, *Hist. Ant. rörande Philos. Stud. i Sverige*, 69. Strandberg, *Herdam.* I. 42. J. J. Tengström, *Chron. Fört.* 144 o. s. v.

20) Arist., *Gener. Animalium* III. 10.

21) Arist, *Gener, Anim.* I. 18. II. 4. *Hist. Anim.* IV. 2, m. fl. st.

något sådant förhållande hos vexterne, så mycket mindre, som han tror dem sakna sexualorganer.

Efter Thauvonius' afgång till theologiska faculteten, tillträdde d. v. Logices och Metaphysices professorn Anders Thuronius[22]) äfven den lediga Physices professionen. För en man, hvilken uteslutande egnat sig åt de mest abstrakta konstruktioner, kunde sysselsättningen med naturens företeelser vara föga lockande. Han vann också, för att tala med Hammarsköld, genom sina filosofiska arbeten ett sådant anseende att „en Bernhard Lohrman helsade honom för Sidus Patriae och Fennis splendens corona, och Axel Kempe förklarade att om Platon, Aristoteles och Ramus åter uppstodo i lifvet, skulle de skynda att blifva Thuronii lärjungar.“ Genom sin tidiga bortgång lemnade han snart rum för den försumlige Anders Petraeus[23]). Inveckladi vidlyftiga stridigheter med Biskopen Gezelius d.

22) Anders Thuronius f. i Tavastkyro 1632. Promoverad till magister i Åbo 1653. Utnämnd till Log. och Metaph. prof. 1656, samt dessutom till Phys. och Bot. prof. 1660. Dog 1665. Biografiska upplysningar vinnas hos Stjernman, *Ab. Litt.* 46 f. Hammarsköld, *Phil. Stud. i Sverige* 58. J. J. Tengström, *Chronol. Fört.* 112 m. fl. Warmholz, i *Bibl. Sv.* N:o 9666. „Joh. Flachsenii *Supremum officium* M. Andr. Thuronio, *Phys. prof. in Acad. Aboens., Oratione funebri consecratum Ab. 1666.* 4:o pl. 4“ o. s. v Här må ännu anföras *Hominis in utero formatione.* Joh. Henr. Allenius Fen. 1. 8:o. Aboæ 1661 och Disp. inaug. *Themata nonnulla ex amoenissimo Physices viridario depromta exhibens.* A. H. Pryss *Aboæ* 1664. Andra afdelningen omfattar: de plantarum generatione.

23) Anders Petraeus, son till Biskop Petraeus, prom. till mag. 1656. Blef sedermera bibliothekarie och befordrades till Phys. prof 1665. Flyttade 1682 till theol faculteten och dog slutligen såsom pastor i Gamla Carleby 1694. Jfr Fr. W. Pipping, *De Bibliothecariis Ac. Ab.* VII. 79 f. Strandberg, *Herdam.* II. 116, J. J. Tengström, *Gez. d. ä. minne* 153, 161, 323 f. *Chr. fört.* 146 o. s. v. Petraeus har utgifvit en disp. *de Animali.* G. And. M. Ignatius, *Wib.* 2. 1673, och en afhandling *de forma physica.* Gabr. Wallenius, Westm. 2½ 4:o 1674, dem vi icke sett.

ä. försummade han sin tjenst och gaf Gezelius anledning klaga „hurusom han sin profession i 12 åhrs tijdh aldeles lamt och uthan then Studerande Ungdomens nytta och framkompst handterat hafver, jämbvähl och uthi desse berörde åren intet något arbete evulgerat, och som mehr är, eij nogon Disputation skrifvit; — Åhr alltså medelst denne Professoris försummelse, Physices Studium blifvit ödelagt, hvilket alle Studenter i gemen, isynnerhet Philosophiae Candidati hafva orsak att klaga öfver“ [24]).

En sammanträngd framställning af tidens naturhistoriska åsigter finner man i Biskop Gezelii d. ä. till ungdomens tjenst 1672 utgifna *Encyclopædia synoptica* [25]). Detta arbete, som lemnar en i korta satser framställd öfversigt af de olika filosofiska vetenskaperna, innehåller äfven i tvenne kapitel läran om vexterna och djuren. De satser och axiomer, som här förekomma, öfverensstämma visserligen i sina grunddrag med den ståndpunkt, som tillhör de närmast föregående författarenes skrifter, men utmärka sig genom enkelhet i framställning och undvikande af hvarje öfverdrift. Vexterna indelas i „örter och träd.“ „Vexternas delar äro enkla, såsom fibrer, vener, nerver, ved och bark, eller sammansatta såsom rot, stjelk, gren, skott, blad, blommor, frukter“ etc. „Vexterna frambringas utan stjernornas tillhjelp ur jorden medelst frö.“ „Örterna tjena antingen till näring eller läkemedel eller äro de af blandad natur eller sakna de dessa egenskaper (gifva menniskan hvarken föda eller botemedel); träden äro fruktbärande eller icke fruktbärande.“ Särskilda underafdelningar uppräknas derjemte

---

24) J. J. Tengström, *Gez. d. ä. minne*, 169.

25) *Encyclopædia synoptica ex optimis et accuratissimis philosophorum scriptis collecta et in tres partes distributa. Cura et sumptibus* Johannis Gezelii. *Aboæ 1672. 8:o min.* pagg. 279—325.

med passande exempel. Djur definierar författaren såsom „corpus animatum sentiens, ejus species sunt brutum et homo.“ „Brutum est animal irrationale estque gressile seu quadrupes, volatile seu avis, natatile seu piscis, reptile seu serpens.“ Sedermera uppräknas efter en kort öfversigt af djurens allmänna egenskaper en mängd djurnamn från de skilda djurklasserna. Till fyrfotade djur räknas bland annat äfven ödlor och grodor, medan hvalarne ännu hänföras till fiskarne. Insekterna benämnas „mindre och svagare djur, utmärkta genom leder.“ Bland axiomerna märkas: „apan och svinet likna mest menniskans kropp, hvarföre anatomerna helst dissekera dessa djur. Icke alla harar äro tvåkönade. I skapelsen frambragtes väl foglarna ur vattnet, men nu medelst ägg. Äggets delar utgöras af äggulan och äggluvitan. Foglarna urinera icke. Fiskarne andas. Ormarne lägga ägg, hvarur deras foster utvecklas, med undantag endast af huggormen (vipera), som deraf fått sitt namn (vivipera).“ I kapitlet om menniskan ger författaren först en aforistisk framställning af psykologien och lemnar sedermera en kort öfversigt af menniskokroppens delar. Af dithörande axiomer anföra vi: själen bildar menniskans kropp i moderlifvet. Qvinnan är icke ett missfoster (monstrum). Antalet refben är lika hos mannen och qvinnan. Arterernas puls är en rörelse, bestående af utvidgning och sammandragning. Huden är det vigtigaste känselorganet.

De spridda drag af naturhistoriens bearbetning, vi i det föregående velat framställa, kunna, då de röja ett omisskänneligt slägttycke med en äldre tids naturhistoriska idéer och liksom dessa befinna sig på en alltför abstrakt grund, icke lemna ett synnerligen godt intryck. Vi vända oss derföre med så mycket större tillfredsställelse till den ende, hvars verksamhet i afseende på naturhistoriens studium i

Finland före Linnés tid egde en mera omfattande betydelse och fulländning. Medicine professorn Elias Tillandz'[26]) förtjenster om botanikens studium fordra ett så mycket tacksammare erkännande, ju mindre hans bemödanden i detta afseende framkallades af en honom åliggande skyldighet, än härflöto af en fri, lefvande kärlek till vetenskapen och hennes bearbetning. Med afseende derpå hoppas vi, att en större utförlighet vid framställningen af hans förtjenster icke torde anses öfverflödig.

När den först utnämnde Medicine professorn Olof Regelius föredrog att såsom praktiserande läkare qvarstadna i Holland, blef en Erik Achrelius[27]) till nämnde tjenst

---

26) Elias Tillandz (han hette egentligen Tillander, men i anledning af ett skeppsbrott, hvarifrån han emot förmodan undslapp till lands, ändrade han sitt namn) var född i Småland 1640. Han bestämde sig tidigt för läkarekallet efter sin morfader Henrik Gildemeisters exempel, som var M. D:r och apothekare i Stralsund. Efter idkade studier i Åbo och Upsala reste han 1668 till Holland, der han erhöll, efter en utgifven gradual-disputation *de Atrophia*, doktorsvärdigheten i Leyden 1670. Samma år den 2 Sept. befordrades han till Med. professor i Åbo och dog den 18 Febr. 1693. Underrättelser om honom förekomma hos Scheffer, *Sv. Ill.* 254, Stjernman, *Ab. Litt.* 96, Bergius, *Tal om Stockholm för 200 år sedan* etc. 150 (i nämnde Tal åberopas Chr. Alanders Parentation öfver Tillandz *Msc.)*, Fant, *Hist. Litt. graec.* 78. Sacklén, *Sv. L. H.* III. 376. J. J. Tengström, *Gezel. d. ä. minne* 95, och *Chron. fört.* 143, *Eos* 1839 n. 4. *Finlands Minnesvärde Män* 1. 161—171. *Dela Gard. Archiv.* IX. 195, 297. Wieselgren, *Ny Smålands beskrifning* III. Lund 1846. 360.

27) Erik Achrelius var född 1604. Studerade i Upsala och blef, utan att hafva tagit graden, Medic. prof. i Åbo 1641; företog strax derpå en resa genom Finland, för att lära känna innevånarnes lefnadssätt och allmännaste sjukdomar, samt tillika utröna de här vexande örters nytta emot desamma. Dog. d. 17 Apr. 1670. Jfr Scheff. *Sv. Litt.*144. Jöcker, *Gel. Lex.*, 1: 64. Adelung's *Gel. Lex.*, 1. 162. Bergius', *Tal* etc. 115. *Åbo T:r* 1793 n. 42. Porthan, *De profess. Reg. Acad. Aboens.* etc. P. II. 20 f. D. v. Schulzenheims *Åminnelsetal* i Sv. Vet. Ak. öfver Ol. af Acrel Sthm 1807. Hammarsköld, *Sv. Vitt.* 116. 117. Sacklén, *Sv. L. H.* III. 375. *Nytt Suppl.* af A. Wistrand. Sthm. 1853. 12. J. J. Tengström, *Chron. Fört.* 117. *Biogr. Lex. öfver namnk.*

af konsistorium föreslagen och utnämnd [28]). Mot slutet af sin lefnad blef nämnde Achrelius i hög grad försumlig och hade af konsistorium, på Cancellerens befallning, fått varningar både „för sysslones och kyrkones skull.“ Achrelius iakttog i början denna varning så „att han,“ såsom biskop Terserus till Cancelleren inberättade [29]), „strax derefter begynte läsa publice, ställa sig in i Professorum bänk midt i kyrkan, thet han på sexton år tillförene aldrig gjort hade, och nu försummade han hvarken Kyrka, Academie eller Consistorium,“ men redan följande året anhöll [30]) kon-

---

Sv. Män I. 8. Warmholz omnämner i *Bibl. Sv.* n. 9303. „*Sermo Funebris in Ejus exsequias, habitus ab ejusd. filio* Dan. Achrelio *die 2 Maj 1670, Ab.* 1670 pl. 4 in 4:o“. (Omtryckt sedermera i Stjernmans *Bibl. Sviog.* etc. II. 575—596).

28) Redan förut hade Kons. genom skrifvelse till grefve Pehr Brahe d. 16 December 1640 angående göromålens fortgång vid universitetet, underrättat honom om Achrelius' ankomst: „Så ähr och sedhan een Lärdh och skickeligh person ifrån Upsala hiit kommen, Ericus Danielis vidh nampn, som lenge ther sammastädes in Facultate medica sine studier wäll anlagt hafwer, till biudandes sigh at något in medecina extraordinarie proponera, och ther bredhewidh låta see in praxi sin forfarenhet, hwilket at med E. G. N:des Nådige behagh kunna ske, wi wäll gerna såge“ jfr J. J. Tengström, *Gez. d. ä. minne* s. 93. „Och emedan den först vocerade Med. Prof. D:r Olavus Regelius,“ skrifver Cons. härom ytterligare i bref till Dr. Christina af d. 3 Juli 1641, „epfter långt förväntande inthet kom, och een dugeligh man uti then Faculteten också syntes högeligen wara af nödene, hafwe på H. K. Maj:ts allernådigste behagh, doch icke uthan H. Excellens och Grefvelige Nådes, General Gubernatorens etc. Wår Nådige Herres consens, wi een lärdh, skickeligh och förfarin man, D. Ericus Danielis Acrelium antagit, som både i Academien med läsande och examinerande, såsom hoos åtskillige kranke märkeligen prober gjort hafwer. Och alldenstund oss medh honom både uthi lefwerne och lärdom wäll nöijes, twiflom och icke att han ibland then Studerande ungdomen skall frucht skaffa kunna: Ärom fördenskuldh ödmiukeligen och underdånligen begerendes att E. K. M:t honom uthi thetta Professoris embete nådigast bekräfta och stadfästa wille.“ (Meddeladt af Hr Ass. D:r Rabbe).

29) Genom *bref* af d. 5 Dec. 1661. Jfr J. J. Tengström *Gez. d. ä. minne* 94.

30) *Cons. Ac. Br.* af d. 16 Aug. 1662.

sistorium hos Cancelleren, att en extra ordinarie medicus måtte förordnas den af ålder svage Achrelius till biträde, hvars aflöning man förmodade att äfven stadsboerne till någon del skulle bestrida. Likväl fanns, när Achrelius 1670 dog, ingen som kunde efterträda honom [31]), ehuru, såsom kons. anmälde, „denna orten en sådan person mächta omträngde och många funnos, som sades vara spetälske, om hvilka ingen någon kunskap hade, om de så befängde voro, som det föregafs“ [32]).

Denna förlägenhet blef dock snart afhjelpt och kunde icke blifva det mera förmånligt, än då Elias Tillandz utnämndes till Achrelius' efterträdare [33]). Han var född i Småland, ett landskap, som varit vaggan för flere bland Sveriges utmärktaste naturforskare. Efter att i Åbo och Upsala med framgång hafva idkat sina studier, begaf Tillandz sig till Holland och erhöll i Leyden doktorsvärdigheten; en omständighet, som icke bör undfalla vår uppmärksamhet, om vi vilja förstå hvar den kärlek för naturalhistorien, som yttrar sig hos Tillandz, blef väckt. I det rika, blomstrande Hol-

---

31) År 1668 hade väl konsistorium hos Cancelleren rekommenderat en student från Södermanland Johan Palmberg, som i Åbo hade börjat studera medicin och gifvit god förhoppning „at han och i praxi medica något fruktbart förskaffa kunde“, samt hade äfven, ifall något understöd honom beviljades, lofvat till sina studiers fortsättande göra en utländsk resa, men han öfvergaf kort derpå Åbo; jfr J. J. Tengström, *Gez. d. ä. minne* s. 95. Nämnde Palmberg blef sedan Medicinæ et Phys. lektor i Strengnäs och utgaf den första svenska flora under titel: *„Serta Florea Svecana eller Svensk Örtekranz, Aff Joh. Palmberg. — Sammanflätad Cum Gratia et Privilegio, Åhr Effter Christi börd 1684.*

32) *Cons. Acad. Br.* af d. 1 Maj 1670.

33) Grefve Pehr Brahe's, af Hr Ass. D:r Rabbe oss benäget meddelade, bref härom till Cons. Ac. dat. Bogesund d. 2 Sept. 1670 har följande lydelse: „Per Brahe, Grefve till Wisingborg, Friherre till Cajana, Herre till Rydboholm, Lindholm, Brahelinna och Bogesundh, Sveriges Rickes Råd, Drotzet, samt Lagman öfver Westmanland, Bergslagen och Dalarne etc. så ock Academiens i Åbo Cantzeler, Helse eder Ehrewyrdige Herr Procancella-

land njöto naturvetenskaperna ett synnerligt hägn [34]). Botanikens historie nämner bland Nederländare de oförgätlige namnen Remb. Dodoens, Math. Lobelius, Karl Clusius m. fl. Deras lärjungar och efterföljare, hvilka genom sitt rykte lockade till sina lärosalar ynglingar från Europas alla trakter, förstodo genom den nära förening, som de åstadkommo emellan botanikens och medicinens studium, att öka antalet af hennes bearbetare och underhålla en tilltagande kärlek för blomsterverldens under; ja ännu långt sednare var det ju i Holland, som Linné lärde känna Indiens och Amerikas växter. Sedan likväl Boerhave hunnit lemna Linné spiran inom naturforskningens rike och Cliffords skatter uppfyllt sin bestämmelse, var dock den rôle Holland vid vetenskapens utbildning spelat, i det närmaste slut.

---

rie, sampt Ehrewyrdige, Wyrdige, Hög och Wähllärde godhe Herrar och Männ, Herr Magnifice Rector och Professores sampteligen, Wi hafve nu effter edor godhe Herrars och männs begiäran och Academiens sampt Landzortens nödtorft uthi den afledne Medicinae Professoris ställe befordrat een skickelig och wählförfaren Doctorem, widh nampn Doctor Elias Tillands, hvilken lärer förmodligen wara thenna Academien och Ungdomen till nöije och förkofring uthi the Studier som hans profession angå, samt hela Landzorten till nytta och fromma, alldenstund Landzortens och des Innevånares natur och egenskaper honom noga bekante äro af det han tillforne een tijdh bort åth sig der på orten har uppehållit och sijna Studier idkat, sampt them sedermera uthomlandz i Holland och annorstädes uthi Tyskland på förnämblige och nampnkunnige stallen med idkesam flijt excolerat och fullbordat, som hans beskied nogsamt lärer betyga; han ernar fuller fram bättre på hösten sig der hän begifva; fordenskull behagade Herr Procancellarius Magnif. Rector sampt de gode Herrar och Männ sampteligen hafwa honom såsom sin medCollegam sig till det bästa recommenderat och kunna Wi icke underlåta att önska denna Academien till honom och honom bemälte Doctorem Tillands till sin uthi Academien anfortrodda beställning mycken lycka och allskons wällsignelse, hvarmed wi näst Gudh anbefallande forblifwe Herr Procancellarii, Magnif. Rectoris och de godhe Herrars och Månns sampteligen

Gode Wänn alltidh
Per Brahe.

34) Jfr Eichhorn, *Gesch. d. Litt.* etc. III. *2:te Abth.* 973—981.

Utbildad under dessa lyckliga förhållanden, befordrades Tillandz till den ledig blefna medicinae professionen i Åbo, så mycket mera vuxen detta kall, som han med grundliga, i den medicinska vetenskapens eget hemland förvärfvade medicinska kunskaper förenade en sällsynt kännedom af botaniken. Denna vetenskap fann under ifrågavarande tid sin högsta förklaring i förbindelsen med medicinens studium och blef ansedd mera såsom en deraf beroende och denna vetenskap underordnad del, än dess värde i och för sig erkändes. Den närmaste orsaken till dessa båda vetenskapers ogynnsamma ställning till hvarandra, låg väl i den omständigheten, att ehuru botaniken af en mängd lärde blef erkänd såsom sjelfständig vetenskap, hon ännu icke njöt hägn och understöd af staten, då dess nödvändighet, såsom en i den allmänna bildningen integrerande del af det menskliga vetandet, var på flera håll, der ett annat högre inflytande rådde, missförstådd och bestridd. Dess idkare voro derföre tvungne, ehuru med fara att förneka sin vetenskaps sjelfständighet och egentliga bestämmelse, att förena den med andra af tidsandan mera gynnade kunskaper, hvilka genom sin synbara inflytelse på samfundslifvet och sin praktiska användning, ägde den säkraste borgen för sin tillvaro. Det vore således icke anmärkningsvärdt, om äfven Tillandz delat denna allmänt gällande åsigt och med samma skefhet, som hans samtid, låtit botanikens studium vara en medicinens tjenarinna. Genom sin varma kärlek och det outtröttliga nit, hvarmed han omfattade och befordrade naturhistoriens studium, trotsade han likväl samtidens föröfrigt missgynnande inverkan.

För att dock kunna fullt bedömma denna hans verksamhet, i synnerhet i afseende på botanikens studium, torde icke vara öfverflödigt att kasta en, om också flygtig, blick

på fortgången af den botaniska vetenskapens utveckling och allmänna tillstånd under Tillandz' tid. Sedan de gamles kunskap om vexterna blifvit föremål för forskning och sålunda gifvit den första anledningen till deras undersökning, sökte man i början ordna sitt hemlands vegetation under de äldsta författarenes uppgifter och fann större tillfredsställelse i återfinnandet af något äldre förloradt, än i sökandet efter nytt. Det var naturligt, att vetenskapen vid sin pånyttfödelse sökte sig en utgångspunkt på det gamlas, det traditionellas område, och först då, när denna var gifven, kunde hon i naturen börja göra sina lärospån. Ehuru utan spår af system, lemna de första arbeten vi äga i botaniken genom den ungdomliga lefnadsfriskhet, det för naturen öppna sinne, som innebor dessa alster af en hel lefnads rastlösa, försakande forskning, dock en verklig tillfredsställelse för den, som endast söker natur. „Botanikens fäder i 16:de seklet voro icke sin tids skolastiske lärde, (ty desse hafva nästan alltid föraktat det stora i naturen för dess enkelhet), utan några obemärkte tyska skollärare, som lefde för och ibland det evigt ungdomliga: blommorna i menniskolifvet och på fälten". (El. Fries). Också har den botaniska vetenskapen att för sin första bearbetning tacka sådana män som Otto Brunfels, Hier. Bock, Conr. Gesner m. fl.

Behofvet af en systematisk anordning vaknade först då, när det speciella genom sin olikartade mångfald blef tryckande och hvarken den alfabetiska följden eller uppställningen efter vexternas medicinska nytta var tillfredsställande. Den första systematiseringen (af Lobelius) var också den naturligaste eller den, som grundade sig på yttre likhet. Andr. Caesalpinus vågade likväl snart, sedan C. Gesner och Fab. Columna fästat uppmärksamheten på enskilda delars vigt, att uppställa det första fruktifikationssystem. Han

sökte visa, att fröet var vexternas mest väsendtliga del, men blef emedlertid tvungen medgifva, att vexter finnas, hvilka icke äga frö, t. ex. svamparne, dem han trodde uppkomma ur förmultnade ämnen. Likaså fästade han uppmärksamheten på kotyledonerne, men förstod icke att använda denna vigtiga ledtråd. Hans system sönderfaller i XV klasser med mångfaldiga, hufvudsakligen på fruktens olikhet fotade underafdelningar. Detta system [35]), hvaraf de flesta följande voro mer eller mindre lyckade efterbildningar, ingrep visserligen derigenom djupt i vetenskapens framtid, men dess närvarande behof blef dock icke dermed tillfredsställdt. Systemets invecklade konstruktion, beroende af obetydliga skilnader i fruktens bildning, gjorde detsamma svårfattligt och hindrade en allmännare kännedom af dess många goda sidor. Caspar Bauhin helgade sitt verksamma lif åt den stora planen, att i ett enda arbete samla alla föregående författares upptäckter och med den fullständigaste synonymi förena en kritisk granskning af alla bekantgjorda vexter („Pinax theatri Botanici“); men bristen på strängt genomfördt system gjorde äfven detta arbete, hvars bestämningar Tillandz synes hafva följt, mindre brukbart. Joachim Jungs förtjenster om systematikens och det botaniska konstspråkets utbildning må här blott antydas. Vetenskapen var icke ännu mogen för hans till en del missförstådda åsigter, hvilka först genom Morison och Ray vunno erkännande af sitt värde, och bibehöll sålunda sitt gamla oregelbundna skick.

På tredje året af sin lärareverksamhet utgaf Tillandz, med afseende på sina åhörares behof, det första botaniska arbete af värde, som vår litteratur har att uppvisa. „*Cata-*

---

35) Jfr Caroli Linnaei *Classes Plantarum. Lugd. Bat. 1738.* etc. p. 4—31.

logus plantarum prope Aboam observatarum“ [36]) var ett ofullkomligt försök till den första finska flora, då den blott innehöll en alfabetiskt ordnad förteckning på utmärktare, dels vilda, dels odlade vextformer i trakten af Åbo. Redan bristen på system gjorde detta arbete mindre brukbart, och kännedomen af vexterna blef, i saknad af någon ledande princip, i hög grad försvårad, men dels var systematikens utbildning på Tillandz' tid, som vi nyss sågo, ganska ofullständig, dels var det läraren förbehållet, att åt denna namnförteckning, under exkursioner i den lefvande naturen, gifva lif och sammanhang. Utom denna olägenhet ingår en annan icke mindre felaktighet i arbetets plan, då Tillandz underlåtit att skilja de odlade vexterna från de vilda [37]). Ehuru detta arbete sålunda saknar anspråk på högre förtjenst [38]), är det likväl, med undantag af några disputationer och ofullständiga vextförteckningar, den enda finska flora, som utkommit ända intill våra dagar och utgör sålunda ett glädjande bevis på Tillandz' ifver för upphjelpandet af botanikens studium, hvilket han sommartiden genom anställda exkursioner och under vintern genom hemma i sitt hus, bland lefvande blommor, meddelad undervisning upplifvade vid universitetet.

---

36) *Catalogus Plantarum tam in exultis, quam incultis locis prope Aboam superiore aestate nasci observatarum in gratiam Philo-Botanicorum concinnatus. Aboae 1673.* 8:o. — Vi kunna icke noggrannare uppgifva dess titel. D:r Prytz kallar (i *Brev. Flor. fenn.* II. p. 25) den sednare upplagan „34 foliis majorem.“

37) I P. A. Gadd's *Rön och Anmärkningar om utländske vexter, Försökte i Finska Climatet, 2:dra, 3:dje och 4:de St.*, äro jemte andra, äfven de af Tillandz upptagna, af honom i Finland odlade, vexter anförde och utmärkte med *. — J. F. Wallenius har sedermera i *Hort. Ac. Ab.* III. 54—56 äfven upptagit de af Tillandz odlade vexter.

38) „Qui plantas secundum Alphabeti seriem recensent, Heterodoxi Botanici sunt nuncupandi“, Linné i *Fund. Bot.* Amstel. 1736. p. 3.

Den ofullständighet, som ökar bristerna i Tillandz' utkast och hvilken var en följd af hans obekantskap med den finska vextnaturen, kunde icke länge dölja sig för en noggrannare undersökning af densamma och gjorde snart en ny, förbättrad upplaga af detta arbete nödvändig. Denna det allmänna behofvets fordran kunde Tillandz dock icke förr än 1683 tillfredsställa [39]), ehuru botanikens studium under hans ledning vunnit stadga och ett offentligare deltagande för detsamma hunnit väckas. Äfven nu blef han sin förra plan trogen och det är blott den ökade fullständigheten i uppgifterna, som förhöjer arbetets värde. Vexternas medicinska nytta är tillika i korthet angifven, och synes Tillandz i detta afseende haft för afsigt att lemna en utförligare framställning [40]), ehuru en sådan sedermera uteblifvit.

Då detta arbete är utmärkt genom en för sin tid ovanlig fullständighet, vill författaren här i systematisk ordning under sina nuvarande namn upptaga större delen af de deruti anförda vexter jemte Tillandz' nomenklatur. Författaren har ansett det här vara så mycket mer lämpligt, som

39) Denna sednare upplaga har en förändrad titel: *Catalogus plantarum quae prope Aboam tam in excultis, quam incultis locis huc usque inventae sunt. In gratiam Philo-Botanicorum auctior editus. Accessere praeterea usitatiora Svetica atque Finnonica nomina cum brevi virtutum recensione. Collecta ab* Elia Til-Landz, *Doct. et Prof. Med. Publ. Mense Maji MDCLXXXIII. Aboae, Excusus a Johanne L. Wallio, Reg. Univ. Ibid. Typogr.* p. 70. 8:o.

Denna upplaga innehåller en förteckning på 536 vexter. hvaraf 406 synas vara vilda och de återstående blifvit af Tillandz odlade; jfr. v. Haller, *Bibl. Bot. Tom.* I. p. 618. „Plantae vulgares et inter eas multæ hortenses, vix ullæ Fenniæ propriæ, cum brevi virium medicarum compendio." Titeln är mindre korrekt, då boken upptager icke blott en Åländsk vext *Laserpitium latifolium* („Elaphoboscum, crescit in Alandia, attulit M. Christ. Alander") utan också en Nyländsk *Struthiopteris germanica* (Hemionitis, „Crescit in Nylandia").

40) Att dömma af några hans uttryck i företalet till *Catalogus:* „Facultates plantarum uberius deducam, periculum faciendo, suppetat ne propria tellus sola suis afflictis.

ännu icke något försök att bestämma de arter, dem Tillandz i sitt arbete upptagit, blifvit offentliggjordt. Att likväl, då diagnoserna saknas, med säkerhet afgöra hvarje art, har icke varit möjligt[41]).

Bidens tripartita et cernua.	Eupatorium aquaticum, Cannabinum, herba S. Kunigundis.
Chrysanthemum Leucanthemum.	Bellis major campestris.
Matricaria Chamomilla.	Chamomilla, chamomelum.
Anthemis tinctoria.	Buphthalmum.
Cotula.	Chamomilla spuria, cotula foetida.
Achillea Ptarmica.	Ptarmica fl. albo.
Millefolium.	Millefolium alb. carn., rubr. fl., majus et minus, Stratiotes, Achillea.
Tanacetum vulgare.	Tanacetum vulgare.
Artemisia Absinthium.	Absinthium.
vulgaris.	Artemisia vulg. et caule purpur.
campestris.	tenuifolia.
Senecio sylvaticus et vulgaris.	Erigerum majus et minus, senecio.
Senecio Jacobaea.	Jacobaea, Herba Pappa, verbena foemina.

41) Vid bestämningen af Tillandz vexter har författaren dels följt Linnés i *Flora Svecica* upptagne synonymer, dels begagnat ett å universitetets bibliothek befintligt, J. Leche i tiden tillhörigt exemplar af *Catalogus Plantarum*, der hänvisningar till första upplagan af *Flora Svecica* förekomma, såsom det uppgifves af G. Fr. Mennanders hand. J. A. Wirzén har med begagnande af dessa anteckningar utgifvit början till ett aftryck af Tillandz' arbete under titel *Scriptores rei herbariæ fennicæ*. Helsingf. 1843 ett ark 8:o.

Gnaph. incanum repens.	Gnaphalium uliginosum.
Antennaria dioica Gaertn.	Gnaph. fl. alb., fl. carn., fl. purpureo.
Filago montana.	Gnaph. montanum incanum erectum.
Inula Helenium.	Enula campana, Elenium, Helenium.
salicina.	Aster atticus fl. lut. bubonium ingvinalis.
Erigeron acris.	Aster Conyzoides Gesneri.
Solidago Virgaurea.	Virga aurea.
Tussilago Farfara.	Bechium, Tussilago, Farfara filius ante patrem, ungula caballina.
Centaurea Jacea.	Jacea vulgaris nigra.
Cyanus.	Cyanus segetum, bapti secula, blapti secula, flos frumenti.
Carduus crispus?	Carduus caule alato.
Cirsium heterophyllum All.?	sylvestris.
arvense Scop.?	arvensis.
lanceolatum Scop.?	agrarius.
Lappa tomentosa Lam.	Bardana, Lappa major, personata.
minor DC.	Xanthium, Lappa minor, sanguinaria.
Sonchus asper, oleraceus et arvensis.	Sonchus asper, laevis.
Lapsana communis.	Lampsana.
Tragopogon pratensis et Scorzonera humilis.	Tragopogon, Scorsonera vulgaris.
Crepis tectorum.	Hieracium angustifol. caule folioso.

Hieracium Pilosella. } Auricula. }	Pilosella major et minor, Hispidula.
murorum. } caesium Fr. }	Hieracium montanum hirsutum.
umbellatum.	Hieracium majus.
Taraxacum officinale Web.	Dens leonis, caput Monachi, Taraxacum.
Leontodon autumnalis.	Hieracium vulgare.
Hypochaeris maculata.	Pannonicum.
Trichera arvensis Schrad.	Scabiosa capite globoso.
Succisa pratensis Mönch.	Morsus diaboli, succisa.
Viburnum Opulus.	Sambucus aquatica palustris.
Sambucus nigra.	hortensis.
Valeriana officinalis.	Valeriana sylvestris.
Asperula odorata.	Asp. odor. Epat. Matrisylva.
Galium palustre et uliginosum.	Mollugo major et minor.
Galium boreale.	Gallium fl. albo.
verum.	fl. luteo.
Aparine.	Apparine, Philantropos.
Lonicera Xylosteum.	Ossea Svecorum.
Campanula glomerata.	Trachelium fl. caer., fl. alb.
persicifolia.	Campanula major coerul.
rotundifolia.	minor, Rapunculus.
Convolvulus arvensis.	Convolvulus minor, Helxine.
Cuscuta europaea.	Cuscuta, Cassuta, Cassyta.
Symphytum officinale.	Symph. majus fl. purp., fl. carneo.
Anchusa officinalis.	Anchusa.
Lycopsis arvensis.	Borrago sylvestris, echioides fl. coerul.

Myosotis.	Echium scorpioides et Echium aquaticum.
Lithospermum arvense.	Lithospermon minus.
Cynoglossum officinale.	Cynoglossa, lingua canina.
Echinospermum Lappula.	Echium cynoglossoides.
Asperugo procumbens.	Alysson echioides.
Mentha arvensis.	Mentha aquatica s. sisymbrium.
Origanum vulgare.	Origanum vulgare.
Thymus Serpyllum.	Serpillum fl. albo, fl. purp.
Clinopodium vulgare. Calamintha Acinos Clairv.	Clinopodium majus et minus.
Scutellaria galericulata.	Lysimachia galericulata coerulea.
Prunella vulgaris.	Prunella fl. purp.
Nepeta Cataria.	Mentha Cattaria s. Nepetha.
Glechoma hederacea.	Hedera terrestris, corona terrae.
Leonurus Cardiaca.	Cardiaca, Marrubium cardiacum.
Lamium album purpureum Galeopsis versicolor	Lamium fl. alb., lut., rubro, majus et minus maculosum.
Galeopsis Tetrahit.	Galeopsis, urtica mortua.
Lamium amplexicaule.	Lamium foliis caulem ambientibus.
Ajuga pyramidalis.	Bugula s. consolida media Ruellii.
Menyanthes trifoliata.	Trifolium fibrinum aquaticum.
Fraxinus excelsior.	Fraxinus.
Cynanchum Vincetoxicum.	Asclepias vinc., Hirundinaria.

Gentiana Amarella. campestris.	Gentianella fl. coeruleo, fl., albo.
Erythraea Centaurium.	Centaurium minus, Febrifuga.
Solanum Dulcamara.	Solanum lignosum scandens, dulcamara, amara dulcis, Solatrum.
Solanum nigrum.	Solanum minimum.
Hyoscyamus niger.	Hyoscyamus niger.
Verbascum Thapsus.	Verbascum mas fl. luteo, candela regis, tapsus barbatus, hastula regia.
Verbascum nigrum.	V. nigrum, foemina.
Scrophularia nodosa.	Scrophularia major.
Linaria vulgaris Mill.	Linaria, herba urinalis, Osyris.
minor Mill.	Antirrhinum minus, Cynocephalæa.
Veronica spicata.	Veronica spicata.
serpyllifolia.	foemina fl. coeruleo.
officinalis.	mas.
chamaedrys.	Pseudochamaedrys, Teucrium pratense.
Veronica agrestis.	Alsine chamaedryfolia.
Odontites rubra.	Euphrasia altera fl. rubr.
Euphrasia officinalis.	Euphrasia, eufragia, ocularia fl. albo.
Rhinanthus major et minor.	Crista galli, pedicularis lutea.
Pedicularis palustris.	Pedicularis fl. purp., ruta pedicularis.
Melampyrum nemorosum.	Melampyrum fl. lut. medium.
pratense.	minus fl. albo.
sylvaticum.	minus fl. luteo.

Pingvicula vulgaris.	Pingvicula Gesneri fl. calcari donato.
Trientalis europaea.	Herba Trientalis.
Lysimachia vulgaris.	Lys. vulgaris, lutea, spicata.
Glaux maritima.	Glaux maritima.
Primula veris.	Primula veris, herba Paralysis.
Androsace septentrionalis.	Androsace.
Plantago major.	Plantago maxima.
media.	media.
lanceolata.	lanceolata.
Armeria elongata Koch.	Gramen polyanthemum.
Conium maculatum.	Cicuta, cicutaria vulgaris.
Cerefolium sylvestre Bess.	Myrrhis vulgaris.
Laserpitium latifolium.	Elaphoboscum.
Pastinaca sativa.	Pastinaca sativa.
Heracleum sibiricum.	Branca ursina, Spondylium latifolium, Achantus Germanorum.
Angelica sylvestris.	Angelica aquatica minor.
littoralis Fr.	maxima, Archangelica.
Peucedanum palustre Mönch.	Carum aquaticum, Hippomarathrum.
Libanotis montana All.	Daucus sylvestris.
Oenanthe Phellandrium Lam.	Cicutaria fatua palustris.
Aegopodium Podagraria.	Angelica Podagraria.
Carum carvi.	Carum, Carvi, Careum, Cuminum pratense.
Pimpinella saxifraga.	Pimpinella latifolia.
Adoxa Moschatellina.	Fumaria bulbosa minima s. moscatella cordi, Ranunculus minimus.

Acer platanoides.	Platanus, Acer sylvestris.
Nymphaea alba.	Nymphaea alb., nenuphar, ungula caballina aquatica.
Nuphar luteum Sm.	Nymphaea fl. luteo major et minor.
Ranunculus Lingua.	Ranunculus palustris longifolius luteus.
Ranunculus flammula.	Ranunculus flammula.
repens.	foliis maculosis.
acris.	hirsutus sylvestris.
Batrachium sceleratum Th. Fr.	Ranunculus fol. apii.
Ficaria ranunculoides Mönch.	Chelidonium minus, scrophularia minor.
Myosurus minimus.	Cauda murina, Myosurus.
Thalictrum flavum.	Ruta pratensis s. Thalictrum nigrum.
Anemone nemorosa.	Ranunculus nemorosus albus.
Hepatica.	Epatica nobilis, Epaticum trifolium aureum magnum.
Pulsatilla (vernalis?)	Pulsatilla.
Caltha palustris.	Caltha pal., populago, chrysanthemum palustre, farfugium.
Delphinium Consolida.	Consolida regalis, calcatrippa, Delphinium.
Actaea spicata.	Aconitum bacciferum, Christophoriana.
Chelidonium majus.	Chel. majus, chelidonia.
Corydalis solida Sm., laxa Fr. (Fumaria bulbosa L.)	Fumaria bulbosa fl. purp. minor.
Fumaria officinalis.	Fumaria vulgaris.

Sinapis arvensis?	Rapistrum, Rucula marina sylvestris, Eruca.
Sisymbrium Sophia.	Sophia chirurgorum.
officinale Scop.	Erysimum vulgare.
Alliaria officinalis Andrz.	Alliaria.
Cardamine pratensis.	Nasturtium pratense.
amara.	aquaticum.
Arabis hirsuta Scop.	Turritis media.
Thaliana L.	minima.
Turritis glabra.	Turritis major.
Barbarea vulgaris.	Nasturtium hyemale majus.
Isatis tinctoria.	Isatis s. Glastrum.
Lepidium ruderale.	Thlaspi minus.
Thlaspi arvense.	majus.
Capsella Bursa pastoris. Mönch.	Bursa pastoris major, pera pastoris, sanguinaria.
Camelina sylvestris Wallr. (Myagrum sativum L.)	Myagrum.
Draba verna.	Paronychia siliquosa vulgaris.
Polygala vulgaris.	Polygala fl. caeruleo fl. albo.
Impatiens Noli tangere.	Impatiens alpina s. Noli me tangere.
Tilia parvifolia Ehrh.	Tilia.
Malva borealis Wallm.	Malva vulgaris.
Geranium sangvineum.	Geranium sangvineum.
sylvaticum.	Columbinum
Robertianum.	Ropertianum.
Erodium cicutarium L'Her.	cicutarium
Oxalis Acetosella.	Oxytriphyllon, oxys panis, cuculi, Trifolium acetosum, Alleluja.
Hypericum quadrangulum.	Ascyron.

Hypericum perforatum. / hirsutum.	Hypericum perforatum, fuga daemonum, species duae: Androsamum, Ascyron.
Helianthemum vulgare Gaertn.	Consolida septentrionalis aurea minor, Helianthemum fl. aureo, Cistus repens.
Viola canina.	Viola martia, canina.
tricolor.	Herba Trinitatis, Jacea, viola tricolor.
Parnassia palustris.	Gramen parnassi.
Drosera.	Ros solis, Rorella, sponsa solis aurea.
Silene nutans.	Lychnis sylvestris fl. albo.
Viscaria vulgaris Röhl.	Lychnis viscosa, superba.
Lychnis Flos cuculi.	pratensis s. flos cuculi.
Agrostemma Githago.	Nigellastrum, Pseudomelanthium, Lychnis arvensis.
Dianthus deltoides.	Cariophyllus montanus fl. rubro.
Stellaria media With.	Alsine, morsus gallinae.
Stellaria graminea.	Gramen Leucanthemum.
Cerastium vulgatum?	Alsine corniculata.
Spergula arvensis.	Spergula Mollugo.
Sagina procumbens.	Alsine minima fl. albo.
Ribes nigrum.	Ribes sylvestris, baccis nigris.
rubrum.	fructu rubro fl. albo. uva ursi, Ribesium.
Ribes alpinum.	Ribes sylvestris, baccis rubris.
Rhamnus Frangula.	Alnus nigra s. Frangula.
cathartica.	Rhamnus catharticus, spina infectoria.

Saxifraga granulata.	Saxifraga alba grandinosa.
Sedum Telephium.	Telephium vulgare.
acre.	Sedum minus fl. luteo s. Illecebra.
Sedum album.	Sedum minus fl. albo, Vermicularis.
Lythrum Salicaria.	Lysimachia Salicaria.
Chamaenerion angustifolium Scop.	Lysimachia spicata purpurea.
Epilobium montanum et palustre.	Lysimachia siliquosa major et minor fl. purpureo.
Myriophyllum verticillatum.	Millefolium aquaticum.
Hippuris vulgaris.	Polygonum foemina.
Sorbus scandica Fr.	Sorbus domestica.
aucuparia.	aucuparia, sylvestris.
Crataegus Oxyacantha.	Cornus.
Rosa canina.	Cynosbatos, sentis, vepres, Dumus, canis penis, et Rosa sylv. rubra alba.
Agrimonia Eupatoria.	Agrimonea, Agrimonium, Eupatorium Graecorum.
Alchemilla vulgaris.	Alchimilla, pes leonis, Stellaria.
Rubus idæus.	Rubus idaeus spinosus, Batus idaeus, Mora idaea.
Rubus caesius.	Rubus repens, Batus, Mora vaticana.
Rubus saxatilis.	Labrusca major et minor.
Chamaemorus.	Morus Norvagica s. chamaemorus.
Fragaria vesca.	Fragaria, Trifolium fragiferum fruct. rubr.

Comarum palustre.	Pentaphyllum aquaticum repens.
Potentilla anserina.	Potentilla, Anserina, Argentina.
Potentilla maculata Pourr.	Pentaphyllum facie Tormentillae.
Potentilla Tormentilla Scop.	Tormentilla, Heptaphyllon.
Geum rivale.	Caryophyllata pratensis, Benedicta rubra.
Geum urbanum.	Caryophyllata lutea vera.
Spiraea Ulmaria.	Ulmaria, Regina pratensis, Barba caprae.
Spiraea Filipendula.	Filipendula.
Prunus spinosa.	Prunus sylvestris, acacia.
Padus.	Cerasus avium s. Pseudoligustrum.
Lathyrus sylvestris.	Cicercula sylvestris.
pratensis.	Lathyris pratensis.
Orobus vernus.	Orobus Pannonicus 1 Clusii.
tuberosus.	Astragaloides vernalis fl. purpureo.
Orobus niger.	Orobus Pannonicus 2 Clusii.
Vicia Cracca.	Aracus hirsutus fl. caeruleo.
Vicia sativa, sepium, sylvatica.	Aracus longissimus fl. pallido.
Lotus corniculatus.	Trifolium corniculatum.
Melilotus officinalis Willd?	Melilotus fl. luteo.
alba Lam?	fl. albo.
Trifolium repens.	Trifolium pratense fl. albo.
pratense.	fl. purp.
montanum.	montanum album.

Trifolium arvense.	Lagopus, Lagopodium, pes leporinus.
Myrtillus nigra Gil.	Myrtillus minor baccis nigris.
uliginosa Drej.	major.
Oxycoccus palustris Pers.	Rubus palustris, Myrtus palustris, vitis idaea minima. s. Gagel.
Vaccinium Vitis idaea.	Myrtillus baccis rubris.
Arctostaphylos officinalis W. & Gr.	Myrtillus major et minor baccis farinaceis.
Calluna vulgaris Sal.	Erica vulgaris.
Ledum palustre.	Rosmarinus sylvestris, Ledum fol. roris. alterum, Lobelii.
Pyrola rotundifolia.	Pyrola vulgaris major.
secunda.	minor.
uniflora.	uniflora minima.
umbellata.	fructicans.
Empetrum nigrum.	Erica baccifera.
Euphorbia palustris.	Tithymalus maximus.
Peplus.	minor.
Heliscopia.	helioscopius.
Herniaria glabra et Scleranthus annuus.	Polygonum Herniaria dicta.
Polygonum viviparum.	Bistorta minor, Bistortula.
Persicaria.	Persicaria mitis.
Hydropiper? et lapathifolium?	mordax et maculosa. Piperitis. Hydropiper, sapena riparum.
Polygonum aviculare.	Polygonum mas, Corrigiola, Centumnodia, Proserpinaca, sanguinalis.

Polygonum Convolvulus.	Convolvulus niger.
Rumex crispus.	Lapathum acutum, Oxylapathum, Rumex.
Rumex Acetosa.	Acetosa major.
Acetosella.	Acetosella.
Daphne Mezereum.	Daphnoides, Laureola foemina, chamaelaea svetica.
Humulus Lupulus.	Lupulus sylvestris.
Urtica dioica.	Urtica major urens.
urens.	minor urens.
Blitum Bonus Henricus C. A. Mey.	Bonus Henricus.
Chenopodium album.	Atriplex sativa alba.
viride L.	viridis.
polyspermum?	Blitum.
Blitum rubrum?	Atriplex rubra.
Quercus Robur.	Quercus.
Corylus Avellana.	Corylus et Avellana.
Populus Tremula.	Populus Tremula, nigra.
Salix pentandra.	Salix viminalis.
fragilis.	Salix.
caprea.	platiphyllos s. latifolius.
rosmarinifolia.	humilis repens.
Betula verrucosa Ehrh. et odorata Bechst.	Betula.
Betula nana.	Betula nana s. pumila.
Alnus glutinosa W.	Alnus.
incana W.	Alnus alba.
Myrica Gale.	Myrica septentrionalium pumila palustris.
Pinus sylvestris.	Abies rubra.

Pinus Abies.	Pinus sylvestris major et minor.
Juniperus communis.	Juniperus lignum.
Orchis maculata.	Orchis palmata sylvestris maculosa fl. purpureo & Orchis palmata montana fl. rubro.
Gymnadenia Conopsea Br.	Orchis major fl. rubro non maculosa.
Platanthera bifolia Rich.	Orchis bifolia magna s. Solamen senum.
Iris Pseudacorus.	Iris vulgaris, gladiolus palustris.
Stratiotes aloides.	Yucca palustris septentrionalium.
Allium Schoenoprasum.	Gramen porraceum.
oleraceum.	Porrum pratense.
Gagea lutea Ker. (Ornithogalum L.)	Ornithogalum sylvestre.
Convallaria majalis.	Lilium convallium.
Polygonatum.	Polygonatum, sigillum Salomonis.
Majanthemum bifolium DC.	Ophris.
Paris quadrifolia.	Herba Paris, uva inversa, uva Lupina.
Alisma Plantago.	Plantago aquatica.
Sagittaria sagittifolia.	Sagitta, Scopletaria.
Triglochin palustre.	Gramen spicatum.
maritimum.	spicatum alterum.
Juncus et Luzula.	Junceum et umbellatum.

Calla palustris.	Arum palustre, Genitale Monachorum, serpentaria minor.
Acorus Calamus.	Acorus, calamus aromaticus.
Lemna (minor).	Lenticula palustris.
Potamogeton perfoliatus.	Alga palustris.
Typha.	Typha palustris, Clava Herculis.
Sparganium erectum.	Sparganium.
Eriophorum angustifolium Roth.	Gramen tomentanum, lana s. Juncus pratensis.
Carex.	Carex.
Triticum repens.	Gramen vulgare, caninum.
Lolium perenne.	Zizania lolium.
Bromus secalinus.	Bromus herba, Festuca graminea.
Briza media.	Gramen tremulum, leporinum.
Phragmites communis Trin.	Arundo, canna, calamus.
Alopecurus.	Gramen alopecuroides.
Phleum pratense.	typhinum majus.
alpinum.	minus.
Baldingera arundinacea Dum. (Phalaris L.)	Gramen phalaroides.
Scirpus lacustris.	Juncus vulgaris, s. scirpus.
Polypodium vulgare et Dryopteris.	Polypodium, dryopteris, filix querna, dendropteris.
Polystichum Filix mas Roth.	Filix mas.
Cystopteris fragilis Bernh.	Filicula petraca, holostium petraeum.
Woodsia ilvensis Br.	Filix minima.

Asplenium Trichomanes.	Trichomanes, filicula capillaris, polytrichum, callitrichum.
Asplenium septentrionale Hoffm.	Filix saxatilis Tragi bifida.
Pteris aquilina.	Filix foemina.
Struthiopteris germanica Willd.	Hemionitis.
Botrychium Lunaria Sw.	Lunaria Botrytis.
Ophioglossum vulgatum.	Ophioglossum.
Equisetum arvense, sylvaticum, palustre, fluviatile, limosum, pratense.	Equisetum, Hippuris, est sylvaticum, palustre, arvense, pratense, nudum.
Lycopodium clavatum.	Muscus clavatus Lob., terrestris repens.
Lycopodium annotinum.	Muscus terrestris denticulatus.
Selago.	erectus.
complanatum.	Sabina sylvestris.
Polytrichum commune.	Muscus ursinus.
Sphagnum.	albus.
Marchantia polymorpha.	Epatica fontana saxea, Lichen, Pulmonaria petraea.
Lichen.	Muscus arboreus.
Fucus vesiculosus.	Quercus marina.
Conferva.	Muscus marinus.

Af de på den tiden odlade kryddgårdsvexter har Tillandz anfört:

Allium.	Allium sativum L.
Anethum.	Anethum graveolens.
Anisum.	Pimpinella anisum.
Apium hortense s. petroselinum.	Apium petroselinum.

Artichoccus.	Helianthus tuberosus.
Asparagus altilis.	Asparagus officinalis.
Beta rubra.	Beta vulgaris.
Brassica levis.	Brassica oleracea.
capitata alba.	olerac. capitata.
capitata rubra.	olerac. rubra.
rubra vulgaris foliis laciniatis.	olerac. crispa.
cauliflora.	olerac. Botrytis.
radice rapi.	napobrassica.
Cepa candida.	Allium.
rubra.	Allium cepa.
Cerasus fructus acidus.	Prunus cerasus.
Cerefolium Gingidium.	Scandix cerefolium.
Cichorium fl. coeruleo.	Cichorium Intybus.
Cochlearia.	Cochlearia officinalis.
Coriandrum.	Coriandrum sativum.
Cucumis sativus, esculentus anguria.	Cucumis sativus.
Cucumis sativus Galeni.	Cucumis melo.
Cucurbita, Pepo.	Cucurbita pepo.
Cynara altilis s. scolymus.	Cynara Scolymus.
Daucus carota, pastinaca sativa, tenuifolia.	Daucus carota.
Faba major alba et rubra.	
minor alba et nigra.	
Foeniculum sativum.	Anethum foeniculum.
Lactuca sativa vulgaris.	Lactuca sativa.
romana.	
Lactuca capitata.	Lactuca sativa capitata.
crispa.	sativa crispa.
Lupulus salictarius.	Humulus lupulus.

Malus, Pomus.	Pyrus Malus.
Majorana, Amaracus sampsuchus.	Origanum Majorana.
Napus.	Brassica napus.
Phaseolus fl. albo & fl. rubro.	Phaseolus vulgaris.
Pisum majus, Leptolabum majus et minus viride, saccharatum, proliferum, præcox.	Pisum sativum.
Portulaca.	Portulaca sativa.
Porrum capitatum, sectile, junceum, pratense.	Allium porrum.
Prunus.	Prunus domestica.
Pyrus.	Pyrus communis.
Radicula, Raphanus vulgaris major, Raphan. radice nigra, Raphan. rapi radice rotunda.	Raphanus sativus.
Raphanus rusticanus.	Nasturtium Armoracia Fr.
Rapum.	Brassica Rapa.
Rhabarbarum Monachorum.	Rheum Rhabarbarum.
Satureia, Tymbra.	Satureja hortensis.
Sisarum.	Sium Sisarum.
Spinachia.	Spinacia oleracea.
Uva crispa major.	Ribes Uva crispa.
minor.	

Bland officinella vexter finna vi:

Abrotanum.	Artemisia abrotanum.
Avena alba et nigra.	Avena sativa.
Basilicum majus, ocymum.	Ocymum basilicum.
Betonica fl. purpureo.	Betonica officinalis.

Borrago, Buglossa italica.	Borrago officinalis.
Cannabis foemina.	Cannabis sativa.
Carduus benedictus sanctus, Attractylis.	Centaurea benedicta.
Carduus Mariae lacteus, argentatus, albis maculis.	Carduus Marianus.
Carthamus s. Cnicus, Crocus sylvestris.	Carthamus tinctorius.
Coronopus, cornu cervinum.	Plantago Coronopus.
Ebulus, sambucus humilis.	Sambucus Ebulus.
Fagopyrum.	Fagopyrum esculentum.
Hordeum vulgare.	Hordeum vulgare.
distichon et octastichon.	
Hyoscyamus luteus, Tabacum foemina, pseudonicotiana.	Nicotiana Tabacum.
Hyssopum s. Hyssopus, coerulea, spicata.	Hyssopus officinalis.
Hyssopus fl. albo.	
Levisticum, ligusticum.	Ligusticum levisticum.
Magistrantia, astrantia, obstrutium, imperatoria.	Imperatoria Obstruthium.
Linum.	Linum usitatissimum.
Matricaria parthenium.	Pyrethrum parthenium.
Melissa vulgaris.	
citraea.	Melissa officinalis.
Mentha caule rubro, Mentha caule viridis.	Mentha viridis?
Mentha crispa.	Mentha crispa.
hortensis nobilis.	
cruciata.	
Panicum s. triticum turcicum.	

Pimpinella major, hortensis, italica.	Sanguisorba officinalis.
Ruta hortensis.	Ruta graveolens.
Salvia major et minor romana.	
Secale, Rogga, Siligo.	Secale cereale.
Solanum Halicacabum, vesicarium, Alkakengi.	Physalis alkakengi.
Tanacetum anglicum, crispum.	Tanacetum balsamita.
Thymus.	Thymus vulgaris.
Triticum.	Triticum vulgare.

Till trädgårds- och praktvexter kunna vi hänföra:

Alcea s. Althaea bismalvalbiscus.	Althaea officinalis.
Amaranthus purpureus major.	Amaranthus caudatus.
Aquilegia.	Aquilegia vulgaris.
Astragaloides aestivus major.	
Auricula ursi.	Primula Auricula.
Bellis minor fl. albo multiplo.	B. minor variegata.
Berberis s. oxyacantha.	Berberis vulgaris.
Calendula fl. simpl. luteo.	
fl. pleno et prolifera.	
Cariophyllus hortensis.	Dianthus caryophyllus.
indicus, Flos africanus, Tagetes indica.	Tagetes patula.
Castanea.	Aesculus Hippocastanum.
Corona imperialis.	Fritillaria imperialis.

Corona solis, flos solis, herba maxima, chrysanthemum peruvianum.	Helianthus annuus.
Crocus autumnalis fl. purpureo.	Crocus sativus s. autumnalis.
Cytisus oelandica.	
Digitalis fl. purpureo.	Digitalis purpurea.
Dracunculus hortensis, Draco.	Artemisia Dracunculus.
	Hyacinthus botryoides fl. albo et fl. coeruleo.
Iris latifolia fl. luteo-coerul. versicolor.	Iris sibirica L.
Leucojum bulbosum minus.	Leucojum vernum.
arborescens vulgaris.	
Lilium rubrum bulbosum gerens.	
Lilium majus.	
sylvestre fl. purpureo.	
Lupinus fl. albo et fl. luteo.	
tenuifolius.	
Lychnis chalcedonica.	
Malva hortensis fl. albo, rubr. simpl.	
Malva crispa.	
Narcissus vulgaris.	Narcissus poeticus.
Papaver sativum, Thaxthax.	Papaver somniferum.
rhaeas, erraticum.	Rhaeas.
Poeonia foemina.	Poeonia officinalis.
Rosa incarnata, hortens., alba, rubra, flor. simpl. et pleno.	

Salvia s. costus hortensis.
Tulipa varii coloris.
Valeriana graeca fl. albo et fl. coeruleo.
Viola matronalis fl. albo et fl. coeruleo.

Polemonium coeruleum.

Huru vacklande namnbestämningen före Linnés tid var, finner man af ofvanstående lätt; nomenklaturens utbildning står i så nära förening med de systematiska idéerna att den utgör deras liksom materiella form [42]).

Den för-Linnéanska vetenskapens litteratur erbjuder i förhållande till vår tids mera omfattande skrifter en större rikedom på vextfigurer. Man skall knappt finna något enda innehållsrikare arbete från den tiden, hvilket icke åtföljes af ett större eller mindre antal upplysande teckningar. Denna omständighet, som icke kan undfalla den, som äger närmare bekantskap med botanikens historie, synes oss stå i sammanhang med vetenskapens låga ståndpunkt i allmänhet eller, närmare sagdt, med dåtidens obestämda uppfattning af naturens utbildning i form, i slägten och arter. En framställning af de på olika tider herrskande olika åsigter skall närmare upplysa detta förhållande.

Vi anmärkte i det föregående, att botanikens fäder med förkärlek bearbetade det speciella. Deras naturforskning öfvergick derföre lätt till en utsväfvande och godtycklig artbestämning och ett sökande efter nya former. Då man

---

42) Linné yrkar derföre med skäl: „Fundamentum Botanices duplex est: Dispositio et Denominatio.“ — „Denominatio alterum Botanices fundamentum, facta dispositione, nomina primum imponat“ *Philos. Bot.* §§ 151, 210.

hellre följde sitt enskilda godtycke, än rådfrågade öfverensstämmelsen i de väsendtliga delarne, söndersplittrade man naturen efter behag och det var blott obetydliga skilnader i yttre utseende, vextställe, blomningstid m. m., som bestämde arternas förhållande till hvarandra. Denna riktning framstår i sin mest utbildade form hos Casp. Bauhin. Då Tournefort uppträdde med sitt på blomkronans olika utseende grundade system, föranledde dess artificiella konstruktion, som icke nu mera kunde tillåta den yttre likheten m. m. att bestämma arternas ställning till hvarandra, en närmare undersökning af de generiska kännetecknen. I spåren af en Morison's, Ray's, Rivinus' m. fl. verksamhet sysselsatte sig Tournefort hufvudsakligen med utbildningen af slägtbegreppet, hellre än att ordna den gränslösa förvirring, som herrskade vid artbestämningarne. Båda riktningarne voro lika ensidiga, ehuru de hvar för sig bidrogo till vetenskapens genetiska utbildning och förberedde sedermera antagna bestämningar. Jemnvigten emellan det speciella och generella blef först af Linné återställd och han utgör den försonande förmedlingen mellan dessa åsigter, sådana de representeras af Bauhin och Tournefort.

Bauhin och hans föregångare ägde, för att kunna uttrycka alla de obetydliga afvikelser i vextformen, dem de önskade anse som skiljda arter, när bestämd terminologi och konstspråk saknades, icke någon annan utväg, än den att tillägga upplysande figurer. Tournefort åter, hvars bestämningar till en del voro godtyckliga och hänförde sig till obestämda skilnader emellan vextens delar, var tvungen för tydlighetens skull och för att åskådliggöra sina slägtkarakterer, att bifoga en ofantlig mängd teckningar. Linné, „hvars ord voro klara som hans snille“, uttryckte sig merendels så, att hans mening ej kunde missförstås eller behöfde

förklaring; sällan använde han några vextfigurer, om icke för att försinnliga sällsynta och dittills okända naturalster [43]).

Vi hafva sökt fästa uppmärksamheten på detta förhållande, för att derigenom ådagalägga, huru tidsbehofvet äfven hos oss framkallade ett ofullkomligt försök. Tillandz insåg otillräckligheten af sin „Catalogus“ och utgaf samma år, som andra upplagan af nämnde bok utkom, „*Icones novæ Catalogo promiscue appensæ*“ [44]). Den omständigheten, att Tillandz under tryckande vilkor [45]) och i ett land, der boktryckeri icke långt förut saknades, kunde tillvägabringa detta arbete, bevisar den ihärdighet, hvarmed han fullföljde sina företag. Nödgas vi också tillerkänna det många brister i utförande, och voro större delen af teckningarne lånade ur andra tillgängliga källor [46]), så var det likväl inom vårt fäder-

---

43) Det var således konsequent af Linné, att skrifva: „Icones pro determinandis generibus non commendo, sed absolute rejicio, licet fatear has magis gratas esse pueris, iisque, qui plus habent capitis quam cerebri etc. (i företalet till *Genera plantarum*. Lugd. Batavor. 1737).

44) Eliae Til-Landz *Med. Doct. et Prof. Ord. Acad. Ab., p. t. Rector, Jcones Novae in usum selectae et Catalogo Plantarum Promiscue appensae. Sumptibus Auth. Aboae, Excudit* Joh. L. Wallenius, *A. T. Anno 1683*. — I detta arbete har Tillandz med en stjerna utmärkt de odlade vexterna från de vilda. I det exemplar, som tillhör Universitetets Bibliothek, äro planchernas antal 158 och äfven Sprengel i *Gesch. der. Bot.* II. 128. och Wieselgrén, *Sveriges Sköna Litt.* III. 291. uppgifva dem till ett antal af 158; den sistnämnde angifver likväl titeln oriktigt.

45) Detta bör ej förefalla oss underligt, då man af de akademiska uppbörds-tjenstemännens räkningar, upptedda för Cons. Ac. d. 13 Dec. 1686, finner, att Tillandz genom den oordentliga förvaltningen af Academiens medel under åren 1671—1685 lidit en förlust af 1502 dal. 28 öre s:m., dem han lofvade använda till det allmännas båtnad, om han af Kronan dem återfinge; en begäran den dock Carl XI afslog genom Kgl. Br. af d. 13:de Octob. 1688, jfr A. J. Lagus, *Oratio, qua — Alexandri 1:mi — in Camenas Aboenses Lautissima Beneficia — celebravit* — d. 27 Juni 1811, 74 och 101.

46) „Figurae plantarum multae novae, plurimae etiam mutuatae ab aliis, paucae rariores“ yttrar Linné i *Flora Lapponica*. Haller i *Bibl. Bot.* 1. 618. kallar dem „*figuræ non malæ,*“ och Sprengel, *Gesch. d. Bot.* II. 153. „*Ziemlich gut abgebildet.*“

nesland det första i sitt slag och har, liksom hans „Catalogus“, intill våra dagar saknat efterföljd.

Detta planchverk omfattar följande vexter, dem författaren sökt återföra till sina nuvarande namn. Arbetet börjar med

3. Primula veris.	Primula veris.
4. Botrychium Lunaria Sw.	Lunaria.
5. Iris Pseudacorus.	Iris.
6*. Primula auricula.	Auricula Ursi.
7. Parnassia palustris.	Gramen Parnassi.
8. Potamogeton natans?	Gramen fluviatile.
9.	Pyrola.
10. Drosera longifolia.	Ros solis.
11. Majanthemum bifolium.	Ophris.
12. Spiraea Filipendula.	Filipendula.
13*. Narcissus poëticus.	Narcissus.
14. Hieracium Pilosella.	Pilosella.
15. Sparganium erectum.	Sparganium.
16*. Aqvilegia vulgaris.	Aqvilegia.
17*. Helianthus annuus.	Corona solis.
18. Chelidonium majus.	Chelidonium majus.
19. Ficaria ranunculoides Mönch.	Chelidonium minus.
20.	Adiantum aureum.
21.	Adiantum aureum.
22. Myosotis.	Echion scorpioides.
23. Echinospermum Lappula.	Echion cynoglossoides.
24. Tussilago Farfara.	Bechium.
25. Euphrasia officinalis.	Eufragia.
26. Saxifraga granulata.	Saxifraga alba.
27. Anemone Hepatica.	Epatica nobilis.

28. Centaurea Benedicta.	Carduus benedictus.
29. Erythraea Centaurium Pers.	Centaurium minus.
30. Potentilla Tormentilla Scop.	Tormentilla.
31. Convallaria Polygonatum.	Polygonatum.
32. Paris quadrifolia.	Herba Paris.
33. Geranium sylvaticum.	Geranium.
34. Geum urbanum.	Caryophyllata.
35. Betonica officinalis?	Betonica.
36. Anemone nemorosa.	Ranunculus nemorosus.
37. Origanum vulgare.	Origanum.
38. Alchemilla vulgaris.	Alchimilla.
39. Calla palustris.	Arum.
40. Taraxacum officinale Web.	Dens Leonis.
41. Centaurea Cyanus.	Cyanus.
42. Inula salicina.	Aster Atticus.
43. Succisa pratensis Mönch.	Morsus Diaboli.
44. Capsella Bursa pastoris Mönch.	Bursa pastoris.
45. Potentilla anserina.	Potentilla.
46. Gentiana Amarella.	Gentianella.
47. Viola tricolor.	Herba Trinitatis.
48. Agrimonia Eupatoria.	Agrimonia.
49. Trichera arvensis Schrad.	Scabiosa.
50. Veronica Chamaedrys.	Pseudo-Chamaedrys.
51. Sisymbrium Sophia.	Sophia Chirurgorum.
52. Corydalis solida Sm.	Fumaria bulbosa.
53. Adoxa Moschatellina.	Moscatella.
54. Nymphaea alba?	Nymphaea.
55. Valeriana officinalis.	Valeriana.

56. Glechoma hederacea.	Hedera terrestris.
57. Oxalis Acetosella.	Oxytriphyllon.
58. Agrostemma Githago.	Nigillastrum.
59*. Imperatoria obstruthium	Magistrantia.
60*. Alliaria officinalis Andrz.	Alliaria.
61.	Linaria.
62.	Pulmonaria.
63*. Pimpinella anisum.	Anisum.
64. Caltha palustris.	Caltha.
65. Euphorbia Helioscopia.	Tithymalus Helioscopius.
66*. Physalis Alkakengi.	Solanum Alkakengi.
67.	Orchis.
68. Senecio vulgaris.	Erigerum.
69. Lycopodium complanatum.	Sabina sylvestris.
70. Linaria vulgaris.	Linaria.
71. Antennaria dioica Gærtn.	Gnaphalium.
72. Galium verum?	Gallion.
73. Cerefolium sylvestre Bess.	Myrrhis.
74. Achillea Millefolium.	Millefolium.
75. Stellaria media Vith.	Alsine.
76. Verbascum Thapsus.	Verbascum.
77. Asplenium Trichomanes.	Trichomanes.
78. Polystichum Filix mas Roth.?	Filix.
79. Polypodium vulgare.	Polypodium.
80. Angelica sylvestris.	Angelica.
81.	Equisetum.
82. Galium Aparine.	Aparine.
83. Heracleum sibiricum.	Branca ursina.
84.	Hieracium.
85.	Sonchus.

86*. Anethum Foeniculum.	Foeniculum.
87. Libanotis montana All.	Daucus.
88. Pimpinella Saxifraga.	Pimpinella.
89. Ranunculus repens?	Ranunculus.
90*.	Lupinus.
91. Isatis tinctoria.	Isatis.
92*.	Draco hortensis.
93. Thymus Serpyllum.	Serpillum.
94. Plantago coronopus.	Coronopus Till., (enl. Linné, Fl. Sv. 126).
95. Tanacetum vulgare.	Tanacetum.
96. Plantago major.	Plantago.
97. Veronica officinalis?	Veronica.
98. Thalictrum flavum.	Ruta pratensis.
99. Linaria minor Mill.	Antirrhinum.
100. Sedum Telephium.	Telephium.
101.	Persicaria.
102*. Sambucus Ebulus.	Ebulus.
103. Trifolium repens?	Trifolium pratense.
104. Leonurus Cardiaca.	Cardiaca.
105*.	Cicer rubrum.
106. Peucedanum palustre.	Carum aquaticum.
107. Camelina sylvestris Wallr.	Myagrum.
108. Myosurus minimus.	Cauda muris.
109. Typha augustifolia.	Typha.
110. Viola canina.	Viola canina.
111. Centaurea Jacea.	Jacea.
112. Lolium perenne.	Zizania.
113. Fragaria vesca.	Fragaria.
114. Thlaspi arvense.	Thlaspi.
115*. Sanguisorba officinalis.	Pimpinella hortensis.

116. Anchusa officinalis.	Anchusa.
117. Cuscuta europaea.	Cuscuta.
118. Anthemis tinctoria.	Buphthalmum.
119. Chrysanthemum Leucanthemum.	Bellis.
120. Clinopodium vulgare.	Clinopodium.
121. Polygonum aviculare.	Polygonum.
122. Fumaria officinalis.	Fumaria.
123. Delphinium Consolida.	Consolida.
124. Chenopodium Bonus Henricus.	Bonus Henricus.
125. Lysimachia vulgaris.	Lysimachia.
126*. Carthamus tinctorius.	Carthamus.
127. Lychnis chalcedonica.	Lychnis.
128. Lemna minor.	Lenticula palustris.
129*.	Malva.
130. Rhinanthus.	Crista Galli.
131. Pedicularis palustris.	Pedicularis.
132. Lamium album.	Lamium.
133. Veronica spicata.	Veronica spicata.
134*. Pyrethrum Parthenium.	Matricaria.
135. Prunella vulgaris.	Prunella.
136*. Inula Helenium.	Enula campana.
137. Glaux maritima.	Glaux marina.
134*.	Foenum Graecum.
139. Hypericum perforatum.	Hypericon.
140. Lithospermum arvense.	Lithospermon.
141*.	Pulegium.
142. Myrica Gale.	Myrica.
143. Lycopodium clavatum.	Muscus clavatus.
144. Convallaria majalis.	Lillium Convallium.
145. Cynoglossum officinale.	Cynoglossa.

146*. Calendula officinalis.	Calendula prolifera.
147. Hyoscyamus niger.	Hyoscyamus.
148. Actaea spicata.	Christophoriana.
149. Sedum acre et album.	Sedum minus.
150*. Petasites officinalis.	Petasites.
151. Gagea lutea Ker.	Ornithogalum.
152. Spiraea Ulmaria.	Ulmaria.
153. Draba verna.	Paronychia.
154. Solanum Dulcamara.	Solanum lignosum.
155. Oxycoccos palustris.	Myrtillus palustris.
156. Achillea Ptarmica.	Ptarmica.
157. Menyanthes trifoliata.	Trifolium fibrinum.
158. Ledum palustre.	Rosmarinus palustris.
159. Rubus Chamaemorus.	Morus Norvagica.
160.	Usnea Muscus in cranio.

De i konsistorium academicum förda protokoller[47]) utvisa, att Tillandz varit särdeles verksam för inrättandet af en botanisk trädgård, och ehuru man saknar underrättelse

47) *Cons. Ac. Prot.* för d. 24 Nov. 1678 innehåller: „D. Tillands fick låf att med plankverk inhägna hela Academie trädgårdstomten ända till probam, att der insätta rötter, tjenliga till Medicin" och för d. 5 Maji 1691: „Prof. Medicinae D. Tillands inlade en specification på Academie-trädgårds plankets reparation belöpande 16 dal. 10 öre, hvilka af Fisco publico betalas;" jfr. Kalm, *Fata* etc. 12.

Academien ägde visserligen från sin första grundläggning en botanisk trädgård, men sannolikt föga svarande mot sitt ändamål, hvilket man kan sluta deraf, att den före 1680 icke benämndes annat än „kryddegårdh, kållgårdh", troligen, emedan der blott odlades hvarjehanda köksvexter, hvilka då ännu vanligtvis införskrefvos från Tyskland och Sverige; dess historie förekommer hos Bilmark, *Hist. Ac. Ab.* III. 49—51, Gadd, *Rön* etc. 2 st. 2—3, och Wallenius *Hort. Ac. Ab.* III. 51—53. — Enskilde personer ägde dock redan förut trädgårdar. Michael Wexionius berättar i *Epitome Descript Sv.* Libr. VI, kap. 5, att i Hof-Rätts-Presidenten Jöns Kurks orangerie vexte drufvor, dem han såsom presenter skickade till hofvet och andra.

om vidden af de anläggningar han i detta afseende vidtagit, har man dock full anledning tro, att en man af den drift och de kunskaper, för hvilka Tillandz är känd, gjort så mycket i hans förmåga stod och tidsomständigheternas tvång tillåtit. Lägger man härtill, att han, såsom den ende vetenskapligt bildade läkare på orten, redan för sin praktik [48]) var i behof af medicinal-vexter (emedan Finland ännu långt efter hans tid saknade apothek), och derjemte under jemförelse med hans arbeten finner, som vi nyss sågo, honom i dem hafva upptagit icke blott officiella, utan äfven prakt-

48) För sin drift och omsorg om sjukas vårdande tilldelade *Cons. Ac.* honom den 22 Jun. 1680 de 96 dal, dem han från sitt rektorat (1676) var skyldig och med hvilka penningar han skulle verkställa den önskade plankanläggningen kring Academiens trädgård. Likaså finnes i *Åbo Rådst. R:s Prot.* för 1686 anmärkt, att Tillandz för sitt nit som läkare fått en tomt till skänks. Tillandz förestod tillika det på konungens befallning d. 16 Julii 1688 inrättade hospitalet vid Åbo stad; jfr Rabbe. *Medicinal Förf.* II. 625. Emedan apothek saknades i Åbo, tillredde Tillandz sjelf sina medicamenter, hvarvid hans fosterson, prestmannen Johan Ericius biträdde honom såsom „laborator". Oaktadt sin praktik lemnade Tillandz såsom mången annan anlitad läkare, likväl skuld efter sig.

Hvad för öfrigt Tillandz medicinska verksamhet beträffar, må anmärkas, att han i sitt eget hus inrättade en anatomisk theater och började 1686 i Academiens större auditorium på en menniskokropp anställa dissektioner, som förut blott blifvit försökte på djur. Till detta för sin tid högst ovanliga företag utfärdade d. v. Rektorn Svenonius ett program med förständigande, att enl. de Acad. Constitutionernas föreskrift hvarje åhörare, borde, till kostnadernas bestridande, erlägga 1 mark s:m. 1690 upptog han Kuppis helsobrunn och genom hans omsorg blef öfver denna källa en prydlig byggnad uppförd, samt derjemte ett för fattiga bestämdt sjukhus eller rättare badstuga inrättadt; jfr H. Spöring, *Exam. chymico-medicum fontis soterii Kuppis.* 6, och Prof. J. Haartmans *Relation* i de till Kl. Colleg. Med. inlemnade berättelser 1765. Sthm. s. å. 43 f. Prof af sina medicinska kunskaper har Tillandz lemnat i tvenne afhandlingar; *De arte medica, Disp. 1:a ejus Isagogen comprehendens. Resp.* Joh. Aschlinus, OG. Ab. 1673. 2½. 8:o. *Οστεολογια seu Diss. Med. de Ossibus Humanis, quam — praeside* El. Tillands — *modeste subjicit* Henricus Hasselqvist, *Med. Stud. ad diem 29 Octob. 1692.* 87 pgg. et 8 pgg tit. et gratul. 4:o, hvilka utförligt refereras i *Finlands minnesvärde män,* 167 —168.

vexter, kan man med skäl antaga, att den botaniska trädgård Tillandz inrättade, varit af nog stor betydenhet för denna tid. Tiden har visserligen förstört detta minnesmärke af hans flit [49]), men, dyrbart för hvarje vän af fosterländsk naturvetenskap, fortlefver hans namn, förevigadt af Tillandsia [50]), i ett aktadt minne.

Samtidigt med Elias Tillandz verkade för naturhistoriens studium hufvudsakligen Daniel Achrelius och Petter Hahn, hvarjemte spridda skrifter af andra författare skola i det följande omnämnas. Daniel Achrelius [51]) utgaf, „alldenstund," enligt hans eget uttryck, „Studium Physicum

---

49) Man finner af *Cons. Ac. Prot.* för d. 5 Febr. 1702, att trädgården till den grad blifvit vanvårdad, att fremmande trängt sig in i densamma, och att den några år derefter varit fullkomligt förstörd, upplyser *Prot.* för den 11 April 1706: „Herr D. Hjelm anhöllt uti en sin inlagde skrift att Cons. ville vara omtänkt, på hvad sätt denna Academien, så väl som andra kunde med Horto Botanico förses, både för det gagn, som den studerande ungdomen hade deraf att vänta, såsom ock för det Kgl. Maj:ts uthi Medicinal förordningen 11 §. befallt Kgl. Colleg. Med. hvar på sin ort detta låta sig vara angelägit; men såsom härtill fordras en god och välbelägen tomt, till hvars tillhandlande man uthi dessa svåra krigstider ej fördristar sig att anlita Höga Öfverheten om några medel, varandes ej heller eljest något förslag att der till så mycket uppbringa, så kunde för denna gång ej der till något tillgjöras;" jfr Kalm, *Fata* etc. 13.

50) Linn. *Gener. Plant.* (1737) N:o 283. I *Collectanea Robergiana* (hos Bergius, 150.) förekommer om Tillandz' personlighet följande: „Skref Italienska poemata. Facilis vena. Lefde ogift all sin dagar. Herbaria viva tria volumina reliquit in Belgia collecta. Tillandz var en märkelig practicus i hela landet afhållen. Gick kring i Kungsängen Runsala med Studenterne. Var flitig och åhågsam. Var stor, fyllig man. Hade om vintern plantas inne hos sig på bordet, var så hett att ingen det tåla kunde. Var intet Apothek i staden. Tillredde medicamenter sjelf. Hade eget hus, ubi et Laboratorium et Theatrum Anatomicum habebat. Hade mentem praesagam; multis praedixit futura."

51) Dan. Achrelius var född 1644. Mag. 1672. Befordrades 1673 till Acad. Sekret.; 1679 Eloqu. Prof. Dog 1692. Jfr J. J. Tengström, *Gezelii d. ä. minne*, 82 f. 87. f. 156. ff. *Chron. Fört.* 140. f. 154, Hammarsköld, *Ant. rör. det Phil. Stud. i Sver.* 122. not. ddd, Gjörwell, *Samlaren* 3:dje delen 342—344. Lidén, *Cat. Disp.* 9, Marklin, *Suppl.* 37.

myckit har hwijlat wedh denna Academien" i disputationsform från 1678 till 1682, sina „*Contemplationes mundi*[52]), utmärkta redan för den misstro, hvarmed de emottogos. Då hans arbete började utgifvas, uppkom i konsistorium academicum den 5 December 1678 en öfverläggning, som väcktes af då varande dekanus i filosofiska fakulteten, professorn Falander, „om Secret. Magr Achrelius wijdare finge tillstånd att publicera sitt påbegynta opus physicum, efter som een dehl deruthi syntes repugnera aliis saniorum philosophorum dogmatibus, han ock jämpte införer nova principia och mer sådant, som synes Fac. Phil. vara emot och skälighit att corrigera," — Phil. Proff. ville ingalunda ther till bejaka att M:r Achrelius „får wijdare låf sijn Physicam att publicera, hälst och emedan sodant skulle lända Fac. Philos. till skam och neesa, att dhe tillbörligen eij skulle kunna sodant skärskoda och examinera. Men Rector D. Enevald Svenonius, D. Bång och D. Tillandz medicus förmente detta verket väl kunna bestå, som det ej sträfvar mot den Hel. Skrift, och Achrelius har märkelige män, som libere velat sitt ingenium i sodant fall förfara, och sig ej aliorum scriptis och dogmatibus helt och hållet mancipera, hvarföre vore rådligast att detta wärcket gåår för sigh, efter opus är så i sig sjelf nyttigt, som för stylen och res juventuti proficuum" [53]). Dessa „Contemplationes Mundi" äro skrifna på ett lifligt och rent språk, utan att författaren efter tidens sed tillåtit sig utflykter inom fremmande kunskapsfält och genom vidlöftiga af ämnet framkallade bi-undersökningar förlorat sitt egentliga syftemål ur ögnasigte. Genom den elektiska form Achrelius sökte gifva sitt arbete uppträdde han

---

52) Sedermera under gemensam titel utgifna: D. Achrelii *Contemplationum Mundi Libri tres. Aboae 1682* 4:o.

53) Jfr *Åbo Tngr* 1773 57. f. och 1783. 141 not.

i skarp motsats till tidens lättrogna benägenhet för ärfda fördomar och på god tro antagna orimligheter, ehuru det ej kan nekas, att hans arbete mer eller mindre offrat åt tidens vantro och ofta innehåller vidunderliga, ja fabelaktiga berättelser och utan urskiljning sammanhopad beläsenhet. Genom den tydlighet och klarhet Achrelius eftersträfvade i sitt arbete står han tillika i skärande kontrast till tidens redan ofvanföre antydda haltlösa schematiserande uppställning och formalistiska behandling af vetenskapen. Vi hafva tyvärr icke varit i tillfälle att se detta arbete så fullständigt, som vi önskat, för att här kunna lemna en framställning af dess innehåll i sin helhet, hvilket varit så mycket mera önskvärdt, som dessa „*Contemplationes mundi*“ icke blott röja ofullkomliga spår till system, utan tillika synas vara en sammanfattning af tidens hela naturhistoriska lärdom och ett troget uttryck af dess naturåskådning. Bland dess 21 delar kunna märkas den 16:de „*de arcanis plantarum,*“ den 17:de „*specialia plantarum et generalia Brutorum evolvens,*“ den 20:de „*pauca Insectorum, monstrorum plurima, denique generis humani initia pandens.*“ För att likväl ingå i någon framställning af det ifrågavarande arbetets innehåll, vilja vi redogöra för dess 19:de del. „*Contemplationum mundi Dissertatio decima nona, Volucrum, Piscium, Serpentum, Draconum et Insectorum ideas atque dotes ostentans.*“ Författaren lemnar oss först beskrifning på tjädern, anför hjerpen (Attagen) och rapphönan (Perdix) såsom i Finland förekommande, och omnämner vaktlarnes och tranornas flyttning. Sedermera förekomma tre afdelningar af foglar, nemligen: allätande foglar, vattenfoglar och sångfoglar (Aves omnivorae, Aves aquaticae och Aves cantatrices); till den första räknar han „Andtes, Corvos, Cornices, Ardeas, Pelicanos, etc.; den andra omfattar, „praeter Cygnos et Anates,

immensam copiam notissimarum avium Mergorum, Fulicarum, volucrium Alledictarum, tum Adorum, Skrekhorum, Prackorum, Kniporum, patria lingua dictarum.“ Sångfoglarne utgöras af Luscinia, Alauda, Fringilla, Hirundo, etc. Tredje kapitlet handlar om hafvets djur och fiskar (de belluis et piscibus oceani). Hit räknar Författaren Balæna, „som äger lungor och föder lefvande ungar,“ Cetus, Physeter, Delphinus och Phoca, hvars lefnadssätt författaren omnämner. De egentliga fiskarne delar Achrelius i „pisces peltati“ (storfjälliga fiskar), såsom Sturio s. Accipenser, Huso, Raja, etc., i „pisces voraces“ (roffiskar), s. Lucius „som man funnit i de Tavastländska sjöarne till tre alnars längd,“ Rhombus, Draco marinus“ circa Norvegiam ducentorum pedum, ut Olaus meminit,“ i „pisces squamigeri“ (fjällfiskar), s. Salmo, Harengus, Perca, Gobius, Coracinus etc., i „pisces cutati“ (hudfiskar), s. Acus, Anguilla, Echeneis, etc., i „variarum formarum pisces“ (fiskar af olika utseende) såsom „Crustati“ (Echinus et omnia cancrorum genera), ytterligare „Orbiculati“ (Uranoscopus, Physa) och sluteligen „Volantes“. Femte kap., det fjerde synes vara bortglömdt, om ormar, drakar, ödlor och med dem likartade djur; hit räknar författaren de olika slagen af ormar (Aspis, Berus, Boa, Vipera, etc.) och drakar. Draken beskrifves af författaren ganska utförligt med all den fantastiska utstyrsel de gamles inbillning så gerna älskade att tillägga den: „Drakarne gå på fyra fötter, från deras sidor utskjuta broskartade vingar, liknande roder, medan en annan del af dem icke äga vingar, utan gå på två ben, ja kunna sakna hvardera. Att dessa vidunder för öfrigt hvarken uppkomma ur nedfallande moln eller i följd af andra ormars förening, utan frambringas ur särskildt förruttnande ämnens blandning, är min öfvertygelse“ Ormar försedda med fötter (Lacerta, Salamandra) utgöra den sista afdelningen. Sjette kap. handlar om

insekter. Insekterna indelas af Achrelius i Insecta favificantia, Analytra quadripennia, Analytra bipennia, Insecta vaginipennia (senatus Coleopterorum), Aptera s. alis carentia, Apoda s. pedibus carentia. Till den första afdelningen höra Apes, dem författaren tillegnar „alas binas," Vespa „alarum numerus par cum apibus" och Crabrones. Till Analytra quadripennia räknar han Papilio, Perla och Cicada fritinniens; Analytra bipennia utgöras af „triginta Muscarum genera," Ephemera och Tabanus. Senatus coleopterorum består af följande genera, nemligen: Locusta, Gryllus, Scarabaeus, Cantharis, Ips, Cincindela. Ordningen „Aptera" sönderfaller i „sexpedata" såsom Formica, Cimex, Pediculus; „Octo pedes habent" Scorpio, Araneus; „multis pedibus ambulant" Oniscus, Julus, Scolopendra o. s. v. Författaren räknar hit ytterligare Bombyces, Curculiones, och Erucae, hvilka „stundom kunna" öfvergå till fullbildade insekter. I denna sin systematiska framställning af djurriket har Achrelius hufvudsakligen följt Aldrovandus och Jonston. — Utom nyssnämnda vidlöftiga arbete finnes en under Achrelius' inseende utgifven afhandling *de Cetis* s. *Cetographia* (1683 [54]), till hvars författande en namnlikhet synes gifvit närmaste anledning. Respondenten Hwal trodde sig väl vara skyldig hvalarne denna uppmärksamhet. Sjelfva afhandlingen innehåller ingenting annat, än vidlöftiga, med osmält lärdom öfverfyllda undersökningar, om hvalarne blifvit till Adam framförde att namngifvas? Huru detta kunde ske och på hvad språk de erhållit sina namn? o. s. v.

Här må ännu omnämnas en afhandling *de Magnete rerum naturalium* (1689 [55]), hvars nionde kapitel „*Phyto mag-*

---

54) *Cetographia s. de Cetis.* G. Elisaeus Eliae Hwal. O. G. 7½ 8:o.

55) *Magnes rerum naturalium, quem, praeside D:n M.* Daniele Achrelio, *speciminis loco sistit* Daniel G. Hagert, *Nyl. die 1 Maji 1689. Impr.*

netismum affinitatum nimirum plantarum cum operationibus magnetis proponens" innehåller åtskilliga, tidens åsigter upplysande, uttryck. Författaren anmärker först vexternas allmänna sträfvande emot ljuset, och uttrycker denna tanke så: „det gifves icke någon vext på jorden, hvilken ej tillika har sin planet på himmelen, som säger „cresce." Tydligast framstår denna lag, efter författarens mening, i de af honom s. k. „plantae ἡλιοτροπα (solisequia) och σεληνήτροπα (Lunisequia);" till de förra räknar han „Cyclamen chamælion, Chrysanthemum, Tulipa, Heliotropia, etc., till de sednare „Pæonia och Boriza." Det förra fenomenet grundar sig, enligt hans åsigt, derpå „att blomman, öfverfylld af vätskor, stelnar, då hon beröfvas sin nödvändiga värmegrad, men, då kölden upphört att verka, återfår sin förra lifighet och friskhet; hon söker sålunda, för att icke dessa stelnade safter må förinta henne, af en naturlig instinkt skygd hos solen „all värmes källa och förmedlare," som, medelst sin tilldragande och upplösande kraft, uppsuper dessa öfverflödiga vätskor, och blomman, som känner sig hulpen, följer sedermera solens lopp och njuter af dess lifgifvande strålar. Med „Lunisequia" är förhållandet tvertom; dessa, som för sin tillvaro äro i behof af en större mängd safter, fly solens brännande och förtorkande hetta samt sluta sig hellre till månan, hos hvilken de finna motsatta krafter. Vi kunna icke underlåta att här påpeka denna tidens föreställning om ett hemlighetsfullt sammanhang emellan naturens alla krafter, åt hvilken hon så gerna hängaf sig och ju mindre insigt hon ägde i naturens detaljkännedom, desto lättare kunde hon låta sin fantasis spel fylla luckorna i detta sitt vetande. Måhända torde mången

---

ap. Joh Wallium 48. 8:o exc. 16 sid. Tit., dedicat., et gratul. Sidan 30 innehåller *Phyto-magnetismum affinitatem nimirum plantarum cum operationibus magnetis proponens.*

i denna föreställning skåda en dunkel aning om hvad en nyare tid kallat organismens idé. Detta sökande efter enhet i naturen fann sitt högsta uttryck i tidens uppfattning af macro- och micro-cosmus.

Under praesidium af Philosophiae moralis och Historiarum professorn Andreas Wanochius[56]) finnes en af respondenten författad afhandling *de Halcyone*[57]), som för sin besynnerlighet må här omnämnas. Författaren börjar sitt arbete med bevisandet af denna fågels tillvaro. „Många,“ yttrar han, „hafva tviflat om Halcyon verkeligen finnes till, men om jag för min del vore mindre viss derpå, eller ansåge den vara ett fingeradt naturföremål, vore det ju klart, att mitt arbete är onödigt. Det första beviset att Halcyon finnes till i naturen, kan hemtas från skapelsens allmännelighet. Ty då Gud på femte dagen skapade en mängd foglar, kan jag ej inse, hvarföre icke äfven Halcyon kunnat vara bland dem. Det andra beviset ligger i så många både profana och andliga författares ovedersägliga och oräkneliga intyg, att Halcyon är ett lefvande sjelfständigt väsen.“ Efter att hafva afhandlat den onomatologiska delen af sitt ämne eller dess etymologi, homonymi och synonymi vänder sig författaren till dess „*πραγματολογια*“, och lemnar följande ka-

56) Andreas Wanochius f. den 10 Nov. 1651 i Tyrvis; student 1669, mag. 1679; den 23 Juni 1680 utnämnd till E. O. prof. i fysiken och förordnad att bestrida prof. Andr. Petraei föreläsningar. Phil. pract. och Histor. prof. 1681. Dog såsom Theologiae professor den 16 Mars 1700. Wanochii skrifter uppräknas af Stjernman *Ab. Litt.* 123. Strandberg, *Herdam.* I. 111. Lidén *Cat.* 210. Marklin *Suppl.* 74. Jfr. Tengström, *Chron. Fört.* 152. Hammarsk. *Anteckn.* 80.

57) *Disp. Physica de Halcyone, quam — sub praesidio Mag.* Andr. Wanochii — *loco speciminis, utpote a se scriptam, publicae disquisitioni sistit* Ericus Humbla *Ner. ad diem Febr. Anno 1682.* 21 pgg. 4:o. exc. 11 pgg. tit., dedic. et grat. På titelbladet finnes ett oformligt trädsnitt af Alcedo ispida, med inskrift: „Halcyon instat, Aequoris undae, Dulcia cernens, Tempora partus.“

rakter af denna fogel: „Halcyon är en sällsynt färgad, sorgligt sjungande fågel, som älskar hafvet och der vintertiden utkläcker sina ungar.“ Sedan hvarje ord blifvit närmare förklaradt, undersöker författaren huruvida alla de till Halcyon räknade fogelarter böra hänföras dit. Då författarens egentliga syftemål är att beskrifva de gamles Halcyon, så är det mindre underligt, om han nödgas åberopa Ovidius, Plutarchus, Propertius, m. fl. Likväl stödjer han sig hufvudsakligen på Aristoteles och Aldrovandus. Efter en kort beskrifning af ifrågavarande fogel, den författaren likväl icke sett, omnämner han dess bo, äggläggning, den han tror inträffa omkring den 25 Februari, och till hvilken tid poëternas s. k. „Halcyonides Dies“ böra hänföras, dess hemvist (Siculiska hafvet) och lefnadssätt. Slutligen bifogar författaren några satser och anmärkningar, bland hvilka må anföras: „kroppen af Halcyon, då den bevaras hemma, stillar alla husliga tvister och den, som bär hos sig ett hjerta af Halcyon, blir älskad.“ Man måste hålla författaren räkning för det han icke blindt hyllat dessa orimligheter, hvartill man att döma af ifrågavarande arbetes hela tendens kunnat hafva full anledning. För öfrigt måste vi erkänna, att detta står så godt som ensamt i sitt slag inom den litteratur, som af ett eller annat skäl kan hänföras till tidens naturvetenskap.

De under praesidium af physices professoren Petter Hahn[58]) utgifna, merendels af respondenterne författade di-

58) Petter Hahn f. i Småland. Student 1672. Mag. 1679, förordnades d. 27 Juni 1677 till bibliothekarie, hvilken tjenst han dock icke vidtog, emedan den förre bibliothekarien Gabr. Wallenius bibehöll sin för tidigt afsagda tjenst; förordnades den 17 Sept 1681 till E. O. prof. i phil. Fac. och förestod i denna egenskap prof. i fysiken, hvartill han såsom ordinarie utnämndes 1683. Jemte professionen förvaltade Hahn äfven bibliothekarietjensten efter Wallenii död 1690, till dess han under flykten till Sverige dog den 12 Dec. 1718. Hahns skrifter uppräknas af Lidén *Cat.* 73 och Marklin *Suppl.* 47. Jfr. Tengström *Chron. Förl.* 172.

sputationer, afhandla de flesta speciella föremål i naturläran och utvisa dermed början till vetenskapens empiriska behandling i motsats till fordna tiders rent formella uppfattning af densamma. Alla dessa afhandlingar bära med ganska få undantag samma prägel. Afhandlingen börjar med en undersökning om härledningen och betydelsen af det ifrågavarande naturföremålets namn. Dess etymologi, homonymi och synonymi blifva vidlyftigt förklarade, hvarefter författaren söker framställa orsakerna till, vilkoren för och ändamålen med dess tillvaro. Sedermera följer en s. k. definition (i ganska allmänna termer), hvars bestämningar vanligen ord för ord undersökas och förklaras; efter några ur tidens skrifter sammanletade, hvarandra ofta motsägande underrättelser om det ifrågavarande naturföremålets egenskaper, slutar afhandlingen med från dem hemtade moraliska betraktelser och tillämpningar på menskliga lifvet. Vi vilja nu redogöra för några af dessa afhandlingar.

Efter att i sin afhandling *de Quadrupedibus* (1689) [59]) först hafva lemnat allmänna bestämningar af sitt ämne, framställer författaren följande definition: Ett fyrfotadt djur är ett sådant, som kan gå och är försedt med hufvud, hals, rygg, buk och fyra fötter. Dessa djur indelar författaren sedermera efter deras alstring i sådana, som föda lefvande ungar och sådana, som lägga ägg (Viviparae och Oviparae); de förra i tre ordningar: fruktätande (herbivorae eller fructivorae), allätande (omnivorae) och köttätande (carnivorae). Till den första ordningen räknas Elephas, Camelus, Equus, Rhinoceros, Bos, Asinus, Aves, Cervus, Aper, Ovis. Allätande äro

---

59) *Diss. physiologica de quadrupedibus, quam — sub praesidio D:n M.* Petri Hahn — *examini submittit* Joh. E. Justander *Finl., die 17 Dec. 1689. Impr. ap.* Joh. Wallium; 17 sid. 8:o exc. 7 tit., proem. et gratul.

Ursus, Vulpes, Canis, Glis, Mus, Erinaceus. Köttätande äro Leo, Tigris, Lupus etc. Till quadrupedes oviparae räknar författaren Rana, Crocodilus, Lacerta, Salamandra.

I en under inseende af Petter Hahn utkommen afhandling *de Sensibus hominis* (1690) [60]) lemnar författaren först några i form af aforismer uppställda reflexioner öfver sinnesverksamheten öfverhufvud, åt hvilken han söker gifva en empiriskt-rationel tydning. Sedan beskrifver författaren de särskilda sinnesorganerna och, smärre felaktigheter oberäknade, röjer han en ovanlig och grundlig kännedom af de början̄de anatomiska upptäckterne och ett noggrant studium af Malpighii, Willisii, Du Hamel's, m. fl:s arbeten, äfvensom han med tacksamhet nämner upsaliensaren Drossander som sin lärare. Vi måste här tillika antyda, att Olof Rudbeck då ännu var i sin kraftfullaste ålder och att anatomiska dissektioner verkställdes i Upsala. I sitt arbete tillskrifver författaren känseln antingen nervernas utbredning i huden eller den stora mängd glandler, som finnes emellan öfver- och läderhuden (papillae nervosae, Malph., glandulae miliares, Steno) och besvarar i anledning af denna hudens sammansättning åtskilliga medicinska frågor af stor betydelse. Hvaraf uppstår, frågar han, Scabies, Rheumatismus, Arthritis vaga etc.? Dessa sjukdomar yttrar han, uppkomma ur de förändrade körtlarne derigenom, att i dem samlas en mängd saltartade, svafvelhaltiga och jordartade ämnen, härstammande från det förskämda blodet." Ögats anatomiska beskrifning är ganska fullständig, och uppger författaren dess delar vara „Tunica cornea, uvea et retina, humor aqueus,

---

60) *Αισθησιολογια seu discursus physiologicus de sensibus hominis quam — praeside* Petro Hahn — *examini sistit* Andreas Lundius *J. F. Uplando-Roslagius. Ad diem 16 Calend. Maji 1690. Aboae apud* Joh. Wallium. 28 pgg. exc. 14 pgg. tit. ded. et grat., cum una tabula.

crystallinus et vitreus, nervi 7, qvorum unus est visorius et 6 motorii, musculi 6, quorum itidem 4 recti, 2 obliqui.“ Örats delar äro: „auricula externa, tympanum, malleus, incus et stapes, nervi auditorii duo, Labyrinthus“, och lemnar författaren här, liksom vid ögats beskrifning, ganska träffande fysiologiska förklaringar. Smaken tillskrifver författaren de på tungan sittande med nerver försedde „glandulae papillares.“ Organet för lukten finner författaren i den slemhinna, som innehåller de genom sållbenet (os cribriforme) i näshålan inträdande nerverna. Slutligen lemnar författaren en temmeligen noggrann beskrifning öfver hjernans byggnad och dess delar. Han omnämner „Dura et pia mater, substantia cinericea s. lutea et alba; illa exterior perpetuis ovalis figurae glandulis constans, haec interior est alba, medullosa, infinitis fibrillis instar tubulorum compactis“; corpora striata, hvarunder författaren troligen inbegriper äfven corpus callosum. „Dessa corpora striata“, yttrar han, „anses för den gemensamma känselns säte, genom deras trådar öfverföras de särskilda sinnesintrycken, liksom delade och ordnade i vissa grupper, lämpligast till glandula pinealis, der själen har sin borg och sin boning“; thalamus nervorum opticorum; fornix; arteriae carotides, som bilda en nätformig plexus, för att blodets häftiga tillflöde må delas och tyglas“, art. vertebrales; sinus quatuor och ventriculi quatuor; i dessa innehålles en ganska tunn luft, hvars ändamål är att dels hålla dem utspända, dels att genom sin förening med lifsandarne göra dessa spänstiga och lifaktiga, på samma sätt som luften i lungorna af den yttre luften hålles flytande“, sluteligen beskrifves cerebellum, o. s. v. Till slut lemnas förklaringar öfver uppkomsten af vissa sjukdomar, såsom Apoplexia, Tabes, Delirium, m. m.

I en afhandling *de Sanguine* (1691)[61]) vill författaren angående blodets rörelse icke för egen del yttra något, utan vädjar till den filosofiska skola, som stiftad af Cartesius yrkar att „den sker medelst en inneboende eldskraft“ och „dels för att upplysa, dels för att ursäkta denna åsigt“ anför författaren följande ord af Cartesius: „Det är också af vigt att känna, det i hjertats parenchymatösa porer bor en eld utan låga (sine lumine), hvarmedelst det göres så varmt och brännande att, så snart blodet inträder i någondera af dess kammare, det strax utvidgas (dilatatur), och sedan kringföres i hela kroppen.“ Författaren omnämner äfven med några ord blodets bildning, allt med åberopande af Cartesius. Matsmältningsprocessen, yttrar han, sker uti ett för den bestämdt organ med tillhjelp af en mängd vätskor, som sönderdela och uppvärma födoämnena; de finare beståndsdelarne bilda en vätska, som skulle förblifva hvit, om den icke sammanblandades med det i vena porta innehållna blodet. Äfven bör den beskaffenheten hos lefvern anmärkas, att, såsnart denna vätska inträder dit, den ytterligare bearbetas och erhåller utseende af blod.“

I en disputation „*de avibus*“ (1694)[62]) undersöker författaren de olika benämningar man gifvit foglarne och ger följande definition: „Fågeln är ett tvåfotadt djur med varmt blod och försedt med näbb, vingar och fjädrar (avis est brutum bipes, sanguineum, rostratum, alatum et plumigerum)“, afhandlar utförligt de olika åsigter, som gjort sig gällande

---

61) *Disp. Acad. de Sanguine, quam — sub praesidio* Petri Hahn — *exhibet* Laurentius Gezelius *G. F. Vesm.-Dalek. d. 16 Junii Anni 1691. Aboae*, Exc. a. Joh Winter, pgg. 21 exc. tit., dedic et gratul.

62) *Diss phil de Avibus quam — praeside* Petro Hahn — *publico examini subjicit ad d. 2 Novembris 1694* Johannes P. Helinus *Wex.-Smol. Aboae* apud Joh Wallium. 90 pgg. 4:o exc. tit. ded. et grat. På titelbladet finnes en bild, på hvilken läses „ex ovo omnia.“

rörande det ämne, hvaraf de i skapelsen blifvit frambragte, omnämner äggens uppkomst, hvarom han yttrar: „det är kändt, att foglarne afla på tvenne sätt, nemligen för sig allena (per se nimirum) och medelst parning samt beskrifver „ova subventanea, nostratibus“ vindägg. Rörande deras uppkomst anför han följande: „Aristoteles säger, att dufvorna hafva den seden, att honorna inbördes bestiga och kyssa hvarandra, liksom hanor, och deraf lägga de flera ägg, än efter parning. Dessa ägg äro likväl sterila och mindre till storleken, liksom de äfven äga en mindre angenäm smak och äro vattenaktigare än de befruktade, ehuru flere till antalet.“ Författaren beskrifver derefter olika äggformer, anser foglarne utmärka sig för särdeles starkt utveckladt könslif, afhandlar äggens bildning och sammansättning samt lemnar underrättelser om boets uppkomst och äggliggningstiden. Flädermössen räknas ännu till foglarne, men författaren känner att de föda lefvande ungar. Sluteligen lemnas en tabellarisk uppställning af foglarne, för hvilken likväl ganska olika egenskaper läggas till grund. De indelas i inhemska och utländska (aves inqvilinæ et exoticae), samt sedermera i landt- och vattenfoglar, de förra utgöras af roffoglar, köttätande (aquila, vultur, bubo, noctua, vespertilio), vextätande (pavo, columba, passer), insektätande (parus, luscinia), de sednare indelas i palmipedes (pelecanus, mergus, cygnus, anser), fissipedes (grus m. m.) Äfven foglarnes flyttning eller migrationer omnämnas.

I en afhandling *de Platano* (1695) [63]) gifves följande definition: „Lönnen är ett fruktbärande träd, som växer till betydlig storlek och får långa och vida grenar samt genom-

---

63) *Diss. phil. de Platano, quam — sub praesidio D:n M.* Petri Hahn — *examini sistit* Joh. Lönwall. Smol. ad diem 2 Nov. 1695. Impr. ap. Joh. Wallium. 20 sid. exc. 12 tit., dedic. et grat.

skinliga blad.“ Författaren omnämner sedermera att träden kunna öfverhufvud delas i „arbores frugiferae et infrugiferae“; de förra äro då antingen pomiferae eller nuciferae, aromaticae, glandiferae, bacciferae, lacrymiferae, siliquatae, o. s. v. Författaren yrkar att äfven vexterna i likhet med djuren äga vener och pulsådror, i hvilka näringssaften upphemtas, kringföres och assimileras (fermentari), och att de upptagna safterna förändras efter hvarje vexts olika beskaffenhet. Orsaken till vexternas död ligger, enligt författarens tanke, deruti att porerna, genom hvilka näringssaften uppstiger, småningom afsätta fasta delar och sålunda hindra safternas cirkulation.

I en disputation *De cygno ejusque cantione* (1679) [64]; utbreder sig författaren öfver sitt ämnes linguistiska del, samt återger sedermera Sperlings definition: „Svanen är en renlig, stark, liflig fågel, men egnad mer att simma än flyga.“ Undersöker derefter, om den vid skapelsen blifvit framalstrad af jorden eller af vattnet, en fråga på hvars besvarande Hahn ofta uttömmer sitt skarpsinne. Efter en temmeligen noggrann, äfven anatomisk beskrifning af svanen lemnar författaren underrättelser om dess hemvist, födoämnen, egenskaper och medicinska nytta, samt slutar sin afhandling med en undersökning om svansången. Han anför härvid alla åsigter för och emot och anmärker med skäl „multitudo errantium non facit erroris patrocinium.“

Vi behöfva icke alltför länge uppehålla oss vid en afhandling *Sciagraphia Cerebri humani* (1698) [65]), då dess in-

---

64) *De Cygno ejusque cantione publ. examini subijcit* Matthias J. Weckelman, *Wex.-Smol. die 23 Junii 1697. Aboae* Jo. Wall. 36 pgg. 8:o.

65) *Excercitatio physiologica Sciagraphiam cerebri humani exhibens, quam praes.* Petr. Hahn — *ipso die Gregorii a. 1695 sub incudem publici examinis revocare constituit* Johannes J. Sidbeckius, *Aboae-Finl., Aboae* Excud. J. Wallius 48 pgg. except. 16 tit., ded. et grat. 8:o.

nehåll till en stor del igenfinnes i den nyss förut omnämnda afhandlingen „de sensibus hominis.“ Vi vilja blott anmärka, att, utom en ganska fullständig beskrifning af hjernan och dess delar, besvarar den åtskilliga i sammanhang dermed stående fysiologiska frågor. I den äldre fysiologien spelar uttrycket „Spiritus“ en ganska vigtig rôle, hvarföre det ej torde vara öfverflödigt att här framställa de åsigter, som derom innehållas i ifrågavarande arbete. „E corde funduntur spiritus vitales, ex epate naturales, e cerebro animales. Sunt autem spiritus nihil aliud, quam corpora subtilissima, maxima mobilia, potissima animae ad actiones obeundas instrumenta. Spiritus animales sunt tenuissimae, agillimae sanguinis particulae, instar vaporis subtilissimi indesinenter et in magna copia in cavitates cerebri per angustissimos meatus excussae, ubi a crassioribus sanguinis partibus, tanquam per cribrum separantur, inque nervos et musculos totius corporis inde diffluunt. Generantur autem hi spiritus animales in substantia et cavitatibus cerebri. Ipsa enim cerebri substantia spiritus vitales exhalantes assumit et in animales convertit; nec pars eorum spinali medullae adscribenda sit. De usu spirituum animalium nemo ambigit, illos sensationum ac spirituum motuum esse organa, eorum primarii usus sunt functiones illae, quas animales vocamus, i. e. rationales, quarum homines reliquis animantibus praestant, atque in sensitivam s. cognoscentem, appetitivam ac motivam communiter distinguuntur. Cerebralnervernas antal och funktioner antyder författaren i följande verser: „Optica prima; oculus movet altera, tertia gustat, Quartaque, quinta audit; vaga sexta est; septima linguae.“ Likväl anser författaren att dessa borde vara flere.

I en afhandling „*Dendrologia*“ (1698) [66]) förekomma all-

---

66) *Δενδρολογια — moderatore —* Petro Hahn *ad diem XIII*

männa betraktelser öfver trädens benämning, deras uppkomst, hvarvid olika ympningssätt omnämnas, samt deras vextdelar. Slutligen lemnas en indelning af träden i „arbores pomiferae, nuciferae, aromaticae, glandiferae, bacciferae, lacrymiferae (quia gummi, resinas et succos hisce similes pendunt), siliquatae, rodoflorae o. s. v. med talrika underafdelningar och exempel.

En förtjenstfull afhandling är „*de vera Insectorum vulgo sponte nascentium genesi*[67]). Med förkastande af alla linguistiska undersökningar skyndar författaren till sitt ämne. Insekternas karakter är följande: „Insekterna äro mindre och svagare djur, utmärkta genom leder. Författaren förkastar skilnaden emellan fullkomliga och ofullkomliga djur. „Icke någon insekt", yttrar han, „är ofullkomlig, ty den äger allt, som den kan eller bör af naturen äga. Skulle den äga något mera, så vore det icke mera ett djur eller också vore den verkeligen något ofullkomligt samt sålunda ett missfoster." Författarens indelning af insekterna är följande: De indelas i sådane, som lefva på land och sådane, som lefva i vatten. Af de på land lefvande äga en del fötter, en annan del sakna dessa. De som äga fötter äro antingen vinglösa (aptera) eller bevingade (alata) och de sednare antingen med öppna eller med täckta vingar, kallade analitra. Af dessa äga somliga två vingar, andra fyra och det antingen hinnaktiga eller fjälliga, mjöliga vingar (alae farinaceae). Af de förra frambringa en del vax såsom Apis, Crabro, Vespa, medan andra icke göra det, såsom de olika flugslägtena, Ta-

---

Maji 1698 submissa a Andrea Hasselqvist *Aboensi.* Impr. Joh. Winter. 48 pagg. 4:o. exc. tit. ded. et grat.

67) *Sub moderamine viri amplissimi D:n* Petr. Hahn — *veram Insectorum vulgo sponte nascentium Genesin, examini publico die 5 Dec. 1705 pro Gradu magisterii modeste sistit* Nicolaus Kjellberg. Ab. Exc. Joh. Winter. 18 pagg. 8:o (saknar dedic. och gratul.)

banus, Culex, Ephemera, Cicada, Orsodachna, Perla, Cimex sylvestris. De som äga fjälliga eller mjöliga vingar äro fjärilar. De med täckta vingar kallas coleoptera såsom Locusta, Gryllus, Scarabaeus, Ips, Buprestis, Coccojus, Cicindela, Blatta. Af dem, som sakna vingar, kallas en del paucipeda (med få fötter), en annan del multipeda (med många fötter). Paucipeda äga antingen sex fötter, såsom Formica, Cimex, Pulex, eller åtta såsom Scorpio, Araneus, eller tolf fötter såsom Geometra eller också fjorton såsom Eruca (larver). De mångfotade äro antingen tusenfötter (millepeda) eller hundrafotade (centipeda) såsom Oniscus s. Asellus, Tineae, Limax, Vermes. Hvad de i vatten lefvande insekterna vidkommer, så äro äfven de antingen försedda med fötter (pedata) eller fotlösa (apodata). De med fötter försedda, äro likaledes antingen paucipeda (fåfotade) eller multipeda (mångfotade). Till de förra höra Musca fluviatilis, Cantharis aquatica, Tipula tam alata, quam aptera, Ligniperda, Pulex marinus. Till de fotlösa vatteninsekterna kan man räkna Vernus indicus, Vernus martii mensis, Hirudo paludosa och marina, Lumbricus marinus, Intestinum aquaticum, Stellae marinae etc. Författaren bestrider derpå generatio aequivoca, ehuru utan att på empirisk väg söka uppvisa dess haltlöshet. Vi anse öfverflödigt att här närmare redogöra för hans framställning och anmärka blott, att den helt och hållet bär stämpel af en apriorisk uppfattning, ehuru författaren redan bordt kunna vädja till de många iakttagelser öfver de lägre djurens utveckling, som intill den tiden blifvit gjorde. Insekternas metamorfoser omnämnas med några ord.

Utom nu nämnda afhandlingar kunna ännu följande under Petter Hahns praesidium utkomna disputationer anses höra till vårt ämne:

De avibus. Carol. N. Höök, Wex. Smol. 1½ 8:o 1687.

Balsamum vitae s. de calido innato. Pet. L. Linstorphius, Wex. Smol. 3½ ark 4:o. 1688.

Panspermia rerum. Bened. Ullholm. 8 ark 8:o. 1689.

De columbis. Joh. Z. Hjelmerus, Wex. Smol. 2¾ 4:o. 1691.

Questiones nonnullae physicae. Math. Joh. Weckelman, Wex. Smol. 3¾ 8:o. 1694.

De columbis. Joh. Helinus, Wex. Smol. 4½ 4:o. 1694.

De visu. Bened. Widegren, Wex. Smol. 2. 8:o. 1695.

Diss. phil. Olfactus naturam exhibens. Publ. censurae submittit Joh. Wickelgren 27 Febr. 1697. 31 pag. 8:o.

Diss. phys. de tactu. Olaus Lönqvist ad diem 26 Nov. 1698. 46 pagg 8:o.

Causae haemorrhagiae e cadavere hominis violenter occisi naturales. Joh. Polviander in diem 22 Dec. 1698. 40 pagg. 8:o.

De Gustu. Pet. Boga. Aboens. 5. 4:o. 1699.

De nutritione corporis animalis (naturalis). G. J. Wickelgren, Smol. 3⅜ 8:o. 1700.

De anima vivente Brutorum. Sveno S. Nidelström, Wex. Smol. 1¼ 8:o. 1704.

De generatione. Nic. Z. Ljungdahl, Smol. Austro-burg. 4. 8:o. 1704.

De Leone. Sv. Piilgren, Smol. 2. 8:o. 1706.

De concoctione ventriculi. Sam. Dycander, Wib. Carel. 1¾ 8:o. 1708.

De elephantis et eorundem ad bellum apparatu. Dan. Lannerus. 1¾ c. tab. 8:o. 1709.

De vita foetus in utero materno. Joh. Ben. Lund, Smol. 1½ 8:o. 1709.

Under inseende af Poëseos professorn Torsten Ru-

dén [68]) finnas sedermera några utgifna disputationsarbeten, hvilka, såsom tillhörande vårt ämne, må här omnämnas. Redan den omständigheten, att dessa afhandlingar utkommit under inseende af en man, hvars litterära verksamhet stod i ringa eller ingen förbindelse med naturhistoriens studium, talar emot deras värde, alldenstund författarne, vunne af ögonblickets makt, lätt lockades till utflygter från sitt ämne och med åsidosättande af sysselsättningen med eget innehåll, utbredde sig på en fremmande vetenskaps område. Så innehåller disputationen *de cantu Cygnorum* (1703) [69]) öfverhufvud blott en sammanställning af forntidens åsigter rörande svansången, hvars verklighet författaren likväl betviflar, jemte deraf föranledda anmärkningar öfver de gamles divination. Likaså har författaren till en afhandling *de Mellificio* (1704) [70]) hufvudsakligen följt Virgilius, Columella och Plinius, ehuru biläran redan då blifvit af utmärkte män bearbetad och på ett ganska tillfredsställande sätt utvecklad. I följd af denna obekantskap med en nyare tids

---

68) Torsten Rudén f. i Wermland 1661. Student i Upsala 1678. Mag. 1691. Poeseos prof. i Åbo 1692. Flyttades 1766 till Theol. Fac. Superintendent i Karlsstad 1708. Biskop i Linköping 1716. Död den 9 Sept. 1729. Biogr. källor: Rhyzelii *Ep.* I. 147. Stjernman *Ad. Matr.* 1190. Gezelii *Biogr. Lex.* 4. 440. Tengström *Gez. d. y. minne,* 90 f. Tengström *Chron. Fört.* 181. Strandberg *Herdaminne* 1. 44.

69) *De Cantu Cygnorum, quod sub praesidio D:n* Torst. Rudén *publice examinandum sistit* Bened. Granroot, *Ostrob. Die Cal. Jun. 1703.* Exc. Joh. Wall. 30 pgg. except. 10 pgg. tit., ded. et grat. — Öfver Svanesången hafva många ännu långt sednare skrifvit. Så t. ex. J. H. Chemnitz *de Cantu Cygni* (in Act. Soc. Berol. N. C. Tom. III. pag. 460); G. Dethardin, *vom Schwanengesange,* Neue Hamb. Magazin 106 St. 371; Morgez *vom Schwanengesange in Rozie'r* Obs. sur la Phys. T. 23. 203.

70) *Tyrocinium Academicum de Mellificio, moderante* T. Rudeen *ad diem 20 Febr. 1704. publicae defert disquisitioni* Johannes G. Wanaeus. *Sat.-Finl.* Aboae Impr. *ap.* J. Wall. 45 pgg. exc. 11 pag. tit., ded. et grat. 8:o.

forskning, och derom vunna klarare insigt, kan icke denna afhandling uppfylla alla de fordringar i afseende på ämnets vetenskapliga bearbetning, som man hade skäl att uppställa, om den också vid behandlingen af dess praktiska sida icke tillåter sig några utmärkande misstag. Första kapitlet innehåller underrättelser om biens älsklingsörter, och om deras fiender, bland hvilka omnämnas: „vespae et crabrones, muliones, hirundines aliaeque aves“, — äfven fjärilar, som vistas inom kuporna, äro förderfliga för bien, ty de förtära deras vax och framalstra maskar, de s. k. bistocksmalarne“ o. s. v. I andra kap. säger författaren sig vara okunnig om verkliga förhållandet med biens alstring, men förmodar, med stöd af Plinius' utsago, att de liksom foglarne rufva på sina ägg, ur dem framkläcka hvita maskar, ur hvilka sedermera den utbildade insekten framträder; talar ytterligare om kupans inredning samt konstruktion, o. s. v. Vidare gifvas underrättelser om biens fångande, svärmande, deras sjukdomar, o. s. v. Tredje kap. lemnar upplysningar om deras insamling af vax och honungsämne, och man kan förmoda, att författaren känt den märkvärdiga företeelsen hos bien, att de under hela dagen besöka blott en enda vextart; byggnaden af deras celler omtalas, m. m.; honungsämnet tror förf. absorberas ur blommans dagg. Fjerde kap. utgör ett låftal öfver biens egenskaper.

Äga de tvenne ofvannämnda afhandlingarne jemförelsevis mindre värde, så vända vi oss med så mycket större tillfredsställse till en afhandling *de Phocis in Sinu Bothnico capi solitis* (1707)[71], som, ehuru den saknar vetenskaplig

71) *Tractatus de Phocis in Sinu Bothnico capi solitis. Sub praesidio D:n* Torst. Rudeen, *publico examini submittit* Jac. Wijkar, *Ostrob. ad d. 24 Jan. 1707.* Ab. exc. Joh. Wallius. 44 pgg. except 12 tit., ded. et grat. 8:o.

tendens, dock genom sin trogna natursanning och sträfvande till sjelfpröfning, utmärker sig från en ganska fördelaktig sida. Förra afdelningen sysselsätter sig med skälarnes karakteristik. Författaren räknar dem till amfibierna, „ty de vistas icke blott i vatten, utan äfven på land", ehuru han känner deras förvandtskap med däggande djuren, i det de äga lungor, föda lefvande ungar, dem de dägga; „deras inre och yttre delar," yttrar han, „öfverensstämma tillika med landtdäggdjuren." Sedermera lemnas tvenne figurer på Wijkarskälen och Gråskälen, hvilkas art-skilnad han söker icke blott i deras olika utseende, utan äfven i deras lefnadssätt. Den sednare afdelningen om deras jagt och fångst lemnar många vigtiga upplysningar om tillgången dervid, de dertill behöfliga verktygen, m. m.

Under inseende af physices professorn Johan Thorwöste [72]) finnas tvenne naturvetenskapliga afhandlingar, hvilka här endast må omnämnas [73]).

Ehuru Tillandz, såsom vi i det föregående sökt framställa, fästat, om icke naturhistoriens, så åtminstone botanikens studium vid den medicinska professionen, synas likväl hans närmaste efterträdare Lars Braun (Braunersköld) [74]),

---

72) Johan Thorwöste utnämnd professor i fysiken 1720, skiljde sig 1736 från universitetet och dog sås. pastor i Töfsala 1750. Tengström, *Chron. fört.* 207.

73) *De anima bestiarum.* Reinh. Liebman, *T. f. Scan-Goth.* 2¾ 8:o. 1725.

De constitutione φυσεως s. de natura in genere. Fabian N. Gudseus. Nyl. 2¾ 4:o. 1728.

74) Lars Braun, sedermera adlad under namnet Braunersköld, efterföljde Elias Tillandz i den medicinska professionen. Han utnämndes till denna tjenst den 21 Mars 1693 och lemnade densamma den 14 Juli 1698, då han utnämndes till Medicinae professor i Dorpat. Biografiska upplysningar om Lars Braun finnas hos v. Stjernman, *Adels Matrik.* 1277. Bacmeister, *Nachr. von der Univ. zu Dorpat u. Pernau.* S:t Petersb. 1764. 127. Gadebusch, *Livl. Blätter*, 1. 97. Sacklén, *Sver. Läk. Hist.* 11. 3.

Nils Wallerius [75]) och Petter Hjelm [76]) hufvudsakligen egnat uppmärksamhet åt sin vetenskap och dess behandling [77]). Den sistnämnde nitälskade likväl synner-

---

Suppl. 183. Bergius, *Tal om Stockholm för 200 år sedan etc.* 1758. 180. Sommelius, *Specim. Lex. Erudit. Scanens.* XXVII. 339—341. Tengström, *Chron. fört.* 184.

75) Åbo domkapitels prot. för den 15 Maji 1701 upplyser, att Wallerius till konsistorium ingifvit en besvärsskrift emot regementspredikanten Johan Ericius, hvilken skulle gjort intrång i hans profession, hvarmed han troligen menade sin medicinska praktik. Tengstr. *Chron. fört.* 157. Om nämnde Ericius yttrar Roberg i sina *Collectanea* hos Bergius s. 150: „Tillandz lemnade sitt Bibliothek åt sin Amanuensis och Laborator domesticus, filius adoptivus, Johannes Ericius; — den vardt prest, men practiserade nog, särdeles in Chirurgicis, så att D:r Braun nog öfver honom klagade, dock förgäfves.“ Om Wallerius kan här antecknas att, medan han studerade i Utrecht, math. prof. i Åbo Lars Tammelin, som samtidigt i vetenskapligt ändamål vistades derstädes, i bref till biskop Gezelius d. y. rekommenderade Wallerius till den efter Lars Braun lediga medicinska professionen. Redan före sin hemkomst från Utrecht 1700 erhöll Wallerius på Consistorii framställning fullmakt på denna tjenst enligt Canc. Bref af den 9 Maji 1699. Biografiska upplysningar finner man hos Bergius *Tal*, 180. Sacklén *Sveriges Läk. Historia* II. 2. 392. Tengström, *Chron. fört.* 156.

76) Om Petter Hjelm, som den 6 Juni 1705 utnämndes till Medicinae professor i Åbo, innehåller Kanslers Brefvet af den 28 Mars 1705 följande: „Alltsedan mig kungjordes sal. Professor Wallerii dödeliga frånfälle, har jag varit nog sorgfällig och omtänkt huru man till dess efterträdare måtte få een skickeligh och wällärd man, som samma ledig blefne Medicinae Profession med den studerande ungdomens förkåfring, till publici nytta och Academiens heder förestå kunde, och likwähl intet förr än nu förmått igenom Collegii medici förslag bli försäkrad om een Doctor Petrus Hjelm benämnd, som både Theori som Praxin af berörde nödige studio grundeligen förstå skall, till hvilket ofvannämnbde långa uppehåld orsaken är, att de, som varit af den capacitet man fordrat, har låtit afskrämma sig icke så mycket af ortens aflägsenhet, som medelst det medici dher ej skola bli bibehåldne vid dhe förmåner och beqvämligheter efter Kongl. Maj:ts utgångne Medecinal Ordning dhem lagligen bör tillhöra.

tjänstvilligste
Falkenberg.

Jfr i öfrigt Bergius *Tal*, 185. Ennes, *Carl XII:s krigare* I. 692. Sacklén, *Sveriges Läk. Hist.* II. 41. Tengström, *Chron. fört.* 170, der hans förtjenster om medicinens studium i Finland framställas.

77) Roberg i sina *Collectanea* hos Bergius, s. 180 uppgifver att Wallerius börjat arbeta på ett „*Opus plantarum in suas classes digestarum,*“

ligen för inrättande af en botanisk trädgård i Åbo och insände under sitt rektorat 1708 till akademiens kansler ett förslag dertill, men i anseende till de svåra krigstiderna kunde intet i detta afseende tillgöras[78]. Vann således den speciella naturalhistorien föga eller allsintet i bearbetning genom Tillandz' närmaste efterträdare, äro de likväl utmärkte genom sitt inflytande på framgången och utvecklingen inom vårt fädernesland af den Cartesianska filosofien, som nu vid denna tid började vinna insteg vid Finlands universitet. Bildade i Holland, dit Leydens vidtfrejdade lärosäte allt fortfarande drog nordens läkare, förr än Linnés och Rosensteins namn fängslade dem vid Upsala, hade de der införlifvat sig med de nya af Cartesius uppställda filosofiska principer, hvilka i förening och sammanhang med en nyvaknad håg för naturvetenskapernas studium på desamma utöfvat ett så vigtigt inflytande. Att dessa nyheter skulle finna motstånd[79] var klart, och huru långsamt deras allmänna erkännande än försiggick, möttes de likväl af misstänksamhet och tidens fördomar. De förödande krig, i hvilka vårt fäderneslands nyssvunna kraft kort derpå förblödde och hvarunder all borgerlig, icke mindre än litterär verksamhet stod stilla, hämmade dessa vetenskapens strider och ryckte samtiden från tankens inpå verklighetens område. I det de gåfvo ett föryngradt slägte nya sträfvanden och nya förhoppningar, förbereddes genom dem en närmare förening af det litterära och sociala lifvets, i naturvetenskaperna uttalade gemensamma intresse.

Pehr Elfving[80] gjorde sig förtjent ej mindre af den

---

såsom han ock författat *„Allusiones poeticae supra nomina plantarum“* på svenska.

78) Jfr not. 49.

79) J. J. Tengström, *Gez. d. y. minne,* 96—105.

80) Underrättelser om Petter Elfving, utnämnd till medicinae pro-

medicinska, än botaniska vetenskapens upplifvande vid Åbo akademi, efter dess högtidliga återställande 1722 [81]). Han upptog åter de länge åsidosatta anatomiska öfningarne, hvartill d. v. Rektor Samuel Schultén för att mildra det ovanliga i saken och freda Elfving för allmänhetens fruktade missnöje, såg sig tvungen att utfärda ett särskildt program [82]), och lade derigenom grunden till ett alfvarligare medicinskt studium.

I botaniskt hänseende har Elfving lemnat oss en förtjenstfull afhandling *de Trifolio aquatico* (1725) [83]), Meny-

fessor den 7 Jan. 1720 och död den 30 Juni 1726, finnas hos Bergius *Tal*, 187. Sacklén, *Sver. Läk. Hist.* I. 76. Tengström, *Chron. fört.* 196.

81) Jfr Hermanni Witte *D. Episcop. Aboens. et ibidem Academiae ProCancellarii ad festum restaurationis Ejusdem Academiae, die 26 Novembr. Anno 1722 rite celebrandum, programma* 1 ark fol; deruti han yttrar sig om Elfving: „Praesto est Medicinae Doctor ac Professor, multo rerum usu probatissimus, qui sanitati vestrorum corporum propitio numine, optime consulat.“ Vid sitt tillträde till denna tjenst höll Elfving ett tal *de excecranda Strigonum medicina*. J. Fr. Wallenius, *Ad Hist. Acad. Ab. Hypomnemata (1813)* 13.

82) I nämnde program, dat. den 11 Febr. 1724, yttrar sig författaren: „Quid autem magis deceat magisque prosit ad vitam? quam hominem ex homine jam mortuo nihilque sentiente nec dolente, praeeunte, secante, monstrante magistro ejus perito, discere rationem sui corporis. Quod autem publice utile videtur, id ita honestum censeri debet, ut ipsi etiam mortui, si adessent aut loqui possent, non aegre ferrent, sed gauderent potius, corpora sua post mortem quoque utilitatem aliquam praestare hominibus. Itaque eam, de qua jam satis multa diximus, scientiam anatomicam, sectionemque eorum omnem humanorum corporum, quae auspiciis publicis, arte quadam fit, non mode non turpem, sed pulcram et praeclaram hominumque generi salutarem maxime judicamus.“

83) *Diss. med. de Trifolio aquatico, quam sub moderamine viri experientissimi* D:n Petr. Elfving *placido examini submittit* Laurentius Brodin, *Bosl. die* x *Jun. 1724 Ab. Exc.* Eric M. Flodström, 29 pag. 7 pag. tit., ded. et grat. — Att respondenten var författare synes af Elfvings egen gratulation. Till öfning för stipendiaterne utgaf Elfving också disputationer *de Cinnamomeo* och *de Tabaco* samt *de Allio*, hvilka funnits allenast i msc. Jfr Bergius' *Tal*, 187. Af Elfving finnes dessutom en annan afhandling: „*Excercitium septimum de Panacea Boreali: Quod submittit Praeses* Petrus Elfving. *Resp. Reg. alumn.* Carl Gustaf Wesander, *die*

anthes trifoliata Linn., deruti han ger en noggrann beskrifning på ifrågavarande vext (enligt Raji Hist. Pl. 11. s. 1099), sorgfälligt utreder dess synonomi, vextställe (isynnerhet Åland och Runsala), kemiska beståndsdelar, medicinska nytta, m. m., men likväl gör sig skyldig till en förblandning af ifrågavarande vext med Calla palustris, vid bestämningen af dess ekonomiska nytta [84]).

Naturhistoriens studium stod för öfrigt stilla. Det var först genom den ombildning af hela vetenskapen, i hvilken Linnés snille lade en fast grund för dess utveckling och gaf densamma en ny form, som naturhistorien lefde upp och intog sin plats i den allmänna bildningen. Denna brytning inom vetenskapen och dess inflytelse på naturhistoriens studium inom Finland, skall framställas i den sednare afdelningen af detta arbete.

---

27 Febr. 1725. 8 pag. 8:o. Förmodligen en stipendiat — afhandling; beskrifver utom åtskilliga officinalvexter, egentligen en medicinsk drogue. Dessutom *Commentarioli in Urbani Hjärnes Pharmacopoeam portatilem minorem.* P. 1. *Resp.* Joh. Ross. 2¾ 8:o. 1725.

84) Jfr Linné *Flora Lapponica.* Amst. 1735. 50 „ille tamen Menyanthem pro Calla habuerit." Elfving kallar nemligen det bröd, som i förening med mjöl och bark af finnarne brukade tillverkas af Menyanthes, „Vehka leipä," hvilket namn egentligen tillhör brödet af Calla palustris. Måhända ligger dock orsaken till Linnés anmärkning deruti, att finnarne kalla äfven Menyanthes „Peuran Wehka," Jfr J. F. Wallenius, *Finska Allmogens nödbröd* 1782. 12.

NATURHISTORIENS STUDIUM

I

FINLAND

under sjuttonde och adertonde seklet,

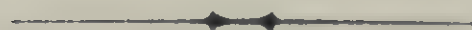
tecknadt

af

OTTO E. A. HJELT.

II.

Tiden efter Linné.

Med Linnés lif förbinder sig under en lång tid naturhistoriens öde, och de män, hvilka, förfäktande hans åsigter och dermed tillika vilkoren för vetenskapens utveckling, uppträdde och förvärfvade sig inom Sverige ett namn i bildningens häfder, voro, kan man säga, alla uppfostrade af honom sjelf. Måhända bidrog till de hastiga framsteg de nya lärorna gjorde ingenting så mycket, som den omständigheten, att Linné antingen sjelf kom i tillfälle att framställa sina åsigter för dem, hvilkas omdöme var af vigt, såsom Boerhave, Dillenius m. fl., eller genom lärjungar, hvilka af honom blifvit invigde i vetenskapens djupaste sanningar, utbredde desamma. Den, som först i Finland införde de Linneiska lärorna, var Johan Brovallius.

Johan Brovallius [1]) var född i Westerås den 30 Augusti 1707. Fadren var dåvarande lektorn vid gymnasium derstädes, sedermera prosten och kyrkoherden i Bro församling i Westmanland magister Andreas Brovallius och modren Catharina Sigtunia, dotter till prosten i Arboga Johan

---

1) Underrättelser om Brovallius förekomma i Rhyzelii *Ep.* 355. Vetenskapernas och landets stora förlust, allment beklagadt, då Hr Doctor Johan Brovallius den 21 Julii 1755 afsomnade i Åbo (af P. A. Gadd). Åbo s. å. Åminnelsetal öfver Doct. Joh. Brovallius hållet den 18 Mars 1756 af Carl Carlsson. Stockh. 1756 (ett utdrag i *Svenska Merkurius* 1:sta årg. 753 och på Tyska i *Neueste Geschichte der Gelehrsamkeit in Schweden* 11 St. 320—330). Rosenhane, *Anteckningar* 200. J. Tengström, *Program* d. 14 Juni 1818. Strandberg, *Herdaminne* 1. 26. Hammarsköld, *Svenska Witterheten* 293. Tengström, *Chron. fört.* 93—96. *Biografiskt Lexicon* III. 99. *Litteraturblad för allm. medborg. bildn.* 1857. 309.

Sigtunius. Sedan Brovallius genomgått Westerås trivialskola, reste han 1720 till Upsala med ett hedrande vittnesbörd af Rector scholæ Andreas Degerman och inskrefs såsom student af dåvarande rektorn, Linguæ Græcæ professorn Ismael Nesselius. Efter sin faders samma år inträffade död uppehöll han sig genom enskild undervisning och fortsatte sina studier oafbrutet. Redan en år 1727 under Logices och Metaphysices professorn Erik Alström utgifven Disputation „*de vocibus, quantum veritati vel prosint vel absint,*“ väckte stora förhoppningar om Brovallius, dem han rättfärdigade vid sin 1729 med heder genomgångna examen rigorosum och för Magistergraden försvarade disputation „*de duratione mentis.*“ 1731 blef han i Stockholm prestvigd till huspredikant hos general fält-tygmästaren baron Cronberg och derjemte till kapellans adjunct vid S:t Nicolai kyrka i Stockholm. Samma år den 19 Juni erhöll han magistergraden. Efter tvenne års presterlig tjenstgöring i Stockholm emottog Brovallius hos landshöfdingen öfver Kopparbergs län med Dalarne baron Nils Reuterholm till handledning hans yngre söner, hvarigenom han kom i förhållanden, som verksamt befordrade hans bildning och framtida lycka. Det var här, som Brovallius träffade Linné, som sedan skulle utöfva ett så afgörande inflytande på hans framtida verksamhet, i det han gaf den en bestämd riktning åt naturvetenskaperna. Baron Reuterholm hade nemligen under Linnés vistande i Fahlun 1733 inbjudit honom att följande året på sin bekostnad genomresa Dalarne och undersöka deras naturbeskaffenhet; efter fulländad resa qvarstannade Linné i Fahlun, der han undervisade Reuterholms söner i naturalhistorien och med „grufbetjenternas myckna nöje“ föreläste sitt nya system i mineralogien, jemte grunderna för proberkonsten. Den kärlek och välvilja, hvarmed Linné här möt-

tes, uppmuntrade hans af motgångar nedslagna sinne, och gaf honom mod att ihärdigt arbeta på utvecklingen af de stora idéer, som slumrade i hans själ. Hans lappska resa var undangjord, och minnet af de fjällar, bland hvilka i midnattssolens ljus så mången ny ljusglimt i vetenskapens verld uppgått för honom, vaknade åter under hans vistelse i Dalarne och gaf honom håg att icke lemna sitt mål ur sigte.

Från denna tid synes Linné hafva insett sin bestämmelse och tanken på en genomgripande förändring i vetenskapen uppgick först här i sin klarhet. Linné berättar sjelf, att Brovallius särskildt varit den, som öfvertalat honom att dröja i Fahlun och genom sin tillgifvenhet påskyndat utvecklingen af nya lefnadsförhållanden. Linné skrifver nemligen härom. „Emedlertid tyckte Linnæus sig i Fahlun kommit i en ny verld, der alla älskade och gynnade honom, hvarest han ock fick en ansenlig praxis medica. Men Brovallius såg icke någon utväg för honom att komma på grön qvist, däräst han icke komme att resa ut och blifva Doctor, då han sedermera hemkommen hade frihet att nedsätta sig, hvar honom helst behagade och då han ofelbart skulle berga sig. Men som härtill fordrades penningar, var intet annat, än att Linnæus borde engagera sig hos någon rik flicka, som först kunde göra honom lycklig och han sedan henne. Denna sats behagade Linnæus theoretice, men oaktadt alla förslag blifver därvid intet uträttadt. Änteligen som physicus urbis, Doctor Johan Moræus, som var efter sitt stånd ansenligen rik man, hvilken såg Linnæi framsteg både med förundran och afvund, nu var nog trött med den besvärliga Practiquen, och fast han hade resolverat att aldrig applicera något af sina barn till medicin, stiger detta oagtadt Linnæus såsom simpel Student och sedan han talt med Dottren, begärar af Fa-

dren formelt hans älsta Dotter och får derpå ett promt *ja* med sin och andras förundran, men icke så af modren" [2]). Detta vänskapliga förhållande synes likväl efter någon tid hafva blifvit rubbadt och det af icke någon mindre anledning, än att Brovallius sjelf började att söka vinna Linnés brud, hvarom denne, som då vistades i Holland och der utarbetade sina vigtigaste arbeten i naturalhistorien, skrifver: „Min bäste vän B .... skickade till mig beständigt med posten min Kärestas bref och verkställde det troget. Men det sista året jag vistades hos van Royen (hvilket var det fjerde, fast min svärfar ej utsträckt tillståndet till mer än tre), och det med min Fästmös bifall, ansåg B .... sig vara henne närmast, och ehuru genom min rekommendation blifven Professor, påstod, att jag aldrig mer skulle komma åter till fäderneländet. Han begärde min Fästmö och hade nära erhållit henne, derest icke en annan, som upptäckte bedrägeriet, mellankommit. Han blef ock sjelf sedan straffad med tusende olycksöden" [3]).

Detta Brovallius' inflytande på Linnés lif kan derföre lika så litet undgå oss, som den afgjorda böjelse för naturforskning, hvilken från tiden för hans bekantskap med Linné genomgår hans egen litterära verksamhet. Att Linnés personliga bekantskap härtill bidragit, ligger utom allt tvifvel, då, som bekant är, ingen i högre grad än han ägt konsten, att för sin vetenskap vinna nya vänner och draga till sig ungdomens hängifvenhet [4]). Visserligen hade Brovallius redan förut genom läsning af Bacos skrifter blifvit uppmärksam gjord på naturens studium, men det hade

2) Linné, *Egenhändiga anteckningar*. Upsala 1823. 22.

3) Linné, *Egenh. Anteckn.* sidd. III. 32.

4) Då Linné utgaf sin *Flora lapponica* uttryckte Brovallius sina känslor af vänskap i latinska verser, hvilka finnas arbetet bifogade.

stannat vid bekantskapen med de då för tiden rådande allmänna idéerna och föreställningarna. En grundligare kännedom af naturföremålen, grundad på egna iakttagelser, saknade likväl Brovallius, och det var här vid de första stegen på naturforskningens i början så dunkla område, han leddes af Linnés kraftiga hand. Under inflytelsen af denna nyvaknade håg företog sig Brovallius, åtföljd af kammarherren Axel Reuterholm (en äldre son till Landshöfdingen) och sedermera bergsrådet Tilas 1735 en naturalhistorisk resa genom Öster-Dalarne öfver de långa fjällen och Särna till Rörås, Queckne och Löckens kopparverk i Norrige ända till Trondhjem och följande året genom Vester-Dalarne. Resultaterna af dessa resor hade Brovallius ämnat meddela allmänheten, men enskilda förhållanden tilläto honom ej att utgifva de redan färdiga manuskripterna [5]).

För att likväl leda uppmärksamheten på den gagnande inflytelsen af ett allmännare studium af naturen, utgaf Brovallius tvenne år sednare några mindre skrifter i afseende på naturvetenskapernas införande vid rikets undervisningsverk, i hvilka han sökte framställa behofvet och fördelarna af detta studium och derigenom väcka ett offentligare deltagande för detsamma [6]).

---

5) *Flora Dalecarlica* och *Descriptio Dalecarliæ et Norvegiæ Borealis;* det sednare arbetet omnämnes af Faggot i hans förra *Tal om svenska Landtmäteriet* 1747. 72, och Lohmans *Arboga känning;* jfr Warmholz *Bibl. Sveogoth.* 1. 274.

6) I det företal, hvarmed Linné beledsagade den latinska öfversättningen af nämnda, längre fram närmare upptagna, afhandling skrifver han: „Clarissimus Auctor Johannes Brovallius, Svecus, theologus et philosophus in patria celeberrimus, dum omnem doctrinam exhaussisse videbatur et ad scientiam naturalem indies magis magisque adplicasset animum, nullam scientiam humano generi magis utilem, jucundam et necessariam hac innocentissima esse fateri, debuit, voluit. Hic inquirens quid causæ esset, cur tanta a tam paucis per orbem coleretur digneve æstimaretur, aliam reperit nullam, quam quod ars non habeat osorem, nisi

Genom dessa sina skrifter allmännare känd, uppmuntrades han af riksrådet och akademiens kansler grefve Creutz[7]) att ansöka den efter professor Johan Thorvöste vid Åbo akademi ledig blifna physices professionen, till hvilken tjenst han efter ett i Upsala utgifvet specimen *„De scientia naturali ejusque methodo,“* utnämndes den 24 November 1737. Härvid kan den ovanliga företeelsen, att blifva såsom offentlig lärare anställd vid ett annat lärosäte, än der man legitimerat sig, icke undgå att fästa vår uppmärksamhet. Den förtjenst, som här gjorde sig gällande, kan knappt ursäkta denna afvikelse från de lagliga formerna.

Vid sitt offentliga tillträde till professionen i fysiken, hvarmed lärostolen i botanik var förenad, den 5 Okt. 1738, började Brovallius sin lärarebana med ett tal *om naturalhistoriens öden i Sverige.* Med sann uppfattning af den djupa

---

ignorantem, hincque teneræ juventutis menti non imprimatur. Huic malo ut saltem apud conterraneos medeatur in præsenti epistola et oratione ad mæcenates suos scripta, scientiæ hujus necessitatem defendere, commendareque aggressus est, qua ejus necessitatem in scholis et Gymnasiis invictis argumentis declarat, eamque hactenus incertis passibus errantem Athæneo Arosiensi commendavit. Publicati svecico idiomate discursus hujus rumor ad me in Belgio commorantem delatus, non potuit non obtinere, quin per litteras ex authore, amico summo, eundem toga romana indutum efflagitarem, quem summo cum oblectamento perlectum, non svecorum modo, sed et exterorum laude dignum, iisque acceptum fore, facile perspexi.“

7) „Ty skriftliga bevis finnas ännu och tvenne lefvande vittnen i Stockholm, att han (Brovallius) ej sjelf först sökte, utan genom Cancellerens förslag fick första anledningen att anmäla sig“ *Svenska Merkurius* III. 1758. 938. I Prof. Sven Hofs biografi inford i *Svenska Merkurius* IV. 129. läses följande „Något efter blef Physiska Professionen ledig i Åbo, den han (Hof) sökte och hade förmodligen erhållit genom Riksrådet Hr Gr. Horns bemedlande, såframt ej denne Herre, rörd af någon ledsam omständighet, som sig vid Academien tilldrog, hade i detsamma afsagt sig Cancellers-embetet, som då tillföll Riksrådet Hr Gr. Creutz, genom hvilken Magister Brovallius, sist Biskop i Åbo, fick professionen, oagtadt Hr Pr. Hof i Upsala disputerade *„de metamorphosi Telluris.“*

betydelse, som ligger i en klar kännedom af en vetenskaps inre utveckling, insåg Brovallius nödvändigheten deraf, att samtidens uppmärksamhet måste ledas på den omgestaltning, som nu försiggick inom naturalhistorien och genom framställning af den skilnad, som låg mellan fordom och nu, förbereda ungdomens sinnen på vigten af de nya läror, dem han skulle utbreda, då de icke skulle vara en jemkning af det som var, och en förmedlande öfvergång från det gamla till det nya, utan gälla för hvad de voro, för en fullkomlig omsvängning i det äldre betraktelsesättet och införande af ett nytt. Under talrika botaniska exkursioner gaf Brovallius den praktiska tillämpningen till de nya lärorna [8]).

Kort efter sin ankomst till Åbo, blef Brovallius inveckIad i en fejd, som nära berörde hans vetenskap. Bland dem, som uppträdde emot de af Linné uttalade åsigter, var en Johan Georg Siegesbeck, Akademiker i S:t Petersburg [9]) den förste. Siegesbeck anföll nemligen i ett med större bitterhet, än sakkännedom genomfördt arbete „*Botanosophiæ verioris sciagraphia*“ [10]) dels sjelfva grunderna för Linnés system, dels behörigheten af de förändringar, dem han i *Fundamenta Botanica* föreslagit till förbättrande af botanikens

---

8) „Brovallius upplifvade på en gång studium physicum, som var förut dödt vid Åbo akademi.“ Ur Joh. Frosteri *Biografi i Mnemosyne* 1820. 259.

9) Äfven i Ryssland ägde botanikens studium vänner. „Russia“ vastissimum imperium, hodie tot alit Botanicos, quot tota facile reliqua Europa, cum ante triginta annos vix plantam Russiæ nosset vel doctissimus botanicus unam alteramve“ skrifver Linné in. præf. *Discursus de introducenda in Scholas Historiæ naturalis lectione, Auct.* Joh. Brovallio. *Lugd. Bat.* 4.

10) *Botanosophiæ verioris brevis Sciagraphia in usum discentium adornata, accedit ob argumenti analogiam Epicrisis in A. Linnæi nuperrime vulgatum systema plantarum sexuale et huic superstructam methodum botanicam, auctore* Joh. Ge. Siegesbeck M. D. et p. t. Horti med. Petrop. Prof. Petrop. 1737, 64 pagg. 4:o.

konstspråk och karakteristik. Detta gaf Brovallius anledning att utgifva sitt vigtigaste arbete i botaniken „*Examen Epicriseos Siegesbeckianæ*“, deruti han i korthet genomgår grunderna för sexualsystemet, och i stöd dels af egna, dels andras iakttagelser visar dess tillämplighet och sanning. Man har i allmänhet vid skildringen af den botaniska vetenskapens historia förbisett denna med mycken bitterhet förda strid, sannolikt, emedan Linnés rykte snart fördunklade hans motståndares angrepp, och hans öfverlägsenhet icke tillät dem att öppet bryta med honom. För oss har denna strid emellan de nordiske naturforskarene likväl ett visst intresse, då den är en af de få litterära fejder af större, mera omfattande betydelse, en kamp om nya storartade idéer, deruti en finsk vetenskapsman tagit en verksam del och lagt sitt ord i vågskålen. Vi skola derföre med ledning af hithörande källor utförligare framställa densamma.

Läran om vexternas kön, som är vilkoret för Linnés system, ville Siegesbeck genom vederläggning af de grun-

---

Detta arbete finnes recenseradt i **Neue Zeitungen von gel. Sachen** 1738. 611—615 och **Hamb. gel. Bericht** 1738. 476. Den sednare recensenten yttrar bland annat följande: „Er (Siegesbeck) träget kein Bedencken, die von der Pflanzen Geschlecht hergenommene Lehrart oder Methode des Herrn Linnæi unzüchtig zu nennen, indem er die Art und Verfassung der Vielweiberey unter den Pflanzen beschrieben habe.“ Siegesbeck besvarade dessa anmärkningar i en särskild i **Neue Zeitung v. d. gelehrten Sachen auf d. Jahr 1739.** sid. 80—90 införd uppsats under titel „*Antwort auf das in dem Hamb. Ber. enthaltene theils ganz unrichtige, theils auch ungereimte raisonnement über seine Epicrisin in Scripta Botanica Linnæi.*“ deruti han utförligare framställer sina inkast mot grunderna för Linnés lära om vexternas kön. Deruti frågar han bland annat: „ob man füglich den bisher in Foro Botanico bekannten, und so gar merklich in die Augen fallenden Methodum petalodem verwerffen, und an dessen statt einen solchen dunckeln und vervirrten, ja guten theils auf blossen, und nicht einmahl mit Augen zu erkennenden, Kleinigkeiten gegründeten, ja noch das zu auf so gar ungewissen Dingen beruhenden Methodum sexualem vorziehen, und denen Botanophilis anpreissen könne.“

der, hvarpå denna lära var byggd, rent af förneka eller åtminstone betvifla [11]). Då man nemligen finner att vextnaturen stundom alstrar nya former utan frö [12]), så vill Siegesbeck, emedan fröet sålunda icke blir ett oeftergifligt vilkor för hvarje vexts utbildning, frånkänna de organer, hvars resultat fröbildningen är, den betydelse, som Linné anviste dem. Nästan otaliga vexter, yttrar han, frambringas medelst skott och det ofta säkrare och frodigare än genom deras frön, såsom t. ex. Laurus och detsamma gäller äfven om lökvexter och de vexter, som äga rotknölar, såsom Lilium, Tulipa m. m., för att icke tala om de mångfaldiga örter, som medelst sina kryprötter ofta förökas i förvånande mängd och icke någonsin framalstras medelst frö, s. Rubus humilus Ribesii foliis regionum septentrionalium, Fragaria [13]). Deraf är ju klart, att för vextalstringen skiljda frön icke äro nödvändiga, såsom förhållandet är inom djurriket, då det för flertalet vexter synes vara till och med öfverflödigt, att de frambrin-

---

11) Etsi vero theoriam talem plantarum sexualem penitus negare in animum non quidem induxerim „*Sciagr.* 41. Likväl yttrar Siegesbeck i *Vaniloquentiæ Botanicæ specimen* etc. Petrop. 1741. 2. „ambigua illa et soli imaginationi merisque conjecturis innixa diversitatis sexus plantarum doctrina, et inde dependens concursus sive coitus tam aperti, quam clandestini impraegnationis partusque negotium vel, si mavis, lepida comoedia,“ och pag. 6 „imaginarium illud et meris phantasiis venereis superstructum sexus diversi et connubii plantarum Sexualistarum idolum.“ Äfven har Siegesbeck i *Act. Trans. Erudit. et Curios.* Norib. 1729. XVIII. 573. utvecklat detta ämne, liksom han i *Miscellanea physico-medico- mathematica de anno 1730 Mens. Sept.* 1330 lemnat en afhandling „*Observatio Botanica de distincto vegetabilium sexu.*“

12) Omne vivum ex ovo provenire datur, per consequens etiam vegetabilia, quorum semina esse ova, docet eorum finis, sobolem parentibus conformem producens, Linné, *Fundam. Bot.* Amstel. 1736. 15. Siegesbeck anmärker med skäl „nec a particulari ad universale, multominus vero a Regno Animali ad Vegetabile valere consequentiam scimus“ *Vanil. Bot. sp.* 24.

13) *Sciagr.* 44.

gas ur frön [14]). Såsom bekant är, utgör fröbildningen hos de vexter, dem Linné kallade dioecister, ett bevis för hans lära om vexternas kön. Siegesbeck bestrider riktigheten af Linnés slutsats, emedan man finner den så kallade honblomman stundom gifva frö, utan att hanplantan är för handen, hvilket han vill bestyrka genom förhållandet hos Humulus, Taxus, Fraxinus, Ficus m. fl. De bevis, som Linné hemtade från monoecisternas och de eg. hermaphrodita vexternas fröbildning, förbigår Siegesbeck och gör nu följande tillämpning: Ehuru i dessa vexter ett visst könsförhållande icke helt och hållet kan förnekas, så synes det likväl att deras sexuella theori, isynnerhet hvad läran om ståndarknapparnes inverkan på märket beträffar, är alldeles osäker och tvifvel underkastad samt att det erfordras vida grundligare och vigtigare skäl för att kunna uppställa ett sexuellt vextsystem, än dem Linnæus kunnat anföra [15]). Det botaniska system, som Linnæus hemtat från blommans sammansättning (ex floris essentia) eller från ståndare och pistiller, då han påstår att blomningen är vexternas glädje- eller bröllopstid (florem esse plantarum gaudium sive nuptias plantarum), och att alstringsakten inom vextriket sammanfaller med deras blomstring, stöder sig på falska och vacklande, ja bedrägliga grunder. Hvilka oförnuftiga och mot naturen fullkomligt stridande ordningar och klasser, grundade på detta vexternas inbillade könslif, antager icke detta system? Hvem kan väl någonsin föreställa sig, att sådana otuktiga föreningar skulle inom vextriket vara nödvändiga för alstringen och hvem kan väl utan förargelse framställa en sådan lättfärdig method för ungdomen [16]). Men

14) *Sciagr.* 45.

15) *Sciagr.* 47.

16) Det må icke lemnas oanmärkt, att Linné verkligen nyttjade nog

isynnerhet framkallar denna method en oerhörd förvirring, i ordnandet af vexter, då slägten, till blomma och frukter fullkomligt skiljda och afvikande från hvarandra, blott med afseende å ståndarnes, knapparnes och pistillernas öfverensstämmelse, förenas med hvarandra [17]). Slutligen angriper han flere af de af Linné i „Fundamenta Botanica" uttalade åsigter, liksom han i allmänhet förkastade de af Linné vidtagna förändringar i afseende på vetenskapens tekniska sida „då de synas strida emot sunda botaniska principer, ja till och med emot direkta iakttagelser."

Detta Siegesbecks anfall var så mycket mer oväntadt, som Siegesbeck stod i vänskaplig förbindelse med Linné och hade att tacka honom för många af de upplysningar, dem han nu använde såsom vapen. Den tystnad, hvilken Linné sjelf iakttog i denna strid, får likväl icke förklaras såsom ett uttryck af hans förakt för Siegesbecks kritik, om Linné också redan då tänkte hvad han sedermera skref, „har jag orätt, så blifver det aldrig vunnit; har jag åter rätt, så får jag rätt, så länge naturen varar" [18]), ty att Siegesbecks anfall djupt gripit Linné, se vi af uttryck, dem han låter undfalla sig i ett af sina bref till Albert von Haller af den 12 Sept. 1739 kort efter sin hemkomst till Stockholm, deruti han yttrar, „Dat Æsculapius

stötande uttryck och gaf sin inbildningskraft för fria tyglar. Så t. ex. förekommer i *Hort. Cliffortianus*. Amstel. 1737. sid. 9 angående Gratiola: „Oestro venereo agitata foemina stigmate hiat rapacis instar Draconis, nil nisi masculinum pulverem affectans, at satiata rictum claudit, defloret, foecunda fructum fert." och 178 om Asarum: „Stamina ante pubescentiam reflexa a pistillo procumbunt, et instante copula eriguntur, prius mares, alterni sex, uxori communi approximantur, genitalem farinam efflant; absoluta eorum venere, et alterni reliqui sex mariti arete foeminam erecti comprimunt et suam pulverem effundunt."

17) *Sciagr.* 50.

18) *Egenhänd. Anteckn.* 87. — *Egenh. Anteckn.* sid. II.

bona omnia, Flora vero solos Siegesbeckios.“ I sin sednare upprättade ranglista öfver samtidens botanister tilldelade Linné åt Siegesbeck värdigheten af fältväbel.

Mot detta häftiga anfall uppträdde nu Brovallius med ett inom vår botaniska litteratur större arbete och gaf i nämnde „*Examen Epicriseos*“ en vederläggning af Siegesbecks påståenden. Brovallius säger sig på uppmaning af sina vänner, professorerna N. Hasselbom och H. D. Spöring och till upplysning för den studerande ungdomen, hvilken han i sina botaniska föreläsningar meddelat Linnés system, hafva utgifvit detta arbete [19]). Han yttrar, att detta system icke har att frukta något af Siegesbeck, som just förbigått det, som med skäl kunde anföras emot sexualsystemet i afseende på dess princip och dess utveckling. Dessa brister äro likväl gemensamma för hvarje artificiell indelning af vexterna och kunna icke heller undvikas, förrän det naturliga systemet upptäckes. Arbetets första del afhandlar vexternas sexualsystem i allmänhet. Dervid fäster Brovallius uppmärksamheten derpå, att ståndare och pistiller, hvilka omgifva fodret och kronbladen, aldrig saknas i en blomma, churuväl andra delar deraf kunna saknas, samt att frömjölet i hvarje art har en bestämd och särskild form. Märkets håriga eller klibbiga öppning är i dess periferi och dess utseende motsvarar kanalen i sjelfva pistillen. Frönas antal är lika med pistillernas eller märkenas; i fröet uppkommer embryot, först sedan frömjölet fallit ned. Blommans läge är upprätt eller hängande, allt eftersom pistillens längd i förhållande till ståndarena eller blomningen fordrar. Frömjölets mängd är större i de vexter, hvilka hafva manliga och qvinliga blommor på olika stånd; afskär man knopparna eller,

---

19) „Linné meddelade mycket.“ *Egenh. Anteckn.* 116.

om man så vill uttrycka sig, kastrerar blomman, uppkommer icke ett fruktsamt frö. Brovallius utlägger derefter vexternas förmåga af delning och förökning samt visar att detta icke bör förblandas med deras foekundation. De enskilda exempel, såsom Musa, Rubus, Lilium, Juniperus, Ficus, Humulus o. s. v., hvilka Siegesbeck anfört såsom bevis mot nödvändigheten af befruktning, vederlägger Brovallius på ett slående sätt. Afhandlingens andra del betraktar Linnés system, såsom grundadt på vexternas kön. Liksom föregående botanister uppställt systemer grundade på särskilda delar af blomman, så har Linné visat, att ståndare och pistiller äga den regelbundenhet och mångfald, att de kunna användas till bestämningsgrund för klasser och ordningar. Föröknings- och aflingssättet är inom naturens olika ordningar och grupper afpassadt efter de särskilda familjernas och arternas olika lefnadsförhållanden, utan att man behöfver gifva dessa förhållanden en lättfärdig karakter. Linnés method utmärker sig för enkelhet och lättfattlighet i motsats till andra föregående invecklade systemer. Visserligen äger sexualsystemet med alla andra botaniska systemer det felet, att olikartade slägten förenas. Likväl innefattar Linnés system flere naturliga klasser, än något annat föregående, till och med mer än Raijs och bör föredragas framför alla andra, emedan det bibehåller naturliga slägten, ty utan dem är hvarje botaniskt system fåfängt. Tredje afdelningen försvarar vissa Linnés i *Fundamenta botanica* uttalade satser, hvilka Siegesbeck anser för paradoxa [20]).

Denna i norden öppnade strid öfvergick sedermera äf-

---

20) Detta arbete saknas å Universitetets bibliothek, men författaren har under sin sednaste vistelse i S:t Petersburg i Januari detta år varit tillfälle att genomgå dess sednare upplaga i Vetenskapsakademiens derstädes boksamling.

ven till Tyskland och Gleditsch utgaf med anledning deraf en stridskrift[21]).

Af Brovallii öfriga lefnadsomständigheter, som mindre beröra vårt ämne, omnämna vi endast, att han, utom de med professionen förenade tjensteåligganden, erhöll Piikis pastorat 1739 och blef vid akademiens jubelfest 1740 jemte professorerna Wallenius och Filenius promoverad Theologiae Doctor. 1746 den 12 Maj förordnades han till andre theologiae professor och kort derpå den 5 November, efter sin ankomst till Stockholm såsom riksdags fullmäktig, till primarius theologiae professor och domprost i Åbo. Under sin vistelse i Stockholm förde han i början af år 1747 praesisidium i Svenska Vetenskaps-Akademien, af hvilken han redan 1741 blifvit kallad till ledamot. Sedermera den 19 Juni 1747 förordnade konungen honom att förestå biskopsembetet och procancellariatet under biskop Jonas Fahlenii sjuklighet och slutligen befordrades han efter stiftets önskan den 3 Mars 1749 till dennes efterträdare. Såsom biskop var han allmänt älskad i sitt stift och visade ett särdeles nit om församlingens bestånd[22]), och har den egentliga för-

---

21) *Consideratio Epicriseos Siegesbeckianae in Linnaei Systema plantarum sexuale et methodum botanicam.* Berolini 1740 8:o pl. 16 pgg. 220 et ibd. 1764. 8:o. Häruppå svarade Siegesbeck med följande: *Vaniloquentiae Botanicae specimen, a* Jo. Gottlieb Gleditsch *in Consideratione Epicriseos Siegesbeckianae in scripta botanica Linnaei, pro rite obtinendo Sexualistae titulo, nuper evulgatum, jure vero retorsionis refutatum et elusum* a Jo. Georgio Siegesbeck, M. D. et pr. t. Horti med. Petropol Prof. Petr. 1741. 4 mj. p. 54.

Haller yttrar härom (*Bibl. Botan.* II. 132) „Excusatione eget acre nimis scribendi genus.“ „Argumenta a sterilitate multorum seminum, a reparatione per stolones etc. urget. Meliora forte dicturus, nisi iratus fuerit.“ Haller in praef. *ad Enum. meth. stirp. Helv. indig.* T. 1. II. Gött. 1742 fol. 31.

22) Genom Brovallii bedrifvande skärptes fordringarne för blifvande prester. Lagus *Oratio* etc. 140—142.

tjensten af den finska bibelöfversättning [23]), som, besluten vid 1746 års riksdag, först efter hans död utkom 1758. Anmärkningsvärdt är, att Brovallius lärde sig fullkomligt väl finska.

Att Brovallius bibehöll kärleken för sitt ungdomsstudium, derpå finner man flera bevis [24]). Om grundläggningen af akademiens museum [25]) och trädgård [26]) har Brovallius förvärfvat sig stora förtjenster.

Då den ryktbara „vattuminskningssatsen" på en sednare

---

23) *Lärda Tdngr* 1758. 278. *Svenska Mercurius* 1758. Sept. 287 och Baelter *om kyrkoceremonier* 406 följ. *Åbo Tdngr* 1778. 12—14. 21—23.

24) Om Brovallii kärlek för naturalhistorien, jfr *Cons. Acad. prot.* för den 6 Aug. 1748. *Kgl. Br.* af den 15 Juni 1752.

25) Medicine professorn Herm. D. Spöring lade den första grunden till akademiens museum. — Konungen befallte sedermera „Collegium Metallicum" att till Åbo öfverskicka sådana mineralier, dem det kunde umbära och „Praefectos rei metallicae" att öfversända alla de fossilier, dem de kunde finna. Jfr Baeck, *Åreminne öfver Spöring* den 11 Jan. 1749. 22. och *Canc. Br.* den 10 Decemb. 1736. Härtill kom nu Spöringska samlingen af conchylier och mineralier, uppköpt för 1200 d. km. jfr *Cons. Acad. protokoll* för den 31 Maj och 1 Juni 1749, enligt hvilka Brovallius, med tillhjelp af Mennander och Leche, ordnat dessa samlingar. Sednare tillkom bergsrådet Kalmeters dyrbara samling; den inköptes nemligen 1753 af akademien för lånta 5000 d. km. jfr *Cons. bref till Canceller* af den 8 Juli. Kansler lofvade i bref af den 12 Aug. se till, huru akademien kunde återfå sina penningar och sedan underrättade han i ett bref, dat. Juli 1756, att Konungen under den 6 Juli på Ständernas tillstyrkan befallt bergskollegium att ur sina besparingar utbetala 5000 d. sm.!! Brovallius hade genast begynt ordna denna samling och efterföljdes i detta sysslande af med. professorn Leche. Brovallii egen mineralsamling inköptes för 2000 d. sm. Jfr om denna samling *Cons. Ac. protokoller* för den 2 Okt. 1753, den 10 April 1754 och 20 Maj 1757. Wallenius, *Hort. Ac. Ab.* Lagus, *Oratio* etc. 142. 147. 167—168.

26) Genom Brovallii bedrifvande befallde Konungen genom bref af den 2 Nov. 1750 att största delen af den s. k. biskopstomten skulle användas till botanisk trädgård, sedan ett nytt biskopshus blifvit uppfördt, och vid riksdagen 1752 förskaffade han ur manufakturfonden ett till nästa riksdag beräknadt årligt understöd af 1000 d. sm. enligt bref af den 15 Juni 1752, jfr Hellenius, *Hort. Aboensis* 8. 10.

tid sysselsatte de lärde [27]), utgaf Brovallius sitt betänkande „*om Vattuminskningen*", deruti han uppträdde emot densamma, och sökte att med grundlighet bedömma skälen för och mot. En oförmodad död [28]) gjorde slut på hans verksamma

---

27) Prof. Andr. Celsius hade nemligen i *Svenska Vetenskaps Akad. Handl.* 1743. 33. infört en afhandling, deruti han efter de af honom gjorda iakttagelser förklarade, att såväl Östersjöns, som norra oceanens vattenmassa småningom förminskade sig, och han antog denna sänkning till 40 sv. tum på ett århundrade. Linné biträdde dessa åsigter och sökte i dem en förklaring af fenomener, som företedde sig på naturalhistoriens område, samt framställde dem i sitt vid Medicinae Doctors promotionen i Upsala 1743 hållna tal „*de Telluris habitabilis incremento*" Lugd. Bat. 1744. 8:o (una cum Andr. Celsii *Oratione de mutat. general. in superficie corp. coelestium)*, sedermera omtryckt i *Amoenitat. Acad.* Vol. II. 430. Stockholm 1751. Till denna nya lära bekände sig nu Cancellierådet von Dalin och gaf den, i det han på densamma grundade sin tidräkning för svenska historien, dess egentliga ryktbarhet. Presterskapet, som fruktade att, genom en allmännare tillämpning af denna hypothes, de lärde skulle finna för godt förklara jorden äldre, än hon enligt den heliga skrifts bokstafliga utsago ansetts vara, uppträdde såsom dess motståndare. De afgåfvo vid 1747 års riksdag ett protokollsutdrag, hvarvid biskop Rhyzelius skall hafva fört pennan, deruti vattuminskningssatsen ogillades. Då detta betänkande sedermera af Dalin blef vederlagdt i företalet till sednare delen af hans Svenska Rikshistorie, såg Brovallius, då ingen uppträdde som försvarare af hans stånd, sig tvungen att underkasta denna tvist en närmare profning. Med anledning häraf utgaf han sitt: „*Betänkande om vattuminskningen.*" När sedermera en Tynder Hakeson i *Svenska Mercurius* 1756. Juli sid. 11—18 och Sept. 129—134 infört anmärkningar öfver vattuminskningssatsens förhållande och beskaffenhet i anseende till uppenbarelsen eller den heliga skrift, utgaf Brovallii son „*Examen animadversionum pseudonymi cujusdam de hypothesi diminutionis Aquarum.* P. I. (Praeside Petr. Kalm.) 2. Aboae 1757.

Hela denna hithörande litteratur uppräknar Warmholtz i *Bibliotheca Sveogoth.* II. 1156—1184.

28) Vid hans död utkommo: Bittra Klagoord, då Biskopen Dr Johan Brovallius afsomnade den 25 Juli, af dess ende son Johan Brovallius. Åbo 1755. 4:o. Memoria viri, dum viveret, in Regem et patriam magnae fidei, Episcopi et Procancellarii Aboensis, Reg. Acad. Scient. Svec. Socii, Reverendissimi Domini Doct. Johannis Brovallii praematuro obitu d. XXV Julii MDCCLVI denati, cum decenti exsequiarum ritu d. XI Sept. in Templo cathedrali Aboensi funeri justo solverentur debita, sacrum. Lugentibus grato dictata genio p. C. F. M. (Carl Fredric Mennander).

lif den 25 Juli 1755. Vextslägtet Browallia[29]) förevigar hans namn.

Brovallius har inom naturvetenskapens område utgifvit nedanupptagna arbeten:

A) Större skrifter:

Tankar öfver Historiae naturalis nytta vid ungdomens uppfostring och undervisning, ingifne hos Landshöfdingen i Fahlun och Biskopen i Westerås samt efter dess befallning på trycket utgifne af Joh. Brovallius. Stockholm 1737. 22 sidd. 4.

Detta arbete blef sedermera öfversatt på latin och utgafs med företal på sex sidor af Linné under titel:

Discursus de introducenda in Scholas et Gymnasia praecipue vero in Gymnasium Arosiense, Historiae naturalis lectione, ad Generos. Dalecarliae Gubernatorem Lib. Baro. de Reuterholm et Rever. Arosiensem Episcopum D. Andr. Kalsenianum, auct. Jo. Brovallio. Lugd. Batav. 1737. p. 24. 8:o. Detta arbete förekommer dessutom sammantryckt med Caroli Linnaei *Critica Botanica*. Lugd. Batav. 1737.

Denna afhandling finnes recenserad i **Nova Acta Eruditorum Aug. 1737.** 455. och **Neue Zeitungen von gelehrten Sachen auf das Jahr 1737.** 795.

Aboae 1756. 1 ark fol. — P. A. Gadds sorgeskrift, se ofvan. — Sorgetankar vid Biskopens öfver Åbo stift Hr Doctor Johan Brovallii dödliga frånfälle den 25 Juli 1755 af Berndt Otto Rehbinder. Åbo, fol. — Likpredikan af Samuel Pryss den 15 September 1755.

29) Brovallia Linn. *Hort. Cliff.* 31 8 t. 17. Redan ofvanföre anmärktes, att det goda förståndet emellan Linné och Brovallius icke varit af någon långvarighet. Vi bestyrkas i denna förmodan af några anekdoter, som berättas om Brovallius, då Linné icke kunde underlåta att gissla svagheten i hans karakter. „Den beryktade Biskop Brovallius var före sin biskopsutnämning mycket krypande, hvarföre Linné kallade en vext Brovallia demissa, men som biskop visade han sig mycket stolt, då Linné tillade en ny art i Brovallia elata; och sedan som riksdagsman blef han en opålitlig partigångare, då Linné tillade en tredje art, Brovallia alienata." Fries, *Botaniska utflygter.* 1. Ups. 1843. 150.

Härmed stå i sammanhang de samma år af Brovallius anonymt utgifna

Tankar om naturkunnigheten och huru den bör drifvas vid en Academie. Stockholm 1737.

Examen Epicriseos in Systema plantarum sexuale cl. Linnaei, anno 1737 Petropoli evulgatae, auctore Jo. Georgio Siegesbeck M. D. Jussu amicorum institutum a. J. B. Aboae Excudebant Joh. Kjaempe s. a. (1739) p. 52. 4:o [30]).

Detta arbete förekommer recenseradt i **Acta litteraria Sveciæ 1739.** p. 477—483.

Blef sedermera omtryckt under titel: Caroli Linnaei, Med. D. et in Acad. Ups. Prof. Reg. et Ord. Oratio de necessitate peregrinationum intra patriam, ejusque Elenchus Animalium per Sveciam observatarum. Accedunt Joannis Brovallii Examen Epicriseos Siegesbeckianae in Systema plantarum sexuale et Joannis Gesneri Med. D. Phys. et Math. Prof. Ord. Dissertationis de partium vegetationis et fructificationis structura, differentia et usu, in quibus elementa botanica dilucide explicantur. Lugduni Batavorum, apud Cornelium Haak, 1743. 8:o maj.

Brovallii arbete utgör deraf 54 pagg. och finnes recenseradt i **Nova Acta Eruditorum publicata Lipsiae, Calendis Septembris anno MDCCXLIV. T. 1. p. 522. 523. Nouv. Bibl. Germ. Tom. 3. p. 62.**

Betänkande om vattuminskningen, hvaruti denna läran efter den Heliga skrift, naturens lagar och förfarenheten pröfvas samt oriktig befinnes af J. Brovallius, S. S. Theol. Doctor och Biscop i Åbo. Stockholm 1755. s. 250. 8:o.

Recenseradt i **Lärda Tdngr 1755.** 321—324. 328. **A. L. Schlözers**

---

30) Haller yttrar om denna bok i *Bibl. Bot.* II. 305. „Pro sexu plantarum ex Palmarum amoribus, experimentis in Mays factis. Contra objectionem a seminibuz sterilibus sumtam. Inde pro Methodo sexuali. Ita ad alias objectiones a classibus non naturalibus, a numero incerto repertitas et quae alia sunt a Siegesbeckio dicta noster respondet. Pro Aphorismis et nominum constitutione."

neueste Geschichte der Gelehrsamkeit in Schweden. I. 33. Svenska Mercurius 1755. 222—225. 1758. 653—655.

En tysk öfversättning af Carl Ernst Kleist utkom i Leipzig 1756. 8:o (ehuru på titelbladet står Stockholm).

Recension i **Gött. gel. Anz. 1757.** 409.

b) Akademiska afhandlingar:

Specimen botanicum de Convallariæ specie, vulgo Lilium Convallium dicta, ex occasione loci Cantic. 11. v. 1. Henr. H. Lilius, Satac.-fenno. P. I et II. Aboæ 1741—1744. pagg. 1—38 4:o.

Hela afhandlingen visar mycken beläsenhet. Linnés skrifter äro flitigt rådfrågade.

De numero regnorum naturæ, et in specie nuper addito quarto s. aqueo regno. Jac. Estlander, Ostrob. 3. 1744 4:o.

Harmonia fructificationis plantarum cum generatione animalium. Salom. Hannelius Ob. 3¼. 1744. 4:o.

De primis scientiæ naturalis initiis. P. 1. Joh. Palin, Ab. 2¾. 1744. 4:o.

De consideratione finium in rerum natura. Mich. Agander, Th. f. Wib. 1745. 4½. 4:o.

De transmutatione specierum in regno vegetabili. P. I et II. Joh. H. Justander, Ab. fenn. 1745. 8¾. 4 [31]).

c) Tal.

De fatis scientiæ naturalis in Svecia. Aboæ 1738.

I manuskript skall Brovallius hafva efterlemnat följande skrift:

Flora fennica (jfr Kalm, Fata Botanices etc. s. 16 och Warmholz Bibl. s. 951) [32]).

---

31) Öfriga under Brovallii praesidium utkomna, här icke anförda, disputationer, uppgående till 41, finnas uppräknade af Lidén, *Cat. disp.* sect. III. 35—38.

32) Brovallius har dessutom offentliggjort *a)* i Svenska vetenskaps Akademiens Handlingar:

Nära nog samtidigt med Brovallius finna vi Karl Fredrik Mennander, såsom hans efterträdare i professio-

---

Bihang till Herr D:r Spörings Rön och Försök om en besynnerlig underjordisk fetma, funnen i Finland. 1743. 7—12.

Rön och anmärkningar om roströken i Fahlun 1743. s. 64—76.

Rön och anmärkningar angående en förgiftig rök eller ånga uti Qvekne koppargrufvor i Norige 1743. 129—139.

Försök, rön och anmärkningar angående arseniken och isynnerhet dess metalliska natur 1744. 20—38.

Utdrag af Amtmannens och Stats-Rådets i Norige H:r Åke Schelderups beskrifning öfver Norska Mahlströmmen. 1750. 171—178.

b) Skrifter af litterårt innehåll:

Den Philosophiska Mercurius. N:o 1—15. Sthm 1734.

Den svenska Patrioten. N:o 1—17. Sthm 1735.

Oskyldig Målro, om hvarjehanda nyttiga och lärda saker. Sthlm.

Metamorphoser eller förvandlingar, af Hans Michelsen (Holberg) Öfversatte och med anmärkningar försedde. Sthm 1744. 8:o.

Svenska tankar om en ärlig Svensk. Sthm 1755. 4:o. Jfr *Lärda Tidningar*. 1755. s. 404.

c) Tal vid särskilda tillfällen:

Gaudia Musarum fennicarum in patriam reducum, super Principis Adolphi Frederici electione celebr. d. 3 Maji 1744. Aboae 1744. 7. fol.

Tal då Hans Kongl. Höghet första gången emottog Akademien såsom hennes Protektor och Ledamot den 17 Mars 1747. Sthm 1747.

Tal om känningen af Guds försyn vid nyttiga vetenskapers främjande, vid praesidii nedläggande den 23 Maj 1747. Sthm 1747. 40 sid.

Likpredikan öfver Biskopen i Åbo Doct. Jonas Fahlenius, som afsomnade den 11 Okt. 1748, i anledning af Phil. 1. 23. De Trognas förlossning ifrån träldomen under dödens råddhåga. Åbo 1748.

En christens försigtighet till undvikande af den allmänna vedermödan vid yttersta domen och verldenes ände, uti en predikan öfver Evangelium på andra Söndagen i adventet, föreställd på Kgl. Hofvet år 1751. Sthm 1752. 6½ ark 4:o.

Ett utdrag af ett på finska hållet tal, då grundstenen lades till en kyrka i Pikie, finnes i *Lärda Tdngr* 1753. 201—202.

I manuskript skall Brovallius hafva efterlemnat följande afhandlingar:

Conamen philosophiae sensualis, jfr Linnés företal till Brovallii *Discursus* etc.

Conamen orthographiae fennicae et svethicae.

Systema mineralogicum posthumum.

Catalogus regni mineralis juxta propriam methodum digestus.

Physica theologico-biblica.

nen, verksam för naturhistoriens studium vid det finska universitetet. Denne mångsidigt bildade man, som äfven i andra hänseenden gjort sig oförgätlig i den fosterländska kulturens historia, framstår som en af dess ädlaste personligheter. Inom naturvetenskapen har han väl icke genom större glänsande upptäckter fästat vid sitt namn en i ögonen fallande glans, men den allmänna aktning han hos samtiden förvärfvade sig för sina vidsträckta insigter och sitt mogna omdöme på detta område, visar huru högt skattad han var. Man kan icke undgå att fästa uppmärksamheten vid den omständigheten, att Mennander med förkärlek synes hafva bearbetat vextanatomin och vextfysiologin, tvenne vetenskaper, hvilkas allmänna grunddrag Linnés snille knappt hunnit utstaka. Af hans skiftesrika lefnad anföra vi under hänvisande till källorna endast följande. Karl Fredrik Mennander[33]) föddes i Stockholm den 19 Juli 1712, der hans fader Anders Mennander nyligen blifvit kyrkoherde vid

---

Praelectiones chemico-mineralogicae.

Oratio synodalis de ritibus ecclesiarum orientalium eucharisticis (vid prestmötet i Gamla Carleby den 14 Febr. 1751).

Oratio synodalis de statu rei christianae hodierno (vid prestmötet i i Åbo den 18 Juli 1751).

Claud. Fleurys afhandling om försigtigt val och anförande i studier. Öfvers. från franskan (af Claud. Fleury, Le traite, du choix et de la methode des Etudes).

33) Upplysningar om Mennanders öfriga lefnadsförhållanden finner man i Tengström, *Chron. Ant.* 96. Strandberg, *Herdam.* 1. 28 *Ups. Erkestifts Herdaminne* 1. 51. Rehbinder, *Adel. Matr.* 1781 237. Laudatio funebris in Joh. Floderi *Opuscul. orat. et poetica.* Ups. 1791. 183 ff. *Magasin för nöje och bildning.* 1841. 53. *Biogr. Lexicon* IX. 87. Adelungs *Gelehrt. Lex.* IV. 1381. Schinmeyer, *Gersuch e. vollst. Gesch. d. Schwed. Bibelübers.* Lpzg 1777. Åminnelsetal öfver Erkebiskopen Dr Karl Fredrik Mennander 1787 af Samuel Ödman (otryckt enl. Rosenhane s. 96). H. G. Porthan, Program af den 21 Maji 1787, sedermera omtryckt i den samling af parentationer, som utkom under titel „Suprema pietatis munera memoriæ — Caroli Frider. Mennander publ. consecrata." Aboæ 1793. 4:o. *Litteraturbladet 1857.* 315.

finska församlingen och dog sluteligen såsom pastor i Ilmola. Efter grundlagda studier i Wasa skola, blef han student i Åbo 1728. Då Linné om hösten 1732 återvände från sin Lappska resa genom Finland, uppehöll han sig några dagar i Åbo. Mennander begagnade sig af detta tillfälle och tog af honom undervisning, hvarom Linné skrifver: „Mennander, sedan Biskop i Åbo, var nu Student och undsatte Linnæum med penningar, för det Linnæus läste för honom historiam naturalem“ [34]). Efter att hafva blifvit magister 1735, började Mennander redan vårterminen 1736 föreläsa den systematiska botaniken för „några få utmärkte och selectis åhörare“ [35]). 1738 blef Mennander adjunkt i filosofiska fakulteten.

Dåvarande Landshöfdingen i Åbo Lars Johan Ehrenmalm, som nitälskade för ekonomiens studium, anmodade Mennander att börja med offentliga föreläsningar öfver detta ämne. Till grund för dessa föreläsningar skulle Mennander på Ehrenmalms tillstyrkan lägga Erik Salanders på sin tid bekanta arbete „Salus patriæ eller Sveriges välstånd genom förbättringar vid näringsfången. Götheb. 1741.“ Sedan Mennander i bref af den 18 December 1745 förklarat sig beredvillig att med konsistorii tillåtelse hålla sådana föreläsningar, vände sig Ehrenmalm den 2 Jan. 1746 till akademiens dåvarande Kansler grefve Tessin. Denne infordrade konsistorii utlåtande och sedan detsamma i skrifvelse af den 7 April afgifvit sitt yttrande, lemnade Kansler den 30 Maj sitt svar derom, att han biföll „det ekonomiska föreläsningar måge tills vidare hållas på sätt Consistorium andragit,“ hvarjemte Kansler förklarade sig „än ytterligare framdeles vara betänkt på någon tjenlig utväg, hvarigenom

34) Linné, *Egenh. Anteckn.* 20. jfr s. VI. 167.
35) Kalm, *Fata Botanices*, 15.

denna angelägna vetenskap med mera eftertryck och redighet der vid Academien må kunna drifvas och handhafvas." Grefve Tessin inkom till konungen med en skrifvelse af den 3 December 1746, hvaruti han föreslog inrättandet af en profession i Ekonomi och hvilket förslag äfven erhöll konungens bifall den 30 Jan. 1747 [36]).

Detta var början till den nyinrättade professionen i Ekonomi, hvilken sedan i Pehr Kalms hand utöfvade ett så vigtigt inflytande på vårt lands utveckling. Mennander hade nemligen, innan frågan afgjordes, blifvit 1746 utnämnd till professor i fysik efter Brovallius och qvarstod vid denna lärostol till dess han, såsom flere af hans föregångare, 1752 öfvergick till theologiska fakulteten. Här tillägga vi endast, att Mennander blef vald till biskop i Åbo 1757 och sluteligen blef erkebiskop i Upsala 1775 samt dog den 22 Maj 1786.

Det nära vänskapsband Mennander i sin ungdom knutit med Linné fortfor under hans hela lifstid, och man känner, att Linné, redan på höjden af sin ära, icke underlät att inhemta Mennanders omdöme i vetenskapliga frågor och lemnade honom flera af sina arbeten till granskning. Linné berättar sjelf, att det var Mennanders den 29 Jan. 1762 till Riksdagen aflåtna memorial angående Linnés konst att frambringa ädla perlor, som bidrog till den belöning, Linné sedermera vann [37]).

Mennanders skrifter i naturhistorie äro:

a) Akademiska afhandlingar:

De arte picem destillandi in Ostrobottnia. E. Juvelius, Ob. 1747. 4:o.

---

36) Lagus, *Åbo Hofrätts historia*, 1. 289—290.

37) Linné, *Egenh. Anteckn.* 240. Detta Mennanders memorial är tryckt i engelsk öfversättning hos Maton s. 579—583 Jfr i öfrigt „Om Linnés upptäckt att frambringa ägta perlor" i *Egenh. Anteckn.* 237—244.

Recenserad i Lärda Tdngr 1477. 118—120.

Öfversattes på svenska under titel „Tjärtillverkningen i Österbotten, korteligen beskrifven och genom en gradual disputation under prof. Mennanders inseende utgifven af E. Juvelius, af auctoren öfversedd, något ändrad och tillökt. Åbo 1747. 8:o med 2 tab. 4 ark.

Recension i Lärda Tdngr 1751. 96. jfr 1754. 294.

Finnes öfversatt på tyska i D. G. Schrebers neue Sammlung verschiedener in die Cameral-Wissenschaft einschlag. Abhandl. IV. 1763. 820.

De nutrimento plantarum. Gabr. Arenius, Ob. 1747. 3½. 4:o.

De usu Logices in historia naturali. Pet. Kjellin, Ob. 1747. 3½. 4:o.

De usu cognitionis Insectorum. Christ. Björklund, Ob. 1747. 6¼. 4:o.

Rec. i Lärda Tdngr 1748. 265—267.

Observationes Physico- oeconomicæ in septentrionali prætura territorii superioris Satacundiæ collectæ. Petr. Adr. Gadd, Tav. 1747. 5¼. 4:o.

Vexter utelemnade af Tillandz, uppräknas sid. 22—24.

Rec. i Lärda Tdngr 1748. 9—12.

De arte adipem phocarum coquendi in Ostrobothnia. Joh. Tengström, Ob. 1747. 4.

Rec. i Lärda Tdngr 1748. 22—24.

De foliis plantarum. Isaac E. Fortelius, Ob. 3½. 4:o.

De Phoenice Ave. Jac. Zideen, Bor. 1748. 3. 4:o.

De radicibus plantarum. Abr. Falander E. f., Ob. 1748. 2½. 4:o.

De Bysso. And. M. Carling, Ob. 1748. 3. 4:o.

De serico ex telis Aranæarum. And. M. Carling, Ob. 1748. 3. 4:o.

Incrementa scientiæ naturalis ab ineunte hoc sæculo. Maht. Rungen, Ob. 1750. 6.

Theses physicae de transpiratione plantarum. Isaac Fortelius, Ob. 1750. 1.

Ichthyo-Theologiæ primæ lineæ. Nic. Malm Jac. f., Aust. fenn. 1751. 5¼.

Ornitho-Theologiæ pars prima. And. Malm Jac. f., Aust. fenn. 1751. 2. 4:o (p. II. se Kalm).

Anmärkningar om äng- och åkerskjötsel i Österbotten. Math. Pazelius, Ob. 1751. 9½ med tab.

De regia piscatura Cumoensi. Fr. Regin. Brander, Sat. 1751. 7 c. 2 Tabb. 4:o.

Theses de sensu tactus. G. Welin, Bor. 1751. 1. 4:o.

De emendatione oeconomiæ patriæ per exempla. Laur. O. Lefrén, Wg. 1751. 5. 4:o.

De seminibus plantarum. Petr. Solitander, Borgoa-Nyl. 1752. 3¼. 4:o.

Rec. i Lärda Tdngr 1753. 219.

b) Uppsatser i Svenska Vetenskaps Akademiens Handlingar:

Beskrifning på Stampe-, Bark- och Misse-bröd. 1742. 284—285.

Berättelse om nya skott af en köldskadd rågvext. 1750 46—49 [38]).

---

38) Af Mennander finnas dessutom ännu följande derstädes intagna uppsatser:

Om Svedje och Kytö i Finland. 1742. 286.

Jemförelse emellan Landtbrukarenas antal i Sverige och landets rymd och vidd. 1743. 227—232.

Afhandling om Åbo stifts tillväxt i folkrikhet på 30 år. 1769. 197—209.

Mennanders öfriga skrifter finnas uppräknade hos Rosenhane, *Anteckn.* 216, 455, 510. Strandberg, *Herdam.* 1. 28. Öhrström, *Eccl. aml.* 3. 111. Lidén, *Cat. Disp. Sect.* III. 123. *Biogr. Lexicon* IX. 90. Elmgren, *Öfversigt af Finlands litteratur*, 132.

I det föregående hafva vi funnit, huru det isynnerhet var medicine professorerne, som vårdade sig om naturhistoriens studium i vårt land och genom sina arbeten på denna vetenskaps område kraftigast förde dess talan. Man kan förstå detta förhållande derigenom, att naturhistorien och isynnerhet botaniken den tiden ännu var en medicinens tjenarinna och att hon aktades endast, såvidt hon genom dess bemedling kunde göra anspråk på erkännande. Sedan naturalhistorien likväl småningom förstått att undandraga sig detta medicinens öfvervälde och af Linnés kraftiga hand lyftats till en förut icke anad höjd, ändrade sig detta förhållande, och vi se numera den sjelfständig vordna vetenskapen gå sin egen bana. Hon hade likväl knappt börjat taga sina första steg på den rent vetenskapliga forskningens fält, förrän hon möttes af den så ofta under olika form upprepade frågan „cui bono" och togs i tjenst af tidens ekonomiska, åt det praktiska hållet vända sträfvanden.

Förrän vi likväl öfvergå till skildringen af denna riktning, som särskildt utmärker det adertonde seklet och alla dem, som efter Brovallius egnade sig åt naturalhistoriens studium i vårt land, hafva vi ännu att omnämna tvenne män, hvilka, om de äfven närmast egnade sig åt den medicinska vetenskapen, likväl genom sina skrifter tillhöra vårt ämne, nemligen Herman Didrich Spöring och Johan Leche.

Rörande H. D. Spöring hänvisa vi till den utförliga skildring af hans lif, som finnes i *„Finlands minnesvärde män"* [39]) och anföra endast att han var född i Stockholm den 19 Okt. 1701. Under sin vistelse vid Upsala aka-

39) Jfr Sacklén, *Sveriges Läk. Hist.* III. 405. *Supplement* 544. Rosenhane, *Anteckn.* 215. 459. Bergius, *Stockholm* etc. s. 215. Tengström, *Chron. Ant.* 205—207. *Åreminne efter Kl. Vet. Ak. befallning upprättadt* den 11 Jan. 1749 af Abraham Baeck, Sthm 1749. *Finl. Minnesv. Män.* I. 59—84.

demi, der han började sitt medicinska studium, sysselsatte han sig under den namnkunnige Ol. Celsii ledning äfven med botaniken. Efter att en tid hafva uppehållit sig i Stockholm, för att begagna sig af arkiater Bromells föreläsningar i anatomi, vistades han tvenne år i Holland och Frankrike samt blef promoverad medicine doktor i Hardervyk 1726. Spöring utnämndes 1728 till medicine professor i Åbo. Utom de förtjenster han förvärfvat sig om medicinens studium [40]), fortfor han att sysselsätta sig med olika grenar af naturforskning [41]) och lade grunden till universitetets mineralsamling [42]). Spöring dog den 17 Juli 1747.

Spöring har efterlemnat följande hithörande skrifter:

a) Uppsatser i Svenska Vetenskaps Akademiens Handlingar [43]).

---

40) I Kanslersbrefvet af den 13 Maj 1730 heter det: Jag har väl erhållit Cons. till mig aflåtne skrifvelse af den 6 innevarande månad, derutur det varit mig så mycket kärare att förnimma den flit och vaksamhet, som Medicinae Professoren där vid Academien Doctor Herman Spöring dymedelst vid dess ämbetes förvaltning vist, att han nyligen anställt en publique anatomie uppå ett corpus humanum, som sådant länder till den studerande ungdomens undervisning och nytta, och tackar jag mycket för de öfversände exemplar af bemälte Professors vid samma tillfälle anslagna programma.“ Arvid Horn.

41) „Spöring har intet gifvit några observationer ännu, jag tror ej heller honom om mycket. Historicus naturalis är han intet.“ Linné i ett bref till Ark. Kilian Stobaeus i Lund, skrifvet i början af året 1732, infördt i *De la Gard. Archiv.* IX. 230.

42) „Benzelstjerna, Spöring aliique selectissima musea minerarum et lapidum conquisiverunt sibi.“ Linné, *Syst. nat.* 6. s. 221. Hans stora mineraliesamling, jemte hans utvalda bibliothek, köptes af Åbo akademi för 1200 dal. kpm.

43) I Vetenskaps Akademiens Handlingar förekomma dessutom af Spöring följande uppsatser

Berättelse om en sällsynt benväxt vid ögat på en menniska. 1742. 181—184.

Berättelse om en hastig och brå död, timad hos en man, samt orsaken dertill, igenfunnen i den aflidnes kropp, sedan den blifvit öppnad. 1742. 259—263.

Ägg och ungar af snäckor och musslor, fundne i petrificerade musselskal. 1745. 234—235.

Berättelse om en qvinna, hos hvilken ett stycke af Binnikemasken kommit utur en bålde i ljumskan. 1747. 103—112.

Innehåller upplysningar i detta djurs naturalhistorie.

b) I Vetenskaps societetens i Upsala Handlingar.

Vitulus biceps, bicors, observatio anatomica i vol. V. 1740. Stockholm 1744. 111—119 [44]).

Johan Leche [45]) föddes den 22 Sept. 1704. Fadren var Johan Leche, prost och kyrkoherde i Barkåkra och Ribbelberga socknar i Skåne, modren hette Christina Paulin. Redan 1710 blef den unge Leche faderlös, „men", yttrar sig hans loftalare, „modren, sjelfva hjertebladet, blef dock bibehållen för denna lilla planta; hon stadgade sig genom ett nytt äktenskap med en frodigare stjelke, i det hon gifte sig med efterträdaren i pastoratet Anders Lunnius." Leche inskrefs såsom student vid Lunds akademi af Magnus

---

Rön och försök angående en besynnerlig underjordisk fetma, funnen i Finland. 1743. 1.

Beskrifning på en i Finland mycket gängse barnasjukdom, Borst kallad. 1743. 26—33.

Kort berättelse om Musci islandici eller Hedegräsets vårkan i en qvinnokropp, hvars uterus var med en stor myckenhet af vattublåsor (hydatides) uppfylld. 1743. 306—312.

Berättelse om en qvinna vid Åbo stad, som i 13 samfällde år hyst ett foster i sitt lif. 1744. 103—115.

44) Öfriga skrifter finnas uppräknade af Sacklén, *Sveriges Läk. Hist.* III. 407. och i *Finl. Minnesv. Män.* I. 84.

45) Biografiska upplysningar vinnas hos Sacklén, *Sveriges Läkare Hist.* II. 535. *Suppl.* 350. Tengström, *Chron. Fört.* 216. *Åminnelsetal öfver — Medicinae och Anatomiae Professorn D:r* Johan Leche, *hållit den 27 Febr. 1765 på kongl. Vetenskaps akademiens befallning* af Roland Martin. Stockholm 1765. 46 pagg. 8:o. Rosenhane, *Anteckn.* 224. Gezelius, *Biogr. Lex.* IV. 310. *Biogr. Lex.* VII. 314. *Finlands Minnesvärde Män* I. 172.

Rydelius. Snart utmärkt för sitt goda hufvud och sin flit, erhöll han ett 20 plåtars stipendium, hvarigenom han, oaktadt sin medellöshet, kunde oafbrutet i fyra års tid uppehålla sig vid detta lärosäte. Han hade valt theologien till föremål för sina studier och erhöll dertill såsom lärare Jacob Benzelius; i theoretiska filosofien njöt han undervisning af den vidtberömde Anders Rydelius, i hebraiskan af dåvarande magister docens Johan Engström, sedermera biskop och prokansler i Lund och af Nils Stobaeus i de ämnen han såsom docens föreläste, äfvenså begagnade han sig af von Oelreichs undervisning i de mathematiska vetenskaperna. Efter någon tid erhöll Leche kondition hos assessorn Nils Bildensköld på Simonstorp, en händelse af så mycken mera vigt för Leches framtid, som han på dennes begäran måste meddela undervisning i botanik åt hans barn. I början var väl Leche sjelf ännu ganska okunsig i denna vetenskap, men genom sin flit förvärfvade han sig snart nödig underbyggnad, såvidt han med sina ringa tillgångar kunde förskaffa sig de för detta studium behöfliga och den tiden nog dyra böckerna, såsom Mathioli Camerarii och Kramers arbeten samt Simonis Pauli „flora danica.“ Ej nog dermed, den då så föga bearbetade zoologien vann äfven hans nyvaknade kärlek. Nästan utan hjelpkällor, lemnad blott åt sig sjelf och biträdd af ortens jägare och naturvänner, förskaffade han sig betydliga samlingar i ornithologien samt sammanskref en *„flora Simonstorpiana“*, innehållande förteckning på mer än 500 af honom observerade, dels vilda, dels trädgårdsvexter. Denna under så lyckliga omständigheter började bekantskap med naturens studium, jemte öfvertygelsen om att hans helsa icke passade för prestaembetet, vållade den förändring i Leches lefnadsplan, att han slog ur hågen sitt theologiska studium och

valde medicinen till sitt framtida yrke. Återkommen till Lund öfverlemnade han sin vextförteckning, ett arbete, som då, i anseende till bristen på böcker och redig systematisering fordrade mycket mera flit och mera kunskaper, än nu för tiden, åt den vidtkände polyhistorn Kilian Stobaeus, hvilken med välbehag upptog detta bevis på ynglingens skicklighet. Leche började nu sina medicinska studier. Hans framstående egenskaper förmådde Kilian Stobaeus, som för sin sjuklighets skull behöfde medhjelpare, att redan 1733, mot fritt uppehälle och begagnande af sitt bibliothek, upptaga Leche i sitt hus, der han efter förmåga skulle ordna Stobaei örtsamling, sköta hans kemiska laboratorium, hans patienter och vidlöftiga brefvexling. Under Stobaei rektorat 1735, erhöll Leche tillsyn öfver uppbyggandet af den då i Lund inrättade anatomiska theatern, blef samma år anatomie prosektor och docens i medicinska fakulteten; samt erhöll mot ett understöd af 80 daler silfvermynt uppsigten öfver den betydliga, särdeles på „lusus naturae“ rika samling, som Kilian Stobaeus skänkt åt akademien. Under allt detta fortsatte han sina medicinska studier under nämnde Stobaeus', Döbelns och Harmens' ledning, hvarjemte han hade en ej ringa medicinsk praktik, isynnerhet vid Ramlösa hälsobrunn, der han, såsom han sjelf yttrade, var både „a manibus et pedibus“ oumbärlig för Stobaeus, i anseende till den svårighet, med hvilken Stobaeus kunde röra sig. 1739 försvarade han under von Döbelns inseende en disputation *„de Mumia Aegyptiaca“* och blef den 22 Mars 1740 genom kongl. fullmakt förordnad till provinciallläkare i Skaraborgs län med befallning att straxt taga graden och sedan förfoga sig till sitt län. Han utgaf derföre sin andra disputation *„de calculo renum et vesicae“* under professor Harmens' praesidium och erhöll doktorsgraden den 14 April

1740. Snart ledsnade han likväl vid sin läkarebefattning [46]) och begaf sig tillbaka till Lund i slutet af år 1741, der han efter von Döbelns död 1742 erhöll ett rum på förslaget till återbesättande af den lediga professionen och utgaf ett, både af Olof Celsius och Linné lofordadt specimen, „*de primitiis Florae Scanicae*“, en frukt af 15 års samlingar. Härpå reste han sjelf till Stockholm, för att „med mera iffver bedrifva sin ansökan“, men denna tjenst undgick honom likväl och lemnades åt Eberhard Rosen, sedermera adlad Rosenblad [47]). Under denna resa till Stockholm blef han personligt bekant med Linné [48]) hvarföre man efter denna tid finner Leches namn mångfaldiga gånger omnämndt i Linnés skrifter. Leche dröjde ett helt år i Stockholm, tilldess han 1745 på kommerserådets Lagerströms uppmaning emottog ostindiska kompaniets i Götheborg anbud att blifva dess läkare.

Under sin vistelse i Stockholm började han på dåvarande sekreteraren vid Vetenskaps akademien Pehr Elvius' tillstyrkan, sysselsätta sig med meteorologiska observationer, dem han under sin lifstid sedan beständigt fortsatte [49]). Ehuru

46) „Ty en 300 dal. sm. årlig lön åtgår för ingen annan än den fyrfota betjeningen, hvars styrka måstè brukas till flyttning ifrån den ena sjuka i länet till den andra.“ Martin *Tal*, 22.

47) Nils Rosén skrifver härom til D:r Carl Alstrin i Stockholm i ett bref dateradt Upsala den 17 Juli 1744: Leche är nu på tredje rummet på förslaget till medicinae professor i Lund. Han är nu med sin svärfader, räntemästaren Svenonius i Stockholm till att med vigtiga skäl bjuda till det yttersta. Doctor Leche, om hvilken Consistorium i Lund skrifver, att han „flendo et tacendo“ disputerat.

48) Derom han sjelf yttrar sig i sin till Vetenskaps akademien insända lefnadsteckning: „Under mitt vistande i Stockholm gjorde jag år 1744 en visit hos Hr Archiatern och Riddaren Linné, och tog med mig till honom mina ritningar, beskrifningar och anmärkningar öfver foglar, så ock min samling af insecter och beskrifningar deröfver. Detta allt kom honom till måtta, som då skulle gifva ut sin Fauna Svecica.“

49) Redan i sin ungdom var har i tillfälle att sysselsätta sig med

Leche sålunda leddes in på ett nytt fält, lemnade han likväl icke sina förra sysselsättningar, utan ihågkom städse sitt valspråk: „non major est virtus, quam quaerere parta tueri.“ 1746 blef han kallad till ledamot af Svenska Vetenskaps Akademien.

Snart yppade sig dock för Leche ett vidsträcktare arbetsfält. När medicine professorn vid universitetet i Åbo Herman Didrich Spöring dog 1747, blef Leche efter sin önskan utnämnd till hans efterträdare [50]) den 16 Februari 1748, och var sålunda den förste medicine professor i Åbo, som icke studerat i Holland, utan i eget land vunnit doktorsvärdigheten. Leche höll vid sitt inträde till sitt professors embete den 3 Maj 1749 ett tal, deruti han ville bevisa att de dietetiska reglorna äro hvarken många eller svåra att hålla.

I Åbo fortsatte han sina af kännare värderade meteorologiska observationer [51]), sysselsatte sig med kemi och mi-

---

meteorologiska observationer. Archiater Stobaeus hade nemligen en manometer eller horizontelt liggande Drebbeliansk thermometer, hvilken, när den visade luftens gleshet, alltid förutsade den svåra hufvudvärk, hvaraf Stobaeus besvärades. En dag hade Leche, sysselsatt med observationer, försummat att afgifva berättelse om de sjukas tillstånd, hvartill han såsom orsak anförde det, att han uppå manometern sett, att Archiatern ej borde besväras denna dag. Sedan han närmare förklarat sig häröfver, inföll Stobaeus skämtande: „Jag skall komma till eder och med min krycka slå sönder edra instrumenter.“ Martin *Tal*. 33.

Äfvenså hade han genom brefvexling med astronomen Andr. Celsius i Upsala 1742 lärt sig att begagna meteorologiska instrumenter.

50) I ett bref från Götheborg, dat. den 24 Juli 1747 till Pehr Elvius, yttrar han sin önskan att Vetenskaps akademien måtte rekommendera honom till professor i Åbo, „dit han vill, emedan landet ej blifvit undersökt och han har hopp om många artiga och nyttiga rön, ehuru han nog har sin utkomst vid sin praxis medica.“

51) „Men knappt lärer någon hafva gifvit sig så mycken möda och varit så noggrann med meteorologiska observationer, som Medicinae Professor i Åbo Hr D:r Leche“ yttrar Wargentin i *Svenska Vet. Ak. Handl.* 1762. 176.

neralogi [52]), ordnade efter biskop Brovallii död både Kalmeterska och Spöringska mineralsamlingarne, författade öfver dem fullständiga förteckningar [53]) och utskar i träd figurer af olika krystaller, salter, malmarter m. m., uppbyggde och fullbordade en anatomisal [54]) och ett dermed förenadt laboratorium chemicum, vid hvars invigning den 15 November 1763 Leche höll ett tal om den anatomiska vetenskapens historie, utkastade planen till akademi-trädgården [55]) och bidrog med särdeles nit till inrättande af ett lasarett i Åbo 1759, samt blef den förste, som 1754 i Finland anställde koppympning, och det på sin egen „kärleksplanta", sin dotter Maria Elisabeth. Leche ägde en utmärkt vextsamling och egnade sig åt undersökningen af den finska floran, han odlade praktvexter i sin trädgård [56]) och gaf såväl offentlig, som enskild undervisning i botanik samt öfriga delar af naturalhistorien [57]). I Linnés flora svecica förekomma bidrag af Leches hand [58]). Han dog den 17 Juli 1765. Vextslägtet Lechea [59]) och insektet Phalaena Lecheana bevara hans namn.

---

52) Hvarom förekommer uti Consistorii Academici protokoll för den 27 Nov. 1758: „Leche, som icke allenast bäst känner Mineral-Cabinettet, utan ock äger lust och styrka, särdeles då studium medicinae med ej större kraft är hittills idkadt af de studerande, recommenderes att få hålla föreläsningar öfver mineralie Cabinettet" och Kanslers bref af den 1 Febr. 1759 innehåller tillåtelse för Leche att hålla nämnda föreläsningar.

53) Cons. Acad. protocoll och bref till kansler af den 27 April 1759 och protocoll vid samlingarnes genomgående den 9 Okt. och följ. 1799.

54) Till anatomisalens uppbyggande gaf konungen genom bref af den 3 Febr. 1748 6000 d. Den påbörjades 1758 och fullbordades 1763, jfr Bilmark III. 48. och Lagus, *Oratio* etc. 149. 150.

55) Celeberrimus Leche jam pridem monuit, hortum nostrum variis difficultatibus luctari." Radloff 78. Leches ritning antogs genom kanslers brefvet af den 2 April 1758.

56) Gadd, *Rön* etc. sidd. 11, 14, 15, 17, 19.

57) Kalm, *Fata botanices* 18.

58) T. ex. *Flora Svecica* ed 2. 133. 156.

59) Finnes först beskrifvet i „*Nova plantarum genera*" *praeside* C. v. Linné. *Resp.* Chenon. Ups. 1751. 10.

Leche har utgifvit nedanupptagna naturhistoriska skrifter:

a) Akademiska afhandlingar:

Disputatio medico-botanica exhibens: Primitias Florae Scanicae, quam etc. publico candidorum examini submittunt Praeses Joh. Leche M. D. et Respondens Car. Joh. Ennes. Anno 1744 die 19 Maji. Londini Gothorum 1744. Typis L. Decreaux 4:o pp. 54. (& pag tit. dedicatio, praefatio et index pp. 18).

Författaren skrifver i företalet: „Per quindecim, vel quod excurrit, annos, florae Scanicae illecebris allicitus, nihil praetermisi, quantum in me situm fuit, ut plantarum nostratium exactam cognitionem acquirerem. Hinc multarum herbarum dives, cum A:o 1736 Rev. Dr. et prof. Theol. Ups. prim. Dn. Olao Celsio rariores quasdam plantas mitterem rescripsit: Quis suspicaretur tot plantarum species solo Scanico elici, quae apud nos nusquam conspiciuntur? Puto vos in hoc nunc laborare, ut communicentur cum orbe erudito. Tali excitatus stimulo de Catalogo indigenarum edendo cogitare caepi.“ Afhandlingen sönderfaller i „*Caput primum*“ p. 1—21. Plantae rariores a nobis in Scania repertae, a nullo autem Botanico Sveco in reliquis Sveciae provinciis observatae (88 till antalet). *Caput secundum* p. 21—28. Plantae rariores, in una alterave Sveciae provincia a Botanicis nostris observatae, sed in Scania saepius plerumque et copiosius obviae. *Caput tertium* p. 28—54. Plantae officinales in Scania crescentes (172 till antalet). Detta arbete finnes recenseradt i **Lärda Tdngr 1745.** 15—16 och omnämnes af Alb. v. Haller in *Bibl. Bot.* T. II. 338.

Novae Insectorum Species, quas etc. praeside Johanne Leche Med. Doct. et Prof. ord. nec non Acad. Reg. Stockh. membro, naturae curiosis examinandas proponit Isaacus Uddman Ostrob. ad diem XXIII Junii, Anno MDCCLIII

Aboae, Jacob Merckell, pp. 48 4:o cum tab. 2 (& tit. et dedic... pp. 6).

Denna afhandling finnes recenserad i **Jenaische gel. Zeitung 1755.** 635. **Erlang. gel. Beitr. 1755.** 789. **Lärda Tngr 1753.** 270—272. jfr **Svensk Zoologi. Sthm 1806.** sid. 11.

Ed. altera. Curante S. W. F. Panzer. Erl. 1793. 4:o.

De Commoratione hybernali et peregrinationibus hirundinum. Joh. Grysselius, Ner. 4¼. Aboae 1764.

Denna afhandling är recenserad i **Leipz. gel. Zeit. 1764.** 793. **Erlang. gel. Beitr. 1765.** 183. **Vogels neue Med. Bibl. Bd 6. Lärda Tdngr 1764.** 91—92. 95—97. **Några anmärkningar i Lärda Tdngr 1766.** 83—84. **Svar** 89. **Ytterligare anmärkningar** (af Martin Kohl) 389—391. **Svar** (af Grysselius) 398—402.

b) Uppsatser i Svenska Vetenskaps Akademiens Handlingar:

Förteckning öfver de raraste växter i Skåne. 1744. 261—285.

En latinsk öfversättning förekommer i Analecta Transalpina. Tomus primus. Venetiis 1762. Epitome Commentariorum Regiae Scientiarum Academiae Svecanae pro annis 1739—1746, svecico idiomate conscriptorum sive Analectorum Transalpinorum volumen primum. Translator J. E. Crüger. Subnexae sunt tabulae aeri incisae XIII, 4:o min. pagg. XXXII. & 511. T. 1. 331—346. Rariora Scaniae vegetabilia per Jo. Leche descripta. — Dessa vexter uppräknas af Elias Fries i *Flora Scanica* sid. VIII.

Rön om Tättingars och Gråsparfvars utdödande. 1745. 153—158.

Recension i **Lärda Tdngr 1745.** 185.

Beskrifning öfver ett litet djur, som på finska kallas Tuhkuri samt anmärkning om ett annat litet djur af Hermelinslägtet, på finska Nirpa, ifrån Ijo socken i Österbotten. 1759. 302—305.

Rec. i **Lärda Tdngr 1760. 57.** — På tyska i Abhandl. v. Schwed. Akad. Vol. XXI. 202—295.

Honungsdaggens historia. 1762. 87—104.

Rec. i **Lärda Tdngr 1762. 241—242. Comment. Lips.** Vol. 12 525. — På tyska i Abhandl. der Schwed. Akad. Vol. XXIV. 104 [60]).

---

60) Leche har dessutom utgifvit: *a)* i Svenska Vetenskaps Akademiens Handlingar:

Beskrifning öfver de Skånska halmtaken. 1746. 245.

Recenserad i **Lärda Tidningar 1747.** 25—26.

Ytterligare försök att utröna Qvicksilfrets förhållande i anseende till rymden i hetta och köld. 1758. 42—46.

Recenseradt i **Lärda Tdngr. 1758.** 158.

Anmärkning om kryddgårdars vattnande uti torra somrar. 1758. 60—63.

Rec. i **Lärda Tdngr.** 1758. 165. **Comment. Lips.** Vol. VIII. 9.

Ytterligare försök öfver vattnande i kryddgårdar. 1759. 152—154.

Rec. i **Lärda Tdngr. 1759.** 237.

Utdrag af Väderleks Journalen, som blifvit hållen i Åbo ifrån och med år 1750 till och med år 1761. 1:sta stycket om Blåsvädren. 1762. 179—192.

Rec. i **Lärda Tdngr. 1762.** 342.

Andra stycket. Huru många klara och mulna, uppehålls- och nederbörds dagar varit på dessa år. 1762. 303—313.

Rec. i **Lärda Tdngr. 1763.** 49.

Tredje stycket. Om nederbörds-vattnets myckenhet hvarje år och månad. 1763. 15—27.

Rec. i **Lärda Tdngr. 1763.** 142—143.

Fjerde stycket. Om barometerns förändringar. 1763. 100—107.

Rec. i **Lärda Tdngr. 1763.** 249.

Femte stycket. Utdrag af tolf års thermometer observationer, gjorda i Åbo. 1763. 177—190.

Rec. i **Lärda Tdngr. 1763.** 357—358.

Sjette stycket. Om islossningen, trädens blomning, flyttfoglarnas ankomst, åskedunder, norrsken m. m. 1763. 259—268.

Rec. i **Lärda Tdngr. 1764.** 42. — Till en del på tyska under titel: Einiger Zug-Vögel Ankunft i Abh. der Schwed. Akad. XXV. 1763. 276.

Undervisning om sättet att förfärdiga Barometrar. 1763. 81—99.

Rec. i **Lärda Tdngr. 1763.** 249.

Tankar om sättet att förekomma den missvext, som förorsakas af våta i såningstiden. 1764. 67—75.

Rec. i **Lärda Tdngr. 1764.** 149.

I manuskript efterlemnade Leche en *Flora Svecica,* som nu finnes i Bergianska bibliotheket i Stockholm. Innehåller blott artmärken utan vextställen och synes vara författad före år 1755, emedan den saknar trivialnamn [61]).

Äfvenså fanns en *Flora fennica* af Leches hand, om hvilken Kansli Rådet Wallenius lemnar följande underrättelse i *Fauna fennica,* Aboæ 1810 sid. 4 „Ante annum 1755, quo secunda prodiit florae svecicæ Linneanæ editio, fuisse exaratum abunde docent appositi ubique prioris editionis numeri et trivialium nominum defectus. Loci natales et nomina Svecana atque fennica diligenter adscripta. Plantarum quoque Cryptogamarum magna pars notata. Kalmii manibus fuisse versatum codicem, haud paucæ docent ipsius

---

Tankar om rätta skördetiden besynnerligast för rågsädet. 1764. 156—159.

Rec. i **Lärda Tdngr. 1764.** 245.

b) Tal och andra mindre skrifter.

Tal om luftens beskaffenhet i Åbo samt huru Politien i samråd med Medicinen bör förekomma sjukdomar, hållet i Åbo vid Rektoratets nedläggande den 28:de Juli 1761 af Joh. Leche M. D. och Prof. Stockholm 1761. Lars Salvius 48 sidor i stor 8:o.

Rec. i **Lärda Tdngr. 1761.** 357—358. — Ett utdrag finnes i ***Finlands Minnesvärde Män,*** 178—185.

Svar på Kl. Vet. Ak. fråga 1762. Huru maskar, som göra skada i frukträden medelst löfvens affrätande bäst kunna förekommas och fördrifvas? Stockholm 1763.

Rec. i **Lärda Tdngr. 1763.** 178. 181—182. — Belönad med en silfvermedalj. Sammantryckt med utdrag af fyra andra svar, deribland C. N. Nelin (Linné), bland hvilka Torbern Bergmans erhöll priset.

Underrättelse om vilda träds och buskars plantering, grundad på naturen och erfarenheten. På Kl. Maj:ts Allernådigste befallning utgifven af dess Vetenskaps Akademie. Stockholm 1764. Lars Salvius. 59 sidor 8:o.

Rec. i **Lärda Tdngr. 1764.** 346—347.

På tyska i *Hannover. Magazin* 1765. 81 st. Ånyo tryckt i Lund 1791 8:o, utan minsta anmärkning derom, att den förut blifvit af Vetenskaps Akademien utgifven, under titel: „Underrättelse — erfarenheten“ författad utaf Professor Doctor Johan Leche. Ånyo upplagd. Lund, 1791. 8:o. 47 sid.

61) Sacklén, *Sv. Läk. Hist. Suppl.* 330.

manu adscriptæ annotationes." Dess öde blef att jemte Kansli-Rådet Wallenii öfriga dyrbara samlingar förstöras vid Åbo brand 1827.

Vi hafva sett, att det arbete i den fosterländska naturforskningens tjenst, som Brovallius och Mennander med så mycken framgång började, genom deras öfvergång till andra lefnadsbanor blef tidigt afbrutet. Likväl upphörde icke den engång väckta kärleken till naturens studium och det nyvaknade forskningsbegäret, gynnadt af tidsandan, slog fast rot. Det var icke blott inom den stränga vetenskapens trängre område, som denna det adertonde seklets späda blomma njöt hägn och en huldande omvårdnad, utan spår af dess lifvande inflytelse, blefvo snart synbara äfven inom andra samhällsklasser. Bland dem, som nitiskt skattade åt denna tidens nyvaknade håg för naturforskning, var vice presidenten i kongl. Åbo HofRätt Sten Karl Bjelke, utmärkt icke blott genom sin börd och den upphöjda ställning han intog i samhället, utan ännu mera genom sin varma kärlek till vetenskapen och det beskydd han lemnade dess idkare.

Sten Karl Bjelke [62]) föddes i Stockholm den 14 Mars 1709. Hans fader Thure Stensson Bjelke var landshöfding öfver Stockholms län. Efter att hafva studerat i Upsala, inskrefs han 1729 vid kansli-kollegium och blef 1737 kammarherre samt assessor i Åbo hofRätt. Vid Svenska Vetenskaps Akademiens inrättande 1739 var han en af dess stiftare. 1740 utnämndes han till hofrättsråd. Från denna tid sysselsatte sig Bjelke med naturvetenskaperna.

---

62) Biografiska källor äro: Rosenhane, *Ant.* 175. 444. *Åminnelsetal hållet* för kgl. vetenskaps akademien den 19 December 1754 af Carl Albrecht Rosenadler, Sthm 1755. Gezelii *Biogr. Lex.* 1. 86. *Biogr. Lexicon* II. 270. Adelung, *Fortsetz. u. Ergänz zu Jöch. Gelehrt. Lexic.* 1. 1847. Bonde, *Sverige under Ulrika Eleonora* och *Fredrik.* 112. Fant, *Sv. Hist.* V. 237. Lagus, *Åbo HofRätts historia*, 311—316. 560.

Redan hade Bjelke hunnit mannaåldern, då han började inhemta vetenskapens grunder och från denna tid egnade han sig med odelad håg åt dess studium. Visserligen delade han den samtidens riktning, som såg vetenskapens värde blott i det nyttiga, i dess tillämpning på samfundslifvet. Man har strängt klandrat detta tidens sträfvande att gifva all kunskap ett rent praktiskt innehåll, då man deruti velat se ett ringaktande af vetenskapens sjelfständighet, men denna riktning var likväl ett medel att göra densamma känd och älskad af den bildade allmänheten. Bjelke följde sin tid och fästade sig med förkärlek vid den ekonomiska botaniken. Han gjorde sig snart känd för en omfattande och noggrann kännedom af gräsen, samt för de talrika försök han anställde att dels införa nya, dels förädla inhemska grässlag. Från en resa, den han till följd af familjeförhållanden i sällskap med Pehr Kalm företog till Ryssland 1744, medförde han en rik skörd af vexter, dem han dels sjelf samlat, dels i S:t Petersburg erhöll af dervarande botanister [63]). Linné, åt hvilken han meddelade dessa dittills okända vexter, förstod att värdera den flärdlöshet och det oegennyttiga intresse, som utmärkte Bjelke [64]). Från denna

---

63) „Annus jam agitur secundus a reditu Sten Carl Bjelke Lib. Baron et. Dicast. Ab. Consil. ex Ruthenia, ubi Botanicis regni familiariter usus, plantarum variarum gazas acquisivit, quas ex remotissimis Russiæ provinciis ac regionibus nuper laudati clarissimi viri retulerant. Amplissimum hunc thesaurum Gener. Dn Baro liberali manu Celeb. Dn præsidi donavit. Constabat hic partim rarioribus, quæ terræ commissæ mox germinabant, partim 600 circiter plantis exsiccatis rarissimis plerisque nec antea in Svecia conspicuis.“ Linné *de Anandria*, 1745 (*Amoenit. Acad.* 1. 246).

64) „Baron Sten Bjelke kom 1744 ifrån Ryssland och tillbrachte Linnæo alla de örter, som de många Botanici: Messerschmidt, Gerber, Gmelin, Steller, Heinzelmann etc. observerat och uppletat i Sibirien, aldrig tillförene sedde, aldrig bekantgjorde.“ *Egenh. Ant.* 111. Att Bjelke meddelade Linné vexter, ser man i *Flora Svec.* ed. 1. 33. ed. 11. 35—36 (Avena elatior från Åbo och Åland).

resa härleda sig också många af den svenska hortikulturens skönaste prydnader, dem Bjelke först införde i Sverige och Finland och med hvilka han prydde sin präktiga, vid hans egendom Löfstad i Finnbo socken anlagda trädgård, den största någon enskild man på den tiden ägde. Den finska högskolan står särskildt i tacksam förbindelse till Bjelke för det upplysta beskydd och den omsorgsfulla vård han egnade Pehr Kalms vetenskapliga uppfostran.

Bjelke utnämndes till vice president 1746 och erhöll tillstånd, att med bibehållande af sin tjenst få qvarstadna å sina egendomar i Sverige, för att anställa ekonomiska observationer och det allmänna gagnande försök. Han dog den 13 Juli 1753.

Bjelke har i K. Svenska Vetenskaps Akademiens handlingar efterlemnat följande uppsatser, alla omnämnda i Hallers *Bibl. Botanica* II. 355.

Om Finska Bohveteskötseln 1746, 25—47, jfr. Handl. 1747. 234.

Recenserad i **Lärda Tdngr 1746. 85.**

Rön om de örter, som då de ätas af kreaturen, lemna en vedervärdig smak på deras kött och mjölk, anmärkningar i anledning af D:r J. O. Hagströms afhandling i samma ämne 1750. 103—106.

Recension finnes i **Lärda Tdngr 1750.** 215. **Comment. Lips. Vol. III.** 202.

Beskrifning om åtskilliga Bohveteslag, besynnerliga det Sibiriska 1750. 109—122.

Beskrifning om det Sibiriska ärteträdet 1750. 122—127.

Recension i **Lärda Tdngr 1750.** 217.

Tal om ängars skötsel vid præsidii nedläggande i Kgl. Vet. Akad. 1743. Otryckt.

Hans anteckningar rörande gräsen äro tyvärr förlorade.

Vi nalkas nu det adertonde seklets midt. Linné stod på höjden af sin ära. Den omgestaltning han gifvit naturalhistorien hade öfverallt i den bildade verlden vunnit erkännande och talrika lärjungar äfven från fremmande länder äflades att af mästarens egen mun invigas i vetenskapens mysterier. Det anseende Linné vunnit var så stort, att man kan säga, att han inom sitt fäderneslaud gaf dess vetenskapliga arbete en ny riktning. Anmärkningsvärdt är, huru i följd af Linnés inflytande resor i vetenskapligt ändamål till ofta aflägsna trakter bekostades af så väl enskilda personer, som lärda samfund. I dem alla togo flere af Linnés lärjungar, en verksam del. Äfven en af vårt lands naturforskare fick på sin lott att för vetenskapen uppsöka nya skatter i fremmande land. Uppfostrad i Linnés skola och en af hans närmaste lärjungar var det Pehr Kalm förbehållet att mer än någon af hans samtida hos oss rikta forskningen med nya upptäckter. Han förstod derigenom att i vårt land åt naturhistorien vinna ett större erkännande än den någonsin förut och kanske knappt efteråt ägt; den vann derigenom tillika insteg i den allmänna bildningen.

Pehr Kalm [65]) föddes under ryska kriget och sina föräldrars flykt i Mars månad 1716 i Ångermanland [66]). Fadren var kapellanen i Korsnäs kapell af Nerpes socken Gabriel Kalm, men som dog redan samma år nyårstiden, och modren, hans andra hustru Catharina Ross, dotter till hand-

---

65) Biografiska källor: Åminnelsetal hållet för Kongl. Vetenskaps Akademien den 15 Nov. 1780 af Johan Lorentz Odhelius. Stockholm 1781 32 pagg. 8:o. Strandberg, *Herdam.* II. 121. Tengström, *Chron. Fört.* 228. Rosenhane, *Anteckn.* 220. 455. *Veckoskrift för Läk. och Naturf.* IV. 13—16. *Biogr. Lexicon* VII. 6.

Kalms skrifter omnämnas till en del i Haller. *Bibl. Botan.* II. 327—331.

66) Efter Odhelius skulle Kalm varit född 1715 i Österbotten.

landen i Wasa Herman Ross och dess sednare hustru Margaretha Wernberg; af detta äktenskap var Kalm ende sonen [67]). Efter freden återkom han till hemlandet med sin moder och genomgick Wasa skola, der han hade att kämpa med det största armod. Inskrifven vid akademien i Åbo såsom student 1735, egnade han sig först åt det presterliga kallet, men då naturforskningens studium genom den kort derpå till professor i fysik utnämnde Brovallius äfven vid denna högskola vunnit större insteg, vände han snart sin håg odelad åt detta fält. Det är en gammal erfarenhet, att de män, som med framstående utmärkelse arbeta i vetenskapens tjenst och med hängifvenhet egna sig åt densamma, genom sjelfva sin personlighet, draga ungdomens lifliga och för allt stort och skönt öppna sinne med sig. Vanligen bär ett tidehvarf stämpeln af sina utmärkte mäns karakterer och detta kan framförallt det adertonde seklets historia bevittna. Hvad Linné var för Sverige, voro de ur hans skola utgångne Brovallius och Mennander för vårt land; genom dem utbredde sig ett allmännare och vetenskapligare intresse för naturens studium och dess tillämpning på det allmänna lifvet. Det adertonde seklets hufvudfråga, ekonomien, sysselsatte alla sinnen. Äfven män stående utom de egenteliga vetenskapsmännens krets, inleddes i arbetet för den fosterländska bildningen och fattades af sträfvandet att på denna väg höja sitt lands utveckling. Sålunda hafva vi redan i det föregående funnit, att hofrättsrådet, sedermera vice presidenten, baron Sten Karl Bjelke var en nitisk och utmärkt befordrare af naturhistoriens studium, och att han äfven sjelf med framgång egnat sig åt

---

67) Strandberg uppgifver väl i *Åbo Stifts Herdaminne* II. 39 att dessutom en dotter Margaretha af detta äktenskap blifvit född, men vid jemförande af sid. 50 s. a. befinnes denna uppgift sannolikt oriktig.

detsamma. Af Brovallius gjord uppmärksam på Kalms anlag, upptog Bjelke honom i sitt hus och var egentligen den, som åt vårt fosterland uppammade denne sedermera så utmärkte man [68]). Bjelke fann snart det goda val han hade gjort och för att fullkomma de insigter, som Kalm redan hade förvärfvat sig i naturalhistorien, tillät han honom att på sin bekostnad 1740 genomresa en del af södra Finland, Tavastland och Savolax ända till svenska och ryska Karelen, samt följande året Roslagen, Uppland och Westmanland. Dessa resor icke blott riktade Kalms kunskaper, utan under den sednare resan kom han äfven i tillfälle att blifva bekant med Linné. Derigenom föranleddes han att om hösten 1741 låta inskrifva sig vid Upsala akademi, der han snart af Linné räknades för en af hans skickligaste och mest förhoppningsfulla lärjungar. Uppmuntrad af baron Bjelkes frikostighet och försedd med instruktion af Linné, anträdde Kalm 1742 sin Westgötha och Bohusländska resa, hvaröfver han sedermera utgaf en omständlig berättelse i Stockholm 1746. Man finner af denna resebeskrifning hvilka omfattande insigter Kalm förvärfvat sig i naturalhistoriens olika delar. Detta arbete innehåller en mängd nya och egna observationer öfver sällsyntare vexter, och lemnar hvarjehanda underrättelser om deras nytta i ekonomiskt afseende. Men redan förut hade Kalm vunnit den uppmärksamhet för sina kunskaper, att han af Vetenskaps-societeten i Upsala på Linnés och Celsii inrådan utsågs 1743 att resa till

68) Kalm yttrar sjelf om Bjelke i sin *Amerikanska resa*, Tom. I. s. 1. „En herre, som i sju samfälte år haft så stor omvårdnad och ömhet om mig, som någon fader kan hafva om sitt barn, i det han under hela den tiden ej allenast haft all omkostnad ospard af allt hvad någonsin kunnat fordras till mitt uppehälle och mina studiers fortsättande, utan ock tillika härtills kostat allena på alla mina resor så inom som utom Riket, samt i allt varit min egen informator.

Godahopps-udden, för att der icke blott anställa astronomiska observationer, utan ock för att beskrifva detta land i naturalhistoriskt, ekonomiskt och kommersielt hänseende. Denna plan blef dock genom Andr. Celsii kort derpå inträffade död tillintetgjord. I stället erhöll han tillåtelse att samma år 1743 besöka skärgården på ömse sidor om Stockholm i Roslagen och Södermanland, under hvilken resa han hufvudsakligen riktade botaniken genom en mängd upptäckter, hvilkas värde Linné offentligen erkände i sin disputation „*de Peloria*“ 1744 och dem han sedermera begagnade vid första upplagan af sin 1745 utkomna *Flora Svecica* [69]). Då baron Bjelke sedermera i enskilda angelägenheter företog en resa till Ryssland, medföljde Kalm öfver Åland, en del af Finland och Karelen, Ingermanland och Estland till Petersburg, Moskwa och Ukraine. Att denna resa af begge begagnades till anställande af naturhistoriska iakttagelser, derom vittna en mängd „rön och anmärkningar“ införda i Svenska Vetenskaps akademiens handlingar, samt en af Kalm uppsatt *Flora Mosquensis*, som intill Åbo brand förvarades i universitetets bibliothek. På hemresan skiljdes han dock oförmodadt från baron Bjelke; han blef nemligen af dåvarande svenska ministern vid ryska hofvet grefve Bark anmodad, att på det skyndsammaste till Sverige öfverföra underrättelsen om sedermera Peter den tredjes beslutade giftermål med prinsessan Catharina af Anhalt Zerbst. År 1745 besökte Kalm åter södra delen af Westergöthland och invaldes till ledamot af Vetenskaps akademien [70]). Följande

69) Linné skrifver i ett bref till förmån för Christopher Ternström, uppläst i svenska vetenskaps akademien den 13 September 1744, „att ingen i Riket utom Herr Kalm kan med honom, Ternström compareras.“ *Egenh. Ant.* 173.

70) På rekommendation af Bjelke, i ett bref till Wargentin, dateradt den 6 November 1744.

året föreslogs han af universitetet i Åbo hos dess kansler grefve Tessin till docent i naturalhistorien och ekonomin, utan att hafva tagit den filosofiska graden. En större utmärkelse väntade honom likväl snart. Sedan konungen genom bref af den 30 Januari 1747 bifallit inrättandet af en profession i ekonomien i stället för poeseos professionen[71]), förordnades nemligen Kalm genom fullmakt af den 31 Augusti g. st. 1747 till förste innehafvare af denna lärostol.

Den vidtomfattande betydelse man vid denna tidpunkt gaf ekonomien och den vetenskap, som skulle framställa dess läror och pröfva deras tillämplighet, framgår särdeles klart ur den instruktion, som för Kalm utfärdades. För att belysa dessa tidens åsigter och vinna en rätt insigt i dess herrskande föreställningssätt, torde det icke vara olämpligt, att här i ett sammanhang införa densamma, sådan den finnes i kongl. brefvet af den 18 mars 1748 till dåvarande Kansler för akademien i Åbo, grefve C. G. Tessin. „Men på det man så mycket säkrare må kunna vinna den förmon hvarpå Wår afsigt i detta måhl varit ställd hafva Riksens Ständer i underdånighet tyckt vara nödigt at Oeconomiæ Professoren i Åbo med någon närmare Instruction må försees och till den ändan Wårt nådiga ompröfvande hemstäldt, om icke bem:te Professors göromåhl i följande måtto kunde blifva inrättadt, nämligen: At han må handleda ungdomen uti de Vetenskaper, hvarpå Oeconomien i Riket egenteligen sig bör grunda, och hvilka äro 1:o *Mineralogien* eller kunskapen om Jordarter, Stenar, Mineralier, Metaller och Fossilier till deras kiänningar och egenskaper, samt bruk och nyttigheter. 2:o *Botaniquen* eller kunskapen om alla, i synnerhet de nyttigaste och på orten växande eller som ifrån andra orter stå at bekommas, vegetabilier, till deras kiän-

71) Se ofvanföre sid. 109.

ningar, ans och bruk. 3:o *Zoologien* eller kunskapen om allehanda slags diur, foglar, fiskar, amphibier, insecter och maskar till deras lynne och lefnadssätt, nyttan som de kunna giöra i hushållningen, samt huru den skada man genom en dehl af dem liuter i sin handtering må kunna afböjas. 4:o *Chemien* eller konsten at uplösa naturalierne och göra sammansättningar deraf; en vetenskap, som är modern till de flästa och nyttigaste påfund, hvilka tiena til menniskans nödtorft och beqvämlighet, men dock beklageligen uti de flästa lährostäder försummas: Nyttan däraf är så mycket ögonskienligare, som den flyter in i all hushålning, handtvärck och fabriquer, Bergshandtering och handel och är isynnerhet Proberare-konsten i Finland så mycket nödigare, som der eljest ingen Proberare finnes. Beträffande *Mathematiquen* samt *Physica Mathematica* och *systematica*, så emedan ungdomen har tillfälle at lära hvad deraf till oeconomiske vetenskapen tarfvas af Matheseos och Physices Professorerna; Ty bör Oeconomiæ Professoren icke vara skyldig at gå vidare därmed, än sielfva tillämpningen fordrar. Därnäst äskas af denne Professor, att han tydeligen och grundeligen förklarar de fyra näringsfång, hvaruti all oeconomi egenteligen består, nämligen landthushålning, bergshandtering, manufakturer och handel, och det således, at icke allenast, i anseende till hvardera, sunde principier fastställas, utan ock ungdomen till deras närmare kiännedom ledes, at de i åtskilliga landsorter brukelige handgrep och påfund jämnföras, och det bästa, under hänseende till ortens beskaffenhet, utletas, samt ändteligen värckeliga rön och försök till hushålningens förbätring anställas. Men almänna hushålningen bör sparsammare och med den varsamhet handteras, at Professoren icke blandar sig uti det, som är Höga Öfverhetens giöromåhl; dock är nödigt 1:o) At ungdomen måtte få kun-

skap om huru ofvannämnda näringsfång i Riket genom Öfverhetens omsorg vårdas, och 2:o) At sunda grundsatser till samma hushålnings förbätring de studerande bibringas och et systematiskt begrep därom formeras, lämpadt till fäderneslandets omständigheter.

Nu som dessa Riksens Ständers tankar aldeles komma öfverens med Vår vid ofvanberörde inrätning hafde nådiga afsigt; så är härmed till Eder vår nådiga vilje det I dragen försorg at Oeconomiæ Professoren sit ämbete, på sätt som här ofvanförmäldt är, förestår, till des Academiske Constitutionerne hinna blifva öfversedde, på det Finland icke längre må sakna en så angelägen hielpreda till des förkofring och upkomst; Viljandes Vi för öfrigt och på det den med denna Inrätning påsyftade förmon så mycket säkrare må vinnas, i nåder tilsee, at denna Profession altid må varda besatt med en sådan, som förut kiänner landet och förstår språket, hälst den i Åbo studerande ungdomen därigenom än mera kan upmuntras at lägga sig på så nyttiga och angelägna studier" [72]).

Detta tidens sträfvande att utbreda kännedom om fäderneslandets ekonomiska förhållanden, visar sig äfven i förslaget att i skolorna införa detta kunskapsämne. Konsistorium academicum afgaf nemligen på befallning den 8 Maj 1747 utlåtande om ett till Riksens Ständer inlemnadt förslag om „enskylte hushållningens upphjelpande genom historiae naturalis införande vid så väl de lägre, som högre lärostäder i riket." I detta utlåtande framställes ännu icke naturalhistoriens studium såsom ett bildningsmedel, utan afseende fästes endast vid den praktiska nytta densamma kunde medföra i det allmänna och enskilda lifvet. Ur detta af C. F. Mennander skrifna utlåtande kan följande anföras.

---

72) Ad. Mobergs *program* af den 21 Febr. 1868.

„Man medger gerna att kunskapen om det förråd Skaparen vårt fädernesland i naturens riken förlänat är nyttig och oumgängelig samt bör föregå innan man om de naturliga tingens användande till enskild och allmän nytta kan draga försorg. Men så tyckes blotta historia naturalis, sådan som hon härintill befinnes, icke vara till det vigtiga ändamålets vinnande, oeconomiens befrämjande, tillräckelig. Den består, som bekant är, af namn och beskrifningar eller notionibus nominalibus på de naturliga ting, som äro efter vissa systemer iordningställlte och indelte. Hvilken speculativ kunskap, då den härvid stadnar, icke lärer hafva i landets sällhet synnerligit inflytande, icke heller kan derigenom naturaliernas rätta bruk och användande till nytta läras. Utan kommer väl den närmare till detta ändamål, som vet med fördel bruka ett enda naturale, än en annan som har sig dem alla systematice bekanta. Utom dess är detta naturens inventarium eller naturaliernes opnämnande och beskrifning i vårt kära fädernesland redan isynnerhet genom den namnkunnige archiatern Linnæi vittra arbeten och möda så iståndsatt, att dervid icke synnerligen mycket lärer felas. Och de species ibland naturalierne, som ännu fördolt sig inom naturens gömmor, och äro obeskrifne, kunna genom få dertill synnerligen fallne personers flit upptäckas och kunniga göras, utan att derföre historiæ naturalis studium behöfde blifva universelt för hela rikets ungdom på annat sätt än som här nedanföre kommer att nämnas, neml. att sådane förteckningar dem föreläsas i skolorne och tillräckeliga förråd af allehanda naturalier dem för ögonen läggas, hvarefter väl de unge vid omlöpande hvar på sin ort mycket kunna hitta som de lärde än aldrig sett.

Man finner alltså redan ett ymnigt förråd af naturens skatter vara i ljuset ställdt, men dess rätta bruk, häfdande

och användande ligger ännu i ett tjockt mörker, hvaruppå likväl mästa ja all makten ligger vid den påsyftads fäderneslandets hushållnings förbättring.

Det är oförnekeligit att vi, hvad mineralriket angår, ännu köpa mycket drygt nog af utlänningen, som likväl hemma ligger under våra fötter. Af vegetabilierne kunna vi icke använda en fjerdedel till nytta, men af djurriket icke en åttonde, änskönt vi veta att alltsammans på jordklotet är skapadt menniskan till nytta. Hvilket härtills kunniga naturaliernes bruk och nyttjande till öfverflöd till största delen antingen ligger hos allmogen föraktadt såsom vulgärt, eller bakom skråordningarne hålles förborgat, eller eljest gömmes som hemligheter, så att en ringa del deraf är allmänt bekant, men borde alltsammans dragas för offentelig dag.

Det skall alltså tyckas först och främst nödigt att man ägde utförlig och tillförlåtelig underrättelse, hvilka naturalier i apothequen, hushållet, handtverken och slöjder nyttjas, till hvad qvantitet de behöfvas och på hvad sätt de brukas, samt hvilka utaf dessa äro inhemske eller kunna framdeles förmodas hos oss finnas eller trifvas samt hvad hopp man kunde göra sig om succedanea af egen växt för dem som oundgängeligen måste tagas af främmande. Desse egne usuelle naturalier borde skiljas ifrån dem, hvilkas nytta och bruk ännu är ouppfunnit. Begge slagen kunde i tjenlige specielle systemer uppföras till Skolornes och Akademiernes bruk. Ty att några få i republiken bekymra sig om utlänningarnes historia naturalis, isynnerhet deras som ligga med oss under samma elevation, tyckes vara allt nog.

Redan vid de mindre skolorne borde ungdomen få underrättelse om fäderneslandets förråd och brist, isynnerhet utförlig kunskap om den provincens läge, beskaffenhet och hushållning, hvari de äro hemma. Utom dess skulle der

finnas ett förråd ej allenast af allehanda slags inhemske isynnerhet usuelle naturalier, utan ock modeller af redskap och maschiner vid landtbruket, navigation, konster och handaslöjder. Dessa tings uppvisande och förklaring vore den genaste utvägen att anställa den så nödiga urskiljningen af genierne, och att utröna barnens böjelse till vissa näringsfång samt uppväcka lust hos dem att hellre blifva födande än tärande republikens lemmar. Tillika borde dem bibringas grunderne i mathematiquen och isynnerhet hufvudprocesserne i chymien, att de kunde examinera de förekommande naturalierne, men för allting skulle de fleste af skolungdomen jemte sina studier lära någon del af landthushållningen, någon manufacture eller något handtverk, hvartill de isynnerhet under loftiderne kunde hafva godt tillfälle, och till hvilken ända verkstäderne borde stå dem till fri tillgång öppne. Och de till den delen af landthushållningen, den manufakture eller det handtverk, hvaruppå hvars och ens naturliga böjelse fallit, hörande naturaliers utrönande borde hvar och en isynnerhet sysselsättas med. Denna kunskap kunde sedan vid Akademierne ökas och utvidgas, samt af mathematiquen och en grundelig samt till fäderneslandets beskaffenhet lämpad physiques lärande få ny styrka. Till Akademiska Disputationer kunde helst dessa nyttiga ämnen, med hvilka ungdomen så ifrån späda åldern gjort sig bekant, väljas.

Under den högstes välsignelse förmodar man att af en sådan till praktique lämpad historiæ naturalis lärande vårt fäderneslaud innan kort skulle röna mångfalldig fördel och nytta. Och såge Consistorium jämväl för sin del gerna, att detta studium blefve ju förr dess hellre oumgängeligit äfven för dem som åstunda honores academicos“ [73]).

73) *Finlands Minnesvärda Män.* I. 80.

Sin nya tjenst kom Kalm likväl icke att tillträda, ty för hans verksamhet öppnade sig oförmodadt en ny vidsträckt utsigt, som sedermera lade den egentliga grunden till hans ryktbarhet. Fråga hade nemligen uppstått mellan Bjelke och Linné om nödvändigheten af en resa till „någon af de jordens trakter, som låge mest under samma polhöjd, som Sverige, att der göra hvarjehanda observationer och samla allehanda vexter, isynnerhet frön af sådane, som hade någon särdeles nytta antingen till föda för folk, foder för boskapen, tjenliga till våra magra ängars, sura morassers och torra backars förbättring, eller eljest hade någon nytta vid färgerier och till något annat vid manufakturer och hushållningen samt i medicinen“ [74]). Af de föreslagna orterna ansåg Linné Norra Amerika vara den tjenligaste, i hvilken öfvertygelse han blef styrkt genom kapten Trievalds i svenska vetenskaps akademiens handlingar för år 1745 införda „Tankar om nödvändigheten och möjligheten att Sverige af sig sjelft kunde äga rått silke,“ emedan Linné trodde sig i Norra Amerika finna det slag af mullbärsträd, som för svenska klimatet i detta afseende skulle vara det mest passande. I anledning deraf framställde baron Bjelke och arkiater Linné för vetenskaps akademien i Oktober 1745 sina åsigter om nyttan af en sådan resa till Norra Amerika och föreslogo dertill Kalm. Förslaget blef med nöje antaget och understöd beviljades både från akademierna i Åbo och Upsala samt från manufakturkontoret [75]) hvarpå Kalm efter förunnad tjenstledighet [76]) den 16 Oktober 1747 anträdde resan från Upsala till Götheborg, åtföljd af träd-

74) Se företalet till Amerikanska resan I.
75) Kalms resa kostade Svenska Vetenskaps akademien 24,000 dal. kpmt eller 1333 Riksd. 13 skill.
76) Enligt Canc. Brefvet af den 4 Sept. 1747.

gårdsmästaren Lars Jungström[77]). Efter sin ankomst till Götheborg den 25 Oktober afseglade han den 11 December derifrån, men tvingades af en storm natten emellan den 14 och 15 December att söka kusten af Norge, hvarifrån färden först d. 8 Februari 1748 kunde företagas till England, dit han ankom den 17 i samma månad. Af brist på lägenhet nödgades Kalm qvardröja ända till den 5 Augusti i England, hvilken tid han använde att genom resor till de närmast kring London liggande orterna förskaffa sig kännedom om allt, som rörde Englands hushållning, och ankom till Filadelfia den 15 September 1748. Följande året 1749 genomreste han en stor del af Pennsylvanien, New-Jersey, New-York, och begaf sig derefter uppför Hudsonsfloden till Albany, vidare öfver sjöarna S:t Sacramento och Champlain genom det af europeer bebodda Canada och kom mot slutet af året tillbaka till Filadelfia. Efter vidsträckta resor i särskilda delar af landet under år 1750 lemnade Kalm den 13 Februari 1751 Amerika, för att begifva sig till Europa. „Jag tillstår att det skedde med mer än stor sveda, att jag så snart skulle lemna det (Amerika), emedan der var så otaligt mycket ännu i alla tre naturens riken af mig osedt och obeskrifvet, som jag nödgades lemna åt andra“ yttrar han sjelf. Han ankom den 29 Mars till London och den 3 Juni till Stockholm.

Ifrån denna sin resa medförde Kalm en oändlig mängd frön och träd, med hvilka han riktade de i Sverige varande samlingarna och trädgårdarna[78]). Likaså glöm-

---

77) Verser vid hans afresa under titel „plausus votivus, quo virum amplissimum atque celeberrimum Dom. Petr. Kalm ad almam fennorum Acad. Oeconomiæ professorem designatum, Americanas historiæ naturalis et oeconomiae gratia petiturum terras, prosequi voluit Fr. Hasselqvist, med. Stud.“ kunna läsas i **Lärda Tdngr 758. 324.**

78) Om de vexter som af hans frön uppkommo i Upsala botaniska

de [79]) han icke heller sin högt älskade lärare Linné, och huru denne ansåg Kalms samlingar derom vittna flere yttranden [80]). Genast efter Kalms återkomst utgaf vetenskaps akademien 1751 en af honom författad beskrifning på 126 slags plantor, huru de borde sås, skötas och användas, samt utdelade gratis frön åt alla dem som önskade odla dessa för norden nya vexter [81]).

Vi hafva hittills följt Kalm under tiden för hans vetenskapliga utveckling och kunna nu följa honom till hans sednare verkningskrets. Han tillträdde sitt professorsembete den 27 November 1752 [82]), utrustad med mångsidiga kunskaper och eldad af brinnande nit att genom ungdomens undervisning gagna sitt fädernesland. Han delade sin tid emellan sina lärjungar, sina amerikanska vexter och beskrifningen af sina resor. Åbo akademi hade ännu icke någon botanisk trädgård.

---

trädgård se **Lärda Tdngr 1751.** 256. Om vexterna i Lund se **Lärda Tdngr 1754.** 14—16. Jfr Vet. Akad. Handl. 1753. 321.

79) Jfr Linné, *Egenh. Anteckn.* 49.

80) „Ex his, alias regiones petentibus, Kalmium naturæ eximium scrutatorem, itinere suo per Pensylvaniam, novum Eboracum et Canadam, regiones Americæ ad septentrionem vergentes, trium annorum decursu dextre confecto, in patriam inde nuper reducem læti accepimus, ingentem enim ab istis terris reportavit thesaurum non Conchyliorum solum, Insectorum et Amphibiorum, sed Herbarum etiam diversi generis ac usus, quas tum siccas quam vivas, allatis etiam seminibus earum recentibus et incorruptis, adducit. Postquam vero nob. Dom. præses hujus thesauri factus est particeps, medicinæ ad hanc Academiam alumnis, mirandam hancce scientiæque tantum splendoris adferentem pretiosorum naturæ operum collectionem contemplari fuit integrum.“ Linné, *„Nova plantarum genera.“* Ups. 1751. p. 4.

„Cujus (Kalmii) collectio plantarum dabit floram Canadensem ditissimam, quæ facile certabit cum floris fere omnibus numero specierum et observationibus pulcherrimis, quam proximo anno cum orbe Botanico serio exspectamus nobisque pollicemur“ p. 6.

„Kalm, skapad att uppleta örter, samlade en otrolig mängd i norra Amerika och gaf mig af alla ett exemplar“, yttrar Linné. *Egenh. Ant.* 222.

81) **Lärda Tdngr 1751.** 157 och 252.

82) Jfr Johan Tiliander, *program* af den 21 Nov. 1752.

För att kunna rädda de vexter han från Amerika hemtat med sig och dem han till en början skötte i egen trädgård, var hans första göromål att anlägga en sådan [83]). Denna trädgård, hvartill han skänkte sina vexter och som ägde bestånd ända till branden 1827, var en ärofull åminnelse af Kalms kärlek för sin vetenskap. Äfvenså arbetade han på utgifvandet af sin amerikanska resa, deruti han meddelade allmänheten den egentliga resebeskrifningen och de under resan gjorda observationerna; den utkom i 3 delar och trycktes i Stockholm

---

83) Redan ofvanföre sid. 101 not. 26 anmärktes, att under medverkan af akademiens för naturvetenskaperna nitälskande kansler grefve Tessin och biskop Brovallius förberedelser till en botanisk trädgård blifvit vidtagna. Förrän likväl denna inrättning kunde komma till stånd, erhöll akademien i Åbo, för att äga tillfälle att emottaga och vårda samt till det allmännas nytta använda de skatter, dem man väntade från Amerika, hemmanet Sipsalo på ön Hirvensalo, för att derstädes anlägga planteringar af amerikanska, sibiriska och tatariska vexter enligt kgl. brefvet af den 30 Mars 1752. Till bestridande af de dervid nödiga kostnader, blefvo på tillstyrkan af Riksens Ständer, 1000 dal. sm. årligen anslagna ur manufakturfonden enl. kgl. brefvet af den 15 Juni 1752 Redan samma år gjordes början till införandet af dessa odlingsförsök. *Consist. Acad. prot.* den 2 Okt. 1753 och den 6 Febr. 1756.

Om framgången af dessa under Kalm företagna planteringar kan läsas ett utdrag af den ifrån Åbo akademi till Riksens högl. ständers manufaktur-kontor insända berättelse i **Lärda Tidngr 1756**. 371—374. Denna redogörelse vann det bifall vid 1756 års riksdag att ofvannämnde anslag af 1000 dal. sm ytterligare beviljades. Enl. Kgl. brefvet af den 6 Sept. 1756. Anslaget höjdes sedermera till 2000 dal. sm. årligen enligt kongl. brefven af den 7 September 1762 och 4 April 1770.

Kalm ägde då i sina odlingar bland annat: Monarda Coccinea, Morus rubra, persikor, Phytolacca, Vitis, Rubus occidentalis, odoratus, Spiræa opulifolia, Hedera quinquefolia, amerikanska hvita Mullbärsträdet, Sibirisk Liburnum, Sibiriska enar och tallar, m. fl. Af Consistorium blef Kalm anmodad att „med all öm och försigtig skötsel uppföda de med sig ifrån Norra Amerika och Vest-Indien i frön hembragta vexter."

Att dessa odlingsförsök likväl efter någon tid antingen upphörde eller småningom lemnades å sido, ser man af Radloff, *Hort. Acad. Aboens.* 75—76, deri det uppgifves, att af omkring etthundra olika slags amerikanska vexter och träd, dem Kalm sökt införa i Finland, endast ett mindre antal lyckats.

1753 1761. De återstående fyra delarna testamenterade han jemte sina öfriga manuskripter och meteorologiska observationer för 27 år åt sin vän och efterträdare Salomon Kreander, som efter sin död öfverlemnade dem till universitets-bibliotheket, der de funnos ända till dess förintelse vid nämnda brand. Om detta sitt arbete yttrar han sjelf i företalet „att många, som genom böckers läsning mera hafva lust att roa än gagna sig, lära snart blifva ledsne att så ofta i denna resebeskrifning se nämnas åker, äng och hvarjehanda till hushållningen hörande ting, som ovanliga i de mesta härtills utkomna resebeskrifningar, då jag undantager Herr Archiatern och Riddaren Linnæi samt dem, som följt hans method, och några få andra, men det har just varit afsigten med denna resa och mitt hufvudgöromål att samla sådant.“ De egentligen vetenskapliga observationerna och beskrifningen af nya vexter hade Kalm beslutit meddela den lärda verlden i ett särskildt latinskt arbete, men, ehuru färdigt i manuskript, har detta arbete tyvärr aldrig utkommit [84]). En beskrifning på Niagara vattenfall, som han i bref meddelade Benjamin Franklin, med hvilken han underhöll en långvarig förbindelse, utgafs af denne på engelska språket 1750; en skildring, som både i England och Amerika upptogs med sådant bifall, att den samma år på begge ställen blef tryckt sex särskildta gånger, och öfversattes både på tyska och fransyska [85]).

84) Att akademien i Åbo kände den ära, som vederfors henne i Kalms person och förstod att värdera hans samlingar, bevisar Consistorii academici bref till biskop Mennander i Stockholm den 26 April 1762: „I anseende till Kalms iråkade svåra feber samt deraf befaradt dödsfall, har Consistorium i dag lemnat Leche ifrån de publika föreläsningarne till någon tid frihet att tillika med den sjuke gå igenom hans stora samling af Amerikanska örter, och reda på deras namn taga.“

85) Närmare upplysningar om detta arbete har förf. icke kunnat vinna å universitetets bibliothek.

Icke långt efter sin återkomst till Åbo vaknade hos Kalm minnet af hans första ungdoms studier och han lät år 1757 inviga sig till det presterliga kallet, samt tillträdde efter hvarannan tvenne præbende pastorater, nemligen Piikis 1757 och S:t Mariæ 1763. Han hade redan engång förut skött presterliga åligganden och det under sin resa i Amerika. Kort före hans ankomst hade nemligen prosten öfver de svenska församlingarne i Pennsylvanien och pastorn i Racoon magister Sandin aflidit. Församlingen i Racoon saknade under tiden all andlig omvårdnad, hvarföre Kalm under vintrarna flere gånger predikade för dem Med afseende på dessa hans presterliga befattningar utnämndes Kalm till theologiæ doktor vid Carolinska Akademiens i Lund jubelfest 1768 och njöt äfven det förtroendet af sine embetsbröder, att han vid biskopsvalet 1775 genom de honom gifna röster var näst intill dem, som blefvo dertill förslagne. Äfvenså var han en af de förste af preståndet, som utnämndes till ledamöter af Wasa orden vid dess stiftelse 1772.

Kalms förtjenster blefvo snart kända äfven i utlandet och ett lysande bevis derpå var hans kallelse 1764 till professor i botanik vid kejserliga vetenskaps akademien i S:t Petersburg med ettusen rubels lön jemte andra förmåner, hvilket anbud han dock afslog.

Kalm dog den 16 November 1779 [86]). Efter honom

86) Vid hans död utkom: „Tacksamhetens Tårar vid afl. Theol. Dr, Oeconomie Professorens vid kongl. Akademien i Åbo etc. Pehr Kalms graf den 21 Nov. 1779 (af S. Kreander). Åbo 1779. 2 blad 4:o och sedermera införde i *Hvad Nytt? Hvad Nytt* N:o 15 och 16. Götheb. 1780.

Bland andra förekomma följande rader:

Ack Ungdom! Finnlands hopp, Europas lärda folk!
I gråten länge nog en stor naturens Tolk.
En helgad Prest i Guds och i naturens tempel,
Hvars hjerta och hvars vett bar bägges dyra stempel
Och du Wäst-Inders land! hvars frihet Han först spått,

är vextslägtet Kalmia uppkalladt [87]). Hela hans sträfvande kan man säga var uttryckt i hans valspråk: Nisi utile est quod facimus, stulta est gloria [88]).

Kalm har utgifvit följande naturhistorien mer eller mindre berörande skrifter:

a) Pehr Kalm's Mag. Doc. etc. Wästgötha och Bohusländska resa förrättad år 1742. Med anmärkningar uti Historia Naturali, physique, medicine, oeconomie, antiquiteter etc. jemte nödiga figurer. Stockh. tryckt hos Lars Salvius 1746 8:o ss. 304 (& tit., företal, dedication ss. 9 och reg. ss. 10).

Recenserad i **Lärda Tdngr 1746.** 134—136. [89]).

En kort berättelse om naturliga stället, nyttan samt skötseln af några växter, utaf hvilka frön nyligen blifvit hembragta från Norra Amerika till deras tjenst, som hafva nöje att i vårt klimat göra försök med desammas cultiverande. På kongl. Vetenskaps Akademiens befallning uppsatt. Stockholm 1751. 3. ark 8:o maj.

Rec. i **Gött. gel. Anz. 1752.** 590. och **Lärda Tdngr 1751.** 213—218.

De i detta arbete alfabetiskt ordnade vexter uppräknas,

Där i naturens spår Han trötta fjät har gått,
Han dina skatter först drog fram ur glömskans mörja,
Du vårda bör Hans stoft, ej blott i tystnad sörja;
Han dig i ljuset drog: res up Hans ärestod.
Och (†) Aura! likna ej den fordna glömskans flod;
Ej någonsin dit Folk Dens minne bör förlora,
Som utmärkt prydnad var för Aura och Aurora.

87) Först omnämnd i Amerikanska resan. Tom II. 430.

88) Vir laboriosus et publice utilis, theologus sed plantarum studio addictus," yttrar sig von Haller om honom i *Bibl. Botan.* II. 327.

89) „Mira patientia se ad labores demisit minutissimos, ut etiam cujusque speciei stirpium in prato numerum iniret. Plantarum non mediocrem numerum reperit, prius in Svecia non visarum, de agri et pratorum cultu, et cura sylvarum sollicite acquisivit. Haller, *Bibl. Botan.* II. 328.

ordnade enligt Linnés system, af Radloff i *Hort. Acad. Aboens.* 73—75 [90]).

En resa till Norra Amerika på kl. Svenska Vetenskaps Akademiens befallning och Publici kostnad förrättad af Pehr Kalm, Oeconomiæ Prof. i Åbo, samt Led. af kl. Sv. Vet. Akad. Tom I. Stockholm Lars Salvius 1753. 8:o 484 pagg. (utom dedic. företal och register). Tom II. Stockh. 1756. 524 pagg. Tom III. Stockh. 1761. 538 pagg. utom register samt ett kopparstick.

Detta arbetes första tom recenseres i **Lärda Tdngr 1753.** 257 —266. Tom II. i **Lärda Tdngr 1756.** 289—312. Tom III. i **Lärda Tdngr 171.** 253—258. **Svenska Mercurius 1756.** 230—235 och 1756 311—325. **Stuttg. ökon. phys. Auszüge,** I. 250. **Comment. Lips. Decad.** I Suppl. 585. **Gött. gel. Anz. 1753.** 1105, **1757.** 578 och **1763. Erl. Beytr. 1754.** 762, **1757.** 572 och **1763.** 358.

På tyska öfversatt under titel „Beschreibung der Reise nach dem nördl. Amerika. I—III. Göttingen, Vandenhöck 8:o 1754—1764.“ De utgöra också IX—XI Banden af „Sammlung neuer und merkwürdiger Reisen zu Wasser und zu Lande, aus verschiedenen Sprachen übersetzt,“ öfversatta de två första delarna af Johan Phil. Murray, den tredje af hans broder Joh. Andreas Murray. Den första delen finnes också af annan hand utgifven i Leipz. 1754 8:o.

På engelska öfversatt under titel „Travels in tho North America, translated by J. R. Forster. Warington and London 1770—1771. III voll. 8:o. 400, 352, 310 pagg. Inserted in the 13th volume of Pinkertons Collection.

Recenseres i **Gaz. lit. de l'Europe 1771. Oct. p. 371. Journ. Encyclop. 1771. Tom. VIII. 74 och 245. Leips. gel. Zeit. 1772.** 121.

---

90) Ännu långt sednare gaf prosten Nils Collin i Filadelphia i *Svenska Vetenskaps Akad. Handl.* 1822 295—326 „Förslag af några nordamerikas träd, som äro särdeles värde att i Sverige odlas.“

Öfversatt på Holländska, „uyt het english," och tryckt i Utrecht 1772 4:o. Voll. 2.

På franska utkom ett efter den tyska öfversättningen gjordt sammandrag under titel „Histoire naturelle et politique de la Pensylvanie, et de l'etablissement des Quakers dans cette contrée. Traduite de l'allemand (pluspart de M. Kalm et Mittelberger) par de S (urgy). Avec 1 carte geograph. Paris 1768. 12:o.

Journal Encyclop. för den 1 April 1768. 131. kallar den **„methodique. exact et philosophe."**

b) Akademiska afhandlingar:

a) rent naturalhistoriska.

De ortu petrificatorum. Jerem. Wallenius. 3½. 4:o. Aboæ 1754.

Rec. i **Lärda Tdngr 1754.** 273—274. **Gött. gel. Anz. 1755.** 783.

De Erica vulgari et Pteride aquilina. Joh. Lagus J. F., Carel. 3¼. 1754.

Rec. i **Lärda Tdngr 1756.** 36. **Gött. gel. Anz. 1756.** 470.

De Foecunditate plantarum. Laur. Settermark, W. G. 1½. 1757.

Rec. i **Lärda Tdngr 1757.** 378—380.

Floræ fennicæ pars prior. Wilh. Granlund, Ob. 1¾ 1765.

Rec. i **Lärda Tngr 1766.** 32. **Gött. gel. Anz. 1766.** 1164.

Förekommer omtryckt i Schrebers neues Schwedisches Magazin. 1 Th. 186.

Genera compendiosa nobiliss. v. Linné plantarum fennicarum. P. I. Joh. Hellenius, Sat. 2. in 8:o Aboæ 1771.

Rec. i **Zusätse zu Gött. Anz. 1773. 19 St. pag. CLVIII.**

Dissertationis Acad. descriptionem Historiamque Insectorum quorundam sistentis particula. Resp. Joh. Kerchström, Nyl. 1 ark med tab. 1778.

b) af blandadt naturhistoriskt innehåll.

Oförgripliga tankar om nödvändigheten af skogarnes bättre vård och ans i Finland. Dan. Lithander, Sat. 6. 4:o 1753.

Enfaldiga anmärkningar om Öst-Götha skäreboars öfliga fiskesätt i Östersjön. 1, 2 Del. Joh. Enholm Eliæson, ÖG. 9½. 4:o 1753—54.

Rec. i **Lärda Tdngr 1754.** 250—252, 287—288. och **Lärda Tdngr 1754.** 213—215.

Korta frågor angående nyttan af våra inländska vexter. Carl Fred. Leopold, Tav. 1½. 4:o 1753.

Historisk och oeconomisk beskrifning öfver Sagu socken i Åbo Län. Christ. Cavander, Söderf. 3½. 4:o 1753.

Sidd. 10—11, 14, 21 och 24 innehålla åtskilliga ekonomiska och naturalhistoriska anmärkningar.

Rec. i **Lärda Tdngr 1754.** 150—152. **Gött. Anz. 1755.** 596.

Historisk och oeconomisk beskrifning öfver Calajoki sokn uti Österbotten. Christiern Salmenius, J. S. Ob. 8. 4:o 1754.

Sidd. 32—38 med naturalhistoriska observationer.

Rec. i **Lärda Tdngr 1754.** 176—80. **Gött. Anz. 1755.** 597.

Historisk och oeconomisk beskrifning öfver Cajaneborgs län. Er. Castrén, Ostrob. 10. 4:o 1754.

Sidd. 57—64 innehålla några naturalhistoriska anmärkningar.

Diss. Possibilitatem varia vegetabilia exotica fabricis nostris utilia in Finlandia colendi adstruens. Carl Fredr. Leopold, Tav. 1½. 1754.

Rec. i **Lärda Tdngr 1754.** 356.

Sättet att anställa meteorologiska observationer och deras nytta i oeconomien. And. Gudseus, Nyl. 2½. 4:o 1754.

Innehåller en tabell med observationer öfver vexters blomningstid m. m.

Adumbratio floræ. Gust. Orræus, Wib. $4\frac{1}{2}$. 1754.

Rec. i Gött. gel. Anz. 1756. 469.

Anmärkningar vid Saltkjällor. Math. Forsinius, Sat. $2\frac{3}{4}$. 1754.

Sid. 10 uppräknas vexter.

Historisk och oeconomisk beskrifning öfver Cronoby sokn uti Österbotten. 1 Del. Er. Cajanus Erichson, Ob. 5. 1755.

Sidd. 25—30 innehålla anmärkningar i naturalhistorie.

Rec. i Lärda Tdngr 1755. 383—384.

De prærogativis finlandiæ præcipue quoad plantas spontaneas in Bellariis adhibitas. Henr. Stjerna[91]) Sim. f., Sat. 3. 1756.

Rec. i Lärda Tdngr 1756. 250—251 och i Gött. gel. Anz. 1757. 631.

Historisk och oeconomisk beskrifning öfver Hauho sokn uti Tavastland. Cph. Herkepæus, Tav. $10\frac{1}{4}$. 4:o 1756.

Sidd. 24—43 med naturalhistoriska observationer. Sid. 57 ff. uppräkning af sockens vexter.

Rec. i Lärda Tngr 1757. 206—208, 216[92]). Gött. gel. Anz. 1758. 512—518. och i Svenska Mercurius. 2 årg. Maj 1757. 761—763

Trän till häckar eller lefvande gärdesgårdar beskrifne. David Er. Högman, Ob. $4\frac{1}{4}$. 1756.

Rec. i Gött. gel. Anz. 1758. 687 och i Lärda Tdngr 1758. 232.

---

91) Programmet till 1756 års promotion, der Stjerna var primus, innehåller en stjerna med hans namn inuti, och hans kamraters såsom strålar.

92) „En del studerande vid Åbo lärosäte, hafva på några år tagit sig en berömlig sedvana deruti, att de i sina akademiska snilleprof meddela beskrifning på svenska öfver de orter, i hvilka de blifvit födde och dem de närmast känna."

Några anmärkningar om våra Furu och Granskogars ömmare vård tagna af deras ålder. Ingevald Nordling, Söderf. 1½. 4:o 1757.

Rec. i **Lärda Tdngr 1757. 287.**

Några anmärkningar rörande nödvändigheten af Ekskogarnes bättre vård och ans i Finland. Nic. Crusell, Sat. 1½. 4:o. 1757.

Om det så kallade Gröna Linets plantering och skötsel i Orihvesi socken. Sam. A. Salonius, Söder Finne 3¾. 4:o 1757.

De caussis diminutionis piscium. P. I. Gust. Lindblad, G. f. Wib. 1¾. 4:o 1757.

Rec. i **Lärda Tdngr 1758.** 224, 241—242.

Fata Botanices in Finlandia. And. Collin, J. f., Sat. 3½. 1758.

Rec. i **Lärda Tdngr 1758.** 379—380.

Hushållningens hinder och hjelp i Kemi Lappmarck. Joh. Wegelius, H. s. Ob. 2½. 4:o 1758.

Rec. i **Lärda Tdngr 1759.** 206—207.

Sid. 12 uppräknas några vexter.

Beskrifning om Aspens egenskaper och nytta i den allmänna hushållningen. Arvid Mennander, Jon. s., Sat. 3. 1759.

Oeconomisk beskrifning öfver vår svenska Hassel. Car. Didr. Rahse, Ob. 3½. 1759.

Oeconomisk beskrifning öfver Björkens egenskaper och nytta i allmänna hushållningen. Joh. Grundberg, Ob. 5. 1759.

Rec. i **Gött. gel. Anz. 1763.** 375. **Erlang. gel. Beytr. 1763.** 488. och i **Lärda Tdngr 1760.** 264.

Dissert. sistens Animadversiones nonnullas circa mer-

caturam quæstuosam cum exteris exercendam proventibus Finlandiæ propriis. Isaac Ervast, Ob. 3½. 1760.

Rec. i **Lärda Tdngr 1760.** 382—84, 386—87. och i **Gött. gel. Anz. 1763.** 206.

Sidd. 14, 15, 20 med naturalhistoriska anmärkningar.

Tankar om sättet att rätt tractera Historia Naturalis. Henr. Aulin, Ob. 4. 4:o. 1760.

Rec. i **Lärda Tdngr 1760.** 329—330, 371.

Enfaldiga tankar om nyttan och nödvändigheten af våra vexters kännande. Henr. Enckell, Ob. 2. 4:o 1760.

Diss. præstantiam plantarum indigenarum præ exoticis adumbrans. Joh. Henr. Aspegren, Ob. 6½. 4:o 1762.

Rec. i **Lärda Tdngr 1763.** 246—248.

Kännemärke till rika käll- och vattu-ådror. Christfried. Ganander, Th. s., Ob. 2½. 4:o 1763.

Rec. i **Lärda Tdngr 1764.** 391—392.

Sidd. 10—12 med uppgifter på vexter.

Norra Amerikanska färge-örter. Esaias Hollberg, And. s., Ab. 1½. 4:o 1763.

Rec. i **Lärda Tdngr. 1764.** 400.

Utkast till en blomstergård af inhemska vexter. Joh. Lindvall, Smol. 2. 4:o 1766.

Om den såkallade Gräs- eller Ängsmasken samt dess förekommande och utödande. Dan. Alcenius, Sat. 2¾. 4:o 1766.

Rec. i **Lärda Tdngr 1767.** 19—20.

Om den skada, som kölden tillfogar Åker och Trädgårds skötseln i Finland. Gab. Rein, Ob. 1½. 4:o 1768.

Äppleträns ans och skötsel i Finland. I. II. Joh. Calonius, Wib. 3. 4:o. 1769.

Diss. de usu, quem praestat zoologia in hermeneutica sacra. 1½. 4:o 1769.

Beskrifning öfver Eenens egenskaper och nytta. Förra delen. Michael Forslin, Ob. 2. 1770.

Rec. i Gött gel. Anz. 1773. 311.

De animalibus vectariis. Henr. Gust. Borenius, Tav. 2. 1771.

Usus animalium sylvestrium domitorum. Gabr. Avellan, v. D. m. 1. 4:o 1772.

Oeconomiska nyttan af mannagräs. Joh. Blomberg, Ob. 1. 4:o 1772.

Beskrifning öfver svarta vinbärsbuskars nytta i hushållningen. Carl Meurling. Ob. 1¼. 1772.

Historisk och oeconomisk beskrifning öfver Somero socken. Carl Petter Borenius, Tav. 2¾. 1774.

Sidan 12 uppgifves *Cicuta virosa* vexande i socken.

Om trän tjenliga till lefvande häckar uti kryddgårdar i Finland. Abrah. Paulin, Söderf. 1½. 1775.

Om nyttan af hallon. Isaac Wargelin, Ob. 1¾. 1778.

Om sättet att utöda mask på stickelbärs buskar. Anders Cajalen. Ab. 1. 4:o. 1778 [93]).

Denna art är Zerene grossulariata.

c) Uppsatser i Svenska Vetenskaps Akademiens Handlingar:

Förteckning på några örter fundna i Bohus-län 1742. 1743. 105—112.

Öfversatt på latin i *Acta Transalpina* Tom I. 251—254. — På tyska i Abhhandl. d. schwed. Akad. V. 78—83.

Rön vid ängsskötsel. 1745. 206—217.

Förteckning på några inhemska färgegräs. 1745. 243—253.

---

93) Öfriga under hans praesidium utgifna disputationer finnas uppräknade af Lidén, *Cat. disp.* Sect. III. 94—105 och Marklin, *Suppl.* 51.

Rec. i Lärda Tdngr 1746. 34—36. — På tyska i Abhandl. der Schwed. Akad. VII. 249—257.

Rön om några synnerliga örters nytta till förkofring af landthushållningen. 1746. 57—67.

På tyska i Abh. d. Schwed. Akad. IX. 65—74.

Rön och anmärkningar uti naturalhistorien och oeconomien gjorde och sände ifrån Norrige. 1748. 185—202.

Rec. i Lärda Tdngr 1748. 367—368. — På tyska i Abh. d. Schwed. Akad. X. 189—204.

I handlingarne 1747. 238 förekommer ett yttrande om en vext Selinum palustre levissime lactescens Fl. sv. 227, som skulle motsvara en rot, den ryssarne under kriget i Nyland begagnat till ingefära. (I utdrag ur vetensk. akademiens dagbok).

Lobelia såsom en säker läkedom emot Veneriska sjukan. 1750. 280.

På tyska i Abh. der Schwed. Akad. XII. 289—297.

Beskrifning huru socker göres uti norra America af åtskilliga slags trän. 1751. 143—159.

På tyska i Abh. d. Schwed. Akad. XIII. 149—166.

På hvad sätt dricka göres i norra America af ett slags gran. 1751. 190—196.

På tyska i Abh. d. Schwed. Akad. XIII. 197—202.

Beskrifning om mays, huru den planteras och skötes i norra America samt om denna sädesartens mångfaldiga nytta. 1751. 305—318. 1752. 24—43.

Rec. i Lärda Tdngr 1752. 41. 122.

Berättelse om skaller-ormen, samt de läkemedel, som i norra America brukas emot dess stygn. 1752. 308—319. 1753. 52—67. 185—194.

Rec. i Lärda Tdngr 1753. 51. 321.

På tyska i Abhandl. der schwed. Akademie. XIV. 316—325. XV. 54—68. 189—197.

Berättelse om ett slags yrfä i norra America, skogslöss kalladt. 1754. 19—31.

Rec. i Lärda Tdngr 1754. 146.

På tyska i Abhandl. der schwed. Akademie. XVI. 20—31.

Beskrifning på ett slags gräshoppor uti Norra Amerika. 1756. 101—106.

Öfvers. på tyska: Beschreibung einer Art Grashüpfer in nördlichen Amerika (Cicada septemdecim) i Abhandlungen d. schwed. Akad. XVIII. 94—106.

Beskrifning på de vilda dufvor, som somliga år i så otrolig stor myckenhet komma till de södra engelska nybyggen i norra Amerika. 1759. 275—295.

Rec. i Lärda Tdngr 1760. 54.

Öfvers. på tyska: Beschreibung der wilden Tauben, die manche Jahre in unglaublicher Menge in die neuen südlichen englischen Pflanzörter des nördlichen Amerika kommen (Columba macrocera L.) i Abhandl. d. schwed. Akad. XXI. 268—285.

Rön vid köldens verkan sistlidne vinter på åtskilliga slags träd och buskar, uti och näst omkring Åbo. 1761. 19—41. 129—143.

Detta arbete belönades med en guldmedalj af 10 dukater. Högst upplysande för Finlands hortikultur [94]). — På tyska i Abh. der Schwed. Akad. XXIII. 21—43. 129—142.

---

94) Lärda Tngr 1761. sid. 262, der det heter: „Af 9 års rön och försök med allehanda slags träds och buskars plantering vid Åbo har herr Professorn inhemtat 16 hufvudreglor och lärdomar, som här meddelas och äro högst nödige att veta och iakttaga för alla, som vilja anlaggga trädgårdar och plantager, som skola hafva långvarigt bestånd; isynnerhet äro de oundgängeliga för planterare i Finland."

Beskrifning på ett slags maskar, som somliga år göra stor skada både på fruktträden och skogarna i norra Amerika. 1764. 124—139.

På tyska i Abh. der schwed. Akad. XXVI. 130—143.

Norra Amerikanska svarta valnötträdets egenskaper och nytta. 1767. 51—64.

Om hvita valnötträdets egenskaper och nytta. 1769. 119—127.

Rön om den amerikanska så kallade Tuppsporre Hagtorns nytta till lefvande häckar. 1773. 343—349.

Beskrifning på norra amerikanska mullbärsträdet, Morus rubra kalladt. 1776. 143—163.

Om egenskaperne och nyttan af det amerikanska valnöt-trädet, som kallas Hiccory. 1778. 262—283 [95]).

d) Uppsatser i tidningar, journaler m. m.

Ett utdrag af hans tal om sättet huru en akademisk Hortus Botanicus bör inrättas, samt hvad nytta fäderneslan-

---

95) I Svenska Vetenskaps Akademiens Handlingar förekomma dessutom följande afhandlingar af Kalm:

På hvad sätt den säd, som intet är ritorr, i många år må kunna aktas, utan att taga något men och skada. 1743. 50—51.

Om de såkallade berg- eller jättegrytor i Bohuslän. 1743. 122—125.

Beskrifning på ett serdeles slags ljus eller lampor, brukeliga uti Bohuslän. 1743. 139—142.

Berättelse om ett särdeles stort hagel, som föll i Moscau den 30 sistlidne April. 1744. 145—150.

Samling af åtskilliga märken som fiskare, losar, och annat sjöfolk dels vid Östersjön, dels vid vesterhafvet hafva till tillkommande väderlek. 1745. 102—114.

Bref om vattnets aftagande i Norrige, i handlingarne 1748. 151. (utdrag ur kongl. Vetenskaps Akademiens dagbok).

Utdrag utur herr Professor Kalms bref ifrån Philadelphia i America den 14 October 1748, i utdrag i Vetenskaps Academiens dagbok 1749. 70.

Några nordsken, observerade i Norra America. 1752. 145—155.

Thermometriska Rön vid hafs och sjöars vatten. 1771. 52—60. Rec. i Comment Lips. Vol. 20. 271.

det deraf kan tillflyta, hållet vid rektoratets nedläggande i Åbo den 28 Juni 1757, är infördt i Lärda Tngr 1757. 237 —240 [96]).

Samtidigt med Pehr Kalm lefde och verkade den trägne, arbetsamme Pehr Adrian Gadd. Få af de män, hvilka under det adertonde seklets ekonomiska sträfvanden gjorde utvecklingen af fosterlandets materiella krafter till sitt lefnadsmål, hafva utvecklat en så förvånande ifver och beundransvärd ihärdighet, som Gadd. Han lemnade icke något tillfälle obegagnadt, der han trodde sig kunna finna någon fördel för sitt land. För honom var vetenskapen en nyttans tjenarinna och han delade sitt tidehvarfs åsigt, att endast i den mon densamma hade en rent praktisk tillämpning, förtjenade den att bearbetas och uppodlas. Man kan icke undertrycka den tanken, att, om vårt land hade fortgått på den engång banade vägen, om tillbörlig uppmärksamhet hade egnats åt dessa från vetenskapsmännen utgående sträfvanden för landets jordbruk och näringar, dess välstånd

---

96) Ännu upptagas här nedanstående mindre uppsatser af Kalm:

Bref från Norrige daleradt Gronstad den 11 December 1747. Ett utdrag finnes i Lärda Tdngr 1748. 26—28.

Anmärkning angående ett väderleks tecken, i Åbo Tidningar 1771. 7. 52.

De i Åbo Tidningar förekommande Väderleks nyheterna äro också af Kalm.

Tankar om hushållningens upphjelpande i Finland i Hushållnings Journalen 1781. 32—43.

Uppsatsen blef afbruten genom författarens död.

Sammandrag af hans berättelse om Niagara Vattenfall i Norra America, är författadt af en anonym och infördt i Uppfostr. Sällsk. Tidn. 1782. 177—182.

Dessutom höll han ett svenskt tal den 25 November 1762 i anledning af grefve Ekeblads antagande af Cancellariatet den 23 Juli 1771; ett tal i anledning af konungens död, samt ett tal vid rektoratets nedläggande den 27 Juni 1773 om lefvande häckars plantering (alla otryckta).

otvifvelaktigt skulle stigit och folkets såväl arbetskraft, som slöjdkunnighet höjts. Den ekonomiska lagstiftningen, som i flere afseenden lagt band på folkets närings- och sjelfbestämningsrätt, hade säkert tidigare än först i våra dagar nödgats gifva vika för friare åsigter.

Pehr Adrian Gadd[97]) föddes i Birkala socken den 12 April 1727. Magister 1748. Den 6 December 1750 förordnad till docens i naturalhistorie och ekonomi. 1751—1752 besörjde han de offentliga föreläsningarne i ekonomien. Efter konsistorii förordnande bereste Gadd 1753—1755 Finlands södra skärgård „att der uppleta nödige inhemske färgestofter, medicinalörter och andra nyttiga hushållsvexter“ [98]). 1754 begynte Gadd enligt förordnande sina planteringsförsök med färgstofter, mullbärsträd och andra för Finland nödiga växter samt gjorde försök att uppföda silkesmaskar [99]). 1755 den 22 April utnämnd till inspektör öfver saltpetersjuderierna [100]) i Åbo och Björneborgs län, blef Gadd 1756 tillika förordnad att vara provincial-schäfer och anställde på offentlig bekostnad „en resa i södra delen af landet till upplysning om handelns, ma-

---

97) Lüdeke, *Denkmal der Wieder-Eröffnung der Deutschen Kirche in Stockholm*. Sthm 1823. s. 559. Rosenhane, *Anteckn*. 278. 471. Fr. W. Pippings *program* till P. A. von Bonsdorffs installation den 18 Juni 1824. Tengström, *Chron. Förteckn*. 244. *Uppfostr. Sällsk. Tdngr* 1782. 45. Lagus, *Oratio*. 138. 155. ff. *Biogr. Lexicon* V. 111.

98) Till dessa resors anställande erhöll Gadd inalles 1060 dal. kpm.

99) Gadd anbefalldes att genom Consistorium till manufakturkontoret insända berättelse öfver sina planteringsförsök. *Cons. prot.* för den 25 Mars 1755.

100) Genom Professorn och saltpettersjuderi styresmannens Gadds anställda undersökningar och kemiska försök 1748 och följande åren vunno sjuderierna i Österbotten märkeliga framsteg; kunskapen om saltpeterns planterande eller skyndesamma danande under ett kallt klimat, medelst i lådor eller under uthusgolf inlagda jordmassor är af honom funnen och uppgifven. *Krigs Vetensk. Akad. Handl.* 1811—1815. 10.

nufakturernas och schäferiernas tillstånd." Samma år erhöll han titel af ekonomie direktör. Gadd blef den 23 Maj 1758 utnämnd till extra ordinarie Chemiae, Physicae och Oeconomiae professor, sedan han, såsom konsistorii bref af den 2 April samma år innehåller, „förklarat sig hågad att i kemiska vetenskaper i gemen och deras nogaste tillämpning till allehanda delar i Oeconomien gå ungdomen tillhanda, samt tillika framtedt ett väl utarbetadt utkast till slika föreläsningar i Chemia oeconomica med försök till denna vetenskapens systematiska indelning. För att med så mycket större eftertryck vinna ändamålet, har han önskat att dessa föreläsningar blefve publika, att han förordnas till E. O. Chemiae, Physicae och Oeconomiae professor, till hvilken nya profession han vill af Academiens stat och förmåner alldeles intet begära. Under Kalms frånvaro på dess resor hållit tvenne särskilda Lectioner i Historia naturalis och Oeconomien. Dessutom har han haft att göra med hvarjehanda växters och färgstofters plantering tre somrar å rad. Efter Consistorii föranstaltande rest i skärgården, hafvande ock redan färdig att genom trycket utgifvas en physico-oeconomisk beskrifning öfver samma skärgård, som utreder dess Geologie, Hydrologie, Meteorologie, Historia naturalis och Oeconomie" [101]). Gadd blef ledamot af svenska vetenskaps akademien den 3 Oktober 1759. Utnämnd kemie professor den 22 Sept. 1761 [102]) samt erhöll den 7 September 1762 titel af plantage direktör i Finland [103]). Af

---

101) Ingafs en physico-oeconomisk beskrifning öfver finska skärgården, som Gadd författat, lades tills vidare ad acta. *Cons. Acad. prot.* den 14 Juli 1755.

102) Om inrättandet af professionen i Kemi jfr Lagus, *Oratio* etc. 156.

103) Gadd erhöll till detta ändamål af manufakturkontorets medel 400 sm. Dessa indrogos med år 1772, men följande år gåfvos ånyo 100

Gustaf III emottog han den 23 Juli 1781 uppdrag „att under anställande resor beskrifva Storfurstendömets produkter, naturel, grufvor och yppade malmgångars art samt undersöka, huruvida hushållningarne derefter finnas inrättade och hvad till deras vidare uppkomst höra kan“ [104]). Bergs- och kommerce kollegium utfärdade den 13 November för honom en särskild instruktion i detta hänseende.

Gadd har utgifvit nedanupptagna skrifter, af mer eller mindre naturhistoriskt innehåll:

a) Större och mindre skrifter:

Ett oeconomiskt försök, eller beskrifning öfver Satakunda Häraders norra del, som innehåller anmärkningar i Geographie, Antiquiteter, physique, Historia naturalis, och den ortens oeconomie etc. Jemte nödiga figurer framgifvet af Pehr Adrian Gadd, Phil. mag. Sthlm 1751. 126 sidd. 8:o.

I fjerde afdelningen uppräknas vexter, i femte afdelningen djur.

Recension i **Lärda Tdngr 1751.** 231—246, i **Gött. gel. Anz. 1752.** 855 och i **Hall. Bibl. bot. II.** 407.

Utgör en granskad och tillökt öfversättning af hans under Prof. C. F. Mennander försvarade gradualdisp. Observationes physico-oeconomicae, in septentrionali praetura territoriae superioris Satagundiae collectae. 1747. $5\frac{1}{4}$. 4:o.

Underrättelse i Träd- och Skogsskötseln, grundad på flera års rön och försök. Åbo 1759. 1 ark 4:o.

Recenserad i **Gött. gelehrte Anz. 1760.** 592 och i **Lärda Tdngr 1759.** 199—200 [105]).

---

sm. till tryckning af hans ekonomiska underrättelser, enl. Kongl. Brefvet af den 11 Maj 1773.

104) *Uppfostr. Sällsk. Tdng* 1782. 691.

105) „Vid denna Academie (Åbo) fortfara våra lärde att som oftast framgifva nätta afhandlingar på svenska rörande landthushållningen. Ett så berömligt bruk vittnar tillräckligen om finska nationens sunda smak och prisvärda omtanke att upphjelpa vårt kära fädernesland.“

Samma afhandling blef sedan omtryckt i professor E. G. Lidbeks Berättelse om vilda träns plantering. St. 1759.

Underrättelse om Färge-stoften Veides plantering och ans i Finland, grundad på flere års rön och försök. Åbo 1760. 1¼ ark med planch.

Recension i Lärda Tdngr 1760. 394.

Underrättelse om färgestofters planteringar i Finland af Saflor, Krapp och Wau. Åbo 1760. 1 ark 4:o.

Recension i Lärda Tdngr 1760. 398—399.

Såväl af detta, som af föregående arbete lät konsistorium gratis utdela exemplar på bekostnad af de åt akademien förunnade planteringsmedel.

Tal om finska Climatet och dess följder i folkets lefnadssätt och landthushållning, hållit för kongl. Vetenskaps Akademien den 14 Januari 1761 af P. A. Gadd, Oeconomie Directör samt Chemiae Phys. och Oecon. prof. i Åbo, då han derstädes intog sitt rum såsom ledamot. St. 1761. 55 pagg. 8:o.

Recension i Lärda Tdngr. 1765. 84—88.

Emot detta tal utkommo „Några anmärkningar uppsatte i anledning af Herr Professor Gadds tal på vetenskaps akademien om finska klimatet.“ St. 1761. 8 ss. 8:o.

Uppmuntran och underrättelse till nyttiga plantagers vidtagande i Finland. 1:sta stycket. Åbo 1763. *2* och *3*. 1765. *4* och *5*. 1767. *6*. 1768. 7. 1769. *8*. 1770. *9*. 1773. *10*. 1774. *11*. 1775. *12*. 1778.

Dessa underrättelser utgåfvos i anledning af landshöfdingens i Österbotten begäran af den 25 Juni 1763 hos Gadd, och på grund af hans instruktion af den 7 December 1762. De trycktes på bekostnad af de Åbo akademien tilldelade plantagemedel och nödiga exx. utdeltes gratis till hvarje kyrka.

I—III recenseras i Lärda Tdngr 1765. 220, 1766. 282. I—VII i Gött.

gel. Anz. 1769. 400, 1770. 608 och 1343. IX—X, i Gött. gel. Anz. 1776. Zuz. 427. Berliner Sammlung 1 band 104 och 8 band 90. I—VIII i Åbo Tidningar 1771. 62—64. — I. II finnas på tyska öfversatta i Schrebers neue Cameralschriften, 2. 460 under titel: „Unterricht von Wartung der Bäume und Wälder in den Plantagen zu Åbo.

Lyhykäinen ja yxikertainen neuwo kuinga Krydimaan Yrttein kaswannot Suomen maasa Taittaan saatettaa tuleundamaan. Maan mjehilleensä opetuxexi edespandu P. A. Gaddilta. Turussa 1768. 16 sidd. 8:o.

Försök till en systematisk inledning i svenska landtskötseln. Tom I. XL. 374 sidd., reg. 21 sid. med 2 taflor. II. XVI. 456 sidd., reg. 22 sid. med 2 kopparstickstaflor. III. XVI. 594 sidd., reg. 13. sid. med 4 kopparstickstaflor. Stockholm 1773—1777.

Recensioner finnas i Greifsw. krit. Nachr. 1777. 175. Beckmanns physik. ökon. Bibl. 8. 2. Gött. Anz. 1779. 73. Lärda Tdngr 1776. n. 37. 1778. n. 67.

Beskrifning om allehanda träns plantering grundad på mångåriga rön och försök, hvilka blifvit verkställda i Finland och Skåne samt sedermera i Småland. Sthlm 1773. 8:o. 24 sidd. (af komminister Hallberg).

I detta arbete har Gadd infört förbättringar, utmärkta med G. och tillagt hela sjette artikeln „Om skogsplanteringen i stort." ss. 17—24.

Underrättelse och uppmuntran till potatoes växtens utvidgande i Finland. Åbo 1782. 4:o [106]).

---

106) För fullständighetens skull upptagas ännu följande af Gadd utgifna skrifter, hvilka vi anträffat, isynnerhet som författaren icke känner, att de någonstädes blifvit fullständigt förtecknade:

a) Större och mindre arbeten:

Tankar om skadliga nattfroster och frostnästens uppodling, grundade på physiska principer och flera års rön och anmärkningar. Sthlm 1758. 111. 8:o utom företal och dedic. till Grefve Tessin, samt kongl. vetenskaps akademiens yttrande öfver arbetet.

Svar på den af kongl. vetenskaps akademien för år 1763 fram-

b) Akademiska afhandlingar.

Aphorismi de morbis plantarum. Disp. grad. (praeside Nic. Hasselbom). 1. 4:o. 1748.

---

stälte frågan: Hvad kan vara orsaken att sådan myckenhet svenskt folk årligen flyttar ur landet? Och genom hvilka författningar kan det bäst förekommas? Gifvet af en gammal svensk. Stockh. 1765. 8:o. 64.

Recension finnes i **Lärda Tdngr 1765.** 177—178, 182—184.

Svar på den af kongl. vetenskaps akademien år 1764 utsatta frågan: Hvilka äro svenska climatets förmåner och olägenheter i anseende till allmänna och enskilda hushållningen i jemförelse emot andra länder. Stockholm 1765.

Erhöll accessit. — Sammantryckt jemte kommissarien J. F. Krygers svar, som erhöll priset.

Recension i **Gött. gel. Anz. 1766.** 47. och i **Erlang. Beytr. 1767.** 109.

Svar på den af kongl. vetenskaps akademien framställda fråga för år 1765: Hvilka författningar äro de bästa, att underhålla tillräcklig tillgång på skog här i riket? Ingifvet af Pehr Adrian Gadd. Stockholm 1767. 39 pag. 8:o.

Erhöll accessit. Utgafs af författaren sjelf.

Företalet till „Försök att visa gemenskapen emellan Finska och Grekiska språken, såsom tjenande till upplysning i Finska folkets historia" (af Nils Idman). Åbo 1774. 90 sid. 8:o.

Recension i **Nya Lärda Tdngr 1775.** 213.

Detta arbete öfversattes sedermera på franska under titel: „Recherches sur l'ancien peuple Finois d'après les rapports de la langue Finoise avec la langue Grecque, par Mr le Pasteur Nils Idman. Ouvrage traduit par Mr Genet le fils. Strassbourg 1778. 149 sidd. 8:o.

Jfr **Gött. Anz. 1778.** 886. **Neueste Crit. Nachr. 1778.** 334.

Undersökning om de förnämsta orsaker till missvext på säd i Finland, jemte uppgift och underrättelse huru de framdeles må afböjas och förekommas. Åbo 1782. 20. sidd. 4:o.

Om medel till allmogens bergning under säd- och foderbrist. Åbo 1785.

Denna afhandling är recenserad i Uppfostr. Sällsk. Tdng 1787. 731. 748. 781. 787.

Inledning till stenrikets känning efter samlade rön och anmärkningar. Åbo 1787.

Recensioner finnas i Allg. Lit. Zeit. 1790. n. 42. **Gött. gel. Zeit. ausl. Litt. 1788.** 4.

Underrättelse för allmogen att med sädens mästa besparing tillverka bränvin. Åbo 1788. 15. sidd. 8:o.

Afhandling om Saltpetter-sjuderi inrättningen uti Sverige, jämte an-

Finska ängskötselns hinder och hjelp. Joh. Henrik Hallenberg, Tav. 1¼. 1757.

Recension i **Lärda Tdngr 1758.** 14—17. **Gött. gel. Anz. 1758.** 1062.

---

ledningar till dess förändring och förbättring samt uppgift af Saltpetterladors inrättning efter rikets kalla klimat och underrättelse huru potaske sjuderiet därmed beqvämligen kan förenas samt på hvad sätt saltpetter lämpeligast kan sjudas, luttras och till dess halt pröfvas; Til allmän närmare upplysning efter chemiska försök och oeconomiska grunder författad och utgifven af Pehr Adrian Gadd. Stockh. 1795. 78 sidd. 8:o.

b) Tal och tillfällighetsskrifter:

En dygdig enighet, anmärkt såsom medel till Svea Rikes beständiga välmåga, då öfver deras kongl. Majestäters högsthugneliga kröning, som i Stockholm högtideligen firades den 26 November 1751, en allmän underdånig fägnad blef vid kongl. Lärosätet i Åbo uttolkad af P. A. Gadd, Philosophiae Magister, Hist. nat. och Oeconomie Docens. Stockholm 1752. 3 ark 4:o.

Undersåtlig fröjd och vördnad då Hans Kongl. Majestät vår allernådigste Herre och Konung, Konung Adolf Friedrich under dess högst efterlängtade kringresa i Finland vistades i Åbo stapelstad och samma tid den 13 Juli inföll Hennes Kongl. Majestäts vår allernådigste Drottning Lovisae Ulricae högsthugneliga födelsedag att firas, allerunderdånigst uttolkad på academiska ungdomens vägnar af Pehr Adrian Gadd. Åbo 1752. 2 ark. 4:o.

Ett godt samvets vittnesbörd betracktadt, då Biskopens Gezelii änkefru Helena Arnell jordades 1752. Åbo. 4:o.

Vetenskapens och landets stora förlust, då Hr Doctorn Johan Brovallius den 21 Julii 1755 afsomnade i Åbo. Åbo 1755.

Griftminne i hast ristadt då — Hebla Enback den 13 Junii afsomnade och jordfästes den 17 ej. Åbo fol. 1757.

Nyttan af lärdoms uppmuntran och belöning i samhällen, anmärkt då prof. och prom. C. U. Clewberg Hrr Candidater i Åbo deras Magister Cransar tildelade 1754 den 24 Jul. Åbo. fol.

Fägne Runor, tecknade då prof. samt prom. Pehr Kalm Hrr Candidater tildelade i Åbo den 2 Aug. 1757 deras Magister kransar. Åbo. fol.

Ett fägne- och tacksägelse tal för stipendium Ekestubbianum, hållet den 15 November 1759.

Af detta på svensk vers hållna, men otryckta tal läses ett utdrag i **Lärda Tdngr 1760.** n. 28.

Tal vid installeringen till professionen i kemi: *de incrementis Scientiae Chemicae ab ineunte hoc seculo,* hållet den 27 November 1761.

Ett utdrag deraf finnes i **Lärda Tdngr 1762.** 45—48.

Tal om medel att vidare främja chemiska vetenskapens tillvext och

Physico-Oeconomisk beskrifning öfver Hvittis sokn uti Björneborgs län. Ephr. Carenius, Sat. $10\frac{3}{4}$. med tabell. 1759.

Recension i **Lärda Tdngr 1759.** 377, 379.

Sidd. 23—25, 38—47 uppräknas vexter och djur.

Chemisk och oeconomisk afhandling om Bränne Torf. Jacob Foenander, Tav. $3\frac{1}{4}$. 1759.

Bevis till möjligheten af Silkes-afvelens införande i Finland. Chr. Herkepaeus, Tav. $5\frac{3}{4}$ ark med tabell. 1760.

Rec. i **Lärda Tdngr 1760. 336. 1761. 2—4.**

Af detta arbete trycktes uppå Riksens Ständers Manufactur-kontors bekostnad 400 exemplar, hvilka utdeltes.

Chemico-Entomologisk undersökning om sättet att ut-

---

nytta i borgerliga samhällen, hållet vid Laboratorii Chemici högtideliga invigning i Åbo den 13 April 1764, af P. A. Gadd, plantage Directeur i Finland, Chemie professor, Akademie Bibliothekarie m. m. Stockh. 1764. 40 sid. 8:o.

Åminnelsetal öfver framlidne Hans Excellence, Herr Riks-Rådet, Cancellie Presidenten, Åbo Academie Cancelleren, m. m. Grefve Carl Gustaf Tessin, hållet efter Consistorii Academici förordnande i Åbo Academies öfre lärosal den 19 Maj 1770 af P. A. Gadd. Stockholm 1772. 62 sidd. 8:o, jemte Hans Excellence Riksrådet Grefve Tessins Afskedsbref till kongl. Academien i Åbo sidd. 63—75.

Se om denna högtidlighet *Svenska Merc.* 1764. 489. J. Bilmark, *Hist. reg. Acad.* Ab. III. 48.

Underdånigt fägnetal om Svenska frihetens öden, och de Regenters höga egenskaper, som den stadgat och forvarat, i anledning af konung Gustaf III:s kroning. Sthlm 1772. 40 sid. 8:o.

Underdånigste Tal hållit i Hans Kongl. Majestäts höga närvaro, då ett Academiskt lärdomsprof „om kärleken till fäderneslandet". den 29 Maj 1755 allmän granskning underställdes, af P. A. Gadd. Åbo 1775. 4 blad 4:o.

Om denna akademiska högtidlighet se **Nya Lärda Tdngr 1775.** 376 —378.

Tal om den våda och fara för Svea Rikets frihet och sjelfständighet, hvarifrån det genom Konung Gustaf III blifvit frälst och räddadt, hållit i anledning af den imellan Sverige och Ryssland uppå Verelä slätt den 14 Augusti 1790 slutna freden, den 9 November 1790. Åbo. 48 sid. 4:o.

rota och förminska sädesmasken. Otto Reinhold Bökman, Pet. s., Tav. 5. 1762.

Rec. i Lärda Tdngr 1762. 214—215, 306—308. Gött. gel. Anz. 1763. 1031.

Försök att utmärka rätta såningstiden för de i Norden brukeliga sädesarter. Jac. Herman Gadd, And. s., Tav. 3½. 1764.

Recensioner i Lärda Tdngr 1764. 327—328 och i Gött. gel. Anz. 1765. 400.

Sädesarternas sjukdomar och deras botande. Jac. Gummerus, Wib. 4. 1766.

Rec. i Gött. gel. Anz. 1769. 287.

Allmänna lagens uppmärksamhet vid plantagers inrättande och vård i Sverige. Alex. Löfman, Wib. 4. 1765.

Recensioner i Lärda Tdngr 1766. 274—277. Gött. gel. Anz. 1766. 1165.

Oeconomisk beskrifning öfver Kulsiala församling i Tavastehus län. Lars Palander, Gabr. s., Tav. 3. 1767.

Rec. i Gött. gel. Anz. Zus. 1770. 21 st. CLXXV.

Sidd. 8—9 innehålla upplysningar om i socken vexande träd.

Sjöfogels vård och ans i finska skärgården. Jacob Gummerus, Wib. 2. 1769.

Rec. i Gött. gel. Anz. 1770. Zus. 359.

Insecta piscatoribus in maritimis Finlandiae oris noxia. Car. Nic. Hellenius, Tav., Amanuens in Laborat. Chem. 1. 4:o. 1769.

Rec. i Gött. gel. Anz. 1770. Zus. 44. 360. — På tyska med anmärkningar af Beckman i „Der Naturforscher.“ Halle 1775. St. V. 195—206 och i Sanders „Kleine Schriften.“ 1784. n. 19.

Äkta Saffran och dess plantering. Carl Björkström, Smol. 1¼.

Rec. i Gött. gel. Anz. 1770. 1152.

Försök och anmärkningar om utländska sädesarter i finska klimatet. 1 Del. Isr. Indréen, Tav. 3. 1770.

Diss. Chem. Palingenesiae Zoologicae. Henr. G. Borenius. 1⅓. 1772.

Skidfruktsvexter och Legumer. Johan Gjös, Rossia-Wib. 2. 1772.

Rec. i Gött. gel. Anz. 1773. 535.

Solidago Canadensis, dess ans och nytta i färgerier. Gabr. Avellan, Tav. 1. 1772.

Rec. i Gött. gel. Anz. 1773. 784.

Oeconomisk underrättelse att på hårdvalls ängar igenom lämpeliga vexter befrämja den nästa och bästa hövext. Jac. Joh. Ursinus, Wib. 1½.

Rec. i Gött. gel Anz. 1773. 783.

Anmärkningar om förgiftiga vexter i gemen. Carl Gustaf Wallenius. 3¼. 1773.

Rön och anmärkningar om utländska vexter, försökta i finska klimatet. I—IV. Resp. Gabr. Grönelius, Reinh. Böning, Isaac Florin, Herm. Wegelius. 9. 4:o. 1777—1778.

Botanico-oeconomisk afhandling om Asclepias Syriaca. Joh. Cph. Frenckell sonen, Ab. 2½. 1777.

Chemiske och Botaniske anmärkningar om lin- och hampevexterna samt deras beredning. Joh. Gust. Justander, Ab. 2¼. 1786.

Undersökning om Nylands och Tavastehus län i anseende till dess läge, vidd, klimat, våhrfloder, sjöar och vattuleder, natursförmåner och brister, näringar, folkrikhet, politie och cameralförfattningar. 2 delen. Sam. Gabr. Mellenius, Norrfinne. 2¾. 1789.

Sidd. 35—37 uppräknas en mängd vexter, sid. 45 ff. djur.

Om Hollola socken uti Tavastland. Joh. Fr. Boucht. Tav. 4½. 1792.

Sid. 14 ff. innehålla naturalhistoriska anmärkningar.

Om Sysmä socken uti Kymmenegårds län och Savolax öfredels härad. Mich. Ticcander, Tav. 4¾. 1792 [107]).

Sid. 22 med naturalhistoriska observationer.

c) Uppsatser i Svenska Vetenskaps Akademiens Handlingar:

Rön om beskaffenheten och nyttan af den röda färg, som finnes i Hypericum eller Johannis Örten. 1762. 115—122.

På tyska i Abh. d. Schwed. Akad. XXIV. 111—22.

Försök med färgestofter, som vid Manufacturer nyttjas till gul färg, och isynnerhet om Solidago canadensis. 1767. 134—145.

Rec. i Beckmans ökon. phys. Bibl. 1 band. 215.

Rön gjorda vid silkes afvelens införande i Finland. 1773. 281—287.

Anmärkningar om Cicuta och uppgift att utrota denna giftiga vext ifrån ängar och beteshagar. 1774. 231—244.

Innehåller äfven anmärkningar om insekter, som lefva på cicuta.

Uppgift för nybyggare i Sveriges Fjällträkter till ett lämpeligt landtbruk. 1780. 143—156.

Innehåller vigtiga upplysningar om vexter, tjenliga till föda och passande för nordligt klimat.

Rön och undersökning i hvad mån Insekter och Zoophyter bidraga till Stenhärdningar. 1787. 98—106.

---

107) Öfriga under Gadds praesidium utkomna disputationer uppräknas hos Lidén, *Cat. Disp.* III. 58—64 och Marklin, 29.

Rön om Höstkälens olika verkan i åkerbruk och plantager. 1795. 274—282 [108]).

Innehåller iakttagelser öfver trädgårds- och andra vexter.

d) Uppsatser i tidningar, journaler m. m.

Utdrag af hans berättelse om nödige vexters plantering i Finland insänd till Manufactur-kontoret år 1756, finnes infördt i Lärda Tdngr 1772. 219. 220.

Anmärkningar öfver färgestofters planteringar af Vau, Zaflor och Veide finnas af honom i Lärda Tdngr 1772. 227—231.

Försök till Ichtyologia fennica i Åbo Tdngr 1771. 153—163, 1772. 364—374.

Anmärkningar om nödbröd i Åbo Tdngr 1772. 145—148.

Underrättelse om färgestoften Indigo, dess tillredning och uppgift att pröfva den till dess rätta halt, i Åbo Tdngr 1772. 59—63.

Utdrag af ett bref ifrån Herr Professor Laxman, dat. Petersburg den 14 Februari 1773, i Åbo Tdngr 1773. 145—146.

Anmärkning om hvita Svalor i Åbo Tdngr 1773. 161—163. jfr 1774. 149.

---

108) De öfriga uppsatserna äro följande:

Om dån och jordbäfningar af isarnes rämnande i stark vinter. 1761. 323. (Utdrag ur svenska vet. ak. dagbok).

Försök med Småländska hvitleran och om dess nytta till alunlutt-ring. 1768. 125—133.

Beskrifning huru en finsk ko blifvit ansad och skött att hon gifvit 9 till 10 pund smör om året. 1769. 49—57.

Rön och försök med murbruk och Cementarter. 1770. 189—206.

Om ursprunget, beskaffenheten och nyttan af kärr, mossar och morasser i Sverige. 1776. 97—116. 1777. 160—183. Anmärkningar vid denna afhandling af Pehr Wäsström. 1776. 116—122.

Rön om skiffergångarne i Finland och takskiffer i dem. 1780. 294—303.

Rön om Pietro Fongaja och dess beskaffenhet. 1197. 94—97.

Anmärkningar om Renskötseln i Paldamo socken i Åbo Tdngr 1776. 17—19.

Undersökning om Renskötseln i Sverige kan utvidgas utom fjellbygden, i Svenska Patriot. Sällskapets Hushållnings Journal. Sthlm 1776. 171—180.

Beskrifning huru en art Anjovis insaltas och tillredes i Riga och Lifland. Ibd. 1777. 414—415.

Om Hr Justitierådet Lindstedts Bengaliska medicinalfrön. Ibd. 1779. 13.

Tillägg till Sven Rörströms Förslag till Landtculturens förbättrande uti planteringen i allmänhet. Ibd. 1782. 421—424 [109]).

Innehåller bland annat upplysningar om vården af ekar.

---

109) Anmärkningar om hushållningens upphjelpande i norra delen af Björneborgs län finnas i *Inrikes Tidningar 1763*. n. 70.

Anmärkningar öfver Landthushållningen i Tavastland i *Inrikes Tidningar 1763*.

Om hafvets flod och strömmar i Åbo läns skärgård i *Åbo Tidningar 1771*. 31—34.

Kort lefvernesbeskrifning öfver Öfversten vid Kongl. Björneborgs läns Regemente Herr Johan Wilhelm Lode i *Åbo Tidningar 1773*. 6. 45.

Ett gammalt bref meddeladt efter en trovärdig afskrift, är infördt af Gadd och H. G. Porthan i *Åbo Tidningar 1774*. 5. 33—35.

Hushålls anmärkningar öfver Carlö socken i Österbotten i *Åbo Tidningar 1774*. 97—100.

Oeconomiska anmärkningar öfver Lappo socken i Österbotten i *Åbo Tidningar 1774*. 153—175.

Om en båtleds öppnande emellan Päjene stora insjö och Tavastehus i *Åbo Tdngr 1776*. 129—197.

Svar uppå den af Kongl. Patriotiska Sällskapet uppgifne fråga, angående de hinder, som ännu ligga i vägen, hvarföre ej städerna vidtagit den för Riket angelägna och för idkaren så förmånliga Hampeplanteringen, oaktadt det ansenliga praemium m. m., som kongl. Resolution af den 18 Maji 1774 utfäst till uppmuntring m. m. i *Svenska Patriotiska Sällskapets Handl.* V. 1777. 32—62.

Några få och korta anmärkningar till en tillämnad ny upplaga af Herr Carlesons Hushållslexicon i *Sv. Patr. Sällsk. Hushållnings Journal 1778*. 887—893.

Den håg för naturalhistoriens studium, som Pehr Kalm väckt i vårt land, försvann icke med honom. Den fortlefde fastmer i en talrik krets af lärjungar, hvilka fortsatte hans verk. Bland dem nämna vi först Carl Niklas Hellenius och Gabriel Bonsdorff.

Carl Niklas Hellenius [110]) föddes i Hollola socken den 12 Augusti 1745. Fil. magister 1769. Docent i kemi, ekonomi och zoologi 1773. Medicine licentiat i Upsala 1776. På Linnés rekommendation utnämndes Hellenius till den af prof. Haartman och bergsrådet Hisinger inrättade botanices demonstrators och medicine adjunkts tjensten vid Åbo akademi den 13 Febr. 1778 [111]); hvarefter han höll botaniska föreläsningar i akademi-trädgården. 1780 extra ordinarie professor i naturalhistorien; samma år promoverad medi-

---

Beskrifning öfver Åbo stad och dess hushållnings inrättningar i *Åbo Tdngr 1782* n:o 44, 45, 47—49, 1783 n:o 1, 3—5, 7, 11, 19—23, 25—26, 31 och ff. samt *Uppfostrings Sällsk. Tidn. 1782*. n:o 178, 179, 192, 193, 1783 n:o 38, 1184 n:o 40, 42, 43.

110) Rosenhane, *Anteckn.* 355. *Åbo stifts Matr.* 1807. Sacklén, *Sveriges Läk. Hist.* II. 61. *Suppl.* 190. Tengström, *Chron. Fört.* 285.

111) Den om medicinens studium i vårt land så högt förtjente Johan Johansson Haartman förband sig nemligen medelst donationsbref af den 10 April och tillagg af den 28 December 1777 att årligen betala 50 Rdr till lön åt en medicine adjunkt och botanices demonstrator vid Åbo akademi. Kort derpå utfaste sig sedermera bergsRådet J. Hisinger medelst bref af den 10 December 1777 att för sin del betala samma summa samt förskref i detta hänseende säteriet Ramsjö i Ingo till säkerhet. Begge förbehöllo sig att medicinae adjunkts och demonstratorstjensten skulle i evärdeliga tider vara förenade. Sedan Haartman 1785 erhållit tillstånd att till förmån för andra ändamål förändra sin första jemte Hisinger gjorda donation, förband sig den sednare genom donationsbref af den 23 December 1785 att ensam bekosta aflöningen för botanices demonstratorn och förskref nu säteriet Skogsäng i Pojo akademien till säkerhet för evärdeliga tider, hvilket stadfästades medelst kongl. brefvet af den 18 Juni och kanslersbrefvet af den 6 Juli 1786. Denna tjenst blef likväl genom Kejserliga Alexanders Universitetets statuter af den 1 Okt. 1852 indragen och de af Hisinger för en särskild demonstrators tjenst donerade medel ingå numera i aflöningen för professorn i farmaci och fysiologisk kemi.

cine doktor i Upsala. Professor i ekonomi och naturalhistorie den 16 April 1793. Erhöll afsked såsom emeritus den 29 April 1816 samt upphöjdes i adligt stånd och antog namnet von Hellens. Död den 26 Jan. 1820. Vextslägtet Hellenia och insekten Corixa Hellensii bära hans namn.

Hellenius har utgifvit nedanstående naturalhistoriska skrifter.

a) Akademiska afhandlingar:

Förteckning på finska medicinal vexter. Resp. Gust. Levin, Tav. 3. 4:o Aboæ 1773.

Hypericum. Diss. acad. præs. C. v. Linné. Upsala 1776. 2¼. c. Tab.

Denna var den sista disp., för hvilken Linné præsiderade.

Diss. sistens Hortum Academiæ Aboensis. P. 1. Joseph Mollin, Ostrob. 4¼. 4:o 1779.

Om de allmännaste Djurfängen i Tavastland. Gabr. Bonsdorff, Wib. 3. 1782.

Om finska allmogens nödbröd. Joh. Fr. Wallenius, Ab. 4¾. 1782.

Recension finnes i **Patr. Sällsk. Hushålln. Journal 1784.** 478—481.

De Calla. Joh. Fr. Sacklén, Sat. 2. 1782.

De Hippuride. Carol. Regin. Brander, Sat. 3. c. tab. 1786.

De Evonymo. Car. Ascholin, Sat. 3¼. c. tab. 1786.

Specimen Calendarii Floræ et Faunæ Aboensis. Joh. Gust. Justander, Ab. Fen. 2½. 1786.

De Asparago et quibusdam hujus succedaneis. Ulr. Pryss, Sv. Goth. 3. 1788.

Anmärkningar rörande ogräsen uti Orihvesi socken af Tavastland. Andr. Salovius, Tav. 2½ 1789.

De Hippophaë. Petr. Stenberg, V. D. M. v. Bothn. 2.

De Tropæolo. Ax. Fr. Laurell, Wib. 3½. c. tab.

Strödda anmärkningar rörande Fruktträns skötsel i Finland. Er. Joh. von Pfaler, Sat. 2. 1789.

Rec. i Hushålln. Journal 1790. 68—73.

Anmärkningar vid fruktbärande buskars skötsel. Joh. Forsbom, Ab. $1\frac{1}{4}$. 1789.

De Cichorio. Henr. Nelly, Sv. Goth. $2\frac{1}{2}$. 1792.

Specimina quædam instinctus, quo Animalia suæ prospiciunt soboli. Fred. Juvelius, Ob. 2. 1792.

Om Wassen, Arundo Phragmites Linn. Mich. Lundén, Sat. $2\frac{1}{4}$. 1795.

Recension finnes i Patriot. Sällsk. Hushålln. Journal 1799. 13—31.

Cogitationes quaedam de Animalibus hybridis. Jacob Joh. Holmberg, Sat. $2\frac{3}{4}$. 1798.

De variationibus Avium quoad ipsarum colorem. Axel Cajan Ob. $1\frac{3}{4}$. 1798.

Tankar om träns fortplantning medelst drifqvistar. Henr. Solin, Norrfinne $2\frac{3}{4}$. 1802.

Adversariorum de avium nidis ex observationibus in Tavastia collectis. Fasc. 1. Nic. Joh. Idman. 2. 1802.

Diss. acad. quæstionem examinans: an Lichenes detrimento sint arboribus? Carol. Regin. Sahlberg, Sat. $1\frac{3}{4}$. 1802.

Anmärkningar rörande trädplanteringen. Zach. Castrén, Österb. 2. 1805.

b) Uppsatser i Svenska Vetenskaps Akademiens Handlingar.

Anmärkningar öfver Laklefver masken. 1785. 180—191.

Beskrifning öfver Snömusen, Mustela nivalis Linn. 1785. 212—220.

Försök till beskrifning på ett nytt Genus ibland insekterna, som kunde kallas Serropalpus. 1786. 310—319.

Beskrifning öfver Blåkråkans (Coraciæ garrulae) seder och hushållning. 1787. 308—316.

Beskrifning öfver tvenne särskilde vexter, hörande till örtslägtet Turræa hos von Linné. 1788. 307—311.

Berättelse om en blandad afföda efter en Råget (foemina Cervi Capreoli Linn.), som blifvit parad med en springgumse. 1790. 289—291.

Beskrifning på ett nytt örteslägte från Vestindien, kalladt Hisingera. 1792. 32—36.

Berättelse om en fruktsam afföda efter en Råget, parad med en Gumse. 1794. 32—38.

Fortsättning förekommer i *Handl.* för 1801. 105—116.

c) Uppsatser i tidskrifter.

Underrättelser om årsvexten och annat anmärkningsvärdt omkring Åbo för hvarje år från 1789 till 1797 i form af bref, införda i *Svenska Patriotiska Sällskapets hushållnings journal* för samma år, såsom 1790. 95, 1791. 300, 1793. 299, 1794. 241, 1795. 191, 1796. 41—44, 315—316, 1798. 39, 285.

Berättelse om en ko, som framfödt fem lefvande kalfvar i *Läkaren och Naturforskaren* VI. 252 [112]).

Gabriel Bonsdorff (von Bonsdorff [113]) föddes i Borgå

---

112) Tal och tillfällighets skrifter:

Om den naturliga driften, som leder djuren att befrämja deras affödas välfärd, vid Rektoratets nedläggande 1789 (otryckt).

Åminnelsetal öfver framlidne Bergsrådet och Riddaren J. Hisinger den 2 Juni 1791 (otryckt). Ett sammandrag i Åbo Tdngr 1791. n:o 33—35.

Tal om djurens tjensteverk i naturen vid Rektoratets nedläggande 1803 (otryckt).

Sammandrag af uppgifter å tjenliga ämnen till boskapens föda vid infallande foderbrist, författade på kongl. Finska Hushållnings sällskapets anmodan, och af detsamma utgifne på trycket. På svenska och finska. Åbo 1800 8:o.

113) Tengström *Chron. Fört.* 295. Sacklén, *Sveriges Läk. Hist.*

den 6 November 1762. Student 1779. Magister 1782. Företog under sommaren 1784 en naturalhistorisk resa till södra Sverige och Köpenhamn, der han tillika biträdde vid ordnandet af grefve Bernstoffs naturalhistoriska samling, och blef med. lic. s. å.; promoverad dr 1785. Studerade derefter veterinär-vetenskapen i Skara under prof. Hernquists ledning. 1786 den 18 Juni utnämnd till den af prof. Joh. Haartman stiftade historiae naturalis och artis veterinariæ professionen, men öfverfördes den 19 Juni 1794 till med. fac. såsom prof. i anatomi, kirurgi och veterinärvetenskap. Arkiater 1817. Skänkte 1819 till universitetet sin stora naturaliesamling, nemligen ett herbarium af 4855 species i 6166 exx. 2470 sp. insekter i 4108 exx. 1448 sp. snäckor i 2326 exx., 509 petrifikater, 106 koraller m. m. och 2300 mineralier m. m.[114]) Adlad samma år. Professor emeritus den 25 Maj 1823. Död den 22 Nov. 1831.

II. 94. *Supplem.* 194. Sahlbergs *Program* af den 12 Maj 1825 till N. A. Ursins installation. *Åbo stifts Matr.* 1807.

114) Det gåfvobref, hvarmedelst Akademien i Åbo erhöll denna samling, är af följande innehåll:

Jag känner mina krafter småningom aftaga. Resan har icke varit lång, men den har varit mödosam. Målet kan ei vara longt borta.

Min ungdom tilhörde Wettenskaperna och Finlands Hogskola: min manna-ålder Fadernoslandet. Jag älskade i de förre: tillfället att lära känna Naturen; i det sednare: tilfallet att med denna kunskap gagna. Andras välgörenhet hade tillförene riktat Universitetet, och främjat mitt kunskaps begär. Jag anser mig derföre stå hos hvarje lärgirig yngling i skuld. Jag äger en skatt, dyrbar för mig, samlad under helsans, kraftens och hoppets dagar; umbärlig vid annalkandet af förgängelsens.

Under full ägande rätt öfverlämnar jag derföre åt Finlands Högskola, gifver, skänker och nu genast oåterkalleligen förärar mina samlingar af Mineralier, Wäxter, Snäckor, Insecter, Petrificater, Zoophyter och Lithophyter. Förteckning öfver dem finnes mitt gåfvobref bilagd.

Vid denna Gåfva fäster jag inga vilkor; endast några önskningar; helige, som jag hoppas, för dem, hvilka med mig delat, eller, efter min bortgång, framdeles med hvarannan skola dela hugnaden öfver Finska Ungdomens tilväxt i kunskaper och ljus.

von Bonsdorffs arbeten äro:

a) Särskilda skrifter:

Plan till en fysiografisk och ekonomisk sockenbeskrifning, lämpad efter orternas läge och häfd i Storfurstendömet Finland. Åbo 1798. 8:o.

Underrättelse om köksvexters cultur. Åbo 1804. 8:o.

b) Akademiska disputationer:

Historia naturalis Curculionidum Sveciæ. P. I. Laur. G. Bergström, Fenno. 2½. 4:o. Upsaliæ 1785.

P. II. Petr. Ant. Norlin, St. 3½. c. tab.

Differentiæ Capitis Insectorum præcipuae, Exemplis illustratæ. Ulr. Pryss, Sv. Goth. 4¼. Aboæ 1787.

D. A. Organa Insectorum sensoria generatim oculorumque fabricam et differentias speciatim exponens. Abrah. Sevon, Austr. finl. 2. 1787.

D. A. fabricam, usum et differentias antennarum in Insectis exponens. Ol. Bernh. Rosenström, Med. Nosoc. Castr. Tav. fen. 6¼. 1790.

D. A. fabricam usum et differentias Palporum in In-

Jag önskar nemligen: att mitt Herbarium må blifva förvaradt i den Lärosal som blifvit Professorn i Natural Historien anvist, och min Samling af Mineralier i den som af Chemiae Professorn begagnas: att dessa Samlingar må, under Lärarnes ansvar och vård, vara vid Föreläsningar och Examina tillgängelige, på det Academiens Musaeum, genom denna anstalt, må frälsas från den vid sådane tillfällen möjeliga vådan af oordning och förlust: att mina Samlingar af Snäckor, Insecter, Petrificater, Zoophyter och Lithophyter, genast efter deras aflämnande må med Musaeum förenas; samt sluteligen: att detta Musaeum må, i utbyte emot att hvad det af Mineralier och Växter saknar och i mina samlingar finnes, till ökandet af desse sednare aflämna de Doubletter, det af sådane Naturalster kunde äga.

Må denna gåfva blifva nyttig för den Studerande Ungdomen och för Universitetet! Jag har med henne åsyftat att gifva varaktighet, icke åt mitt namn, men åt min erkänsla. Åbo, Midsommarsaftonen 1819.

Gabr. Bonsdorff.

sectis exponens. P. I—V. Resp. Joh. Ahlman, Bor., Svante Björklund, Smol., Dav. Joh. Monselius, Bor.-Fen., Joh. Lund, Ostrob. et J. Bergman, Nyl. 1792. 7¼.

c) Uppsats i Kl. Vet. Ak. Handlingar:

Lucani genus jemte Två nya svenska species deraf. 1785. 220—223 [115]).

Sedan akademien i Åbo erhållit en botanices demonstratorstjenst, hvars förste innehafvare var C. N. Hellenius, finna vi bland hans närmaste efterträdare icke mindre än tvenne män, hvilka, hemma från det gamla moderlandet Sverige, likväl genom de skrifter, hvilka de utgifvit, tillhöra vårt land.

Anders Dahl [116]) föddes i Warnhem den 17 Mars 1751. Efter fulländade studier vid Skara gymnasium inskrefs han 1770 vid Upsala universitet, der han straxt blef en af Linnés flitigaste åhörare och snart utmärkte sig för grundliga och vidsträckta kunskaper i naturalhistorien. Sedan han 1775 under Linnés præsidium försvarat en disputa-

115) Otryckta tal:

Åminnelsetal öfver Akademiens Kansler Riksrådet Friherre Carl Hermelin 1790.

Om Landtlefnadens nytta och värde för en landthushållare, vid Rektoratets nedläggande 1791.

Tal om Physiologiens nytta i allmänna lefvernet, vid Rektoratets nedläggande 1798 den 29 Juni.

Tal om den utmärkta nyttan af Chemiska grunders användande vid förklaring om menniskokroppens inre verkningar, vid Rektoratets nedläggande 1811.

Oratio de Medici ad rempublicam habitu, hållet vid Medicine Doktors promotionen i Åbo den 4 November 1817.

116) Biografiska källor äro: Er. Gabriel Haartmans *Program den 28 Juni 1790* till medicine licentiaten J. F. Wallenii doktorspromotion. Sacklén, *Sveriges Läk. Hist.* III. 453. *Suppl.* 559. Tengström, *Chron. Fört.* 241. Ol. Swartz, *Adnotationes botanicae.* Holm. 1829. XLIX.

tion: *„Bigas Insectorum“* samt undergått filosofie kandidatexamen, blef han uppå Linnés rekommendation af kanslirådet baron Claes Alströmer antagen att i ordning ställa och vårda hans i Götheborg anlagda naturalhistoriska samlingar, och att jemte doktor Fagræus hafva vård om den botaniska trädgård, som Alströmer anlaggt i Christinedal. Flere år sysselsatte han sig sålunda med sin vetenskap, gjorde resor såväl inom, som utom Sverige, och erhöll den 22 April 1786 af medicinska fakulteten i Kiel medicine doktors diplom. Samma år förärade han med Alströmers begifvande sin betydliga naturaliesamling [117]) till Åbo akademi och blef genom fullmakt af den 26 April 1787 utan specimen utnämnd till botanices demonstrator och medicine adjunkt

---

117) Akademien i Åbo ägde förut endast ett mindre herbarium, som Kalm skänkt och som tillhört Ol. Rudbeck sonen. Medicine Professor J. Haartman gaf sedermera sin botaniska samling af omkring 6000 vexter, enligt kanslerbrefvet af den 22 December 1781. Utom de betydliga samlingar, dem Dahl medförde och hvilka omnämnas i E. G. Haartmans *Program* af den 27 Maj 1790, skänkte kansliårdet A. Alströmer medelst gåfvobref af den 23 December 1790 en större samling naturalier. Jfr *Consist. Acad. prot.* för den 24 Jan. och den 19 Sept. 1791 samt *Consist. protokoll* för den 10 Oktober 1799, då vid anställd inventering den botaniska samlingen innehöll redan 7258 species. Den ökades ytterligare genom gåfvor af C. N. Hellenius och med 600 vexter af F. W. Radloff från Ad. Murrays i Upsala herbarium. Lagus, *Oratio* etc. 142, 167, 169.

Alströmers gåfvobref har följande lydelse:

Att min afsigt med de Curiositeter bestående, så väl i Naturalier i allmänhet, som isynnerhet i rara tyger och andra saker ifrån Otahiti och flera ställen i Söderhafvet, hvilka vid framlidne Adjunctens vid Åbo Academie Herr Doctor Dahls afresa ifrån mitt hus till honom öfverlämnades och dels genast då afhemtades, dels qvarblefvo, at sedermera afsändas, ingalunda var, at de skulle stanna i hans eller någon annans privata disposition, såsom någon dess enskildta tillhörighet; utan blifvit til den ändan gifna, at de, vid den Academien, där Herr Doctor Dahl til Lärare var utnämnd, skulle i samma Academies Cabinett til det allmännas tjenst och nytta, som en beständig ägo qvarblifva, är hvad jag, anmodad icke kunnat annat än, enligt mitt ändamål och munteliga aftal med bemälte Herr Doctor Dahl, betyga. Gåsevadholm d. 23 Decemb. 1790.

vid nyssnämnda lärosäte [118]). Följande året tillträdde han sin tjenst [119]), men dog redan den 25 Maj 1789 [120]).

Som bekant är, blefvo Linnés naturalhistoriska samlingar försålda till engelsmannen James Edvard Smith under våren 1784. Dahl, som den tiden ännu vistades hos baron Alströmer, hade äfven gjort anbud på dessa både för vetenskapen och för fäderneslandet så dyrbara skatter, men, såsom det synes, unnades de honom icke. Det ligger ett visst dunkel öfver det sätt, hvarpå prof. J. G. Acrel, åt hvilken arfvingarne lemnat omsorgen om samlingarnes försäljande, fullgjorde detta uppdrag. Det synes som om Dahl, innan ännu köp med Smith var afslutadt, erbjudit en lika stor summa. Medan Acrel i ett bref till Upsala akademies kansler grefve Creutz af den 13 Oktober 1784, deruti han söker rättfärdiga sitt förhållande, yttrar, att Baron Alströmer genom sitt anbud „Studiosus Dahl, närvarande i Upsala den 9 Febr, „erbjöd endast 2250 Rdr eller ungefärligen hälften mindre än utländingen“ och att, „sedan således Naturaliesamlingarne voro sålde, säger sig en studerande vid namn Dahl, emot vissa, dock hittills okände vilkor, hafva velat ingå i handel om dem [121]), skrifver deremot Dahl i ett bref till en af sina vänner i Tyskland: „Jag hade accorderat med Acrel, som disponerade om Linnéernas egendom, om

---

118) Dahl utnäms till Med. Adj. och Bot. Demonstr. så mycket hellre, som denne mannens allmänt kända skicklighet i Naturalhistorien, särdeles i botaniken gör honom väl förtjent.“ Kansl. brefvet den 1 April 1787.

119) „Dahl får ytterligare permission till Juni månads slut, lärandes denne mans insigter och de kostbara samlingar han med sig för efter öfverkomsten till Akademien nogsamt ersätta hvad genom hans uldrägt med sysslans tillträdande kan under tiden vara åsidosatt.“ Kansl. brefvet 2 Maj 1788.

120) Hans sjukdomshistoria finnes i G. E. Haartmans *Program af 27 Maj 1790.*

121) *Skandia.* 2 Bandet 1833. 274.

deras samlingar och Bibliotheque, mot en summa stor 2000 ducater, men under dät han uppehölt mig med löften, behagade han lurendrega dem ur Riket. Jag var nödsakad, att vända mig till konungen och begära sequester, men kom för sent" [122]). Dahl synes nemligen, sedan det blef bekant, att samlingarne skulle bortföras till England, hafva under Gustaf den tredjes vistelse i Götheborg i början af Oktober 1784 för honom anmält saken. Då anbefallde konungen en åtgärd, som torde stå ensam i vetenskapens historia. Han lät ett örlogsskepp utlöpa, för att söka uppbringa det engelska fartyg, som medförde Linnés samlingar och som kort förut passerat sundet. Försöket misslyckades, fartyget kunde icke upphinnas och samlingarne ankommo lyckligt mot slutet af Oktober till London. Anmärkningsvärdt är, att Dahl, ehuru han saknade enskild förmögenhet, likväl kunde tänka på att inköpa dessa dyrbara samlingar. Att Alströmer icke kunde försträcka honom de dertill erforderliga medel, känner man, då denne sjelf icke långt derefter råkade i ekonomiskt obestånd. I Dahls arbete „*Observationes Botanicæ*" förekommer deremot ett yttrande, som förklarar, hvem som understödt honom i hans lifliga begär att blifva ägare af Linnés efterlemnade skatter. „Novum genus" säger han, constitui et Mauhliam in honorem nobilissimi D. Jo. Mauhle nominavi, qui solus pecuniam mihi suppeditaverat ad servandum in patria museum immortalium à Linné, quod tamen numerata licet eadem pecuniarum summa, nescio quo fato, exteris cessit [123]). Hade Dahl blifvit ägare till Linnés samlingar, så hade de otvifvelaktigt vid hans flyttning till Åbo, kommit att tillhöra dess universitet. Finland hade då kunnat uppvisa litterära skatter, som skulle väckt de rikast

---

122) Stövers *Leben Linnés* 2. 74.

123) *Observationes Botanicæ*. Havniæ 1787 pag. 24.

lottade ländernas afund. „Men," yttrar Myrin i sin intressanta skildring af de Linnéska samlingarnes öden sannt och väl, „historien bör akta sig att mycket tala om hvad som möjligen kunnat ske. Man vågar dock stundom en tanke deråt och ett ord derom. Hade Linnés samlingar qvarstannat i Sverige, kanhända skulle man icke funnit dem sådana, som man nu finner dem: bevarade som en helgedom och i sin ursprungliga gestalt. Om de åter blifvit Dahls egendom, så hade de väl följt med honom till Finland och delat Åbos öde" [124]).

Vextslägtet Dahlia hedrar hans namn. Prof. Thunberg beskref nemligen 1791 slägtet Dahlia med dess art Dahlia crinita från Cap [125]). Han ville dermed syfta på Dahls tjocka och krusiga hår, i anledning af hvilket Dahls kamrater plägade kalla honom den „lurfviga Dahlen" [126]).

Dahl har utgifvit nedannämnde skrifter:

Observationes Botanicæ circa Systema vegetabilium divi a Linné Göttingae 1784 editum, quibus accedit justæ in manes Linnæanos pietatis specimen. Havniæ 1787. 44 ss. 8:o.

Omtryckt i Römer's och Usteri's *Magazin der Botanik. 4 St.* 20—77.

Sidd. 18—63 af Trangrums acten etc. Sthlm 1784 4:o. 222 pgg. med fem tab. innehållande förteckning på djur och vexter, äro af Dahl.

Recensioner finnas i **Gött. Anz. von gelehrten Sachen 1785. 1685, Neueste krit. Nachricht 1785.** 263 och i **Uppfostr. Sällskapets Tdngr 1785.** 689—692.

---

124) Myrin i *Skandia* 2. 288.

125) *Skrifter af naturhistorie Selskabet i Kjöbenhavn* 2. 133. Thunberg, *nova Genera plantarum.* P. VII. 1792. 106.

126) „Videtur nempe Thunbergium allusisse ad caput fere globosum, cæsarie densa crispa vestitum." Retzius, *Observ. in Criticam bot. C. v. Linné.* P. I. Lundae 1811. 7.

3. I. Patr. Sällsk. Hushålln. Journal 1790 Maj och Juni sid. 150—151: Horologium Floræ omkring Skara.

Carl Birger Rutström [127]) föddes i Stockholm den 22 Nov. 1758. Student 1772. Filosofie magister 1785. Besökte i naturalhistoriskt afseende Lappmarken 1702 och 1708. Anträdde 1791 en utländsk resa, hvarunder han blef medicine doktor i Harderwijk den 21 Maj 1793. Återkom samma år om hösten och blef den 30 April 1794 utnämnd till botanices demonstrator och medicine adjunkt i Åbo. Sedan han af Patriotiska sällskapet i Stockholm 1796 blifvit utsedd till dess vice sekreterare, afsade han sig 1798 sin demonstrators tjenst och finska hushållningssällskapets anbud att blifva dess sekreterare. 1809 ledamot af Vetenskaps akademien, 1810 af Vitterhets, Historiæ och Antiquitets akademien; 1812 af Svenska akademien, 1814 medicinalråd. Han dog den 13 April 1826.

Bland Rutströms skrifter höra hit:

Positiones nonnullae physiologici, medici et botanici argumenti. Hardervijk 1793.

Spicilegium plantarum Cryptogamicarum Sveciæ. J. G. Haartman, Austr. Aboae 1794. 3. 4:o.

I det följande må ännu de män, hvilka, utan att hafva haft vetenskapen till sitt hufvudsakliga sträfvande, likväl i skrifter och afhandlingar ådagalagt sitt intresse för naturalhistoriens studium, finna ett erkännande.

Af Johan Snellman finnes en under praesidium af

---

127) Biografiska källor: Sacklén, *Sveriges Läk. Hist.* 1. 305. *Suppl.* 42. *Svenska Vet. Acad. Handl.* 1826. 377—382. Valerii *Inträdestal i Svenska Akademien den 29 November 1826*, i Handl. XII. 99. *Svenska Vitterheten* af Hammarsköld, 470. Tengström, *Chron. Fört.* 293.

Eloqu. professor Henr. Hassel utkommen disputation under titel:

De urbe Uloa. Pars post. Aboae 1737. 3¾. 4:o, der sidd. 55—61 anmärkningar förekomma om ortens vexter och djur.

Lars Stenbäck [128]) Phil. mag. s. ultimus vid promotionen 1735. Collector vid Åbo skola 1738. Konrektor 1740. Död under flykten till Sverige 1742.

Under namn af Iproclis, såsom vice presidenten i Åbo Sten Karl Bjelke meddelar i Svenska Vetenskaps Akad. Handl. 1746 39., inlemnade Stenbäck till akademien nedanupptagne afhandlingar:

Om perlefiskeri i Österbotten. 1742. 225—228.

Förf. omnämner i Kemi: *a)* Rautajoki *b)* Wantausjoki *c)* Juotusjoki *d)* Ounasjoki *e)* Auchtinjoki; i Paldamo: Liandojoki.

Öfversatt på tyska i Abhandl. d. Schwed. Akad. IV. 251—253.

Om perlefiskeriet i Sastmola sockn och Björneborgs län. 1742. 228—231.

Öfversatt på tyska i Abh. der Schw. Akad. IV. 254—258.

Underrättelse om skadelige frostnätter för säd i Österbottn. 1742. 263—272.

Innehåller äfven några ord om nödbröd, sås. af Triglochin, på finska Suolacka, och Convallaria verticillata; bröd af lingon och blåbär omnämnes.

På tyska i Abh. d. Schwed. Akad. IV. 292—305.

Anders Hellant [129]), Ekonomie Direktör i Lappmarken och astronomisk observator vid Norrska gränse-kommissionen; död den 23 Nov. 1789.

128) Strandb. *Herdam.* 2. 263.
129) Rosenhane, *Anteckn.* 253.

Af Hellants skrifter höra hit:

De novo in fluviis Norlandiarum piscandi modo. Et nyt sätt att fiska i the Norländska elfvar. Upsaliae 1738. 3½. med tab. (En disputation under praesidium af Anders Celsius).

Berättelse om laxens alstrande, iakttagit vid dess fiskande, i Svenska Vet. Akad. Handl. 1745. 267—279.

På tyska i Abh. der Schwed. Akad. VII. 271—283.

Berättelse om Tall- och furu rötter fundne i sjöar på högsta fjellryggen, der nu på många mils omkrets intet sådant träd finnes vexa. 1748. 76.

Barthold Rudolf Hast[130]) född i Wasa den 9 April 1724. Student i Åbo 1740. Med. Doktor i Upsala 1747. Provincial läkare i Wasa 1749. Assessor 1762. Död den 8 Oktober 1784.

Tortrix Hastiana hedrar hans namn.

Utgifvit under C. von Linnés praesidium en afhandling: Amphibia Gyllenborgiana. Ups. 1745. 5½. 4:o.

Ulrik Rudenschöld[131]) född 1704. Assessor i Kommersekollegium 1744. Död såsom KommerseRåd den 6 April 1765.

Rön om Furuträdens ålder uti Finland, i Svenska Vetenskaps Akad. Handl. 1746. 107—108.

På tyska i Abhandl. d. Schwed. Akad. VIII. 117—126.

Samuel Chydenius[132]). Född i EuraÅminne 1727.

---

130) Sacklén, *Sveriges Läk. Hist.* II. 1. 387.

131) *Åminnelsetal* — hållet den 29 Aug. 1765 *för Vet. Akad.* af J. F. Kryger. Sthm 1765. *Biogr. Lexic.* XIII. 15. Rosenhane, *Anteckn.* 202.

132) Biografiska källor: *Åreminne* hållet inför Svenska Vet. Akad. den 7 Jan. 1759 af Claes Bl. Trozelius. Stockh. 1759. 40 pagg. 8:o, hvaraf

Student 1745. Magister 1748. Docens i kemi 1753. E. O. Adjunkt i filos. fak. 1756. Ledde strömrensningsarbetet i Kumo elf, der han drunknade den 11 Juli 1757.

Af hans skrifter må, såsom berörande vårt ämne, anföras:

Observationes de decrementis aquarum in Sinu Bothnico. Resp. Sam. Lacman, Ob. Upsaliae 1749. 3½ c. Tab. 4:o.

Finnes recenserad i **Lärda Tdngr 1750. 34.** f. — Sid 7 uppräknas i närheten af Gamla Carleby förekommande vexter med latinska och finska namn.

Jakob Stenius[133]). Född 1732. Student i Upsala 1748. Kandidat i Åbo 1755. Docens i Mekanik och Hydraulik 1760. Ledde strömrensningsarbetet i Björneborgs län och i Österbotten 1757—1766. Pastor i Pielisjärvi 1768. Död den 5 Februari 1809.

Stenius har utgifvit:

Specimen academicum de principiis vegetationis, cujus partem primam praeside Joh. G. Wallerio publ. eruditor. exam. modeste sistit Jac. Stenius. Holmiae 1751. 21 pgg. 4:o.

Recenserad i **Lärda Tdngr 1753.** 218—224. **Gött. gel. Anz. 1753.** 344. **Comment. Lips. 2.** 416.

Omtryckt och på tyska öfversatt i Physikalische Belustigung, 3:r Bd. 1. 773—818 under titel: Von den Ursachen, welche bei dem Wachsthum der Pflanzen bemerkt werden.

---

ett utdrag finnes i *Svenska Mercurius* 1759. 231—238. Ehrensvärds memorial om Chydenii död i *Svenska Mercur.* 1759. 278. Latinska verser öfver Chydenius af Samuel Alf förekomma i *Lärda Tdngr* 1759. n:o 8; af Peter Hulthin äfvenledes n:o 8. Gezelii *Biogr. Lexicon* 4. 86. Tengström, *Chron. fört.* 245. *Biogr. Lexicon* III. 266.

133) M. J. Alopaeus, *Borgå Gymnasii Historia.* 538—542.

Svar på Kongl. Vetenskaps Akademiens fråga för år 1761 om bästa sättet att uppodla mosslupna ängar. Stockholm 1762. 112 sidd. 8:o.

Priset tillföll Stenius. De öfriga svaren äro af Hederström, Chydenius, Nygren och Thomaeus. Stenius' svar är särskildt tryckt under titel:

Tankar om orsakerne till måssan på ängar. Stockholm 1762. 48 pgg. 8:o.

Detta arbete finnes recenseradt i **Gött. gel. Anz. 1763.** 1101. **Erlang. gel. Beytr. 1764.** 235. jfr **Schrebers neue Cameralschriften.** I. 58. II. 170.

Johan Georg Beyerstén[134]) född 1717. Provincial Läkare i Helsingfors 1754. Död den 19 Okt. 1804.

Rön om roten af Sium aquaticum och dess skadeliga verkan på fäboskap, i Svenska Vetensk. Akad. Handl. 1750. 295—298.

Christian Björklund[135]). Student 1741. Mag. 1751. Blef efter en utländsk resa utnämnd till Adjunkt i filosofiska fakulteten 1755. Tog afsked från denna tjenst 1765 och blef inskrifven vid Bergskollegium i Stockholm. Derifrån begaf han sig till Ukrän, der han lefde såsom informator hos enskilda personer. Man känner blott att han åter kommit till S:t Petersburg.

I Lärda Tdngr 1751. 123—124 finnes utdrag af ett tal, som Björklund hållit vid Österbottniska afdelningens sammankomst om Entomologiens historie.

I Svenska Vetenskaps Akademiens Handl. 1773 193. finnes en af Björklund inlemnad uppsats under titel af

---

134) Secklén, *Sveriges Läk. Hist.* III. 417.
135) Tengström, *Chron. Fört.* 218.

Geographiska och physiska anmärkningar gjorda på en resa ifrån S:t Petersburg till Poltava.

Recenserad i **Lärda Tdngr 1773.** 327—329.

Johan Johansson Haartman[136]). Född i Pemar 1725. Student i Åbo 1741. Antog tjenst vid apothek i Stockholm 1742, men började på Brovallii inrådan att 1749 studera medicin i Upsala, der han begagnade sig af Linné's föreläsningar och tillika egnade sig åt naturalhistoriens studium[137]). 1751 öfverlemnade han till drottning Lovisa Ulrikas naturaliekabinett sin samling af insekter och ordnade jemte Wallerius och Bergius grefve Tessins mineralsamling 1752. Medicine kandidat och licentiat i Upsala 1753. Utnämndes 1754 till den förste provincial läkare i Åbo samt anställdes tillika såsom medicine adjunkt vid universitetet 1764. Efter prof. Leches död utnämndes Haartman till medicine professor 1765. Anställde den första medicine doktorspromotionen i Åbo den 21 Juni 1781. Död den 29 December 1787. — Efter honom är Tortrix Haartmanniana uppkallad.

Haartmans skrifter i naturalhistorie äro:

Dissertatio de plantis hybridis. Praeside C. v. Linné. Ups. 1751. 4¼ c. tab.

Recenserad i **Lärda Tdngr 1772.** 67—70. — Omtryckt i *Amoenitates Academicae.* III. 28—62. c. Tab. II.

---

136) Biografiska källor äro: *Åminnelsetal* hållit för Svenska Vet. Akad. den 14 Jan. 1789 af And. Joh. Hagström. Stockholm 1790. 28 pagg. 8:o. Rosenhane, *Anteckningar* 290. 474. Sacklén, *Sveriges Läk. Hist.* II. 50. Tengström, *Chron. Fört.* 239—241. *Finlands Minnesvärde Män* I. 363—385, der en utförlig skildring af Haartmans stora förtjenster om medicinens studium i Finland förekommer af Assessor Rabbe.

137) Haartman samlade observationer åt Linné till „Pan Svecicus." *Egenh. anteckn.* 125.

Herr Archiaterns och Ridd. D:r Caroli Linnaei indelning i Svenska Örte Riket, efter Systema Naturae, på svenska öfversatt af Joh. J. Haartman, Med. Cand. Stockholm 1753. 136 pagg. 8:o med 3 tabb.

Recenserad i Lärda Tdngr 1753. 207. — Detta arbete är dediceradt till Grefvinnan Tessin, på hvars uppmaning öfversättningen blifvit gjord.

Ånyo upplagd under titel: Carl von Linnés inledning till örtriket efter Systema naturae, på svenska öfversatt af Joh. J. Haartman, med. prof. — och nu andra gången upplagd ändrad och tillökt efter 12. upplagan af systemet. Westerås 1777. 158 sidd. 8:o.

Tydelig underrättelse om de mest gångbare sjukdomars kännande och botande genom lätta och enfaldiga husmedel samt ett litet res- och husapothek. Åbo 1759. 334 pagg. 8:o.

Recenserad i Lärda Tdngr 1759. 223—228. — Andra upplagan Åbo 1764. 391 pagg. 8:o utom företal och 2 register.

Abraham Argillander, Saltpetersjuderi-direktör, född den 25 September 1722, son till pastor Henr. Argillander i Kuopio. Död den 27 Maj 1800 [138]).

Här må omnämnas en uppsats:

Rön om Gjädd-leken, i Svenska Vet. Akad. Handl. 1753. 74—77.

Öfversatt på tyska i Abh. d. Schwed Akad. XV. 77 —79 [139]).

---

138) Enligt af prof. Akiander mig benäget meddelade upplysningar.

139) Ännu finnes af Argillander en uppsats: Ordningen emellan söner och döttrar, som födas af en moder samt prof på några mödrars ovanliga fruktsamhet (utdrag ur kl. vet. akad. dagbok) 1768. 85.

I denna uppsats omnämnes att en qvinna hade i ett och samma äktenskap födt 18 söner efter hvarandra, „af hvilka 12 voro på engång jemte deras Herr fader i Kongl. Maj:ts och rikets tjenst."

Argillander meddelade Linné vexter från Finland jfr Linné *Fl. Sv.* ed. II. 257. (Astragalus uralensis), 269. (Sonchus sibiricus).

Jakob Chydenius [140]). Född i Sotkamo 1732. Student 1748. Phil. mag. 1754. Kapellan i Sikajoki 1767. Pastor i Wasa 1799. Död 1809.

Utgifvit en afhandling: Gamla Carleby. 2 delen. Sam. Fabrell, Borf. Åbo 1754. 6½. 4:o. På sidorna 23, 41 och 43 uppräknas vexter med latinska, svenska och finska namn.

Johan David Cneiff, provincial-schäfer.

Här upptages:

Berättelse om skälfånget i Österbotten, i Svenska Vet. Ak. Handl. 1757. 177—194.

Belönad med en silfverjetton. — På tyska i Abhandl. der Schwed. Akad. XIX. 171—186.

Jakob Gadolin [141]). Född 1719. Phil. mag. 1745. sices professor 1753. Theol. professor 1762. Biskop i Åbo 1788. Död 1802.

Bland Gadolins skrifter hör hit:

Anmärkning om skälfånget i Österbotten, i Svenska Vet. Akad. Handl. 1757. 194—197.

Denna uppsats, föranledd af Cneiffs ofvannämnda afhandling, gaf anledning till en längre polemik i Lärda Tidningar. Pehr Schissler skref neml. i Lärda Tdngr 1758. 8. „Anmärkningar", hvarpå följde „Svar af Iproclis junior" i samma tidning sid. 143. Ytterligare svar af P. Schissler derstädes sid. 173.

---

140) Strandberg, *Herdam.* II. 29.
141) Tengström, *Chron. Fört.* 100.

Karl Fredrik Nordensköld [142]). Född i Sibbo 1702. Fadren var Öfverdirektören J. E. Nordenberg. 1716 volontär vid fortifikationsstaten. Öfverste 1760. Adlad 1751. Död den 19 Mars 1779.

Af Nordenskölds afhandlingar upptages här:

Rön om kärnträdet och ytan i Tall- och furu träd, i Svenska Vet. Akad. Handl. 1758. 90—96.

Ephraim Otto Runeberg [143]). Föddes 1722 på Drottningholm. Inskrifven vid universitetet i Upsala 1733 och vid fortifikationsstaten 1746. Direktör för geografiska mätningskommissionen, sedermera landtmäterikorpsen i Finland 1750. Död i Wasa 1770.

I Svenska Vetenskaps Akademiens Handlingar 1758. 108. förekommer en af Runeberg författad „Beskrifning öfver Laihela socken i Österbotten", deruti han följt de af E. O. Kommissions Landtmätaren C. F. Stjernvall 1754 i Laihela gjorda anteckningar och uppgifver att denne derstädes förtecknat 304 species vexter, 28 arter däggdjur, 51 foglar o. s. v. I arbetet förekomma tillika underrättelser om sockens „djurfång."

Afhandlingen belönades med en Sparrisk medalj i guld. — På tyska i Abhandl. d. Schwed Akad. XX. 105—157.

Henrik Wegelius [144]) född 1735 i Sodankylä. Student i Upsala 1749 och i Åbo 1751. Ordinerad i Hernösand 1755

---

142) *Åminnelsetal* för Kl. Vet. Akad. den 31 Jan. 1781 af M. von Arbin. Sthm 1781. 44 pgg. 8:o. Rosenhane, *Ant.* 188. A. E. Arppe, *Minnestal öfver Nils G. Nordensköld.* 1866. sid. 4. *Biogr. Lexicon.* X. 66.

143) Källor: *Åminnelsetal* — hållet den 3 Okt. 1770 på Vet. Akad. befallning af J. F. Kryger. Sthm. 1770. 34. pagg. 8:o. Rosenhane, *Anteckningar.* 275. *Biogr. Lexicon.* XIII. 24.

144) Strandberg, *Herdam.* II. 73.

till Hietaniemi kapell i Öfver Torneå socken. Philosophiae magister i Åbo 1757. Kyrkoherde i Utsjoki Enare 1758 och i LillKyro 1765. Erhöll theologiae professors namn 1787. Föreslagen i 3:dje rummet till tredje theologiae professor i Åbo 1790. Död 1791.

Inlemnat till Svenska Vetenskaps Akademiens Handlingar: Berättelse om en jordbäfning i Kemi lappmark natten emot den 1 Januari 1759 jemte utdrag af meteorologiska observationer hållne år 1758 i Utsjoki. 1759. 229—237.

I denna uppsats finnas Lappska vexter uppräknade jemte uppgift på deras blomningstid. — På tyska i Abh. d. Schwed. Akad. XXI. 221—228.

Bengt Björnlund[145]) född den 6 November 1732. Fadren var kyrkoherden i Ryda i Östergöthland Theodor Björnlund, modren hette Margaretha Iser. Student 1746 i Upsala. Medicine doktor i Lund 1759. 1762 förordnad till provincial medicus i Björneborgs län. 1782 assessor. Erhöll nådigt afsked 1812 och dog den 6 December 1815.

Af Björnlunds skrifter höra hit:

Dissertatio botanica sistens fundamentum differentiae specificae plantarum verum et falsum, quam etc. ad publicum eruditorum examen modeste deferent praeses Benedictus Björnlund atque Respondens Chr. Stan. Grümbke. Gryphisvaldiae A. F. Röse 1761. 40. 18:o (et tit. ded. et theses p. 6).

Utgifven för Medicinska Adjunkturen vid Universitetet i Greifswald.

Materia medica selecta. Aboae 1777. 8:o.

---

145) Sacklén, *Sveriges Läkare Historia* II. 49. *Finl. Minnesv. Män* I. 386.

Af Carl Rob. Giers finnes en afhandling: Orsaker till Cumo Krono lax och sikfiskets förminskning, som ock de hjelpmedel som deremot kunna vidtagas. Resp. Isaac M. Arenander, Tav. 2¼. Åbo 1771.

Elias Lagus[146]) född 1741. Student 1757. Ordinerad 1759 till pastorsadjunkt i Kuusamo. Huspredikant hos hofmarskalken baron Rudbeck i Östergöthland 1772. Kapellan i Jalasjärvi 1774. Pastor i Mouhijärvi 1797, i Töfsala 1805. Theologiae doktor 1818. Död 1819.

Af Lagus finnas i Svenska Vetenskaps Akademiens Handlingar:

Utdrag af en beskrifning öfver Kuusamo socken i Kemi Lappmark, författad af Magister Elias Lagus, Adjunctus pastoris derstädes. 1772. 17. 222. 349—358. 1773. 76.

Tredje stycket afhandlar sockens naturalhistoria och uppräknar en mängd vexter och djur.

Beskrifning på sättet att fånga Bäfrar, som brukas i Kuusamo socken i Kemi lappmark. 1776. 218—221.

Anders Hellander[147]) född 1718 i Torneå. Student i Upsala 1733. Predikant i Utsjoki 1742. Pastor derstädes 1747. Död 1757.

Här må upptagas:

Kort underrättelse om Utsjoki by i Torneå Lappmark samt dess inbyggares lefnadssätt, tillstånd, vilkor o. s. v. Uppsatt 1755. Införd i Åbo tidningar 1772. 93—109.

Sidd. 100. 102—105 anmärkningar öfver ortens naturalhistorie.

Erik Juvelius[148]) född 1718. Student 1736. Rektor

146) Strandberg, *Herdam.* I. 171.
147) Strandberg, *Herdam.* II. 242.
148) Strandberg, *Herdam.* II. 129.

paedag. i Gamla Carleby 1749. Pastor i Kronoby 1775. Död 1791.

Beskrifning om nejonögons fisket i Österbotten. Stockholm 1772. 8 pgg. 8:o [149]).

Förut tryckt i Åbo Tdngr 1772. 158—165.

Fredrik Reinhold Brander [150]) född 1730. Student 1746. Magister 1754. Ämnesven i svenska vetenskaps akademien 1755, samma år konrektor i Björneborg. Rektor 1760. Pastor i Vehmo 1791. Död 1800.

Brander har utgifvit:

Kort begrepp af naturalhistorien, hvaruti efter Herr Archiatern och Riddaren Carl von Linnés samt Professorn och Riddaren Joh. Gottsch. Wallerii lärogrunder de hufvudsakligaste kännemärken upptagas till naturaliernas stadgade åtskilnad i allmänhet, första begynnare till tjenst sammandraget af Magister Fredric Reinhold Brander, Praep. et Schol. Arctop. Rect. Westerås, tryckt hos J. S. Horn 1785. ss. XVI och 189 8:o.

Johan Julin [151]) föddes i Westerås den 26 September 1752. Fadren var tullskrifvaren derstädes Eric Julin, modren Anna Maria Törnegren. Efter fulländade farmaceutiska läroår och examina, kallades han 1782 till apothekare

149) Juvelius har dessutom utgifvit:

Om Hushållningen i Finland och Nybyggens anläggande derstädes iakttagit under resor i Finland och Österbotten. Uppläst i Sv. Vet. Akad. den 1 Sept. 1773. Stockh. 24 pagg. 8:o.

Omnämnes i Lärda Tdngr 1773. 298.

150) Strandb. *Herdam.* 1. 165.

151) Biografiska källor: Rosenhane, *Anteckn.* 359. Sacklén, *Sveriges Apothek. Hist.* 104. S. Wacklin, *Hundrade minnen från Österbotten* 3. Sthm 1845. Johan Julin, *Minnesteckning.* Helsingfors 1852. En utförlig biografi öfver J. Julin finnes i *Finlands Minnesvärde Män* I. 264—285.

i Ny Carleby, hvarifrån han dock följande året flyttade till Uleåborg. Der anlade han en betydlig medicinal trädgård, fortsatte de af Apothekaren Karberg redan 1776 påbegynta meteorologiska anteckningar och förskaffade sig en dyrbar och väl ordnad samling naturalster. Ledamot af Vetenskaps Akademien 1791. Flyttade till Åbo och inlöste derstädes 1814 stadsapotheket och erhöll samma år assessors fullmakt. Död i Åbo den 29 Maj 1820.

Johan Julins naturalhistoriska afhandlingar äro följande:

a) Om Djur-Rikets bestånd. Inträdestal i Svenska Vet. Akad., hållet den 29 Febr. 1792. Sthm 1792. 8:o.

b) I Svenska Vet. Akad. Handlingar:

Försök till upplysning om Uhleåborgs klimat. 1789. 105—110.

Fortsättning af väderleks-journalen, som blifvit hållen uthi Uhleåborg ifrån och med år 1776 till och med 1787. 1789. 179—195.

Innehåller bland annat en tabell, utvisande de allmännaste vexternas blomningstid, flyttfoglarnes ankomst o. s. v.

Uhleåborgs mineralkälla, beskrifven och chemice undersökt. 1795. 167—179.

Vexter förekommande i källans närhet uppräknas.

Fortsättning af försök till upplysning om Uleåborgs Climat. 1800. 36—53.

Tilläggningar till Herr E. G. Adlerbergs Rön om Tjäderfågeln, så i dess vilda, som tama tillstånd. 1801. 237—245.

Ett sträcktåg flygande myror, anmärkt i Uleåborg den 20 Jun. 1798. 1803. 101—107.

En lefvande fluga, som blifvit funnen inuti ett stycke Copalhartz. 1804. 190.

Berättelse om en lefvande orm, funnen i ett fogelägg under en myrstack, meddelad i bref till professor Ol. Swartz. 1811. 129—130.

I Läkaren och Naturforskaren:

Utdrag af bref till Hr Prof. Bergius från Hr Johan Julin, apothekare i Uleåborg, dat. den 19 Julii och den 30 Oktober 1786. VIII Bandet. 1787. 378—381.

Innehålla underrättelser om naturalhistoriska ämnen.

I Svenska Patriotiska Sällskapets Nya Hushållnings Journal.

Bref till Hr Intendenten Fischerström om de uti Österbotten, särdeles omkring Uleåborg, samlade naturalier 1791. 266—293, 1792. 3—34. 55—73. 105—134. Tillägg till dessa afhandlingar finnas i Ny Journ. för Hushållningen 1800. 101—108.

Nils Enckell[152]) född 1742 i Kauhava. Ordinerad 1774 till Pastorsadjunkt i Kemi. Pastor i Sodankylä 1785. Död 1807.

Enckell har meddelat:

Observationer gjorde i Sodankylä Lappmark år 1789, i Svenska Vetenskaps Akademiens Handlingar 1790. 78. f.

Innehåller en mängd klimatologiska observationer.

Johan Gustaf Justander[153]) filosofie magister, Docens i naturalhistorien vid Åbo universitet, sedermera Bokhandlare i Stockholm.

Af Justander äga vi följande afhandling:

Observationes Historiam plantarum fennicarum illustrantes. Resp. Zach. Tamlander, Ab. 2. 4:o Aboæ 1791.

152) Strandberg, *Herdam.* II. 241.

153) Wikström, *Consp. Litt. Bot. in Svecia* 110.

I detta arbete beskrifves bland annat Festuca obliqua = F. fluitans β marina.

Recenserad i Gött. gel. Anz. 1793. Ausl. Litt. 127.

Fredrik Wilhelm Radloff[154]) föddes i Mouhijärvi den 19 September 1766. Student i Upsala 1782. Promoverad medicine doktor den 13 Juni 1788. Följande år provincial läkare på Åland samt 1799 i Norrtelje. Erhöll professors namn den 26 Februari 1805 och efter en resa till Tyskland, för att studera skogshushållningen och undersöka vilda träds plantering, kallades han till sekreterare i finska hushållningssällskapet, samt utnämndes tillika den 2 Juni 1806 till med. adjunkt och botanices demonstrator i Åbo. 1809 föredragande i ekonomie-departementet af regerings konseljen för Finland; från denna tjenst tog han dock afsked redan 1811, flyttade öfver till Sverige 1813, sedan han derjemte för tilltagande sjuklighet afsagt sig sekreterare tjensten vid finska hushållningssällskapet och dog den 18 April 1838.

I Radloffs Beskrifning öfver Åland Åbo 1795. 8:o, finnas underrättelser om derstädes förekommande vexter (sidd. 184—193, 234—236).

Radloff har dessutom utgifvit: Diss. acad. sistens Hortum Academiæ Aboensis. P. IV. V. Aboæ 1807.

I. delen utkom under praesidium af C. N. Hellenius 1779, II. III under inseende af J. Fr. Wallenius 1803 och VI—VIII under praesidium af L. J. Prytz 1814.

Johan Gustaf Haartman[155]) föddes i Sagu den 22

---

154) Sacklén, *Sveriges Läk. Hist.* II. 526. *Nytt Sypplem.* af A. Hilarion Wistrand. Sthm 1853. 294. *Åbo Tidningar* 1838 n:o 50. *Svenska Vetenskaps Akademiens Handlingar* 1838. 324. Rosenhane, *Ant.* 384, 497. *Åbo stifts Matrikel* 1807.

155) Sacklén, *Sveriges Läk. Hist.* I. 308. *Åbo tidningar* 1796.

Mars 1777, son af landskamreraren Gabriel Haartman. Filosofie magister den 23 Juni 1796. Fullgjorde med utmärkt heder sina medicinska examina 1798, men dog på Nagu prestgård den 11 April 1799.

Af Haartman äga vi en afhandling:

De Tussilagine. Commentarii Botanici Pars prima. Resp. Andr. Joh. Orrström, Ab. Aboæ 1797. 3. 40.

Joseph Pipping (Pippingsköld[156]) föddes den 5 Maj 1760. Student 1776. 1785 medicine doktor i Upsala. Befordrades 1784 till medicine adjunkt och anatomie prosektor i Åbo. 1789 den 13 November extra ordinarie medicine professor. Adlad 1812. Befordrades den 7 April 1812 till den efter universitetets nya statuter inrättade Chirurgiæ och Artis obstetriciæ professionen. Död den 26 Februari 1815.

Af Pippingskölds skrifter kunna följande hänföras hit:

Beskrifning på Hedemossans och Renmossans beredning till sund och välsmakande föda, utgifven af kongl. finska hushållnings sällskapet. Åbo 1798. 8:o [157]).

Öfversatt på finska under titel:

Neuwo, kuinga terweellinen ja hywän maullinen ruoka taitaan walmistaa Nummi- (Nurmi) eli Kangas-jäkälästä eli Kangas-sammalesta ja Peuran jäkälästä eli Peuran-sammalesta. Turuussa 1798. 8:o.

Innehåller äfven beskrifning på nämnde lafvar.

Mjölk och rom uti en och samma Lake, i Svenska Vetenskaps Akademiens handlingar 1800. 33—35.

---

156) Rosenhane, *Ant.* 384 Sacklén, *Sveriges Läk. Hist.* II. 61. Tengström, *Chron. Fört.* 272. *Åbo stifts Matr.* 1807. G. Gadolins *Program* af den 8 November 1812. Marklin, *Cat.* 62.

157) Jfr *Patriotiska Sällskapets Hushållnings journal* 1789. 291., der en uppsats af Sam. Liljeblad i samma ämne finnes, äfvensom 1785. 12—21.

Samuel Castrén[158]) född 1765. Phil. mag. 1786. Docent 1791. Pastor i Utsjoki 1794. Död 1797.

Af honom finnes:

Observationer gjorde i Utsjoki Lappmarks prestgård under 69 gr. 53 m. polhöjd år 1795 och 1797, sammandragne och insände af Johan Julin i Sv. Vet. Akad. Handl. 1800. 53—62.

Förekommer äfven tryckt i finska hushålln. sällsk. Handl. I. Åbo 1803. 344—355.

Innehåller Calendarium faunae et florae Utsjokensis för år 1795 och 1797.

Mathias Castrén[159]) född 1764. Filos. Magister 1786 Pastor i Kemi 1789. Theol. Dr 1817. Död 1845.

Af M. Castrén äga vi:

Calendarium floræ et faunæ från Kemi för åren 1793 —1799 i Finska Hushållnings Sällskapets Handl. I. Åbo 1803. 328—343.

Meddelat i öfrigt talrika upplysningar om vegetationen i Kemi och Kuusamo åt Johan Julin, hvilka denne sedermera begagnat i sin ofvanföre upptagna afhandling om de i Österbotten samlade naturalier.

Christfried Ganander[160]), född 1741, död såsom kapellan i Franzila 1790, meddelade Johan Julin förteckning öfver vexterne i Franzila, upptagne i sistanförde afhandling.

Det torde icke kunna anses oberättigadt, att vid skildringen af de mäns förtjenster, som egnat sig åt naturalhistoriens studium i vårt land, ännu ihågkomma en man, som

---

158) Strandberg, *Herdam.* II. 243.
159) Strandberg, *Herdam.* II. 232.
160) Strandberg, *Herdam.* II. 176.

visserligen genom sin anställning utom landet och sin skriftställareverksamhet blifvit fremmande för detsamma, men som dock genom sin börd och grundläggningen af sin vetenskapliga bildning tillhör Finland — Erik Laxman.

Erik Laxman[161]) föddes den 24 Juli 1737[162]). Besökte Borgå Gymnasium och studerade i Åbo under Kalms ledning. Sedan han 1762 flyttat till S:t Petersburg, lemnade han undervisning i naturvetenskaperna i den af Büsching inrättade tyska skola samt undersökte floran omkring nämnde stad[163]). Derefter antog Laxman 1764 kallelse till predikantstjensten vid tyska församlingen i Barnaul, hörande till Kolywanska bergverken i Sibirien. 1769 ledamot i Svenska vetenskaps akademien. 1770 den 26 Februari kallades han till professor i ekonomi och kemi vid Vetenskaps akademien i S:t Petersburg och höll offentliga föreläsningar i mineralogi och kemi, samt inrättade ett eget laboratorium i akademiens hus[164]). Denna plats lemnade likväl Laxman 1781 och reste till Nertschinsk, der han tjenade vid bergsstyrelsen. Efter någon tid erhöll han uppdrag att göra mineralo-

---

161) Biografiska källor: Büsching, *Geschichte d. Evang. Gemeinen zu Petersburg*. II. 153—155. Bernoulli's *Reisen durch Brandenburg, Pommern* etc. 1777—1778. IV. Lpzg 1780. 5. V. 153 f. Meusel, *Lexicon den 1750—1800 verstorb. teuschen Schriftst*. 8. Lpzg 1808. 93. *Nova Acta Acad. Scientiar. Imper. Petropolitanae*. XIII. 1827. p. 9. *Biografiskt Lexicon*. VII 313. Rosenhane, *Anteckn*. 412. 502.

162) Enligt *Biogr. Lexic.* VII 313 „föddes Laxman Svensk undersåte i Kexholm, förrän det ännu blef Ryskt", medan Bernoulli, som gjorde hans bekantskap i S:t Petersburg, förlägger hans födelseort till Åbo och hans födelseår till 1737, då åter Meusel uppgifver honom vara född 1730. Den förra orten torde likväl vara den rätta, emedan Laxman enligt *Borgå Gymnasii hist.* sid. 567 vistades åren 1753—1757 vid Borgå Gymnasium.

163) Dessa undersökningar omnämnas af van Gotter i *Appendix ad floram Ingricam* 1764.

164) En kort beskrifning öfver Laxmans naturaliesamling finnes i Bernoullis *Reisen*. IV. 24—27.

giska resor i Sibirien samt bodde derefter med sin familj i Irkutsk; på sina talrika och vidsträckta resor i Sibirien åtföljdes han af fyra söner. Dessutom bereste Laxman Moldau 1772 samt 1778—1779 trakterna kring Hvita hafvet. Död på en vetenskaplig resa i Tatariet, icke långt från Tobolsk den 16 Jan. 1796.

Laxman har efterlemnat följande arbeten:

Sibirische Briefe, herausgegeben von A. L. Schlözer. Göttingen 1769. 8:o.

Arbetet är sällsynt, ty Laxman indrog hela upplagan, då den utkommit emot hans vilja. Innehåller åtta bref, hufvudsakligen af naturalhistoriskt innehåll, till Schlözer och J. Beckmann.

Finnes recenserad i **Jen. gel. Zeit. 1769.** 523. **Leipzig gel. Zeit. 1769.** 823. **Gött. gel. Anz. 1769.** 745.

Oryktographische Betrachtungen zwischen S:t Petersburg und Moskau, i Leipz. Magazin St. 1. 1781 N:o 6.

Kurzer Bericht von einer beynahe halbjährigen physikalischen Reise durch einige nordische Statthalterschaften des russischen Reichs, i Pallas' neue Nordische Beiträge. Bd. 3. S:t Petersb. 1782 s. 159—177.

Von Gewächsen um Flugsand zum Stehen zu bringen, i Abhandl. der freyen Ökon. Gesellsch. i S:t Petersburg. Th. 8. N:o 3.

Hirundo daurica area temporali rubra, uropygio luteo rufescente, i Svenska Vet. Akad. Handl. 1769. 209—213.

På tyska i Abh. d. Schwed. Akad. XXXI. 206—210.

Beskrifning på djuret Mus myospalax, palmis maximis, cauda brevi, oculis admodum parvis i Svenska Vet. Ak. Handl. 1773. 134—139.

På tyska i Abh. d. Schwed. Akad. XXXV. 126—130.

Bref angående hans resa i Moldau, dat. S:t Petersburg

den 14 Febr. 1773. i Åbo Tdngr 1773. 145—146. jfr ofvanföre sid. 166.

Bref till Herr P. J. Bergius, dat. Talzinsk den 15 Okt. 1785. Jfr. Uppfostr. Sällsk. Tdngr 1786 n:o 18.

Novæ Insectorum species i Novi Comment. Acad. Scient. Imper. Petropolit. XIV. 1769. 593—604 [165]).

Novæ plantarum species. Ibd. XV. 553—562.

Kolreuteria, novum plantarum genus. XVI. 561—564.

Descriptionum plantarum sibiricarum continuatio. XVIII. 526—534.

Minera argenti cornea chemice examinata et descripta. XIX. 482—496.

Denna afhandling öfversattes på ryska och utgafs särskildt 1775.

Sorex caecutiens i Nova Acta Acad. Scient. Imper. Petropolit. III. 1785. 285—286.

Planta novi generis alpina, Parnassiæ affinis. Ibd. VII. 241—242.

---

165) Linne skrifver i ett bref till Laxmann: „Insecta ex omnibus fere orbis terrarum partibus accepi et nuperrime etiam magnam collectionem illorum, quae Caput bonae spei alit, de russicis autem et sibiricis insectis Entomologis nihil constat. Maximopere vellem, ut nonnulla eorum mitteres. I *Bulletin de la Soc. Imp des Natur. de Moscou* 1845. III. sid. 4. 5.

Q
60
F55
h.9-12

Finska vetenskaps-societeten,
Helsinki
Bidrag till kännedom av
Finlands natur och folk

Physical &
Applied Sci.
Serials

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

STORAGE